IO. FRANCISCI BVDDEI

THEOL. D. ET P. P. O.

INSTITVTIONES

THEOLOGIAE MORALIS

VARIIS OBSERVATIONIBVS.

ILLVSTRATAE.

CVM PRIVILEGIO SAC. CAES. MAIESTATIS.

LIPSIAE,

APVD HAEREDES THOMAE FRITSCH,

1727.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO

SAXONIAE, IVLIAE, CLIVIAE ET
MONTIVM, ANGRIAE QVOQVE
AC WESTPHALIAE, DVCI,
LANDGRAVIO THVRINGIAE,
MARCHIONI MISNIAE,
PRINCIPI COMITI HENNEBERGENSI,
COMITI MARCAE ET
RAVENSBERGAE,
DYNASTAE RAVENSTEINII
ET DONNAE,

PRINCIPI AC DOMINO MEO
LONGE CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS,
DOMINE CLEMENTISSIME,

QVod meae erga TE pietatis & obſequii publicum ſtatuere monumentum, in animum induxi, id non temere, aut impetu quodam, ſed conſilio maturo, rationibusque omnibus probe a me factum eſt, ſubductis. Immo nefas fuiſſet hoc non facere, quam primum opportuna ſe offerret occaſio. Quantum enim

enim summi fastigii, in quo TE Deus collocauit, splendore aliis praestas hominibus, quos inferiore loco idem supremum Numen consistere voluit, tantum inter eos virtute emines, qui dignitate ceteroquin, generisque claritate TIBI pares sunt. In TE coniuncta conspicere licet, quae magnam, seiuncta etiam, mortalibus auctoritatem, venerationemque conciliant. Imperat summae dignitatis decus omnibus obsequium, virtus ad TVI amorem, admirationemque omnes rapit. Prudentiam in TE laudant alii, alii iustitiam praedicant, benignitatem rursus laudibus euehunt alii, alii humanitatem clementiamque, nihil denique, quod labem virtuti illibatae adspergat, in TE deprehendi, omnes vno fateri ore conguntur. Virtutis autem eminentis tanta vis est & potentia, vt, qui eius pulchritudinem perspiciunt, non possunt non summo animi cultu prosequi, quos ea ornatos intelligunt. Atque haec sola me quoque impellere ratio potuit, vt animi, iampridem summam venerationem declarare gestientis, TVARVMQVE virtutum admiratione perculsi, aliquod extare monumentum voluerim, vnde alii, forte & posteri quidam, cognoscere queant, omnium, qui vllum virtuti pretium statuunt, TE oculos animosque ad TE conuertisse. Atque ista quidem mihi cum aliis sunt communia. Accedunt propria, & differre diutius officium prohibent. TVIS enim etiam, SERENISSIME PRINCEPS, auspiciis, in hanc academiam, ad diuinam sapientiam, quam theologiam vocant, docendam euocatus, TVAM non semel expertus sum benignitatem, clementiamque

 singu-

ſingularem. Sub TVA tutela, ceu vmbra, immo clypeo quodam, latitare mihi ſecure licuit, & aduerſariorum, quos liuor & inuidia erga innocentiſſimos quosque armare ſolet, inſultus tuto contemnere. TIBI namque per Numinis propitium fauorem datum, recta a prauis, falſa a veris, a fictis & vanis ſolida, caute diſcernere, vnde veritas pariter ac innocentia in TE praeſidium inuenit certisſimum firmisſimumque. Quo ipſo id facis, quod TVI quoque eſt officii, cum ſupremi Numinis vicibus in ditionibus TVO imperio ſubiectis fungaris, praemiumque amplisſimum a ſupremo rerum omnium iudice merito expectas. Idque agnoſcunt, qui ad TE, SERENISSIME PRINCEPS, ceu ad ſacram anchoram confugiunt: qui licet in Deo, ſupremo iſto rerum omnium moderatore, ſpem omnem atque fiduciam collocent, ſummorum tamen eum imperantium opera, ad protegendos defendendosque innocentes, pariter ac puniendos improbos, ad eccleſiae non minus quam orbis vniuerſi fata ſapientiſſime diſpenſanda, vti, intelligunt. De TVA vero quid dicam clementia, qua aditum ad TE nemini denegas, quem & mihi benignisſime concesſiſti, ſimulque occaſionem, animi corporisque dotes diuinas admirandi, ſuppeditaſti? Sed quid hiſce immoror, cum ignarus rerum omnium eſſet, qui dubitare vellet, an cauſſas praegnantes habeant, qui TE norunt, aut tam beati ſunt, vt obſequii cultu TIBI ſint deuincti, ſuam, cur ea, qua poſſunt ratione, pietatem, animumque ſubmiſſum atque deuotum demonſtrare cupiant? De eo potius ſollicitus eſſe debebam, an dignum ſit tam ſublimi faſtigio,

quod

quod offero, animi grati & venerabundi monumentum? Sed hocce TVA pietas statim mihi eximit dubium, SERENISSIME PRINCEPS, quae certum esse iubet, ipsum operis argumentum longe vtique nobilissimum, conatumque lucem ei affundendi, se TIBI prorsus adprobaturum, etsi a me nihil eximii profectum sit, aut eiusmodi quid, quod TVIS subiici oculis mereatur. Quae ad vitam enim christianam sancte, recte, prudenter instituendam pertinent, paucis hocce opere complexus sum, & luculenter perspicueque exposui. Demonstraui, quae ratio sit, superatis, quae omnes circumstant, periculis grauissimis, maximisque difficultatibus, in vitae sanctitate proficiendi: hinc, quid legibus diuinis praeceptum vetitumque, quaeue omnium mortalium erga Deum, erga se ipsos, erga alios sint officia, quid denique christianae prudentiae ratio ab omnibus, praecipue a verbi diuini ministris exigat, edisserui. Haec ita comparata esse, vt satis inculcari nequeant, vti nemo temere dubitauerit, ita TE vel maxime, SERENISSIME PRINCEPS, me suffragantem mihi hac in re habiturum, certus sum. Id namque vt pietatis opus esse probe intelligis, vt vitae sanctae ratio sibi constet, ita ipsemet hancce ingrediendo viam, pietatis consecutus es laudem; eiusque decus cum perspectum habeas, TVO præcipue fauore dignos censes, qui & ipsimet vitae puritati & innocentiae student, & alios vt eandem consectentur, fidemque adeo suam fructibus comprobent, adhortantur. Accipe igitur, DOMINE CLEMENTISSIME, serena mente, hilarique fronte, munus, quod omni licet

splendore,

ſplendore, quo ſe commendare queat, deſtitutum, hoc tamen nomine ingratum eſſe nequit, quod votis TVIS, ad regni diuini amplificationem & incrementum tendentibus, ſaltem pro argumenti conditione, intentioneque, ex qua profectum eſt, reſpondet: accipe ſincerae mentis, animique deuotiſſimi, munerisque a TE ſibi concrediti ſimul rationem reddere geſtientis, documentum certiſſimum. Facies hoc ipſo, quod TVA clementia, TVAQVE dignum eſt pietate. Ego vero Deum praepotentem atque immortalem ſupplex ſemper venerabor, vt TE, imperii pariter ac verae eccleſiae columen, Principumque totius orbis decus, Saxonicae gentis ornamentum, ſaluum incolumemque, & omni felicitatis genere cumulatum, in eccleſiae, academiae noſtrae, omniumque hominum, quibus virtus curae cordique eſt, praeſidium & ſolatium, ſuperſtitem quam diutiſſime eſſe iubeat.

SERENITATI TVAE

Ienae die XXIII. Martii
Ann M DCC XI.

ſubiectiſſimus, deuotiſſimusque

IOAN. FRANCISCVS BVDDEVS.

LECTORI BENEVOLO.

S.

C*Um ad docendam theologiam in huncce academiam euocatus essem, ut munere mihi demandato rite fungerer, nihil mihi prius, nihilque antiquius fuit, quam vt cum reliquis sacrae doctrinae partibus, eam quae de vita recte instituenda praecipit, sollicite coniungerem, eamque ad sacrarum litterarum ductum, diligenter explicarem. Non enim eram nescius, agenda cum credendis arctissimo cohaerere nexu, nec seiungenda a se inuicem esse, sed vt vitae christianae ratio sibi constet, praemittenda & inculcanda sedulo, quae ad fidem pertinent, vtque fides fructibus dignoscatur, suasque rite explicet vires, non quoque negligenda, quae de vitae sanctitate integritateque, mediisque eum conseruandi & augendi, scriptura sacra tradit. Exemplum hac in re mihi praeiuisse ipsum apostolum Paulum credebam, qui ex vna quidem parte Timotheum suum τὰς βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους, euitare, adeoque haereticorum erroribus atque commentis se opponere, iubet, ex altera autem parte addit: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, addita ratione:* corporis enim exercitatio cum sit ad pauca vtilis, pietas ad omnia vtilis est, promissiones habens & praesentis & futurae vitae, 1. Tim. IV, 7. 8.

In eo itaque cum totus essem, vt auditorum meorum etiam hac in re pro viribus consulerem commodis, haud abs re me facturum arbitrabar, si theologiam moralem eadem methodo proponerem, qua philosophiam practicam in academia Hallensi, per vndecim annos tradideram. Eam enim multis viris sapientibus, harumque rerum peritis, se adprobasse, perspectum mihi erat atque exploratum. Et ipsa quoque, vt puto, facilitate & perspicuitate se commendat, praeterquam quod plene & iusto ordine in ea exhibeantur, quae ad morum doctrinam, iuxta rationem spectatam, pertinent. Cumque huius rei periculum fecissem, ipsa experientia didici, feliciter & ex voto hocce institutum procedere, occasionemque, variis accessionibus amplissimum moralis theologiae campum locupletandi, mihi suppeditari.

Hac proinde ratione semel iterumque eam theologiae partem, quae de agendis praecipit, docendo ad finem perduxi, non sine emolumento illorum, qui huncce mecum decurrerunt campum. Cumque, quae disseruissem calamo excepta ab iis, qui mea vtebantur institutione, latius dimanarent, & in multorum venirent manus, fuerunt, qui suaderent & hortarentur, vt ipsemet summam eorum, quae proposueram, luculentis praeceptionibus comprehensam, luci publicae exponerem. Fore enim, vt perquam commodum

hoc illis esset, qui meas imposterum frequentaturi essent praelectiones, dum labore cuncta calamo excipiendi, subleuari, & ad alios etiam, quibus copia me audiendi fieri nequit, emolumentum aliquod inde redundare posset. Quibus aliisque rationibus, cum nihil quod momentum traheret, reponere possem, nec vllam temere occasionem academicae pubis, praesertim illorum, qui ab ore meo pendent, commoda promouendi, praetermittere soleam, facile me induci passus sum, vt tandem in publicam lucem institutiones hasce theologiae moralis, prodire sinerem.

Quemadmodum autem philosophiam practicam omnem, tribus commode comprehendi partibus posse existimo, & hac ratione elementa quoque mea philosophiae practicae concinnavi, ita eadem ratione methodoque theologiam moralem disposui atque partitus sum. Actiones namque hominis regeniti, quas theologia, quam vocant, practica seu moralis considerat, triplici ratione spectari possunt; primo, prout homo regenitus in vitae sanctitate proficere debet, vt vires in eo spirituales augeantur & incrementum capiant; deinde, prout omnes & singulas actiones ad legem diuinam componere studet, vt animum gratum beneficiorumque diuinorum in se collatorum memorem demonstret, seque filium Dei morigerum, & voluntati patris sui, qui est in coelis, obsequi paratum, ostendat, & denique, prout prudenter pericula, quibus circumseptus est, declinare incommoda, quae rectum in vita christiana cursum impedire queant, superare, & mediis legitimis finem optimum vbique, ad diuini nominis gloriam, suamque & aliorum salutem promouendam obtinere potest. Hinc pro triplici hocce obiecto speciali, ea theologiae pars, quae de agendis praecipit, commode iterum in tres partes dispesci potest, quas ita seorsim ordinis caussa tractare licet, & si quae in iis traduntur in ipsa praxi sint coniunctissima, aeque ac ipsa agenda & credenda in praxi indissolubili vinculo inter se sunt coniuncta.

In prima itaque parte eam adhibui methodum, quae medicorum filiis propria est, vt considerata primum velut natura hominis regeniti, ad infirmitates ceu morbos illi adhaerentes procederem, tum sanitatem, ad quam adspirare debet, describerem, signa quoque seu characteres, quibus varii hominum status, aut actiones dignosci possunt, indicarem, & media denique, quibus vita spiritualis non tantum conseruari, sed profectus & incrementum sanctitatis, promoueri potest, subiungerem. Non insolens est, vt morum doctrina hac methodo exhibeatur, quod & alios ante me fecisse noui: mihi autem in prima hacce parte ideo ea placuit, quod viderem, posse per eam apte, concinne, plene, cuncta exhiberi, quae de hocce argumento praecipienda sunt. Occasio mihi hinc suppeditata fuit, discrimen naturae & gratiae paulo fusius, tum generatim, tum speciatim per omnes & singulas mentis

mentis facultates, caussasque praecipuas, quibus originem suam varii hominum mores debent, explicandi: quod an hac ratione, & tam distincte a quoquam theologorum factum sit, ignoro, mihi certe nemo, qui hoc eo modo fecerit, innotuit. Quantopere enim mea tractatio ab illorum commentationibus, qui forte de natura & gratia ex instituto scripserunt, differat, res ipsa docet, facileque intelligent, qui has cum illa conferre atque componere, operae pretium duxerint. Quod autem paulo prolixior in hocce capite fuerim, nemo mihi vitio vertet, qui secum expenderit, discrimen naturae & gratiae, vtramque fere in vitae christianae praxi facere paginam. Plurimi namque mortalium in eo falluntur turpiter, quod hocce discrimen ignorantes, multis egregiisque virtutibus se ornatos putant, quae gratiae, adeoque & fidei sint documentum certissimum, cum tamen mera sint naturae opera, illique, qui se iam beatos putant, fidei tamen sint expertes, adeoque a vera salutis via longissime adhuc remoti. Eumque etiam in finem, naturae gratiam imitari gestientis fallaciam detegere vbique atque demonstrare allaboravi. Fieri autem hoc commode non potuit, vt non subinde ex philosophia quaedam de mentis humanae facultatibus & operationibus repeterentur, cum gratiae & naturae discrimen accurate tradi nequeat, nisi hanc pariter ac illam, penitus perspectam habueris. Ob nostram itaque, quam sequimur, tractandi rationem, hoc prorsus necessarium fuit: idque eo magis, quod res ipsa quandoque postulauerit, vt paulo plenius nostram de quibusdam exponeremus mentem, de quibus perperam alii sentiunt, aut erroneas opiniones fauent, aut quae ab aliis, vel a nobis ipsis alibi, breuiter nimis, aut forte paulo obscurius fuere proposita. Interim nihil hic attigimus, quod non vsum certissimum praesentissimumque in theologia morali, ipsaque vitae christianae praxi, haberet. Ceterum vt primam hancce nostrae tractationis partem a reliquis discernerem, eam theologiae moralis *strictius sic dictae, nomine insigniui, quemadmodum* theologiae moralis *latius sic dictae nomine, reliquas quoque partes comprehendo. Hanc vero &* theologiam practicam *vocare licet, non quidem a fine, cum eo sensu tota* theologia *sit practica, sed ab obiecto, quia circa agenda versatur, vt thetica seu dogmatica, circa credenda, vti iam in prolegomenis primae partis, a me est obseruatum.*

Altera itaque nostrae tractationis pars de officiis hominis christiani, seu regeniti, praecipit, simulque adeo doctrinam vniuersam de legibus diuinis tum generatim, tum speciatim spectatis, exhibet. Hinc & iurisprudentiae diuinae *nomine nobis venit. Cum enim nostra aetate plurimi fuerint, qui in legibus diuinis iuxta lumen rationis considerandis & inuestigandis studium industriamque plane singularem collocauerint, operae pretium duxi,*

easdem secundum lumen reuelationis spectatas, hicce paulo accuratius exhibere. Nimirum, licet lumen rationis quoad principia hic prorsus cum lumine reuelationis conueniat, hoc tamen illi etiam in hocce capite, multis modis praeferendum esse, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, dubitauerit. Verissima namque licet sint, quae rationis principia de officiis hominum docent, longius tamen adhuc procedit, & plenius de omnibus nos informat lumen reuelationis: quod vel inde constat, quod ratio sibi relicta tantum secundum statum naturae corruptae, hominem consideret, cum contra lumen reuelationis eum quoque secundum statum integritatis, & naturae restitutae, contemplari possit. Vnde manifestum, rationi multa minus cognita esse, quae reuelatio euidenter & aperte prodit. Accedit, quod ratio in se spectata, pleraque instituta diuina, quibus leges hypotheticae innituntur, ignoret: vnde in multis eam caecutire necesse est, de quibus diuina reuelatio nos dubitare non sinit, quod exemplis luculentissimis in ipsa tractatione est comprobatum. Neutiquam itaque damnamus illorum laborem, qui ad rationis ductum leges diuinas inuestigare instituerunt, immo laudamus magnopere, & commendamus: commentationes quoque eorum, praesertim quoad conclusiones quasdam speciales, insignem illis adferrre vtilitatem, qui leges diuinas secundum reuelationem considerant, & nobis quoque attulisse, lubentes fatemur: modo & id iterum concedatur, quae deficiunt in lumine rationis, addi atque suppleri posse ex lumine reuelationis, adeoque cognitionem diuinarum legum, ex lumine reuelationis haustam, pleniorem, perfectioremque ea esse, quae ex lumine rationis proficiscitur. Vsus istius cognitionis, quam lumen rationis suppeditat, in negotiis quibusdam huius vitae, vt pactis, contractibus, federibus, similibusque, se exerit, idque tum maxime, si nobis cum illis res sit, qui aut reuelationem non admittunt, aut rationem potius, quam reuelationem sequi consueuerunt, quod multos illorum, qui se christianos adpellitant, facere, ipsa proh! dolor, quemlibet docet experientia.

Methodo hic eadem incessi, qua in elementorum philosophiae practicae parte secunda, vsus sum, & quae non multum discrepat ab ea, qua naturalem iurisprudentiam tradidit SAMVEL PVFENDORFIVS. Posse enim & hac ratione, non totam quidem theologiam moralem, sed eam tamen eius partem, quae de officiis hominum regenitorum praecipit, commode tradi, iam pridem recte viri quidam docti iudicarunt. Fuisse quondam IVSTO CHRISTOPHORO SCHOMERO, theologo Rostochiensi, ingenii & doctrinae laude celebratissimo, constitutum theologiam quandam moralem eadem, qua PVFENDORFIVS in iurisprudentia naturali, vsus est, methodo, concinnare, nonnulli perhibuerunt, eamque fuisse

caussam,

caussam, cur specimen *istud* theologiae moralis, *quod p'enius deinceps sub titulo :* theologia moralis sibi constans, *prodiit, ad finem non perduxerit: quod tamen alii negant, fuitque hac de re inter quosdam magni nominis viros disputatum. Ego vero, vt litem istam meam non facio, ita prorsus mihi persuadeo, eam, qua PVFENDORFIVS vsus est in iurisprudentia naturali tradenda, methodum, tam concinnam esse, ut operae fecerim pretium, quod eadem in ea theologiae moralis parte, quae de officiis agit, vsus sim. Quod tamen vt recte capiatur, per methodum hic saltem ordinem ac connexionem, praecipue vero accuratam conclusionum ex principiis euidentibus deductionem, non autem res ipsas, aut ipsa principia intelligo. Non enim ex ratione, quod PVFENDORFIVS fecit, sed ex reuelatione, nostra probamus, quod theologiae proprium est, etsi subinde, illustrationis caussa, rationis scita in subsidium vocemus. Cumque reuelationis lumen perfectius esse & plenius, quam rationis, antea dictum sit, pleniorem etiam nostram tractationem esse oportet, non hominibus quoque quibuslibet, sed christianis, seu regenitis, accomodatam.*

Quod autem ad principia attinet, cum nec nobis secundum rationis ductum iurisprudentiam naturalem tractantibus, PVFENDORFII institutum, ex societatis custodia cuncta deriuantis se adprobauerit, nunc secundum reuelationem leges diuinas inuestigantibus, longe sublimius, idem tamen euidens & adaequatum succurrit principium, vnio videlicet hominum regenitorum cum Deo, ex quo omnia illorum officia accurate & iusta serie, deriuari possunt. Hoc ergo operam dedi, vt praemissa de legibus ipsis tractatione luculenta, non tantum singula regenitorum officia explicarem, & ex scriptura sacra cuncta confirmarem sed ex nostro iuris diuini principio, vnione scilicet cum Deo omnia ordine deriuarem.

Praeterea leges diuinas in absolutas & hypotheticas diuisi; hypotheticarum nomine illas designans, quae institutum aliquod diuinum, vt matrimonium, sabbathum, sacramenta, dominia rerum, aut simile quid, supponunt; quae autem eiusmodi quid non supponunt, absolutas adpellitans. Quo ipso viam mihi inuenisse visus sum, plurimas maximasque difficultates, quae ceteroquin in iurisprudentia diuina occurrunt, facili negotio superandi. Non enim necesse fuerit, leges positiuas vniuersales admittere, cuiusmodi a Deo promulgatas esse, facilius dicitur, quam probatur. Quaecunque enim ab aliis ad leges positiuas vniuersales referuntur, longe rectius ita explicari possunt, vt partim ex legibus absolutis, sed secundum naturam restitutam spectatis, partim ex hypotheticis deriuentur. Exemplum praebere possunt controuersiae matrimoniales, in quibus praestantissimi hactenus viri ingenii periclitati sunt vires, sed eo fere successu, vt vbi certo

 consisterent,

consisterent, pedemque figerent, non inuenirent. Sed plana, ni fallor, & expedita omnia sunt, si leges matrimoniales, vti reuera sunt, hypotheticas, supponentes, ex prima matrimonii institutione cuncta deriuemus. Obuiam etiam hac ratione iri potest Socinianis & Arminianis, qui, vt probent Christum noui testamenti esse legislatorem, inter alia exempli loco sacramenta noui testamenti, baptismum & sacram cœnam adferunt. His quod alii ex nostratibus regesserint, suo loco dictum est, quorum nonnulli eousque progressi sunt, vt leges caerimoniales noui testamenti admittendas censuerint, sine vlla quidem necessitate, sacramenta enim instituta sunt diuina, quibus hominibus beneficium offertur, non leges proprie sic dictae. Interim quilibet ipso iure naturali ad sacramentorum vsum legitimum est obligatus, quippe quod praecipit, vt media nostram salutem promouendi a Deo praescripta, secundum eius voluntatem vsurpemus. Et hasce quidem, similesque leges, quae institutum aliquod praesupponunt, hypotheticas voco. Quodnam autem inter institutum & legem intercedat discrimen, & quod hypotheticarum legum eadem sit obligandi vis, ac absolutarum, & quo pacto hac ratione omnibus, quae moueri solent, dubiis in iurisprudentia diuina occurri planissime queat, in ipsa tractatione luculenter, ni fallor, exposui atque demonstraui. Vidi equidem haud ita pridem, virum quendam doctissimum, in obseruatione morali, de distinctione iuris naturalis in absolutum & hypotheticum, item de discrimine iusti, honesti, aequi & decori, *quae* in actis eruditorum Lipsiensibus, supplement. tom. IV. sect. IV. p. 410. *extat, ius diuinum itidem in hypotheticum & absolutum dispescere; sed longe alio hoc eum facere sensu, quam ego id feci, res ipsa, & meae tractationis, cum eius commentatione collatio, facile quemuis condocere potest.*

Vltima denique nostri operis pars, de prudentia christiana generatim, speciatim de pastorali, seu doctorum ecclesiae, praecipit. Diuersae vtique quaestiones sunt, an aliquid liceat, an vero etiam conducat? licet haec illam supponat, & nihil vtile censendum sit, quod non sit licitum. Idque ipse nos iam docuit Paulus *apostolus, dum* πάντα *inquit*, μοι ἔξεστιν ἀλλ' ȣ πάντα συμφέρει, 1. Cor. VI. 12. *Cumque in rebus negotiisque huius seculi, vtilitatis non minus ratio haberi soleat quam iustitiae aut honestatis. in rebus quoque spiritualibus, & ad regni diuini amplificationem spectantibus, vt idem fiat, par est, ne* φρονιμώτεροι *sint* οἱ υἱοὶ τȣ͂ αἰῶνος τȣ́τȣ ὑπὲρ τȣ̀ς υἱȣ̀ς τȣ͂ φωτὸς, Luc. XVI. 8. *Atque hoc est, quod paucis in vltima hacce moralis theologiae parte demonstraui; in qua id porro egi, vt ostenderem, quo pacto euidentissima verae prudentiae principia, ad spiritualia applicari queant, vt quilibet christianus ea rite obseruando, suam aliorumque salutem,*

cum successu exoptato promouere possit. Potuisset idem deinceps in omnibus hominum statibus demonstrari, ut quae christianae prudentiae in iis rite dirigendis vis sit elucesceret; sed cum ita in infinitum fere haecce commentatio producenda fuisset, satis esse duxi exemplo status ecclesiastici hocce declarare, de quo adeo paulo prolixius egimus, quo pacto in omnibus officii sui partibus prudentiae quoque leges verbi diuini ministri, et ecclesiaeque doctores, obseruare debeant summatim exponentes. Ceterum tum in hocce tum in reliquis operis huius partibus, hinc inde obseruationes quasdam seu annotationes adspersi, in quibus aut breuius, ac obscurius dictis lux affunditur, aut dicta quaedam scripturae explicantur, aut sententiae singulares virorum doctorum examinantur, aut auctores laudantur, qui argumentum aliquod vberius pertractant. Quae omnia cum ad lectorum commodum ac vtilitatem spectent, hoc quoque illis non ingratum fore, spero.

Ex dictis itaque quae nostri instituti sit ratio, quadantenus intelligere licebit: etsi is demum, qui ipsum opus nostrum, & quidem integrum, perlustrauerit, accurate, quid in eo praestiterimus, perspecturus sit. Nec enim cuncta hic indicare, aut edisserere licet. Nihil ego hocce qualicunque labore, aliorum in hocce genere scriptis longe praestantissimis, detractum cupio. Ingenue potius & cordate, quae iam ab aliis recte & praeclare dicta aut scripta sunt, laudo, illorumque in ecclesiam christianam merita praedico. Simul tamen peritos harum rerum existimatores, eosque odii & liuoris expertes, intellecturos spero, non omnino nihil ad hocce studiorum genus me contulisse, saltem animum ecclesiae, reique litterariae, cumprimis iuuenum, qui mea institutione vtuntur, commoda, pro viribus promouendi, mihi non deesse. Eaque in re, cum id quod officii mei est, me praestitisse credam, immo certo sciam, de aliorum vt magnopere sollicitus sim iudiciis necesse non est: iniquos autem censores, quibus solemne est, aliorum arrodere labores, cum tamen meliora quae proferant, non habeant, prorsus contemno, cum iam pridem mihi perspectum sit, eiusmodi homines maximum suaemet existimationi & famae inurere dedecus, ne dicam, quod peccatis se obstringant grauissimis, Deoque dictorum omnium pariter ac factorum rationem sint reddituri. Faxit Deus praepotens, vt ecclesia ex hocce quoque qualicunque labore, commoda quamplurima, fructusque amplissimos, vberrimosque percipiat.

INDEX

INDEX

SERIEM PARTIVM THEOLOGIAE MORALIS IN HIS INSTITVTIONIBVS EXHIBENS.

PARTIS PRIMAE

PARTIS SECVNDAE

PARTIS TERTIAE

INSTI-

INSTITVTIONVM
THEOLOGIAE MORALIS
PARS PRIMA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATVRA ET INDOLE
THEOLOGIAE MORALIS DEQVE ADMINICVLIS STVDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

Credendorum & agendorum nexus: illorumque necessitas ante agenda, §. I.
Agenda a credendis separanda non esse, probatur scripturae testimoniis, §. II.
vt &, ex natura theologiae archetypae, §. III.
Separatim tamen agenda considerari possunt: vnde theologia practica, §. IV.
Theologiae moralis stricte sic dictae, definitio, §. V.
Est scientia, adeoque cognitio vera, §. VI.
certa, §. VII.
viua & efficax, §. VIII.
hinc & cum sensu & experientia spirituali coniuncta, §. IX.
est porro, scientia practica, §. X.
& quidem habitualis, pro principio unico habens scripturam sacram, §. XI.
obiectum eius, atque subiectum, §. XII.
Causae theologiae moralis, efficiens, meritoria, instrumentalis, §. XIII.
Finis, §. XIV.
Adminicula summatim indicantur, §. XV.
Scripturae sacrae lectio, §. XVI.
Naturae, praesertim restitutae, consideratio, §. XVII.
Lectio aliorum scriptorum, quorum magna varietas, §. XVIII.
Quinam ex ecclesiae patribus huc faciant, §. XIX.
Speciatim de Augustino, aliisque, §. XX.
Scholastici quid huc conferant, §. XXI.
Item scriptores theologiae moralis systematici recentiores, apud Pontificios, §. XXII.
Lutheranos, §. XXIII.

 Reformatos,

§. I.

ETsi ea, circa quae theologia occupatur, in credenda & agenda, dispesci soleant, * arctissimo tamen vinculo haec inter se coniuncta sunt, nec diuelli vlla ratione debent. Credenda namque praecedere debent, nisi quis existimauerit, ambulari homines commode in tenebris posse, aut fructum dari sine arbore. Vult Deus omnes homines saluari, sed ita, vt ad agnitionem veritatis perueniant. *1 Tim. II, 4.* Et si quis pie viuere cupit, necesse est, vt Mosen audiat atque Prophetas. *Luc. XVI, 29.* add. *Prouerb. I, 2. 3. Esa. XI, 9. Ioan. V, 39. 2 Tim. III, 15. 16. 17*

* Duobus hisce capitibus omnem theologiae ambitum, non recentiores tantum, sed & veteres circumscribunt. Confessor ille Laicus in Concilio Nicaeno, apud SOCRATEM *Lib. 1. c. 5*, ita loquitur: *Christus certe & apostoli, artem dialecticam nobis neutiquam tradiderunt, neque inanes fallacias*, ἀλλὰ γυμνὴν γνώμην πίστει καὶ καλοῖς ἔργοις φυλαττομένην, *sed apertam doctrinam, fide seruandam & bonis operibus.* AVGVSTINVS: *In his, quae aperte in Scriptura posita sunt, inuenientur illa omnia, quae continent fidem, moresque viuendi, spem scilicet, atque charitatem: de doctrina christiana lib. 2. cap. 9.* add. LACTANTIVS *lib. 3. de falsa Sapientia: cap. 30.*

§. II.

Ad praxin vero vitae cum credenda comparata sint, haec, quae coniunctissima esse debent, separare, nefas fuerit. Est namque theologia ἐπίγνωσις τῆς ἀληθείας, sed τῆς κατ' εὐσέβειαν, & quidem ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου *sub spe, seu ad spem vitae aeternae, Tit. I, 1. conf. 1 Tim. VI, 3.* idemque est *spiritus scientiae, & reuerentiae Domini, Esa. XI, 2.* Vnde Christus ait: *si haec sciatis, beati estis, si ista praestetis, Ioan. XIII, 17.* Scientia, praxi destituta, *inflat*, *charitas autem aedificat*, *1 Cor. VIII, 1.* add. *Matth. VII, 21.* item *24. seqq. Rom. II, 13. 1 Cor. XIII. 1. 2. Iacob. I, 22. 23. III, 17.*

§. III.

Idem ex natura theologiae archetypae, quae in Deo est, patet. Vt enim τὸ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως in eo admiramur, *Rom.*

Rom. XI, 33. ita non minus τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας in eo pie veneramur, *Rom. II, 4.* Et vt summa omnis praxeos in amore continetur, *Gal. V, 6.* ita Deus est ipse amor *1 Ioh. IV, 8.* Hinc &, cum imago Dei, ad quam conditi sumus, in nobis restauranda est, non minus *in cognitione*, *Coloss. III, 10.* quam *iustitia & sanctitate* proficimus, *Eph. IV, 24.* Imago vero diuina, vt omnium perfectissime in Christo relucet, ita in eo non tantum reconditi sunt *omnes thesauri sapientiae & cognitionis Col. II, 3.* sed idem in omni virtutum genere, ὑπογραμμὸν nobis reliquit, vt vestigiis eius insistamus, *1 Petr. II, 21.* add. *Matth. XI, 29.* Posset idem ex natura & conditione hominis, item ipsa articulorum fidei seu credendorum inductione, probari: sed ea nunc mittimus.

§. IV.

Interim nihil obstat, quo minus peculiaris theologiae pars constituatur, quae speciatim de agendis praecipiat. Etsi enim in praxi vitae christianae, credenda & agenda sint coniunctissima, distincte tamen & credenda & agenda, stricte sic dicta, considerari possunt. Quamuis fieri vix possit, vt non in ipsa credendorum tractatione, ad agenda, & vice versa, in agendorum consideratione, ad credenda, subinde respiciatur. Ea vero theologiae pars, quae agenda seorsim considerat, *practica* vocari solet, ab obiecto scilicet, non a fine. Ratione finis enim tota theologia practica est. Dicitur & *moralis*, voce ista latius accepta. Etenim, cum agenda ad tres reuocari classes queant, * quarum prima ea, quae ad vitae spiritualis incrementum pertinent, altera actiones regenitorum ad legem diuinam, tertia, easdem ad regulas prudentiae christianae, exigendas, complectitur, fas nobis fuerit, voce ista strictius sumta, quae primae classis agenda considerat, *theologiam moralem*, adpellitare.

* Eadem hic est ratio theologiae, ac philosophiae practicae. Vtriusque tres commode constitui possunt partes, pro obiectorum diuersitate. Pro obiecti enim formalis diuersitate, diuersas aut disciplinas, aut disciplinae vnius partes constitui posse, notum est. Iam vero aliud obiectum habet theologia moralis stricte sic dicta, incrementum scilicet vitae spiritualis, aliud iurisprudentia diuina, scilicet actiones hominum ad leges dirigendas, aliud prudentia christiana, actiones ad regulas prudentiae christianae ac theologicae componendas. Eodem fere modo philosophiae practicae tres partes constitui, ethicam, homini ad summam felicitatem viam monstrantem, iurisprudentiam naturalem, & prudentiam ciuilem, quarum illa ad leges naturales, haec ad prudentiam ciuilem, actiones hominum componere docet. conf. *elem philosoph. pract. part. 1. cap. 1. §. 3.* Vt vero *ethicae* vox aut generaliter sumitur pro tota philosophia practica, quo sensu veterum quidam totam philosophiam in *logicam*, *physicam* & *ethicam* diuisere, vid. DIOGENES LAERTIUS *in vita Epicuri p. 609.* SENECA *epist. 129.* aut specialiter pro *prima practicae philosophiae* parte: ita nunc mihi etiam liceat vocem *theologiae moralis* speciatim pro ea parte vsurpare, quae de vitae spiritualis incrementis, mediisque eo spe-

 ctantibus

ſtantibus, praecipit, licet in latiori etiam ſignificatione, iurisprudentiam diuinam, & prudentiam chriſtianam complectatur.

§. V.

Per theologiam itaque moralem, ſtricte ſic dictam, intelligimus ſcientiam practicam, ſecundum diuinarum litterarum ductum, docentem, quo pacto homines regeniti, in vita ſpirituali ad diuinae imaginis vlteriorem reſtaurationem magis magisque proficere debeant, donec tandem, depoſita poſt mortem omni imperfectione, aeternae & ſummae felicitatis participes fiant.

§. VI.

Scientiam, dum eam vocamus, ſumpta iſta voce in ſignificatione theologica, & vt in ſcriptura ſacra ſumi conſueuit, veram hanc cognitionem eſſe ſupponimus. Falſa enim & erronea cognitio, ne quidem *ſcientiae*, multo minus, *theologiae* nomine digna eſt. Habet haec auctorem Deum, qui mentiri nequit. *Num. XXIII, 19.* Summus eius magiſter ipſe Chriſtus eſt, qui *& vita, & via & veritas eſt, Ioan. XIV, 6.* non excluſo Spiritu Sancto, qui eſt *ſpiritus veritatis, quem mundus accipere nequit, Ioan. XIV, 17.* Procul itaque faceſſere iubemus, omnes haereticorum, aliorumque errores, qui ſiue circa credenda, ſiue circa agenda verſentur, vitae tamen etiam ſanctitati noxii ſunt, licet directe alii, alii indirecte.

§. VII.

Cum enim cognitio vera, vel certa ſit, vel probabilis, hic *certam* intelligi, manifeſtum eſt. Nec enim alia *ſcientiae* nomen promeretur, Diuina nimirum nititur auctoritate, quae fallere nequit. Sermo ille propheticus, ex quo cognitio haec fluit, *βεβαιότερος* eſt, *2 Petr. I, 19.* cui ſi quis fidem habeat, nullatenus decipitur. Locuti enim ſunt viri iſti ſancti, *φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου ibid. v. 21.* Atque ille ipſe Spiritus teſtatur in cordibus fidelium, haec vera eſſe. Cuius teſtimonio nihil certius eſſe poteſt. *Accepimus*, inquit Paulus, *non ſpiritum huius mundi, ſed ſpiritum ex Deo, ἵνα εἰδῶμεν, vt ſciamus, quae a Deo nobis gratificata ſunt. 1 Cor. II, 12.* conf. *Prouerb. XVI, 2. XXI, 2. 2 Cor. IV, 13. 2 Tim. I, 12.* Scepticiſmum itaque omnem, theoreticum pariter ac practicum, procul hinc abeſſe iubemus, qui cum iſta cognitionis diuinae certitudine, conſiſtere nequit.

§. VIII.

Non ſufficit, hanc cognitionem, quae ſcientiae nomine, iuxta ſcripturae ſacrae ſtilum, nobis venit, eſſe veram & certam, requiritur etiam vt *viua* ſit, & *efficax*. Ceteroquin enim parum nobis prodeſſet. Namque omnis cognitio & ſcientia in ſpiritualibus eo tendere debet, vt in praxi

praxi vitae, viua fiat & ſalutaris: ideoque credenda cum agendis arctiſſimo vinculo coniuncta eſſe, antea demonſtrauimus. Hinc & ſcriptura, veram cognitionem cum praxi operum coniunctam eſſe, docet. De ſe ipſo Chriſtus: *& noui eum & verbum eius ſeruo. Ioan. IIX, 55.* & de hominibus, *ſi haec ſciatis, beati eſtis, ſi iſta praeſtetis. Cap. XIII, 17.* Sic & de verbo euangelii Paulus: *& eſt fructificans, quemadmodum etiam in vobis, a quo die audiuiſtis, & cognouiſtis gratiam Dei in veritate, Coloſſ. I, 6.* conf. *& v. 9. & 10.* Hinc & ſapientia ſuperna *plena dicitur bonorum fructuum, Iacob. III, 17.* Planiſſime Ioannes: *ſi quis dicat, noui eum, & mandata eius non ſeruat, mendax eſt. 1 Ioan. II, 4.* conf. & *cap. III, 6.* it. *Iob. XXVIII, 28.* vt & *Rom. II, 18. 22. 23.*

§. IX.

Qui ita efficaciter & ſalutariter veritatem diuinam cognoſcit, αἴσθησιν quoque, hoc eſt, *ſenſum*, ſeu *experientiam* rerum diuinarum habet, *Pſ. XXXIV, 9. Ioan. VII, 17. 1 Petr. II, 3. Ebr. VI, 4 5.* Hinc ἐπίγνωσιν & αἴσθησιν iungit Apoſtolus *Phil. I, 9.* Quae αἴσθησις vt earum rerum eſt, quae experientia ſentiuntur, ita vel maxime in iis adeſſe debet, qui habitum theologiae ſibi vindicant, quamquam nemo qui vera & viua fide praeditus eſt, eius expers cenſeri debeat. * Multum autem referre, an aliquis aliquid cognitione, *vera* quidem, in quantum conceptus eius conceptibus ſcripturae ſacrae conformes ſunt, ſed *mortua*, & *inefficaci*, an contra *viua*, *efficaci*, ſenſuque & experientia ſpirituali, adeoque *ſalutariter*, cognoſcat, conſtat inter omnes, ** & vel ea, quae in rebus naturalibus datur experientia, quemlibet condocere poteſt.

* Bene hoc explicat B. SALOMO GLASSIVS, *agnitio (ἐπίγνωσις) haec, eſt viua fides in Chriſtum, Tit. 1, 1. Ioan.* XVII, 3. *Pſ.* LIII, 11. *Eam comitatur αἴσθησις ſenſus, hoc eſt, experientia interior animae, ſeu interius Spiritus S. in corde teſtimonium, de gratia Dei, & adoptione ad ſalutem, de quo Rom.* V, 1. 5. IIX. 16. 17. XIV, 17. *Ebr.* V, 17. *Rhetor. ſacr. p.* 357.

** Hinc cum iuxta notiſſimam illam ſtudii theologici regulam, praeter orationem, & meditationem, tentatio quoque theologum faciat, B. LVTHERVS ipſe hoc ita explicat: *docet tentatio non ſolum ſcire, ſed etiam ſentire & experiri certitudinem, veritatem ſuauitatem, efficaciam & conſolationem verbi, quod id ſapientia ſit ſupra omnem ſapientiam; ſuper Pſ.* CXIX. Quem locum etiam adfert ABRAHAMVS CALOVIVS *in paedia theolog. p. 75.*

§. X.

Scientiam praeterea hanc vocauimus *practicam.* Non ſcilicet *a fine*, quippe quo pacto reuera omnis cognitio & ſcientia theologica, vt antea indicatum, practica eſt, & ea etiam theologiae pars, quae circa credenda verſatur, practica dici poteſt: ſed *ab obiecto*, quia circa agenda verſatur. Cumque etiam iuriſprudentia diuina, & prudentia chriſtiana circa agenda verſentur, hoc recte generis loco a nobis poſitum, manifeſtum eſt.

§. XI.

§. XI.

Non qualemcunque etiam ſcientiam practicam, ſed habitualem intelligimus, per quam non tantum, qui ea praeditus eſt, proficere in vitae ſpiritualis incremento poſſit, ſed quae ad docendum etiam alios eum aptum reddat, vt homo Dei *ἄρτιος* ſit, *πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος 2 Tim. III, 17.* Ab hac enim ſcientia habituali, theologi denominantur, quae denominatio in homines ſimpliciores, & docendi imperitos, non cadit. Principium autem, norma & regula vnica, ſcientiae huius, quam in diſcendo & docendo ſequi debemus, eſt ſcriptura ſacra, * quae abunde ſufficienterque ea omnia tradit, quae non tantum ad credenda, ſed etiam ad agenda pertinent. *2 Tim. III, 16. Rom. XV, 4.*

* Unde quodnam inter theologiam, & philoſophiam moralem diſcrimen, intercedat, patet. Differunt ſcilicet principio cognoſcendi: quod in theologia morali eſt *reuelatio*, in philoſophia *recta ratio*. Ratio vero, cum in hacce parte vel maxime deficiat, & nec mali, peccatorumque originem, ac corruptionis profunditatem, nec media inde eluctandi, & ad veram felicitatem, vitaeque ſanctitatem perueniendi, aut, quod theologiae morali proprium eſt, in ea rite proficiendi, perſpecta habeat, & ea omnia, quæ gratia efficit, in quibus praecipuum moralis theologiæ caput conſiſtit, ignoret, ad multa omnino capita hocce ſe extendere diſcrimen, manifeſtum eſt, conf. quae hac de re dixi, *in elem. philoſ. pract. part. 1. cap. 1. §. 24. ſqq.* Addi poſſunt, quæ de inſufficientia luminis naturalis ad ſalutem paſſim diſputari ſolent. Qui *legem diuinam*, principium cognoſcendi in theologia morali vocant, de ea ſpeciatim in theologiae moralis parte, quae de officiis praecipit, quamue nos *iurispr. diuinam* vocamus, loquuntur.

§. XII.

Obiectum theologiae moralis, eſt incrementum hominum regenitorum in vita ſpirituali. Subiectum vero, ſcilicet operationis, vt loqui ſolent, ſunt homines regeniti, in quantum in virtute & pietate, ſeu vita ſpirituali creſcere atque proficere poſſunt. Vbi nunc quidem ſupponimus, quod fuſius alibi demonſtratur, cum ante conuerſionem in peccatis homines eſſent mortui, poſt vires in regeneratione per fidem acceptas, eos in vita ſpirituali creſcere, ac proficere poſſe, *Epheſ. III, 16. 19. IV, 13. 14. Phil. I, 9. 1 Ioan. II, 12. 13. 14. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Quemadmodum vero per gratiam, non vero per naturam, homo id habet, quod proficere in vita ſpirituali poſſit; ita ad obiectum hocce legitime tractandum, neceſſe eſt, vt expoſito naturae & gratiae diſcrimine, quae inbecillitates regenitis adhuc adhaereant, indicetur, tum quae vitae illa ſanctitas ſit, ad quam contendere debeant, exponatur, & denique media ſuppeditentur, per quae ſuperatis obſtaculis, remotisque infirmitatibus, in ſanctitate, vitaque ſpirituali proficere queant. Id quod ex ipſa luculentius conſtabit tractatione.

§. XIII.

Ceterum licet homo ipſe per vires ſpirituales in regeneratione acceptas, ad hocce incrementum vitae ſpiritualis aliquid conferre queat,

queat, quia tamen gratiae & quidem cooperantis opus eſt, cauſſa eius efficiens principalis eſt, atque manet Deus triunus, pater *Phil. I, 6. 1 Theſſ. V, 23.* filius *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* & ſpiritus ſanctus *Tit. III, 5. Rom. I. 4. VIII, 14. 26. 1 Cor. III, 16.* Chriſtus vero non tantum cum patre & ſpiritu ſancto vitam hanc ſpiritualem in nobis producit, auget, conſeruat, ſed ſuo merito etiam eam nobis acquiſiuit. *Ebr. IX, 4. Rom. VI, 6. 8. Gal. III, 14.* Cauſſa denique inſtrumentalis eſt verbum & ſacramenta, *1. Ioh. III, 9. Pſ. CXIX, 11. Luc. VIII, 15. Tit. III, 5. Rom. VI, 3. 5. 1 Petr. III, 21.* accedentibus ex parte hominis variis exercitationum ſpiritualium generibus: de quibus ſuo loco ex inſtituto exponetur.

§. XIV.

Finis proximus, eſt vlterior reſtauratio imaginis diuinae. Licet enim iam in regeneratione deſtructio imaginis ſatanae, & reſtauratio imaginis diuinae incipiat, *Ioh. III, 3. 6.* in renouatione tamen, ſeu ſanctificatione vtraque continuanda, docente diſerte Apoſtolo, *Epheſ. IV. 22.* & *Col. III, 10.* At in hac vita perfecta eius reſtauratio non obtinetur, *1 Cor. XIII, 12. Ebr. XII, 1.* ſed in futura demum vita, *1 Ioan. III, 2.* in qua adeo ſummae & perfectae felicitatis reddimur participes, non vllo noſtro merito, ſed gratia & miſericordia Dei, meritoque Chriſti, vera fide apprehenſo, *Ioan. III, 16. Rom. VI, 23. Epheſ. II, 8.*

§. XV.

Vt in ſtudio theologiae moralis rite aliquis proficiat, non negligenda ſunt ſubſidia, praeter viuae vocis inſtitutionem, huc vel maxime comparata. * Ea ſunt: ſcripturae ſacrae, eorum praecipue librorum, in quibus velut ex inſtituto moralia tractantur, diligens & attenta lectio & meditatio; naturae praeterea, praeſertim reſtitutae, accurata conſideratio, & cum corrupta, ad vtriusque diſcrimen eo rectius intelligendum, comparatio; & librorum denique, quibus hanc theologiae partem veteres pariter ac recentiores inſtruxerunt, cauta & cum δοκιμασία coniuncta, lectio.

* Quae generatim ſtudio theologico inſeruiunt media, orationem, meditationem, tentationem, nunc ſupponimus.

§. XVI.

Scripturam ſacram nunc non tanquam principium, ſed tanquam fontem vberrimum omnis ſapientiae diuinae conſideramus. Ea ingentes ſolidioris doctrinae theſauros nobis recludit: de vita praecipue hominis recte inſtituenda tam plene nos inſtruit, vt vel eo praecipue argumento, eius ἐξοχὴν prae ſcriptis humanis omnibus, ipſamque θεοπνευςίαν comprobare nonnulli adgreſſi ſint. * Nec vllus ſcripturae

 liber,

liber, qui non aut exemplis, aut praeceptis, dogmatibusque nos instruat. Sermones tamen varios ipsius seruatoris,** epistolasque Paulinas*** vel maxime huic inseruire instituto constat: ex veteri etiam testamento scripta Salomonaea,**** praesertim si vbique ad veros & genuinos christianarum actionum fontes respiciatur: ceteroquin pleraque ad eam potius moralis theologiae partem, quae de officiis, deque christiana prudentia praecipit, spectare, palam est.

* Id ex instituto agit VINCENTIVS PLACCIVS, in libro, cui titulum fecit: *philosophiae moralis plenioris fructus praecipuus* &c. add. quae in compendio hac de re diximus *element. philos. pract. part. 1. cap. 6. §. 55. sqq.*

** Moralem doctrinam seu *Ethicam Christi*, patrum testimoniis illustratam, lingua Germanica dedit ERNESTVS SALOMO CYPRIANVS, V. C. Coburgi MDCCVII. 8uo.

*** Etsi enim in grauissimis fidei capitibus plerumque occupatus sit diuinus scriptor, nullam tamen occasionem ad praxin vitae dogmata traducendi, praetermittit.

**** Scripta Salomonaea ob insignem, quem in moralibus vsum habeant, generatim commendat HENRICVS IVLIVS SCHEVRLIVS *bibliograph. moral. pag. 97.* Quod tamen recte capiendum. Finem scopumque eorum non assequuntur, qui intra vsus philosophicos subsistunt, non aliter, quam Phaedri fabulas, aut Theognidis sententias ea legentes: nec sublimius quid ibi quaerentes. Nec alia tamen videtur mens esse GABRIELI NAVDAEO, dum Salomonis scripta, cum libro sapientiae & ecclesiastico ita commendat: *quorum sic est vniuersalis doctrina, sic apta & castigata methodus, vt, quemadmodum etiam de oratione dominica dicitur, omnium hominum generi vtiles esse possint, christianis, ethnicis, philosophis, religiosis, piis, impiis, ac propterea sine flagitio in hoc censu librorum praetermitti non debent*; *bibliograph. polit. p. 503.* ex edit. Thomae Crenii. Mentem profanam, summamque in theologicis imperitiam, clarius prodere non potuisset NAVDAEVS, vir alias haud indoctus. Ad vsum ab eo indicatum cum maxime etiam comparata sint VICTORINI STRIGELII *in prouerbia & Ecclesiasten commentaria*, quid de iis censendum sit, palam est. Fuerunt etiam, qui dogmata Salomonaea in ordinem quendam systematicum redigere conati sunt, vt IOSEPHVS HALLVS, cuius extat *ethica, politica & oeconomica Salomonaea*, Anglice scripta: sed in linguam Germanicam conuersa. Idem institutum fuit auctoris anonymi, qui lingua Gallicana scripsit: *consilia Salomonis, siue collectio Salomonis axiomata, maxime necessaria homini, vt se ipsum sapienter dirigat*; quae & latino sermone prodierunt Coloniae Agrippinae, anno MDCXCIV. 12. haud ita pridem etiam in linguam Germanicam translata.

§. XVII.

Naturae praeterea, praesertim restitutae, consideratio, & cum corrupta comparatio, profectus in hoc studiorum genere, plurimum iuuat.* Naturae autem voce, humanam intelligimus, eadem facultates omnes mentis corporisque connotantes, quas perspectas accurate habere, earumque discrimen, si tum in summa, in qua omnes nascuntur homines, corruptione, per educationem, aliasque caussas morales naturalesque, mirifice aucta, tum in restitutione, quae per Numinis gratiam illis obtingit, spectentur, tenere, plurimum profecto refert. Namque, quam ex ipsa rerum consideratione haurimus, notitiam, accuratiorem solidioremque esse, quam quae ex humanis libris saltem,

tem, aut aliorum relatione accipitur, etiam praestantiorum philosophorum scitum est.

* Hoc est, quod alii dicunt, cum *libro scripturae*, coniungendum sedulo esse *librum conscientiae*. Eoque referenda sed recte quoque intelligenda sunt; quae B. IO. ARNDIVS *de magno & interno hominis regeniti thesauro*, ex instituto, *lib. 3. de vero christianismo*, differit.

§. XVIII.

Vltimum denique locum scripta varia & libri eruditorum tenent, quorum in moralis theologiae studio, vsus aliquis esse potest. Sunt isti vel veterum ecclesiae doctorum vel recentiorum: & horum iterum systematici sunt alii, alii ascetici, quorsum mysticorum, quos vocant, scripta referre licet: nec negligendi, qui exemplis & historiis hanc theologiae partem instruunt promouentque: quemadmodum, & ex philosophiae moralis scriptoribus, nonnulli, speciatim characteristici, non omnino nullius vsus sunt. *

§. XIX.

Ex patribus, * primo quidem seculo CLEMENS ROMANVS, POLYCARPVS & IGNATIVS, in epistolis genuinis, sparsim quaedam dabunt, cum dogmatibus more apostolorum ea, quae ad mores formandos, vitaeque sanctitatem promouendam pertinent, coniungentes: nonnulla etiam, sed itidem sparsim fere, seculo secundo IVSTINVS MARTYR & IRENAEVS, & seculo tertio TERTVLLIANVS, ORIGENES, GREGORIVS Neocaesariensis, CLEMENS ALEXANDRINVS, CYPRIANVS: etsi ex his quidam Platonica dogmata, aut alios errores admiscentes, purioris doctrinae moralis fontes, haud parum coinquinauerint. Seculo quarto BASILIVS M. GREGORIVS vterque, NAZIANZENVS, atque NYSSENVS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, aliique, partim ex instituto, partim aliud velut agendo, praesertim in homiliis, ad hunc scopum perquam accommodatis, sedulo inculcarunt, quae vitae sanctioris studium promouere possunt: sed omnibus tamen dubiam hic palmam reddit MACARIVS ille Aegyptius, tum in homiliis, tum in aliis opusculis: earum quippe rerum, quae ad interiorem animi culturam pertinent, callentissimus, & hoc nomine a quibusdam inter mysticos scriptores relatus.

* Summatim praecipuos patrum, qui nonnulla ad nostrum institutum spectantia scripserunt, indicasse suffecerit: de quibus prolixius, singula illorum scripta edisserendo, ago in *historia critica theologiae moralis*, quam selectis quibusdam discipulis tradere soleo. Recenset ea ceteroquin etiam GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS, in introductione *in vniversum theologiae moralis, cum dogmaticae, tum pragmaticae studium*. Canones conciliorum, eorumque collectores, idem iungit, & post eum alii. At ad ecclesiae disciplinam comparati isti fuerunt: quae ad interiorem animi culturam faciunt, inde non discas, adeoque ad theologiam moralem, proprie sic dictam, parum faciunt.

§. XX.

Superſunt AVGVSTINVS & HIERONYMVS, quos ad ſeculum quintum nonnulli referunt: qui vt omnes theologiae partes, ita eam quoque, quae de moribus tractat, variis ſcriptis illuſtrarunt: idque AVGVSTINVS praecipue tanta ingenii felicitate praeſtitit, * vt velut oraculum aliquod occidentalis eccleſiae euaderet, & ex eo tempore, tanto quis, in theologia etiam morali doctior cenſeretur, quanto rectius Auguſtini mentem teneret. Circa officia etiam cum varias quaeſtiones moueret, caſusque dubios euolueret, occaſionem ſcholaſticis praebuit, hiſce eius veſtigiis diligenter inſiſtendi. Certamina praeterea, quae illi tum, aliisue, cum Pelagianis intercesſerunt, ** occaſionem dederunt, doctrinam de gratia atque natura diligentius excolendi, quam in morali theologia vtramque facere paginam, notum eſt, & ex dicendis conſtabit. De reliquis, qui patrum adhuc nomine veniunt, LEONE I. ſeu magno, SALVIANO, ISIDORO, GREGORIO M. aliisque, pro ſeculi, quo vixerunt, conditione, ferendum iudicium.

* Scripta AVGVSTINI pariter ac HIERONYMI moralia, alibi enumero. In praeſenti facere non poſſum, quin libros AVGVSTINI duos, *de moribus eccleſiae catholicae & Manichaeorum* commemorem, in quorum priori, velut compendium aliquod moralis theologiae exhibet, iisdem principiis ſuperſtructum, quibus & nos inſiſtimus. Fundamenti loco ponit, ſolum Deum animae noſtrae ſummum eſſe bonum; indeque concludit, Deum ſupra omnia amandum: virtutes autem nihil aliud quam diuerſos amoris huius diuini modos eſſe, accurate oſtendit.

** De quibus praeter veteres, GERARDVS IOAN. VOSSIVS, HENRICVS NORISIVS, aliique ex inſtituto.

§. XXI.

Cum ſcholaſtica theologia etiam ſyſtematica originem cepit, * cum ad vtramque certis gradibus via ſtrata eſſet. Neque dogmaticam ſaltem, ſed moralem etiam theologiam, ſuis ſyſtematibus complectebantur veteres ſcholaſtici. In qua quidem Ariſtotelicae philoſophiae, legumque eccleſiaſticarum, ciuiliumque, cum theologia ex ſententiis patrum hauſta, mixtura, admodum monſtroſa, ſi quid vel maxime bonae frugis reperiatur, ad hanc, de qua loquimur, moralis theologiae partem parum facit. De officiis enim ſaltem, actionibusque ad leges componendis, variisque hinc reſultantibus caſibus, diſceptabant, de interiori animi cultura parum ſolliciti. Hanc ergo moralis theologiae partem, velut derelictam occupaturi alii, patrum quorundam, qui Platonica puriori doctrinae admiſcuerunt, arripuerunt ſcripta: vnde myſticae theologiae cultura: cuius adeo vt in tractandi methodo, ita in obiecto quoque, a ſcholaſtica,

a ſcholaſtica, magna erat diuerſitas. Scholaſtica enim eam, quae de officiis praecipit, maxime inſtruebat theologiae moralis, latius ſic dictae, partem: quae interiorem animi culturam reſpicit, a myſticis colebatur, de quibus deinceps.

* Conf. IOAN. MICHAELIS LANGII, viri celeberrimi, diſſertatio prooemialis, *de origine & progreſſu theologiae moralis ſyſtematicae*, Io. Conradi Durrii, compendio Theologiae moralis, praemiſſa §. 7 *ſeqq.*

§. XXII.

Syſtematicam docendi theologiam tum dogmaticam, tum moralem, rationem, non tantum retinuerunt Pontificii, ſed & qui poſt felicem eccleſiae a foediſſimis erroribus repurgationem ab illis recedere coacti ſunt, tum noſtrae eccleſiae doctores, tum & Reformati, aliique. Et Pontificiorum quidem, qui moralis theologiae vaſta dedere volumina, ingens eſt numerus, ſiue in Thomam de Aquino commentati ſint, ſiue ſub titulo, *inſtitutionum moralium*, aut de *iuſtitia & iure*, aut de *virtutibus & vitiis*, vel de *quatuor virtutibus cardinalibus* ſimilibusque, ſuum executi ſint inſtitutum. * Praeterquam vero, quod veterum ſcholaſticorum vitia adeo non emendauerint, vt nouis etiam erroribus ea auxerint: ** ad iſtum, quem nobis conſtituimus finem, non pertingunt, officiorum ſaltem externorum, & quae huc pertinent, conſideratione, tractationem ſuam circumſcribentes, eoque nomine ſi quid commodi afferre poſſunt, iurisprudentiae diuinae potius ſtudio inſeruientes.

* Praecipuos recenſet GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, *in introduct. in theol. moral. ſtud. cap. 9. ſeq.* add. IO. FRIDERICVS MAYERVS *in bibliotheca ſcriptorum theol. moralis Pontificiorum*, Aegidii Strauchii theologiae morali adiecta.

** Nota ſunt recentiorum, quos vocant, Moraliſtarum, ſpeciatim Ieſuitarum dogmata, de aequiuocationibus & reſeruationibus mentalibus, probabili conſcientia, methodo dirigendi intentionem, peccato philoſophico, & reliqua, Romanenſium etiam quibusdam exploſa, ſpeciatim LVDOVICO MONTALTIO, ſeu BLASIO PASCHALI in *litteris provincial.* & WENDROCKIO ſeu NICOLIO, qui notas ad eas ſcripſit, add. quae dixi in *hiſtoria juris natural.* §. 11. *ſeqq.* Huc pertinet liber, gallica lingua ſcriptus: *La Morale des Jeſuites extraite fidelement de leurs livres, &c.* cuius editio tertia anno MDCCII. prodiit. Ceterum quae HVGO GROTIVS *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 52. in laudem ſcholaſticorum adfert, tanti non ſunt, inducere vt aliquem poſſint, vt credat, multum bonae frugis ex illorum ſcriptis hauriri poſſe.

§. XXIII.

Cum B. MARTINI LVTHERI opera priſtina facies, abſterſis ſordibus, theologiae tum dogmaticae, tum morali reddita eſſet, initio quidem credenda & agenda, vti reuera inter ſe coniunctiſſima ſunt, ita coniunctim etiam tractabant theologi. * Mox conſultum nonnulli putantes, haec ſeorſim tradere, eam praecipue partem, quae de offi-

ciis praecipit, exemplo Scholasticorum & Pontificiorum, at erroribus remotis, ex genuinis principiis, excolere coeperunt. Vnde haud exiguus illorum numerus, qui *casus conscientiae* ediderunt, ** aut *responsa* & *consilia* theologorum collegerunt. Quo ipso vt omnem moralis theologiae ambitum neutiquam complexi sunt, ita eam, quae de interiori animi cultura praecipit, partem, pro sui instituti ratione attingere non potuerunt. Qui deinceps compendia aut systemata theologiae moralis condiderunt, maiori equidem studio hoc argumentum exhaurire aggressi sunt, pauci tamen aut eam partem attingunt, aut ea, qua decet ratione, pertractant.

* Id quod vel PHILIPPI MELANCHTHONIS exemplo patet, qui quidem veteres scholasticos imitatus, in *locis suis theologicis*, omnem theologiam moralem complexus est, vt facile intelliget, qui, quae de libero arbitrio eiusque viribus, de lege, de peccato eiusque fructibus &c. differit, legerit. MELANCHTHONIS vestigiis MARTINVS quoque CHEMNITIVS insistit: nec fuit, quantum mihi constat, seculo decimo sexto ex nostratibus theologis, qui moralem theologiam seorsim systematice tractaret. Recte quidem. Nec tamen vituperandi, qui eam seorsim tractare coeperunt; modo in praxi maneant coniunctissima, quae seorsim considerantur.

** Nota sunt de casibus conscientiae FRIDERICI BALDVINI, GEORGII KONIGII, ANDREÆ KESLERI, LVDOVICI DVNTE, IO. ADAMI OSIANDRI, IO. CONRADI DANHAVERI, B. FRIDEMANNI BECHMANNI nostri, aliorumque ex nostratibus scripta, de quibus rectius, vti & de illis, qui responsa & consilia theologica collegerunt, infra, cum iurisprudentiam diuinam trademus, erit dicendi locus. Ad eius, de qua nunc agimus, partis, vberiorem culturam inde parum proficias. Interim de illis conf. IO. FRID. MAYERVS in *bibliotheca scriptorum theol. moralis Lutheranorum.* Idem dicendum de IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, opere erudito, sed ab auctore ad finem non perducto, edito autem a MAYERO, an. MDCLXXXV. Nec alio habendae loco institutiones aut compendia theologiae moralis, vt *epitome theologiae moralis* GEORGII CALIXTI, quem primum ex nostratibus fuisse, qui disciplinae in morem theologiam moralem tractare instituerit, auctor est GEB. THEOD. MEIERVS *introduct. in theol. mor. stud. cap.* 18. IO. CONRADI DVRRII *compendium theologiae moralis*, tertia vice cum eiusdem auctoris annotationibus posthumis, aliisque accessionibus anno MDCXVIII. recusum, HENRICI RIXNERI *instructionum theologiae moralis, libri duo:* GEBHARDI THEODORI MEIERI *disputationes theologicae, partem primam & secundam theologiae moralis exhibentes*, AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis*, a IO. FRIDERICO MAYERO, anno MDCCV. luci publicae exposita. In his & aliis eiusdem generis compendiis & systematibus erudite quidem, quae ad officia christianorum pertinent, plerumque pertractantur: quae vero ad ἄσκησιν spectant, aut praetermittuntur, aut sparsim saltem inseruntur, nec iusta explicatione edisseruntur. Idem de IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *specimine theologiae moralis, quo vera & naturalia omnis iuris atque honestatis principia eruuntur*, quinque disputationibus in academia Rostochiensi proposito, & anno MDCXC. edito, censendum. Praeterquam enim quod vel ex titulo operis istud constet, tractatio quoque hoc abunde docet: ipseque *cap.* 1. §. 8. obiectum theologiae moralis directum, id constituit, quod immediatae obligationis est erga Deum. Elegantioribus interim compendiis citra controuersiam est annumerandum, nec desunt hinc inde adspersa, quae theologiae morali strictius sic dictae, lucem adfundant, vt ex ipsa tractatione nostra constabit. Nouis accessionibus auctum, recusum est anno MDCCVII. sub titulo: *theologia moralis sibi constans.* Plura adhuc, quae nostro instituto, in prima hacce parte, inseruiunt, suppeditat IO. OLEARIVS,

Lipsiensis

Lipfienfis academiae theologus longe celeberrimus, multisque nominibus de ecclefia noftra meritus, in *doctrina theologiae moralis totius in vfum incipientium, certis paediae ac methodi limitibus circumfcripta & tabulis 72. comprehenfa; quae cum introductione in theologiam cafualem*, Lipfiae anno MDCCIII. prodiit. Dignam itaque merito eam cenfuit, quam annotationibus fuis illuftraret B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS nofter, quae anno MDCCIV. lucem adfpexerunt publicam. BARTOLDVS BOTSACCVS theologus Haffnienfis in *medulla theologiae moralis* feu *tractatu theologico de irreprehenfibilitate, praeprimis fidelium*, qui itidem anno MDCCIII. prodiit, partem faltem doctrinae huius exhaurit, nec ad omnia, quae hic tradi debent, fe porrigit. At integrum moralis doctrinae theologicae campum complecti conftitutum fuerat B. IO. GVIL. BAIERO: morte tamen praepeditus, deftinata exequi non potuit. Quae reliquit, anno MDCXCVII. lucem adfpexerunt, fub titulo: *compendium theologiae moralis, officia hominis chriftiani tam generalia quam quoad fingulos ordines, in ecclefia & republica fpecialia exhibens.* Praecipue itaque illi conftitutum, de officiis praecipere: non pauca tamen quoque attingit, quae ad ἄσκησιν, interioremque animi culturam pertinent. Supplementum anno MDCCIII. addidit, vir doctiffimus, nobisque iam antea laudatus, IOAN. MICHAEL LANGIVS. Sed mitto reliqua, quae hic dici poffunt, in *hiftoria critica theologiae moralis & cafuifticae*, vberius edifferenda.

§. XXIV.

Apud Reformatos res eodem fere modo gefta eft. Primi, qui apud eos eruditionis laude inter theologos effloruere, iunctim credenda & agenda tradebant. Qui agenda feorfim deinceps confideranda fibi fumpferunt, de officiis hominum, actionibusque ad leges diuinas componendis, & cafibus confcientiae, praecipue folliciti fuere.* Recentiores quidam in compendiis vlterius progreffi funt, pleniori forma integram theologiam moralem exhibentes: ** quidam vero ex inftituto τὰ ἀσκητικὰ in ordinem redigere, & fyftematica connexione exhibere, confultum duxerunt.

* Id fcripta teftantur cafuiftica, IO. HENRICI ALSTEDII, GVIL. AMESII, GVIL. PERKINSII, ANDREAE RIVETI, ROBERTI SANDERSONI, aliorumque, de quibus praeter alios IO. FRIDERICVS MAYERVS, *in bibliotheca fcriptorum theologiae moralis & cafuifticae, religioni reformatae addictorum.*

** Hos inter principem fibi locum vindicat IOAN HOORNBECKIVS, cuius *theologia practica*, Vltraiecti anno MDCLXVIII. edita, aliquoties Ienae recufa, omnibus fere, fi errores Reformatorum paffim adfperfos demas, in hocce genere dubiam reddit palmam. Pleniffime enim & ex genuinis fontibus, fcripturae fcilicet facrae, hocce argumentum tractauit, de iis praecipue immo vnice fere, quae ad interiorem animi culturam fpectant, follicitus. Cumque theologia moralis ftricte fic dicta, & a iurisprudentia diuina diftincta, hocce fibi argumentum vindicet, nonnulli tamen ex Reformatae ecclefiae doctoribus fub titulo *afceticae* hoc, aut partem faltem eius infigniorem, exhibere maluerunt. Fecit hoc GISBERTVS VOETIVS, cuius τὰ ἀσκητικὰ fiue *exercitia pietatis*, methodo quadam fyftematica difpofita, prodierunt, Gorichemi MDCLXIV. guo. Definitionem afceticae is hanc tradit, quod fit *doctrina theologica, feu pars theologiae, quae continet methodum ac defcriptionem exercitiorum pietatis. Prolegom. p. 1.* De exercitiis vero pietatis nos vel maxime folliciti fumus in theologia morali. Fecit idem PETRVS VAN MASTRICHT, Vltraiectinae academiae theologus, perquam celebris: cuius *theologia theoretico-practica*, Vltraiecti MDCXCIX. lucem adfpexit, in qua praeter *ideam theologiae moralis, hypotypofin theologiae afceticae*, feorfim exhibet.

§. XXV.

§. XXV.

Praeter ſyſtematicos ſcriptores conferendi etiam ſunt *aſcetici*, * quippe quorum nonnulli recte adhibiti, ad vberiorem moralis theologiae culturam plurimum conferunt. Vt enim methodi, quibus ſe circumſcribunt ſyſtematici, leges, & ἀκριβείας conſectatio, tractationem illorum quandoque ieiunam & ſterilem reddit, ita ſi doctrinae maior copia & vbertas, haud raro ex aſceticis haurienda, accedat, perfectius quid & conſummatius inde eﬄoreſcit. Syſtematicorum ἀκρίβεια, ſi quid forte exorbitantis libertatis in aſceticis occurrit, corrigit: vbertas aſceticorum cum viuidiori efficaciorique proponendi modo, coniuncta, ne ſterilis euadat ſyſtematica tractatio, efficit. Vtrobique tamen ſedulo diſpiciendum, ne ſcholae ſaltem aut vanis ſpeculationibus deſtinetur, doctrina, quae vitae vnice inſervire debebat.

* Solet a nonnullis inter ſynonyma theologiae moralis, *Aſcetica* referri, voce, vt ISAACVS CASAVBONVS, *exercitat. 2. contra Baron ſect.* 13. docet, a ludis & certaminibus veterum, ad exercitia ſacra, ſeu ſtudium pietatis, traducta. conf. 1 *Cor.* IX, 24. 1 *Tim.* IV, 7. 8. Recte quidem, ſi de theologia morali ſtricte ſic dicta, vti nos vocem illam accipimus, intelligatur. Et ita aſcetici etiam erunt, qui hanc theologiae partem ſyſtematice tractant. Nos vero in ſtrictiori adhuc ſignificatione *aſceticos* in praeſenti ſyſtematicis opponimus: eo nomine illos appellantes, qui non ſyſtematice, ſed methodo liberiori, magisque vitae accommodata, hanc doctrinam, aut in vniuerſum, aut qua certam eius partem, pertractarunt. Cuius quidem generis ſcriptorum magna vbique, non apud nos modo, ſed Pontificios & Reformatos etiam, eſt copia. Pontificiorum quidem digna quae ſint, vt hic commemorentur, ſcripta, a myſticis, de quibus deinceps, diſtincta, pauca inuenimus. Non modo ſuae eccleſiae erroribus, genuinae pietati e diametro oppoſitis, referta ſunt, ſed ineptae cuiusdam & vanae eruditionis, aut eloquentiae oſtentatione, lectores, melioribus adſuetos, offendunt potius, quam inſtruunt. HIERONYMI DREXELII, DIDACI STELLAE, IO. EVSEBII NIEREMBERGII, ſimiliumque, quibus vulgo pretium aliquod ſtatuunt, exemplo hoc patet. Ianſeniſtarum tamen quorundam ſcripta Gallicana excipias, maiori iudicio compoſita. Aſceticos etiam illi vocare ſolent, qui regulas monachis praeſcriptas continent & explicant, quorum nonnullos recenſet IO. MABILLONIVS *de ſtudiis monaſticis p.* 631. *ſeqq.* At illorum apud nos exiguus vſus. Inter Reformatos, magnam in hoc genere laudem conſecuti ſunt Angli, quorum vt alias in omni eruditionis genere, ita in hac etiam parte commendanda eſt induſtria. Hinc RICHARDI BAXTERI, IOSEPHI HALLI, THOMAE GODWINI, DYKII vtriusque DANIELIS & IEREMIAE, LVDOVICI BAYLII, THOMAE BROOCKII, EMANVELIS SONTTOMI, aliorumque concelebrantur ſcripta, in linguam etiam Germanicam translata; quibus ex recentioribus iungendi SCHERLOCKIVS, TILLOTSONVS, aliique. Catalogum praecipuorum, eorum quidem, quorum in Germanicam linguam conuerſa ſcripta extant, IO. GEORGII HOFFMANNI, *oratori ſacro Anglicano*, lingua Germanica ſcripto, praemiſit IO. MARTINVS SCHAMELIVS, Lipſiae anno MDCCVI. 4to. *Bibliothecam* vero quam vocat *Anglorum*, argumentis ab iis pertractatis, ad certos titulos reuocatis, & ſub iis adlegatis auctoribus, locisque in quibus de iis agitur, indicatis, concinnauit MARTINVS KEMPIVS, anno MDCLXXVII. 4to. Negandum profecto non eſt, multa egregie & praeclare dicta in iis occurrere: notaque ſunt magnorum inter noſtrates virorum exempla, qui ad pietatis praxin, ex quorundam horum ſcriptorum lectione, multum ſe profeciſſe, profeſſi

fessi sunt: nollemque eum CONRADO TIBVRTIO RANGONE; in libello Germanico, in quo *Quakerismum in Quietismo* demonstrare adgressus est, *cap.* 12. §. 8. horum scriptorum lectionem & vsum prorsus damnare: hoc tamen certum, circumspectione hic quoque vel maxime opus esse, ne temere & sine δοκιμασία quiduis arripiamus. Habent suos errores, communes sectae, cui quisque addictus fuit: habent subinde & proprios. Rara etiam multis & pulchra videntur, quae quotidiana & vbiuis obuia, praesertim si semotis ornamentis, rem consideres. A Reformatis, quorum plurimos lubens praetermitto, priusquam discedam, facere non possum, quin clarissimi viri OSTERWALDI, merita adhuc concelebrem, quippe qui scriptis quibusdam Gallicanis, sed egregiis, de *caussis corruptionis in moribus*, item *contra impuritatem*, hanc doctrinae partem ornauit. Ad nostros venio. Namque tot praestantium in huc genere scriptorum copia abundamus, vt domi iam quae vsui sint, repetiamus abunde, nec apud exteros ea temere quaerenda sint. Post B. MARTINI LVTHERI, HIERONYMI WELLERI, VRBANI REGII, aliorumque quorundam veterum scripta, hoc comparata, principem in his locum tribuo B. IOANNI ARNDIO, tum in aliis, tum maxime in aureo & incomparabili opere, de *vero christianismo*; quibusdam quidem in locis, a nonnullis heterodoxiae accusato, sed a praestantissimis, & summa orthodoxiae laude florentibus theologis dextre explicato, & egregie defenso. Qua de re non dubitauerit, qui praeter alia, *Apologeticam* illam *Arndianam* a viro quodam docto, lingua Germanica concinnatam, editamque Lipsiae anno MDCCVI. legerit. At praeter ARNDIVM, B. IO. GERHARDVS, PAVLVS EGARDVS, IO. LVTKEMANNVS, HENRICVS MVLLERVS, CHRISTIANVS SCRIVERIVS, PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, aliique quam plurimi, hanc spartam egregie ornarunt, editis scriptis luculentis admodum & ad pietatis studium, quorsum & moralis theologia vnice collineat, promouendum prorsus accomodatis. Quod si quid in quibusdam forte minus accurate dictum occurrat, hoc reliquis eorum meritis condonandum, nec in malignum detorquenda sensum, quae innocenter dicta sunt. Sola scriptura vtique infallibilitatis praerogatiua gaudet: reliqua, quorumcunque etiam scripta, exigenda ad hanc normam, atque adeo cum δοκιμασία legenda.

§. XXVI.

Ad asceticos scriptores proxime accedunt mystici, immo a quibusdam inter mysticos etiam connumerantur ascetici. Quidquid huius sit, vt mysticorum scriptorum non vnum est genus: ita non eodem etiam omnes habendi sunt loco. Et hinc de ipsa quoque theologia mystica * pronunciandum. Quo nomine si nihil aliud, quam ipsa theologia moralis intelligatur, ** vt vocem vix aliter capere possunt, qui de puriori theologia mystica loquuntur, de origine quoque eius aliter sentiendum, quam cum complexus aliquis Platonicarum christianarumque doctrinarum, de interiori animi cultura, eadem significatur.

* Vocem *Mystica* a sacris Gentilium, speciatim Eleusiniis nonnulli repetunt. Nec insolens, vt vocabula a ritibus & consuetudinibus gentilium, ad res diuinas exprimendas transferrentur. Quod si veteres christiani ab ethnicis hanc vocem acceperunt, sensu innocenti & purissimo hoc factum, vt credamus, par est. Videndus CASAVBONVS *exercitat.* 16. *contra Baronium n.* 42. Hoc certum, quod verbum μυεῖν, vel μυεῖσθαι, vnde μυστικὸς, aeque ac vox μυστήριον, in scriptura sacra occurrat. conf. *Phil.* IV, 12. 1 *Cor.* 11, 7. Quidquid huius sit, christiani scriptores, vocem μυστικὴ, quae, *arcanum*, *absconditum*, significat, sacrae theologiae, & quidem ei parti quae mysteria, & abditas ac a sensu & ratione humana remotas maxime habet res diuinas, adplicuere. Speciatim tamen ea

theologiae pars, quae contemplatur DEVM, & mysterium regenerationis, & hanc insequentis renouationis christianae, ac vnionis cum DEO mysticae doctrinam complectitur, id nominis accepit. Erudite haece omnia edisserit ADAMVS RECHENBERGIVS, *differt. de origine theol myst. §. 2. ad 8.*

** Ita existimo: theologiam mysticam puriorem & theologiam moralem rem vnam eandemque esse. Idem vtrobique finis; idem subiectum; media eadem. Nec repugnat, quam nonnulli tradunt, mysticae theologiae definitio, quod sit *diuina & arcana de Deo rebusque diuinis sapientia, qua mens hominis regeniti illuminetur, voluntas virtutibus diuinis instructa, ab inquinamentis peccatorum purgetur, vt illa Deo arctissime vniatur.* Namque & moralis theologia eo tendit, vt in illuminatione qua intellectum, sanctitate qua voluntatem, magis magisque proficiat homo regenitus, arctiusque cum DEO vniatur. Sunt tamen, qui in strictiori significatione, per theologiam mysticam sublimiorem contemplationis gradum, aut gratiae diuinae operationes singulares, & velut extraordinarias, intelligunt: in latiori significatione, id omne mysticum dici posse existimantes, *quod ad sanctam spiritualem & internam vitam aut christianismum practicum pertinet.* vid. GOTHOFREDI ARNOLDI *historia theolog. myst. cap. 2. §. 5. pag. 19. 20.* Qua quidem ratione, theologia mystica in latiori significatione conueniet cum theologia morali, in strictiori, ab eadem differet. Verum praeterquam, quod de *sublimiori illo contemplationis gradu, & operationibus gratiae singularibus*, multa adhuc moneri possent, ne illusioni locus concedatur, & cuncta insuper ad scripturae sacrae regulam sint exigenda, id probe obseruandum, difficile esse de eiusmodi rebus ita scribere, vt illi, qui eiusmodi quid non perceperunt, quod illi, qui hoc scribunt, perceperunt, aut percepisse sibi visi sunt, intelligant. Longe adhuc difficilius, aut superuacaneum etiam videtur, peculiarem inde theologiae partem, a ceteris distinctam constituere. Bene haec obseruat auctor libri Gallici, qui Amstelodami prodiit sub titulo: *christianismus illustratus, quoad hodiernas, de Quietismo controuersias.*

§. XXVII.

Nimirum cum totam doctrinam christianam, *σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην*, dixerit apostolus *1 Cor. II, 7.* recte quoque pars eius, quae de incremento vitae spiritualis agit, eodem nomine venit, & hoc sensu mystica theologia vocatur: idque eo magis, quod eadem dogmata, easdemque loquendi formulas ex scriptura sacra, theologia moralis retineat, quibus mystica theologia purior gaudet. Vnde & non errant, qui hac ratione ex ipsa scriptura sacra mysticae theologiae originem repetunt, eiusque auctores Christum ipsum atque apostolos faciunt, immo sanctos & patriarchas veteris testamenti, arcanae huius sapientiae participes fuisse contendunt. *

* Ecquis enim ignorat de renouatione, incrementisque vitae spiritualis, & vnione cum DEO, quae praecipua mysticae theologiae sunt capita, ipsam nos abunde informare scripturam sacram? Hinc phrases sacrae mysticis receptae, *ex Deo nasci, 1 Io. III, 9. 1 Io. I, 12. nouam fieri creaturam, 2 Cor. V, 17. exuere veterem hominem & induere nouum, Ephes. IV, 22. 24. vitam absconditam cum Christo in Deo quaerere, Coloss. IV, 3. Christum in nobis viuere, Gal. II, 20.* & quae sunt eiusdem generis longe plurimae. Mirum itaque non est, quod ex ipsa scriptura sacra mysticae theologiae, sed purioris, origo reperiatur. add. BALTHASARIS KÖPKENI *theologia mystica, seu ascetica Germanice scripta, cap. 1.*

§. XXVIII.

§. XXVIII.

In primitiua autem ecclesia contigit, vt nonnulli Platonicae philosophiae innutriti ad sacra christianorum accederent, & hinc Platonica dogmata, formulasque loquendi christianae religionis scitis admiscendo, aut haereses portentosas excitarent, aut moralem mysticamque doctrinam iisdem contaminarent. * Quibus etsi patres quidam se opposuerunt, ex nimio tamen Platonicae philosophiae amore, hi ipsi quoque placita quaedam formulasque loquendi Platonicorum retinuerunt, & sacrae, praecipue morum doctrinae adaptarunt. Hinc in CLEMENTIS ALEXANDRINI, ** aliorumque, maxime asceticorum, scriptis, Platonicas loquendi formulas, sententiasque, passim deprehendere licet, quales etiam apud THEODORETVM, GREGORIVM NAZIANZENVM, CHRYSOSTOMVM, aliosque inveniuntur.

* Sunt, qui mysticae theologiae originem ex philosophia Platonica deriuant: idque prae ceteris, omnibus viribus agit EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS *in Christianismo Hermetico-Platonico part. 1. cap. 1. §. 11. seqq. p. 47. seqq.* Quod de puriori theologia mystica intelligi nequit, vti iam dictum. Puriorem vero illam per Platonicarum sententiarum & formularum admixtionem, contaminatam, concedimus. Interim si ad specialiora descendatur, caute incedendum, ne quid pro Platonico dogmate venditetur, quod tale non est: neue quid ideo, quia Platonicum, sed quia erroneum, reiiciatur: & denique, quo sensu sententia, aut formula quaedam Platonica, a scriptore mystico adhibeatur, dispiciatur. Id iam monui, in dissertat. de *καθάρσει Pythagoraeo-Platonica*, quae in *Analectis historiae philos.* extat, §. 19. Qua ratione autem Platonica dogmata in theologiam mysticam recepta & propagata sint, omnium optime docet IACOBVS THOMASIVS, in *schediasmate de definitione philosophiae* &c. quod deinceps sub titulo: *origines historiae philosophicae & ecclesiasticae*, prodiit, §. 39. *seqq.*

** Gnosticis hoc tribuitur, quod Platonicam philosophiam cum christiana doctrina commiscentes, variorum errorum produxerint monstra, speciatim & mysticam theologiam conspurcauerint. Quod de quibusdam Gnosticorum facile concesserim: namque non vnum fuisse Gnosticorum genus, constat. Hoc certum, quod CLEMENS ALEXANDRINVS, sub verae γνώσεως nomine, quam haereticorum γνώσει ψευδωνύμῳ opponit, ea, quae ad theologiam mysticam pertinent, tradiderit. Idemque, per τὰ κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ὑπομνήματα, subinde memorata, nihil aliud, quam mysticae theologiae placita intelligit, immo hinc inde ipso τοῦ μυστικοῦ vocabulo vsus est, vt *paedagog. lib. 2. cap. 8 stromat. lib. 1. &c.* vt erudite obseruat RECHENBERGIVS *l. c.* §. 19. In istis mysticae theologiae dogmatibus proponendis Platonicae philosophiae eum assumsisse placita, formulasque, res ipsa docet, & obseruatum praeter alios IACOBO THOMASIO *l. c.* §. 46. *seqq.* Simile quid in MACARIO supra nobis laudato, item ARSENIO, AGATHONE, ANTONIIS, quorum apophthegmata mystica, POSSINVS refert, in *thesauro ascetico opuscul.* 9. aliisque, nonnulli sibi obseruasse visi sunt. De THEODORETO & reliquis, qui similes formulas Platonico-mysticas adhibuerunt, vid. RECHENBERGIVS *l. c.* §. 20. de reliquis eiusdem aetatis scil. sec. 2. & 3. scriptoribus, qui pro mysticis aut asceticis habentur, vid. ARNOLDVS *hist. theol. myst. cap.* 13 & 14.

§. XXIX.

Talia cum hinc inde, & sparsim in patrum quorundam scriptis

reperi-

reperirentur, ſeculo tandem quarto Dionyſius,* quem vulgo Areopagitam vocant, in vnum corpus ea coire iuſſit, in libro *de theologia myſtica*, qui primum doctrinae huius compendium, & quoddam velut ſyſtema, exhibet, quanquam & in aliis, quae reliquit, ſcriptis, myſtica diligenter inculcet dogmata. Hunc igitur auctorem deinceps reliqui, qui myſticorum nomine veniunt, ducem fere & anteſignanum ſecuti ſunt: quemadmodum nec inter veteres defuerunt, qui annotationibus ſuis & commentariis eum illuſtrarunt.

* Quae de hocce DIONYSIO vulgo diſputari ſolent, nunc non attingo. Nec ad noſtrum hoc inſtitutum pertinet. Ad opera, quae ſub Dionyſii nomine circumferuntur, quod attinet, fuerunt, qui ea Dionyſio iſti Areopagitae ſeu Athenienſi tribuere non dubitarunt, vt PETRVS LANSSELIVS, BALTHASAR CORDERIVS, MARTINVS DELRIO, PETRVS HALLOIX, aliique. Quibus cum praeter alios IO. LAVNOIVS, & IO. DALLAEVS, ille in libro de *duobus Dionyſiis*, hic in peculiari de *ſcriptis, quae ſub Dionyſii Areopagitae & Ignatii nomine circumferuntur*, opere, rationes ſolidiſſimas oppoſuiſſent, lis decita videri poterat, niſi noſtra aetate NATALIS ALEXANDER, in *ſelectis H. E. capitibus, ſec. 2. diſſert.* 21 itemque EMANVEL SCHELSTRATENVS, & monachus quidam monaſterii S. Benedicti ad Ligerim, nouas pro Dionyſio iſto in aciem produxiſſent copias, nutanti eius cauſſae, ſuppetias, ſi poſſent, laturi; quibus nuper LAVRENTIVS COZZA acceſſit, in *vindiciis Areopagiticis* Romae anno MDCCII. editis Quidquid huius ſit, a veritate minime aberrauerit, qui cum viris harum rerum peritiſſimis auctorem horum operum, quae Dionyſii nomen praeferunt, ſub finem ſeculi quarti aut initium quinti, vixiſſe, exiſtimauerit. In libris de *coeleſti & eccleſiaſtica hierarchia*, item *de diuinis nominibus*, aliisque, myſticorum dogmata, placitaque paſſim adſperſit, ſed in eo, quem de *theologia myſtica* ſcripſit, vti dictum, velut ex inſtituto, hocce argumentum tractauit. Hunc ducem & anteſignanum reliquos fere ſecutos, qui myſticam theologiam excoluerunt, ex annalibus eccleſiaſticis ſatis conſtat. Idque tot etiam, qui in eum extant, teſtantur commentatores: quos inter primum locum MAXIMVS confeſſor tenet, ſeculi ſeptimi ſcriptor, qui aliis etiam ſcriptis myſticis innotuit. Ex latinis idem fecere, HVGO DE S. VICTORE, ALBERTVS M. THOMAS DE AQVINO, aliique, ex Graecis PACHYMERES, qui ſeculo 12. paraphraſi Dionyſium illuſtrauit, vt reliquos, praeſertim recentiores, nunc mittam.

§. XXX.

Vt in occidentali eccleſia myſticae theologiae ſtudium eflroreſceret, factum cumprimis opera & ſtudio IOANNIS ERIGENAE, qui & SCOTVS dictus, quippe qui Dionyſii opera in latinum tranſtulit ſermonem, quod & ſeculo XII. IOANNES SARRACENVS fecit, quo tempore & BERNHARDVS * vixit, qui ſcriptis variis & pro ſeculi conditione egregiis, myſticam theologiam explanauit.

* Tot encomiis eruditorum celebratus eſt BERNHARDVS, vt mea laude nihil illi accedere poſſit. Et licet ſuis non careat naeuis, multum tamen bonae frugis in ſcriptis eius deprehendere licet. Ad theologiam myſticam ſpectant ſermones eius in *diebus dominicis aliisque feſtis*, variaeque *homiliae*, quinque de *meditatione* libri ad Eugenium Papam, & alia, cumprimis autem *ſermones* 86. in *priora tria capita cantici canticorum.*

§. XXXI.

§. XXXI.

Scholaſtica ſcilicet theologia caput tollente, plurimi quoque fuerunt, qui myſticae theologiae ſtudio ſe traderent. Etenim illa cum ita comparata eſſet, vt ſcholae potius inſeruiret, quam vitae, & ab iis maxime coleretur, qui ingenii doctrinaeque captabant laudem, parum inde ſe percipere emolumenti intelligebant, qui de interiori animi cultura vel mediocriter erant ſolliciti. Nam & quae de morum doctrina praecipiebant ſcholaſtici, vel potius more ſuo diſputabant, & ieiuna nimis erant, & huic ſcopo parum accommodata, maximam etiam partem ad externa officia, aut eccleſiae diſciplinam ſpectabant. * Hinc tanto diligentius a quibusdam myſticae theologiae cultum ſtudium: at ſucceſſu non adeo felici: cum erroribus, quibus iam conſperſa erat ea doctrina, nouos adderent, dogmaticae theologiae corruptelas, quae iam vbique regnabant, etiam inferentes, vel inanibus ſpeculationibus indulgendo, nouos ipſi excogitantes. Fuerunt tamen, qui ſupra ſaeculi captum ſapientes in tanta doctrinae ſcholaſticae & myſticae corruptela, ſalutaria multa, & profutura traderent, ** quorumue ſcripta, ſemotis, qui iis adhaerent, naeuis, hodie nonnullis in pretio ſunt.

* Ita ergo licet ſcholaſtica, myſticaque theologia maxime oppoſitae eſſent, per illam tamen huius quoque ſtudium fuit promotum. Taedio ſane ſcholaſticae theologiae, quod rixoſis, quibus referta, contentionibus quaeſtionibusque vanis & ſpinoſis, animus veritatis diuinae amans exatiari non poſſet, multos ad theologiam myſticam excolendam excitatos, recte obſeruat COLBERGIVS, in *chriſtianiſmo hermetico-platonico part.* 1. *cap.* 1. §. 3. *p.* 60. Nec praetermittendum, praeſtantiſſimos ſcholaſticorum, velut in conſcientia de ſcholaſticae ſuae theologiae inanitate, conuictos, etiam myſticae ſimul theologiae ſtudio ſe dediſſe; vt HVGONIS atque RICHARDI DE S. VICTORE, THOMAE AQVINATIS, BONAVENTVRAE, ALBERTI M. aliorumque, exemplo conſtat, quippe quorum plurima extant ſcripta myſtica. De erroribus in horum ſcriptis obuiis, non neceſſe eſt, vt aliquid adiiciamus, cum hoc ſatis conſtet. Id modo notandum, inter ipſos myſticos iam tum interdum certamina enata, vnumne ab alio poſtulatum erroris. Sic IO. GERSON, atro notauit lapillo IOANNEM RVSBROCKIVM inter myſticos ſeculi decimi quarti longe celeberrimum, quem tamen IO. a SCHONHOVEN peculiari apologia defendit, quod & DIONYSIVS CARTHVSIANVS fecit *lib.* 3 *de contemplat.* & GERHARDVS ab HAMONT, *dedic. opp. Rusbroc.* conf. VOETIVS in *aſceticis p.* 77. In HENRICO HARPHIO itidem nonnulli quaedam deſiderant, nec ſine circumſpectione eum legendum monent.

** Huc ex ſeculo 14. praecipue IOANNES TAVLERVS ſpectat, vita pariter ac ſcriptorum praeſtantia commendabilis. LVTHERI, MELANCHTHONIS, aliorumque noſtrae quoque eccleſiae doctorum, de eo teſtimonia ſatis nota. Auctor epiſtolae de *principiis & characteribus myſticorum*, in P. POIRETI *bibliotheca Myſticorum ſelecta*; *habetur*, inquit, *inter myſticos pro auctore quam maxime probato, & primi ſubſellii, cuius ſententiae cum extrema veneratione omnes adſtipulantur*, *p.* 168. vbi & characterem eius in compendio exhibet. Ex ſequenti ſeculo decimo quinto, commendandi maxime IOANNES GERSON, in variis opuſculis, THOMAS a KEMPIS, tum in aliis, tum maxime egregio, de *imitatione Chriſti* libello, ſi modo is eius auctor; qua de re Romanenſes inter ſe ita dimicant & digladiantur, vt imitationis Chriſti parum ſint memores, & denique auctor

theologiae Teutonicae B. LVTHERO tantopere commendatae, vt ex hoc demum libro, *quid* DEVS, *Christus, homo & omnia* sint, se didicisse, libere & ingenue profiteatur. Plura de his non addo, nec licet, nisi instituti immemor esse velim; faciam id, si DEVS voluerit, in *historia critica theologiae mysticae*.

§. XXXII.

Ortis seculo decimo sexto, quae hodie adhuc vigent, maximis in ecclesia occidentali certaminibus, orbeque christiano in varias sectas diuiso, moralis quoque mysticaeque theologiae non una vbique fuit facies. Namque nulla fuit secta, quae non theologiae huius haberet cultores, * eam vel ecclesiae, cui addicti fuerunt, placitis accommodaturos, vel nouis etiam erroribus locupletaturos, aut saltem veteres errores non reiecturos, sed nouos potius ex iis deducturos. Hinc porro factum, vt mox a quibusdam reiiceretur tota theologia mystica, ab aliis defenderetur, aut excusaretur: ab aliis a puriori, impura & fanatica discerneretur, diuerso iterum respectu, prout ex suae, cui quisque addictus fuit ecclesiae, hypothesibus, doctrinae puritatem aestimabat.

* Hinc distinctius de mysticae theologiae scriptoribus, inter nostrates, Pontificios, Reformatos, & sic porro, dici posset. Nimirum, quod ad nostrates attinet, nonnulli puriorem illam & genuinam theologiam mysticam excoluerunt, quorsum ascetici illi spectant, supra iam a nobis laudati, quos inter post LVTHERVM, principem locum tenet B. IO. ARNDIVS. *Post Lutherum*, inquit IACOBVS THOMASIVS, *quasi partitis operis alii scholasticam, alii mysticam magis magisque reformare aggressi sunt* (*theologiam*). *E quibus Iohannes Arndius maxime negotium sibi sumpsit mysticae theologiae refingendae, in faciem saniorem. Georgius* vero *Maior* (ita paucis interiectis pergit) *dum vitas patrum repurgauit, quod quidem factum anno* MDXLIV. *non conscio tantum, sed etiam impellente Luthero, Arndio quodammodo praelusisse in opere simili censendus est, in originib. hist. philos. & eccles. p.* 145. Fuerunt vero alii, qui, etsi nostrae ecclesiae addicti videri voluerint, variis tamen grauissimisque erroribus theologiam mysticam contaminando, effecerunt, indigni vt censeantur, qui inter nostrates referantur, quorsum IACOBVM BOEMIVM, VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque, quorum scripta satis nota sunt, refero. Inter Pontificios plurimos fuisse, etiam post Lutheri reformationem, mysticae theologiae cultores, nemo ignorat, nisi cui ignoti fuerint LVDOVICVS BLOSIVS, THERESIA a IESV, FRANCISCVS DE SALES, IOANNES BONA, cardinalis, & ipse denique ROBERTVS BELLARMINVS, aliique quam plurimi, quorum hoc scripta testantur. In hisce praeter errores quosdam impuriori theologiae mysticae proprios, tales etiam, qui omnibus Romanae ecclesiae addictis communes sunt, reperiri, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim nonnulli Romanensium ex sua opinione puriorem quandam theologiam mysticam statuentes, aliorum suae ecclesiae addictorum, impuriorem damnarunt, quod exemplo MICHAELIS DE MOLINOS, & Cameracensis archiepiscopi, FRANCISCI FENELON DE SALIGNAC, satis patet. Inter Reformatos mysticae theologiae non defuisse cultores, vel GISBERTI VOETII exemplo constat, cuius ἀσκητικὰ supra iam commemorata nihil aliud, quam theologiam mysticam methodice digestam, continent, quanquam etiam in hac causa aduersarium expertus sit SAMVELEM MARESIVM. Ex Anglis plerique ascetici, itidem supra iam laudati, in hanc classem reponi solent. Referre huc etiam licet PETRVM POIRETVM, mysticae theologiae celeberrimum restauratorem, & ANTONIAE BVRIGNONIAE asseclam, sed errores simul grauissimos, & iampridem damnatos, iterum

iterum in ſcenam producentem. De Quakeris aliisque, qui itidem eiusdem theologiae cultores videri voluerunt, non neceſſe eſt, vt aliquid addam. De his enim quid ſentiendum ſit, inter omnes conſtat. Ceterum de theologia myſtica dum hactenus egimus, praecipuos quosdam auctores indicauimus: de reliquis, quos enarrare noſtri non fuit inſtituti, poſt MAXIMILIANVM SANDAEVM, & ANDREAM SAVSSAYVM *de myſticis Galliae Scriptoribus*, vid. GOTHOFR. ARNOLDVS in *hiſtor. theol. myſt.* & PETRVS POIRET in *bibliotheca myſticorum ſelecta.*

§. XXXIII.

Et hinc tandem liquet, quid de theologia myſtica, myſticisque ſcriptoribus ſit ſentiendum. Diſtinguenda in illis ſunt vera a falſis, a noxiis vtilia & profutura. Nonnulli principiis quibusdam pſeudomyſticis, prima fronte ſpecioſis, ſed pernicioſiſſimis tamen, inſiſtentes, aut innoxiis peſſime abutentes, ad ea dilabuntur, quae ipſa religionis chriſtianae fundamenta euertunt. * Nonnulli cautius incedentes a craſſioribus eiusmodi erroribus ſibi temperant, at talia tamen aſſumunt, quae accuratius examen vix ſuſtinent. Plurimi etiam errores ſuae, cui addicti ſunt, eccleſiae, myſticae quoque doctrinae admiſcent, caute itaque & cum δοκιμασίᾳ hoc quoque nomine legendi.

* Huc illorum placita referenda, qui e. g. quietem animi eo vsque extendunt, vt nec precibus vacandum, neceſſarium putent, mediaque conſeruandae augendaeque fidei & ſanctitatis prorſus reſpuunt, immo ipſam ſcripturam ſacram infirmis & carnalibus, qui internam Spiritus ſancti vocem audire nondum didicerint, conceſſam contendunt, & quae reliqua ſunt, hinc inde apud quosdam obuia, ita quidem comparata, vt non tantum cum chriſtianae religionis fundamentis pugnent, ſed vitae etiam ſanctitatem euertant, tantum abeſt, vt promoueant, qui tamen myſticae theologiae ſcopus eſſe debebat. Ad alteram claſſem pertinent, qui dogmata quaedam, ſi recte explicentur, veriſſima, vltra, quam par eſt, extendunt, e. g. de amore puro, & alia, in ipſa tractatione paſſim a nobis notanda. Sunt etiam quaedam loquendi rationes myſticis propriae & peculiares, non temere quidem ob ambiguitatem aut obſcuritatem aut vſurpandae, aut imitandae: Interim cum innocentem etiam ſenſum admittant, non reiiciendae, aut in deteriorem detorquendae ſenſum: de quibus vid. BALTHASAR KOEPKENIVS *theol. myſt. cap.* 2. *p.* 82. *ſeqq.*

§. XXXIV.

Interim illos, qui ceteris puriores ſunt, inſigniter chriſtianae vitae adiuuare praxin, ſtudioque adeo theologiae moralis egregie inſeruire, apud peritos harum rerum exiſtimatores, poſitum eſt extra controuerſiam. De vitae enim ſpiritualis incremento, de gratiae diuinae in anima hominis operationibus variis, de mediis in renouatione proficiendi, de amore Dei, de abnegatione ſui, ſimilibusque argumentis, circa quae moralis theologia, ſpeciatim ita dicta, occupatur, haud raro tam copioſe, tam profunde, & efficaciter praecipiunt, vt haec ſimiliaque in illis legiſſe, & recte ponderaſſe, neminem pœniteat.

§. XXXV.

§. XXXV.

Cum autem exempla aliorum * vitam egregie instruant, ad virtutem excitent, prudentiam augeant: nec in vita spirituali, & quae ad eius incrementum comparata est, theologia morali, eiusque studio, insuper habendos esse auctores, qui talia exhibent, praesertim qui in vitis sanctorum describendis, operam studiumque collocarunt, manifestum est. Vt enim, quae agenda sunt, moralis theologia docet, ita quo pacto, quae illa praecipit, agantur, haecce historiae pars luculenter ostendit. At cum non omnia eiusdem generis sint exempla, nec pari prudentia, qui ea litteris consignant, praediti, selectu opus est, & accuratissima illorum quae proponuntur, diiudicatione.

* Solet moralis philosophiae triplex tractandi methodus commendari, *dogmatica*, *paraenetica*, & *paradigmatica*. Pari vero ratione & theologia moralis triplici hac methodo tradi non tantum potest, sed & solet. Cumque quaelibet aliquid habeat, quo se praecipue commendet, difficile sane est iudicare, quae reliquis sit praeferenda. Dogmatica methodus in systematicis conspicitur scriptoribus. Paraenetica in asceticis. Paradigmatica in illis, qui per exempla docent. Quantum in ciuili prudentia exemplorum vis & vtilitas sit, docent, qui historiarum hinc pretium aestimant, vsumque commendant, IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia & eloquentia ciuili*, IO. HENRICVS BOECLERVS in *historia, schola principum*, ISAACVS CASAVBONVS, in *praefatione Polybio praemissa*: re ipsa declarare aggressus est ERASMVS IO. BROCHMANDVS in *specimine ethices historicae*. In vitae christianae praxi, non minorem exemplorum vim & vsum esse, certum est. Vnde GEORGIVM MAIOREM, consilio & instinctu LVTHERI *vitas patrum* edentem, hoc ipso theologiam mysticam, seu moralem, restaurare voluisse, supra obseruatum. Plurimi deinceps, praesertim ex Pontificiis, in vitis Patrum & Sanctorum edendis studium collocarunt; fructu tamen aut nullo, aut exiguo, inde ad nos redundaturo, quod vera a falsis non secernerent, & in istis patrum vitis plurima inepta, superstitiosa, ridicula, pietatisque studium suffocatura potius quam excitatura, lectoribus propinarent. Nec a Pontificiis aliud quid facile hac in re sperandum: ex nostratibus & Reformatis pauci in huncce se dedere campum. Specimen quidem non contemnendum auctor anonymus dedit, qui lingua Germanica *historiam regenitorum*, anno MDCCI. recusam in lucem emisit. Sed vel eius, vt & reliquorum exemplo constat, caute hac in re versandum, adhibendamque hic vel maxime regulam Pauli: πάντα δοκιμάζετε.

§. XXXVI.

Tandem & ex philosophia morali aliquem hic capere fructum licet. Cum enim naturae gratiaeque perspectum habere discrimen, plurimum referat, quis eius vsus sit, facile intelligitur. Naturam namque depingunt philosophi, * quaeue & quam variae hominum sint inclinationes, propensionesque, quae in iis satis iam per adhaerentem & connatam omnibus labem corruptis, magis adhuc corrumpendis, aut vtcunque etiam emendandis, educationis, consuetudinis, imitationis, aliarumque caussarum naturalium moraliumque vis sit & efficacia, ostendunt. Quibus omnibus luculenter perspectis, quantopere a natura

distet

diftet gratia, quam nihil naturae valeant vires, cum & quae optima praeftantiffimaque videri poterant, iuxta fpiritualem eiusmodi rerum diiudicationem, vitia fint, fplendidaque peccata, nifi gratia correctrix & emendatrix acceſſerit, intelligere licet.

* Certe debebant. Qui enim hoc non agunt fcriptores ethici, digni non funt, qui hic in cenfum veniant. Vnde & liquet, quo loco habendi, qui intra ieiunas de vndecim virtutibus Ariftotelicis commentationes, fubfiftunt: aut ethicam cum iurisprudentia naturali confundentes, vel ἐλλόγια agunt, vel omnino ad fpinofas & ineptas Moraliftarum, quos vocant, quaeftiones dilabuntur. Quod illorum etiam, qui vulgo praeftantiores habentur, eft vitium. Huic itaque, quem nos defignauimus, fini, cumprimis inferuiunt, fcriptores characteriftici, quorum deinceps ad *cap. 5.* diftinctius facere mentionem conftitui. Qui vero *ethicas chriſtianas* fcripferunt, aut philofophiam cum theologia confuderunt, aut fub hocce titulo, quod theologiae proprium eft, pertractarunt. Inter Reformatos hoc nomine notus eft LAMBERTVS DANAEVS, cuius extant *ethices chriſtianae lib. 3.* in quibus ea tamen praecipue attigit, quae iurisprudentiae funt diuinae. Ad ordinem enim decalogi de officiis agit, philofophorum, fubinde & iurisconfultorum fcita in fubfidium vocans. Propius ad noftrum inftitutum accedunt GEORGII GRABOVII *ethica chriſtiana*, & IOAN. PIKERI *aretologia chriſtiana*, cum B. SPENERI praefatione edita: in quibus ea maxime praecipiunt, quae theologia moralis ftrictius fic dicta ceteroquin fibi vindicat.

§. XXXVII.

Noftrum nunc eft, quae nobis propofuimus, perfequi: primamque hanc moralis theologiae, latius fic dictae, partem ita pertractare,* vt naturae gratiaeque tum generatim, tum fpeciatim, expofito difcrimine, imperfectiones regenitorum, ex naturae reluctantia oriundas, enarremus, tum vitae fanctitatem, ad quam quotidianis incrementis contendere debent, exhibeamus; figna praeterea, quibus naturae gratiaeque opera dignofcantur, explicemus; & media denique, quibus gratiae vires augeantur, vitaeque fpiritualis incrementum promoueatur, fubiungamus.

* Eandem hic fequor methodum, qua elementorum philofophiae practicae partem primam confcripfi. A medicis eam defumfimus: adeo, vt primum caput velut phyfiologiam, alterum nofologiam, tertium hygienem, quartum femioticam, quintum therapeuticam exhibeat. Rebus moralibus, praefertim primae huic parti, eam perquam accommodatam effe, iam pridem viri doctiffimi animaduerterunt. Si vero aliis licet, theologiam tum theticam, tum moralem, methodo vulgari philofophica tractare, vt a fine ad fubiectum, & hinc ad media progrediantur, (etfi in theologicis haec methodus difficultate non careat) non erit mihi nefas, aut medicos, aut eos ex philofophis, qui hanc methodum fequuntur, imitari.

Q. D. B. V.

CAPITIS PRIMI
DE
NATVRA ET GRATIA
SECT. I.
DE
NATVRA ET GRATIA
GENERATIM.

Σύνοψις.

VOx, natura, quomodo hic accipiatur? §. I.
Facultates mentis complectitur, §. II.
Et propenſiones, tum naturales, tum habituales, §. III.
Corporis quoque diſpoſitionem, §. IV.
Cauſſas praeterea propenſionum morales, §. V.
Omnes denique actus, & motus naturales, §. VI.
Natura hominis corrupta eſt, §. VII.
Qua facultates omnes, ſpeciatim intellectum & voluntatem, §. VIII.
Vnde ἀδυναμία in ſpiritualibus, §. IX.
Etiam in naturalibus imbecillitas & imperfectio, §. X.
Corruptionis huius intimae, cauſſae, §. XI.
Quibus nominibus in ſcriptura ſacra exprimatur, §. XII.
Tum in actibus ſingulis tum in ſtatu naturali hominum conſpicitur, §. XIII.
Qui hic in cenſum venit, §. XIV.
Eſtque vel ſecuritatis, vel ſeruitutis, §. XV.
Vtriusque cauſſae, §. XVI.
Status ſeruitutis iterum vel eſt apertior, §. XVII.
Vel occultior, § XVIII.
Praetextus eius, §. XIX.
Status ſecuritatis, §. XX.
Eſt vel craſſior, vel ſublimior, §. XXI.
Quod in ſtatum ſecuritatis alii, alii in ſtatum ſeruitutis deueniant, ex peruerſa agendi ratione, in negotio conuerſionis, interdum oritur, §. XXII.
Cuius rei ratio exponitur, §. XXIII.
Tranſitus etiam fieri poteſt, ex ſtatu ſecuritatis in ſtatum ſeruitutis, §. XXIV.
Et vice verſa, ex ſtatu ſeruitutis in ſtatum ſecuritatis, §. XXV.
Diuiſio ſtatus in beſtialem, humanum & chriſtianum, non conuenit cum diuiſione in ſtatum ſecuritatis & ſeruitutis, §. XXVI.
Ex quolibet ſtatu naturali, immediate tranſitus fit in ſtatum gratiae, §. XXVII.
Vtrique ſtatui, ſecuritatis & ſeruitutis, propria eſt quaedam hypocriſis, §. XXVIII.
Quo nomine quid intelligatur, §. XXIX.
Hypocriſeos varia dantur genera: alia eſt ſtulta & inepta, §. XXX.
alia craſſiſſima, §. XXXI.
craſſa alia, §. XXXII.
alia ſubtilis, §. XXXIII.
alia ſubtiliſſima, §. XXXIV.
Cauſſa hypocriſeos: ea ad omnes vitae chriſtianae actus ſe diffundit, §. XXXV.
Natura, quo pacto in regenitis ſe habeat: facultates naturales, & habitus per ſe non mali, non deſtruuntur, ſed emendantur, §. XXXVI.
Quod probatur, §. XXXVII.
Diuerſitatis, quae in natura conſpicitur, commoda & incommoda, §. XXXVIII.
Vox, gratia, diuerſimode accipitur, §. XXXIX.
Secundum eam, quae hic in cenſum venit, ſignificationem, in praeuenientem, operantem, & cooperantem diſpeſcitur, § XL.
Gratia cooperans, ſeu inhabitans, de qua hic agendum, quid ſit? §. XLI.
Eſt concurſus Numinis, & quidem totius ſacroſanctae Trinitatis, §. XLII
Singularis & beneuolus, §. XLIII.

Supponens

§. I.

CVm vox *naturae* diuersas, tum apud philosophos, tum apud theologos habeat significationes,* nobis quidem nunc ita accipitur, vt complexum denotet omnium facultatum, propensionum, habituumque naturalium, qua mentem, qua corpus, non exclusis caussis, ex quibus propensiones istae, habitusque, itemque motus, affectus, actionesque hominum, in quantum moralitatem recipiunt, oriuntur.

* De variis, quas vox ista apud philosophos habet, significationibus vid. IO. CHRISTOPHORVS STVRMIVS de *naturae agentis idolo cap.* 1. *tom.* 2. *philos. eclect. p.* 359. *seqq.* & ROBERTVS BOYLE, in *disquisitione de ipsa natura*. Quid nobis significet, ex opposito, *gratia*, facile intelligitur. Hinc conferendi, qui ex theologis hoc argumentum tractarunt, quod ex Reformatis FRANCISCVS IVNIVS, ANDREAS RIVETVS, aliique fecerunt, quorum notae de *natura & gratia* commentationes, ad controuersias tamen maxime de hominis conuersione, viribusque liberi arbitrii, & praedestinatione, capitibusque connexis, comparatae: quod argumentum Pontificii, DIDACVS DE ALVAREZ, PETRVS DE LEDESMA, aliique, sub titulo de *auxiliis gratiae* pertractant: quod & ex nostratibus sub eodem titulo fecit IO. HVLSEMANNVS, & sub titulo de *natura & gratia*, IVSTVS FEVRBORNIVS, contra Mosen Amyraldum disputans. Ad nostrum institutum propius accedit, etsi tractandi modo plane differat, B. SPENERVS in libello Germanico de *natura & gratia*, ad vitae praxin plane accommodato, & multis, sed sterilibus, scholasticorum commentationibus, multis modis anteferendo. MALEBRANCHIVS in libello Gallico, de *natura & gratia*, rationem, qua Deus tum in regno naturae, cum in regno gratiae, operatur, suis praesertim hypothesibus de causis secundis, tamquam mere occasionalibus insistens, explicare annititur, parum aut nihil, quod vitae inseruiat, afferens, suisque se inuoluens subtilitatibus.

§. II.

Manifestum itaque est, ipsum intellectum & voluntatem cum omnibus suis operationibus, actibus, motibusque, phantasiam quoque & appetitum sensitiuum, *naturae* nomine nobis venire. Haec enim prima naturalium operationum, quae in morum doctrina in censum veniunt, principia esse, constat inter omnes.

§. III.

Facultatibus iſtis mentis, non tantum variae per naturam inſunt propenſiones, ſed habitus etiam, induſtria, ſtudio, & conſuetudine acquiſiti accedunt, ex quibus variae itidem hominum profluunt actiones aut aperte malae, aut qua ſpeciem bonae, vt ab imperitioribus pro gratiae effectibus habeantur. Gratiae tamen, cum haec omnia plane oppoſita ſint, merito *naturae* nomine nobis veniunt.

§. IV.

Sed corporis quoque diſpoſitio hic in cenſum venit, *naturaeque* nomine comprehenditur. Pro temperamentorum namque varietate, diuerſitate aetatis, ſexus, aliarumque corporis affectionum, ſanitatis, morbi, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, diuerſas gigni in animis hominum propenſiones, motus oriri atque affectus diuerſos, ipſa omnes condocet experientia.

§. V.

Quemadmodum vero, corporis diſpoſitio, & quae huc pertinent, cauſſae ſunt naturales propenſionum variarum, quae in homine exiſtunt: ita cauſſae praeterea morales variae accedunt, ſiue directe propenſiones habitusque producant varios, vt *educatio, imitatio, conuerſatio, conſuetudo,* ſiue indirecte, vt *honores, dignitates, nobilitas generis, diuitiae, paupertas, eruditio, ignorantia* & reliqua, quae omnia itidem ſub *naturae* notione, heic comprehendimus.

§. VI.

Ex hiſce, quas indicauimus, cauſſis, fontibusque, vt habitus propenſionesque, oriuntur admodum diuerſi: ita habitus atque propenſiones in varios motus, affectus, operationes internas, & externas, ſubinde erumpunt, ſub eadem notione nobis comprehendendas. At motus actionesque non quasuis intelligimus, ſed in genere morum tales, quaeue adeo, ſi ad legem exigantur, bonae aut malae eſſe poſſunt, idque iudicio ſcripturae ſacrae hominisque regeniti, qui tantum *πνευματικὰ πνευματικῶς* diſcernere poteſt, *1 Cor. II, 15.*

§. VII.

Naturam hominis, quam ita deſcripſimus, corruptam penitus & deprauatam eſſe, & experientia docet, & ſcriptura ſacra teſtatur. In omnibus namque facultatibus hominis, & perfectionis, qua gaudere debebant, abſentia, & inclinatio ſumma ad mala quaeuis conſpicitur. Vnde ſequitur & *ἀδυναμια* in ſpiritualibus, & in naturalibus quoque maxima imperfectio.

§. VIII.

§. VIII.

Facultates hominum omnes, ſpeciatim intellectum & voluntatem, penitus corruptas, & non tantum perfectionibus ſibi debitis deſtitutas, ſed ad mala quaeuis pronas, vel ex Moſis teſtimonio diſcimus *Gen. VI, 5. & VIII, 21.* vbi *figmentum omne cogitationum cordis humani, tantum malum* dicitur, *omni die* Voluntatis quippe, quae haud raro cordis nomine venit, aeque ac intellectus, cuius eſt cogitare, ſumma intimaque prauitas indicatur. Vnde & ex corde omnes cogitationes malae prouenire dicuntur, *Matth. XV, 19.* Et Paulus Epheſios, nondum conuerſos, non tantum ἐσκοτισμένυς τῇ διανοίᾳ, & alienos a vita Dei vocat, ſed ἄγνοιαν quoque illis tribuit, idque διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας ἀυτῶν *Epheſ IV, 18.*

§. IX.

Quae cum ita ſint, in ſpiritualibus hominem naturae viribus nihil poſſe, palam eſt. Cœcus namque, mortuus, & ad omnia ineptus eſt. Homo ψυχικὸς *animalis, naturalis* ſibi relictus, viribusque gratiae deſtitutus, ὐ δέχεται τὰ τῦ πνεύματος τῦ Θεῦ *1 Cor. II, 14.* add. *Ioan. III, 12. Eph. II, 1. 5. V, 8. Rom. VII, 11. 15. 18. 2 Theſſ. II, 10.*

§. X.

Etiam in rebus naturalibus, quo nomine & morales ac ciuiles comprehendo, magnam facultatum mentis eſſe imperfectionem, tot ignorantiae, errorum, infirmitatis in iudicando, ratiocinando, eligendo, conſultando, quae in viris etiam doctiſſimis, conſpiciuntur, exempla, neminem dubitare ſinunt.

§. XI.

Intima illa hominis, qua omnes facultates corruptio, & deprauatio, prout a primorum parentum lapſu deriuatur, *peccati originalis* nomine venire ſolet: quod per naturalem generationem in omnes homines deriuatur, *Pſalm. LI, 7. Ioan. III, 6.* per educationem prauam, conſuetudinem, aliasque cauſſas naturales & morales, mirifice augetur & confirmatur. Quod ſi educatio, aliaeque cauſſae, ad ſupprimenda vitia conſpirent, imminui equidem vtcunque prauarum propenſionum vis, non tamen infringi poteſt, cum hoc demum gratiae opus ſit. Saepe id etiam eo pertinet, vt ſubtiliora vitia non animaduertentes, ſub falſa gratiae ſpecie ſe ipſos decipiant, miſeri mortales.

§. XII.

Corruptio iſta naturae, quam hactenus deſcripſimus, variis nominibus in ſcriptura ſacra inſignitur. Vocatur enim *vetus homo Epheſ. IV, 22. Rom. VI, 6. caro,* hominesque inde *carnales. Io. III, 6. Rom. VIII, 6.*

Gal. V,19. Eph. II,3. caro & sanguis, 1 Cor. XV,50. Gal. I,16. Matth. XVI,17. caro cum concupiscentiis suis, Gal. V,24. corpus peccati Rom VI,6. Col. II,11. & in quantum in varios motus & affectus, actusque prauos natura haecce corrupta erumpit, *membra terrestria* huic corpori peccati tribuuntur *Coloss. III,5.* Naturae vox varias habet significationes, ut patet ex *Rom. II,14. Gal. II,15. IV,8. 1 Cor. XI,14.15. Iacob. III,7. Iudae v. 10.* sed ad nostrum institutum ea praecipue pertinet, in qua adhibetur *Ephes. II,3.* Qui enim *natura* hic idem esse volunt ac *consuetudine*, oppido falluntur. *

* Per *naturam Ephes.* II, 3. AVGVSTINVS, aliique veterum & recentiorum, intelligunt ipsam *natiuitatem*, vel, quod eodem redit, *naturam ipsam*, non qualis in primo homine condita est, sed qualis per eius transgressionem facta, a singulis nascendo accipitur, vid. AVGVSTINVS *serm.* 14 de *verb. apost. it lib.* 1. *retract. cap.* 10. & 15. & passim contra Pelagium, Recte sane. Opponitur enim *h. l.* φύσις τῇ χάριτι *gratiae.* Nam quemadmodum hoc versiculo dicimur, *natura filii irae*, ita postea *vers.* 8. dicimur, *gratia saluari.* Proinde idem est hic τῇ φύσει, ac a natiuitate, ab vtero sumus filii irae, poenaeque diuinae obnoxii, ob peccata, in quibus nascimur. Sic *Gal.* II, 15. dicitur: nos φύσει Iudaei sumus: in oppositione ad proselytos, qui non φύσει sed ἔθει Iudaei erant, vt ad *h. l.* B. BALDVINVS, aliique passim obseruant. Fallitur itaque HVGO GROTIVS, dum hanc vocem per *consuetudinem*, aut *receptum morem* explicat. Cum enim *lib.* 2. *de iure belli & pacis cap.* 12. §. 26. illud Pomponii: *in pretio venditionis & emptionis naturaliter licere se mutuo circumuenire*, attulisset, *naturaliter*, inquit, *eo in loco, vt & alibi interdum, positum est pro eo, quod recepti passim moris est:* idque exemplis illustraturus, sic inter alia pergit: *sic idolorum cultores, non autem quosvis homines,* φύσει ματαίους *appellat scriptor libri sapientiae: &* τέκνα φύσει ὀργῆς *Paulus apostolus* (*Ephes.* II, 3.) *non tam ex sua, quam ex Romanorum, apud quos tum viuebat, persona loquens.* In annotatis tamen ad *h. l.* (*Ephes.* II, 3.) τὸ φύσει idem esse putat, *ac reuera: φύσει autem*, inquit, *significat, non opinione, sed reuera, vt Gal.* IV, 8. ἀληθῶς, γνησίως, *vt hic habet Oecumenius.* Haec GROTII explicatio ipsi displicet IO. CLERICO, in re ipsa licet cum Grotio consentienti, hisce Pauli verbis labem originalem minime indicari. Prolixe is de voce *natura* agit *art. critic. part.* 2. *sect.* 1. *cap* 7. Verba Pauli cum attulisset, *ad hunc locum*, inquit, *vir summus, modo laudatus* (Grotius) *affert Gal.* IV, 8. *vt probet, Paulum hoc velle, Iudaeos fuisse reuera filios irae. Sane qui sunt* φύσει τέκνα ὀργῆς, *reuera sunt ira digni, nec, ad rem ipsam quod spectat, a sensu aberrarunt ii ex veteribus, qui ante Grotium ita verba Pauli intellexerunt. At non est ea propria vocis significatio.* Lubentes admittimus, quod haec propria vocis significatio non sit. At a sensu etiam tum GROTIVM, tum eos, qui cum eo hoc ita explicant, aberrare, antea allatae rationes docent. Suam vero vir doctissimus ita proponit sententiam: *Vbi agitur de gentibus integris, vt in loco Pauli allegato,* φύσει *significat indolem gentis. Scriptor libri de elocutione, qui Demetrio Phalereo tribui solet,* φύσει *inquit,* ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *natura paucis loquebantur Lacones.* Quod & pluribus Graecorum, Latinorumque in medium allatis locis, comprobare annititur. Nec abnuimus, apud profanos auctores hanc vocis hujus quandoque esse significationem. Quid *Eph.* II, 5. ea vox significet, ex ipso contextu diiudicandum. Loquitur de φύσει corrupta tum Iudaeorum, tum reliquorum hominum. Diserte dicit: *natura eramus filii irae, vt & reliqui*, scilicet homines. Non igitur de indole quadam, huic aut illi genti propria, sed de corruptione quadam vniuersali, Iudaeis & ethnicis communi, verba facit. Cuius profecto corruptionis & prauitatis vniuersalis caussa, alia esse non potest, quam peccatum originale per naturalem generationem in omnes propagatum. Vt gens quaelibet suam habeat indolem, aliam Athenienses, aliam Lacedaemonii, aliam Romani, a consuetudine, educatione, aliisque caussis particularibus prouenit. At communis & vniuersalis corruptionis, vniuersalis quaerenda caussa, quam cum nomine φύσει hic exprimat Paulus, nihil aliud quam ipsam natiuitatem, & quam per eam omnes habent ad praua inclinationem ea denotare potest, quippe per quam in eo statu constituti sunt, vt nihil aliud quam iram diuinam promereantur.

§. XIII.

§. XIII.

Naturae praeterea corruptio, quae simpliciter interdum *naturae* nomine venit, tum in *actionibus singulis* hominum, tum in eorundem *statu* conspicitur. Actiones namque omnes, internae & externae, omnesque motus, affectus, *naturales* vocantur, quae *naturam*, non *gratiam*, pro principio habent, idque in regenitis quandoque contingit, ex adhaerente illis imbecillitate vt naturae opus sit, quod ipsi, nisi diligenter, attendant, ex gratia profluxisse facile sibi persuadent.

§. XIV.

Nobis de ipso *statu* hominum, nunc sermo est, qui cum est *naturalis*, oppositus scilicet statui *gratiae*, quidquid in eo homines cogitant, cupiunt, loquuntur, agunt, *naturae est effectus*, prauae arboris, prauus fructus, *Matth. VII, 18* quantumuis egregium, honestum, splendidum videatur.

§. XV.

Status hominum naturalis, iterum duplex est, vel *securitatis*, vel *seruitutis*, qui & *legalis* dici solet. Quidam enim homines, docente Paulo viuunt χωρὶς νόμου, alii ὑπὸ νόμον, quibus opponit statum ὑπὸ χάριν sub gratia. *Rom. VI, 14.* Ad vltimam classem regeniti pertinent, verique filii Dei: quibus adeo, qui oppositi sunt, in duplici hocce discrimine sunt constituti.

§. XVI.

Vtriusque status in quo irregeniti constituti sunt, caussa, peccatum originale est accedente ἀπιστία *Ioan. VI, 9.* cum fides vera libertatem *Ioan. VIII, 36.* spiritumque filialem *Rom. VIII, 15.* largiatur, & somnum securitatis excutiat, *Ephes. V, 14.* hominumque mentes ad abnegandam omnem impietatem, castiget. *Tit. II, 12.* Vt tamen nonnulli magis ad statum securitatis, alii magis ad statum seruitutis proni sint, id ex temperamentorum, educationis, aliarumque caussarum diversitate, prouenit.

§. XVII.

Status securitatis iterum non vno modo se habet. In quibusdam enim securitas *aperta & proterua* deprehenditur, in aliis eadem *occultior* est, & sub velamine quodam hypocritico latitat. In statu securitatis *apertae* ea omnia cogitat, dicit, agit homo, ad quae amor sui inordinatus, prauusque affectus eum impellit. Hinc cultus diuini interni & externi neglectus, aut contemptus, effrena libertas in loquendo, violentia affectuum, abusus sensuum & creaturarum, conformatio ad schema mundi, & quaeuis opera carnis *Gal. V, 19.* Haec omnia aperte

aperte eiusmodi homo designare paratus est, nisi forte aut commodum aliquod aliud quid suadeat, aut poenae ignominiaeque metus, vel aliud quid, eum deterreat.

§. XVIII.

Status securitatis *occultior* est, quando homo ea omnia, ad quae inordinato sui amore prauoque affectu ducitur, cogitare, dicere, agere paratus est, sed vt speciem tamen quandam christianismi & honestatis retineat, & a peccatis grauioribus sibi temperet. Cultui igitur Numinis externo, vt operi, quod vocant, operato fauent, qui in eo constituti sunt, preces consueto tempore fundunt, verbum Dei interdum haud illibenter sibi audire videntur, virtutisque speciem facile adsumunt, vitiaque contraria fugiunt, siue hoc ex temperamenti, educationisque, siue ex aliarum caussarum, naturalium aut moralium conditione, contingat.

§. XIX.

Commodum ex hocce statu securitatis subtilioris, hocce sibi habere videntur, quod vitam tranquille vt putant, & hilariter sibi transigere liceat, tristitiam omnem fugientes, conscientia, per istam christianismi speciem, utcunque pacata, per prauam atque peruersam scripturae interpretationem, auctoritatem moresque aliorum, imbecillitatis aut *ἀδυναμίας πρόφασιν*, vel ignoratae diuinae voluntatis in omnibus ac singulis obtentu, aliaque ratione, eludere conantes, quidquid illos erroris conuincere, adamatamque tantopere falsam mentis quietem, perturbare poterat.

§. XX.

Vox *seruitutis* interdum late accipitur, vt statum securitatis etiam complectatur. *Ioan. VIII,34. Rom. VI,16.17.20.* Quo sensu & *τὸ sub lege esse*, accipitur *Gal. V,18.23.* At a nobis *status seruitutis & legalis* in strictiori sensu accipitur, distinguiturque a statu securitatis. Est namque in hoc sensu, status *seruitutis* seu *legalis*, quando homines legis quidem horrorem persentiscunt, idque ex metu irae diuinae, hoc vel illud peccatum forte omittunt, saltem ab externis & grauioribus sedulo sibi cauent, interim saluificae fidei gratia, & amore Dei destituti, ex metu seruili agunt, quidquid agunt, reuera clandestinum aliquod odium erga Deum fouentes, ea prohibentem aut praecipientem, quae prohibita aut praecepta esse nollent, quaeue nonnisi inuiti aut faciunt, aut intermittunt, aut omnino fieri vel intermitti non posse, existimant. Et hinc in eiusmodi hominibus *per legem peccatum magis irritari*, dicitur, *Rom. VII,5.8.* conf. *Ebr. II,15. Rom. VI,14. VIII,2.*

§. XXI.

§. XXI.

Status ille seruitutis & legalis itidem suos habet gradus: poteſtque pari ratione in *craſſiorem* & *ſubtiliorem* diuidi. Ille per opera externa in apertam quandoque erumpit ſuperſtitionem, animis mortalium metu & terrore mortis, ad quiduis ſuſcipiendum, facile adducendis, vt conſcientiae conſulant, imminentiaque mala auertant. Hic eo vsque non procedit, ſed ſeipſum interdum ſub παῤῥησίας, & filialis fiduciae ſpecie decipit, libertatem interdum quandam in externis affectans, cum tamen ex praua radice cuncta procedant, & in intimis animi receſſibus auerſio a Deo, ſpiritusque ſeruilis regnet. Manifeſtum itaque eſt, huncce ſtatum, & *craſſiorem* & *ſubtiliorem*, mere eſſe hypocriticum. De ſtatu namque ſimili fidelium in tentationibus, hic ſermo non eſt.

§. XXII.

Praeterquam vero, quod naturae conditione quadam, nonnulli ad ſtatum *ſeruitutis* & *legalem*, magis proni ſunt, quam ad ſtatum *ſecuritatis*, accedit peruerſa agendi ratio in negotio conuerſionis, per quam nonnulli in huncce ſtatum deueniunt. Etenim ſi ex comminatione legis horror quidam in anima oriatur, vt de Felice legimus, *Act. XXIV*, 24. 25. tum, ſi eum homines excutiant, in ſecuritatis ſtatum iterum deuoluuntur, ſin non recte eo vtantur, vt in perfectam libertatis legem introſpiciant, *Iacob. I*, 25. ſeruilis inde anxietas oritur, ſtatusque legalis, in ἐθελοθρησκείαν tandem variaque ſuperſtitionum genera deſinens, *Coloſſ. II*, 18. 19. 20.

§. XXIII.

Varia autem ratione contingere poteſt, vt ſeipſum aliquis impediat, quo minus in opere conuerſionis ita ſe gerat, vt *in perfectam legis libertatem introſpiciat*. Scilicet, ſi quis in hocce opere parum ſincere verſetur, foueatque *aliquid falſi in corde ſuo*, *Pſalm. XXXII*, 2. 3. *ſeqq*. ſi preces aut negligat, aut intermittat, aut non eo modo adhibeat, quo Deum precari par eſt, *Luc. XIII*, 24. *XVIII*, 1. *Eſ. I*, 15. aut legi tantum inhaereat, intermiſſo genuino & legitimo vſu euangelii, & quae alia ſunt eiusdem generis.

§. XXIV.

Fieri etiam poteſt, vt ex ſtatu *ſecuritatis* aliquis tranſeat in ſtatum *ſeruitutis*, & vice verſa. Cuius rei imaginem nonnulli in filio iſto degenere, ante conuerſionem eius, *Luc. XV*, 13. *ſeqq* quaerunt. Rationesque huius rei varias afferre licet. Si quis enim per cauſſas equidem naturales pronus ſit ad ſtatum ſecuritatis, at legis comminatione perterrefactus horrorem animo concipiat, nec tamen ſua culpa ad filialem fiduciam

duciam perueniat, sero nimis deprehendet, se ex statu securitatis in statum seruitutis peruenisse. Quod eo facilius continget, si per quasdam caussas naturales in statum securitatis detrusus sit, at per alias longe validiores ad statum seruitutis determinetur, quae cessantibus prioribus, vim suam exerant.

§. XXV.

Eadem ratione, haud insolens est, vt quis per quasdam caussas naturales in statu seruitutis seu legali detineatur, cessantibus tantisper, quae in statum securitatis eum detrudere poterant, quae vim suam ac efficaciam statim exserent, ac impedimenta fuerint remota.

§. XXVI.

Solet ceteroquin status hominis a quibusdam diuidi in *bestialem, humanum* & *christianum.** Quae diuisio, ad eam, de qua nobis hactenus sermo fuit, proxime prima fronte, accedere videtur. Vt enim status hominis christiani est *status gratiae*, ita status bestialis respondere videtur *statui securitatis*, & status humanus *statui legali*. At accuratius rem expendentes, facile discrimen ingens deprehendent. Namque *status*, quem vocant, *bestialis* & *humanus*, gradibus saltem vitiorum differunt, cum status contra *securitatis*, & *seruitutis*, specie differant.

* Fuerunt, qui huius diuisionis iam apud HIERONYMVM mentionem fieri contenderunt, in libro *de viro perfecto*. Et extat sane sub HIERONYMI nomine liber *de viro perfecto, tomo 4.* operum eius, *p. 32. sqq.* editionis, quae Francofurti ad Moenum an. MDCLXXXIV. prodiit. Sed HIERONYMO perperam huncce librum tribui, constat inter omnes. Et licet auctor, quicunque demum sit, multis ostendat verbis, quibus in rebus bestiis quandoque assimilentur homines improbi, eo tamen modo, quo a recentioribus quibusdam fieri solet, triplicem huncce hominum statum, non distinguit.

§. XXVII.

Vt vero ex quolibet statu naturali immediate transitus fieri potest ad *statum gratiae*, ita fundamento non tantum caret illorum sententia, qui ex statu bestiali ad humanum, & hinc ad statum gratiae, transeundum censent, sed in pericula se coniicerent, qui hunc obseruare ordinem vellent, facile aliquando *statum*, quem vocant *humanum*, pro ipso gratiae statu habituri, indeque in statum aut *securitatis* aut *seruitutis subtilioris*, prolapsuri.

§. XXVIII.

Est naturae quoque fallacis haec indoles, vt sub schemate hypocritico lubens lateat: idque non in iis tantum, qui in *statu servitutis*, sed & qui in *statu securitatis subtilioris* degunt, deprehendimus. Hinc vt cuncta eo rectius intelligantur, & naturae corruptae indoles eo melius perspiciatur, de *hypocrisi*, quae huc faciunt, afferenda erunt.

§. XXIX.

§. XXIX.

Hypocrisin, cui ἀλήθεια *Ephes. IV. 21.* & εἰλικρίνεια *1. Cor. V, 8.* opponitur, hic non intelligimus particularem alicuius facti, *Gal. II, 13.* sed vniuersalem, totius religionis, pietatisque christianae, quaeque adeo non tam homines, quam Deum petit, & quantum in se est, ludit. Dicitur μόρφωσις τῆς εὐσεβείας *2 Tim. III, 5.* σχῆμα *2 Cor. XI. 13 14.* mendacium. *Apoc. XXII, 15.* conf. & *1 Tim. IV, 2. Ier. XII, 2.*

§. XXX.

Non vnum esse hypocriseos genus, omnes facile intelligunt. Possunt, si praecipuos modos consideres, quinque eius classes constitui. Prima illorum est, qui pii & religiosi videri volunt, etsi ipsi se tales non esse agnoscant, nec ab aliis, saltem prudentioribus, pro talibus habeantur. Hanc non *impiam* modo, sed *stultam* & *ineptam* hypocrisin dixeris. Huc & illi pertinent, qui in manifestis licet flagitiis viuentes, religionem tamen eiusque veritatem sibi curae cordique esse, aliis persuadere volunt, conf. *Prouerb. VII, 14. Matth. XXIII, 25. 26.*

§. XXXI.

Altera classis illorum est, qui pii & religiosi haberi volunt, ab aliis etiam pro talibus habentur, saltem ita se gerunt, vt pro talibus a quibusdam haberi queant: ipsi tamen in conscientia conuicti sunt, tales se non esse, si v. g. in peccatis voluntariis, sed clandestinis, viuant. *Crassissimam* merito hanc hypocrisin dixeris. Huc illos retuleris, qui propter opinionem hominum, quibus solis se conformare gestiunt, & probare, hypocrisin affectant. *Matth. VI, 3. XXIII, 5.* aut qui honoris, vel commodi caussa id faciunt, vt Iudas, *Ioan. XII, 6.*

§. XXXII.

Tertia classis illorum est, qui & sibi ipsis pii videntur, & ab aliis pro talibus vt habeantur, quandoque impetrant, sed peccatis tamen grauioribus contaminantur, quae tamen ipsi aut pro peccatis plane non habent, aut inter peccata infirmitatis referunt, quibuscum vitae sanctimonia, bene consistere queat. Referuntur merito huc & illi, qui in cultu externo omne solatium quaerunt, *Ierem. VII, 4.* conf. *Iacob. I, 22. Luc. XIII, 26. Marc. VII, 2. 3.*

§. XXXIII.

Quarta classis illorum est, qui & sibi ipsis pii videntur, & facile ab aliis quandoque impetrant, ab illis vt pro talibus habeantur, immo magno studio peccata, praecipue externa fugiunt, hoc tamen faciunt ex spiritu seruili, simulque haud raro internis cupiditatibus peccatisque sub-

ſubtilioribus indulgent, aliosque prae ſe contemnunt, vt phariſæus ille *Luc XVIII, 11.12.* conf. & *Matth. XIX, 20. Subtilem* hanc hypocriſin dixeris.

§. XXXIV.

Vltima denique illorum claſſis eſt, qui & ſibi & aliis pii & irreprehenſibiles videntur, peccata interna & externa ſummo ſtudio fugiunt, cupiditatibus prauis bellum indicunt, ſed iisdem tamen ſub virtutis ſanctitatisque ſpecie indulgent, cum v. g. ex zelo diuino, ſtudioque gloriam Numinis promouendi ſe agere putant, ad quae tamen affectus naturalis, ſed occultus, impellit. Tales ſunt, qui innocentes ex zelo, vt putant diuino, perſequentes, ſe Deo rem gratam facere exiſtimant. *Ioan XVI, 2.* Hanc merito *ſubtiliſſimam* hypocriſin dixeris.

§. XXXV.

Diuerſas itaque hypocriſeos eſſe cauſſas ſpeciales poſſe, hinc ſua ſponte intelligitur. Namque interdum ex malitia, interdum vero ex ignorantia procedere poteſt, cum quis reuera ſe pium eſſe credit atque ſanctum, cum minime talis ſit. Partialis hypocriſis interdum & ex metu oritur. *Gal. II, 12. 13.* In omnibus quoque vitae chriſtianae actibus hypocriſin quandam, plerumque ex naturae fallacia procedentem, deprehendere licet. Namque & pœnitentia quaedam datur hypocritica, & fides hypocritica, & ſanctitas hypocritica, & preces hypocriticae, &c. Quae omnia naturae corruptae indolem, geniumque demonſtrant.

§. XXXVI.

In regenitis natura ita ſe habet, ut quidquid in ea prauum atque peruerſum eſt, per *gratiam* magis magisque imminuatur: ipſae autem facultates naturales, habitusque, qui per ſe mali non ſunt, non deſtruuntur, ſed emendantur, ſanctificantur, & ad bonum finem diriguntur.

§. XXXVII.

Probatur id primo, ex ipſa indole regenerationis, per quam natura ipſa, ſeu eſſentia hominis, facultatesque naturales non deſtruuntur, ſed affectiones eius, inclinationes, propenſionesque prauæ mutantur, *Ioan. III. 6.* tum, ex doctrina de renouatione ſeu ſanctificatione, iuxta quam vetus homo, h. e. vitia reliqua, facultatibus naturalibus hominis inhaerentia, exuendus eſt & deponendus, *Epheſ. IV, 22. 23. 24.* & denique ex diverſitate donorum, quae in ipſis apoſtolis, aliisque viris ſanctis conſpiciebatur, & in regenitis deprehenditur, quae plerumque ingenii aliarumque facultatum naturalium diuerſitatem ſupponit, & inde oritur.

§. XXXVIII.

Nimirum, vt ex naturae, hoc eſt, facultatum & propenſionum, quam quisque per generationem aliasque cauſſas, ſortitus eſt, diuerſitate,

tate, diuerſa oriuntur incommoda, tentationesque peculiares, quibuscum regenitis eſt colluctandum: ita donorum quoque virtutumque chriſtianarum mira varietas, ad membrorum corporis Chriſti συναρμονισμὸν mirifico conſenſu conſpirans, inde effloreſcit, ſummam Numinis ſapientiam, luculentiſſimo exemplo demonſtratura. conf. *Coloſſ. II, 19. Epheſ. IV, 15. 16.*

§. XXXIX.

Naturae hactenus explicatae, opponimus *gratiam*. Quo nomine vt conſtet, quid intelligatur, non vnam eius ſignificationem eſſe, obſeruandum. Interdum namque ſignificat propitium & benignum Numinis fauorem, quo mouetur ad ſalutem noſtram procurandam, *Epheſ. I, 7. II, 7. 8. Rom. III, 24. 1 Petr. V, 10.* Qui fauor benignus, alias & *amoris* nomine venit, deſcribiturque *Ioan. III, 16. Rom. V, 8. 1 Ioh. IV, 9.* Significat etiam gratia beneuolentiam Numinis, merito Chriſti prouocatam, ad hoc, vt velit Deus omnes homines ad participationem ſuae gratiae & vitam aeternam, vocare & adducere. conf. *Ioan. XIV, 6. Actor. IV, 12. Rom. III, 24. Epheſ. I, 4. 5. ſqq.* Apud ſcriptores eccleſiaſticos, frequentiſſime ſumitur pro gratioſa Dei in anima hominum operatione, per quam eos conuertit, vitamque ſpiritualem in iis producit, atque conſeruat pariter ac auget. conf. & *1 Cor. III, 10. XV, 10. Epheſ. I, 13.* * Denique & vox gratiae dona diuina denotat, tum *naturalia*, quo ſenſu ipſa natura in ſe absque corruptione ſpectata, eſt donum, ſeu effectus gratiae diuinae, *Iac. I, 17.* tum *ſpiritualia*, *1 Cor. I, 4. Epheſ. IV, 7. 1 Tim. IV, 14.*

* Tertia haec vocis *gratiae* ſignificatio, admodum tum aliis, tum & IO. CLERICO diſplicet. De vocibus enim obſcuris verba faciens, *art. critic. part. 2. ſect. 1. cap 8. §. 12. p. 323.* huc etiam refert vocem *gratiae*. *A tempore*, inquit, *Auguſtini vix vlla vox frequentior fuit voce* GRATIA, *vbi ſermo eſt de hominis ad ſaniorem mentem reditu, & vi, cui is reditus debetur. Ea tamen voce quid ſignificetur, cum ab iis quaeritur, qui ea vtuntur, nihil reſponſi perſpicui ferre licet. Hinc factum, vt in Gallia Ieſuita feſtiui ingenii (Bouhours in dialogo, du je ne ſai quoi) non inficete dixerit, gratiam illam diuinam, quae tantum ſtrepitum excitauit in ſcholis, & tam mirabiles effectus in hominum animis edit, gratiam illam adeo efficacem & ſuauem ſimul, quae de duritie cordis illaeſa arbitrii libertate triumphat, nihil eſſe tandem, praeter* NESCIO QVID. *Nec certe ea vox vsquam in ſcriptura eo ſenſu legitur, quamuis caeteroqui ſit πολύσημος. Vbi de Deo ſermo eſt, χάρις gratia eius miſericordiam, aut beneficium quodpiam ſignificat, nusquam arcanum afflatum, quo ſenſu eam intellexit Auguſtinus, popularis ſane orator, ſed criticae imperitus.* Paucis interiectis ita pergit: *nulla definitio vocis* GRATIA, *quae quadret in notionem Auguſtini, dari poteſt praeter hanc: Eſt neſcio quid, quo Deus ex Auguſtini ſententia animos noſtros ad pietatem ineluctabiliter flectit, idque ab omnibus cum noſtris ratiocinationibus, tum iis, quae extrinſecus nobis obiiciuntur, diſtinctum. Si nitaris clariorem notionem adnectere voci* GRATIA, *ea tua erit notio, non Auguſtiniana.* Quae quidem perperam dicta eſſe a viro doctiſſimo, exiſtimo. Quidquid nunc ſit de mente AVGVSTINI, notum eſt, cum de hominis conuerſione, & conuerſorum in ſtudio ſanctitatis progreſſu, vox gratiae adhibetur, eam ſignificare gratioſam quandam Dei in anima hominis operationem,

qua aut conuersionem eius operatur, aut, postquam conuersus est, ad virtutum bonorumque operum exercitium concurrit. Ponamus, in hac significatione vocem gratiae in scriptura sacra non occurrere, res ipsa tamen satis clare in ea exprimitur. *Ioan.* VI, 44. XV, 5. *Eph.* I, 13. alibique. Ad eam etiam operationem exprimendam aptissima plane est vox *gratiae*, cum nemo dubitare queat, quin ea diuini amoris atque beneuolentiae sit effectus, aeque ac reliqua beneficia, quae in scriptura sacra gratiae nomine quandoque venire, ipse agnoscit CLERICVS.. Sed id quoque sine ratione sumitur, vocem istam in scriptura sacra in ista significatione non occurrere, cum 1 *Cor.* III, 10. XV, 10 alibique, omnino locum inueniat. Afferunt nonnulli etiam hunc in finem locum *Ioan.* I, 16. & *ex plenitudine eius accepimus* χάριν ἀντὶ χάριτος, *gratiam*, seu gratiosam Numinis in anima nostra operationem, *propter gratiam*, id est, ex mera gratia, propitioque Numinis fauore. Certe per χάριν ipse etiam HVGO GROTIVS *dona Spiritus S.* intelligit: aliorumque huc collimantes opiniones refert THOMAS GATAKERVS *aduersar. miscellan. cap.* 27. sed huic ego non subscribo sententiae, cum planior illorum videatur, qui hoc sibi Ioannem velle asserunt, nos pro gratia, seu loco gratiae primaeuae creationis ad imaginem Dei, beneficio Christi, aliam gratiam reparationis & restitutionis ad salutem accipere. Praeterea AVGVSTINVS non fuit primus ex antiquis ecclesiae doctoribus, qui voce gratiae in hac significatione vsus est, quod vel ex MACARII testimoniis, deinceps afferendis, constare poterat.

§. XL.

Cum igitur a natura *gratia* discernitur, in tertia adhibetur vox ea significatione, qua operationem quandam Dei in anima hominis denotat. Ea vero operatio cum diuersa sit, pro diuersa conditione subiecti, aliterque se habeat circa hominem in ipso negotio conuersionis constitutum, aliter denique circa conuersum, diuersas itidem sortitur denominationes, soletque in *praeuenientem*, *operantem* & *cooperantem* dispesci. Alii eodem sensu gratiam in *adsistentem* & *inhabitantem* dispescunt, sub *adsistente*, praeuenientem & operantem, comprehendentes, cooperantem autem, *inhabitantis* nomine designantes, quod in homine operari incipiat, postquam iam regenitus est, atque fidem admisit.

§. XLI.

Res ipsa vero docet, de gratia *cooperante*, seu *inhabitante*, quam adsistentis gratiae continuationem nonnulli dicunt, nobis sermonem esse * cum de principio operationum, quod in regenitis deprehenditur, solliciti simus. Hanc merito singularem, beneuolumque Numinis concursum dixeris, ad omnes ac singulos motus & actiones regenitorum spirituales, quibus vita spiritualis in iis conseruetur augeaturue, vt ita magis magisque ad diuinae imaginis restaurationem, proficiant.

* Quam nonnulli etiam *gratiam adiuuantem* vocant. A Pelagii enim errore prope abesse, qui & operantem, *adiuuantis* nomine comprehendunt, docet IOAN. HVLSEMANNVS, qui & de voce *auxilii*, quo itidem abutuntur scholastici, idem obseruat, *de auxiliis gratiae, cap.* 2. §. 18. *p.* 28.

§. XLII.

Numinis dum huncce concursum dixi, sacrosanctam intelligo Trinitatem, cum opus ad extra, vt loqui solent, sit, omnibusque adeo

adeo Trinitatis personis, conueniat. Hinc & mox patri hoc tribui videas, *Ioan. XV, 2. Ebr. XIII, 21. 1 Theff. V, 23. 24.* mox filio, qui non tantum hanc gratiam nobis promeruit *Ebr. IX, 14. Rom. VI, 6. 8. Galat. III, 14.* sed eam etiam operatur, *1 Cor. I, 30. Ebr. II, 11. Ioan. XV, 5.* immo a quo, ceu capite, membra corporis mystici, omnem influxum spiritualem recipiunt, *Ephes. I, 23. IV, 15. Coloss. II, 19.* Denique & spiritui sancto idque specialiori quadam ratione, seu per appropriationem, vt loqui amant, hoc tribuitur. *Rom. I, 4. VIII, 2. 9. 10. 11. 14. Gal. V, 22. Eph. III, 16. V, 9.* alibique.

§. XLIII.

Singularis est iste concursus seu cooperatio, atque beneuolus. *Singularis* quidem, quia a generali Dei concursu ad omnes singulasque hominum etiam malorum actiones, qui partem prouidentiae diuinae constituit, plane differt. Idem vero & *beneuolus* est, quia misericordiae amorisque diuini, summi & ineffabilis, est effectus, hinc & *gratiae* nomine merito insigniendus. Complectitur etiam sapientissimam, omnium actionum, qua intentionem, qua alias circumstantias, directionem, in quantum regeniti nullum impedimentum afferunt, & media salutis, a Deo praescripta, rite vsurpant. Quod & generatim de isto concursu, seu cooperatione, est intelligendum.

§. XLIV.

De regenitis nobis hic sermonem esse, & res ipsa docet, & nomen etiam *cooperationis* indicat. Hinc namque intelligitur, hominem etiam aliquid operari posse, quod de irregenito, ceu mortuo in peccatis, dici nequit. Regeniti autem viribus gratiae iam instructi sunt, per quas aliquid operari possunt, cum in illis nouus homo fit, *Ephes. IV, 24.* noua creatura, *2 Cor. V, 28.* nouus spiritus *Rom. VII, 6. ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, 1 Petr. III, 4* Hae tamen vires non sufficerent, & mox iterum defecturae essent, nisi Deus benigno isto concursu suo eas conseruaret, corroboraret, augeret, qui bonum istud opus & inchoare & perficere potest. *Phil. I, 6.*

§. XLV.

Rationem inde perspicere licet, cur vna eademque actio, mox diuinae gratiae, mox homini ipsi in scriptura sacra tribuatur. Sic Deus dicitur nos purificare *Ioan. XV, 2.* mox purificare nos ipsos iubemur *1 Ioan. II, 3.* & castas facere animas nostras, *1 Petr. I, 22.* Quod si vero accuratius huncce Dei hominumque concursum expendimus, facile deprehendemus, Deum hic agere quod praecipuum est, quippe a quo regeniti per fidem in Christum omnem velut succum vitalem recipiunt,

Ioan.

Ioan. XV, 5. hominem vero id maxime, vt impedimenta remoueat, & mediis, quibus gratia diuina, eiusque incrementum obtinetur, recte vtantur. Quod & pleraeque denominationes ſanctificationis, in quantum homini tribuitur, condocent. conf. *Gal. V, 24. Epheſ. IV, 22. Coloſſ. III, 10. 1 Cor. IX, 27. Matth. XVIII, 8. 9.*

§. XLVI.

Occupatur itaque iſta gratia, circa omnes & ſingulos regenitorum motus, affectus, cogitationes, dicta, facta. Quae omnia ideo & ſpiritualium motuum, & actionum nomine, nobis veniunt, quia a ſpiritu ſancto, per media legitime vſurpata, producuntur, ſanctificantur, purgantur, diriguntur. Vnde nec motus ac actiones ex facultatibus naturalibus profluentes nos excludere palam eſt, in quantum in genere morum ſpectantur, ſuntque ſanctificationis, purgationis, directionis ſpiritualis capaces. Finis vero gratiae eſt, vt homo magis magisque ad reſtaurationem imaginis diuinae proficiat, *Epheſ. IV, 24. Coloſſ. III, 10.*

§. XLVII.

Tam luculenter, vt ex hactenus dictis patet, cum ſcriptura ſacra gratiam deſcribat, & a natura diſcernat, in manifeſto grauiſſimoque verſantur errore, qui aut omnem gratiam, operantem & cooperantem, in dubium vocant, naturae viribus cuncta tribuentes: aut fallaci ſermone, gratiae quidem voce vtuntur, ſed ea nihil aliud, quam quod naturae proprium eſt, tegunt. Namque Deum eſſe, qui & *velle in nobis operetur & perficere*, docet Paulus *Phil. II, 13.* qui *bonum opus in nobis incohet & abſoluat, cap. I, 6. Deum* πάσης χάριτος *omnis gratiae* eſſe, qui nos *perficiat, confirmet, corroboret, fundet*, teſtatur Petrus, *1 Epiſt. V, 10.* & Chriſtus ipſe diſerte: *ſine me nihil poteſtis facere. Ioan. XV, 5.* Quorſum & paedia illa gratiae, *Tit. II, 11. 12.* & ſapientiae, *Prouerb. I, 23. 30. III, 11. 12. IX, 6.* alibique pertinet.

§. XLVIII.

Atque hinc etiam in regenitis duo haec principia, *ſpiritus*, (cum gratia ſpiritus ſancti opus ſit, ut ſupra probatum) & *caro*, hoc eſt, *natura*, perpetuo ſibi opponuntur, *Gal. V, 16. 17. 18* itemque homo ψυχικὸς & πνευματικὸς *1 Cor. II, 13. 14.* Spiritus mundi, & ſpiritus ex Deo, *ibid. verſ. 12.* Hominesque, qui in Chriſto ſunt, ambulare dicuntur, οὐ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, *Rom. VIII, 1.* & eos, qui ſecundum carnem aut naturam viuunt, ſentire τὰ τῆς σαρκὸς, affectos eſſe vt carnis atque naturae conditio ſuadet, eos vero, qui ſecundum ſpiritum viuunt, τὰ τοῦ πνεύματος. *verſ. 5.*

§. XLIX.

§. XLIX.

Vnica autem licet ſit gratia, pro diuerſis tamen operationibus ſiue ſubiectum, ſiue modum, ſiue effectum ſpectes, diuerſas ſortitur denominationes. * Namque quod ad ſubiectum attinet, praeterquam quod pro diuerſa hominis conditione, alia *operans*, alia *cooperans* ſit, vt iam ſupra obſeruatum, rurſus ſi diuerſas hominis facultates ſpectes, ad *intellectum* alia, alia ad *voluntatem* pertinebit gratiae operatio. Ad intellectum, gratia *illuminans*, hoc eſt, illuminationem, cognitionemque ſpiritualem in conuerſione collatam, perficiens atque augens, *Epheſ. I, 17 18. III, 18. 19. Rom. XII, 2.* quorſum & vnctio illa ſpiritualis pertinet *1 Ioan. II, 20.* Ad voluntatem, gratia *ſanctificans*, *purificans*, &c. ſi has voces ſpecialius acceperis, ceteroquin enim ad intellectum etiam referri poſſunt.

* Diuerſas gratiae operationes eleganter ex veteribus iam exprimit MACARIVS *hom. 38. p. 473.* λοιπὸν, *inquit*, φωτίζει ἡ χάρις αὐτὸν, ὁδηγεῖ, εἰρηνεύει, ἀγαθύνει τὰ πάντα ὅσα θεῖα καὶ ἐπουράνιος. *Porro gratia ipſum illuminat, dirigit, pacificum reddit, ac bonum efficit, quae gratia per omnia diuina & coeleſtis eſt.* Et de *charitate cap. 6. pag. 142.* οἱ τέκνα Θεοῦ γενέσθαι καταξιωθέντες, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐλλάμποντα ἔχοντες, ἐν ποικίλοις καὶ διαφόροις τοῦ πνεύματος διέπονται τρόποις, καὶ ἐν τῷ ἀφανεῖ τῆς καρδίας ὑπὸ τῆς χάριτος περιθάλπονται; *qui eo digni habiti honore ſunt, vt filii Dei fierent, & Chriſtum in ſeipſis reſplendentem circumferrent, variis & differentibus modis a ſancto reguntur ſpiritu, & in arcano cordis a gratia demulcentur.* Hinc cum varias gratiae diuinae operationes, prolixius ediſſeruiſſet, tandem eleganter concludit: οὕτως ἡ θεία χάρις πολυτρόπως ἑαυτὴν ἐν τούτοις ἐξαλλάττουσα καὶ ποικίλως παιδοτριβοῦν ὥσπερ καὶ γυμνάζειν βούλεται τὴν ψυχὴν, ἵνα τελείαν αὐτὴν καὶ ἄμωμον καὶ καθαροτάτην τῷ ἐπουρανίῳ παραστήσῃ πνεύματι. *ſic multifariam diuina gratia, ſeipſam varians ac multipliciter transformans, exercere vult ac diuerſe inſtruere animam, vt perfectam ipſam, immaculatam, puriſſimam ſupercoeleſti ſiſtat ſpiritui.* Vnde intelligere licet, non hodie demum, aut nudius tertius gratiam ita diſtingui coepiſſe, prout eam diſtinguimus.

§. L.

Quod ſi modum operandi diuerſum ſpectes, diuerſas gratiae cooperantis ſpecies nonnulli conſtituunt. Solent namque *cooperantem* ſeu *inhabitantem* gratiam iterum in *perficientem* & *adiuuantem* (voce iterum ſpecialius accepta, cum ceteroquin omnis gratia cooperans, etiam adiuuans, dici queat) diſpeſcere. Gratiae perficientis diuerſi iterum ſunt actus, ſpeciesque. Alia namque eſt *conſeruans*, ſeu *cuſtodiens* φυλάττουσα a Paulo dicta *2 Tim. I, 12.* a Petro autem memorabili voce a cuſtodia & praeſidio militari, φρουροῦσα *1 Petr. I, 5.* alia eſt *confirmans*, & *certificans* στηρίζασα τὰς καρδίας *confirmans corda*, & interiorem hominem cum de praeſenti; tum de futura ſalute certum reddens *1 Theſſ. III, 13.* Alia eſt gratia *roborans*, fidem, cum infirma facta eſt, robuſtiorem, firmioremque reddens, eandem ſuſtentans, augens, ut diſcipuli ſeruatoris orabant: *Domine, adde nobis fidem. Luc. XVII, 5.* add. *2 Cor. I, 21. 22.* Alia denique *erigens*, & *conſolans* eſt gratia miſeris & afflictis & ſub iugo

variarum calamitatum gementibus solatium impertiens, eosque recreans & reficiens. *2 Cor. I, 3 4. XII, 9. Rom. VIII, 26.*

§. LI.

Gratiae adiuuantis, speciatim sic dictae, diuersos iterum actus constituunt. Huc namque referunt gratiam *purificantem Ioan. XV, 2.* & *castigantem Tit. II, 11. 12. augentem ac locupletantem Ephes. III, 16. sqq.* item *perficientem*, in quantum per infirmitates hanc vitam comitantes, licet: eadem enim gratia, quae renouationem nostram incipit, eandem etiam ἐπιτελεῖ, absoluit, & perficit *Phil. I, 6.* Haec vero omnia etiam sub generali nomine gratiae *sanctificantis* comprehenduntur. *1 Thess. V, 23.*

§. LII.

Quod ad effectum attinet, perperam nonnulli, & sine omni scripturae suffragio, gratiam in *efficacem* & *inefficacem* distinguunt. Omnis namque gratia in se & sua natura est efficax, hoc est, reuera id efficere producereque potest, quod efficere, ex benigna Numinis, omnes homines seruare cupientis voluntate, debebat: quod si vero effectus non sequatur, hominum huic gratiae resistentium, vel mediis non recte vtentium, peruersitati id tribuendum. *Matth. XXIII, 37.* Vocibus etiam puerorum modo ludunt, qui inter gratiam *sufficientem* & *efficacem* distinguunt: per sufficientem, aut eiusmodi quid intelligentes, quod naturae viribus peragi potest, positumque adeo est in hominis irregeniti potestate, adeoque indignum est *gratiae* nomine, aut sufficientem gratiam eam vocantes, quae *inefficax* sit, in se quidem & sua natura, hoc est, plane nulla. Idem de *irresistibili*, quam nonnulli statuunt, gratia, censendum, quae non tantum scripturae suffragio destituitur, sed eidem plane etiam refragatur. *Matth. l. c. Luc. VII, 30.* *

* conf. HVLSEMANNVS de *auxiliis gratiae, cap. 2. §. 19. seq. p. 30. seq.*

§. LIII.

Ceterum vt natura, ita etiam gratia, tum ratione *status*, tum ratione *singularum actionum* considerari potest. Cumque in regenitis subiugata quidem, non tamen penitus perdomita aut extincta sit natura, etiam in quantum corrupta est, facile contingit, vt in spiritualibus natura gratiam mentiatur, hoc est, actio naturalis sit, quam quis pro operatione gratiae habeat. Vnde necessitas, in singulis etiam actionibus, *naturam* & *gratiam* discernendi, apparet.

§. LIV.

In *statu* vero *gratiae* constitutus homo dicitur, quando per regenerationem in eum statum deductus est, vt spiritus, seu gratia in eo dominetur

netur

netur. Licet enim in regenitis duo ſint agendi principia, * *natura* & *gratia, caro* & *ſpiritus*, quae inter ſe pugnant: ea tamen id ratione fieri oportet, vt gratia & ſpiritus victoriam referant & dominentur, *Gal. V, 17. ſeqq. 1 Ioan. V, 4.* hinc & caro ſeu natura crucifigitur, *Gal. V, 24.* & ita *lex ſpiritus*, nos liberat a *lege mortis. Rom. VIII, 2.*

* Hoc ἐμφατικῶς explicat MACARIVS de *eleuatione mentis, cap. 13. pag. 128.*

CAPITIS PRIMI
SECT. II.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD INTELLECTVM ET HABITVS INTELLECTVALES.

Σύνοψις.

Homo duabus conſtat partibus eſſentialibus: facultates, animae vel purae, vel mixtae ſunt, §. I.
Purae facultates ſunt intellectus & voluntas, §. II.
Operationes intellectus, §. III.
Quo pacto in ſcriptura ſacra exprimantur, §. IV.
Ratiocinationis, quae inter intellectus operationes eminet, iterum variae ſunt ſpecies, §. V.
Habitus intellectuales, quinam ſint? §. VI.
Intellectus per naturam maxime corruptus eſt, §. VII.
Ad conceptus materiales, de rebus omnibus ſibi formandos, pronus, §. VIII.
Vitia eius in prima operatione §. IX.
Pronitas ad mala quaeuis, ex voluntatis propenſione orta, in eadem conſpicitur, §. X.
Cognitio mortua & inefficax, itidem inter vitia intellectus, merito refertur, §. XI.
Vitia intellectus in altera operatione, XII.
Errorum in ſpiritualibus, multitudo, & grauitas, §. XIII.
Dubitationis commoda & incommoda, §. XIV.
Determinatio ad mala, quae in iudiciis conſpicitur, §. XV.
Vitia intellectus in tertia operatione, §. XVI.
Determinatio, quae in illa ſe exſerit, ad mala quaevis, §. XVII.
Corruptio intellectus, in certis ratiocinationum ſpeciebus, §. XVIII.
Item in habitibus intellectualibus, §. XIX.
Ratio, an & quousque corrupta dici poſſit? §. XX.
Hoc nomine aut ipſe intellectus, cum ſuis facultatibus venit, aut principia rationis §. XXI.
Rationis, priori modo acceptae, infirmitas in naturalibus, §. XXII.
Coecitas & ſtultitia in diuinis, § XXIII.
Concrete ſcilicet, & in irregenitis ſpectatae, §. XXIV.
Principia rationis, quae vere talia ſunt, admittuntur, §. XXV.
Principia ſpuria, falſa, carnalia, cum peruerſa verorum principiorum applicatione, reiiciuntur, §. XXVI.
Intima intellectus, ſeu rationis corruptio, in variis vitiis, veritatis diuinae cognitioni oppoſitis, ſeſe exerit, §. XXVII.
Speciatim in ſcepticismo theologico, §. XXVIII.
vt & indifferentismo religionum, §. XXIX.
item, naturalismo, ſeu rationalismo, §. XXX.
& denique in haereſi, §. XXXI.

§. I.

VT homo ex duabus conſtat partibus eſſentialibus, anima & corpore * arctiſſimo vinculo inter ſe colligatis, ita in anima diuerſae ſunt facultates, quarum alias ſine corporis commercio ſe exerere, quas *puras* dicere moris eſt, alias cum corporis operationibus coniunctas eſſe, quas ideo *mixtas* vocant, notum eſt, poſitumque extra dubium.

* Non

* Non ergo cum illis facio, qui hominem ex tribus partibus eſſentialibus conſtare autumant: licet hi ipſi quoque inter ſe non conſentiant, ſed diuerſimode mentem ſuam explicent. Grauiſſimus citra controuerſiam illorum error eſt, qui ſpiritum ab anima ita diſtinguunt, vt illum diuinae eſſentiae particulam ſtatuant: quam ſententiam ex Platonicorum Stoicorumque lacunis hauſtam, iterum in ſcenam producere, nonnullis volupe fuit: ſolentque eam in rem paſſim allegari IOSEPHVS STELLATVS in *pegaſo ſapientiae* ſiue *introduct. ad ſapientiam veterum cap.* 3. IO. BAPTISTA HELMONTIVS *de ſede animae n.* 17. THEOPHRASTVS PARACELSVS de *creat. homin. p.* 757. aliique. Platonis idem fuiſſe dogma, ſi quis cognoſcere aueat, adeat MARSILIVM FICINVM *comment. in conuiu. Platonis orat.* . Hinc vero quidam occaſionem adepti, vlterius progreſſi ſunt, iſtam diuinae eſſentiae particulam labis expertem, ſalutis principium dixerunt, fidem ipſam in ea, & in eius a corporeorum vinculorum liberatione, modum perueniendi ad ſalutem quaeſiuerant, praecipua hoc ipſo chriſtianae religionis dogmata peſſundantes, atque euertentes. Alii vero ethnica iſta de origine animae commenta merito proſcribentes, praeter mentem & corpus, medium aliquod principium, ad varias, quae in corpore humano conſpiciuntur, operationes rite explicandas, admittendum cenſuerunt: quemadmodum rurſus alii per medium iſtud principium, quod animam vocant, nihil aliud, quam ſanguinem & ſpiritus animales intelligunt, quo ſenſu tres hominis partes aſſerit BERNARDVS CONNOR in *euangelio Medici articul.* 2. *p.* 7. Quorum licet tolerabilior ſit ſententia, ſine culla tamen & ratione partes hominis eſſentiales multiplicant, cum ſanguis & ſpiritus animales, vel quodcunque operationum corporearum ſtatuatur principium, commode ad corpus, ſeu partem hominis materialem, referatur. Perſpicue & luculenter hoc expediuit S. C. TEVBERVS, in *moderato iudicio de quaeſtione theologica, an dentur tres partes hominis eſſentiales*, Magdeburgi anno MDCCVIII. edito, in quo & *p.* 21. ingenue meam hac de re ſententiam exponit. Ad dicta ſcripturae, quae pro contraria ſententia allegari ſolent, 1 *Theſſal.* V, 23. *Matth.* XXII, 37. 1 *Cor.* II, 14. 15. XIV, 14. *Ebr.* IV, 12. & reliqua, partim laudatus auctor reſpondet, partim facili negotio reſponderi poteſt. Interim legi, ſed & expendi, merentur, quae ad locum 1 *Theſſ.* V, 22. illuſtrandum ex antiqua Ebraeorum Platonicorumque philoſophia, adfert CAMPEGIVS VITRINGA *obſeruat. ſacrar. lib.* 3. *cap.* 4. *pag.* 526. *ſeqq.* vbi ex inſtituto de *duabus partibus mentis, ſpiritu & anima*, agit.

§. II.

Sed id quoque conſtat, meritoque ceu explicatum alibi * ſupponitur, animae ſeparatim, qua puras ſuas operationes conſideratae, duas iterum principes eſſe facultates, *intellectum* & *voluntatem*, quarum quaelibet, diuerſas iterum variasque operationes habet. Quamquam nonnulli facultatibus puris, memoriam adhuc mentalem addunt, ſub ipſo tamen intellectu, facile comprehendam.

* Vid. *elementa philoſ pract. part.* 1. *cap.* 2. *ſect.* 1. § 2. *ſeqq.* Sunt equidem variae doctorum virorum de animae facultatibus ſententiae, in quarum inquirere veritatem, hujus loci non eſt. PETRI cumprimis POIRETI multorum in ſe animos conuertit opinio, idque eo magis, quod integram de eruditione ſyſtema, demonſtrationemque Trinitatis perſonarum in diuinitate, aliasque magni momenti veritates theologicas, eidem ſuperſtruxerit; vt ex libro de *eruditione vera & falſa*, item ex *cogitationibus eius rationalibus de Deo, anima & malo*, intelligere licet. At accuratius rem conſiderantibus palam fiet, eum diſtinguere, quae non diſtinguenda erant, & praeter neceſſitatem animae potentias multiplicare. *Deſiderium* pariter ac *acquieſcentia* ad voluntatem rectisſime referuntur, cum illud ſaltem bonum ſpectet, quod adhuc concupiſcimus, haec vero bonum, quod iam obtinuimus. Voluntatem interim noſtram ita comparatam, vt terreſtria & finita bona

eam exsatiare nequeant, lubentes concedimus, qua de re deinceps. Intellectum porro perperam in mera passione, seu facultate recipiendi lumen immensum, constituit, & rationem ab eo discernit: cum & passio quaedam ac actio in intellectu se exerat, & haec speciatim rationis nomine veniat. Monenda paucis haec fuerunt: quia horum obseruatio per omnem theologiae campum late se diffundit. PETRI PETITI sententiam, homini peculiarem vaticinandi facultatem in libro de *Sibylla* tribuentis, ex instituto confutaui in *dissertat. an naturali homines polleant vaticinandi facultate?*

§. III.

Praeterea, intellectu percipere nos ideas rerum, easque inter se comparare, adhibita interdum idea tertia, ad reliquarum conuenientiam aut discrepantiam ostendendam, itidem ex philosophorum scholis, & ipsa constat experientia, vnde *percipiendi, iudicandi*, voce specialiter accepta, & *ratiocinandi* vim, intellectui tribuere solent. Quae etiam, si accurate considerentur, quemlibet facile condocebunt, intellectum, neutiquam mere passiue, sed omnino etiam actiue, se habere, in suis operationibus.

§. IV.

Passim harum operationum ipsa scriptura sacra meminit, licet diversis eas exprimat vocibus. Sic intellectui tribuit actum videndi, sentiendi, quod cum prima operatione conuenire videtur, *Ephes. I. 18. coll. 2 Cor. IV, 4. Es. VI, 10. Matth. XIII, 14. Rom. XI, 8. Ps. CXIX, 18.* Nec male huc referas *τὰ αἰσθητήρια Ebr. V, 14.* Alterum intellectus actum, scriptura innuere videtur per verba *νοεῖν Matth. XXIV, 15. 2 Tim. II, 7. νόει ἃ λέγω*, considera, perpende, iudica, quae dico; *κρίνειν Rom. XIV, 5. Act. XIII, 46. ἀνακρίνειν, διακρίνειν. Luc. XXIII, 14. Matth. XVI, 3.* item per *συνιέναι*, quasi committere, conferre, *2 Cor. X, 12. Luc. XXIV, 45.* Huc nonnulli etiam referunt *τὸ δέχεσθαι 1 Cor. II, 14.* Ad vltimam denique operationem referas verba *διανοεῖσθαι, λογίζεσθαι, συλλογίζεσθαι Rom. VIII, 18. 2 Cor. X, 11. Marc. II, 8. Luc. V, 21. XX, 5.*

§. V.

Insignis maxime inter reliquas intellectus operationes est ratiocinatio, quae diuersas iterum sortitur denominationes, prout aut certis aut probabilibus principiis, aut aliorum testimonio & auctoritate nititur, aut etiam ex signis communibus aut propriis, aliquid colligit: vnde *scientia, opinio, fides*, * *praesumtio, coniectura*, &c. De conscientia autem deinceps dicetur.

* Fides hic intelligitur in sensu philosophico, neutiquam theologico. Sumitur equidem & apud philosophos diuersimode: interdum scilicet pro *constantia in seruandis promissis*: sic fides dicitur fundamentum iustitiae apud HVGONEM GROTIVM *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 11.* §. 1. *n.* 4. vinculum societatis apud eundem *lib. 3. cap. 25.* §. 1. *n.* 1. 2. Eo sensu, Regum fides vim iuramenti habet *lib. 2. cap. 13.* §. 22. Interdum rectum animi iudicium, vel ipsam conscientiam denotat: quorsum iureconsultorum, de *bona & mala fide*

fide formulas referas: de quibus SCHILTERVS *manud. philos mor. ad iurisprud. cap 7. §. 12.* Cum vero pro ratiocinatione ſumitur, quae auctoritati & teſtimonio alterius innititur, ea hic innuitur ſignificatio. Longe aliter apud theologos eam vocem ſumi, notum eſt: quas ſignificationes nemo ſine imperitia confuderit.

§. VI.

Per inſtitutionem etiam & exercitationem naturalem, perfici vtcunque, & ad certas operationes prompte & dextre edendas, aptior reddi intellectus poteſt; vnde *ſcientia*, *prudentia*, *ſapientia* ψυχικὴ ſeu naturalis, *Iacob. I, 15.* aliique habitus intellectuales, de quibus philoſophi. add. *Luc. XVI, 8.*

§. VII.

Iam ſi, hiſce ita praemiſſis, quo pacto intellectus ſecundum naturam ſe habeat, inquiramus, ſummas maximasque imperfectiones, morbos grauiſſimos, immo nihil niſi ἀδυναμίαν in ſpiritualibus in eo deprehendemus.

§. VIII.

Generatim maximum intellectus vitium eſt, quod ad res materiales corporeasque ſibi repraeſentandas longe pronior ſit, quam ad ſpirituales, & immateriales. Tanta hinc quorundam, immo plurimorum deprauatio, vt de rebus etiam diuinis ſine corporearum rerum imaginibus cogitare nequeant, conceptus adeo cum ſumma Numinis, quod ſpiritus eſt, perfectione neutiquam conuenientes, ſibi formantes. Imperfectioni errorem addunt, qui, non alios homines ſibi conceptus formare poſſe, putant: vt in contrarium contra alterumque extremum procurrunt, qui ad ſpirituales, immaterialesque conceptus longe aptiorem, quam ad materiales, hominem contendunt, & tantum non in angelum, corporis omnis expertem, commutant.

§. IX.

In prima, quam vocant, intellectus operatione imperfectiones varias, ignorantiam, errorem, idearum confuſionem, imperfectionemque ipſa etiam ratio deprehendit. Et licet in naturalibus quoque hae intellectus imbecillitates longe maximae ſint, in ſpiritualibus tamen tantae ſunt, vt homines irregeniti non tantum ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ſed omnino σκότος *tenebrae*, dicantur. *Epheſ. IV, 18. V, 8* Speciatim itaque & ignorantia hominibus irregenitis tribuitur, *1 Tim. I, 13. 1 Petr. I, 14.* & error, *Epheſ IV, 22. Rom. I, 27. 2 Petr. II, 18. 19.* Cognitionis autem in ſpiritualibus obſcuritas quaedam & imperfectio, in regenitis etiam adhuc deprehenditur, qui δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι item ἐκ μέρους tantum cognoſcunt. *1 Cor. XIII, 12.*

§. X.

§. X.

Deprehendas quoque in hac intellectus operatione, ob arctissimam intellectus & voluntatis, omniumque facultatum connexionem, singularem quandam ad mala quaevis pronitatem, homine semper promtiore existente, ad eos sibi formandos conceptus, qui philautiae prauae, & cupiditatibus illicitis quam maxime sunt conuenientes. *Gen. VI, 5. VIII, 21.* Quod & speciatim in singulis fere hominibus conspicere licet, pro cuiusque indole, dispositione, temperamento. Sic videas nonnullos ad talia de Deo, attributisque diuinis cogitanda, & docenda paratos, quae a crudelitate prope absunt, absolutum aliquod reprobationis decretum a summa eius perfectione non abhorrere credentes, quod illud secundum eas rerum notiones, quas secundum suam indolem sibi fingunt, forte in laude positum, certe a naturae divinae excellentia non alienum sit. Rursus qui ad misericordiam ipsi sua natura proni sunt, misericordiam quoque Numinis facile eo vsque extollunt, vt illud iustum quoque esse, immemores sint. Videas porro, non pro affectuum modo, sed pro studiorum etiam diuersitate, diversos sibi homines de rebus diuinis formare conceptus, philosophicos, mathematicos, mechanicos, politicos, &c. vnde errorum saepe nec modus, nec finis.

§. XI.

Cum etiam rerum diuinarum cognitio, iuxta scripturam sacram, *lucem & vitam* coniungentem *Ps. XXXVI, 9 Ioan. I, 4.* viua & efficax esse debeat, naturae corruptae vitium est, si ea *mortua* sit & *inefficax*, cognitionis quidem, stilo scripturae sacrae, nomine indigna conf. *1 Ioan. II, 3.9. Ioan. X, 14. 2 Tim. II, 19.*

§. XII.

In altera mentis operatione, non minor se prodit naturae nostrae corruptio, quippe in qua itidem & *error* & *falsitas* in iudiciis, tum ratione *quantitatis*, tum *qualitatis* deprehenditur, praeterea *fluctuatio* seu *dubitatio* inconsulta, & intempestiua *admiratio.*

§. XIII.

Errorum iudicii, tanta varietas, tanta multitudo est in spiritualibus, tum in theoreticis, tum in practicis, vt eam vix quisquam mente capere possit. Et quantumuis leuis error sit, corruptae tamen naturae est indicium: quantumuis etiam innocuus videatur, in maxima tamen facile homines coniicit pericula, & ad fidei vitaeque ac morum corruptionem plurimum valet. *Koheleth VII, 26. Sap. X, 5. Iacob. V, 20. 2 Pet. II, 18. 1 Ioan. IV, 6.*

§. XIV.

§. XIV.

Fluctuationis etiam dubitationisque, (vnde tandem scepticismus) quanta pernicies sit, constat. vid. *Ephes. IV, 14.* Quam non effugient, qui non spiritus sancti gratia ad certitudinem perducuntur. *Prouerb. XVI, 2. XXI, 2.* Eam tamen dubitationem, quae ad accuratiorem sui explorationem tendit, neutiquam damnamus, commendante eam ipso apostolo, *2 Cor. XIII, 5.* Etsi enim omnis dubitatio in se quaedam sit imbecillitas, eo tamen intuitu bona est, cum ad maiorem consequendam certitudinem adhibetur.

§. XV.

In iudiciis quoque magna ad praua quaeuis, praesertim ad temere iudicandum, conspicitur pronitas. Namque & hic cupiditatum vis se prodit: vnde ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, quibus perit, magisque corrumpitur vetus homo, *Ephes. IV, 22.* Quare & illis, qui in statu gratiae sunt, semper opus est renouatione, τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς *in spiritu mentis nostrae, ibid. vers. 23. Col. III, 10.* vt in captiuitatem redigatur omnis cogitatio ad obediendum Christo, *2 Cor. X, 5.*

§. XVI.

Ratiociniorum quanta secundum naturam sit prauitas atque corruptio in spiritualibus, vel hinc intelligere licet, quod & suis ipsa laborent vitiis, & plerumque, quae reliquis mentis operationibus adhaerent, recipiant, iisque innitantur. Nullum praeterea sophismatum est genus, quo non increduli, improbique homines se decipiant misere: mox principii petitionem committentes, mox fallacia non caussae vt caussae, aut a dicto secundum quid ad dictum simpliciter, mox alia ratione, aut sibi ipsis, aut aliis illudentes.

§. XVII.

Prauitas illa & determinatio ad praua, vel maxime etiam in ratiociniis elucescit. Hinc ματαιότης τοῦ νοὸς vanitas intellectus *Ephes. IV, 17.* & de ethnicis Paulus: ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν *Rom. I, 21.* & faciunt voluntatem τῶν διανοιῶν mala quaeuis suadentium, *Ephes. II, 3.* Isti sunt σκολιοὶ λογισμοὶ, peruersi illi syllogismi, qui nos procul a Deo segregant, *Sap. I, 3.*

§. XVIII.

Quanta naturae deprauatio, in *credulitate, incredulitate, suspicione, calliditate, imprudentia* conspiciatur, per se patet, & aliunde * quoque constat. Credulitas partim voluptatis, partim & maxime qui-

dem auaritiae filia, superstitionis mater est: incredulitas, ambitionis plerumque filia, atheismi haud raro est genetrix. Suspicionem, cum vitiis connexis inter grauissima peccata refert Paulus, *Rom. I, 29.* & cum charitate consistere non posse, docet, *1 Cor. XIII, 7.*

* *Elem. philos. pract. part. 1. cap. 3. §. 16. seqq.*

§. XIX.

Habitus intellectuales, *scientia, prudentia,* &c. modo reuera tales sint, dignique isto quo veniunt nomine, vt homo iis imbutus, reuera eruditus, prudens, &c. censeri queat, ita comparati sunt, vt accedente gratia, sanctificari, dirigique ad bonum & salutarem vsum queant: at naturae corruptae iuncti, deprauantur & corrumpuntur & ipsi, hominibusque saepe occasionem seipsos magis magisque deprauandi, suppeditant: indeque fit, vt sapientia ἐπίγειος, & ψυχικὴ, tandem fiat δαιμονιώδης, *Iacob. III, 14.* Hinc etiam non multi σοφοὶ κατὰ σάρκα, vocationem diuinam acceptant, *1 Cor. I, 26.*

§. XX.

Ceterum complexus ille facultatum ac operationum intellectus, etiam *rationis* nomine venire solet: in qua vel maxime naturae corruptionem elucescere, contendunt quamplurimi, quibus refragantur alii, rationem quantis possunt, laudibus extollentes. Litem vero omnem dirimere haud adeo difficile, modo, quid vtriusque *rationis* nomine veniat, attendamus.

§. XXI.

Diuersimode namque vox haec accipitur: sed ad duas significationes principes, quae quidem in censum veniant, reliquae reduci possunt, * Aut enim ipsae intellectus *facultates*, vel si mauis, intellectus ipse, aut *principia* rationis, hoc est axiomata, de quorum veritate nemini dubitare fas est, hoc nomine veniunt. Perinde est, si dixeris, *rationis* vocem sumi aut *subiectiue*, aut *obiectiue*, prout in scholis loqui amant.

* Rationem, qua a brutis differimus, alii aliter definiunt: & miserum est, in ipso limine, & communi intelligendi principio etiam dissidere philosophos, cum quid illud sit, quo se omnes niti, quodque sequi se gloriantur, indagant. Ita recte IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS pronunciat, in *theologia morali cap. 3. §. 3. p. 62.* vbi varias rationis definitiones adfert: ipse in eam tandem ingrediens sententiam, rationem esse *facultatem distincte reflectendi super conceptus & cogitationes nostras.* Quo ipso patet, eum rationem pro facultate accipere, seu animi potentia: at nimis arctis eam circumscribit limitibus, ad reflexiuam cognitionem super conceptus & cogitationes nostras eam restringens: cum per loquendi consuetudinem vsus vocis latius pateat, & ad totum intellectum, si pro facultate accipiatur, rectius referatur. Nos rationis definitionem tradere, necesse esse non putamus, cum, quid intellectus, quid principia rationis sint, nemo ignoret: ad hasce vero significationes ceu praecipuas, reliquae facile referri possint. Et hinc etiam liquet, quid de lite, quae hac de re inter IO. LOCKII & PETRI POIRETI quosdam defensores orta est, cen-

fendum

ſendum ſit. LOCKII diſcipulus rationem, vti fidei opponitur, definit, quod ſit *aſſenſus propoſitioni alicui praeſtitus ob propriam eius euidentiam, vel immediatam, vt in principiis, vel mediatam, vt in concluſionibus.* Coniungit itaque velut vtramque ſignificationem, & pro facultate pariter ac principiis ſimul rationis vocem accipit, propoſitionis euidentiam, cui aſſenſus innitatur, ad rationem requirens; deinde, in quantum pro facultate vox accipitur, rurſus ſine cauſſa ad actum quendam facultatis, ſeu aſſenſum, hanc ſignificationem reſtrinigit. Deinceps tamen in ipſa tractatione pro mera facultate vocem rationis accipit, & ita vocis ambiguitate lectori illudit. POIRETI contra defenſor rationem definit per *facultatem, qua homo ex habitis quondam perceptionibus realibus, earumque veſtigiis, multimodas abſentium obiectorum formare ideas, easque iterum ſecum inuicem comparare, componere, diuidere, plurimisque modis conſiderare, conſiderando ab vna ad alias diſcurrere, & ſic nouas notiones alias ex aliis conſtruere, ſeu nouas indies conſequentias nectere, inque eo opere plurimos errores committere, aptus eſt.* Rationem hic pro facultate accipi, patet: at perperam auctorem cum POIRETO rationem ab intellectu diſtinguere, iam ſupra obſeruatum eſt, Breuius antea dixerat, rationem eſſe *facultatem pingentem, vmbratilem, ſterilem*: vnde intellectum ceu facultatem mere paſſiuam, & realem, a ratione diſtinguit; quamvis noſter auctor varias intellectus ſpecies conſtituat, & intellectus actiui nomine rationem complectatur. Quae partim gratis ſumuntur: partim ita comparata ſunt, vt receptae viſitataeque notiones ſine neceſſitate immutentur. Sed noſtra id nunc non adeo refert. conf. *fides & ratio collatae, ac ſuo vtraque loco redditae, aduerſ. principia Io. Lockii &c. p. 25. ſeqq.*

§. XXII.

Priori modo, ſi vox rationis capiatur, expendendae rurſus eius vires ſunt, tum in *naturalibus*, tum in *diuinis*. In naturalibus, quo nomine res etiam morales & ciuiles intelligimus, inſignem eſſe rationis, ſi recte inſtruatur & dirigatur, vim, etſi plurimis circumſepta etiam ſit imperfectionibus, ex hactenus, vt puto, dictis conſtabit. Et hoc modo rationi ſua conſtat laus, ſicut & habitibus, qui illi perficiendae, & excolendae inſeruiunt.

§. XXIII.

At in diuinis, ratio, hoc modo accepta, coeca eſt, *2 Cor. IV, 4.* obſcurata, *Epheſ. IV, 18.* tenebrae, *Epheſ. V, 8.* ὀ δύναται γνῶναι, *1 Cor. II, 14.* immo ἀνόητος eſt, *Tit. III, 3.* ἀσύνετος, *Rom. I, 21.* * Namque non tantum in ſingulis intellectus operationibus maximae deprehenduntur imperfectiones, ſed pronitas illa ad praua accedit, quam identidem in ſingulis intellectus operationibus obſeruauimus: idque ob arctiſſimum omnium animae facultatum, praeſertim intellectus, & voluntatis, inter ſe nexum. ** Quare ſi vel maxime ratio, hoc ſenſu accepta, circa principia in ſe vera verſetur, & ea vt vera admittat, ad minimum in applicatione, ſe inimicam prorſus & aduerſam conſilio Dei de hominum ſalute, demonſtrabit. Atque ita capienda ſunt illorum effata, qui ad ductum ſcripturae ſacrae contendunt, & inculcant: rationem in diuinis veritatibus eſſe remouendam, cohibendam, captiuandam, deteſtandam; idque praeeunte ſcriptura ſacra, *Rom. VIII, 6. 7. 2 Cor. X, 5.* coll. *Rom. XVI, 16. Coloſſ. II, 8.*

 * Interim

* Interim ratio quantumuis coeca, ſtulta, corrupta, manet tamen ratio, id eſt, ea facultas, qua homo cognoſcit & iudicat: adeo quidem, vt homo nihil omnino, quale illudcunque, ſit, cognoſcere & iudicare valeat, niſi per rationem ſuam, tanquam medium, organon, inſtrumentum omnis cognitionis. Quamobrem ipſae etiam res diuinae, myſteriaque, in quantum cognoſci poſſunt, non aliter, quam ratione, ceu omnis cognitionis organo, cognoſcuntur. Et huc ea pertinent, quae prolixe PETRVS DANIEL HVETIVS diſputat, *fidem, & cum ab homine ſuſcipitur, & poſtquam ſuſcepta eſt, rationis vſum non aſpernari. in quaeſtionibus Alnetanis, de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 3. p. 35. ſeqq.* Hoc tam manifeſtum, vt negari a nemine queat. Quod ſi probe obſeruetur, ſophiſma ſectatoris illius Lockiani, quo rationis prae fide ἐξοχὴν & praeſtantiam probare annititur, facile dilui poteſt. *Diuina*, inquit, *fides neceſſario praeſupponit certam ſcientiam, qua, reuelationem illam & teſtimonium, cui innititur, vere procedere a Deo, cognoſcatur. Haec certa ſcientia acquiri debet aut per rationem, aut per fidem: non autem per fidem, alias praeſupponeret ſemet ipſam, & daretur proceſſus in infinitum, ergo per rationem.* Non inquiram, an fidem recte definiverit: cum facile demonſtrari queat, & LOCKII & POIRETI defenſorem hic multum a recto tramite oberrare. Ad argumentum ſaltem quod attinet, moneo, certam illam de ſcripturae ſacrae diuina auctoritate conuictionem acquiri per internum ſpiritus ſancti teſtimonium, quod fidem diuinam in nobis gignit: fides humana acquiritur equidem per argumenta varia, in quibus cognoſcendis & diiudicandis vſus rationis organicus & inſtrumentalis eſt: ſed quid inde? Num ideo ratio praeferenda fidei? inſtrumentum ſcilicet ſeu organon, operi, quod per illud producitur? Minime.

** Rationem per affectus corrumpi miſere, excoecari & deprauari, adeo notum eſt, vt ſuperuacaneum videatur, quidquam addere. Interim exemplo Graecanicorum philoſophorum luculenter hoc oſtendit CAMPEGIVS VITRINGA. *in diſſertat. de philoſophia Graecorum, vitio affectuum corrupta,* quae exrat in *obſeruationibus* eius *ſacris lib. 3. cap.* 12. *pag. 633. ſeqq.* Summa eo redit: doctrinam euangelii ſiue Chriſti crucifixi, τοῖς ἕλλησι, Graecis, hoc eſt, Graecorum praecipue philoſophis, μωρίαν ſtultitiam eſſe, Paulus pronunciat 1 *Cor.* 1, 23. id innuens, philoſophos in doctrina euangelii non animaduertiſſe nexum & ordinem viarum DEI, DEO dignum: quod nimirum, quae in euangelio de DEO & viis DEI propoſita ſunt, eo ordine eaque ſapientia non perſpexerint eſſe digeſta, vt DEVM putauerint illius doctrinae eſſe auctorem: ſed contra ſibi perſuaſerint, doctrinam illam de iuſtitia DEI demonſtrata in Chriſto crucifixo, omnino eſſe alienam ab iis perceptionibus, quas homines ex communi principio rationis de DEO, eiusque viis h. e. modo & ordine agendi cum hominibus, colligerent. Id ſane clare colligitur ex iis, quae Lucas narrat *Actor.* XVII, 18. Quod ſi iam in cauſſas inquiramus, cur euangelium a Paulo gentibus praedicatum, iis fuerit ſtultitia? alterutrum horum ſtatuendum videtur: vel quod euangelium repugnet *ſanae rationi,* hoc eſt, *rectis & genuinis rationis principiis,* vel quod philoſophorum perceptiones de doctrina religionis *ſecundum ſanam rationem* formatae non fuerint. Prius ſane dici nequit, vt ex dicendis conſtabit, ab auctore vero inde etiam probatur, quod 2 *Cor.* IV, 2. Paulus profiteatur, in euangelio eſſe φανέρωσιν τῆς ἀληθείας, per quam, qui hanc doctrinam profitetur, ſe poſſit commendare conſcientiae hominum: hoc eſt, veritatem euangelicam non modo non repugnare notionibus purae rationis, ſed etiam veritates, natura nobis cognitas, de DEO & homine, per verbum euangelii excitari & illuſtrari. Sitne ea mens in loco citato apoſtoli, non diſputo: res ipſa dubio caret, principiis ſanae rationis doctrinam euangelii non repugnare. Nihil ergo aliud ſupereſt, quam vt concludamus, perceptiones philoſophorum de doctrina religionis ſecundum ſanam rationem formatas non fuiſſe. Si porro quaeras: quae eius rei cauſſa? corruptam prauis affectibus philoſophorum fuiſſe rationem, reſpondet, idque ex ipſa illorum doctrina comprobat. Enimuero, licet interdum de hominum miſeria conquererentur philoſophi, intimam tamen naturae humanae corruptionem perſpectam non habuerunt. Hinc magno in eam inerunt ſententiam conſenſu, adeſſe homini facultatem recte viuendi, & a vitiis ſe conuertendi ad virtutem, idque propriis viribus. Idcirco Cotta apud CICERONEM: *atque hoc quidem,* inquit, *omnes mortales ſic habent, externas commo-*

commoditates, vineta, segetes, olicta, vbertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitae a diis se habere: virtutem autem nemo vnquam acceptam DEO *retulit. Nimirum recte. Propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute recte gloriamur. Quod non contingeret, si id* DONVM A DEO NON A NOBIS, *haberemus, lib. 3. de natura deorum.* Paucis & neruose SENECA, *stultum esse*, ait, *bonam mentem a* DEO *optare, cum vnusquisque eam a se impetrare possit.* Idque & HORATIVS innuit, dum ex Stoicorum disciplina vitam quidem a Numine petit, at virtutem sectari, id in sua esse potestate profitetur: *det vitam, det opes, aequum mihi animum ipse parabo lib 1. epist 18.* conf. & M. AVRELIVS ANTONINVS *lib. 5. de seipso ad seipsum* §. 14. & *lib.* 6. §. 15. ac quae prolixius hac de re disserui in *dissert. 2. de erroribus Stoicor. in philos. morali* §. 9. Ea ergo cum gentilium animis de viribus hominum naturalibus quoad virtutum exercitium sederet sententia, quid mirum, quod euangelii doctrina illis visa fuerit μωρία? Qui homines, recte inquit antea laudatus auctor, libero concipit arbitrio, & facultate ad virtutem & vitium, is sibi in eo blanditur, quod indoles humana tantopere non sit vitiata, ac reuera est. Is minuit vim peccati, vt suam vim extollat ac depraedicet. Id vero ex quo alio oritur principio, quam ex concupiscentia & affectu, & inordinato amore erga se ipsum? Quod pluribus deducit *l. cit* §. 8. *p.* 640. *seqq.* In sententia porro, de *incorrupta bene agendi facultate*, indidicium est superbiae peccatoris, qui affectus est omni peccatori communis. Quid enim hoc est dicere, *possum virtuti studere, vbi volo*, siue τὴν προαίρεσιν *arbitrium hominis ne quidem ipsos Deos cogere posse*, quod Stoicorum fuit? Nihil profecto magis doctrinae euangelii, gratiam DEI, ceu vnicam salutis & bonorum etiam operum caussam, praedicanti aduersatur, quam haecce σοφία plane carnalis. Haec vero paulo prolixius edisserere volui, vt vel hocce exemplo constaret, quantopere prauis affectibus deprauetur ratio. Plura vero auctor antea laudatus suppeditabit.

§. XXIV.

Nimirum, rationem hoc modo pro ipsis intellectus facultatibus acceptam, considerant isti, non *abstracte & ratione essentiae*, prout esse debebat; sed *concrete, & ratione existentiae*, prout reuera hodie existit in hominibus, iisque non *regenitis*, quippe in quibus ratio iam purificata est & sanctificata, licet omnium imbecillitatum neutiquam immunis, * magisque adeo & magis subiuganda, sed in irregenitis, qui per prauas cupiditates eam magis magisque corrumpunt.

* Hinc Petro qui iam aliquamdiu in schola Christi versatus erat, dicebatur: οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ *Matth.* XVI, 23. atque aliis discipulis: *o! amentes & tardi corde ad credendum, Luc.* XXIV, 25.

§. XXV.

Quod si vero *rationis* nomine veniant ipsa principia rationis, tum cautius incedendum. Sunt ea, in genere spectata, duplicia, *formalia*, vt nonnullis loqui placet, ac *materialia.* * Priora, scilicet formalia, adeo sunt vniuersalia, vt eorum vsus, modo sit verus ac sobrius, sit licitus & plane egregius. Materialia principia, pro diuersitate rerum & multitudine disciplinarum, varia sunt & diuersa. Omnia vero haecce principia, si modo vere principia sint, ** hoc est, requisita veri principii habeant, vt sint vera, euidentia, in suo genere adaequata, reiici a nemine mortalium possunt, multo minus *rationis* nomine veniunt,

cum haec vt corrupta, male sana, & verbo Dei inimica, damnatur. Vocaueris etiam haec principia recte, *lumen rationis*, quod nomen rationi, priori modo acceptae, perperam tribueris. Intellectus namque veritatem percipit, & apprehendit, vt oculus lumen, adeoque id, quod intellectum illuminat, distinctum quid & diuersum ab intellectu esse debet, vid. *Ps XXXVI, 10. CXIX, 105.*

* Formalia principia vocantur, quae ad formam modumque rite argumentandi requiruntur: quae vero ad materiam argumentorum pertinent, *materialia* vocari solent. De vtrisque accurate agit B. IOAN. MVSAEVS de *vsu principiorum rationis & philosophiae in controuersiis theologicis, lib. 2. cap. 2. p. 204. sqq.* In toto hocce opere erudite contra NICOLAVM VEDELIVM ostenditur, quis legitimus principiorum rationis in theologia vsus sit: perperamque ab eodem dictum, demonstratur, nostrae ecclesiae theologos, abusum rationis in Reformatis damnantes, occasionem Romanensibus nouam suam artem seu methodum, qua non alias aduersariorum suorum probationes, quam quae disertis scripturae verbis, reiecto consequentiarum vsu, nituntur, admittendas contendunt, procudendi suppeditasse.

** Id quidem probe obseruandum. Subinde enim contingit, vt aliquid pro principio, seu pro clara & euidenti veritate, habeatur, in quo tamen error latet & falsitas. Sed id quoque haud raro contingit, vt quis putet, cum perspicua aliqua veritate aliquid pugnare, quod tamen cum ea amice conspirat. Harum obseruationum cum immemores sunt mortales, mirum non est, quod diuersa ratione hic agantur in praeceps. Nonnulli pugnam inter rationem & fidem tantam comminiscuntur, quae non nisi cum alterius partis euersione, tolli queat. Alii vt pugnam istam tollant vel euitent, rationis imperio subiicere fidem non dubitant. Atque hoc Socinianis, aliisque, perquam solenne est, qui mysteriorum omnium expertem religionem christianam esse volunt. Scilicet in eosdem, quos supra notauimus, scopulos impingunt. Principia quaedam rationis fingunt, quae nihil minus sunt, quam principia. Exempla videre licet in ANDREAE KESLERI *Metaphysica*, quam vocat, *Photiniana*. Deinde, repugnare aliquid apertae & clarae veritati, subinde contendunt, quod tamen amica conspiratione cum ea consentit. Vtriusque erroris exempla exhibet HERMANNVS WITSIVS in *dissertat. de vsu & abusu rationis*, quae est 17. in parte secunda *miscellaneorum* eius *sacrorum*, §. 17. & 18. Enimuero, pugnam nullam esse inter rationem & fidem, quilibet, vtramque paulo accuratius considerans, facile intelliget. Idque de ratione, si pro facultate eam accipias, sana & emendata, verum est, non minus etiam de principiis rationis veris & genuinis. Non enim ratio, sed quod in ratione, vtroque modo accepta, corruptum, falsum, erroneum est, veritati diuinae repugnat. Et sanae rationis non minus auctor Deus est, quam fidei. *Absit*, inquit AVGVSTINVS *epist. ad Consentium*, quae est 222. *vt hoc in nobis Deus oderit, in quo reliquis animantibus excellentiores creauit. Absit, inquam, ne ideo credamus, vt rationem accipiamus siue quaeramus, cum & credere non possemus, nisi rationales animas haberemus, &c.* Sed dum rationi, praesertim pro principiis sumptae, iustum ita pretium statuimus, eam suis tamen simul circumscriptam volumus limitibus. Etenim dum ratio seu intellectus, ex notionibus sibi notis principia ista seu axiomata format, cogitandum, multa esse posse ignota, & nostro intellectui non perspecta. Ideoque mirandum non est, quod mysteria fidei, limites istos captumque rationis multum transcendant. Ideoque neutiquam licet rationi mysteria fidei eo nomine reiicere, quod nihil vnquam iis simile in suis ideis ac notionibus inuenerit. conf. 1 *Cor.* 11, 9. Praesertim cum vel ipsa ratio doceat, multa in Dei infinitate & consilio eius latere, quae ipsa per se assequi non possit: Deoque dignum esse, ea de se reuelare, quae captum nostrum superant. Praeterea, si ponamus, extare reuelationem diuinam, in qua Deus voluntatem suam erga homines, viamque perueniendi ad salutem hominibus manifestauit, quod hodie apud omnes, qui se christianos vocant, positum est, certe esse debet, extra controuersiam, & in ea reuelatione occurrere, quae rationis captum transcendunt, manifestum est, in inquirendo diuinorum verborum sensu, non esse tum audiendam primo rationem, qui ex se de iis

rebus

rebus velit, sed vnice attendendum, quid ipsa verba, secundum regulas hermeneutices recte explicata, significent. Etenim si ratio ipsa de rebus eiusmodi aliquid assequi aut statuere posset, non opus fuisset reuelatione: hoc ipso igitur, dum Deus ea reuelauit, voluit, vt iis, quae reuelauit, ratio acquiesceret. Recte namque IVSTINVS martyr dixit: οὐ χρὴ γὰρ τοῖς ἡμετέροις ἐνθυμήμασι μετρεῖν τὰ Θεοῦ τὰ ἔργα, ὑπὲρ νοῦν γὰρ καὶ αἴσθησιν καὶ λόγον τὰ Θεοῦ ἔργα: *non enim oportet cogitationibus nostris metiri opera Dei, quia super intellectum, & sensum, & rationem sunt opera Dei,* in *confutat. Graecar. quaest. p.* 163. Nec minus apposite FRANCISCVS BACO DE VERVLAMIO: *Praerogatiua Dei totum hominem complectitur; nec minus ad* RATIONEM, *quam ad* VOLVNTATEM *humanam extenditur. Quare, sicut legi diuinae obedire tenemur, licet reluctetur voluntas, ita & verbo Dei fidem habere, licet reluctetur ratio. Etenim si ea duntaxat credamus, quae sunt rationi nostrae consentanea, rebus adsentimur, non auctori: quod etiam suspectae fidei testibus praestare solemus. Quanto igitur mysterium aliquod diuinum magis fuerit absonum & incredibile, tanto plus in credendo exhibetur honoris Deo, & fit victoria fidei nobilior; de augment scientiar. lib. 9. cap. 1. p.* 488 add PETRVS DANIEL HVETIVS in *Quaestionibus Alnetanis de concordia rationis & fidei, lib. 1. cap. 4. & 5.*

§. XXVI.

Principia vero ista rationis, si quidem vere talia sint, vti posita sunt extra dubium, ita neutiquam negandum, rationem seu intellectum non tantum perperam subinde in applicatione iis vti, sed alia etiam principia, quibus in vitae directione vtatur, iis adiungere, quae licet sibi principiorum loco esse neget, reuera tamen sequitur, ceu vnicam vitae morumque censuram, * cuiusmodi illud est: quidquid amori proprio, aut amori mundi, conuenit, illud verum & bonum est, & quidquid illi repugnat, malum ac falsum est, & quae reliqua sunt, eiusdem generis. Haec principia *implicita* merito dixeris, quod homo saepius nesciat, se ea sequi, cum tamen sequatur vel maxime: item *carnalia*, quod homo naturalis non possit non κατὰ σάρκα, viuere i. e. agere, sentire, iudicare. *Rom. VIII, 9. 12 13. Ephes. IV, 22. Genes. VI 3.* Fontem causamque rei facile etiam deprehenderit, qui arctissimum facultatum animae, speciatim intellectus & voluntatis, nexum, & huius quod in illum exercet imperium, secum expenderit. Et ita sane *ratio*, seu intellectus nondum illuminatus, cum fallis suis ratiociniis, principiisque carnalibus, & verorum principiorum abusu prauaque applicatione, merito inter *naturae corruptae* illustria documenta refertur, & ceu inimica verbo diuino, proscribitur.

* Hoc pluribus euincitur, & accurate deducitur, in dissertatione de *aestimatione rationis humanae theologica*, quae sub praesidio PAVLI ANTONII, theologi Hallensis celeberrimi, anno MDCCVIII. prodiit.

§. XXVII.

Luculenter intellectus rationisque deprauatio se prodit, in grauissimis illis vitiis, quae diuinae veritatis cognitioni opposita sunt, & quo magis damnantur, eo magis hominum peruersitate retinentur,

qualia

qualia ſunt, *ſcepticismus*, *religionum indifferentismus*, *rationalismus*, *haereſis*, *enthuſiasmus*, *fanaticismus*. Aut enim veritatem omnem in dubium vocat ratio, nec certi quid, vbi pedem figat, ſibi inuenire videtur, vnde *ſcepticismus*; aut veritatem contemnit, omniaque eodem loco habet dogmata, vnde *religionum indifferentismus*; aut reiecta reuelatione ſuae immemor imbecillitatis, viribus ſuis nititur, viamque ad ſalutem ſine duce, ſe inuenire poſſe confidit, vnde *rationalismus & naturalismus*; aut pro reuelatione per verbum diuinum facta, reuelationes proprias, motus & inſtinctus, quos pro diuinis habet, adſumit, eosque vt doctrinae vitaeque normam ſequitur, vnde *enthuſiasmus*; aut vana quadam incertaque perſuaſione, omni fundamento deſtituta, nititur, vnde *fanaticismus*; aut denique ſcripturam quidem aſſumit, eiusque nititur auctoritate, ſed praue eam interpretatur, & ad errores pertinaciter tuendos, detorquet, vnde *haereſis*.

§. XXVIII.

Scepticiſmum, praeſertim theologicum, * de quo nobis nunc ſermo eſt, grauiſſimum eſſe intellectus morbum, etſi voluntatis vitia ad eum producendum, fouendum, augendum, conferant plurimum, nemo inficias iuerit. Perinde enim eſt, ac ſi veritatem lucemque omnem tollat eiusmodi homo, in tenebris data opera ambulaturus: ſimilisque κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ, vt eleganter Iacobus loquitur, *cap. I, 6.* idem ἀκατάστατος, *inconſtans in omnibus viis ſuis, verſ. 8.* Procul ab eiusmodi vitio abſunt in ſtatu gratiae conſtituti, obſignati quippe ſpiritu ſancto, *2 Cor. I, 22.* vnde confidenter dicunt: *ſcio, in quem credo &c. 2 Tim. I, 12.* Omnis autem omnino ſcepticiſmus, ſiue in credendis, ſiue in agendis verſetur, ſiue vniuerſalis ſit, ſiue particularis, & ad certa tantum dogmata ſe extendat, inter naturae corruptae opera, morbosque intellectus grauiſſimos, a nobis refertur. add. *Proverb. XVI, 2. XXI, 2.*

* Dantur enim varia ſcepticismi genera. Vniuerſalis alius eſt, alius particularis. Et hic iterum aut theologorum & ſcripturae ſacrae, aut philoſophorum ſcita, conuellit & labefactat: idque rurſus vel directe, ipſorum principiorum dubiam reddendo aut veritatem, aut certitudinem, aut indirecte, talia defendendo dogmata, quibus velut per cuniculos ipſorum principiorum certitudo euertatur. Pluribus haec omnia ediſſerui in diſſertat. de *ſcepticiſmo morali*, quae in *analectis hiſtoriae philoſophicae* extat, §. 3. 4. *ſeq.* De diſcrimine inter ſcepticismum theoreticum & practicum, *ibid.* §. 16. dictum.

§. XXIX.

Coniuncta quidem haud raro cum ſcepticiſmo eſt, *indifferentia religionum*, ab eo tamen diuerſa. Fieri enim poteſt, vt non tam dubitet

de

de religionum veritate, qui eas vno eodemque loco habet, quam eam prorſus neget, ſiue quod nullam omnino admittat ipſe religionem, ſiue coli Numen ſine veritatis cognitione poſſe exiſtimet, ſiue denique diſſentientium a ſua opinione errores, pro innocuis & minime fundamentalibus, certe pro talibus habeat, qui non obſtent, quo minus Deum quis rite colere poſſit. Vnde & varias *indifferentismi religionum* ſpecies, & gradus eſſe conſtat: * cuius & in eo conſtat diuerſitas, quod mox ad plures, mox ad pauciores religiones, ſeſe extendat. Summa inde humani intellectus peruerſitas elucefcit, dum nouimus, ſuperſtructos eſſe debere eos, qui ſalutis aeternae compotes fieri cupiunt, ſuper *fundamentum apoſtolorum & prophetarum, lapide angulari exiſtente ipſo Ieſu Chriſto, Epheſ. II, 20.* add. *1 Cor. III, 11.* Vti vnicum ergo ſalutis fundamentum, ita, quidquid cum hocce fundamento conſiſtere nequit, reiectaneum: quique aliud euangelium, quod doctrinae apoſtolorum non conforme, praedicat, anathema eſt. *Gal. I, 7.*

* Eſt nimirum indifferentismus religionum vel vniuerſalis, vel particularis. Vniuerſalis eſt qui omnes religiones, chriſtianam, iudaicam, ethnicam, muhammedanam, vno eodemque loco habet, hoc eſt, omnes contemnit, nec vnam alteri praeferendam cenſet. Idque iterum aut ideo, quod nullam religionem pro vera habet, vel quod ſolam naturalem admittit. Si prius, cum *atheismo* coniunctus eſt indifferentismus: ſi poſterius, cum *naturalismo*, de quo deinceps. Particularis ad eas ſaltem ſe extendit ſectas, quae communi chriſtianorum nomine comprehenduntur: ſed iterum aut ad omnes, aut ad quasdam. Fundamentum praeterea huius indifferentismi diuerſum eſt: namque vel ideo perinde eſſe putant, cui quis addictus ſit religioni, quod ad cultum Numinis ſufficiat amor, aut quod fides actus ſit voluntatis, non intellectus, hoc ipſo ſatis indicantes, ſe nec cultus diuini, nec fidei indolem atque naturam ſatis perſpectam habere: vel ideo, quod veritas ita abſcondita ſit, vt in ea inuenienda omnis fruſtra conſumatur opera, quae eſt ſententia auctoris haud incelebris, qui *commentarium philoſophicum ſuper verba, compelle eos intrare*, ſcripſit, quem PETRVS IVRIEV & ELIAS SAVRINVS, ſed diuerſa ratione, refutarunt. Praeterea alia indifferentismi ſpecies ad ipſam doctrinam, alia ad neceſſitatem hoc vel illud credendi, alia ad externam fidei profeſſionem pertingit. Ad primam claſſem illi pertinent, quos antea memorauimus, qui omnes eodem loco religiones habent, eo quod nullam veram credunt: ad alteram, qui vnam ſententiam veram, alteram falſam credunt, aut credere videri volunt, ſed vt diſſenſum minime in fundamentalibus eſſe contendant, ex quo fonte etiam ſyncretismus, & tolerantia religionum profluit. Denique, quod ad fidei profeſſionem attinet, ſunt, qui de veritate ſuae, quam tenent, doctrinae, & de falſitate doctrinae diſſentientium, non dubitant, fas tamen eſſe putant, ſuam quandoque diſſimulare ſententiam, alteriusque ſententiae adprobationem, qua dogmata, qua ritus, ad certum tempus, aut ſemper prae ſe ferre. Quae tamen turpis rectius hypocryſis, quam indifferentismus religionum, dicitur. In hisce autem indifferentismi ſpeciebus magnam intellectus humani imbecillitatem ſe prodere, manifeſtum eſt. Si enim vera a falſis diſcernere, & veritati ſuum ſtatuere pretium, eaque, quae ad hominum ſalutem & felicitatem pertinent, rite diiudicare, eiusmodi homines didiciſſent, ſtultos eiusmodi & abſonos non admitterent errores. Idque multo magis de ipſo atheismo, craſſioris indifferentismi genitore, dicendum, quod & praeclare iam RICHARDVS BENTLEIVS in *ſtultitia & irrationabilitate atheismi*; & THEODORVS VNTEREICH, in *atheo ſtulto*, aliique demonſtrarunt. Voluntatis tamen plurimum hic conferre prauitatem, negari nequit: praeſertim vbi omni veritatis inquiſitione inſuper habita, in religione

id ſaltem homines ſectantur, quod commodum, gloriam, tranquillitatem externam, adfert, aliorumque illis conciliat fauorem. Facile hinc diuerſas indifferentismi ſpecies itidem discernas, intelligasque, in quibusdam intellectus, corruptionem, in aliis voluntatis prauitatem, mali iſtius cauſſam praecipuam exiſtere. Simul vero patet, cur *religionis prudentum* nomine indifferentismus veniat: quod ſcilicet prudentiae, (ſed carnalis) eſſe exiſtimant, in religionis, opinionumque delectu ita ſe gerere, prout commodis ſuis id vel maxime expediat. Hinc indifferentismum religionum, *animam religionis prudentum*, recte vocat FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, de *religione prudentum*; *theſ.* 18. *p.* 1?.
Eoque etiam pertinet religio *electiua* ſiue *eclectica*; cum ex omnibus ſectis id eligitur, quod cum commodis noſtris, aut ſaltem praeiudicatis conſentit opinionibus. Sed de *indifferentismo religionum* ex inſtituto egit MOSES AMYRALDVS, cuius commentatio lingua Gallicana ſcripta, etiam in Germanicam translata, proſtat.

§. XXX.

Naturaliſmus, quem & rationaliſmum nonnulli dicere ſolent, naturae rationisque ſummam deprauationem ignorat. * Emendatae namque & rectae rationis proprium eſt, imbecillitatem ſuam agnoſcere. Quod ſi faceret, perſpiceret etiam facile, principia rationis, etſi veriſſima, non tamen monſtrare viam veram & ſufficientem ad ſalutem, etſi recte vſurpata manuductionem quandam, ad lumen aliquod certius inueſtigandum, ſuppeditare poſſint. Ratio vtcunque accepta, ignorat Chriſtum, vnicum illum inter Deum & homines mediatorem, ſine quo nemini mortalium ſalus obtingit, *Ioan. III, 16. XVII, 3. Act. IV, 12. 1 Tim. I, 15. 1 Tim. II, 5. 1 Theſſ. I, 20. Coloſſ. I, 14. 1 Ioan. II, 2.* Maximam ita rationis infirmitatem, naturaeque profundam corruptionem hoc ipſo produnt, qui ſuis, quod nequeunt, aſſequi viribus contendunt.

* Innoxia, quoad originem *naturalismi* & *naturaliſtarum*, nomina, dudum male audire, & de iis, qui naturae maiores in ſpiritualibus, quam decebat, vires tribuunt, adhiberi coeperunt. Nec vnius generis eſt naturalismus. Sunt, qui tres eius ſpecies, ſubtilem, craſſum & craſſiſſimum conſtituunt. Subtilis illorum eſt, qui cum Pelagio naturae vires in tantum extollunt, in quantum gratiam imminuunt. At cum & hoc non vna ratione fiat, & directe alii ac aperte, alii oblique magis & occulte cum gratiae imminutione naturae vires euehant, ſubtilem hunc naturalismum in varias iterum abire ſpecies, manifeſtum eſt. Craſſus naturalismus illorum eſt, qui hominibus etiam extra eccleſiae pomoeria conſtitutis, & diuina reuelatione carentibus, viam ad ſalutem pandunt. Quanquam & hi non vna omnes via incedant, cum alii ſola rationis ſcita ad hoc ſufficere contendant, alii contra grariam quandam vniuerſalem aut extraordinariam, illis adiungant: qua de re a me dictum in *diſſertat. de religione naturali contra* PETRVM CHAWINVM *cap.* 1. Craſſiſſimus denique illorum eſt, qui naturam rerum omnium pro Deo habent, vt IVLIVS CAESAR VANNINVS, & BENEDICTVS SPINOZA, &, qui ipſo Spinoza eſt deterior, IO. TOLANDVS, quippe qui ſcripturae ſacrae, ſpeciatim auctori pentateuchi, hanc ſententiam tribuere non veretur, in *originibus Iudaicis*, ipſius Ἀδεισιδαίμονι ſubnexis; merito ideo caſtigatus a IACOBO FAYO, in *defenſione religionis*, *nec non Moſis*, *ac gentis Iudaicae*. Vt vero vltima naturalismi ſpecies nihil aliud eſt, quam ipſe atheismus, prima vero Pelagianismi nomine venire ſolet; ita de media nobis praecipue ſermo eſt; eaque, vt & prima vel maxime ex imbecillitatis virium naturalium, ſpeciatim intellectus, ignoratione oritur, adeoque hoc nomine inter intellectus corrupti documenta luculentiſſima, rectiſſime refertur. Sed pluribus veram & genuinam naturalismi indolem illuſtrant IO. DIECMANNVS,

theologus

theologus multis nominibus de re ecclesiastica & litteraria bene meritus, de *naturalismo cum aliorum, tum maxime* IO. BODINI; & B. ADAMVS TRIBBECHOVIVS in *historia naturalismi a prima sua origine ad nostra vsque tempora, per suas classes deducta.*

§. XXXI.

Enthusiasmus, cum haud raro imaginationis a recto tramite aberrantis, imperiumque rationis respuentis fructus sit, alio loco commodius explicabitur, & a fanaticismo, corruptae subinde itidem imaginationis notam praeferente, discernetur. * Haeresis itaque superest, intellectus humani, aeque ac voluntatis, si gratiae diuinae moderamen absit, intimam corruptionem, luculentissime ob oculos ponens. **

* De vtroque itaque, enthusiasmo & fanaticismo, deinceps *sect.* v. dicetur.

** Vox αἵρεσις, vti notum, iuxta originem suam, significat *electionem*, aut *optionem*. Αἵρεσις, inquit ATHANASIVS, dicitur, ἀπὸ τοῦ αἱρεῖσθαί τι ἴδιον, καὶ τούτῳ ἐξακολουθεῖν, *ab eligendo, quando quis proprium quid sibi eligit, illudque sequitur*; *quaest.* 38. *de parabolis t.* 2. *p.* 402. Sed si vsum spectes, *professionem sententiae*, siue vera sit, siue falsa, quam *sectam* Latini vocarunt, significat. Idque exempla, in sequentibus alleganda, docent. Sensim vox ista nonnisi in vitio poni coepit, significatque errorem, siue falsae alicuius sententiae electionem, defensionemque pertinacem. Inter loca scripturae, in quibus vox haec ita accipitur, quae deinceps allegamus, referri etiam solet 1 *Cor.* XI, 19. vbi tamen non tam de doctrinae diuersitate, quam de schismatibus & contentionibus, intelligenda videtur, vt recte quoque ad *h. l.* notauit HVGO GROTIVS. Ita sane veteres intelligunt. CHRYSOSTOMVS: Αἱρέσεις ἐνταῦθα, οὐ ταύτας λέγει τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων: *haereses appellat hoc loco non eas, quae sunt circa dogmata, sed quae sunt circa schismata: homil.* 27. *in priorem ad Corinthios.* Hunc ducem sequuntur THEODORETVS, THEOPHYLACTVS, PHOTIVS, apud OECVMENIVM, aliique.

§. XXXII.

Licet enim voluntatis quoque peruersitas plurimum ad haeresin conferat, paucaeque forte nominari haereses possint, quae non ex ambitione, inuidia, liuore, contendendi pruritu, similibusque voluntatis vitiis, ortae sint: ad intellectum tamen praecipue haereseos notionem referendam, scriptura sacra luculenter testatur, * quae de Iudaeorum sectis eam adhibet, *Actor. V*, 17. XV, 5. Iam vero vitae quidem instituto, & moribus, praecipue tamen opinionibus placitisque Pharisaeos, Sadducaeosque inter se dissensisse constat. conf. *Matth. XXII*, 23. 24. *Actor*, *XXIII*, 8. 9. Hinc & Iudaei christianorum haeresin memorant, *Actor. XXVIII*, 22. Sic & 2 *Petr. II*, 1. & *Iudae vers.* 19. 20. falsi doctores a prauis quidem moribus describuntur; sed vt error intellectus haud obscure simul innuatur.

* Quod ad intellectum praecipue haereseos sit referenda notio, adeo manifestum est, vt, qui hoc negare sustineat, loca scripturae, quibus haereseos, aut haereticorum fit mentio, parum accurate secum expendisse, merito censeatur. Sed tamen nec id negandum, vitia quaedam voluntatis, cum haeresi semper coniuncta esse: haereticorumque nomine apud veteres eos demum venire, non qui ex intellectus quadam imbecillitate errant, sed qui ambitione, inuidia, auaritia, aliisque vitiis concitati, noua disseminabant dogmata, & dissemi-

disseminata defendebant. Haec enim similiaque voluntatis vitia, praecipuas esse haereseos caussas, & ex historiarum satis constat monumentis, & alibi a nobis comprobabitur. Nunc IGNATII saltem quaedam adducemus testimonia, vt, qualis haereseos haereticorumque veterum mentibus insederit notio, inde intelligamus. In *epistola ad Ephesios* §. 9. p. 179. ex editione THOMAE ITTIGII: τὸ δὲ πλάνης πνεῦμα ἑαυτὸ κηρύττει τὰ ἴδια λαλεῖ (ἀρέσκον γάρ ἐστιν) ἑαυτὸ δοξάζει (τύφου γάρ ἐστι μεστὸν) ψευδόλογον ὑπάρχει, ἀπατηλὸν, θωπευτικὸν, κολακευτικὸν, ὕπουλον, ἐμψοφῶδον, φλύαρον, ἀσύμφωνον, ἀμετρευστὲς, αἰσχρὸν, ψοφῶδες. *Erroris autem spiritus seipsum praedicat, sua propria dicens, sibi placens etenim est, & seipsum glorificat. Acerbus namque est, plenus exsans falsiloquio, seductor, lubricus, superbus, arrogans, verbosus, dissonus, immensiloquus, nigriformis, tumidus.* Addit: *de cuius operationibus liberauit nos Iesus Christus, fundans nos super petram tanquam lapides electos.* In *epistola ad Magnesianos* §. 9. p. 209. ita eos describit: οἱ ἐχθροὶ τοῦ Σωτῆρος, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, οἱ φιλήδονοι καὶ οὐ φιλόθεοι, μόρφωσιν εὐσεβείας ἔχοντες, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, οἱ χριστέμποροι, τὸν λόγον καπηλεύοντες, καὶ τὸν Ἰησοῦν πωλοῦντες οἱ τῶν γυναικῶν φθορεῖς, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμηταὶ, οἱ χρηματολαίλαπες· ὧν ῥυσθείητε ἐλέει Θεοῦ, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Inimici Saluatoris, quorum Deus venter est, qui terrena sapiunt, amatores voluptatum, & non Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem eius abnegantes verbum Dei in tabernis praedicantes, & Dominum Iesum Christum vendentes, mulierum corruptores, aliena concupiscentes, & pecuniarum amatores; a quibus eruamini, misericordia Dei faciente per dominum nostrum Iesum Christum.* Eundem in modum in *epistola ad Trallianos*, §. 6. p. 149. de haereticis verba facit: εἰσὶ γάρ τινες ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, οὐ χριστιανοὶ, ἀλλὰ χριστέμποροι, ἀπάτῃ περιφέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ τὸν ἰὸν προσπλέκοντες τῆς πλάνης τῇ γλυκείᾳ προσηγορίᾳ, ὥσπερ οἰνομέλιτι κώνειον κεραννύντες, &c. *Sunt enim quidam vaniloqui & mentis seductores, non christiani, sed Christum mercantes, seductione circumferentes nomen Christi, & cauponantes verbum euangelii, & venenum erroris commiscentes dulci blandimento, sicut oenomelli venenum admiscentes, &c.* Haec licet ex interpolatis IGNATII epistolis desumta sint, satis tamen ostendunt, quae veterum mentibus, de haeresi & haereticis insederit idea. Quae bene obseruasse, nostra refert, ne ad voluntatem vnice referamus vitium, cuius in intellectu propria sedes est, sed ne voluntatis hinc excludamus vitia, & homines ex imbecillitate errantes in haereticorum statim referamus numerum, & iis, quae in scriptura & ab antiquis ecclesiae doctoribus de haereticis dicta sunt, per animi quandam praecipitantiam statim applicemus. Legi merentur, quae erudite hac de re disserit ELIAS FRICKIVS, vir doctissimus, in dissertat. sub ELIAE VEIELII praesidio habita, de *cura veterum circa haereticos, sect. 1. §. 4. seqq. p. 6. seqq.* Ea vero notio haereseos, quam Pontificii scriptores, praesertim iuris canonici interpretes, sibi fingunt, quae eo comparata est, vt igne & ferro in homines a doctrina recepta dissentientes statim saeuiatur, inepta plane est & ridicula, impia insuper, cum ad homines innocentes & in doctrina orthodoxos adplicatur.

§. XXXIII.

Non quilibet tamen error, nec quaelibet voluntatis peruersitas, haereseos notam alicui statim inurunt, * si ex praescripto scripturae & notionibus recte sentientium, rem omnem aestimare velis. Etsi enim leuissimus etiam error, corrupti & deprauati intellectus sit indicium, vt tamen in haereticorum quis veniat censum, eiusmodi errorem foueat necesse est, qui ipsum fidei fundamentum directe aut indirecte euertat. Ita enim per haereses manifestantur οἱ δόκιμοι *1 Cor. XI, 19.* conf. *2 Petr. II, 1. 2. Tit. III, 10. 11.* Idem vlterius confirmari potest ex *Rom. XVI, 17. Gal. I, 8. 9. Col. II, 18. 19. 1 Tim. I, 5. 6. 7.* aliisque scripturae sacrae locis. Cum vero ad fundamentum fidei alia

alia accedant propius, alia longius discedant, quaedam etiam ita comparata sint, vt ignorari saluo fidei fundamento, non tamen negari queant, cum alia nec ignorari, nec negari, saluo fidei fundamento possint, magnam hinc etiam esse haereseos diuersitatem, sua sponte quilibet intelligit.

* Non vno eodemque modo vox *haereticus* sumitur: nos tamen formulam receptum in scriptura sacra, & nostrorum theologorum scriptis, eius vsum, de ea pronunciamus. Sic haereticorum nomine non veniunt schismatici. Etsi enim in *can. 6. Concil. Constantinop.* & alibi apud veteres, haereticorum quoque nomine schismatici veniant, distinguendos tamen eos esse res ipsa satis docet. Iudaei, pagani, Muhammedani, & apostatae, qui ad Iudaeos, paganos, Muhammedanos transeunt, itidem haereticorum nomine non veniunt. Estque omnino discrimen inter *apostatam & haereticum*, si illos, qui accuratius cuncta discernunt, sequi velimus. Quanquam, quod negandum non est, veteres hoc discrimen non semper obseruent. Sic THEODORVS BALSAMON in *collect. canon. ecclesiast. p. 1292.* titulum facit περὶ ἀποστατῶν, & *sect. 3.* tamen dicit, ὁ ἐξ ὀρθοδόξου γενόμενος αἱρετικὸς, &c. *qui ex orthodoxo factus haereticus fuerit, non versatur in hominum consortio, nec testis est, nec testamentum condit, nec haereditates adit, nec poenitentiae locum habet, vti fit in aliis delictis.* Vbi de apostatis illi sermonem esse, seu illis, qui ad Iudaeos aut paganos desciuerunt, ex ipso titulo satis patet. Hinc & alibi idem BALSAMON duo facit haereticorum genera, quorum alterum ipsos Iudaeos atque paganos complectitur; *ad can. 14. concil. Chalcedon. pag. 340.* Sed latior ista haereseos & haeretici acceptio, hic in censum non venit. Namque cum de haereticis loquuntur theologi, eos intelligunt, qui inter christianos equidem nomen profitentur suum, sed vt erroribus puriorem doctrinam commaculent, ad eos pertinaciter defendendos prauis suis cupiditatibus abrepti. Errores autem, vti dictum, non quilibet statim haereticum faciunt, sed grauiores, quibus ipsum tandem fundamentum fidei labefactant. Hisce enim merito limitibus, praeeunte scriptura, nostrates theologi haereseos notionem circumscribunt. Id quod rursus non accurate obseruatum veteribus. Subinde enim generatim quoscunque a fide orthodoxa aberrantes haereticorum nomine designant. Sic ZONARAS *ad can. 6. Constant. pag. 75.* Αἱρετικοὺς πάντας καλεῖ τοὺς παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, δοξάζοντας. Hic canon *haereticos omnes eos vocat, qui contraria orthodoxae fidei sentiunt.* Et ad *can. 33. Laod. p. 351.* Αἱρετικοὶ λέγονται οἱ περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενοι: *haeretici dicuntur, qui circa fidem errant.* PHOTIVS *nomocan. ex constitut. 12. tit. 5.* Αἱρετικός ἐστιν, ὁ μὴ ὢν ὀρθόδοξος: *haereticus est, qui non est orthodoxus.* add. LAMBERTVS DANAEVS, *dissert. de haeresi,* quam Augustini libro de haeresibus, praemisit, cap. 3.

§. XXXIV.

Voluntatis etiam tanta accedat peruersitas oportet, vt meliora monentes non audiat, errorem contra eo pertinacius defendat, & media, quibus eluctari ex ista caligine queat, repudiet. Quae tum maxime intelligitur peruersitas, si in conuincendo eiusmodi homine, licet luculentissimae rationes proponantur, opera, quod aiunt, oleumque perdatur. Vnde apostoli haec est sententia: *haereticum hominem, post vnam alteramque admonitionem, declinato. Tit. III, 10.* *

* Id quod & Ioannes apostolus suo exemplo singulari quadam ratione comprobauit, si fides adhibenda iis, quae hac de re veteres, in circumstantiis non vsquequaque inter se consentientes, narrant. vid. IRENAEVS *lib. 3. cap. 3.* EVSEBIVS *hist. eccles. lib. 4. cap. 14.* EPIPHANIVS *haeres. 30.* THEODORETVS *haeret. fabul. lib. 2. cap. 3.* aliique. Sed hac de re alibi.

 §. XXXV.

§. XXXV.

Ex intellectus etiam ſumma corruptione, cum voluntatis perverſitate coniuncta, oritur ſtultitia, maxime ſpiritualis, *1 Cor. III, 19.* luculentis characteribus a Salomone deſignata, *Prouerb. X, 23. XII, 15. 16. XVII, 10. 16. 24. XVIII, 2.* add. *Sirac. XIII, 12. 17. XXI, 17.* Hinc ſi morbos ſoli intellectui inhaerentes *tenebrarum* nomine comprehendi velis, *ſtultitiae* autem, qui ſummam voluntatis ſimul prauitatem, per quam & intellectus ad praua quaeque diſponitur, ſecum coniunctam habent, cuncta intellectus vitia, ad duo haecce ſumma capita, *tenebras* & *ſtultitiam*, quibus ſtilo ſcripturae *lux* & *ſapientia* opponuntur, reuocare poſſes.

§. XXXVI.

Stultitiam autem intelligimus, quae a fatuitate, & inſania diſtincta eſt, cum ex praua corporis, aut organorum diſpoſitione, haec praecipue oriantur vitia. Stultitia nimirum naturalem facultatum mentis vſum, minime impeditum, ſupponit, ſed erroribus non tantum variis contaminatum, verum ob voluntatis prauitatem plane peruerſum. Cumque tanta quorundam ſit malitia, vt in rebus quoque naturalibus talia agant dicantue, quae ipſi rationi repugnant, naturalium quoque hominum iudicio *ſtultitiae* infamiam contrahunt. Alii contra caute euitantes, quae naturalium hominum iudicio repugnant, ſapientiae quadam ſpecie ſtultitiam tegunt, * ſed in ſpiritualibus ſummam intellectus peruerſitatem, ex prauitate voluntatis ortam, oſtendunt.

* Huc itaque illud apoſtoli pertinet, ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι. *Sapientia huius mundi, eſt ſtultitia apud Deum*, 1 *Cor.* III, 19. Quod THEOPHYLACTVS ad *h. l.* ita explicat: κἂν πανοῦργοι ὦσι καὶ σοφοί, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι ἐλέγχονται, *etiamſi aſtuti & ſapientes fuerint, tanquam ſtulti tamen & inſipientes arguuntur.* Eorum autem ſapientia, cum reuera ſtultitia ſit coram Deo, mirum non eſt, quod illis rurſus ſapientia DEI videatur ſtultitia. Hinc 1 *Cor.* 1, 21. *dicitur* DEVS διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας *per ſtultitiam praedicationis, ſeruare credentes.* Vocatur ſcilicet praedicatio euangelii μωρία, non quod ſit ſtultitia, ſed quia ἐνομίσθη μωρία, *exiſtimabatur ſtultitia*, ὅτι ἐκλήθη παρὰ τοῖς ἀνοήτοις μωρία, *quia a ſtultis ſtultitia vocata eſt*, vti hunc locum explicat THEODORETVS.

§. XXXVII.

Iſta vero mortalium ſtultitia vt variis documentis, ita manifeſtae praecipue veritatis impugnatione, abſurdiſſimorumque placitorum adprobatione, dictis porro factisque rationis ſummum defectum, maximamque animi improbitatem arguentibus ſe prodit, comitemque habet oſtentationem, iactantiam, fiduciam ſui ipſius, contemtum aliorum, pertinaciam, petulantem aliorum irriſionem, & quae alia ſunt impotentis animi indicia.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Iam vt de cauſſis quoque corruptionis ſummae, quae in intellectu conſpicitur, aliquid ſubiungamus, primam praecipuamque, labem eſſe originalem, clariſſimis ſcripturae ſacrae teſtimoniis conſtat. *Gen. VI, 5. VIII. 21. 1 Cor. II, 14. Epheſ. II, 3. IV, 18.* Accedunt tamen & aliae cauſſae, quarum in augendis & corroborandis intellectus vitiis mira vis eſt, vt educatio, imitatio, conuerſatio, conſuetudo, praeterea ignauia, aliaque voluntatis vitia, in iis ſaltem operationibus, in quibus a voluntate quodammodo intellectus dependet.

§. XXXIX.

Speciatim & praeiudicia, vti iam inſignem corrupti intellectus humani partem ipſa conſtituunt, ita multorum errorum & imbecillitatum maxime in ſpiritualibus etiam ſunt cauſſae: vt praeiudicium auctoritatis, *Io. VII, 48.* conſuetudinis & paterni moris, *1 Petr. I, 18.* receptae hypotheſeos, *Ioan. VII, 12. VIII, 33.* proprii commodi & vtilitatis, *Ioan. XI, 48.* Huc & principia iſta implicita & carnalia omnia, ſupra memorata, quibus in vitae directione homines plerumque vtuntur, pertinent.

§. XL.

Maxima grauiſſimaque ex vitiis intellectus, hactenus commemoratis, chriſtianiſmi, praeſertim conuerſionis, oriri impedimenta, in aprico eſt. Ne quid enim de ipſa rerum diuinarum ignorantia, dicam, certiſſima incredulitatis & impietatis matre, erronei quoque de rebus, praeſertim attributis diuinis, ſpeciatim omnipraeſentia, omniſcientia, iuſtitia, miſericordia, &c. conceptus, & conuerſionem, & vitae purioris inſtitutum, multum ſufflaminant. Subinde enim contingit, vt in peruerſis hiſce conceptibus, aut peccatorum impunitatem, aut excuſationem aut imminutionem, aut ſimile quid, neglecto ordine diuino, quaerant homines, vel ſibi poenitentia opus non eſſe, concludant. conf. *Eſ. LVIII, 2 3. Mich. VI, 6. 7. Hoſ. VII, 6. Amos. V, 21. 23.*

§. XLI.

Multum quoque nocet nuda, mortua, & inefficaci cognitione contentum eſſe, nec operam, vt decebat, nauare, vt ea viua & efficax fiat, cum tamen ſpiritualium practicarumque rerum haec ſit indoles, vt ad praxin fidei & vitae tendere debeant. *Matth. VII, 24. ſqq. Iacob. I, 22. ſqq.*

§. XLII.

Iudicia peruerſa & falſa, quantum conuerſioni hominis, vitaeque ſanctae inſtituto adferant impedimentum, res ipſa & experientia quoti-

quotidiana condocet. Id principia etiam iſta carnalia, ſupra memorata, quibus plerique in vitae directione vtuntur, teſtantur. Prouerbia huc plurima referas, doctrinae ſalutari e diametro oppoſita, quibus tamen, ceu dictis ſapientum, regulisque non contemnendis, plurimorum vita regitur.

§. XLIII.

De dubitatione, aliisque defectibus, qui in iudiciis deprehenduntur, idem dicendum. Si enim has intellectus imbecillitates rite quis emendare aut dirigere neſciat, vt dubitet, de quibus dubitandum non eſt, dubitare vero nolit, vbi ad veritatis cognitionem dubitatio viam aperire poterat, flexus ſibi diſponet inextricabiles, obſtaculisque, quae non facile ſuperauerit, viam ſalutis circumſepiet ipſe.

§. XLIV.

Ratiociniis perniciofis atque falſis, cum hominis naturalis, ſibique relicti, intellectus totus ſcateat, mirum itidem non erit, ſi plurima inde conuerſionis, vitaeque bene inſtituendae impedimenta, ſibi obiici ſentiat. Hinc eſt, quod conuertendi cum *carne* ac *ſanguine* deliberent, ſecus, ac Paulus fecit, *Gal. I, 15. 16.* verbumque ſalutis durum nimis minimeque ferendum cenſeant, *Ioan. VI, 60.* indeque a Chriſto tandem prorſus auertantur, *verſ. 66.* add. *Matth. XVI, 22. 23.* De reliquis intellectus vitiis, habitibusque intellectualibus, ſi vſus ſobrius non accedat, idem cenſendum, vt iam ex ſupra dictis conſtat.

§. XLV.

Intellectum hominis hactenus conſiderauimus ſecundum *naturam*. Nunc, quo pacto idem ſecundum *gratiam* comparatus ſit, diſpiciendum. Si paucis, idque ſtilo ſcripturae, ſummam eorum, quae hac de re dici poſſunt, comprehendere velis, dixeris, per gratiam Numinis in intellectu hominis regeniti, deprehendi, *lucem* & *ſapientiam*, cum antea in eo eſſent: *tenebrae* & *ſtultitia*.

§. XLVI.

Vt, quid *lucis* nomine nobis veniat, diſtinctius explicemus, perinde vt in naturali oculi illuminatione ſe rem habere, credimus. Vt enim ibi diſtincta ſunt organon, ſeu oculus, quo lumen recipitur, & lumen ipſum: ita in ſpiritualibus intellectus hominis lumen recipit; lumen vero ipſum eſt euangelium, quod ideo vocatur φωτισμὸς τοῦ εὐαγγελίου

τῆς

τῆς δόξης τῦ χριςῦ, *2 Cor. IV, 4.* Luminis vero eius receptio, seu salutaris euangelii agnitio, illuminatio, ex parte hominum, passiua, dici potest.

§. XLVII.

Lumen hocce originem suam trahit a Deo ipso, omnis lucis fonte, adeoque illuminationis nostrae caussa efficiente principali. *Deus* enim, *qui lucem ex tenebris lucere iussit, Gen. I, 3. is est, qui* ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, *illuxit animis nostris, ad claritatem cognitionis gloriae Dei in facie Iesu Christi. 2 Cor. IV, 6.* Hinc & ipse Deus *lux* dicitur, in quo nullae sint tenebrae, *1 Ioan. I, 5.* quod & speciatim de patre asseritur, *Iac. I, 17. 2 Cor. IV, 6.* & de filio, *Io. I, 4. 5. 9. VIII, 12. IX, 5. XII, 46. Luc. II, 32.* & de spiritu sancto, *Actor. XXVI, 23. Ephes. I, 17. 1 Cor. II, 10.*

§. XLVIII.

Operatio haecce Dei triunius, quod amoris itidem summi effectus sit, *gratiae illuminantis* nomine venit, per quam adeo benignam intelligimus Dei operationem, qua homini per verbum euangelii facultatem salutariter agnoscendi, & diiudicandi, quae sunt spiritus Dei, confert. Hunc Numinis in hominis intellectum, per verbum euangelii influxum, nonnulli *lumen gratiae*, vocant, quod a *lumine naturae*, & *lumine gloriae*, distinguunt.

§. XLIX.

Medium illuminationis, seu caussa efficiens minus principalis, est *verbum diuinum*, * speciatim *verbum euangelii*, quod ideo *lumen* ipsum dici obseruauims, quo intellectus hominis illuminatur. *2 Petr. I, 19. Psal. XIX, 8. 9. Iacob. I, 21.* Immediatae vero illuminationes, quae viris quibusdam sanctis obtigerunt, cum extraordinariae sint, nobis nunc in censum non veniunt.

* Frustra itaque nonnulli lumen aliquod immediatum, idque a ratione distinctum, omnibusque hominibus concessum, vel innatum potius, fingunt. Nota sunt illorum nomina, qui eiusmodi lumen defendunt, quibus accessit etiam auctor libri: *fides & ratio collatae*, qui §. 145. *seqq.* suam perspicue hac de re explicat sententiam: *Deus omnipotentis sui luminis substantialis scintillam aliquam in tenebrosum hominis fundum iaculatus est, & quasi eidem incorporauit, vt intra semet ipsum haberet homo, quidquid ipsi opus esset, totum videlicet regnum Dei, in seminis velut paruo granulo conclusum, temporis omniumque vicissitudinum decursu, magis magisque se explicaturum, prout homo libero suo gratoque adsensu, vt bona terra sese eidem aperuerit. Et haec diuini luminis scintilla, est ipsum illud substantiale Dei lumen, aeternumque verbum, quod gloriosum regnum Dei in ipso Deo, summamque eius beatitudinem constituit, in centro animae pro modulo eius veluti (vt sic dicam) fixatum. Haec diuini luminis scintilla, seminis instar in terram cordis nostri proiecta, seu aeternum Dei viuumque verbum substantiale, ab aeterno patre in intimum supremi spiritus nostri fundum gratiose pronunciatum, est immediatus & internus salutis nostrae effector, & totius miserandae nostrae deprauationis omnipotens reparator.* Quae eiusmodi sunt, vt

omni destituantur fundamento, immo & experientiae & scripturae refragentur. Id equidem verum est, quod nemo, vt auctor loquitur, sine lumine quodam diuino aliquid boni cogitare valeat, at inde non sequitur, lumen aliquod a ratione distinctum, omnibus innatum esse, cum illud potius, quod per & ex scriptura accipimus, sit verum illud lumen, cuius beneficio boni quid cogitare possumus. Homines vero scripturae lumine, adeoque & fide, destitutos, boni quid cogitasse aut egisse, eiusmodi quidem, quod DEO placere queat, facilius dicitur, quam probatur. Gentilium itaque exempla procul facessant. A lumine porro isto cum plane diuersum quid sit fides, quam Paulus *rerum credendarum substantiam* vocat, *Ebr.* XI, 1. manifestum est, quam nihil hocce oraculum ad substantiale aliquod in homine lumen comprobandum, faciat. Christus equidem in scriptura sacra passim lux vocatur. Loca iam supra allegauimus, conf. & *Es.* IX, 2. LX, 1. XLII, 6. XLIX, 6. *Luc.* II, 32. *Actor.* XIII, 47. Nonnulli huc & referunt *Ps.* XXXVI, 10. *in lumine tuo videbimus lumen.* Hoc namque THEODORETVS ita explicat: *ὑπὸ γὰρ τῦ παναγίυ πνέυματος φωτιζόμενοι, τὰς τῦ μονογενῦς σῦ θεωρῦμεν ἀκτῖνας: nam a sancto spiritu illuminati, vnigeniti tui radios contuemur.* Cum primis illustris admodum locus est *Ioan.* I, 9. vbi Christus dicitur *τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Quod ita capiunt immediati istius luminis assertores, ac si omnes omnino homines, etiam qui scripturae sacrae vsu destituuntur, a Christo illuminarentur. Perperam quidem. Etsi enim Christus lux substantialis sit cum patre, 1 *Io.* 1, 5. *ἀπαύγασμα* patris, *Ebr.* 1, 3. idem tamen ratione hominum dicitur lux *ἐνεργητικῶς*, quia lucem in illis operatur: at num immediate? Nullibi hoc extat. Namque per verbum suum illuminat homines, vt ipse hoc explicat spiritus sanctus, *Matth.* IV, 16. 17. *Actor.* XIII, 46. 47. At ita, inquis, non omnem illuminat hominem venientem in mundum: quod tamen diserte Ioannes dicit. Sane illuminare cupit, imo actu per verbum luminis sui radios ad omnes spargit, *Ps.* XIX, 5. *Rom.* X, 18. licet plurimi lumen hoc repudient, & admittere nolint. Sol lumen suum per orbem vniuersum diffundens, reuera actu omnes illuminat, etsi coeci homines, quiue oculos claudunt, non percipiant illud lumen. Ita Christus per verbum lumen omnibus offert, etsi plerique manere in tenebris malint, vt ipse hoc explicat *Ioan.* III, 19. add. ANTONIVS REISERVS in *Anti-Barclaio p.* 304. Diiudicanda hinc etiam, & recte explicanda sunt, quae veteres hac de re habent, speciatim MACARIVS, qui prolixe de illuminatione disserit, *de libertate mentis cap.* 21. 22. *p.* 211. 212. *seqq.*

§. L.

Illuminantur autem omnes homines, qui conuertuntur. *Ephes.* V, 14. 2 *Cor.* III, 14. 15. 16. 2 *Tim.* II, 25. *Ioan.* VII, 17. Qui vero iam conuersi sunt, magis magisque illuminantur, dum in cognitione spirituali quotidie proficiunt atque crescunt. *Ephes.* I, 17. 18. III, 16. 19. *Coloss.* I, 9. 11. *Phil.* I, 9. 2 *Petr.* III, 18. Vnde, quod illuminatio actiua, partim ad *operantem*, partim ad *cooperantem* gratiam referenda sit, patet.

§. LI.

Pertinet praeterea illuminatio proprie ad intellectum, non ad voluntatem, quod vel ex ipsa voce illuminationis, aliisque synonymis, quibus describitur, patet: sed coniuncta tamen semper est cum emendatione voluntatis. Quorsum referas, quod *cor excoecatum* dicitur, *Es.* VI, 10. item *illuminati oculi cordis*, *Ephes.* I, 18. Conuersio enim, seu regeneratio, cuius pars est illuminatio hominis regeniti, ad intellectum

aeque

aeque ac voluntatem pertinet, & vtriusque supernaturalem immutationem denotat. Hinc lux & vita iter se coniunguntur. *Ioan. I, 4 Ps. XXXVI, 20.* confer. *Ioan. VII, 17.* Statuenda itaque quaedam *semiconversio* esset, si quis conuersus esse posset quoad intellectum, hoc est, illuminatus, non tamen quoad voluntatem. Saltem stilo scripturae, illuminatio ita accipitur, vt voluntatis emendationem includat; seu de iis tantum dicatur, qui etiam qua voluntatem, vita spirituali praediti sunt. *Si quis alia significatione, illuminationem quandam irregenitis tribuere velit, suo eum abundare patimur sensu. add. *1 Ioan. III, 6. Tit. I, 16.*

* Et hinc diiudicari potest quaestio, an, & quo sensu homo impius & irregenitus, illuminatus dici queat? Distinguendum namque primo inter illuminationem *actiuam* & *passiuam*. Quod ad illam attinet, certum est, quod Deus omnes homines per verbum suum illuminare velit. Et hoc sensu Christus dicitur *lux, illuminans omnem hominem venientem in mundum, Ioan.* I, 6. Quo quidem sensu non temere quis impiis & irregenitis illuminationem denegauerit, prouti nempe est gratiae praeuenientis vt nonnulli vocant, operatio, quam ex parte subiecti nullus sequitur effectus, certe non talis, qualis hanc operationem sequi poterat, & debebat. Sane verbum, circa quod homines impii versantur, & quod vtcunque cognoscunt, ipsum lumen est, quod eos illuminare poterat, vti antea §. 49. dictum, si modo ipsimet vim eius non impedirent, & spiritui sancto resisterent, *Actor.* VII, 51. Passiue autem si vox illuminatio accipiatur, quo pacto accurate loquendo tantum, aliquis *illuminatus* dici potest, tum quidem duplici ratione hoc intelligi potest: primo, vt quis ea quidem, quae in scriptura sacra reuelata sunt, capiat, sed vt minime efficax & salutaris sit haec cognitio; deinde, vt ita veritatem diuinam cognoscat, vt haec vim suam simul & efficaciam exerat, adeoque cognitio ista salutaris fiat. Proprie loquendo itaque & secundum stilum scripturae, qui cognitione diuinae veritatis posteriori modo spectata, praeditus est, *illuminatus* dicitur. Idque euincunt ea scripturae sacrae loca, quae tum h. l. tum in prolegomenis, § 2. & 3. in medium attulimus, in quibus ea cognitio, quae vita & efficax est, κατ᾽ ἐξοχὴν ita dicitur, aut fides, vel praxis vitae christianae a cognitione abesse non posse, demonstratur, aut illuminatio, in ipsa conuersione, & vice versa, ponitur. Huc & clarissima Pauli apostoli verba pertinent: *eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, Ephes.* V, 8. Et ne dubitemus, de conversione seu regeneratione eum loqui, fructibus eam vult demonstrari: *tanquam filii itaque lucis ambulate.* Explicat etiam, quales lucis fructus sint: ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος (nonnulli codices habent φωτὸς vnde & SEBASTIANVS CASTALIO vertit *est autem lucis fructus*) ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ: *fructus autem spiritus est in omni bonitate, & iustitia, & veritate.* Haec itaque posita sunt extra controuersiam. Priori autem modo si cognitio spectetur, tum quidem verum, quod homo irregenitus sibi de rebus in scriptura sacra reuelatis conceptus rebus ipsis conformes, formare, & hactenus veritatem cognoscere possit; verum etiam est, quod verbum diuinum, quod ita cognoscit, sit maneatque verbum diuinum, seu lumen diuinum, iuxta ea, quae supra diximus, adeoque in generaliori significatione illuminatio dici potest, prout omnis veritatis cognitio in quocunque homine ita adpellari potest: at tum quidem id non fit secundum scripturae sacrae stilum & loquendi rationem. Quia vero spiritus sanctus haud dubio grauissimas rationes habuit, cur ita loqueretur, nosque hoc ipso docere voluit, ne separaremus, quae inter se sunt, & esse debent coniunctissima, nostri quoque est officii, ab hacce loquendi ratione, non temere discedere.

§. LII.

Quae itaque inter se sunt coniunctissima, *illuminatio intellectus*, & *vita spiritualis voluntatis*, neutiquam a se inuicem sunt separanda. Quod

vero ad ordinem iſtarum gratiae diuinae operationum attinet, diſtincte, quo pacto primo in regeneratione, tum in renouatione ſe res habeat, ſpectandum: & ad illam quod attinet, actus paedagogici diſtinguendi ſunt a principalibus, quibus vitae ſpiritualis excitatio atque illuminatio, ſtricte & proprie ſic dicta, abſoluitur. Conſiderandum hic quoque, qua ratione partim intellectus a voluntate, partim voluntas ab intellectu in ſuis operationibus, pendeat: qua de re deinceps * ex inſtituto dicetur.

* *ſect. 4. §. 9.*

§. LIII.

Vt vero, quae in intellectu, dum illuminatur, peraguntur, diſtinctius cognoſcamus, obſeruandum, intellectum illuminatum, multa in diuinis cognoſcere, quae antea non cognouit, recte multa cognoſcere, quae antea perperam cognouit, certo praeterea ſcire, ſe recte res diuinas cognoſcere, deque earum veritate, intime ac planiſſime perſuaderi, vt ita homo efficaciter, ad ea quae cognouit, agenda, & in praxin deducenda, moueatur. Et hinc quo pacto illuminationis continuatio, eiusque incrementum ſe habeat, facile intelligitur. *Matth. XI, 25. 27. XVI, 17. 1 Cor. II, 12. 13. 2 Cor. IV, 6. 2 Petr. I, 19. Iacob. I, 22.*

§. LIV.

Quemadmodum autem in intellectu illuminationis datur incrementum, homine in rerum diuinarum cognitione ſpirituali magis magisque proficiente, ita etiam, ſi rebus ſuis non attendat, eiusdem dari decrementum, dubitari nequit; adeo, vt omnino ſtatu gratiae excidens, priſtinis tenebris immergatur. Quod ſi contingat, remanet equidem interdum memoria rerum ſpiritualium, & externa cognitio, forte paulo perfectior, quam illorum, qui nunquam fuere illuminati: omnis tamen iſta cognitio, etſi vera, qua conceptuum cum rebus ipſis conformitatem, mortua tamen eſt, homoque iterum merito hoc ſenſu in caligine & tenebris conſtitutus, dicitur. *Ioan. XVII, 25. 1 Ioan. I, 5. 6.*

§. LV.

Ex dictis etiam colligere licet, per omnes intellectus facultates illuminationem hancce diuinam ſeſe extendere, vt ignorantia & errores in prima & ſecunda mentis operatione magis magisque, pro diuerſo hominum ſtatu, diuerſimode, in maiori aut minori gradu, tollantur, ratiocinia quoque emendentur & in ordinem redigantur, & quae reliqua ſunt. Quod de ſpiritualibus, de quibus nunc loquimur, intelligendum eſt rebus.

§. LVI.

§. LVI.

Vitia scilicet intellectus, pro subiecti & obiecti conditione, emendat gratia, intellectum ipsum eiusque facultates non destruit: immo eas potius, in quantum emendari possunt, corrigit atque sanctificat. Id quod & de habitibus intellectualibus, omnique eruditionis ambitu, intelligendum. Eruditio enim per gratiam purificata, & sanctificata, insigne est hominis regeniti ornamentum, instrumentumque diuini nominis gloriam, aliorumque salutem promouendi. * Discernere vero quid in eruditione, habitibusque intellectualibus vtile, quid noxium, eosque, vti & mentis facultates ipsas, ad legitimum finem, genuino seruato vsu, abusu reiecto, dirigere, hoc enim verae sapientiae opus, de qua nunc porro dicendum.

* In recepta & vsitata significatione vocem *eruditionis* accipimus, qua veram solidamque rerum vtilium & necessariarum notitiam significat, ad vsum adeo magis respicientes, quam ad originem. Nec enim caussam video, cur ab vsitata & recepta significatione sit discedendum. Qui enim cum eruditione plerumque coniunctus est abusus, euitari potest, si illi, ad mentem sententiamque veterum sapientiam directricem adiungamus. Hinc nec improbis ac irregenitis eruditionem denegamus, si modo veram solidamque rerum necessariarum vtiliumque cognitionem habeant: at primo, vitia voluntatis saepissime obstare dicimus, quo minus ad veram solidamque rerum vtilium & necessariarum notitiam in naturalibus perveniant: deinde, si eam adepti sint, illa ad suam subinde aliorumque perniciem saepissime vtuntur, nisi gratia sanctificans & sapientia directrix, accedat. Notiones autem admodum receptas sequimur, dum eruditionem & sapientiam discernimus, cum experientia quotidiana doceat, eruditos multos esse, qui non sunt sapientes. Sed hac de re alibi. Operose & diligenter ceteroquin in eruditionis naturam inquisiuit, & multa notatu digna monuit, vir doctissimus IO. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae*. Quam nos eruditionem vocamus, ea veteribus γνώσεως nomine subinde venit. Dupliciter enim vox illa apud eos accipitur: vel generatim pro cognitione & scientia omnium hominum, vel speciatim pro ea, quae solis fidelibus atque piis est propria. Illam CLEMENS ALEXANDRINVS ita describit: ἔςι γνῶσις κοινὴ, ἡ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως σύνεσίς τε καὶ ἀντίληψις, κατὰ τὸ γνωρίζειν ἕκαςον τῶν ὑποκειμένων, πανδήμως ἐμφαινομένη: *dicitur cognitio communiter, quae est in omnibus hominibus, similiter intelligentia & apprehensio, quae ex cognitione singulorum, quae subiecta sunt, publice elucet*: *lib.* 6. *Stromat p.* 617. At eam, quae christianis propria est, ita describit: ἡ γνῶσις ἀπόδειξίς ἐςι διὰ πίςεως παρειλημμένων ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας, ἐποικοδομουμένη τῇ πίςει, εἰς τὸ ἀμετάπτωτον καὶ μετ' ἐπιςήμης καὶ καταληπτὸν παραπέμπουσα: *cognitio est firma ac stabilis demonstratio eorum, quae assumta sunt per fidem, quae per doctrinam Domini super fidem aedificatur, quae transmittit ad id, quod non potest excidere & mutari, & potest comprehendi scientia. lib.* 7. *Strom. p.* 732. Breuius & clarius dici potuisset, christianorum γνῶσιν veram esse & viuam, rerum diuinarum notitiam, ex scriptura sacra haustam, & cum diuinae sapientiae, qua rectum eius vsum, directione coniunctam. Et hinc intelligitur, quaenam sit ψευδώνυμος illa γνῶσις Paulo memorata, 1 *Tim.* VI, 20. Omnis enim vana, falsa, inanis, rerum quantumuis sublimium, ad ostentationem comparata, legitimoque vsu & sapientiae directione destituta, scientia & eruditio, qualis veterum Gnosticorum erat, merito hoc nomine venit. Qua de re pluribus a me dictum *in primitiis Ienensibus*. In alterum extremum prolapsi sunt Gnosimachi, si fides habenda iis, quae vulgo de illis referuntur. Vt enim Gnostici pro Iunone nubem, pro vera cognitione falsam, inanem, vanam amplectebantur, eaque se efferebant, ea sola se beatos putabant, ita omnem contra cognitionem eruditionemque reiecisse dicuntur Gnosimachi,

vanum & minus necessarium existimantes laborem eorum, qui in scripturis sacris aliquam exquirunt scientiam. Perperam quidem: cum christianorum ex scripturis sacris hausta cognitio, gratiae illuminantis donum plane eximium; generatim vero omnis eruditio humana ex eorum genere sit, quae equidem inter naturae opera numeranda, sed ea, quae per gratiam diuinam sanctificari, & accedente sapientia, ad bonum legitimumque finem dirigi & possint & debeant. Legendus hac de re IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS de *diuinae & humanae philosophiae studio, lib.* 1. *cap.* 1. vbi ex instituto euincit, omnem scientiam notitiamque per se bonam esse, sed fieri posse malam ex accidenti. Nec parum huc faciunt, quae idem habet *cap.* 2. & 3.

§. LVII.

Sapientiae vox vt diuersimode accipitur, adeo, vt ob ambiguitatem multis obscura eius notio videatur, ita nobis nunc obseruandum, quod stilo scripturae sacrae alia sit *hypostatica*, alia *habitualis*. Per hypostaticam ipsum filium Dei, verum, & eiusdem cum patre essentiae Deum, intelligimus: cui merito hoc nomen competit, idque per eminentiam, cum fons ipse & scaturigo sit omnis sapientiae habitualis. *Prouerb. VIII. seqq. Sap. VII,* 25. 26. collat. cum *Ebr. I,* 3. *Matth. XI,* 19. *Luc. XI,* 49. 1 *Cor. I,* 24. 30.

§. LVIII.

De hypostatica autem sapientia, licet hic nobis non magis sermo sit, quam de illa, quae inter attributa diuina locum obtinet, qua solus Deus sapiens dicitur, *Rom. XVI,* 27. 1 *Tim. I,* 17. conf. & *Rom. XI,* 33. *Ephes. III,* 10. commemorare tamen illam necesse fuit, vt ad fontem verae sapientiae habitualis attenderemus, qui est Deus triunus, *Iacob. I,* 5. speciatim Christus, qui nobis factus est sapientia, 1 *Cor. I,* 30. Ideoque & subinde habitualem sapientiam cum hypostatica coniungi in sacris litteris videas, vt ad arctissimum vtriusque nexum, eo diligentius attendamus.

§. LIX.

Habitualis itaque sapientia, ad intellectum equidem proprie pertinet, sed ita vt ex voluntatis rectitudine oriatur, saltem cum emendata & ad omnem virtutem composita voluntate, arctissimo vinculo sit colligata.

§. LX.

Ad intellectum proprie pertinere sapientiam ex communi, quae omnium fere hominum animis sedet, notione, patet. Nec vllo temere scripturae loco, aliter se rem habere, comprobari poterit. Saepius etiam cum eiusmodi vocibus coniungitur, aut per eas explicatur, quae intellectus quandam virtutem, omnium confessione denotant, vt *intelligentia, consilium* &c. *Prouerb. II,* 10. *III,* 13. *VIII,* 10. 14.

§. LXI.

At rursus sine voluntatis sanctitate, piaque affectione, nullam esse sapien-

ſapientiam, illis ſaltem, qui ex ſcripturae teſtimoniis veram ſapientiae notionem metiuntur, manifeſtum eſt. Luculenter hoc teſtatur Iacobus: *Qui in vobis ſapiens eſt & intelligens, oſtendit bonis moribus ſua opera, cum ſapientiae manſuetudine, cap. III, 13.* & iterum *verſ. 17. At ſuperne oriens ſapientia primum caſta eſt, deinde pacifica, aequa, obſequioſa, pietate, bonisque referta fructibus, ſerena, & minime ſimulatrix.* Idem ex oppoſito etiam ſapientiae patet, *ſtultitia*, cuius infamia nemo, niſi improbus, in ſcriptura ſacra notatur.

§. LXII.

Sapientiae itaque erit officium, cum reliquas mentis facultates, & operationes, & hinc ortas actiones externas, tum praecipue intellectus cognitionem dirigere, vt obiectum legitimum eligatur, vt debito quis circa iſtud modo verſetur, vt inania dimittat, vtilia & profutura conſectetur, finisque, ad quem omnia referenda, cum primis habeat rationem. In his omnibus cum prauis maxime adſectibus a recto tramite in deuia abripiantur homines, ſapientiae eſſe, vt hiſce imponant frenum, & intra limites eos coërceant, nemo non videt.

§. LXIII.

Sapientia habitualis, vel *diuina* eſt, ſeu ſpiritualis; vel *humana*. At illa ſola hoc nomine tituloque digna. Haec vero vmbra ſaltem quaedam ſapientiae eſt, & in iis conſpicitur hominibus, qui per naturae vires, exercitatione vtplurimum & educatione accedente, vtcunque adfectibus imperare didicerunt, ne nimio efferueſcant impetu, aut in delicta grauiora erumpant. Hinc virium intellectus etiam regimen & manifeſtorum intellectus vitiorum, euitatio. Experientia namque conſtat; quo magis continere homines ſibi relicti adfectus in obſequio poſſunt, lapſusque intellectus hinc neceſſario orituros euitare, eo omnium iudicio eos eſſe ſapientiores.

§. LXIV.

Vti vero vmbraticum ſaltem eſt imperium, quod in prauos adfectus vitiaque voluntatis natura ſibi vindicat, ita vmbratica ſaltem eſt haec ſapientia, verae tamen ſapientiae indolem vtcunque referens & repraeſentans. Haec namque iam ſubactam timore Domini voluntatem ſupponens, *Prouerb. I, 7. IX, 10.* felicius tum in reliquas mentis facultates, tum maxime in intellectum ſingulasque eius operationes, vim ſuam exerit. Vt nulla enim intellectus facultas eſt, quae non interdum voluntatis prauitate ad malum velut determinetur: ita nulla quoque earum eſt, quae non ſapientia directrice opus habeat.

§. LXV.

§. LXV.

Sapientia ſpiritualis ſuos porro habet gradus, incrementa & decrementa, diuerſimode etiam pro ingeniorum, quibus gubernatrix praeeſt, diuerſitate ſeſe exerit. Quod gradus diuerſos, incrementa & decrementa admittat, nemo dubitauerit, qui ſecum cogitauerit, magis interdum aut minus ſupprimi a mortalibus prauos adfectus, qui ad deuia intellectum abripiunt. Ingeniorum quoque diuerſitas, & hinc porro diuerſitas ſtudiorum poſita in aprico eſt; quibus omnibus dum directrix ſapientia accedit, magis quoque aut minus impeditur, effectuum ſapientiae miram varietatem inde oriri, neceſſe eſt. Retuleris huc, quod de ſapientia hypoſtatica dicitur, eſſe in ea πνεῦμα μονογενὲς καὶ πολυμερὲς, *ſpiritum vnicum & multiplicem. Sap. VII, 22.*

§. LXVI.

Nullus itaque eſt hominum regenitorum, qui non ſapientiae ſpiritualis particeps fieri poſſit & debeat, cum Chriſtus omnibus factus ſit ſapientia, 1 *Cor. I, 30.* ſed ſuo modo, ſuoque gradu. Quo excellentior autem eſt intellectus cognitio, eo nobilius ſapientia habet obiectum, & eo ipſa inde eniteſcit illuſtrior. Vnde etiam factum, vt varia rerum cognitione eminentibus, vt eruditionis, ita ſapientiae nomen per eminentiam quandam tribueretur. *

* Hinc nihil vſitatius, quam vt homines eruditi etiam *ſapientes* dicantur. Minus tamen accurate: cum, vti ex ſupra dictis conſtat, ſapiens aliquis eſſe queat, qui non ſit eruditus, & rurſus eruditus, qui non ſit ſapiens. Apud veteres, eruditos ſapientum nomine veniſſe, mirum non eſt, quod exiſtimarent, cum eruditione coniungendam eſſe ſapientiam, hominemque rerum cognitione varia imbutum, ſed non ſapientem, nullo haberent loco. Factum inde, vt ipſa rerum cognitio *ſapientiae* nomine quandoque veniret. Sic CLEMENS ALEXANDRINVS, ἡ σοφία, inquit, ἐπιστήμη ἐστὶ θείων καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τούτων αἰτίων, *ſapientia eſt rerum diuinarum & humanarum & cauſſarum ipſarum ſcientia, lib. 1. Strom. p.* 284. Quod & repetit *lib.* 4. *pag.* 540. quemadmodum & eadem ſapientiae definitio occurrit apud ORIGENEM *lib.* 3. *contra Celſum p.* 154. Eadem ratione vocem ſapientiae ſumit LACTANTIVS, quando *inſtitution. diuinar. lib.* 3. de ſapientia falſa, & *libro* 4. de ſapientia vera agit. Namque per falſam ſapientiam, gentilium intelligit philoſophiam, id quod aperte profitetur *cap.* 1. *p. m.* 167. *Huius*, inquit, *libri munus eſt, philoſophiam quoque oſtendere, quam inanis & falſa ſit, vt, omni errore ſublato, veritas patefacta clareſcat.* Per veram autem ſapientiam ipſam intelligit doctrinam chriſtianam, quam & ideo a religione ſeu cultu Numinis diſtinguit. Hinc de vera ſapientia verba faciens, *non poteſt igitur*, inquit, *nec religio a ſapientia ſeparari, nec ſapientia a religione ſecerni; quia idem Deus eſt qui & intelligi debet, quod eſt ſapientiae, & honorari, quod eſt religionis; lib.* 4. *diuinar. inſtitut. cap* 4. *p.* 252. LACTANTIVM ſecuti ſunt alii quam plurimi, vocem *ſapientiae* in eadem ſignificatione adhibentes: quos inter eſt & IO. FRANCISCVS PICVS MIRANDVLANVS, in libris duobus de *ſtudio diuinae & humanae philoſophiae*, ſeu, vt in tractatione ipſa vocat, de *ſtudio diuinae & humanae ſapientiae.* Per *diuinam* enim *ſapientiam*, doctrinam intelligit ex ſcriptura ſacra legitime hauſtam, per *humanam* autem eam, quae ex rationis fontibus principiisque deriuatur. Longe itaque alio ſenſu

ſenſu ſapientia hoc modo accepta, *diuina* aut *humana* dicitur, quam cum ſumta pro habitu in *diuinam & humanam* diſpeſcitur. Haec omnia probe obſeruaſſe, noſtra multum intereſt, tum ne diſtinctas vocis ſignificationes confundentes erroribus implicemur variis, tum & vt ſcripturae quaedam dicta eo rectius intelligamus. Cum Paulus 1 *Cor.* II, 6. dicit: Σοφίαν λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, *ſapientiam loquimur inter perfectos*, haud dubie doctrinam euangelii intelligit. Cumque & ceteroquin eruditio ac cognitio, vti obſeruatum, ſapientiae nomine veniat, longe maiori iure doctrina euangelii ita vocatur, quia viam ſimul ad ſapientiam veram, (pro habitu acceptam) monſtrat. Σοφίαν, inquit CHRYSOSTOMVS, λέγει τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας, τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι: *ſapientiam appellat praedicationem & modum ſalutis, ſalutem per crucem partam, homil. 7. in prior. ad Corinth. p. 279.* Eodem referas σοφίαν λόγου, *ſapientiam ſermonis*, ſeu eloquentiam, 1 *Cor.* I, 17. quod ipſe explicat *cap.* II, 4. dicens praedicationem ſuam non fuiſſe ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Pari ratione, cum de ſapientibus huius mundi ſermo eſt, homines aut eruditione, aut ſapientia habituali equidem, ſed humana, σαρκικῇ, vt apoſtolus vocat 2 *Cor.* I, 12. praediti, diuinaeque & ſpiritualis ſapientiae expertes, intelliguntur, conf. *Matth.* XI, 25. 1 *Cor.* I, 20. Sed hac de re plura alibi.

§. LXVII.

Quemadmodum vero rerum diuinarum humanarumque cognitio ſeu eruditio, nobiliſſimum eſt ſapientiae obiectum: ita, ſi iſta eruditio moderatricem hanc ſapientiam non habeat, facile in inanem, falſam, erroneam, pernicioſam, degenerat. Nexus igitur ſapientiae & cognitionis non tantum neceſſarius, ſed diuerſa quoque eruditionis facies, ex diuerſo eius ad ſapientiam reſpectu. Humanarum namque rerum cognitio, quantumuis vaſta & admiranda, ſi omni ſapientiae directione deſtituatur, *vana* prorſus *ſtolidaque* cenſebitur & indigna, quae ſplendido iſto nomine veniat. Si humanae ad minimum ſapientiae directio accedat, *ſplendidior* erit, & prudentum huius ſeculi iudicio, locum ſuum tuebitur. At diuinae ſapientiae praeſidio, ſi diuinarum humanarumque rerum cognitio, veraque eruditio fuerit ſuffulta, tum demum cuncta ſibi conſtabunt, & aliquid, quod hocce nomine tituloque dignum ſit, inde effloreſcet, in quantum humanae imbecillitatis ratio permittit.

§. LXVIII.

Quae de ſapientia diximus, locum fere etiam habent in *prudentia*, & ad eam accommodari facili negotio poſſunt. Prudentiae namque eſt, notiones practicas generales ad res & circumſtantias ſpeciales applicare, adeoque cum ipſa praxi coniuncta eſt. conf. *Matth. VII, 24. Luc. XII, 42. XVI, 8.* Ea itidem intellectus quidem virtus eſt, ſed cum voluntatis probitate, ſi modo prudentia & non calliditas eſt, debet eſſe coniuncta: diuina praeterea eſt, & humana, quae diuinae quandam vmbram refert, &c. Agetur de ea ſuo loco * ex inſtituto.

* ſcil. *part.* 3. vbi de prudentia chriſtiana, ſpeciatim paſtorali, agemus.

§. LXIX.

Quae alias in ſcriptura commemorantur virtutes intellectus, ad ſumma iſta, quae conſtituimus, emendati intellectus capita, facile reuocaueris: quanquam non deſint, qui ſollicite eas diſtinguant. * *Scientia* namque, luci intellectus, ſeu cognitioni, reſpondet: quemadmodum & *intelligentia*, niſi hac velis diſcretionem quandam & diiudicationem rerum ſpiritualium ſignificari, vt quodammodo iudicio illuminato reſpondeat; *conſilium* vero & prudentia pari fere paſſu ambulabunt, certe ad hanc illud retuleris haud immerito. Quamuis non vbique diſcrimen aliquod inter haſce voces obſeruetur. conſ. *Prou, II, 6. XXIV, 3. X, 13. XVI, 21. XI, 14. XII, 5.*

* Intellectus pariter ac voluntatis virtutes quaedam comprehenduntur in illo Eſaiae: *& requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiae & intelligentiae, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ſcientiae & timoris Domini, cap.* XI, 2. Haec dona ſeu virtutes PHILIPPVS MELANCHTHON ita diſtinxit: dona Dei verſantur circa tria: circa *diuina, vt ſapientia,* quae eſt agnitio Dei ſpiritualis, & *intelligentia,* quae eſt diiudicatio dogmatum, ſpirituum, doctrinae de Deo, vt citius videt doctrinae corruptelam Paulus, quam alius: circa *pericula,* vt *conſilium,* de gubernatione, & *fortitudo,* quae executio eſt conſilii; circa actiones, vt *ſcientia* de moralibus in communi vita, & *timor Domini,* vt conſeruatio bonae conſcientiae. Hanc MELANCHTHONIS diſtinctionem cum retuliſſet MATTHIAS FLACIVS, addit: *de qua diſtinctione iudicent alii: mihi ſane magis per ſe concinna & elegans, quam vel rebus, vel vocabulis, vt in ſacris litteris vſurpantur, per omnia conueniens videtur. Eſt etiam valde vſitatum in ſacris per συναθροισμὸν plura vocabula congerere, quae non ſemper & per omnia diuerſas res notent, vt ea exactiſſime inter ſe diſcerni opus non ſit; in claue ſcript. ſacr. part.* 1, *voc. ſapientia, p.* 1114. *ſeqq.* Cuius iudicio & ego ſubſcribo.

§. LXX.

Summatim tandem ſi complecti velimus, quae de intellectus per gratiam emendatione diximus, eo cuncta tendere deprehendemus, vt imago Numinis, ad quam homo conditus erat, ſed quam per triſtem parentum primorum lapſum amiſimus, in credentibus, etiam qua intellectum, magis magisque reſtauretur. Dubium enim non eſt, quin luce diuina, ſeu excellentiſſima diuinarum humanarumque rerum cognitione, primi hominis intellectus ante lapſum fuerit praeditus, vnde & accedente voluntatis ſanctitate, ſumma & perfectiſſima, non potuit non ſapientia conſummata, omnibusque numeris abſoluta oriri. Nouus itaque homo, quem induere iubentur, qui vitae ſanctitati ſtudent, renouari etiam debet εἰς ἐπίγνωσιν κατ᾽ εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, *Coloſſ. III, 10.* conf. *Sap. VII, 17. 21.*

§. LXXI.

Ex dictis cum conſtet, quae intellectus humani *ſecundum gratiam* ſit conditio, nunc quoque *fallaciam naturae,* ſeu *naturam gra-*

tiae

tine imitatricem, obseruare licet. Etenim cum hominem christianum illuminatum quoque esse debere mortales audiunt, ne isto titulo se indignos fateri necesse habeant, falsum aliquod lumen sibi fingunt, naturalemque ac mortuam cognitionem pro spirituali & viua venditant, & sic se quoque illuminatos esse concludunt. Sic pharisaei, etsi coecissimi mortalium, nullo tamen modo se coecos esse, sibi persuadere poterant. *Ioan. IX, 40. 41.* conf. *Rom. II, 19. 20. Apocal. III, 17.* Huc & ψευδώνυμος illa γνῶσις pertinet, ab apostolo damnata. *1 Tim. VI, 20.*

§. LXXII.

Eo facilius autem falluntur homines, quo magis cognitio mere naturalis & mortua, diuinae lucis aut cognitionis spiritualis speciem mentitur: quod contingit, si multas veritates cognoscant, crassioresque, quibus alii circumsepti sunt, errores, perspectos habeant & detestentur. Vnde sibi, in tenebris se adhuc versari, nullo modo persuadere possunt: cum tamen tenebras magis adhuc ament quam lucem, *Ioan. III, 19.*

§. LXXIII.

Sapientia quoque ***humana***, praesertim si circa sacra versetur, haud raro pro *diuina* vult haberi. Eius etiam tanto magis assequitur speciem, quo felicius in operationum mentis singularum directione procedit: vt si externa spectes, nullum quandoque discrimen appareat. Quorsum educatio, aliaeque caussae, quibus ad adfectus sapientiae inimicos perdomandos, homines instruuntur, plurimum faciunt. At intimiores mentis si introspicere recessus datum fuerit, naturae deprehenderis facile fallaciam, quae tum alias, tum in eo se prodit, quod in ista sapientia maximopere homo sibi placeat. conf. *Es. V, 21. Prouerb. III, 7. 1 Cor. III, 18. 19.*

§. LXXIV.

Idem de prudentia obseruandum, quae cum nihil saepius minus, quam spiritualis sit, spiritualis tamen vult videri. Ista *pseudoprudentia*, vel crassior est, vel subtilior. Crassior est, cum irregenitorum prudentia plane carnalis speciem prudentiae spiritualis impudentissime mentitur. Sic ex carnali timiditate orta lenitas vituperabilis erga hostes veritatis, prudentiae christianae facile adsumit nomen: quemadmodum barbarus furor, in quosuis dissentientes saeuiens, eodem titulo quandoque superbit, ac si tempestiue serpenti malo obuiam eat. Subtilior est, quando etiam regeniti, carnis blanditiis abrepti, bona licet intentione, aliquid agunt, quo rebus suis consulere videantur, quod tamen reuera noxium est.

§. LXXV.

Caute proinde incedendum, ne dona ſtatim ſpiritualia & opera gratiae eſſe credamus, quae mera tamen ſaltem ſunt naturae, ad omnem fallaciam compoſitae, opera. Quae tanto maior eſt fallacia, ſi in ſtatu homo hypocritico degat, & a grauioribus ſceleribus ſibi temperet, & non tantum qua intellectum, ſed & qua voluntatem, opera gratiae, licet ipſe filius adhuc irae, ſibi vindicare ſuſtineat.

CAPITIS PRIMI
SECT. III.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD CONSCIENTIAM.

Σύνοψις.

CVr de conſcientia ſeorſim agatur, §. I. Conſcientia quid? §. II.
Sitne actus, an habitus, an potentia? §. III.
Conſtat notitia principiorum, & ſcientia facti, §. IV.
Quo ſenſu mox regulae, mox teſtis, mox iudicis rationem habere dicatur, §. V.
Eſt vel vera ſeu recta, vel erronea, vel dubia; vera & erronea, vel certa, vel probabilis, §. VI.
In his omnibus partim ad principia, partim ad facta reſpiciendum, §. VII.
An conſcientia erronea, nomen conſcientiae mereatur? §. VIII.
Ratione concluſionis conſcientia vel bona eſt, vel mala, §. IX.
Quo pacto conſcientia ſe habeat ſecundum naturam: error, dubium, probabilitas, humanae corruptionis documenta ſunt, §. X.
Aliter iſta in regenitis, aliter in irregenitis ſe habent, §. XI.
In irregenitis, ipſam principiorum notitiam ſubinde oblitterari, aut corrumpi, §. XII.
Sed in factorum etiam ſcientia eos per malitiam haud raro errare, §. XIII.
Improbi non erroneam modo, ſed malam etiam, impuram, mordentem conſcientiam habent, §. XIV.
Qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, conſcientiam habent laxam, dormientem, cauteriſatam, §. XV.
Qui in ſtatu ſeruitutis degunt, anguſtam, dubiam, ſcrupuloſam, §. XVI.
Impedimenta chriſtianiſmi & conuerſionis oriuntur ex imaginaria conſcientiae tranquillitate, §. XVII.
Ex conſcientiae ſcrupuloſitate, & hinc orta falſa conſcientiae tenerae perſuaſione, §. XVIII.
Ex imaginaria conſcientiae bonitate, §. XIX.
Conſcientia ſecundum gratiam ſpectata bona eſt, & pura, §. XX.
Regeniti erroribus, dubiisque conſcientiae, pro viribus obuiam eunt: quaenam ſit conſcientia infirma? §. XXI.
Tranquillitas conſcientiae, quo pacto in iis ſe habeat, §. XXII.
Παιδεία conſcientiae in quo conſiſtat, §. XXIII.
Fallacia naturae gratiam imitantis, quoad conſcientiae bonitatem, §. XXIV.
quoad conſcientiam veram & certam, §. XXV.
quoad tranquillam, §. XXVI.
quoad imaginariam conſcientiae paediam, §. XXVII.

§. I.

§. I.

DE conſcientia ſeparatim agimus, non quod eam diſtinctum quid aut diuerſum ab intellectu exiſtimemus, ſed quod inter reliquas intellectus operationes haec maxime inſignis, diligentiorem conſiderationem mereatur, vt quo pacto tum ſecundum *naturam*, tum ſecundum *gratiam* ſe habeat, intelligatur.

§. II.

Conſcientia itaque nobis nihil aliud ſignificat, quam argumentationem hominis de actionibus ſuis ad legem relatis, vt earum hinc aut prauitatem, aut bonitatem colligat. * In ſcriptura ſacra interdum *cordis* nomine venit, *1 Sam. XXIV, 6. 2 Sam. XXIV, 10.* In corde ſcilicet effectus conſcientiae maxime ſentiuntur. conf. & *1 Ioan. III, 20. 1 Cor. IV, 5. Rom. II, 15. Ierem. XVII, 1. Mentis* quoque nomine venit *Rom. XIV, 5.* & aliquando menti iungitur, cum eius quaedam ſit facultas, *Tit. I, 15.*

* Non puto, circa hanc conſcientiae notionem quenquam diſſentire poſſe: & licet aliorum aliis forte verbis conceptae ſint definitiones, eodem tamen res ipſa tandem redit. Minus autem accurate PETRVS CHAVVINVS, conſcientiam dixit *Deum menti noſtrae inſidentem, cumque ea intime differentem*; *de relig. natural. part. 1. cap. 14.* Etſi enim Deus per leges ſuas omnino ad omnes homines loquatur, non tamen ipſe Deus, ſed mens hominis leges has diuinas intelligens, expendens & ad eas actiones ſuas diiudicans, *conſcientiae* nomine venit. Sed hac de re plura dixi in *animaduerſionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 5.* Ceterum de variis conſcientiae nominibus, qui plura deſiderat, IOAN. MICHAELIS DILHERRI adeat diſſertationem *de conſcientia*, quae tomo ſecundo *diſſertationum* eius *academic.* praecipue *philologic.* extat, *num. 18. p. 508. ſeqq.*

§. III.

Sitne conſcientia actus, an habitus, an potentia, fruſtra diſputatur. Manifeſtum namque, in homine ſemper quidem eſſe potentiam de actionibus ſuis ratiocinandi, ſed eam non ſemper in actum erumpere. Quod ſi fiat, recepto loquendi more, argumentatio haec conſcientia dicitur. Idem ſibi volunt, quando dicunt: *conſcientiam expergiſcere, excitari:* vti contra *dormire* dicitur, quando potentia iſta in actum non deducitur. *

* Falſum itaque eſt, quod interdum dicitur, *quosdam conſcientiam non habere*, ſi proprie accipiatur. Vnusquisque enim hominum, hoc ipſo dum rationem, ſeu intellectum habet, hoc eſt, homo eſt, habet etiam facultatem de actionibus ſuis iuxta legem iudicandi: quae facultas licet aliquando lateat, & hoc ſenſu conſcientiam non habeat, non tamen extingui aut amitti poteſt.

§. IV.

Duo in ratiocinatione iſta practica concurrunt, notitia principiorum, & ſcientia facti. Illam *συντήρησιν* vocare ſolent, * hanc *συνείδησιν*, ſeu *conſcientiam*, ſumpta voce in ſignificatione ſpecialiori. Principiorum notitia ad omnes quidem leges ſe extendit; ſed nobis nunc

diuinae leges, eaeque vniuersales, praecipue in censum veniunt, ** quae nemini mortalium ignotae esse possunt, ac debent.

* Vox συντηρήσεως saepe quidem apud recentiores occurrit, & in hoc sensu vsurpatur, sed sine exemplo veterum, cum nec in scriptura sacra, nec apud alium probatum auctorem in hoc sensu adhibeatur, docente IO. COCCEIO ad 2 *Tim.* 1, 15. Ad rem ipsam quod attinet, vnde ista principiorum notitia, si a scriptura sacra discedamus, homini obtingat, itemque an, & quo sensu admittenda sint principia innata? disputari solet: sed agetur hac de re a nobis ex instituto in sequentibus, parte secunda, cum de legibus, earumque notitia, verba faciemus. Reuocabimus ibi etiam sub examen sententiam & rationes IO. LOCKII, principia quaeuis innata strenue impugnantis, de *intellectu humano lib.* 1. *cap.* 2. Interim conf. IO. SELDENVS, *de iure naturae & gent. iuxta disciplin. Ebraeorum lib.* 1. *cap.* 9.

** Generatim quidem, quaecunque homini pro norma sunt, vt ad ea actiones suas componere & dirigere obstrictus sit, ea etiam conscientiae pro norma sunt, vt secundum ea de actionibus suis, iudicet pronuncietue. Iam vero non tantum leges diuinae, sed humanae quoque hominem obligant, vt ad eas actiones suas componat: immo iuramentis, votis, promissis, pactis obligatur, vt secundum ea itidem agat: quod si ergo hoc non faciat, contra conscientiam egisse merito dicitur. At vero vt ex legibus diuinis omnis obligandi vis, quam leges humanae, pacta, promissa, vota, iuramenta habent, oritur; ita haec omnia includuntur, cum lex diuina norma, praecipua vtique & fundamentalis, conscientiae dicitur. Si enim quaeras, cur legibus humanis obtemperare debeamus, respondetur, quia Deus iussit. *Rom.* XIII, 1. 2. 1 *Petr.* II, 13. 15. Sic & iuramentis, votis, promissis, pactis, obstringuntur homines, quia Deus iussit, vt promissa, vota, iuramenta, accurate & religiose seruent. Et hinc diiudicanda, quae hac de re habet DILHERRVS *l. c.* §. 12. *sqq. p.* 515. *sqq.* Ideoque & Paulus apostolus principia illa practica & quidquid conscientia pro norma habere potest, *legis*, scilicet *diuinae*, nomine comprehendit, *Rom.* II, 14. 15 *Gentes legem non habentes, sibi ipsis sunt lex: vt qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis, vna testimonium reddente, ipsorum conscientia.* Leges autem nullae sunt sine legislatore: & omnis praeterea vis & efficacia legum ab auctoritate & potestate legislatoris dependet. Hinc & conscientia, de iustitia & omnipotentia Dei intime persuasa, ad huncce maxime respicit legislatorem, id pro vltimo tandem fundamento supponens, quia iustissimus, sanctissimusque pariter ac omnipotens Deus est, ideo legibus eius parendum, poenamque, qui eas migrent, non euitaturos. Deus igitur dicitur *erudire gentes, & docere homines scientiam, Ps.* XCIV, 10. intus nimirum, per dictamen conscientiae: adeo quidem, vt non possit homo quidquam bene agere, nisi de bonitate rei agendae ἐν ἰδίῳ νοῒ πληροφορηθεὶς, firmiter persuasus, id Deo gratum esse, *Rom.* XIV, 5. Ideo etiam Petrus, conscientiam hominum vocat *conscientiam Dei: si quis patiatur* διὰ συνείδησιν Θεοῦ, *propter conscientiam Dei*, 1 *Petr.* II, 19. Nimirum non Deo conscientiam tribuit Petrus: Deus enim proprie loquendo conscientiam non habet. Conscientia namque, cum sit ratiocinatio de actionibus ad legem relatis, supponit eum, qui ita de actionibus suis iudicat, legibus subiectum esse: quod de Deo dici nequit. Conscientia itaque Dei, iuxta HVGONEM GROTIVM ad *h. l.* per metonymiam obiecti, dicitur conscientia eius, quod quis Deo debet: vel conscientia de Deo, quia conscius est, id Deum velle, & Deo gratum esse, voluntatique Dei obtemperandum esse in omnibus. *Certum hoc est*, inquit B. GERHARDVS ad h. l. *non intelligi conscientiam, quam Deus habet, sed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne Deum offendat. Ergo per conscientiam Dei intelligitur hoc loco bona coram Deo conscientia, qua solicite cauent serui, ne sua aduersus heros inobedientia, seditione, rebellione, Deum offendant.*

§. V.

Prout in conscientia, aut notitia ista principiorum, aut facti scientia spectatur, diuersos sortitur respectus, & mox libri & regulae, mox testis,

teſtis, iudicis &c. nomine venit. * Intelligere inde etiam licet, quo ſenſu pro norma actionum humanarum a quibusdam habeatur.

* In ſyllogismo namque practico, quo conſcientia velut abſoluitur, maiorem ſi ſpectes propoſitionem, principium aut legem continentem, conſcientia habet rationem *regulae* aut *normae*; ſi minorem, aut notitiam facti, *libri* merito ac *teſtis* nomine venit; quod ſi concluſionis, & hinc porro effectus, rationem habeas, dum aut abſoluitur ſuo iter iudicio homo, aut damnatur, ſub *iudicis* ac *tortoris* ſchemate ſiſtitur. Atque hoc ſibi vult Paulus apoſtolus, cum *Rom.* II, 15. actus iudiciales, *συμμαρτυρεῖν, κατηγορεῖν καὶ ἀπολογεῖν* conſcientiae tribuit. Hinc admodum eleganter GREGORIVS NAZIANZENVS conſcientiam alicubi vocat, *οἰκεῖον δικαστήριον*. Adſunt namque, ſi ſub hocce ſchemate rem proponere velimus, cliens, aduerſarius, aduocatus, iudex. Pertinent huc illa IVVENALIS *ſatyr.* 13.

- - - - Prima haec eſt vltio, quod ſe
Iudice, nemo nocens abſoluitur, improba quamuis
Gratia fallacis praetoris vicerit vrnam.
Poena haec eſt vehemens, & multo ſaeuior illis,
Quas aut Caeditius grauis inuenit aut Rhadamantus,
Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Legi etiam merentur, quae hanc in rem diſſerit CHRYSOSTOMVS *homil.* 17. *in Geneſin.*

§. VI.

Cum ratiocinationis etiam diuerſae ſint affectiones, conſcientiae quoque quandam diuerſitatem inde oriri, neceſſe eſt. Conſtat namque, ratiocinationes noſtras vel *veras* eſſe, vel *falſas*; illas iterum vel *certas*, vel *probabiles*, vti hae itidem vel ſub *certitudinis*, vel ſub *probabilitatis* ſpecie fallunt: quemadmodum *dubiae* medium velut inter veras & falſas locum tenent. Hinc igitur & conſcientia alia *vera* ſeu *recta*, alia *erronea*, alia *dubia*; & vere iterum vel *certa*, vel *probabilis*, vti & erronea vel ſub *certitudinis* vel *probabilitatis* ſpecie fallitur.

§. VII.

Vt recta ſit conſcientia, non tantum principiis, ſed factorum etiam ſcientiae, ſua veritas conſtet, neceſſe eſt. * Id quod & de certitudine obſeruandum. Vnde error rurſus & dubium partim ex peruerſo & ambiguo principiorum atque legum ſenſu, partim ex falſa aut incerta factorum, praecipue circumſtantiarum, quae ea comitantur, notitia.

* Si ſcilicet de *actionibus* iam *perpetratis* iudicium ferendum ſit. Ceteroquin enim conſcientia interdum etiam circa *facienda* verſatur, unde a nonnullis in *antecedentem*, & *conſequentem* diſpeſcitur. Alii conſcientiam rei futurae bonam, *ſuadentem*, malam, *diſuadentem*; conſcientiam rei praeteritae bonam *adprobantem*, malam *reprobantem* vocant. Legendus praeter alios hac de re PETRVS CHAVVINVS *de relig. natur. lib.* I. *cap.* 14. vbi ad conſcientiam ſuadentem ac diſſuadentem etiam genium Socratis refert, de quo tamen multa eruditi diſputant. Factorum autem, dum hic facimus mentionem, id non tantum *de actionibus externis*, ſed *internis* etiam, cogitationibus ſecretis, animique adfectibus eſt intelligendum. Namque haec omnia iudicio conſcientiae ſubiacent. De actionibus externis loquitur Salomo *Koheleth* VII, 12. *ſaepe animaduertit*, (h. e. annotauit, teſtatum eſt) *cor tuum* (conſcientia tua) *te quoque maledixiſſe aliis.* Hoc iudicio & teſtimonio

monio conſcientiae ſi nitamur, facile aliorum de noſtris actionibus iudicia contemnimus, iuxta illud apoſtoli: *ἡ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐςὶ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν*, *gloriatio noſtra haec eſt, teſtimonium conſcientiae noſtrae*, 2 *Cor*. 1, 12. Sed animi quoque adfectus, motusque interni conſcientiae iudicio, vt diximus, ſunt obnoxii. Sic Paulus de ſuo erga Iudaeos amore verba faciens, ad conſcientiae prouocat teſtimonium: *veritatem dico in Chriſto, non mentior, συμμαρτυρούσης μοὶ τῆς συνειδήσεώς μου, atteſtante mihi ſimul conſcientia mea per ſpiritum ſanctum &c. Rom*. IX, 1.

§. VIII.

Falſam, ſeu erroneam conſcientiam, nonnulli omnino pro conſcientia non habent. * Sed omnis de voce eſt contentio. Indignam quidem eſſe, quae hoc nomine veniat, palam eſt, ſi veram principiorum factorumque ſcientiam, eadem ſignificari praetendas: ſin a veritate & falſitate vtriusque propoſitionis abſtrahas, aliter fuerit pronuntiandum.

* Fuerunt nonnulli, qui negarent conſcientiam erroneam, nomine *conſcientiae* appellitandam, contra quos diſputat HERMANNVS WITSIVS, *in exercitat. de conſcientia an vnquam errante*, quae in *parte ſecunda miſcellaneor. ſacror. eſt* 18. Omnis controuerſia, ſi rem accurate expendas, in meram λογομαχίαν abit. Si enim iudicium tantum rectum & verum de actionibus hominum dignum cenſeas, quod *conſcientiae* nomine veniat, erronea omnino nomen conſcientiae non promerebitur. Quod ſi generatim omne hominis iudicium de ſuis actionibus ad legem relatis conſcientiam vocaueris, quod vſus hactenus obtinuit, nihil obſtat, quo minus & erronea conſcientia, hocce nomine venire queat. Immo apud ipſum Paulum apoſtolum venit 1 *Cor*. VII, 7. *Sed non in omnibus eſt ea cognitio: nonnulli enim cum conſcientia idoli, vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt, & conſcientia eorum infirma cum ſit, inquinatur.* Extra controuerſiam eſt, loqui apoſtolum de *conſcientia erronea*, ſeu de iis, qui per errorem putabant, non fas eſſe veſci idolothytis. Horum conſcientiam infirmam vocat, quod tanta illis non adeſſet cognitio veritatis, quanta ad hunc errorem excutiendum requirebatur. Horum denique conſcientiam inquinari dicit, quod contra conſcientiam, etſi erroneam, nihilo ſecius idolothytis veſcerentur. Ergo & erroneam conſcientiam Paulus pro conſcientia habuit. conf. 1 *Cor*. X, 28. 29. Ceterum in indole ſaltem conſcientiae explicanda nunc verſamur, & quo pacto tum ſecundum naturam, tum ſecundum gratiam ſe habeat. De obligatione autem conſcientiae, quorſum & illuſtris quaeſtio pertinet, an & quovsque conſcientiam erroneam quis ſequi debeat? dicetur ſuo loco, parte huius operis ſecunda.

§. IX.

Ad concluſionem denique ſi attendas, deprehendasque, actionem tuam legi eſſe conformem, conſcientia inde reſultabit *bona* vere talis, ſi in praemiſſis nullus admiſſus fuerit error. Sin deprehendas, repugnare legi actionem tuam, conſcientiam habebis *malam*. Et ita quidem generatim ſe habet conſcientia.

§. X.

Iam ſi diſpiciamus, quo pacto eadem ſe habeat ſecundum *naturam*, & quidem in irregenitis, ſummae deprauationis & hic deprehendemus veſtigia. Ipſa conſcientia erronea, probabilis, dubia, * humanae naturae

naturae iam demonſtrant imbecillitatem, cum, ſi labis ea eſſet expers, nec errores, nec dubia, locum haberent.

* Quod de conſcientia erronea diximus, id etiam de dubia eſt obſeruandum, eſſe nonnullos, qui & hanc conſcientiae nomine indignam iudicant. Conſcientiae enim, inquiunt, eſt, aliquid dictare, aut definire, quod de conſcientia dubia, iudicium ſuſpendente, dici nequit. At cum nos conſcientiae vocem in latiori ſignificatione accipiamus, vt omne hominis iudicium, ſiue verum, ſiue falſum, ſiue certum, ſiue incertum, hoc nomine veniat, patet, quod dubia quoque conſcientia, aeque ac erronea, recte conſcientiae nomine veniat. Interim id indicium eſt, conſcientiam erroneam, dubiam, ſcrupuloſam, rectiſſime inter humanae imbecillitatis documenta a nobis referri. Id quod & de probabili cenſendum, praeſertim falſa. Namque conſcientiam probabilem, vel probabiliter veram, vel probabiliter falſam eſſe poſſe, conſtat. Vnde intelligitur, quam incaute agant, qui probabilem conſcientiam generatim actionum normam & cynoſuram ſtatuunt, an & vera, & vere probabilis ſit, inſuper habentes. Facillime etiam hominem in probabilis ſententiae electione falli poſſe conſtat. Sed hac de re, parte ſecunda, plura dicemus, vbi Romanenſium quorundam de probabili conſcientia commenta explodemus. Interim conf. SAMVELIS RACHELII *diſſertatio, de probabiliſmo.*

§. XI.

Reperiuntur equidem & in regenitis eiusmodi quandoque conſcientiae defectus: ſed longe aliter ſe habent in irregenitis. In his enim non tantum vt plurimum cum aliis vitiis coniuncti ſunt, & aut ignauiam, aut malitiam voluntatis ſupponunt: ſed in iis quandoque rebus ſe exerunt, in quibus errare aut dubitare, ſine ſalutis periculo praeſentiſſimo, non licet.

§. XII.

Namque, quod ad ipſa principia attinet, haec per ſupinam negligentiam, aut ſummam malitiam, ab irregenitis interdum non tantum aut ignorantur, aut negantur, ſaltem tacite & implicite, ſed & ſi quodammodo admittantur, haud raro non recte intelliguntur, cum ſenſum legis carnalem, non ſpiritualem, habeant, vt Phariſaei, quos hoc nomine redarguit Seruator, *Matth. V, 20. ſeqq.*

§. XIII.

In factorum ſcientia per ſummam animi peruerſitatem ibidem ſubinde aberrant, ad defendenda, emollienda, excuſanda peſſima facinora proni ſunt, & hinc porro longe alia facie, praeſertim qua circumſtantias, quae, vt grauius leuiusque delictum reputetur, vel maxime in cenſum veniunt, ea ſibi repraeſentant.

§. XIV.

Ita ergo homines improbi, conſcientia, in grauiſſimis etiam peccatis, erronea, ſed errore affectato, adeoque exitiali, gaudentes, praecipiti curſu in perniciem ruunt. Subinde tamen erroris licet, qua principia, qua facta, conuicti, in peccatis tamen pergunt, *malam* atque

impuram, mordentemque conſcientiam hoc ipſo ſecum circumferentes. *Tit. I, 15. Ebr. X, 22.*

§. XV.

Praeterea cum homines ſibi relicti aut in ſtatu *ſecuritatis* viuant, aut in ſtatu *ſeruitutis*, diuerſimode naturae deprauatio quoad conſcientiam, ſeſe prodit. Qui enim in ſtatu ſecuritatis degunt, habent *conſcientiam laxam*, aut *dormientem*, hoc eſt, conſcientia illorum per peccata non multum mouetur, idque ideo, quod aut in errore verſantur & ignorantia, non credentes hoc vel illud peccatum eſſe, aut quia per ignauiam actiones ſuas non examinant, aut veritatem denique detinent in iniuſtitia, *Rom. I, 18.* Si per ſummam malitiam & proteruiam dictamen legum diuinarum contemnant & negligant, *cauteriſatam conſcientiam* habere dicuntur, *1 Tim. IV, 2.* * *ἀπηλγηκότες Epheſ. IV, 19. qui dedoluerunt, omnemque conſcientiae ſenſum abiecerunt*; in ſenſum ideo reprobum a Deo dati, *Rom. I, 28.* *A cauteriſata conſcientia* nonnulli *ſtupefactam* diſtinguunt, quae in profunda principiorum ignorantia conſiſtit.

* Cauteriorum, vnde metaphora haec deducta, duplex vſus eſt, vt viri quidam eruditi obſeruant. Primo enim, macula ſeu nota infamiae cauterio inuritur alicui, qui maleficii conuictus, idque vel in fronte, vel in alia quadam corporis parte conſpicua: deinde etiam carcinomata, & vlcera venenata cauterio aduruntur, quae alias ſunt incurabilia. Atque ita κεκαυτηριασμένοι τὴν ἰδίαν συνείδησιν, *conſcientia cauteriati*, dicuntur, quorum animi, callo malitiae ita obducti, vt in rebus peſſimis nullos ſtimulos, nullas punctiones ſentiant, idque, quia contra conſcientiam agere ſueti ſunt. Namque vt cauterio in parte quadam corporis ſenſus doloris adimitur, ita conſuetudine peccandi contingere poteſt, vt conſcientiae reclamantis morſus aliquis non amplius curet & ſentiat. Id veriſſimum etiam eſt de Anti-Chriſti ſatellitibus, de quibus apoſtolus loquitur. Quod contra conſcientiam plerique Romanenſium, viuant, agant, doceant, tot teſtimonia veritatis, quae vis conſcientiae illis expreſſit, a noſtratibus collecta docent. Hoc non obſtante, in hoc inſtituto pergunt, conſcientiae tandem ſenſum amittentes, & reuera κεκαυτηριασμένοι τὴν συνείδησιν. Quod & de aliis, quorum ſimilis eſt conditio, intelligendum.

§. XVI.

Qui autem *in ſtatu ſeruitutis* conſtituti ſunt, ſentiunt ſubinde vim legis diuinae, ideoque habent *conſcientiam anguſtam*, ſed ſentiunt modo ſeruili, vt libenter ea perpetraturi eſſent, quae conſcientia mala eſſe dictitat, modo poenae metus non obſtaret. Hinc vt legis obligationem euitent, dubia varia & ſcrupulos circa eam mouent, non ex alio, ſi rem accurate expendas, fundamento, quam quia inuiti ad legis obſeruantiam accedunt.

§. XVII.

Ex iſta conſcientiae, quoad naturam, conditione, maxima grauiſſimaque quoad conuerſionem & rem chriſtianam oriri impedimenta, per

per ſe patet. Praecipuum in *imaginaria* conſcientiae *tranquillitate* conſiſtit. Quia enim forte conſcientiae dormientis, & per errores aliaque ratione conſopitae morſus non ſentiunt, hinc concludunt, ſe bonam & tranquillam habere conſcientiam, atque adeo in ſtatu gratiae eſſe conſtitutos, & non indigere poenitentia. Hinc audacter eos illud Iobi vſurpare videas; ***non reprehendet me cor meum*** (conſcientia mea) ***in omni vita mea, cap. XXVII, 6.***

§. XIIX.

Rurſus alii per nimiam ***conſcientiae*** falluntur ***ſcrupuloſitatem.*** Quod illis fere contingit, qui in ſtatu ſeruitutis ſunt conſtituti. Cum enim ſaepius conſcientiae angores & ſcrupulos ſentiant, hoc pro ſigno ***conſcientiae tenerae*** habent, indeque concludunt, cum circa vitam recte inſtituendam admodum ſint ſolliciti, certiſſimum hoc eſſe fidei ſignum. At cum ex ſeruili ſaltem metu haec omnia proficiſcantur, vellentque libenter, ſi hic non obſtaret, ſuis indulgere vitiis, iſta conſcientiae ſcrupuloſae ſpecie, ſeipſos decipiunt turpiter.

§. XIX.

Contingit etiam, vt homines in ſtatu ſecuritatis, ſaltem ſubtilioris, viuentes, aliquando hactenus conſcientiae rationem habeant, vt a grauioribus delictis atque peccatis ſibi temperent, quo ipſo in eam facile ingrediuntur opinionem, fidei hoc eſſe documentum, quod conſcientiam laedere nolint: cum tamen in alius generis peccatis, ſaltem leuioribus, conſcientiae monita ſtrenue contemnant. Interim, poenitentia & conuerſione ſibi opus non eſſe, inde concludunt.

§. XX.

Secundum gratiam itaque conſiderata conſcientia, primo quidem ***pura*** eſt, purificata per ſanguinem Chriſti, atque ***bona***, hoc eſt, nullis peccatis proaereticis contaminata, idque non per errorem, ſed ſecundum rei veritatem, accurata ſui exploratione praemiſſa. ***1 Tim. I, 5. 19. III, 9. 2 Tim. I, 3. 1 Petr. III, 16. 21. Ebr. IX, 14. X, 22. XIII, 18. Iob. XXVII, 6.*** Etſi enim credentibus etiam, hominibusque ſanctis, cum variis colluctandum ſit infirmitatibus, ſciunt tamen, quod **ὐδὲν κατάκριμα** illis ſit, ***qui in Ieſu Chriſto ſunt, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulant, Rom. VIII, 1.*** *

* Et hinc etiam patet, quod ſoli credentes & regeniti, ***conſcientiam certam*** habere queant: quippe ad quam requiritur non tantum, vt certo ſciam, actionem meam bonam eſſe, ſed eam etiam Deo placere. Per ſolam autem fidem Deo placemus, & ſine fide Deo nihil placet ac placere poteſt, *Ebr.* XI, 6. Adhaerentes autem fidei imbecillitates conſcientiam hominis regeniti incertam aut dubiam non reddunt, quandoquidem ſe horum condonationem per fidem in Chriſtum impetrare nouit. Et huc etiam refero illud apoſtoli,

Rom. XIV. *verf. vlt.* πᾶν ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. *Quidquid non eſt ex fide, peccatum eſt.* Non equidem neſcio, CHRYSOSTOMVM, OECVMENIVM, AMBROSIVM, aliosque, vocabulum *fidei*, pro recto animi iudicio, ſeu pro *conſcientia recta* hic accipere, vt ſenſus ſit: quidquid ſit conſcientia non adſtipulante, peccatum eſt. Quibus etiam HVGO GROTIVS, ad *h. l.* aliique recentiorum, ſuffragantur. Et verum ſane eſt, ſi quis aliquid agat, de quo dubitat, an hocce agere fas ſit, eum grauiſſime peccare, nec a mente apoſtoli id alienum. Quae ſententia tamen apoſtoli ſalua eſt, ſi etiam in eminentiori illa ſignificatione vocem *fidei*, capiamus, qua filialem erga Deum fiduciam merito Chriſti innixam, ſignificat. Primo namque certum eſt, quidquid ex hac fide non proficiſcitur, peccatum eſſe. Deinde, ſine iſta fide, nemo certam conſcientiam habere poteſt. Ea enim fide qui praeditus non eſt, aut per errorem ſibi perſuadebit, ſua opera placere Deo, quae tamen diſplicent, aut anceps & fluctuandus haerebit, an opera, quae tot imperfectiones comites habent, Deo placere queant. Contra qui vera fide, qua meritum Chriſti apprehendimus, praeditus eſt, ſcit ſe habere pacem cum Deo, *Rom.* V, 1. adeoque μετὰ καρδίας ἀληθινῆς ἐν πληροφορίᾳ πίστεως ad Deum accedit. *Ebr.* X, 22. Eum itaque in modum etiam dictum Pauli explicant AVGVSTINVS, *lib.* 4. *contra Iulianum cap.* 3. & *de gratia Chriſti cap.* 26. PROSPER *lib.* 3. *de vita contemplatiua, cap.* 1. *&* 5. aliique add. IO. ADAMVS OSIANDER *annotat. ad Hug. Grotii lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 23. *p.* 1233. *ſeqq.*

§. XXI.

Praeterea, licet intellectus regenitorum, ab infirmitatibus humanis, erroribus (ſed ad fundamentum fidei non ſpectantibus) & dubiis, non plane ſit immunis, in eo tamen omne ſtudium operamque collocant, vt magis magisque cognoſcant, quae ſit voluntas Dei, bona illa, accepta, & perfecta, *Rom. XII, 2. Epheſ. V, 17. 1 Theſſal. IV, 3.* Quae infirma fidelium ſit conſcientia, hinc intelligitur, quam ne offendamus temere, ſed modeſte corrigamus, & in rectam reducamus viam, noſtri eſt officii, docente Paulo, *Rom. XIV, 15. 20. 1 Cor. VIII, 7. 13.*

§. XXII.

Tranquillitas quoque in regenitis deprehenditur *conſcientiae*, non imaginaria, aut illuſoria, ſed vera & realis, fundata in vera fide in Chriſtum, & in teſtimonio ſpiritus ſancti in cordibus illorum. *1 Ioan. III, 19. 20.* Qua in re ne vnquam fallantur, diligens & indefeſſa δοκιμασία ſui ipſius illis inſeruit. *Pſ. CXXXIX, 23. 24. 2 Cor. XIII, 5.*

§. XXIII.

Nec praetermittere licet παιδείαν, qua in regenitis conſcientia fungitur, admonens ſubinde & commonefaciens eos, ne quid temere admittant, quod contra officium ſit, neue ruant in deteriora. Id *antecedentis*, quam vocant, * conſcientiae officium eſſe, conſtat, cum *conſequentis* ſit, aut abſoluere aut condemnare hominem ob perpetrata. *Rom. II, 15.* Ita vero hoc munere apud regenitos fungitur, vt paediae huic lubentes obediant, ſeque a prauis abſtrahi patiantur. *Tit. II, 11. 12.*

* de qua ſupra, ad §. 7. dixi.

§. XXIV.

§. XXIV.

Gratiam & hic imitatur fallax natura, caute obſervanda. Pura bonaque conſcientia ſi dignoſci regenitos dixeris, prompti ſunt paratique & impii ad eiusmodi quid ſibi perſuadendum. Si enim peccata quaedam, grauiora praeſertim, fugiant, ſuffragante externa fidei profeſſione, nihil ſibi ad conſcientiam puram, bonamque, deeſſe putant. Errorem tamen mox deprehendes, ſi modo attendas, num de externis peccatis ſaltem ſis ſollicitus, an vero etiam de internis; num quaeuis peccata fugias, an certum peccati genus excipias; num ex ſpiritus filialis ductu hoc facias, an metu poenae, vel emolumenti cupiditate vel alia quacunque cauſſa naturali impulſus.

§. XXV.

In ſcripturae etiam, veritatumque diuinarum ſcrutinio, dum naturali ingenii bonitate, accedente praeſertim induſtria, magis nonnulli proficiunt, quam alii, hinc & ab erroribus variis dubiisque felicius ſe expediunt, facilius etiam in eam ſe induci patiuntur opinionem, conſcientia vbique ſe gaudere & vera & certa: cum ſubinde ſecus ſe res habeat, quod πνευματικὰ πνευματικῶς non diiudicent. *1 Cor. II, 14.*

§. XXVI.

De tranquillitate illuſoria conſcientiae, iam obſeruauimus, quod multi ea decipiantur. Qua in re naturae, gratiam imitantis, fallacia vel maxime conſpicitur. Quae eo eſt ſpecioſior, ſi poſt qualemcunque ſed hypocriticam explorationem, conſcientiae tamen ſeruare tranquillitatem, ſibi homo videatur.

§. XXVII.

Conuictionem & reluctantiam conſcientiae, quam homines impii ſubinde experiuntur, cui tamen non obediunt, ſed contemnunt eam potius, habentque inſuper, fruſtra nonnulli pro iſta paedia conſcientiae, quae in regenitis eſt, habent, inde, vt ex horum ſe numero eſſe, inferant. Quod fallacis naturae nouum eſt argumentum.

CAPITIS PRIMI
SECT. IV.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD VOLVNTATEM VIRTVTESQVE MORALES.

Σύνοψις.

Voluntatis nomine quid intelligatur, §. I.
Quo pacto ab intellectu differat, §. II.
Errant, qui intellectui in capite, voluntati in corde sedem assignant, §. III.
Quid cordis nomine in scriptura sacra indicetur, §. IV.
Obiectum voluntatis, bonum aliquod aut malum est, §. V.
In bonis particularibus appetendis, magna hominum est diuersitas, §. VI.
Bonum appetendum, aut malum auersandum cognitum esse debet, §. VII.
Intellectus itaque praecedit voluntatem; a voluntate tamen rursus certa ratione determinatur, §. VIII.
An & quousque emendatio atque conuersio hominis ab intellectu incipiat? §. IX.
Sufficiens & proportionata intellectus ad mouendam voluntatem requiritur cognitio, §. X.
Praecipua voluntatis proprietas est libertas: quo nomine quid intelligatur, §. XI.
Circa obiecta indifferentia voluntatem etiam indifferentem esse, §. XII.
Obiectum bonum non potest non appetere voluntas, & malum auersari, §. XIII.
Quae voluntatis ratio, quoad bonum appetendum, fuerit in statu integritatis, quae futura sit in aeterna beatitudine, §. XIV.
quae post lapsum sit, §. XV.
Omni scilicet libertate voluntas in spiritualibus destituitur. §. XVI.
Quod scripturae testimoniis comprabatur, §. XVII.
Quamdiu etiam in hoc statu manet, nihil boni ab ea proficisci potest, §. XVIII.
In externis tamen & ciuilibus, voluntas omnino gaudet libertate quadam, at imminuta, §. XIX.
Vnde & leges, praemia, & poenae ciuiles locum habent, §. XX.
Quo pacto libertatem in spiritualibus homo recuperet, & iterum amittat, §. XXI.
Libertati hominis non obstat concursus, aut praescientia diuina, §. XXII.
nec fatum aliquod, §. XXIII.
Imperium voluntatis, in quo consistat, §. XXIV.
Extendit se ad intellectum, aliasque mentis facultates, §. XXV.
Item ad motus quosdam corporis, §. XXVI.
Per inclinationes voluntatis, moresque, quid intelligatur, §. XXVII.
Quinam mores boni, quinam mali, §. XXVIII.
Adfectus mentales, §. XXIX.
A sensualibus sedulo discernendi, nec confundendi cum spiritualibus, §. XXX.
In voluntate secundum naturam considerata, deprehenditur philautia: quo nomine quid nobis veniat, §. XXXI.
Si pro innato omnibus se conseruandi studio, accipiatur, vitio caret, §. XXXII.
Quis amor ordinatus sit, §. XXXIII.
Scilicet, cum Deus super omnia amatur, §. XXXIV.
In gradibus amoris aestimandis, ad obiectum respiciendum; vnde dubium aliquod soluitur, §. XXXV.
Quaenam itaque philautia praua & inordinata sit, hinc colligitur, §. XXXVI.
Philautiam prauam, grauissimum esse voluntatis vitium, §. XXXVII.

Immo

Strio

§. I.

§. I.

VOluntatis nomine eam mentis facultatem * intelligimus, qua bonum appetimus, malum autem auerſamur. Eaque quod omnes homines, aeque ac intellectu praediti ſint, ipſa quemuis experientia docebit: ex qua etiam, ſi modo ad ſeipſum attendere velit, quam rectiſſime, quid appetere bonum, quid auerſari malum ſit, condiſcet.

* Vocem voluntatis, vel facultatem, vel habitum, vel actum volendi ſignificare, notum. Vt autem a nobis pro facultate accipitur, ita hosce conceptus male a BENEDICTO DE SPINOZA confundi, recte obſeruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap.* 4. §. 1. Spinoza nimirum quoties de voluntate loquitur, eam non niſi pro generali & abſtractiuo volendi actu, qui ab actuali quauis voluntate diſtinguatur, ad ſpecies ab indiuiduo, accipit, & accipiendam eſſe cenſet, quaſi nulla peculiaris in animo facultas detur, qua velle actu, & ad aliquid nos dererminare, poſſumus. Immo voluntatem (pro facultate acceptam) *non niſi ens rationis eſſe, & nequaquam cauſſam huius & illius volitionis* dicendam, diſerte contendit. *epiſt.* 2, *ad Oldenburgium p.* 359. Quae quorſum tendant, ſcilicet vt omni ſublata libertate, totus mundus in aliquod automaton mathematicum, cuius partes mechanica quadam ratione operentur, commutetur, facile perſpicere licet. Recte autem addit SCHOMERVS: *quemadmodum muſculorum & neruorum in digitis ea vis & potentia eſt ante omnem mentis operationem, vt variis modis flecti poſſint, quae non demum naſcitur, cum actu flectuntur, alioquin ab aliis inertioribus membris ea in re nihil differrent, ita & animo ſuam vim ineſſe oportet, qua voluntatem actualem elicere poteſt, quam non poteſt ſtipes. Ea autem vis, quidquid tandem ſit, & vndecunque proueniat, aut adiuuetur, illud alterum principium eſt, quod in doctrina morali conſideramus, vnde voluntates actuales & habituales fluunt.*

§. II.

Facultatem mentis dum voluntatem diximus, manifeſtum, nos neutiquam illorum ſubſcribere ſententiae, qui animam ex intellectu & voluntate ceu partibus, vel omnino ſubſtantiis diuerſis compoſitam volunt; quippe quod naturae eius ſpirituali & ſimplici repugnat. Vnius namque eiusdemque animae, diuerſae ſunt, pro obiecti diuerſitate operationes, adeoque & *δυνάμεις* ac potentiae diuerſae, hinc & diverſae denominationes.

§. III.

Multo itaque minus, illorum adprobamus ſententiam, qui omnino ſedibus etiam diuerſis intellectum & voluntatem diſtinguunt, illi in capite, huic in corde domicilium aſſignantes. Licet enim nonnulli voluntatis motus in corde vel maxime ſentiantur, inde tamen eam in corde collocandam, non ſequitur. Nec video, quo pacto cum natura animae ſpirituali haec ſententia conſiſtere queat.

§. IV.

In ſcriptura ſacra equidem voluntas ſubinde *cordis* nomine venit. Etenim, vt alia taceam, cum *cor integrum*, id eſt, ſincerum, ſerium, non ſubdolum aut hypocriticum alicui tribuitur, voluntatem intelligi, res ipſa docet. conf. *1 Reg. XV, 14. 1 Paral. XII, 38. 2 Paral. XXIX, 31. Pſal.*

 LXXVIII.

LXXVIII, 37. Vnde & pii in Pſalmis ſaepius vocantur, *recti corde. Pſ. VII, 11. XI, 2. XXXVI, 11. XCIV, 15.* Eandem tamen hoc fieri ob cauſſam, quod voluntatis ſcilicet motus in corde maxime ſentiantur, conſtat. Voluntatis ſedem in corde eſſe, inde colligi nequit: cum aliae etiam mentis facultates, aut iunctim, aut ſeparatim, *cordis* nomine quandoque veniant. * Cum autem in corde fons & ſcaturigo prauarum aut bonarum cogitationum, motuum, affectuum ponitur, totam quidem animam, praecipue tamen voluntatem intelligendam eſſe, contendimus. conf. *Gen. VI, 5. VIII, 21. Matth. VI, 21. XV, 19.*

* Lectu digna ſunt, quae de ſignificatione vocis *cor*, obſeruauit MATTHIAS FLACIVS Illyricus, in *claue, p. 178. Ebraei,* inquit, *totum regimen hominis cordi tribuunt, & omnino rationalem animam, in corde collocare videntur, certe perinde ac ſi ea ibi habitaret, cordi omnem vim intelligendi ſimul & eligendi, volendi & agendi, adſcribunt, ſicut etiam vetuſtiſſimi Graeci, praeſertim poëtae, faciunt. Contra philoſophi, animam rationalem, & ita etiam omnem vim intelligendi, volendi ac eligendi, in capite aut cerebro collocant, ſolosque affectus cordi relinquunt. Sin autem velles ſacras litteras, cum philoſophia in hac parte concordare, dicere poſſes, eas ideo tribuere notitias, intelligentiam & electionem cordi, quod in practicis notitiis & electionibus plurimi dominantur affectus aut motus cordis: agere autem ſacras litteras non de ſpeculatiuis, ſed de practicis notitiis, quas Deus vult vel maxime viuas, ardentes ac operoſas eſſe: alioqui eas docere, illas ſpeculatiuas notitias eſſe tantum hypocriſin quandam, & labialem cultum aut honorem. Vt vero declararetur haec ſumma coniunctio affectuum & practicarum notitiarum, adduci poſſet erudita diſputatio Ariſtotelis Ethic. 6. quod ſpeculatiuas quidem notitias (vt ſunt mathematicae) non corrumpant affectus aut habitus mali: at practicas, & prudentiam ipſam, totamque cogitationem gubernatricem, & conſultatricem vitae, prorſus euertant: & ſi quis ſemet prorſus dedat prauis voluptatibus aut cupiditatibus, is mox amittit pia praecepta de moribus, vt, quod propter Deum, ac veram pietatem omnes voluptates, opes ac commoda, atque adeo vita ipſa ſit negligenda. Oſtendit ſane quotidiana experientia, lapſibus & prauorum conſuetudine, mox excuti veras ſalutaresque notitias primae & ſecundae tabulae, atque adeo euangelii ipſius, aut etiamſi vtcunque manent, tamen eſſe otioſas & prorſus emortuas: quas ſcriptura, mortuam ſiue occidentem litteram, & mortuam fidem vocat, 2 Cor. III, 6. Iacob. II, 26. quas non aliter ſaepe hypocritae decantant ex ſuggeſtu, aut alioqui in colloquiis, quam pſittacus ſuum χαῖρε &c.*

§. V.

Obiectum, quod voluntatem mouet, afficitque, vt potentia haec ſeu facultas in actum erumpat, bonum aliquod aut malum eſt. * Illud namque voluntas appetit, hoc auerſatur. Vbi bonum aut malum non abſolutum, ſed relatiuum, intelligendum eſt, hoc eſt, quod nobis bonum vel malum ſit, vel videatur, & ad noſtram conſeruationem ac perfectionem, aut deſtructionem, quacunque ratione faciat, vel facere videatur. Verum enim, an apparens illud bonum ſit, perinde eſt, cum vtroque aeque moueatur voluntas. Vt malum quatenus malum eſt, voluntas appetat, aut bonum quatenus bonum, auerſetur, fieri nequit. Si malum appetat, aut bonum auerſetur, illud boni, hoc mali ſpeciem habeat neceſſe eſt.

* Volun-

* Voluntas itaque a quibusdam dicta est facultas ἀγαθοειδὴς *boniformis*. vid. HENRICVS MORVS in *enchiridio ethico* c. 2. §. 5. Denominatio facta a potiori: cum hoc ipso dum bonum appetit, non potest non auersari malum. Ceterum regulam hancce, quod voluntas semper feratur in bonum, PLATO intellexit, de bono honesto, atque inde conclusit, neminem sponte malum esse, nec volentem quenquam labi nisi decipiatur, & sic omne, quod turpiter fit, fieri ab inuitis. At quod homines semper bonum honestum sequantur, est contra experientiam, vt recte pronuntiat SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 4. §. 17. *pag.* 117. Aut ergo errauit PLATO, ad solum bonum honestum hanc regulam restringendo, aut hoc sibi voluit, si homines bonum honestum tanquam vnicum & verum bonum agnoscerent, fieri aliter non posse, quam vt illud ament: & ita conditionate sententia eius intelligenda esset. Quidquid huius sit: generatim si bonum spectemus, abstrahendo, num verum an falsum sit, verissimum est, quod omnes homines bonum appetant, & malum auersentur. Et sic non necesse est, vt axioma illud vniuersale, in praeceptum officii mutemus, quippe quod sine restrictione ad bonum verum & honestum, admitti nequit.

§. VI.

Et hac quidem ratione apud omnes omnino homines se voluntas habet, vt generatim bonum appetat, malumue auersetur. Sed si ad certa bonorum, malorumue genera descendas, maximam deprehendes varietatem, auersante vno, quod adpetit alter. Cuius diuersitatis ratio non tantum a diuersa obiectorum repraesentatione, sed a propensionum diuersitate, quae voluntati per corporis constitutionem, consuetudinem, aliasque caussas & naturales & morales insunt, petenda.

§. VII.

Vt ad appetendum vel auersandum aliquid, moueatur voluntas, necesse est, vt obiectum aliquod vel bonum vel malum, a facultate quadam cognoscente exhibitum, sentiat: tum enim aut ad istud obiectum fertur, si bonum fuerit, seque velut vnire cum illo cupit, quod *appetere* vocamus, aut illud fugit, seque velut retrahit, quod *auersari* dicimus. Vnde in voluntate aeque ac intellectu & passionem & actionem quandam esse, eosque falli, existimamus, qui intellectus & voluntatis discrimen in eo constituunt, quod illa facultas mere passiua sit, haec actiua *

* Ita CARTESIVS, eiusque discipuli, LVDOVICVS DE LA FORGE *de mente humana, cap.* 11. *pag.* 72. *seqq.* ANTONIVS LE GRAND, *institut. philos. part.* 9. *artic.* 5. MALEBRANCHE, *de inquir. verit. lib.* 1. *cap.* 1. & ex recentissimis EDVARDVS ANDALA, *in exercit. academ. in philosophiam primam & naturalem, part.* 1. *exercitat.* 9. §. 9. 10.

§. VIII.

Appetere bonum cum voluntas & auersari malum, nisi a facultate quadam cognoscente, speciatim si obiecta intelligibilia sint, ab intellectu, bona ista aut mala exhibita sint, nequeat, res ipsa profecto, & experientia docet, quod intellectus praecedat voluntatem. Nec enim voluntas appetere aliquid aut auersari potest, quod non cognitum vlla ratione menti aut perspectum sit, num bonum an malum sit. Voluntas

tamen rursus determinare intellectum potest, ad bonum aut malum accuratius adhuc cognoscendum, immo ad illud ea ratione considerandum, qua id considerari vult voluntas, ad appetitum suum vel auersationem suam aut conseruandum aut augendum.

§. IX.

Perspicere hinc licet, quod ab intellectu emendationis fieri debeat initium, si is ignorantia & errore adhuc laboret: quemadmodum & illud patet, ea intellectus vitia, quae a voluntate pendent, emendari quam rectissime posse, si & voluntas emendetur. Et id quidem ratio docet. In spiritualibus, seu conuersione hominis peccatoris ad Deum, hactenus eadem ratione se res habet, quod rerum diuinarum, quarum ad salutem necessaria est cognitio, omnino ad eam praerequiratur, etsi in ipso deinceps opere conuersionis stricte sic dictae; ad veritates diuinas accuratius considerandas, & salutariter cognoscendas, vt & ad assensum illis praebendum, intellectus a voluntate moueatur, & determinetur, vt hac ratione, & hoc respectu, initium eius fiat, a voluntate. *

* Ne in quaestione hacce, an hominis emendatio ab intellectu, num vero a voluntate incipiat, distinguenda confundamus, quo pacto tum in philosophicis, tum in theologicis ac spiritualibus res se habeat, distinctim considerandum. De emendatione itaque illa qualicunque, qua ad rei summam parum proficitur, quam ratio docet, si sermo sit, certum est, quod cognitio rerum expetendarum ac fugiendarum, voluntatis emendationem praecedere debeat. Si enim homo nesciat, quae bona, quaeue mala sint, quomodo aut bona appetet, aut mala fugiet? Quomodo itaque & voluntatem emendabit? cum emendatio illa in eo consistat, vt bona consectari, euitare mala, homo condiscat. Atque illud est, quod iam docui *in element. philos. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 1. §. 29. *quod nihil adpetamus aut auersemur, nisi idem vtcunque nobis cognitum atque perspectum fuerit*: addita ratione: *ignoti enim nulla cupido.* Quando vero, *in element. philos. instrument. part.* 1. *cap.* 4. §. 43. scripsi, *emendationem mentis a voluntate inchoandam*, id non absolute intelligendum, sed de iis vitiis quae a voluntate in intellectum deriuantur, & in quibus hic ab illa dependet, vt ex proxime antecedentibus, in quibus de praeiudiciis ex praua voluntate ortis, sermo fuit, luculenter patet: vt adeo, qui aliter haec acceperit, non satis ad ea, quae ibi dicta sunt, attendisse, merito censeatur. Quod si vero ad spiritualia quaestio transferatur, tum itidem certum, quod earum rerum, quae ad salutem scitu sunt necessaria, cognitione, instructus omnino esse debeat, qui se ad Deum vult conuertere. Si quis enim quid lex, quid peccatum sit, quantopere peccatis offendatur Deus, quam nulla alia ratio sit iram Numinis euitandi, quam si meritum Christi fide vera amplectamur, & quae reliqua sunt, ignorauerit, quo pacto ad Deum is se rite conuertere aut poenitentiam agere queat, nulla ratione intelligi potest. Et ab hac quidem cognitione conuersio incipit, si vocem conuersionis late accipias, prout actus etiam paedagogicos complectitur. Namque ipsa conuersio stricte sic dicta in ista cognitione nondum consistit, cum ea praediti esse possint, qui tamen non sunt conuersi. Interim ad conuersionem stricte sic dictam, omnino praerequiritur, vti res ipsa docet. Quod si vero ista cognitione praeditus homo sit, & voluntas efficaciter moueatur, tum demum stricte sic dicta conuersio incipit, in qua, quo pacto a voluntate moueatur & determinetur intellectus, B. IOAN. MVSAEI potius, quam meis verbis exprimere malo: *a concursu*, inquit, *Dei supernaturali habet eadem* (reuelatio) *quod intellectum ad assensum credendo.*

credendorum & sui, mouet. Et eo quidem eleuata, superaddit intellectui quasi lucem ad res fidei, iam apprehensione simplici cognitas, iudicio iis conformi cognoscendas. Quia tamen eas intellectus non in seipsis euidentes, sed tantum in testimonio Dei, eoque ineuidenti cognoscit, vt certum sit eius iudicium & assensus firmus, requiritur vt diuinitus eleuata reuelatio longius, & ad voluntatem quoque se porrigat, eamque simul afficiat, pulset, & in consensum trahat atque adeo id efficiat, VT SVO IMPERIO VOLVNTAS INTELLECTVM AD ACTVM ASSENTIENDI, *absque vlla formidine oppositi eliciendum,* DETERMINET. *Motio haec voluntatis,* ita pergit laudatus auctor, *ad imperandum intellectui assensum, a Deo reuelante, eiusque cum sua reuelatione concursu supernaturali profecta, est testimonium illud Dei, quod in semetipsis habent credentes, & quo ad credendum, quod Deus ipse in scripturis, & per eas loquatur, inducuntur,* 1 Io. V, 10. *de quo paulo ante egimus pluribus. Christus videtur eam verbo trahendi insinuare, quando Ioh. VI, 44. dicit: nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Nam venire ad Christum hoc loco est credere in eum, vt ex praecedente vers. 35. intelligitur: trahere autem hominem ad credendum in Christum, pertinet potissimum ad voluntatem, estque eius voluntatem mouere, vt intellectum suo imperio ad assensum, credendis iam per reuelationem ei repraesentatis, & simplici apprehensione cognitis, praebendum, firmiter determinet. Paulus eandem per apertionem cordis, innuere videtur, cum Actor. XVI, 14. dicit, Deum aperuisse Lydiae purpurarum venditrici, cor, ad attendendum ea, quae dicerentur. Nam aperire cor ad attendendum, quoad rem est mouere, inducere cor, seu voluntatem, (quae in scripturis frequenter admodum cordis appellatione indigitatur) vt intellectum ad consideranda ea quae dicuntur, & ad assensum iis praebendum, applicet & determinet.* Ita quidem MVSAEVS, *in tract. theol. de conuers. hom. peccat. ad Deum, disp. 6. §. 74. 75. p. 385. 386.*

§. X.

Nec qualiscunque saltem, sed sufficiens & proportionata cognitio praecedere debet ad mouendam, adeoque & emendandam, voluntatem. Ratio ipsa hoc omnes docet, quod obiecti repraesentatio, si aut recte se non habeat, aut non sufficiens sit & proportionata, in mentis facultatibus nihil efficiat, aut id non efficiat, quod efficere debebat, quod vel sensuum & appetitus sensitiui exemplo patet. Vnde si ad spiritualia haec transferantur, palam est, conuerti hominem rite non posse, adeoque nec saluari, nisi eorum omnium, quae ad fundamenta doctrinae christianae pertinent, vera & sufficienti notitia instructus sit. Quod non satis secum perpendunt, qui voluntati omnia, intellectui nihil tribuentes, aut illam sine intellectus opera fide instrui, virtutibusque imbui posse, perperam existimantes, religionum quandam indifferentiam infelici conatu fingunt. *

* Multiplici ratione haec istorum hominum sententia peccat, qui hoc modo religionum indifferentismum promouere cupiunt. Namque & erroneos de fide sibi conceptus formant, ac si ad solam voluntatem spectet, cum tamen simul ad intellectum & voluntatem pertineat, ad illum quoad notitiam, & assensum, ad hanc quoad fiduciam, immo fidem potius cum amore confundunt: & perperam etiam sibi persuadent, ac si fides, vt illi eam accipiunt, seu amor, vel vllus alius motus, sine praeuia sufficiente & proportionata cognitione, excitari in voluntate possit. Quae omnia cum partim rationi ipsi, partim & quidem diserte scripturae sacrae, & primis christianae religionis elementis aduersentur, vt iis prolixe refutandis immoremur, necesse non est, praesertim cum haec ad alium quoque locum spectent.

§. XI.

Praecipua voluntatis proprietas, qua si non actu semper gaudet, saltem gaudere debebat, libertas constitui solet, adeo vt iuxta quosdam ipsa essentia voluntatis in libertate consistat. Libertatis autem nomine eiusmodi intelligimus indifferentiam ad opposita, qua omnibus ad agendum positis requisitis, agere aliquis potest, vel non agere, hoc item vel alio modo agere. Qui vero libertatem per absentiam impedimentorum externorum definiunt, discrimen quod inter sponte agere, & libere agere, intercedit, non attendunt. *

* De natura libertatis non vna omnium est sententia. In absentia impedimentorum ab aliis ponitur, ab aliis indifferentia ad opposita. Priori sententiae subscribunt IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *in lin. doctrin. mor. cap.* 6. §. 5. ANTONIVS LE GRAND *institut. phil. part.* 9. *artic.* 5. NICOLAVS GVRTLERVS *institut. theolog. cap.* 9. §. 8. 9. ceterique reformatae ecclesiae doctores, posteriori praeter theologos nostrates, SAMVEL PVFENDORFIVS *in element. iurisprud. vniuers. lib.* 2. *obseruat* 20. & alii quamplurimi. Nos ita incedimus. Eum qui per principium aliquod externum ad certum agendi modum determinatur, liberum non esse, fatentur omnes. In eo ergo consensus est, ad libertatem requiri externorum impedimentorum absentiam. Rursus tamen nec id negari potest, bruta libere non agere, etsi per externum principium ad vnum agendi modum non determinentur. Ad libertatem itaque amplius quid requiritur: scilicet indifferentia ad opposita, aut si mauis, vis quaedam seipsum ad certum agendi modum determinandi. Rursus tamen & id manifestum, eos, qui seipsos ad certum agendi modum determinant, non carere libertate: qua proprie illi demum priuantur, qui a principio alieno, siue in eodem subiecto, siue extra illud existente, ad certum agendi modum determinantur. Quae cum ita sint, primo quidem notionem libertatis non eo vsque extendendam patet, vt immunitatem a principio determinante proprio denotet, cum voluntas etiam, cum ab interna rectitudine ad obediendum Deo, hic & nunc determinatur, rectissime libera dicatur. Sed tamen nec ad solam impedimentorum externorum absentiam restringendam manifestum est, cum vel hominum brutorumque hoc doceat differentia. Et hinc etiam patet, quid respondendum sit, quando obiiciunt, angelos hominesque beatos, non habere indifferentiam ad opposita, v. g. ad peccandum & non peccandum. Ad veram enim notionem libertatis hoc non requiritur. Liber enim is est, qui rectum intellectum sequi, & pro eius iudicio se determinare potest, non vero liber est, qui illum vel non habet, vel sequi nequit. Praeterea indifferentia ad peccandum, ideo ad notionem libertatis referri nequit, quia imperfectionis tantum est libertas, ad damnum contrahendum, seque sua libertate exuendum, vt loquitur SCHOMERVS *theolog. moral. cap.* 4. §. 4. Ceterum IO. LOCKIVS, notionem libertatis in voluntatem plane non quadrare, contendit, quaestionemque, *an voluntas hominis libera sit*, absonam plane & ridiculam vocat. Immo eodem modo se istam quaestionem habere dicit, ac si quis quaerat: *num virtus quadrata sit?* Nimirum per libertatem, facultatem quandam agendi, hoc est, cogitandi vel non cogitandi, mouendi se & non mouendi, cum electione vnius prae alio, coniunctam, intelligit. Eaque facultas seu potentia, cum agentium sit, voluntati eam tribui non posse existimat, quae & ipsa sit facultas: nisi dicere velis, facultatis dari facultatem, quod ridiculum sit. Ita omnes de voluntatis libertate controuersias vnico velut ictu prosternere sibi videtur: *de intellectu humano lib.* 2. *cap.* 21. *p.* 281. *seqq.* At id sibi sumit LOCKIVS, non temere illi concedendum a quibusuis, libertatem esse facultatem seu potentiam distinctam a voluntate. Est enim proprietas quaedam voluntatis, in eius operationibus conspicienda. Putoque omnes intelligere homines, quid illud sit, cum quaero: an voluntas pluribus propositis obiectis vnum possit eligere, alterum respuere?

cum

cum contra quaestionis, *an virtus quadrata sit?* nullus sensus sit. Et hinc reliqua diiudicari possunt. Sed dicendum hic quoque aliquid esset de GVILIELMO KING, qui nouam quandam rationem, libertatem voluntatis explicandi, sibi inuenisse visus est, *de origine mali cap. 5. sect. 1. subsect. 2. & 3. p. 130. seqq.* nisi sententiam eius iam explosisset IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS *in Manichaeismo ante Manichaeos, sect. 3. §. 30. pag. 446 seqq.* Bene vero est, quod ipse agnoscat KINGIVS, receptam sententiam (quae voluntati facultatem seipsam determinandi tribuit) *libertatem stabilire, & communi hominum sensui, & experientiae conuenire.* Quae vero ipse in hac sententia desiderat, non magni sunt momenti, & facile diliui possunt. *Voluntas*, inquit, *se determinare statuitur, at quomodo id fieri potest, non dicitur, nec cui vsui inseruiat eiusmodi potentia, si admittatur. Immo videtur magis obesse, quam prodesse hominibus.* Enimuero, ideo neganda res ipsa non est, si modus operationis non constet. Hoc ipse docuerat KINGIVS *supra pag.* 160. *Neganda*, inquit, *res non est, quia modus, quo fit, nescitur: modus, quo solis radii oculorum neruos mouendo, conceptum lucis in animo efficiunt, penitus ignoratur: nec magis notum, quomodo ad conceptum mentis & voluntatis nutum, membra corporis agitarentur: nemo tamen haec negat, quia modus, quo fiunt, latet.* Hoc ergo & sibi hic dictum putet. Miror vero, quod *vsum huius facultatis*, sibi commonstrari cupiat, quasi hicce vsus non sit maximus, quod vel ipso fatente auctore, libertatem haec sententia stabiliat. Quem vsum longe maximum esse, facile agnoscent omnes, qui secum expendent, quaenam sequantur, si libertas omnis homini eripiatur. Sed mitto reliqua, de quibus luculenter WOLFIVS *l. c.* Id saltem adhuc addo, cum variae sint *libertatis* species, quarum praecipuae sunt *libertas a necessitate, & libertas a lege*, non de hac, sed de illa nobis sermonem esse. Libertatem enim ab omni lege, etiam diuina, cum natura hominis non conuenire, suo loco a nobis probabitur.

§. XII.

De libertate itaque voluntatis cum quaeritur, is quaestionis sensus est, an pluribus obiectis propositis, voluntas vnum eligere, respuere alterum possit, nec naturae quadam necessitate ad vnum eligendum, alterum respuendum feratur. Vbi quidem id dubio, vt puto, caret, si obiectum sit indifferens, & nec boni nec mali rationem habeat, voluntatem quoque manere indifferentem, nec ad vnum prae alio aut eligendum, aut respuendum, ferri.

§. XIII.

Quod si obiectum aliquod aut bonum aut malum sit, & reuera ita a mente cognoscatur sentiaturue, voluntas bonum quidem non potest non appetere, & malum non potest non auersari: porro si plura occurrant bona, quorum vnum vehementius afficiat voluntatem, quam alterum, dubium non est, quin misso hoc, voluntas in illud feratur: quod identidem etiam de malis est intelligendum, si plura concurrant, quorum alterum vehementius altero, voluntatem percellat. Interim tamen, si intellectus ostenderit bonum aliquod, quod voluntas appetit, reuera non esse bonum, & vice versa, potest voluntas se vtcunque determinare ad ea agenda, quae ad amorem

istum

istum imminuendum aut augendum, licet pro diuersitate circumstantiarum vario cum successu, pertinent. Cumprimis autem statuum diuersorum, in quibus homines constituti sunt, habenda est ratio.

§. XIV.

In statu integritatis, cum nihil adesset, quod hominem impediret, quo minus Deum vt summum bonum cognosceret & amplecteretur, non poterat non eundem amare super omnia: quemadmodum & eadem in vita aeterna futura est hominis felicitas: quam si quis hoc nomine non satis perfectam credat, quaenam vera felicitas sit, nescire videtur. Libertas interim hominis in vtroque statu summa & adfuit, & futura est, cum nihil aut fuerit, aut futurum sit, quod eam aut imminuerit, aut imminuere possit, caussaque nulla exstiterit, cur aliter voluntas se determinare debuerit, aut futura sit, cur se aliter determinare debeat.

§. XV.

Postquam vero per tristem primorum parentum lapsum, homo a Deo ad se ipsum conuersus est, seque & ea omnia, quae suis cupiditatibus maxime inseruiunt, pro summo bono habet, ea quoque non potest non amare & affectu intensissimo prosequi. Cumque caussae diuersae sint, vt supra iam dictum, cur ex plurimis obiectis vnum homini magis placeat, quam alterum, prout scilicet ad iucunda magis, aut decora, aut vtilia fertur, suam in his beatitatem quaerens, quamdiu quod placuit, bonum illi videtur, illud quoque non amare nequit. Et quamdiu in eo statu homo versatur, libertate omni caret, frustraque illi dixeris: Deum supra omnia amandum. Quod enim pro summo bono habet & amat, necessario amat. Prout vero amor iste comparatus est, ita & cogitationes, affectus, actiones internae, externae, nisi obstaculum aliquod aut impedimentum accedat, se habent.

§. XVI.

Si intellectus etiam, rectiora edoctus, vel maxime intelligat, non verum, sed apparens, nedum summum bonum esse, quod amatur, & media etiam proponat, per quae voluntas ab inordinato isto amore liberari queat, (quamuis media ad hoc sufficientia sola scriptura suppeditat) subinde tamen parum proficit, voluntate etiam ad media ista legitime vsurpanda nimis existente languida, & a vero summoque bono abhorrente. Inclinationes enim suas propensionesque

nesque ad certum bonorum genus, siue a corporis constitutione, siue aliunde ortas, subinde potius sequitur voluntas, quam intellectus repraesentationem. Vnde omni prorsus libertate in spiritualibus destitutum hominem, quamdiu nondum conuersus est, intelligitur.

§. XVII.

Atque idem scriptura sacra confirmat, quae hominem nondum conuersum *seruum peccati* esse docet, *Rom. VI, 16. mortuum in peccatis*, *Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* quiue adeo solis naturae viribus nihil aut velle, aut operari, possit. Vnde & Christus seruator dicit: *sine me nihil potestatis agere*, *Ioan. XV, 5.* Qui & alibi profitetur: *si filius vos liberauerit, vere liberi estis*, *Ioan. VIII, 36.* Ex hoc enim libertatis defectu prouenit, quod homo seipsum conuertere nequeat, voluntate per sui ipsius & rerum creatarum amorem a Deo auersa, donec per eius gratiam iterum ad eum conuertatur. Deus enim est, qui *in nobis operatur & velle & perficere*, *Phil. II, 13.* qui *cor hominum aperit*, *Actor. XVI, 15. lapideum cor remouet*, *Ezech. XI, 19. XXXVI, 26. cor nouum in nobis creat*, *Ps. LI, 12. resipiscentiam dat & agnitionem veritatis*, *2 Tim. II, 25.* Ideoque & conuerti homo, non seipsum conuertere dicitur, *Ps. LXXX, 4. 8. 20. Ierem. XXXI, 18.* alibique, aut quando seipsum conuertere iubetur, sensus est, quod diuinae operationi non debeat resistere. conf. *Ezech. XVIII, 31. Ierem. IV, 4.* Qui vero conuersi sunt, *liberati sunt a peccato, serui facti iustitiae*, *Rom. VI, 20.*

§. XVIII.

Quemadmodum autem homo sibi relictus, solis naturae viribus seipsum conuertere nequit, ita & quamdiu conuersus non est, nihil boni in spiritualibus edere potest. Peruerso enim isto amore sui, rerumque creatarum, semper ad praua cupienda, cogitanda, agenda, nisi impedimento quodam retineatur, abripitur. *Omne* enim *figmentum cogitationum cordis humani tantum malum*, *Genes. VI, 5.* Ex venenato cordis fonte mala tantum scaturiunt, *Matth. XV, 19.* Malae arboris boni fructus esse nequeunt, *Matth. VII, 18.* add. *Rom. VI, 18. Ephes. II, 3.*

§. XIX.

Quae de spiritualibus diximus, ea ad externa & ciuilia, minime sunt extendenda. In hisce quin libertatem, sed imminutam tamen, homo habeat, dubitari nequit. * Licet enim in bona apparentia, & praesertim, quae eius propensioni maxime conuenientia sunt, ita feratur homo naturalis sibique relictus, vt ea non amare nequeat, si

tamen in certo bonorum apparentium genere amor iſte eousque excedat, vt in peccata externa erupturus ſit, in hominis poſitum eſt poteſtate, aut aliorum bonorum, licet apparentium, aut malorum etiam, quae externa peccata conſequuntur, repraeſentatione, appetitum ſuum ita coercere, ne in eiusmodi peccata externa erumpat. Immo poteſt voluntas, ſi intellectus damna ex inordinato amore in hominem redundatura repraeſentauerit, ſeipſum determinare ad media quaedam vſurpanda, quibus amoris iſtius vis imminuatur, quanquam vera & genuina media nullibi, niſi in ſcriptura ſacra, inueniat. Cuius quidem libertatis varii omnino dantur gradus, prout per educationem, conſuetudinem, aliasque cauſſas aut propenſio iſta ad certum bonorum genus confirmata & radicata, aut contra facultas mentem velut in aequilibrio, quoad actus ſaltem externos, immo & interdum internos, continendi aucta & corroborata fuit.

* In libertate voluntatis recte explicanda duo euitanda ſunt extrema: alterum illorum eſt, qui libertatem hominis nimis extendunt, in ſpiritualibus etiam homini gratiae viribus deſtituto, aliquam concedentes libertatem, id quod faciunt PELAGIANI, & qui illorum veſtigia premunt: alterum illorum, qui omnem plane libertatem homini eripiunt, illum in machinam quandam ſeu automaton commutantes, cuius motus omnes & actiones mechanica quadam neceſſitate ex certis cauſſis fluant. Atque hoc magno conatu SPINOZA egit, cuius ethica inter alia eo quoque tendit, vt omnem hominis euertat libertatem. Non enim conſiderandum hominem cenſet, vt qui imperium in imperio naturae exerceat, ſed qui in omni etiam cogitationum geneſi, & voluntatis motu, tanquam pars naturae, eius communem ordinem ſequatur, in quo ſemper vnum determinetur ab altero in infinitum, ſecundum modos quibus corpus afficitur. Hinc *part. 1. ethic. propoſ. 32.* docet: *Voluntas non poteſt vocari cauſſa libera, ſed tantum neceſſaria.* Quod ita demonſtrare annititur: *Voluntas, certus tantum cogitandi modus eſt, ſicut intellectus, adeoque (per propoſ. 28.) vnaquaeque volitio non poteſt exiſtere, neque ad operandum determinari, niſi ab alia cauſſa determinetur, & haec rurſus ab alia, & ſic porro in infinitum.* Similia habet *part. 2. propoſ. 9.* item *propoſ. 48. & ſqq.* Fundamentum impiarum iſtarum & abſurdarum hypotheſium, ad illud de ſuccedente ſibi in infinitum, rerum connexione ac dependentia, poſtulatum, tandem redit, quod *part. 1. defin. 2. & propoſ. 21. & 28.* inde probat, quia omne finitum, finitur per aliud eiusdem naturae, adeoque non ex abſoluta natura alicuius attributi fluit, quae aeterna & infinita eſt, ſed quatenus illud aliquo modo affectum eſt. Satis quidem inepte, vt recte pronuntiat B. SCHOMERVS, qui exemplo futilitatem iſtius pſeudo-demonſtrationis aperte oſtendit. *Quae ſubtilitas,* inquit, *ſi in exemplo fiat clarior, eadem eſt, ac ſi diceres: voluntatem v. g. cibi capiendi voluntatem determinatam eſſe, propterea, quia non eſt v. g voluntas lapidis proiiciendi, ideoque non fluere illam cibi capiendi voluntatem ex abſoluta ſeu vniuerſali & abſtracta natura cogitationis, ſed a voluntate aliqua determinata alia, nempe voluntate proiiciendi lapidis. & ſic in infinitum.* Hinc recte addit: *ita cothurnata haec geometricae demonſtrationis ſapientia in pueriles reſoluitur ineptias, quibus determinatio rei interna cum externa, & haec cum cauſalitate cauſſae efficientis miſere confunditur.* Nec rectius ſe habet altera SPINOZAE hypotheſis, *part. 2. propoſ 7.* ordinem ac connexionem idearum eandem eſſe, ac ordinem & connexionem rerum, *idque ideo, quia cognitio effectus pendeat a cognitione cauſſae,* quod ab eodem auctore *l. c.* demonſtratur. Sed SPINOZAM vna cum HOBBESIO, easdem cum illo tibias inflante, refutauit etiam CLARCKIVS *in orationibus de demonſtratione exiſtentiae & attributorum Dei, prop. 9.* Iungendus his vir cetera doctiſſimus

ctissimus PETRVS BAELIVS, qui passim de hominis ita philosophatur libertate, vt eam penitus euertere videatur. Huc sane tendunt principia quaedam, quorum haud obscure in se suscepit patrocinium. Alterum eorum est, quod Deus actiones caussae liberae praeuidere non potuerit: alterum, quod actiones omnes ipsi Deo adscribendae sint, iuxta systema, quod vocant, caussarum occasionalium, recentioribus quibusdam philosophis adprobatum. Per vtrumque sane, libertas hominis labefactatur. Ex priori enim sequitur, hominem iam antea ad agendum a Deo fuisse determinatum, vt, quid acturus esset, praeuidere potuerit. Ex posteriori autem sequitur, hominem nihil agere, aut agere posse, cum homo qua animam pariter ac corpus occasionem tantum praebeat Deo, potentiam suam in homine exercendi, atque per hunc ceu instrumentum quoddam operandi. In ea enim, qui systema caussarum occasionalium defendunt, versantur opinione, ob arctissimam animae corporisque vnionem, Deum ad certorum motuum praesentiam in anima certas formare ideas, & rursus ad praesentiam certorum actuum voluntatis, certos in corpore motus producere. Quae profecto ita comparata est sententia, vt homini nihil omnino, quod agat, relinquat, & plurima quoque incommoda ad summam impietatem ducentia, post se trahat. BAELIO haec, quae indicauimus, recte tribui principia, etsi sententiam suam ex aliorum mente subinde disputando, callide tegat, euincit vir clarissimus, IO. CHRISTOPHORVS WOLFIVS in *Manichaeismo ante Manichaeos*, *sect.* 3. §. 21. *pag* 13. qui & in hacce sententia confutanda studium operamque suam haud inutiliter collocauit. conf. §. 22. *p.* 415. *seqq.*

§. XX.

Qua libertate posita, poenae etiam & praemia ciuilia locum habent. Iniustum enim ceteroquin foret, punire hominem, nisi in eius positum fuisset potestate, a delictis istis grauioribus sibi temperare. Immo leges quoque frustra hominibus praescriberentur, si in illorum non esset positum potestate, suos ad illas componere mores, & a vetitis se abstinere. * Ex quo id etiam consequitur, legum ciuilium, & quae iis innituntur, poenarum, hanc vim esse & efficaciam, in officio vt contineantur homines: emendari inde, nisi per accidens, nequeunt. Nec enim emendatio vera speranda, quamdiu homines apparentia bona, pro summo bono habent, iisque se abripi ad peruersa quaeuis patiuntur.

* Quod libertate tali, quam explicauimus, in naturalibus, seu moralibus & ciuilibus, prout haec spiritualibus opponuntur, voluntas gaudeat, variis comprobari rationibus potest. ipsa hoc testatur scriptura sacra, cum consilii sui hominem habere potestatem dicit, 2 *Sam. XXIV*, 12. *Actor. V*, 4. 1 *Cor. VII*, 37. ipsaque hoc omnes experientia docet, cum homines, qui aliquid agunt, deliberationes instituunt, & ex pluribus obiectis aliquid eligunt. Praeterea, si quid esset extra voluntatem in nobis, vnde illa determinaretur, vel motus corporis esset, quod vult SPINOZA, vel iudicium intellectus, quod scholastici quidam contendunt cum SOCRATE & PLATONE: at vtrumque perperam dici, neruose ostendit SCHOMERVS *theol moral. cap.* 4. §. 7. *p.* 103. Ad haec accedit argumentum, a poenis & praemiis desumptum, quo ad libertatem voluntati asserendam, vsi sunt patres, IVSTINVS martyr. *apol.* 1. *pro christianis pag.* 89. & *apol.* 2. *p.* 137. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 1. *Strom. pag.* 5. aliique. Perperam autem inde colligit PETRVS CHAVVINVS, ac si homo irregenitus in spiritualibus etiam libertate quadam gaudeat, *lib.* 2. *de relig. natur. cap.* 3. Non enim ea mens veterum ecclesiae doctorum: neque ex hocce argumento illud fluit. Vt poenae & praemia ciuilia locum habeant, sufficit libertas quoad externa, seu quod homo externas suas actiones ad leges componere possit. Quod ad diuina & spiritualia attinet, cuncta illi peccata in foro diuino recte imputantur, etiamsi libertate destituatur.

destituatur. Per lapsum enim primorum parentum, posteris eorum omnibus iure meritoque imputatum, homines ipsi in culpa sunt, vt in hocce statu seruitutis versentur, & per naturae suae corruptae conditionem non peccare nequeant. conf. quae hac de re dixi in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 2. §. 18.*

§. XXI.

Ad Deum itaque dum conuertitur homo, apparentium bonorum peruersus & inordinatus amor magis magisque imminuitur, & ita *seruitus peccati* pro vitae huius conditione tollitur, homoque libertati restituitur; * qua rursus excidit, si, quod fieri potest, rerum mundanarum deliciis inescatus, eas loco Dei, pro summo bono amplectatur & amet. Si quis enim mundum amat, in eo non est amor patris, *1 Ioan. II, 15.*

* Non male nonnulli cum BERNHARDO triplicem *libertatem* statuunt: aliam *a necessitate*, aliam *a seruitute peccati*, aliam *a miseria*. Haec enim si recte intelliguntur, hactenus dictis lucem affundere possunt. Libertatem a necessitate, habet homo etiam post lapsum. Libertatem a seruitute peccati, habuit ante lapsum, & eam recuperat post conuersionem. Libertatem a miseria obtinebunt demum fideles post hanc vitam. Sed referre libet ipsa BERNHARDI verba: *triplex*, inquit, *nobis est proposita libertas: a peccato, a miseria, a necessitate. Hanc vltimo loco positam, contulit nobis in conditione natura. In primam restauramur a gratia. Media nobis reseruatur in patria. Dicatur ergo prima, libertas naturae, secunda gratiae, tertia gloriae, de gratia & lib. arbitr. cap. 3.* Eandem distinctionem dum refert HENRICVS A S. IGNATIO, homo Romanensi ecclesiae addictus, sed satis ingenuus, admodum conqueritur de peruersa ista moralistarum recentiorum agendi ratione, qua libertatem saltem a necessitate defendant, *explosa libertate a seruitute peccati*, (in quantum ea hominibus regenitis competit.) Haec scilicet est libertas, quam homines huius seculi non intelligunt, & parum curant. *Nescio*, inquit, *cur tanta cum animositate nouiores explodant omnem aliam, quam indifferentiae libertatem, tanta etiam contentione Theophilus Raynaudus, Annatus, Antonius Richardus post Molinam persuadere conentur, veram proprieque dictam libertatem necessitati in vniuersum, opponi, non seruituti, ideoque libertatem seruituti oppositam, non veram, sed metaphoricam & improprie dictam libertatem esse, solum e suggestu suadendam, non in scholis & e cathedra tradendam, vtpote non philosophicam, nec principiis Aristotelicis innixam.* Nimirum, qui indolem peccati, intimamque naturae humanae corruptionem non intelligunt, aut cum PELAGIO eleuant, eos mirum non est, liberationem ab hac seruitute non magni facere. Interim recte addit antea laudatus auctor: *quasi vero plura de natura libertatis Aristoteles, lumine naturae assecutus fuerit, quam apostolus Paulus, &c. Quasi non ipse, (quod amplius est) Christus Ioan. VIII. dicat: si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis; in ethica amoris, seu theologia sanctorum Augustini & Thomae Aquinatis, part. 2. lib. 2. cap. 1. p. 189.*

§. XXII.

Extra hominem nihil est, quod eum libertate sua ita priuet, vt necessitate quadam imposita, ad bene vel male agendum, adigat. Qui enim cum Numinis aut concursu, aut praescientia, libertatem hominis consistere non posse existimant, & in Deum & in homines iniurii sunt, nec aut concursus diuini, aut praescientiae rationem intelligere videntur. Concurrit enim Deus cum hominibus aliquid agentibus, sed modo naturae humanae conuenienti. Praescientia autem, quod rebus

rebus praescitis inferat necessitatem, nec ratione, nec exemplo comprobari potest, & praescientiae indoli repugnat, conf. *Es. XLVIII, 8. Deut. XXXI, 20.* *

* Prolixas, quae de concursu Dei, & praescientia eius, num hominum tollatur per eam libertas, instituuntur, disputationes, nunc attingere nolo, quamuis non deessent, quae hac de re dici possent. Erit alibi de hisce ex instituto agendi locus. Quo pacto autem electiones prauae hominum, ex liberi arbitrii abusu profluentes, cum bonitate & potentia Numinis consistere queant, operose explicat GVILIELMVS KING, *de orig. mali, cap. 5. sect. 5. p. 198. seqq.* Digna sunt, quae legantur, sed & expendantur, ac rite diiudicentur.

§. XXIII.

Fato praeterea cuidam, qui hominum libertatem subiiciunt, siue sidereum, siue Stoicum sit, quid dicant, nesciunt, & asserunt, quae probare nequeunt, quaeue & rationi & experientiae repugnant. Astrologicae enim artis, praesertim si eo vsque progrediatur, plurimi iam satis exploserunt vanitatem. * Stoicum autem fatum, vel hoc nomine, quod, quid sit, ab ipsis Stoicis explicari non potuerit, & cum hominis libertate Numinis prouidentiam tollat, iampridem proscriptum est a sapientioribus. **

* Legendi hac de re HIERONYMVS SAVANAROLA, *aduersus astrologiam diuinatricem*, IO. SARISBERIENSIS, *lib. 2. Polycrat. cap. 19.* IO. PICVS MIRANDVLANVS, *libris 12. aduersus astrologos*, BENEDICTVS PERERIVS, *lib. 2. commentar. in Genesin.* PAVLVS MERVLA, *lib. 2. cosmograph. generalis cap. 16.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, *theolog. gentil. lib. 2. cap. 48.* DANIEL BARTOLI, *in operibus moralibus, part. 3. lib. 2. cap. 10.* GISBERTVS VOETIVS, *dissertat. de prophetia*, aliique, add. *dissertatio* nostra *de cultura ingenii, cap. 1. § 11. seqq.*

** Frustra quidem annitente, omnemque mouente lapidem, IVSTO LIPSIO, vt fatum Stoicum defendat, & per illud ipsam prouidentiam diuinam eos intellexisse euincat, *physiolog. Stoicor. lib. 1. dissertat. 11.* Malignitatem fati Stoici ex instituto demonstrat IACOBVS THOMASIVS, *de exustione mundi Stoica, dissertat. 13. pag. 156. seqq.* add. quae dixi *dissert. 2. de erroribus Stoicorum in philos. morali* §. 10. & *dissert. 3.* §. 4.

§. XXIV.

De libertate voluntatis cum ex dictis constet, nunc & de imperio, quod illi tribuitur, aliquid monendum. Eo vero nomine nihil aliud intelligimus, quam eiusmodi voluntatis potestatem, qua mentis facultates reliquas in vsum suum intendere, & motus quosdam corporis pro lubitu excitare ac determinare potest. *

* Improprie itaque dictum est imperium, quod voluntati tribuitur. Scholastici multas hic sibi sine necessitate ambages disponunt. Sufficit scire, quod experientia omnes docet, intellectum voluntatis quandoque nutum sequi, itemque motus quosdam corporeos, idque ita sapientissime a Deo esse dispositum, cum ad hominis conseruationem hoc necesse sit, nec plus tamen requiratur. Legendus hac de re ex recentioribus philosophis PHILARETVS, vel quisquis sub hocce nomine latitat, *ethic. lib. 1. cap. 3. §. 8. p. 40. seqq.*

§. XXV.

In intellectum voluntati imperium aliquod competere, iam supra obseruauimus. Neque hoc ita capiendum, ac si voluntas efficere queat,

vt, quod intellectus ita intelligit, hoc ad eius nutum aliter intelligat: vel vt intellectus, quod verum iudicat, falsum iudicare queat, si homini ita visum fuerit. Perinde enim hoc esset, ac si quis existimaret, perceptionem colorum, quae fit oculis, itidem ad lubitum voluntatis mutari posse. Quidquid intellectus verum esse intelligit, id non potest non vt verum cognoscere, siue id velit, siue nolit voluntas. Voluntati hoc saltem relictum, intellectum vt determinet, ad rem quandam accuratius aut segnius, hoc aut illo modo, considerandam: indeque contingere potest, vt ad voluntatis lubitum, non vt decebat, intellectus rem considerando, eam non recte intelligat, sed decipiatur, inducaturue in errorem. Et hinc quodnam etiam in facultatem imaginatiuam, ac memoriam, voluntatis imperium sit, intelligitur. Diiudicare etiam hinc licet, an & quousque ad sententiam quandam, ceu veram, amplectendam, homo cogi queat.

§. XXVI.

In corporis quosdam motus, qui & inde *voluntarii* dicuntur, voluntati potestatem quandam seu imperium competere, ipsa quemlibet experientia docet, quemadmodum contra obscurum valde, quo pacto mens corpus moueat. Rursus tamen & id constat, non competere voluntati imperium in omnes motus corporis: Scilicet, consultum erat ad hominis conseruationem, vt manus pedesque mouere posset pro lubitu: non aeque, vt pro lubitu sistere posset circulationem sanguinis. Et per hanc facultatem mouendi corpus certasque eius partes, externos quoque sensus ad animi corporisque salutem dirigere voluntas potest, minime autem efficere, vt, quod semel sensibus percepimus, non ita percipiamus, vt percepimus. Ad vitam recte instituendam, hoc obseruasse, plurimum refert.

§. XXVII.

Ex bonorum, praesertim apparentium, varietate, non potest non inclinationum magna oriri diuersitas. Hoc enim nomine propensiones istas ad certum bonorum genus, quae alicui per naturam insunt, intelligimus: quae, si per consuetudinem, aliasque caussas morales, inducantur, aut si iam insint, confirmentur, corroborenturue, *mores* vocari solent. Liceat enim haec ita distinguere: quamuis ab aliis hoc discrimen non obseruetur, morumque nomen naturalibus etiam propensionibus tribuatur.

§. XXVIII.

Quinam *boni maliue mores* sint, hinc intelligitur. Propensiones enim eiusmodi per caussas morales inductae aut confirmatae ad *bonum verum*,

verum, quo nomine κατ' ἐξοχὴν Deus ceu *ſummum bonum* venit, & obiecta bono huic ſummo ſubordinata, ſunt *mores boni:* contrà propenſiones ad *bona apparentia*, quorum tria ſumma capita, *vtilia, iucunda, decora, 1 Ioan. II, 16.* pro *malis* recte habentur moribus. Hinc vero, quidquid inter actus externos bonorum aut malorum morum nomine venit, originem habet.

§. XXIX.

Actus, in quos propenſiones iſtae tum naturales, tum habituales erumpunt, in bono aliquo appetendo, aut malo auerſando, *affectuum* nomine veniunt, & quidem, cum voluntatem puram hic conſideremus, *mentalium.* A quibus quo pacto mere *corporei & mixti*, ſeu *ſenſuales* differant, aliunde conſtat. *

* Paucis haec attingo, eo quod exquiſitior horum conſideratio ad philoſophorum ſcholas pertineat. Delibanda tamen fuere, vt ordo ſeriesque tractationis noſtrae ſibi conſtaret. Interim vid. GEORGIVS WESENFELDIVS *in georgica animae & vitae, cap. 2. §. 2. 3.* add. VINCENTIVS PLACCIVS *in acceſſionib. ethic. part. 1. cap. 4. §. 9. ſqq.*

§. XXX.

Mentales iſti affectus, vt in ipſa mente, per obiecti intelligibilis repraeſentationem originem habent, ita ſi vehementiores fuerint, ipſum corpus afficiunt. Caute tamen a ſenſualibus diſcernendi, praeſertim in obiectis ſpiritualibus, quae ſpirituales etiam, adeoque mentales affectus producere debent. Quod ſi ſpirituales cenſeantur, quae tamen a ſenſuum commotione originem habent, ſedulo diſpiciendum, ne per naturae quandam fallaciam decipiamur. De diuiſione & varietate horum affectuum ex iis, quae de ſenſualibus affectibus dicuntur alibi, ſtatuendum.

§. XXXI.

Ad voluntatis naturam declarandam pertinent, quae hactenus diximus, & praemittenda fuere, vt, quae dicenda ſunt, eo rectius intelligantur. Iam ergo, ſi, quo pacto voluntas ſecundum naturam ſe habeat, conſideremus, in ea philautiam ſummam, vitiorum omnium prauarumque propenſionum, venenatum fontem, deprehendimus. Quo nomine neutiquam ſpeciem quandam ambitionis, quam nonnulli ita vocare ſolent, * nec ordinatum ſe conſeruandi ſtudium, ſed amorem ſui ipſius peruerſum intelligimus, quo homo cuncta non ad Deum, vt debebat, ſed ad ſeipſum refert, ſuum commodum, honorem, gloriam, voluptatem, quaerit, adeoque tantum non ſeipſum ceu idolum aliquod adorat. conf. *Deut. VIII, 17. Dan. IV, 27.*

* Duplici ſcilicet ratione vox philautia ſumitur. Interdum namque ſpeciatim, eiusmodi animi vitium denotat, quo homo vana quadam ambitione elatus, ſeipſum aliis omnibus praefert, aut ſe meliorem aliis exiſtimat. Huc illud HORATII refero, *lib. 1. ſatyr. 3. v. 23.*

Stultus

Stultus & improbus hic amor est, dignusque notari.

Sed pertinet huc quoque illa φιλαυτίας prauae delineatio, quam tradit GVIL. SALDENVS *dissert. de philautia*, quae tertia est *libri* 1. *otior. eius theolog.* §. 16. Generatim autem philautia, in malam quidem partem accepta, omnem amorem sui inordinatum significat, prout eum in sequentibus describemus. Nec inusitatam etiam apud philosophos hanc vocis significationem esse, vel ipsius ARISTOTELIS testimonio, *lib.* 9. *ethicor. ad Nicomach. cap.* 8. comprobari potest; cuius deinceps producemus verba.

§. XXXII.

Etenim quod ad innatum omnibus, non hominibus modo, sed rebus creatis, se conseruandi studium attinet, id quidem in se & abstracte spectatum, nullum inuoluere vitium, constat inter omnes. Nulla namque, cur istud studium se conseruandi, malum sit, adferri ratio potest. Praeterea, cum non in hominibus, sed rebus quoque creatis aliis deprehendatur, id a Deo ipso illis inditum esse, vt concludamus, par est. * Consentit scriptura. Paulus enim, cum dixisset: *qui vxorem suam diligit, se ipsum diligit*, addit: *nemo vnquam carnem suam odit, sed nutrit ac fouet eam. Ephes. V, 28. 29.* Et Salomo: *stolidus consumit carnem suam. Kohel. IV, 5.* Quod quidem conseruandi seipsum studium, non tantum ad mentem, sed & ad corpus se extendit. ** Corpore enim non minus quam mente constat homo, & vtriusque creatorem Deum veneratur.

* Atque hoc est, quod CICERO, tum *tertio de finibus*, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris differit, esse quaedam *prima naturae*, Graecis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν. Prima scilicet naturae vocat, quod simul, atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur, & commendatur, ad se conseruandum atque ad suum statum, & ad ea, quae conseruantia sunt eius status diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre. Hinc etiam, ait, fieri, vt nemo sit, quin, cum vtrumuis liceat, aptas malis & integras omnes partes corporis, quam easdem vsu imminutas aut detortas habere. Primumque esse officium, *vt se quis conseruet in naturae statu &c.* vid. HVGO GROTIVS *de iure belli & pacis lib.* 1. *cap.* 2 §. 1. Eodem pertinent, quae in medium adfert GVIL. SALDENVS, *l. c.* §. 7. dum probat, φιλαυτίαν vt sic, id est, in se & per se consideratam, pro peccato non esse habendam. conf. omnino auctor libri: *apologie du veritable amour de Dieu, lib.* 1. *cap.* 1. *p.* 2.

** Id non sine ratione addimus. Fuerunt enim, qui sapientem maxime φίλαυτον esse debere, pronuntiarent, sed tantum ratione mentis & felicitatis mentalis: corpus indignum existimantes, cuius habeatur ratio. Quae sententia ex isto philosophorum gentilium, originem mali lapsumque primorum parentum ignorantium, errore, mentes in coelo peccasse, indeque in corpora tanquam ergastula detrusas, vel certe corpus mentis vinculum & carcerem esse, orta videtur. Nos rectiora hac de re ex scriptura sacra edocti, corporis quoque gerendam curam nouimus, sed ita ne animae inde creetur periculum, iuxta monitum Pauli καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας *Rom. XIII*, 14. add. ARNOLDVS WESENFELDIVS, *in georgica animi & vitae, part.* 2. *cap.* 11. §. 8.

§. XXXIII.

Peruersus itaque saltem, & inordinatus sui amor, in vitio ponitur. Quo nomine vt intelligatur, quid significemus, primo, quid ordinatus sui amor sibi velit, explicandum. Nimirum, cum plurima homini se offerant obiecta, quae eum ad sui amorem alliciant atque impellant, quaedam

quaedam quidem ita comparata sunt, vt odio potius, quam amore digna sint: quaedam vero ita, vt amari equidem, sed certo obseruato ordine, queant. * Quod enim praestantius est, in amore praeferendum minus praestanti, ratio ipsa omnes condocet. Peruerse itaque agit qui minus praestans anteposuerit praestantiori.

* Non male AVGVSTINVS dixit, virtutem nihil aliud esse, quam ordinem amoris. Vt autem amor ordinetur, omnino ad obiecta amoris est respiciendum. Talis enim est ordo amoris, qualis est ordo rerum in bonitate. Qua de re subinde egregie verba facit Hipponensium praesul. *Iuste*, inquit, *lib. 1. de doctrin. Christ. cap. 27. & sancte viuit, qui rerum integer aestimator est: ipse est autem, qui ordinatam habet dilectionem, ne aut diligat, quod non est diligendum, aut amplius diligat, quod minus est diligendum, aut aeque diligat quod vel minus vel amplius est diligendum; vel amplius, quod aeque diligendum est.* Et *epist. 120. ad Honoratum: sicut bona sunt omnia, quae creauit Deus, ab ipsa rationali creatura vsque ad infimum corpus, ita bene agit in his anima rationalis, si ordinem seruet, & distinguendo, eligendo, pendendo, subdat minora maioribus, corporalia spiritualibus, inferiora superioribus temporalia sempiternis, ne superiorum neglectu, & appetitu inferiorum (quoniam hinc fit & ipsa deterior) & se & corpus suum mittat in peius, sed potius ordinata charitate se & corpus suum conuertat in melius.* Paucis rem omnem complectitur, *lib. de vera religione cap. 48. Ordo amoris est, vt potius potiora, & minus minora diligamus.* add. HENRICVS A. S. IGNATIO *in ethica amoris, lib. 5. cap. 10. p. 243.* Lectu etiam cum primis digna sunt, quae hanc in rem adfert vir clarissimus, CAMPEGIVS VITRINGA, *dissertat. de concupiscentia recta & laudabili, obseruat. sacrar. lib. 3. cap. 5. §. 6. & 7.*

§. XXXIV.

Inter obiecta itaque amabilia, ceu omnium praestantissimum, primum merito locum tenet Deus ipse. Hic enim absque controuersia summum bonum est, adeoque solus adaequatum & proportionatum obiectum amoris summi esse potest. * Patet idem ex natura illius tendentiae & inclinationis, quae in amore cernitur. Haec enim cum infinita sit & illimitata, nec vllius rei finitae fruitione impleri queat, sequitur, Dei ceu infiniti illius boni fruitione eam tantum exsatiari posse. Primum ergo inter omnia obiecta amabilia locum tenet Deus: quod & scriptura confirmat, quando docet; Deum super omnia amandum esse, *toto* scilicet *corde, tota anima, & tota mente, Deut. VI, 5. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.*

* Deum esse summum bonum adeoque supra omnia amandum, ex ipsa quoque ratione manifestum est, multo magis apud christianos, debet positum esse extra controuersiam. Sed hac de re deinceps, cum de amore Dei agemus. Nunc id saltem addo, quod ipsi gentiles, qui docuerunt, voluntati diuinae in omnibus ita obtemperandum, vt nostram voluntatem illi subiiciamus, omnesque nostras cupiditates, Numinis voluntati postponendas, luculentum huic veritati praebuerint testimonium. Talia enim ex isto principio, quod Deus inter obiecta amabilia primum locum teneat, per pronam consequentiam fluunt. Plura hanc in rem adfert GVIL. SALDENVS, *dissert. de philautia* supra iam laudata, §. 10. vbi docet, omnem nostram φιλαυτίαν vtvt in se licitam, sapientissimo Dei beneplacito submittendam esse, adeo, vt si simul, quod Deus vult, & nos vellemus, obtineri non posset, praeferatur, quod Dei est, cedat, quod nostrum est. Illicita namque & inordinata est illa philautia, in qua Deus primum locum non tenet. Quod si Deus, vt par est, primum in amore nostro locum tenet, huic amori cetera omnia cedant, necesse est.

§. XXXV.

Quod ſi quis contendat, amorem ſui ipſius, primum, ſummum, & centralem eſſe, cum fons & radix ſit omnium propenſionum & affectuum: immo nullum ſine reſpectu quodam ad amantis felicitatem aut beatitudinem, concipi amorem poſſe, illum hoc perpendere iubemus, quod in gradibus amoris aeſtimandis, non reſpectus ille ad nos ipſos, ſed obiecti praeſtantia in cenſum veniat. Adeoque, ſi obiectum amabile praeſtantia ſua & bonitate, omne illud, quod in nobisipſis deprehendimus, vincat, illud etiam *ſupra nos* amandum. Et ſane, ſi alios homines non infra nos, ſed *aeque ac nos ipſos* amare debemus, *Matth. XXII, 39.* multo magis Deum, ceu ſummum bonum, *ſupra nos* amare debemus. Qui vero, vt hinc ſe expediant, amorem quendam ſine omni ad nos ipſos, aut noſtram felicitatem reſpectu fingunt, naturam *amoris* non ſatis cognitam perſpectamque habere videntur. *

* Fuit & noſtra aetate hac de re diſputatum, ſpeciatim inter MALEBRANCHIVM atque LAMYVM, viros ſcriptis variis, & ingenii praeſtantia, celebres. LAMYVS amorem Dei, in quo vlla noſtrae felicitatis habeatur ratio, impurum pronuntiat. MALEBRANCHIVS contra, amorem ita purum, qui propriae felicitatis nullam rationem habeat, nec eam concupiſcat, eſſe ἀδύνατον, & fruſtra fingi. Immo amorem iſtum ſui, quo quilibet ſeipſum naturaliter amat, aut immenſum illud deſiderium, quo quilibet ad ea, quibus perfectior, felix & beatus reddi poteſt, appetenda, fertur, naturale & vniuerſale principium omnium animae motuum eſſe contendit: voluntatemque, in quantum amare poteſt, nihil aliud eſſe, quam deſiderium ſolidae & verae illius felicitatis, quod Deus nunquam non hominibus imprimat, vt nos illud ad Deum, ceu finem noſtrum vltimum amandum excitet. Noſtra licet parum referat, quis in hoc certamine ſit ſuperior, MALEBRANCHII tamen rationes, ſi ab admixtis falſis hypotheſibus abſtrahamus, potiores eſſe, res ipſa docet. Amor ille indifferens, quem LAMYVS fingit, repugnat notioni communi amoris, quae omnium fere hominum mentibus inſidet. Amorem ſui etiam generatim ſpectatum, ſi nulla ἀταξία accedat haud illicitum eſſe, antea demonſtrauimus. Rationem praeterea ipſam & experientiam ſibi ſuffragantem habet MALEBRANCHIVS, cum aſſerit, deſiderium felicitatis ſeu beatitudinis homini ita inſitum & innatum eſſe, vt deponi & exui nequeat, omnesque homines in omnibus, quae agant, ſiue bona ſint, ſiue mala, beatitudinem quandam aut felicitatem quaerere. Vnde porro recte concludit, Deum quoque ab hominibus ideo amari, quia in eo ſummam ſuam felicitatem inueniant (qua de re tamen in ſequentibus ex inſtituto) eumque amorem, qui omnis reſpectus ad noſtram felicitatem expers fingatur, ἀδύνατον eſſe &c. Praecipuum, quod huic ſententiae opponi dubium poteſt, hoc eſt, quod hac ratione homo non Deum, ſed ſeipſum, aut ſeipſum, ſupra Deum, amare videatur; ſed huic dubio, quo pacto occurri queat, id vero eſt, quod a nobis in hacce theſi oſtenſum eſt. Eodem fere redeunt, quae MALEBRANCHIVS adfert, vt hocce dubium remoueat. Diſtinguit namque *id quod nos impellit* ad amandum, a *fine*, ſeu *principium* neceſſarium omnis amoris, a *termino*, quem homo libere ſibi proponit, & ad quem ceu ſcopum amor tendit atque dirigitur. Si ergo homo ſeipſum aut ſuam felicitatem pro ultimo fine & ſcopo amoris ſui conſtitueret, improbus hic amor foret, dignusque notari: at hoc ab auctore non aſſeritur, ſed hoc ſaltem, quod id quod hominem ad amandum Deum moveat & impellat, ſit propriae felicitatis deſiderium, quod ab amore nullo modo ſeparari queat. Vid. MALEBRANCHII *Traité de l' Amour de Dieu, en quel ſens il doit etre desintereſſé.*

intereſſè. add. ARNOLDVS WESENFELDIVS, *in georgica animi & vitae, part. 2 cap.* II. §. 12.

§. XXXVI.

Si ergo amor ſui ab hocce ordine diſcedat, nec homo Deum ſupra ſe, ſed ſeipſum ſupra omnia diligat, peruerſus eſt, atque prauus. * Et talis eſt reuera poſt lapſum omnium hominum ſibi relictorum, nec dum conuerſorum, amor ſui ipſius: qui & cum omnium propenſionum, affectuum, actionumque humanarum fons & ſcaturigo ſit, ** eum non immerito vitiorum quoque omnium, voluntati inhaerentium, fontem dici, conſtat. Adhaerens enim illa philautiae prauitas, non poteſt non in propenſiones omnes, inclinationes, affectus, actus, propagari.

* Nimirum amor in ſe ſpectatus ad eſſentiam voluntatis pertinet: & vt intellectui proprium eſt, intelligere, cognoſcere, iudicare, ita voluntati proprium eſt, amare. Vt itaque intellectus recte ſe habet, non, ſi plane non intelligat, ſed ſi recte intelligat, ita voluntas recte ſe habet, ſi recte amet, eo ſcilicet ordine, quem obiectorum ratio, atque conditio poſtulat. Praeclare AVGVSTINVS: *ipſa dilectio vacare non poteſt. Quid enim de quoquam homine etiam male operatur, niſi amor? Da mihi vacantem amorem, & nihil operantem. Flagitia, adulteria, facinora, homicidia, luxurias omnes, nonne amor operatur? Purga amorem tuum, aquam fluentem in cloacam, conuerte ad hortum. Quales impetus habebas ad mundum, tales habeas ad artificem mundi. Num nobis dicitur, nihil ametis? Abſit. Pigri, mortui, deteſtandi, miſeri eritis, ſi nihil ametis. Amate, ſed quid ametis, videte; in Pſalm.* XXXI.

** Id iam pridem accuratioribus philoſophis obſeruatum, affectus omnes motusque animi, nihil aliud quam amoris eſſe modificationes, & eius quidem quo homo ſeipſum amat. De propenſionibus idem conſtat, adeoque & de virtutibus vitiisque iuxta ea, quae ſupra §. 28. diximus. Idem egregie quoque confirmat B. SCHOMERVS, *in theolog. moral. cap.* 4. §. 27. cuius verba digna ſunt, quae hic legantur: *In omnibus hisce voluntatis affectuumque motibus fundamentalis inuoluitur ſui ipſius amor, quo quisque ſibi bene eſſe cupit, qui ita naturalis eſt, vt ſine contradictione negari nequeat. Dum enim quid cupimus vt gratum & acceptum nobis, & auerſamur aliud vt ingratum, vtique in illius adeptione aut remotione volumus noſtrum gaudium augere, vel animi ſaltem tranquillitatem ſeruare. Ita etiam, qui ſeipſos interficiunt, ea in re finem aut euitationem alicuius mali, quaerunt. vid.* 1 *Sam.* XXXI, 4. *Poteſt quidem formalis animi motus, intenſior eſſe in aliud quid, quam in te ipſum, etiam vt alii plus cupias quam tibi, vt ametur Deus ſuper omnia, vt non vita tantum pro fratre ponatur, ſed & cum Paulo & Moſe aliorum ſalutem, ſuo ſummo exitio quis optet redimere: in ipſo tamen acriore amore, fundamentalis inuoluitur ſui ipſius amor, dum id cupis, cuius contemplatio tibi dulciſſima eſt, cuiusque ſuauitate omnem dolorem alium ſperes ſuperatum iri. Atque ita ſemper manet in homine ille niſus, quo ſibi in re volita bene eſſe cupit, &c.*

§. XXXVII.

Talis amor ſui, quod grauiſſimum voluntatis vitium ſit, inde quoque liquet, quod voluntatis recta conſtitutio per eam turbetur, vt per morbum corporis deſtruitur conſtitutio, quo minus ſuas rite edat operationes. Effectus praeterea teſtatur de cauſſa. Quae enim ex philautia

praua fluunt vitia, & peccata grauiſſima, impietas, ſuperbia, iniuſtitia, auaritia, &c. ſatis teſtantur, arborem bonam eſſe non poſſe, cuius peſſimi extant fructus. Quid vero multis? philautia iſta peſſima eſt idololâtria, qua homo loco Dei ſe ipſum colit: prohibita adeo praecepto primo, *Exod. XX, 3.* conf. & *Matth. VI, 24.* Hinc & ad omnes homines, etiam ab externo idolorum cultu maxime alienos, pertinet illud apoſtoli: *ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς, Rom. II, 22.* *

* Legendus hac de re omnino B. IOAN. ARNDIVS de *vero chriſtianiſmo lib. 4. part. 2. cap. 32.*

§. XXXVIII.

Fontem & ſcaturiginem omnium vitiorum, prauarumque propenſionum, adeoque affectuum & operationum malarum a voluntate dependentium, philautiam prauam eſſe, ex inductione omnium vitiorum moralium patet. * Quemadmodum enim, ex auaritia, voluptatis cupiditate, & ambitione, cuncta mortalium vitia fluunt: ita tria iſta vitia capitalia, nihil aliud ſunt, quam philautiae prauae ſpecies, aut ſi mauis, modificationes, vt ex dicendis conſtabit.

* Ex Ethnicis hoc agnouit ipſe ARISTOTELES, cuius hac de re locus notatu admodum dignus, extat *lib. 9. ethicor. ad Nicomachum, cap. 8.* Proponit ibi quaeſtionem: *πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά, vtrum ſeipſum maxime amare oporteat, an alium quenquam?* Ad quam dum reſpondet, initio obſeruat, vocem φιλαυτίας vulgo in malam partem accipi. *Solent enim*, inquit, *vulgo obiurgari, qui ſui ſunt amantiſſimi, & quaſi ea res cum turpitudine ac dedecore coniuncta ſit, φίλαυτοι, i. e. ſui amantes, appellantur.* Hinc concedit, quod homines improbi omnia ex φιλαυτίᾳ agant: *Videturque homo improbus omnia ſui cauſſa agere, eoque magis, quo ſit vitioſior. Itaque eum criminantur & accuſant, quod nihil agit a ſuis commodis & rationibus alienum.* Hinc porro ſubiicit, etſi aliter vir honeſtus ſe gerere videatur, re tamen accuratius conſiderata deprehendi, etiam virum honeſtum ſui cauſſa agere omnia. *Sibi enim quisque*, inquit, *maxime amicus eſt. Quo fit, ut ſibi ſit quisque maxime diligendus.* Quaenam ergo inter virum improbum & honeſtum ſit differentia, prolixe diſputat, nec ſatis ſe hinc extricare poteſt bonus ARISTOTELES. Cuncta eo redeunt, improbos in rebus turpibus etiam ad ſui commodum reſpicere, illorumque adeo condemnandam eſſe & vituperandam philautiam: virum honeſtum contra, in rebus praeclaris & laude dignis, ad ſeipſum maxime reſpicere. Et hanc minime culpandam eſſe philautiam. *Itaque virum quidem bonum*, inquit, *ſui amantem eſſe oportet. Namque & ipſe ex honeſtis actionibus vtilitatem percipiet, & aliis proderit. Improbum autem ac vitioſum non oportet, & ſibi enim & proximo cuique nocebit, vitioſis animi perturbationibus obtemperans.* Nimirum cum philautia praua vel craſſior ſit, per grauiora vitia ſe prodens, vel ſubtilior, ſub honeſtatis quodam ſchemate latens, illam tantum damnauit ARISTOTELES, hanc laudauit. Subtilioris enim philautiae prauitatem agnoſcere, erat ſupra captum hominis ethnici. Interim id recte agnouit, fontem omnium affectuum, omniumque vitiorum moralium, craſſiorum & ſubtiliorum, eſſe philautiam.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Idem ex ſcriptura ſacra luculenter conſtat. Siue enim primorum parentum lapſum, ſiue lapſorum hominum miſeriam, ſiue eorum reſtitutionem conſideres, cuncta haec euincunt, prauam philautiam malorum omnium, qua voluntatem, fontem eſſe ac principium. Lapſum primorum parentum in eo conſtitiſſe, quod infernalis ſerpentis voci, eſu fructus vetiti Deo ſimiles eos reddendos, docentis, aures praebuerint, & hinc a Deo ad ſeipſos, ſeque ſupra Deum amandos, conuerſi fuerint, conſtat ex *Geneſ. III, 4. 5.* A primis parentibus peruerſus ille, ſtultusque amor ſui, in omnes poſteros fuit propagatus. Hinc non eſt inter eos *intelligens, non eſt quaerens Deum, Pſ. XIV, 2. Rom. III, 11.* Qui vero Deum non quaerit, ſeipſum quaerat neceſſe eſt. Quare & cum reſtituendi ſunt homines in priſtinum ſtatum, neceſſe eſt, vt ad Deum conuertantur, *Actor. XXVI, 20.* & conuerſi, ſeipſos abnegent. Philautiae enim prauae vel maxime oppoſita eſt abnegatio ſui ipſius, tantopere commendata, *Matth. X, 37. XVI, 24. Marc. VIII, 34. Luc. IX, 23.* *

* Atque inde etiam eſt, quod fons & ſcaturigo omnis mali in ſcriptura ſacra ſubinde ἐπιθυμίας nomine veniat, per quam quando vox in malam partem accipitur, ſi ſpeciatim philautiam prauam intelligamus, a vero non aberrabimus. Sic Paulus *Rom.* VII, 7. ſcribit: *peccatum non cognoui, niſi per legem:* τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· οὐκ ἐπιθυμήσεις, *concupiſcentiam enim non cognoui, niſi lex diceret, non concupiſces.* Et *Gal.* V, 16. *dico autem, ſpiritu ambulate,* καὶ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, *& concupiſcentiam carnis ne perficiatis.* Sic & Iacobus: εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, *poſtea concupiſcentia, poſtquam concepit, parit peccatum, cap.* I, 5. Quibus in locis concupiſcentiam non tantum vt peccatum, ſed & vt fontem & originem omnis peccati, proponi, cuiuis paulo accuratius loca iſta conſideranti, patebit. Vox equidem ἐπιθυμεῖν generatim ſignificat aliquid appetere, poteſtque & in bonam & in malam partem accipi. In bonam partem ſumitur, cum Chriſtus dicit: *amen dico vobis, quod multi prophetae & iuſti* ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε *deſiderarint videre, quae videtis; Matth.* XIII, 17. item cum Paulus ſcribit *Gal.* V, 17. *caro concupiſcit contra ſpiritum,* τὸ δὲ πνεῦμα (*ſcil.* ἐπιθυμεῖ) κατὰ τῆς σαρκὸς, *ſpiritus vero (concupiſcit) contra carnem.* Quando vero in malam vox haec accipitur partem, non tantum ex materia ſubſtrata id facile intelligitur, ſed talibus haud raro epithetis quoque ſcriptores ſacri hanc concupiſcentiam circumſcribunt, quae produnt, ipſos non de omni, ſed de certo quodam genere concupiſcentiae, id eſt, de concupiſcentia praua loqui. Dicitur namque ἐπιθυμία τοῦ σώματος *concupiſcentia corporis, Gal.* V, 16. ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, *concupiſcentia carnis, Ephef.* II, 3. ἐπιθυμίαι τῆς ἀπάτης, *concupiſcentiae ſeductionis, Ephef.* IV, 22. ἐπιθυμία κακή, *concupiſcentia praua, Coloſſ.* III, 5. & ſic porro. *conf.* 1 *Timoth.* VI, 9. 2 *Tim.* II, 22. 2 *Timoth* IV, 3. *Iacob.* I, 14. *&c.* Iam ergo ſi quaeras, vnde contingat, vt quaedam concupiſcentia bona, quaedam mala ſit, nihil aliud reſponderi poteſt, quam id inde euenire, quod aliquando homines concupiſcentiam ſeu amorem ſuum in obiectum legitimum, & cum plura obiecta adſunt, debito ordine, non dirigant. Tum enim concupiſcentia vocatur praua. Quod ſi vero circa obiectum legitimum, debitoque ordine, & modo, concupiſcentia verſetur, bona erit atque laudabilis. Atque hoc prolixe & ex inſtituto ediſſerit CAMPEGIVS VITRINGA, in *diſſert. de concupiſcentia vitioſa & damnabili, obſeruat ſacr. lib.* I. *cap.* 6. *pag.* 554. *ſeqq.* vbi prauae concupiſcentiae obiecta ordine recenſet. Quodcunque autem concupiſcen-

tiae prauae obiectum fuerit, fundamenti loco semper adest amor sui, vt ex supra dictis constare potest. Pone, concupiscere aliquem diuitias, agros, domos, praedia, honores, imperium, reliqua, quare haec concupiscit? Quia in his omnibus *suum* commodum, vtilitatem, delectationem, ἰξοχὴν, &c. quaerit. Immo si nullus amor, nulla concupiscentia sine amore sui est, sequitur, quod in his quoque omnibus amor sui fundamenti loco ponendus sit. Merito itaque & κατ' ἰξοχὴν concupiscentiae, scilicet prauae, nomine venit, si fuerit inordinatus. Omnes enim concupiscentiae prauae, in amore sui inordinato continentur. Quando itaque in decalogo *concupiscentia praua* condemnatur, *Exod.* xx, 17. *Deut.* v, 21. etiam philautia praua vel maxime, tanquam omnium prauarum cupiditatum mater, condemnatur. Non moramur hic Ebraeorum opinionem, qui praecepto decimo eas tantum prohiberi appetitiones censuerunt, quae & quatenus effectum sortiebantur, & per quas concupiscentes rerum cupitarum compotes euadebant. Quanquam in duplici rursus, qui ita sentiunt, constituti sint discrimine: aliis existimantibus, cogitatione & cupiditate sola non committi peccatum poena dignum, si ea effectum non habeat. aliis concedentibus, sola cogitatione & concupiscentia peccari posse, negantibus tamen, *prauam* hanc *concupiscentiam* animi, in praecepto decimo decalogi prohiberi. Fuisse in hac gente, qui prius assererent, ex explicatione decalogi, quam Christus seruator corruptelis Pharisaicis opponit, *Matth.* v. satis patet, & ex KIMCHIO quoque atque ABENESRA obseruauit HVGO GROTIVS ad *Exod. cap.* xx. Alii vero licet concedant, cogitatione omnino atque concupiscentia peccari, interdictionem tamen decalogi de *non appetendo*, de illa tantum concupiscentia, quae effectum suum certo sortitur, interpretantur. MAIMONIDIS haec est sententia atque ABENESRAE, quorum hac de re verba refert CAMPEGIVS VITRINGA, *loco* deinceps *citando*. Altera vero harum sententiarum absurda est plane & inepta, altera, nullo omnino nititur fundamento. Absurda est ea, quae sola mente & cupiditate peccari negat: ipseque iam seruator hanc Iudaeorum impietatem profligauit, *Matth. cap.* v. v. 21. *seqq.* Suntque haud pauci ex ipsis ethnicis, qui eandem damnant. Altera fundamento destituitur, cum nulla ratio afferri queat, cur vox ebraea, quae *appetere* vel *concupiscere* significat, tantum de tali concupiscentia, quae effectum sortitur, debeat intelligi. Immo cum in praecedentibus praeceptis, sexto praesertim & septimo, extra controuersiam talis concupiscentia fuit prohibita, quid necesse erat, illam prohibitionem in praecepto decimo repetere? Est nimirum obseruandum, quod in omnibus praeceptis non tantum actus externi, sed ipsa quoque concupiscentia, ex qua isti actus prodeunt, prohibeatur, iuxta interpretationem ipsius seruatoris: sed cum concupiscentia praua vel actualis sit, vel habitualis seu originalis, & illa iterum vel materialiter, vel formaliter, considerari possit, in decimo quidem praecepto concupiscentia originalis, in nono actualis, formaliter spectata, in reliquis eadem materialiter considerata, prohibetur. Hoc passim a nostratibus theologis ostenditur, neruose autem rem omnem explicat AEGIDIVS STRAVCHIVS in *theologia morali pag.* 320. *seqq.* Hic vero a nobis praeter alios dissentit vir clarissimus CAMPEGIVS VITRINGA, existimans, in decimo praecepto, sub quo nonum etiam iuxta suorum placita, comprehendit, actualem concupiscentiam, directe, indirecte autem saltem habitualem prohiberi. *Leges enim,* inquit, *versantur circa actus. Indirecte tamen prohibetur quoque hoc interdicto concupiscentia habitualis, quatenus actus concupiscentiae vel producunt habitum concupiscentiae vt effectum, vel eum supponunt tanquam caussam; dissertat. de concupiscentia vitiosa & damnabili, obseruation. sacrar. lib.* 3. *cap.* 7. §. 15. Verum cum in reliquis praeceptis, vt diximus, omnis concupiscentia actualis iam prohibita sit, iuxta explicationem authenticam ipsius seruatoris, *Matth.* v. longe rectius statuitur in decimo praecepto ipsam concupiscentiam habitualem, speciatim originalem, prohiberi. Nec simpliciter verum, leges tantum versari circa actus. Et si de humanis concedatur, non aeque concedendum de diuinis. *Vetatur peccatum originis,* inquit IO. CONRADVS DANHAVERVS, *non vt faciamus illud, sed vt non insit, totus contra homo ea sanctitate illustris sit, quam per lapsum amisit: in colleg. decalog. pag.* 956. vbi plura hac de re. Cum ergo concupiscentia originalis in hocce praecepto prohibeatur, ipsam philautiam prauam, quae summatim omnem concupiscentiam malam continet, prohiberi necesse est. Ceterum cum haecce concupiscentia, subinde *concupiscentia carnis*, item *concupiscentia corporis*

dicatur,

dicatur, facile in eam ingredi quis ſententiam poſſit, a corpore non ab anima, eius originem repetendam, quod noſtrae ſententiae vel maxime aduerſaretur, ſed hac de re ex inſtituto deinceps dicemus, *ad* §. 79.

§. XL.

Licet autem praua haecce philautia in vitia infinita fere abeat, vt iam ſupra obſeruatum, poſſunt tamen malae iſtae, quae ex ea oriuntur, propenſiones, ad tria capita, ceu vitia capitalia, philautiae filias, ſed reliquorum vitiorum matres, reuocari; auaritiam, ambitionem & voluptatis cupiditatem.

§. XLI.

Tria haecce vitia, rite explicata, pro capitalibus, ex quibus reliqua fluunt, recte haberi, variis luculenter probari poteſt rationibus. Ad tres namque claſſes bona iſta apparentia, quae philautiam hominis mouent atque determinant, reuocari poſſunt, diuitias ſcilicet, honores & ea bona, quae iucunda ſunt, voluptatemque hominum excitare apta. Pro obiecti autem conditione, varias eſſe propenſiones hominum, inclinationesque, notum eſt. Idem porro ex inductione patet, cum nullum ſit vitium morale, quod non ex vno trium horum vitiorum capitalium, deriuari queat. Suffragatur experientia: quod aut vnum ex hiſce vitiis in homine dominetur, aut quae in eo conſpiciuntur vitia ſingularia, ex horum combinatione reſultent.

§. XLII.

Idem praeterea ex diuerſa corporum conſtitutione videtur comprobari poſſe. Cum enim tria ſint hominum, ad certos mores eos diſponentium, temperamenta: cholericum, melancholicum & ſanguineum, totidem quoque eſſe vitia capitalia, mirum non eſt. Phlegmaticum enim cur in cenſum adeo non veniat, ex dicendis patebit. Quidquid tamen huius ſit: cum temperamentum corporis ad animi vitia aliquid conferre dicitur, neutiquam id ita capiendum, ac ſi ex corporis prauitate animae labes reſultet: cum in hac praecipue mali omnis fontem quaerendum eſſe conſtat. * Immo incertum, annon animae ſeorſim atque ſeparatim ſpectatae, ad certum aliquod bonorum genus ſpecialis ſit inclinatio. Haec nobis minime ſunt explorata. Si ita res ſe non habeat, per corporis conſtitutionem, accedentibus tamen deinceps aliis cauſſis externis, ad certam propenſionem animum determinari palam eſt: ſin vero & anima certas propenſiones habeat, aut fortiores euadent, ſi corporis conſtitutio conſpirauerit, aut debiliores, ſi non conſpirauerit, eodem effectu, qui oriri ſolet, ſi cauſſae diuerſas inclinationes producentes, concurrant.

* Dicitur hac de re infra ex inſtituto *ad* §. 79.

§. XLIII.

§. XLIII.

Idem quoque ſcriptura ſacra confirmat. Luculenta ſunt Ioannis verba: *ὅτι παν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῦ βίυ, ὐκ ἔςιν ἐκ τῦ πατρὸς, ἀλλ᾽ ἐκ τῦ κόσμυ ἐςί. 1 epiſt. II, 16.* Vbi, quin generatim omnia vitia cardinalia complectatur, dubium non eſt, cum diſerte dicat: *πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ.* Eundem per *ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς*, *voluptatis cupiditatem*, & per *ἀλαζονείαν τῦ βίυ*, *ambitionem* intelligere, poſitum eſt extra controuerſiam. Auaritiam quoque hac ratione alibi in ſcriptura ſacra deſcribi, conſtat. conf. *Kobel. IV, 8. Prouerb. XXVII, 20.* *

* Ita praeter alios ex noſtratibus hunc locum explicat IO. CONRADVS DANHAVERVS in *colleg. decalog. pag.* 946. cuius verba cum mirifice noſtram ſententiam illuſtrent atque confirment, digna ſunt, quae hic legantur: *Concupiſcentia oculorum*, inquit, *eſt auaritia, eius obiecta ſunt aurum, argentum, gemmae, praedia, opes, res curioſae & pretioſae; oculorum dicitur, cum quia ſolos oculos paſcit, tum quia ſolis oculis tenetur, & poſſidetur. Concupiſcentia carnis, eſt guloſitas & luxuria, cuius obiecta ſunt vinum, cibus delicatus, mulier, res venereae: carnis autem, quia hanc titillat, & irritat, & ab hac tenetur ac poſſidetur, vilis, vtpote beſtiis communis, exigua, vtpote cito conſumpta, ſordida, vtpote in ſputa deſinens, in ſtercora, vomitus, vomicas, putredines, febres, dyſenterias, morbos alios: ſuperbia vitae, & ambitio, & faſtus, cuius obiecta ſunt ſuperbae veſtes, palatia, famuli, rhedae, dignitates, magiſtratus, praelaturae:*

Ambitioſus honos, & opes, & foeda voluptas,
Haec tria pro trino Numine mundus habet.

Tres hi ſunt omnium tentationum fontes, quibus prima etiam mater, & Chriſtus tentati, vid. AVGVSTINVS, *lib. 10. confeſſ. cap.* 30. Eandem quoque ſententiam calculo ſuo comprobat HVGO GROTIVS, *lib 2. de iure belli & pacis, cap. 20. §. 29. n. 3.* & IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Hugonis Grotii l. c.* Si aliorum tria haecce vitia tanquam cardinalia agnoſcentium conquirere teſtimonia vellemus, plurima ſane poſſemus in medium proferre, ſed vnum alterumue delibaſſe ſufficiat. PHILO IVDAEVS, in *explicatione decalogi*, omnia mala eſſe dicit, *ἐκ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων, ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς, ex concupiſcentia aut opum, aut gloriae, aut voluptatis.* Nec procul hinc diſcedit LACTANTIVS, cum *lib* [illegible] *diuinar. inſtitution. cap.* 5 *virtus*, inquit, *eſt, iram cohibere, cupiditatem compeſcere, libidinem refrenare. Id eſt enim, vitium fugere. Nam fere omnia, quae fiunt iniuſte atque improbe, ab his oriuntur adfectibus.* Quemadmodum enim per cupiditatem auaritiam intelligit, ita quae irae tribuit, ad ambitionem irae progenitricem praecipuam, pertinent, quod ſubiecta explicatio docet: *Si enim commotionis huius, quae ira dicitur, impetus retundatur, omnes hominum contentiones malae ſopientur, nemo inſidiabitur, nemo proſiliet ad nocendum. Item, ſi cupiditas temperetur, nemo terra marique graſſabitur, nemo exercitum ducet, vt rapiat & vaſtet aliena. Item, ſi ardor libidinum comprimatur, omnis aetas & ſexus retinebit ſuam ſanctitatem, nemo quidquam pudendum aut patietur, aut faciet. Ergo vniuerſa ſcelera & flagitia, his commotionibus virtute ſedatis, ex hominum vita moribusque tollentur.* Si veterum philoſophorum ἀσκήσεις & exercitamenta, quibus vitiorum compeſcere impetum ſatagebant, conſideremus, huc maxime ea fuiſſe comparata intelligimus, vt ambitioni, auaritiae, & voluptatum cupiditati, obuiam irent, quod luculenter, ni fallor, a me demonſtratum eſt, in *diſſertat. de ἀσκήσει philoſophica.* Atque in monaſtica diſciplina, quae in multis cum ἀσκήσει veterum philoſophorum conuenientiam quandam habet, res eodem fere eſt comparata modo, vt rem omnem accuratius contemplantes, facile deprehendent. Caſtitatis etiam,

paupertatis

paupertatis & obedientiae id satis comprobant vota, quibus se plerumque obstringere tenentur, qui vitae monasticae se addicunt: quae quidem hisce maxime opposita esse vitiis, patet. Obedientia enim ambitionem, paupertas auaritiam, castitas voluptatem coercere, docet. Si philosophorum porro audire placita lubeat, ipsum sententiae huius patronum inueniemus ARISTOTELEM. Praeter homines enim θεωρητικὸς seu *contemplationi deditos*, triplex hominum genus constituit, ἀπολαυστικὸν, quod voluptates sectatur, πολιτικὸν, quod ad honores adspirat, & χρηματιστικὸν, quod pro fine habet diuitias. Sententiam ARISTOTELIS eleganter expressit HORATIVS *lib. 1. carm. od. 1.* idque ad *h. l.* pluribus edisseruit FRIDERICVS RAPPOLDVS *pag.* 1144. Eodem pertinet, quod vulgo tres classes sententiarum circa summum bonum aberrantium, constitui solent, prima eorum, qui cum Epicuraeis summum bonum in voluptatibus corporis constituunt, altera illorum, qui illud in honoribus quaerunt, tertia denique illorum, qui illud in diuitiis collocant. Quod documento est luculentissimo, in triplici discrimine quoad propensiones praecipuas, homines esse constitutos. Scholastici quidam doctores, speciatim qui THOMAM DE AQVINO sequuntur, septem peccata, vt loquuntur, mortalia constituunt, superbiam, auaritiam, luxuriam, inuidiam, gulam, iram, acediam, seu tristitiam. vid. HENRICVS A. S. IGNATIO in *ethica amoris part. 2. cap. 1. pag.* 579. At commodissime haec ad tria reduci possunt. Superbia enim iram secum coniunctam habet, auaritia inuidiam & acediam, vti luxuria & gula voluptatis sunt filiae. Interim idem auctor recte docet, peccata omnia esse inordinati amoris modos aut effectus. Ceterum ex recentioribus, hanc doctrinae moralis partem de tribus vitiis cardinalibus, quoad rationes philosophicas, omnium diligentissime excoluit, & aliis vt eam excolerent, exemplo praeiuit, CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, tum in aliis scriptis, tum maxime in *ethica*, Germanico idiomate scripta, *part. 2. cap. 7. p. 157. seqq.* add. ex theologis B. IOAN. ARNDIVS de *vero christianismo l. 4. part. 2. c.* 33.

§. XLIV.

Ex philautia praua, vitia haecce cardinalia oriri, iam supra obseruatum est. * Id vero paulo accuratior harum rerum consideratio, vnumquemque facile condocebit. Bonum enim quod amatur, relatiuum est: nec amatur quidquam, nisi nobis bonum vel sit vel videatur, hoc est, respectum ad nos habeat. Iucunda itaque bona ideo amantur, quia nobis voluptatem afferunt: vtilia, quia nobis talia sunt, & ad nostram conseruationem facere videntur: decora, quia iis nos supra alios efferimus. Si in iis omnibus nihil esset, quod ad nostram quandam beatitatem, aut felicitatem, licet apparentem, quidquam conferret, ea quoque non amaremus.

* conf. dicta ad §. 38.

§. XLV.

Nec obstat, quod quaedam ex apparentibus bonis, corpus tantum afficere videantur, cum tamen philautiae sedes in anima sit: sicut quaedam rursus tantum animam afficere videntur. Cum enim mens arctissimo vinculo cum corpore sit vnita, fieri aliter non potest, quam vt quae corpus bene afficiunt, menti quoque grata sint: immo adeo grata sunt, vt posthabitis iis, quae ad eius conseruationem pertinent, vehementissime quandoque mens concupiscat ea, quae cor-

pori grata ſunt. Rurſus tamen & mentis commotiones, praeſertim ſi vehementiores fuerint, in corpus ſe transfundunt, illudque bene afficiunt.

§. XLVI.

Iam ſi vitia haec cardinalia paulo accuratius conſiderare velimus, (quod noſtra magnopere refert, vt quo pacto voluntas ſecundum naturam ſe habeat, intelligamus,) primo loco ſe nobis offert ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ſeu *voluptatis cupiditas*. * Hoc itaque nomine non ipſam delectationem, aut voluptatem quandam ſpiritualem, ſed propenſionem voluntatis infinitam, ſignificamus, quo homo vniri cupit cum obiectis, ſenſus internos & externos delectantibus, in quibus tranquillitatem & quietem quaerit, ſed non inuenit.

* Cum *voluptatis* vocabulum diuerſimode accipiatur, ſcilicet pro quauis delectatione, item pro voluptate mentis: hic tamen ſpeciatim pro delectatione ſenſuum, maxime externorum, ſumitur. Cumque ipſa delectatio, ab eius cupiditate diuerſa ſit, *cupiditatem voluptatis*, quam *voluptatem*, dicere maluimus.

§. XLVII.

Propenſionem ſcilicet tum naturalem, tum habitualem intelligimus, quae ſubinde, quoties obiectum eam irritare aptum offertur, nec impedimentum adeſt, in actum erumpit. Actus enim voluptatis in iis etiam deprehenditur, qui ceteroquin voluptati dediti non ſunt. Infinitam eam propenſionem diximus, eo quod ſemper vlterius tendit, nec obiectis, quantumuis multis, & actibus ſaepius continuatis, exſatiari poteſt. Namque *nec oculus videndo, nec auris audiendo, exſatiatur*, teſte Salomone, *Kohel. I, 8.* add. *Prouerb. XXVII, 20.*

§. XLVIII.

Obiectum voluptatis res omnes ſunt, quae ſenſus internos, & externos delectare poſſunt; * quarum vt conſtat, magna eſt varietas. Alii itaque ex voluptati deditis aliis magis rebus delectantur: quidam gulae, alii veneri magis litant: delicias alias alii ſectantur: idque pro varia ratione ſtatus, educationis, conſuetudinis, diuerſimode. Varia hinc & voluptatum genera. Ad internos ſenſus, imaginationem ſcilicet, alia, alia ad externos pertinet, craſſior alia, alia ſubtilior, quaedam palam damnatur, quaedam excuſatur, quaedam laudatur.

* Hinc DIO CHRYSOSTOMVS, *ſerm. 4 de regno p. m. 91.* mores hominum voluptati deditorum, eleganter hunc in modum exprimit: *alter vir, & illius viri genius, voluptatis ſacra colit, & illam deam admiratur, & ſingulari cura illam muliebrem deam veneratur, varius & multiplex: odoribus & guſtatu, viſu denique & auditu aliquo iucundo, contactu ſuaui & molli inexplebilis, lauationibus quotidianis, ſaepe etiam vno die geminis, & vnctionibus, non vt morbo alicui medeatur, dat operam.* Quae ex more & conſuetudine veterum dicta, facile ad noſtri ſeculi genium accomodari poſſunt.

§. XLIX.

§. XLIX.

Quietem animi quod in eiusmodi obiectis, homines voluptati dediti quaerant, constat. Philautia enim seu amor sui, postquam verum amoris obiectum, Deum, homo amisit, semper quaerit, in quo adquiescat. Sed quod in hisce rebus constantem & perennem quietem non inueniat, vel ex earum vanitate, inconstantia, labilitate, variisque incommodis, quae continuus earum vsus secum trahit, constat. Vnde voluptas Petro audit: *ἐπιθυμία φθορᾶς, 2 Petr. I,4* * conf. *Luc. XV,12.14.15. ὁ κόσμος παράγει, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ, 1 Ioan. II,17.* conf. & *Luc. XII, 19.20.*

* Immo gentilium philosophis hoc adeo fuit perspectum, vt homine ingenuo, & sapiente nihil indignius censuerint, quam sectari voluptatem. Hinc de vanitate, lubricitate, foeditate voluptatum, tot illorum extant sententiae, tot declamationes, vt integrum inde facile esset componere librum. Pleraque in compendio exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap.* 12 & 13 Legi merentur, quae EPICTETVS habet in *enchiridio, cap.* 56. & SIMPLICIVS, *comment.* ad *h. l.* item M. AVRELIVS ANTONINVS, *de seipso ad se ipsum, lib.* 6. §. 26. & alibi passim.

§. L.

Quam friuole in officiis erga Deum, seipsos, & alios se gerant, alibi iam obseruatum est. In rebus scilicet ad religionem spectantibus incuriam & negligentiam in inquirenda veritate, in iis obseruare licet; hinc & desidiae amore inueteratos potius retinent errores, * quam vt laborem accurate in veritatem inquirendi, in se suscipiant. Ad ignauiam hancce suam tegendam, quae erroribus suis repugnant, vt noua, ideoque minime ferenda, damnant: sibi contra constantiae laudem, pacis ac tranquillitatis amorem tribuunt. Sed cum in fundamenta rerum non penetrent, ad scepticismum etiam interdum proni sunt: quandoque & ad syncretismum, si vitae iucunde & tranquille transigendae magis conducere putent, diuersas conciliare opiniones, ad minimum dissentientes tolerare.

* Quadrat in eiusmodi homines plane illud CORNELII TACITI: *subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo, & inuisa primo desidia, postremo amatur*, in *vita Agricolae cap.* 3. Ceterum rem ipsam, quo pacto ignauia incredulitatis, adeoque errorum grauissimorum in religione, sit caussa, pluribus edisserit IOAN. CLERICVS, in libro Gallico, *de incredulitate, part.* 1. *cap.* 6. *p.* 103. *seqq.*

§. LI.

In cultu Numinis, quo pacto se gerant homines, *quorum Deus venter est, τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες,* facile coniicias. Languidi in eo sunt, remissi, inconstantes. Reuera Deum non colunt, sed in cultu, quem verum esse sibi persuadent, haec illorum est indoles: impetu quidem interdum ad preces, aliasque cultus diuini partes, aut hypocriticam vitae emendationem rapiuntur, at mox iterum in deteriora ruunt,

 prae-

praesertim si occasio indulgendi genio, illis se offerat. Hinc illud Petri in eos quadrat: *κύων ἐπιςρέψας ἐπὶ το ἴδιον ἐξέραμα· καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρȣ, 2 Petr. II, 22.* Aspera quaedam & duriora pro Numinis cultu subire plane detrectant, *ἐχθροὶ τȣ̃ ςαυρȣ̃ τȣ̃ χριςȣ̃, Phil. III, 18.* Cultus tamen externi obseruantes sunt, praesertim si voluptatem afferat, ad aliorum etiam hac in re mores & consuetudinem facile se componunt, maxime si illorum referat, ne pro impiis habeantur.

§. LII.

In officiis erga seipsos, propensionis istius prauae turpitudo non minus se prodit. Eo namque vnice intenti sunt, vt delectationem qua sensus, internos & externos, sectentur, * vitamque iucunde & suaviter transigant. Quem istorum hominum characterem scriptura passim designat. conf. *Es. XXII, 13. LVI, 12. 1 Cor. XV, 32. Sap. II, 6.* Vigilantiae porro & laborum, praesertim diuturniorum, sunt impatientes, Cretensium instar, *γαςέρες ἀργαὶ, Tit. I, 12.* incurii externorum, inconstantes, emaces, & ad profusionem proni. ** Dum corporis nimiam, animae nullam curam habent, *** praesentibus adeo intenti, vt neglectis futuris, per summam imprudentiam morbos, infamiam, paupertatem, aliaque mala, & incommoda infinita, sibi attrahant. conf. *Proverb. X, 4. XIV, 23.* Paucis, de omnibus dici potest, quod de vidua voluptati dedita Paulus pronuntiat: *ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε, 1 Tim. V, 6.*

* Inter obiecta externa, quae voluptatem prouocant, cum ea emineant, quae ad libidinem, aut intemperantiam homines irritant, factum inde, vt luxuria, seu libido, & gula, ceu eminentiores voluptatis species vulgo describi soleant, vt supra ad §. 43. obseruauimus. Et in hisce sane voluptatis cupiditas, maxime se prodit, & quidem crassiori quadam ratione: ideo tamen non insuper habenda obiecta, circa quae voluptas subtiliori quodam modo versatur. Quod libido hominem voluptati deditum praecipue prodat, DIO etiam CHRYSOSTOMVS indicat, dum eiusmodi hominum & huncce characterem constituit: *imprimis rei venereae cupiditate furit, & sunt hoc genus permulta alia flagitia, de quibus reticere satius est, in quibus ille eodem modo volutatur &c. l. c.* scil. *or. 4. de regno p. m* 92. Quod vero ad excessum in cibo ac potu attinet, homines voluptati deditos, circa qualitatem potius, quam circa quantitatem, quanquam circa hanc quoque, peccare, aliis obseruatum est.

** Recte CICERO: *omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigi, qui epulis, & viscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque adparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam sint relicturi omnino; de officiis lib. 2. p. m. 341.* editionis Rachelianae.

*** Id DIO CHRYSOSTOMVS ita effert, quod *in ipsum corpus saltem deiectos oculos gerat, animum vero & res, quae animo subiectae sunt, non curet quicquam, l. c. p. 97.*

§. LIII.

Vt vero sibi ipsis maximopere noxii, ita aliis quoque graues sunt eiusmodi homines. Ad misericordiam equidem, & humanitatis quaedam officia proni sunt, nec ex instituto temere quenquam laedunt,

laedunt, cum committere nolint, ex quo molestia sibi creari queat. Vnde variarum virtutum, sed apparentium, *πρόφασις*. Sibi ipsi tamen ita consulere, vt in aliorum hoc cedat damnum, religioni sibi non ducent: eamque ob caussam & iustitiae facile migrant limites, fidem fallunt, pacta violant, mentiuntur, loquacitate sua multa miscent, & turbant. Ad apertas & manifestas iniurias non lacessiti, non facile descendunt: petulantia tamen sua facile lacessunt alios, ad dicteria, & sarcasmos proni: aliis tamen, si laesi fuerint, condonant haud difficulter, veniam prompte dantes, quam ipsi rursus, sed haud raro frustra, expectant ab aliis. Ad amicitiam, praesertim cum sui similibus impetu quodam feruntur, quam eadem tamen facilitate abrumpunt.

§. LIV.

Quod si in statibus certis constituti sint, nihil profecto praeclari ab iis expectari potest. Ad imperandum aeque ac seruiendum parum sunt idonei, ad hoc tamen minus, quam ad illud. Patre, marito, domino, principe, voluptatibus dedito, ad regendos liberos, vxorem, familiam, subditos, quid ineptius? Nec ipsi facient, quae officii erunt, nec ab aliis auctoritatis plerumque destituti, vt quae sui officii sunt, faciant, impetrabunt. Conniuentia, indulgentia, lenitas nimia, immorigeros reddet omnes imperio illorum subiectos. Doctorum vero, praesertim ecclesiasticorum, quo pacto rite fungentur munere? quippe quos *τύπȣς τȣ̃ ποιμνίȣ* esse decet. *1 Petr. V, 3.* Inferiores vero si sint in hisce statibus, ductum quidem superiorum haud grauatim sequentur, nec temere mordebunt frenum, ob ignauiam tamen, voluptatumque studium, tarde satis aut peruerse iussa superiorum exequentur, eruntque speciali ori quadam ratione non *ποιηταὶ*, sed saltem *ἀκροαταὶ τȣ̃ λόγȣ*, *Iac I, 22.* Decori quae apud eos ratio, iam alibi dictum. *

* *Element. philos. pract. part. 1. cap. 3. §. 67.* *add.* DIO CHRYSOSTOMVS *l. c.*

§. LV.

Alterum, quod constituimus vitium capitale, *ambitio* est. * Quod licet diuersimode vsurpetur nomen, nos tamen eodem propensionem voluntatis infinitam intelligimus, qua homo ea omnia, quibus aliis praeferri, seque supra eos euehere potest, appetit, seque cum iis vnire cupit, ita vt in eiusmodi rebus animi quietem quaerat, sed non inveniat.

* Diuersimode vox *ambitionis* sumitur. Sunt enim qui speciatim per ambitionem intelligunt inordinatum appetitum honoris aut dignitatis, vt si quis ambiat munus, quod rite administrare nequit, vel honores, quos non promeretur. Sed a nobis in generaliori significatione accipitur, pro studio prauo quocunque modo prae aliis eminendi. Dici itaque & *superbia* potest, sumpta & hac voce in generaliori significatione, prout fere a THEOPHRASTO describitur, quod sit aliorum omnium praeterquam sui contemptus, in *chara-*

 cteribus

cteribus morum, p. m. 65. Vbi recte ISAACVS CASAVBONVS ad *h. l. p.* 353. monet, duo omnino mala superbiae inesse, *vanam de sua praestantia opinionem, & despectum aliorum.* Etenim si non vtrumque, prius saltem malum in omni est ambitione. Quae cum ita sint, honorem, gloriam, laudem, potentiam, & omnia, quibus aliquis prae aliis eminere & excellentior esse solet, ad obiectum ambitionis referimus. Nec male ex scholasticis nonnulli ambitionem seu superbiam definiunt, *per inordinatum appetitum propriae excellentiae.* vid. HENRICVS AB. IGNATIO in *ethica amoris, lib.* 10. *part.* 2. *cap.* 2. *p.* 580. *seqq.* Ceterum tractationi huic de ambitione, inseruiunt praeter DIONEM CHRYSOSTOMVM, *lib.* 4. *de regno p.* 99. *seqq.* THEOPHRASTVS in *characteribus morum, cap* de *contumacia* seu *ferocia, p.* 45. & *cap. de ostentatione, p.* 62. item *cap. de superbia pag.* 65. & ISAACVS CASAVBONVS, ad *haec loca.* LVDOVICVS MOLINAEVS, in *morum exemplari, p.* 120. item 124. *seqq.* ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *specimine ethices historicae, cap.* 8. & 9. *p.* 472. *seqq.* Licet enim non vbique rem acu isti scriptores tetigerint, ad naturam tamen indolemque ambitionis rectius intelligendam, plurimum conferunt.

§. LVI.

Animi propensionem, & quidem infinitam seu insatiabilem esse ambitionem, constat. Adeo enim gloriae, laudis, imperii, cupiditas exsatiari nequit, vt eum quo potiti sunt honoris & imperii gradum, occasionem saltem vltra tendendi, esse existiment, nec mundus imperandi cupidine lymphatis, sufficiat.

§. LVII.

Obiectum ambitionis varium equidem est & multiplex. Plurima enim sunt, in quibus ἐξοχὴν quandam, & praestantiam, prae aliis quaerunt. Interdum eam in rebus plane ludicris, vestimentorum certo genere, corporis robore, formositate, titulis, &c. quaerunt. Alii specie paulo honestiore eam in variis animi dotibus, scientia, eruditione, similibusque quaerunt. Hinc illud apostoli; *scientia inflat,* *1 Cor. XIII, 1.* Alii aliud quid arripiunt, quo se meliores praestantioresque aliis credunt. Praecipua tamen ambitionis obiecta, ad duas classes, *gloriam & potentiam,* reuocari possunt: vnde duas nonnulli ambitionis species, *cupiditatem gloriae, & potentiae,* constituunt. Ex obiectorum itaque conditione alia ambitio *inepta* est & *ridicula,* circa rem ludicram, leuem, nullius momenti occupata: alia vero grauius aut honestius, vulgi saltem iudicio, habet, sed ea rursus, si modum, quo hocce vitium se exserit, spectes, vel *crassior* est, vel *subtilior,* aliosque gradus habet. *Spiritualis* ambitio, itidem ab obiecto speciali denominationem sortita est.

§. LVIII.

Altiora nimirum semper cogitant & cupiunt eiusmodi homines. * Quod est ὑψηλοφρονεῖν, oppositum τῇ ταπεινοφροσύνῃ *Rom. XI, 20. & XII, 16. 1 Tim. VI, 17. Ef. XIV, 13.* Inde τετυφωμένοι dicuntur, *2 Tim. III, 4.* Vti humor in corpore supra quam oportet egreditur, & loco

suo

ſuo excedit, ita ſuperbia intumeſcere facit animum, hinc & corpus quoque. Ideoque elatio cordis dicitur, *Deut. VIII, 14. XVII, 20. 2 Reg. XIV, 10. Ezech. XXVIII. 1.* quae elatio ſuper alios, quamcunque ob cauſſam fiat, coniuncta eſt cum contemptu aliorum. Exemplo ſunt, qui *Luc. XVIII, 9. ſibi ipſis confidebant, quod eſſent iuſti*, adeoque aliis ſe praeferebant, ſed & *contemnentes alios.* vid. & *verſ. 11.* Vtrumque & Paulus coniungit, *Gal. V, 26.* ne ſitis κενόδοξοι *alii alios prouocantes.*

* Eleganter DIO CHRYSOSTOMVS: *Hic natura ſua* (de ambitioſo homine loquitur) *neque aquilis, neque gruibus, nec vlli volatilium generi, ſed ſi quis aequiparare velit, illi vehementi, & praeter naturam concitato volatui Icari ſimillimus, &c. l. c.*

§. LIX.

In obiectis iſtis, quibus ſe aliis praeſtare credit, animi quietem homo ambitioni deditus quaerit. Felicem ſe futurum exiſtimat, ſi hunc aut illum honoris gradum conſequi poſſet. Eo ſi potitus fuerit, nihil minus quam felicem ſe cenſet, ad altiora adſpirans. Pericula, labores, incommoda, quae honores, gloriamque & potentiam comitantur, ſatis oſtendunt, quam parum quietis in his omnibus inueniatur, conf. *Actor. XII, 21. 22. 23.* *

* Ea omnia, quae homines ambitioſi concupiſcunt, adeo vana, inania, inconſtantia eſſe, vt indigna ſint, quae homo ſapiens quaerat, tanto conſenſu gentilium quoque docuere philoſophi, vt ingentia hac de re ex illorum teſtimoniis confici volumina queant. Id vero documento eſt certiſſimo, fruſtra in eiusmodi obiectis animi quietem veram & perennem quaeri. Id quod experientia quoque facile quemuis condocebit. Philoſophorum verorum hac de re teſtimonia diligenter collecta exhibet PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap.* 8. Lubens conceſſerim, multos hic ſuae diſciplinae migraſſe leges, nec ſemper ex animi ſententia locutos: multos contra ambitionem gloriaeque cupiditatem ſtrenue declamando, ſapientiae & eloquentiae quaeſiuiſſe laudem. Sed veritati tamen perhibuerunt teſtimonium, ea ſe credere vera prae ſe ferentes, quae experientia ipſa vera eſſe dictitat, & quae ſi falſa dicere voluiſſent, contra rationem & experientiam pugnando, omnem ſapientiae laudem apud homines ratione vel minimum vtentes, amiſiſſent. Tanta veritatis vis eſt, vt ſi vel maxime affectus aliud quid ſuadeat, contra veritatem tamen & experientiam aliquid proloqui, merito erubeſcant ſanae mentis hominis.

§. LX.

Hinc in officiis erga Deum, & iis quidem, quae ad rectum de Deo rebusque diuinis ſenſum pertinent, ita ſe gerit homo eiusmodi, vt ad extremum haud difficulter impietatis gradum ſe adduci patiatur. Singulares namque de rebus diuinis ſententias aut ipſi inueniunt, aut ab aliis inuentas facile amplectuntur, & ſectantur, vt ſupra vulgus ſapere videantur. * Immo eousque ſubinde progrediuntur, vt res manifeſtiſſimas, ipſamque Numinis exiſtentiam in dubium vocent, & quandoque, praeſertim ſi periculum abſit, publice propugnent, ne quid ſcilicet cum vulgo, hominibusque ſua opinione ſtupidis, & imperitis,

tis, commune habere videantur. Sectarum praeterea & haereseon hinc prodeunt conditores, ** cum ad nouas opiniones non minus inueniendas aut amplectendas, quam acriter & pertinaciter defendendas, proni sunt. Id quod Paulus iam docuit: *si quis diuersam tradit doctrinam, neque sanis verbis domini nostri Iesu Christi inhaeret, & doctrinae, quae est secundum pietatem, τετύφωται, inflatus est. 1 Tim. VI, 4.* Promtus idem est, ad haereseos notam aliis, etiam innocentibus inurendam, si suae auctoritati & existimationi se hac ratione consulere posse, existimet. Pruritus namque alios vellicandi, contradicendi studium, pertinacia in sententia semel arrepta strenue defendenda, & alia eiusdem commatis vitia, funesta maximopere ecclesiae, & diuinae veritati noxia, huic hominum generi, fere propria sunt.

* Eiusmodi hominibus symboli loco est illud LVCRETII:

Nil dulcius est, bene quam munita tenere,
Edita doctrina sapientum templa serena,
Despicere vnde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palantes quaerere vitae,

de rerum natura, lib 2. p. m. 35. ex edit. OBERTI GIFANII. Legi etiam merentur, quae eleganter hac de re disserit IOAN. CLERICVS, de *incredulitate, lib. 1. cap. 2. p. 30. seqq.* Potest autem ambitio & alia ratione erroribus occasionem praebere, dum homines veritatem ab aliis prolatam sub examen reuocare dedignantur, adeoque in erroribus suis permanent. Id multis philosophorum gentilium circa religionem christianam contigisse, nullus plane dubito.

** Non equidem abnuo, posse & aliis quem induci caussis, vt errorem quendam eligat aut defendat: at rarius illud fieri experientia docet. Immo in aliorum potius militabunt castris, quam sectae caput constituent, qui alia, quam ambitione, ad hoc inducuntur caussa. Nostrae sententiae PAVLVS Apostolus suffragatur, vti ostensum. Idem patribus passim, veteribusque ecclesiae doctoribus, obseruatum. IVSTINVS MARTYR, vel quisquis est auctor *quaestion. & respons. ad orthodoxos*: δῆλον ἐστιν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ καὶ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν, πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν. *Manifestum est, omnes haereses occasionem habuisse ex ambitione, & mutua inuidia haeresiarcharum, qu. 4. p. m. 394.* Consentit CHRYSOSTOMVS: ἐκ τοῦ μὴ φιλῆσαι ἀδελφοὺς τοὺς ἑαυτῶν, ἐφθόνουν εὐδοκιμοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ φθονεῖν ἐφιλάρχουν, ἐκ δὲ τοῦ φιλαρχεῖν αἱρέσεις ἔτεκον. *Quoniam fratres suos non diligebant, inuidiae stimulis exagitabant bene audientes; ex inuidia dominandi libido criebatur; ex dominandi vero libidine, haereses natae sunt, hom. 2. in 1 ad Timoth. tom. 4. p. 255.* Breuius THEOPHYLACTVS: Φιλαρχία τῶν αἱρέσεων μήτηρ: *dominandi libido haereseon mater est,* in *cap. 5. ad Galatas, pag. 483.* conf. & ISIDORVS PELVSIOTA *epist. 56. lib. 4. pag. 441.* & qui ex instituto hocce argumentum tractauit, B. IO. GVIL. BAIERVS, peculiari *dissertat.* de *ambitione haeresium caussa.*

§. LXI.

Cultum Numinis in ambitionis suae instrumentum callide conuertunt, exemplo Ieroboami, *1 Reg. XII, 28. 29.* Internum, nisi forte in statu legali & hypocritico subtiliori constituti fuerint, parum curabunt. Externum rebus suis scite attemperant. Si scilicet expedire sibi credant, pro piis deuotisque haberi, eum summo studio ostentant, vt cautos etiam quandoque decipiant homines, iisque tales se esse persuadeant, quales videri cupiunt.

§. LXII.

§. LXII.

Temperantia, laborum tolerantia, parſimonia, fortitudo & conſtantia, magnam quidem excellentium virtutum ſpeciem in officiis erga ſeipſum, praebent: at in iis, qui ambitioni litant, virtutes ſaltem ſunt apparentes, ſplendidaque, ſi dicendum, quod res eſt, vitia. * Animi potius quam corporis curam gerunt, ſed vt ad magna quaeuis, praeclara, excelſa, apti ſint. Ad iracundiam praeterea procliues ſunt, audaces iidem, & ad profuſionem proni, ſi ad gloriam vel laudem hoc facere putent: tempore denique & opportunitate vti norunt, nullam temere elabi ſibi permittentes.

* Id praeter alios recte etiam docet, pluribusque comprobat, ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *ſpecimine ethices hiſtoric. cap. 8. n. 5. Labores*, inquit, *ferre ac pericula ſuſcipere, nemo illorum erat, qui non libenter vellet, aut ſemel ſuſcepta indeſinenter non poſſet ſuſtinere.* Quod ad iram proni ſint eiusmodi homines, & in omnem audaciam prompti, idem auctor condocet.

§. LXIII.

Erga alios iniquisſimi ſunt mortalium: * ſibi omnia, reliquis nihil tribuentes: ipſi imperare cupientes, dura ſeruitutis lege aliis impoſita. Interdum equidem, cum generoſiores videri volunt, alios non temere laedunt: at ſi praerogatiua quaedam & ἐξοχὴ quaerenda, grauisſimis alios afficere iniuriis, eosque mente, ore, facto laedere, contemnere, deprimere, vexare, fidemque fallere datam, ſibi non ducent religioni. Disſimulatores iidem ſunt, ** ingrati, ad quiduis patrandum, modo imperii, augendaeque aut gloriae, aut potentiae cauſſa fiat, parati. Metui etiam malunt, quam amari, quod metus potentiae & imperii quaedam ſit confeſſio. Amicitiam, vt rebus ſuis expedit, ineunt, initamque, quamdiu hoc ſibi conducere putant, ſeruant, conſilio & hic cuncta potius, quam impetu aut affectu, agentes.

* Paucis cuncta complectitur DIO CHRYSOSTOMVS: *ſint igitur, vt quam breuisſime dicamus mores eius, contentionis ſtudium, ſtultitia, faſtus, arrogantia, aemulatio, & quae his agreſtibus perturbationibus vicina ſunt maxime l. c.* Ad ſocietatem itaque etiam colendam vel maxime ineptos eſſe eiusmodi homines, alii oſtendunt. Inter ſocialitatis enim leges haud profecto vltima eſt, ne quis ſine ratione, & temere ſe praeferat aliis, qua de re ſuo loco dicetur. Ex veteribus philoſophis idem agnouit, docuitque ARISTOTELES, *Rhetoric. lib. 2. cap.* 17. vbi non paruam aut vulgarem, ſed immodicam iniuſtitiam eiusmodi hominibus tribuit. Sunt, ſecundum eius ſententiam, non μικραδίκηται ſed μεγαλάδικοι.

** Hoc ita exprimit SALLVSTIVS: *ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit, aliud clauſum in pectore, aliud promptum in lingua habere; de bello catil. cap.* 10. Eodem pertinet quod idem de amicitia horum hominum dicit: *amicitias inimicitiasque, non ex re, ſed ex commodo aeſtumant, magisque vultum, quam ingenium bonum habent.*

§. LXIV.

In ſtatibus magna plurimaque ex hocce vitio oriuntur incommoda. Inferiores enim hac indo'e praediti, contumaces ſunt, immorigeri, iugi impatientes, ad frena mordenda proni. Superiores contra, aſperi ſunt, rigidi, inclementes, delicta grauiſſime puniunt, veniam raro impertiunt, metui volunt. In eccleſiaſtico munere conſtituti, non docere, ſed imperare, ipſis etiam imperantibus cupiunt, *ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, 1 Petr. V, 3.* Paucis: ambitionis vitio laborantes plane intolerabiles ſunt: Deo ideo aliisque hominibus inuiſi. Inter prima namque, quae Deus odit, *oculi elati ſunt, Prouerb. VI, 17.* quare illis etiam obſiſtit, *Matth. XXIII, 12. 1 Petr. V, 5. Iacob. IV, 6.* eosdem deprimit, *Iob. IX, 13. XL, 6. 7. Matth. XI, 23.* Decori denique obſeruantiores aliis ſunt ambitioſi, nec ad hoc inepti, licet & hic vitii iſtius ſatis ſe prodat prauitas, vt alibi exponitur. *

* Videntur repugnare, quae THEOPHRASTVS, locis ſupra ad §. 55. citatis, aliique hac de re habent. Sed qui diſſentiunt, non ſatis attendunt ad diſcrimen morum, qui ex ambitione fluunt, & qui hominum ſunt cum ambitione auaritiam, aliaque vitia, coniungentium. Quod ſi obſeruetur, dictis ſua conſtabit veritas.

§. LXV.

Supereſt *auaritia:* quo nomine non pecuniae ſaltem, ſed rerum quarumuis vtilium, cupiditatem deſignamus. * Pecuniam enim ideo praecipue amant auari, quod eius beneficio, reliqua facile comparentur. Eſt itaque nobis auaritia, infinita voluntatis propenſio, qua ad bona quaeuis terreſtria ſub ſpecie vtilitatis fertur, & cum iis ſe vnire cupit, ita, vt quietem in iis quaerat, ſed non inueniat.

* Ideo & DIO CHRYSOSTOMVS *l. c. p.* 86. amatorem diuitiarum, vocat *genium auri, argenti, terrae, pecorum, & omnium poſſeſſionum cupidiſſimum.* Hinc & vulgo auaritia definiri ſolet, *per inordinatum amorem diuitiarum.* vid. HENRICVS AS. IGNATIO in *ethica amoris lib.* 10. *part.* 2. *cap.* 18. Ex philoſophis auarorum mores deſcribit THEOPHRASTVS in *characteribus morum cap. de ſordida parſimonia, pag.* 32. item *cap. de illiberalitate, pag.* 60. Quem tamen non vbique rem acu tetigiſſe, iudicabunt facile harum rerum periti.

§. LXVI.

Infinitam hanc, ſeu inſatiabilem propenſionem eodem ſenſu dicimus, quo ambitionem, & voluptatis cupiditatem, ita vocauimus. Quamuis eminentiori fere ratione in auaritia pateat, propenſionem hanc eſſe inſatiabilem: cum in auarum quadret, quod de hydropico dicitur: *quo plus potantur, plus ſitiuntur aquae:* vel vt Salomonis potius teſtimonio vtar: *qui amat pecuniam, non ſatiatur pecunia, Kohel. V, 9.* conf. & *Eſ. V, 8.* Nec id praetermittendum, cum qua voluptatem, ad animalia bruta proxime accedat homo, qua ambitionem

nem ad malos genios, qua auaritiam vtriusque eum deteriorem videri, cum hocce eiusmodi vitium ſit, quod ſi accurate rem aeſtimes, nec in bruta, nec in ſpiritus, qua tales, cadat.

§. LXVII.

Obiecta auaritiae varia itidem ſunt, & fere innumera. Quidquid enim ſub vtilitatis ſpecie homini blanditur, vt eodem ad ſui conſeruationem ſibi opus eſſe exiſtimet, id hominis auari animum ad ſe attrahit, allicitque. Sic nonnulli in agros, domus, praedia, in librariam ſupellectilem alii, alii in alia feruntur, plerique in aurum argentumque, ſeu pecuniam, rerum omnium pretium eminenter continentem. Idque pro diuerſa ſtatus, educationis, conſuetudinis, aliarumque cauſſarum, auaritiam ad certum obiectum determinantium, ratione.

§. LXVIII.

Cum eiusmodi obiectis vnire ſe cupit auarus, hoc eſt, ea tenere, poſſidere, cuſtodire, ceu propria ſibi ſeruare, conf. *Luc. XII, 19.* Pro obiectorum enim diuerſitate diuerſa eſt vnionis cum illis ratio. Interim in iſta proprietate, quam maximopere appetit auarus, qua ſibi ſoli toto niſu quidquid poteſt, vindicat, philautiae prauae vis, vel maxime conſpicitur. Non vnam itaque qua obiecta, qua gradus, eſſe auaritiam, ſpeciatim *ſubtiliorem* aliam, immo *ſubtiliſſimam*, aliam *craſſiorem* eſſe, hinc facile intelligas.

§. LXIX.

Quam praepoſtere in rebus tam inconſtantibus, tam cito perituris, quietem animi auari quaerant, res ipſa ſatis docet. Ecquid enim diuitiis, opibus, inconſtantius? quid labilius? Quid hiſce, ad veram animae tranquillitatem conciliandam, ineptius? * Tempus, priusquam putant, aduenit, quo adimpletum vident illud Iacobi: *ὁ πλȣ̃τος ὑμῶν σέσηπε, καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν· ὁ χρυσὸς ὑμῶν, καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔςαι*, &c. *Iacob. V, 2.3.* In compendio Paulus: *παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τȣ̃ κόσμȣ τȣ́τȣ*, *1 Cor. VII, 31.* qui & Timotheo diligenter iniungit, diuites huius ſeculi ſedulo vt adhortetur: *μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλȣ́τȣ ἀδηλότητι, ἀλλ᾽ ἐν τῷ Θεῷ ζῶντι*, &c. *1 Tim. VI, 17.* add. *Ezech. VII, 19. Zephan. I, 18. Luc. XII, 20.*

* Hoc gentilium etiam philoſophis adeo perſpectum fuit, vt iudice SOZOMENO *lib. 6. hiſt eccleſ. cap. 9.* praecipuum in philoſophia fuerit, *contemnere diuitias.* Indignum quippe plane viro ſapiente putabant, in rebus adeo caducis, inſtabilibus fortunae caſibus obnoxiis, animi quietem, ſummumque quaerere bonum. Hinc TVLLIVS, *nihil*, inquit, *eſt tam anguſti animi, tamque parui, quam amare diuitias, nihil, honeſtius magnificentiusque, quam pecuniam contemnere,* de *officiis lib. 1. p. m. 27.* Philoſophorum veterum dicta, facta, quibus diuitiarum contemtum ſignificarunt, diligenter collegit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 16.* Quae omnia de incertitudine & vanitate

vanitate quoque diuitiarum teſtantur, quam & prae reliquis SENECA ſaepius ſibi aliisque in memoriam reuocat. Speciatim *& lib 6. de beneficiis cap.* 3. egregie hac de re verba facit, ad beneficentiam ſuos hoc argumento adhortans, quod diuitiae incertae ſint, beneficiorum contra memoriam nullus temere caſus tollat. *Omnia iſta,* inquit, *quae vos tumidos & ſupra humana elatos, obliuiſci cogunt, veſtrae fragilitatis, quae ferreis clauſtris cuſtoditis armati, quae ex alieno ſanguine raptu veſtro defenditis propter quae claſſes, cruentaturas maria deducitis, propter quae quaſſatis vrbes, ignari quantum telorum in aduerſos fortuna comparet, propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegii, foederibus, inter contendentes duos, terrarum orbis eliſus eſt,* NON SVNT VESTRA. *In depoſiti cauſſa ſunt, iam iamque ad alium dominum ſpectantia, aut hoſtis iſta, aut hoſtilis animi ſucceſſor, inuadet; &c.*

§. LXX.

In officiis erga Deum, & quidem ſi primo rectum de Numine ſenſum ſpectes, ad idololatriam & ſuperſtitionem, erroresque quosuis grauiores, quos a tenera aetate imbibit, pertinaciter retinendos, procliuem admodum eſſe auarum, & ratio & experientia dictitat. Iudicii defectus, rerum creatarum amor immodicus, quo facile inducitur, vt his aliquid diuini ineſſe credat, domeſticarum rerum cura, quae accuratius in veritatem inquirere non permittit, ad hoc conſpirant.

§. LXXI.

Deum non colit auarus, ſed Mammona, *Matth. VI, 24.* Nummum aeſtimat pro numine. Hinc *idololatra* dictus, *Epheſ. V, 5. Coloſſ. III, 5. Matth. XIX, 22. Iob. XXXI, 24. Pſ. LXII, 11.* Scilicet, licet Deum verum, cultu etiam interno colere ſibi videatur, peruerſe tamen hoc facit, * vt fortunarum ſcilicet ſuarum ab eo impetret incrementum, ſimilesque ob cauſſas. Ideoque & cultui externo admodum addictus eſt, in ſtatu legali ſi non craſſiori, ſaltem ſubtiliori, plerumque conſtitutus. Cupiditas ſubito diteſcendi, ad magiam, ſimiliaque crimina, facile eum inducit. *1 Tim. VI, 9.*

* Superſtitio itaque auaris eſt propria. Hanc namque recte THEOPHRASTVS per δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticuloſum erga numen affectum,* definit, in *characteribus morum p. m. 47.* conf. & CASAVBONVS ad *h. l.* Nimirum, metus bona ſua amittendi, aut ne ſine ſperato excidat, votique non reddatur compos, hominem auarum ad cultum Numinis ineptum, impellit. Quadrant huc vota & preces hominis auari apud HORATIVM:

-- -- -- *O! ſi angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum,
O! ſi vrnam argenti fors qua mihi monſtret, vt illi
Theſauro inuento, qui mercenarius agrum,
Illum ipſum mercatus, arauit diues amico.

ſatyrar. lib. 2. ſatyr. 6. v. 8. ſeqq. Eundem in modum & DIO CHRYSOSTOMVS *l. c.* auarum inducit. *Deos ipſos non amplius eſſe putantem, niſi ei maximos & complures theſauros patefecerint, aut mortes afferant amicorum, & cognatorum, ex quibus haereditates ſubſequantur.*

§. LXXII.

In officiis erga ſeipſum, virtutum quarundam, ſed apparentium ſpeciem in eo deprehendas, laborum patientiam, voluptatum contemptum,

temptum, parſimoniam, &alia. Scilicet, auaritia ipſa illi parſimonia eſt; labores & vigilias tum ſubire paratus eſt, ſi id ad rem faciendam neceſſarium credat; a voluptatibus tum demum ſibi temperat, cum ſumptibus parcit. * Interim nec animae nec corporis curam gerit, prodigus vtriusque, cum opes vtrique praeferat: meticuloſus idem, inconſtans, ad praeclara quaeuis &egregia ineptus, abiectus in aduerſis, deſperabundus interdum, & ad violentas ſibi ipſi inferendas manus, pronus.

* Id DIO CHRYSOSTOMVS *l.c. p.* 88. ita exprimit: *imprimis pecuniae inexplebili cupiditate ardet, & eius conquirendae praeclarus eſt artifex, eamque noctu dieque perſequitur, per omnes eius vias, ceu luna decurrens &c.* add. & ERASMVS IOANNES BROCHMANDVS, in *ſpecim. ethic. hiſtor. cap.* 3. *pag.* 204. & 212.

§. LXXIII.

Erga alios inhumanus eſt, immiſericors, calumniator, inuidus, fraudulentus, perfidus, litigioſus, beneficia nec in alios conferens, nec in ſe collata, grato animo agnoſcens, ad amicitiam prorſus ineptus. Immo nullum ſcelus eſt, in quod auaritia hominem incitare nequeat, & protrudere. * Hoc vel Iudae proditoris exemplo conſtat. *Matth. XXVI,* 15. Hinc furta, ſacrilegia, *Ioſ. VII,* 1. *Actor. V,* 1. caedes, proditiones, & omne malorum genus.

* Conſentiunt in eo fere omnes, ethnici pariter ac chriſtiani, non temere peſtilentius aut pernicioſius vitium eſſe, auaritia. SALLVSTIVS: *auaritia fidem, probitatem, ceterasque artes bonas ſubuertit: pro his ſuperbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere, edocuit;* in *bello catilinar. cap.* 10. Auarum itaque, velut peritus pictor ita delineat DIO CHRYSOSTOMVS *l.c. p.* 87. *nunquam ridet* (in eo fallitur) *nunquam facilem ſe praebet, in omnes ſuſpicioſus eſt, improbos cunctos exiſtimat, omnibus diffidit, vultu rapaci praeditus eſt, digitos perpetuo torquet, aut ſuas aut alterius diuitias numerat.* Rem omnem paucis complectitur ipſe apoſtolus, dum auaritiam ῥίζαν πάντων τῶν κακῶν, *radicem omnium malorum vocat,* 1 *Tim. VI,* 10. Quod ita explicat CHRYSOSTOMVS: ὅσα ἂν εὕρῃς κακὰ κἂν ἐν οἰκίᾳ, κἂν ἐν ἀγορᾷ, κἂν ἐν δικαστηρίοις, κἂν ἐν βουλευτηρίοις, κἂν ἐν βασιλείοις, κἂν ὁπουδήποτε, ἐντεῦθεν πάντα ὄψει βλαστάνοντα. *Quaecunque inueneris mala, ſiue domi, ſiue in foro, ſiue in iudiciis, ſiue in curiis, ſiue in regia, ſiue quocunque alio in loco, hinc omnia videbis naſci, homil.* 11. *in epiſt. ad Roman. pag.* 85. Alibi, ſcilicet in *Pſalm. XLVIII.* diuitiarum cupiditatem vocat, τὴν ἀκρόπολιν τῶν κακῶν, *malorum ſummum apicem.* Eadem plane ratione POLYCARPVS, in *epiſtola ad Philippenſes:* Ἀρχὴ πάντων κακῶν φιλαργυρία, *initium omnium malorum auaritia.* conf. & CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib.* 2. *cap.* 3. Peſſimos auaritiae fructus, eadem fere ac nos ratione, enumerat GREGORIVS M. *moral. lib.* 31. *cap.* 17. *De auaritia,* inquit, *proditio, fraus, fallacia, periuria, inquietudo, violentiae, & contra miſericordiam obdurationes, oriuntur.* Sed, quid teſtimoniis opus, cum ipſa hoc omnes condoceat experientia?

§. LXXIV.

Noxium denique valde ſingulis ſtatibus eſt auaritiae vitium. Perdit familias, *Prouerb. XV,* 27. rempublicam, *Prouerb. XXIX,* 4. 1 *Sam. VIII,* 3. eccleſiam, vnde tam ſedulo epiſcopos & presbyteros monent apoſtoli, vt ab eo ſibi caueant. 1 *Tim. III,* 3. *Phil. II,* 20. 21. 1 *Petr. V,* 2. *

Inferiorum equidem in ſingulis ſtatibus non male interdum ſuſtinere videntur perſonam, cum iugi ſint patientes, laborum, ſi neceſſitas iubeat, tolerantes, ad rem familiarem tuendam atque augendam apti: at perfidia ſua, fraudulentia, furacitate, dominis & ſuperioribus ſuis multum interdum nocent. Ad imperandum vero nemo ineptior. Nec venerationem, nec amorem a ſibi ſubiectis facile impetrant. In ſtatu domeſtico, inferioribus denegabunt, quae ad vitam honeſte ſuſtentandam pertinent: princeps eiusmodi laborans vitio, nec miniſtros ſervosque fideles habebit, nec morigeros ſuique amantes ſubditos, quos exactionibus nimiis eneruatos a ſe alienabit, imprudenter praeterea & inconſiderate multa ſuſcipit, quae parum feliciter finit. Decori quam parum obſeruantes ſint auari, iam aliunde conſtat.

* Vnde DIO CHRYSOSTOMVS, omnes hoc vitium deformare, ait, & mirum in modum turpitudinem adſpergere, *ſiue priuata aliquem, ſiue regia forma ceperit*; quod pluribus edifferit *l. c.* add. THEOPHRASTVS, in *characteribus morum p.* 32. 33. qui & decorum auarorum attingit, cum *p.* 12. 13. de ἀγροικίᾳ ſeu *ruſticitate*, & *p.* 49. περὶ μεμψιμοιρίας ſeu de *iniqua querulitate*, agit.

§. LXXV.

Iam de tribus iſtis vitiis capitalibus porro obſeruandum, quod licet natura omnibus hominibus iunctim inſint, vnum tamen prae reliquis plerumque emineat, & velut dominetur, primumque obtineat locum. Praeterea, ex trium iſtorum vitiorum cardinalium in vno eodemque homine coniunctione, aut ſi ita loqui liceat, commixtione, eorundemque pro diuerſis ſtatibus, vitaeque generibus, aliisque cauſſis, modificatione, infinitam fere inclinationum & propenſionum, varietatem, oriri neceſſe eſt, vt inter tot homines vix duos deprehenſurus ſis, qui moribus & inclinationibus ſibi prorſus ſint ſimiles.

§. LXXVI.

Nimirum, vt tantae varietatis fontem, paucis deſignemus, primo quidem propenſiones ipſae & iunctim & ſeparatim ſumptae, in vno homine vehementiores, aut debiliores ſunt, quam in altero, idque pro conditione temperamenti corporis, educationis, conſuetudinis, aliarumque cauſſarum. Deinde, ſi eas propenſiones in vno eodemque homine conſideres, easdemque inter ſe conferas atque contendas, eas variis a ſe inuicem diſtare gradibus, deprehendes: ſecunda namque ad primam ſe habere poteſt, vt duo ad quatuor, ad ſex, ad octo, & ſic porro; item vt tria ad ſex, ad nouem, ad duodecim, &c. & ita tertia ſe habere poteſt ad ſecundam. Quemadmodum itaque iam ex eo, quod mox ambitio primum, voluptas ſecundum, auaritia tertium, mox voluptas primum, ambitio ſecundum, auaritia tertium, & ſic porro, locum teneat,

teneat, varietas quaedam oritur, ita si graduum ista diuersitaş simul in censum veniat, maximam profecto inclinationum particularium diversitatem inde exsurgere oportet. Iam si his porro omnium istarum propensionum modificationem diuersam, pro diuersa hominum aetate, sexu, statu, addas, quod aliter e. g. ambitio in milite, aliter in mercatore, aliter in principe, se exerat, infinitam prorsus & incredibilem istam inclinationum varietatem non amplius miraberis.

§. LXXVII.

Coniunctionis istius diuersarum propensionum, quarum vna interdum aliam temperat, interdum certa ratione modificat, hic etiam effectus esse solet, vt vitia quandoque minus conspicua fiant, speciemque virtutum induant. * Rursus tamen contingit, si quae maxime sibi repugnant, aequali fere gradu coniungantur, vt vitia magis, subinde ridicula quadam specie, sese prodant, omniumque oculis offerantur. Vtrumque exemplis luculentis constat. Quaenam autem singularum istarum propensionum in alias animi facultates, speciatim intellectum vis sit, iam alibi dictum, dignum tamen, quod expendatur haud perfunctorie.

* Hinc *pseudo-virtutum*, quibus seipsos, aliosque misere decipiunt mortales, tanta efflorescit seges: de quibus deinceps §. 110. *seqq.* Illustre huius rei exemplum, in *virtute* quam vulgo *heroicam*, vocant, conspicitur. Accuratius enim si heroum, quos vocant, ALEXANDRI M. IVLII CAESARIS, aliorumque, facinora consideres, nihil aliud quam eminentem quandam ambitionem, voluptatis cupiditate quandoque temperatam, in illis deprehendes. Hinc enim illa fortitudinis, clementiae, iustitiae, humanitatis, ex quibus heros censetur, species. Bella iniusta, rapinae, oppressa libertas, gentium caedes, vrbium ruinae, adulteria, scortationes, non obstabunt, quo minus sit maneatque *heros*; dignus qui gentibus imperet, cum ipse suarum cupiditatum seruus sit turpissimus. Virtutem interim heroicam in eiusmodi hominibus, qui vix hominum titulo nomineque digni, laudant poetae, oratores, historici, philosophi, & quis non? ignorantiae scilicet ita suae, aut stultitiae, documentum, sapientioribus relicturi.

§. LXXVIII.

Superest, vt in tantae corruptionis, quae voluntati hominis insidet, caussas inquiramus. Quas inter primum praecipuumque locum tenet, labes originalis. * Per hanc enim vt intellectus tenebris obfuscatus est, ita voluntas a Deo auersa, suique amore repleta, & hinc ad praua quaeuis & noxia prona est. Quidquid enim ex carne natum est, caro est, *Ioan. III 6 Ps. LI, 7.* Qui autem carnales sunt, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσι, ea saltem *sapiunt*, adeoque & appetunt, quaerunt, concupiscunt, quae *carnis* sunt. conf. & *Iob. XIV, 4. Rom V, 12. 14. Ephes. II, 3.* Vnde nemo quoque exemptus est, cum ex carnali generatione, qualis omnium hominum est, non possint alii, quam carnales prodire. Et licet per regenerationem, dominium peccati originalis infringatur, penitus tamen, quamdiu viuit homo, extirpari nequit; ideoque & contra

re i-

reliquias eius, motusque carnales, regenitis & ſanctis hominibus, nunquam non pugnandum eſt. *Gal. V, 17. Rom. VI, 12.* In impiis autem & irregenitis dominatur adhuc peccatum originale, adeoque & philautia, & propenſiones prauae hinc ortae, etſi in vno magis hae, in alio aliae: qui ideo prauarum ſuarum cupiditatum ſerui, merito dicuntur. *Rom. VI, 16. 2 Petr. II, 19.*

• Viderunt & gentilium philoſophi, magnam vehementemque in homine ad praua eſſe inclinationem, facile etiam colligere potuerunt, inordinatum ſui amorem omnium vitiorum eſſe fontem, ſed vnde tanta hominum prouenerit corruptio, & ad amoris ordinati turbandos circulos pronitas, id quidem ignorarunt, nec capere potuerunt, aut ſi quid forte tradiderunt, quod ad veritatem quodammodo accederet, id ex traditione, aut commerciis cum Iudaeis accepiſſe videntur. ARISTOTELES in mali huius originem inquirens, ad *τὸ συγγενὲς* prouocat *lib. 3. ethic. cap. vlt.* Stoici culpam omnium malorum in materiam conferebant, in quo & alios gentilium philoſophorum, ſecum habuerunt conſentientes. vid. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad Phyſiol. Stoic. lib. 1. diſſert. 14 & 15.* Epicuraei ſublata diuina prouidentia, mala ſua ſponte oriri docebant. Alii aliter ſentiebant. Cumprimis ſententia illorum, qui duplex aliquod principium, alterum boni omnis, alterum omnis mali fontem, ſtatuunt. a Zoroaſtre, vt creditur, excogitatum, a plurimis gentilium philoſophorum, directe aut indirecte adprobatum, a Manichaeis in ipſam eccleſiam chriſtianam introductum, hinc ab aliis ſubinde arreptum, multorum occupauit animos. Ad originem enim mali omnis explicandam, eam perquam accommodatam eſſe, exiſtimarunt. Quo ipſo illis contigit, vt dum euitare charybdin voluerunt, in ſcyllam inciderent. Nihil enim ad omnem euertendam religionem, pietatemque e medio tollendam, accommodatius, nihil clariſſimis etiam rationis principiis, & ideae, quam de ſumma Numinis perfectione omnes habent, aduerſum magis, quam haec de duplici principio, vtroque quidem independente, ſententia. Quare cum ratio originem mali ignoret, non eo tamen progredi debet, vt admittat, quae ſuis principiis vel maxime aduerſantur, cum ſuae ignorantiae aut imbecillitatis profeſſione, facilius hinc ſe expedire queat. Multo vero minus ſtatuendum, Dei bonitatem in rationis humanae foro, a malitiae labe, ob permiſſum liberi arbitrii abuſum, vindicari nullo modo poſſe, niſi Manichaeorum adprobetur ſyſtema, quem PETRI BAELII errorem, grauiſſimum ſane & admodum noxium, poſt IO. CLERICVM, IACOBVM BERNARDVM, & IAQVELOTIVM, ex inſtituto profligauit, IO. CHSISTOPH. WOLFIVS, in *Manichaeiſmo ante Manichaeos ſect. 3.* praeſertim §. 14. *ſeqq. p. 369. ſeqq.* qui & in antecedentibus, tum originem, tum vniuerſalitatem huius erroris, de duplici principio, pluribus ediſſerit. Ad Deum originem mali referri non poſſe, ex inſtituto oſtendit GVILIELMVS KING de *origine mali*, etſi ſubinde quaedam immiſceat, quae ſine accuratiori examine non dimittenda: qua de re alibi. Quod vero diximus, rationem, mali genuinam originem ignorare (ex qua ignorantia non potuerunt non foediſſimi theologiae gentilis errores oriri) id profecto res ipſa docet, cum de lapſu tum angelorum, tum primorum parentum nihil certi mortalibus, niſi ex ſcripturae ſacrae indicio, innoteſcat. Hinc & AVGVSTINVS, cum dicentem induxiſſet TVLLIVM, non vt a matre, ſed vt a nouerca natura editum eſſe hominem, in quo tamen velut obrutus ineſſet, ignis quidam diuinus mentis, ſubiungit: *non hoc auctor iſte male viuentium moribus dixit effectum, ſed naturam potius accuſauit. Latebat enim eum, cur eſſet graue iugum ſuper filios Adam, quia ſacris litteris non eruditus, ignorabat originale peccatum, lib. 4. contra Iulianum cap.* 12. Mirum itaque, fuiſſe, qui labem originalem ex lumine rationis deriuare anniterentur. Occurrunt equidem in gentilium, tum poetarum, tum philoſophorum ſcriptis, effata, quae probare videntur, eos notitia huius rei non fuiſſe plane deſtitutos. Illuſtre prae ceteris eſt teſtimonium PYTHAGORAE in *carmin. aureis v. 29.* vbi malum hoc *συνοπαδὸν* vocat, quod cum dicto Pauli *Rom. VII, 21.* confert FRIDERICVS RAPPOLDVS, *comment. in Horatium p. 1152.* Huc & nonnulli referunt, quae poetae, ſpeciatim HORATIVS *lib. 2. ode 3.*

de furto

de furto Promethei referunt: haec enim lapsum primorum parentum adumbrare, autumant. Immo & in eo quod PLATO comminiscitur, animas mortalium simul a Numine conditas, & ob nescio quod scelus deiectas detrusasque in corpora velut carceres esse, huius veritatis quaedam sibi inuenisse vestigia, videntur. vid. MARSILIVS FICINVS *comment. super Platon. conuiu. orat.* 4 *cap.* 4. Verum & incerta haec sunt, & obscura: & si quid forte veri subfuit, nihil aliud inde sequitur, quam per traditionem aut commercia cum Iudaeis, famam quandam, de lapsu primorum hominum ad eos peruenisse, vt iam antea obseruauimus. add. TOBIAS PFANNERVS, *system. theolog. gentil. purioris cap.* 9. §. 6. *seqq.* item quae nos hac de re diximus in *dissertat. de religione naturali contra Petrum Chauuinum, cap.* 1. §. 10. & in dissertat. 3. de *praecipuis Stoicorum in philosophia morali erroribus*, §. 5.

§. LXXIX.

Ad innatum tamen hocce omnibus hominibus malum partim augendum & corroborandum, partim modificandum, & quadantenus determinandum, plurimum conferunt, constitutio corporis, * educatio, ** imitatio, *** consuetudo, **** conuersatio cum aliis, * errores & praeiudicia intellectus. ** Quae omnia cum hodie ad voluntatem hominis ad praua quaeuis alliciendam, conspirent, haec vero iam sua sponte ad ea prona & longe propensissima sit, profundam & intimam eius corruptionem, satis inde intelligere licet.

* In corpore, non in mente, mali originem quaerendam esse, nonnullorum hodie est sententia, immo veterum plurimorum fuit. Maxime mirandum, fuisse & inter Iudaeos, qui huic sententiae adstipularentur. Auctor celebris libri COSRI, de corpore Adami, ita verba facit, vt omne discrimen, quod inter nostra & illud intercedit, oriri innuat, *a temperamento seminis paterni*, aut a *sanguine materno*, vel a *ciborum & nutrimenti qualitate*, vel a *diaeta & regimine in annis educationis & pueritiae*, vel denique a *mutationibus aeris, maris & terrae.* Peccati habitualis nulla ibi mentio. Digna sunt verba, quae legantur & expendantur *part.* 1. §. 95. *pag.* 49. ex editione IOAN. BVXTORFII. Eadem est sententia MOSIS MAIMONIDIS, cuius hac de re verba ex *More Neuochim part.* 3. *cap.* 8. adferre lubet: *Quod autem inquit Salomo: mulierem strenuam quis inueniet? perspicua & clara est parabola, quod videlicet, cum homini contingit materia bona & conueniens, quae ei non praeualet, nec dispositionem eius corrumpit aut destruit, pro singulari dono Dei sit agnoscendum & habendum. Summa rei est: materia bona & conueniens facile regi potest.* Quae verba cum & CAMPEGIVS VITRINGA retulisset, recte addit: *clara est horum verborum sententia. Materiam concipiunt hi doctores, vnicum esse omnis corruptionis fontem & fomitem. Describunt illam, vt hostem, qui mentem impugnat: neque tamen omnibus (licet longe maximae hominum parti) adesse hanc vitiositatem. Volunt, eam non tantum hunc impugnare magis, alium minus, sed & aliquando euenire, vt homini parum noceat; obseruationum sacrar. lib.* 3. *cap.* 9. §. 4. *p.* 607. qui & praecedenti *cap.* 8. pluribus, luculentioribusque adhuc testimoniis, hanc Iudaeorum esse sententiam euicit: quod & IO. COCCEIVS iam obseruauit, in *summ. theol. cap.* 24. §. 21. ne quid nunc de RAYMVNDO MARTINI dicam, atque CHRISTOPHORO HELVICO, quorum ille copiose hac de re differit in *pugione fidei part.* 3. *dissertat.* 2. *cap.* 6. hic vero in dissert. de *proteuangelio*, quae inserta est *bibliis criticis.* Quam corrupta Iudaeorum de peccato, speciatim de peccato originis, sit doctrina, hinc apparet. Et sane de grauissimo hocce doctrinae coelestis capite, iam tempore Christi & apostolorum minus recte eos sensisse, haud obscuris indiciis, ex historia euangelistarum & epistolis Paulinis, colligere licet. Hauserintne Iudaei hanc doctrinam a gentilibus, nunc non disquiram: hoc certum, gentilium philosophorum, saltem plerorumque, speciatim Platonicorum & Stoicorum hypothesin, de materia omnis mali fonte, huic sen-

tentiae occasionem praebere: immo hanc ex illa non posse non fluere. Gentiles autem in huncce prolapsos errorem, quod mali originem ignorarent, iam supra nobis obseruatum est. add. IACOBVS WINDETVS *de vita functorum statu, sect.* 3. *p.* 32. *seqq.* Hodie eandem sententiam inter alios propugnant, qui ex ARMINII schola prodierunt, vt videre licet apud PHILIPPVM A LIMBORCH *theolog. christ. lib.* 3 *cap.* 4. *p.* 178. *seqq.* Verum non in corpore, sed in mente praecipuam mali sedem collocandam esse, rationibus quam plurimis condoceri potest, & scriptura quoque luculenter testatur. *Interno enim*, inquit ipse seruator, *ex hominum corde*, (h. e. mente, praecipue voluntate,) *prodeunt prauae cogitationes, adulteria, stupra, caedes &c. Marc.* VII, 21. Paulus τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς vocat ἔχθραν εἰς Θεὸν *inimicitiam aduersus Deum*, *Rom.* VIII, 7. Inimicitia autem aduersus Deum, menti competit, non corpori. Idem, *mentis nostrae spiritu nos renouari* iubet, mentem praecipue corruptam esse, haud obscure innuens, *Ephes.* IV, 23. Ideoque & in homine ad imaginem Dei restaurando requirit, τὴν καθαρὰν καρδίαν & συνείδησιν ἀγαθὴν, 1 *Tim.* I, 5. Quae & ratio est, quod conuersio peccatoris in scriptura vocetur καθαρισμὸς τῆς καρδίας, *Actor.* XV, 9. Nec aliter res se habere potest. Cum enim Deus homini primo corpus dederit sanum (qua de re, nemo sanae mentis dubitauerit) omnis inordinati motus sanguinis ac spirituum expers, & totum subiectum arbitrio atque imperio mentis, non potest illius ἀκρασία aliunde ortum trahere, quam a mente, ac proin vitiositas in mente prius concipienda est, quam in corpore. Nec obstat, quod scriptura sacra in corpore sedem peccati passim statuere videatur. Subinde enim praua concupiscentia *carnis* ἐπιθυμία σαρκικὴ, *concupiscentia carnalis*, vel τοῦ σώματος, *corporis*, vocatur, vt loca supra iam allegata condocent. Enimuero, si arctissimum, qui inter corpus & animum intercedit, nexum consideres, per quem adeo contingit, vt motus mentis in corpus, & corporis motus in mentem deriuentur, rationem facile perspicies, cur corpori quandoque tribuatur, quod menti est proprium. Corpus itidem per peccatum maxime corruptum non negamus: id proh dolor experientia quotidiana, & inordinati corporis motus, quemuis condocere possunt. Sed originem peccati, praecipuamque sedem, in anima quaerendam contendimus. Animi autem ista labes in corpore, interdum per corpus, maxime se exserit. Praeterea per corporis constitutionem, vehementer innatum istud malum augetur, & certa ratione etiam determinatur, vti supra (§. 42.) dictum. Vnde abunde ratio patet, cur corpori quandoque haec concupiscentia tribuatur, quae proprie tamen, & praecipue in mente sedem habet. Laudandus hic iterum CAMPEGIVS VITRINGA, qui luculenter & erudite hac de re disserit, *obseruation. sacrar. lib.* 3. *cap.* 10. *p.* 614. *seqq.*

** Educandi namque liberos ratio, quae hodie vulgo obtinet, valde corrupta est & deprauata. In ea namque non id agitur, vt praui affectus, aut tollantur, aut imminuantur, sed vt suscitentur potius, magisque corroborentur. Hinc mox voluptate infantes permulceri & allici, mox ad ambitionem & aemulationem indicatis honoribus, excitari, mox propositis praemiis, aut dum opes ceu res magni momenti laudantur & euehuntur, auaritiam in illis incendi videas. Immo tota educatio est continua affectuum concitatio, vnde tandem auaritiam, ambitionem, & voluptatis cupidinem admodum in illis firmari, hominesque magis magisque adsuescere, vt Deum reliquis omnibus postponant, mirum non est. Qua in re summa profecto mortalium imprudentia sese prodit. Recte namque si in liberorum educatione atque prudenter sese gerere vellent, omnis illorum huc tendere cura deberet, vt prauorum vis affectuum quouis modo imminueretur, quod per ipsorum affectuum, qui in tenera aetate se produnt, legitimam directionem haud difficulter obtineri posset. Legisse forte poenitebit neminem, quae hac de re habet MALEBRANCHIVS, de *inquirenda veritate, lib.* 2. *part.* 1. *cap.* 8. & cumprimis OSTERWALDVS, in libro Gallicano idiomate scripto, de *fontibus corruptionis, quae hodie inter christianos regnat, &c.*

*** Obseruatum est nonnullis, innatum velut a natura omnibus hominibus esse studium aliquod alios imitandi; idque pluribus confirmat MALEBRANCHIVS, *de inquir. verit. lib.*

lib. 2. *part.* 3. *cap.* 1. *pag.* 226 *seqq.* Idem iam PLATO intellexisse videtur, dum in *Timaeo* dixit, nihil sine exemplo recte apteque fieri posse: atque propterea Deum ipsum in mundo hoc condendo, menti suae ideam expressisse. Digna sunt hac de re, quae hic legantur QVINTILIANI ex *lib.* 10. *institut. orator. cap.* 11. verba: *atque omnis vitae ratio sic constet, vt quae probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, vt scribendi fiat vsus, proni sequuntur. Sic musici docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinae initia ad propositum sibi praescriptum formari videmus.* Et nihil profecto frequentius, quam vt homines, vitia & virtutes aliorum imitentur, quin & gestus, vestimenta, sermonem, & alia. In caussam autem huius rei inquirenti, cur tam proni ad alios imitandos sint mortales, non alia se offert, quam ipsa philautia, sed amor sui ipsius. Id bene expressit QVINTILIANVS, dum dixit *l. c.* facere nos velle, *quae probamus in aliis.* Quae enim nobis displicent in aliis, ea neutiquam imitamur In iis itaque, quos imitamur, aut imitari cupimus, praestans quid & eximium nobis deprehendere videmur, statumque nostrum meliorem fore credimus, si iis hac in re simus similes. Id quod philautiae profecto documentum longe manifestissimum. Nec obstat, quod vitia etiam aliorum imitemur. Qui enim hoc faciunt, in ipsis vitiis eximium quid & praestans sibi deprehendere videntur: qua in re licet iudicii imbecillitatem prodant, ostendunt tamen, se reuera credere, fore se sua opinione praestantiores, si eiusmodi hominibus sint similes. Imitationem itaque non vnius eiusdemque esse generis, binc intelligitur. Namque cum ipsa philautia, vel praua sit, & inordinata, vel ordinata, laudabilem quoque esse oportet imitationem, quae ex hac progreditur, illaudabilem, quae illi originem debet. Porro sanum intellectus vt accedat iudicium, necesse est. Si enim aliquid praestans & eximium credimus, quod eiusmodi non sit, aut quod vlla ratione assequi nequeamus, partim praua, partim inepta hinc oritur imitatio: in quam illud HORATII quadrat: *o! imitatorum stultum pecus &c.* Hominum vero sibi relictorum ea est indoles, vt quae in vitio posita sunt, maxime eximia, praestantia, & pulchra putent, ideoque & ad ea imitanda, natura sint pronissimi. Hinc inter caussas quibus morum corruptio mirifice augetur, rectissime refertur imitatio. Contra, si imitatio recte se habeat, inter media proficiendi in virtute, & vita sancta, haud vltimum occupat locum: qua de re suo loco. Interim conf. *Matth.* XI, 29. XVI, 24. 1 *Cor.* IV, 15, XI, 1. *Ephes.* V, 1.

*** Quantum consuetudo valeat, illi intelligunt, qui consuetudinem *alteram naturam* dicere consueuerunt. Per consuetudinem fit, vt anthropophagi carne humana sine horrore vescantur, quem morem alii, vt plus quam ferinum, detestantur. Quanto maior consuetudinis vis erit, si prauae per eam corroborentur propensiones, quae per naturam homini insunt; & experientia quoque docet, quam difficulter exuantur habitus vitiosi, quibus per longum temporis tractum homines adsueuerunt.

* Praeclare SENECA: *Sumuntur a conuersantibus mores: & vt quaedam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum coetus, fortem quoque, & si liceat, virum emolliit; auaritia in proximos virus suum transtulit*; *de ira lib.* 3. *cap.* 8 conf. & 1 *Cor.* XV, 33.

** Vt enim praeiudicia moralia & principia rationis carnalia, ex voluntatis prauitate subinde nascuntur, ita ad voluntatis vitia augenda, fouenda, corroboranda, vel maxime comparata sunt: immo huc vnice tendunt. Quam diu itaque homines praeiudiciis fascinati, existimant, se cupiditatibus suis indulgendo recte agere, nec aliter agere posse, strenue in iis pergunt. Referas huc illud seruatoris: *lucerna corporis est oculus. Quod si fuerit oculus tuus simplex, totum corpus tuum erit lucidum. Sin fuerit oculus tuus nequam, totum corpus tuum erit tenebrosum. Si igitur, quod in te lumen est, tenebrae sunt, quantae erunt ipsae tenebrae, Matth.* VI, 22. 23. Iudicium scilicet intellectus est oculus mentis. Quod si igitur iudicium mentis corruptum fuerit & deprauatum, tenebras profecto crassissimas, ignorantiam & errores, inde oriri oportet: quibus cum mens repleta est, eo securius in omni cupiditatum genere homo progreditur. confer. HVGO GROTIVS, ad *Matth. l. c.*

§. LXXX.

Ex hactenus dictis etiam qualis hominum voluntas secundum naturam sit, manifestum est. Quae si summatim complectamur, hominem, qua voluntatem etiam in spiritualibus longe esse miserrimum, mortuum in peccatis, seruum prauarum cupiditatum, nec amplius imaginem conditoris sui, sed diaboli, a quo seductus est, circumferre, deprehendemus, *Ioan. VIII, 44. 2 Petr. II, 4. Iud. vers. 6.*

§. LXXXI.

Neque tantum per istam naturae corruptae conditionem, miserrimus est homo, sed plurima insuper ex ista voluntatis deprauatione oriuntur impedimenta, quae conuersionem eius, per quam ab ista miseria liberari poterat, impediunt. Ex philautia scilicet generatim spectata, summa cordis humani oritur fallacia, qua homo seipsum turpiter decipit, qua etiam ad miseriam suam quouis modo tegendam, excusandam, emolliendam, defendendam, pronus est. conf. *Ierem. XVII, 9. 10.*

§. LXXXII.

Speciatim, quod ad eos attinet, qui voluptatum cupiditate tenentur, plurima sibi ipsis disponunt impedimenta, quo minus ad mentem meliorem adduci queant. Ob leuitatem enim summam animi, vix vnquam, aut raro admodum, statum suum expendunt, verbumque diuinum, ea qua decebat, animi attentione, meditantur: per bonam intentionem se facile decipiunt, cumque non temere alios lacessant, se minime malos esse credunt. Voluptates, quas expetunt, naturales admodum esse, sibi persuadent, a quibus nemo facile abhorreat: in iis quod modum excedant, humanae esse imbecillitatis. Quare, si vel maxime verbum Dei aliquando recipere videantur, hoc tamen per spinas voluptatum mox suffocatur, *Luc. VIII, 7. 14.* add. *Actor. XXIV, 25.*

§. LXXXIII.

Qui ambitione laborant, iis ob consiliorum, quibus emergere annituntur, copiam negotiorum, studiorumque molem, semper tempus aut occasio deest, aut de sua miseria serio cogitandi, aut verbum diuinum meditandi, conf. *Luc. VIII, 5.* Iidem monitoribus sunt asperi, & castigationum impatientes: hinc contra eos, qui ad meliorem frugem eos perducere laborant, subinde insurgunt, irritantur, obnituntur. Iustitiae externae, temperantiae, aliarumque virtutum apparen-

parentium ſpecie, ſibi ipſis facile imponunt, ſe minime ex illorum numero eſſe, qui poenitentia opus habeant, exiſtimantes, *Luc. XVIII, 11.* Sententiarum denique in religione ſingularium electio, earundemque ad aucupandam gloriam pertinax propugnatio, maximum conuerſionis impedimentum, eiusmodi hominibus adfert.

§. LXXXIV.

Nec minoribus premuntur incommodis auari. Diuitiarum, rerumque huius ſeculi cura, non permittit, vt ſerio de ſalute ſua ſint ſolliciti. Pertinacia, & cordis durities, hiſce hominibus propria eſt. Ob hanc itaque, accedente plerumque ſuperſtitione, ad quam proni ſunt, verbum ad fundum cordis raro penetrat, *Luc. VIII, 6. 13.* Non minus externi cultus diligens & ſuperſtitioſa obſeruatio eos decipit, vt ſe iam in ſtatu gratiae conſtitutos exiſtiment. Accedit ſpecies virtutum adparentium, temperantiae, parſimoniae, aliarum, aliquando & praeſertim ſi in ſtatu ſeruitutis ſpiritualis conſtituti ſint, rigidioris iuſtitiae.

§. LXXXV.

Hactenus voluntatem hominis ſecundum *naturam* conſiderauimus. Nunc quo pacto eadem ſecundum *gratiam* comparata ſit, diſpiciendum. Vbi initio id ſupponendum, quemadmodum per lapſum primorum parentum, & hinc in omnes homines propagatum peccatum originale, homo a Deo, quocum ante lapſum arctiſſime vnitus fuerat, ſeiunctus & ſeparatus prorſus eſt, *Eſ. LIX, 2. 1 Ioan. I, 6. Epheſ. II, 12. 13. IV, 18.* ita eundem ad hancce vnionem cum Deo, iterum eſſe perducendum. Vt enim in vnione, vel cupiditate ſe vniendi cum bonis apparentibus, ſumma hominis conſiſtit miſeria, ita in vnione cum Deo, ceu vero eoque ſummo bono, * ſumma hominis conſiſtit felicitas.

* Deum ſummum hominis eſſe bonum, ceu notum, & exploratum omnibus ſupponimus. Eiusmodi enim id eſt, vt nemo ſanae mentis de eo dubitare poſſit & debeat. Si quis enim rationem *boni*, praeſertim relate ſpectati, conſideret, & hinc ex variorum bonorum inter ſe inſtituta comparatione colligat, quid ad ſummum bonum requiratur, facile deprehendet, nihil eſſe in hocce vniuerſo, in quod ſummi boni notio quadret, praeter ſolum Deum. Atque id a me oſtenſum pluribus, in *element. philoſ. practic. part. 1. cap. 4. §. 20. ſeqq.* Quodſi quibusdam credimus, ipſis gentilibus haec veritas cognita fuit atque perſpecta. Apud Aegyptios Mercurius, quem vocant Triſmegiſtus, profanum errorem iudicauit (vt nonnulli perhibent) ſi aliud quid praeter Deum *bonum* vocetur, cum nihil in hoc vniuerſo, ſi Deum excipias, ſua natura bonum ſit. Id quod pluribus edisſerunt PHILIPPVS MORNAEVS, *de verit. chriſtian. relig. cap. 19.* LAVRENTIVS PIGNORIVS, in *characterib. Aegypt. cap. 1. ſeqq.* AVGVSTINVS STEVCHVS EVGVBINVS, de *perenni philoſophia*, aliique. add. HERMANNVS WITSIVS, in *Aegyptiacis lib. 1. cap. 2.* Pythagoram idem docuiſſe, nonnulli ſibi perſuadent. Etſi enim THEODORETVS, de *curandis Graecor. affectionibus lib. 11.* autumet, Pythagoram ſummum

mum hominis bonum in exactissima numerorum scientia posuisse:cum tamenDeum ipsum per numerum certum designauerit, colligunt inde nonnulli, eum hac doctrina ad Deum respexisse. Accedit enim, quod aliquando explicatius mentem suam prodiderit, asserendo, finem huius vitae contemplationem esse, contemplationis Deum, beatitudinem vero hominis, Deum fieri. Hinc & HIEROCLES docet, finem Pythagoricae philosophiae esse, *vt homo in primum statum restituatur & Deus fiat, in carm. aurea Pythag. cap.*69. add. IO. SCHEFFERVS de *philos. italica cap.* 7. *p.* 43. IO. MEVRSIVS in *denario Pythagorico cap.* 2. & 3. Confirmat idem BOETHIVS de *consolat. philos. lib.* 1. *pros.* 4. vbi illud ἕπου θεῷ. *Pythagoricum effatum*, quod quotidie menti suae fuerit obuersatum vocat. De Platone testatur CLEMENS ALEXANDRINVS, *stromat. lib.* 2. *p.* 403. quod in eadem fuerit sententia. *Plato*, inquit, *philosophus finem ponens beatitudinis, dixit, eum esse Dei assimulationem, quantum eius fieri potest.* Clarius adhuc AVGVSTINVS: *cedant philosophi omnes Platonicis, qui non dixerunt, beatum esse hominem fruentem corpore, vel fruentem animo, sed fruentem Deo, lib.* 8. *de ciuit. Dei cap.* 8. Quod ad Stoicos attinet, qui prae ceteris in morum disciplina regnare sibi videbantur, illorum quoque sententia non procul inde recedere videtur. Zeno quidem Cittieus, sectae huius conditor, finem bonumque vltimum esse dixit, ὁμολογουμένως ζῆν, *conuenienter viuere.* Id quod de virtute, vtpote, quae sibi semper constat, capit SENECA, *epist.* 74. Cleanthes autem Zenonis mentem velut explicaturus, addidit vocem *naturae*, asseruitque adeo, vltimum finem esse, ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, *conuenienter naturae viuere.* Naturae autem voce Stoici nihil aliud quam ipsum Deum designabant. Ita SENECA: *quid aliud est natura, quam Deus & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? lib.* 4. *de beneficiis cap.* 7. *add. lib.* 2. *quaestion. natural. cap.* 45. Nihil itaque frequentius in illorum scriptis, quam suos adhortari, vt *Deum sequantur, vt Deum imitentur.* Chrysippus quidem, non de natura communi, sed propria, hoc Stoicorum de summo bono effatum, capiebat. Sed facile inter se conciliari possunt. Quod enim generatim per ὁμολογίαν extulit Zeno, illud determinauit Cleanthes. Chrysippi natura propria est pars essentiae diuinae, ipsius naturae communis, quam asseruit Cleanthes. Sunt denique, qui & ARISTOTELEM illis addunt, qui Deum ipsum pro summo bono agnouerunt. Idque ex eo colligunt,quod *lib.* 2. *Metaphysic. cap.* 5. fateatur, quod Deus sit βέλτιον τῆς ἀρετῆς. conf. MORNAEVS *loc. cit.* & qui totum hocce argumentum diligenter tractat B. MAGNVS DANIEL OMEISIVS, in *dissertat.* de *fruitione Dei ceu summa hominis felicitate.* Et haec quidem omnia de consensu philosophorum gentilium cum christianis, in doctrina de summo bono splendide satis dicuntur. Non tamen, nisi caute admodum, & cum grano quodam salis accipienda sunt. Quae enim prima fronte consentire videntur, accuratius considerata, maximopere dissentiunt. Primo namque de Deo ipso, quem summum bonum dicunt, non recte sentiunt gentiles. Immo tales de eo sibi conceptus formant, qui a summa prope absunt impietate, cum ipsa natura cum confundentes, aut a materia, ea, qua decet ratione, non separantes. Quod Stoicorum exemplo luculenter patet, de quibus porro conferenda, quae dixi *dissertat.* 2. *de erroribus Stoicor. in philos. morali* §. 2. Deinde, de hominum cum Deo vnione & communione non recte sentiunt: saltem ita loquuntur, vt mutationem quandam hominum in naturam diuinam statuere videantur. Qui error, vt ex priori quodammodo fluit, ita fanaticismi fons praecipuus merito censetur. conf. COLBERGII *christianismus hermetico-platonicus part.* 1. *cap.* 1. Quanquam non desint, qui dictis quibusdam philosophorum, hac in re meliorem sensum tribuant. Denique, si vel maxime & de Deo, & de nostra cum eo vnione recte sentirent philosophi isti, media tamen, per quae ad vnionem cum Deo aditus patet, eos nesciuisse, certum est. Nos inde colligimus, partem veritatis innotuisse gentilibus, quam tamen commentis variis corruperunt. Nobis hac de re certiora constant. Deum namque summum bonum esse, & ratio a figmentis gentilium purgata docet, & scriptura testatur luculenter. *Diligere* namque *Deum iubemur ex toto corde, toto animo, tota mente, Deut.* VI, 5. *Matth.* XXII, 37. Id quod in summum tantum bonum quadrat. Ideoque & Ieremias dixit: *pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum. Bonus est dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum, Threnor* III, 24. 25. & Dauid, *Psalm.* LXXIII. 25. 26. *Quis mihi est in*

coelo?

coelo? & tecum nolo (quem, uam) in terra. Defecerat caro mea, & cor meum: robur autem cordis mei, & pars mea est Deus in seculum. conf. & Gen. XV, 1. *Psalm.* XVIII, 2.

§. LXXXVI.

Initium huius vnionis fit in conuersione hominis peccatoris ad Deum, quippe qua a tenebris ad lucem, & a potestate satanae ad Deum conuertitur, *Actor. XXVI, 18.* Quemadmodum vero per contritionem omne id, quod nos a Deo separat, aboletur, ita per fidem *Christum induimus*, & cum eo quam arctissime vnimur. *Gal. III, 27. Ioan. VI, 56. XIV, 23. XV, 5.* Vnde & vnionis huius eadem media esse constat, quae sunt producendae, augendae, & confirmandae fidei, verbum scilicet & sacramenta. *Ioan. XIV, 23. 2 Petr. I, 3. 4. Gal. III, 27. 1 Cor. X, 16. 17. XII, 13.* Simulque & id patet, in sanctificatione hanc vnionem continuari, vti iustificationem iam supponit. Quare & vnio haec opus gratiae diuinae est, nec a solis naturae viribus expectanda. *Ephes. IV, 18. Ioan. XIV, 23.*

§. LXXXVII.

Vniuntur autem ex vna quidem parte, Deus triunus, *Ioan. XIV, 23. 2 Cor. VI, 16. 17. 18.* speciatim Christus secundum vtramque naturam, diuinam & humanam, *1 Cor. VI, 17. Ephes. I, 22. 23. III, 17. IV, 15. V, 30. 32.* qui ideo *sponsus, Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. XXV, 5. 6. 10, caput corporis sui, Ephes. I, 22. IV, 15. vera vitis, Ioan. XV, 1. vita nostra, Coloss. III, 4. panis vitae, Ioan. VI, 35.* dicitur: ex altera parte, homines credentes, *Es. LVII, 15. 1 Petr. I, 4. Ephes. III, 17.* qui ideo *templa Dei & spiritus sancti, 1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. sponsa Christi, Ioan. III, 29. Matth. IX, 15. corpus Christi, Ephes. I, 23. membra corporis eius, cap. V, 30.* τὰ κλήματα, *Ioan. XV, 2. 5.* dicuntur.

§. LXXXVIII.

Modus huius vnionis plane singularis est, & mysticus: &, si nonnullos audias, non in omnipraesentia saltem diuina, qua Deus rebus creatis omnibus adest, nec in donis saltem aut operationibus diuinis, quarum fideles facti sunt participes, sed in arctiori quadam fidelium, quoad substantiam suam, cum substantia totius SS. Trinitatis, inclusa etiam substantia carnis Christi, vnione consistit. * *Ioan. XIV, 23. XVII, 21. Gal. II, 20.* Quod & imaginibus vnionis inter coniuges, caput & membra & reliquis, comprobari posse existimant: a quibus tamen alii ex nostrae ecclesiae theologis diffident. Quidquid huius sit, eam ratione modi, nec *essentialem*, nec *substantialem* esse constat, etsi ratione termini a quo, duabus scilicet substantiis vnitis, *substantialis*, vocari soleat.

* Inter nostrae ecclesiae doctores hac de re disputatum esse constat: habetque vtraque sententia, tum ea quae nouam substantiae diuinae approximationem negat, tum quae eam affir-

adfirmat, magni nominis theologos, defensores. Prioris etiam defensionem non ita pridem erudite suscepit IOAN. IACOBVS MVLLERVS, theologus quondam Augustanus, in tractatu, de *vnione mystica ad normam scripturae sacrae & analogiam fidei exacta*, anno MDCCIV. edito; eiusdemque tractatus *vindiciis*, anno MDCCVI. luci publicae expositis. Nec desunt vtrique parti argumenta, quibus sententiam suam probabilem reddant: his quidem omnipraesentiae diuinae indolem, quacum noua quoad substantiam approximatio, pugnet, vrgentibus: illis τῷ ῥητῷ scripturae, cum Deus ad fideles *venire*, *accedere*, in illis *manere*, *habitare*, dicitur, insistentibus. Respondent etiam, qui nouam ipsius substantiae approximationem defendunt, omnipraesentiae diuinae rationem non obstare, quo minus talis approximatio substantiae detur, quod pluribus ostendere conatur IO. ADAMVS SCHERZERVS. in *breuiar. Hulsemann. cap. 2. thes. 26. p. 145. seqq.* Addunt denique, quod si occurrant, quae ratio capere nequeat, cogitandum, ipsam omnipraesentiam diuinam rationis captum multum superare; quod & B. IO. GERHARDVS ex instituto demonstrat, *loc. de Deo* §. 183. Interim certe cauendum, ne sententia illorum, qui ipsius substantiae approximationem defendunt, eo vsque extendatur, vt in alterum extremum, quod WEIGELIANORVM, similiumque hominum est, prolabamur. Etenim, etsi WEIGELIVS extrema vnienda, recte retineat, eiusmodi tamen vnioni fingit modum, quo identitas emergat diuinae ac humanae substantiae, hac in illam essentialiter commutata, perinde ac baculus *Aaronis* in serpentem, *Exod.* VII, 10. & substantia aquae in vinum, *Ioh.* II, 9. conuertebatur. Hinc SCHWENCFELDII, STIFELII, aliorumque effata, mutationem quandam humanae naturae in diuinam arguentia, & quae hominum sunt, Christo ipsi tribuentia, communi recte sentientium calculo damnata. Quantopere vero nostrorum theologorum sententia distet ab istorum errore, ex instituto docent THVMMIVS, in *impietate Weigeliana, error.* 61. *p.* 139. *seqq.* NICOLAVS HVNNIVS, in libello germanico contra Weigelii & Paracelsi theologiam scripto, *motiu.* 10. *n.* 821. *seqq.* aliique quamplurimi. add. SCHERZERVS in *breuiar. Hulsemann. cap.* 14. *p.* 910. *seqq.* vbi id, quod diximus, hanc vnionem, non ratione modi, sed ratione termini a quo, substantialem dici posse, vberius confirmat. Nos plura non addimus, cum controuersias tractare, polemicae theologiae sit proprium.

§. LXXXIX.

Effectus huius vnionis cum Deo, praecipui, sunt, communio cum Deo, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 2 Petr. I, 4.* * speciatim cum Christo, quocum adeo fideles, circumcidi, crucifigi, mori, dicuntur, *Coloss. II, 11. Gal. II, 19. Rom. VI, 3.* participatio spiritus Christi ad incrementum in spiritualibus, & perseuerantiam in fide, constantiamque in aduersis, *Eph. III, 16. 19. Coloss. I, 11.* communio fidelium inter se, veraque φιλαδελφία, *1 Ioan. I, 3. 6. 7. 1 Cor. XII, 12. 13. 2 Petr. I, 7.*

* Ieiune nimis hanc κοινωνίαν τῆς θείας φύσεως HVGO GROTIVS, praeeuntibus Socinianis, explicat, de imitatione diuinae bonitatis. Nihilosecius eodem redit & sententia HENRICI HAMMONDI, quam in paraphrasi huius loci expressit. Nostrates potius monent, κοινωνίαν seu communicationem supponere vnionem, quae omnino intercedit animae fideli cum Deo, & participationem aliquam diuinorum ἰδιωμάτων vi gratiosae istius vnionis, siquidem omni plenitudine diuina repleamur, per inhabitationem Christi in cordibus nostris per fidem, *Ephes.* III, 19. pro natura mysticae & spiritualis vnionis. Nulla quidem hic fingenda est essentialis μεταμόρφωσις, quae ne quidem in hypostatica vnione, longe arctiori, locum habet, nec tamen sola qualitatum mutatio, & imaginis diuinae quaedam restauratio, exhaurit hanc κοινωνίαν. Possidemus enim ipsammet diuinam naturam secundum gratiosam ἐνοίκησιν *Ioan.* III, 23. *Ephes.* III, 17. & participes reddimur diuinorum ἰδιωμάτων. Ita rem omnem clare & perspicue explicat CALOVIVS *ad h. l.* Egregie quoque B. LVTHERVS eidem CALOVIO laudatus: *Quid est natura Dei? aeterna veritas,*

tas, iustitia, sapientia, aeterna vita, pax, gaudium, & voluptas, & quidquid boni nominari potest. Qui ergo naturae diuinae particeps sit, ille haec omnia consequitur, vt viuat in aeternum, & aeternam pacem, gaudium, & voluptatem obtineat, vt sit mundus, iustus, & omnipotens, contra diabolum, mortem, & peccatum. add. B. GERHARDVS ad *h. l.*

§. XC.

Praecipue autem cum vnione ista coniunctus est *amor Dei*, *Ioan. XIV, 23.* qui comitem perpetuum & indiuulsum habet, *abnegationem sui ipsius*. Enimuero, si quis cum Deo vnitus sit, & magis magisque cum eo vniri cupiat, necesse est, vt eum ceu summum bonum amet: nemo vero Deum ceu summum bonum amabit, qui seipsum adhuc supra omnia amat. Sui ergo abnegatione opus, vt Deum rite amemus.

§. XCI.

Voluntatis itaque cum Deo vnitae, & adeo per gratiam emendatae ratio in hisce duobus, *amore Dei, & abnegatione sui*, maxime conspicitur, virtutibus reliquis omnibus facili negotio inde deriuandis, vt philautia omnium vitiorum, qua voluntatem, mater est. Amore enim Dei nos perpetuo ad Deum, seu summum bonum, conuertimus, & ad eius voluntatem nos componere studemus: abnegatione nostri propullulantem philautiam coercemus, & ita labem, quoad fieri potest, ceteroquin virtutibus nostris adhaesuram, euitamus. Haec paulo distinctius, initio ab abnegatione sui facto, considerare iuuabit.

§. XCII.

Per abnegationem sui, intelligo eiusmodi operationem spiritus sancti in anima fidelium, qua homo regenitus, agnita philautiae prauae summa turpitudine, nihil sibi, sed omnia Deo tribuit. Eam dum spiritus sancti operationem diximus, non naturae, sed gratiae eam opus esse innuimus. Ex solis enim naturae viribus nemo seipsum magis abnegare, quam diligere Deum potest. Gratiae autem opera, vt Deum triunum, ita speciatim spiritum sanctum, auctorem agnoscere, iam supra commonstratum est. In hominibus vero iam regenitis cum abnegatio sui spectetur, hi omnino etiam per vires in regeneratione collatas, ad sui abnegationem concurrunt, adeoque rectissime homo eiusmodi seipsum abnegare dicitur. Vnde simul patet, si homines naturales, quemadmodum & de ipsis ethnicis narratur, * virtutis caussa incommoda quaedam, bonorum iacturam, corporis afflictiones, similiaque, in se suscipiunt, hoc minime pro abnegatione vera habendum. Accedit, quod haud raro gloriae, aut alterius commodi temporalis consequendi caussa, id faciant.

* Vid. PETRVS DANIEL HVETIVS *in quaestionibus Alnetanis, lib. 3. cap. 7. & 8.* add. *dissertatio nostra de κενώσει philosophica*, quae in *analectis histor. philosoph.* extat.

§. XCIII.

Vt recte abnegatio sui procedat, necesse est, vt philautiae naturalis turpitudinem, cum detestatione homo agnoscat: tum sane sua sponte inde fluet, vt sibi nihil amplius, sed Deo omnia tribuat: vt non suum commodum, honorem, voluptatem, sed vnice gloriam Dei quaerat. Quemadmodum enim philautia, reuera foedissima idololatria est, quo homo seipsum, & sui caussa res creatas omnes, ex quibus vtilitatem, commodum, voluptatem capere potest, adorat: ita vt Deo incipiat honorem suum reddere, necesse est, vt idolum hocce in cordibus hominum destruatur. Vnde & praeceptum de vno eoque vero Deo colendo, & supra omnia amando, abnegationem sui requirit. vid. *Deut. VI, 4.5.* collat. cum *Matth. XXII, 37. Marc. XII, 30. 1 Cor. VIII, 5.6.*

§. XCIV.

Et hinc abnegationis sui necessitas apparet: quae inde etiam constat, quod toties ab ipso seruatore, diserte profitente, discipulum suum esse non posse, qui seipsum non abnegauerit, sit inculcata & commendata. *Luc. IX, 23. XIV, 26. Matth. X, 37.38. XVI, 24.* Hinc & beatos praedicat *pauperes spiritu*, eorumque regnum coelorum esse, dicit *Matth. V, 3.* add. *Tit. II, 12. Deut. XXXIII, 9.* Patetque idem exemplis Abrahami, *Genes. XII, 1.* Mosis, *Ebr. XI, 24.25.26.* Iobi, *Iob. I, 21.* ipsius seruatoris nostri Iesu Christi, qui licet omnis peccati esset expers, sua sponte se diuinae maiestatis splendore atque vsu abdicauit, *Rom. XV, 3. Phil. II, 6.7. 2 Cor. VIII, 9.*

§. XCV.

Abneganda sunt omnia, quibus homo sibi ipsi placet, in quibus commodum suum, gloriam, voluptatem quaerit. Speciatim ratione intellectus, abneganda omnis ingenii praestantia, eruditio, sapientia, eloquentia, *1 Cor. I, 17.19.20. seqq. II, 1.* quoad voluntatem, & appetitum sensitiuum, omnia ista bona apparentia, quae cupiditatibus nostris ablandiuntur, & philautiam irritare apta sunt, voluptates, & quae his inseruiunt, *Tit. II, 12.* diuitiae, opes, & quae commodum afferre videntur. *1 Tim. VI, 9. Ebr. XI, 26.* honores, *Ebr. XI, 25. Phil. III, 4.5.7.8.* Praeterea omnes homines, quantumuis sint proximi, amici, parentes, liberi. *Matth. XIX, 29. VIII, 22. Deut. XXXIII, 9.* Ratione corporis abneganda sunt, sanitas, robur, formositas, ipsa denique vita, *Luc. XIV, 26.* adeoque & omnia ea, in quibus sibi viuere videntur homines. Nimirum abneganda sunt non tantum, quae per se illicita sunt, & praua, sed & ea, quae amare haud nefas, * at quae amore inordinato, hoc est supra Deum amantur, vt cor hominis, iis ceu idolis adhaerescat.

* Non

* Non itaque omnem amorem sui, sed prauum, tollit abnegatio sui: nec omnem aliorum hominum, aut rerum creatarum, sed inordinatum. Paucis, ipsa ἀταξία exulare debet ab omni amore, eoque tendit sui ipsius abnegatio. Non itaque eousque haec extendenda est, vt per eam homo ἀπαθὴς & ad omnia indifferens, esse censeatur. At alterum enim hocce extremum nonnulli, in sui ipsius abnegatione progressi sunt, vt non moderandos, sed extirpandos affectus naturales, etiam non illicitos, censuerint. Quo ipso a Stoicorum indifferentia prope absunt, ex quorum mente EPICTETVS: ἀλλὰ δεῖ, νοήσας ὅτι πᾶν τὸ ἀποβησόμενον ἀδιάφορον, καὶ οὐδὲν πρὸς σέ, ὁποῖον δ' ἂν ᾖ. *Sed constitutum esse oportet, nihil inter quemuis euentum interesse, neque ad te pertinere eum cuiuscunque modi; enchirid. cap. 39.* Pyrrhonii quoque atque sceptici, similem, licet ex alio fundamento, iactitabant indifferentiam Rectius sapere christianos decebat. Neque enim in Christo aut apostolis simile quid obseruamus. Amorem, laetitiam, tristitiam, aliosque affectus naturales in iis deprehendimus; sed redactos in ordinem, nec voluntati Numinis vllatenus repugnantes. Veterem hominem, hoc est, prauos affectus, vitiaque, ex praua philautia fluentia, exuere & crucifigere scriptura iubet, *Eph.* IV, 22. *Rom.* VI, 6. itemque carnem cum suis concupiscentiis, *Gal.* V, 24. non autem amoris recti motus ordinatos. Naturam, absque vitio spectatam, non tollit, sed emendat gratia, vti supra demonstratum. Disputat hac de re ex instituto GVILIELMVS SALDENVS, *dissert. de philautia, otior. theolog. lib.* 1. *exercit.* 3. §. 8. *seqq.* add. omnino IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI *theologia moralis cap.* 8. §. 22.

§. XCVI.

Ad modum quod attinet, fieri debet abnegatio sui, *libere.* Qui enim necessitate quadam coacti res ceteroquin sibi charas deserunt, eas minime abnegare censendi sunt. Simplex enim rerum derelictio, & abnegatio, neutiquam vnum idemque sunt. Deserimus multa, sed inviti: quae abnegamus, ab iis sponte, propter Christum, animum abducimus; lubenter dimittimus, quae retinere poteramus. Ideo Ebraeos laudat apostolus, quod direptionem bonorum suorum sustinuerint, *μετὰ χαρᾶς, Ebr. X, 34.* & Mosen, *quod maluerit mala perpeti, (μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι) cum populo Dei, quam temporariam peccati recreationem habere, Ebr. XI, 25.*

§. XCVII.

Fieri praeterea debet *serio*, vt non tantum animum ab obiectis, quae abneganda sunt, auertamus, sed in quantum ad philautiam nos irritant, & motus prauos excitant, odio etiam prosequamur. *Luc. XIV, 26.* Immo si aliter euitare motus inordinatos nequeamus, res ipsas seu obiecta, quae eos excitant, remoueamus, etiamsi hoc cum maximo incommodo nostro, atque dolore, coniunctum sit, *Matth. V, 29. 30. XVIII, 9.* quae est crucifixio carnis & cupiditatum nostrarum, *Gal. V, 24.*

§. XCVIII.

Vt dubiis omnibus hic occurratur, obseruandum, obiecta abnegationis esse duplicia: quaedam ita comparata sunt, vt possessio illorum non tantum licita, sed quodammodo necessaria sit: quaedam vero nec

necessaria sunt, nec licite possidentur. Haec ita abneganda, vt plane ea remoueamus, & ab illorum possessione abstineamus: illa vero retineri quidem possunt qua possessionem & vsum, sed euitandus abusus, nec animo illis adhaerendum, *Ps. LXII, 11. opulentia quod si abundet, ne apponatis animum;* add. *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Excipiendi vero certi casus sunt. Namque vbi diuini nominis gloria hoc exigit, aut singulare Numinis praeceptum accedit, vt prompte ipsa rerum possessione nos abdicemus, omnino abnegatio sui postulat. conf. *Matth. IV, 20. 22. XIX, 21.*

§. XCIX.

Constans, denique & *firma*, debet esse abnegatio sui, ne quod proverbium habet, de canibus, reuertantur ad vomitum. *2 Petr. II, 22.* Nemo enim coronatur, nisi ad finem vsque perseuerauerit. *Apoc. II, 10.* Incipit equidem abnegatio sui quodammodo in ipsa conuersione, in qua homo a vanis idolis, atque adeo a seipso, ad Deum conuertitur; *Actor. XIV, 15. 1 Thessal. I, 9.* sed in opere demum sanctificationis, seu renouationis, maxime se exerit, *Tit. II, 12.* in quo ad finem vitae usque est continuanda.

§. C.

Abnegationem itaque sui agnoscas, si quis non quaerat, quae sui, sed quae Christi sunt, *Phil. II, 21.* aut quae aliorum sunt, *1 Cor. X, 24.* si quis non sibi ipsi placeat, *Rom. XV, 3.* nec aliis hominibus placere studeat, sed Christo, *Gal. I, 10.* si quis cum carne & sanguine non consultet, seu in rebus ad gloriam diuinam, animaeque salutem spectantibus, corruptae rationis consilia non sequatur, *Gal. I, 17.* nulla in re, si Deum excipias, toto animo acquiescat, vel innitatur, *1 Cor. VII, 29.* rerum ablationem patienti animo ferat, *Iob. I, 21.* & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. CI.

Effectus abnegationis sui, varii sunt. Certa enim ratione ad omnes virtutes christianas concurrit, cum virtutis nomine indigna sit, quae ex philautia praua procedit, cui remedium adfert abnegatio sui, conf. *1 Tim. I, 5.* Praecipui tamen abnegationis effectus sunt, *humilitas* & *patientia*, virtutes admodum insignes, simulque reliquarum virtutum, si genuinae sint, comites perpetui & indiuulsi.

§. CII.

Humilitatem ex abnegatione sui oriri, res ipsa docet. Quemadmodum enim ex philautia superbia, ita illa per abnegationem sui repressa, non potest non oriri humilitas. Si quis enim serio agnoscat,

nil

nil nisi malum in nobis, hoc est, carne nostra esse, *Rom. VII, 18. Genes. VIII, 21.* & si quid forte boni habeat, id soli Deo acceptum ferendum, *1 Cor. IV, 7.* & si omnia etiam praecepta Numinis seruauerit, se inutilem tamen seruum esse, *Luc. XVII, 10.* adeoque soli Deo omnia, sibi nihil tribuendum, quae abnegationis sui vera & genuina ratio est, is mox aliis se praeferre desinet, immo vt indignum beneficiis omnibus, ita reliquis etiam hominibus multum se inferiorem, agnoscet.

§. CIII.

Consistit namque humilitas in iusta sui depressione: adeoque miseriae suae, imbecillitatisque supponit agnitionem. Hac enim agnita, seipsum magni aestimare homo desinet, adeoque alios se praestantiores facile credet, nec aegre feret, eos sibi praeferri. Animi itaque proprie est humilitas, *Matth. XI, 29. Dan. V, 22.* licet vultu, gestibus, *Luc. XVIII, 13.* habitu, *Iob. XLII, 6.* sermone, *Gen. XVIII, 27.* actionibus, *2 Sam. VI, 22.* se prodat. Externa vero humilitatis species, quae est sine vera humilitate animi, mera foedissimaque est hypocrisis.

§. CIV.

Humilitas illa se exerit tum erga Deum, tum erga alios homines. Erga Deum humilis est, qui sibi suisque viribus nihil tribuit, seque indignum plane omnibus beneficiis diuinis reputat. *Mich. VI, 8. Es. LVII, 15. Luc. XVIII 13. 1 Petr. V, 6.* Erga alios homines, qui aliis neutiquam, nisi in quantum ordinis ratio postulat, praeferri cupit, aliosque se praestantiores, meliores, digniores esse credit, eosque adeo sibi ipsi praefert, iuxta monitum Pauli: *ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, Phil. II, 3.* Si quis vero humilem erga Deum se ferret, qui tamen humilis non esset erga alios, suam palam proderet hypocrisin.

§. CV.

Humilitatem aeque ac abnegationem, reliquarum virtutum omnium comitem esse, patet, cum sine ea Deo nihil placeat. *Resistit* enim *Deus superbis, humilibus autem dat gratiam. 1 Petr. V, 5.* add. *1 Petr. III, 4.* Temperantia, castitas, fortitudo, charitas, & eminentissimae quaeque virtutes, indignae sunt virtutum nomine, si humilitas absit. Gratissima itaque Deo est humilitas, multumque in scripturis commendata, & amplissimis ornata promissionibus. *Es. LVII, 15. 1 Sam. II, 3. 4. 5. Luc. I, 52. 53. Matth. XI, 25. 2 Cor. VII, 6. 1 Petr. V, 5. Iacob. IV, 10.* add. & *Deut. XXVI, 5. 1 Sam. XVI, 11. Psalm. LXXVIII, 70.*

§. CVI.

Alter abnegationis ſui effectus praecipuus eſt *patientia*. Eam vero ex abnegatione ſui fluere, facile intelligitur. Qui enim ſibi nihil tribuit, iureque ſibi nihil deberi credit, patienti feret animo, ſi voluptatibus, diuitiis, honoribus, gloria, carendum ſit. Contra, qui iniuriam ſibi fieri putat, ſi talia non adſint, aut denegentur, is demum bonorum eiusmodi apparentium abſentiam aegro feret animo. Hinc impatientia.

§. CVII.

In latiori itaque vocem patientiae accipimus ſignificatione, qua non tantum iniuriarum aut afflictionum, ſed incommodorum quorumuis, ex bonorum apparentium abſentia oriundorum, tolerantiam ſignificat. Patientiam enim agnoſcas, cum fortunarum iacturam lubenti animo ſuſcipimus cum Iobo, *Iob. I, 21.* & Ebraeis ad Chriſtum conuerſis, *Ebr. X, 34.* ignominiam cum Dauide, *2 Sam. XVI, 10.* incommoda quaeuis, repudiata ἁμαρτίας ἀπολαύσει, cum Moſe *Ebr. XI, 25.*

§. CVIII.

Patientiam igitur itidem virtutum reliquarum comitem eſſe, ipſa eius nos condocet indoles. Si paupertatem, rerumque inopiam perpeti paulisper mortales poſſent, auaritiam citius compeſcerent: nec voluptati tam facile ſe dederent, ſi famem, ſitim, aliaque pati incommoda didiciſſent: ambitionem facilius infringerent, ſi ferre contemptum, aut ignominiam poſſent. Ergo ad continentiam, temperantiam, humilitatem, fortitudinem, ceterasque virtutes omnes, nihil aeque neceſſarium, quam patientia. Vnde neceſſitas quoque patientiae intelligitur, quae & alibi paſſim in ſcriptura ſacra commendatur, *Rom. V, 3. Iacob. I, 2. 3. 4. Ebr. XII, 1.*

§. CIX.

Si charitati erga alios patientia adſit, vti adeſſe omnino debet, *manſuetudo* inde oritur, ſeu πραότης, quae cum humilitate paſſim coniungitur, *Matth. XI, 29. Epheſ. IV, 2.* itemque μακροθυμία ſeu *longanimitas*, quae cum manſuetudine inter fructus ſpiritus collocatur, *Gal. V, 22.* conf. & *Gal. VI, 1. 1 Cor. IV, 21. XIII, 4. 5.* & denique ἀνεξικακία, ſeu *defectuum* in aliis *tolerantia*, *2 Tim. II, 24. 1 Cor. IV, 12.* add. *Gal. VI, 1. 2 Cor. XI, 20. Rom. XV, 1.*

§. CX.

Abnegatio ſui ipſius cum eo tendat, vt philautia praua magis magisque imminuta, & eneruata, amor Dei excitetur, qui cum vnione noſtra cum Deo non poteſt non eſſe coniunctus, de eo itidem nobis nunc dicendum eſt. Eo vero nomine * propenſionem voluntatis infinitam intel-

intelligimus, qua homo Deum ceu summum bonum amplectitur, & in eo veram animi quietem quaerit, ac inuenit.

* Eodem tendit definitio charitatis, quam tradit AVGVSTINVS, *lib. 3. de doctrina christiana, cap. 10. Charitatem,* inquit, *voco, motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, & se atque proximo propter Deum.* Etsi enim generatim charitatem definiat, simul tamen, quid Amor Dei sit, significat, & quo pacto omnis amor ordinatus fiat, si primo loco Deus, & propter Deum reliqua omnia amentur, condocet.

§. CXI.

Per amorem itaque Dei non actum, sed propensionem habitualem, nunquam non in actum, in quantum humanae vitae imbecillitas permittit, erumpentem, intelligimus. * Quae propensio cum nemini per naturam insit, a gratia eam proficisci necesse est. Deus sane est, qui per spiritus sancti gratiam, nos non tantum ad se trahit, & allicit, sed sui etiam amorem ingenerat. Namque *charitas ex Deo est, & vnusquisque amans ex Deo natus est, & nouit Deum, 1 Ioan. IV, 7. & qui Deum amat, iam ab eo agnitus est, 1 Cor. VIII, 3.* Hinc & *2 Thess. III, 5.* apostolus Dominum orat, *vt dirigat corda illorum in amorem Dei.* **

* Dum amorem Dei non nudum actum, sed propensionem habitualem esse statuimus, illorum nos opponimus errori (qui in praxi vitae christianae haud est infrequens) qui affectum quendam, aut motum transitorium, saepe & imaginarium, statim pro vero & genuino amore Dei habent. Multo vero minus, cogitatio amoris pro amore ipso habenda, vt imperite & perniciose multi faciunt, qui amorem Dei in quadam cogitatione collocant, qua Deum a nobis amari profitemur. *Verus amor pondus quoddam est voluntatis in rem amatam, non ingenii commentatio, quae potest quidem istius amoris comes esse, sed ab illo late disiungitur. Quam multae matres vel ardentissime filios diligunt, quam multae vxores maritos suos, quibus tamen nunquam venit in mentem, eiusmodi verbis aut cogitationibus amorem suum testificari! Verissimos illae amoris actus exercent, dum filios aut coniuges sollicite & amanter curant, dum illis aegrotis anguntur, conualescentibus gaudent, periclitantibus metuunt, absentes desiderant. Has formas, aliasque innumeras, induit terrena charitas, ex qua nobis coelestis intelligenda, non minus ipsa variis affectibus multiplex.* Ita eleganter rem exprimit WENDROCKIVS, ad *Montaltii litteras prouinciales, not. 4. in epist. 10. sect. 1. p. 293.* Rursus dum in propensione amorem collocamus, neutiquam propensio, quae in actum non erumpat, cogitanda. Quanquam vero propensio, quae, quoad fieri potest, in actum non erumpat, vix cogitari queat. Interim non defuerunt ex lepidissima Moralistarum, quos vocant, Pontificiorum gente, qui hoc inculcarent, amari Deum censendum, etsi nullus vnquam actus amoris edatur: aut, vt illorum verbis vtar: *mortali piaculo praeceptum de amando Deo non violare, qui nullum vnquam diuini amoris actum eliciat.* Hanc ANTONII SIRMONDI, & sociorum, sententiam, prolixe & accurate refellit WENDROCKIVS *l. c. p. 292. seqq.* Vt vero errorem suum pallient eiusmodi homines, abuti solent distinctione, inter amorem *affectiuum* & *effectiuum.* Affectiuum dici putant, qui intra affectum subsistat; qui opere ipso, & sine affectu se prodat, effectiuum. Perperam quidem. Quo pacto enim effectiuus amor sine affectiuo esse queat, intelligi nequit. Qui in sano sensu hanc distinctionem adhibent, eam ita intelligunt, quod amor affectiuus is sit, qui in voluntate & animo remanet, nec in exteriores actus se diffundit: amor autem effectiuus idem sit interior animi affectus, quatenus in externos actus funditur. Ad rem ipsam quod attinet, amorem seu charitatem, cum fide arctissimo vinculo connexam esse, constat. Vt ergo fide eos, qui in statu gratiae sunt, & sine interruptione esse cupiunt, nullo temporis momento excidere oportet, ita neque amore Dei excidere oportet, sed vtriusque habitum continuum seruare, actus omnes nostros dirigentem (adeoque nunquam non in actum erum-

erumpentem) 1 *Ioh.* IV, 16. *Ioan.* XV, 9. *seqq.* Sic per omnem vitam se amari iuber Deus, *Deut.* XI, 1. & XIX, 9. & anathema dicitur non amanti Iesum Christum, 1 *Cor.* XVI, 22. Haec cum recte quoque obseruasset IUSTUS CHRISTOPHORUS SCHOMERUS, porro addit: *Quare miramur insignem vecordiam, non tantum Antonii Sirmondi Iesuitae, qui amoris diuini non tam praeceptum, quam consilium agnoscit, aut si omnino praeceptum, non rigoris tamen sed clementiae, id est tale, quod impune negligere liceat, sed & pleros umque inter Pontificios moralistarum, qui cum per habitum charitatis diuinitus infusum se coram Deo iustificari, & consequenter etiam saluari docent, non tamen habitum, sed actus tantum transeuntes sub praeceptum cadere statuunt, quod apud Thomam 2. 2. p. 31. seqq. frequenter occurrit; adeoque nec semper hoc charitatis praeceptum obseruatu necessarium esse, statuunt. theolog. moral. cap.* 7. §. 8. *p.* 305.

** Non aliorum itaque, quam errore Pelagiano imbutorum potest esse sententia, dari amorem Dei naturalem, in statu naturae lapsae, quam merito profligat WENDROCKIUS ad *Montaltium p. m.* 313. Si ad praxin vitae attendas, multos dari, qui, etsi irregeniti sint, sibi tamen persuadent, se amare Deum posse, certum est.

§ CXII.

Obiectum itaque amoris huius Deus est, ceu summum hominis bonum. Solum vero Deum summi boni nomine tituloque dignum esse, iam ex supra dictis constat. add. *Matth. XIX, 17.* Vnde & cum supra omnia amandum esse, sequitur. * In solo itaque Deo, qui eum amat, omnem delectationem suam quaerit, & cum eo arctius vniri cupit. *Ps. XVIII, 2. 3. LXXIII, 25. 26. XXXIV, 9. 1 Cor. VI, 17.*

* Sequitur hinc, amorem Dei *summum* esse debere. Pro ratione enim obiecti, quod nos ad amandum mouet, amor quoque intenditur. Si ergo obiectum summi boni habet indolem, amorem quoque, quo in illud ferimur, summ m esse oportet. Id vero vt recte intelligatur, in amore rite aestimando, tum ad obiectum, seu id, quod diligitur, tum ad subiectum, seu hominem diligentem, respiciendum est. Si obiectum respiciatur, fatendum, nullum in hominibus aut rebus creatis esse posse amorem, qui perfecte respondeat obiecto, seu quo amari Deus dignus est: sin vero subiecti habeatur ratio, summus is amor dicitur, cum quis tantum amat, quantum potest, etsi obiecti cognitio & praestantia plus adhuc exigeret. Et tum quidem iterum ad duplicem hominum statum est respiciendum: alio enim sensu in statu integritatis, alio in statu post lapsum amor hominum, sed regenitorum, summus dicitur. In statu enim integritatis summus erat amor Dei secundum rigorem legis. In statu autem post lapsum ea minime expectanda perfectio, interim laudantur fideles, quod ex *toto corde* Deum ament, vel amauerint, & amore equidem intensiue summo, sed prout in hunc statum, tot infirmitatibus, & imbecillitatibus circumseptum, cadit. Multis enim imperfectionibus laborare amorem hominum credentium, cum scriptura experientia testatur, adeo, vt aliquando a feruore suo plane remittat, *Matth.* XXIV, 12. *Apoc.* II, 4. Amor autem intensiue summus, etiam comparate summus esse debet, adeo, vt nullum obiectum, quodcunque demum sit, ea ratione ametur, qua Deus est amandus. Solus enim Deus habet rationem summi boni, vltimique finis: adeoque solus propter seipsum, reliqua omnia propter Deum, amanda sunt. Hic est amor recte ordinatus, si quis Deum propter Deum, non propter seipsum, ceu vltimum amoris finem diligat. Deus enim omnium rerum & principium & finis est, qui omnia condidit propter seipsum & ad gloriam suam, *Prouerb.* XVI, 4. *Rom* XI, 36 Recte AVGVSTINVS: *neque enim ad aliud Deus referendus est,* (id est, non propter aliquid a se distinctum, finaliter amandus) *quoniam omne, quod ad aliud referendum est, inferius est, quam id ad quod referendum est, quaest. lib.* 83. *quaest.* 33. Et *lib.* 2. *de sermon. domini in monte cap.* 25. *Quaecunque res propter aliquid aliud quaeritur, sine dubio inferior est, quam id, propter quod quaeritur.* Prolixe admodum & ex instituto hoc euincit HENRICVS A S. IGNATIO, in *ethica amoris part.* 1. *lib.* 6. *cap.* 1. *seqq.* qui non tantum ex patribus, sed & *cap.* 12. & *seqq.* ex scriptura sacra, speciatim

tim & 1 *Petr.* IV, 8. 1 *Cor.* X, 31. *Matth.* VI, 33. hancce comprobat sententiam. Sua sponte vero inde sequitur, omnem amorem rerum creatarum, quo quis finaliter & propter ipsas eas amat, inordinatum, atque adeo prauum esse. Atque hoc est, quod AVGVSTINVS, *lib.* 1. *de doctrina christiana, cap.* 4. *seqq.* docet, solo Deo *fruendum*, rebus autem creatis omnibus saltem *vtendum* esse. *Frui enim*, inquit, *est, amore alicui rei inhaerere propter seipsum: vti autem, quod in vsum venerit, ad id, quod amas, obtinendum referre, si tamen amandum est.* Totus in hocce argumento est, quem antea laudauimus, HENRICVS A S. IGNATIO, per integrum fere librum septimum, in quo de amore creaturarum ordinato agit, & ex instituto probat, nullam rem creatam per se & finaliter diligi posse, vt non amoris ordo turbetur. Nos autem porro addimus, vt rerum creatarum omnium, ita & nostri ipsorum amorem iure meritoque cedere amori summo Numinis. Immo hunc summum non esse, nisi ille cederet. Neque vt nobis ipsis, sed vt Deo placeamus, par est. *Rom.* XV, 1. Neque etiam nos propter nos ipsos, siue primum creati, siue a statu mortis redemti, & ad vitam electi sumus, sed propter Deum, ad eius gloriam augendam. 1 *Cor.* XI, 7. *Ephes.* 1, 6. 1 *Petr.* II, 9. Aequum itaque etiam est, vt non nostram vnquam gloriam, sed diuinam expetamus, *Psalm.* CXV, 1. & quidquid inter bona nostra reputamus, Deo acceptum feramus, 2 *Cor.* IV, 7. 1 *Cor.* XV, 10. & ad auctorem eo nomine magis amandum, referamus, *Ierem.* IX, 23. *seqq.* vt sic vltimato nobis omnis de Deo sit gloriatio 1 *Cor.* 1, 31. 2 *Cor.* X, 17. Rem omnem iterum praeclare expedit AVGVSTINVS: *magna quaedam res est homo, factus ad imaginem & similitudinem Dei, non in quantum mortali corpori includitur, sed in quantum bestias rationalis animae honore praecellit. Itaque magna quaestio est, vtrum frui se debeant homines, an vti, an vtrumque. Praeceptum est enim nobis, vt diligamus inuicem, sed quaeritur, vtrum propter se homo ab homine diligendus sit, an propter aliud. Si enim propter se, fruimur eo: si propter aliud, vtimur eo. Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur vita beata. Cuius etiamsi nondum res, tamen spes eius nos hoc tempore consolatur. Maledictus autem, qui spem suam ponit in homine.* (*Ierem.* XVII, 5.) *Sed nec seipso quisquam frui debet, si liquido aduertas, quia nec seipsum debet propter seipsum diligere, sed propter illud, quo fruendum est. Tunc quippe est optimus homo, cum tota sua vita pergit in incommutabilem vitam, & toto affectu inhaeret illi. Si autem se propter se diligis, non se refert ad Deum, sed ad seipsum conuersus, non ad incommutabile aliquid conuertitur. Et propterea iam cum defectu aliquo se fruitur, quia melior est, cum totus haeret atque constringitur incommutabili bono, quam cum inde vel ad seipsum relaxatur, &c.* de *doctrina christiana, lib.* 2. *cap.* 22. add. quae supra diximus §. 35.

§. CXIII.

Praeterquam vero, quod Deus summum bonum sit, aliae quoque rationes ad eius amorem nos adducere debent. Ipse namque prius nos amauit, *1 Ioh. IV, 19.* amore aeterno, ante iacta fundamenta mundi, *Ephes. I, 4. 5.* & perpetuo, *Ier. XXXI, 3.* & maxima beneficia in nos contulit, adeo, vt filium suum vnigenitum pro nobis in mortem traderet. *Ioan. III, 16. Rom. VIII, 32.* Accedit, quod amantes se non possit non iterum amare Deus. *Prouerb. VIII, 17. Ioan. XIV, 23.* *

* Quocunque oculos animumque tum in regno naturae, tum in regno gratiae conuertimus, statim deprehendimus argumenta, quae ad amorem Numinis nos alliciant. Eleganter AVGVSTINVS: *coelum & terra, & omnia, quae in eis sunt, ecce! vndique mihi dicunt, vt te amem, nec cessant dicere omnibus, vt sint inexcusabiles. lib.* 10. *confession. cap.* 6. Copiose autem, & magna cum emphasi, more suo, rationes, quae nos ad amandum Deum inducere debeant, edisserit B. IOAN. ARNDIVS, de *vero christianismo lib.* 1. *cap.* 28.

§. CXIV.

In Deo etiam vera animi quies quaeritur recte, & inuenitur. In rebus creatis eam frustra quaeri, experientia docet. Summum bonum tantum, quod Deus est, propensionem istam in infinitum tendentem, exsatiare potest. * In eo itaque, ceu vero & genuino amoris centro, veram quietem homo inuenit. Nec quidquam est, quod summi huius boni perennem possessionem, si modo homo mediis gratiae recte vtatur, dubiam aut incertam reddere queat. ** Hinc si Deo modo fruatur, reliquis omnibus facile carere potest. *Psalm. LXXIII, 25. 26.*

* Non multum equidem scholasticis doctoribus delector: THOMAM tamen de AQVINO non plane contemnendum puto, qui aliquando haud inconcinne de rebus grauissimis loquitur. De eo, quod in solo Deo veram quietem & tranquillitatem homo inueniat, ita philosophatur: *beatitudo est bonum perfectum, quod totaliter quietum reddit appetitum, alioquin non esset vltimus finis, si adhuc aliquid restaret appetendum. Obiectum autem voluntatis est vniuersale bonum, sicut obiectum intellectus est vniuersale verum. Ex quo patet, quod nihil possit quietam reddere voluntatem hominis, nisi bonum vniuersale, quod non inuenitur in aliquo creato, sed solum in Deo, quia omnis creatura habet bonitatem participatam. Vnde solus Deus voluntatem hominis implere potest, sicut dicitur Psalm.* CII. *qui replet in bonis desiderium &c.* 1. 2. *quaest.* 2. *art.* 8.

** Doctrinae christianae, prae philosophia gentilium, maxima hinc elucescit praestantia. Quo pacto enim constans, perennis, & perpetua summi boni esse possit possessio, (quod tamen ad veram felicitatem requiritur) philosophi neutiquam assequi poterant, & hinc suae doctrinae imbecillitatem vel maxime prodebant. Propius equidem, quam reliqui, ad veritatem accedere videtur PLATO, quando *in Epinomide, sub init.* ita disserit: *impossibile arbitror, homines, quamdiu hic viuunt, felicitatem ac beatitudinem hic assequi, exceptis paucis, illam scilicet qui degustant. Bona tamen spes est, vt post mortem ea omnino consequatur, quorum desiderio accensus, pro viribus optime egit vitam, atque exegit.* Initium equidem, seu *primitias* (*Rom.* VIII, 23.) beatitudinis, at non naturae viribus, sed sola fide in Christum, homines in Christum credentes in hac vita accipiunt: sed plena & consummata beatitudo post hanc vitam demum in iis consummatur. *Coloss.* III, 4. 1 *Ioan.* III, 2. Id non incerta quadam persuasione, sed fide certissima tenent. Vt vero viam ad felicitatem veram ignorauit tum PLATO, tum reliqui, ita quae de animae immortalitate ac vita beata post hanc vitam expectanda aliquando tradunt, incertis apud eos nitebantur fundamentis. Ideoque nec de perennitate verae felicitatis certi esse poterant. Nos de his omnibus ex scriptura sumus certissimi: quae docet nec per mortem summi boni possessionem tolli, quippe quae transitus saltem sit ad vitam. *Ioh.* VIII, 51.

§. CXV.

Cognoscitur amor Dei, si verbo Dei, rebusque diuinis omnibus, delectemur, *Ps. XLII, 2. 3. LXIII, 1-7. LXXXIV, 2. 3.* peccatum omne, quippe quod Deo tantopere displicet, *Ps. V, 5.* sedulo fugiamus, *Psalm. CXIX, 128.* obedientiam nostram in seruandis eius mandatis Deo probemus, *Ioan. XIV, 23. 24. 1 Ioan. V, 3.* pro nominis diuini gloria aspera quaeque subire, non detrectemus, *Actor. XXI, 13. Rom. VIII, 36.* Dei caussa & alios homines diligamus. *1 Ioan. IV, 20.*

§. CXVI.

§. CXVI.

Solent nonnulli amoris varias constituere species, eumque in amorem *concupiscentiae & complacentiae*, & hunc iterum in *amicitiae & obedientiae*, dispescere. * Addunt quidam amorem *vnionis:* sed omnis amor Dei vnionem cum Deo iam supponit, & ad arctiorem cum eo vnionem tendit. Reliquae etiam amoris species reuera tantum modificationes amoris sunt, ex obiectorum diuersa repraesentatione ortae.

* Notissima quidem haec & hodie maxime celebrata est amoris distinctio. Non tamen vno eodemque modo explicatur. Id quod obseruandum puto, ad varias, quae hac super re ortae sunt, contentiones, rite componendas. Nonnulli *amorem concupiscentiae* semper in malam partem accipiunt. Idque iterum diuersa ratione. Namque interdum, voce hac strictius accepta, per amorem concupiscentiae intelligunt amorem bonorum temporalium & sensibilium. Interdum vero, voce ista latius accepta, eum concupiscentiae amorem vocant, qui pro obiecto habet bona quaecunque conducentia ad felicitatem, tam animae, quam corporis, tam spiritualia, quam corporalia. Eiusmodi amorem vtroque modo acceptum, illicitum esse, contendunt: hactenus quidem recte, si homo bona ista, praecipue spiritualia, propter se & finaliter diligat. vid. HENRICVS A S. IGNATIO, in *ethica amoris part. 1 lib. 5. cap. 2. pag. 234. seqq.* Non multum hinc discedere videtur IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, quando discrimen inter amorem amicitiae & concupiscentiae, ita explicat: *amor amicitiae*, inquit, *est qui fertur in obiectum simpliciter, vt seruandum vel augendum; concupiscentiae, qui fertur in obiectum, vt vsu vel possessione sui non tantum nos, sed & alios augens. Ille* (amor amicitiae) *praecipue in personas: hic promiscue etiam in bruta, & res inanimatas cadit. Quod amicitia amatur, amatur quidem propter se, quod concupiscentia, propter vtentem vel possidentem.* Hac ratione amorem concupiscentiae, ceu illicitum, reiicere videtur SCHOMERVS, sed subiuncta explicatio efficit, vt aliter sentiam: *sed vterque amor iterum respici potest, vel vt iucundus per se, cum in illo vel rei, vel vsus & possessionis eius, amore acquiescimus, vel vtilis, eum ab alio fine, qui magis amatur, voluntas nostra mensuram accipit, i. e. cum in amicitiae amore, non quidem obiecti, sed amoris tamen vsus & vtilitas respicitur. Dum autem non differre dicimus vtrumque amorem, nisi ab eo, quod praecipue respiciunt, concludimus, quod non differant realiter, nisi quousque obiectum suum non omni ex parte aequaliter respiciunt; theolog. moral cap. 8. §. 3. pag 296.* Sunt tamen alii, qui paulo aliter voces istas accipiunt, &, ni fallor, distinctius hac de re philosophantur. Per amorem scilicet concupiscentiae, intelligunt amorem sui cum desiderio vniendi secum ea, quae ad bene esse suum pertinent, spectatum. Quatenus vero illud, quod sibi conueniens suaeque nunc inclinationi quam simillimum est, etiam in aliis animaduertit, eoque magis, quam versus alia aliosue propendet, *amor complacentiae, iuxta illos vocatur.* Monentque simul, complacentiae hunc amorem, tantum ad alios se extendentem, accurate distinguendum a complacentia, quae omnem amorem antecedit, & nonnisi voluptatis quaedam est species. Ita quidem ARNOLDVS WESENFELDIVS, in *georgica animi & vitae part. 2. c. 9. §. 4.* Et ita nos quoque has voces accipimus, vt ex ipsa tractatione patet.

§. CXVII.

Nimirum, cum summis & infinitis Deus gaudeat perfectionibus, tria tamen praecipue in eo considerare possumus, * ad amorem nostrum erga eum excitandum. Primo, tanquam ipsum summum bonum spectari potest, in cuius fruitione nostra consistat felicitas: deinde, ipsa naturae diuinae excellentia, quae tanta est, vt, quidquid perfectionum cogitari potest, in eminentissimo gradu contineat, nostrum in

in se conuertere animum potest: denique, & vt auctor conditorque huius vniuersi considerari potest, cui vitam, & cuncta, quae possidemus, debeamus, indeque ad obedientiam omnibus numeris absolutam praestandam, obligati sumus.

* Non enim sine ratione factum esse, vt censeamus, par est, quod Deus sub diuersis respectibus se reuelauerit. Omnes enim isti respectus in eo conspirant, vt eo fortius ad amorem Numinis nos excitent, atque inflamment. Et licet in praxi coniunctissimi sint, seorsim tamen considerari possunt, quemadmodum & amor ipse certam inde accipit modificationem. Quae tamen rursus ita accipiendae sunt modificationes, ne vna alteram tollat aut euertat, sed vt ad amorem Dei perficiendum, quantum fieri potest, amica conspiratione inter se consentiant. Atque hoc est, quod alii docent, ad amorem Numinis requiri, vt sit *adaequatus ex parte obiecti*, atque ex omnibus illis caussis procedat, ex quibus nobis amandi obligatio est, quas in Deo reuelatio scripturae detegit: ita quidem, vt quemadmodum nullae in nobis animi vires sunt, quin occupari debeant in amore Dei, ita nihil in Deo cognitum sit, quin a nobis omni studio ametur. Bene hac ratione rem exprimit I. C. SCHOMERVS, *theol. mor. cap.* 8. §. 15. *p.* 317. qui & Quietistas, quos vocant, hoc nomine reprehendit, quod omnes rationes formales obligationis nostrae, quibus Deum, vt pastorem, medicum, patrem, dominum respicimus, tanquam puri amoris impedimenta negligere & abiicere iubeant, vt sic tandem omni suo neruo atque fomite amor spolietur.

§. CXVIII.

Cum ergo Deum, ceu summum nostrum bonum, in cuius fruitione omnis nostra felicitas versetur, amamus, amor dicitur *concupiscentiae*. In meliorem itaque partem hanc vocem sumi, manifestum est. Ita Dauid dilexit Deum: *intimis visceribus diligam te, Iehoua; firmitas mea, Iehoua petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, Deus rupes mea, ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu salutis meae, editus locus meus, Ps. XVIII, 2.3.* Et Abrahamum ad eiusmodi amorem excitauit ipse Deus: *ego sum clypeus tuus, & merces tua magna valde, Genes. XV, 1.* add. *1 Cor. II, 9.*

§. CXIX.

At cum summa numinis perfectio, excellentia, pulchritudo nos in eius amorem rapit, (namque, & quae pulchra sunt, amamus) * vocatur *amor complacentiae*. De eo rex sanctissimus Dauid loquitur *Ps. LXXIII, 25 26. quis mihi in coelis, & praeter te nullo delector in terra &c.* Hicce amor nos impellit, vt solum Deum dignum omni gloria & honore iudicemus, eiusque nomen & gloriam vbique agnosci & praedicari cupiamus, *Apoc. IV, 10. 11. dignus es Domine, qui accipias gloriam, & honorem, & virtutem,* conf. & *cap. VII, 12.*

* Eleganter hac de re BASILIVS in *asceticis cap. 2. Quid autem pulchritudine Dei praeclarius? quid magnificentia Dei gratius & iucundius excogitari poterit? quodnam desiderium animae adeo vehemens est, & graue, atque id est, quod animae ab omni malitia repurgatae a Deo inditur, quae & ex vere dilectionis affectu dicit. quoniam dilectione vulnerata sum. Pulchritudinis Dei fulgor omnino indicendus, & inenarrabilis est. Nec sermo illum potest exprimere,*

mere, nec auditus cuiusquam percipere. Et si luciferi fulgorem dixeris, aut lunae splendorem, vel solis lucem. omnia imparia sunt ad gloriae diuinae similitudinem, & minus ad verae lucis collationem faciunt, quam si obscura, inamoena, & tenebricosa nox, serenissimae meridiei conferatur.

§. CXX.

Amorem *complacentiae*, in amorem *amicitiae & obedientiae* dispesci, supra diximus. * In illo praeter excellentiam & praestantiam eius, qui amatur, accedit, quod ab eo iterum amari cupiamus. ** Id namque & natura amoris quemuis docet, vt ab eo, quem ob singularem praestantiam amamus, iterum amari cupiamus. Vnde ad hunc amorem amantium aequalitas non requiritur: adeoque nec summa inaequalitas inter Deum & homines obstabit, quo minus amor amicitiae inter eos locum habeat: praesertim cum Christus non dedignetur homines *fratres* appellare, *Ebr. II, 11.* quemadmodum & Abrahamus *amicus Dei* appellatus est. *Iac. II, 23.* conf. & *Es. XLI, 8. 2 Paral. XX, 7.* Hinc & Christus ipse ad apostolos: *non voco vos seruos, sed amicos meos, Ioan. XV, 15.*

* §. 116.
** add. WESENFELDIVS, in *georgica animi & vitae, part. 2. cap. 10. §. 21. seqq.* vbi pluribus & ex instituto haec edisserit.

§. CXXI.

Denique & *amore obedientiae* amandus est Deus. Si enim cogitemus, eum auctorem conditoremque huius vniuersi, praesertim hominum, esse, hominumque spiritum & vitam ab eo dependere vnice, ad obsequium mandatis eius praestandum, nos obligatos esse, facile deprehendemus. Iam ergo si amamus Deum, & nos etiam insuper ad obediendum ei obstrictos intelligimus, prono promptoque hoc faciemus animo, ad exemplum Christi seruatoris. *Ioan. IV, 34.* Et hic est *amor obedientiae,* de quo *Es. LVI, 6. ad diligendum nomen Iehouae, vt sint ei serui.* & *1 Ioan. V, 3. haec est dilectio Dei. vt praecepta eius seruemus;* & Christus ipse, *amici mei estis, si feceritis, quae vobis praecipio, Ioan. XV, 14.* add. *cap. XIV, 23. XV, 10.*

§. CXXII.

Isthaec amoris diuini species, coniunctae inter se sunt, non separatae, nec separandae. Reuera enim amoris nostri, vt supra diximus, quaedam saltem sunt modificationes. Falluntur itaque, qui amore v. g. concupiscentiae se recte amare Deum putant, si tamen eundem non etiam ament amore obedientiae. *Si mea,* inquit seruator, *praecepta seruaueritis, manebitis in amore meo, vt ego mei praecepta patris seruaui, & in eius amore maneo. Ioan. XV, 10.*

§. CXXII.

De amore equidem *concupiscentiae*, disputari solet, * an eo omnino amandus Deus sit? Est vero obseruandum, amoris huius diuersos dari gradus, aliumque *purum*, alium vero *impurum esse*. Impurus est, si quis Deum propter bona temporalia amat, qui hypocriticus plane amor est, & hoc nomine plane indignus. ** Sic Iudaei Christum propter panes, & quod iis saturati essent, amabant. Deinde & ille impurus amor est, si quis propter dona spiritualia, & aeternam beatitudinem, Deum amet, ita quidem, vt vel tantum, vel primo saltem loco, suam beatitudinem seu felicitatem quaerat. *** Pugnant haec cum iis, quae supra docuimus, Deum supra omnia esse amandum. *Matth. XXII, 37.*

* Et nostra aetate hac de re disputatum acriter, etiam olim sententia de amore Dei puro, singularia habuit fata. Constat namque, iam inter Iudaeos, ante Christum natum, Antigonum Sochaeum sapientiae laude clarum, docuisse, Deo non ita obediendum esse, vt serui dominis obediunt, spe mercedis. Quod Sadock atque Bairhus, Antigoni discipuli, ita intellexerunt, ac si dixisset, Deo seruiendum esse sine spe retributionis: & hinc porro collegerunt, nullas poenas, nulla quoque post hanc vitam expectanda esse praemia, animas hominum cum corpore perire, & quae reliqua erant, Sadducaeorum, quibus originem dederunt, placita. Regula Antigoni, quae discipulis errandi occasionem praebuit, extat in *Pirke Auoth. cap.* 1. De reliquis ipse pluribus exposui, in *introduct. ad histor. philosoph. Ebraeor. pag.* 68. Fuerunt deinde ex patribus, qui eandem doctrinam de amore puro vrgerent, sed ita, vt mysticis scriptoribus eam iterum vltra, quam par erat, extendendi, praeberent occasionem. Cum primis hac de re insignis apud CLEMENTEM ALEXANDRINVM extat locus, *lib.* 4. *Stromatum pag.* 532. dignus omnino, qui hic legatur: ὁ δὲ ψιλῇ κλήσει καθ' ὃ κέκληται ὑπακούων, οὔτε διὰ φόβον, οὔτε δι' ἡδονὰς ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἵεται. οὐ γὰρ περισκέπτεται εἴ τι λυσιτελὲς ἔξωθεν ἕπεται κέρδος ἢ ἀπόλαυσις αὐτῷ, ἀλλ' ἀγάπῃ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος ἐραστοῦ ἑλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ δέον ἀγόμενος, θεοσεβεῖ. οὔτ' οὖν, οὐδ' εἰ καθ' ὑπόθεσιν ἐξουσίαν λάβοι παρὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμώρητός τε ὤν, οὐδ' εἰ μισθὸν τὰ μακάρων ἀγαθὰ λήψεσθαι ἐπὶ τοῖς δὲ ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' εἰ καὶ λήσεσθαι τὸν Θεὸν ἐφ' οἷς πράττει πεισθείη, ὅπερ ἀδύνατον, πρᾶξαι παρὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν ἐθελήσαι ποτ' ἂν καὶ ὄντως καλὸν καὶ αἱρετὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ταύτῃ ἀγαπητὸν εἶναι ἅπαξ ἑλόμενος. *Qui nudae vocationi, quatenus vocatus est, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptatem tendit ad cognitionem. Non enim considerat, an aliquod vtile lucrum, vel delectatio aliqua extrinsecus consequatur, sed tractus amore eius, quod reuera est amabile, eoque ad officium actus, pius Dei cultor est. Vnde nec si fingamus, potestatem sibi a Deo factam esse agendi ea, quae probibita sunt, citra vllam poenam, neque si propterea beatorum bona accepturum esse promissum ei fuerit, sed nec si persuasum habuerit, fore, vt Deum lateant ea, quae gerit (quod quidem fieri non potest) in animum vnquam inducturus est, vt aliquid agat praeter rectam rationem, cum id, quod est vere honestum & ex seipso eligendum, & ea ratione expetendum, amandumque, semel elegerit.* Quod quidem CLEMENTIS effatum, rite acceptum, recte omnino se habet, & rem, vti est, exponit. Fuerunt tamen deinceps, ex mysticis, quos vocant, scriptoribus, qui vltra tenderent, limitesque amoris puri ita coarctarent, vt ipsam fere amoris indolem atque naturam euerterent. Fecit id nostra cumprimis aetate FRANCISCVS de SALIGNAC FENELON archiepiscopus Cameracensis, in libro, cui titulum fecit: *explication des maximes des Saints sur la vie interieure.* Quinque is amoris, quo Deum amamus, species constituit; prima est, cum tantum ob bona temporalia Deus amatur, quem amo-

rem

rem merito, *pure seruilem*, dicit: altera est, cum Deus tantum vt medium, aut instrumentum, nostrae felicitatis amatur, quem iste *amorem concupiscentiae*, vocat, (voce quidem ista aliter accepta, ac nos eam accipimus) tertia est, quando Deum propter ipsum Deum equidem amamus, sed ita, vt nostrae felicitatis amor primum adhuc locum obtineat; & eum quidem amorem vocat, *amorem spei*. Quarta amoris species est, quando praecipue quidem & primo loco Deum propter ipsum amamus, sed vt nostrae tamen etiam beatitudinis, in ipsius fruitione obtinendae, habeamus rationem. Vltima denique amoris species est, cum Deum nulla nostri commodi, nostraeque felicitatis, ratione habita, tantum propter ipsum Deum amamus: & hunc demum *amorem purum, perfectamque*, dicit, *charitatem, l. c. pag.* 9. 10. Quid vero de hacce Cameracensis archiepiscopi sententia, quae cum aliis quibusdam scriptoribus mysticis illi communis est, sentiendum sit, ex iis, quae hoc loco disputamus, facile liquet. Priores tres amoris, quas constituit, species, indignas esse, quae amoris nomine veniant, facile largimur. Quartam vero, quod pro amore impuro habet, in eo vel maxime fallitur, cum istum amorem ipsa scriptura sacra iniungat atque commendet. Quinta, ipsam naturam amoris euertere videtur: cum supra satis a nobis ostensum sit, nullum sine vllo respectu ad seipsum, esse amorem posse. Idque praeter alios, qui hac in caussa scripserunt, luculenter ostendit auctor libri: *Apologie du veritable amour de Dieu*, cumprimis *lib.* 2. *cap.* 1. 2. 3. Puri eiusmodi amoris exemplum FENELONIVS, & qui cum illo sentiunt, sibi inuenisse visi sunt, in exemplo Pauli, optantis anathema esse a Christo pro fratribus suis: ηὐχόμην, inquit, *αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου*, *Rom.* IX, 3. Quae quidem apostoli verba difficultate non carent. Id namque positum est extra controuersiam, votum hoc neutiquam praecipitanter ac temere conceptum, aut sine matura animi deliberatione prolatum, multo minus inane, aut sani consilii expers esse. Rursus tamen & illud exploratum, non licere cuiquam, voto se aliquo a salutifera Christi communione segregare, & damnatorum, i. e. hostium Christi statui aggregare, quippe qui non solum miserrimus, sed & propter desperationem, odiumque Dei, longe est sceleratissimus. Ad hancce itaque tollendam difficultatem, non vnam viri docti ingressi sunt viam. Minime omnium audiendi sunt, qui Paulum de tempore pharisaeismi sui loqui putant, aut anathema de morte violenta, aut annihilatione, interpretantur. Nec rem acu tangunt, qui separationem ab ecclesia intelligunt, etsi in hac sententia versetur IO. SELDENVS, de *synedr. lib.* 1. *cap.* 8. atque HENRICVS HAMMONDVS, in *paraphrasi ad h. l.* Diserte enim apostolus dicit, optare se anathema esse *ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ*, *a Christo*: quo ipso quin separationem a Christo, statumque adeo damnationis, innuat, dubitari nequit. Nec aliter hoc capi potest, nisi claris ac luculentis apostoli verbis vim inferre velis. At qui optare hoc potuit apostolus, dicis, quod in se illicitum videtur, immo quod cum ipsa charitate Dei pugnat, & ordine etiam amoris, ab ipso Deo constituto? Nec dicam, quod sui substitutionem pro Iudaeis, sine iniuria Christi, optare non potuerit, quippe cui soli ob dignitatem personae & mediatorii muneris, talis substitutio conuenit. Sed planissima cuncta erunt, omnesque euanescent difficultates, si obseruemus, tacitam in verbis Pauli subesse conditionem, neque absolute eum optare, vt fieret anathema a Christo, sed conditionate, posito, si fieri posset, & hoc optare fas esset. Idque ex ipsa voce *ηὐχόμην*, *optarim*, liquet, vti iam accurate obseruauit PHOTIVS: *οὐδὲ γὰρ εἶπεν, εὔχομαι χωρισθῆναι, ἀλλ' ηὐχόμην ἄν τουτέστιν, εἰ δυνατὸν ἦν, εἰ συνέβαινεν θείῳ πόθῳ πόθον ἔνθεον ἐκνικηθῆναι· ὁ ἔρως θεοπρεπὴς θεοπόθητον ἔρωτα παρενδοκίμει, καὶ τοῦτον ὑπὲρ αὐτῶν ἠγωνισάμην.* *Non enim dixit*, opto separari, *sed* optarem, *hoc est, si possibile esset, si fieri posset, vt desiderium diuinum diuino desiderio vinceretur: si amor decens Deum diuinum amorem transcenderet, hunc ego vt subirem.* Et iterum: *Ηὐχόμην ἄν. εἰ ἐνεδέχετο, εἰ ἐνεχώρει, εἴ τις ἦν ἀπόστασις σωτήριος, Θεῷ χαριζομένη συνάφειαν, εἴ τις χωρισμὸς συνδέων σφοδρότερον, εἴ τις ἀλλοτρίωσις διαθεῖσα τελειότερον.* *Optarem si concederetur, si liceret, si apostasia aliqua salutaris esset, quae cum Deo coniunctionem procuraret, si qua separatio arctius constringat, si qua alienatio perfectius vniat.* Quae PHOTII effata hac de re adfert HERMANNVS WITSIVS, in *exercitat. ad Rom.* IX, 3. quae extat *miscellan. sacrorum tom.* 2. *pag.* 52. *seqq.* Et idem quidem auctor Pauli mentem haud incommode ita exprimit: *tam immensa & incredibili charitate fratres meos Israelitas, populum perenni foedere Deo nexum, prosequor, vt quando ad eam felicitatem attendo, a qua exciderunt, eamque miseriam, in quam se praecipitarunt, aeternae meae salutis dispendio, si* quidem

quidem id saluo Dei beneplacito (immo salua iustitia & sanctitate diuina) *fieri possit, redemptos cuperem, vt gloria Dei in vniuersi potius populi salute, quam in mea priuata luculentissime fulgeret.* Eadem ratione votum apostoli ex nostratibus explicant AEGIDIVS HVNNIVS, & ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Licet autem amor Pauli ardentissimus ex hisce verbis intelligatur, locumque omnino habeat, quod recte a nonnullis dictum, *affectus amantium cum exardescit, ad impossibilia procedit*: non tamen id sequitur, quod mystici nonnulli volunt, Paulum reuera optasse suam a Deo separationem, adeoque supposuisse, se amare Deum posse, etsi damnatus esset, & ab omni felicitate ac beatitudine, quam fruitio Dei parit, remotus. Hoc Paulus hisce verbis minime innuit, adeoque frustra hinc exemplum amoris eiusmodi, quem statuunt, puri, petitur.

** Referas huc illud AVGVSTINI: *si propterea amicum amas, vt praestet tibi vel pecuniam, vel aliquod commodum temporale, non illum amas, sed illud, quod praestat. homil.* 38.

*** Bene rem omnem explicat BERNARDVS, *de diligendo Deo*: *non enim*, inquit, *sine praemio diligitur Deus, etsi absque praemii intuitu diligendus sit. Vacua namque vera charitas esse non potest, nec tamen mercenaria est. Quippe non quaerit, quae sua sunt. Affectus est, non contractus, nec acquiritur pacto, nec acquirit, sponte afficit, & spontaneum facit. Verus amor se ipso contentus est. Habet praemium, sed id, quod amatur.* Plura in eodem BERNHARDI tractatu, de *diligendo Deo*, occurrunt, quae hanc doctrinam mirifice illustrant.

§. CXXIV.

Quod si vero quis Deum ita amet, vt primo quidem propter ipsum Deum, seu quia summum bonum, dignusque sit, qui supra omnia ametur, eum amet, tum vero & quia suam in eo inueniat beatitudinem, eius amor neutiquam impurus dici debet. Namque eiusmodi amorem in scriptura sacra praecipi, & commendari, iam ex supra dictis constat. Amor vero, in quo nullus plane respectus ad beatitudinem, videtur ipsam amoris naturam euertere, qui semper pro obiecto, bonum aliquod relatiuum habet. Vnde & in amore complacentiae, eiusque speciebus, eiusmodi respectus omnino supponitur. Nec obstat, quod ita philautia quaedam in amore Dei locum habeat, cum non omnis philautia praua sit, sed inordinata saltem, vt supra demonstratum, * vbi illis etiam, qui in contrarium currentes, in omni amore concupiscentiae, philautiae primum locum tribuendum putant, satisfactum. **

* §. 32. *seqq.*

** Hoc namque si verum esset, omnino omnis amor concupiscentiae proscribendus esset: sed responsum est ad hocce dubium, §. 35.

§. CXXV.

Inter praecipuos amoris diuini effectus referimus, quod reliquarum virtutum christianarum mater sit. * Ex amore enim diuino eas fluere, vt hic vnionem cum Deo per fidem in Christum supponit, certum est. Vnde simul patet, quod ex parte hominis, fides primum virtutum christianarum fundamentum & principium sit, quippe ex qua amor Dei, cum amore aliorum hominum hinc fluente, summam totius legis

legis continens. *Matth. XXII, 37. 39.* Quo pacto vero abnegatio sui itidem, sed *priuatiue*, remouendo inordinatos philautiae motus, ad virtutes omnes christianas concurrat, ex supra dictis iam constat.

* Perperam de virtute philosophantur, qui eam pro medio perueniendi ad summum bonum habent, quod non pauci faciunt in libellis ethicis, qui communi & recepta methodo conscripti sunt. Saltem cum theologorum scitis haec sententia consistere nequit. Cum enim per naturam nemo virtutem habeat, quo pacto per virtutem summam obtinebit felicitatem? Taceo alia ἄτοπα, quae hanc sententiam consequuntur. Nec multo melius sentiunt, qui virtutem pro parte summi boni habent. His forte Aristotelis pluris est auctoritas, quam recta ratio, aut scripturae testimonium, si modo & isti Aristotelis recte assequuntur mentem. Nobis cum perspectum & exploratum sit, Deum esse summum bonum, idque super omnia amandum, si homo felix esse cupiat: amorem vero sine studio se conformandi ad Numinis voluntatem esse non posse, non possumus non ita sentire, virtutem esse consequens seu fructum amoris, vti hic ex fide in Christum, per quam cum Deo vnimur, resultat. Ideoque & in scriptura virtutes, fructus spiritus vocantur, *Gal.* v, 22. & 2 *Petr.* I, 5. iubemur suppeditare in *fide virtutem.* Supponit ergo virtus iam hominem credentem, iustificatum, cum Deo vnitum: adeoque felicitatis summae, hac ratione inchoatae, fructus est & consequens. Qui autem virtutem pro medio habent perueniendi ad summam felicitatem, ab errore pontificiorum, bona opera inter caussas salutis referentium, vix se liberabunt. Ceterum cum specialia virtutum nomina frequentissima sint in scriptura sacra, nomen generale rarius occurrit. Vtitur tamen eodem Paulus *Phil.* IV, 8. Cum enim varia christiano homini officia consectanda commendasset, scilicet τὰ ἀληθῆ, σεμνὰ, δίκαια, ἁγνὰ, προσφιλῆ, εὔφημα, addit, εἴ τις ἀρετὴ *si quae virtus, & si quae laus, hoc cogitate.* Sic & 2 *Petr.* I, 5. fideles iubentur in fide sua suppeditare, vel exhibere ἀρετὴν, *virtutem.* De etymologia vocis ἀρετὴ, nostrum de virtute conceptum, haud mediocriter confirmante, vid. METHODIVS apud PHOTIVM *cod.* 237. *p.* 960. In eodem *cap.* I. *epist.* 2 *Petri v.* 3. virtus etiam Deo tribuitur: ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς. Displicet THEODORO BEZAE virtutem Deo tribui: ideo vltima verba ita vertit, *qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem*, notatque: τῆς ἀρετῆς *nomen, nemo non videt, quanto melius conueniat hominibus, quam Deo, cui potius tribuitur* δύναμις, *id est potentia, seu potestas, vel* κράτος. At bene obseruant alii, ἀρετὴν apud LXX. interpretes saepe idem esse, ac δύναμιν: adeoque citra controuersiam Deo recte tribui. conf. & 1 *Petr.* II, 9.

§. CXXVI.

Per virtutem autem nihil aliud intelligo, quam constans & serium studium, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi. * Deum enim qui amat, ei non potest non nihil prius, nihil antiquius esse, quam vt ei placere, & ad eius nutum voluntatemque se componere cupiat. Amor autem vt ex fide procedit, nec naturae opus, sed fructus spiritus est, ita de virtute non potest non idem pronuntiari. vid. *Gal. V, 22. 2 Petr. I, 5. Ebr. XI, 6.* Hinc etiam est, quod Paulus pro Ephesiis suis se orare dicit, vt *impleantur omni plenitudine Dei*, i. e. virtutibus, quae sunt dona Dei, *cap. III, 19.* conf. *Rom. XV, 13. Phil. I, 9.*

* In scholis itaque theologorum, immo ne philosophorum quidem, locum non inuenit recepta illa, & multorum errorum genetrix definitio, quod virtus sit *habitus electiuus consistens in mediocritate, frequenti bonarum actionum exercitio comparatus.* Enimuero

bonarum actionum exercitio quod virtus, proprie & accurate sic dicta, acquiri possit, experientiae repugnat, multo autem magis rationibus theologicis Multo rectius ex ipsis gentilibus PLATO in *Menone* docuit, virtutem neque natura, neque doctrina, neque exercitatione parari, sed Dei donum esse: qua in re consentientem secum habet HOMERVM, cuius hac de re verba adfert FRIDERICVS RAPPOLDVS, Lipsiensium quondam theologus doctissimus, *comment. in Horatium p.* 809. 810. Ex recentioribus etiam philosophis, virtutem per habitum recte definiri, negant HENRICVS MORVS *enchirid. ethic. lib.* 1. *cap.* 3. & ARNOLDVS GEVLINGIVS *eth. tract.* 1. *cap.* 1. *p. m.* 35 Nec abludunt, qui preces, ceu efficacissimum medium, virtutes comparandi, etiam ex gentilibus commendant. EPICTETVS de compescendis affectibus ita verba facit: *certamen quidem magnum est, opusque plane diuinum. Dei igitur memineris, eum inuoca opitulatorem & auxiliatorem, quemadmodum nautae Dioscuros, cum in tempestate nauigant. Quae enim maior tempestas, quam quae oritur ex imaginationibus violentis, it samque rationem elidentibus. add.* ARRIANVS *comment. lib.* 2. *cap.* 1. Multo luculentius scriptura sacra nos hac de re instruit, dum Deum donorum spiritualium, virtutumque omnium, auctorem & caussam efficientem ostendit, vt iam ex locis allegatis, constat, & Pauli porro testimonio confirmatur, Deum esse, asserentis, qui in nobis & *velle* operetur, & *perficere secundum beneplacitum suum, Phil.* II, 13. esse quidem διαιρέσεις ἐνεργημάτων, sed vnum eundemque esse Deum, qui operetur omnia in omnibus, 1 *Cor.* XII, 6. vnde & Iacobus: *omne bonum donum, omneque perfectum munus* ἄνωθέν ἐστι *superne est descendens a patre luminum cap.* I. 17. Interim & homo regenitus per vires gratiae in regeneratione acceptas, & cum assistentia spiritus sancti, suo modo ad virtutem concurrit, & hinc pro caussa secunda & subordinata virtutis recte habetur. Ideo & iubentur regeniti operam dare virtuti, *Phil.* IV, 8 conf. & 2 *Petr.* I, 5. Ceterum in antea allata, vulgoque recepta, virtutis definitione, illud quoque desiderandum, quod virtutem consistere dicat in mediocritate. Perperam sane. Non id nunc vrgebo, quod HVGO GROTIVS prolixe ostendere annititur, non omnes virtutes duo habere extrema, alterum in excessu, in defectu alterum, in *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 43. frustra quidem renitente, & vulgarem sententiam infeliciter tuente, ad *h. l.* GRONOVIO. Id modo obseruo, mediocritatem consequens saltem esse virtutis, non autem ipsam formalem eius rationem constituere. conf. PHILARETVS *ethic. lib.* 1. *part. post. cap.* 1. §. 1. *pag.* 139. Plana autem cuncta sunt & perspicua, si, vti fecimus, per constans seriumque studium in omnibus ad voluntatem Numinis se componendi, virtutem definiamus. Eodem redit, sed paulo plenius rem exhibet definitio, quam tradit B. IO. GVIL. BAIERVS noster, quod *virtus sit habitualis inclinatio voluntatis, ad agenda ea, quae lex diuina homini renato conuenire docet, & cauendi, quae illa prohibet, cum habituali obedientia appetitus sensitiui coniuncta, ad sanctimoniam vitae, Deique gloriam.* Quo sensu eam *habitualem inclinationem* appelliter, pluribus ipse explicat, docetque, non posse virtutem *habitum*, proprie loquendo, vocari: notatque, a B. GERHARDO virtutem describi per *studium bonorum operum*, quod eodem redit: *compend. theolog. moral. part.* 3. *c.* 4. §. 9. De virtute autem morali, non intellectuali, nobis hic sermonem esse, res ipsa, & tractationis nostrae ordo, docet.

§. CXXVII.

Constans & serium sit hocce studium, necesse est. Namque impetus saltem aliquis aliquando faciendi, quod rectum est, qui mox iterum cesset, virtutis nomen neutiquam promeretur. Multo minus actio, non ex fide, nec ex amore Dei, sed gloriae forte cupiditate, aliisque causis carnalibus procedens, hocce nomine digna est. Sed in omnibus quoque homo virtuti deditus, se ad Numinis componere voluntatem annititur. In quibusdam enim qui hoc faciunt,

faciunt, non in omnibus, satis ostendunt, se rem serio non agere. Hypocritarum character est, missis gratioribus, leuiora saltem sectari, *Matth. XXIII, 23.*

§. CXXVIII.

Voluntas itaque Numinis, ad quam se componere studunt, illis cognita & explorata esse debet. Hanc vero, licet lumen rationis vtcunque nobis manifestet, longe tamen certius, plenius, accuratius cognoscitur ex scriptura sacra. Christianorum autem est, operam dare, vt magis magisque in eam inquirant, & quae sui sint officii, condiscant, *Rom. XII, 2. 2 Thess. IV, 3.*

§. CXXIX.

Proprietates virtutis, quas alii *modos virtutis*, nonnulli *virtutes primitiuas*, vocant, variae sunt. * Nonnullae namque ex *abnegatione sui* fluunt, aliae *ex amore Dei*. Ex *abnegatione sui* fluunt *humilitas*, & *patientia*, de quibus supra dictum. Ex *amore Dei* fluunt: *diligentia, obedientia, iustitia correctrix:* quibus *simplicitas* adhuc, atque *sinceritas*, addi possunt.

* ARNOLDVS GEVLINGIVS atque PHILARETVS, vt vir quidam doctus vocari voluit, quatuor proprietates virtutis constituunt, *diligentiam, obedientiam, iustitiam correctricem, & humilitatem:* ille quidem in *tractatu ethic. 1. p. m.* 44. hic autem *ethic. lib. 1. part. post. cap.* 2. & horum ego secutus sum vestigia, *element. philos. pract. part* 1. *cap.* 4. §. 52. *seqq.* HENRICVS MORVS, quas nos proprietates virtutis vocamus, *virtutes primitiuas* appellitat, earumque tres constituit, *prudentiam, sinceritatem, patientiam, lib. 2. enchirid. ethic. cap. 2. & 3.* Sed prudentia ad virtutes intellectuales pertinet. Reliquae rem omnem non exhauriunt. Plures constituit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, *modos* vocando, quod nos *proprietates* dicimus: scilicet *vnitatem, inuariabilitatem, sinceritatem, integritatem, sedulitatem, in lin. doctrin moral. cap.* 13. §. 2. *seqq.* Quae nos hac de re tradimus, ita comparata esse censemus, vt nec desint necessaria, nec adsint superflua. Nolim hac super re cum quoquam contendere: interim hasce proprietates obseruasse, ad veram virtutis indolem dignoscendam, hyprocrisinque, quae hic late regnat, detegendam, multum iuuat.

§. CXXX.

Per *diligentiam* sedulo, & indefessa opera, ad voluntatem diuinam attendimus, *Mich. VI, 8. Ef. VIII, 20.* & postquam eam cognouimus, strenue, quae nostri officii sunt, executioni damus, nec operae aut labori parcimus, vt destinata peragamus; summo praeterea studio nos ab iis omnibus auertimus, quae in cognoscenda, aut adimplenda voluntate diuina, nos impedire poterant. vid. *2 Corinth. VII, 11, VIII, 16. Tit. II, 14.*

§. CXXXI.

Obedientia est prompta executio eius, quod diuinae voluntati conforme esse intelleximus, siue praecipiat aliquid Deus, siue vetet. Vnde duas obedientiae partes esse constat, primo facere ea, quae

Deus vult, & praecipit, & omittere ea, quae non vult & vetat. In conuenientia itaque & conformitate cum diuina voluntate, cum obedientia consistat, eam quoque vt sequamur, par est: *Matth. VI, 10. XXVI, 39. Ps. XL, 9. 1 Thess. IV, 3. 1 Petr. II, 15.* neutiquam autem voluntatem nostram, *Hos. XIII, 2.* nec aliorum vel hominum, *Actor. IV, 19. 20. Ezech. XX, 18. 19. 2 Chron. XVII, 4.* vel etiam angelorum, *Gal. I, 8.* multo minus receptam consuetudinem. *1 Petr. I, 18.*

§. CXXXII.

Per *iustitiam correctricem* intelligimus studium actiones suas tam accurate ad voluntatem diuinam conformandi, vt nec in defectu, nec in excessu peccetur. Actionum enim moralium haec est indoles, vt accuratissime cum lege conuenire debeant: quod si vel minimum ab ea deflectant, non amplius bonae, sed malae sunt. Quare duas nonnulli iustitiae correctricis partes constituunt, *puritatem*, quae resecet, quod nimis est, & *perfectionem*, quae suppleat, quod minus est. Sic Paulus corporis rationem habere iubet, sed ita, ne concupiscentiae prauae alimentum praebeatur. *Rom. XIII, 14.* Temperantiae studendum, sed vt sanitatis, quantum sine animae periculo fieri potest, habeatur ratio. *1 Tim. V, 23.*

§. CXXXIII.

Inter virtutis proprietates merito etiam refertur ἁπλότης, *simplicitas*, tantopere in scriptura commendata. Ea scilicet in virtutum exercitio, omnem dolum, prauitatemque intentionis, abesse iubet, nihilque aliud, quam gloriam Dei, aliorumque salutem, omni commodorum temporalium intuitu procul remoto, quaerit. Hinc Paulus gloriatur, se ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ, *in simplicitate & sinceritate Dei*, apud Corinthios vixisse; *2 Cor. I, 12.* cui *vers. 17.* ἐλαφρίαν, *leuitatem, & consilium carnale*, opponit. conf. *2 Cor. VIII, 2. IX, 13. XI, 3. Act. II, 47. Col. III, 22. Matth. X, 16.*

§. CXXXIV.

Non multum a simplicitate differt, immo iuxta quosdam plane conuenit, *sinceritas*, quae omni hypocrisi remota, cuncta ex animi sententia, sine fraude, sine dolo, coram Deo hominibusque, agere atque dicere docet. Dicitur aliquando ἀλήθεια: eoque pertinet, *ambulare in veritate*; *2 Ioan. v. 4. 3 Ioan. v. 4. Ephes. IV, 15.* Hinc & cum εἰλικρινείᾳ ἀλήθεια coniungitur, *1 Cor. V, 8.* add. *2 Petr. III, 1.*

§. CXXXV.

Ex amore Dei hasce virtutis proprietates fluere, vel leuior singularum consideratio vnumquemque docebit. Amor enim si verus sit,

ſit, excuſſa ignauia, & attentionem ſeu diligentiam excitat, & ad obedientiam impellit & vt ei, quem amat, placeat, ἀκρίβειαν in iis, quibus placere cupit, ſectatur, nec aliud quid cupit, quam vt ei, quem amat, placeat, adeoque ἁπλῶς & ſincere, ſine dolo, ſine fuco, ſine hypocriſi agit. conf. *Cant. VIII, 6. 1 Tim. I, 5.* Nullam quoque virtutem genuinam, eoque nomine dignam eſſe, quae haſce proprietates non habeat, licet non ſemper in eodem gradu adſint, per ſe liquet.

§. CXXXVI.

Ex hactenus dictis, ſi rem accurate aeſtimemus, vnicam tantum eſſe virtutem, intelligemus. Vnicum eſt ſtudium ſe ſuasque actiones ad Numinis voluntatem componendi. * Id tamen ſtudium cum pro obiectorum diuerſitate ſe diuerſimode exerat, diuerſas ſortitur denominationes. Et eo quidem ſenſu, varias dari virtutes, vt varia quoque hominum ſunt officia, manifeſtum eſt. conf. *Phil. IV, 8. 2 Petr. I, 5. 6. ſqq.*

* Solis exemplo hoc declarari poteſt, qui licet vnus ſit, ob obiectorum tamen varietatem, magna virtutum eius eſt varietas. Sic vnius animae diuerſae ſunt facultates, & ſumma imperantium poteſtas diuerſas ſortitur denominationes, quae iurium deinceps maieſtaticorum nomine veniunt. Sed cum virtutibus hic non ſunt confundenda officia, quae a virtute, vt actus ab habituali quadam diſpoſitione prouenientes, differunt, vt deinceps §. 141. dicetur.

§. CXXXVII.

Obiectum perſonale, circa quod virtus praecipue verſatur, triplex eſt, Deus, homo ipſe, qui virtutibus deditus eſt, eamque ſequitur, & alii homines. Quae enim erga angelos bonos praeſtanda ſunt, ad officia hominis erga alios reuocari poſſunt: vti ea, quae circa bruta obſeruanda, ad officia hominis erga ſeipſum. Tres itaque ſunt virtutes principales, ſeu cardinales, *pietas, temperantia, iuſtitia*, conſentiente etiam apoſtolo. *Tit. II, 12.* Qui vero vndecim (vel potius nouem) virtutes cardinales, iuxta numerum fructuum ſpiritus, *Gal. V, 22.* aut ſeptem, iuxta numerum donorum ſpiritus ſancti, *Eſ. XI, 2.* aut octo, ex *Matth: V, 3. ſqq.* ſtatuunt, certo deſtituuntur fundamento. Illorum vero, qui quatuor conſtituunt virtutes cardinales, ***prudentiam, fortitudinem, temperantiam, & iuſtitiam,*** ſententia, cum noſtra facile conciliari poteſt. *

* Vndenarius numerus virtutum Ariſtotelicarum iampridem a cordatioribus exploſus eſt. Si enim virtutes cardinales ſaltem enumerandae ſint, peccat in exceſſu; ſin de omnibus virtutibus ſermo ſit, longe plures, quam vndecim, ſunt, adeoque in defectu peccat. Mitto, quod eminentiſſimae quaedam virtutes in hocce numero omiſſae ſint, quaedam etiam homileticae ſaltem ſint, & ad decorum, non autem ad honeſtum, ſpectantes. ARISTOTELIS etiam mentem non aſſequi mihi videntur, qui exiſtimant, virtutum moralium ambitum cum hoc numero concludere voluiſſe: cum politicum inſtruens, ciuiles tantum deſcribat virtutes, quibus inſtructum ornatumque eſſe decet, qui ad hono-

re, adſpirat, & ad magna quaeuis ac excellentia in hac vita enititur. Huiusmodi hominum generi, cum ex mente Stagiritae, pietas non eſſet neceſſaria, mirum non eſt, quod eam omiſerit: operamque & oleum perdidit GRONOVIVS, dum eam inter Ariſtotelicas iſtas virtutes inuenire voluit, in *notis ad prolegomena Hug. Grotii de iure belli & pacis* §. 43. Nec rectius ſapiunt, qui duodecim fructus ſpiritus huc aduocant, ex *Gal.* v, 22. quanquam in textu graeco nouem ſaltem, iuxta receptam lectionem, enumerentur, *dilectio, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia,* quibus verſio vulgata *patientiam, modeſtiam, & caſtitatem* adiicit. Idem ſentiendum de ſeptem donis ſpiritus ſancti, *Eſ* XI 2. commemoratis, & a ſcholaſticis, vt more ſuo & hic in numero myſteria captarent auide arreptis. Non enim ſeptem, ſed ſex ſaltem ſpiritus ſancti dona ibi enumerantur, ſcilicet, ſpiritus *ſapientiae, intelligentiae, conſilii, potentiae, ſcientiae, timoris domini.* Error autem iterum ex verſione vulgata prognatus videtur, quae eandem vocem ebraeam *verſ.* 2. vertit *pietatis* & *verſ.* 3. *timoris domini,* vnde duo diuerſa dona fecerunt, cum tamen in ebraeo vtrobique timor domini memoretur. conf. THEODORVS HACKSPANIVS *not philol. theol part.* 2. *pag.* 572. AVGVSTVS PFEIFFERVS *dub. vexat. cent.* 4. *loc.* 9. *p.* 690. Multo minus adhuc audiendi ſunt, qui in octo beatitudinibus *Matth.* v, *verſ.* 1. *ſeqq.* commemoratis, virtutum numerum quaerunt. Hi enim omnes nullas omnino, certe non ſolidas ſententiae ſuae adferre poſſunt rationes. Solenne vero admodum etiam eſt pontificiis, diſtinguere inter virtutes theologicas & morales. Illarum nomine, *fidem, ſpem, & charitatem,* harum vero, eas intelligunt, de quibus in philoſophia morali agitur. Sed id quoque perperam. Nam & priores tres in lege morali continentur, & cur de reliquis in theologia morali agendum non ſit, nulla adferri ratio poteſt. Digna haec omnia ſunt acumine ſcholaſticorum. Veteris eccleſiae doctoribus maximopore ſe adprobauit hypotheſis de quatuor virtutibus cardinalibus, a quibus ſcholaſtici quidam eam acceperunt, quorum etiam ſub hocce titulo peculiares extant commentationes. Sunt autem iſtae virtutes cardinales, *prudentia, fortitudo, temperantia,* atque *iuſtitia,* quas nonnulli ad duas contrahunt, *fortitudinem* ac *temperantiam,* & huc illud EPICTETI, ἀνέχου καὶ ἀπέχου referunt. vid. RAPPOLDVS ad *Horatii librum Epodon obſeruat.* 1. *ad od.* 1. *pag.* 1334. Cum noſtra ſententia illa de quatuor virtutibus cardinalibus, haud difficulter conciliari poteſt. Prudentia enim ad virtutes intellectuales pertinet, adeoque hic in cenſum non venit. Fortitudinem ſi cum temperantia coniungas (quod commode fieri poſſe, ſuo loco docebitur) & in eius locum ſubſtituas pietatem, inde, quas nos conſtituimus, reſultabunt virtutes cardinales. Quidquid huius ſit, ſufficit, quod ratio nobis ſuffragetur, ex diuerſitate obiecti perſonalis petita, nec obſtet ſcripturae auctoritas. Adſtipulatur ex philoſophis TVLLIVS, *quaeſtion. Tuſculan. lib.* 1. *Philoſophia*, inquit, *nos primum ad Dei cultum, deinde ad ius hominum, tum ad modeſtiam, magnitudinemque animi, erudiuit.*

§. CXXXVIII.

Pietas eſt ſtudium in iis, quae ad Numinis cultum pertinent, ſe conformandi ad eius voluntatem. Cumque cultus Numinis & rectum de Deo rebusque diuinis, ſenſum includat, & vel internus ſit, vel externus, pietas haec omnia complectitur. Solenne namque, vt vox pietatis ita accipiatur: cui & vox εὐσέβεια, *Tit. I,* 12. reſpondet. *

* De vocibus, *pietas, temperantia, iuſtitia,* deque officiis, quae ex hiſce virtutibus fluunt, *parte* 2. ſuo loco ex inſtituto dicetur.

§. CXXXIX.

Temperantiae vocem itidem in latiori ſignificatione accipimus, prout ad omnia hominis erga ſeipſum officia, ſe extendit. Namque non

non tantum in cibi potusque vſu, ſed rebus quoque venereis, affectuum praeterea regimine, tolerandis denique aduerſis, aliisque rebus, moderatione opus eſt, idque ad noſtram conſeruationem. Studium itaque, in hiſce omnibus ad Numinis ſe componendi voluntatem, temperantiae nomine nobis venit. Idque etiam voce *σωφρόνως*, exprimit Paulus. *Tit. II, 12.*

§. CXL.

Pari ratione vox *iuſtitiae* in latisſimo a nobis ſumitur ambitu, prout tum generatim officia erga alios, ſiue perfecte, ſiue imperfecte ad ea obligemur, tum ſpeciatim officia ex certo ſtatu reſultantia, complectitur. Aequipollet itaque in hac ſignificatione, voci *charitatis*, ſed itidem late acceptae. Ceteroquin enim, ſi vtraque vox, *iuſtitiae & charitatis*, ſtricte capiatur, illa, officia, quae perfectam, haec, quae imperfectam obligationem habent, denotat. Nobis itaque iuſtitia ſtudium eſt, ſe conformandi in officiis erga alios, tum generalibus, tum ſpecialibus, ad voluntatem Numinis.

§. CXLI.

Officiorum dum meminimus, haec a virtutibus diſtingui, manifeſtum eſt. Per *officia* enim actiones ipſas intelligimus, legi voluntatique diuinae conformes. At ſtudium ipſum, habitualisque adeo animi propenſio, ſe in his omnibus ad voluntatem Numinis componendi, nobis venit nomine *virtutis*. Interim vt virtus eſt fructus amoris diuini, adeoque tantum in regenitos cadit, ita etiam regenitorum tantum actiones, officiorum nomine dignae ſunt. Irregenitorum autem, aut propenſiones, aut actiones, quantumuis aut virtutum, aut officiorum ſpeciem prae ſe ferant, hic tamen in cenſum non veniunt. Quae autem philoſophi vocant *officia*, theologis dicuntur *bona opera*. conf. *Epheſ. II, 10. Tit. II, 14.*

§. CXLII.

Ex iis, quae de virtutibus tradidimus, id denique liquet, eas inſeparabili vinculo inter ſe eſſe connexas, vt, qui vnam habet, omnes habeat, qui vna deſtituitur, deſtituatur omnibus. *) Si enim ſtudium conſtans & ſerium ſe componendi ad voluntatem diuinam, in vno obiecto deficiat, in reliquis itidem adeſſe nequit. Si enim adſit, vbique ſe prodet, & in omnibus ſe demonſtrabit obiectis. Certe qui videri vellet, ſe obedientem eſſe voluntati diuinae, & tamen obſequium ſuum, vti debebat, non comprobat, ſe nihil minus quam obedientem eſſe, demonſtraret. Idem confirmat ſcriptura: *quisquis profitetur, ſe amare Deum, & odit fratrem ſuum, mendax eſt. 1 Ioan. IV, 20.* conf. & *1 Ioan. III, 17. Iacob. II, 10.*

* Id iam Stoicis perſpectum fuit, quorum celebre extat effatum: virtutes plures eſſe, atque eas inſeparabiles. Hinc & CICERO, *quaeſt. Tuſculanar. lib. 2. ſi vnam virtutem confeſſus ſis te non habere, nullam neceſſe ſit te habiturum.* Quod multo profecto magis illis, qui accuratius de vera virtutis indole ex ſcriptura ſacra erudiuntur, perſpectum & exploratum eſſe debuit. Recte itaque ex eccleſiae doctoribus idem tradidit AMBROSIVS, *lib. 1. de officiis cap. 27. virtutes indiuiduas eſſe, ſed opinione vulgi ſeiunctas.* Legi quoque merentur, quae hac de re habet MACARIVS, de *cuſtodia cordis cap. 8. p. 7.* add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. 3. diſſertat. 4. p. 114. ſeqq.* & quae ſupra diximus, ad §. 136.

§. CXLIII.

Quod ſi nunc ſummatim, quo pacto voluntas ſecundum gratiam ſe habeat, complecti velimus, imaginis diuinae per triſtem primorum parentum lapſum, amiſſae, inchoatam reſtaurationem, ſed magis magisque diligenti ſtudio continuandam, in ea deprehendemus. Vt enim voluntas ante lapſum, arctiſſime cum Deo vnita, tenerrimo eius amore flagrabat, ad omne obſequium mandatis diuinis praeſtandum, prona: ita per regenerationem, ſuppreſſa philautia praua, iterum arctiori vnionis vinculo cum Deo coniungitur, & in iuſtitia ſanctitateque ad imaginem eius, qui hominem condidit, proficit, *Epheſ. IV, 24.* & ita particeps fit diuinae naturae, *2 Petr. I, 4.*

§. CXLIV.

Supereſt igitur, vt *fallaciam naturae* ſeu *naturam gratiae imitatricem*, in iis, quae ad voluntatem ſpectant, paucis conſideremus. Quae quidem fallacia naturae, primo in ipſa *abnegatione ſui*, conſpicitur. Saepius enim contingit, vt aut ex ſuperſtitione, falſaque animi perſuaſione, aut ex ambitione quadam ſubtiliore, rerum quarundam ad huius ſeculi commodum, aut gloriam, atque ſplendorem ſpectantium, vſu, homines ſua ſponte ſe abdicent, aut iis ſe abſtineant, quod per conſuetudinis, aut educationis rationem, aut alias cauſſas naturales, aut morales, iis non admodum delectentur. Tum ſi quis animum inducat ad credendum, hanc eſſe abnegationem ſui, a Chriſto tantopere commendatam, is ſeipſum decipiet miſere.

§. CXLV.

Agnoſcetur facile haec naturae fallacia, ſi, num particularis, an vniverſalis ſit haec abſtinentia, item num libera & ſpontanea, an coacta, inquiramus. Enimuero quod ad prius attinet, qui ex cauſſis antea allatis rerum quarundam vſu ſe abdicant, plerumque ad certum hoc reſtringunt cupiditatum genus. Fac, abſtinere aliquem vſu rerum omnium, quae libidinem, & intemperantiam irritare poſſunt, ſed non aeque iis ſe abſtineat, quae auaritiam, aut ambitionem alunt, fouentque, naturae ſtatim agnoſces fallaciam. Eandem facile deprehendes, ſi in cauſſas, ex qui-

quibus abdicatio illa aut abſtinentia prouenit, paullo accuratius inquiſiueris.

§. CXLVI.

Eandem naturae fallaciam, quoad *humilitatem & patientiam*, deprehendere, & eadem fere ratione dignoſcere licet. Multos falſa humilitatis ſpecie, & ſeipſos & alios decepiſſe, omnium ſeculorum annales docent. Non de illis loquor, qui geſtibus, vultu, verbis, veſtimentis, humilitatem craſſiori quadam hypocriſi prae ſe ferunt: ſed de illis, qui aut per ignauiam, aut temperamenti conditionem, aut conſuetudinem, & educationem, humi repunt, ad altiora non adſpirant, alios ſibi anteponi, adeo non aegre ferunt, vt nulla inde ratione commoveantur, & ita egregie ſe humiles eſſe ſibi perſuadent, non diſcernentes, ea quae naturae ſunt, ab iis quae ſunt gratiae. Quod & pari ratione de *patientia* cenſendum.

§. CXLVII.

Agnoſcas vero & hic fallaciam, ſi, an iidem homines, ad abſtinentiam a voluptatibus, diuitiis, opibus, ad laborem, induſtriam, ſimilesque virtutes, aeque proni ſint? diſpicias. Enimuero ſi harum aut aliarum virtutum defectus, aut forte vitia contraria, in iis conſpicere liceat, meram naturae fallaciam eſſe concludes, cum virtutes omnes arctiſſimo vinculo inter ſe colligatas eſſe, ſupra demonſtratum ſit.

§. CXLVIII.

In *amore Numinis* fallaciam naturae longe eſſe frequentiſſimam, experientia ipſa docet. Inter tot homines enim cupiditatibus ſuis ſeruientes, flagitiisque deditos, paucos profecto reperies, qui negent, ſe amare Deum, aut hoc ſibi non perſuadeant. Scilicet, ſi naturale aliquod deſiderium vitae aeternae in ſe ſentiant, aut cogitationes quasdam de Deo, quod ſummum bonum, adeoque amore dignus ſit, ſibi forment, aut ceſſantibus forte reliquis affectibus, motus quosdam, quos pro amore Dei habent, ſibi ſentire videantur, aut falſo etiam ſibi imaginentur, ſe Deum reliquis omnibus praeferre, concludunt inde, ſe amare Deum, etſi tota vita nihil aliud agant, quam vt peccatis ſuis eum offendant. conf. *Hoſ. VII, 6. 7.*

§. CXLIX.

At cum tranſitorius & imaginarius ſit, iſte hominum irregenitorum adfectus, immo vana ſaepius & illuſoria perſuaſio, naturae fallaciam & hic facile agnoſcas. Amorem nec complacentiae, nec concupiſcentiae, ſine amore obedientiae eſſe, ſupra diximus. Quare ſi vita ipſa moresque te condoceant, non adeſſe amorem obedientiae, fruſtra

quoque amorem aut concupiſcentiae, aut complacentiae, adeſſe, tibi perſuaſeris.

§. CL.

Porro, in *pſeudo-virtutibus* quoque, natura fallax gratiam imitatur. Si quid enim legi diuinae conforme videatur, ſiue a poenae humanae metu, ſiue gloriae cupiditate, aut aliis cauſſis naturalibus moralibusque profectum, id ſtatim virtutis ſibi ſumit nomen. Plane ac ſi perinde eſſet, quo fine, quaue intentione, aut quo animi impulſu, aliquid peragatur; aut, ac ſi in virtute ad actum attendere ſatis eſſet, & non potius ad ipſam animi propenſionem, ex qua actus, qui officiorum nomine venire debent, proficiſcuntur. * Accedit, quod iam pridem propria virtutum nomina amiſerimus: adeo vt crudelitas ſaepius iuſtitiae nomine veniat, indulgentia clementiae, auaritia parſimoniae, prodigalitas liberalitatis, voluptas humanitatis, & ſic porro. Quae cum ita ſint, non mirandum, neminem temere tam improbum eſſe, qui non egregiis ſe condecoratum eſſe virtutibus, ſibi perſuadeat.

* Eleganter & perſpicue hoc argumentum tractauit auctor doctiſſimus, cui nomen ESPRIT, in libro gallicano idiomate ſcripto, de *falſitate virtutum humanarum* (*la fauſſeté des vertus humaines* Amſtelodami anno MDCCIX. recuſo. Cuncta enim, quae prolixe diſſerit, eo redeunt, virtutes ex ſolis naturae viribus procedentes, eſſe pſeudo-virtutes: nec vllam virtutem veram genuinamque eſſe, aut virtutis nomen mereri, quae non gratiam diuinam genitricem agnoſcat. Id quod eundo per pleraſumque virtutum exempla, luculenter demonſtrat. Summam rei intelligere licet ex iis, quae in praefatione, generatim de pſeudo-virtutibus diſſerit. Digna ſunt, quae ex lingua gallicana in latinam a nobis translata hic legantur. Obſeruat itaque, 1) ex defectu legitimi finis, falſitatem virtutum humanarum praecipue oriri: eſſe enim homines faciles, humanos, indulgentes, benignos, officioſos, non quia Deus legibus ſuis iſtud iuſſerit, ſed vt aliorum hominum ſibi concilient animos, & ex eorum amicitia commodum aliquod capiant, minimeque adeo eos reuera virtuti ſtudere: 2) homines, per naturae corruptae conditionem, innumeras edere actiones, in ſe quidem bonas, ſed absque animi tamen bonitate, adeoque absque virtute: quemadmodum contra Deus, per ſuae naturae excellentiam ſummamque perfectionem, legum ſuarum contemptum ſeuerisſime, ſed absque vlla animi commotione vindicet, & ſine adfectu (qualis hominum eſſe ſolet) ea agat, quae in hominibus adfectus vehementisſimos arguunt; 3) actiones, virtutis ſpeciem prae ſe ferentes, duplici intuitu poſſe ſpectari: primo ratione mundi, aut aliorum hominum, & ita ſpeciem eas praebere longe pulcherrimam, deinde ratione illorum, a quibus proficiſcuntur, & tum vitia, defectusque quamplurimos, in iis deprehendi; 4) illos, qui virtutes humanas, verarum virtutum loco habent, laudibusque dignas cenſent, iudicare de illis ex actibus, iuſtitiae, fidei, probitatis externae, qui ab hominibus exercentur: qui vero eas virtutes pro pſeudo-virtutibus habent, conſiderare eas eo modo, quo Deus actiones hominum conſiderat, quo ſolo intuitu, num laude an vituperio dignae ſint, reuera aeſtimandae veniant; 5) denique, inde contingere, vt hominibus, perſpicaci ingenio praeditis, ſui ſeculi virtutes non probentur, cum illis exploratum & perſpectum ſit, intentionem illorum, qui maximarum & ſplendidiſſimarum virtutum elogio condecorantur, non eſſe aliam, quam vt gloriam conſequantur, reliquos autem communium virtutum ſtudio ſua ſaltem ſpectare commoda. Ita quidem ille: quae a nobis dictis, lucem affundere poſſunt.

§. CLI.

§. CLI.

Possent tamen, si vellent, & nisi dulce multis & iucundum esset, ita decipi, & hanc naturae fallaciam facile deprehendere mortales. Ad ipsum nimirum, quod inter naturam & gratiam intercedit, discrimen, attendendum saltem esset: perpendendum etiam, hominem carnalem non posse alios, quam fructus carnales, edere, *Gal. V, 19. Rom. VIII, 5.* adeoque, quamdiu nondum est regenitus, virtutes eius omnes, quantumuis splendidas, nihil aliud esse, quam opera carnis: vera denique virtutis ratio, sedulo meditanda esset, & explorandum, an ex vero, serio, & constanti studio, se in omnibus ad voluntatem Numinis componendi, veniat, quidquid virtutum nomine venit.

§. CLII.

Speciatim fallacia ista naturae se prodit in *pseudo-pietate:* cum in solo cultu externo pietas omnis constituitur, aut internus, qua speciem saltem, non autem reuera, talis est: scilicet, cum carnalem quandam fiduciam pro vera fide in Christum homines habent, adfectum quendam imaginarium, pro amore Dei, metum seruilem & hypocriticum pro timore Dei, inanem persuasionem de aeterna beatitudine, etsi non resipiscant, obtinenda, pro spe viua, & sic porro.

§. CLIII.

Ad quam quidem fallaciam detegendam, non multo labore opus est. Cogitandum enim, quod *factores verbi,* non *auditores* saltem esse debeamus, *Iacob. I, 22.* quod parum prosit, dixisse, *Domine, Domine, nonne in tuo nomine magna perpetrauimus facinora,* sed quod *facienda sit voluntas patris in coelis, Matth. VII, 21. 22.* quod fides operum vacua, non sit *vera & viua,* sed *mortua fides, Iac. II, 17.* quod in Christo, nec circumcisio quidquam valeat, nec praeputium, sed *fides, quae per charitatem est efficax, Gal. V, 6.* quod mendax sit, qui profitetur, se amare Deum, & odio tamen prosequitur fratrem, *1 Io. IV, 20.* quod non seruilem, sed filialem spiritum acceperimus, in quo clamamus: *Abba, pater, Rom. VIII, 15.* & denique, quod per regenerationem *spem viuam* adipiscamur. *1 Petr. I, 3.*

§. CLIV.

Idem de *pseudo-temperantia* censendum. Cibi potusque cupiditati ponere modum ex auaritia, aut ambitione; a libidine sibi temperare, vt poenam ignominiamque euitemus; adfectus continere intra limites, ne excedant, grauioraque nobis attrahant incommoda, vel vt prudentiae laudem tueamur; aduersa aequo ferre animo, vel ne nos adeo adfligant, vel quod videamus, impatientia parum profici; magnam quidem interdum temperantiae & moderationis speciem hominibus

conciliat, sed a vera temperantiae laude absunt adhuc quam longissime, seque adeo, si eam sibi tribuant, miserrime decipiunt.

§. CLV.

Neque difficile admodum est hoc intelligere, modo paulo accuratius ad seipsos attendere velint mortales. Longe aliud est ex auaritia, gloriae cupiditate, prudentiae carnalis laude, & ad felicitatem quandam huius seculi obtinendam, aliquid facere, aliud, ex studio se componendi ad voluntatem Numinis. Quorum posterius vt praecipue ad virtutem christianam requiritur, ita qui ex aliis caussis ad aliquid agendum aut patiendum inducuntur, nihil se minus quam christianos esse demonstrant, virtutisque adeo laudem frustra sibi vindicant.

§. CLVI.

Eodem denique modo se habet *pseudo-iustitia, & pseudo-charitas.* Videas quosdam iustitiae aequitatisque tenacissimos: sed ideo, quod intelligant, ad existimationem conseruandam hanc laudem conferre plurimum. Qui enim palam iniustus est, & verbis factisque alios fallit, nullo inter homines loco est, contemptui omnium & odio expositus. Laedere alios verbis aut factis, nonnulli religioni sibi videntur ducere, sed quod videant, plurimis si hoc faciant, se exponi periculis. Non enim impune semper lacessere alios licet. Ad quaeuis humanitatis officia proni sunt alii, commodaque aliorum quouis modo promouere parati, sed sua interesse putant, fauorem & beneuolentiam eorum hac ratione captare. Nihil hic, quod verae virtutis laudem mereatur.

§. CLVII.

Coecus admodum sit, & rerum parum intelligens, si quis naturae hic non animaduertat fallaciam: quamuis plurimi non animadvertant. Qui viri saltem honesti & iusti laudem tuetur, qui gloriam captat, aut incommoda, quae hominum vitia comitantur, euitat, qui peccata fugit, ne nullo omnino apud alios loco sit, qui bene aliis facit, illorum vt impetret gratiam & fauorem, nihil facit, quod homo irregenitus facere nequeat. vid. *Matth. V, 46. 47.* Studium vero ad voluntatem Numinis se componendi dum deest, vera etiam deest virtutis christianae indoles.

§. CLVIII.

Virtutes istae apparentes, quarum praecipuas indicauimus, & in quibus vel maxime naturae fallacia conspicitur, plurimas quidem habent caussas. Namque & poenae metum, & gloriae cupiditatem, & edu-

& educationem quoque ac consuetudinem, imitationemque, plurimum huc facere, iam indicauimus. Haud vltimum vero inter eas locum diuersarum propensionum prauarum occupat coniunctio, cuius hunc inter alia interdum effectum esse, itidem iam supra diximus, vt alterius vis nimis excedens per alteram temperetur, impetusque cohibeatur, vnde, accedentibus deinceps aliis caussis, virtutis quaedam externa species oritur, tanto facilius deceptura hominem, quo plures probi videri, quam esse, malunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. V.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE QVOAD FACVLTATEM IMAGINATIVAM.

Σύνοψις.

Per imaginatiuam facultatem quid intelligatur? §. I.
Quomodo ad eam concurrat corpus? §. II.
Mens in imaginando se vel passiue habet, §. III.
vel actiue, §. IV.
Vnde colligitur, quo pacto imaginatio differat ab intellectu puro, §. V.
& a memoria, §. VI.
vt & a sensibus externis, §. VII.
Quousque mentis directio in imaginatione procedat, & quod subinde cesset, §. VIII.
Associatio idearum in imaginatione, quo pacto se habeat, §. IX.
Imperium imaginationis, §. X.
Eiusdem communicatio. §. XI.
De ingenio & iudicio, §. XII.
Vtriusque discrimen, §. XIII.
Ingeniorum diuersitas, §. XIV.
Memoria sensualis, §. XV.
Imaginatiuae facultatis, secundum naturam considerantae, corruptio in eo conspicitur, quod non in omnibus eodem modo se habeat, §. XVI.
item in eo, cum mens directione sua priuatur: quorsum & enthusiasmus pertinet, §. XVII.
Enthusiasmum verum & naturalem, esse morbum mentis, §. XVIII.
Caussa enthusiasmi proxima & remota, §. XIX.
Enthusiasmum ad omnes mentis facultates, immo ad ipsum etiam corpus se extendere, §. XX.
Distinguendi ab eo sunt motus vere diuini credentium, §. XXI.
Quo pacto ab eo differat fanaticismus, §. XXII.
Et hunc morbum mentis esse grauissimum, §. XXIII.
In associatione imaginum, itidem imaginatiuae facultatis corruptionem, conspici, §. XXIV.
vt & in imperio imaginationis in reliquas mentis facultates, §. XXV.
itemque in eius communicatione, §. XXVI.
Naturae denique corruptionem in ingenii, iudicii, memoriae defectibus sese exerere, §. XXVII.
Magna hinc conuersionis, vitaeque christianae oriri impedimenta, speciatim ex peruersa obiectorum repraesentatione, §. XXVIII.
item ex nexu imaginationis ac adfectuum, §. XXIX.
vt & ex imperio eius in intellectum, §. XXX.
denique ex imaginationis, quae in diuersis deprehenditur, diuersitate, §. XXXI.

§. I.

PEr *imaginatiuam facultatem* intelligimus facultatem mentis, imagines per sensus externos ope spirituum animalium impressas, percipiendi, considerandi, separandi, componendi, dirigendi, aliaque ratione circa eas versandi. Vnde quidem patet, ad facultates, quas *mixtas* philosophi vocant, & in quibus mentis cum corpore concursus conspicitur, hanc referendam esse.

§. II.

Obiectum itaque huius facultatis sunt imagines, per sensus externos, ope spirituum animalium, impressae. Organa enim sensuum externorum per obiecta externa mouentur: motus ille per neruos sensorios, ope spirituum animalium, ad cerebrum vsque continuatur: tum certae imaginis fit impressio. Et haec quidem omnia ex parte corporis fiunt. Mens autem motus istos percipit, & ea agit, quae suarum sunt partium.

§. III.

Constat nimirum, quod mens nostra in imaginando vel *passiue* se habeat, vel *actiue*. Passiue, cum imagines percipit, siue hoc fiat, cum primum per sensus externos earum fit impressio, siue sua sponte imagines istae recurrant, quod quidem varias ob caussas contingere potest, maxime vero, si per crebram earundem imaginum repetitionem & consuetudinem, spiritus animales ad eosdem motus quam facillime concitentur. Vbi quidem subinde contingit, vt vel inuitis imagines obuersentur, animusque in iis amouendis, omnem frustra collocet operam. *

* Huius obseruationis vsus per omnem vitam, maxime christianam, latissime patet. Experientia enim quotidiana docet, quod piis etiam & sanctis hominibus rerum turpium imagines praeter illorum voluntatem, imo maxima cum ipsorum detestatione, offerantur. Idque quin ex caussis etiam naturalibus fiat, nemo harum rerum peritus dubitauerit: etsi non negem,

negem, infernalem etiam hic concurrere genium, vt deinceps dicetur. Haec autem euitare vix poterant incommoda, qui ante conuersionem prauis diu multumque delectari fuere cogitationibus. Vnde simul patet, quam imprudenter agant, qui vitae emendationem diu differunt. Quo tardius enim homo ad salutare istud opus accedit, eo plures superare primum necesse habet difficultates, & eo grauiores deinde experitur tentationes, natura ad eos repetendos motus prona, quibus antea adsueta fuit.

§. IV.

Actiue mens nostra hac in re ita versatur, * vt imagines per sensus impressas consideret, componat, seiunget, dirigat: immo, vt, si obiecta externa, quae sensus feriunt, absint, eas resuscitet, conseruet, iisque ad varios motus atque adfectus excitandos, augendos, imminuendos, compescendos, vtatur.

* In quantum itaque mens in imaginatione actiue se habet, imaginatio dependet ab ipsa mente, non quidem a voluntate, vt MALEBRANCHIVS perperam docet, sed praecipue ab intellectu, ita, vt quoties volumus, & cetera requisita adsint, toties certae imagines se nobis sistant, quas intellectus contemplatur, componit, diuidit, dirigit. Non aliter autem sentire MALEBRANCHIVS potuit, cum omnem actionem intellectui deneget, eamque soli tribuat voluntati. Perperam quidem, vt alibi demonstratur. Legenda sunt ea de re, quae habet *lib. 2 de inquirenda veritate, cap. 1. §. 2. p. m. 127.* add. WESENFELDIVS, in *georg. anim. & vitae, cap. 2. §. 15.*

§. V.

Ex dictis facile colligere licet, quo pacto imaginatio, tum ab intellectu, * tum a memoria, tum a sensibus externis differat. Intellectus namque purus versatur circa res immateriales, & incorporeas, vti sunt abstracta, vniuersalia, moralia, spiritualia: imaginatio contra, circa res corporeas, materiales, singulares, in sensus externos incidentes. Interim si ipsas mentis operationes, cogitationesque spectes, quae intellectus puri sunt, cum iis, quae ad imaginatiuam pertinent, ita plerumque sunt permixta, vt vna saltem videatur esse facultas. Hinc & contingit, vt vni quandoque tribuatur, quod ad alteram pertinet: & cum intellectus purus difficilius se exerat, homines res spirituales etiam & immateriales, sub notionibus & conceptibus corporeis, & materialibus, sibi proponant, vt deinceps dicetur.

* Errant itaque omnino, qui inter intellectum & imaginationem, nullum discrimen intercedere existimant. Hi non satis ad ea, quae in mente humana peraguntur, mihi attendisse videntur. Discrimen vero illud praeter alios eleganter exposuit auctor *artis cogitandi, part. 1. cap. 1. p. 4.* cuius hac de re hic legisse verba, neminem poenitebit: *Homines*, inquit, *post peccatum, vti a diuo Augustino obseruatur, ita assueuere rebus tantum corporeis, (quarum imagines per sensus ingressae cerebro imprimuntur) considerandis, vt pars maxima iudicent, nihil se posse concipere, quod nequeant etiam imaginari, hoc est, tanquam rem corpoream contemplari: quasi vero nullum aliud haberemus cogitandi & concipiendi genus. Cum e contra nemo possit ea, quae apud mentem suam fiunt, attente considerare, quin statim agnoscat, se multa concipere, omni corporea imagine prorsus destituta, discrimenque percipiat inter imaginationem & intellectionem puram. Cum enim e. c. triangulum imaginor, illud non solum concipio tanquam figuram tribus lineis rectis comprehensam, sed insuper has tres*

lineas

lineas vi & interna mentis applicatione, tanquam praesentes considero, quod proprie imaginari *est. Quod si chiliogonum vellem considerare, verum quidem esset, me eadem facilitate concipere, illud esse figuram millena latera habentem, qua prius cognoueram, triangulum tribus lateribus constitisse: illius tamen figurae mille latera imaginari non possum, illaque tanquam praesentia, mentis, vt ita dicam, oculis contemplari*: & quibusdam interiectis: *Hoc etiam euidentius deducitur e multarum rerum consideratione, quas clarissime valemus concipere, cum tamen eas nullatenus imaginatione assequi possimus. Quid enim clarius ipsa cogitatione, dum cogitamus, concipimus? Impossibile tamen est, cogitationem imaginari, vllamue illius picturam in cerebro effingere. Quaenam etiam affirmationis* est, *& negationis*, non est, *particularum in cerebro depingi possunt imagines? Vterque tamen, tum qui affirmat, tum qui negat, terram esse rotundam, easdem in imaginatione res expressas habet*, terram *scilicet &* rotunditatem. *Ille affirmationem his adiicit, quae mentis actio est, quam sine omni imagine corporea concipit: hicce contra negationem, quae est alia mentis actio, & quae multo minus depingi potest.* Haecce auctoris doctissimi verba hic adferre visum, quod non temere a quoquam intellectus & imaginationis discrimen expositum sit, nec exponi, vt puto, possit luculentius. Interim certissimum tamen est, homines plerosque intellectum & imaginationem inter se confundere, aut potius, sola imaginatione res concipi & repraesentari, credere. Cuius quidem rei variae sunt caussae, easque inter haud vltima, quod notante quoque AVGVSTINO, vti antea obseruatum, rebus tantum corporeis considerandis plerique mortalium adsueuerint. Hinc vero porro factum, vt omnibus obiectis mentis, nomen *imaginis, ideae, conceptus*, datum, confirmatique inde in isto errore sunt quamplurimi, intellectum circa corporearum tantum rerum imagines occupari. Recte hoc & erudite etiam ex theologis obseruauit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS *theol. moral. cap.* 3. §. 8. *pag.* 73. *Cum enim*, inquit, *de re aliqua cogitamus, plerumque nobis aliquam eius imaginem mente pingimus, vel qualem vidimus antea, vel ex iis, quae vidimus, compositam. Vnde fit, vt nomina conceptus, ideae, speciei, cogitationibus data sint, quae cum de omni intellectione, vel intellectus obiecto, vt in mente est, dicuntur, intellectionem cum imaginatione confundimus, quasi omnium cogitationum tales sint in mente imagines, & sine illis nihil intelligatur.*

§. VI.

A memoria scilicet sensuali differt imaginatiua facultas, quod illa imagines iam velut oblitteratas denuo resuscitet, & menti repraesentet: haec vero imagines nondum oblitteratas pro obiecto habeat, siue durante adhuc praesentia obiectorum externorum, siue remotis quidem & absentibus eiusmodi obiectis, sed motu per ista obiecta excitato, nondum cessante. Vnde nonnulli imaginationem, continuationem esse sensuum externorum, asserere non dubitant. Sed addendum tamen, operationes mentis circa imagines a memoria resuscitatas, itidem interdum imaginationis nomine venire.

§. VII.

A sensibus denique externis differt imaginatio, quod illi supponant, externi cuiusdam obiecti praesentiam: cum imaginatio contra absente etiam obiecto eiusmodi externo, officium suum peragat. Ipsa vero perceptio mentis, quae fit, cum sensus per obiecta externa mouentur, nondum absoluit imaginationem. Interim obseruandum, eo

for-

fortiorem eſſe imaginationem, quo recentior eſt impreſſio per ſenſus externos facta: eo magis etiam excitari, & ad idem obiectum repraeſentandum proniorem reddi, quo ſaepius ſenſus externi per eiusmodi obiecta mouentur: debilitari contra & imminui, quo longius temporis ſpatium poſt impreſſionem per ſenſus factam, interceſſit.

§. VIII.

Cum menti directionem quandam imaginum tribuimus, id ita accipiendum, quod ſubinde in iſtius directionis exercitio vehementer turbetur, vnde inſignis eius infirmitas eluceſcit. In motum enim vehementiorem & extraordinarium ſi concitentur ſpiritus animales, tanta impreſſionis inde factae vis eſt, vt reſiſtere mens nullatenus queat, ſed vna abripiatur, & imperio velut ac directione excutiatur. Vnde abſurdae & ineptae imaginationis effectus quamplurimi, ſaepe longe triſtiſſimi. Idque & per morbos corporis, & per adfectus vehementiores contingere poteſt: habetque iſta imaginationis perturbatio gradus ſuos diuerſos, mentemque aut qua omnes, aut qua certas ſaltem operationes, * directione ſua ſpoliat. Quae omnia probe obſeruanda, ne diuina ſtatim aut ſupernaturalia exiſtimemus, quae forte inuſitata in his nobis videntur.

* Poſſem haec omnia latius explicare atque confirmare, ſi noſtri nunc inſtituti ratio permitteret, in philoſophorum campos excurrere. Sed id praetermittere non poſſum, quod de imaginatione ex parte ſaltem, quoad certa obiecta, perturbata, ex parte & quoad reliqua obiecta, ſana & recte ſe habente, ſubiunxi, id aliis quoque iampridem obſeruatum eſſe. At enthuſiaſmi quaedam phaenomena explicanda, hoc itidem adſumit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in ſchediaſmate de enthuſiaſmo cap. 2. ſect. 1. Habet*, inquit, *certa quaedam melancholiae ſpecies hoc ſibi peculiare, vt homo in vna aliqua re deliret, in reliquis iudicium ſatis conſtans poſſideat, quod multis exemplis probant* SENNERTVS, HVARTVS, FYENVS, *aliique. Hinc videmus, enthuſiaſtas interdum pie ac conſentanee, facunde ornateque loqui, iudicio circa politica, practica, & oeconomica, perquam conſiſtente pollere, vt multi, hunc exteriorum facultatum ornatum videntes, fidem illis in rebus etiam ineptis adhibeant: quantum vero ad hoc vnum, quod ſe immediate a Deo inſpiratos credunt, quod nonnulli eorum profeſſi ſint, ſe eſſe paracletum, angelum e caelo miſſum &c. hoc certe in iſtis hominibus aeque verum, ſed longe deterius delirium eſt, quam ſi quis ſeipſum taurum gallumue eſſe imaginetur, cum tamen omnium mortalium ſenſibus manifeſtum ſit, eſſe illum hominem &c.*

§. IX.

Nec praetermittendum, quod de aſſociatione imaginum, nonnulli tradunt. * Quae enim per ſenſus externos fit impreſſio, ita comparata eſt, vt haud raro plura ſimul ſe offerant ſenſibus obiecta. Imaginationis itaque ea eſt ratio, vt, ſi vnum iſtorum obiectorum, quae ſimul exhibita fuerunt, ſe menti ſiſtat, ſtatim reliquorum obiectorum ſuccurrant imagines. Hinc & contingit, vt, ſi forte fortuna obiectum

aliquod, licet minoris momenti, exhibeatur ex iis, quae coniuncta fuerunt, cum impressio ista fieret, statim reliqua se menti exhibeant, etiam ea, quae vel minime nobis exhiberi vellemus. Immo etsi non ex eodem obiectorum numero sit, quod nobis occurrit, si modo similitudinem quandam habeat cum vno alteroue obiecto, quod praesens fuit, cum impressio ista fieret, statim & reliquorum obiectorum recurrunt imagines. Id quod praecipue contingit, cum impressio vehementior fuit, & cum adfectu quodam coniuncta: quemadmodum rursus vel ex minimi obiecti, eorum quidem, quae tum praesentia fuerunt, repraesentatione, similis statim excitatur adfectus.

• Vt doctrinam de *associatione idearum* seu *imaginum* paulo accuratius inuestigarem, occasionem mihi praebuit vir subtilissimi ingenii, IOAN. LOCKIVS, qui inter philosophos, quantum mihi constat, primus fuit, qui hac de re, quod operae pretium fuerit, tradidit, de *intellectu humano lib. 2. cap. 33. pag. 485. seqq.* Insignem autem doctrinae huius vsum, tum in ciuili, tum in christiana vita deprehendi, cum per eam ad dubia quamplurima expedite responderi queat. Quid mihi itaque de ea in mentem venerit, paucis exponam. De ideis seu imaginibus rerum corporearum nobis sermo est: in his enim si non vnice, saltem praecipue, nexum eiusmodi atque associationem deprehendi, existimo. Ea vero connexio idearum dupliciter se habet: vel enim connectuntur imagines seu ideae, quae coniungi debebant, vel coniunguntur, quae non debebant coniungi, & sua natura etiam nullam connexionem inter se habebant. De posteriori connexione hic praecipue sermo est, cum in priori nihil occurrat, cuius reddere rationem pronum non sit. Et haec quidem idearum associatio, vt LOCKIO etiam bene obseruatum, duplici potissimum fit ratione, vel arbitrio studioque hominum, vel casu. Ad prius quod attinet, id varia iterum ratione fieri potest. Per educationem, conuersationem, aliasque caussas contingere potest, vt certas ideas coniungere inter se adsuescat homo, eo deinceps effectu, vt recurrente vna, altera statim etiam menti se offerat. Multum huc confert, si cum adfectu quodam acceperimus, quae ab aliis sunt tradita. Sic si per praeceptores auctoris cuiusdam aut libri notitia nobis obtigerit, cum eiusdem laude aut vituperio coniuncta, vix vnquam istius libri aut auctoris recurret idea, vt non simul laudis etiam aut vituperii idea resuscitetur. Prauis praeterea propensionibus, adfectibusque hinc ortis inducti homines, varias ipsi fingendo saepius ideas connectunt, vt aut voluptatibus suis, aut ambitioni, aut irae, imaginaria, obiecti cuiusdam repraesentatione, satisfaciant. Quod si saepius istam repraesentationem repetierint, arctissime tandem ideae inter se connectuntur, vt vna deinceps recurrente, aut reuocata, statim, nobis etiam inuitis, recurrat altera. Sed saepius etiam hoc fit casu, velut quodam fortuito. Si enim forte fortuna obiectum offeratur, cuius vehementiori quadam ratione imprimatur idea, plerumque contingit, vt alia obiecta, quae vna eo tempore adfuerunt, simul imprimantur, idque ea ratione, vt vnius obiecti, etsi minus principalis, idea recurrente, statim etiam reliquorum obiectorum menti se exhibeant imagines. Sane, non in quauis hoc fit obiectorum repraesentatione, sed, vti dixi, in tali, quae cum vehementiori quadam & velut extraordinaria impressione fuit coniuncta. Pone, aliquem prima vice ingredi in vrbem, cuius visendae iam pridem magno flagrauerit desiderio: pone, plurima simul illi se offerre obiecta. Continget sane, vt istius ingressus non temere recurrat idea, vt non reliquorum, saltem quorundam obiectorum, quae vna exhibita fuerunt, e g. comitum, qui tum adfuerunt, aedificiorum, quae primum oculis se obtulerunt, & reliquorum, iterum se sistant imagines. Eodem modo res se habet, cum impressio facta est comitante adfectu quodam vehementiori. Sic, si quis forte homicidio perpetrato interfuerit, vix aut homicidii recordabitur, vt non personarum, quae adfuerunt, loci, temporis, & reliquarum circumstantiarum recurrant ideae: & vice versa, si

loci

loci aut temporis, aut personae cuiusdam, quae tum adfuit, idea recurrat, statim reliquorum, quae vna exhibita fuerunt, reuocabuntur imagines. Et ita in aliis quamplurimis res se habet. Et hinc facile intelligetur, cur non semper haec associatio idearum locum inueniat, nec in omnibus vno eodemque modo se habeat, cum in quibusdam fortior impressio esse queat, remissior in aliis: & propensionibus etiam, adeoque & adfectibus, mirum in modum inter se differant homines. Id vero praecipue obseruatu dignum, quod non modo ideae seu imagines inter se connectantur, vt recurrente vna, aut simili imagine, recurrant & aliae: sed & quod ideae cum adfectibus ita connectantur, vt recurrente idea quadam, quae, cum adfectus quidam vehementior excitaretur, adfuit, recurrat etiam adfectus, etsi ceteroquin idea ista cum isto adfectu nullam videatur habere conuenientiam. Notissimum est, quod idea loci ac temporis, per se non possit producere adfectum. Interim tamen constat, quod ad ideam loci aut temporis subinde, vel nobis non aduertentibus, adfectus quidam excitentur, idque propter idearum atque adfectuum connexionem. Loci, in quo magnum aliquis subiit infortunium, vix quisquam recordabitur, vt non adfectus cieatur tristitiae. Diei, quo quis insigni affectus fuit beneficio, aut singularem laetandi habuit caussam, vix vnquam nobis se exhibebit idea, vt non adfectus etiam laetitiae quodammodo excitetur. Hinc videas nonnullos diei dominicae, aut festorum quorundam, aliquando non sine certis adfectibus reminisci. Obseruationis huius, vt antea diximus, vsus latissime patet. Namque multarum rerum, quae absconditae videntur, aut ad longe alias caussas v. g. sympathiam aut antipathiam referuntur, rationes hinc reddi quam expeditissime possunt. Si quis prima vice nobis innotescat homo in negotio, quod molestiam creet, iramque aut odium excitet, continget facile, vt is, licet nulla sua culpa, nobis inuisus semper sit, eadem idea semper eundem concitante adfectum, nisi nexus iste diuturnitate temporis, vel aliis intercedentibus causis, dissoluatur. Vnde prudentiae erit, eiusmodi subterfugere negotia, quae adfectus similes, nobisque damnum aliquando allaturos, in aliis excitare possunt. Quam vero necessaria sit haec obseruatio in vitae christianae praxi, experientia quemuis condocere potest. Rationem hinc reddere licet, cur rerum turpium ideae vel inuitis saepissime exhibeantur, prauique exciteutur adfectus. Ob idearum scilicet tum inter se, tum cum adfectibus connexionem fieri aliter nequit, quam vt vna idea resuscitet aliam, cum qua simul impressa fuit, aut cum qua etiam similitudinem quandam habet, similesque etiam ideam sequantur motus. Hinc piis etiam quandoque & regenitis, quotidie cum prauis cogitationibus & motibus illicitis est colluctandum: apud irregenitos autem noua quotidie, peccatis se illaqueandi, inde oritur occasio. Id quod profecto mortales cautos reddere debebat in sensuum externorum vsu, & cogitationum suarum directione. Cumque iuuenes praecipue aut ex periculi ignorantia, aut leuitate quadam animi, facillime & frequentissime hac in re peccare soleant, illorum, qui moribus eorum formandis praefecti sunt, est officium, saepissime eos huius rei admonere, ne pro lubitu coniungendo ideas, easque in ista coniunctione repetendo, aut occasionem per rerum turpium adspectum se oblectandi, captando, vel non euitando, hocce sibi incommodum attrahant, in quo amouendo per omnem deinceps vitam frustra saepius laboratur. Pari ratione multum haecce doctrina conducit, ad fallaciam naturae, in rebus spiritualibus detegendam. Contingere scilicet potest, vt ob idearum & adfectuum connexionem, ad ideam quandam temporis, adfectus tristitiae aut laetitiae recurrat, cum forte circa verbi diuini meditationem sunt occupati homines. Hunc adfectum laetitiae, aut tristitiae, si statim pro adfectu quodam spirituali habeant, misere turpiterque decipientur. Sed mitto reliqua.

§. X.

Imaginationis etiam cum tanta vis sit, vt per eam reliquae mentis facultates in suo aliquando exercitio impediantur, factum inde, vt eidem imperium aliquod tribui soleat. Admodum quidem improprie. Impeditur autem per imaginationem ipse quandoque intellectus, si

per eam caligo illi velut offundatur, quo minus iustum rebus pretium statuere, & secundum veri rectiue regulam, de cunctis iudicare queat. Id quod exemplo hominum, adfectu vehementiori abreptorum, satis patet. De voluntate idem censendum, quae subinde adfectibus cum imaginatione conspirantibus, resistere nequit. Immo & de sensibus externis, qui suo quandoque non recte fungi officio videntur, si vehemens imaginationis agitatio cuncta turbet. *

* Quod magna imaginationis in intellectum pariter ac voluntatem vis sit, nemo forte harum rerum vtcunque peritus, in dubium vocauerit. Sed quod de sensibus externis diximus, experientia docet, cum homines in adfectu vehementiori constituti, audire sibi saepius atque videre videntur, quae reuera non audiunt nec vident. Nec tamen haec eo vsque extendenda sunt, vt in iis, quae exploratae veritatis sunt, sine caussa sufficiente, externis sensibus fidem derogemus, quod BALTHASAREM BECKERVM fecisse constat, qui hac de re passim differit, in *mundo fascinato*, speciatim *lib.* 4. *cap.* 1. §. 9. *seqq.* *p.* 6. *seqq.* & alibi.

§. XI.

Non modo in mentis nostrae facultates, sensusque externos, immo & ipsum corpus, singularis quaedam vis imaginationis sese exerit, sed & in alios homines. * Vsu namque compertum est, insigni & excellenti imaginationis facultate pollentes, siue litteris quid consignent, siue verba ad alios faciant, subinde alios ita percellere, & in sui admirationem rapere, vt, licet solidis rationum momentis destituantur, suffragantes eos tamen, dictisque suis adplaudentes habeant. Quod qui parum pensi habent, a solidis superficiaria, vera ab apparentibus, siue dicta, siue scripta aliorum diiudicanda sint, vix discernere potuerunt.

* Vocare hoc nonnulli solent *communicationem imaginationis*, quae cum varia ratione fieri queat, nos tamen de ea nunc loquimur, cum per dicta aut scripta aliorum, vis imaginandi in nobis excitatur, ad similes imagines concipiendas: vnde similes quoque subinde motus atque adfectus sequuntur. Vbi id supponendum, fortiori quadam imaginatione eum debere esse praeditum, qui aliorum excitare imaginationem cupit: sed id quoque, non aeque ad imaginationem aliorum recipiendam omnes esse aptos: quosdam facilius hoc facere, quam alios: eos vero, qui iudicio pollent, plerumque quam difficillime aliorum imaginationem recipere. Atque id experientia docet, feminas hominesque plebeios, & iudicio destitutos, ludis scenicis, poetarum lectione, oratorum imaginandi vi excellentium eloquentia, magis commoueri, quam viros sapientes, & iudicio praeditos. Qua vero ratione ista communicatio fiat, facili negotio intelligitur, si ad naturam indolemque imaginationis attendamus. Initio scilicet constat, eos, qui alios mouere possunt, aut volunt, res, de quibus dicere cupiunt, viua, efficaci, & forti imaginatione sibi ipsis exhibere, accedente plerumque adfectu. Namque sine adfectu languet fere imaginatio. Adfectum vero vel imaginaria obiecti cuiusdam repraesentatione in seipsis excitare, eiusmodi hominibus haud difficile. Tum vero accedunt voces, exprimendis, quas conceperunt mente, imaginibus, aptae. In quibus natura itidem plurimum valet, cum sermo figuratus, & ad rem viuis coloribus exprimendam aptus, ab imaginatione potissimum ac adfectibus originem trahat. Et si eiusmodi homo non loquatur eleganter, & secundum regulas artis Gramma-

Grammaticae, loquerur tamen efficaciter. Tandem vox, vultus, gestusque imaginationis repraesentationi conformes, & adfectus intus latentes, prodentes, auditores facile vna abripient. Ita enim excitata primum attentione, similes mox imagines sibi formant, adfectus mox similes producturas, & per adfectus iterum fouendas, corroborandas, & altius imprimendas. In hunc statum si semel mens deducta fuerit, sepolito plerumque iudicio, homines laudant, adprobant, extollunt, quae orator dixit, cunctaque vera, recta, solida existimant, nec suspicionem erroris ab eo admissi mentem subire patiuntur. Quodsi insuper ii, qui suam cum aliis communicant imaginationem, magnae sint auctoritatis, & hinc etiam mentes nostras facile ad attentionem, & dicta sua cum veneratione quadam recipienda, excitare valeant, res eo facilius procedit. Recte hoc obseruat, qui diligenter & accurate hocce argumentum pertractauit, MALEBRANCHIVS, de *inquirenda veritate, lib. 2. part. 3. cap. 2. p. m. 245.* Non vero tantum viua voce, aut exemplo, quod oculis intueri licet, actionibusque & gestibus; sed scriptis etiam, fit ista imaginationis communicatio. Quae enim ex forti & viuida imaginationis repraesentatione fluxere scripta, verbis insuper ad rem apte repraesentandam sunt composita, non possunt non acriter & lectorum imaginationem mouere, ea subinde efficacia, vt in assensum abripiantur, saltem in admirationem, etsi solidis rationibus auctor destituatur, quibus sententiam suam probet. Hoc TERTVLLIANI, SENECAE, atque MICHAELIS MONTANI exemplo luculenter comprobat MALEBRANCHIVS *l. c. lib. 2. cap. 3. p. 285.* Profecto dum TERTVLLIANI librum de *pallio* euoluo, statim occurrit exemplum, ex quo res omnis euidenter intelligi potest. Defendere scilicet se volebat TERTVLLIANVS, quod pallium sumpsisset pro toga. De mutatione itaque habitus disserens, in haecce erumpit verba: *diuersa in vnum, ex demutatione diuersa sunt. Denique diuersitatis discordiam vices foederant. Ita mutando erit mundus omnis, qui & diuersitatibus corporatus, & vicibus temperatur. Nostra certe mutatio, quod clausis vel in totum Homericis oculis liquet, totum versiforme est. Dies & nox inuicem vertunt. Sol stationibus annuis, luna modulationibus menstruis variat. Siderum distincta confusio interdum deiicit quid, interdum resuscitat. Coeli ambitus nunc sub diuo splendidus, nunc nubilo sordidus: aut imbres ruunt, aut si qua missilia cum imbribus, dehinc subslillum & denuo sudum &c. p. m. 133.* Splendide haecce dicta quis neget? Accuratius contra si inspicias, hanc ratiocinationem, non omnium probandam calculo, deprehendes: multae sunt in mundo rerum vicissitudines: ergo mihi pro toga sumere licuit pallium. Huius vero de imaginationis communicatione obseruationis, in vita quoque christiana magnum esse vsum, facile intelligitur. Non enim tantum inde constat, quanto studio & scripta & sermones illorum fugiendi sint, qui turpia parumque honesta tractant: sed quam caute etiam & prouide aut legendi aut audiendi sint, qui errores varios rebus sacris admiscent, facileque eloquentiae ostentatione alios inducunt, vt veris atque falsis aeque adhibeant fidem, & ad illorum nutum se circumagi patiantur in omne nefas, inque omne impietatis genus: Eadem vero etiam ratione contingit, vt adfectus ex caussis mere naturalibus excitentur, quos si quis statim pro spiritualibus atque diuinis habeat, seipsum decipiet misere.

§. XII.

Inter facultates mentis, quae corporis consortium supponunt, referri etiam solet *ingenium* & *iudicium.* Pro corporis enim maxime diuersitate diuersimode hanc mentis vim, quae aut ingenii, aut iudicii nomine venit, se exserere, manifestum est, & experientia docet: vnde vix verosimile, hanc diuersitatem ex ipsa mente esse repetendam.

§. XIII.

Ingenii autem vox diuersimode accipitur. * Interdum enim ge-

neratim mentis virtutes, quae per naturam ei insunt, omnes complectitur, quibus maxime ad litterarum studia aut artes quascunque, vel grauioris etiam momenti negotia, aliquis aptus censetur: interdum speciatim, facultatem res apte componendi, ordinandi, ex rerum collatione aliquid inueniendi denotat: & ita differt a iudicio. Iudicium enim, vti hic quidem vocem accipimus, facultatem secernendi, segregandique, vt quid verum, quid falsum, quid bonum, quid malum sit, appareat, denotat. Vti autem ingenium, speciatim ita dictum, tum maxime conspicitur, cum viuida & insigni aliquis praeditus est imaginandi facultate, ita contingit inde, vt imaginationis quandoque nomine veniat.

* Diuersae istae vocis huius significationes non negligendae sunt, cum ad aliorum hac de re effata recte percipienda, hoc plurimum valeat, & varii etiam hac ratione facile euitari errores queant. In priori significatione si vocem capias, ingenium illis etiam recte tribuitur, qui iudicio excellent, etsi ingenio specialiter sic dicto, quod tum nonnullis quandoque imaginarionis nomine venit, destituti sint. Contra si in altera, seu specialiori significatione, vox ista capiatur, intelliges, quid sibi velint, qui dicunt, iudicio quidem excellenti aliquem praeditum esse, sed destitutum ingenio. Eadem ratione poetis quandoque κατ᾽ ἐξοχὴν ingenium tribuitur, quod hi sint εὐφαντασιώτατοι, hoc est, imaginandi vi prae ceteris polleant. Sed porro obseruandum, interdum non tam ipsas facultates mentis, aut vnam earum, quam virtutes aut perfectiones, aut omnium, aut vnius, ingenii nomine venire. Etenim si ipsam facultatem discernendi, aut componendi rerum imagines, aut eas sibi in memoriam reuocandi spectes, nemo mortalium sine omni prorsus ingenio erit, cum quilibet saltem pro captu suo hoc facere possit: sed si vsum huius aut illius facultatis, aut vel omnium, vel vnius excellentiam vel perfectionem, hac voce designes, plurimi profecto ingenii defectum palam prodent, tantum abest, vt eum dissimulare queant. Et ita intelligendi sunt, qui ingenium aut cum ARISTOTELE, per *vim animi perueniendi ad finem propositum*, aut cum ISIDORO, per *naturalem sapientiam* definiunt, aut mentis solertiam, quam Graeci ἀγχίνοιαν dicunt, dexteritatemque percipiendi, cum iudicio, & memoria tenaci, ad ingenium requirunt. Nec aliud, quam praestantiam nobilitatemque ingenii, indicauit PLATO, dum illud *cor animae* vocauit, aut CICERO, dum *decus hominis* dixit. Idem CICERO multas eiusmodi perfectiones vno velut fasce complectitur, cum docilitatem memoriamque huc refert: *quae fere omnia*, inquit, *adpellantur vno ingenii nomine, easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur; lib. 5. de finibus num. 36. p. m.* 149. conf. quae ex OLIVARII *dissertat. de ingenio*, refert IO. BAPTISTA DV HAMEL de *corpore animato. lib. 1. cap. 5. tom 2. opp. pag. 504. seqq.* add. nostra dissertatio de *cultura ingenii*, quae in *selectis iuris naturae & gentium* extat, *cap.* 1. §. 8. Iudicii vox itidem non vna eademque ratione sumitur. Interdum enim secundam, quam vocamus, mentis operationem denotat, qua duas inter se ideas comparamus, interdum vero pro ipsa ratiocinatione sumitur. At nobis pro facultate, obiecta quaeuis rite discernendi, sumitur, vt, quid verum, quid falsum, quid bonum malumue sit, appareat. Solerque ab obiectis, circa quae occupatur, diuersas denominationes sortiri. Hinc enim aliud *theoreticum* dicitur, aliud *practicum*. Quod enim nonnulli ad certas res diiudicandas aptiores sint, quam ad alias, id ab vsu potissimum & exercitatione, ac consuetudine prouenire, arbitror, quanquam & aliae concurrere caussae possint. SAMVEL PVFENDORFIVS *facultatem iudicatiuam* vocat, quod alii *iudicium* dicunt, eique *repraesentatiuam*, quae aliis *ingenii*, aut *imaginationis* nomine venit, opponit, *lib. 1. de iure nat. & gent. cap.* 3. §. 1. add. IO. SCHILTERVS in *manuduct. philos. moral. ad iurisprud. cap.* 4. §. 11. cumprimis autem

de

de ingenii atque iudicii discrimine, legendus est DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polyhistor. litterar. lib. 2. cap. 1.*

§. XIV.

Quodsi in latiori ambitu vox ingenii capiatur, iudicium, imaginationem, seu ingenium specialiori significatione ita dictum, & memoriam etiam, complectitur. Cumque diuersi harum facultatum dentur gradus, aeque diuersimode inter se coniunctae sint, & consociatae, maxima inde ingeniorum oritur diuersitas, ad varios vitae humanae, sed & christianae actus, probe diligenterque obseruanda. * Cuius diuersitatis ratio etiam in diuersa corporum constitutione, spirituum animalium indole & motu, educatione quoque, & aliis tum moralibus, tum naturalibus caussis, facile inuenitur.

* Magnam & infinitam fere ingeniorum esse varietatem, & experientia docet, & eruditis viris iampridem obseruatum est. Ex instituto hoc demonstrauit ANTONIVS ZARA, Aquileiensis, episcopus Petinensis, in *anatomia ingeniorum & scientiarum*, Venetiis anno MDCXV. edita; *speciatim sect. 1. membr. 1.* ne quid de IO. BARCLAIO dicam, in *icone animorum*, praesertim *cap. 10.* Nostra vero aetate in varietate ingeniorum enarranda luculenter versatus est IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae, cap. 4. quaest. 40. p. 104. seqq.* Operae pretium faciunt, qui respectu praecipue ad litterarum studia habito, quaenam ad ea idonea, quaenam inepta sint, ostendunt, quod post IANVM HVARTVM in *scrutinio ingeniorum, cap. 2.* EDMVNDVM RICHERIVM, in *obstetrice animorum cap. 4. §. 7.* EVDONEM NEVHVSIVM, in *theatro ingenii humani, lib. 1. cap. 1.* aliosque, praestitit DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polyhistor. litterar. lib. 2. cap. 1.* Sed nos quoque hac de re mentem nostram exposuimus, in dissertat. *de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. seqq.*

§. XV.

Et memoria quidem, cuius hic mentionem fecimus, intelligitur non mere intellectualis, nec mere corporea, sed mixta seu sensualis: quae, vt ex supra dictis iam constat, in facultate, imagines impressas, iamque velut oblitteratas resuscitandi, consistit. Quodsi impressionis factae nulla remaneant vestigia, aut statim prorsus deleantur, memoriae quis laborare defectu dicitur. Idque cum ex cerebri maxime constitutione proueniat, vti haec corporis vniuersi constitutionem supponit, facile intelligitur, quod memoriae indoles diuersa e corporum varia conditione, sit repetenda. Sed vt resuscitari imagines queant, signa quaedam seu symbola, vel documenta accedere oportet, siue extrinsecus haec nobis adueniant, siue intrinsecus imago quaedam, quamcunque conuenientiam, cum alia imagine quae resuscitanda venit, habens, huic instituto inseruiat. Ista vero conuenientia cum multiplex & admodum diuersa esse queat, diuersas quoque rationes esse, quibus aliquid nobis in memoriam reuocamus, inde elucescit.

Pluri-

Plurimum vero huc confert aſſociatio idearum, antea commemorata. Per eam enim contingit, vt vna idea, quae cum alia imagine connexionem quandam habet, recurrente, altera facile illius beneficio reuocetur. Sed id quoque ex dictis liquet, vel nobis inuitis quandoque quarundam rerum imagines reſuſcitari, vti contra in noſtra neutiquam poſitum eſt poteſtate, imagines impreſſas plane oblitterare, rerumque obliuiſci: * licet omnino aliquid ad memoriam rerum conſeruandam, aeque ac ad obliuionem inducendam, homo conferre poſſit. Vnde &, quousque eorum, quae recordatur homo, aut obliuiſcitur, rationem reddere teneatur, intelligitur.

* Hinc eſt, quod nonnulli diſtinguant inter obliuionem *naturalem*, & *voluntariam* ſeu *conuentionalem*. Hanc vocant, qua rerum, quarum naturaliter non obliuiſcimur, non recordamur in vindictam & vltionem. De naturali obliuione legi meretur TVLLIVS, *lib.* 3. *quaeſt. Tuſculan. num.* 35. Quod vero ad memoriam naturalem conſeruandam, aeque ac ad obliuionem naturalem inducendam, plurimum conferre homo poſſit, res ipſa docet. Si enim eandem imaginem ſaepius repetamus, eiusque veſtigia hac ratione profundius cerebro imprimamus, omnino memoriae ſuccurri, & obliuio impediri poteſt. Secus contra ſi nos geramus, raroque admodum aut nunquam imaginem repetamus, eius rei quod nos capiat obliuio, mirum non eſt. Et hinc imputationis, quae hic locum habet, ratio patet, de qua ex inſtituto agit illuſtris vir SAMVEL STRYKIVS, de *iure ſenſuum diſſert.* 9. *cap.* 1. add. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *lin. doctrin. moral. cap.* 2. §. 19.

§. XVI.

Praemittenda haec, quae hactenus diximus, fuere, vt eo luculentius, naturae gratiaeque diſcrimen, in his omnibus pateat. Et ad naturam quidem quod attinet, intima eius corruptio & deprauatio hic etiam vel maxime euceſcit. Cuius rei luculentiſſimum in eo conſpicitur documentum, quod imaginatio non in omnibus, nec in vno eodemque homine, ſemper ſit eadem, ſed pro aetate, ſeu, vitae ratione, gentium inſtitutis, maxime pro adfectuum diuerſitate, mirum in modum variet. Namque ad adfectus quod attinet, arctiſſimo vinculo cum imaginatione eos connexos eſſe conſtat, hinc vt per imaginationem maxime iſti excitantur aut fouentur, ita ad imaginationem determinandam, rurſus plurimum conferunt.

§. XVII.

Luculenter etiam ſumma naturae hic ſe exerit corruptio & miſeria, cum mens directione imaginationis ſpoliatur, quod per varias cauſſas contingere poſſe, ſupra iam obſeruauimus. Hinc variae grauiſſimaeque mentis imbecillitates, quas inter eminet *enthuſiasmus*. Eo namque nomine, ſi in malam, vt plerumque ſolet, ſumatur partem, *

eius-

eiusmodi mentis significatur morbus, quo homines vehementiori imaginationis impetu abrepti, motus quosdam, aut perceptiones, repraesentationesue, etsi mere naturales, pro supranaturalibus atque diuinis habent, eosque a rectae rationis licet, scripturaeque sacrae regulis, valde aberrantes, ceu vitae doctrinaeque normam sequuntur.

* Verbum ἐνθουσιάζειν, vnde ἐνθουσιασμὸς, a voce ἔνθεος, seu ἔνθους per contractionem, *in quo Deus est*, descendere, notum est. In scriptura sacra vox ista non occurrit: licet aliae locutiones, quibus idem significatur, passim sint obuiae, vt, cum de scriptoribus θεοπνεύστοις dicitur, quod φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου locuti sint, 2 *Petr. I*, 21. & de Stephano, quod fuerit πλήρης πνεύματος ἁγίου, *Actor. VII*, 55. Immo cum Paulus pro Ephesiis ita precatur: ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, *Ephes. III*, 19. Apud profanos vero scriptores, maxime PLATONEM, & Platonicos, vsus eius est longe frequentissimus, & plerumque in bonam accipitur partem, significatque *afflatum diuinum immediatum, qui hominem Deo plenum reddat.* Hinc PLVTARCHVS, *enthusiasmus*, inquit, *est illud, quod est diuinitate Deoque plenum, sicut* τὸ ἔμπνουν *illud, quod vino, &* τὸ ἔμφρον *illud, quod sapientia plenum est; erot. p.* 76. At non semper, nec in omnibus verbis, eiusdem formae, eandem rationem esse, monet, exemplisque conducet MERICVS CASAVBONVS, in erudita de *enthusiasmo* commentatione, *cap.* 1. *pag.* 8. Speciatim, ad solam mentis illuminationem, vox haec refertur ab HESYCHIO, dum in *lexico*, *enthusiasmus*, inquit, *est, quando tota anima* ἐλλάμπεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *a Deo illuminatur.* Vim quandam, motumque animi, seu impetum a Deo profectum, hac voce indicare videtur SVIDAS, dum enthusiasmum explicat, ὑπὸ ἐνθέου πνεύματος κατέχεσθαι, *a diuino spiritu occupari.* In malam partem apud profanos scriptores sumitur, cum ipsam maniam & insaniam denotat, vnde ἐνθουσιάζειν, quandoque est μανίαν ἔχειν; quod inde ortum nonnulli censent, quoniam vates ethnicorum, oracula dantes, fere semper furorem & mentis abalienationem patiebantur, aut saltem eiusmodi quid prae se ferebant. Haec aliaque de voce enthusiasmi, praeter alios etiam obseruauit HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, *in schediasm. inaugurali de enthusiasm. cap.* 1. §. 1. Enthusiasmum alio nomine *ecstasin* dici, idem docet: sed inter enthusiasmum & ecstasin maximum intercedere discrimen, ex dicendis patebit, licet interdum enthusiastae etiam in ecstasin rapiantur, aut rapi sibi videantur. Quidquid huius sit, de voce enthusiasmi, porro addendum, eam ab ethnicis, speciatim Platonicis philosophis, in ecclesiam christianam deriuatam esse, sed ita, vt in malam partem acciperetur. Messalianis enim, seu Euchitis haereticis id nomen impositum legitur. vid. THEODORETVS *hist. eccles. lib.* 4. *cap.* 11. In bonam partem ab vllo patrum eam adhibitam negant, qui harum rerum periti videri volunt. Quod de voce ἔνθεος intelligi nequit, quam ita nonnulli capiunt, vt, quod ea denotant, minime sit vituperabile. Sancti namque prophetae, ἔνθεοι προφῆται, audiunt THEOPHYLACTO in 1 *Cor. XII. pag.* 262. Et Christus ipse EVSEBIO vocatur: ἔνθεος καὶ οὐράνιος λόγος, *diuinum & coeleste verbum, hist. eccles. lib.* 1. *cap.* 4. *p.* 3. Vt reliqua eiusdem generis, quae afferri possent, mittam. Ex dictis autem diiudicare pronum est, quid de illorum censendum sit sententia, qui *enthusiasmum, in bonum & malum*, dispescunt. Praeeuntem hi sibi habent IO. HOORNBECKIVM, *in summa controuersiarum, lib.* 6. *pag.* 378. Et bonum quidem ille *a Deo* esse dicit, siue modo & via *ordinaria*, communem omnibus fidelibus & sanctis, qui a Dei spiritu aguntur & reguntur, *Ioan. III*, 8. 1 *Cor. XII*, 3. siue *extraordinarium*, qualis prophetis & scriptoribus sacris contigerit, 2 *Tim. III*, 16. 2 *Petr. I*, 21. Malum vocat, quem a diabolo homines patiuntur, vel a suis propriis illusionibus, vel quando diuinum enthusiasmum fingunt sibi & pingunt, fictitium plane & ementitum. 2 *Thessal. II*, 11. Quae hactenus quidem, si rem ipsam spectes, recte se habent, cum de afflatu immediato prophetarum virorumque θεοπνεύστων, vt & de motibus diuinis fidelium & sanctorum, qui illis via ordinaria contingunt, nullum sit dubium. Sed an hisce enthusiasmi nomen recte tribua-

tribuatur, merito dubites, cum & hodie plerumque in malam partem vox ista accipiatur, nec quod in bonam accepta sit, vllo ex antiquitate comprobari exemplo queat. add. GERDESIVS *l. c. cap.* 1. *p.* 3.

§. XVIII.

Loquimur de enthusiasmo *vero*, non *ficto*. * Qui enim eiusmodi quid fingunt, cuius se expertes esse ipsimet probe sibi conscii sunt, non enthusiasmi, sed imposturae grauissimae rei sunt, poenis promeritis coercendi. De eo etiam loquimur enthusiasmo, qui ex caussis naturalibus, ** si non vnice (namque infernalem genium non procul hinc abesse nouimus) saltem ex parte, aut praecipue prouenit. Et hunc mentis morbum esse nemo dubitauerit, *** cum turbatis eius operationibus, in grauissimos errores, praeceps ruat homo.

* Fuisse omni tempore eiusmodi impostores, qui afflatus diuinos, & enthusiasmos prae se ferrent, quorum tamen expertes erant, historiarum nos dubitare vetant monumenta. Pseudo-prophetas veteris testamenti, qui verorum prophetarum, dicta, facta, gestus, imitabantur, ex horum fuisse numero, constat. Fuisse etiam apud gentiles, qui ἐνθουσιασμοὺς furoresque, & diuinos afflatus fingerent, non negauero: idque passim ostendit ANTONIVS VAN DALEN *de oraculis gentilium*, speciatim *dissertat.* 1. *cap.* 6. *pag.* 139 qui tamen vltra quam par est, progreditur, daemonumque prorsus hinc remotam cupit operam. Qua in re illi suffragari nequeo, cum esse omnino inter gentiles potuerint ἐνθουσιαζόμενοι, accedente ad caussas naturales, singulari operatione daemonis: licet aliquando hominum etiam fraude & impostura, eiusmodi quid fingeretur. Praeterea inter principes rerumque dominos fuere, qui diuino impulsu ad res magnas gerendas se excitari, persuadere aliis voluerunt, aut quacunque ratione diuinitatis sibi conciliare opinionem, e re sua esse duxerunt. VARRONIS equidem apud AVGVSTINVM *de ciuit. Dei*, *lib.* 3. *cap.* 4. extat effatum: *vtile esse ciuitatibus, vt se viri fortes, etiamsi falsum sit, ex diis genitos esse credant, vt eo modo animus humanus, velut diuinae stirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas praesumat audacius, agat vehementius, & ob hoc impleat ipsa securitate felicius.* Quae dum scriberet VARRO, in mente habuisse Alexandrum Magnum, verisimile videtur MERICO CASAVBONO, de quo eiusmodi quid a vitae eius scriptoribus memoriae proditum sit, quod ex Ioue se genitum crediderit. Sed recte idem addit, non credibile esse, reuera Alexandrum eiusmodi quid sibi persuasisse, sed meram fuisse simulationem politicam, ad consequendum apud alios eo maiorem auctoritatem & obsequium, de *enthusiasmo cap.* 1. Nec defuerunt deinceps etiam inter christianos, qui suis cupiditatibus diuina obtenderent. Sed de istis imposturis, fictisque enthusiasmis, hic dicendi locus non est.

** Diuerse passim enthusiasmi solent species constitui. PLATO namque quatuor enthusiasmi facit species: μαντικὸν *diuinatorium*, τελεστικὸν *mysticum*, ποιητικὸν *poeticum*, & ἐρωτικὸν *amatorium*; *in Phaedro*, *pag.* 265. Non procul hinc discedit PLVTARCHVS *in erot. p.* 77. in quinque classes enthusiasmum dispescens, *diuinatorium*, *corybanticum*, *poeticum*, sub quo *musicum* simul complectitur, *bellicum* seu *martialem*, & *amatorium*. MERICVS CASAVBONVS, cum enthusiasmum *in naturalem*, & *supernaturalem* diuisisset, de illo ex instituto acturus, ad octo praecipuas eius species reuocat classes, quarum prima, *enthusiasmum contemplatiuum & philosophicum* complectitur, altera *rhetoricum*, tertia *poeticum*, quarta *precatorium* seu *supplicatorium*, quinta *musicum*, sexta *martialem* seu *bellicum*, septima *eroticum* seu *amatorium*, octaua denique *mechanicum*.

Diui-

Diuinatorii autem enthusiasmi nullam iniecit mentionem, eo, quod ambigit, an eius aliqua species sit mere naturalis, *de enthusiasmo cap.* 1. *pag.* 12. 13. HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS enthusiasmum verum, *in naturalem, praeternaturalem, & supernaturalem* dispescit. Naturalem iterum vel hominis sani beneque valentis, vel aegri morboque laborantis, esse dicit. Sani beneque valentis enthusiasmus naturalis, iuxta illum, est excellens quidam ingenii ardor, impetus & vis, cuius ille beneficio admiranda & singularia prorsus exequitur, vt Numinis quendam afflatum illi adfuisse videri possit. Enthusiasmus naturalis hominis aegri, morboque laborantis, illi est singularis quaedam corporis praua dispositio, saepe multum insolita, & extraordinaria, orta ex melancholico, atrobilioso, aut alio quodam morbifico humore, cuius vitio homo iste singulares patitur raptus, affectibusque suis abreptus, lumen extraordinarium, reuelationesque diuinas, sibi contingere credit, quin adeo peregrina saepe loquitur, perpetratque, vt facillime supernaturale quid, non tantum creduli & rudes, sed ipsi etiam docti, rerumque periti, hic venerentur. Praeternaturalem enthusiasmum vocat hominis a potentia quadam superiori externa, raro angelica, hodie fere semper diabolica, realem occupationem, in hominum perniciem, regnique Sathanici stabilimentum. His denique addit enthusiasmum supernaturalem, qui illi est interna & immediata mentis praecipue illuminatio, facta a Deo ipso, in sui nominis gloriam, hominumque salutem. Et huius praecipuos fructos esse dicit, prophetiam & miracula, de *enthusiasmo cap.* 1. §. 5. *seqq.* An istae vbique recte se habeant partitiones, non inquiram: cum super minutiis cum quoquam disceptare, nostrum non sit. In latiori tamen quandoque, quam vsus fert, vox haec videtur sumi significatione. Quidquid huius sit, omnino enthusiasmi diuersitas partim a caussa efficienti, partim ab obiecto prouenit. Illius respectu, alius *supernaturalis*, alius *naturalis*, alius *praeternaturalis*: huius intuitu, MERICVS CASAVBONVS naturalem, in *philosophicum, rhetoricum, poeticum, precatorium &c.* diuidit. Nobis de naturali, hoc est, ex caussis naturalibus proueniente, sermo est, non excluso penitus praeternaturali. Quemadmodum enim in praeternaturalibus etiam daemonis operationibus, plerumque naturae quaedam dispositio adest, qua infernalis genius ad hominis perniciem vtitur, ita in iis rursus operationibus, quae mere naturales sunt, daemonis, nullam occasionem hominem perdendi praetermittentis, quendam plerumque subesse concursum, neutiquam dubitauerim. Naturae enim corruptae vitiis, ille ad opus suum peragendum semper vtitur. Et hinc patet, quo loco habendi sint, qui a theologis speciatim *enthusiastarum* nomine insigniuntur, & quorum ingentem catalogum texere solent, qui ecclesiasticos annales condunt, & de quibus HOORNBECKIVS agit, *summa controuers. lib.* 6. *pag.* 378. *& seqq.* aliique, qui contra Enthusiastas & Fanaticos calamum strinxerunt. Ad obiectum porro quod attinet, licet in omni enthusiasmo, quocunque nomine veniat, naturae corruptio, turbatusque ordo, & mentis magna impotentia conspiciatur, nostrae tamen praecipue considerationis ille est, qui in rebus ad religionem spectantibus se exerit. Martialem itaque, amatorium, mechanicum, non curamus. At qui circa religionem resque sacras versatur, itidem non vnius generis est, possesque huc nonnullas species a MERICO CASAVBONO allatas, specialiori quadam ratione referre. Primo namque dubium non est, quin huc pertineat enthusiasmus *diuinatorius*, de quo ex instituto CASAVBONVS agit, *l. c. cap.* 2 *per integr.* & cuius luculentissimum specimen nostra aetate exhibuerunt prophetae isti Anglicani, quorum fama per omnem volitauit orbem, sed quorum praedictionibus cum euentus non respondisset, eos in verorum prophetarum numerum referendos non esse, palam factum est. De diuinatione enthusiastica prolixe hic disquirit CASAVBONVS, an talis aliqua ex caussis naturalibus oriri queat? Sed eadem a me iam pridem pertractata quaestio est, in dissertatione: *an naturali homines polleant vaticinandi facultate?* vbi, quidquid pro naturali ista vaticinandi facultate adstruenda, ab hominibus impiis in medium adfertur, me satis discussisse arbitror. Interim experientia constat, homines quandoque enthusiasmo correptos, sibi facultatem vaticinandi vindicasse, sibique persuasisse, se futura praedicere posse: sed & maximopere in ea opinione fuisse confirmatos, si casu quodam, quod fieri quandoque potest, praedictioni respon-

derit euentus. Huc praeterea pertinet enthusiasmus *contemplatiuus*, seu *philosophicus*. Philosophicus scilicet vocatur, quod philosophis, contemplationi deditis proprius sit: interim omnia enthusiasmi genera nonnulli solent hac voce complecti, quae aliquo modo ab intensione seu contemplatione mentis pendent, quae, quia philosophis magis propria sunt, nomine isto ideo designantur, licet nonnullis etiam accidant, qui nunquam aliam, quam naturalem, omnibusque ratione praeditis, communem, degustarunt philosophiam. Ita quidem CASAVBONVS *l. c. cap.* 3. *pag.* 41. Et sane vti olim philosophis quibusdam contingebat, vt in profunda rerum contemplatione defixi, in ecstasin velut quandam raperentur, ita illis, qui circa res diuinas versati sunt, multo frequentius contigit, vt extra se positi sibi viderentur, cessante tantisper sensuum externorum officio. Quod & quorundam mysticorum exemplo patet. Atque in hoc etiam statu, qui constituti sunt, si, quae sibi videre aut audire videntur, pro diuinis statim reuelationibus habeant, enthusiasmi rei sunt. Id vero, quo pacto ex caussis naturalibus fieri queat, eleganter explicat MERICVS CASAVBONVS, *l. c. p.* 45. quem omnino hac de re audire iuuat. Cum enim ex SCALIGERI mente ecstasin descripsisset, quod sit *priuatio officiorum animae sentientis, mouentis, & intelligentis*; talem ecstasin, addit, naturalibus corporis morbis, velut epilepsiae & similibus, communem esse, omnes medici concedunt. Quemadmodum & hoc, quod morbi iidem, plerumque paroxismo feruente, socias habent miras visiones, easque aliquando destitutas vlteriori effectu, quas distinctionis ergo, *ordinarias* appellabimus, aliquando vero impressiones quasdam in cerebro relinquentes, extra paroxismum quoque efficaces, adeo, vt homo, postquam ad se sensuumque vsum, ac reliquas naturae functiones rediit, plene persuasus sit, visiones, quae in paroxismo illi obtigerunt, non *naturales*, ex vitio corporis oriundas, sed *veras & reales* esse. Hae impressiones, ita pergit CASAVBONVS, si fortes fixaeque sunt, vel in nonnullis, hominem saepius exponunt recidiuis ecstasium, aut febrium ecstaticarum, licet prima caussa, epilepsia nempe, aliaue, aut sanata iam sit, aut certe in praesenti remota: adeo, vt, quod primum symptoma esset corporis generatim male affecti, iam proprius sit cerebri morbus, quam speciem vocare licebit, *extraordinariam ecstasin*. Praeterea, solius melancholiae vitio homo potest fieri ecstaticus, & licet directa ecstasi non laboret, obnoxius tamen eiusdem effectibus, *impressionibus* nempe *ecstaticis*, & illusionibus cerebri. Obseruant enim cum philosophis medici, geminam esse melancholiam, quarum altera ex *vitio corporis* originem trahit, altera ex *vitio solius animi*, vt fit in iis, qui ex nimia deuotione, studio, aut amore, melancholici euadunt. Siue ergo ecstasis adsit, siue non, omnes eos tamen, qui visionibus vel internis, vel externis, ex caussis naturalibus ortis, afficiuntur, ita, vt reapse veras certasque illas credant, sine vllo tamen fundamento, & ex mera imaginatione, eos, inquam, omnes, ecstaticis annumero. Ita CASAVBONVS *l. c. p.* 44. 45. Et hactenus quidem recte, modo discrimen, inter enthusiasmum & ecstasin, illum aut praecedentem aut concomitantem, probe obseruetur. *Enthusiasmi* scilicet *contemplatiui* nomine ipsae illae visiones, aut imaginationis repraesentationes, impressionesque ecstaticae veniunt, si quidem homo sibi persuadeat, eas non tantum veras certasque esse, sed Deum etiam habere auctorem. Cessatio vero sensuum externorum ipsa, *ecstasis* vocatur. Et haec licet aeque ac ipsae visiones, repraesentationesque variarum imaginum, ex caussis naturalibus proueniat, vt optime a CASAVBONO ostensum, subinde tamen ex caussis supranaturalibus (quorsum virorum sanctorum ecstases, in scriptura sacra commemoratae, pertinent) aut praeternaturalibus contigisse; item ad caussas naturales, supranaturales & praeternaturales accedere posse, certum est. Quae omnia vt rite discernantur, caute omnino incedendum. Ceterum de ecstasi, de qua hac occasione prolixe & erudite CASAVBONVS, alibi ex instituto erit dicendi locus. Vt reliqua potius, quae huius loci sunt, persequamur, *rhetoricum* quoque *enthusiasmum*, in iis, qui circa res sacras & ad religionem spectantes, versantur, locum habere existimamus. Ipsi gentilium rhetores in prompta ista & copiosa dicendi facultate, itemque in cogitationum & verborum sublimitate, & efficacia orationis ad commouendos affectus, θεῖόν τι quaerebant. DIONYSIVS LONGINVS de Demosthene verba faciens: ταῦτά φησι, ὡς θεοπνευστά τινα ἀφηγήματα, ὁ γὰρ ἀπὸ

θεῶν

θεμιτὸν ἀνθρώπινα, *haec censeo, tanquam diuinitus immissa quaedam dona, humana enim dicere nefas*: περὶ ὕψους, *sect.* 31. *pag.* 77. Idem LONGINVS quinque τῆς ὑψηγορίας fontes aperiens, praeter felicem quandam sententiarum vbertatem, vel maxime in oratore requirit τὸ σφοδρὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν πάθος, *vehementem & enthusiasticum adfectum*. Cumque quasdam partes in eloquentia disciplina sibi vindicet, nonnullae autem naturae indolique debeantur, adfectus quidem ita comparatos esse arbitratur, vt nisi diuinus quidam impetus accedat, omnes rhetoricae artis thesauros, omnes regulas atque praescripta, frustra iis concitandis aliquis impenderit. Finem denique argumento huic impositurus, denuo pronunciat, *adfectus tanquam a furore quodam procedere, & spiritu diuinum quid exhalante, vt orationi Phaebeum veluti vigorem adferant, concilientque, l. c. sect.* 7. *seqq. p.* 14. *seqq.* Quae & similia iampridem a me obseruata sunt, in dissertatione de θείῳ ῥητορικῷ siue *de eo, quod in oratione diuinum est, ad illustrandam sectionem* 31. *Dionysii Longini*, anno MDCXCI. in hac ipsa academia Ienensi habita. Quod si vero gentiles philosophi & rhetores in eloquentia θεῖόν τι agnouerunt, mirum non est, eos, qui circa res sacras versantur, si quid forte contingat illis, quod inusitatum videtur, aut cuius caussas naturales non assequuntur, ad diuinos afflatus se recipere, & enthusiasmi reos fieri. Pono nimirum, quod fallantur, & pro diuino habeant, quod ex caussis mere naturalibus procedit. Id enim, quod reuera in oratione, praesertim virorum θεοπνεύστων, diuinum est, absit, vt ad caussas naturales referamus. Id saltem assero, contingere posse, vt per errorem quis pro diuino aliquid in eloquentia habeat, quod reuera naturale est. Idque pluribus comprobat MERICVS CASAVBONVS, *l. c. cap.* 4. vbi ex instituto de enthusiasmo rhetorico agit. Nec difficulter istud ex iis, quae tum de viribus, tum de communicatione imaginationis supra diximus, intelligitur. Poetici atque precatorii enthusiasmi, de quibus idem auctor *cap.* 5. *&* 6. agit, eadem est ratio. Vt enim eiusmodi motus & impetus ex caussis naturalibus procedere possunt, ita, si pro afflatu diuino habeatur, quod naturale est, in enthusiasmum homines incidunt. Quod tum facile contingit, cum circa res sacras versantur. Enimuero quod in precibus etiam eiusmodi naturae fallacia haud infrequens sit, exemplo patet hominum impiorum, qui tanto ardore & verborum copia preces fundere consueuerunt, vt ab imperitis diuino perculsi afflatu facile crederentur. Sic in IOANNE BASILIDE, Moscouiae duce, ardorem deuotionemque summam in precibus itemque visiones, & reuelationes nonnulli notarunt: quibus non obstantibus, summa eum erga alios fuisse crudelitate constat. Sed mitto reliqua a CASAVBONO in medium allata, qui & in caussas huius rei naturales inquirit. Praeter CASAVBONVM autem caussas enthusiasmi generatim spectari, diligenter inuestigat HENRICVS MORVS, *in enthusiasmo triumphato, tom.* 2. *opp. philos. p.* 188. His IOAN. SPENCERVM adhuc iungit, in libro quodam Anglicano idiomate scripto, HENNINGIVS IOANNES GERDESIVS, qui & ipse CASAVBONI praecipue vestigia legens, hac de re differit, *in schediasmate inaugurali, cap.* 2. *sect.* 1.

*** Enthusiasmum naturalem inter mentis humanae morbos, seu naturae corruptae ac deprauatae effectus, referendum esse, nemo, qui cuncta accurate secum expenderit, dubitauerit. Vbique enim vim quandam exorbitantem imaginationis deprehendere licet. In aliam tamen ire sententiam videtur IAMBLICHVS, barbaricae philosophiae antiquae, aeque ac platonicae, peritissimus, quem hac de re audire iuuabit. *A corpore,* inquit, *& melancholicis eius effectis, nullam trahit enthusiasmus originem, quia tunc corporea quaedam passio foret: neque ingenii opus est, neque animae, neque totius compositi, quia ista in se non habent vel caussam vel fontem diuinae illius* παραλλάξεως, *siue alienationis, quae hic fit, nec solent, quae sunt praestantiora, a deterioribus procreari. Male etiam creditur, enthusiasmum esse mentis motionem, vna cum inspiratione daemoniaca. Sed nec recte ecstasis ille vocatur, quia potius dici debet rectitudo animi, & restitutio in melius, cum ecstasis & raptus in deterius peruersionem haud obscure significet. Propterea, qui hae de re ita disputat, ea forte dicit, quae diuinitus afflatis accidere solent, non tamen rei ipsius naturam, & quod praecipuum est, tangit. Praecipuum autem est, ipsos afflatos*

 potius

potius a Deo possideri, quam quidem obsessionem postea sequitur, tanquam accidens, ecstasis & alienatio. Opus autem est plus quam humanum, diuinus aliquis raptus: de mysteriis Aegypt. sect. 3. cap. 7. pag. 69. & cap. 8. pag. 69. Sed vt in IAMBLICHI hisce ratiociniis, oppido infirmis, refutandis, multum temporis aut operae collocemus, necesse non est. Primo namque diuinum quendam sibi fingit enthusiasmum, cum tamen inter gentiles non nisi aut naturalis, aut daemoniacus esse potuerit. De fictitio enim nunc nobis sermo non est. Praeterea, quaecunque adfert ad probandum, hunc enthusiasmum non esse naturalem, frustra ab eo ceu certa sumuntur, cum tamen nondum euicta sint, & profundam verae philosophiae ignorantiam arguunt. Quod enim corporis dispositio, visque imaginationis praescriptas sibi leges migrantis, eiusmodi quid efficere valeat, ex dictis manifestum, nec hodie in tanta philosophiae luce, cuiquam obscurum esse potest. Sed plura non addo, cum prolixe & ex instituto contra IAMBLICHVM disputet GERDESIVS *l. c. cap. 2. sect. 1. §. 3.*

§. XIX.

Caussa proxima huius enthusiasmi naturalis, est vehementior & exorbitans imaginatio; * quippe ex qua motus tam vehementes, & repraesentationes tam viuidae, tantaque vi animum percellentes oriuntur, vt non possint non homines creduli suspicari, subesse aliquid extraordinarii atque diuini. Vehementioribus autem eiusmodi imaginationis agitationibus cum obnoxii maxime sint melancholici, hosce quoque ad enthusiasmos pronissimos esse, constat. Sunt enim iidem ad superstitionem propensi, seque ipsos facile religionis specie decipiunt.

* Eundo per omnes, quas supra indicauimus, enthusiasmi species, facile hoc demonstrare possumus, proximam caussarum naturalium, esse vehementem & exorbitantem vim imaginationis. Sic in diuinatorio, rerum futurarum repraesentationes a fortiori imaginatione profectas, veras, adeoque diuinas esse credunt, cum saepe nihil aliud fiat, quam merae corruptae aut exorbitantis phantasiae fallaciae. Ad contemplatiuum enthusiasmum quod attinet, in visionibus ac impressionibus ecstaticis, imaginationem vel maxime vim suam exserere, per se patet, & vel me non monente quilibet intelligit. Et ita in reliquis se res habet. Consentientes hac in re nobiscum habemus omnes harum rerum vel mediocriter peritos. Et hinc profecto imaginatiuae facultatis summam, post primorum parentum lapsum, agnoscere licet corruptionem. Idque recte etiam obseruat GERDESIVS *l. c. cap. 1. sect. 2.* cuius verba, quia toti nostrae tractationi, de discrimine naturae & gratiae, qua facultatem imaginatiuam, lucem affundunt, adiicere placet: *Homine*, inquit, *manente integro, vtique & phantasia & imaginatio integrae mansissent nunquam ita exorbitaturae, vt aliqua rationem molestia afficere potuissent. At nunc, toto homine corrupto, effrenatam harum petulantiam, vitiatosque corporis humores, sola ratio vix ac ne vix quidem compescere potest.* Temperamentum vero melancholicum, quod plurimum huc conferat, ex iis, quae alibi de temperamentis dicuntur, satis patet. Certe ob sanguinem crassiorem, & particulis terrestribus refertum, non possunt non vehementissimae fortissimaeque impressiones oriri, si semel in motum extraordinarium concitatus fuerit. Eandem ob rationem iidem ad tristitiam, hinc & ad superstitionem, proni sunt. Interim accedere, etiam in enthusiasmo, voluntatis quaedam vitia possunt, vt credulitas, arrogantia, & alia. Eminere enim prae aliis, iisque multum praestare sibi videntur, qui afflatuum diuinorum se participes factos existimant. Quae omnia intimam naturae humanae per peccatum, corruptionem supponunt. Vnde optime B. LVTHERVS noster: *Quid multis? Enthusiasmus insitus est Adamo, & filiis eius*

eius a primo lapsu vsque ad finem mundi, ab antiquo dracone ipsis veneno quodam implantatus, & infusus, estque omnium haeresium & papatus, & Mahometismi origo, vis, vita & potentia; in articulis Smalcaldicis, p. m. 333. Ceterum licet enthusiasmus ex corrupta imaginatione, corporisque vitio potissimum originem ducat, inde tamen minime inferendum, eos, qui enthusiasmo corripiuntur, culpae omnis esse immunes. Praeterquam enim, quod voluntatis, vti dictum, vitia plerumque accedant, ipsa etiam imaginatio corrupta, per media legitima corrigi vtcunque atque emendari potest, vt ex dicendis patebit. Quam emendationem qui negligunt, aut intermittunt, sua omnino culpa peccare censendi sunt.

§. XX.

Ad omnes autem mentis facultates iste enthusiasmus pertingit, non tamen simul omnes semper inficit, sed quandoque vnam alteramue. Namque & imaginationis ad omnes mentis facultates extendi imperium, supra diximus. Et ad intellectum quidem spectat, cum firmiter homo sibi persuadet, opiniones suas erroneas, ex reuelatione quadam, aut illuminatione extraordinaria, promanasse. Idque eo magis, quod visiones, atque ecstases, haud raro cum enthusiasmo sint coniunctae. Rursus in voluntate exerit se enthusiasmus, cum instinctus, impetusque ad aliquid agendum, vel omittendum, vehementior, statim pro diuinis habentur: item cum adfectus quidam vehementiores eam agitant, idque a caussa supranaturali & diuina prouenire, credatur. In somniis vel maxime imaginationis vis se prodit, sed haec quoque, si pro diuinis habeantur, quae naturalia sunt, ad enthusiasmum ducunt. Denique nec corpus eximitur, in quo motus extraordinarios, imaginatio subinde excitat, quos si statim pro spiritus diuini, menti insidentis, signis habeas, falleris, & ab enthusiasmo noxio prope abes. Hinc vero constat, varias esse enthusiasmi species: varios etiam in his omnibus dari gradus, non temere quisquam ambiget.

§. XXI.

Ab his omnibus, motus vere diuini, qui in credentibus se exerunt, caute discernendi sunt: ne, quod diuinum est, ceu naturale aut diabolicum reiiciamus. Quod qui facit, aeque grauiter peccat, ac qui pro diuino venditat, quod naturale est ac diabolicum. Certissima haec discernendi via est, * si cuncta ad scripturam sacram exigantur, tanquam ad lapidem Lydium. Hanc qui deserunt, vt in vita aut doctrina suas visiones, suos instinctus sequantur, iam satis produnt, se enthusiasmi esse reos. Nec alia aut admittenda illuminatio, reuelatione, nec motus alii probandi, quam quales scriptura sacra admittit, probatue, & in fidelibus dari, nos condocet.

* Quam

* Quam facile est, generatim caussas naturales enthusiasmi explicare, tam difficile saepius, si ad applicationem ventum fuerit, diuina, a naturalibus, aut praeternaturalibus discernere. Vnde qui temere, & re non satis explorata, homines innocentes enthusiasmi, aut naturalis, aut omnino diabolici, arguunt, grauissimo profecto se obstringunt crimine. Certissimus autem character enthusiasmi est, verbi diuini, & reliquorum mediorum salutis, contemptus atque reiectio. Quem cum ipsi libri nostri symbolici constituant, hinc sane, quinam Enthusiastarum nomine insigniendi sint, diiudicandum. Hinc in *formula concordiae pag.* 678. dicitur: *magna seueritate & pio zelo redarguendi sunt enthusiastae, neque in ecclesia Dei ferendi, qui somniant, Deum sine omnibus mediis, sine auditione verbi diuini, & sine vsu sacramentorum, hominem ad se trahere, illuminare, iustificare, & saluum facere.* Etiam antea, *in articulis Smalcaldicis pag.* 331. dixerat B. LVTHERVS: *In his quae vocale & externum verbum concernunt, constanter tenendum est, Deum nemini spiritum, vel gratiam suam largiri, nisi per verbum, & cum verbo externo & praecedente, vt ita praemuniamus nos aduersum Enthusiastas, id est, spiritus, qui iactitant, se ante verbum, & sine verbo spiritum habere, & ideo scripturam, siue vocale verbum, indicant, flectunt, & reflectunt pro libito, vt faciebat Monetarius, & multi adhuc hodie, qui accurate discernere volunt, inter spiritum & litteram, & neutrum norunt, nec, quid statuant, sciunt. Quid, quod etiam papatus simpliciter est merus enthusiasmus, quo papa gloriatur, omnia iura esse in scrinio sui pectoris, & quidquid ipse in ecclesia sua sentit, & iubet, id spiritum & iustum esse, etiamsi supra & contra scripturam & vocale verbum, aliquid statuat & praecipiat.*

§. XXII.

Ad enthusiasmum proxime accedit *fanaticismus.* * Fanaticorum saltem nomine enthusiastae venire solent, etsi eodem alii quandoque insigniantur. Namque si vsum vocis spectemus, fanaticorum nomine subinde insigniuntur, qui vana quadam incertaque persuasione inducti, opiniones erroneas pro veris assumunt, fouent atque defendunt.

* Perperam nomen *fanaticus* a nonnullis deriuatur a graeco verbo φανίζω, ac si illi eo denotentur, qui apparitiones iactant, & sibi ipsis illuminati videntur. Namque & si vsum spectes ac significationem, latius ea patet, & si ad originem attendas, a *fanis* potius, seu templis gentilium, *fanaticos* dici, notum est. Id latinorum scriptorum testimoniis iampridem probatum dedere alii speciatim LVDOVICVS DE LA CERDA *aduersarior. sacror. cap.* 31. *p.* 27. & inscriptionum quoque antiquarum auctoritate patet, in quibus, *fano adscripti ministri*, hoc est, circa fanum versantes, & subinde ἐνθέως καὶ θεόληπτοι memorantur: apud GRVTERVM *thes. inscript. pag.* 312. 313. *&* 654. aliosque. Traducta hinc vox est, ad eos significandos, qui mentis non vbique sanae essent: speciatim in scholis theologorum vsus eius increbuit, adhibitaque est, ad eos designandos, qui καινὰ & καινόφωνα statuere aliis videbantur, ac si mentis non satis compotes essent. Vnde ab enthusiasmo in eo saltem differt fanaticismus, quod *fanaticismi* vox latius pateat, & iis etiam tribuatur, qui generatim absona & inepta, maleque cohaerentia dogmata aut spargunt, aut spargere videntur, etsi nec reuelationes iactitent, aut visiones, aut motus suos atque instinctus, pro diuinis venditent. Pro obiecti varietate, fanaticismum quoque varium esse, hinc intelligitur. Namque & in philosophicis contingere potest, & in theologicis, vt opiniones varias, ineptas & vagas, sectentur homines, & ad eas imbibendas se abripi patiantur. Vnde *fanaticismus* aliis erit *philosophicus*, & is rursus totuplex, quot sunt philosophiae partes: alius

alius *theologicus*, per omnes iterum theologiae partes late se diffundens. Nobis quidem de theologico praecipue sermo est, etsi philosophicus quoque, humanae naturae intimam corruptionem, satis arguat.

§. XXIII.

Morbus itaque quin grauissimus mentis, fanaticismus sit, dubitari nulla ratione potest. Nec enim luculentius mentis imbecillitas se prodit, quam in vanis, vagis, ineptis, erroneis sententiis, opinionibusque. Praesertim si in grauioris momenti rebus, & iis, quae ad fidem vitamque pertinent, deprehendantur. Quae quidem imbecillitas licet puro etiam intellectui tribui quodammodo queat, dubium tamen non est, quin imaginationis vis plurimum huc conferat. * Per eam enim contingit, vt seposita accuratiori inquisitione, auide arripiantur ea, quae nostris praeiudiciis, cupiditatibus, adfectibus, quam maxime consentanea videntur, etsi solido fundamento destituta. Vnde & intellectus, iudiciique quendam defectum arguit fanaticismus: immo iis tribuitur, qui mentis suae non satis compotes, quae dicant, quaeue sentiant, parum pensi habent, vt velut cum insanis & furiosis eodem loco habeantur. **

* Atque hinc vt caussam proximam fanaticismi intelligere licet, ita si caussam remotam spectes, proni prae ceteris ad fanaticismum erunt homines leues, inconsiderati, praecipiti iudicio asserentes aut defendentes, quae non satis accurate secum expenderant. Accedunt vero & hic subinde voluntatis vitia, vanae gloriae cupiditas, studium aliis placendi, inclarescendi pruritus, & alia. Generatim naturae humanae corruptio intima supponitur, vnde quod supra de enthusiasmo LVTHERVM dixisse, accepimus, de fanaticismo itidem affirmari potest, eius semina omnium hominum cordibus insita esse.

** Et hinc patet, quam graue crimen sit, si quis innocenti *fanaticismum* temere obiiciat. Certe in hos quoque quadrat sententia Christi seruatoris, *Matth.* v, 22. Interim omni tempore solenne fuit, vt viris piis & sapientibus, fanaticismus exprobraretur. Id ipse expertus est seruator noster, dum a Iudaeis pro homine furioso habebatur. Hinc *Ioan.* VIII, 52. dicunt, ***nunc intelligimus, te daemonium habere***, hoc est, furere, insanire, mentis non satis compotem, seu fanaticum esse. Hunc enim horum verborum sensum esse, res ipsa docet. Verba enim Christi, ***si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in aeternum***, illis tam absurda, tam absona videbantur, vt ea sani hominis esse credere non possent. Hinc excipiunt: ***nunc intelligimus, te habere daemonem***; vnde hoc intelligebant? ***Abraham mortuus est, & prophetae; & tu dicis: si quis sermonem meum seruauerit &c.*** plane ac si dicere vellent: absona sunt & fanatica, quae loqueris. Eodem loco Festus habebat Paulum, cum ad illum dicebat: *μαίνῃ Παῦλε, τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. Actor.* XXVI, 24. Existimabat namque Festus, studiis, lucubrationibus, multorumque librorum lectione Paulum, ingenii vim ita corrupisse, vt iam, quid diceret, faceretque, nesciret. Id enim in litterarum tractatione, librorumque multorum promiscua lectione, contingere posse, constat. Absonus itaque & ineptus Festo Pauli sermo videbatur, vt eum pro homine insano, & mentis non satis compote, haberet. Idemque quin reliquis apostolis, aliisque viris sanctis subinde contigerit, dubium non est. Memorabile admodum est, quod CELSVS, homo profanus, religionisque christianae acerrimus hostis, Mariam Magdalenam, *mulierem fanaticam* appellitet. Digna sunt hac de re, quae hic legantur, verba ORIGENIS, *lib.* 2. *contra Celsum p. m.* 96. *Deinde*, inquit, *commemoratis ex scriptura vestigiis supplicii, quae post resurrectionem ostentauerit* (Christus) *vide-*

licet manus, ita vt ferro transfixae fuerant, percontatur (Celſus) *quis hoc viderit, & obiter Mariam Magdalenam calumnians, quae hoc vidiſſe ſcribitur,* ἄπε γυνὴ πάροιςρος ὥς φατε, *mulier,* inquit, *veſtra quoque confeſſione fanatica.* Ita enim haec interpretatur SIGISMVNDVS GELENIVS. Quae CELSI verba indicant ſatis, a multis eo tempore Mariam Magdalenam, pro fanatica habitam fuiſſe. ORIGENES ad CELSI rationem prolixe reſpondens, quod ad Mariam Magdalenam attinet, hocce regerit: *Celſus mulierem furentem vocauit* (παροιςρῶσαν ἄπε τὴν γυναῖκα)*; incertum, vnde nactus occaſionem calumniae, quando in ſcripturis nihil tale habetur.* Quodſi tamen coniecturis indulgere liceat, fieri potuit, vt ſingularem mentis deuotionem geſtibus etiam externis proderet Maria Magdalena, grato ſemper agnoſcens animo, ſuam, a daemonum obſeſſione, liberationem, *Luc.* VIII, 2. Hinc a Iudaeis primum pro fanatica aut furioſa habita eſt: vnde fama ad exteros propagari potuit. Niſi forte ex eo, quod antea a daemone obſeſſa eſſet, collegerit CELSVS, eam pro fanatica habitam fuiſſe. Reliquis deinde chriſtianis idem ſaepius contigiſſe, ex variis conſtat monumentis, adeo, vt cum Paulo dicere potuerint: ἡμεῖς μωροὶ διὰ χριςόν: *nos ſtulti propter Chriſtum* 1 *Cor.* IV, 10. *Nos hebetes, ſtolidi, fatui, obtuſi pronunciamur & bruti*, inquit, ARNOBIVS add. CHRISTIANVS KORTHOLTVS in *pagano obtrectatore, lib.* 1. *cap.* 11. *pag.* 159.

§. XXIV.

In aſſociatione porro imaginum, itidem naturae corruptae veſtigia ſeſe offerunt. Etſi enim vſu ſuo iſta aſſociatio non deſtituatur, mentis tamen ſimul quandam arguit imbecillitatem, & infinitas peccandi ſuppeditat occaſiones. Hinc enim contingit, vt vel minima circumſtantia, aut obiectorum quorundam ſimilitudo, admiſſorum reuocet facinorum memoriam, quae ſi non ingrata fuerit, nouo ſe obſtringit homo crimine. Illis vero, qui admiſſa deteſtantur, perpetua inde cum prauis cogitationibus, motibusque variis confligandi, imponitur neceſſitas.

§. XXV.

Imperium quoque illud imaginationis in alias facultates, praeſertim ſenſus externos, vti turbati ordinis in homine luculentum eſt indicium, ita naturae corruptio in eo vel maxime ſe exerit, cum prauarum cupiditatum, cum imaginatione ad noſtram perniciem conſpirantium, impetu, abrepti mortales, intellectus pariter ac ſenſuum vſum legitimum amittunt, & ea intelligere, ſentire, videre ſe exiſtimant, quae alii non poſſunt non pro imaginationis corruptae illuſionibus habere.

§. XXVI.

Communicatio imaginationis in ſe ſpectata, ita comparata eſt, vt vſu ſuo non deſtituatur, ſi prudens directio accedat. Sed hominum tamen ſimul indicat imbecillitatem, ſiue actiue conſideretur, ſiue paſſiue. Priori enim modo conſiderata, excellentem quidem & eximiam arguit vim imaginandi, ſed iudicii defectum ſimul indicat, quem viuida illa animosque percellens rerum repraeſentatio tegit: ne quid de eo dicam,

dicam, quod plerique ea ad mala abutantur, vt in oratoribus & poetis, profanis, ineptis, occasionem saltem se ostentandi quaerentibus, conspicere licet. Si passiue spectetur, palam est, intellectu parum pollere, qui non rerum momentis rationibusque, sed verbis splendidis, phaleratis, oratione ad fallendum composita commouentur, seque patiuntur abripi.

§. XXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus naturales, quotidie se offerunt. Nec defectus modo, sed determinatio quoque quaedam ad mala, in his conspicitur. Plurima hinc in veritatis studio incommoda: longe maiora in spiritualibus. Per stupiditatem alii non capiunt, quae cognoscere debebant; per iudicii infirmitatem vera a falsis, mala a bonis non recte discernuntur; per memoriae imbecillitatem eorum facile obliuiscimur, quae quotidie animo obuersari debebant, vti subinde vel inuitis in mentem recurrunt, quorum vt nunquam renovaretur memoria, optandum esset.

§. XXVIII.

Ex hacce humanae naturae, qua facultatem imaginatiuam corruptione, plurima atque grauissima oriuntur conuersionis vitaeque christianae, impedimenta. Etenim quamdiu cupiditatum prauarum obiecta, vt iucunda, & admodum delectabilia, per imaginatiuam facultatem exhibentur, vix ac ne vix quidem, vt iis nuntium mittat, seque serio ad Deum conuertat, a se homo impetrare poterit. Idque eo magis, quod plerumque per imaginationem corruptam, & cum adfectu prauo connexam, res omnes, quae animum afficere aptae sunt, longe iucundiores, vtiliores, praestantiores nobis videantur, quam reuera sunt; vti experientia quotidiana id confirmat.

§. XXIX.

Sed nexus quoque ille arctissimus imaginationis atque adfectuum, maximum hic adfert impedimentum. Vt enim per adfectus imaginatio ad praua subinde determinatur, ita imaginatio excitat atque fouet adfectus prauos, quibus perturbatus animus ad verbum Dei meditandum, riteque tractandum, parum aptus est. Idque eo magis, quo maior imaginationis hic deprehenditur foecunditas, in fingendis etiam obiectis, quae adfectus aut excitent, aut foueant, adeo quidem, vt ex figmentorum etiam * repraesentatione, maximi vehementissimique excitari adfectus possint.

* stultitiae hominum maximum in eo conspicitur documentum, vt, cum obiecta ipsa, aut occasiones, & instrumenta desint, quibus suas explere cupiditates queant, figmentis tamen eas pascere, & ita prauos adfectus excitare, atque fouere, non dubitent. Hinc non tantum

aliorum figmentis, vti sunt poetarum, & fabularum Romanensium, multum delectantur, sed non temere quisquam tam sterilem imaginationem nactus est, vt non ipsemet fingere & sibi ipsi repraesentare valeat, quae excitare, alere, & fouere prauas cupiditates queant. Atque id vti in confesso apud omnes est, ita non aeque ad hoc attenditur, subinde sub conditione quadam eiusmodi figmenta menti exhiberi, ne directe prauas cogitationes adprobare videamur. Quas quidem repraesentationes conditionatas, *peccata hypothetica* vocare soleo, quae omnino in classem eorum peccatorum, quae vulgo pro peccatis non habentur, referenda sunt. Sic, si quis forte ab altero laesus sit, simul & in conscientia conuictus, illicitam esse omnem vindictae cupiditatem, facile tamen in has incidit cogitationes: *si ego iudex essem, nequitiam huius hominis grauissime punirem.* Hanc cogitationem neutiquam malam esse, sibi persuadet, cum iustitiae opus sit, punire scelera. At re accuratius considerata, patebit, hoc figmentum vnice ad explendam vindictae cupiditatem spectare, eoque comparatum esse, vt sub hocce schemate irae indulgeatur. In rebus lasciuis & obscoenis, imaginationi repraesentandis, vtuntur homines saepius hac conditione: *si hoc licitum esset*, aut, *si ego in hoc vel illo rerum statu constitutus essem.* Vtrumque autem vt saepe est ἀδύνατον, indeque ineptum & absonum istud figmentum, ita eo tamen pertinet, vt hocce schemate misere turpiterque se decipiant, existimantes, se non peccare, si hac ratione suis se cogitationibus oblectent. Et eiusmodi quidem repraesentationum hypotheticarum infinitus est numerus. Praesertim, si in futurorum euentuum considerationem incidant, amplissimus imaginationi, foecunditatem suam exerendi, aperitur campus. Tum enim statim occurrit conditio, *si hoc ita eueniat?* statimque imaginatio res, quae hac vel illa ratione euenire possunt, ita exhibet, ac si iam praesentes essent, vnde vehementissimis mox adfectibus animus concutitur, & conturbatur. Vnde ex ista rei futurae, & quae aliter euenire potest, hypothetica repraesentatione, mox in gaudium concitantur, aut in spem eriguntur, mox ad iram, immo ad furorem commouentur, aut metu excruciantur, immo ad desperationem quandoque & αὐτοχειρίαν procedunt. Si vero accurate considerent, quid istud tandem sit, quod tantos excitat strepitus, deprehendent, merum esse non-ens aut ens rationis, figmentum inane, phantasiae lusum. O! miseros, stolidosque mortales!

§. XXX.

Nec praetermittenda illa imaginationis exorbitantia, quae vim intellectus impedit atque sufflaminat, praesertim si consuetudine fuerit corroborata. Hinc enim contingit, vt homo ad mentis suae statum vix vnquam serio attendat, eumque, ea, qua decet, diligentia exploret. Surdo itaque plerumque narratur fabula. Quod si vel maxime secum aliquando statuat, ad sui emendationem omnia consilia, omnesque animi vires se collaturum, mox mille aliarum rerum, quae nos afficiunt, imagines occurrunt, vt ad alia omnia mens delabatur potius, quam vt id, quod antea statuerat, exequatur.

§. XXXI.

Cum etiam non vna ratione in omnibus vim suam exerat imaginandi facultas, sed pro diuersitate temperamenti, educationis, consuetudinis, status, in quo quisque constitutus est, magna operationum eius, effectuumque sit diuersitas, impedimentorum quoque hinc exorientium magnam varietatem esse, necesse est. Praecipue in eo etiam discrimen maximum conspicitur, quod ad leuitatem alii proni, statim dimittant, quae forte audiuerant, nec penetrare altius in animum per-

mit-

mittant, ſecuritati hinc litantes, cum alii contra, quae triſtia & funeſta videntur, imaginatione ſua ita exaggerent, vt ad deſperationem, & violenta quaeuis, facillimo negotio abducantur.

§. XXXII.

Quo pacto ſecundum *naturam corruptam* ſe habeat imaginatiua facultas, & quae inde conuerſionis, vitaeque chriſtianae oriantur impedimenta, dictum eſt hactenus. Nunc, quo pacto etiam ſecundum *gratiam* comparata ſit, exponendum. Vbi id quidem ſtatim ſupponendum, habituales propenſiones ac diſpoſitiones, ſpeciatim etiam eas, quae a corporis conſtitutione pendent, non poſſe vno impetu corrigi & emendari, vt non vel nobis inuitis, ſimiles motus recurrant. Id quod in facultate imaginatiua ita ſe etiam habere, experientia docet, praeſertim, ſi diuturna conſuetudo, in obiectis prauis, & cupiditates irritare aptis, acceſſerit.

§. XXXIII.

Interim homo regenitus prauis iſtis imaginationis repraeſentationibus non indulget, multo minus iis delectatur: quin potius dolet, angitur, contra eas pugnat, & quouis modo remouere, & amoliri eas, annititur. Hinc cum Siracide nunquam non precatur: *quis adhibebit cogitationi meae flagella, & cordi meo diſciplinam ſapientiae? c. XXIII, 2.* Cumque corporis conditio, ad vim imaginationis augendam, aut imminuendam, plurimum conferat, in id quoque homo regenitus incumbit, vt debita ratione illud coerceat, motusque inordinatos, pro viribus compeſcat. *Rom. XIII, 14. 1 Cor. IX, 27.* conf. & *1 Theſſal. V, 23.*

§. XXXIV.

Quemadmodum autem determinatio imaginationis ad praua, per conſuetudinem mirifice augetur & confirmatur: ita ſi ad reliqua media ſpiritualia, ſuo loco indicanda, accedat exercitatio & conſuetudo contrária, imminui inſigniter vis iſta imaginationis, & determinatio ad mala, diſpoſitio autem ad bonum, corroborari poteſt. Idque facilius obtineri, nonnulli obſeruant, ſi indirecte ad alia flectatur imaginatio, quoties eius impetus recurrit, cum magis excitari quandoque ſoleat, ſi directe illi obuiam eatur.

§. XXXV.

Eo magis autem emendatio hic ſperanda, quo arctior imaginationis & adfectuum eſt connexio, vti iam docuimus. Etenim cum in adfectibus prauis compeſcendis, omne ſtudium induſtriamque collocet homo regenitus, iuxta monitum apoſtoli, *Rom. VIII, 13. Gal. V, 24. Col. III, 5.* ſua ſponte ſequitur, quo magis hi perdomantur, atque eneruantur,

eo magis etiam vim imaginationis ad mala tendentem, imminui. Ab adfectibus enim concitari vel maxime imaginationem, fupra oftendimus.

§. XXXVI.

Atque hinc, in quo imaginatiuae facultatis emendatio confiftat, intelligere licet; fcilicet, vt, femotis praefertim prauis adfectibus, obiecta magis ex vero repraefentare adfuefcat; vtque directionem mentis facilius admittat, nec vltra limites procedat, reliquisue mentis facultatibus aut operationibus, obftaculum vllum aut impedimentum adferat.

§. XXXVII.

Ingenii, iudicii, memoriae defectus, in quantum & inde vitae chriftianae impedimentum oritur, eadem ratione vtcunque corrigi, atque emendari poffunt. Saltem eiusmodi harum facultatum directio accedat, neceffe eft, ne iis ad praua abutamur, fed adiumentum potius, quantum fieri poteft, praxeos chriftianae inde capiamus. Habitualis fi iis ineft ad praua difpofitio, exercitatione itidem atque confuetudine, reliquis mediis adiuncta, imminui vtcunque poteft.

§. XXXVIII.

Sed vt imminui imaginatiuae facultatis defectus, & hinc refultantia incommoda, ita neutiquam tolli poffunt penitus. Multa itaque regenitorum mentibus fe offerunt, quae quam longiffime remota vellent. Hinc vero tentationum variarum largiffima feges: hinc pugnae fpiritualis occafio quotidiana, in qua fuas periclitetur vires fides, victoriasque referat quam plurimas: vti fuo loco vberius declarabitur.

§. XXXIX.

Tandem & hic *fallaciam naturae*, gratiam imitari geftientis, obferuare licet. Sunt enim & inter irregenitos, immo ethnicos, qui turpium imaginum repraefentatione adeo non delectantur, vt deteftentur potius, & remotas procul quandoque ex mente vellent. Idque ideo, quod aut foeditatem eiusmodi cogitationum agnofcant, aut incommoda quaedam inde fentiant, aut pericula ex adfectibus, per eiusmodi imaginationem excitatis, metuant. Quod vero quaedam pravarum rerum repraefentationes per fe moleftae fint, experientia conftat, & exemplo hominum voluptati deditorum, fi forte imagines triftitiam, iram, odium excitare aptae illis obuerfentur, fatis patet. Auerfatio itaque ifta turpium imaginum, non ftatim pro effectu gratiae habenda, cum naturae quandoque opus effe queat, & in ethnicis interdum etiam deprehendatur.

§. XL.

§. XL.

Per caussas etiam naturales contingit, vt hominum inclinationes ac propensiones, si non quoad speciem, saltem quoad gradus mutentur, vti vel ex variantibus pro aetatis varietate, hominum moribus, patet. Ista vero inclinationum, adeoque & adfectuum mutatio, si quandam in imaginatiua facultate mutationem secum adferat, non statim colligendum inde, hoc esse opus gratiae. Namque & hic naturae quaedam subesse potest fallacia.

§. XLI.

Quanta consuetudinis, ad habituales quasdam dispositiones inducendas, vis sit, aliunde constat. Idem in hac etiam, de qua loquimur, mentis facultate, conspicitur. Per consuetudinem contingere potest, vt taedio sint rerum iucundarum repraesentationes, quae antea maximam adferebant voluptatem: si quis necessitate forte, aut aliis caussis adductus, ad alia obiecta cogitationes conuertere adsuefiat. Vnde iterum imaginationis quaedam mutatio, ac imminutio, pro gratiae effectu, ab incautis rerumque harum imperitis, facile venditanda.

§. XLII.

Atque eiusmodi in vno eodemque homine cum eueniant, mutationes, nunc porro accedit, quod per varias caussas, naturales, moralesque, naturae defectus qua imaginationem, ceterasque facultates, ingenium, iudicium, memoriam, maiores sint in aliis, in aliis minores. Vnde si quis comparatione instituta, minores forte in se, quam in aliis, aut vice versa, deprehendat, indeque, gratiae quoddam hocce opus esse, concludat, se, quid gratia, quid natura sit, ignorare, turpiterque decipi, ostendet.

CAPITIS PRIMI
SECT. VI.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD ADPETITVM SENSITIVVM ET ADFECTVS.

Σύνοψις.

OB arctissimam mentis corporisque vnionem, illa adpetit, quae huic grata, aduersatur, quae ingrata sunt, §. I.

Hinc, quid adpetitus sensitiuus sit, declaratur §. II.

Quo pacto a voluntate differat, §. III.

Hinc

§. I.

§. I.

PRopter arctiſſimam mentis corporisque vnionem, fieri aliter non poteſt, quam vt ad certos motus corporis ſequantur certae perceptiones motusque mentis, & vice verſa ad certos motus mentis, certae commotiones corporis. Praeterea, humanae mentis haec eſt indoles, ex eadem vnione arctisſima reſultans, vt grata illi ſint, quae corpus voluptate quadam afficiunt, vnde & ad ea adpetenda, incitatur: ingrata contra & moleſta, quae corpus dolore quodam afficiunt, vnde & ad ea auerſanda, prona eſt. Eodem modo mens ad omnia ea ſe habet, quae per ſenſus externos, aut imaginationem, repraeſentantur.

§. II.

Et hinc intelligere licet, quid ſit *adpetitus ſenſitiuus*, de quo & theologi, & philoſophi, tam multa loquuntur. Nihil ſcilicet aliud, quam voluntatis inclinatio ad ea, quae corpori grata ſunt, & ita per ſenſus aut imaginationem repraeſentantur. Simul vero auerſationem connotat eorum, quae ingrata corpori ſunt, & vt talia per ſenſus aut imaginationem repraeſentantur. Et ea quidem ratione cuncta, quae de adpetitu ſenſitiuo dicuntur, commode explicari poſſunt, * vt neceſſe non ſit, aut ſuperiorem ac inferiorem in anima hominis collocare facultatem, aut omnino duas pluresue homini tribuere animas, aut tres eius ſtatuere partes eſſentiales.

* Scholaſtici, & qui eorum philoſophandi rationem ſequuntur, de animae potentiis ita ſentiunt, vt alias rationis expertes alias rationis participes, dicant. Quae rationis expertes ſunt, (ita pergunt) vel ita comparatae ſunt, vt rationi tamen obediant, vt adpetitus ſenſitiuus, vel vt rationis imperium plane detrectent, vt facultas vegetatiua. Ad rationis participes potentias tum intellectum, tum voluntatem referunt. Vnde patet, quod adpetitum ſenſitiuum, a voluntate, diſtinguant. Praeeuntem ſibi habere videntur ARISTOTELEM, qui *lib.* 1. *ethic. cap.* 13. ſimilia fere docet; ſed, quae ceteroquin ARISTOTELIS de anima ſententia fuerit, alibi inquiritur. Alii pro diuerſitate hypotheſium de anima, aliter adpetitum ſenſitiuum acceperunt. Qui enim praeter rationalem, ſenſitiuam quoque, immo & vegetatiuam, in homine ſtatuunt animam, ſine vllo hinc ſe expedire ſibi videntur negotio, ſenſitiuae, adpetitum quoque, quem vocant, ſenſitiuum asſignantes. Haud exiguus autem illorum eſt numerus, qui aut duas, aut tres in homine ſtatuerunt animas. Duas quidem, ſentientem vnam, alteram intelligentem, praeter MANICHAEOS, & PHILONEM Iudaeum, vt & ſcholaſticos quosdam, IO. BAPTISTA HELMONTIVS, aliique. Tres autem praeter veteres quosdam, CASPAR BARTHOLINVS, CONRADVS HORNEIVS, IO. ZEISOLDVS, aliique, laudati B. CASPARI POSNERO, ſocero meo, viro hiſtoriae philoſophicae haud mediocriter perito, in *tabulis geneanthropologicis, tab.* 10. Non procul hinc diſcedunt, qui tres hominis partes eſſentiales ſtatuunt, & mediae adpetitum ſenſitiuum asſignant, de quibus ſupra dictum. Horum omnium cum lubricae, atque falſae ſint hypotheſes, rem omnem paulo accuratius inueſtigandam ſibi ſumpſerunt alii. His exemplum praeiuit RENATVS CARTESIVS, qui cum duas ſaltem hominis partes ſtatueret, & ſcholaſticorum de animae potentiis ſomnia

autem pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, multum diſcrepat *lucta carnis & ſpiritus*, quae in ſolis regenitis deprehenditur, vti ſuo loco oſtendetur.

* Pugnam hanc rationis & adpetitus, veteres etiam agnouerunt philoſophi, Pythagoraei, Platonici, Stoici, Ariſtotelici; quorum hac de re adferre teſtimonia, pronum eſſet, ſi vllum hac in re ſupereſſet dubium. Nonnulla gentilium ſcriptorum loca, idem euincentia, iam attulir IO. SHILTERVS in *manuduct. philoſoph. moral. ad veram iurisprud. cap. 2. §. 26. pag. 66.* Haud inepte ARISTOTELES impetus illos corporeos, quibus adpetitus ſenſitiuus abripitur, comparat membris analyſi corruptis, quae ſi ad dextram mouere volueris, e contrario in ſiniſtram deferantur, *lib. 1. ethic. ad Nicom. cap. vlt.* Sed in ratione tamen explicandi hanc rationis & adpetitus pugnam, non potuerunt non maximopere inter ſe diſſentire philoſophi, pro hypotheſium, quas de anima, vnane an pluribus, eiusque diuerſis potentiis, fouerunt, diuerſitate. Proxime ad veritatem acceſſit CARTESIVS, in eo tamen, vt puto, corrigendus, quod pugnam exiſtimet eſſe inter mentem & motus corporeos: cum voluntas reuera ſecum ipſa luctetur, hinc a motibus corporeis, illinc a ratione in partes diuerſas tracta. Id quod etiam quodammodo intellexit SCHOMERVS, quando, *lucta*, inquit, *autem non ſemper eſt inter voluntatem & intellectum, ſed ſaepe etiam voluntatis cum voluntate, cum nempe diuerſarum vtrinque rerum cupido animum diſtrahit, quarum vna neceſſario excludit alteram, l. c. pag* 114. Rectius forte dixiſſet, pugnam illam accurate & ſtricte loquendo, nunquam eſſe inter intellectum & voluntatem. Intellectus enim aeque ac ſenſus occaſionem ſaltem huic pugnae praebent, eam excitant, fouent & non tam ipſi pugnant, quam efficiunt, vt, quemadmodum laudatus auctor rectisſime dixit, voluntas, ſecum ipſa pugnet. Et hoc quidem ſenſu, rationi pugna adſcribi poteſt, quia voluntatem ad pugnandum excitat, vnde &, quin recepto loquendi modo, pugna haec *rationis & adpetitus ſenſitiui*, dicatur, non repugnamus.

§. V.

Si actu in varios motus erumpat adpetitus ſenſitiuus, oriuntur inde *adfectus*. Sed adfectus, quos ſenſuales ſeu mixtos adpellitant. Sunt enim adfectus vel *mere mentales*, vel *ſenſuales*, vel *mere corporales*. Mere mentales ſunt, ſi commotio in mente originem habeat, etſi etiam ad corpus motus ille, praeſertim ſi paulo vehementior fuerit, propagetur. Mere corporales adfectus in extraordinaria tantum ſanguinis commotione conſiſtunt, per quam mens equidem quodammodo afficitur, vt aliquid ſentiat ſeu patiatur, ſed vt commotio actiua non accedat. Senſuales denique adfectus ſunt, in quibus mens & corpus ita concurrunt, vt in mente actiua etiam commotio deprehendatur. * Et hos plenius iam alibi ** ita definiuimus, quod ſint commotiones voluntatis, ex repraeſentatione obiectorum, cum relatione quadam ad nos ſpectatorum, ſub ratione grati aut ingrati, & hinc ſpirituum animalium excitata agitatione ortae, & iterum extraordinarium motum ſanguinis efficientes, ad hominis conſeruationem comparatae.

* Dictum hac de re iam aliquid ſupra eſt *ſect. 4. §. 29.* vbi & laudaui, qui ex philoſophis hocce adfectuum diſcrimen, pluribus explicant. Nunc id ſaltem addo, mentales adfectus non ſtatim habendos pro ſpiritualibus, cum maximum inter vtrosque intercedat diſcrimen. Namque & apud homines irregenitos contingere poteſt, vt adfectus quidam in mente originem habeant, rerum, quae intellectus tantum percipit, meditatione excitari.

Et isti quidem, etsi mentales, mere tamen sunt naturales. Contra, qui a spiritu sancto per verbum excitantur adfectus, siue in conuertendis, siue in conuersis, illi demum spiritualium nomine veniunt. Id quod ex dicendis constabit luculentius.

** *element. philos. practic. part.* 1. *c.* 2. *sect.* 2. §. 23.

§. VI.

Sedes itaque adfectuum in voluntate quaerenda est, * aut, quod perinde est, in adpetitu sensitiuo, si vox ita capiatur, vt ante eam explicauimus. Qui enim aliter vocem hanc accipiunt, falsa de facultatibus superioribus & inferioribus hypothesi nituntur. Eos autem qui omnino in intellectu, adfectuum sedem constituunt, non vno nomine a recto aberrare tramite, & nec intellectus, nec adfectuum indolem, satis exploratam habere, palam est.

* Scholastici adfectibus sedem assignant in adpetitu sensitiuo, prouti ipsi hanc vocem capiunt. Conf. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap.* 2. Perperam quidem, vti ex dictis liquet. CARTESII quidam discipuli, praeeunte magistro, sedem adfectuum in intellectu quaerunt, communi omnium hominum experientiae refragantes: nec aliter sentire possunt, qui adfectus pro passionibus saltem mentis habent, & rursus passiones omnes intellectui, actiones autem voluntati tribuunt. Nonnulli ex hac schola, cum intelligerent, absonum nimis esse, non in voluntate, sed in intellectu adfectuum sedem collocare, ita hinc se expedire conati sunt, vt certa ratione ad intellectum, & alio rursus modo ad voluntatem, adfectus referri posse, contenderent. Ex horum numero est recentissimus Cartesianae philosophiae propugnator, RVARDVS ANDALA, in *exercitationib. academic. in philosophiam primam & naturalem, part.* 1. *exercitat.* 9. §. 12. *pag.* 70. *Quod attinet ad adfectus*, inquit, *siue passiones animae, vel ad intellectionem siue perceptionem possunt referri, vti & a philosopho* (CARTESIVM intelligit) *in generali eorum definitione art.* 27. 28. *definiuntur esse perceptiones; quia hoc vocabulum vsurpatur generalius ad significandas omnes cogitationes, quae non sunt actiones aut volitiones animae. Sunt enim omnes reuera passiones & perceptiones, quae producuntur, conseruantur, & corroborantur, per aliquem motum spirituum. Hinc & sensus, siue sensationes, appellantur ibidem, & constituunt vnum ex sensibus internis, secundum philosophum, princ. part.* 4. *artic.* 190. *Sed tamen adfectus & passiones, quatenus etiam alias formas, si mentis tendentiam ad hoc vel illud obiectum, vel auersationem ab eodem, adeoque voluntatis motus includunt, ad voluntatem referri possunt, potissimum, si ad eorum effectus attendamus. Et hoc modo videtur philosophus eos considerasse in loco modo citato, & meditat.* 3. Laudat idem LVDOVICVM DE LA FORGE, quod hoc sensu ad *motus voluntatis* recte adfectus retulerit, de *mente humana, cap.* 22. Bene! est, quod tandem agnoscant, motibus voluntatis nomen adfectus denegari non posse: sed quo iure idem passionibus quibusuis aut perceptionibus intellectus, tribuatur, non video: certe loquendi vsus repugnat. Qui vero omnino amori, odio, laetitiae, tristitiae, ceterisque adfectibus, qui extra controuersiam voluntatis motus sint, in intellectu sedem tribuunt, quid dicant sentiantue, parum pensi habere videntur. Pro nostra sententia ex veteribus conf. AVGVSTINVS *lib.* 14. *de ciuit. Dei cap.* 5. & 6.

§. VII.

Commotionem, dum adfectuum vocamus, obseruandum, quod ea voce vel *passiua*, vel *actiua*, commotio intelligi queat. Sunt igitur, qui hic passiuam saltem commotionem intelligunt, quo quid mouetur, seu motum recipit. Quo sensu & nonnulli adfectus, *passiones*, vocare

vocare malunt. * Sed non ſatis ad naturam adfectuum attendiſſe videntur. Praeter paſſionem enim, ſeu paſſiuam commotionem, omnino in omnibus adfectibus commotio quaedam actiua, niſus quidam cum obiecto quodam ſe vniendi, aut ab eodem ſe remouendi, conſpicitur.

* Hinc Graecis πάθη vocantur: latine tum apud veteres, tum apud recentiores, *paſſiones*, ſed diuerſo ſenſu. Nonnulli enim hos animi motus *paſſiones* dicunt, quod mens, vel vt PLOTINVS philoſophus Platonicus loquitur, quodammodo patiatur, quae & ratio eſt, cur RENATO CARTESIO, eiusque diſcipulis, ita audiant. Alii autem eos hoc nomine inſigniunt, quod corpus velut aliquid patiatur, & quaedam in eo fiat alteratio. vid. AVGVSTINVS de *ciuit. Dei lib. 9. cap. 4.* CICERO *animi perturbationes* vocat, *lib. 4. Tuſcul.* & *lib. 1. quaeſtion. academic.* immo ſemper fere, obſeruante IVSTO LIPSIO, *manuduct. ad philoſ. ſtoic. lib. 3. diſſertat. 7. pag. 121.* Quo ipſo ad illorum proxime videtur accedere ſententiam, qui adfectus pro mentis paſſionibus habent. Sed & ipſum nomen *adfectus*, vt nonnulli volunt, idem ſignificat, quod animus ſcilicet hominis pro obiectorum diuerſitate diuerſimode afficiatur, hoc eſt, incitetur, impellatur, turbetur, &c. At quaecunque demum horum nominum ſit ratio, ad rem ipſam quod attinet, vel ipſa experientia quemlibet condocere poteſt, in adfectu proprie ſic dicto, neutiquam eſſe meram paſſionem aut perceptionem, ſed tendentiam quandam ad hoc vel illud obiectum, & auerſionem ab hoc aut illo obiecto, adeoque & quandam actionem. In quo iterum in diuerſum abit RENATVS CARTESIVS, & quidam eius diſcipuli, qui in mente tantum paſſionem, in corpore autem actionem, vel motum illum actiuum, qui mentis perceptionem & paſſionem efficit, eſſe ſtatuunt, vid. ANTONIVS LE GRAND *inſtitut. philoſoph. part. 9. artic. 6. pag. 490.* MALEBRANCHIVS tamen, actionem quandam in mente admittere videtur. Motus enim in corpore mechanice per obiecti alicuius viſionem excitari, aſſerit, vnde ſequatur paſſio quaedam mentis, quae nos inclinet ad volendum ſeu adpetendum illud, quod corpori eſt vtile, de *inquirenda veritate lib. 5. cap. 1.* add. GEORGIVS WESENFELDIVS in *georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.*

§. VIII.

Vt diſtinctius haec explicent, ſolent nonnulli ſequentia in omni adfectu obſeruare: primo, confuſam quandam perceptionem, qua mens obiectum aliquod vt gratum aut ingratum, percipit; deinde, intimiorem ſenſum, ſi impreſſio paulo vehementior, aut etiam diuturnior acceſſerit; tum, determinationem quandam aut niſum voluntatis, ſe vniendi cum obiecto grato, & a ſe remouendi ingratum. His denique accedit delectatio quaedam, quae omni adfectui, etiam iis, qui circa rem ingratam verſantur, vt odio, irae, ineſt. * Stoici in omni adfectu tres gradus obſeruare ſolebant: ** propenſionem, adſenſum ſeu συγκατάθεσιν & ὁρμήν, qua de re iam alibi dictum.

* Ex hisce commotionibus mentis, quas indicauimus, prima & ſecunda, proprie eſt paſſio quaedam, tertia autem eſt actio, vltima iterum paſſio quaedam, accurate tamen loquendo, inter effectus potius ſeu conſequentia adfectuum, numeranda. Iuxta nonnullos altera illa commotio, ſeu intimior ille ſenſus, quo mens perfunditur, cum obiectum, adfectum excitare aptum, adeſt, illud, quod praecipuum eſt in adfectu, abſoluit, & κατ' ἐξοχὴν nomen adfectus ac paſſionis, promeretur. Sed cum validas ſuae non adferant ſententiae rationes, & ipſis fatentibus in omni adfectu proprie ſic dicto, commotio quaedam actiua accedat,

dat, nomina quoque adfectuum, amoris, odii, irae &c. actionem potius, quam passionem omnium consensu, suffragante etiam experientia, denotent, de actiua potius ista commotione dicere licebit, quod formaliter adfectum constituat, aut potius omnibus istis commotionibus iunctim sumptis, adfectus nomen tribuendum, cum reuera in omni adfectu proprie sic dicto adsint, licet quoslibet seorsim, ob summam motuum naturalium celeritatem, quae ex aliis etiam exemplis patet, obseruare semper non liceat. conf. MALEBRANCHE de *inquirend. verit. lib. 5. cap. 3. p. 18. seqq.* PHILARETUS *ethic. part. 1. cap. 6. §. 1. n. 7. p. 77.* WESENFELDIUS *georg. animi & vitae cap. 3. §. 7.*

** SENECA, *lib. 2. de ira, cap. 3. vt scias,* inquit, *quemadmodum incipiant adfectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius, quasi praeparatio adfectus, & quaedam comminatio, alter cum voluntate non contumaci, tertius motus est iam impotens qui rationem euicit.* add. IUSTUS LIPSIUS *manuduct. ad philos. stoic. lib. 3. differt. 7.* Vbi primus quidem gradus videtur respondere secundae, quam nos constituimus, commotioni, intimiori scilicet sensui ex efficaci obiecti cuiusdam repraesentatione orto: secundus & tertius ad actiuam, quam diximus, commotionem iure referuntur. Quin enim commotio ista aut fortior aut lenior sit, suosque gradus habeat, dubitari nulla ratione potest. Nec refragatus fuero, si & primum gradum ad actiuam istam mentis commotionem retuleris. Quidquid huius sit, id potius obseruandum, primum illum gradum, seu propensionem, vti vocabant, Stoicos pro adfectu non habuisse. Vnde celebris illa, inter Stoicos & Peripateticos agitata quaestio, sintne adfectus naturales, an voluntarii motus? diiudicanda, ex qua & altera pendebat, num tolli & eradicari adfectus possint & debeant, an vero satis sit, intra suos eos coërcere limites? Res omnis, vt aliae eiusdem generis controuersiae, in meram tandem abibat λογομαχίαν. Stoici adfectus negabant esse naturales, eosque voluntarios esse contendebant, sed vocem adfectus pro secundo & tertio gradu sumebant. Primum gradum, seu primum motum, qui homine inuito etiam excitari potest, adfectus nomine non comprehendebant. Peripatetici contra de primis etiam disputabant motibus, cum adfectus naturales esse asserebant. Et hinc, quid de altera quaestione censendum, patet, de qua tamen deinceps ex instituto. Adde, si placet, quae hac de re diximus in *differtat. 4. de erroribus Stoicorum in philosophia morali, §. 4.*

§. IX.

Omnis praeterea motus procedit a termino a quo, & tendit ad terminum ad quem. Et ita in adfectibus quoque res se habet. Terminus a quo est *malum*, siue *priuatio boni*, terminus vero ad quem, est *bonum*, siue *priuatio mali*. Vnde sua sponte consequitur, adfectum, accurate loquendo, semper in bonum, aut malum aliquod futurum, tendere. Namque natura & indoles motus, seu commotionis id postulat. * Et hinc porro colligitur, *dolorem & voluptatem, famam & sitim, terrorem subitaneum, antipathiam* item ac *sympathiam*, aliasque mentis commotiones mere passiuas. ** minime inter adfectus connumerandas esse.

* Qui aliter sentiunt, perceptiones rerum gratarum & ingratarum, cum adfectibus confundunt. Dubium moueri poterat de adfectu laetitiae & tristitiae; Cum illius obiectum iuxta vulgarem opinionem, sit bonum aliquod praesens, huius, malum aliquod praesens. Sed quid ad hoc respondendum sit, patebit, cum laetitiae & tristitiae indolem speciatim declarabimus.

** conf. quae dixi, *element. philos. pract. part. 1. cap. 2 sect. 2. §. 38. seqq.* Probe autem obseruandum, licet dolor, voluptas, sitis, fames, & similes perceptiones iucundae, aut molestae, proprie loquendo non sint adfectus, facile tamen adfectibus occasionem praebent: indeque fieri potest, vt cum adfectibus ipsis quandoque confundantur.

§. X.

§. X.

Inter caussas adfectuum, primum locum tenet, quae & proxima est, obiecti cuiusdam sub ratione grati aut ingrati, repraesentatio. Ea vero repraesentatio, tum per sensus externos fit, tum per imaginationem. * Neque tantum per imagines rerum, quas sensibus percepimus, sed quas ipsi nobis fingimus, adfectus, iique vehementissimi excitari possunt, vti iam supra obseruauimus.

* Quod repraesentatio obiecti per sensus externos facta, adfectus moueat, experientia omnes condocet. Ordinarie etiam longe vehementiores sunt adfectus obiecto praesente, quam eodem absente, etsi per imaginationem repraesentato. Quo diurius etiam & saepius obiectum praesens est, eo vehementius non tantum adfectus concitatur, sed maior pronitas ad eundem adfectum resuscitandum, contrahitur. Id quod in vitae quoque christianae praxi sedulo obseruandum. Qui enim tentationes ex prauis adfectibus vincere cupiunt, obiecta remoueant vel euitent necesse est, quae prauos excitare adfectus possunt, nisi operam, quod aiunt, oleumque perdere velint. Imprudentissimi sunt mortalium, qui obiecta eiusmodi non tantum non euitant, sed studiose quandoque quaerunt, & tum de humana imbecillitate, quod per eam prauis adfectibus resistere nequeant, conqueruntur. Ad imaginationem quod attinet, per eam non tantum obiecta, quae sensibus percepimus, sed & quae ipsi fingimus, repraesentari, iam supra obseruauimus: & his non minus quam illis adfectus quam vehementissime moueri, certissimum est. Sic in iram concitari homines videas, supponentes, si alicuius rei possessione potiantur, & super ea forte cum aliquo dimicandum esset, cum vtrumque incertum, imo merum adhuc sit non-ens. Latius iste morbus hominum se diffundit, quam cogitari potest, & peccatis quamplurimis occasionem praebet. Existimare etiam aliquis posset, Stoicis hinc ansam suppeditatam, vt adfectus in *opinionibus* consistere, existimarent: caussam adfectus, cum adfectu ipso confundentes, *conf.* PHILARETVS *ethic. part.* 1. *cap.* 6. *§.* 1. *pag.* 75. Hine prauas eiicere opiniones, rectas contra de rebus omnibus habere, praestantissimum adfectuum remedium, putabant. M. AVRELIVS ANTONINVS imperator & philosophus: πᾶν ὑπόληψις; *in opinione sita sunt omnia, lib.* 1. §. 15. Aeque ac SENECA: *omnia ex opinione suspensa sunt: epist.* 78. Iterum ANTONINVS: τὴν ὑποληπτικὴν δύναμιν σέβε. *facultatem opinatricem venerare. In hoc enim sita sunt omnia, vt menti tuae nulla insit cogitatio, quae vel naturae, vel animantis ratione praediti, conditioni non sit consentanea. lib.* 3 §. 9. Et alibi: *si propter extraneam aliquam rem perturbaris, non illa tibi, sed tuum de ea iudicium* (h. e. opinio, namque & hanc κρίμα, *item* κρίσιν, adpellitare solent) *molestiam adfert: id vero vt aboleas, in tua est potestate &c. lib.* 8. § 4 Et *lib.* 12. §. 20. *eiice opinionem*, βάλε ἔξω τὴν ὑπόληψιν, *& saluus es, nemo id prohibebit.* Sic & EPICTETVS: ἐφ' ἡμῖν ὑπόληψις, *in nostra potestate est opinio, enchirid. cap.* 1. add. THOMAS GATAKERVS ad *Antonini lib.* 2. §. 15. & *lib.* 3. *§.* 9. Opiniones vero, seu peruersas imaginationis repraesentationes, eiicere, an simpliciter in nostra potestate sit, vt Stoici contendebant, diiudicandum ex illis, quae supra de imaginatione diximus.

§. XI.

Imaginationis autem cum magna sit diuersitas, nec vno eodemque apud omnes se habeat modo, ratio inde patet, cur ex vnius eiusdemque obiecti repraesentatione, diuersi oriantur adfectus. Cuius diuersitatis caussae, tum aliunde, tum ex determinatione imaginationis, in infantia facta, repetendae. * Quemadmodum & ea imaginationis

nis euenire mutatio poteſt, vt eiusdem obiecti repraeſentatio, in vno eodemque homine, effectum contrarium producat.

* Qui enim per primam obiecti impreſſionem excitati ſunt adfectus, recurrere ſolent, eodem iterum nobis oblato. Prima autem impreſſio variare poteſt, tum pro aliarum circumſtantiarum varietate, tum maxime pro varia cerebri conſtitutione, ſiue haec in vtero materno, quod ſaepiſſime contingit, ſiue conſuetudine, ſiue caſu aliquo fuerit contracta. Et haec praecipua ratio eſſe videtur, (conſtat enim, alias etiam quandoque concurrere cauſſas) cur vnius eiusdemque obiecti repraeſentatio, apud diuerſos homines, diuerſos producat adfectus. Sic quod amorem incendit apud vnum, alterum ad odium concitat. Hoſtis adſpectus alteri iniicit metum, alterum ad iram & vindictam inflammat, & ſic porro. Quod in vno eodemque homine mutatio eiusmodi contingere poſſit, vt, quae primum grata fuerint, mox ingrata ſint, vt odium excitent, quae ad ſui amorem nos antea mouerunt, &c. experientia quoque omnes condocere poteſt.

§. XII.

Repraeſentatio etiam obiecti ſub ratione grati aut ingrati, fieri debet cum relatione quadam ad nos ipſos. * Bonum namque, aut malum aliquod, ſiue verum ſit, ſiue apparens, ſi nos ipſos non afficiat. ſiue reuera, ſiue ſecundum opinionem noſtram, nos minime mouebit. Saepius namque ex mera opinione, ſeu imaginatione, oriri, vt aliquid pro bono reputemus, idque adeo gratum nobis exiſtat, ex iam dictis conſtat. Adfectum autem non oriri, niſi ad nos ipſos haec bona aut mala, ſiue ex vero, ſiue per vanam perſuaſionem referamus, & experientia quemuis docet, & philautiae, quae innata omnibus eſt, ratio ſuadet.

* Etiamſi enim aliquando malis aut bonis aliorum commoueri videamur, re tamen accuratius expenſa, deprehendemus, ſemper relationem quandam ad nos ipſos, latitare. Id quod in adfectu commiſerationis, inuidiae, ſimilibusque, luculenter conſpicitur. Ceterum cum hodie homines inordinato amore ſui laborent, non poſſunt non ex relatiuo hoc obiectorum intuitu, multi adfectus praui & illiciti oriri. Hinc enim contingit, vt multa vtilia nobis, iucunda, honorifica credamus, quae maximum damnum, dolorem, dedecus afferunt. Hinc etiam contingit, vt in relatione iſta, ad eas ſaltem, aut praecipue, attendamus circumſtantias, quae augendae paſſioni inſeruiunt, & quae alia ſunt eiusdem generis, notata quoque WESENFELDIO, in *georg. animi & vitae cap.* 3. §. 11. 12. Quarum quidem obſeruationum, in adfectuum regimine, adeoque & vitae chriſtianae praxi, vſus maximus eſt, & longe ampliſsimus.

§. XIII.

Ceterum ex iſta, quam deſcripſimus, animi commotione, varii ſequuntur effectus. Statim enim cum ea coniunctus eſt, motus extraordinarius ſanguinis, * & ſpirituum animalium. Vnde alii rurſus effectus, tum in corpore, tum in mente conſequuntur. Et in corpore quidem, membrorum quorundam poſitus ſingularis conſpicitur, adfectui reſpondens. ** Eo vultus cumprimis pertinet mutatio, in cuius lineamentis, adfectus ſignum ſaepius tam luculenter conſpicitur, vt ad eum occultandum, omnem fruſtra adhibueris diligentiam. Sic & membra

membra quaedam disponuntur ad id agendum, quod adfectui est conveniens, idque non sine luculentissimo diuinae prouidentiae documento.

* Non tamen in omnibus adfectibus vnus idemque est sanguinis ac spirituum motus: sed alius in amore, alius in odio, alius in laetitia, alius in tristitia, & sic porro. In motuum istorum diuersitate explicanda, studium operamque suam collocarunt philosophi: legendusque ea de re prae caeteris est DE LA CHAMBRE, *dans les charactéres des passions &c.*

** Exempli loco esse possunt ista SENECAE, quibus membrorum positum, qualis in ira vehementiori esse solet, eleganter describit: *audax, & minax vultus, tristis frons, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria, irascentium signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordiis sanguine. Labia quatiuntur, horrent & subriguntur capilli, spiritus coactus, & stridens articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens &c. lib. 1. de ira cap. 1.* Eadem ratione & reliquorum adfectuum, praesertim si vehementiores fuerint, signa quaedam externa in corpore deprehenduntur. In vultus autem lineamentis, quod mutatio quaedam sequatur, vel pictoribus exploratum est, qui haud extremam artis suae partem existimant, adfectuum, quae in vultu hominum adparent, recte exprimere signa posse. Sed vti diximus, externa ista tum maxime conspiciuntur signa, cum adfectus fuerint vehementiores: nec in omnibus vna eademque ratione compatent, quod vel irae exemplo patet, quae diuersimode se exerit apud diuersos.

§. XIV.

Sed in mente quoque varii adfectuum se exerunt effectus. Per eos enim velut caligo quaedam intellectui offunditur, vt perspicere rei veritatem non valeat, longeque aliter iudicet, quam eum iudicare oportebat. * Quod si saepius contingat, habitualis tandem quaedam dispositio ad praue de rebus quibusdam iudicandum contrahitur, cessante etiam adfectu, remanens. Id quod de voluntate itidem obseruandum, posse scilicet & in ea, per adfectus saepius repetitos, habitualem quandam produci dispositionem, & procliuitatem ad similes adfectus, obiectis licet, quae eiusmodi adfectus concitare solent, remotis.

* Quod de ira dici solet: *impedit ira animum, ne possis cernere verum,* de omni adfectu longe est verissimum. Praeclare CICERO: *quemadmodum oculus conturbatus non est probe adfectus ad suum munus fungendum, & reliquae partes totumque corpus a statu cum est motum, deest officio suo & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum; Tuscul. quaest. lib. 3. p. m. 1133.* Qui amore erga alios homines, aut res quaspiam incensi sunt, ita subinde excoecantur, vt naeuos, defectus, vitia eorum nulla ratione cernere queant. Et rursus, qui alios homines, aut res quasdam odio prosequuntur, nihil in iis quod laude dignum sit, sibi deprehendere videntur. In amicis, aut rebus, quas amamus, placent omnia: in inimicis, aut rebus, quas odio prosequimur, omnia displicent. Hinc errorum infinita seges. Si quis certae in religione sectae addictus sit, & caussae adsint, quae vt eam sectam amet, efficiunt, nihil tam absonum, ineptum, turpe, cum ratione aut verbo diuino pugnans, in ea deprehendetur, quod non laudabile, aut ad minimum excusabile censeat. Contra, si quis contra homines sectae quae displicet, addictos, odio incensus sit, nihil nisi impium, execrabile, stultum, in iis sibi deprehendere videbitur. Videas hinc viros alioqui iudicio pollentes, homines vix mediocriter doctos, ceu rara & excellenti eruditione praeditos euehere, quod amoris adfectus cuncta exaggeret, & alios rursus etsi doctissimos con-

contemnere, quod displiceant, & in illorum se insinuare fauorem non didicerint. Pleraque sane de rebus sacris & ad religionem spectantibus, de rebus itidem literariis, de aliorum hominum virtutibus, eruditione, scriptis, iudicia, adfectum quendam comitem habent: hinc & pleraque falsa sunt, nec iustum hominibus, aut rebus, aut libris pretium statuunt. Vnde quam late iste intellectus morbus, quem adfectus illi adferunt, per omnem rem ecclesiasticam, ciuilem, litterariam, se diffundat, quilibet intelligit. Hinc & logicae artis magistri, praeiudiciorum plurimorum fontem in adfectibus quaerendum esse, iampridem docuerunt.

§. XV.

Licet autem adfectus, prout post lapsum se habent, humanae imbecillitatis sint documenta, * commoda tamen etiam quaedam ex accidenti adferunt, & hac ratione diuinae prouidentiae argumentum luculentissimum praebent. Namque & conseruandae sanitati interdum inseruiunt; & ad ea, quae ratio vtilia & salutaria esse dictitat, hominem quandoque exstimulant; plurimum denique ad vitam socialem conferunt. Sine adfectibus enim homo si esset, nec poenis nec praemiis, adeoque nec legibus fere ipsis, locus esset, certe ratio non superesset, qua ad legum obseruantiam cogi homines atque compelli possent. ** Quod vero etiam sua incommoda grauissima habeant, & intimam humanae naturae corruptionem apertissime prodant, ex dicendis constabit.

* Dicetur hac de re ex instituto deinceps §. 41. *seqq.*

** Distinctius adfectuum commoda ab aliis ita enarrari solent, quod tum ad conseruationem, tum ad felicitatem hominis aliquid conferant. Ad conseruationem conferunt aliquid aut per se, aut per accidens. Per se aliquid eo conferunt, dum indicationes quaedam naturales sunt eorum, quae vitae animali conueniunt; dum vrgentes stimuli sunt, qui homines impellunt ad ea, quae conseruationi eius conducunt, suscipienda; & denique quod corpus eiusque membra ad eos componunt motus, qui rerum vtilium prosecutioni inseruiant. Per accidens ad hominis conseruationem aliquid conferunt, dum & tuendae sanitati quandoque inseruiunt. Vehementi namque spirituum agitatione in homine microcosmo idem praestare videntur, quod venti maiori in mundo. Quemadmodum enim hi aërem expurgant, ita illi sanguinem quasi ventilant, ne stagnans putrescat. Sed ad vniuersi quoque generis humani conseruationem conducere adfectus contendunt, dum ad eius propagationem homines impellunt. Porro ad felicitatem hominis eos facere autumant, dum animum disponunt ad expetendum, quae ratio dictitet esse vtilia. Vnde PLATO, adfectus *animi alas & quadrigas*, vocauerit. Hinc, etsi in consilium rerum agendarum admitti non debeant, ratione, non adfectu, eum in vsum data, consiliorum tamen executioni, interuenire eos posse atque debere. Quo sensu Peripatetici adfectus dixerint, *ardores animorum, cotesque virtutum.* Huc illud quoque LACTANTII pertinet, *lib. 6. diuin. institut. cap. 15. Adfectus, velut vbertas est naturalis. Ad quam cum verus cultor accesserit, statim cedentibus vitiis, fruges virtutis oriuntur. Deus itaque cum hominem primum fingeret, mirabili prouidentia ingenerauit ei prius istas animi commotiones, vt posset capere virtutem.* Denique & hoc addunt, ad externam omnium hominum facere felicitatem adfectus, dum ad societates ineundas eos extimulent, earundemque vincula existant. Haec similiaque ad ostendenda adfectuum commoda, vulgo adferri in medium solent: quae tamen cum grano quodam salis sunt accipienda. Primo namque non de omnibus, sed de quibusdam saltem

tem adfectibus, quae dicta sunt, admitti possunt. Quidam enim adfectus & conseruationi & felicitati tum singulorum hominum, tum humani generis, per se & e diametro aduersantur. Deinde, qui vtiles & salutares esse videntur, noxii subinde fiunt, si modum exeedant. Porro, vt legitima ratione subigantur diriganturque adfectus, non est positum in hominis naturalis sibique relicti arbitrio, sed est diuinae gratiae opus. Ex adfectibus autem exorbitantibus longe maiora & frequentiora inter homines existunt damna. Destruunt sanitatem, accelerant mortem, turbant pacem & tranquillitatem priuatam & publicam, sunt litium, bellorum, tumultuum, variarumque calamitatum caussae, &c. Praecipue vero notandum, quod virtutes, quae ex adfectibus, praesertim in hominibus irregenitis, procedunt, non sint verae virtutes, sed splendida vitia, quae virtutum saltem speciem mentiuntur, vt ex dicendis constabit luculentius.

§. XVI.

Solent adfectus in *primitiuos & deriuatiuos* dispesci. De primitiuorum adfectuum numero, non vna eademque virorum doctorum est sententia. * Sed rem omnem accuratius pensitantes, agnoscent, duos saltem constitui posse adfectus primitiuos, *adpetitum* seu *amorem*, *& auersationem* seu *odium*. Idque inde patet, quia obiectum generale omnium adfectuum, aut *bonum* aliquod est, aut *malum*, *gratum*, aut *ingratum*. Si ergo in bonum aliquod feratur adpetitus, vocabitur *amor*, ** sin in malum, vt illud *auersetur* & a se remoueat, vocabitur *odium*. Idemque docet adfectuum omnium inductio. Quocunque enim nomine veniant, amorem in iis deprehendes vel odium, differentia aut ab obiecto peculiari, aut ex certa, quae accedit, relatione, aut ex gradu vehementiori, vel leniori, desumenda. Vnde & constat, deriuatiuos, quos vocant, adfectus, nihil aliud esse, quam certas amoris aut odii modificationes.

* Stoici quatuor principes adfectus statuebant, *laetitiam*, *tristitiam*, *desiderium* siue *cupiditatem fugam* siue *abominationem*. vid. CICERO *lib. 4. quaestion. Tusculan.* BOETHIVS *lib. 1. consolat. philosoph. metr. 7.* add. LACTANTIVS *lib. 6. diuinar. institut. cap. 15.* AVGVSTINVS *lib. 14. de ciuit. Dei cap. 3.* EPICVRVS tres praecipuos adfectus statuit, *laetitiam, dolorem, cupiditatem*, qua de re in *syntagmate philosoph. epicuraeae*, legendus PETRVS GASSENDVS. Scholastici vndecim adfectus numerant, quorum sex in appetitu concupiscibili, quinque in irascibili reperiri, contendunt. In concupiscibili tres, qui pro obiecto bonum aliquod habeant, idque vel in se & absolute spectatum, vnde *amor*, vel vt absens, vnde *desiderium* siue *concupiscentia*, vel denique vt praesens, vnde *gaudium* siue *delectatio*; & tres, qui pro obiecto malum aliquod habeant, idque iterum vel absolute tale, vnde *odium*, vel vt absens consideratum, vnde *fuga* siue *auersatio rei*, aut denique quatenus praesens est, vnde *dolor* siue *tristitia*. In adpetitu, quem vocant, irascibili quinque collocant, tres ratione boni, vt *spem*, *audaciam*, *iram*, duos ratione mali, *desperationem* & *metum*. vid. LAELIVS PEREGRINVS de *adfectibus cap. 5.* CONTARENVS de *tranquillitate humana lib. 2. cap. 1.* aliique. RENATVS CARTESIVS sex passiones primitiuas statuit, *admirationem*, *amorem*, *odium*, *cupiditatem laetitiam*, *moerorem*, de *passionibus*, *part. 2. §. 69*. Quas quidem ad tres adfectus restringit HENRICVS MORVS, *admirationem* scilicet *amorem* & *odium*, in *enchirid. ethic. pag. 29.* VINCENTIVS PLACCIVS duos adfectus principales constituit, *resolutionem* & *irresolutionem*, in *accessionibus ethic.* & quidem *physiol. cap. 4. §. 12.* Rectis-

sime

sime equidem WOLFGANGVS HEIDERVS pronuntiat, adfectus numerare velle, apteque disponere, rem esse laboris plurimi, & successus incerti. *system. philosoph. moral. part.* 2. *pag.* 316. Nihil tamen obstat, quo minus ad duos adfectus principes, *amorem* & *odium*, ceteri omnes reuocentur. Reliqui sane, qui aut alios, aut plures adfectus primitiuos constituunt, eorum numerum sine necessitate multiplicant, dum pro adfectibus habent passiones aut motus, qui tamen inter adfectus minime sunt connumerandi, aut inter primitiuos referunt, qui inter deriuatiuos erant collocandi. Id quod facile exemplo adfectuum primitiuorum, quos CARTESIVS constituit, demonstrari potest. Scholasticorum enim commenta de numero & partitione adfectuum, indigna sunt, quae refutentur. Admirationem scilicet perperam inter adfectus referri, cum aliunde, tum inde etiam patet, quod ad intellectum pertineat, adfectus autem proprie sic dictos in voluntate sedem habere, iam supra demonstrauimus conf. quae diximus in *element. philos. pract. part.* 1. *c.* 2. *sect.* 2. §. 46. Reliquos CARTESII adfectus primitiuos, ad duos hosce, amorem & odium, reduci posse, iam probe intellexit HENRICVS MORVS *l. c.* Et laetitiam sane ac tristitiam inter adfectus deriuatiuos referendas esse, ex dicendis constabit. Cupiditas est extra controuersiam amoris species, & ab obiecto, quod amamus, quoue potiri cupimus, specialem denominationem sortitur, vt exemplo adfectus auaritiae, voluptatis, &c patet. Ideoque & superuacaneum duximus, locum peculiarem inter adfectus, cupiditati, assignare. Duo itaque saltem relinquuntur adfectus principes & primitiui, *amor* & *odium*. Et haec sententia rationibus etiam in thesi iam allatis vlterius confirmatur, quarum altera ab obiecto duplici omnium adfectuum, altera ab inductione, qua constet, adfectus deriuatiuos nihil aliud esse, quam certas amoris & odii modificationes, desumpta est. add. ARNOLDI WESENFELDII *georg. animi & vitae part.* 2. *cap.* 1. §. 5. Ex theologis proxime ad nostram sententiam accedit IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 4. §. 25. Dubium equidem hic oriri posset, quod cum amore odium, & vice versa cum odio amor, semper coniunctus esse videatur. Ita namque est, dum gratam seu bonam rem amamus, non possumus non absentiam eius odisse, & vice versa. Vnde colligere aliquis posset, vnicum saltem esse adfectum principem. Enimuero, licet isti motus coniuncti sint, sunt tamen diuersi, mentemque aliter adficiunt, vnde ab eo, qui praeponderat, adfectus recte denominationem sortitur. conf. *element. philosoph. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 2. §. 60.

** Vt eo rectius, quae dicuntur, intelligantur, quid *amoris* & *odii* nomine hic nobis veniat, paucis explicandum. Sumitur namque vox *amoris* primo pro habituali quadam propensione ad aliquid amandum, prouti supra eam vocem accepimus. Deinde pro adfectu, cum actu eiusmodi motus in mente existit, quo incitatur ad se eum obiecto aliquo bono vniendum. Denique in specie pro amore libidinoso ea vox accipitur, quae apud poetas, aliosque, frequens est significatio. Prima & vltima significatio hic in censum non veniunt, sed media: at ita, vt in hac quoque significatione abstracte velut amor consideretur, cum concrete spectatus nunquam sit sine aliqua determinatione aut modificatione, vnde & nomen speciale adfectus cuiusdam deriuatiui sortitur. Interim si ita generatim amor vt adfectus consideretur, conueniunt ei, quae adfectibus omnibus sunt communia: speciatim tamen excitatur per repraesentationem obiecti sub ratione grati; vnde qui in mente oritur motus, tendit ad vnionem cum isto obiecto, adeoque & amor *adfectus vnionis* vocari solet, hinc & motus sanguinis expansiuus ordinarie in eodem sequitur. In odio, omnia contrario modo sese habent. Repraesentatio fit sub ratione ingrati, vnde qui sequitur motus mentis, est *motus separationis*, quo obiectum fugimus, & nos velut ab eo remouere annitimur: sanguisque ideo etiam plerumque a partibus corporis externis, ad cor retrahitur. Vnde quodnam inter amorem & odium intercedat discrimen, adparet.

§. XVII.

§. XVII.

Si ergo obiecta varia adfectuum spectes, magna hinc amoris odiique diuersitas, plurimique adeo adfectus deriuatiui. Bonum namque, in quod fertur amor, vel *verum* est, vel *adparens*. * Adparens sub ratione vel *decori*, vel *vtilis*, vel *iucundi* exhibetur: vnde adfectus *ambitionis, auaritiae, voluptatis.*

* Istam, quae ex obiecti diuersitate oritur, adfectuum differentiam, pauci attingunt, cum tamen vel maxime vt ad eam attendamus, mereatur. Sed vt recte, quae dicta sunt, intelligantur, obseruandum, discrimen inter bonum verum & adparens, non semper tantum ab obiecto, sed simul etiam a modo, quo homines circa obiectum istud versantur, pendere. Quae sua natura illicita sunt, nec amari vlla ratione debent, semper sunt bona apparentia: perniciem quippe adferunt, quamcunque etiam boni speciem prae se ferant. Contra sunt quaedam, quae si legitimo modo & ordine adpetantur, homini reuera prosunt, cum noceant contra, si immoderate & cum excessu adpetantur. Et haec aut in verorum, aut adparentium bonorum classem referenda sunt, pro diuerso isto, qui inter ea & adpetentem, intercedit respectu. Accurate haec si aestimes, emendatae voluntatis hominibus multa bona vera erunt, quae reliquis sunt adparentia. Et in hos solos etiam eiusmodi adfectus cadunt, qui circa bonum honestum versantur, adeoque innoxii sunt, & minime vituperabiles. Cum vero eorum bonorum, quae legitima & honesta ratione amantur, magna iterum sit varietas, adfectus quoque varios & multiplices hinc iterum oriri necesse est: qui rursus & in eo a se inuicem differunt, quod in quibusdam bonum illud honestum simul habere queat rationem aut iucundi, aut vtilis, aut decori. Licet enim bonum verum & honestum in se vnum sit, diuerso tamen respectu exhiberi & repraesentari potest. Bonum autem adparens etsi varium sit & multiplex, ad tres tamen classes omnia, quae homines mouent, reuocari possunt, vt iam supra pluribus a nobis est demonstratum. Quaedam enim decora seu honorifica, hoc est, ἐξοχὴν quandam prae aliis adferentia nobis videntur, quaedam vtilia, quaedam autem delectantia. Vnde vt tres propensiones, ita etiam tres adfectus in hoc genere principales oriuntur, *ambitio*, *auaritia*, & *voluptatis cupiditas.* Cumque quodlibet singulorum istorum adfectuum obiectum in varias species iterum abeat, insignem iterum adfectuum specialium varietatem, inde oriri necesse est. Vt quae diximus eo rectius intelligantur, exemplo *ambitionis*, ea declarabimus. Adfectum ambitionis, ab inclinatione ad ambitionem, sedulo distinguendum esse, recte iam obseruauit MALEBRANCHIVS de *inquir. verit lib. 5. cap. 2. pag. 14*. Idemque agnoscit STEPHANVS CHAVVIN. *in lexic. philosoph. voc. ambitio*, vbi eam describit per cupiditatem, siue eam animi passionem, quae honores ac dignitates, nimiopere, ac inordinate, adpetit. Accuratius si hunc adfectum considerare velis, notandae primo essent caussae remotae, quas inter emineat temperamentum corporis cholericum, quanquam educatio, consuetudo, conuersatio, & aliae caussae morales, plurimum huc conferant. Caussa proxima est repraesentatio obiecti sub ea ratione, qua ἐξοχὴν & eminentiam quandam prae aliis, nobis tribuere queamus. Cumque ea quae eiusmodi ἐξοχὴν conciliant, vt imperium, honor, laus &c. ita comparata esse videantur, vt intellectu saltem percipi, non imaginatione repraesentari queant, dubium equidem circa repraesentationis modum suboriri posset. Quod tamen statim euanescet, si cogitemus, externa imperii, honoris, dignitatis, laudis, signa, imaginatione facile exhiberi posse, quibus etiam vel maxime homines ambitionis oestro percitos delectari, constat. Quae quidem signa, vt & ipsa obiecta ambitionis, vti varia admodum sunt, ita non vna eademque ratione apud omnes ambitionis se exerere adfectum, palam est. Ex repraesentatione obiecti, quodcunque demum illud sit, certa mentis oritur commotio, praeuium habens sensum aliquem gratum, quem reipsa percipere rectius, quam verbis exprimere licet, qui tamen a sensu, quem alii adfectus efficiunt, maximopere differt. Tandem & certus sanguinis ac spiri-

tuum animalium hinc ſequitur,motus, quem determinare difficile eſt. Interim ambitionis ſigna in corpore, praeſertim vultu conſpiciuntur, dum magno ſupercilio contemnere alios videntur, qui hocce adfectu aguntur in transuorſum. Haec ſpecimis loco ſunto, vt intelligatur, quo pacto in reliquorum adfectuum natura & indole inueſtiganda, ſit procedendum.

§. XVIII.

Porro obiectum amoris, tum alios homines, tum res reliquas amorem concitare aptas, ſub ſe complectitur. Aliorum hominum, cum diuerſus ad nos reſpectus ſit, amor inde vel *beneuolentiae*, vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, dicitur. * Beneuolentiae quidem, ſi inferioris conditionis ſit, quem amamus, amicitiae, ſi aequalis ſit, & denique deuotionis, ſi ſit ſuperior. De odio id pariter intelligendum, quod de amore diximus.

* Diuerſas hasce amoris, pro adfectu ſumpti, ſpecies conſtituit RENATVS CARTESIVS de *paſſionibus part*. 2. §. 83. quem plerique ex hac ſchola ſequuntur. Diſplicet tamen haec amoris partitio ARNOLDO WESENFELDIO, primo, quod beneuolentia tantum effectus amoris ſit, qui per omnes eius ſpecies ſe diffundat; deinde quod aequalitas exiſtimationis, neutiquam faciat amicitiam; denique, quod exiſtimatio iſta, qua aliquem pluris facimus, admirationis ſoboles ſit, nec cum natura amoris connecti poſſit: in *georgic. animi & vitae, part*. 2. *cap*. 9. §. 4. & 5. Haec vero me nondum commouent, vt eam prorſus reiiciendam eſſe ſententiam, exiſtimem. Beneuolentiae enim vox diuerſimode accipitur, & praeter propenſionem ad benefaciendum iis, quos amamus, quae pro effectu omnis amoris cenſeri poteſt, etiam aliquid amori ſuperiorum erga inferiores proprium, ſignificat, quamuis & plerumque ſuperiores tantum inferioribus benefacere queant. Quod aequalitas exiſtimationis non ſemper ad amicitiam requiratur, concedo. Quia tamen ordinarie amicitia eſt aequalium, nihil obſtat, quo minus amor aequalium, dicatur amor amicitiae. Cum vero negat auctor, exiſtimationem cum natura amoris connecti poſſe, quid ſibi velit, non ſatis capio. Quod enim exiſtimatio, ſeu iudicium de iis, quos amamus, modificationem quandam amoris efficiat, ipſa experientia docet. Nec conceſſerim, exiſtimationem eſſe filiam admirationis. Ceterum haec amoris pro adfectu ſumti partitio, facile conciliari poteſt cum diuiſione amoris ſumti pro propenſione habituali, cuius ſupra *ſect*. 4 §. 116. mentionem iniecimus. Adfectus enim propenſionibus quodammodo reſpondent: cum, ſi propenſiones in actum erumpant, adfectus inde oriantur. Nimirum, amor concupiſcentiae reſpondebit quodammodo amori rerum, vt amor complacentiae quadantenus amori perſonarum, quanquam & hae amore concupiſcentiae amari poſſint, vti ſupra dictum. Interim ſi tantum ad perſonas amor complacentiae referatur, pro diuerſo reſpectu, qui inter nos & eos quos amamus intercedit, erit vel *beneuolentiae* vel *amicitiae*, vel *deuotionis*, qui & obedientiae, dici poteſt. Supra equidem amoris amicitiae, & deuotionis ſeu obedientiae, tantum mentionem fecimus; ſed ratio eſt, quia ibi ſpeciatim de amore Dei ſermo erat, quem ſicuti neutiquam tanquam inferiorem homines vnquam ſpectare poſſunt, ita amor beneuolentiae ex parte hominis, ibi locum inuenire non poterat.

§. XIX.

Quod ſi ad amorem aut odium, accedat iudicium, de facilitate vel difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum imminens remouendi, oritur inde *ſpes*, *metus*, *laetitia* & *triſtitia*. Cum enim bonum, quod amamus, nos facile obtinere poſſe credimus, amor iſte

voca-

vocatur *ſpes*, * quod ſi poſſeſſio eius iam immineat, aut poſſeſſionis continuatio, *laetitia* dicitur. Aut enim inter adfectus non eſt referenda, aut haec illi adſignanda eſt notio. ** Spei *metus* *** opponitur, ſi difficultas quaedam aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, ſe exerat; quod ſi nulla adſit ratio aut obtinendi bonum, aut declinandi malum, aut *deſperatio*, **** inde oritur, violenta media eluctandi quaerens, aut *triſtitia*. * Atque in hiſce, vt eminentior gradus metus conſpicitur, ita ex eminentiori gradu ſpei, *fiducia* oritur, atque *ſecuritas*. ** Si laetitia cum vehementiori motu ſit coniuncta, cauſſa eius inopinato nobis allata, *conſternatio*, gignitur, *** *terror* autem & *trepidatio*, ſi idem in triſtitia contingat.

* Recentiores quidam docent, ſpem eſſe adfectum mixtum ex laetitia & cupiditate. conf. PHILARETVS *ethic. part.* 1. *cap.* 7. §. 6. Sed perperam. Concedunt enim, ſpem verſari circa bonum futurum: fatentur quoque, laetitiam occupari circa bonum praeſens. Qui ergo laetitia poteſt ſpem progignere? Praeterea, cur cupiditati locum inter adfectus primitiuos non concedamus, iam ſupra diximus. Ceterum cum ſpes praecipue ab opinione pendeat, quam de facilitate bonum aliquod impetrandi fouemus, & vero quo minus homines iudicio pollent, eo facilius ſibi perſuadeant, ſe bonum aliquod, quod concupiſcunt, obtinere poſſe, ratio inde patet, cur iuuenes, foeminae, hominesque temperamento ſanguineo praediti, ad ſpem facili negotio animo concipiendam, prae reliquis proni ſint. Non enim eo pollent iudicio, vt difficultates omnes, quae obſtant, perſpicere valeant: hinc multa facillime impetrari poſſe credunt, quae tamen difficulter obtinentur. Quae cauſſae ſpei ſint, tum proxima, tum remota, quiue effectus, ex dictis fere colligi poteſt: quae & ſi probe obſeruentur, reliqua, quae paſſim circa hunc adfectum occurrunt phaenomena, explicare haud difficile fuerit.

** Supra enim obſeruauimus, omnem adfectum proprie ſic dictum, tendere in bonum aliquod aut malum futurum. Et ſane cum bonum aut malum praeſens eſt, tendentia ad bonum, & fuga a malo locum non habet, adeoque nulla eſt animi commotio, ſeu adfectus, ſed potius quies quaedam. Si ergo laetitiam, vt vulgo fit, definiueris per adfectum, qui verſatur circa bonum aliquod praeſens, perperam laetitiam inter adfectus referes. Ex bono praeſenti voluptatem quandam homines capere, verum eſt: haec autem voluptas, cum maxima animi tranquillitate ſubinde coniuncta, non eſt adfectus. Quodſi igitur laetitia inter adfectus referenda fuerit, tum vti dictum, pro obiecto habebit aut bonum aliquod iamiam imminens, aut eius, cuius iam adepti poſſeſſionem ſumus, continuationem. Et haec ni fallor notio, cum ea, quam plerique homines huic adfectui tribuunt, quam optime conueniet. Nolo tamen & illis refragari, qui laetitiam ex adfectuum numero excludunt. ARNOLDVS WESENFELDIVS, laetitiam pariter ac triſtitiam non voluntatis, ſed intellectus paſſiones eſſe contendit, in *georg. animi & vitae part* 2. *cap.* 17. §. 4. & 5. Sed ſi laetitia ad intellectum ſaltem, non ad voluntatem pertinet, omnino adfectibus non erit annumeranda. Contra experientiam praeterea & cuiusuis ſenſum eſt, laetitiae & triſtitiae in intellectu aſſignare ſedem, adeoque nec refutatione indiget. Quodſi ea, qua diximus, ratione, laetitiam concipiamus, hoc ſaltem ſupererit dubium, an & qua ratione a *ſpe*, item a *fiducia*, differat? Ad quod reſpondemus, a ſpe differre laetitiam, propinquitate obiecti. Si enim obiectum longinquum eſt & remotum, vocatur adfectus, qui circa illud verſatur, *ſpes*, ſin proxime imminens, aut continuandum, *laetitia*. Vnde gradu ſaltem differre ſpem & laetitiam concludimus: in ceteris conuenire, adeoque & quae de ſpe dicta, ſuo modo in laetitiam quadrabunt. Fiducia autem, a ſpe pariter ac laetitia, differt quoad gradum iudicii de facilitate aut difficultate

bonum

bonum aliquod impetrandi. Quodsi enim certi velut simus, nos bonum aliquod etsi post longum demum temporis internallum, obtinendum, impetraturos, tum *fiducia* vocatur, quae absque illa certitudine, *spes* vocari solebat. Sed de fiducia deinceps. Stoici, vt hoc vnicum adhuc addamus, distinguere solebant, inter gaudium & laetitiam, dicentes, sapientem semper in *gaudio esse*, eundem autem minime *laetari*. vid. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philosoph. Stoic. lib. 3. dissert. 5. pag. 16. seqq.* Quo ipso haud dubio innuere volebant, laetitiae adfectum aliter se habere apud sapientes, aliter apud stultos. Non prorsus male, vt ex dicendis constabit. At vocum istarum distinctione, more suo, nimis acuti fuisse videntur.

*** Perperam vulgo dicunt, *metum* esse compositum ex tristitia & fuga. Est enim aeque ac tristitia, si modo haec pro adfectu habenda, modificatio quaedam odii, dum metus circa malum aliquod imminens, aut boni imminentem absentiam versatur, & difficultas insuper quaedam aut malum imminens euitandi, aut bonum obtinendi, sese offert. Omnes itaque homines, qui difficultates magnas in bono obtinendo, aut malo amoliendo sibi deprehendere videntur, siue ex temperamenti hoc fiat conditione, siue ex iudicio quodam per experientiam informato de difficultate bonum aliquod obtinendi, aut malum euitandi, siue denique ex conscientia imbecillitatis, meticulosi sunt. Vnde cur melancholici, senes, aliique huic adfectui maxime obnoxii sint, patet. Sed iudicii etiam imbecillitas huc aliquid confert, dum homines eiusmodi media euadendi, aut aliquid obtinendi, non facile perspiciunt. De obiecto metus, quod profecto multiplex esse potest, adeoque de caussa eius proxima, non necesse est, vt dicamus. Haec quilibet coniiciendo facile assequitur. Effectus, si paulo vehementior fuerit adfectus, admodum sunt notabiles, pallor vultus, membrorum tremor, pedum ad fugam dispositio, & alia, ratione corporis: in mente, periculi exaggeratio, suspicio, ad superstitionem procliuitas, & alia eiusdem commatis.

**** *Desperationis* vox dupliciter sumitur. Primo namque spei saltem absentiam, seu negationem denotat, & ita inter adfectus non est referenda. Deinde extremum gradum metus denotat: & ita inter adfectus omnino locum promeretur, sed tum facillime in iram aut furorem degenerat. Id enim in adfectibus vehementioribus haud infrequens est, vt transitus quidam fiat ab vno adfectu in alterum Sie amorem summum, subito in summum odium transire, videas. Pari ratione a desperatione ad iram datur transitus: vnde desperabundi, audacissimi quandoque sunt mortalium. Fluxitque inde illa ciuilis prudentiae regula, cum hoste desperabundo pugnare, rem esse ancipitem, & periculi plenissimam.

* Quid de *tristitia* sentiamus, iam ex iis, quae de laetitia diximus, intelligere licet. Si enim pro sensu doloris vox ista sumitur, quem praesente malo percipimus, inter adfectus non erit referenda. Quod si inter eos locum occupare debet, necesse est, vt hac voce eminentior gradus metus denotetur, qui oritur, dum malum iamiam imminet. Ideoque quae de obiecto, caussis, effectibus, metus, dici solent, suo modo etiam locum habent in adfectu tristitiae. Obiecti diuersitas, motusque, qui in tristitia obseruatur, efficiunt, vt laudabilis alia, alia vituperabilis sit, qua de re deinceps.

** Si modo & *fiducia* inter adfectus referenda. Sed tolli, ni fallor, dubium potest, si obseruemus, diuersimode vocem *fiduciae*, accipi. Si enim pro quadam animi acquiescentia, in alterius praesertim potentia, aut voluntate nos iuuandi, accipiatur, locum inter adfectus non obtinebit. Nulla enim tum mentis est commotio, sed potius quies & tranquillitas. Quod si vero pro eminentiori gradu spei sumitur, nihil obstabit, quo minus inter adfectus referatur. Quo pacto vero a laetitia, quam itidem a spe gradu differre diximus, distinguatur fiducia, iam explicauimus, cum de laetitia verba faceremus.

*** Non satis equidem apta videtur vox *consternatio*, ad adfectum laetitiae vehementiorem,

tiorem, ex casu inopinato nobis oblato, ortum, exprimendum: non tamen commodior occurrit. Eiusmodi autem adfectum dari, res ipsa docet, cum praeter opinionem spes ingens aliquod bonum consequendi nobis afferri queat. Sed tamen ab adfectu isto, consternatio, quae ex obiecto praesenti oritur, & in mera passione animi consistit, discernenda. Idemque de *terrore* obseruandum, qui per se non est adfectus, sed mera passio: cum metu tamen coniunctus, nouum producere adfectum videtur. Huc referendus videtur panicus ille terror, de quo subinde historici. HIRTIVS PANSA: *terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat*; *de bello Alexandrino*, *cap.* 18. *n.* 2.

§. XX.

Licet autem omnium adfectuum haec sit indoles, vt in corpore certa illorum signa compareant, vti supra dictum, ita laetitiae tristitiaeque adfectus hoc peculiare habet, vt illam quandoque *risus*, hanc vero comitentur *lachrymae*. * Dum enim in adfectu laetitiae spiritus animales magna copia partim ad vultum, partim ad pectus & diaphragma se conferunt, per musculorum in vultu & pectore contractionem, certus exprimitur sonus, qui *risus* nomine venit. Sic &, cum vapores, qui ex cerebro, per oculos transeunt, spiritibus animalibus in adfectu tristitiae inde recedentibus, condensantur, *lachrymae* inde oriuntur. ** Atque sapientissime haec ita Deus constituit, vt alii etiam homines hac ratione ad similes adfectus concitarentur, quod ad socialitatem colendam, mutuumque amorem conseruandum, augendum, fouendum, plurimum conferre poterat.

* *Risum* esse laetitiae effectum constat inter omnes. Ideoque & EPICTETVS risum describit, quod sit *laetantis animi ὑπερέκχυσιν, ebullitio quaedam*, *enchirid. cap.* 43. Eandem ob caussam, etiam laetitia spiritualis in scriptura sacra, aliquando per risum exprimitur, *Psalm.* LII, 8. CXXVI, 1. 2. *Luc.* VI, 21. Obstare equidem videtur, quod aliquando laetitia perfusi sint homines, nec tamen rideant: & rursus, quod rideant, cum tamen nullas videntur habere caussas laetandi. Sed quod ad primum attinet, distinguendi sunt laetitiae gradus. Non enim in quolibet gradu laetitiae, huncce effectum accedere, lubens concessero. Nec negauerim, alias intercedere caussas posse, cur non eodem apud omnes modo hic se effectus prodat. Maioris momenti videtur alterum, quod rideant saepius homines, cum tamen nullas laetandi habere videantur caussas. Sed vero, si accuratius rem expendamus, & verus modo, non fictus risus sit, laetitiam quandam semper subesse deprehendemus, etsi prima fronte id non adpareat. Rident scilicet interdum homines ob lapsus aliorum, etiam eorum, quibus ceteroquin non male cupiunt. Sed intima hic cordis humani & profundissima corruptio, vel maxime conspicitur. Aliorum enim lapsus ita plerumque mortales considerant, vt se hac in re meliores esse concludant, vnde tacitum aliquod gaudium, & hinc risus. Si vero infinitam iudiciorum varietatem consideremus, mirum non est, ridiculum vni videri, quod aliis eiusmodi non videtur. Digna sunt, vt expendantur, quae hac de re tradidit BELLEGARDIVS, in libro Gallicano idiomate scripto: *de eo, quod ridiculum est.* Quod si natura risus recte expendatur, etiam quae de moralitate eius disputantur, facile diiudicari possunt. Cum risus effectus naturalis gaudii sit, impedire eum, aut cohibere, homines nequeunt, si in eo adfectu sint constituti. Quale autem gaudium, talis est risus. Vt ergo gaudium in re illicita, turpi, vana, illicitum, ita & risus: & vt itidem gaudium, si in re licita etiam modum excedat, vituperabile censetur, pari ratione de risu censendum. Sed de adfectuum moralitate deinceps. De illicito &

indecoro risu, conf. *Prouerb.* x, 23. xiv, 13. *Kobeleth.* ii, 2. vii, 7. Quid vero de illis censendum sit, qui data opera id agunt, vt risum moueant, eleganter exponit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib.* 2. *paedagogi cap.* 5. *pag.* 166. Digna sunt verba eius quaedam, quae hic legantur, sed breuitatis caussa, latino saltem sermone: *rerum autem ridicularum, vel ridendarum potius actionum, imitatores, exigendi sunt a nostra republica. Cum enim verba omnia, a cogitatione & moribus emanent, fieri non potest, vt verba aliqua emittantur ridicula, quae non procedant a moribus ridiculis. Illud enim: non est arbor bona, quae facit fructus malos, neque arbor mala, quae facit fructus bonos, hic quoque adplicandum. Sermo enim fructus est cogitationis. Si ergo qui risum mouent, sunt exterminandi a nostra republica, longe absit, vt nobis permittamus, risum mouere. Absurdum enim est, quorum auditores esse prohibitum est, eorum esse imitatores. Multo autem est absurdius, studere vt ipse sis ridiculus, hoc est, probris incessendus & irridendus. Si enim nemo ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo internum hominem magis ridiculam sustinere figuram, iure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam: multo autem magis est cauendum, ne in verbis esse & videri ridiculi velimus, id quod est omnium, quae sunt in homine, longe pretiosissimum, nempe sermonem ac rationem, ludibrio habentes, &c.* Prolixe de risu, sed more suo, vt multa sine ordine congerat, disserit GISBERTVS VOETIVS, in *asceticis cap.* 6 *pag.* 248. *seqq.*

** Dum *lachrymas* tristitiae effectus dicimus, recte & hoc, & cum grano salis, est accipiendum. Vt enim adfectus tristitiae admodum variat, ita non in omni tristitia, nec apud omnes, qui hoc adfectu laborant, lachrymae statim conspiciuntur. Plerumque enim si cum amore quodam coniuncta sit tristitia, hic effectus sequitur. Ad lachrymas itaque homines voluptuosi, molles, item pueri, feminae, prae reliquis procliues sunt, ob temperamentum sanguineum, aut sanguineo proximum, ideo & vaporum copia abundantes, & ad adfectus eiusmodi facile commouendi. Quod commiseratio lachrymas exprimat, mirum non est: namque in hoc adfectu concurrit cum amore quodam, tristitia. Pudorem & indignationem itidem quandoque lachrymae comitantur, sed hic quoque tristitia quaedam subest. Sunt, qui amoris & gaudii lachrymas addunt. Quod nostrae aduersari sententiae videtur, qui lachrymas tristitiae effectus diximus. At non temere id contingere puto, nisi cum amore & laetitia species quaedam tristitiae concurrat, quod contingere facile potest. Exemplo esse possunt lachrymae Iacobi & Esaui, *Gen.* xxxiii, 4. Iosephi fratribus se aperientis, *cap.* xlv, 2. & patrem Iacobum complectentis, *cap.* xlvi, 29. Negari etiam non potest, ob dolores, absque adfectu spectatos, apud homines praesertim effeminatos, oriri facile lachrymas. Vt autem naturalium, ita & spiritualium quorundam adfectuum, haec est ratio, vt lachrymae eos sequantur. Praesertim resipiscentium hominum, & ob peccata admissa dolore & tristitia perfusorum, frequenter in scriptura sacra commemorantur lachrymae. Exemplum praebent Israelitae, *Iud.* ii, 4. Petrus, *Luc.* xxii, 62. femina peccatrix, *Luc.* vii, 38. conf. & *Ef.* xxii. 4. 12. *Ioel.* ii, 12. 13. *Zach.* xii, 10. 11. Neque in dolore modo ob peccata, sed in aliis adfectibus spiritualibus, in quibus tristitia quaedam subest, aut cum amore concurrit, lachrymae locum habent, vt exempla docent. Quemadmodum vero lachrymae in naturalibus adfectibus de veritate adfectus, restantur: cum non aeque in hominum potestate positum sit eiicere lachrymas, ac vultum componere ad tristitiam, quod illi etiam facere possunt, qui omnium minime tristes sunt: ita haud infrequens est in spiritualibus, pro adfectus veritate inde ducere argumentum. Qua in re tamen saepius homines falluntur turpissime. Fieri enim potest, vt, cum quis de rebus sacris cogitat, ex caussis mere naturalibus, praesertim si per temperamenti conditionem, aliasque rationes, ad eas pronus sit, in lachrymas soluatur. Et experientia docet, homines improbos, qui nunquam in animum induxerunt, serio resipiscere, aliquando, cum ob peccata admoniti sunt, a lachrymis sibi temperare non potuisse. Quo si itaque hinc aut ipsi, aut alii, qui forte salutis eorum curam gerere debent, concludant, poenitentiam non posse

posse non esse seriam, quia cum lachrymis peccata confessi sint, longissime a veritate aberrabunt. Namque euentu subinde constitit, ea ipsa hora, aut die, ad ea illos rediisse peccata, quae cum lachrymis detestari visi sunt. Fallaciam itaque istam naturae serio euitemus, necesse est. Rursus ex defectu lachrymarum non est, vt inferamus defectum tristitiae spiritualis, similiumque adfectuum. Namque difficiles adeo per naturae conditionem nonnulli ad lachrymas sunt, vt summis maximisque calamitatibus, ad eas moueri nequeant. Vnde & tristitia summa similibusque adfectibus conturbari possunt, etsi nullae sequantur lachrymae. Absonum ita esset, certas lachrymandi leges hominibus praescribere, aut inter officia illorum lachrymas ponere, quae in hominis non positae sunt potestate. Diiudicanda hinc, quae prolixe, more suo de lachrymis habet GISBERTVS VOETIVS, in *asceticis cap.* 4. *p.* 222. *seqq.*

§. XXI.

Alii rursus oriuntur adfectus, si cum amore, odioue coniuncta sit seria voluntas, vtendi mediis, quibus aut bonum aliquod consequi, aut malum imminens propulsare queamus. Quod si ad media, quibus bonum aliquod consequi queamus, vsurpanda, vehementiori animi motu concitemur, *audacia* * vocatur, atque *animositas*, sin languidiori, aut omnino nullo, *pusillanimitas.* ** Quod si aliorum, quibus concedere quidquam parum honorificum existimamus, nos commoueant excitentue exempla, *aemulatio* *** dicitur. Si ad malum imminens propulsandum, motu aliquo, sed languidiori, feramur, *indignatio*, sin concitatiori, *ira* **** vocatur, quae prout cito transit, aut firmius animo insidet, aut *excandescentiae*, aut *amaritudinis* nomine venit, & si summus gradus accesserit, velut in *furorem* quendam degenerat; eademque si circa res sacras versetur, *zeli* * quandoque nomine venit.

* Non desunt, qui *audaciam* pro specie quadam spei venditant, & nihil aliud, quam *spem aestuosam*, esse dicunt. vid. ARNOLDVS WESENFELDIVS in *georg. vitae & anim. part.* 2. *cap.* 19. §. 9. Quorum sententiae nostra non adeo repugnat, modo addatur, quod audacia nisum & conatum aliquem, bonum aliquod non tantum impetrandi, sed & difficultates obstantes superandi, connotet. Hinc & audacia supponit fiduciam quandam virium, ad bonum impetrandum & difficultates superandas, necessariarum. Obiectum ergo etiam audaciae non est malum aliquod, vt scholastici perperam sibi persuadent, sed bonum. Quando enim circa malum versari videtur, eius absentiam intendit, ea quidem ratione, vt animi perceptio, quae ex boni cuiusdam repraesentatione oritur, hic omnino praeponderet. Quod argumento euidentissimo est, iis adfectibus, qui ex boni repraesentatione oriuntur, audaciam annumerandam esse. Hinc rationem intelligere licet, cur cholerici, & qui omnium minime metui obnoxii sunt, ad audaciam proni sint, & quae reliqua sunt de caussis huius adfectus, remotis & proxima, item de obiecto & effectibus, obseruanda. Singulares etiam tum in mente, tum in corpore eius se ostendere effectus, & ex ipso vultu relucere, experientia quemuis condocere potest. Sumitur plerumque in malam partem audacia, solentque excessum fortitudinis per eam libelli ethici vulgares describere. Sed perperam. Namque & hunc adfectum, si legitima ratione, dirigatur, bonum esse posse, ex dictis constat, conf. 2. *Cor.* XI, 21. Vlterius hoc ex sequentibus innotescet.

** Si *pusillanimitas*, tantum defectum, aut spei, aut audaciae denotet, inter adfectus locum non promerebitur. Omnis enim adfectus consistit in motu quodam. At si

 langui-

languidiorem gradum audaciae, locum hic inueniet. Solet tamen & interdum metus aliquis, pusillanimitatis nomine venire.

*** Refertur a nonnullis ad adfectum audaciae, *aemulatio*. Non prorsus male, modo obferuetur, in quibus inter se aut conueniant, aut discrepent. Conueniunt in caussa remota, cum cholerici praecipue & ad audaciam, & ad aemulationem, proni sint. Aemulatio enim est filia ambitionis. Sed caute ab aemulatione discernenda est inuidia, quae ab ea toto coelo differt, licet haud raro hi adfectus inter se confundantur. Conueniunt & in eo, quod vtrobique adsit nisus aliquis & efficax voluntas adhibendi media, quibus bonum propositum obtineri queat. Sed in eo differunt, quod, cum audacia latius se diffundat, aemulatio speciatim pro obiecto habeat, ἐξοχὴν quandam & praerogatiuam, quam prae aliis, quibus digniorem quis & praestantiorem se credit, obtinere cupit. Vnde euidentissime sequitur, aemulationem pro fundamento habere ambitionem. Sed ratio quoque inde paret, cur aemulatio aequalitatem quandam & similitudinem aemulantium supponat. In magna enim inaequalitate aut dissimilitudine, nulla spes adesse potest ἐξοχὴν quandam prae aliis obtinendi, vnde conatus eiusmodi vanus, stultus & irritus foret. Quae ipsius commotionis in hoc adfectu sit ratio, quiue eum non possint non sequi effectus, facile, si quae audaciae & ambitionis sit ratio, expendamus, intelligitur. De moralitate eius, deinceps ex instituto quaedam monebuntur.

**** Sunt, qui putant, *iram* esse adfectum maxime compositum. Concurrere enim hic odium, tristitiam, & cupiditatem depellendi mala. Sed illis suffragari nequeo. Tristitia enim est species odii, adeoque diuersi inde constitui nequeunt adfectus. Cupiditas depellendi malum, itidem non est diuersus adfectus, sed potius ipsam iram absoluit, ita, vt recte mea opinione dicatur, iram esse speciem tristitiae, quatenus haec simul malum imminens depellere annititur. Hinc vero etiam patet, quo pacto *ira* differat ab *audacia*, qui ceteroquin inter se conuenire videntur adfectus. *Audacia* enim est species amoris, *ira* autem tristitiae vel odii. In illa est cupiditas & nisus adhibendi media, sed ad obtinendum praecipue bonum; in hac ad propulsandum malum. Sed irae quoque non vna eademque apud omnes est ratio. Cum enim omnes quidem homines, studio naturali se conseruandi ducti, proni sint ad mala imminentia propulsanda, non vno tamen eodemque omnes id faciunt modo. Vnde irae diuersitas. Nonnulli citissime, & efficaciter ad iram mouentur, sed, si hostis se submittat, acquiescunt, & ad veniam dandam proni sunt, animi parum generosi esse, existimantes, iram seruare erga illos, qui nocere amplius aut nequeunt, aut nolunt. Et haecce ira hominum cholerico temperamento praeditorum propria est. Alii cito ad iram concitantur, sed parum efficaciter, intercedente plerumque metu. Sanguineorum id est, & hominum voluptati deditorum, qui ad reconciliationem, etsi satisfactionem non acceperint, proni sunt. Et ea quidem irae species, quae cito transit, nec firmiter animo insidet, *excandescentia* vocari solet. Sunt rursus alii, qui paulo tardius iram concipiunt, sed semel conceptam animo aegerrime dimittunt. Ad extrema isti tendunt; condonare delicta, aut illis, qui se laeserint, veniam impertire nesciunt; saeuiunt in hostes & furorem emittunt, etsi longum temporis intercesserit spatium, hostisque amplius laedere nec velit, nec queat. Id illis fere proprium, qui ex melancholico multum trahunt temperamento: soletque ea irae species *amaritudo* vocari. Pessimam hanc esse irae speciem, fatentur omnes: priores adeo nonnulli excusant, vt parum absit, quin laudent, saltem iram, quae cito transeat, in viros probos & honestos cadere, profiteri non erubescant. Qua in re quam turpiter fallantur, ex infra dicendis patebit. Alia est irae differentia, quae ex graduum diuersitate petitur. Infimus enim irae gradus, *indignatio*, supremus, *furor* dici solet. Sed haec satis nota sunt. Quae vero de caussa irae, tum proxima, tum remota, de ipsa irae commotione, eiusque effectibus dici possent, ex dictis iam quodammodo intelliguntur.

* Vtcunque enim *zelum* consideraueris, nihil aliud tandem erit, quam species irae, quae ex obiecto peculiari, peculiarem quoque accipit denominationem. Doctoribus praecipue proprius censetur hic adfectus, qui ob errores perniciosos ecclesiam deuastantes,

ſtantes, prauosque mores auditorum, & alia mala eccleſiae incumbentia, zelo corripiuntur, hoc eſt, ad mala iſta remouenda acriter incitantur, quod irae proprium eſt. conf. 2 *Corinth.* XI, 2. *Galat.* IV, 17. Nec obſtat, quod ex amore oriri vulgo zelus dicatur, & plerumque zelo amor obtendatur. Vt enim poſterius ſaepius per hypocriſin fit, ita, ſi prius contingit, amor equidem zelum acuit, etſi proprie loquendo zelus non ſit amor. Sed haec omnia, vt & quando licitus, quando illicitus zelus ſit, ex dicendis ſuo loco, luculentius conſtabunt.

§. XXII.

In iis, quos hactenus commemorauimus, adfectibus, bonum malumue, amorem aut odium excitare aptum, *immediate* nos tangit. Iam, contingere etiam poteſt, vt *mediate* ad nos pertineat, intercedentibus ſcilicet aliis hominibus, quibus, aut bene, aut male cupimus. Si enim illis, quibus bene, ſaltem non male, cupimus, aliquid mali aut incommodi obueniat, enaſcitur inde *commiſeratio*, * quae nihil aliud eſt, quam odium mali, quod homini, cui bene cupimus, accidit. Ad commiſerationem accedere facile etiam ira poteſt, ſi malum illud illi ab aliis hominibus, inferatur, idque iniuſte fieri credamus. Quod ſi illis, quibus bene cupimus, aliquid boni accidat, oritur inde ſpecies laetitiae, qua huius boni continuationem exoptamus, quam nonnulli *congratulationem* ** vocant. Cum bonum, quod, vt aliis obtingat optamus, nondum adſit, *fauor* adpellitatur, *** vt *gratitudo* dicitur, quando cauſſa peculiaris, cur haec optemus, accedit, e. g. ſi magna ab iis in nos ſint profecta beneficia. Si vero alicui, cui male, ſaltem non adeo bene, cupimus, aliquid mali accidat, *irriſio* * inde originem habet, quemadmodum *inuidia* ** oritur, ſi bono quodam, quo eum carere vellemus, potiatur.

* Concurrit itaque in *commiſeratione* odium mali, ſeu triſtitia, & amor; odium mali, ſeu incommodi, quod aliis incumbit, & amor eorum, quibus hoc incumbit. Interim amor praeponderat, vnde ex eo hicce recte deriuatur adfectus, & coniunctus eſt cum niſu quodam adflictum adiuuandi, licet efficacius in quibusdam, in aliis minus efficaciter. Haec ſi recte ponderentur, patebit, cur plerumque feminae, hominesque voluptati dediti, aut ſanguineo temperamento praediti, ad commiſerationem proniores ſint, aliis: cur facilius propinqui, cognati, amici, ad commiſerationem nos moueant, quam peregrini & hoſtes, quanquam & hi quandoque; quod in homines improbos etiam & ab omni pietate alienos hic adfectus cadat, vnde, qui eum cum commiſeratione regenitorum ſpirituali confundunt, indeque praepoſtere regenerationis documentum capiunt, iterum falluntur turpiter.

** Ita quidem recentiores quidam, qui *congratulationem* inter adfectus referunt. vid. PHILARETVS *ethic part.* I. *cap.* 7. §. 7. Sed eadem demum conditione id recte fiet, qua laetitiam inter adfectus referri poſſe, ſupra diximus. Raro forte etiam continget, vt bona aliorum tam vehementer alios moueant, vt eiuſmodi animi commotio, quae ad adfectum requiritur, inde oriatur.

*** *Fauor* itaque & *gratitudo* ad adfectum ſpei proxime accedent. Vtrobique enim pro obiecto bonum aliquod futurum eſt: hoc ſaltem diſcrimine, quod in ſpe bonum illud imme-

immediate nosmet ipsos tangat in fauore & gratitudine mediate, per alios. Aut itaque hac ratione inter adfectus referendi sunt, aut ex eorum numero plane excludendi. Saepissime namque voces istas ita sumi, vt adfectum proprie sic dictum non denotent, certum est. Si quae etiam in iis adest commotio actiua mentis, admodum ea languida est.

* Alii quoque *insultationem* vocant, aut irrisionem ab insultatione gradu differre, docent. Reuera itaque *irrisio* est species laetitiae, in tantum itaque inter adfectus referenda, in quantum laetitia inter eos locum promeretur: determinationem autem accipit ab obiecto, quod est malum, quod illis obtingit, quibus male, aut non adeo bene cupimus. Id cum nobis bonum videatur, adfectus inde irrisionis oritur. Quod si reuera malum illud fuerint promeriti, quibus illud accidit, & cetera, quae prauum hunc adfectum reddere possint, absint, inter indifferentes videtur locum suum recte occupare. Hinc & ἀνθρωποκαθῶς Deo tribuitur, *Psalm.* II, 4. LIX, 9. *Prouerb.* I, 26. nec aliud quid denotat, quam iustissimam poenarum, quas sua culpa homines impii sibi attraxerunt, adprobationem. In hominibus cum fere semper irrisio cum odio quodam aut contemptu illorum, quibus mala accidunt, coniuncta sit, vix vnquam sine malignitate quadam est, adeoque recte in vitio ponitur. Laetari ob mala, quae aliis contingunt, cum amore pugnat, maximeque est vituperabile. Id quod gentilibus etiam atque philosophis ipsis quodammodo obseruatur: qui, cum de satyra, carminibusque satyricis praecipiunt, leuia saltem hominum vitia, minime grauiora hac ratione perstringenda atque ridenda, condocent. Sed diuinae litterae nos aliter hac de re informant, quae commiseratione potius quam odio aut contemptu homines, qui peccant, dignos ostendunt: etsi ob iustissima Numinis iudicia, cum propriae tamen infirmitatis recordatione, laetari, nefas non sit.

** Est itaque *inuidia* species tristitiae, qua ob bona, quae aliis obueniunt, quis afficitur, supponitque adeo odium, saltem amoris defectum erga illos, quibus inuidemus. Vnde hicce adfectus sua natura maxime malignus est. Sunt, qui inuidiam adfectum compositum esse docent, ex tristitia & odio, quod ex bono aliquo quis concipiat, quod indigno contigisse arbitretur; hinc & adfectum hunc sedulo distinguendum esse, monent, a praua ista inuidia, qua dolorem de rebus alterius secundis quis concipit. vid. PHILARETVS *ethic. part.* I. *cap.* 7. §. 7. *n.* 2. Sed praua isti nituntur hypothesi, ac si omnes adfectus indifferentes sint, quam tamen falsam esse, deinceps demonstrabimus. Experientia docet, in hocce adfectu nunquam in censum venire, num dignus an indignus quis sit illo bono, quod ei contingit, licet interdum talia ad odii & liuoris malignitatem regendam, obtentui sumantur, sed tantum, quod molestum sit, bonum alicui obtingere, quod ei obuenire nollemus, iuxta tritum illud: *inuidus alterius macrescit rebus opimis.* Intelligere ex dictis facile licet, qui ad odium & tristitiam proni sunt, maxime etiam inuidiae adfectu laborare, vti contra, qui ad laetitiam procliues sunt, proni etiam sunt ad irrisionem. Vnde, quae de caussa horum adfectuum proxima, remota, effectibus, ceterisque, dici possent, diiudicanda.

§. XXIII.

Pro obiectorum varietate, varios etiam esse adfectus, supra iam obseruauimus. * Et sane cum obiectorum specialium, infinitus fere sit numerus, infinitam quoque adfectuum inde oriri varietatem, necesse est, praesertim cum pro hominum ipsorum diuersitate, obiecta illos diuersimode adficiant. Interim nomina nobis deficiunt, quibus singulos istos adfectus exprimere queamus. Sic cum ambitionis obiecta sint fere innumera, magnam quoque adfectus huius diuersitatem, efficientia, nomina tamen peculiaria, quibus speciales isti adfectus exprimam-

mantur, non occurrunt. Referre tamen huc licet *pudorem*, ** qui nihil aliud esse videtur, quam metus vituperii, siue metus, ne alii minus honorifice de nobis sentiant. Vnde eum ambitionis esse speciem, constat, quemadmodum *curiositas* *** est voluptatis species, quippe quae nihil aliud, quam cupiditatem, animum variarum rerum cognitione, oblectandi, significat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 2. §. 79. *seqq.*

** Obiectum namque *pudoris* constituunt omnia, quae existimationem, quam alii de nobis habent, aut certe, quam eos de nobis habere volumus, imminuere possunt, siue reuera eam imminuant, siue nobis saltem imminuere videantur. Prout autem homines iudicio magis aut minus pollent, in aliis quoque aliisque rebus dignitatem quandam collocant, existimationem quoque suam, si istis priuentur, imminui credunt, atque pudore suffunduntur. Qui maximo prae aliis iudicio praediti sunt, facile intelligunt, in virtutis exercitio maximam positam esse hominis dignitatem & praestantiam: hinc, si quid agunt, quod cum virtute non conueniat, laesam praecipue dignitatem suam existimant. Et inde factum, vt pudor pro virtutis signo habeatur, iuxta decantatum illud: *erubuit, salua res est.* Quod hactenus quidem verum: modo simul obseruetur, id non minus de pseudo-virtutibus hominum irregenitorum, quam de veris regenitorum, procedere: vnde falleretur, si quis ex eiusmodi pudore statim colligeret, se vera virtute, quae in solos regenitos seu christianos cadit, praeditum esse. Accedit vero etiam, saepius homines, non tam in virtutibus, quae ad honestatem spectant, quam iis, quae ad decorum pertinent, dignitatem suam collocare, indeque pudore suffundi, si forte contra regulas decori egerint, minime autem, si contra regulas honesti peccauerint. Hinc videas, pudore suffundi, qui forte inconsiderate & imprudenter aliquid dixerint, cum contra, diuini Numinis negligere cultum, intemperantiae & libidinibus indulgere, fraudibus circumuenire alios, eos minime pudeat. Immo pudet saepius nonnullos, ea agere, quae recta sunt, preces e. g. palam fundere ad Deum, aut de rebus diuinis apud alios verba facere, cum per ebrietatem vsu rationis, omnique eo, quo homo bestiis praestat, se priuare, eos minime pudeat. Omnia haec ex corrupto hominum de dignitate sua, & existimatione, iudicio, oriuntur, quam in iis collocant rebus, in quibus minime debebant, & in quibus debebant, non collocant. Cumque iudicium hominum mutari queat, facile etiam caussa perspicitur, cur initio ob quasdam res pudore suffundantur, quarum deinceps eos non amplius pudeat, vnde *pudorem amittere* dicuntur, & vice versa. Sic videas, iuuenes accurata educatione ad omnem honestatem formatos, sine pudore dicere, multo minus facere, ea non posse, quae turpia sunt: mox prauo consortio corruptos & abreptos eo vsque procedere, vt posito pudore omni, foedissima quaeque ac turpissima designare non dubitent. Sensim enim corrumpitur iudicium, vt turpia non amplius videantur, quae antea videbantur vel maxime. Sed cum pro aetate hominum & statu diuerso iudicium maxime variet, de iis, quae contra dignitatem eorum ac existimationem sunt, patet, cur ob caussas etiam longe diuersas pudore suffundantur alii, alii non suffundantur. Tenerae aetatis pueri sine pudore in conspectu aliorum verba vix faciunt, quod facillime in iis se labi posse existiment. Virgines, feminaeque honestae, cum in pudicitia maximum decus, ornamentumque suum positum esse recte iudicent, sine rubore talia proferre non audent, quae impudicitiae speciem prae se ferunt. Milites hunc adfectum experiuntur, si quid forte illis obtingat, quod fortitudinis laudem illis detrahat, aulici, si quid obueniat, quod in imprudentiae suspicionem inducat, eruditi, quod doctrinae aut ἀκριβείας gloriam dubiam reddat, & sic porro. Quae omnia si recte expendantur, non tantum, quae pudoris natura indolesue sit, intelligemus, sed id quoque perspiciemus, non temere pudorem pro argumento, regula, & norma iusti & honesti vendi-

venditandum, quod nonnulli faciunt. Si quis enim hoc principium ponat, quidquid pudorem hominibus incutit, turpe, quidquid fine pudore committitur, honestum, in adplicatione deprehendet, se magnopere falli. Ex dictis namque constat, multa sine pudore ab hominibus committi, quae sunt turpia; multorum eos pudere, quae honesta sunt & laudabilia. Quod si dicas, tum pudorem non recte se habere, cum quem eorum pudet, quorum eum pudere non debebat, illud quidem concedo: sed tum videbit, alia iterum regula, alioue principio opus esse, vt intelligamus, quorum nos pudere debeat. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ conf. SAMVEL PVFENDORFIVS *lib.* 1. *de iur. nat. & gent. cap.* 2. §. 7. add. quae ad HVGONIS GROTII *lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 5. §. 12. *num.* 2. disputari solent. De caussis huius adfectus, remota, proxima, ipsaue commotione, & effectibus, seu consequentibus, vt aliquid addamus, necesse non est, cum ex dictis ea facile intelligantur. Inter effectus, insignis maxime est, quod ad silentium saepius redigantur homines intempestiuo pudore, nec proloqui audeant, quae poterant & debebant. Id tamen vel maxime adhuc est obseruandum, duplicem pudorem posse constitui, alium, qui praecedit dicta & facta, quae nostram existimationem imminuere possunt, alium, qui sequitur. Hic in dolore saltem quodam ob imminutam existimationem consistere videtur, & hactenus inter adfectus non erit referendus; licet cum priori, qui in commotione quadam actiua consistit, & proprie loquendo adfectus est, multa communia habeat.

*** *Curiositas* vulgo inter vitia seu debilitates intellectus refertur: sed adfectibus annumerandam esse, ex dicendis constabit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, vir celeberrimus, quinque recenset species curiositatis: cum ea quaerimus, quae ad nos non spectant; cum minus necessariis maxime studemus; cum difficiliora quaerimus, neglectis principiis; cum illa scire volumus, quae Deus non reuelauit; & denique, cum non simpliciter acquiescimus in Dei voluntate, sed rationem eius videre cupimus; *lin. doctrin. mor. cap.* 4 §. 18. Sed quodlibet sciendi desiderium, idque inordinatum, non statim est curiositas: saltem ad vsum vocis non attendent, qui eam eo vsque extenderint. Hunc enim si obseruemus, indolemque curiositatis paulo accuratius consideremus, deprehendemus, nihil aliud hac voce designari, quam eiusmodi desiderium, quo varia eaque haud raro parum vtilia scire cupimus, saltem ad pascendum animum, tempusque fallendum. Est itaque curiositas species quaedam voluptatis, subtilioris quidem, sed quae non minus in vitio ponenda, quam reliquae voluptates crassiores. Scilicet *crassiorem* voluptatem eam voco, qua quis ea concupiscit, quae corpus sensusque externos delectare possunt: *subtiliorem* autem, cum ea quis quaerit, quae imaginationi & intellectui voluptatem quandam adferunt. Idque iterum vel *crassiori* quadam, vel *subtiliori* fit ratione: priori quidem modo, si legendis & meditandis eiusmodi rebus quis incumbat, quae adfectus corporeos & voluptuosos excitent, foueant, alant; posteriori, si quis appetat, quae per se, nouitate, raritate, varietate, intellectui delectationem adferant. Et haec est illa voluptatis species, de qua hic loquimur, quae quo subtilior est, & sub honesta otii litterarii specie, similibusque integumentis latitat, eo difficilius agnoscitur, & pro vitio habetur. Obiectum itaque huius adfectus sunt omnia ea, quae intellectui delectationem adferre possunt, quae & curiosa ideo vocari solent, praesertim noua, insolita, varia, similiaque. Hinc nouellarum & historiarum lectione eiusmodi homines capi videas, sed ita, vt ab vno mox ad aliud dilabantur, cum ipsa varietas maximam hic adferat voluptatem. Iidem etiam qui ceteroquin ad voluptates corporis proni sunt, has mentis voluptates quam maxime sectantur. Vnde, quid de caussis adfectus huius, proxima, remota, effectibusque & similibus, censendum sit, liquet.

§. XXIV.

Contingere etiam potest, & ex hactenus dictis fere constat, vt duo simul concurrant adfectus, vt quodammodo commixti inter se censeri queant.

queant. In cuius rei exemplum ſpeciatim adferri ſolet *zelotypia*,* in qua odium & amor ſimul conſpicitur, at erga diuerſos homines, aut erga vnum quidem hominem, ſed diuerſo reſpectu, nobis conſideratum.

* *Zelotypiam*, a zelo ſupra iam §. 21. memorato, diſtinguimus. Zelus enim eſt irae ſpecies, & ab obiecto ſpeciali peculiarem accipit denominationem. Zelotypia autem, ſi vox proprie capiatur, eſt adſectus ex amore carnali, libidinoſo maxime, & odio compoſitus. Hinc ſua natura vitium ſecum trahit (de metaphorica enim zelotypia nobis nunc ſermo non eſt) & ob adſectuum contrariorum concurſum, in effectus ridiculos, & magnam mentis impotentiam arguentes, ſubinde erumpit. Sed amorem & odium, dum in hocce adfectu concurrere diximus, hoc reſpectu duarum pluriumue perſonarum eſt intelligendum, immo & quodammodo ratione vnius, quam zelotypus in tantum amat, in quantum placet, ſed in quantum ab ea alios quoque amati credit, odio proſequitur, multo magis autem eos, qui eandem amant, aut ſaltem amare videntur, vel cui ipſa fauere vlla ratione videtur. Vnde & ratio patet, cur zelotypia cum ſuſpicione ſit coniuncta, quia odium aliquod ſemper ſubeſt, dum zelotypus vel plane non, vel non ſolum, vel non eo, quo cupit, modo, ſe amari exiſtimat. Quae ſi expendantur, zelum, quem ſupra deſcripſimus, a zelotypia, vt hic vocem eam accipimus, recte nos diſcreuiſſe, patebit. Quod etiam de affectibus generatim diximus, ex meris eos quandoque oriri figmentis, zelotypiae exemplo luculenter patet: cum miſeri iſti ſuſpicione ducti ex ſingulis geſtibus, dictis, factis eorum, quos amant, aut quos riuales ſuos credunt, argumentum ſe excruciandi capiant, talia comminiſcentes, quae aliis, quorum adfectus aut propenſiones ſe perſpicere credunt, ſaepius ne in mentem quidem venerunt. Paucis: ſtultitia & miſeria hominum, imaginationisque foecunditas, & per non-entia mentes noſtras turbandi efficacia, vel maxime in hocce adfectu conſpicitur. Ad zelotypiam etiam prae reliquis proni ſunt homines melancholici, & qui ad eorum indolem proxime accedunt, quorum vt vehemens, ſi inflammetur, amor eſt, ita ſuſpicaces admodum ſunt, idque eo magis, quo facilius in ſeipſis quaedam deprehendunt, ob quae placere illis, a quibus amari cupiunt, minus queant, quam alii. Hinc odium a ſuſpicione ortum, & ſuſpicionem iterum augens, augendum rurſus a ſuſpicione, vt talia agant, quae in ſanae mentis vix cadunt hominem. Hinc vero, quae cauſſa remota proximaue huius adſectus, quae animi commotio ſit, quiue effectus, pateſcit. Non ignoro, alios de zelotypia aliter philoſophari, ſpeciatim & PHILARETVM *ethic. part.* 1. *cap.* 7. §. 6. Sed ad indolem huius adfectus non ſatis attendunt, & ex praua hypotheſi, quod omnes adfectus ſua natura indifferentes ſint, ad ea zelotypiae vocem extendunt, quae tamen eadem proprie loquendo non veniunt. Huc pertinet, matronae cura pro honore conſeruando; praeſidis aut praefecti vrbis, pro tuenda vrbe vel arce; auari pro cuſtodiendo theſauro. Ignoret prorſus, quid zelotypia ſit, neceſſe eſt, qui hiſce eam tribuerit.

§. XXV.

Sed id quoque iam alibi a nobis obſeruatum, * probe tamen tenendum eſt, quosdam adfectus, praeſertim ex vno eodemque fonte procedentes, inter ſe certa ratione iunctos eſſe, vt, qui ad vnum procliuis eſt, ad alterum quoque pronus eſſe deprehendatur. Sic cum ambitione, *iram, audaciam, aemulationem*, cum auaritia, *inuidiam*, cum voluptatis amore, *metum, puſillanimitatem, commiſerationem*, ſimilesque adfectus coniunctos eſſe, & experientia docet, & aliis iampridem obſeruatum eſt.

 * Vid.

* Vid. *element. philosoph. pract. part. 1. cap. 2. sect. 2. §. 85.* Vſus autem huius doctrinae maximus eſt in doctrina ſemiotica. Ex adfectibus enim, qui velut ſecundarii videntur, primarios cognoſcere licet, & ex his, ſi crebriores fuerint, propenſiones dominantes, qua de re ſuo loco.

§. XXVI.

Iam vt ad rem ipſam accedamus, ſummam naturae humanae in adpetitu ſenſitiuo, adfectibusque, conſpici deprauationem, vel ex hactenus dictis quiuis intelligere facili ratione poteſt. Etenim quod ad ſenſitiuum, quem vocant, adpetitum attinet, ipſa, quae inter eum, & rationem intercedit, pugna, quantopere corruptus ſit, teſtatur. Enimvero ſi gentiles etiam & homines impii, ſolo interdum rationis ductu agnoſcunt, turpes eſſe foedosque eiusmodi motus, quibus reſiſtendum ſit quauis ratione, *Rom. II, 15.* multo magis ſumma in iis naturae humanae corruptio deprehendetur, ſi ad verbi diuini lucem, iudicio ſpirituali accurate examinentur. conf. *Pſ. XIV, 3. Rom. III, 10. 11. 12.*

§. XXVII.

Eadem naturae humanae corruptio ex adfectibus quoque adparet, qui nihil aliud, quam philautiam prauam, & turbatum naturae ordinem, in hominibus irregenitis arguunt. Hinc in ſcriptura ſacra vocantur πράξεις τοῦ σώματος, quas per ſpiritum mortificare iubemur. *Rom. VIII, 23.* Sunt παθήματα & ἐπιθυμίαι, quas vna cum carne, tanquam matre harum filiarum, crucifigere debemus, *Gal. V, 24.* numeranturque inter *opera carnis*, quae qui faciunt, regnum Dei non haereditabunt. ibid. *verſ. 19. 20. 21.*

* Pluribus hoc confirmat CAMPEGIVS VITRINGA, vir clariſſimus, *obſeruat. ſacrar. lib. 3. cap. 11. §. 5. Notandum,* inquit, *in ſcriptura ſacra τὰ πάθη, ſiue παθήματα, adfectus proponi, & ſimul damnari, vt effecta, ſigna, & argumenta certa concupiſcentiae prauae. Pauli verba diſerta ſunt in hanc rem ad Galatas: qui autem Chriſti ſunt, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, carnem crucifixerunt cum adfectibus, & cupiditatibus. Per carnem hic intellige mentem hominis, ſubiectam obſecundantemque inordinatis motibus carnis.* Addo: aut potius prauae philautiae, fonti & ſcaturigini primae omnium cupiditatum adfectuumque prauorum. *Huius dominii carnis in mentem, duo ſunt effecta & ſigna, τὰ παθήματα, adfectus, ſic proprie dicti, καὶ αἱ ἐπιθυμίαι concupiſcentiae, adpetitus, quarumque rerum, quae ad carnem explendam ſatiandamque faciunt, illiciti.* Idem deinceps pluribus inde euincit, quod homo iudicio corruptus & vitiis addictus a Paulo vocetur ψυχικός, hoc eſt, vt ipſe quidem putat, *deditus adfectibus ſuis, 1 Corinth. II, 14.* Erudita ſunt, quae hac de re adfert, ſed dubito, an omnes ſibi habiturus ſit ſuffragantes. Ceterum, ſummam naturae humanae corruptionem in adfectibus, plerique etiam agnouerunt philoſophorum gentilium. Hinc aut eradicandos omnino eos eſſe, ſtatuerunt nonnulli, vt Stoici, aut moderandos ſaltem & ad mediocritatem reuocandos, vt Peripatetici. In eo conſentiebant plerique, miſerrimos eſſe mortalium, qui adfectuum impetu agitentur, animique priuentur tranquillitate. Infinita hac de re veterum occurrunt teſtimonia, ſed pauca tantum adferemus, ex quibus conſtet, praeſtantiſſimos philoſophorum ſummam hancce naturae humanae miſeriam introſpexiſſe. Ex ipſius Epicuri, quem ἀπάθειαν ſtatuiſſe vulgo perhibent, mente, ita hac de re diſputat TORQVATVS apud CICERONEM, *lib. 1. de finib. p. m. 1054.* vt

adfectuum

adfectuum incommoda, grauiſſima & luculenta oratione exponat: *ſapientia*, inquit, *eſt vna, quae moeſtitiam pellat ex animis, quae nos exhorreſcere metu non ſinat, qua praeceptrice in tranquillitate viui poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quae non modo ſingulos homines, ſed vniuerſas familias euertunt, totam etiam ſaepe labefactant rempublicam. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiae, ſeditiones, bella naſcuntur. Nec haec ſe foris ſolum iactant, nec tantum in alios coeco impetu irruunt: ſed intus etiam in animis incluſa inter ſe diſſident atque diſcordant, ex quo* VITAM AMARISSIMAM *neceſſe eſt effici, &c.* L. ANNAEVS SENECA in eo fere vbique eſt, vt adfectuum incommoda, ſummam naturae humanae miſeriam demonſtrantia, depingat. Paucis multa complectitur, dum Lucilium ſuum ita adloquitur: *Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum, paucis iſtud contingere. Imperioſi nobis ipſis atque moleſti ſumus: modo taedio laboramus, infelicem animum nunc ſuperbia inflamus, nunc cupiditate diſtendimus, alias voluptate laxamus, alias ſolicitudine exurimus. Quod eſt miſerrimum, nunquam ſumus ſinguli. Neceſſe eſt itaque, aſſidua ſit, in tam magno vitiorum contubernio rixa; praefat. lib. 4. quaeſt. natur al. p m.* 740. 741. Veriſſimum denique eſt, & generatim de omnibus hominibus, adfectibus ſuis indulgentibus, dici poteſt, quod auctore CORNELIO TACITO, *praeſtantiſſimus ſapientiae* (PLATONEM innuere videtur) *firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe adſpici laniatus & ictus, quando, vt corpora verberibus, ita ſaeuitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceratur; annal. lib. 6. cap. 6.* Sed ſuperuacaneum eſſet, plura addere.

§. XXVIII.

Hinc & paſſim adfectus iſti carnales ſpeciatim in ſcriptura ſacra damnantur, & atro notantur lapillo. *Concupiſcentiam carnis*, hoc eſt, *voluptatis cupiditatem, & oculorum*, hoc eſt, *auaritiam & ambitionem*, a patre eſſe, negat Ioannes, ſed a *mundo* eſſe dicit, *1 Ioan. II, 16.* Quibus vocibus etſi habitualis ad praua diſpoſitio atque propenſio ſignificetur, vti iam ſupra obſeruauimus, adfectus tamen ipſos, in quos vitia iſta erumpunt, includi, manifeſtum eſt. Vti autem mundum, & quae in eo ſunt, homines amant, ita *odio* deteſtabili Deum proſequuntur, inde θεοστυγεῖς Paulo dicti *Rom. I, 30.* aliosque homines, *1 Ioan. IV, 20. Gal. V, 21.* *Ira* hinc ſequitur, ſtultorum hominum character, *Prouerb. XII, 16. Gal. V, 20.* in geſtus iracundos, & maledicta erumpens, *Matth. V, 21. 22.* Rurſus *voluptatem, cupiditates, libidinesque*, vnde πάθη ἀτιμίας, *Rom. I, 26.* A Petro vero grauiter redarguuntur, οἱ ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευόμενοι, *2. epiſt. II, 10.* item ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν, *verſ. 13.* ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, *verſ. 14.* cum tamen adſpicere mulierem, vt eam concupiſcamus, nefas ſit, *Matth. V, 28.* *Auaritiam* itidem, ceu adfectum turpiſſimum, paſſim ſcriptura notat, *Rom. I, 29. Ephes. V, 3. IV, 19.* Vnde & auari inter eos numerantur, qui regnum Dei haereditare nequeunt. *1 Cor. VI, 10.* Cum auaritia autem coniuncta eſt naturali vinculo *inuidia*, quam inter opera carnis refert Paulus, *Gal. V, 20.* conf. & *Rom. I, 29.* *Audacia* quoque in hominibus irregenitis vel maxime conſpicitur: vnde pſeudo-doctores τολμηταὶ, *audaces*, audiunt Petro, *2. epiſt. II, 10.* Mox metus vanus & ſtultus in illis ſe exerit. *Ibi timuerunt timorem, vbi non erat timor. Pſalm. LIII, 6.* In diui-

diuinis etiam *metus seruilis* huc pertinet, qui cum vera charitate consistere nequit, *1 Ioan. IV, 18. Rom. VIII, 15.* *Spem* vanam & inanem improborum, omni quippe fundamento destitutam, passim exagitat scriptura, *Iob. XI, 20. XXVII, 8. Prouerb. X, 28.* Id quod & pari ratione de *fiducia* carnali, & ea, quam in rebus aliis, quam Deo, collocant, censendum, *Ierem. XVII, 5.*

§. XXIX.

Intima porro naturae humanae corruptio hic conspicitur, si ea, quae plerumque adfectus consequuntur, consideres. Quorundam adfectuum signa, * quae in vultu ipso adparent, ostendunt animum crudelem, ferocem, ab humanitate omni, modestia, pietate, aliisque virtutibus alienum. Dum porro intellectui caliginem offundunt, & recte iudicandi facultatem illi adimunt, nouo argumento humanae naturae deprauationem demonstrant.

* Dictum hac de re iam supra §. 13. vbi & SENECAE testimonio, de ira, hoc illustrauimus. Idem SENECA hoc vlterius exemplo bestiarum, quibus homo vehementiori adfectu abreptus assimilatur, declarat. *Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem sum exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur irritatis colla serpentibus, rabidorum canum tristis adspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, vt non appareat in illo, simul ira inuasit, noua feritatis accessio, lib. 1. de ira, cap. 1. p. m. 3.*

§. XXX.

Sed si porro, quae adfectibus abrepti, improbi homines, erga Deum, seque ipsos & alios designent, cogitatis, verbis, factis, quibusue se obstringant criminibus, cogites, tum demum malae arboris, fructus pessimos agnosces. Vnde enim lites, contentiones, pugnae, caedes, praelia, bella? quam ex adfectibus. * Vnde scortationes, adulteria, impuritates, commessationes? nisi ex adfectibus. Vnde rapinae, furta, fraudulentae aliorum circumuentiones, fallaciae, imposturae? nisi ex adfectibus. Quidquid malorum fere cogitari potest, quod ab hominibus quidem proficiscitur, siue in ecclesiastica, siue in ciuili, siue in litteraria republica, id prauis hominum adfectibus originem debet.

* Irae exemplo hoc egregie demonstrat SENECA, cuius, facere non possum, quin iterum verba quaedam adponam: *Iam vero, si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes, ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta, vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriae proditos*

proditos duces, mali exempla fati: alium ira in cubili suo effodit; alium intra sacra mensae ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit; alium filii parricidio dare sanguinem iussit; alium seruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro: quid? tibi, si libuerit, relictis, in quos ira viritim exarsit, adspicere caesas gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? Contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur &c. lib. 1. de ira cap. 2. Quae vero de irae incommodis atque effectibus longe funestissimis, SENECA dixit, ad reliquos etiam facili negotio accommodari adfectus possunt.

§. XXXI.

At celebris hic nobis occurrit quaestio, an itaque omnes adfectus mali sint? * vnde altera pendet, sintne tollendi penitus & eradicandi, an corrigendi & emendandi? de qua tantopere disputatum olim fuisse meminimus. Dubium vero omne, tolli facile potest, si, duplici modo adfectus spectari posse, cogitemus, tum ratione *essentiae, & abstracte*, vt in scholis loqui solent, tum ratione *existentiae*, seu *concrete*.

* Diu multumque hac de re tum inter ethnicos, tum inter christianos disputatum fuit. Ethnicorum philosophi in tres abibant classes. Nonnulli enim omnes adfectus malos, adeoque tollendos, & eradicandos, contendebant, ἀπάθειαν statuentes, vt Stoici. Alii in alterum extremum prolabentes, ἐμπάθειαν asserebant, quae Epicuraeis vulgo tribuitur sententia; quamquam, quae ipsius Epicuri hac de re mens fuerit, aliunde satis constet. Moderandos, temperandosque esse adfectus, reliqui censebant philosophi Pythagoraei, Platonici, & Peripatetici. HIERONYMVS equidem Pythagoram illis accenset, qui *omnes adfectus tolli posse, omnesque eorum fibras*, docuerint, sed refellit eum IVSTVS LIPSIVS, atque THEAGIS pariter ac ARCHYTAE, Pythagoraeorum, testimoniis apud STOBAEVM *serm.* 1. secus se rem habere, condocet, *manuduct. ad philos. Stoic. lib.* 2. *dissert.* 7. *p.* 120 *seqq.* Stoicos autem ἀπάθειαν defendisse, longe est notissimum. Diserte SENECA: *vtrum satius sit, modicos habere adfectus, an nullos? saepe quaesitum est. Nostri expellunt: Peripatetici temperant; epist.* 116. in qua ex instituto contra Peripateticos disputat, *p. m.* 574. *seqq. & epist.* 85: *non adminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem: nulla debent esse, non parua.* Plura dabit IVSTVS LIPSIVS *l. c.* Accurate tamen rem omnem expendentes, contendunt, controuersiam hanc Stoicorum & Peripateticorum, vt plerasque alias, in meram tandem abire λογομαχίαν. Viderunt id iam pridem viri eruditi; sed diuersas conciliandi eos inter se inierunt rationes. Nonnulli, duriores Stoicorum voces, *tollere, eradicare, carere*, & similes, paulisper emolliendas esse, censuerunt, vt ita in gratiam redeant cum reliquis philosophis conf. FRIDERICVS RAPPOLDVS *ad Horatium p. m.* 1224. Sed feliciorem conciliationem alii arbitrati sunt, si secundum ea, quae supra ad §. 8. dicta sunt, obseruetur, Stoicis sermonem fuisse de secundo & tertio, quem in adfectibus constituebant, gradu, & eos demum adfectus nomine insigniuisse: Peripateticis de primo. Ita enim recte affirmasse Stoicos, adfectus esse voluntarios; id recte negasse Peripateticos, eos esse naturales, contendentes: recte docuisse Stoicos, omnes adfectus esse malos, (prout in hominibus sibi relictis existunt) recte contra & Peripateticos adseruisse, eos esse indifferentes, ex sola quippe ratione non assequentes, quo pacto motus naturales & inuoluntarii, mali esse queant: hinc porro non male docuisse Stoicos, tollendos esse adfectus; id vero fieri posse aut debere, recte negasse Peripateticos. add. AVGVSTINVS *lib.* 9 *de ciu. Dei c.* 4. PETRVS GASSENDVS, *syntagm. philosoph. Epicuraeae*

fol. 1211. *seqq.* Sed haec quousque admitti aut probari possint, ex dicendis constabit. Nostra potius nunc obseruasse interest, Stoicorum ἀπάθειαν in ecclesiam tandem irrepsisse christianam, grauissimorumque errorum extitisse caussam. Occasionem primam dedere, qui a Gnosticis, haereticis, nomen γνώσεως ad christianos translaturi, vt eo magis a spurcis & foedis illorum moribus se alienos ostenderent, in alterum extremum prolabentes, ἀπάθειαν illis commendabant. Luculenta hac de re extant CLEMENTIS ALEXANDRINI testimonia, quorum vnicum tantum proferemus: ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῖν καὶ τέλειον, ἀπὸ παντὸς ψυχικοῦ πάθους· ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν· ἡ συνάσκησις δὲ ἕξιν ἢ διάθεσιν· ἡ κατάστασις δὲ ἡ τοιάδε ἀπάθειαν ἐργάζεται, οὐ μετριοπάθειαν. ἀπάθειαν δὲ καρποῦται παντελὴς τῆς ἐπιθυμίας ἐκκοπή· ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνων τῶν θρυλλουμένων (ἀλλ') ἀγαθῶν, τουτέστι τῶν παρακειμένων τοῖς πάθεσι παθητικῶν ἀγαθῶν, μεταλαμβάνει ὁ γνωστικός· οἷον εὐφροσύνης λέγω· ἥτις παράκειται τῇ ἡδονῇ καὶ κατηφείας, &c. *Is ergo, qui cognitione praeditus & perfectus, eximendus est a quauis animae affectione ac perturbatione. Cognitio enim efficit exercitationem, exercitatio autem habitum vel affectionem. Eiusmodi autem constitutio, efficit alienum passionibus habitum, non autem animi motuum moderationem. Fruitur autem tali habitu perfecta & absoluta amputatio cupiditatis. Sed nec eorum, quae vulgo iactantur, bonorum, hoc est, patibilium bonorum, quae adiunguntur animi perturbationibus, est particeps is, qui est cognitione praeditus, vt exempli caussa laetitiae, quae adiuncta est voluptati, & moestitiae &c. lib. 6. Strom. p. m.* 651. vbi totum hoc argumentum ex instituto tractat CLEMENS. DANIEL equidem HEINSIVS haec ita accipit, ac si CLEMENS Gnosticum idea descripserit, non, qualis esse possit homo christianus, isque gnosticus, sed qualis esse debeat, qui consummatae virtutis & sapientiae referre laudem velit: perinde ac Stoici sapientem suum, qui nullibi tamen terrarum inueniatur, tamen ἀπαθῆ esse velint, in *annotat. ad Clement. fol.* 45. At secus se rem habere, erudite demonstrauit IACOBVS THOMASIVS in *schediasm. histor. de fin. philosoph.* §. 44. *lib.* 1. *p. m.* 43. Etenim si alia quoque CLEMENTIS loca conferantur, palam est, in ea illum fuisse opinione, hominem esse posse ἀπαθῆ. Transiit haec sententia ad alios etiam veteris ecclesiae doctores, quos inter praecipue commemorandus est EVAGRIVS PONTICVS, ex cuius libris excerpta varia exhibet SOCRATES *hist. eccles lib.* 4. *cap.* 23. *p. m.* 235. De monachis verba faciens, *necessarium esse*, dicit, *eorum, qui ante nos recte ambulauerunt, vias inquirere, & ad eorum exemplar nos corrigere. Multa enim ab illis sunt & dicta & facta praeclare. Cuiusmodi illud est, quod quidam illorum dicere solebat*, ὅτι ξηροτέραν καὶ μὴ ἀνώμαλον δίαιταν ἀγάπῃ συζευχθεῖσαν, θᾶττον διάγειν τὸν μοναχὸν εἰς τὸν τῆς ἀπαθείας λιμένα, *aridiorem & aequabilem victum, cum charitate coniunctum, monachum breui perducturum esse ad portum, ab omni perturbatione animi vacuum.* Ἀπάθειαν igitur vt portum sibi proponebant, ad quem contenderent, & quem assequi etiam se posse putabant. Sed plura non addo, cum hocce argumentum iam exhauserit B. IACOBVS THOMASIVS *l. c.* Id vero quiuis, puto, nunc facile intelliget, quod eidem etiam obseruatum est auctori, qui factum, vt doctrina de ἀπαθείᾳ in theologiam mysticam recepta sit. Non errauerim etiam, si dixerim, capitalem & principem fere hanc pseudo mysticae theologiae esse doctrinam. Hoc nostra namque aetate in QVIETISTARVM erroribus, & asseclis FENELONI, archiepiscopi Cameracensis, patuit. Illi enim eiusmodi animi commendabant quietem, quae omnes plane excludit adfectus, etiam eos, qui pro spiritualibus alias haberi solent. Hic autem, dum amorem purum eousque extendebat, vt nec felicitatis aeternae etsi ordinatum, amorem, perfecte Deum amantibus concederet, hominesque in inferno etiam constitutos, placide in voluntate diuina acquiescere posse, docuit, adfectibus profecto, quocunque nomine veniunt, locum vllum relinquere non potuit. Dolendum, sane, viros, qui ex sacris litteris rectiora edoceri potuissent, in deuia haec atque praecipitia abreptos. Ad gentilium philosophos, speciatim Stoicos, quod attinet, mirum non est, quod hinc se expedire non potuerint. Sola enim ratio ad hoc, vt ego quidem existimo non sufficit. Agnoscere videbantur

Stoici

Stoici in adfectibus, intimam naturae humanae corruptionem: eosque, vt in hominibus irregenitis & ethnicis erant, considerantes, non poterant non indicare, omnes adfectus esse malos. Hinc vero, cum illorum aduersarii, speciatim peripatetici, absurda quaedam in vita ciuili deducerent, non poterant non varia effugia quaerere, primis motibus adfectus nomen denegare, & in plerisque tandem ad λογομαχίας deuolui. Qui enim non intelligunt, quo pacto adfectus sua natura indifferentes per fidem sanctificari queant, infirmitatum venia per meritum Christi impetranda, & tamen prauitatem naturae, quae in adfectibus hominum sibi relictorum conspicitur, perspectam habent, non possunt non iis se inuoluere difficultatibus, vnde se nullo modo expedire queant. Id quod Stoicis profecto contigit. Platonici autem & peripatetici sua μετριοπαθεία palam hypocrisi hominum patrocinantur, existimantium, satis bene se rem habere, si temperare adfectus queant, ne in crimina grauiora erumpant. Huc enim tandem, quidquid etiam philosophi dicant, omnis illa μετριοπάθεια redit. Nec aliud quid, qui solis naturae viribus nituntur, obtinere possunt. Vnde multo magis Stoicorum ridenda ἀπάθεια, qua non tantum eos sibi praefigebant limites, ad quos nemo mortalium pertingere poterat (quod si non omnibus, certe quibusdam eorum exploratum fuisse puto, vnde recepta opinio, eos sapientem suum in idea saltem delineasse) sed si iustos etiam limites constituissent, solis tamen naturae viribus, gratia destituti, eousque peruenire non potuissent. Interim naturae tamen vires, quantum poterant, hac in re exaggerabant, vt non immerito HIERONYMVS, *aduers. Pelagianos*, iudicet, Pelagianorum hinc fluxisse errores: *adfectus tolli posse, omnesque eorum fibras a Pythagora & Zenone Pelagianos hausisse.* Sed de Pythagora perperam, vti supra dictum. Nihil itaque superest, quam vt iuxta sacrarum litterarum ductum, recte hac de re statuatur.

§. XXXII.

Priori modo si adfectus spectentur, non omnes, vno eodemque loco habendos, deprehendimus. Quidam enim in se & sua natura aliquid mali inuoluunt, vt *odium* erga alios homines, *inuidia*, & alii. Quocunque enim modo hos adfectus consideres, nunquam eos carere vitio, intelliges. Alii autem, abstracte & ratione existentiae considerati, indifferentes sunt, * & aut boni, aut mali fieri possunt, vti *spes*, *laetitia*, *tristitia*, *metus*, item generatim, *amor & odium.*

* Duplex hic sedulo euitandum est extremum: alterum illorum, qui, omnes adfectus, in se & abstracte spectatos, malos esse, contendunt: alterum illorum, qui, omnes indifferentes esse, statuunt. Prior error Stoicorum fuit, vti dictum, qui, omnes adfectus malos esse, existimabant, nec aliter fere existimare poterant, non alia adfectuum exempla, quam quae in hominibus sibi relictis, & gratia destitutis, conspiciebant, habentes. Posterior, recentiorum quorundam philosophorum est, praecipue illorum, qui RENATI CARTESII placita sequuntur. Sed quod ad priorem attinet sententiam, eam ab omni veritate alienam esse, euinci facili negotio potest. Qui enim humanae naturae indolem, & arctissimam corporis ac mentis vnionem considerauerit, facile animaduertet, ab ipso naturae auctore adfectus, ad hominis conseruationem spectantes, originem habere: adeoque omnes in se & sua natura malos esse non posse. Idque eo magis, quod in aliis rebus creatis, prorsus simile quid conspiciatur. Nec est, quod regeras, primam adfectuum omnium originem esse philautiam: hoc enim, vti lubens concessero, ita supra iam obseruatum est, non omnem philautiam esse prauam. Et licet praua sit, prout actu in hominibus omnibus sibi relictis & gratia diuina destitutis conspicitur, nihil tamen inde aliud consequitur, quam in iisdem hominibus, omnes etiam adfectus prauos esse, quod

iterum lubens concedo. Sunt, qui existimant, dum Paulus 1 *Corinth.* xv, 46. corpus Adami vocat ψυχικὸν *animale*, hoc ipso eum indicare, corpus Adami subiectum fuisse adfectibus: non illis quidem impuris & inordinatis, quorum nos seruimus seruitutem, sed rectis, sanctisque. Ita quidem CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruat. sacrar. lib.* 3. *cap.* 11. §. 4. *pag.* 625. Quae tamen in medio relinquo. Certe, Adamum in statu integritatis adfectus sanctos ordinatosque habuisse, existimo: an vero ex voce ψυχικὸς, hoc satis probetur, non disputo. Rectius vrgetur, quod Deo ipsi in scriptura sacra adfectus tribuantur, vti sunt, irae, amoris, misericordiae, gaudii, &c. Quod licet ἀνθρωποπαθῶς, & humano more fiat, cum adfectus proprie dicti in Deum non cadant: non tamen fieret, si adfectus omnes per se mali essent, & vitiosi. Vnde recte inde concluditur, posse quem sancte amare, irasci, gaudere, &c. Et vt omne dubium eximatur, tribuuntur etiam adfectus, e. g. ira, tristitia, Christo seruatori, *Marc.* III, 5. & quidem secundum humanam naturam. Isti adfectus proprie dicti adfectus fuere, nec tamen praui, cum Christus in omnibus quidem nobis factus sit similis, sed absque peccato, *Ebr.* IV, 15. Nihil dicam de angelis bonis, quibus itidem adfectus tribuuntur, minime vtique vitiosi. De sanctis & regenitis, id ex dicendis constabit. Quod vero ad alteram attinet sententiam, non minus errant, qui omnes adfectus indifferentes statuunt, indeque ad quorundam adfectuum indolem minus recte explicandam, se induci patiuntur. Res enim ipsa docet, quosdam in se & sua natura esse malos, vt ambitionem, libidinem, auaritiam, aliorum hominum odium, inuidiam, similesque, qui adeo in scriptura sacra nullibi aut Deo, aut sanctis hominibus tribuuntur. De quibusdam tamen adfectibus adhuc disputatur, sintne sua natura mali Exempli loco ira esse potest. SENECAM in *libris tribus*, quos *de ira* scripsit, iram omnem ceu malam reiecisse atque damnasse, mirum non est: non tam, quod Stoicorum addictus esset disciplinae, qui omnes adfectus malos esse reputant, quam quod iram non aliter consideraret, quam prouti in hominibus naturalibus est, & irregenitis. Quo pacto si ira spectetur, eam semper malam esse, palam est. Non minori ingenii acumine eandem sententiam defendit, vir eruditissimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, tum alibi, tum & in *introductione ad ethicam cap.* 13. *pag.* 421. iram, vt ambitionis filiam spectans, & vt ordinarie in hominibus deprehenditur: & id quidem rectissime. Sed tamen, si abstracte ira consideretur, prout tristitiam denotat, cum cupiditate malum imminuens depellendi, non video, quod omnis ira mala dici debeat. Dubium enim non est, quin mali depulsio vel remotio, siue per poenam illa fiat, siue alia ratione, interdum licita sit & laudabilis. Cupiditas itaque istius remotionis vel depulsionis, mala esse non potest. Scio in hominibus eam cupiditatem raro esse sine vitio: hinc & largior, raro admodum iram in illis esse sine prauitate. Hoc tamen non tam ex natura adfectus, quam hominum prauitate, oriri videtur. Quod si eam cupiditatem, si vitio careat, non iram esse, sed alio nomine insigniendam, quis contendat, me neutiquam sibi refragantem habuerit. Deo tamen is adfectus in scriptura sacra tribuitur, vnde, eum in se & abstracte spectatum, malum non esse, recte concluditur: & hactenus non male id inde collegit LACTANTIVS, *lib. de ira Dei, cap.* 17. *& alibi*, licet fatear, non vbique hunc auctorem sibi ipsi constare. Tribuitur etiam Christo seruatori, *Marc.* III, 5. alibique: qui cum & homo fuerit, dubitandum non est, quin ira proprie sic dicta intelligatur. Tribuitur & sanctis a Paulo, verbis ex *Psalm.* IV, 5. desumptis: ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, *Ephes.* IV, 26. Haec obstant, quo minus in illorum, qui iram omnem damnant, prorsus concedam sententiam: a qua ceteroquin me non alienum, profiteor. Interim magna hic opus esse cautione, itidem fateor, cum nulla in re facilius decipi homo queat, quam in adfectu hocce: praesertim cum non temere desint, quae obtentui sumat, sibique & aliis persuadere annitatur, iustas & legitimas se irascendi habere caussas, cum subtilis reuera lateat ambitio, aut aliud aliquod animi vitium; sed si iustus & legitimus etiam sit hic adfectus, in sanctissimis quoque hominibus nunquam erit sine quadam imbecillitate. Sunt porro, vt nunc ad reliqua pergamus, adfectus, qui multorum iudicio innoxii, immo laudabiles,

dabiles, videntur, at accuratius considerati sua natura vitium inuoluere deprehenduntur. Exempli loco esse potest *aemulatio*, quam adeo non in vitio positam, sibi plerique persuadent, vt laudibus potius euehant, eaque iuuenes praecipue ad praeclara quaeuis excitari posse, existiment. Nec plebeios forte homines ita opinari credas, sunt inter principes etiam eruditorum, qui aemulationis caussam omnibus viribus agunt. Placet prae reliquis audire IOAN. HENRICVM BOECLERVM, virum multis alias in rempublicam litterariam meritis illustrem, qui illud VELLEII PATERCVLI: *alit aemulatio ingenia*, pluribus confirmaturus, in *annot. Velleii Paterculi lib.* I. *cap.* 17. *p. m.* 59. bonae prauaeque aemulationis discrimen ita explicare annititur: *est autem aemulatio vel bona & cum virtute coniuncta; quando scilicet admiratio imitationem accendit: vel praua & cum inuidia coniuncta, quam itidem tangit noster. Illa, vt efficax, sic optabilis est: hanc profanis relinquendam putamus, quibus non vacat, quaerere, quomodo? sed quantum quisque doctrinae sit adeptus. Illam vult plerumque, hanc aliquando, patitur Deus, ad alta peruenire. Illa serium honorem, cordatumque vsum studiorum: haec pompam & splendorem ferme comitatur. Illa a fastigio, haec a declinatione studiorum, propius abesse solet. Inclinatur autem studiorum celebritas, non iam aemulatione & imitatione, sed affectatione, cuius ὑπόθεσιν egregie descripsit Velleius. Equidem vt illa laudabilis aemulatio, prorsus a virtute publicique studio boni proficiscitur, id est, a tali origine, qua rerum quarumcunque incrementa promoueri, consentaneum est: ita affectatio, quam diximus, ambitionis solius stimulo incitata, non imitari vult, quae summa sunt, sed diuersae speciei praestantiae, quos imitari nequit, iis comparari cupit, atque, quod Graeci dicunt, ἀντισεμνύνεσθαι.* Haec omnia vero, cum a me iam pridem discussa & sub examen reuocata sint, in *differtat. de metu comparationis, ad C. Cornelii Taciti annal. lib.* I. *c.* 76. §. 21. non abs re fuerit, ea paucis hic repetere, cum errorem admodum receptum haud obscure me ibi detexisse, existimem. Ad BOECLERI itaque ratiocinia haec ibi repono: Quae omnia frustra disputantur, & supponunt, quod nondum euictum est, dari honestam quandam & laudabilem aemulationem. Quod vt ostendamus, conueniendum nobis in eo est, quid sit aemulatio. Non autem puto, BOECLERVS, & ceteri, qui communem sententiam defendunt, respuent auctoritatem ARISTOTELIS, aemulationem ita definientis *lib.* 2. *rhetor. cap.* 10. ζῆλός ἐστι λύπη τις ἐπὶ φαινομένῃ παρουσίᾳ ἀγαθῶν ἐντίμων καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, οὐχ ὅτι ἄλλῳ, ἀλλ' ὅτι οὐχὶ καὶ αὐτῷ ἐστι. *Aemulatio est molestia quaedam, propter eam, quae apparet, praesentiam bonorum honoratorum, & eorum quae contingit ipsi adsumere in similibus natura, non, quod alii, sed quod non etiam ipsi sint*: vel quod perinde est, *est aegritudo de bonis, quibus caremus, orta ex admiratione illorum in aliis, & proinde cum studio aut superandi, aut eadem acquirendi coniuncta.* RENATVS CARTESIVS *de passionibus part.* 3. *artic.* 127. aemulationem speciem animositatis facit, cuius caussa externa exemplum est. Satis quidem ieiune. Ego dicerem, aemulationem esse speciem ambitionis, excitatam per honores alterius, quos nobis vindicare cupimus. Quidquid huius sit, vel ex Aristotelis definitione patet, aemulationem nullo modo laudabilem dici posse. Aegre ferre, alterum bonis quibusdam gaudere, nec concoquere posse, quod ipsi haec bona non possideamus, eoque stimulo ad gloriae palmam illi dubiam reddendam, aut plane bona, quae possidet, illi eripienda, aut honoris gradu eum deiiciendum, impelli, hoccine virtutis opus, hoccine laudabile diceres? Hoccine cum sui abnegatione, omnibus christianis tantopere commendata, cum mundi gloriaeque contemptu, cum vera modestia & humilitate conuenit? Quidnis potius admiserim, quam vt persuaderi mihi patiar, vera virtute illum praeditum esse, quem aemulatio excruciat. Relegamus nunc vestigia BOECLERI, & quae de bonae prauaeque aemulationis discrimine commentatus est, expendamus. Bona aemulatio, inquit, vt efficax, ita optabilis. Hoc non satis capio. Potest aliquid efficax esse ad malum: quis hoc ideo optabile diceret? Non sufficere, quantum quisque doctrinae adeptus sit, sed dispiciendum esse & quomodo? recte dicitur. At haec ipsa ratio procul facessere iubet omnem aemulationem. Deum velle per aemulationem homines ad alta venire, vix sine impietate dicitur. Itane Deus suffragatur hominum ambitioni? Hi sunt fructus philosophiae ethni-

cae. Sane si vel maxime serium honorem, & cordatum studiorum vsum comitetur aemulatio, ex eo non desinit esse vitium. Fastigium pariter ac declinatio studiorum cum praua aemulatione coniuncta esse possunt: ambitio vbique regnat, inter eruditos & barbaros. Denique, quod addit, aemulationem bonam a virtute, publicique studio boni proficisci, admitti itidem nequit. Virtus, quam aemulatio profert, aut quae cum ea coniuncta est, non virtus est, sed ambitio. Nec publico bono, sed suae cupiditati, consultum cupit, qui aemulatione ductus reipublicae commoda promoueat. Cur autem virtus, cur studium boni publici non esse posset sine aemulatione? Quae pro commendanda aemulatione porro afferri solent, fore scilicet, vt ingenia in scholis, militumque virtus in bello, langueant, nisi aemulatione excitentur, ad ea iam *ibidem* §. 22. responsum est. Nunc istis diutius immorari non placet. De inuidia, in eadem *differtat.* §. 25. egi, & contra CARTESIVM, eam nunquam laudabilem, sed semper vituperabilem esse, demonstraui. De reliquis, quos Cartesiani, aliique pro indifferentibus perperam venditant, adfectibus, idem demonstrari facili negotio posset, sed ex dictis ista diiudicare pronum erit.

§. XXXIII.

Ratione existentiae, seu concrete, si spectentur adfectus, seu prout in singulis hominibus se habent, ad ipsum, quod inter eos intercedit, discrimen, probe attendendum est. Sunt enim, vti constat, homines vel regeniti, vel irregeniti. Irregenitorum cum haec sit conditio, vt fide destituantur, peccatumque in illis dominetur, & quidquid cogitant, dicunt, faciunt, ex prauo figmento cordis illorum proueniat, adfectus quoque illorum, quicunque demum sint, non possunt non esse praui, inter τὰς πράξεις τοῦ σώματος *Rom. VIII, 13.* connumerandi. Quidquid enim non ex fide proficiscitur, peccatum est. *Rom. XIV, 23.*

§. XXXIV.

Quod ad regenitos attinet, vti eos adfectus, qui ex se & sua natura mali sunt, supprimunt pro viribus, & in iis debellandis & extinguendis omnem operam, omneque studium collocant, * ita eos, qui per se indifferentes sunt, per fidem sanctificant, quidquid adhaeret imbecillitatis, tollere annituntur, eosque ita dirigunt, ne qua modum excedant, aut in alium, quam bonum finem, tendant. Et tum quidem isti adfectus etiam boni dici possunt.

* Eleganter id explicat MACARIVS *homil.* 15. §. 51. *pag.* 236. οἱ δὲ φρόνιμοι, ὅταν ἐπανιστῇ τὰ πάθη, οὐχ ὑπακούουσιν, ἀλλ᾽ ὀργίζονται ταῖς κακαῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐχθροὶ ἑαυτῶν γίγνονται. ὁ γὰρ σατανᾶς πολὺ θέλει ἐπαναπαύεσθαι τῇ ψυχῇ, καὶ ἐφαπλωθῆναι, καὶ θλίβεται καὶ στενοχωρεῖται μὴ ὑπακουούσης τῆς ψυχῆς. *Prudentes autem insurgentibus affectionibus, non obtemperant, sed iram concipiunt aduersus prauas cupiditates, atque hostes euadunt. Satanas enim valde cupit in anima requiescere, & cubile suum constituere, & adfligitur ac torquetur, quando non obtemperat anima.* Et alibi, scilicet de *patientia & discretione cap.* 9. *pag.* 79. *Illis,* inquit, *qui anxio animo aestuantes dicunt: en erit illa vnquam dies, qua non sentiam auersionem animi a fratre, aut alias similes, quarum mihi sum conscius, prauas adfectiones, quas quidem inuitus patior, haec reponenda sunt:* ὡς ὁ μὲν ἀγὼν ἅπας καὶ ἡ σπουδὴ τῷ ἀνθρώπῳ, ὥστε καὶ τῷ πονηρῷ καὶ τοῖς πονηροῖς ἀντιτίθεσθαι λογισμοῖς διὰ παντὸς ἐστι. *Hominis*

certamen

certamen studiumque omne in hoc esse constitutum, vt diabolo & prauis cogitationibus semper obluctetur. Addit: ἀμήχανον δὲ, ἵνα τὸ σκότος τῶν παθῶν, καὶ θάνατος τοῦ φρονήματός φημι τῆς σαρκὸς μὴ ἐπιδείκνυσθαί τινα καρπὸν ἴδιον τὴν κακίαν, ἤτοι κεκρυμμένως ἢ φανερῶς; *vitari autem non posse, quin caligo perturbationum, & mors insidens sapientiae carnis non producant fructum aliquem malitiae, vel occulte, vel palam.* Hoc declarat deinceps exemplo vulneris in corpore, quod non plane obductum est, ideoque saltem aliquo tabis effluxu madens, sordeat. Vtrobique tamen, ne quid diffitear, talia subiicit MACARIVS, quae haud obscure ad ἀπάθειαν ducunt, quam etiam sententiam aperte defendit, de *oratione cap. 11. pag. 62.* Qua de re tamen, quid sentiendum sit, ex supra dictis constat.

§. XXXV.

Quod grauissima ex prauis adfectibus oriantur conuersionis & vitae christianae impedimenta, nemo harum rerum vel mediocriter peritus, negauerit. Primo namque in isto adfectuum, mentem conturbantium, misereque dilacerantium strepitu, non licet homini serio attendere ad seipsum, mentisque suae obseruare miseriam, multominus adhibere media, quibus ab ea liberari, sanitatique restitui queat. Vt parentes, qui liberos suos Molocho offerebant, tympanorum & turbarum strepitu praepediti, vagitum & clamorem illorum audire non poterant: ita adfectuum tumultu praepediti homines, miseriam saepius suam non sentiunt, multo minus fontem eius intelligunt.

§. XXXVI.

Cumque omnis adfectus delectationem quandam secum vehat, vti iam supra obseruatum, eo difficilius homines in adfectu constituti animum inducunt, ad ea serio suscipienda, quae ad compescendos subigendosque adfectus pertinent. Quare, etsi cessante adfectu, eius quandoque incommoda homo agnoscat, immo & interdum durante, ipsa tamen, praeter alia delectatio obstat, quo minus serio contra adfectus pugnet. Hinc vero iterum peccatorum vberrimus prouentus, quibus mens mortalium magis magisque irretitur, vt non sine maxima difficultate eluctari queat.

§. XXXVII.

Quod si tandem eousque homo perueniat, vt serio ad sui emendationem cogitationes & consilia conferat, rursus alia ratione adfectus obstrepunt. Mox enim, si ad leuitatem animi, atque *spem,* naturaliter proni sunt, perfunctorie in toto hocce negotio versantur, veramque non adeo necessariam esse contritionem, putant, facili negotio se delictorum veniam impetraturos, sperantes, idque sine rigidiori sui examine, cum, quod tam grauiter peccatis irascatur Deus, non credant. Alii, ad *metum & desperationem* naturaliter proni, animum abiiciunt, ad gratiam diuinam nullum amplius sibi patere aditum, sibi

Ff 2 persua-

perſuadent, & ad conſilia violenta prolabuntur. Et ſic in aliis quoque adfectibus res ſeſe habet.

§. XXXVIII.

Nec adfectus modo, ſed habituales quoque illae diſpoſitiones, per adfectus ſaepius repetitos contractae, plurimum illis obſtant, qui de vita moribusque emendandis cogitationes ſuſcipiunt. Inde enim cum contingat, vt facillime, ex leuiſſima etiam cauſſa adfectus recurrant, nec in ſua hoc poſitum poteſtate eſſe animaduertant, iſtas diſpoſitiones corrigere, diuinae gratiae vim ignorantes aut media, quae debebant, adhibere nolentes, in eam ingrediuntur opinionem, ſuperari iſtas difficultates non poſſe, indeque in ſtatum aut ſecuritatis, aut ſeruitutis pro diuerſa circumſtantiarum ratione, relabuntur.

§. XXXIX.

Iam, vt, quo pacto haec omnia ſecundum gratiam ſe habeant, explicemus, initio id quidem conſtat, in regenitis non tam *pugnam rationis* & *adpetitus ſenſitiui*, quam longe excellentius quid & praeſtantius, *luctam carnis & ſpiritus* deprehendi, per quam non tantum contra eos motus, quos ratio ipſa damnat, & pro illicitis habet, pugnant, ſed & contra omne id, quod *carnis* nomine in ſcriptura ſacra venit, *Gal. V, 17.* Quo quidem nomine ea etiam comprehenduntur, quae ratio ſibi relicta, minime pro prauis aut illicitis habet, vt ex infra dicendis patebit. Contra eos vero motus, ita pugnat ſpiritus, vt victoriam etiam reportet, *1. Ioan. V, 4. 5.*

§. XL.

Adfectus, qui in regenitis deprehenduntur, duplicis generis ſunt: vel *ſpirituales*, vel *naturales* quidem, ſed *ſanctificati.* Spirituales ſunt, qui ex cauſſis ſpiritualibus oriuntur, * atque adeo a mente tantum originem habent, licet in corpore etiam effectus eorum quandoque ſentiantur, vt *amor Dei, odium peccati, triſtitia & dolor ob peccata, gaudium ſpirituale, ſpes diuina, zelus*, & alii. Naturales ſunt, qui ex cauſſis equidem naturalibus oriuntur, ſed qui per fidem ſanctificantur, & qua obiectum, modum, finem, legitime diriguntur, vt *amor parentum, liberorum, cognatorum amicorum, triſtitia, commiſeratio*, & alii. Qui vero ſua natura aliquid mali inuoluunt adfectus, ſubiugantur a regenitis, atque perdomantur, vti iam ſupra dictum. conf. & *1 Cor. XIII, 4. ſeqq.*

* Vt ergo a corporalibus, & ſenſualibus, ita & a mentalibus, hominum naturalium & irregenitorum, differunt adfectus *ſpirituales.* Cum mentalibus quidem conueniunt, quod vtrique in mente originem habeant, per intellectus repraeſentationem (intercurrente tamen quandoque imaginatione) & ſi vehementiores fuerint, ad corpus ſe diffundant. Sed differunt ab iis, quod hi rationi, ciusque repraeſentationi originem

debeant,

debeant, illi autem spiritus sancti per verbum intellectum & voluntatem mouentis, operationi; hinc mentales in homines irregenitos etiam cadunt, spirituales, tantum in regenitos. Mentales itaque, aeque ac sensuales, & omnes adfectus hominum irregenitorum sunt *fructus carnis*, spirituales autem, sunt *fructus spiritus*, *Gal.* v, 22. Paucis: spirituales adfectus a reliquis omnibus differunt, caussa remota, proxima, seu obiecto, & effectibus. Caussa remota non est caro, aut constitutio corporis ac temperamentum, vel simile quid: sed est spiritus, qui in regenitis habitat, & omnes pios sanctosque motus in iis excitat. *Rom.* VIII, 9. 11. 14. 1 *Cor.* III, 16. 17. *Gal.* v, 1 . 18. Caussa proxima, non est boni cuiusdam temporalis, sed spiritualis, repraesentatio: cuiusmodi quidem bona, ratio aut ignorat, aut omnino pro malis reputat. 1 *Corinth.* II, 14. Commotio, quae hinc oritur, singularis plane est, vt eam ignorent, qui eiusmodi nunquam experti sunt adfectus. 1 *Corinth.* II, 9. 10. Effectus etiam diuersi hinc sequuntur, cum adfectus ipsi sua natura longe sint diuersissimi. Nunquam enim nocent, sed prosunt plurimum, vt exemplo tristitiae spiritualis docet Paulus, 2 *Corinth* VII, 10. Non polluunt animum, sed purgant, non caliginem adfundunt intellectui, sed eum dispulsis tenebris illuminant, molestiam non creant, sed gaudium, *Rom.* XIV, 17. hominemque ad praeclara quaeuis impellunt. Praeter hosce spirituales adfectus in homine regenito etiam sunt naturales, sed ii quidem, vt dixi, duplicis generis. Nonnulli sua natura praui, contra quos dimicandum, *Rom.* VIII, 13. *Galat* v, 16. 17. alii sua natura indifferentes, qui legitime dirigendi, & per fidem sanctificandi sunt Tantum enim abest, vt scriptura eiusmodi adfectus plane abesse a sanctis velit, vt ἀστοργίαν potius in ethnicis damnet. *Rom.* I, 31. Nec obstat, quod amorem parentum & cognatorum damnare videatur. *Matth.* x, 37. *Luc.* XIV, 26. Hoc enim intelligendum, in quantum amori Dei obstat. Qua de re supra dictum, cum de abnegatione sui ageremus.

§. XLI.

Falluntur itaque, qui omnium adfectuum expertes regenitos esse volunt, * cum nonnulli sua natura sancti sint, alii sanctificari possint. Namque & in scriptura sacra passim eiusmodi adfectus illis tribuuntur, & adeo non vituperantur, vt ponantur potius in laude. *Amor* scilicet, sumptus, pro adfectu, non pro habituali propensione, tum Dei, *Psal. XVIII, 2. LXXIII, 25. 26.* tum aliorum hominum, *1 Cor. XIII, 3. 4 seqq. 2 Petr. I, 7. odium peccati, Ps. XXVI, 5. XXXI, 7. XCVII, 10. laetitia, Rom. XIV, 17. XV, 13. Gal V, 22. Col. I, 11. tristitia, 2 Cor. VII, 10. 11. spes, 1 Petr. I, 3. Rom. V, 4. VIII, 24. commiseratio, 1 Petr. III, 8. Phil. II, 27. zelus, 2 Cor. XI, 2. Gal. IV, 18.* & alii.

* Magna vtique est gratiae diuinae vis, etiam in coercendis & compescendis adfectibus. Sed non extendenda est ad ea, ad quae eam non vult extendi ipse Deus. Licet itaque per absolutam suam potentiam Deus efficere posset, vt homo sit ἀπαθὴς & ἀναμάρτητος, nuspiam tamen id promisit. Ideoque & a gratia diuina hoc non est expectandum. Hoc parum mihi obseruare videntur, qui ἀπάθειαν quandam Stoicam inter gratiae diuinae effectus numerant Ex EVAGRII PONTICI libro, cui titulum: *Gnosticus*, fecit, haec inter alia refert SOCRATES *histor. eccles lib.* 4. *cap.* 23. *pag* 237. Veritatis columna Basilius Cappadox, aiebat: τὴν μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἐπισυμβαίνουσαν γνῶσιν, συνεχὴς μελέτη καὶ γυμνασία κρείσσονα ποιεῖ· τὴν δὲ ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, δικαιοσύνη, καὶ ἀοργησία καὶ ἔλεος· καὶ τὴν μὲν προτέραν δυνατὸν καὶ τοὺς ἐμπαθεῖς ὑποδέξασθαι· τῆς δὲ δευτέρας οἱ ἀπαθεῖς μόνοι εἰσὶ δεκτικοί. *Scientia quidem, quae ab hominibus percipitur, assiduo vsu & exercitatione perfectior euadit: ea vero per Dei gratiam, iustitia, patientia, & misericordia Ac priorem quidem illam scientiam, in eos etiam, qui perturbationibus obnoxii sunt, cadere, posterioris vero*

 solos

ſolos capaces eſſe illos, qui perturbatione ſunt vacui &c. Recte hic equidem diſtinguit inter γνῶσιν ἀπ' ἀνθρώπων ἐπισυμβαίνουσαν, & inter γνῶσιν ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην, hoc eſt, inter ſcientiam, quae eſt *ex natura*, & quae eſt *ex gratia*, ſeu inter *naturam* & *gratiam*: ſed gratiae nimium tribuit, & vltra, quam decebat, progreditur, dum γνώσεως, quae eſt ex gratia, tantum ἀπαθεῖς capaces eſſe ſtatuit, ſupponens adeo, per gratiam homines ἀπαθεῖς fieri poſſe. Memorabile quoque exemplum, quo idem comprobari queat, gratiae ſcilicet limites, vltra quam par erat, nonnullos extendere, ex PETRI GARNFELT, *elucidationibus ſacris in quinque libros de imaginibus antiquorum eremitarum*, profert IACOBVS THOMASIVS, in *ſchediaſmate de definit. philoſoph. pag.* 44.

§. XLII.

Interim ſedulo cauendum, ne & hic nos *fallax* decipiat *natura*, callida gratiae imitatione. Fieri namque poteſt, imo ſaepiſſime proh dolor! contingit, vt pugna rationis & adpetitus ſenſitiui, habeatur pro lucta carnis & ſpiritus; vnde porro, qui eiusmodi quid in ſe deprehendunt, hominibus regenitis & credentibus ſe annumerandos eſſe, circa controuerſiam concludunt, cum lucta carnis & ſpiritus, horum ſit character certiſſimus.

§. XLIII.

Quod ſi porro contingat, vti euenire omnino poteſt, vt ex cauſſis naturalibus naturae impetus infringatur, & quodammodo ſupprimatur, ne in peccata externa & grauiora erumpat, in errore iſto mirifice confirmantur mortales, in eam quippe facile inducendi ſententiam, hanc eſſe *victoriam fidei*, qua carnis impetum prauosque motus ſuperauerint.

§. XLIV.

Sed id quodque euenire poteſt, praeſertim apud eos, qui in ſtatu legali conſtituti ſunt, vt non ſemel, ſed ſaepius, idque ex cauſſis mere naturalibus, (quo nomine & morales comprehendimus,) adfectus prauus reprimatur. Vnde ſtatim ſibi perſuadent, ſe habere prauorum adfectuum *dominium*, ſe non amplius ſeruire carni, ſed ſpiritui, per ſpiritum ſe mortificare negotia carnis, concupiſcentiisque imperare; (qui regenitorum ceteroquin characteres ſunt) cum tamen iſtud, quod ſibi tribuunt dominium, aut ad quosdam ſaltem adfectus, aut ad actus ſaltem externos & grauiora crimina, ne adfectus in iſta erumpant, ſeſe extendat.

§. XLV.

Cumprimis turpiter falluntur, cum adfectus mere naturales pro ſpiritualibus, ſaltem ſanctificatis, qui regenitorum proprii ſunt, habent. Hinc *amor*, ex cauſſis naturalibus, bonorum vtilium, iucundorum aliorumque repraeſentatione excitatus, habetur pro *charitate*

chri-

christiana; *odium*, quo inimicos suos prosequuntur, & inde orta vindictae cupiditas, *sanctum* videtur, *odium peccatorum*; *ira* carnalis, *zeli* divini & spiritualis nomine venit; vana quaedam *persuasio* ex animi levitate orta, *spes christiana* audit: *commiseratio* naturalis hominum voluptati deditorum, *misericordiae* nomine incedit; *carnalis laetitia* saepius speciem *spiritualis* induit; vti *tristitia* contra mere *naturalis* itidem pro *spirituali* habetur. Et ita misere se miseri decipiunt.

CAPITIS PRIMI
SECT. VII.
DE
DISCRIMINE NATVRAE ET GRATIAE
QVOAD MORES EX CORPORIS CONSTITVTIONE, REBVSQVE EXTERNIS FLVENTES.

Σύνοψις.

Corporis hic quoque habenda ratio: quanta eius sit dignitas, §. I.
Ad animi propensiones, eius constitutio, plurimum confert, §. II.
Constitutio haecce corporis & temperamentum, vnde oriatur. §. III.
Quomodo inde certi motus & propensiones in animo produci queant? §. IV.
Error illorum, qui a corpore peccatum in animum deriuari putant, refutatur: an determinatio ad certum bonorum adparentium genus a solo corpore? §. V.
Temperamentorum vis, quoad singulas mentis facultates generatim indicatur, §. VI.
Eorum numerus, §. VII.
Quo pacto magna inde morum diuersitas, variatasque, §. VIII.
Sexus porro diuersitas, quid ad mores conferat, §. IX.
Itemque aetatis. §. X.
Quid de sensibus externis hic obseruandum, §. XI.
Res extra hominem positae, quo pacto ad morum diuersitatem aliquid conferant, §. XII.
Et primo quidem naturales, §. XIII.
tum & morales, §. XIV.
In his omnibus, speciatim corporis constitutione & temperamento, intima naturae conspicitur corruptio, §. XV.
Mores namque inde fluentes, in irregenitis semper mali sunt, §. XVI.
Idem censendum de moribus aetatum, §. XVII.
Rerum externarum abusus, & ad prauas propensiones excitandas & augendas efficacia, eandem corruptionem prodit, §. XVIII.
quae & in sensibus externis conspicitur, §. XIX.
Magna ex his omnibus, speciatim ex moribus temperamentorum, conuersionis & vitae christianae impedimenta, §. XX.
quemadmodum & ex moribus aetatum, §. XXI.
vt & ex rebus externis, §. XXII.
speciatim, quod mores hinc fluentes pluribus communes sint: vnde praeiudicium, emendationem non necessariam, aut non possibilem, §. XXIII.
Quid de sensibus externis hic obseruandum, §. XXIV.
Gratiae, quousque in his omnibus, speciatim tempera-

§. I.

Ex mente pariter ac corpore hominem constare, Deus voluit. Vtriusque itaque partis habenda ratio: praesertim ob arctissimum, quod inter eas intercedit, vinculum. Quod si cum mente corpus contendamus, illam longe hoc nobiliorem praestantioremque esse, deprehendemus, vnde, cum mente brutis vel maxime praestet homo, huius etiam dignitatem praestantiamque praecipue * inde metiri solent. Neutiquam vero corporis eousque deprimenda est conditio, vt illorum adprobanda sit sententia, qui corpus aut pro instrumento saltem animae, aut omnino ergastulo eius habuerunt, ** & sola mente hominem absolui contenderunt. Ab ipso enim Deo ita creatum conditumque, ignorant, aut scire nolunt, vt corpore non minus, quam mente, constaret.

* Est equidem ratione corporis magna hominis prae brutis praestantia & excellentia. Erectus namque, vt alia taceam, incedit, vt coelum intueri possit, cum bruta contra ad terram prona, sublimium coelestiumque rerum se non capacia hoc ipso demonstrent. Recte SENECA: *scias non esse hominem, tumultuarium aut incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet, quo magis glorietur, aut cui glorietur. lib. 6. de beneficiis cap.* 23. Similia & PHILO habet, *libr. de plantat. Noae opp. fol.* 169. & ISIDORVS PELVSIOTA *lib.* 1. *epist* 259. In plurimis tamen, qua corpus cum brutis homo conuenit, plurimaque inde, ne nimium se efferat, capere potest documenta. Contra si mentem spectes, eiusque nobilitatem & excellentiam, tum demum brutis infinitis parasangis se praestantiorem, & ad finem longe nobiliorem, a supremo rerum omnium conditore, creatum, intelliget. Sunt, qui hancce hominis dignitatem, nobilitatemque pluribus explicant, quod ex instituto fecit GREGORIVS QVECCIVS, de *nobilitate & praestantia hominis.* Sed caute admodum & circumspecte hoc argumentum tractandum, ne miseriae, quibus hodie circumseptus homo est, obliuiscamur. Per facultatum enim naturalium, quibus ceteroquin brutis homo praestat, abusum, contingere potest, vt brutis ipsis deterior sit & miserior.

** Vt Epicuraei corpus praeferebant menti, ita in alterum extremum prolabebantur Platonici, Pythagoraei, & Stoici, in eo fere consentientes, hominem animo absolui. Hinc corpus poena animi ac pondus, triste & obscurum animi domicilium, carcer & ergastulum, illis audiebat. Asellum onustum ARRIANVS vocat. & qui ei obsequantur, feras euadere dicit, in *Epist.* 1, 1. *cap.* 3. add. SIMPLICIVS in *Epict. prooemium* & in *cap.* 13. Socratis disputatio, qua, hominem non corpus esse, sed imprimis animum, contendit, exta: apud CICERONEM *lib.* 6. *de republica.* add. HVGO GROTIVS in *annot. ad Rom.* VII, 24. & PETRVS DANIEL HVETIVS in *quaestionibus Alnetanis lib.* 3. *cap.* 11. Splendide quidem haec similiaque ab ethnicorum philosophis differebantur, & ad virtutis ac sapientiae opinionem conciliandam, tanto magis comparata erant, quo longius ab ea absunt, qui corpus saltem curare, ventrique seruire videntur. Quantum denegabant corpori,

tantum

tantum tribuebant animo, non satis ad miseriam, cui animus per naturam immersus est, attendentes. Quod ethnicis labem originalem ignorantibus, condonari quodammodo potest. Quam tamen minime merentur veniam, Socinian & Arminiani, qui haec ethnicorum philosophorum placita tanto maiori cum periculo assumunt, quo acrius ad peccati originalis grauitatem eleuandam, omnes ingenii vires intendunt. Aliter hac de re nos philosophari docet scriptura sacra, quae corpus non minus quam animum, nos a Deo accepisse testatur, *Iob.* x. 10. *seqq.* *Ps.* CXXXIX, 13. 14. Et licet mentis prae corpore praestantiam itidem agnoscat, quippe in qua olim imago diuina exsplenduit, quae tamen eius post lapsum miseria sit, quam intima corruptio, nos ignorare non finit.

§. II.

Corporis etiam vel hoc nomine hic habenda est ratio, quod ad animi propensiones moresque, plurimum eius conferat constitutio atque temperamentum: quod vti iam antiquis obseruatum, ita quotidiana confirmatur experientia. Temperamenti autem ratio ex sanguine potissimum aestimanda, * eiusque natura & motu. Prout enim sanguis aut crassior est, aut tenuior; salinis, aut sulphureis, vel terrestribus etiam particulis, aut sero abundat: prout porro aut celeriter, aut tarde mouetur, quod tum ex ipsa eius natura, tum ex vasorum, per quae decurrit, conditione, aliisue de caussis fieri potest, temperamentum quoque variat.

* conf. quae dixi *elem. philos. pract. cap. 1. sect.* 3. §. 7. & quae passim medici pariter ac physici hac de re monere solent; add. viri clarissimi IACOBI CAROLI SPENERI dissertatio *historiam doctrinae de temperamentis hominum*, exhibens, sub meo praesidio in academia Fridericiana, anno MDCCIV. habita.

§. III.

Etsi vero parentum, ex quibus liberi gignuntur, constitutio, plurimum citra controuersiam conferat, vt certo quis gaudeat temperamento: alias tamen subinde concurrere caussas, etsi nobis non satis perspectas, aut exploratas, certum est, & vel inde intelligitur, quod qui ex iisdem geniti sunt parentibus, liberi, vti animi propensionibus, ita temperamento quoque corporisque constitutione, multum a se inuicem differant.

§. IV.

Quo pacto per sanguinis constitutionem, motumque certae animi propensiones produci queant, explicatu equidem admodum difficile esse videtur. Res ipsa tamen per experientiam certa est: adeoque, etsi modus, quo hoc fiat, ignoretur, minime in dubium vocanda. Constat inter omnes, ad certos motus corporis, certos etiam sequi motus mentis, & vice versa; nemo tamen explicauit hactenus, quo pacto corpus in mentem, aut mens in corpus agere queat. Vndecunque autem, aut quocunque etiam modo, prima motuum corporis & mentis connexio fiat, hoc tamen palam est, si semel ea facta sit, per consuetudinem

 & eo-

& eorundem motuum perennem recurſum, non poſſe non hanc connexionem confirmari, vt adeo ex certa corporis ſanguinisque conſtitutione, animi quoque mores & inclinationes firmiter colligere liceat.

§. V.

Neutiquam autem exiſtimandum, ac ſi per corporis conſtitutionem peccatum in animum deriuetur: cum potius in ipſa mente ſedem ſuam habeat; vti ſupra iam obſeruauimus. * Sed id quoque iam animaduerſum nobis, incertum eſſe, an determinatio ad certum bonorum apparentium genus, adeoque propenſiones certas, a corpore eiusque temperamento originem habeat, an in ipſa mente ſeorſim ſpectata, quaedam iam propenſionum diuerſitas exiſtat. Hoc ſi eſſet, tum reſpondente mentis propenſionibus corporis conſtitutione, fortiores vehementioresque eas propenſiones reddi, neceſſe eſt, ſin diſcrepante, vim illarum imminui, effectu ſubſequente, qui ex diuerſarum propenſionum, & cauſſarum diuerſas propenſiones producentium, coniunctione, oriri ſolet.

* *ſect.* 4. §. 42. & 79.

§. VI.

Vis autem temperamentorum tum ratione intellectus, tum ratione voluntatis ſeſe exerit. Ratione quidem intellectus, tum inde, non excluſis tamen aliis cauſſis, prouenit, vt iudicii acumine alii polleant, ingenio ſpecialiter ſic dicto praediti ſint alii, alii memoriae quadam felicitate reliquis praeſtent. Voluntatem ſi ſpectes, ad voluptatem per temperamenti conditionem diſponuntur alii, alii ad auaritiam, alii ad ambitionem: ſimulque ad adfectus, qui cum hiſce propenſionibus coniuncti ſunt, aut ex iisdem fluunt.

§. VII.

Solent quatuor vulgo conſtitui temperamenta, ſanguineum, cholericum, melancholicum & phlegmaticum. Phlegmatici tamen in morum doctrina ideo ratio haberi non ſolet, * quod ignauiam potius quandam & torporem inducat, quam ad vitia, aut prauas propenſiones, acriter ſtimulet. ** Vnde hypotheſis de tribus virtutibus cardinalibus ſatis ſibi conſtat, etſi quatuor ſtatuantur temperamenta.

* obſeruatum id iam ſupra *ſect.* 4. §. 42.

** Vt temperamentum cholericum, ſanguineum, melancholicum, tribus vitiis cardinalibus, ambitioni, voluptati & auaritiae reſpondent, ita ſunt, qui exiſtimant, phlegmaticum, proprium eſſe hominum virtuti deditorum. Et negari profecto nequit, ſpeciem quandam virtutis in hominibus eiusmodi temperamento praeditis vel maxime conſpici, dum modeſti, mites, humiles, ab ambitione, ira, vindictae cupiditate, auaritia, inuidia, aliisque vitiis, alieni eſſe videntur. Verum ſi accuratius cuncta conſideremus, aliter pronunciabimus. Qui enim magnorum ſcelerum non ſunt capaces, non ſtatim dediti ſunt virtuti.

virtuti. Nec, quae speciem virtutis habent, statim pro virtutibus sunt habenda. Patienter ferre iniurias, se non efferre supra alios, paci & concordiae studere, laudi ducitur, sed tum demum, si ex sincero Numinis amore fiat, non autem, si ex ignauia atque torpore. Ipsa porro ignauia & pigritia in iis exequendis, quae nostri sunt officii, vitio profecto non caret, immo vitium est longe maximum. Concedo itaque, & ex phlegmatico temperamento prauos fluere mores: sed ita, vt ad peculiare bonorum adparentium genus homines non determinet, sed ignauiam saltem & torporem inducat, vnde, si cum aliis temperamentis coniunctum sit, vti semper est, peculiaris quaedam propensionum modificatio inde resultat. conf. *element. philosoph. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 3. §. 13. it. *cap.* 2. §. 52. Et hac quidem ratione doctrina de temperamentis optime respondet hypothesi de tribus vitiis cardinalibus. Neque tamen existimandum, ac si hypothesis de tribus vitiis cardinalibus, numero temperamentorum vnice, aut praecipue, innitatur. Salua ea manebit, siue quatuor, siue quinque statuas temperamenta, cum praecipue ex obiectorum principalium, & modi, quo mentem afficiunt, diuersitate pendeat. Temperamenta id efficere possunt, vt ad hoc magis obiectum homo determinetur, quam ad aliud: vt vehementius aut remissius in illud feratur: idque fieri poterit, si duo aut plura coniuncta sint temperamenta, siue ad vim cupiditatis intendendam conspirent, siue se mutuo velut impediendo vim istam sufflaminent quodammodo, aut certa ratione modificent. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Namque, quae de numero & efficacia temperamentorum dixi, firmo niti talo, suffragante ipsa experientia, existimo.

§. VIII.

Quae singulorum temperamentorum sit ratio, quaeue efficacia quoad intellectum & voluntatem, quae signa in corpore etiam compareant, alibi iam & ab aliis * explicatum: proinde id saltem obseruandum, non vno eodemque modo in omnibus temperamenti se exerere vires, sed maximam hic, pene dixerim infinitam, in hominibus conspici eius varietatem. Praeterquam enim, quod sanguis ipse diuersimode mixtus sit in diuersis, aliae quoque caussae tum naturales, tum morales, vim temperamenti aut intendunt, aut imminuunt, propensionesque ex aliis causis ortae, cum iis, quae temperamento originem debent, coniunctae, ita se inuicem temperant, vt pro singulorum hominum diuersitate, non possit non morum & inclinationum inde provenire diuersitas. Quantacunque autem aliarum caussarum ad vim temperamenti imminuendam aut modificandam vis sit, non temere tamen contingere puto, vt quoad speciem mutetur, etsi facile mutetur quoad gradum.

* Praeter veteres, ARISTOTELEM & GALENVM temperamentorum mores edisserit SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus & latitantibus animi adfectibus, lib.* 1. *cap.* 6. qui veterum tamen placita secutus, eiusmodi insistit principiis, quae iam pridem explosa sunt a recentioribus. add. VINCENTIVS PLACCIVS, in *promt. inuention. orator. prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 2. *pag.* 285. *seqq.* ANTONIVS LE GRAND, *institut. philos. part* 8. *art.* 9. *n.* 5. *seqq.* cumprimis autem CHRISTIANVS THOMASIVS, qui nostra aetate diligenter hanc philosophiae partem excoluit, in *introduct. in ethic. part.* 2. *cap.* 7. *p.* 157. Vt repetam hic, quae hac de re in compendio dici possent, eo minus necesse est, quod hoc iam factum a me sit, in *elem. philosoph. practic. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 3.

sect. 3. §. 10. *seqq.* add. antea laudata dissertatio, *historiam doctrinae de temperamentis*, exhibens.

§. IX.

Diuersitas morum ratione sexus & aetatis, a corporis itidem praecipue constitutione pendet, accedentibus tamen subinde & aliis caussis. Namque ad sexum quod attinet, mores qui feminis v. g. tribuuntur, maximam partem corporis constitutioni imputandos, certum, itemque educationi & vitae consuetudini * ad mollitiem ac voluptatem alendam, fouendam, augendamque vnice comparatae. Vnde & omnino factum, vt multa apud hunc sexum in laude ponantur, quae accuratius considerata, sunt vituperabilia.

* Accurate si consideres, quae de moribus sequiori sexui propriis tradi solent, eos quodammodo motibus temperamenti sanguinei, aut phlegmatici, saltem iis, vbi principem hi locum obtinent, respondere, deprehendas. Huc autem corporis plurimum conferre constitutionem, non exclusis caussis aliis, nemo tam ignarus erit rerum omnium, qui negauerit. Est tamen inter feminas ipsas quoad mores maximum discrimen, hac praeter indolem sexui propriam ex hoc, illa ex alio plus adhuc trahente temperamento, accedente educationis diuersitate, caussisque aliis. Hinc mirum non est, ad litterarum studia quasdam non ineptas esse, quod & ratio docet, & experientia testatur, & vel exempla ab AEGIDIO MENAGIO, in *historia mulierum philosopharum*, adducta, comprobant. Prae reliquis, qui hocce argumentum tractarunt, conferendus CHRISTIANVS IVNCKERVS, vir clarissimus, in *centuria feminarum eruditione & scriptis illustrium*, quae addita est eiusdem *schediasmati historico, de ephemeridibus eruditorum.* Sceptra feliciter quoque tenuisse feminas & variarum gentium annales, & nostrae aetatis exemplum omnium luculentissimum, condocent. Non tamen ex quarumdam exemplis de omnibus iudicandum, nec ideo, quae de moribus sexus certa sunt & explorata, vocanda in dubium. Absona hic sunt & explodenda, quae HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA disseruit in libello, de *nobilitate & praecellentia feminei sexus, eiusdemque supra virilem eminentia:* qui additus est libro eius, de *incertitudine & vanitate scientiarum.* Alterius auctoris impia de hoc sexu commenta explodit IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, *meditat. polit. cap.* 6. §. 3. *& polit. parallel. cap.* 6. §. 3.

§. X.

Non minus & de morum diuersitate, quae ex aetate diuersa oritur, hoc compertum est, & exploratum. * Sanguis enim pro aetatis ratione cum aut sero, aut particulis variis indolem eius mutantibus abundet, alii hinc mores deprehenduntur infantum & puerorum, alii adolescentum & iuuenum, alii virorum, senum denique alii. Idque ea ratione, vt phlegmaticorum moribus quodammodo respondeant mores infantum & puerorum, sanguineorum, mores adolescentum, & iuuenum, cholericorum, mores virorum, melancholicorum, mores senum. Conuersationis tamen, consuetudinis, aliarumque caussarum, hic itidem habenda est ratio, quae ad inclinationes certae aetati ceterequin proprias aut augendas, aut imminuendas, aut denique modificandas,

candas, plurimum conferunt. Licet autem per aetatis diuerſitatem mutatio quaedam morum ex temperamento pendentium, quoad gradum contingat, hinc tamen non ſtatim mutatio quoad ſpeciem inferenda: quod obſeruaſſe noſtra intereſt.

* Pluribus hoc quod ex aetate oritur, morum diſcrimen explicare, pronum eſſet, nec vtilitate ſua haec careret tractatio. Sed ne in iis, quae ex philoſophorum ſcholis hauriri poſſunt, prolixus ſim, adeat, qui velit, eos, qui hoc egerunt ex inſtituto: quod ex veteribus fecerunt ARISTOTELES, *lib. 2. rhetor. cap.* 12. & eleganter admodum HORATIVS, de *arte poet. verſ.* 158. *ſeqq.* ad quem locum etiam conferendus FRIDERICVS RAPPOLDVS. Ex recentioribus SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus &c. lib. 2. cap. 8. ſeqq.* IOAN. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap. 1.* VINCENTIVS PLACCIVS, *promptuar. inuent. orator. prompt. 3. part. 2. tit. 6.* cumprimis autem IO. MICHAEL DILHERRVS in peculiari de *moribus aetatum*, diſſertatione, quae extat *diſputationum* eius *academicarum tom. 2. p.* 129. *ſeqq.* Sed ita conferendi auctores ſunt, vt in quo conueniant, aut diſſentiant, obſeruetur, & tum eligatur, quod rationi & experientiae, quam maxime conforme eſt. In compendio etiam mores aetatum ediſſerui ipſe, in *element. philoſ. pract. part. 1. cap. 2. ſect. 3. §. 19. ſeqq.*

§. XI.

Ad corpus etiam quodammodo pertinent ſenſus externi: ſaltem organa illorum in corpore exiſtunt, quorum beneficio certi excitantur ſpirituum animalium motus in mente, certas iterum perceptiones effecturi, vnde ſenſus interni. Quemadmodum autem & externi ſenſus mentis directioni quodammodo obnoxii ſunt, vnde & vſus illorum legitimus, & maximus ſimul grauiſſimusque abuſus eſſe poteſt: ita per conſuetudinem habitualis quaedam in iis quoque produci diſpoſitio poteſt; illis, qui gratiae & naturae diſcrimen vbique obſeruare volunt, non prorſus negligenda.

§. XII.

Quod de corpore diximus, ad certas animi propenſiones plurimum illud conferre: illud de rebus quibusdam, extra hominem poſitis, identidem eſt intelligendum. Eo nomine tum naturales, tum morales res, nobis veniunt, quibus, ſi non directe & immediate, ſaltem indirecte & mediate certae hominum excitantur, aut aluntur, & fouentur propenſiones.

§. XIII.

Et naturales quidem res corpus primum afficiunt, ſanguinisque conſtitutionem temperant, & ita demum ad mentis facultates qua intellectum, qua voluntatem modificandas, aliquid conferunt. Sic pro locorum varietate, varii hominum conſtitui ſolent mores. * Quod ad integras quoque gentes pertinet, quarum mores, propenſionesque diuerſae, paſſim notari ſolent. ** Cuius diuerſitatis ratio ex aeris quidem

dem, quem hauriunt, & alimentorum, quibus nutriuntur, praecipue petenda est conditione, sed tamen vt consuetudo, educatio, imitatio, aliaeue caussae morales, minime prorsus excludendae sint.

* Ad res naturales praeter alia & tempus, & locus, referri solent, conf. *element. philosoph. pract. part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 3. §. 41. Ad tempus quod attinet, sunt, qui velut genium quendam peculiarem temporum esse credunt, qui & mores & ingenia hominum, vtcunque inflectat, & ad certa studia trahat. In Aegyptiorum, Graecorum, Romanorum, ipsorum Germanorum, aliorumque populorum exemplo comprobari posse existimant; quorum pro temporum diuersitate, diuersi fuere mores, diuersa studia. Prolixius hoc edisserit IO. BARCLAIVS, in *icone animorum, cap.* 2. Videntur tamen hi ipsi tempori tribuere, quod longe aliis caussis tribuendum est. Temporis enim per se, nulla in hominum mores vis est & efficacia. At tempus cum velut indicet atque manifestet mutationem morum, quae ex longe aliis caussis prouenit, hinc vt ipsi tempori ea mutatio tribuatur, fieri solet. Caussae vero eiusmodi mutationum variae esse possunt, regum scilicet principumque exempla, aut instituta ad certum vitae genus, aut mores certos excitandos souendosque comparata, gentium migrationes, commixtiones, rerumpublicarum & imperiorum conuersiones, vitae generis, qua cibum, potum & alia, mutatio, & quae reliqua sunt, eiusdem commatis. Haec omnia enim ad morum mutationem plurimum conferre, nemo dubitauerit: cumque sensim, nemine fere animaduertente, ista mutatio fiat, & hoc saltem aduertamus, quod hoc aut illo tempore hi vel alii mores floruerint, ipsi, vt diximus, hoc tribui tempori solet. Confirmari haec pluribus possunt ex iis, quae HERMANNVS CONRINGIVS disserit in libro: de *habitus corporum Germanicorum, antiqui ac noui, caussis.*

** Plurimis hoc iam obseruatum. Rhodii apud TITVM LIVIVM *lib.* 45. *cap.* 23. hac de re ita verba faciunt: *Tam ciuitatum, quam singulorum hominum mores sunt. Gentes quoque aliae iracundae, aliae audaces, quaedam timidae: in vinum & venerem proniores aliae sunt. Atheniensium populum, fama est, celerem, & supra vires audacem esse ad conandum: Lacedaemoniorum, cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negauerim, & totam Asiae regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse, quod excellere inter finitimas ciuitates videamur.* Sic Cretas mendaces dicit Paulus, auctoritate poetae ethnici vsus: Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί, *Tit.* 1, 12. Graecos etiam mendaces vocat IVVENALIS *sat.* 10.

— — *& quidquid Graecia mendax*
audet in historia.

Sybaritae ob luxuriam olim vapularunt. Sardi, venales dicti, & sic porro. Gentium hocce qua mores discrimen, obseruauit SALVIANVS de *gubernatione Dei lib.* 4. *p. m.* 75. *Gens Saxonum,* inquit, *fera est, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Chunorum impudica, omnium denique gentium barbararum vita, vitiositas.* Et *lib.* 7. *pag.* 148. *Gothorum gens perfida, sed pudica est, Alanorum impudica, sed minus perfida. Franci mendaces, sed hospitales: Saxones crudelitate efferi, sed castitate mirandi.* Ita olim erat. Addit SALVIANVS: *omnes denique gentes, habent sicut peculiaria mala, ita etiam quaedam bona.* Sed plura hac de re dabunt ALEXANDER AB ALEXANDRO, *lib.* 4. *dier. genial. cap.* 13. HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, de *vanitate scientiarum, cap.* 54. LEVINVS MOLKENIVS, ad *Thomae Brovvne religionem Medici part.* 2. *sect.* 4. Ex instituto vero gentium variarum, praesertim modernarum, mores describunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus, lib.* 2. *c.* 6. IO BARCLAIVS, in *icone animor. cap.* 3. *sqq.* IO. BODINVS, in *methodo histor. cap.* 5 *& lib.* 5. *de republ. cap.* 1. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, in *discursu de natura populorum,* EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingeniorum*

ram aliique. Addi his plurima possent, ceteris non obseruata, aut lucem adfundentia obseruatis, si ad specialia descendere nostri ferret instituti ratio.

§. XIV.

De rebus moralibus, quibus hominum iudicio & constitutione pretium aut volor aliquis impositus, aut quae omnino ab hominum institutione pendent, itidem obseruandum, quod per se certas propensiones non producant. Cum tamen ob opinionem, quam de illis homines fouent, magna saepius in animos mortalium earum vis sit, tum ad cupiditates irritandas, tum si saepius obuersentur, ad certas propensiones inclinationesque sensim producendas aut fouendas, omnino hic quoque in censum veniunt. Et hinc *nobilium & plebeiorum, imperantium & parentium, diuitum & pauperum* &c. diuersi passim, constitui mores solent, * suffragante & subinde experientia.

* Nota haec sunt, & passim apud scriptores obuia. De nobilibus SALLVSTIVS de Metello agens: *inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum, de bello Iugurthino p. m.* 288. De plebis contra moribus LIVIVS: *haec natura multitudinis est, aut seruit humiliter aut superbe dominatur. Libertatem. quae media est, nec spernere modice, nec habere sciunt &c. lib.* 24. *c* 25. Inconstantiam plebis notat CORNELIVS NEPOS, in *Dione cap.* 10. qui & alios eius characteres tradit, in *Timotheo cap.* 3. quod & VELLEIVS PATERCVLVS facit *lib.* 2. *cap.* 29. add. IVSTVS LIPSIVS, *polit. lib.* 4. *cap.* 5. TRAIANVS BOCCALINI, *relat. ex parnasso, lib.* 3. *cap.* 33. aliique. Cuncta, quae omnes isti tradunt, eo fere redeunt, ad superbiam nobiles, ad voluptatem & auaritiam pronos esse plebeios. Cetera enim hinc facile deriuari possunt. Caussa palam est, quod exemplis, vitae genere, consuetudine, ad superbiam nobiles excitentur: quae omnia apud plebeios ad voluptatem & auaritiam, aliosque hinc profluentes mores, suspicionem, inuidiam, inconstantiam &c. conspirant. De imperantium, parentiumque idem dicendum est moribus: quanquam ipsorum imperantium pro diuerso imperii statu & forma, diuersi esse mores censeantur. vid. IO. BARCLAIVS, in *icon. animor c.* 13. NICOLAVS MACHIAVELLVS, *discursib. in Liuium, lib.* 1. *cap.* 18. Diuitum pariter ac pauperum mores describunt SCIPIO CLARAMONTIVS, de *coniectandis cuiusque moribus. lib.* 3. *c.* 3. & 4. BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. VINCENTIVS PLACCIVS, *prompt. inuent. orat prompt.* 3. *part.* 2. *tit.* 12. & 13. aliique. Immo nullum fere vitae genus est, quod non ad certos mores disponat homines, & procliues reddat: qua de re itidem ex instituto CLARAMONTIVS, de *coniectand. morib. lib.* 3. *cap.* 6. *seqq.* & BARCLAIVS, in *icon. animor. cap.* 14. 15. & 16. Sed vbique allata valet ratio: quod status isti per se nihil efficiant, sed occasionem saltem certos mores inducendi, inclinationesque certas alendi, fouendique, praebeant. Quae omnia, vt ad morum varietatem & modificationem, ita ad naturalem & insitam prauitatem augendam & corroborandam, plurimum profecto conferunt.

§. XV.

Praemittenda haec, quae diximus, paucis fuere, vt in his quoque naturae * & gratiae discrimen eo luculentius pateret. Et *naturae* quidem intimam corruptionem, vis illa corporis & temperamentorum ad mentem conturbandam, prauasque propensiones aut inducendas, aut confirmandas, satis prodit. Quod si cuncta expendantur accuratius

ratius, non poteſt non peccati originalis, in corpore non minus, quam mente ſe exerentis, effectus, luculentiſſime in hiſce conſpici. conf. *Pſalm. LI, 7.*

* Recte IO. HORNBECKIVS: *hominum diuerſa ſunt vitia, pro temperamento corporis calido, aut frigido: pro aetate iuuenili ac adulta; pro ſexu & viuendi denique conditione. Aliis ac aliis obnoxia eſt vita contemplatiua & actiua; ciuilis & aulica, aliis premitur vita mechanica & mercatoria, ſtudiis occupata aut artibus. Atque vti in ſingulis viuendi generibus diabolus ſua habet allectamenta & tentationes, ſic aduerſus ſingula ſedulo obfirmandus eſt animus, quacunque ex cauſſa obueniant & inſidientur: theol. practic. lib. 5. cap. 4. pag. 369.*

§. XVI.

Et ſane *mores* ex *temperamento* fluentes, in hominibus, qui regeniti non ſunt, & gratia deſtituuntur, ſemper mali ſunt: hoc tamen diſcrimine, quod quidam per ſe vitium inuoluant, hinc ſupprimendi & corrigendi, alii, ſi directio & ſanctificatio gratiae accedat, boni fieri queant. Ad priorem claſſem ambitio, voluptatis cupiditas, ſimilesque propenſiones pertinent; ad poſteriorem, pronitas ad commiſerationem, ſobrietatem, iuſtitiam externam, diligentiam, & aliae eiusdem generis.

§. XVII.

De *moribus aetatum*, idem cenſendum. Leuitas illa, & inconſtantia, pronitasque ad edendum, ludendum, tempus otio tranſigendum in pueris; voluptatum cupiditas, & *concupiſcentiae*, quas apoſtolus, *iuueniles* vocat, *2 Tim. II, 22.* in adoleſcentibus & iuuenibus; exiſtimationis & gloriae ſtudium in viris; auaritia & moroſitas in ſenibus, non poſſunt non de naturae corruptione, per alias etiam cauſſas augenda aut modificanda, in ſingulis hominum aetatibus, teſtari.

§. XVIII.

Res externae, ſiue mediate, ſiue immediate mentem adficiant, ſiue naturales ſint, ſiue ciuiles, in ſe quidem maximam partem ſunt indifferentes, hominumque adeo ipſorum vitium eſt, quod cupiditatibus irritandis, hinc & prauis propenſionibus augendis corroborandisque inſeruiunt: ſed hoc ipſo humanae imbecillitatis & miſeriae documentum praebent.

§. XIX.

Tantem, in ipſis quoque *ſenſibus externis*, intima naturae humanae corruptio conſpicitur. Praeterquam enim, quod grauiſſimo abuſui obnoxii ſint, & inſtrumentum velut aliquod omnigenae voluptatis praebeant, & pro vitae mortisque ianua quadam a nonnullis recte habeantur, procliuitas etiam quaedam ad motus peccaminoſos, pravasque

asque delectiones, in iis contrahi potest, internae corruptionis testimonium luculentissimum praebitura. conf. *2. Petr. II, 14. Rom. VI, 19.*

§. XX.

Ex his omnibus, quin plurima maximaue conuersionis & vitae christianae oriantur impedimenta, nemo puto sanae mentis dubitauerit. Nimirum ad mores *ex corporis constitutione & temperamento* oriundos quod attinet, eadem hic recurrunt impedimenta, quae vitia cardinalia, quibus certa ratione respondent, comitari solent: quae supra iam indicauimus. *

* *sect. 4. huius capitis §. 82. seqq.*

§. XXI.

De *moribus aetatum* idem constat. Praeterquam enim, quod & ipsi ad vitia varia, & praua quaeuis ducant, alia adhuc accedunt. De prima aetate, infantum scilicet & puerorum non dicam. Quamdiu enim rationis vsus abest, institutio quoque christiana non recte procedit: ipsa tamen leuitas, aliaque huius aetatis vitia obstant, quo minus ea admittantur, quorum haec quoque aetas vtique capax est. In adolescentia & iuuentute, ad vitia huic aetati propria, accedit noua persuasio, hilariter & iucunde hanc aetatis partem transigendam, nec vllam temere occasionem, explendi voluptatem, praetermittendam esse. conf. *Sap. II, 6. 7. 8.* Hoc tamen haecce aetas habet commodi, quod vitia per diuturnitatem ac consuetudinem non tam radicata sint, quam in virili, maxime senili aetate: vnde hac quidem ex parte corrigi facilius possunt. In virili namque, peccandi non tantum consuetudo plerumque emendationem difficiliorem reddit: sed curis domesticis negotiisque variis animus ita distrahitur, vt de rebus ad salutem aeternam spectantibus, vix vllas serio suscipere valeat cogitationes. In senili multo adhuc magis corroborata est peccandi consuetudo: hinc difficultas summa aliorum audiendi consilia, aut sibi persuadendi, accedit, se in tanta aetate emendatione adhuc egere: vt reliqua incommoda quamplurima, quae hanc aetatem circumstant, praeteream. *

* Ipse rex sapientissimus Salomo, incommoda senectutis commemorando, grauissime iuvenes adhortatur, ne eousque vitae emendationem differant. Namque, *memento*, inquit, *creatoris tui in diebus iuuentutis tuae, dum non veniunt dies mali, & accedunt anni, de quibus dicas, non est mihi in istis voluptas. Dum non obtenebratur sol, & lux, & luna, & stellae, & redeunt nubes post pluuiam. Quo die tremunt custodes domus, & incuruati sunt robusti, & accisae sunt molitrices, quod rarae sunt, & tenebris laborant videntes per fenestras &c. Kohel. cap.* XII, 1--7. Senectutem, *dies malos* vocat, propter incommoda, & mala tristia, quibus exposita est senectus: quae mentem etiam impediunt, quo minus libere &

ferio ad ea attendat, aut prompte & cordate fufcipiat, quae ad eius falutem funt neceffaria. Immo ipfa illa mentis imbecillitas, maximum obftaculum & impedimentum adfert, quam rex fapientisfimus hisce verbis exprimit: *dum non obtenebratur fol & lux, & luna, & ftellae.* Ad euitandam enim tautologiam, de internis microcosmi luminibus haec intelligunt periti interpretes, cum de corporis oculis in fequentibus verba faciat. Significatur itaque imminutio intellectus, ingenii, iudicii, memoriae, quae omnia in fenibus debilitari folent, vt quafi repuerafcere videantur. Vnde Prouerbium: *bis pueri fenes.* add. HERMANNI WITSII differtatio de *officiis iuuentutis, & incommodis fenectutis,* quae fexta eft in parte fecunda *mifcellan. facror. p. 164. feqq.*

§. XXII.

Quantum ex *rebus externis*, fpeciatim variis hominum ftatibus, vitae chriftianae oriatur impedimentum, fcriptura facra paffim docet. Huc illud feruatoris pertinet: *fi quis ad me venit, nec fuum patrem aut matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & forores, atque adeo fuam ipfius animam odit, non poteft meus effe difcipulus, Luc. XIV, 27.* Nimirum, quod de proxime cognatis Chriftus dicit, de aliis hominibus ftatibusque, etfi fua natura innoxiis, identidem intelligendum, facile inordinato amore illis ita adhaerefcere homines, & ad prauas fuas cupiditates alendas & fouendas iis abuti, vt per fui abnegationem omnino animus ab illis feiungendus fit. conf. & *1 Cor. I, 26. feqq.* Huc pertinent, quae de diuitiis quoque, earumque abufu, paffim fcriptura docet, per eas maximum faepius fibi homines obftaculum ponere, quo minus intrare in regnum coelorum queant. * conf. *Math. XIX, 23. 24. Marc. X, 23. 25. Luc. XVIII, 23. 24. 25. 1. Tim. VI, 9.*

* Ex inftituto hocce argumentum ex veteribus tractauit CLEMENS ALEXANDRINVS, in libro: *quis diues falutem confequi poffit?* quem poft MICHAELEM CHISLERIVM & FRANCISCVM COMBEFISIVM, aliosque, in *fupplemento operum Clementis Alexandrini,* edidit THOMAS ITTIGIVS, theologus quondam Lipfienfis celeberrimus. Eleganter autem in hoc libro oftendit CLEMENS, duo hic fedulo euitanda effe extrema, in quae incidere queant, qui verba feruatoris non recte capiunt. Alterum illorum eft, qui ex illis colligunt, ac fi diuitibus fpes omnis intrandi in regnum coelorum per ifta fit denegata, vnde animum defpondentes aguntur in transuorfum. Alterum eorum, qui equidem agnofcunt, nec diuitibus viam ad falutem interclufam effe, non tamen animaduertunt, quae & quantae diuitibus fuperandae fint difficultates, fi aeternae compotes fieri velint falutis, & quanto illis ad hoc opus fit ftudio atque labore. Vtrumque refellit errorem, & rem omnem fimili quodam hunc in modum illuftrat: ἀλλ' ὅνπερ τρόπον ἔχει τὸ τῶν ἀθλητῶν, ἵνα μικρὰ καὶ ἐπίκηρα μεγάλοις καὶ ἀφθάρτοις παραβάλλωμεν, τοῦτο καὶ ἐφ' ἑαυτῷ ὁ κατὰ κόσμον πλουτῶν λογιζέσθω· καὶ γὰρ ἐκείνων ὁ μὲν ὅτι δυνήσεται νικᾶν καὶ στεφάνων τυχεῖν ἀπελπίσας, οὐδ' ὅλως ἐπὶ τὴν ἄθλησιν ἀπεγράψατο· ὁ δὲ ταύτην μὲν ἐμβαλόμενος τῇ γνώμῃ τὴν ἐλπίδα, πόνους δὲ καὶ τροφὰς καὶ γυμνάσια μὴ προσιέμενος προσφόρους, ἀστεφάνωτος διεγένετο, καὶ διήμαρτε τῶν ἐλπίδων· οὕτω τις καὶ τὴν ἐπίγειον περιβεβλημένος περιβολήν, μήτε τὴν ἀρχὴν ἑαυτὸν ἄθλων τοῦ σωτῆρος ἐκκηρυσσέτω, πιστός γε ὤν, καὶ τὸ μεγαλεῖον συνορῶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· μήτε μὴν αὖθις ἀνάσκητος καὶ ἀναγώνιστος μείνας, ἀκονιτὶ κἀνιδρωτὶ τῶν στεφάνων τῆς ἀφθαρσίας ἐλπιζέτω μεταλαβεῖν· ἀλλ' αὐτὸν ὑποβαλλέτω φέρων γυμναστῇ μὲν τῷ λόγῳ, ἀγωνοθέτῃ δὲ τῷ Χριστῷ. *Sed Sicut fe in athletis res habet, (vt parua & corruptibilia cum magnis & incorruptibilibus conferamus) ita quoque in ipfo contingere, cogitet, qui feculi opibus diues eft. Etenim quicunque de victoria & corona defperauerit, is nec omnino, vt in arenam defcendat, nomen dederit*

dederit: qui vero hanc ipse quidem animo spem conceperit, labores tamen & cibos & exercitationes in eam rem congruas non admittit, corona indonatus manet, ac spes illum frustrata est. Sic & quisquis terrenis opibus affluit, caueat, ne se ipse primum a seruatoris certaminibus praemiisque exclusum ducat, modo fidelis existat, ac diuinae bonitatis magnitudinem intelligat: nec rursus nulla exercitatione, nulloque certamine posito, citra puluerem atque sudorem immortalitatis se corona donandum speret: sed se verbo tradat ac rationi tanquam palaestrae magistro, Christoque certaminum praesidi subiiciat. Ita quidem praeclare CLEMENS *l. c. p. 9.*

§. XXIII.

Nec istud praetermittendum, quia mores ex rebus externis & hominum statibus fluentes, pluribus sunt communes, falsam hinc facile enasci opinionem, qui eiusdem status aut conditionis sunt, aliter viuere non posse, nec alios ab iis postulandos esse mores, quam quibus reuera praediti sunt, immo hoc ipso, quod aut omnes, aut plerique, qui eiusdem status sunt & conditionis, iis moribus viuant, intelligi, eos minime malos esse. Qua ratione, cum fiat, vt grauissima vitia pro vitiis non habeantur, aut pro eiusmodi vitiis, quae euitare aut exuere nec liceat, nec positum in cuiusquam viribus sit, quantum inde conuersionis vitaeque christianae impedimentum oriatur, nemo non intelligit.

§. XXIV.

In *externis* quoque *sensibus*, si peculiaris quaedam ad praua dispositio adsit, cuiuslibet facile obiecti occursus, praesertim si prouida circumspectio & cautio absit, irritare adfectus prauos, mentemque turbare potest, vnde noua semper ad vitae emendationem progressuris impedimenta, certaminumque apud illos, qui iam conuersi sunt, vberrima seges.

§. XXV.

Vt *naturae corruptio*, ita non minus in his omnibus *gratiae vis* se exerit. Namque ad corporis constitutionem temperamentumque quod attinet, illud penitus quidem mutari nequit: propensiones autem inde orientes & inclinationes, in quantum malae sunt, corrigi per gratiam, accedente consuetudine & exercitatione, atque emendari possunt; indifferentes autem dirigi & sanctificari, vt varii inde in rem communem christianorum redundent fructus. * Nam sua ista inclinationum varietas, si directio & sanctificatio accedat, habet commoda: habet & incommoda varia, prout in variis tentationum generibus, hinc quoque deriuandis, conspicitur, sed tandem tamen, si per fidem cuncta superentur, in commodum maximum gloriamque fidelium, cessura.

* Id exemplis virorum, quos scriptura commemorat, sanctissimorum, Dauidis. Salomonis, Pauli, Petri, Ioannis, aliorumque, comprobari potest: quorum etsi diuersi essent, ex cor-

poris constitutione prouenientes mores, cum tamen per fidem sanctificarentur, & legitime per spiritus sancti gratiam dirigerentur, ipsa haec morum, donorumque varietas, commodorum plurimorum in ecclesiam redundantium, excellentissimorumque fructuum, caussa extitit. Legi merentur, quae de moribus donisque naturalibus Petri & Pauli, apostolorum, disserit GVILIELMVS CAVE *antiquit. apostol. in vita Petri cap.* 10. *pag.* 294. *seqq.* & in *vita Pauli cap.* 8. *pag.* 426. *seqq.* Ex diuersitate morum, ad eundem tamen finem conspirantium, quae in sanctis & regenitis conspicitur, inter alia hic etiam resultat fructus, vt membra corporis Christi rite inter se coniungi & coaptari queant, & adeo τὸ σῶμα, διὰ τῶν ἁφῶν, καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, sub capite Christo, crescat incremento Dei, *Coloss.* II, 9. nec tamen vllus in ea donorum necessariorum defectus conspiciatur, 1 *Cor.* XII, 4.

§ XXVI.

Nulla quoque aetas est, quae gratiae diuinae expers, aut incapax censeri debet, cum nulla sit, in quam fides non cadat. * Haec itaque inefficax aut otiosa censeri non debet: etsi tum maxime hoc deprehendatur, cum rationis sese exerere incipit vsus. Videas hinc exempla puerorum & iuuenum, magno animo ad virtutem christiano homine dignam contendentium, nec puerile quidquam aut iuuenile, agentium. Pro vitiis itaque, hisce aetatibus propriis, virtutes contrarias induunt. Quod & de virili pariter ac senili aetate censendum, si gratiae diuinae operationi locus in iis concedatur.

* Nec sexum, nec aetatem distinguit diuina gratia. Sunt inter pueros, qui fidei, & fortitudinis, plus quam virilis, aliarumque virtutum exempla dedere admiranda. Vetus ecclesia inter martyres illustrissimos non minus pueros & feminas, quam viros, numerat. *Nostri pueri*, inquit LACTANTIVS, *& mulierculae tortores suos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis potest*; & iterum: *ecce! sexus infirmus, & fragilis aetas dilacerari se toto corpore vrique perpetitur*: *diuinar. institut. lib.* 5. *cap.* 13. Quae ORIGENIS, admodum adhuc adolescentis, fuerit constantia, quae martyrium subeundi cupiditas, notum est. Illustrius adhuc exemplum est THEODORI adolescentis, cruciatus summos sine vlla fere doloris significatione, non constanter modo, sed hilariter sub Iuliano sustinentis, & ethnicorum hac ratione eludentis saeuitiam: de quo multa SOCRATES, *hist. eccles. lib.* 3. *cap.* 18. 19. SOZOMENVS, *hist. eccles. lib.* 5. *cap.* 19. 20. THEODORETVS, *hist. eccles. lib.* 3. *cap.* 10. 11. EVAGRIVS, *lib.* 1. *cap.* 16. aliique. De Iulitta BASILIVS magnus, *homil.* 5. asserit, quod decertauerit ἐν γυναικείῳ σώματι ἀνδρειοτάτην ἄθλησιν, *mulie-bri corpore virile certamen*; eandemque vocat τὴν τῷ μεγαλοφυεῖ τῆς ψυχῆς τῆς γυναικείας φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἀποκρύψασαν, *feminam heroica animi fortitudine, infirmam naturae muliebris conditionem supergressam.* Addenda sunt, quae CHRYSOSTOMVS habet, *sermone* 67. de *S. Droside*, & *homil.* 41. de *Pelagia*, item 51. de *Bernice, & Prosdoce*, alibique; conf. & CHRISTIANVS KORTHOLTVS de *persecutionibus ecclesiae primaeuae cap.* 5. §. 50. *p.* 195.

§. XXVII.

Eadem quoad mores ex rebus externis oriundos, gratiae vis est & efficacia. Emendantur, corriguntur, diriguntur, quae ex caussis naturalibus extra nos positis, aut rerum externarum possessione aut vsu, existunt inclinationes. * Sic ingenii animique dotes singulis gentibus propriae, hac ratione in quibusdam emendatae & sanctificatae,

ad

ad ecclesiae emolumentum regnique Christi amplificationem plurimum conferunt: vt habeat ecclesia, quod Iudaeis, & Graecis, Italis, Gallis, Germanis, &c. imputet. Diuitias etiam, dignitates, honores non respuit homo regenitus, ** sed ita iis vtitur, ne abutatur, *1 Cor. VII, 29. 30.* exemplo Abrahami, Mosis, Dauidis, aliorumque.

* Vndecunque etiam vitia oriantur, quocunque etiam se habeant modo, gratia tamen diuina corrigi atque emendari possunt, nisi homo ipse repugnet. Exemplo vitiorum, quae integris gentibus velut propria sunt, & adeo plerumque firmiter radicata, hoc declarari potest. Etsi enim difficulter admodum eorum emendatio procedat, obtineri tamen eandem posse, experientia docet. Extat hac de re insignis SALVIANI Massiliensis, locus, *lib. 7. de gubernatione Dei p. m.* 148. De Afrorum enim moribus verba faciens, maximam in illis praecipue notat impuritatem, cui ita dediti sint, vt vix eam exuere posse videantur. *Ac primum,* inquit, *vt de impuritate dicamus, quis nescit, Africam totam obscoenis libidinum taedis semper arsisse, non vt terram ac sedem hominum, sed vt Aethnam putes impudicarum fuisse flammarum? Nam sicut Aethna intestinis quibusdam naturae feruentis ardoribus, sic illa abominandis iugiter fornicationum ignibus aestuauit. Nec volo in hac re adsertionibus meis credi: testimonium requiratur generis humani.* Tum vero addit: *Quis non omnes omnino Afros generaliter sciat impudicos,* NISI AD DEVM FORTE CONVERSOS, *id est, fide ac religione mutatos.* Ita ergo hac etiam in re, iuxta SALVIANVM gratia naturam perdomat. Addit: *sed hic tam rarum est ac nouum, quam rarum videri potest, quemlibet Gaium non esse Gaium, aut quemcunque Seium non esse Seium.* Difficulter namque communia ista gentis cuiusdam vitia superantur. conf. *Tit. I,* 13. Idem, quod de gentium integrarum vitiis diximus, etiam de vitiis ex certo statu aut vitae genere profluentibus, existimandum. Quantumuis arctissimo saepius vinculo cum statu quodam aut vitae genere coniuncta vitia videantur, hominum tamen, non ipsius status, ea esse vitia, si res accuratius expendatur, deprehendemus. Exempli loco vita militaris esse potest, quam multis vitiis incitamentum & occasionem praebere, constat inter omnes, adeo, vt in prouerbium etiam abierit:

Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.

Quem tamen fugit, fuisse omni tempore inter milites etiam, qui superatis, quae ex vitae genere oriri poterant, per gratiam difficultatibus omnibus, fidei veraeque pietatis praeclara reliquere exempla; vt centurio ille Capernaiticus *Matth.* VIII, 5. *seqq. Luc.* VIII, 2. & Cornelius *Actor.* X, 1. 2. Sed in veteris quoque ecclesiae christianae historia celebrantur exempla quam plurima militum, qui in spirituali militia constantiam & fortitudinem persona, quam gerebant, dignam demonstrarunt, tantum abest, vt vitiis huic statui propriis se abripi passi sint. Legendus ea de re EVSEBIVS *lib. 6. hist. eccles. cap.* 41. *& lib. 7. cap.* 15. BASILIVS magnus, *orat. de Gordio,* & de 40. *martyribus,* CHRYSOSTOMVS *homil. in Iuuentin. & Maximum,* ne quid de iis dicam, quorum in martyrologiis passim iniicitur mentio. Nec praetermittendum, quod EVSEBIVS obseruat, *hist. eccles. lib.* 8 *cap.* 4. Satanam cum ecclesiae persecutionem moliretur, initio eos, qui in exercitu militabant, fuisse adortum, quod crederet, *reliquos nullo negotio se expugnaturum, si hos primum in certamine superasset.* Tantum in militibus etiam potest gratia. add. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, de *persecutionibus ecclesiae primaeuae cap.* 3. §. 20. *pag.* 92. *seqq.*

** Duplex iterum se hic offert extremum, in quorum alterutrum, praecipiti cursu plerique mortales ruunt. Nonnulli circa diuitias, honores, aliasque res ita versantur, ac si nullum inde sibi immineret periculum, nec corrumpi mores, ac veneno velut quodam infici possent. Alii contra, honores prorsus fugiunt, dignitates respuunt, solitudinem quaerunt, opum omnem possessionem damnant: quod olim tamen plures fecere, quam hodie. Ita gratiam, quae illibatam intemeratamque in istarum rerum possessione mentem seruare potest,

 ignorant

ignorant alii, alii contemnunt, aut alii diffidunt. Quod de diuitiis egregie differit Alexandrinus CLEMENS, id de aliis eiusdem generis rebus externis itidem intelligi potest. Verba enim Christi ad iuuenem, gloriantem, quod omnia legis praecepta ab ineunte aetate servasset, *vende, quae habes,* explicaturus, *quid vero,* inquit, *hoc sibi vult? Haut sane, quod quidam obuio statim sensu accipiunt, facultates a se proiici iubet, & pecunias a se amouere;* ἀλλὰ τὰ δόγματα περὶ χρημάτων ἐξορίσαι τῆς ψυχῆς, τὴν περὶ αὐτὰ πτοίαν καὶ νόσον, τὰς μερίμνας, τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου, αἳ τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς συμπνίγουσιν: *sed quae de diuitiis vana iudicia sunt, animo exterminare, erga eas effrenem libidinem ac auaritiae labem, sollicitudines, seculi spinas, quae suffocant vitae semen.* Et paucis interiectis: *nec noua res, abdicare diuitias, & in pauperes atque egenos elargiri, quod & multi ante saluatoris aduentum praestiterunt, qua vt literarum studiis mortuaeque sapientiae vacarent, qua, vt inani iactantia, nominis claritatem ac gloriolae curam captarent, Anaxagorae, Democriti, Crates.* Ceterum si hac ratione circa opes, honores, aliosque status homo regenitus versetur, prauos facile, qui ex iis mortalibus adhaerent, corriget ac emendabit mores. Et id quidem est, de quo hic loquimur, gratiae opus.

§. XXVIII.

Tandem & quae sensibus externis insidet praua dispositio, imminuitur quodammodo, si accedente vsu & exercitatione, ad meliora flectuntur. Vnde, qui antea erant organa & arma impuritatis & iniustitiae, nunc organa fiunt & arma iustitiae, temperantiae aliarumque virtutum. *Rom. VI, 19.* conf. *Iob. XXXI, 1. Matth. V, 28. 29.*

§. XXIX.

Deest vero nec hic *fallacia naturae*, gratiam imitantis. Namque ex temperamentorum, aliarumque caussarum combinatione, adfectus inclinationesque oriuntur, quae sub bonitatis quadam specie adeo fallunt, vt pro spiritualibus etiam habeantur. Immo hinc pseudo-virtutum, quibus se mortales misere decipiunt, vti supra dictum, prouentus vberrimus.

§. XXX.

Quae in moribus aetatum contingit inclinationum & propensionum mutatio, saltem quoad gradus, haud raro in errorem inducit homines, vt gratiae opus censeant, si adfectuum aut propensionum quarundam vim imminutam deprehendant, quod tamen ex caussis prouenit mere naturalibus.

§. XXXI.

De moribus ex caussis externis, naturalibus pariter ac moralibus, prouenientibus, idem censendum. Per educationem, peregrinationes, aliasque caussas, vitia genti alicui propria exui quodammodo possunt, aut imminui. Haec nondum vera animi emendatio, qualem hic requirimus. Dignitates & honores id efficiunt, vt a quibusdam vitiis sibi temperent homines, aut ea cum aliis permutent. Nota sunt illa effata: *honores mutant mores*: item: *haec vita alios mores postulat.* Hisce

caussis

caussis inducti si forte iuuenilia quaedam fugiant vitia, nondum statim animum ea, qua decebat, ratione emendasse censendi. Et ita se res in reliquis, quae sunt eiusdem commatis, habet.

CAPVT SECVNDVM DE IMPERFECTIONIBVS AC INFIRMITATIBVS REGENITORVM, ITEM DE TENTATIONIBVS, VT ET DE LVCTA CARNIS ET SPIRITVS.

Σύνοψις.

Ordinis & instituti ratio, §. *I.*

Imperfectio regenitorum, vel quoad statum eorum, vel quoad singulos actus spectari potest. Illa probatur ex peccato originali singulis adhaerente, §. *II.*

Item ex pugna sanctorum, contra insultus carnis, vt & ex luculentis scripturae testimoniis, §. *III.*

Ea imperfectio ad omnes mentis facultates pertinet, §. *IV.*

Imperfectio eorum, quoad singulos actus, §. *V.*

Ab imperfectionibus regenitorum differunt quodammodo illorum infirmitates, quarum iterum duplex discrimen constituitur, §. *VI.*

Primo, quoad gradus in incremento vitae spiritualis, §. *VII.*

Deinde, respectu illorum, qui, cum iam firmi sint, infirmitatem quandam iterum contrahunt, §. *VIII.*

Quod vel ipsa regenitorum culpa fit, §. *IX.*

vel sine culpa illorum speciali, §. *X.*

Hinc quaenam peccata infirmitatis, quaenam malitiae sint, explicatur: illa regenitorum tantum sunt, haec irregenitorum, §. *XI.*

Qui per infirmitatem peccant, inuiti velut, aut per ignorantiam peccant, §. *XII.*

Peccata infirmitatis semper seriam eorum comitari detestationem, §. *XIII.*

Circa applicationem huius doctrinae, quid obseruandum, §. *XIV.*

Quaenam sint peccata malitiae? §. *XV.*

An omnia fidelium peccata sint infirmitates? §. *XVI.*

An ex infirmitate peccent, qui destinato animo peccant? §. *XVII.*

An quis ex infirmitate in idem recidere possit peccatum? §. *XVIII.*

Cur regeniti ad eum perfectionis gradum a Deo non deducantur, vt omnis infirmitatis sint immunes? §. *XIX.*

Infirmitates regenitorum vnde oriantur? §. *XX.*

Quaedam infirmitates tentationum nomine veniunt, quae vel bonae sunt, eaeque iterum vel Dei, vel hominum aliorum, §. *XXI.*

vel malae quibus aut deus tentatur ab hominibus, §. *XXII.*

aut homines ipsi a carne sua, mundo, & diabolo, §. *XXIII.*

Tentationes bonae, internae & externae, quibus homo a Deo tentatur, huc non spectans, §. *XXIV.*

Quo sensu irregeniti tentari dicantur, §. *XXV.*

item regeniti, §. *XXVI.*

caussae tentationum diabolus, §. *XXVII.*

caro nostra, §. *XXVIII.*

mundus, §. *XXIX.*

Tentationes documenta sunt humanae imbecillitatis, §. *XXX.*

Cedunt tamen, varia ratione, in illorum, qui tentantur, commodum, §. *XXXI.*

Tentationum

§. I.

ETsi regeniti in statu gratiae constituti sint, viribusque non tantum nouis per regenerationem instructi, sed per gratiam etiam cooperantem proficere in vita spirituali queant: naturam tamen corruptam semper adhuc reluctantem experiuntur: vnde variae illorum imperfectiones & imbecillitates, tentationes quoque, & in quantum hisce fortiter se opponunt, lucta carnis & spiritus. De hisce adeo, vt nunc agamus, ordinis & instituti ratio postulat, vt moribus regenitorum cognitis, sanitate etiam perspecta, remedia ipsa suppeditare queamus.

§. II.

§. II.

Imperfectio regenitorum, vel quoad *statum* illorum, vel quoad *singulas actiones* considerari potest. Quod ad statum attinet, etsi regeniti in vitae spiritualis incremento, imaginisque adeo diuinae restauratione, proficere studiose annitantur: certum tamen, neminem in hac vita eousque peruenire, vt omnis peccati atque vitii expers sit. Peccatum namque originale, quod omnibus inhaeret, cum propensionibus prauis, per alias caussas plerumque insigniter auctis, imminuitur equidem, ne dominetur amplius, eiusque vis quotidie infringitur, non tamen tolli penitus potest. Hinc & sanctorum, ob adhaerens sibi peccatum, querelae. *Iob. IV, 18. 19. XV, 14. 15. Rom. VII, 18. Ebr. XII, 1.*

§. III.

Idem patet ex pugna sanctorum contra insultus carnis. Vbi enim adhuc durat pugna, nondum adest plena victoria. Vincimus quidem per fidem, *1 Ioan. V, 4. 5.* sed hoste subinde resumente vires, impetumque in nos faciente, nobis quoque redeundum ad pugnam. *Gal. V, 17. Rom. VIII, 13.* Testatur vero hoc & aperte scriptura sacra, dum perfectum hominis statum post hanc demum vitam expectandum docet. *1 Ioan. III, 2.* Habemus enim hic tantum primitias, *Rom. VIII, 23.* & vniuersa tantum *ἐκ μέρους* adsunt. *1 Cor. XIII, 9.* Paucis: *si dixerimus, quod peccatum non habeamus, decipimus nos ipsos, nec veritas est in nobis. 1 Ioan. I, 10.* * add. & *Psalm. CXLIII, 2.* it. *Kohel. VII, 21.*

* Obstare equidem videtur, quod idem Iohannes 1. *ep. cap.* III, 9. scribit: *omnis, qui natus est ex Deo, ἁμαρτίαν ὐ ποιῆ, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, καὶ ὐ δύναται ἁμαρτάνειν, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.* At quod primo Ioannes dicit, eum, qui ex Deo natus, *ἁμαρτίαν ὐ ποιεῖν*, id ex ipsa, quam beatus apostolus tenet, loquendi consuetudine facile intelligitur. Aliud enim illi est, *peccatum habere*, aliud, *peccatum facere.* Illud regenitis etiam tribuit: hoc in eos cadere negat. Intelligit itaque, dum regenitos peccata facere negat, neutiquam peccata infirmitatis, sed talia, quae proaeresin, voluntatem & studium peccandi supponunt, per quae quis fit seruus peccati, *Ioan.* VIII, 34. Rationem addit, *quia semen eius manet in eo*, quod omnium rectissime de verbo Dei intelligitur, quod & alias semen vocatur, *Luc.* VIII, 11. *1 Petr.* 1, 23. *Iacob.* I, 18. quanquam non desint, qui hic per semen aut Christum, aut spiritum sanctum, aut gratiam diuinam, intelligere velint, sine praegnanti tamen ratione. Verbum autem Dei dum in regenitis manet, dum per illud contra prauos motus carnis pugnant, hoc ipso in peccata non consentiunt, adeoque & peccata non faciunt, licet eorum insultus patiantur, nec infirmitatum sint immunes. At cum porro dicitur: *ὐ δύναται, non potest peccare*, nonnulli quidem, vt AVGVSTINVS de *nat. & grat. cap.* 14. idem hoc esse volunt, ac non *debet peccare*, alii, *non vult, habituali voluntate*, alii, *non potest peccare, quatenus ex Deo est, vel qua parte renatus est*, alii aliter. Verum a mente Ioannis haec aliena esse, quilibet statim videt, ne de incommodis dicam, quae ex his explicationibus fluunt. Recte B. HVNNIVS noster obseruat, ostendere velle Ioannem, statum regenerationis, quem ille *renascentiam* vocat, & peccandi propositum sic esse opposita, vt se mutuo ex

necessitate tollant, & destruant, & consistere in eodem homine simul, eodemque tempore minime queant. *Proinde*, inquit idem auctor, *qui ex Deo natus est, quatenus is est renatus, & quamdiu renatus permanet, peccatum certe non committit, peccatum scilicet, contra conscientiam, & ex deliberato animi proposito consilioque profectum. Immo non potest peccare modo iam explicato, vt scilicet simul peccet, ac nihilominus renatus maneat. Quin potius, quamprimum ex proposito, sciens volensque peccat, confestim renatus esse desinit, &c.* Ita quidem HVNNIVS, quem etiam sequitur ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.* Sensus itaque est, *non potest peccare, ὅτι ἐκ Θεοῦ γεγέννηται, quatenus vel quousque ex Deo natus est*, quamdiu scilicet in eo statu manet atque persistit. Ceterum ad imperfectiones ac infirmitates regenitorum comprobandas, vulgo adferri solet dictum illud *Prouerb.* XXIV, 16. *septies cadit iustus, & surgit.* Addunt nonnulli: *de die*, ac si Salomo dixisset, iustum quotidie septies, hoc est, saepius peccare. Quo quidem sensu hocce dictum a ROBERTO BELLARMINO allegatur *lib. 1. de gratia, cap. 5.* Suntque etiam ex nostris, qui illud ad peccata sua, quae saepius perperam pro infirmitatibus venditant, excusanda in ore habent. Verum illud *de die*, quod vulgatus interpres addit, vel *quotidie*, nec in textu ebraeo, nec LXX. interpretum Graeca, nec versione nostra Germanica habetur. Praeterea non de lapsu in peccata, sed in calamitates, seu aduersa fortuna iustorum, regi sapientissimo sermo est. Vocem *cadere* enim apud Salomonem non aliter accipi, eruditissimis viris obseruatum est. In nouo quidem testamento, cadere interdum idem est, ac incidere in peccata grauiora, seu mortalia, conf. *Rom.* XI, 11. *Iacob.* V, 12. alibique. Sed absonum esset, de iusto hoc asserere, quod saepius in peccata mortalia caderet, & tamen iustus maneret. Mitto reliqua, de quibus conferendi MARTINVS GEIERVS ad *h. l.* item WOLFGANGVS FRANZIVS, de *interpret. orac.* 46. THEODORVS HACKSPANIVS, *not. bibl. p.* 458. Legendus etiam hac de re B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello Germanico elegantissimo, quo dicta quaedam scripturae ab abusu hominum profanorum vindicat, *p. 43. seqq.*

§. IV.

Et ea quidem in omnibus mentis *facultatibus* conspicitur *imperfectio*. Etenim ad intellectum quod attinet, quantumuis magna & excellenti quis instructus sit cognitione, cognoscit tamen tantum *ἐκ μέρους, 1 Cor. XIII, 9. δι᾽ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι* ib. *vers. 12.* & voluntatis etiam quantumuis magna & excellens fuerit sanctitas, subinde tamen ingeminandum illud Pauli: *quod volo bonum, non facio, & quod non volo malum, hoc facio. Rom. VII, 15. 19.* * Et ita quoque in reliquis facultatibus se res habet, quod ipsa quemlibet condocere experientia potest.

* Sunt, qui & his ce Pauli verbis passim abutuntur, ac in iis carnalis securitatis praesidium quaerunt. Plane ac si cum apostolo comparandi sint, vel in eos haec verba quadrent, qui nunquam serio ad obtemperandum mandatis diuinis, animum inducunt, & hinc ad turpia quaeuis, prauis carnis suae cupiditatibus, abripiuntur. Hunc abusum cum alii videant, vt ei occurrant, in eam ingrediuntur sententiam, Paulum hic neutiquam de se tanquam regenito, sed de eo statu, in quo ante regenerationem constitutus fuerit, loqui. Et sane iam olim Pelagiani, hominem aliquem profanum, incontinentem, libidinosum, non renatum, hic a Paulo describi, contendebant. Eamque sententiam recentiores etiam quidam, Sociniani, Arminiani, aliique sequuntur. Ipse quoque AVGVSTINVS cum Pelagianis aliquando sensit, postea tamen mutauit sententiam, & de seipso, ceu regenito, Paulum loqui, demonstrauit, hancque AMBROSII, HILARII, GREGORII, aliorumque fuisse sententiam, ostendit, *contra Iulianum, lib. 6. cap. 2.* Et vix aliter sentire potest, qui secum expenderit, nullum adesse indicium, quo probari queat, aut de alio, quam de seipso

ſeipſo, aut de ſtatu ſuo ante regenerationem loqui apoſtolum beatiſſimum. Porro, ſi cogitet, multa hic occurrere praedicata, quae in hominem irregenitum non quadrant, cuiusmodi ſunt, quod mala, quae faciat, odio proſequatur, quod non ipſe malum faciat, ſed in ſe habitans peccatum, quod delectetur lege Dei ſecundum interiorem hominem. Haec non ſunt hominis irregeniti. Nihil denique hic dicit apoſtolus, quod non de regenito intelligi queat, modo recte intelligatur. Cum enim dicit, quod *volo bonum non facio*, ſenſus eſt, quod volo perfecte, & ſine omni concupiſcentia praua, id non ea ratione ac illud volo, facio: ſed *malum* contra, quod in praua concupiſcentia ſeſe exerit, hoc facio, ſaltem concupiſcendo, dum prauas ita ſubigere concupiſcentias nequeo, vt non recurrant, impetumque in animum faciant. conf. B. SEBASTIANVS SCHMIDIVS, itemque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.*

§. V.

Immo in ſingulis regenitorum *actionibus* imperfectio quaedam conſpicitur. Etenim cum nulla actio perfecte bona dici queat, niſi exactiſſime, qua materiale, qua formale, intentionem ſcilicet, modum, finem, omnesque & ſingulas circumſtantias, cum lege conueniat, conf. *Matth. V, 44. 48. Deut. XII, 8. 32. Deut. VI, 4.* collato cum *Matth. XXII, 37.* & vero nulla actio regenitorum, tam exacte cum lege conueniat, omnibus & ſingulis imperfectionem adhaerere, manifeſtum eſt. conf. *Kohel. VII, 21. Rom. VII, 22. 23. Ebr. XII, 1.* * Interim, quantumuis imperfectae ſint bonae regenitorum actiones, propter fidem in Chriſtum tamen Deo placent, *Ebr. XI, 4. ſeqq.* adeo, vt in illis, qui per fidem in Chriſto Ieſu ſunt, ſiquidem non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulent, οὐδὲν ſit κατάκριμα, *Rom. VIII, 1.*

* Intelligendum hinc & diiudicandum B. LVTHERI noſtri effatum: *iuſtum in omni opere bono* (ob adhaerentem imperfectionem, & peccaminoſum defectum,) *peccare*. Quod non abſolute, ſed hoc, nec alio reſpectu, ab eo, aliisque, dictum, noſtrates paſſim contra Pontificios oſtendunt. vid. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiario Hülſemanniano extenſo, cap. 12. p. 698.*

§. VI.

Ab imperfectionibus iſtis regenitorum, ita generatim ſpectatis, diſtinguimus eorum *infirmitates*. Liceat enim nobis hanc vocem in ſenſu ſpecialiori accipere, quae ceteroquin latius ſumpta, idem, ac imperfectio, denotare poteſt. conf. *Eſ. LIII, 4.* Non itaque quasuis ea intelligimus imperfectiones, aut generatim omnium hominum, aut ſpeciatim regenitorum, ſed eas, quae certis hominibus propriae ſunt: idque iterum duplici ratione.

§. VII.

Primo namque, ratione incrementi ſpiritualis conſiderari regeniti poſſunt: quo pacto, alii in partu veluti ſunt, vt formentur in

Chriſto, *Gal. IV,19.* alii, recens nati, *1 Petr. II, 2.* vel pueri in Chriſto, *1 Cor. III,1. 2. Ebr. V,13.* alii, iuuenes, alii patres, qui & perfecti vocantur, *1 Ioan. II,13.14. Ebr. V, 14.* Hos ergo ſi inter ſe contendamus, licet omnes imperfecti ſint, ſpeciatim tamen infantes, pueri, *infirmi* vocantur, ſi cum adultis, iisque, qui ſenſus iam exercitatos ad boni malique diſcrimen habent, conferantur, add. *Ephes. IV, 14.* it. *Eſ. XL, 11.*

§. VIII.

Deinde, contingere quoque poteſt, vt illi, qui iam firmitatem quandam ac robur ſpirituale conſecuti ſunt, iterum infirmitatem quandam contrahant, iique ſpecialiori quadam ratione infirmi dicuntur, ſuntque inſtar calami contriti, & lini fumigantis, *Matth. XII, 20.* Eadem namque ratione res ſe habet in ſpiritualibus, vt in morbis corporalibus, qui eos interdum inuadunt, qui quam rectisſime ſibi valere videntur; vnde, qui antea robuſtiſſimi videbantur, mox attenuatis viribus, omnium ſunt infirmiſſimi. conf. *1 Cor. X, 12. Gal. VI, 1.*

§. IX.

Sed non vna eademque fit ratione, vt adulti iſti, & in fide confirmati, infirmitatem quandam iterum contrahant. Interdum enim propria quadam culpa, per incuriam aut negligentiam, eam contrahunt, dum ſibi ipſis non ſatis attendunt, nec ea, qua decebat, cura euitant, quae animae periculum aliquod afferre poterant. Tales Galatae erant, nimis facile pſeudapoſtolis aurem praebentes. *Gal. III, 1. 2. ſeqq.* add. *2 Cor. XI, 3.*

§. X.

Aliis rurſus, praeter culpam ſuam, certe talem, quae proxima infirmitatis iſtius cauſſa dici queat, cum variis imbecillitatibus, colluctandum eſt; ſiue naturae corruptae vis ingens, & inſultus vehementiores has afferant, ſiue Deo ſapientiſſime ita permittente & diſpenſante illis eiusmodi quid obtingat, quo obſequium illorum exploret, & fidem illuſtriorem reddat. Et hi alias proprie *tentati* dicuntur, de quibus Paulus, *2 Cor. XII, 9.* & nos deinceps ex inſtituto.

§. XI.

Ex dictis vero facile intelligitur, quaenam ſint *peccata infirmitatis* * quaenam contra *peccata malitiae.* Horum namque perſpectum habere diſcrimen, ad hominum carnalium, peccata ſua pro infirmitatibus venditantium, ſophiſma detegendum, plurimum refert. Id vero ſtatim ſupponitur, infirmitatem non eſſe, niſi hominum regenitorum,

nitorum. Irregenitorum itaque peccata, etsi suos quoque gradus habeant, proprie tamen loquendo, non possunt dici infirmitates. Morbus namque & infirmitas non dicitur, nisi de homine viuo; mortuus autem, qualis est irregenitus, *Ephes. II, 1. Coloss. II, 13.* non est infirmus, sed vita prorsus caret.

* Infirmitates namque istae peccata sunt, & pro peccatis haberi debent. Quodsi pro peccatis habentur, ob eas anguntur etiam fideles, & si fieri posset, ab illis liberari cupiunt. Vnde in maximo errore versantur, qui hasce infirmitates adeo pro peccatis non habent, vt de iis nec doleant, nec solliciti sint, quo pacto ab iis liberari queant. Immo hoc ipso aperte produnt, se non intelligere, quid infirmitates regenitorum sint, & peccata sua proaeretica pro infirmitatibus venditare. Solent nonnulli errorem huncce tueri abusu turpissimo dicti apostolici, 2 *Cor.* XII, 9. *itaque multo libentissime gloriabor in meis debilitatibus, vt habitet in me fortitudo Christi.* Hinc enim concludunt, adeo de infirmitatibus (quo nomine peccata sua tegunt) sibi dolendum non esse, vt in iis potius gloriandum sit. Quo ipso & improbitatem & ignorantiam suam produnt. Non enim *morales* hic intelligit *infirmitates* apostolus, sed *physicas*, morbos, & varia calamitatum genera. Id luculenter patebit, si ad antecedentia *vers.* 7. 8. attendamus. Quidquid enim alii de surculo infixo carni sentiant, omnium tamen verosimillima illorum est sententia, qui morbum aliquem dolorificum designari existimant, quo apostolus per interualla fuerit vexatus, quiue tantam *carni*, hoc est, corpori eius creauerit molestiam, quantam creare solet infixa carni spina. Ad huncce morbum aliae accedebant vexationes satanae, corporis adflictionem augentes. conf. HERMANNVS WITSIVS *melesem. Leidens. de gestis Pauli sect.* 3. §. 11. *pag.* 45. Hasce itaque calamitates intelligit Paulus, dum dicit, *se in suis gloriaturum infirmitatibus.* Idem in sequentibus clarissime explicat, dum statim subiicit: *proinde mihi placeo in infirmitatibus, in contumeliis, in rebus aduersis, in vexationibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmus sum, tum fortis sum.* Nec inusitatum alias apostolo, externa quaeuis, quae contemptum aut adflictionem adferunt, *infirmitatum* nomine designare. conf. 1 *Cor.* II, 3. 2 *Cor.* X, 10. XI, 28. 29. *Gal.* IV, 13. add. B. SPENERVS, *respons. theol. German. part.* 3. *cap.* 6. *art.* 2. *sect.* 40. *p.* 836. *seqq.*

§. XII.

Praeterea in eo, qui per infirmitatem peccat, voluntas adest contraria, vt *quod non vult malum*, hoc faciat, vnde, quod peccat, aliunde velut est, subitanea scilicet quadam adfectuum exorbitantia, aliisque caussis, quibus abripitur quandoque homo, & ad malum inuitus, captiui instar trahitur, ne, quod vult, bonum faciat. *Rom. VII, 29.* Vnde sequitur, quod infirmitas supponat pugnam, seu luctam carnis & spiritus, *Gal. V, 17.* per quam regeniti, etsi malo resistant, interdum tamen incautius agentes, nec rebus suis satis attendentes, plus, quam debebant, hosti concedunt. Quanquam & ignorantia interdum subesse queat, non tamen affectata, sed inuoluntaria, & pro conditione subiecti quodammodo inuincibilis, saltem difficulter superabilis. *1 Cor. VIII, 7. Luc. XII, 48. Gal. VI, 1.*

§. XIII.

Accedat autem, necesse est, seria istius peccati detestatio, ita quidem, vt homo per infirmitatem peccans, statim ac mentem subeat,

 se

ſe peccaſſe, ſerio hoc deteſtetur, doleat, poenitentiam agat, hinc nouas colligat vires ad fortius reſiſtendum in poſterum, ſeque gerendum prudentius, & precibus ad vires gratiae, quibus hoc efficere queat, impetrandas, Deum fatigare non deſinat. *Rom. VII, 24. 2 Corinth. VII, 11.*

§. XIV.

In applicatione cautiſſime procedendum: cum proni admodum mortales ſint, ſua peccata, quantumuis enormia, pro peccatis infirmitatis venditandi. Sed diiudicanda hinc quoque, & recte cenſenda, * quae ex ſcriptura ſacra adferri exempla ſolent, Dauidis Nabali iraſcentis, *1 Sam. XXV, 2. ſeqq.* diſcipuli illius, patrem ſepelire geſtientis, *Matth. VIII, 21.* apoſtolorum ſomnolentia oppreſſorum, *Matth. XXVI, 40.* eorundem, vt & diſcipulorum Emaunticorum incredulitate laborantium. *Luc. XXIV, 14. ſeqq. Marc. XVI, 14.*

* Praeterquam enim quod in peccatis malitiae, a peccatis infirmitatis diſcernendis, magna cautione opus eſt, nec ipſa peccata infirmitatis vnius ſunt generis, vti ſupra §. 8. 9. 10. dictum. Hinc & non vno eodemque loco habendi, qui per infirmitatem peccant. In exemplorum quoque illorum applicatione, diſpiciendum non tantum quid factum ſit, ſed & quis fecerit, & an illis aequiparandi ſint, qui eodem loco haberi volunt.

§. XV.

Et hinc etiam, quaenam *peccata malitiae* ſint, intelligere licet: omnia ſcilicet peccata proaeretica, & quae ex dominante adfectu prauo proficiſcuntur, qualia ſunt omnia peccata irregenitorum, itemque regenitorum ea, per quae ex ſtatu gratiae excidunt, & regeniti eſſe deſinunt. Vocantur etiam *mortalia*, quod mortem ſpiritualem partim ſupponunt, partim inferunt. Si enim peccatum ita comparatum eſt, vt arguat, prauum adfectum iam perueniſſe ad plenum dominium, homo eiusmodi ſpiritualiter mortuus merito cenſetur. De peccatis proaereticis idem cenſendum: palam enim, quod cum fide nullatenus conſiſtere queant. Eiusmodi fuit adulterium & homicidium Dauidis, abnegatio Petri, & alia. add. *Luc. XII, 47. 1 Ioan. III, 6. 8. 9. 2 Petr. III, 5.*

§. XVI.

Iam ſi quaeratur, an omnia fidelium peccata ſint infirmitates? id quidem, ſi peccata eiusmodi ſint, per quae ex ſtatu regenerationis non excidant, ita, vt peccata infirmitatis, opponantur peccatis malitiae & proaereticis, adfirmare nulli dubitamus. Qui enim ſecus ſentiunt, ſupponunt, fidem cum peccatis etiam grauioribus conſiſtere poſſe: * idque partim ideo, quod naturam fidei & regenerationis non intelligant, partim quod ſtatuant, eos, quos abſoluto quodam decreto ad

aeter-

aeternam vitam praedestinauit Deus, fidem amittere non posse. Perperam quidem. Fidem namque omnino amisit, & ex statu gratiae excidit Dauid, factus quippe filius mortis, *2 Sam. XII, 5.* licet deinceps in statum gratiae per veram poenitentiam restitutus sit. add. *Ezech. XVIII, 24. 25. 26. Matth. XIII, 20. seqq. Ebr. VI, 4. seqq. X, 26. 27. 28. Rom. VIII, 12. 13. 2 Petr. II, 18.*

* Doctorum reformatae ecclesiae hanc esse sententiam, constat: quo inductus etiam vir cetera doctissimus, IOHAN. HOORNBECKIVS in tractatione de peccatis infirmitatis, *theol. pract. lib.* 8. *cap.* 12. talia admiscet, quae admitti non possunt. Mouet & is quaestionem hanc: *an omnia peccata fidelium sint infirmitates?* & respondet: *sensu lato concedo, quatenus nunquam peccant, non reclamante parte sui meliore, plus vel minus, magis tacite vel aperte, & vel in peccato, vel mox ad illud expergefacti: stricto autem nego: quia etiam in graue aliquod peccatum possunt incidere, quod infirmitas dici nequeat, & in scandalum manifestum: vti in actum idololatriae, scortationis, ebrietatis, abnegationis, & similia.* At qui talia perpetrant, eos adhuc in fidelium seu regenitorum numero habendos, quis sibi persuadeat? *si secundum carnem vixeritis,* inquit Paulus, *moriemini Rom. VIII,* 13. Num ergo vita & mors secum consistere possunt? aut viuere simul aliquis ac mortuus esse? Secundum carnem autem viuere censendi sunt, qui eiusmodi opera perpetrant. Haec enim sunt fructus carnis, *Gal. V,* 20. *seqq.* de quibus diserte Paulus, eos, qui talia perpetrant, in eiusmodi statu esse, vt regnum Dei consequi nequeant; *vers.* 21. In tali statu qui constitutus est, non habet fidem; adeoque non est regenitus. Sentiens autem forte HOORNBECKIVS, consistere ea nullatenus cum veritate posse, varia equidem ad errorem hunc palliandum adfert: quae tamen vana sunt & inania. *Quae delicta,* inquit, *adpello, & quamuis non aeque sint malitiae peccata, sunt tamen supra infirmitates.* Tertium itaque aliquid inter peccata malitiae & infirmitates, comminiscitur. At non datur tertium. Aut enim retinent homines fidem, aut amittunt. Si retinent, sunt peccata infirmitatis. Si amittunt, malitiae. Pergit equidem rem illustrare sequenti ratione: *quemadmodum in corpore infirmitatem distinguimus a graui morbo, & hunc a morte: nam cum vita non solum infirmitas aliqua et καχεξία, sed & morbus grauior potest consistere, non autem mors: sic & cum vita spirituali, non quotidianae tantum sanctorum infirmitates, sed paroxysmi aliquanto grauiores.* Infirmitates sanctorum suos habere gradus, concedimus. At opera carnis, quae qui committit, non potest intrare regnum coelorum, *Gal. V,* 21. quaeue mortem spiritualem inferunt, non possunt haberi pro infirmitatibus, aut morbis, quibuscum vita spiritualis consistere queat. Cum iis, quae hactenus dixit, HOORNBECKIVS non satis caussae suae consuluisse videretur, alia ratione hinc se expedire annititur. *Velit a distingue,* inquit, *vt peccatum aliud sit infirmitatis contra voluntatem; aliud voluntatis quidem, non autem totius; aliud denique destinatae malitiae, ex plena voluntate & voluptate peccandi. Quomodo intelligendum, quod de Dauide dicitur 1 Reg. XV, 5. quod fecit id, quod rectum erat in oculis Iehouae, neque recessit ab omnibus, quae ipsi praeceperat, omnibus diebus vitae suae, praeterquam in caussa Vriae Chittaei. Nam nemo dubitat, quin & alias peccarit Dauid, sed quae erant communes sanctis infirmitates, de quibus Psalm. XIX,* 13. *errores quis intelligat? absolue me ab occultis. Verum illud in caussa Vriae, quia erat enorme facinus, scandalum, alius videlicet generis delictum, hinc inter reliqua excipitur, & notatur, & voluntatis quidem fuit, non malitiae* At non magis hac ratione, quam priori modo proficit vir doctissimus. Quae enim non sunt peccata infirmitatis, mortalia sunt, etsi in his quoque dentur malitiae gradus. Hoc vnicum enim ex dictis sequitur. non autem, dari quaedam peccata voluntaria, quae cum fide consistere queant. Ad Dauidem quod attinet, longe aliter de eius peccato iudicat Nathan propheta *2 Sam. XII,* 7. collat. cum *vers.* 5. aliter ipse quoque Dauid, *Psalm. LI,* 11. *seqq.* Fons erroris, quod ad HOORNBECKIVM & alios ecclesiae reformatae doctores attinet, est hypothesis, electos fidem & spiritus sancti gratiam amittere non posse: contra quam passim nostrates disputant. Posse vero electos & renatos totaliter, hos etiam, si electi non fuerint, finaliter fidem amittere,

ducete

diserte scriptura testatur. *Si iustus*, inquit Deus apud Ezechielem, *se auertat a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, in iniustitia, quam operatus est, morietur*; *cap. XVIII*, 26. conf. & *vers.* 6.7.8.9. *Si secundum carnem vixeritis* (qui iam estis regeniti) *moriemini*, *Rom. VIII*, 13. add. *Matth. XXIV*, 12.13. *Luc. VIII*, 13. 1 *Tim. I*, 5.6.19. Ne quid de exemplis variis dicam, quae hoc luculenter comprobant. Sed hac de re alibi ex instituto.

§. XVII.

Non itaque & illorum admittenda sententia, ex eodem quippe, quod reiecimus, fundamento, fluens, * ex infirmitate peccare, qui destinato animo peccant. Qua in re iterum exemplo Dauidis abutuntur, cuius adulterium & homicidium, perperam pro peccato infirmitatis habent. Destinato vero animo, seu ex proaeresi, peccant, non tantum illi, qui deliberato animo secum constituunt, se peccatum aliquod, quod peccatum esse sciunt, perpetraturos, quod forte non adeo multi faciunt, sed illi quoque, qui occasionem peccandi, quam euitare poterant, & debebant, non euitant, & ea consectantur, per quae peccatis se irretitum iri, si non certo, certe probabili quadam ratione, perspectum habent.

* Ex hypothesi scilicet illa, posse peccata grauiora & proaeretica consistere cum fide. Hac enim inductus HOORNBECKIUS hoc adfirmat, *theolog. pract. lib.* 8. *cap.* 12. *pag.* 156. Possunt tamen & alii in hunc ideo induci errorem, quod ignorant, quaenam sint peccata infirmitatis, & crassissima sua peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Quod proh dolor! longe est frequentissimum.

§. XVIII.

Quod si quaeras, an quis ex infirmitate, in idem peccatum (infirmitatis) recidere possit? ita sane existimo, * fieri id equidem posse, sed illorum, qui relabuntur, praesertim si saepius hoc fiat, statum, si modo recte se habeat, periculo non carere: cum negligentiae cuiusdam in spiritualibus documentum sit, defectumque vigilantiae, & zeli, in bono proficiendi, *Tit. II*, 14. arguat.

* Habituales, quae ante regenerationem in homine fuere, ad praua dispositiones, vti sensim imminuuntur, ante mortem tamen penitus non tolluntur, ita fieri aliter non potest, quin subinde in motibus ex iis ortis admittat quaedam ex imbecillitate regenitus, quae admisisse eum statim poenitet. Quare, licet inuitus & praeter opinionem interdum in eandem incidat infirmitatem, magno tamen ob id ipsum dolore afficitur, neue id porro contingat, omni opere, quantum in viribus eius positum, annititur. At neutiquam hoc de relapsibus in peccata grauiora intelligendum, vti multi intelligunt, duplici isto, quod iam notauimus, principio falso inducti. Primo quidem, quod peccata malitiae pro infirmitatibus habent. Qui hominum error vel inde intelligitur, quod relapsum in peccata in minimis ponant, nec vllo eam ob rem afficiantur dolore. Qui eo sunt animo, statim seipsos produnt, quod peccata sua malitiae pro infirmitatibus habeant. Deinde & alterum hic recurrit principium, peccata malitiae non excutere fidem penitus, & posse consistere cum gratia spiritus sancti. Quo iterum inductus IO. HOORNBECKIUS, *theol. pract. lib.* 8. *cap.* 12. *p.* 156. *seqq.* de relapsibus regenitorum in idem peccatum talia disserit, quae cum coelesti

coelesti veritate aperte pugnant. Nihil autem frequentius ad relapsus in peccata, immo peccata quaeuis excusanda, adhibetur, quam illud Iacobi: *πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες cap. III, 2.* Nec abnuo, hocce dicto istud probari posse, multis infirmitatibus regenitos obnoxios esse, & in eadem infirmitatis peccata eos quandoque incidere. Sed cauendum, ne in abusum trahatur hocce Iacobi effatum; quod primo ab illis fit, qui ad peccata mortalia hoc ita referunt, ac si ab homine regenito non sit alienum in eadem peccata grauiora cadere, vt tamen maneat regenitus; deinde ab illis, qui ad peccata leuiora, seu infirmitates istud ea ratione restringunt, ut eas pro peccatis non habendas, sed peccata sua natura venialia esse, euincant, qui & Pontificiorum error est. At, quod ad priorem errorem attinet, verum quidem est, quod homines irregeniti etiam hac ratione saepius labantur, seu eadem peccata grauiora repetant: quod vero Iacobus id hoc loco de regenitis doceat, eos in talia peccata saepius recidere posse, vt tamen regeniti maneant, perperam sibi persuadent, nec comprobari vlla ratione ex hocce textu potest. Quid enim? in multis labimur omnes? Ergo qui labuntur eodem loco habendi? ergo regeniti maneant, qui ex malitia labuntur? Posterior inde profligatur error, quod Iacobo neutiquam constitutum sit, excusare peccata, (si etiam infirmitates fuerint) sed naturae humanae imbecillitatem, fragilitatemque demonstrare, vt hac ratione a censura seueriori in alios exercenda, nos auerteret. Adeo vero non excusat peccata, vt potius *cap. II, 10.* diserte doceat, qui vniuersam legem seruauerit, *πταίσει δὲ ἐν ἑνί, lapsus vero fuerit in vno*, omnium reum eum teneri. Legendus etiam de hocce dicto est, PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in libello supra iam laudato, quo dicta scripturae quaedam ab abusu profanorum hominum vindicantur, *p. 485. seqq.*

§. XIX.

Temeritatis vero notam non effugiunt, qui diuinae sapientiae arcana rimantur, & cur Deus regenitos statim ad eum perfectionis gradum non deducat, disquirunt, vt omnis imbecillitatis immunes, non amplius in periculo amittendi salutem, versentur. Hominum enim non est, diuini ordinis rationes caussasue a Deo exquirere. Interim satis patet, quod hac ratione hominibus in fide perseuerantibus, suppeditetur occasio, constantiam, patientiam, fortitudinem, aliasue virtutes demonstrandi: quarum illustriora etiam deinceps a Deo consecuturi sunt praemia. Eaque in re Numinis etiam sapientia, benignitas, potentia, gloria, eo luculentius conspicitur. conf. *Rom. VII, 24. 25. 2 Cor. XII, 7. 8. seqq.* Debebant etiam hac ratione homines prudentiam & circumspectionem edoceri. *1 Cor. X, 12. Gal. VI, 1.*

§. XX.

Nec necesse est, vt prolixe explicemus, vnde istae infirmitates regenitorum oriantur. Non enim ex impotentia Dei renouantis, sed ex incapacitate hominis, actionem Dei recipientis, eas originem habere, longe est manifestissimum. Agit autem Deus in regno gratiae, aeque ac in regno naturae, secundum certum ordinem: hinc, etsi secundum potentiam suam absolutam, omnes imperfectiones statim tollere posset, non tamen id facit secundum potentiam suam ordi-

ordinatam. Regeneratio itaque etiam hac in parte imitatur generationem naturalem, quod per certos gradus & aetates homini regenito crescendum & proficiendum sit, perfectio autem (scilicet graduum) ob remanens impedimentum, peccatum originale, non nisi in altera vita obtinetur. conf. *Rom. VIII, 3. VII, 14. 15.* Ex quibus locis luculenter patet, τὸ ἀδύνατον, perfecte implendi legem non a Deo, sed ab hominibus esse. * add. *Phil. III, 9. 10. 1 Cor. XIII, 9. 10.*

* Verba apostoli in loco priori clara sunt: τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, *quod impossibile erat legi, quatenus infirmabatur per carnem, id Deus praestitit, per mortem filii sui.* Duo hic notanda, ἀδυναμία legis, & eius caussa. τὸ ἀδύνατον legis erat, quod homo per eam iustificari, adeoque saluari non posset. Caussa erat infirmitas carnis, seu corrupta natura hominum. Ab hac itaque non a lege, multo minus a Deo ipso, ille defectus oriebatur. conf. *breuiarium* HVLSEMANNI *extensum, p. m. 702.*

§. XXI.

Quae praeter hominum culpam illis obtingunt sollicitationes ad malum, etsi generatim infirmitatum quoque nomine comprehendantur, speciatim tamen *tentationes* vocari, iam supra docuimus. De quibus vt eo rectius constet, tentationem vel *bonam*, vel *malam* esse, obseruandum est. *Bona* iterum vel *Dei* est, vel *hominis*: Dei, cum per crucem & calamitatem, aut alia ratione, hominum fidem, obsequium, & constantiam explorat, vt, quo haec fuerit illustrior, eo etiam ampliora eius consequantur praemia. *Gen. XXII, 1. Deut. XIII, 3. Psalm. XXVI, 2. CXXXIX, 23. 24.* Hominis tentatio bona est, qua aut seipsum aut alios rite explorat, vt defectus, qui forte deprehenduntur, emendentur, & profectus in bono promoueatur. *1 Corinth. XI, 28. 2 Corinth. XIII, 5.*

§. XXII.

Tentatio *mala* est, vel qua Deus ab homine, vel qua homines a se ipsis, aut ab aliis, ad facinus aliquod malum perpetrandum, tentantur. Prius non vna iterum fit ratione. Tentant enim homines Deum dubitando, aut non recte sentiendo, aut de prouidentia & voluntate eius, *Psalm. LXXVIII, 11. 18.* aut de potentia eius, *2 Reg. VII, 2.* aut de iustitia eius, *Mal. III, 8.* aut denique de patientia ac longanimitate eius. *Rom. II, 4.* Speciatim huc illi pertinent, qui ordinem a Deo praescriptum, tum in regno naturae, tum in regno gratiae insuper habentes, eius tamen auxilium expetunt, & hac ratione experimentum velut prouidentiae & gratiae eius capere volunt, cum sapientiam eius ac iustitiam hoc ipso grauissime laedant. Ita seruatorem tentauit satanas, vt hac ratione tentaret Deum, *Matth. IV, 6. 7.* ita Deum tentant,

tentant, qui ſalutem cupiunt, nec tamen media ſalutis a Deo praeſcripta adhibere volunt. conf. *Act. XV, 10.* Haec vero tentatio, quam *actiuam* vocare licet, huius loci non eſt, non magis ac illa, quae ad hominum bonum tendit.

§. XXIII.

Supereſt itaque tentatio *paſſiua*, eaque ad *malum*, qua homines ad peccata varia irritantur atque ſollicitantur. Vt adeo hoc nomine veniant cupiditatum prauarum, vitiorumque, praeſertim eorum, ad quae homo alias per naturam aut conſuetudinem, aut alias cauſſas, pronus eſt, irritationes, a carne, mundo, & diabolo profectae, vt ad peccata varia, corde, ore & opere perpetranda inducatur, quibus tamen vera fide munitus reſiſtit, easque vincendo fortior euadit, & in fide magis magisque confirmatur, corroboraturue. conf. 1 *Cor. VII, 5. 1 Tim. VI, 9. Iacob. I, 13. 14.* Et hanc tentationem in oratione dominica deprecamur, rogantes Deum, ne inducat nos in tentationem. *Matth. VI, 6. Luc. XI, 4.* Huic ne ſuccumbamus tentationi, orandum eſt, atque vigilandum. *Matth. XXVI, 41. Marc. XIV, 38. Luc. XXII, 40. 46.*

§. XXIV.

Solent equidem, cum de tentatione ſermo eſt, etiam tentationes bonae, quibus Deus homines tentat, eaeque tum *externae*, vti ſunt omnis generis adflictiones & calamitates, quae piis a Deo immittuntur, tum *internae*, quorſum praeſertim *deſertiones ſpirituales*, pertinent, in cenſum venire; ſed rectius forte haec omnia ſub *crucis* nomine comprehenduntur, & inter media, quibus, per accidens licet, hominum in ſtudio ſanctitatis profectus promouentur, ſuum ſibi locum poſtulant.

§. XXV.

Tentationibus illis, de quibus nobis nunc ſermo eſt, certo reſpectu & *irregeniti* & *regeniti*, at utrique diuerſo modo & intuitu, praecipue tamen regeniti, obnoxii ſunt. Infideles ita tentantur, vt hoſtibus ſuis victas dent manus, aut non niſi craſſioribus cupiditatibus & incommodum aliquod temporale allaturis, reſiſtant. Immo non tam ſub tentatione ſunt, quam ſub poteſtate ſatanae & dominio peccati. *Actor. XXVI, 18. Coloſſ. I, 13.* Interim magis magisque excoecari, captiuari, ac peccatorum vinculis conſtringi poſſunt, ne *irradientur lumine gloriae euangelii Chriſti*, 2 *Cor. IV, 4. ac mentis ſanitatem recipiant ex diaboli laqueo. 2 Tim. II, 26.*

§. XXVI.

Nobis de *regenitis* hic ſermo eſt, * quorum tentationes proprie hoc nomine veniunt. Etſi enim ex ſtatu irae in ſtatum gratiae translati ſint, nunquam tamen non inſultus carnis, diaboli, ac mundi experiuntur, *1 Petri. V, 8. Epheſ. VI, 12. 13. Gal. V, 17. Rom. VII, 14. ſeqq.* Tantum vero abeſt, vt hiſce tentationibus, ſiue ſubtiliores ſint, ſiue craſſiores, cedant, vt acriter potius renitantur, & per fidem eas vincant, *1 Ioan. V, 4.*

* De irregenitis, quod ea, qua dictum, ratione obnoxii ſint peccatis, & poteſtati ſatanae, nullum eſt dubium: etſi inſultus illi, quibus ſuccumbunt, forte minus proprie tentationes dicantur. Et licet carnis ſuae ac mundi laqueis vel maxime irretiti teneantur, diaboli tamen magnam in eos eſſe poteſtatem, nemo negauerit. Hinc impietatis, quae in eiusmodi hominibus deprehenditur, auctor diabolus paſſim in ſcriptura innuitur. Sic Iudas a diabolo incitatus fuit ad prodendum ſeruatorem, *Ioan. XIII*, 2. Petrus, *ſatanam cor Ananiae impleuiſſe*, dicit, *vt ſpiritui ſancto mentiretur, Act. V*, 3. Paulus Elymam vocat *plenum omni dolo, & omni aſtutia, filium diaboli. Actor. XIII*, 10. Colligas hinc, inſultibus diaboli, quibus mediate & immediate homines aggreditur, impios obnoxios eſſe, iisque facile, dum nulla in iis vis eſt reſiſtendi, ſuccumbere. Quod autem ad pios & regenitos attinet, quos proprie tentari diximus, cum omnibus hoſtium ſuorum inſultibus reſiſtant, in eo quidem omnes conveniunt, quod multiplici ratione a carne propria, & mundo, etiam a diabolo, mediate tententur. Sed an immediate etiam pii a diabolo tententur, ſeu an diabolus immediate prauas in illis cogitationes excitare queat? Id quidem eſt, de quo nonnullos inter ſe diſputare video. Qui affirmant quaeſtionem, ad dicta varia & exempla ſcripturae ſacrae prouocant. Sic ſeruator ipſe dicit, diabolum reuerti in *domum ſcopis mundatam & ornatam*, hoc eſt, hominem iuſtificatum ſanctificatumque, *Matth. XII*, 44. ſed & de apoſtolis ſuis ſeruator ait: *ecce! ſatanas expoſtulauit vos, vt cribraret vos, ficut triticum. Luc. XXII*, 31. Hoc namque de ſuggeſtionibus & perturbationibus animae internis, a diabolo proficiſcentibus, intelligunt. Huc porro exemplum Petri referunt, quem ſatanam Chriſtus vocauit, quod parcere ſibi dominum iuſſiſſet, ne acerba iſta, quae praedixerat, pateretur, *Matth. XVI*, 23. Denique & Dauidis exemplum vrgent, quem a ſatana impulſum legimus, ad numerandum populum Iſraelis & Iudae, *2. Sam. XXIV*, 1. collat. cum *1 Paralip. XXII*, 1. Ego vero etſi de re ipſa non dubitem, immediate quoque per prauas cogitationes a diabolo tentari homines pios poſſe, dubito tamen, an ex hiſce, quae allata ſunt, locis, id ſolide euinci queat. Inde enim, quod ex ſatanae inſtinctu aut incitatione aliquid factum dicitur, non ſtatim ſequitur, id factum eſſe ex immediata ſuggeſtione diaboli, aut eum adfectibus hominum aliisque cauſſis, quae ſe offerebant, non vſum ad certas in iis excitandas cogitationes. Quidquid vero huius ſit, de quo diſputari forte in utramque adhuc partem poſſet, nihil obſtat, quo minus immediate etiam in piorum animis prauas cogitationes exciret infernalis genius. Si enim hoc facere non poſſet, hoc aut inde oriretur, quod ſpiritus aliquis hac ratione in mentem hominis agere non poſſet, aut quod Deus ei hoc non permitteret. Prius ſi adſumas, ſequetur, quod nec in impiorum animas agere infernalis genius, aut prauas in illis immediate excitare cogitationes queat. Quod tamen non conceditur. Poſterius contra ſi placeat, probandum fuerit, quod nunquam hoc permittat Deus. Immo cum generatim permittat Deus, vt infernalis genius vexet quandoque & adfligat pios, cur hoc quoque non aliquando permittere queat, nulla ratio patet. Hoc interim certum, ſine Numinis permiſſione hic nihil agere malignos ſpiritus poſſe. Actum profecto eſſet cum humano genere, ſi, quae vellet, diabolus agere poſſet. Sed hac de re deinceps.

§. XXVII.

§. XXVII.

Caussae tentationum harum sunt *diabolus, caro nostra*, & *mundus*. * Diabolus, tum *mediate* homines tentat, tum *immediate*, mouendo intellectum, phantasiam, voluntatem, adfectus. *1 Petr. V, 8. Ephes. VI, 12. 13.* ** Huc speciatim pertinent *ingestiones & suggestiones diabolicae*, seu cogitationes impiae & blasphemae immediate a diabolo excitatae, in quibus rite ab aliis tentationibus discernendis, circumspectione opus est.

* Ἐμφατικῶς hoc exprimit B. LVTHERVS noster: *est autem triplex tentatio, videlicet carnis, mundi & diaboli. Siquidem in carne versamur, ac veterem Adamum humeris nostris circumferimus; hic suis mouetur adfectibus, & nos subinde prouocat ac pellicis ad turpitudinem, ad socordiam, ad crapulam, ad ingluuiem, ad auaritiam & fraudulentiam, ad decipiendum & defraudandum proximum, & vt in summa dicam, ad omnes prauas cupiditates, quae natura nobis insitae sunt, quaeque in nobis saepenumero excitantur ab aliis, videlicet sodalibus, perniciosis exemplis, audiendo & videndo, quae non raro vel Dauidis animum, vel si vspiam adhuc fuit incorruptior, possint inflammare & corrumpere. Deinde huic succedit mundus, a quo & dictis & factis offendimur, & plane ad iracundiam ac impatientiam compellimur. Atque vt summatim virtutes mundanas perstringam, hic nihil aliud videre est, quam odium & inuidentiam, inimicitias, simultates, iurgia, vim, iniurias, perfidiam, vltionem, maledicentiam, conuitia, contumelias, superbiam & insolentiam, nimio ornatu, honore, iactantia atque potentia semet efferentem, vbi nemo posteriores ferre sustinet, sed reliquos omnes sua pompa post se relinquere studet. His succenturiatus accedit nunc diabolus, passim instigans ac prouocans. Verum praecipue in his perturbandis occupatus est, quae ad conscientiam & spiritualia negotia pertinent, nimirum vt ex aequo & verbum & opera Dei ventis & aurae, quod dicitur, committamus, & contemnamus, vt a fide & charitate nos auellat, & in superstitionem, prauam nostri fiduciam, & cordis indurationem, aut in extremam desperationem, & Dei abnegationem & execrationem, aliaque innumera & detestanda piacula iterum nos praecipitet. Hi iam sunt laquei & retia, immo potius illa ignita tela, quae nequaquam caro & sanguis, verum diabolus in corda humana omnium venenatissime torquet & iaculatur*; in *catechismo maiori, form. concord.* inserto p. 529. 530. Videtur hic LVTHERVS tres hasce tentationum caussas obiectis quodammodo, & effectibus peculiaribus discernere, quod apertius adhuc, licet alia ratione, facit BERNHARDVS, de *conscientia, opp. pag.* 1751. *Omnibus*, inquit, *cogitationibus cordium humanorum quatuor spiritus loquuntur assidue, spiritus mundi, spiritus carnis, spiritus diaboli, spiritus Dei. Spiritus mundi loquitur vana, & ipse tunc loquitur cordi nostro, cum vanitatem diligimus, cum de vanitate laetamur, cum delectamur in vanitate. Spiritus carnis loquitur, cum mollia carni & sensibus carnis appetimus, cum eius curam in desideriis & voluptate perficimus. Spiritus diaboli loquitur, quando & amara cogitamus, & aspera proferimus, tristes in nobis, aliis irascentes, ingrati, inuidi, sine affectione, sine federe. Spiritus Dei loquitur, quando dulcia meditamur & loquimur, hilares nobis & proximis, in omni dulcedine & bonitate solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Hae sunt conscientiae, hae cogitationes conscientiarum, hi spiritus loquentes in cogitationibus nostris.* Similia apud alios passim legere licet. Non tamen id ita intelligendum puto, ac si certum genus tentationum carni, aut mundo, aut diabolo tribuendum sit. Aliter enim se rem habere, facile deprehendet, qui haec paulo accuratius considerauerit. Nullum enim reuera est tentationum aut prauarum cogitationum genus, quod non caro seu corrupta hominum natura excitare queat. Sic, quae mundo tribuit BERNHARDVS, ex ambitione hominum originem ducunt, & quae diabolo assignat, hominum auarorum & melancholico temperamento praeditorum sunt quodammodo propria. Nullum praeterea est temere tentationis genus, cui etiam mundus, seu obiecta extra nos posita, occasionem ac fomitem non praebeant, quippe quae ita comparata sunt, vt alia ambitionem, alia voluptatem, alia denique auaritiam irritare queant. Nullum denique est, ad quod diabolus

non concurrat, qui non tantum ad amara, aspera, tristia, sed ad vana, inania, ludicra, turpia, obscoena, hominem incitat. Tres itaque istae caussae tentationum ita sibi inuicem velut subordinandae sunt, vt nulla sit tentationis species, cui non ipsa caro nostra originem dare queat. mundus tum concurrit per obiecta externa hominem irritando, & eas maxime prouocando cupiditates, ad quas iam ceteroquin natura sua homo pronus est. Diabolus ordinarie mundo & carne ad homines tentandos vtitur, occasionem & hominis imbecillitatem callide in rem suam vertens. Quo pacto autem extraordinarie opus suum peragat, ex dicendis constabit.

** Diabolum inter tentationum caussas recte referri, nemo negauerit, nisi qui cum BALTHASARE BECKERO, euidentissima scripturae sacrae dicta summa & incredibili impudentia peruertere, & in alienum detorquere sensum, ausus fuerit. Proinde id saltem obseruo, tentationes a diabolo excitatas ideo a nonnullis *spirituales* dici. Docet id praeter alios B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, theologiae quondam in hac academia professor, & sacrorum antistes, in dissertatione de *tentationibus spiritualibus*, §. 4. Spirituales nimirum, obseruat, dici tentationes, quia *proueniunt a spiritibus malis, prout clare vocantur, Matth. XII*, 4. 5. *τὰ πνεύματα πονηρὰ, item τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, Ephes. VI*, 12. Addit tamen, spirituales etiam eas dici, quia primario petunt animam hominis, vt morbi spirituales, non vero corpus; item quia occupentur in oppugnandis praesidiis spiritualibus, seu eripiendis iis, quae ad spiritualem hominis vitam pertinent, qualia sunt, verbum Dei, sacramenta, fides, pietas, & vita christiana, & denique quia non nisi armis spiritualibus repelli possunt. Hoc sensu omnes omnino christianorum tentationes erunt spirituales: cum nulla earum sit, ad quam diabolus non concurrat, nulla, quae non animum praecipue adficiat, nulla, quae non vitae spiritualis periculum adferat, & armis spiritualibus repelli debeat. Nonnulli itaque, ni fallor, speciatim eas tentationes spirituales vocant, cum varia de rebus diuinis dubia cogitationesue impiae & blasphemae, in animis regenitorum oriuntur. Quod ipse, quem laudauimus, auctor, innuere videtur, cum inter tentationes spirituales eminere ait, *profundam tristitiam, blasphemiam, & sollicitationem ad desperationem & ἀυτοχειρίαν.* Nec dubium, quin diabolus speciali quadam ratione ad has tentationes concurrat: etsi neutiquam corrupta hominis natura excludenda sit, quae ad omnia ista tentationum genera aliquid conferre potest. Sed semperne cum natura hic agat diabolus, an vero seorsim aliquando & absque naturae concursu? id quidem est, de quo dubitari posset. Prius haud obscure adfirmat HIERONYMVS ad *cap. V. Matth. vers.* 19. *T. 5. opp. p.* 37. *de corde*, inquit, *exeunt cogitationes malae. Ergo arguendi ex hac sententia sunt, qui cogitationes a diabolo immitti putant, & non ex propria nasci voluntate. Diabolus adiutor & incensor malarum cogitationum esse potest, auctor esse non potest. Sin autem semper in insidiis positus leuem cogitationum nostrarum scintillam suis follibus inflammauit, non debemus opinari, eum cordis quoque occulta rimari: sed ex corporis habitu & gestibus aestimare, quid versemur intrinsecus. Verbi gratia, si pulchram mulierem nos crebro viderit inspicere, intelliget, cor amoris iaculo vulneratum.* HIERONYMVM & alii hac in re sequuntur. Sed refragatur AVGVSTINVS, sententiamque contrariam defendit. Nimirum *tract.* 62. in Ioannem, scribit: *Prius intrauerat satanas in Iudam immittendo in cor eius cogitationem, qua traderet Christum: nunc autem post panem, intrauit in eum, non ad hoc, vt alienum tentaret, sed ut proprium possideret.* Cuiusmodi & alibi passim. Recte autem rem omnem expedit B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, obseruando, tentationes diaboli non esse vnius eiusdemque generis. Quasdam enim *immediate* ab eo proficisci, quas ipsemet hominibus suggerat, iisque animos illorum adfligat, cuiusmodi erat seductio Euae, *Gen. III*, 4. & proditio Iudae, *Ioan. XIII*, 2. quasdam autem *mediate* ab eo oriri, mediante videlicet concupiscentia, seu labe originali, tanquam eius malo semine, eaque vel mota ex sese, (addo, aut a mundo excitata) vel mota & incitata a diabolo, *l. c.* §. 11. Et sane, si vel Iudae tantum exemplum consideremus, dubium non est, quin immediate homines tentet, variasque cogitationes illis suggerat, & ad cupiditates prauas incitet. Cum vero nulla cogitatio praua temere nominari queat nullaue cupiditas praua, quae non a corrupta hominum natura originem habere possit, namque & haec ad impias etiam & blasphemas cogitationes, ad

varia

varia de rebus diuinis dubia incitare aliquem potest, praesertim si ante conuersionem eiusmodi peccatis aliquis indulserit, vti ex sequentibus constabit, dubium inde oritur: qua igitur ratione suggestiones illae, quae immediate a diabolo oriuntur, ab illis, quae a carne & corrupta natura, adeoque mediate, ab eo proueniunt, dignosci queant? Rem hanc diiudicatu esse longe difficillimam, nemo non agnoscit. Intellexit hoc IOANNES BONA, cardinalis, vir non indoctus, dum ingenue, *de discretione spirituum cap. 4. p. m. 56.* pronunciat, nos *immissiones per angelos malos, a cogitationibus siue affectionibus, quae ex nobis oriuntur, indubitanter discernere non posse*; interim non deesse tamen, censet, *probabilia quaedam signa & coniecturas, quibus illae ab istis secernantur.* Signa eiusmodi probabilia haec esse putat: *illa, ad quae mouemur a principio intrinseco, libere incboamus, prosequimur, perficimus, libere intermittimus & abiicimus, & cum status praesens exigit, ad ea nos excitari experimur. Illorum vero, quae ab extrinseco adueniunt, nec initium est in nostra potestate, nec facile possumus progressum impedire, animum etiam ex improuiso plerumque praeoccupant, nulla praesenti caussa praeexistente.* Praeterea & has regulas ponit: *principio extrinseco tribuendi sunt motus, qui vires naturales superant, quia natura seipsam non excedit: illi quoque forinsecus immitti censentur, quos impetu quodam quasi aliunde immissos patimur, nam motus naturae placidiores esse solent: a foris item sunt, cum nulla in nobis dispositio, nulla praecedens occasio, nullus humorum excessus, nulla perturbatio inueniri potest, cui adscribantur.* Haec non equidem contemnenda prorsus sunt, etsi in adplicatione cautissime procedendum sit: quemadmodum & ab auctore pro coniecturis tantum venditantur. Fallere enim haec signa posse, manifestum est. Quidam motus, per naturam & consuetudinem aliasue caussas, tanta pertinacia recurrunt, vt plane in hominis positum potestate non sit, libere eos inchoare aut intermittere, etsi fortiter per vires gratiae contra eos pugnare queat; interdum motus quidam naturae vires excedere videntur, qui eas tamen non excedunt, eo quod naturae vires nobis non satis cognitae sint & exploratae: sed per naturales quoque caussas fieri potest, vt impetu quodam certi motus in nos ruant, quemadmodum & dispositio, aut occasio, aut caussa quaedam motum aliquem producens, aut ad illum aliquid conferens, tam occulta esse potest, ut nos prorsus lateat. Recte itaque ipse BONA addit: *Hoc item obseruandum, saepe multa diabolo tribui, quae deprauatae ac perturbatae naturae germina sunt. Corporum enim constitutio, & humorum praesertim melancholici exuperantia, prauaeque consuetudines, ac subitaneae perturbationes grauissimas efficiunt commotiones, adeo, vt multi a malo spiritu obsessi & possessi perperam existimentur, qui nonnisi naturali morbo exagitantur. Idem accidit in bonis motibus. Nam feruor aetatis & complexionis, ingenii acumen & vehemens apprehensio varios adfectus aliquando excitant, lacbrymas & suspiria, altissimos animi sensus & cogitationes, ecstases quoque & alienationes, quae cum a caussis naturalibus oriantur, ab ignaris tamen diuino spiritui adscribuntur.* Cautissime itaque in tentationibus diabolicis diiudicandis & discernendis, procedendum. De modo quoque, quo diabolus prauas cogitationes suggerat, varia disputari solent. IO. BONA, cardinalis, quem laudauimus, de modo, quo angeli boni loquantur & illuminent, iuxta scholasticorum placita, prolixe differit, de *discretione spirituum cap. 10. p. m. 623. sqq.* quae certo modo ad malos spiritus adplicari possunt. Sed irritam & superuacuam, quae his disquirendis impenditur, operam esse, existimo Cum enim nobis perspectum non sit, quo pacto mens nostra in corpus agat, quaue ratione varios in eo excitet motus: etsi, quod excitet, dubitari nequeat: multo minus exploratum erit, quo pacto spiritus in spiritum & mentem nostram agat, cogitationesue aut motus, quos cupit, excitet, etsi, quod excitet, aut excitare possit, dubio careat. Vt vero in mentem pariter ac corpus vis quaedam spirituum bonorum pariter ac malorum est, ita omnes etiam mentis facultates, intellectum, phantasiam, memoriam, voluntatem, adpetitum, adfectus, illis obnoxias quodammodo esse, vt tamen pro ipsa facultatum diuersitate, diuersimode quoque in hominem agant, est credibile. Nec enim a natura aut indole spiritus hoc abhorret. Legendus de his omnibus CHRISTIANVS CHEMNITIVS aliquoties iam a nobis laudatus *l. c.* §. 12 *seqq.* Interim limitatam hic valdeque circumscriptam esse spirituum malorum aeque ac bonorum potentiam, arbitramur, vt ea saltem hic agere queant, quae Deus permittit,

mittit. Hoc iam ORIGENES bene obseruauit, qui passim hac de re verba facit, in *opere contra Celsum.* Sic, cum docuisset, Deum daemonum opera, vt carnificum, subinde in iudiciis exercendis, vti, addit, *daemones semper quidem nocendi esse cupidos, sed non semper posse laedere, eo quod prohibeantur*; ἀεὶ μὲν βουλόμενοι ταῦτα ποιεῖν, οὐκ ἀεὶ γε δυνάμενοι, διὰ τὸ κωλύεσθαι. *lib.* 8. *p. m.* 398. & quibusdam interiectis, *p.* 400. *itaque ne nos quidem negamus, multos esse in terra daemones, sed fatemur, eos esse, posseque multum in malos, propter eorum malitiam,* μηδὲν δὲ δύνασθαι πρὸς τοὺς ἐνδυσαμένους τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀναλαβόντας ἰσχὺν πρὸς τὸ ἀντιστῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ μελετῶντας ἀεὶ τὰ ἐκείνων παλαίσματα, *sed nihil posse in eos, qui se induerunt armatura Dei, acceperuntque robur ad resistendum circumuenire se conanti diabolo, meditati eiusmodi certamina; vt qui sciunt, non esse nobis luctam aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus huius mundi rectores, aduersus nequam spiritus huius aëris.* Similia & *p.* 424. *habet: nos quoque quoties Dei permissu tentator potestatem persequendi nos accipit,* (ὅτε μὲν ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς τῷ πειράζοντι, δοῦς ἐξουσίαν τὴν τοῦ διώκειν ἡμᾶς) *persecutionem patimur: quoties autem Deus nos nihil pati vult, in mundo infenso nobis mirabiliter pacem habemus, & confidimus in eo, qui dixit: bono animo estote, ego vici mundum.* Legi etiam hac de re meretur CASSIANVS, in *collationibus patrum, collat.* 7. *cap.* 20.

§. XXVIII.

Carnis nomine omnes inclinationes & dispositiones prauae, intellectus, voluntatis, imaginationis, adpetitus sensitiui & adfectuum, ex peccato originali, vel consuetudine aliisque caussis ortae, novis veniunt, quae cum in motus actusue prauos erumpere gestiunt, homo ab iis tentari dicitur. conf. *Gal. V, 17. seqq. Rom. VII, 14. seqq.* Atque hoc est, quod Iacobus dicit, tentari hominem, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενον καὶ δελεαζόμενον *cap. I, 14.* vbi tamen per τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν non excluduntur caussae externae, mundus atque diabolus.

§. XXIX.

Mundi nomine, omnia obiecta, quae in hac rerum vniuersitate continentur, & cupiditates hominum irritare possunt, decora, vtilia, iucunda, intelligimus, quorum quo maior ampliorque est numerus, eo maiori per ea periculo homo est expositus, vt, quocunque se conuertat, laqueos velut conspiciat, quibus irretitus, detur in praeceps. conf. *1 Ioan. II, 15. 16.* add. *1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26.* interim obseruandum, non omnia obiecta eodem omnes afficere modo, & hinc per quaedam nonnullos tentari, per quae alii non tentantur: magis quosdam tentari per haec, quam per alia. Nec illud praetermittendum, tres istas, quas indicauimus, tentationum caussas, plerumque equidem concurrere, interdum tamen vnam magis vim suam exerere, quam aliam. Sed plura de iis in sequentibus.

§. XXX.

Tentationes, de quibus nobis hic sermo est, documenta sunt humanae infirmitatis. Hoc de illis, quae a carne oriuntur, positum est extra controuersiam. Documento enim sunt, habitare in nobis pecca-

peccatum. *Rom. VII, 20.* Diaboli etiam & mundi, nulla in nos poteſtas aut efficacia eſſet, niſi caro noſtra ceu fomes, tentationes illorum exciperet. * Longe alterius itaque indolis fuerunt tentationes, quibus tentari potuerunt, & tentati ſunt homines ante lapſum, ſeu primi parentes. Hi enim, integris adhuc naturae viribus, tentationibus externis ita reſiſtere potuiſſent, ſi mediis a Deo conceſſis rite vti voluiſſent, vt nulla inde labes adſpergi menti eorum potuiſſet, aut infirmitatis nota in illis deprehenſa fuiſſet. Tentationibus autem externis, cum internarum immunes eſſent, ſua ipſorum culpa ſuccubuerunt. conf. *Gen. III.* coll. cum *Ioan. VIII, 44. 2 Cor. XI, 3. 1 Tim. II, 14.*

* Diiudicari hinc etiam quaeſtio poteſt, quae a nonnullis moueri ſolet: cum omnes tentationes ſpirituales ſint peccata, cuius ſint peccata, ſeu cuinam imputari debeant? Prius enim, quod omnes tentationes ſint peccata, ex dictis conſtat. Quis enim cogitationes prauas, motus prauos, prauasque cupiditates, peccata eſſe negaret? De poſteriori autem dubitari poſſit, ad homini imputari debeant iſti motus, iſtaeue cogitationes, quae a diabolo excitantur? Namque de illis iterum, quae a carne hominis proueniunt, nullum eſt dubium. Sed quod ad illas attinet, quae a diabolo excitantur, diſtinguendum iterum inter eas, quas mediate excitat, & quas immediate excitat. De illis, cum peccatum originale corruptamque hominis naturam ſupponant, nulla iterum eſt controuerſia, quod ſint peccata hominis, illique in iudicio diuino imputari queant. Quod ſi ex illarum numero ſint, quae immediate a diabolo excitantur, rurſus diſpiciendum, an conſenſus aliquis, aut delectatio accedat, aut an renitentia & repugnantia contra eiusmodi tentationes ſatis acris ſit & ſeria. Enimuero ſi ex parte hominis nulla accedat delectatio, nullus adſit conſenſus, nulla renitentiae remiſſio, aut ſimile quid, tum quidem peccatum illi imputari nequit: ſeu tum non hominis, ſed diaboli eſt peccatum, etſi ſaepiſſime ſibi perſuadeant tentati, tentationes iſtas a ſe ipſis, non a diabolo, eſſe. Et hoc ſenſu, tentationes eiusmodi, non hominis ſed diaboli peccata eſſe, adſerit, eamque ſententiam prolixe tuetur B. CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *laudata diſſertatione, de tentationibus ſpiritualibus*, §. 33. *ſeqq.* Raro tamen, quae hominum eſt imbecillitas, euenire exiſtimo, vt non ex parte hominis etiam vitium aliquod ſeu defectus accedat, cuius tamen ſtatim per fidem in Chriſtum veniam impetrant, vt in illis οὐδὲν ſit κατάκριμα. *Rom. VIII, 1.* Qui tentationum ſuarum, quae interdum non vna ratione illis imputari queunt, culpam ita in diabolum transferunt, vt omnem a ſe amoliantur culpam, falluntur turpiter, & recte reprehenduntur ab AVGVSTINO: *Multi ſic confeſſionem peccati fugiunt, vt ipſum ſatanam accuſent, ſe autem nihil mali feciſſe dicant. Et cum caſtigantur aliqui, & dicitur eis, quare hoc feciſtis? reſpondent, quia diabolus hoc fecit. Non eſt enim vnde plus gaudeat diabolus, niſi quando homo dicit, quod ipſe faceres, vt peccaret. Quando enim dicit, diabolus hoc fecit, non ſe accuſat: & tum peccata ſua diſſimulat confiteri, indulgentiam non meretur accipere. Reſpondet ergo & dicit: diabolus hoc fecit, quaſi reuera traxerit eum diabolus, aut violentiam fecerit. Suadere enim & ſollicitare poteſt, cogere omnino non poteſt. Et ideo, cum per Dei adiutorium in poteſtate tua ſit, vtrum conſentias diabolo, quare non magis Deo, quam ipſi, obtemperare deliberas? &c. tom. 10. opp. p. 439.*

§. XXXI.

Tametſi autem tentationes in ſtatu poſt lapſum inſignem humanae naturae imbecillitatem arguunt, per accidens tamen vſus inde ali-

quis & commodum ad illos, qui tentantur, redundat. Campum enim amplissimum exercendi fidem, patientiam, aliasque virtutes christianas, fidelibus subministrant; vigilantiam spiritualem intendunt; humilitatem conseruant, & experientiam gignunt spiritualem; qua qui instructus est, eo rectius sibi aliisque consulere potest. conf. *2 Cor. XII, 7. Rom. V, 4.*

§. XXXII.

Magna tentationum est varietas, vt earum iniri numerus non possit. Nihil tamen obstat, quo minus certae earum classes constituantur. Quod ex caussa efficiente, illarum quaedam diuersitas procedat, ex dictis iam intelligitur. Alia enim *diaboli*, alia *carnis*, alia *mundi* est: in aliis hae caussae, sed diuersimode, concurrunt. Carnem si spectes, alia est intellectus, alia voluntatis, alia phantasiae, & sic porro; mundi autem tentationes totuplices sunt, quot sunt obiecta, cupiditates mortalium mouere apta.

§. XXXIII.

Quod si modum spectes, alia tentatio est *interna*, alia *externa:* alia *permanens*, alia *transiens*, alia velut per interualla *recurrens*, suosque habens paroxysmos. Sed cumprimis tamen notanda est diuersitas tentationum, quae ex obiecto prouenit: cumque res aliae intellectum moueant, aliae voluntatem, diuidi possunt in *theoreticas* & *practicas.*

§. XXXIV.

Theoreticae tentationes vel circa *credenda* versantur, vel circa *agenda*. Quae circa credenda versantur, ad omnia theologiae doctrinaeque christianae capita se extendunt; in quibus dubium, aut pronitas ad dissensum a veritate, in intellectu hominis regeniti oritur, cui tamen acriter per arma spiritualia, speciatim per preces & verbi diuini meditationem, resistit, donec animum iterum confirmet.

§. XXXV.

In ipso limine theologiae se statim offert doctrina de *scriptura sacra*, de qua vt dubia varia & scrupulos etiam hominibus piis iniiciat diabolus, omni opera annititur. In hoc enim fidei fundamento, si quis titubet atque vacillet, reliqua prope a ruina absunt. Hinc videas, subinde per prauas cogitationes, dubiam atque suspectam reddi mox θεοπνευστίαν scripturae sacrae, eiusque diuinam auctoritatem, mox veritatem aut sanctitatem, mox integritatem & perfectionem, mox perspicuitatem & verum atque genuinum sensum, & quae sunt reliqua, idque diuersimode pro diuersa hominum conditione, qui aut occasionem in haec accuratius inquirendi nanciscuntur, aut ea destituuntur.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Occasionem eiusmodi circa scripturam sacram tentationibus, plerumque suppeditant, abusus rationis in diuinis; praepostera rerum diuinarum tractatio; defectus humilitatis & languor in precibus; lectio inordinata librorum profanorum, praesertim eorum, qui varia dubia circa scripturam mouent; praua curiositas, & ignorantia eorum, quae ad prima christianae religionis elementa pertinent; defectus studii, quo quis per legitimam scripturae tractationem vim eius diuinam percipere, & ita per internam conuictionem de auctoritate eius diuina certus reddi possit, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XXXVII.

In articulo de *Deo* non minus variae suboriri tentationes possunt, tum circa existentiam, tum circa attributa diuina. Et circa attributa quidem diuina eo facilius oriri possunt, quo latius eorum vera cognitio per omnem vitam christianam, vsum suum diffundit. Sed & quo magis improba hominum vita per ea coarguitur, eo libentius ea suis attemperata vellent cupiditatibus; cum negare ea, aut vocare in dubium, non sustineant. Exemplo esse potest *sanctitas & iustitia Dei*, quam cum & ratio & scriptura sacra summam esse demonstret, proni tamen homines sunt, ad credendum, eam tantam non esse, vt de quibusuis peccatis euitandis eos sollicitos esse oporteat. Hinc variae cogitationes, diuinam prorsus labefactantes iustitiam. *Misericordiam* gratiamque Numinis, ex suo itidem plerique metiuntur adfectu, arbitrioue, aut coarctantes eam vltra, quam par est, aut dilatantes & extendentes cum iustitiae imminutione. Cogitationes, quae id suadent, grauissimae in regenitis sunt tentationes. De *omnipotentia* pariter censendum. Haec cum vel absoluta sit, vel ordinata; subinde illam prae hac mallent homines, ordinis omnis impatientes, subinde de vtraque desperantes, in se pariter ac Deum iniurii sunt. Quae vero huc ducunt cogitationes, a praua mortalium indole excitatae, tentationes istae sunt, de quibus hic loquimur.

§. XXXVIII.

Mysterium *Trinitatis*, quod in diuina essentia veneramur, vti supra captum rationis est: ita hanc sub fidei iugum mittere & in obsequio continere, difficultate interdum non caret, praesertim apud illos, qui litteras eiusmodi colunt, in quibus plurimum se valere, ratio putat. Inde vero contingit, vt apud fideles etiam & regenitos in hocce praecipue coelestis doctrinae capite frenum veluti mordeat, & anfractus disponat, ex quibus, nisi in tempore in ordinem redigatur,

 vix

vix eluctari queat. Interim subinde & cum eiusmodi tentationibus hominibus colluctandum est, quibus tamen eo felicius resistunt, quo magis corruptae rationis indolem, exploratam atque perspectam habent.

§. XXXIX.

Tentationibus eiusmodi in articulo de Deo, occasionem iterum suppeditant, peccata habitualia similia, quibus forte tentatus ante conversionem indulsit; librorum profanorum curiosa nimis lectio; conversatio cum improbis; conceptuum de rebus diuinis ad nostram indolem, atque adfectus accommodatio, rationis corruptae nimia aestimatio, & neglectus eam redigendi in ordinem, & quae alia sunt eiusdem generis.

§. XL.

Inter opera diuina eminet *prouidentia:* quam quo religiosius venerari debebant homines, eo maiori turpiorique crimine in occasionem demonstrandi mentis rationisque impotentiam saepius vertunt. Cum enim raro admodum res hominum ita fluant, vt eas fluere sibi vellent, pronissimi sunt ad accusandam prouidentiam, siue eam omnino negent, siue in fatum aliquod commutent, siue, quae summa est impietas, ad minimum tacite iniustitiae cuiusdam arguant. Hos naturae rationisque corruptae insultus etiam pii viri quandoque experiuntur, in magnis praesertim calamitatibus constituti, suggerente, & ignita eiusmodi tela iniiciente in animam satana, num forte sui curam omnem abiecerit Deus? an nulla rerum humanarum cura tangatur? num ineluctabile forte aliquod premat fatum? confer. *Psalm. LXXIII, 11. 15. 16.*

§. XLI.

Oriuntur eiusmodi tentationes, ex iniqua operum diuinorum cum nostris actionibus aut adfectibus comparatione; ex amore securitatis, quia vellemus forte, ne Deus omnium curam gereret; ex metu & seruili animi dispositione, qua ad fatum & absolutam necessitatem fingendam homines proni sunt; ex caussarum rerumque naturalium & spiritualium ignoratione, quas tamen nos scire putamus, aut, cum a nobis nesciuntur, adesse negamus, vnde multa fato fieri credimus, quae aut ex accidente fiunt, aut etiam iuxta efficaciam caussarum secundarum at latentium & nobis ignotarum.

§. XLII.

Vt Deus finis obiectiuus theologiae est, ita formalis est, ipsa ***beatitudo aeterna***, cui ***damnatio aeterna*** opponitur: ad vtramque per

mortem

mortem temporalem introitus patet, quam *mortuorum resurrectio & consummatio seculorum* sequitur. In his omnibus, vt variae impiorum hominum sunt hallucinationes, aut negantium, quae hominibus post mortem expectanda sunt, aut extenuantium ea, aut erroneos crassosque de illis sibi conceptus formantium, ita vt similes quandoque praeter voluntatem, in piorum mentibus oriantur scrupuli, contingere potest. Idque inde maxime, si forte aliquid aut ex statu seruili, aut securitatis, illis adhaereat, vel per consuetudinem aliasque caussas, non semper rectos sibi forment de rebus diuinis conceptus.

§. XLIII.

Vt de *peccato*, tum *originali*, tum *actualibus*, erroneas animo concipiant notiones, proni admodum natura sua sunt homines. Philautia enim intime omnium cordibus insidens suadet, vt minime tam malos se esse putent, ac aliis forte videantur. Hinc primo peccatum extenuant: quod in iis conspicere licet, qui peccatum originale, aut omnino negant, aut intimam saltem, quae inde prouenit, naturae corruptionem inficiantur. Deinde culpam, exemplo primorum parentum, *Gen. III, 12. seqq.* lubentissime a se amoliuntur, tanta interdum impudentia, vt Deum ipsum autorem caussamque peccati facere non dubitent. Saltem principium aliquod independens mali vellent, in quod omnem mali culpam transcriberent, aut fatum aliquod vel absolutum decretum comminisci. Ad has cogitationes, cum natura omnes proni sunt, pii quidem & sancti fortiter iis resistunt, & diuinae scripturae testimoniis repellunt, impedire tamen nequeunt, quo minus earum vel inuiti insultus quandoque patiantur.

§. XLIV.

Et istae quidem circa doctrinam de peccato, tentationes, ex duplici potissimum fonte procedunt. Aut enim ad statum securitatis natura proni sunt mortales, aut ad statum seruitutis, metusque seruilis. Si prius sit, cogitationes peccata extenuantes facile suboriuntur; sin posterius, grauitatem peccati exaggerant, sed ea ratione, vt aut culpam eius a se amoliantur, aut maiora esse credant, quam vt remitti possint,* & tum ad desperationem ac consilia violenta prolabantur. Accedunt tamen rursus aliae caussae, rationis abusus, praeiudicia varia, studium tranquillandi mentem & conscientiam, neglecto ordine diuino, & aliae.

* Inter omnes tentationes, quas homines pii experiuntur, vt frequentissimas, ita longe periculosissimas esse, quae circa doctrinam de peccatis oboriuntur, iam pridem obseruatum est prudentioribus. Nemo enim facile reperietur, qui non iis sit obnoxius, siue sua natura ad extenuanda, siue ad exaggeranda peccata pronus sit. Et licet prius forte frequentius

contingat, vtrumque tamen summo periculo hominem exponit, dum alterum ad securitatem, ad desperationem alterum ducit. Illorum insuper haec est, conditio, vt periculum fere ignorent, aut tantum id esse non credant, horum, vt difficulter medicinam admittant. Quo vero magis a peccatis aliquis abhorret, eo frequentius posteriori ratione a diabolo tentatur. Hinc B. LVTHERVS noster, *desperatione*, inquit, *tentantur fere omnes homines, & quanto pii magis sunt, tanto crebrius hoc satanae telo petuntur.* Idem porro egregie addit: *hic, quid aliud facias, quam vt dicas, scio me baptizatum, & promissam mihi a Deo propter filium gratiam? Haec promissio non mentietur, etiamsi in exteriores tenebras abiiciar. Itaque haec Dei voluntas non est, quam mihi proponit satan, sed tentat me eo modo Deus, vt adpareat, quid in corde meo absconditum sit, non quod Deus id ignorat, sed quod ego ignoro, & ipse hac occasione in me vult conterere caput serpentis. Cor enim hominis inscrutabile est, & φρόνημα, seu sensus carnis, est inimicitia erga Deum, nec intelligit haec, nisi per verba legis, qua occiditur caput serpentis, vt nos viuificemur, sicut scriptura dicit: deducit Deus ad inferos, & reducit: in Genes. cap. XXII. p.* 273. Antea etiam bene obseruauerat, si cum variis calamitatum generibus hominibus conflictandum, dum in earum caussas inquirunt, & in peccata sua incidunt, tum maxime eos irae diuinae vim persentiscere, & ad murmur contra Deum, immo odium Dei, concitari, quae rectissima ad desperationem via est.

§. XLV.

Vltima theologiae pars, *de mediis perueniendi ad salutem* adeoque de *gratia vniuersali*, de *Christo seruatore*, eiusque *officiis*, de *fide in Christum*, de *conuersione & regeneratione*, *iustificatione*, ceterisque praecipit. In hisce primo nonnulla iterum occurrunt, quae supra rationem sunt: hinc per scrupulos negotium sibi homo facesset, nisi mittere sub iugum fidei rationem didicerit. Ceteroquin, quae in his occurrunt dubitationes tentationesque, ad duas fere reuocari classes possunt. Oriuntur enim aut circa rem ipsam, aut circa applicationem. Sic de gratia Dei vniuersali, aliquis cogitans, dubium animo, non recte informatus, concipere posset, an omnes omnino homines Deus saluos fieri velit, Deinde an ipse speciatim ex illorum numero sit, quos saluos esse cupiat? Pari ratione, de conuersione cum sermo est, an contritio, an & quae fides ad eam requiratur? dubitare quandoque mens infirma potest: tum, an poenitentiam ipse egerit, an fidem habeat? * an regenitus sit? an vero ex illorum numero, qui se conuertere adhuc debeant? & ita in reliquis sese res habet.

* *Tentatio fidei*, inquit B. LVTHERVS, *est maxima & grauissima, quoniam fides debet reliquas tentationes vincere; colloqu. mensalib. p.* 224. Consentientes hac in re sibi facile habet theologos quoslibet praestantissimos, qui longe miserrimam illorum conditionem esse agnoscunt, qui fidei defectu se laborare existimant, qui non percipiunt, aut sentiunt in se fiduciam in Deum, sed putant, se ab eo, vt iusto iudice, derelinqui, eumque gratiam suam sibi denegare. De eiusmodi tentationibus locutum censent Dauidem, *Psalm. LXXXVIII*, 15. *Quare domine abominaris animam meam, abscondis faciem tuam a me*, & *vers.* 17. *in me transierunt irae tuae, & terrores tui constrinxerunt me. Circumdederunt me, sicut aqua, toto die circumdederunt me simul.* Immo FRIDERICVS BALDVINVS de hisce tentationibus speciatim interpretatur illud Pauli: *in omnibus sumite scutum fidei, quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere. Ephes. VI*, 16. *Tela satanae*, inquit, *sunt*

sunt tentationes eius de gratia Dei, (hoc est, an gratia Dei ad nos pertineat, an eius per fidem simus participes?) *quae non semper scindunt, sed instar ignis lente penetrant, & grauissime excruciant, dubitationibus de Deo: extinguuntur autem scuto fidei, quae nos de fauore Dei certificat, & dubitationes tollit.* Quomodo hisce tentationibus obuiam eundum sit, eleganter explicat MARTINVS CHEMNITIVS, ostendens, in iis non *experientia & sensu*, sed *verbo diuino*, standum esse; in *iudicio de controuersiis quibusdam p.* 49. Quae reperit, qui itidem ex instituto hac de re differit, CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *dissertatione* aliquoties laudata, de *tentationibus spiritualibus*, §. 41. Huc etiam, ni fallor, referenda, sed recte quoque intelligenda sunt, quae passim mystici, de statu hominum omnis solatii diuini experte, tradunt. Fidei enim sensus, vt pacem, gaudium, plenissimumque solatium secum coniunctum habet, ita contra si sensus ille fidei absit, immo homo putet se fide omni plane destitutum, non potest non solatii omnis defectus, tristitia, & summa miseria oriri. Et hoc est, quod *desolationes* nonnulli vocant, quas *consolationibus* opponunt, de quibus ex instituto IO. BONA, de *discretione spirituum cap.* 13. Sed hoc addendum, quod defectus aliquis fidei, vel etiam sensus fidei, interdum culpa hominum contingat, quorsum pertinent, quae §. *sequenti* 46. dicimus; interdum praeter hominum culpam eiusmodi quid illis contingit, Deo ipso huncce gratiae suae effectum retrahente tantisper & cohibente, quod hominum saluti id expedire videt: & tum hae tentationes ad eas referendae erunt, quas Deus ipse, ad hominum commoda promouenda, illis immittit, de quibus supra diximus.

§. XLVI.

Sed harum quoque tentationum caussa plerumque in corrupta hominum indole quaerenda. Circa ipsa enim salutis media, tum haud raro dubia oriuntur, cum iis ita vt decet, homines vti nolunt. Alium itaque salutis ordinem, aliam viam cupientes, facile sibi persuadent, eam, quae illis proponitur, non recte se habere, ad dubia hinc, & scrupulos admittendos pronissimi. Deinde ad applicationem quod attinet, saepius contingit, vt media non applicauerint, de quibus an rite applicauerint? dubitant. Et hi pro irregenitis adhuc & impiis, non autem pro tentatis habendi. Quod si vero constat, eos omnino mediis hisce legitime vsos, habendosque pro conuersis, regenitis, iustificatis, tum in quadam animi pusillanimitate, aut signorum gratiae ignoratione, similibusue intellectus aut voluntatis imbecillitatibus, caussa tentationis quaerenda; nisi extraordinarie ita a satana tententur, permittente quidem Deo, idque ad fidem illorum eo illustriorem reddendam.

§. XLVII.

In hisce omnibus, de quibus hactenus diximus, tentationibus, caute admodum & circumspecte procedendum. Primo quidem, ne profanorum hominum aut hypocritarum dubia, quae, vt peccatis suis faueant, formant sibi ipsis atque fingunt, pro tentationibus habeamus. Deinde si medelam illis adferre velimus, in caussas & fontes illarum inquiramus. Hisce enim non sublatis, vix quidquam in curandis eiusmodi morbis proficies. Tum demum ex scriptura sacra adhibenda argu-

argumenta solida, selecta, cuiusque statui & indoli accommodata, quibus dubium omne, scrupulusue, ex mente eius eximatur.

§. XLVIII.

Vt autem circa credenda, ita & circa *agenda* dubia quandoque & tentationes oriri possunt. Regulae quidem generales, & praecepta vniversalia, tam clara sunt & perspicua, tam luculenter in scriptura sacra, & recta ratione fundata, vt sanae mentis vix esse censeatur, qui sibi circa ea dubium aliquod mouere velit. At ad specialia vbi fuerit deuentum, praesertim, vbi adplicatio ad singulas actiones instituenda; tum ob circumstantiarum variarum concursum, res interdum tam obscura & perplexa euadere potest, vt quid faciat quis, aut intermittat, merito ambigat. Id quod saepissime euenire, infinita illorum testantur opera, qui de casibus conscientiae praeceperunt. Possetque id exemplis in officiis hominis erga Deum, erga seipsum, erga alios, demonstrari, nisi facile vnicuique talia occurrerent, & quotidiana experientia ea suppeditaret.

§. XLIX.

Magna tamen hic subinde se prodit hominum improbitas, & hypocrisis detestanda. Qui enim inuiti legibus obsequuntur, maxima vbique circa eas mouent dubia, si qua forte ratione ab illarum vinculo se liberare queant. Improbi itaque & stulti sunt, non tentati. Et huic hominum stultitiae maximam partem inseruiunt, qui quam operosissime ingentia de casibus conscientiae concinnarunt volumina. Caute ergo & hic incedendum, & si qua forte subest hypocrisis & improbitas, ea detegenda & redarguenda: quod si reuera tentatio quaedam sit, in caussas eius rursus inquirendum. Dubium enim non est, quin maximam partem ex auaritiae, aut ambitionis, aut voluptatis reliquiis, similibusue caussis oriatur. Hisce vero rite peractis, dubia quaeuis & scrupuli solide ex verbo diuino tollendi sunt & dissoluendi.

§. L.

Et ad intellectum quidem pertinent ea, quae hactenus diximus. Voluntas non minus plurimis grauissimisque obnoxia est tentationibus, quas *practicas* nobis vocare liceat. Eo vero nomine nobis veniunt omnes motus praui voluntatis & adpetitus sensitiui, siue sua sponte recurrentes, quod homo antea iis indulsisset, siue per internam vel externam obiectorum repraesentationem excitati; qui vti legi diuinae repugnant, ita reuera peccata sunt, quibus tamen homo regenitus per fidem & verbum acriter resistit, donec eos vincat.

§. LI.

Tentationum eiusmodi, vti magna iterum & fere infinita est varie-

varietas, ita commode ad certas classes reuocari possunt, idque non vna ratione. Namque cum istae tentationes maximam partem ex peccatis, quibus ante conuersionem deditus homo fuit, oriantur, primo quidem tot illorum classes constitui possunt, quot sunt *vitia cardinalia*, vt aliae ex ambitione, aliae ex auaritia, aliae ex voluptatis cupiditate oriantur. Licet enim haec vitia homo regenitus vicerit, ne amplius dominentur, *Rom.VI, 12.* impedire tamen nequit, quo minus erumpere subinde gestiant, idque ea maxime ratione, qua iis antea deditus fuit, sed tamen vt resistat iis, eosque motus fortiter reprimat.

§. LII.

Rursus si ex *obiectis officiorum*, quae homines praestare tenentur, varietatem aestimes, vt peccata, ita & tentationes aliae erunt quoad hominis officia erga Deum, aliae quoad officia eius erga seipsum, aliae quoad officia erga alios. Eodem res redibit, si secundum ordinem praeceptorum decalogi incedas, motusque, quibus quisque contra singula eius praecepta, sollicitatur, consideres.

§. LIII.

Si contra *primum praeceptum* vt peccet homo, tentatur sollicitaturue, per omnes prauae philautiae motus, per inordinatum rerum creatarum amorem, per languorem in amore Numinis, per metum seruilem, aut filialis metus defectum, seu propensionem ad securitatem, per defectum fiduciae & acquiescentiae in voluntate Dei, per defectum abnegationis sui, humilitatis item & patientiae, & motus his contrarios, quibus ad superbiam & impatientiam in rebus aduersis, incitatur.

§. LIV.

Quoad *secundum praeceptum*, tentantur homines per motus prauos ad cogitationes impias, blasphemasque de Deo rebusque diuinis; item ad sermones inconsultos & inconsideratos de iisdem: tandem ad verbi diuini, sacramentorum, aliarumque rerum diuinarum, quae magnam venerationem illis iniicere debebant, contemptum, ac vilipendium. Porro huc pertinent omnes motus praui, quibus ad neglectum officii circa preces, gratiarum actiones, iuramenta, item ad omne genus superstitionis, hominis incitantur.

§. LV.

Ad *tertium praeceptum*, si vitam suam homines exigunt, tentari subinde se animaduertent, per adfectus motusque varios ad cultum

 diui-

diuinum, tum publicum, tum priuatum, aut intermittendum, aut non recte administrandum, & ea aut agenda, aut intermittenda, quae Numinis praescripto aut e diametro repugnant, aut secundum illud fieri omnino debebant.

§. LVI.

Eodem modo se res habet in praeceptis, quae *secunda decalogi tabula* complectitur. Mox enim ad obsequium superioribus denegandum, certe officiorum illis debitorum intermissionem; mox ad iram, odium erga alios, inhumanitatem, immisericordiam, atque amoris defectum; mox ad intemperantiam, libidinem, lasciuiam; mox ad opes illicita ratione acquirendas, & auaritiam exercendam; mox ad obtrectationes, mendacia, falsiloquia, similiaque peccata per motus varios atque adfectus prauos sollicitari homines videas, aut hoc in te ipso deprehendas. His omnibus accedunt, variae concupiscentiae species, quae licet non eo tendant, vt in actus prauos erumpant, ipsa tamen, quae in his quaeritur, delectatio, vt summe vituperabilis est, ita motibus etiam omnibus ad concupiscentiam nos irritantibus, ceu tentationibus grauissimis, resistendum est.

§. LVII.

Quae a rebus aduersis oriuntur tentationes piorum, etsi huc non spectent, prouti supra * iam obseruatum, cum quae iis a Deo immittuntur, calamitates, eo comparatae sint, si modo iis recte vtantur, vt in vitae sanctitate, virtutibusque magis magisque proficiant: occasio tamen hinc quandoque eiusmodi tentationum, de quibus nobis hic sermo est, peculiaris oritur. Cum enim excitare fidem, corroborare fiduciam, confirmare patientiam debeant: ipsorum hominum subinde culpa & infirmitate contingit, vt ad murmurationem, incredulitatem, diffidentiam erga Deum, desperationem, & alia peccata sollicitentur. Cumque varia sint adflictionum & calamitatum genera, variae quoque & diuersae hinc oriuntur tentationes, aliae *pauperum*, aliae *aegrotorum*, aliae *infamia & contemptu laborantium*, aliorum aliae.

* §. 24.

§. LVIII.

Ceterum, dum tentationibus hisce resistit homo regenitus, & fortiter obluctatur, oritur inde *lucta carnis & spiritus*, quam regenitis passim scriptura tribuit. Quae quidem lucta carnis & spiritus a pugna rationis & adpetitus sensitiui, maximopere differt. Illa enim in regenitis tantum deprehenditur, *Rom. VII, 15. VIII, 7. Gal. V, 17.* haec vero in irrege-

irregenitis etiam locum habet. *Rom. II, 15.* Diuersi etiam vtrobique sunt hostes, & milites, qui hostibus resistunt. In pugna enim rationis & adpetitus sensitiui, adfectus naturales ex repraesentatione honesti, decori, laudis, poenae, praemii per rationem excitati, pugnant cum adfectibus & propensionibus crassioribus, ad peccata grauiora, & externa homines impellentibus. * In lucta contra carnis & spiritus, *spiritus*, animus illuminatus, fide ornatus, viribus gratiae instructus, pugnat contra propensiones & adfectus prauos quoscunque, etiam subtiliores, ad eiusmodi peccata tendentes, quae in se quidem satis grauia sunt, sed subinde ab hominibus irregenitis, ne quidem pro peccatis, saltem leuissimis, habentur.

* Ita namque pugnam illam rationis & adpetitus sensitiui intelligendam esse, iam supra docui *cap. 1. sect. 6. not. ad §. 4. circa finem.* Ceterum, qui hic in diuersum abeunt, & discrimen, quod inter pugnam rationis & adpetitus sensitiui, ac luctam carnis & spiritus intercedit, tollunt aut negant, in duplici positi sunt discrimine. Nonnulli namque, cum in scriptura sacra luctam carnis & spiritus commemorari audiunt, per carnem *corpus*, & per spiritum *animam* intelligunt, existimantes, eam intelligi pugnam, quae est inter corpus, seu motus quosdam corporeos, & animam. Haec Anabaptistis tribuitur opinio, & in Valentinianis, Marcionitis, Manichaeis, aliisque haereticis veteribus notatur, originemque trahere videtur ex gentilium philosophorum, speciatim Platonicorum & Stoicorum, decretis, qui omnis mali & labis culpam in corpus & materiam transferebant, & ex corporis commercio animam contaminari existimabant. AVGVSTINVS hoc ita exprimit: *ex terrenis artubus moribundisque membris sic affici animas opinantur, vt hinc eis sint morbi cupiditatum, & timorum, & laetitiae, siue tristitiae; de ciuitate Dei, lib. 14. cap. 5.* Alii contra luctam hancce carnis & spiritus ita interpretantur, vt per spiritum *rationem*, seu superiorem, vt loqui solent, animae facultatem, per carnem vero *adpetitum sensitiuum*, seu facultatem inferiorem, intelligant. Ita ex pontificiis quidam hac de re philosophantur, cum Pelagio aperte naturae tribuentes, quae adscribenda erant gratiae. Verum ad priorem quod attinet sententiam, ea statim corruit, si quid *carnis* nomine in scriptura sacra veniat, attendamus. Errant namque magnopere, qui ea voce ipsum & quidem solum corpus denotari putant, cum de carnis & spiritus lucta sermo est. De carne enim ita loquitur apostolus, vt non tantum concupiscere, sed & sapere, intelligere, velle, similesque actus ei tribuat, qui vtique non solius corporis sunt, sed & mentis. conf. *Rom. VIII, 5. seqq.* Praeterea carnis nomine apostolus, quidquid in homine repugnat spiritui sancto, eiusque operationi, siue corpus sit, siue anima, complectitur, & ad *veterem hominem* refert: vti contra, quidquid ductum spiritus sancti sequitur, eidemque obsecundat, id ad spiritum refert, *hominique noui* nomine & titulo indigitat. Opera denique carnis, quae Paulus *Gal. V,* 19 20. recenset, neutiquam tantum sunt corporis, sed vel maxime etiam opera mentis; vti iam pridem obseruauit AVGVSTINVS, *lib. 14. de ciuitate Dei cap. 2.* Explicaturus enim ibi, quid sit, *secundum carnem viuere, in operibus*, inquit, *carnis, quae manifesta esse dixit, eaque commemorata, damnauit, non illa tantum inuenimus, quae ad voluptatem pertinent carnis, sicuti sunt fornicationes, immunditiae, luxuriae, ebrietates, commessationes, verum etiam illa, quibus animi vitia demonstrantur a voluptate carnis aliena. Quis enim seruitutem, quae idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses, inuidias, non potius intelligat, animi vitia esse, quam carnis? Quandoquidem fieri potest, vt propter idololatriam, vel haeresis alicuius errorem a voluptatibus carnis temperetur, & tamen etiam tunc homo, quamuis carnis libidines continere atque cohibere videatur, secundum carnem viuere hac apostolica auctoritate conuincitur, & in eo, quod abstinet a voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur.*

Ad alteram vero sententiam quod attinet, ea ex hac ipsa tractatione nostra, qua discrimen, quod inter luctam carnis & spiritus, ac pugnam rationis & adpetitus sensitiui intercedit, luculenter ostendimus, abunde refellitur. Accedit vero, quod, qui isti sententiae adstipulantur, itidem plane ignorare videantur, quid scriptura *carnem*, quid *spiritum* vocet. Neutiquam enim solus adpetitus sensitiuus, seu facultas, quam vocant, inferior, *carnis* nomine venit, sed ipsa quoque ratio, seu facultas superior. Totum hominem, qualis per naturam est, carnem vocat seruator, *Ioan. III*, 6. eum, quantus quantus est, cum omnibus suis facultatibus deprauatum esse, innuens. Idem porro scriptura docet, cum menti seu intellectui tribuit tenebras, voluntati & cordi prauas cogitationes, adulteria, furta, inuidiam, blasphemiam. Ergo superiores facultates vel maxime corruptae sunt, & merito *carnis* nomine veniunt. Praeterea Paulus apostolus carni φρόνημα & νοῦν expresse tribuit *Rom. VIII*, 7. *Coloss. II*, 18. & vtrumque Deo obluctari docet. Haec autem ad rationem pertinere, nemo ignorat. Et hinc facile, quid *spiritus* nomine scriptura significet, cum carni opponitur, intelligitur. Sed haec passim latius deducuntur a theologis, qui contra pontificios disputant. Ex iure consultis hanc doctrinam attigit IO. SCHILTERVS, in *manuductione philosophiae moralis ad veram iurisprudentiam cap.* 2. §. 26. vbi & HVGONEM DE ROY notauit, qui *lib.* 1. *de eo, quod iustum est tit.* 3. eundem, quem confutauimus, errorem errauit.

§. LIX.

Praeterea in eo quoque differunt, quod diuersa vtrobique sit armatura, modusque pugnae. Ratio namque contra adpetitum sensitiuum pugnat armis naturalibus, argumentis philosophicis, repraesentando peccati turpitudinem, in quantum eam assequi potest, dedecus, incommoda, poenae ignominiam, praemii praestantiam; his armis instructa reprimere & coercere saltem eousque prauos motus annititur, ne in externa peccata erumpant. Spiritus contra, armis vtitur spiritualibus, scuto fidei, gladio verbi, precibus gemitibusque ad Deum fusis, ceterisque a Paulo enarratis, *Ephes. VI*, 11. *seqq.*

§. LX.

Denique & euentu pugnae differunt; qui in regenitis, modo rite pugnent, nec sibi ipsis desint, est victoria, *1 Ioan. V*, 4. *2 Tim. II*, 3. 4. 5. & libertas a dominio prauorum adfectuum, *Rom. VI*, 12. 14. 17. Irregeniti autem, licet interdum vtcunque prauos motus reprimant, subinde tamen, quantumuis omnes animi vires intendant, succumbunt, & a iugo isto se liberare nequeunt: aut si victoriam referre sibi videantur, plerumque hoc fit ope alterius adfectus praui, quem illi, cuius impetum infringere cupiunt, opponunt. Adeoque iugum prauorum adfectuum neutiquam excutiunt, sed mutant saltem, seruitio illius adfectus se dedentes, cuius beneficio alterum superauerant.

§. LXI.

Lucta haecce carnis & spiritus vt eo rectius nobis innotescat, considerandi primo sunt hostes; motus scilicet praui in anima nostra excitati vna cum caussis, per quas excitantur, nisi illos potius pro telis & ar-

& armis hoſtium ſpiritualium habere velis. conf. *Epheſ. VI, 16.* Hi vero motus ſunt tentationes iſtae, de quibus antea, quantum ſatis eſt, dictum.

§. LXII.

Cauſſas horum motuum ſeu tentationum, ***diabolum***, ***carnem noſtram***, ***mundum***, antea quidem iam indicauimus. Nunc tamen paulo accuratius adhuc, ceu hoſtes, quibuscum pugnandum eſt, deſcribendi erunt. Primus, praecipuusque ***diabolus*** eſt, cauſſa & principium omnis mali. *Ioan. VIII, 44.* Hinc κατ' ἐξοχὴν ὁ πονηρὸς, *Matth. VI, 13.* ***inimicus***, *Matth. XIII, 28. 29.* dictus, item ***ſatan***, hoc eſt, aduerſarius, *Zach. III, 1. Iob. I, 7. Luc. XXII, 31.* ***leo rugiens***, deuoraturus incautos, *1 Petr. V, 8.* Cumque & vi & fraudibus rem agat, vocatur etiam διάβολος, ***calumniator***, quia & Deum apud homines calumniatur, *Gen. III, 14. 15.* & homines apud Deum, *Apoc. XII, 9. 10. XXII, 2.* Vt vero animum ſuum hoſtilem iam erga primos parentes demonſtrauit, *Gen. III, 1. ſeqq. Ioan. VIII, 44.* ita eundem hodie erga omnes homines, maxime qui pertinent ad ſemen Meſſiae, demonſtrat. *Gen. III, 15. 1 Ioan. III, 8.*

§. LXIII.

Quodſi eum maxime formidamus hoſtem, qui & ingenio ac aſtutia valet, & viribus potentiaque inſtructus eſt, & odio vehementiſſimo erga nos flagrat; in infernali quidem genio haec omnia eminenter conſpiciuntur. Callidiſſimus enim eſt, *Gen. III, 1.* & tum natura, tum experientia longoque vſu peritiſſimus earum rerum, quibus nocere hominibus queat; ideo ***ſerpens ille antiquus*** dictus, *Apoc. XII, 9.* in quo & ſint τὰ βάθη ***profunditates***. *Apoc. II. 24.* Idem & potentiſſimus eſt, ὁ ἰσχυρὸς ὁ καθωπλισμένος, *Luc. XI, 21.* ***princeps huius mundi***, *Ioan. XII, 31.* quin & ***Deus huius ſeculi***, dictus, *2 Cor. IV, 4.* ***draco ille magnus***. *Apoc. XII, 9.* add. *Epheſ. II, 2. VI, 12.* Sed nocendi quoque cupiditas in eo infinita eſt & inſatiabilis, ratione praecipue ex *Gen. III, 15.* petenda, vnde, vt diximus, ἐχθρὸς, ***hoſtis***, nomine per eminentiam venit, *Matth. XIII, 39.* & ***leonis rugientis***, *1 Petr. V, 8.*

§. LXIV.

Dum ſcriptura ſacra τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου *Epheſ. VI, 11.* commemorat, & ſummam hoſtis huius calliditatem, & artes etiam ac methodum velut aſtutiae plenam, indicat. * Interdum immediate, interdum mediate hominem aggreditur: mox intellectum, mox phantaſiam, mox voluntatem, aut ſenſus externos adoritur: mox terret, mox blanditur: veritatem primo oblique vellicat, dubiamque

Mm 3 red-

reddit, mox impugnat aperte: incipit ab imbecillioribus; vt per hos fortiores prosternat. *Gen. III, 1. seqq.* Accurate obseruat, ex qua parte homo maxime imbecillis est,** & ex ea parte eum maxime impugnat. *Matth. XXVI, 15.* Tempus, occasionem, naturam hominis, reliqua omnia, callide in rem suam vertit.

* *Quid μεθοδεία sit*, inquit DANIEL HEINSIVS, *& quare μεθοδεύειν diabolus dicatur, frustra ex auctoribus profanis scire sategerunt eruditi.* Μεθοδεύει, *qui vagatur, qui circumit, sed insidiatur. Quod, quo pacto spiritui maligno conveniat, e Jobo petendum, apud quem primo capite: quodam autem die, cum venissent filii Dei, vt adsisterent coram domino, adfuit inter eos etiam satan. Cui dixit dominus: vnde venis? qui respondens ait: circumiui terram, & perambulaui eam &c.* in *exercitationibus sacris ad h. l. p.* 472. Callidam itaque circumuagationem hac voce vult indicari, vt idem Paulus hic innuat, ac quod Petrus dixit: *aduersarius vester diabolus, vt leo rugiens, περιπατεῖ, circumambulat, quaerens, quem deuoret. 1 Petr. V, 8.* Non procul hinc discedunt, qui μεθοδείαν a voce μέθοδος dictam, obseruant, quae significet *compendium recte & breuiter tradendi artes.* Cumque ingeniosi sint methodici, ideo translatam vocem esse ad captiones astutas, & artes fallendi, in qua re facile princeps est diabolus, qui compendio fallere, & incautos dare in praeceps didicit. conf. quae ex ARETIO ad *h. l.* notat CALOVIVS. Vltimae interpretationi etiam fauet CHRYSOSTOMVS, quamuis aliis praeferenda videatur prior. Quo ergo callidior iste hostis est, eo diligentius obseruandae & euitandae fallendi artes, quibus hominum decipit genus. De *stratagematibus satanae* scripsit IACOBVS ACONTIVS, sed ea saltem attingit, quae generatim ad statum ecclesiae, & controuersias theologicas spectant, & quae in iis ad turbandam ecclesiae quietem ac tranquillitatem diaboli artes sint, condocet, nonnulla tamen admiscet, quae seueriorem censuram promerentur. Sed hac de re alibi.

** Sapienter hoc iam obseruauit BERNHARDVS. *Diabolus*, inquit, *quando decipere quenquam tentat, prius naturam vniuscuiusque intendit, & inde se adplicat, vnde aptum hominem ad peccandum aspicit. Blandis & leuibus mentibus luxuriam aut vanam gloriam proponit: asperis vero mentibus iram, superbiam, vel crudelitatem: de interiori domo cap.* 43.

§. LXV.

Alter hostis *caro* est; quo nomine quid nobis veniat, iam supra* indicatum est. Haec est tota natura corrupta, cum omnibus omnium facultatum prauis inclinationibus, quam late suo loco,** descripsimus, *peccatum* illud *in nobis habitans, Rom. VII, 17. corpus mortis, ibid. vers. 24. lex peccati*, item *lex membrorum, v. 21. 23. 25.* Carnales autem qui sunt, inimici Dei sunt. *Rom XIII, 7. 8.* Qui ergo amici Dei esse cupiunt, suae carnis inimici sint, necesse est.

* §. 28.
** *cap.* 1.

§. LXVI.

Diuersi admodum hostis huius, carnis puto, insultus sunt, pro inclinationum & adfectuum prauorum ac tentationum, de quibus diximus, diuersitate. Et licet omnes omnino homines, nemine excepto, carnis insultus experiantur, non iisdem tamen omnes obnoxii sunt praecipua quadam ratione tentationibus, his alius, alius aliis. Quod Iacobum etiam innuere puto, cum tentari quemque dicit,

ὑπὸ

ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, *cap. I, 14.* add. *2 Tim. IV,* 3. *2 Petr. III, 3.* Huc nonnulli referunt, quod *Actor. XIV, 16.* alibique dicitur, *incedere suis ipsorum viis.* add. & *Es. LIII, 6. LVII, 17.* Suum ergo peculiarem, & proprium quilibet habet hostem.

§. LXVII.

Carnis etiam haec est indoles, vt, quantumuis supprimatur, coërceatur, crucifigatur, *Gal. V, 24.* nunquam tamen in hac vita ita debelletur penitus, vt non subinde ad certamen redeat. *Gal. V, 17. Rom. VII, 24.* Nunquam itaque securo, alicui esse licet, cum vires quandoque maxime resumat hostis, cum eneruatum eum penitus credimus. Periculum vero eo maius est, quod internus, & velut domesticus hicce hostis sit; nec sine nostro dolore vinci queat. Tum etiam cauendus quam diligentissime & impugnandus, cum nobis blanditur quam suauissime, periculosissimas quippe tum insidias struens.

§. LXVIII.

Tertius, quocum regenitis quotidie pugnandum, hostis, *mundus* est, quo nomine, quid hic intelligatur, itidem iam supra * indicatum est. Nunc illud saltem obseruamus, cum mundus, seu obiecta, quae in hacce rerum vniuersitate comprehenduntur, illis demum noceat, qui eius illecebris non resistunt, adeoque rebus creatis honorem deferunt, quem soli Deo debebant, rationem inde intelligi, cur in scriptura sacra *Deus, & mundus,* esse vel *ex Deo,* vel *ex mundo, amor Dei, & amor mundi,* inter se opponantur. *1 Ioan. II, 15. Ioan. VIII, 23. XVII, 16.* conf. & *1 Cor. III, 19.*

* §. 29.

§. LXIX.

Duplici autem ratione hicce hostis nos oppugnat, aut blandiendo, aut terrendo. Blandiendo, dum per ostentatos honores ad ambitionem, per opes ac diuitias ad auaritiam, per delectamenta sensuum ad voluptatis cupiditatem sollicitamur. *1 Ioan. II, 16. 1 Tim. VI, 9. 10.* Terret vero per odia, minas, irrisiones, persecutiones, quibus a virtutis & pietatis tramite abducere homines annititur; & ad peccandum impellit. conf. *Ioan. XV, 18. 19. 20.* Obuiam autem hisce insultibus iri potest, si partim mundi vanitatem, *1 Cor. VII, 31.* partim ad nocendum impotentiam, agnoscamus. *Ioan. XIV, 30. XVI, 33.*

§. LXX.

Milites, qui cum hostibus istis pugnant, sunt omnes fideles, sub vexillo Christi seruatoris, qui est ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν, *Ebr. II, 10.* conf. & *cap. XII, 2.* dimicantes, qui adeo in ecclesia militante constituti dicun-

dicuntur. *Apoc. XII, 7. seqq.* Horum vt tirones alii sunt, alii veterani & exercitati, ita in vtrisque legitima ad pugnam praeparatio, exercitatio, vigilantia, circumspectio, fortitudo notanda, & quae reliqua sunt, ex analogia cum militia huius seculi, quodammodo diiudicanda. Arma sunt ipsa media, quibus in vitae sanctae studio proficitur, quo ipso & hostium vis infringitur & debilitatur, de quibus suo loco ex instituto dicetur. Interim armaturam christianorum in compendio exhibet Paulus, * *Ephes. VI, 10. 11. seqq.*

* Iuuabit, eam paucis considerare. Τὸ λοιπὸν, inquit, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. In seipsis enim cum robur & fortitudinem non inueniant homines, eam in domino, & in robore fortitudinis eius, quaerere iubet. Maximum illud in hacce pugna spirituali momentum est, ne quis suis viribus nitatur. Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Etsi enim non suis viribus nitantur fideles, sed robore virtutis diuinae, non tamen negligunt arma spiritualia, quibus insultus hostium repellere queant. Πανοπλίαν itaque illis tribuit, vt omni armorum genere sint instructi, vt quibuslibet hostium insultibus resistere queant. Ad grauem tamen saltem armaturam hanc vocem refert vir clarissimus, IO. CLERICVS, *not. ad Hammondum ad h. l.* qua erant instructi apud Romanos legionarii, apud Macedones, qui in phalange erant: idque eo magis, quod hoc loco Paulus non de velitatione agat, quae per leuem armaturam confici possit, sed de grauissimis praeliis, contra formidolosissimos hostes faciendis. Non repugno: cum hoc ipso non negetur, nullum christianis deesse armorum genus, quibus insultibus hostium quibusuis resistere possint. Armaturam autem non humanam intelligit, sed armaturam Dei, non carnalem, sed spiritualem, arma δυνατὰ τῷ Θεῷ 2 *Cor. X*, 4. De μεθοδείαις τοῦ διαβόλου supra dictum. Iam ipsos hostes indicat, quibuscum fidelibus pugnandum: ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Qui cum nostri aeui sadducaeis principes hic rerumque dominos designari existimant, qui fideles aliquando vexant, nec de daemonibus hic sermonem esse, contendunt, eos, principes rerumque dominos carnem & sanguinem habere, negare necesse est. Principatus & potestates, quae carni & sanguini opponuntur, sunt spiritus: qua de re ne quis dubitaret, & simul vt quales intelligeret spiritus, significaret, addidit Paulus: τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Vbi vt per πνευματικὰ cum DANIELE HEINSIO ad *h. l.* intelligamus peruersas doctrinas, schismata, sectas, nulla nos cogit necessitas. His spiritibus vt summam malitiam, quae vis est vocis πονηρίας, tribuit, ita qua in re istam malitiam ostendant, significat, dum addit: ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, in *rebus coelestibus*, seu *diuinis* & *spiritualibus*, quae ad hominum salutem spectant, quibuscum ita certant, vt pro veritate errorem & caliginem illis offundere, bonorumque coelestium omnium possessione eos priuare, annitantur. Ita rectius cuncta sibi constant, quam si spiritus aëreos, seu in aëre versantes, intelligamus cum HVGONE GROTIO, quem sequuntur HENRICVS HAMMONDVS atque IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* Hostium istorum malignitatem calliditatemque expendens, denuo Ephesios adhortatur: διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. Namque vt callidus est daemon ille malus; ita tempus accurate obseruat, quo facillime nos prosternere queat, atque haec est ἡμέρα illa πονηρά. Quo tamen non obstante, κατεργάζεσθαι, conficere, prosternere eum possumus, modo ipsi nobis non desimus, sed parati simus ad omnes insultus & armaturam illam spiritualem sumamus, quam nunc paulo specialius describit. Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. Veritate itaque animum munitum cupit, vt cingulo vestes & lumbi constringi solent, vt ad cursum, laborem, aut negotia quaeuis, expediti simus. Veritate namque & animus firmus ac stabilis redditur, ne fluctuet aut dubitet. Thorax pectoris munimentum est: cumque *thoracem iustitiae*

iustitiae dicat, iustitiam Christi nonnulli hic intelligunt, quam per fidem induimus, *Gal. III*, 27. & qua pectus aduersus hostes spirituales vel maxime munitur. conf. *Prouerb. IV*, 23. Pergit apostolus: καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Qui enim itineri se accingunt, calceis indui solent, vt prompte pergere queant. Si constat, Israelitas calceatis pedibus pascha celebrare iussos, vt essent itineri parati. Sic & apostoli ὑποδεδεμένοι τὰ σανδάλια, vt parati essent itineri, *Marc. VI*, 9. Quanquam & alii obseruent, calceos inter arma apud veteres recenseri. add. ANTONIVS BYNAEVS de *calceis Ebraeorum lib.* 1. *cap.* 5. item HAMMONDVS & CLERICVS ad *h. l.* Sensus itaque est, expeditos & paratos nos esse debere, ad cursum, quem nos ingredi debemus, absoluendum, & strenue obuiam eundum hostibus quibusuis: idque fieri posse, si instructi simus euangelio. Non enim dicit, quod calceati debeamus esse ad euangelium, sed induitio calceorum est ipsa ἑτοιμασία τοῦ εὐαγγελίου. Qui enim euangelio pacis instructus est, promptus etiam paratusue ad quiduis erit. Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. Vt enim hostes, vrbem quandam obsidentes, tela ignita in eam, ad incendium excitandum, mittere solebant, ita infernalis genius in corda hominum mittit cogitationes impias, blasphemas, impuras, quibus aut ad desperationem aut securitatem eos sollicitet, & ita flammam vitiorum peccatorumue maximorum in iis suscitet. Haecce tela itaque excipienda sunt scuto fidei. Alias equidem & verbum Dei scutum vocatur; *Prouerb XXX*, 5. *Psalm. XCI*, 4. quemadmodum & Deus ipse scutum seu clypeus fidelium dicitur, *Gen. XV*, 1. alibique. Sed fides quoque recte scutum dicitur, quatenus verbo Dei nititur, immo Deum ipsum eiusque promissiones apprehendit, iisque acquiescit. Sequitur galea salutis: καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε; quae nihil aliud, quam spes est. interprete Paulo ipso 1 *Thessal. V*, 8. Spes enim animum pugnantibus addit, pollicendo auxilium, ostendendo coronam, praemiumque legitime certantibus, quo ipso efficit, ne cedant, sed vt insistant constanter acriterque, donec victoriam referant. Cum vero non satis sit militi, se ipsum tueri, sed adgredi etiam hostem debeat, addit Paulus, *gladium spiritus*, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, hoc est, vt ipse interpretatur, *verbum Dei*, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. Verbo enim Dei non tantum contra hostes externos, qui diuinam veritatem variis corrumpere erroribus annituntur, sed internos etiam, seu quasuis tentationes, carnis, mundi & satanae, pugnandum est, exemplo Christi, *Matth. IV*, 4. *seqq.* At cum haecce arma, vt supra dictum, parum profutura sint homini gratiae viribus destituto, si modo vlla ratione illi tribui possint, ideo *precum vigilantiam* vltimo loco commendat: διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι, &c. Quamdiu enim manus in precibus ad Deum leuamus, vincit Israel Amalekitas, hoc est, spiritus carnem, cum intermittimus orationem, Amalekitae vincunt Israelitas, caro spiritum. Ceterum armaturam hanc spiritualem, de qua hactenus diximus, pluribus ex re militari veterum illustrat IACOBVS LYDIVS, in *agnostica sacra*, cum additamentis IO. LOMEIERI, Zütphaniae anno MDCC. recusa.

§ LXXI.

Feliciter pugnaturo exploratae esse debent hostium vires. Hoc ergo & athleta christianus agat, ne ignotae sint sibi hostium suorum vires, & qua ex parte maxime valeant. Et haec exploratio conflictum praecedat, necesse est. Ipse vero conflictus, in acri & strenua consistit resistentia, quae praecipue per fidem fit & patientiam. *Apoc. XII*, 11. 1 *Ioan. V*, 4. *Ebr. X*, 36. Quod si recte quis pugnet, non potest non sequi victoria, *Rom. VIII*, 37. 2 *Cor. II*, 14. 1 *Ioh. V*, 4. vti victoriam corona sequitur, atque praemium. *Phil. III*, 14. 2 *Tim. II*, 3. 4. 5. *IV*, 7. *Apoc. II*, 7. 11. & *seqq.*

CAPVT TERTIVM DE REGENITORVM SANCTITATE ET INCREMENTIS VITAE SPIRITVALIS.

Σύνοψις.

Sanctitas fidelium, quo sensu finis theologiae moralis dicatur? §. *I.*
Vox sanctitatis, quid significet? §. *II.*
Sanctitatis descriptio, §. *III.*
cur & quo sensu dicatur complexus virtutum omnium? §. *IV.*
Caussa eius efficiens, §. *V.*
Subiectum sanctitatis, homo regenitus, adeoque iustificatus, & cum Deo vnitus, §. *VI.*
Sanctitatis studium ad incrementum vitae spiritualis & imaginis diuinae restaurationem tendit, §. *VII.*
Vocatur sanctitas alias irreprehensibilitas, item perfectio christiana, §. *VIII.*
Qui in statu gratiae constituti sunt, sancti sunt: & quo intuitu seorsim de sanctitate agatur, §. *IX.*
Vitae sanctae necessitas, §. *X.*
difficultas & possibilitas, §. *XI.*
imperfectio, §. *XII.*
profectus in ea, §. *XIII.*
Regenitorum quoad vitae sanctitatem inaequalitas, §. *XIV.*
Distinctio bonorum a malis, & singularitas, ex vitae sanctitate fluens, §. *XV.*
Commoda & effectus vitae sanctae, §. *XVI.*
Virtutis splendor, qui vitae sanctitatem comitatur, §. *XVII.*
Gaudium item perenne, & animi tranquillitas, §. *XVIII.*
Commoda vitae sanctae externa, §. *XIX.*
Commoda, quae inde ad alios redundant, §. *XX.*
Quae omnia, benedictionis diuinae nomine comprebenduntur, §. *XXI.*

§. I.

VT morbis opponitur sanitas, ita postquam de infirmitatibus regenitorum egimus, nunc ostendendum, quo pacto omnem adhibere operam debeant, *vt sani sint in fide, Tit. I, 13.* * Quae quidem sanitas, alias etiam *sanctitas* dicitur, & tanquam finis theologiae moralis a plerisque consideratur. Non quidem, quod sanctitatem omni ex parte perfectam aut consummatam consequi queamus, ** sed quod progressus & incrementum, in vita sancta & spirituali, hac ratione nobis commendetur.

* Sanitas, vt alias, ita hic quoque tum absolute, tum relatiue spectari potest. Infirmitatibus dum opponimus sanitatem, eam relatiue consideramus. Absolute nemo spiritualiter sanus est, vti nemo absolute & perfecte sanctus. Praeterea, vti infirmitates non sunt vnius generis, sed quaedam communes omnibus, quaedam quibusdam propriae, vt *cap. praeced.* §. 6. 7. & *seqq.* obseruauimus: ita & sanitas, tum respectu infirmitatum, quae omnibus communes sunt, tum respectu earum, quae quibusdam propriae sunt, considerari potest, & vltimo quidem modo hic spectatur, praesertim si infirmitates culpa & imprudentia homi-

hominum illis obtingant. Tum enim vel maxime, vt ab istis infirmitatibus liberentur, ad sanitatem illis adspirandum est.

** Non desunt quidem, qui sanctitatem omni ex parte consummatam describunt, & tanquam finem externum theologiae moralis considerant: quod & IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS facit, qui ad studium sanctitatis plurimum hoc conferre putat, si perfectae & consummatae sanctitatis imago semper oculis nostris obuersetur. *Neque enim*, inquit, *conatus vnquam iustus, aut studium sanctitatis sedulum erit, si illum ipsum apicem, ad quem propius accedere conamur, quam alte positus sit, ignoremus.* Hinc & vt consummatae omnique ex parte perfectae sanctitatis ideam proponat, requiri ad eam docet, habitualem perfectionem, partium subiectiuarum, partium obiectiuarum, graduum intensionis, & graduum extensionis; *theol. moral. cap.* 2. §. 1. & 2. *pag.* 31. *seqq.* Quod quidem viri institutum nullo modo reprehendendum censeo. Interim, cum consummata illa sanctitatis idea in doctrina, de imagine diuina, item de lege, alias exhibeatur, nobis quidem conuenientius visum, de sanctitate vitae agere, prout in regenitos cadit, speciatim prout infirmitatibus illorum, praesertim specialibus, opponitur, vt hinc profectus & incrementum in vita spirituali constaret.

§. II.

Sanctitas, si vocem spectes, * significat distinctum, separatum, segregatum, & hoc ipso certo vsui destinatum consecratumue esse: quo sensu sancti erunt homines regeniti, dum a mundo rebusque omnibus, quae Deo displicent, separati sunt, seque magis magisque secernere ac separare annituntur: simulue Deo sunt destinati, dicati & consecrati, & eius veluti proprii. *Tit. II.* 14.

* *Sanctitatis* vox longe aliam notionem apud scriptores profanos habet, aliam in scriptura sacra, & apud scriptores ecclesiasticos. Apud illos interdum idem est, ac moribus integris ac inculpatis, iudicio scilicet gentilium, praeditum esse; interdum eiusmodi quid denotat, quod laedere & violare nefas est, quo pacto non hominibus modo, sed aliis quoque rebus tribuitur. In scriptura sacra, & quidem veteri testamento praecipua eius notio est, distinctum, secretum, segregatum esse a vulgi vsu & sorte. Vnde sancto non raro opponitur κοινὸν, commune. *Actor. X*, 14. 15. *Ebr. X*, 29. quo quidem sensu & Deo, & hominibus, & aliis rebus passim tribuitur. Deo quidem per eminentiam quandam, dum is segregatus secretusque est ab omni labe, omnique imperfectione. Hominibus, dum itidem ad exemplum numinis se separant segregantque ab iis omnibus, quae summo studio fugere lex diuina iubet. Sed rebus etiam aliquando tribuitur, quae ab vsu communi separabantur: quae separatio cum eum in finem fiebat, quod certo vsui destinatae essent, hinc noua notio vocis, sed cum priori coniuncta, orta est, vt sanctificari interdum idem sit, ac ad certum vsum separari & seponi, quo pacto sacrificia interdum sanctificari dicebantur. Et hoc sensu speciatim homines sancti dicuntur, qui a mundi consortio segregati, Deo dicati consecratiue sunt, vt illi tantum seruiant, & faciant, quae illi grata sint. Qua ratione sanctitas & iustitia coniungi solent. *Luc. I*, 74. 75. *Ephes. IV*, 24. add. IOAN. HOORNBECKIVS *theolog. pract. lib.* 9. cap. 4.

§. III.

Rem ipsam vero si spectes, sanctitas erit complexus virtutum omnium, per singularem spiritus sancti gratiam in hominem regenitum collatarum, in quibus imago Dei, quae in iis restauratur, elucescit.

§. IV.

Complexum virtutum omnium dum *sanctitatem* diximus, virtutes intelligimus christianas, quae ex fide fluunt, vti supra docuimus: omnes praeterea intelligimus virtutes: non morales tantum, vt vocari solent, & quarum summa in amore Dei continetur, seu quae ad voluntatem pertinent, sed eas etiam, quibus intellectus hominis regeniti ornatus est. Sanctificari enim homo debet, quoad omnes mentis facultates; * vnde & sequitur, quod omnes propensiones, inclinationes ue, cogitationes, adfectus, actiones, sanctae esse debeant.

* Ad quas quippe gratia diuina se extendit, vti fuse *cap. 1. sect. 2. 3. item 5. & 6.* &c. demonstrauimus.

§. V.

Sanctitatis huius caussa efficiens est Deus triunus, speciatim spiritus sanctus. *Rom. I, 4. VIII. 2. 9. 10. Gal. V, 22. Ephes. III, 16. V, 9.* Pertinet enim sanctificatio ad gratiam cooperantem, quam supra late descripsimus. Est itaque & Christus seruator caussa sanctitatis, & quidem speciali quadam ratione, non solum, quatenus hanc gratiam nobis promeruit, factus nobis in sanctificationem, *1 Cor. I, 30.* & luculentum etiam vitae sanctae exemplar nobis reliquit, *1 Ioan. II. 6. 1 Petr. II, 21.* sed & quatenus vt caput influxum praebet in membra corporis sui, *Ephes. IV, 15. 16.* vel vt vitis, succum largitur palmitibus. *Ioan. XV, 5.* Hinc & Christus in renatis viuere & habitare dicitur. *Gal. II, 20. Ephes. III, 17.* & conuenientia etiam quaedam inter vitam sanctam hominis renati, & operationes officii Christi, partim a diuina, partim ab humana Christi natura proficiscentes, a nonnullis obseruatur.

§. VI.

Quod diximus, in regenitum hasce virtutes a spiritu sancto collatas, explicatione non indiget. Namque hunc, moralis theologiae subiectum esse, constat. Ergo talem etiam intelligimus, qui est iustificatus, supponimusque sanctitatem appropriatam, seu imputatam, cum hic sermo nobis sit de inchoata vel propria. * Qui vero iustificatus est, etiam cum Deo vnitus est: ex qua vnione Dei speciatim & hoc fluit, quod regeniti *templa Dei, templa spiritus sancti*, vocentur, & *Deus in iis habitare* dicatur. *1 Cor. III, 16. 17. VI, 19. 2 Cor. VI, 16.* &c. Huc etiam *spirituale* regenitorum *sacerdotium* pertinet, quod homines indicat, spiritus sancti gratia vnctos, & sacrificia Deo placentia offerre paratos. *1 Petr. II, 5. Rom. XII, 1.*

*Discri-

* Discrimen itaque inter sanctitatem *appropriatam*, seu *imputatam* Christi, & inter *inhaerentem*, seu *propriam*, probe tenendum. Etsi enim vtraque coniunctissima sit, simul tamen est disiunctissima: & aeque illicitum, separare vnam ab altera, ac vnam cum altera confundere. Discrimen nimirum, quod inter vtramque intercedit, manifestum est. Altera enim non inhaeret nobis, tantum imputatur, altera vero inhaeret: altera eadem est in omnibus fidelibus, altera in singulis est diuersa: altera ordine & natura praecedit, altera sequitur: altera per se Deo placet, altera non nisi per aliud: altera in hac & futura vita semper eadem, altera minor in hac, & maior in futura vita: altera est superior ea, quam habuimus in Adamo, altera vero inferior: altera ne quidem locum habuit in statu ante lapsum, altera habuit, sed plenior: altera sibi non solum sufficit, sed & alterius adhaerentibus infirmitatibus tegendis inseruit, altera ne sibi quidem sufficit, nedum aliis: altera ne quidem ius reprehendendi Deo relinquit, altera vero actum tantum tollit: altera summa est, per nullos gradus intendenda, altera suis gradibus constat, iam intensior, iam remissior; altera legem perfecte impler, altera non; & quae alia sunt eiusdem generis, quae erudite edisserit & eleganter illustrat BARTOLDVS BOTSACCVS, in *medulla theologiae moralis, seu tract. theol. de irreprehensibilitate, praeprimis fidelium thes.* 20. *& seqq. p.* 162. *seqq.* Longe tamen coniunctissima etiam est vtraque sanctitas & iustitia. Eadem enim fides, quae meritum Christi adprehendit, & adeo nos sanctos & iustos reddit, sanctitate imputata, etiam efficax est per charitatem, *Gal. V*, 6. non quidem, quod ista efficacia in articulo iustificationis in censum veniat, in quo fides tantum vt organon aliquod spectatur, sed quod efficacia ista & vita a fide separari nequeat. Hinc & eadem fides corda purificat, *Actor. XV*, 9. non solum sanguinem iis adspergendo, qui mundat ab omni peccato, 1 *Ioan.* I, 7. sed & dominium peccati maxime commaculans infringendo, *Rom. VI*, 6. 12. dum carnem compescere, *Gal. V*, 24. mundum vincere, 1 *Ioan. V*, 4. & diabolo resistere, 1 *Petr.* V, 9. docet. Praeterea, vt frustra esset, qui sanctitati vitae sine sanctitate imputata studeret, cum Deo quippe nondum conciliatus, filiusque adeo adhuc irae, & gratiae diuinae, sine qua in spiritualibus nihil possumus, expers; ita rursus, qui studium sanctitatis intermitteret, se fide adhuc destitutum, adeoque imputatae sanctitatis expertem demonstraret. Ex fructibus enim fides agnoscitur: quorsum & ea pertinent, quae deinceps de necessitate sanctitatis inhaerentis dicemus. Sed id tamen non praetermittendum, quod itidem nonnulli obseruant, iustitiam & sanctitatem Christi, quae per fidem adpropriatur, eam ipsam esse, quae nobis ad imitationem proponitur, *Matth. XI*, 29. *Phil. II*, 5. 1 *Ioan. II*, 6. 1 *Petr. II*, 21. Huc & ea pertinent, quae MACARIVS haud inconcinne disserit, dum ostendit, fieri non posse, quin imago Christi in illis pingatur, qui oculis fidei cum constanter intuentur. *Quemadmodum enim*, inquit, *statuarius attendit ad faciem regis, dum pingit: ac si ex aduersa parte sit facies regis, intendens in ipsum pictorem, facile atque eleganter ille imaginem ad viuum depingit: sin vero faciem auertat, pingere nequit, eo quod intentis oculis non intuebatur pingentem:* τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ καλὸς ζωγράφος Χριστὸς, τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ καὶ ἀτενίζουσιν διὰ παντὸς πρὸς αὐτὸν, εὐθέως ζωγραφεῖ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐπουράνιον ἄνθρωπον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος, ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀνεκλαλήτου, γράφει εἰκόνα οὐράνιον, καὶ δίδωσιν αὐτῇ τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν αὐτῆς νυμφίον; *eodem quoque modo insignis ille pictor, Christus, credentibus, & fixis eum oculis semper intuentibus, confestim depingit ad imaginem suam hominem coelestem, ex ipso spiritu, ex substantia ipsius luminis arcani pingit imaginem coelestem, & largitur ei praeclarum & bonum illius sponsum. Si quis ergo inmotis oculis eum non semper intueatur, spretis omnibus, nequaquam pingit dominus imaginem eius e suo ipsius lumine. Oportet ergo fixis oculis intueri nos eum, credere & diligere illum, omnia proiicere, eique attendere, vt pingat sui ipsius imaginem coelestem, & immittat animis nostris, &c. homil.* 30. c. 4. p. 414. 415. Addatur, quem laudauimus, quique pluribus hoc edisserit BOTSACCVS, *l. c. thes.* 19. *pag.* 158. *seqq.*

§. VII.

Sanctitatis ſtudium, ad incrementum vitae ſpiritualis, ſeu ulteriorem imaginis diuinae reſtaurationem, comparatum eſt. Et huc finis proximus theologiae moralis tendit. conf. *Coloſſ. III. 10. Epheſ. IV, 24.* Supponitur itaque, imaginem diuinam, ad quam homo conditus erat, per lapſum primorum parentum amiſſam: eius reſtaurationem in regeneratione inchoari, in ſanctificatione continuari, donec tandem in vita aeterna perficiatur.

§. VIII.

Sanctitas iſta, quam hactenus delineauimus, alias etiam dicitur *irreprehenſibilitas.* Vult enim ſcriptura ſacra, omnes chriſtianos eſſe ἀμωμήτους, ἀνεγκλήτους, ἀπταίστους, ἀκαταγνώστους, ἀνεπιλήπτους, & ἀμέμπτους. Hiſce enim vocibus *irreprehenſibilitas* illa deſcribitur, quae etſi reſpectum aliquem ad vitam & mores externos inferre videatur, ſecundum ſtilum tamen ſcripturae ἄμωμον & ἅγιον ſunt ſynonyma. conf. *Epheſ. I, 4. V, 27. Coloſſ. I, 22.* add. *Philipp. II. 15.* Vocatur etiam alias *perfectio chriſtiana*, *Matth. V, 48. Philip. II, 15. Coloſſ. IV. 12. Ebr. V, 14. Iacob. I, 4.* * non omnimoda quidem, ſed ſtatui & conditioni noſtrae conueniens, quae & ideo a nonnullis *inchoatiua*, dici ſolet.

* Tam multis itaque ſcripturae dictis, cum *integritas*, *irreprehenſibilitas*, *perfectio*, regenitis tribuatur, nemo, quin recte hoc fiat, dubitauerit. Neque fidelibus tantum noui teſtamenti, ſed iis etiam, qui ante Chriſtum natum vixerunt, ſcriptura perfectionem atque integritatem tribuit, *Gen. VI, 9. Pſalm. XV,* 2. *Iob. I,* 1. Eodem vero pertinet, quod ſeruare quoque mandatum diuinum, *Gen. XXVI,* 5. *Deuter. XXVI,* 13. *Iob. XXIII,* 12. *Luc. I,* 6. 1 *Ioan. III,* 22. alibique, & implere legem, *Rom. XIII,* 8. *Gal. VI,* 2. dicantur. Quorſum & referendum, quod Paulus *Rom. III,* 31. diſerte docet, *legem per fidem ſtabiliri. Legem igitur*, inquit, *inutilem reddimus per fidem? Abſit! immo legem ſtabilimus*, Quae apoſtoli verba, quo minus de ſola iuſtificatione accipi queant, ſcopus eius prohibet, qui eſt, reſpondere ad obiectionem Iudaeorum, ac ſi legem tolleret: quod negat, docetque in ſequentibus, quae fidei, non tantum qua iuſtificationem, ſed & qua ſanctificationem, ſit ratio, & quo pacto homines iuſtificati non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare debeant, hoc eſt, per vires gratiae actiones ſuas ad legem diuinam componere. Interim, cum aliunde ſatis conſtet, & ſupra a nobis probatum ſit, multis imbecillitatibus obnoxios eſſe regenitos, eorumque ſanctitatem valde imperfectam eſſe, quo ſenſu illis perfectio quaedam tribuatur? quaeritur. Diſtinguitur autem hic inter perfectionem *partium*, & perfectionem *graduum*: & vti in eo omnes noſtratium conſentiunt, perfectionem graduum regenitis non conuenire, adeoque hactenus ſanctitatem eorum valde imperfectam eſſe, ita contra de perfectione partium intelligendum eſſe, quod de perfectione chriſtiana dicitur, ſi recte explicetur, nemo temere inficias ibit. B. SCHOMERVS equidem, conſummatae & omni ex parte abſolutae ſanctitatis ideam deſcripturus, quadruplicem, vt ſupra iam obſeruauimus, notat perfectionem, primo *partium ſubiectiuarum*, quae ad omnes mentis, immo corporis, facultates ſe extendat, quemadmodum Paulus totum *corpus*, *Rom. XII,* 1. & omnia *membra*, *cap. VI,* 23. Deo non

non minus, quam cor, seu animum Salomo *Prouerb. XXIII*, 26. dare iubeat; deinde *partium obiectiuarum*, vt in omnibus actionibus, & in omnibus rebus, circa quas actiones nostrae occupari debent, exactissima cum voluntate Dei conformitas obseruetur; porro, *perfectionem graduum intensionis*, vt penitus, totis agendi viribus & habituali omnigena inclinatione eo feramur, quo voluntati diuinae satisfiat, *Matth. XXII*, 37. & denique *perfectionem graduum extensionis*, ne vllo loco vel tempore, quantumuis aduerso, exactissima illa conformitas remittatur, *theol. moral. cap.* 2. §. 3. *pag.* 33. 35. At talem perfectionem in homines regenitos in hac vita non cadere, positum est extra omnem controuersiam. Idque vti quoad perfectionem graduum, intensionis & extensionis, dubio caret, ita, quod ad perfectionem partium subiectiuarum & obiectiuarum attinet, licet talis vtique, qualem SCHOMERVS describit, perfectio itidem in eos non cadat, alio tamen modo & sensu, perfectio quaedam partium regenitis omnino adscribi debet. Nimirum, ad partes subiectiuas, quod attinet, constat ex supra dictis, facultates mentis, speciatim intellectum & voluntatem, arctissimo vinculo inter se esse coniunctas, adeo vt vna per gratiam emendata, non possit non emendari altera, modo emendatio ista recte se habeat. Necesse itaque est, vt inchoatiue saltem emendatio quaedam in omnibus hominis regeniti facultatibus conspiciatur: quae quidem nostro sensu erit perfectio partium subiectiuarum. Partium obiectiuarum nomine, si, quod res ipsa postulat, legem diuinam, saltem praecipue, intelligamus, eatenus perfectio quaedam vel integritas regenitis & sanctis non potest denegari, quatenus ex proaeresi nullam legem violant, sed, vt omnes seruent, omni annituntur opere. Et haec est illa *perfectio*, partium scilicet, quam regenitis nostrates theologi tribuunt, & a qua *graduum perfectionem* discernunt. Rem omnem luculenter explicat B. IO. GERHARDVS noster: *absoluta*, inquit, *est perfectio, quae summum illum obedientiae gradum quem lex requirit, integre praestat. Talis perfectio fuit in Adamo ante lapsum, talis etiam in Christo, qui integram ac numeris & gradibus omnibus absolutam obedientiam legi praestitit. In renatis talis perfectio non est, nisi tantum imputatione, quatenus perfecta illa Christi obediensia per fidem ipsis imputatur. Perfectio conditionata est*, (quam nos perfectionem partium vocamus) *sincera renatorum, secundum totam legem obedientia, in hac vita incboata, in aeterna tandem vita consummanda, sive est serium ac sincerum studium obediendi Deo, secundum omnia eius praecepta, etsi aliquid desit respectu graduum Hanc perfectionem renatis tribui, non diffitemur. Dicitur autem haec obedientia renatorum perfecta* 1) *ratione omnium mandatorum, siquidem omnibus & singulis Dei mandatis obedire student renati, quamuis obedientia sit incboata, Psalm. CXIX*, 6. *tunc pudore non afficiar, cum respexero ad omnia praecepta tua*: 2) *ratione sinceritatis qua vero, & non simulato affectu, serio & non hypocritico studio, renati Deo obediunt, & prauis motibus resistunt &c. tom. 3. locor. theolog. de lege Dei c.* 1. Praeter multos alios, eandem distinctionem inculcat B. IO. GVILIEL. BAIERVS noster *compend theol. moral. part.* 1. *cap.* 1. §. 8. & 9. Cum enim §. 8. dixisset: *Quamuis autem vita ista sancta quoad plenam perfectionem considerari possit, quatenus tamen actu contingit, fatendum est, neminem renatorum, ad eum sanctimoniae gradum peruenire in hac vita, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur*, subiicit, hoc intelligendum esse de *perfectione graduum*; & tum §. 9. addit: *interim cadit in renatos sanctimonia vitae eatenus perfecta, quatenus actiones eorum internae atque externae magis magisque perfectiores fiunt, & promptius exercentur*, &, hanc esse ait *perfectionem partium, quae perfectioni graduum contradistinguatur.* Et sane, res ipsa, quod perfectio quaedam partium regenitis tribuenda sit, longe est manifestissima Praeterquam enim, quod loca ante allata, in quibus *integri, perfecti, irreprehensibiles* vocantur, itemque *seruare mandata Dei & implere legem* dicuntur, hoc docent, patet idem ex regeneratione, ex indole imaginis diuinae, & denique ex natura & indole sanctificationis. Per regenerationem enim fides accenditur, nouusque adeo homo primum producitur, qui etsi initio prorsus sit imperfectus, quoad perfectionem graduum, non tantum, prout generatim nemo in hac vita consummatam perfectionem graduum consequi potest, sed speciatim, prout infans imbecillior longe imperfectior censetur homine adulto, etsi eo adhuc non fortissimo sed imperfecto, conf. *Eph. IV*, 13. 14. perfectus tamen est, quatenus

partes

partes essentiales hominis habet: ceteroquin non infans esset, sed monstrum. Ita ergo homo spiritualis recens natus, etsi imperfectus valde sit quoad gradus, necesse tamen est, vt partes velut essentiales noui hominis habeat, nec propositum adsit, vlla in re proterue & petulanter legem Dei migrandi. Istae vero partes summatim in imagine diuina conspiciuntur, suntque lux & sapientia diuina ratione intellectus, & sanctitas ac iustitia ratione voluntatis. Hisce si quid demas, quo minus & illuminatus, & iustus sanctusque homo dici queat, non amplius erit imago diuina. Fateor, conspici in homine regenito initio lineamenta saltem, & quandam velut adumbrationem, magis magisque deinde perficiendam sed tamen lineamenta haec imaginem ita referre debent, ne quid, quod ad eius essentiam pertinet, desit: ceteroquin enim quiduis potius, quam imaginem istam referrent. Hinc diserte seruator dicit: *quidquid natum est ex spiritu, spiritus est. Ioan. III, 6.* Ergo & spiritu ducitur & regitur, nec carnem amplius sequitur. Qui vero vna in re carnem sequi vellet, demonstraret profecto, se spiritum non sequi, neque ex spiritu natum esse. Iam indolem consideremus sanctificationis. Haec in eo sita est, vt homo nouus crescat & augeatur, corroboreturue. *Ephes. III, 16. 2 Petr. III, 18.* Quod profecto intelligendum de omnibus partibus, ex quibus nouus homo constat. Si enim pars quaedam essentialis deesset nouo homini, nec nouus homo esset, nec crescere posset, vt nouus homo. Et in eo studium sanctitatis consistit: de quo hic loquimur, quod augeri, crescere, corroborari debeat nouus homo. Quo ipso perfectionem quandam partium supponit, & in ea quoad gradus augenda occupatur, & hinc merito *perfectio christiana* audit. Idem praeterea patet ex natura legis, cuius summa est, *amor Dei & proximi, Matth. XXII, 40.* Vnde & Paulus *amore*, seu *dilectione*, totam legem complectitur, *Gal. V, 14.* Amoris autem haec est indoles, vt gradus equidem admittat, sed diuidi nequeat, vt diserte docet seruator, *Matth. VI, 24.* Qui itaque perfectionem partium regenitis denegant, nihil alid agunt, quam vt amorem diuidere annitantur, quod est ἀδύνατον. Qui enim Deum sincere diligit, diliget etiam proximum, & qui proximum diligit, non potest non diligere Deum. conf. 1 *Ioan. IV, 20.* Et in eo consistit summa legis: & qui pro viribus sibi concessis hoc agit, vt Deum proximumque sincere diligat, hoc ipso legem implet, mandata Dei seruat. Summa equidem ista legis in varia praecepta abit, affirmatiua ac negatiua, prout humani generis conditio postulauit, distinctius illis proponere, quae agenda aut intermittenda essent, vnde difficultas oriri posset, an his omnibus satisfacere homo regenitus queat: sufficit tamen, quod, qui Deum & proximum sincere amat, ex προαιρέσει & data opera nullum praeceptum sit violaturus. Hoc, inquam, ad perfectionem istam partium sufficit. Et licet contra omnia & singula praecepta saepius ex infirmitate peccet, in eo tamen omnem industriam collocat, vt istas magis magisque exuat imbecillitates, & accuratiori studio ad singula Dei praecepta vitam actionesque suas componat. Confirmat haec omnia Iacobus apostolus, dum scribit: *qui enim, quamuis alioquin totam legem obseruet, tamen in vno delinquit, is omnibus tenetur, cap. II, 10.* Praecepta enim legis inseparabilia hinc esse, constat. Multo itaque magis, qui proaeretice contra vnum praeceptum peccat, totam legem repudiasse data opera censebitur: ita quidem, vt, cui voluntas deest hoc aut illud praeceptum seruandi, generatim quoque voluntatem seruandi legem habere nequeat. Namque voluntas seruandi legem necessario se ad omnes leges extendit: vt amor Dei ad omnia ea, quibus amor hicce declarari potest. Atque hoc etiam est, quod supra *cap. 1. sect. 4. §. 136.* iam docuimus, vnicam reuera tantum esse virtutem: cum vnicum tantum sit studium se componendi ad voluntatem Numinis: virtutes autem, quae vulgo constituuntur speciales, diuersas saltem esse virtutis denominationes: vnde porro sequitur, quod ibid. §. 142. demonstrauimus, virtutes omnes inseparabili vinculo inter se esse connexas, vt, qui vnam reuera habet, omnes habeat, & qui vna destituitur, destituatur omnibus. Vltimo denique loco obseruamus, hanc de *perfectione partium*, quam regenitis & sanctis tribuimus doctrinam, eam ipsam esse, quam orthodoxi veteris ecclesiae patres contra Pelagianos defenderunt, vt praeclare obseruauit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, *hist. Pelag. lib. 5. part. 1.* Cum enim Pelagiani omnimodam perfectionem vrgerent, respondebant orthodoxi patres, per eam *perfectionem*, quam scriptura sanctis tribuit,

intelligi

intelligi tum sinceritatem, siue verum & non simulatum studium obediendi omnibus Dei mandatis, tum obedientiae, istius actualem impletionem, sed pro modulo huius vitae, & comparatae ad alios fideles, non plenam & omnibus numeris absolutam &c. De necessitate huius doctrinae addimus adhuc monitum B. IVSTI CHRISTOPHORI SCHOMERI, *theol. mor. c. 3. §. 18. p. 85.* Cum enim docuisset, perfectionem christianis non semel in scriptura sacra tribui, subiicit. *Quanquam enim contra gloriationes pharisaicas docemur, legem a nobis perfecte impleri non posse, docere tamen etiam contra carnalem securitatem oportet, quod implere illam aliqua ratione possimus, & sicut illa propositio in theologia polemica frequens est, ita hanc in morali non minus sedulo proponendam esse, celeberrimus Chemnitius quondam indicauit.* Adfert hinc CHEMNITII verba *locor. theolog. part. 2. de lege Dei cap. 8.* quorum summa huc redit: *in singulis praeceptis, haec doctrina diligenter inculcanda est; & quomodo lex sit impossibilis, & quomodo impletionem eius habere possimus. Vtrinque enim periculose, & saepe non ex ignorantia, sed ex petulantia erratur. Pharisaei fingunt, se posse singulis praeceptis perfecta obedientia satisfacere. Epicuraei hoc velamine excusant omnes lapsus contra conscientiam. Diligenter igitur in singulis praeceptis ostendendum est, quomodo & quatenus lex sit vel impossibilis, vel possit impleri. & distinctim dicendum est de renatis, & non-renatis.* Quae CHEMNITII verba cum recitasset SCHOMERVS, addit: *quae vtinam omnes catechetae & concionatores probe obseruarent, cum in hoc argumento occupantur.*

§. IX.

Vt specialius, quo pacto sanctitas haecce per omnes animi facultates, qua intellectum, voluntatem, facultatem imaginatiuam, adpetitum sensitiuum & adfectus, omnes item cogitationes, & actiones hominis se diffundat, explicemus, necesse non est, cum supra hoc iam factum sit. Namque sanctitas illa prorsus cum statu gratiae conuenit, & qui in hoc constituti sunt, ac proficere in vita spirituali annituntur, omnibusque adeo virtutibus christianis student, sancti in scriptura sacra vocantur. Id itaque saltem restat, & huius quoque maxime loci est, vt, quae vitam sanctam in regenitis comitari soleant, & quo pacto in ea crescere & proficere debeant, paucis explicemus.

§. X.

Supponimus hic merito vitae sanctae *necessitatem*, quae itidem inter adiuncta eius referri solet. Hanc qui negaret, omnem veri christianismi rationem euerteret. Patet ea vero, quod omnia salutis media eo tendant, vt imago diuina in nobis restauretur, *Ephes. IV, 24. Coloss. III, 10.* Quae restauratio, vt in regeneratione inchoatur, ita continuatur, cum vitae sanctitati studemus. Hinc *exuere veterem hominem & induere nouum, Ephes. IV, 22. Coloss. III, 9. 1 Petr. II, 1. crucifigere carnem cum concupiscentiis, Gal. V, 24. per spiritum carnis negotia interficere* iubemur, *Rom. VIII, 13.* Ideo etiam Christus venit, non tantum vt peccata nostra expiaret, sed & vt *opera diaboli destrueret, 1 Ioan. III, 8.* qui & seipsum pro nobis dedit, vt *redimeret nos ab omni iniustitia, & purgaret sibi ipsi populum περιούσιον, proprium*, qui peculium eius esset, ipsi consecratum, sanctum, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων, *Tit. II, 14.* conf. &

verſ.11.12. idemque ὑπογραμμὸν nobis reliquit, vt eius veſtigia ſequeremur, ad quod etiam vocati ſumus, *1 Petr.II,21.* Paucis: haec *voluntas* Dei eſt, vt ſanctitati ſtudeamus, *1 Theſſ. IV,3.* vt ſancti ſimus, quemadmodum & ipſe ſanctus eſt. *1 Petr. I,15.16.* Vnde & diſerte Paulus: *ſine ſanctimonia nemo videbit Deum. Ebr. XII, 14.*

§. XI.

Difficultatibus equidem non caret ſanctitatis ſtudium: immo plures ſubeundae & ſuperandae illis ſunt, qui huncce campum ingrediuntur. Colluctandum enim illis quotidie eſt cum carne, mundo & diabolo. Hinc ὄγκον καὶ εὐπερίστατον ἁμαρτίαν in ſe deprehendunt viri ſancti. *Ebr. XII, 1.* Hinc acerbiſſimae ſanctorum querelae. *Pſalm. XIII,1. XLII,6. Rom. VIII, 24.* Quantacunque autem ſit difficultas in ſanctitate vitae, quam multi haud raro ſua imprudentia & incredulitate augent: non tamen eſt ἀδύνατον, ſanctitatem vitae colere, vti nonnulli perperam ſibi perſuadent. Quod enim ἀδύνατον eſt penes homines, non eſt ἀδύνατον penes Deum, *Luc. XVIII, 27.* conf. & *Luc. I,37.* Et quod fieri nequit per vires naturae, fieri poteſt per vires gratiae. *Epheſ. I,19.* Neque hoc Deus a nobis exigeret, ſi fieri non poſſet. Paucis: vim gratiae & indolem regni Chriſti ignorant, qui de poſſibilitate vitae ſanctae dubitant.

§. XII.

Interim quantamcunque aliquis adhibeat diligentiam, ſemper tamen *imperfecta* manebit vitae noſtrae ſanctitas: cum nemo renatorum ad eum ſanctimoniae gradum peruenire queat, vt non aliquo defectu laboret & contaminetur. Quemadmodum enim, quamdiu in hac vita ſumus, ex parte intellectus ἐκ μέρους, δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι cognoſcimus, *1 Cor. XIII, 9.12.* ita, quod ad voluntatem attinet, cum Paulo ſemper profitendum erit, ***non quia iam conſecutus ſum, aut iam perfectus, ſed perſequor, vt comprehendam, quatenus a Ieſu Chriſto ſum comprehenſus, Phil. III,12.*** Huc praeterea ea omnia pertinent, quae de imperfectionibus & infirmitatibus regenitorum antea commentati ſumus. Etſi enim in hiſce exuendis, omnem collocet operam homo regenitus, nunquam tamen eousque proficiet, vt non labes quaedam ſuperſit: etſi vincat hoſtes, non tamen, quamdiu durat ſtatus eccleſiae militantis, debellabit penitus, donec veniat ſtatus eccleſiae triumphantis.

§. XIII.

Hinc vero ſua ſponte ſequitur, quod *proficere* in ſanctitate ſemper debeant. * Qui enim terminum perfectionis iam attigerunt, profi-

proficere vlterius nequeunt. Qui contra ab eodem absunt adhuc, operam omnem merito nauant, vt eum attingant, propiusque ad illum accedant.* Hinc passim crescere, augeri, ditescere, confirmari, corroborari dicuntur homines sancti, *2 Petr. III, 18. 1 Petr. V, 10. Ephes. III, 16. 17. Phil. I, 9.* donec *omnes perueniamus ad vnitatem fidei, cognitionisque Dei filii; in virum adultum, ad modum plenae aetatis Christi. Ephes. IV, 13.* Quod incrementum, quoad omnes mentis facultates intelligendum, quoad intellectum, vt proficiat in cognitione & sapientia: quoad voluntatem, in amore Dei & proximi, item in abnegatione sui, patientia, humilitate, aliisque virtutibus christianis; porro in adfectuum quoque omnium motuumque prauorum excessibus subigendis, corrigendisque proficiat, maioremque in his omnibus acquirat promptitudinem. conf. *Rom. XV, 13. 1 Cor. XIV, 12. 2 Cor. VII, 1. VIII, 7. 1 Thess. IV, 1. 10. 2 Thessal. I, 3.*

* Incrementum hoc in vita spirituali eadem fere ratione se habet, ac in vita naturali. Vt enim hoc sensibus non percipitur, vt non tam crescere; quam creuisse, corpus, animaduertamus, ita & in spiritualibus se res habet. Accedit, quod in hisce nonnulli, vano errore decepti, tum maxime decrescant, cum se insigniter crescere sibi persuadent, vti alii, nullum in se incrementum sentire videntur, vel maxime crescunt. Quae si quis recte perpendat, facile deprehender, quo loco habenda sint, quae pontificii quidam de gradibus sanctitatis comminiscuntur. Infirmo profecto fundamento hanc sententiam superstruunt, qui quindecim psalmos graduum, vti vocantur psalmos CXX. vsque ad CXXXIV. in subsidium vocant, vt quindecim gradus perfectionis inde exstruant. Praeter multos alios, totus in eo est IO. BONA, cardinalis, in *psalmodia diuina, cap. 15. seqq. p. 391. seqq.* qui & ad HILARIVM AVGVSTINVM, CHRYSOSTOMVM aliosque prouocat, quos hac in re sibi habuerit praeeuntes. Vt vero euincat, quindecim hisce psalmis gradualibus totidem gradus christianae perfectionis indicari, quinque constituit gradus incipientium, totidem mediorum, & denique perfectorum totidem. Incipientium gradus esse putat, omne mortale, omne veniale crimen deserere; diuitias ac dignitates contemnere; prauos motus cohibere; proprium iudicium & propriam voluntatem abnegare: proficientium: virtutes omnes acquirere: virtutum exemplar aliis esse; iustitiae vias docendo monstrare; se humilem in omnibus exhibere; omnes irrisiones & detrectationes patienter ferre: denique perfectorum: orationis studium; purissimam intentionem; in omne opus bonum magno impetu ferri; velle semper, quod vult Deus; adhaerere Deo, & vnum fieri cum eo spiritum, intimo charitatis adfectu. Verum in hisce haud pauca reprehensione digna occurrunt. Quae enim ad perfectionem partium pertinent, confunduntur cum illis, quae ad perfectionem graduum spectant: & graduum quoque perfectio, vltra quam par est, extenditur. Idem fere censendum de IOANNIS abbatis, quem a loco commorationis *Sinaitam,* a scriptionis argumento *climacum,* seu *scholasticum,* vocant, libro, cui titulum fecit: *scala paradisi.* Licet enim sexto seculo vixerit auctor, talia tamen tradit, quae non omnibus se probabunt, & errore mysticis pontificiisque satis vsitato, perfectionem partium cum graduum perfectione confundit. Nec ferenda i[illegible]orum sententia, qui ex virtutibus aut bonis operibus scalam in coelum conficiunt. Non enim aliam in coelum scalam nouimus, nisi Christum, cui fide innitendum, *Ioan. I, 51.* Quod vero IO. BONA, cardinalis aliique, psalmis gradualibus, quos vocant, suam de gradibus perfectionis philosophiam superstruunt, in eo ingenio magis indulgent suo, quam vt solidam vllam huius sententiae adferre valeant rationem. Etsi enim variae eruditorum sint sententiae, cur psalmi isti ita

dicti sint, probabilior tamen ceteris illorum videtur opinio, eos ita adpellatos, quod a musicis Dauidis solenniter decantarentur, ad gradus arcis regiae. vid. AVGVSTI PFEIFFERI *dubia vexata*, *cent.* 3 loc. 81. *p.* 628. Rectius sapiunt, qui in incremento vitae spiritualis diiudicando, & gradibus sanctitatis aestimandis, sequentia monita tradunt: *comparationem cum aliis non temere instituendam, ne quis in hypocrisin aut superbiam incidat: aestimandum profectum in vita spirituali ex status praesentis cum statu praeterito comparatione, sed ita, vt semper cogitemus, longe plura nobis restare, quam quae consecuti sumus: quemcunque gradum aliquis sibi assecutus videatur, nimium quantum tamen abesse ab eo gradu, vt perfectus dici queat: omnem istam incrementi vitae spiritualis aestimationem eo comparatam esse debere, vt intuitu eorum, quae restant, quaeue nobis desunt, ad humilitatem nos ducat; nec abiiciendum tamen animum, sed semper plus vltra contendendum, etsi cum maximis nobis colluctandum sit imbecillitatibus*, & quae alia sunt eiusdem generis add. BARTOLDVS BOTSACCVS in *medulla theologiae moralis*, *thes.* 29. & 30. *p.* 205. *seqq.*

§. XIV.

Cumque hac ratione vnus vlterius in vitae sanctitate progrediatur, quam alius, sua sponte hinc etiam sequitur, dari *inaequalitatem* quandam, inter renatos, vt alii magis, alii minus perfecti & sancti sint. Hinc est, quod in scriptura sacra alii cum infantibus, alii cum adultis, cum iuuenibus alii, alii cum patribus comparentur. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12 13. 14 Ephes. IV, 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Sic & centurionis fides perfectior dicitur fide Israelitarum. *Matth. VIII, 10.* Maiorem quoque in quorundam cordibus fert fructum semen verbi diuini, quam in cordibus aliorum. *Matth. XIII, 23.*

§. XV.

Ex vitae etiam sanctae studio non potest non fluere *distinctio & separatio* quaedam sanctorum a non sanctis. Sancti enim moribus suis, omnique vitae ratione testantur, se pertinere ad regnum Christi, cum irregeniti contra, quod ad regnum tenebrarum pertineant, satis aperte prodant. Hinc ἀντίθεσις maxima inter vtrosque, *Gen. III, 15. Ioan. XV, 18. 19. XVII, 16.* Huc & ἀκρίβεια illa pertinet, quam nonnulli *singularitatem* interpretantur, qua studio sanctitatis ea fugiunt & euitant diligenter, quae reliqui mortales erronea persuasione ducti pro licitis ac indifferentibus rebus, aut omnino honestis, habent. Inde fit, vt vita sanctorum longe alia & *singularis* hominibus irregenitis videatur, *Sap. II, 15.* conf. & *Phil. II. 15.* cum non agant, quae agere eos vellent improbi, & intermittant, quae ab illis intermitti nollent. Speciatim vero & schema mundi respuunt, *Rom. XII, 2* ne quid cum illo sibi commune esse videatur. Et haec laudabilis est ἀκρίβεια & singularitas, vti vitio contra non caret, quae ambitione excitata, vulgaria fastidit, communia respuit, & in licitis a via communi & trita ita discedit, vt ad illicita & prohibita prolabatur. *

* Diſcrimen inter ſingularitatem laudabilem & illaudabilem pluribus expoſui in *theſibus practicis περὶ τῆς ἐκε βίας in vita chriſtiana*, vbi & tertiam addidi ſingularitatis ſpeciem, quae cum non ſit laudabilis tamen cenſeri debet, §. 40. *ſeqq.*

§. XVI.

Habet denique ſanctitatis ſtudium ſua *commoda*, ampliſſima, praeſtantiſſimaque. *Pietas* enim *ad omnia vtilis eſt, habetque promiſſionem & huius & futurae vitae 1 Tim. IV, 8.* immo *quaeſtus magnus eſt, pietas, & ſua ſorte contentum eſſe, 1 Tim. VI, 6.* Hinc & ſi quae eos incommoda premere videntur, haec ipſa tamen tandem in illorum commodum cedunt, docente apoſtolo; *οἴδαμεν, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσιν τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Rom. VIII, 28.*

§. XVII.

Speciatim inter effectus & commoda vitae ſanctae referri meretur, *δόξα* illa, ſeu *claritas*, qua virtutis ſplendorem vndiquaque ſpargunt, vt ipſi quoque impii eodem quandoque conuicti, venerationem hominibus ſanctis exhibeant, ad minimum vberrima inde enaſcatur occaſio Numinis ſanctitatem benignitatemque praedicandi. *Luceat lux veſtra,* inquit ſeruator, *apud homines, vt veſtra recte facta videntes, collaudent veſtrum patrem, qui eſt in coelis. Matth. V, 16.* Et Paulus, homines pios atque ſanctos lucere iubet inter impios, tanquam *luminaria in mundo*: *Phil. II, 14. 15.* conf. & *1 Petr. II, 12.* add. *Ioan. XVII, 22. 2 Cor. III, 7. 8. 9. Sap. VIII, 10. 13.*

§. XVIII.

Haud infimum quoque locum inter vitae ſanctae commoda tenet, *gaudium* ſingulare & conſtans, cum animi tranquillitate coniunctum: de quo Salomo: *bonus corde, in conuiuio iugi. Prouerb. XV, 15.* Quod quidem gaudium non poteſt non oriri, vbi bona eſt conſcientia, & filialis erga Deum fiducia, *Ebr. X, 22.* & pax cum Deo, *Rom. V, 1. Phil. IV, 7.* Sed intelligendum tamen hoc eſt, cum exceptione crucis & calamitatis, qua carere renati nequeunt, quamdiu in hac vita verſantur. * *Actor. XIV, 22 Matth. VII, 13. 14. Ioan XII, 24.* Interim in calamitatibus etiam diuino ſolatio recreantur. *2 Cor. I, 3. ſeqq.* Vnde *in his omnibus ὑπερνικῶσι, plus quam victores ſunt per eum, qui dilexit eos, Rom. VIII, 37. ſeqq.* ſuntque *tanquam dolentes, ſemper autem gaudentes.* 2 *Cor. VI, 10.*

* Eiusmodi itaque gaudium, quod triſtitiae, etiam ſalutaris, vicisſitudines excludat, quale praeter alios vir alias haud indoctus, FRIDERICVS ALEENHOFF, in libro, cui titulum fecit *coelum in terris*, ſibi finxit inter paradoxa & portenta Stoicorum merito referendum. Quam quidem ſententiam alibi ex inſtituto refutaui.

§. XIX.

Quemadmodum etiam improbi, ſua improbitate plurima ſibi ipſis

 attra-

attrahunt mala, morbos corporis, paupertatem, infamiam, ita, quae his opposita sunt, iure meritoque inter ea sunt referenda, quae per accidens saltem ex vita sancta fluunt. conf. *Prouerb. III, 7. 8. Psal. CXII, 3. 1Tim. VI, 6. 8.* Accedit vero, quod verae prudentiae radix & genuinum fundamentum, sit virtus christiana, vitaeque sanctitas. Prudentia rebus suis maxime consulunt mortales, vti imprudentia maxime nocent. Imprudentiae porro fontes praecipui sunt vitia quaeuis, prauique mortalium adfectus, quibus aguntur in transuorsum, adeo vt ne humanae quidem prudentiae speciem sibi vindicare queat, qui non vtcunque subigere adfectus, atque coercere, didicerit.

§. XX.

Quae ad alios ex vita sancta redundant commoda, pro suis etiam merito reputat regenitus. Illa vero longe plurima sunt, & fere infinita. Ne enim de communibus dicam, dum exemplo, opere, voce aliis prodest, salutem illorum aeternam & temporalem, directe vel indirecte promouendo: propria & specialia sunt, quae singuli status inde percipiunt, cum & rei domesticae, & officiis tum ciuilibus, tum ecclesiasticis, is demum recte & insigni cum fructu praesit, qui vitae sanctitati, & quae hinc oritur, prudentiae christianae, studet.

§. XXI.

Denique cum omnia, quae sibi obtingunt bona, Numinis voluntate sibi obtingere credant, meritoque sibi persuadeant homines sancti, idque praeeunte scriptura, *Iacob. I, 17.* ideo isthaec omnia *benedictionis diuinae* apud eos habent rationem. Praecipue equidem in spiritualibus benedictionis diuinae vis conspicitur, *Ephes. I, 3. Gal. III, 14.* sed tamen nec in temporalibus ea excludenda, nisi quae in his piis obtingunt, pro diuinis beneficiis agnoscere nolimus, quod impium foret. conf. *Gen. XLIX, 25. 26. Deut. XXVIII, 2. seqq. Prouerb. X, 22.*

CAPVT QVARTVM
SEMEIOTICA THEOLOGICA
VBI ET
DE DOKIMASIA SPIRITVALI.

Σύνοψις.

EXplorationis, seu δοκιμασίας in spiritualibus, necessitas, §. I.

Alia est δοκιμασία irregenitorum, alia regenitorum; ab vtraque distinguitur δοκιμασία conuertendorum, §. II.

De δοκιμασία regenitorum hic speciatim sermo est, §. III.

Difficultas δοκιμασίας spiritualis: & quid ad eam requiratur, §. IV.

Quaenam hic in censum veniant signa, de quibus ita

ita dicendum, vt ſignata prius rite conſtituantur, §. V.
Ea ad tria reuocantur capita, §. VI.
quorum primum eſt ipſe hominum ſtatus: ſigna regenerationis, §. VII.
Signa ſanctificationis, ſeu renouationis, §. VIII.
Quaenam in applicatione hic obſeruanda, §. IX.
Alterum, ipſae hominum profeſſiones: quarum ſigna ſummatim indicantur, §. X.
Tertium, ſinguli hominum regenitorum actus: quorum ſigna itidem indicantur, §. XI.
De aliorum quoque hominum ſtatu actibusue quandoque iudicandum, vnde diſcretio ſpirituum, §. XII.
Intelligitur ſcilicet non doctrinae, ſed hominum, eaque non extraordinaria, ſed ordinaria diſcretio, §. XIII.
de diſcretione ſpirituum in iis, quae vires naturae excedere videntur, §. XIV.
quoad dona naturalia, ſed ſanctificata, §. XV.
quoad dona ſpiritualia, §. XVI.
Inſignis doctrinae huius, in vita tum propria, tum aliorum, emendanda dirigendaque, vtilitas, §. XVII.

§. I.

CVm & ipſe hominum ſtatus ſpiritualis, & eius, ſi regeniti fuerint, incrementum ac decrementum haud raro lateat, vt illum longe alium ſibi eſſe perſuadeant, quam reuera eſt: explorationem quandam neceſſariam eſſe, nemo non intelligit. Prorſus ac medici ex certis ſignis morbi aut ſanitatis indicium capiunt, & hac ratione etiam in illius cauſſas inquirunt. Hinc δοκιμασία illa ſpiritualis oritur, de qua vt nonnulla tradamus, ordo & inſtituti ratio poſtulat.

§. II.

Alia autem eſt δοκιμασία *irregenitorum*, alia *regenitorum*. Illi, ſi forte ad δοκιμασίαν quandam accedant, tantum quid in genere bonum aut malum ſit, explorant, *Rom. II, 18.* idque pleruimque ſecundum normam quandam, quam ſuis ipſi ſibi ſtruxerunt praeiudiciis, *1 Petr. I, 18.* aut ſi ſeipſos explorant, magis hoc fit ad excuſationem & defenſionem peccatorum, quam ad eorum exuitionem. Regeniti contra diligenter ſtatum ſuum explorant, vt cognoſcant defectus, & eos emendent per renouationem, de qua δοκιμασίᾳ Paulus loquitur, *1 Cor. XI, 28. 2 Cor. XIII, 5.* Eſt tamen & quaedam exploratio *conuertendorum*, a qua vera conuerſio incipit, quando aliquis ſe explorat, ſitne in ſtatu regenerationis, an non ſit? vt, ſi poſterius deprehendat, de ſui emendatione ſerio ſit ſollicitus.

§. III.

Vtraque δοκιμασία, tum hominis conuertendi, tum eius, qui iam conuerſus eſt, maximopere eſt neceſſaria. Sine illa enim conuerſio, ſine hac incrementum in vita ſpirituali non recte procedit. Poſterior tamen δοκιμασία ſpecialiori quadam ratione hic in cenſum venire ſolet, eoque tendit, vt regeniti defectus ſuos cognoſcentes ſimul intelligant, *quae perfecta Dei ſit voluntas, Rom. XII, 2.* hoc eſt, quid Deus a ſe fieri velit, vt in iuſtitia, & ſanctitate proficiant. conf. *Epheſ. V, 17.*

§. IV.

§. IV.

Licet autem ſigna, per quae δοκιμασία iſta inſtitui queat, ſatis manifeſta ſint, difficultei tamen illa procedit, ob innatam omnibus philautiam, qua quilibet, ſtatum ſuum longe meliorem eſſe, facile ſibi perſuadet, quam reuera eſt. Quare ſi feliciter procedere haec δοκιμασία & exploratio ſui ipſius debeat, initium faciendum ab abnegatione ſui, & per eam mens ſedulo a praeiudiciis carnalibus purganda, ad quae ceteroquin omnes natura proni ſunt. *1 Cor. III, 3. Rom. VIII, 5. 6.* Opera contra| nauanda, vt ſpirituali iudicio cuncta ponderentur & expendantur. Πνευματικὰ enim πνευματικῶς diiudicanda. *1 Cor. II, 13. 14.* add. *Phil. III, 13. 14. 15.*

§. V

Ad ſigna ipſa quod attinet, nunc de iis non ſumus ſolliciti, quibus hominum irregenitorum, ſeu in ſtatu naturae conſtitutorum, latitantes mores propenſionesque innoteſcunt, * ſed de illis, quibus conuertendi, aut conuerſi, ſtatum ſuum, aut eius conditionem, incrementum vel decrementum, dignoſcere poſſunt. Qua de re vt adferamus, quae neceſſaria ſcituque digna ſunt, diſtinctim, *id, quod per ſigna inueſtigatur*, & tum *ſigna* ipſa, ſeu characteres conſiderandi ſunt.

* De illis enim ſignis, quibus mores, propenſionesque naturales, latitantes, innoteſcunt, ſolliciti ſunt philoſophi: quorum nonnulli peculiarem inde moralis philoſophiae partem conſtituunt, quam ad exemplum medicorum σημειωτικὴν adpellitant. Eadem vero ratione, & theologiae moralis pars quaedam σημειωτικὴ conſtitui poteſt. vid. GISBERTI VOETII *aſcetica, cap. 19. pag. 452.* Et ad philoſophos quidem quod attinet, iam ex veteribus ARISTOTELES, POLEMO, ADAMANTIVS ſophiſta, hanc doctrinam quodammodo delibarunt. SENECA quoque & CICERO, nonnulla huc ſpectantia paſſim adferunt, ſed ſparſim, & aliud velut agendo. Ex recentioribus plures animum ad hoc ſtudiorum genus adpulere, ſed ita, vt plerique partem ſaltem eius attingerent. Pleniori habitu ſi quis hanc doctrinam exhibere vellet, illi tum ad ſignatum, ſeu id, cuius ſigna quaerit, tum ad ſigna ipſa attendendum eſſet. Quod ad prius attinet, inter mentis facultates primo occurrit intellectus, cuius iterum varias operationes atque δυνάμεις eſſe conſtat, ingenium, iudicium memoriam. Harum ſigna explicanda ſibi ex inſtituto ſumſit IANVS HVARTVS in *ſcrutinio ingeniorum*: quanquam & nonnulla huc ſpectantia delibet EDMVNDVS RICHERVS, in *obſtetrice animorum*; & IOAN. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuerſae.* Nec contemnenda ſunt, quae hac in re praeſtitit DIODORVS TVLDENVS, in libello prorſus aureo, *de cognitione ſui*, cum praefatione noſtra ante paucos annos recuſo, praeſertim *lib. 3. cap. 2. ſeqq.* Quod ad voluntatem attinet, in ea tum ipſae propenſiones bonae, malaeue, tum adfectus, in morum doctrina in cenſum veniunt, & interdum per certa ſigna ſunt indagandi. Ad propenſiones vitia pariter ac virtutes, ſaltem apparentes, hominum naturalium pertinent. In illis depingendis iam ex veteribus ſtudium induſtriamque poſuit THEOPHRASTVS, in *characteribus morum*, quem in Gallicam linguam translatum continuarunt DE LA BRVYERE & PASCAL, quanquam dubitem, an Theophraſti inſtitutum ſatis aſſecuti ſint. Eandem viam ingreſſus eſt LVDOVICVS MOLINAEVS, in *exemplari morum.* Virtutes autem per characteres & ſigna delineandas ſibi ſumpſit IOSEPHVS HALLVS, inter Angliae theologos haud infimus, cuius *characteres virtutum*, ex lingua Anglicana in Germanicam translatos habemus. Sed a propenſionibus & habitualibus inclinationibus iterum differunt adfectus, in quibus depin-

depingendis ingenii vires periclitari voluit DE LA CHAMBRE, medicus & philosophus celeberrimus, in libro Gallicano idiomate scripto, cui titulum fecit: *characteres passionum*. Sed cum per corporis constitutionem, &, quae huc plurimum confert, locorum in quibus quisque degit, conditionem, itemque pro diuersitate statuum, vitaeque generis, varii itidem ac diuersi sint hominum mores, per signa itidem & characteres cognoscendi, hoc sibi datum crediderunt alii, vt gentium integrarum, aut hominum singulorum in certis statibus degentium mores ex hisce caussis praecipue fluentes per characteres describerent, quod IOANNES BARCLAIVS praestitit, in *icone animorum*, & EDO NEVHVSIVS, in *theatro ingenii humani*, quanquam hic paulo latius se diffundat. Cuncta tandem vnico eoque pleno systemate complecti aggressus est SCIPIO CLARAMONTIVS, Caesenas, in notissimo opere, de *coniectandis cuiusque moribus, & latitantibus animi adfectibus*, quod recudi curauit, maximisque elogiis extulit HERMANNVS CONRINGIVS. Nec vituperandus viri conatus, etsi principia, quibus insistit, pleraque hodie placere solidiora edoctis, nequeant. Accuratiora vtique semeioticae doctrinae fundamenta, ex istis moralis doctrinae principiis petuntur, quae in introductione sua ad ethicam posuit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS, quem & alii ex recentioribus sequuntur. Aliis tamen consultius visum, non tam in abstracto, quam concreto potius, vt loqui amant, semeioticam doctrinam tradere, singulorum hominum exempla considerantes, cum hac demum ratione, quanta morum varietas, quaeue caussarum plurium in ea producenda vis sit, intelligi queat. Quae quidem ratio characteres hominum delineandi, historicorum est propria, ex instituto tamen illustratur a IO. HENRICO BOECLERO, in *characteribus Velleianis*, & CASPARO ERASMO BROCHMANDO, in *specimine ethices historicae*, aliisque. Ad signa quod attinet, ea vel *caussalia*, vel *non caussalia* esse, & haec iterum vel *naturalia*, vel *moralia*, docui in *element. philos. pract. part.* 1. *cap.* 5. §. 7. *seqq.* Ad signa naturalia speciatim physiognomica pertinent, quibus magnum pretium statuebant veteres. Ipsum sane Pythagoram constat, vultum corporisque habitum contemplando, mores atque indolem illorum explorasse, qui in eius disciplinam se tradere volebant. vid. AVL. GELLIVS, *noct. Attic. lib.* 1. *cap.* 9. & IAMBLICHVS, in *vita Pythag. cap.* 7. add. IO. SHILTERI *dissertat. de disciplina Pythagor.* §. 20. MORHOFIVS *Polyhist. lib.* 2. *cap.* 1. Hinc & Aristoteles ex instituto artem physiognomicam tradidit, quem alii secuti sunt, etiam ex recentioribus: qui tamen cum inanibus & ridiculis commentis hanc artem deturparent, sensim contemni coepit. Ego quantum illi tribuendum sit, alii diiudicandum relinquo: longe tamen rectius & consultius ex moralibus signis latitantium propensionum diiudicationem institui, existimo. Et ita quidem in hoc argumento versati sunt philosophi; a quorum disciplina etiam hac in re multum diuersa est theologica istud tradendi ratio. Longe alia enim hic inuestiganda sunt, status scilicet hominum, eorumque propensiones, non modo naturales, sed & spirituales, & quodnam in singulis actibus inter gratiam ac naturam intercedat, discrimen. Signa ex quibus talia intelliguntur, etsi itidem ex genere mortalium sint, longe tamen alterius ordinis sunt, quam illa, de quibus philosophi agunt. Nescio vero, an aliquis ex instituto hanc moralis theologiae partem pertractauerit; qui hinc inde quaedam attingunt, aut delibant, vtique non desunt: nobis eam pro instituti ratione delineasse, suffecerit.

§. VI.

Quae per signa seu characteres inuestigantur, ad tria reuocari capita possunt. Primo namque ipse hominis huc *status* pertinet, sitne aliquis regenitus, an non sit? & si sit, num sanctificationi seu renouationi, ita vt par est, studeat? Deinde, ipsae *propensiones* habituales, tum *naturales*, vt defectus illorum cognoscamus, tum *spirituales*, vt num genuinae sint, intelligamus, & naturae gratiam imitari gestientis fallaciam

ciam detegamus. Denique & ſinguli *actus*, hic quodammodo in cenſum veniunt, vt naturae gratiaeue diſcrimen, in iis obſeruemus.

§. VII.

Iam quod ad *ſtatum* ipſum hominum attinet, ſi quis primo explorationem inſtituere velit, an ſit *regenitus*, ex ſeria quidem & non fucata cordis, cogitationum & cupiditatum ſuarum intimarum perſcrutatione, quilibet facile hac de re certus reddi poteſt, modo per ſtultam hypocriſin ſibi ipſi fucum facere nolit. Non tamen negligenda ſunt ſigna, ſeu characteres fidei, regenerationis, conuerſionis, quos ſcriptura paſſim tradit: cuiusmodi ſunt, quod fides corda purget, *Actor. XV, 9.* quod, qui ex Deo natus eſt, per fidem mundum vincat, *1 Ioan. V, 4.* quod illi, qui credunt, ſpiritum υἱοθεσίας habeant, in quo clament Abba Pater! *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.* quod omni ſtudio exuere veterem hominem annitantur, *Epheſ. IV, 20.* quod ſpiritus in illis ſerio pugnet contra carnem, *Gal. V, 17.* quod verbo diuino delectentur, & in eo ſummam ſapientiam quaerant, hinc & ei libenter morem gerant, *Pſalm. I, 2. Pſalm. CXIX, 2. 8. 9. ſeqq. Ioan. VIII, 47. 1 Ioan. IV, 6.* quod vocem paſtoris ſui, Chriſti, audiant, *Ioan. X, 14.* quod crucem & calamitates pro gloria Chriſti libenter ſuſcipiant, *Luc. XIV, 27. Ebr. XII, 5. 10.* quod humilitatem & patientiam eius imitentur, *Matth. XI, 29. 30. 1 Petr. II, 21.* quod Schema huius mundi reſpuant, *Rom. XII, 2.* cumprimis denique, & Chriſtum, & eius diſcipulos, ſeu, qui itidem ex Deo nati ſunt, immo omnes homines ſincere diligant, *Ioan. VIII, 42. XIII, 34. XV, 12. 1 Ioan. IV, 20.* & quae reliqua ſunt eiusdem generis. *

* Prolixe de ſignis regenerationis, ſed vt more ſuo varia inter ſe miſceat, agit GISBERTVS VOETIVS, *diſput. ſelectar. part. 2. diſſertat. de ſinceritate, & hypocriſi, p. 485. ſeqq.* vbi & TAFFINI librum laudat, de *notis filiorum Dei.*

§. VIII.

Sanctificationis, renouationis ſigna capiuntur ex ipſo incremento ſecundum interiorem hominem, *Epheſ. IV, 15.* & cognitionis rerum diuinarum ſpiritualis vbertate, maiorique copia, *Epheſ. I, 17. 18.* & promtiori obſequio, quod veritati cognitae praeſtamus, eiusque fructibus vberioribus, *2 Petr. I, 5. 6. 8 Ioan. VII, 17. VIII, 12. 31. 32.* ex ardentiori ſtudio, abnegatis rebus huius ſeculi omnibus, potiundi felicitate a Chriſto propoſita, *Phil. III, 13. 14.* ex maiori rerum huius mundi prae amore Chriſti contemptu, *ib. v. 8.* ex accuratiori conformatione ad imaginem virtutum, quam nobis reliquit Chriſtus, *1 Cor. III, 18.* & ſtudio enixiori ſimplicitatis, ſinceritatisque chriſtianae,

Pſalm.

Pſalm. XIX, 8. Matth. XI, 25. 1 Cor. V, 8. item humilitatis & patientiae, *1 Petr. V, 5. Iacob. V, 10. 11.* ex gaudio in ſpiritu ſancto, eiusque conſeruatione & incremento, *Rom. XIV, 17. Gal. V, 22.* feruentiori zelo conſectandi optima dona, *1 Cor. XIV, 1.* & quae alia ſunt, eiusdem generis. Ex hiſce vt ipſum ſanctitatis ſtudium, ita incrementum quoque in ſanctitate dignoſcitur.

§. IX.

In applicatione ſi quis recte incedere velit, illi id praecipue obſeruandum, in ſtatu hominis explorando ſigna iſta, iunctim ſumenda, ne quis decipiatur, ſaltem ex ſigni cuiusdam neceſſarii defectu, cetera merito ſuſpecta reddi, in ſingulis vero ſignis, ſeorſim diiudicandis, quod naturae eſt, ſedulo diſcernendum eſſe ab eo, quod eſt gratiae. Interim, ne quis & ex altera parte fallatur, excipiendus eſt ſtatus tentationis, in quo qui conſtituti ſunt, multa ſaepius ſibi non habere videntur ſigna regenerationis aut ſanctificationis, quae reuera habent. *In iis vero ſignis, quae a ſenſu & perceptione gratiae diuinae deſumuntur, caute admodum procedendum.

* Ex defectu enim ſenſationis in ſpiritualibus, non ſtatim defectus rei ipſius colligendus, vt recte monet B. SPENERVS, qui omnino hac de re legendus, in libro de *natura & gratia*, §. 93 & 94. p. 286. ſeqq. Cauendum tamen, ne, quae hic in ſolatium regenitorum, qui ob iſtum ſenſationis defectum anguntur, dicuntur, temere ab improbis arripiantur, qui hypocriſin & ſecuritatem ſuam hac ratione alere ſtudent.

§. X.

De *propenſionum* habitualium ſignis, vt multa dicamus, neceſſe non eſt. Naturalium enim propenſionum, quorſum & omnia vitia ſpectant, quaenam ſigna ſint, aliunde conſtat. Spiritualium, quorſum virtutes omnes chriſtianae pertinent, vt magna eſt varietas, ita ex cauſſis, proximis ſcilicet & ſpecialibus, effectibus, proprietatibus, quae ſingularum propenſionum, virtutumque ſigna, qui characteres ſint, intelligitur.

§. XI.

Singulorum denique *actuum*, ſintne ex natura, an ex gratia (cum in hiſce naturae gratiam imitantis fallacia longe ſit frequentiſſima) ſi inſtituenda ſit exploratio, itidem ad certa ſigna ac characteres, ex quibus hoc diiudicari poſſit, recurrendum. Quae quidem ſigna ex intentione & ſcopo, ſolerter prius, ſi per ſubtiliorem hypocriſin occultetur, detegendo, ex modo operandi, effectu, collatione & harmonia cum aliis actibus, praeparatione ad actum eiusmodi ſuſcipiendum, ſimilibusque circumſtantiis, ſunt deſumenda. *

* Paucis haec attingimus: prolixius enim & eleganter ea disseruit B. SPENERVS, in egregio libro *de natura & gratia*: in quo primo generatim de characteribus operum, quae ex gratia fluunt, agit, §. 6. *seqq. pag.* 13. *seqq.* tum speciatim de characteribus amoris erga Deum, §. 23. & *seqq. pag.* 62. *seqq.* de characteribus amoris erga alios, §. 41. *seqq. p.* 121. *seqq.* de characteribus humilitatis, §. 62. *seqq. p.* 282. de characteribus patientiae, §. 71. *seqq. p.* 221. *seqq.* & sic porro.

§. XII.

Et hac quidem ratione, *δοκιμασία* spiritualis, si quis se ipsum suumque statum, propensiones, actus explorare velit, rite procedet: praesertim si non tantum, quae hactenus dicta sunt, sincere, diligenterque obseruet, nec sibi blandiatur, sed &, si, quod maximum est, praecipuumque momentum trahit, sapientiam, ad sui explorationem necessariam, precibus a Deo impetrare satagat. *Psalm. CXXXIX, 23. 24. Iac. I, 5.* Interdum tamen & res & muneris ratio, aliaeque caussae postulant, vt aliorum quoque indolem cognitam exploratamque habeamus. Quae quidem *δοκιμασία*, *discretio spirituum* vocari solet, & per signa itidem atque characteres recte instituitur.

§. XIII.

Non vero nunc loquimur, de discretione *doctrinae*, quae itidem hoc nomine venit, & de qua Ioannes praecipue verba facit, *1 Ep. IV, 1.* conf. *Act. XVII, 11.* sed de discretione *hominum*, num ex spiritu diuino an humano, an omnino diabolico fluant, quae dicunt, agunt, suscipiunt, seu sintne haec opera naturae, an gratiae? * Nec loquimur de *extraordinaria* illa spirituum discretione, qua apostoli per immediatam spiritus sancti reuelationem intimos cordium recessus explorare poterant, cuius illustre admodum exemplum occurrit *Act. V, 1. seqq.* sed de *ordinaria*, quae per certos characteres & signa, applicatione rite facta instituitur, ** ad quam tamen, cum & diuina quaedam sapientia, & facultas *πνευματικὰ πνευματικῶς* diiudicandi, requiratur, *1 Cor. II, 15.* quousque solis regenitis haec propria sit, facile inde intelligitur.

* *Discretio spirituum*, inquit CHRYSOSTOMVS, *significat cognitionem, quisnam spiritualis sit, quis non: quis propheta, & quis deceptor, hom. 29. in 1 ad Corinth.* Non itaque ad doctrinam tantum, sed & ad mores, statumque hominum, *an quis spiritualis sit?* vt CHRYSOSTOMVS loquitur, hoc est, regenitus, se extendit spirituum discretio. Nec incommode vox *spiritus* hic adhibetur, cum non tantum doctrina, quam homo profert, sed cogitationes eius omnesque motus animi, aut Deum, aut Diabolum, aut hominem ipsum, seu mentem eius, auctorem habeant. BERNHARDVS equidem, in sermone, qui de *septem spiritibus* titulum praefert, cum de *sex* inscribi debeat, sex spiritus, seu motuum & operationum in hominibus principia adfert, *spiritum* scilicet *diuinum, angelicum, diabolicum, spiritum* porro *carnis, huius mundi*, & *humanum*: sed quod ad tria cuncta reuocari capita possint, spiritum scilicet *diuinum, diabolicum, & humanum*, docet IO. BONA, de *discretione spirituum cap. 3. p. m. 557.* Immo ad duas vt dixi, classes cuncta reduci possunt, *opera naturae & gratiae.* Vti enim haec Deum auctorem agnoscunt, ita in illis cum corrupta hominis natura concurrit diabolus, quanquam interdum quaedam

specialion

ſpecialiori quadam ratione diabolo tribuenda ſint. Ceterum quem laudauimus IO. BONA cardinalis, ex inſtituto hoc argumentum tractat, ita quidem, vt ad eam, de qua antea diximus, δοκιμασίαν reſpiciat, ſeu quo pacto quisque ſuum, quo ducatur, ſpiritum explorare debeat: ſpeciatim tamen ad extraordinaria, viſiones, reuelationes, raptus, reſpicit, & licet diligenter in hoc argumento verſetur, paſſim tamen talia tradit aut immiſcet, quae ſine cenſura dimitti nequeunt.

** An hac ratione, ad certum firmumque iudicium perueniri queat? quaeri poſſet. IOANNES quidem BONA, *iudicium, quo fit discretio, non eſſe certum & infallibile, niſi adſit expreſſa reuelatio diuina*, diſerte aſſerit, de *diſcretione ſpirit. cap. 5. p. 565.* Sed calculum non merentur, quae hac de re profert. Diſtinguenda hic primum δοκιμασία propria, a δοκιμασίᾳ aliorum. Ad illam quod attinet, cum eorum, quae in mente ſua peragantur, omniumque motuum ſuorum, & cogitationum, praeſertim intentionis, quam in ſingulis actibus habet, ſibi homo ſit conſcius, certus etiam eſſe poteſt de characteribus gratiae, qua ſtatum ſuum, qua ſingulas actiones. Cumque porro de gratia Dei, nullam dubitandi rationem habeat, certus etiam eſſe poteſt, non tantum de ſtatu praeſenti, ſed & de futuro, quod vitae aeternae haeres certiſſime ſit futurus: quod contra Romanenſes iam dudum euicerunt noſtrates; ſpeciatim, qui prae ceteris legendus, IOAN. TARNOVIVS, in *diſſert. de certitudine gratiae erga pios diuinae*, quae inſerta eſt *commentario* eius in *duodecim prophetas minores* p. 519. *ſeqq.* Sed id nunc non eſt, de quo agitur. De aliorum itaque δοκιμασίᾳ ſi quaeſtio ſit, a doctrina rurſus, ſtatus illorum & actiones ſunt diſcernendae. De doctrina, num vera an falſa ſit, quod certi eſſe queamus, nullum eſt dubium. Ad ſtatum vero quod attinet, ſigna iterum vel negatiua ſunt, vel affirmatiua. Negatiua voco, ex quibus concluditur, hominem non eſſe regenitum. Quae licet non vnius eiusdemque generis ſint, quaedam tamen ita comparata ſunt, vt de rei veritate nos dubitare non ſinant. Si quis enim e. g. ex proaereſi & data opera ea agat, quae voluntati diuinae repugnant, eum regenitum non eſſe, certiſſime inde concludimus. In affirmatiuis cautione omnino opus eſt, cum eorum, quae intus in animis aliorum latent, quae certiſſima ſtatus cuiuslibet hominis ſigna ſunt, conſcii non ſimus: quod ſi tamen ſigna externa, quoad facta & verba, diu & conſtanter conſpirent, certitudine morali, de ſtatu illorum certi eſſe poſſumus. In motibus ſingulis aliorum, aut actionibus externis diiudicandis, maiori adhuc cautione opus eſt: ob ſignorum, quae in his plerumque ſuppetunt, inſufficientiam. Non vlterius itaque hic progrediendum, quam aut probabilitatis, aut certitudinis gradus permittunt. De motibus autem ordinariis intelligenda ſunt, quae diximus; de extraordinariis, in ſequentibus, verba facimus.

§. XIV.

Quae in aliis ſe nobis offerunt, & *δοκιμασίαν* quandam ſeu explorationem poſtulant, iterum aut *extraordinaria* ſunt, aut *ordinaria*, & haec rurſus, vel *naturalia*, vel *ſpiritualia*. In illis ad verbi diuini regulam cuncta diligenter exigenda ſunt, vt ceu ſpurium, & ad fallaciam comparatum ſtatim reiiciatur, quod ei repugnat, aut in fide vel vita aliud quid, quam quod in eo continetur, nobis obtrudit, vel alia vlla ratione, auctoritatem eius, aut ſufficientiam labefactat. Deinde in his omnibus naturae vires ſedulo explorandae, quae in phyſicis operationibus, prout moralibus opponuntur, longe plerumque maiores ſunt, quam vulgo eſſe creduntur, & tum demum, ſi naturae vires aliquid certo excedere cognoſcamus, deque illorum, qui extraordinaria obtendunt, ſinceritate, ſatis nobis conſtet, & quod omnis abſit fallacia,

num ad Deum, an diabolum auctorem, quod iactatur, referendum ſit, diſpiciendum, idque ex ſubiecti conditione, effectibus, circumſtantiis, ſimilibusque characteribus, quantum fieri poteſt, diiudicandum: ita tamen, vt in re obſcura & dubia, ſuſpendatur potius iudicium, quam certi quid pronuntietur.

* Hinc itaque diiudicanda, quae de viſionibus, reuelationibus, raptibus, motibusque ecſtaticis paſſim diſputari ſolent: in quibus quanta naturae vis ſit, & fallacia, conſtat ex iis, quae ſupra *cap. 1. ſect. 5. §. 17. & ſeqq.* docuimus. IOANNES quidem BONA, magnam induſtriam in hiſce explicandis collocauit, & ſigna, quo pacto quae in ecſtaſibus, viſionibus, reuelationibus, diuina ſunt, a naturalibus & diabolicis diſcerni queant, indicauit, *de discret. ſpirituum cap. 14. & ſeqq.* ſed accuratius omnino examen, quae adfert, promerentur, quod inſtituere huius loci non eſt.

§. XV.

Ordinaria & quidem *naturalia*, omnes complectuntur animi dotes, quae per naturam, induſtriam, & exercitationem inſunt, quorſum & dona quaedam, quae vocantur, miniſtrantia, referenda: quae tum demum omnia recte ſe habent, ſi per gratiam ſanctificentur, & legitimus ſobriusque eorum vſus accedat. Vt vero, quibus ſignis & characteribus illa ipſa dona naturalia, innoteſcant, & eorum diuerſitas cognoſcatur, aliunde conſtat, * ita num per gratiam ſanctificata ſint, id vero diſpicere, *δοκιμασίας* ſpiritualis opus eſt. conf. *1 Cor. II, 15. XIV, 29. 1 Theſſ. V, 22.* Sed doctrina hic iterum ipſa, ab ipſis donis doctrinae proponendae & applicandae inſeruientibus, ſedulo diſtinguenda. In illa diiudicanda, ad verbum diuinum & analogiam fidei, vnice reſpiciendum, *Actor. XVII, 11.* vt nec angelo credatur, ſi quid contra euangelii apoſtolici doctrinam protulerit. *Gal. I, 5.* In hiſce vero dignoſcendis, pro certo tenendum, etſi ipſa doctrina, quam tenent, profitentur, docent homines, diuina ſit atque ſupranaturalis, ipſae tamen animi facultates, quae hic in cenſum veniunt, ſeorſim ſpectatae, ſi corda illorum templa ſpiritus ſancti non ſint, nec ipſi regenerationis aut ſanctificationis participes facti, non niſi pro naturalibus, quântumuis excellentes ſint, habendae erunt.

* Speciatim ex auctoribus, ſupra ad §. 5. allegatis: & iis, quae diximus, *element. philoſ. pract. part. 1. cap. 5. §. 7. ſeqq.*

§. XVI.

In ſpiritualium *δοκιμασίᾳ* & exploratione, quoad alios, ita verſandum, vt cuiusque ſtatus, propenſiones, actuumque ſingulorum indoles, per ſigna & characteres, quantum fieri poteſt, exploretur, idque ea fere ratione, qua in ſui ipſius *δοκιμασίᾳ* & exploratione procedendum eſſe, ſupra diximus. Si enim hac ratione ſtatum aliorum, num rege-

regeniti an irregeniti, proficientes, an deficientes ſint, quidue in illorum aut propenſionibus, aut actionibus, naturae, quid gratiae tribuendum, didicerimus, faciliori ratione aut ad meliorem, ſi opus fuerit, eos traducemus mentem, aut imbecillitatibus eorum medebimur.

§. XVII.

Magnam etiam aliorum hominum qua ingenium, qua mores, propenſionesue, eſſe diuerſitatem, conſtat. Quae diuerſitas, cum ex ſingulorum natura, accedentibus cauſſis variis, originem habeat, non tollitur, per conuerſionem, ſed hactenus remanet, vt, quae mala ſunt, emendentur, cetera legitimo modo dirigantur. Sed hanc ipſam diuerſitatem & ingeniorum & propenſionum per certa ſigna & characteres, qui alibi ediſſeruntur, * exploratam habere iuuat, tum, vt quibus quisque officiis & praeſtationibus maxime aptus ſit, intelligatur, tum vt morbi & tentationes, quibus quisque obnoxius eſt, cognoſcantur, & qua ratione iis quam commodiſſime obuiam iri queat, inueſtigetur. Ex dictis vero intelligitur, tum in propria, tum in aliorum vita, emendanda, dirigenda, & gubernanda, hanc de δοκιμασια doctrinam, vſum habere maximum praeſtantiſſimumque.

* conf. dicta ad §. 5.

CAPVT QVINTVM
DE
MEDIIS STVDIVM SANCTITATIS, INCREMENTVMQVE VITAE SPIRITVALIS PROMOVENDI.

Σύνοψις.

DE mediis theologicis hic ſermo eſt, non de philoſophicis, §. I.
Ipſas actiones ſanctas, ſeu bona opera non ſatis commode inter media referri, §. II.
De mediis genuinis vt rite pronuncietur, obſeruandum, quid Deus, quid homo ipſe ad ſanctificationem conferat? §. III.
Ex parte hominis inter media ſanctificationis primo refertur, poenitentia quotidiana, §. IV.
ad quam requiritur agnitio peccatorum: quorſum & pertinet, examen conſcientiae, §. V.
item, dolor ob admiſſa peccata, ſeu praxis contritionis chriſtianae, §. VI.
denique & fides, §. VII.
Accedat, neceſſe eſt, ſerium propoſitum emendandi vitam, §. VIII.
Poenitentia quotidiana, cum carni parum grata ſit, variis nominibus id ſignificantibus, exprimitur, §. IX.
Ad eam, vti & generatim ad vitae ſanctitatem, plurimum confert legitima verbi diuini tractatio, §. X.
Ad quam non ſine iuſta praeparatione accedendum, §. XI.

Tractatio

Tractatio ipsa absoluitur, partim auditione verbi, cuius necessitas ostenditur, §. XII.
partim lectione, cuius indicatur methodus, §. XIII.
De certo tempore, verbi diuini tractationi, destinando, §. XIV.
die sabbathi praecipue eam instituendam, §. XV.
De aliorum librorum, speciatim asceticorum lectione, quid censendum? §. XVI.
De meditatione, §. XVII.
Ad media promouendi studium sanctitatis pertinet quoque praxis legitima sacramentorum, speciatim baptismi, §. XVIII,
& sacrae eucharistiae, §. XIX.
quis ea rite & salutariter vti possit? §. XX.
quando & quoties ea vtendum? §. XXI.
quo pacto praeparatio ad eam comparata esse debeat? §. XXII.
ad vsum eius legitimum & salutarem quid praecipue requiratur? §. XXIII.
quis fructus eius sit & effectus, item signa, dignum aliquem sacrae coenae fuisse conuiuam, §. XXIV.
Oratio quoque ad media promouendi studium sanctitatis pertinet: quo nomine quid intelligatur? §. XXV.
Quid sit mentis eleuatio? in qua consistere dicitur, §. XXVI.
ea non excludit sermonem oris, §. XXVII.
Ad orationem solos regenitos esse idoneos, §. XXVIII.
Legitima ad orandum requiritur praeparatio, §. XXIX.
Adesse debet in ipsa oratione fides, deuotio, feruor, animusque purus, §. XXX.
De perseuerantia in oratione, item de certo tempore orationi destinando, §. XXXI.
Quid a Deo in oratione petendum? §. XXXII.
Summa rerum a Deo petendarum continetur in oratione dominica, §. XXXIII.
Formula haec orationis, ceu omnium perfectissima, merito retinenda: quid de aliis formulis censendum: & sine formulis orandum esse, §. XXXIV.
Orationis vtilitas, necessitas, efficacia, §. XXXV.
De exauditione precum, quando & quousque homo certus esse queat, §. XXXVI.
Ad orationem, & rerum diuinarum, tractationem, plurimum conducit temperantia: vbi & de ieiuniis, §. XXXVII.
itemque vigilantia spiritualis, §. XXXVIII.
Denique & imitatio ad studium sanctitatis plurimum confert, praecipue quidem exempli, quod Christus seruator nobis reliquit, §. XXXIX.
tum & aliorum, sanctitatis laude illustrium, §. XL.
Conuersatio quoque cum hominibus piis & sanctis, §. XLI.
Quo pacto speciatim certis tentationibus obuiam eundum, §. XLII.
De applicatione mediorum rite & prudenter instituenda, §. XLIII.

§ I.

De mediis promouendi studium sanctitatis, incrementumque vitae spiritualis, dum sumus solliciti, ea, vti par est, intelligimus, quae theologiae sunt propria, & a scriptura sacra commendata. Solent namque & philosophi, media afferre, quibus proficere quis in virtute queat, * vti sunt firmum animi propositum, consideratio praemiorum, quae virtutem consequuntur, & incommodorum, quae comitantur vitia, & alia eiusdem generis; sed vt sanctitas christianorum, multis parasangis a virtute philosophica differt, ita mediis quoque istis philosophicis ad rei summam parum proficitur.

* Media haecce philosophica prolixe recensui in *element. philos. pract.* §. 10. *& seqq.* possentque, quae ibi dixi, ex philosophorum, Stoicorum maxime, qui hoc in genere eminent, vt SENECAE, EPICTETI, M. AVRELII ANTONINI, scriptis illustrari. Huc etiam pertinent *ἀσκήσεις* illae veterum philosophorum, Gymnosophistarum, Pythagoraeorum, ad coercenda & perdomanda vitia, speciatim voluptatis cupiditatem, auaritiam, & ambitionem comparatae: qua de re ex instituto dictum in *dissertat. de ἀσκήσει philosophica,* in

in *analectis histor. philos. p. 409. seqq.* Harum autem exercitationum licet vis quaedam sit & efficacia ad impetum prauorum adfectuum infringendum, ne in externa crimina temere erumpant: ad curandos tamen animi morbos & latitantia vitia sananda, minime sufficiunt. Non equidem negauero, vsum quendam mediorum istorum philosophicorum esse posse, si praemittantur, quae christiana disciplina suppeditat, & tum ceu adminicula quaedam adiungantur, rem omnem dirigente vera in Christum fide; absque ista autem cautione, qui ista adhibet, insuper habita ista, quam christiani prae ethnicis hac in re habent, ἐξοχῇ seipsum decipiet turpiter. Multorum tamen ea est imprudentia, vt mediis hisce philosophicis omnia tribuant, neglectis praestantioribus. Eodem ego loco habeo instituta monastica Pontificiorum, maximam partem a gentilium philosophis mutuo accepta, quos ideo nonnulli eorum inter monachos, aut monasticae vitae praecursores, referre non dubitant. Pleraque enim ad exercitationem saltem quandam redeunt, neglecta fide, quae tamen *victoria est, quae mundum vicit*, *1 Ioan. V*, 4. Quo ipso hae exercitationes ab exercitationibus gentilium non differunt. De superstitione, quae in hisce accedit, & opinione meriti, nunc nihil dicam. Sed quaedam etiam absona adoptant, quae & vsu & exemplo in scriptura sacra, multo magis mandato diuino carent, & interdum plus nocent, quam prosunt. Quorsum flagellationes refero, quas nonnulli ex ipsis Pontificiis ceu noxias damnant. vid. *historia flagellantium, de recto & peruerso flagrorum vsu apud christianos*, Parisiis anno MDCC. edita, cuius auctorem BOILAEVM, abbatem esse, ferunt. Mitto reliqua.

§. II.

Ipsas actiones sanctas, seu bona opera, esse media, quibus ad sanctitatem vitae tenditur, quod a quibusdam asseritur, licet, si recte explicetur, admitti queat: * accuratius tamen inter fructus vitae sanctae, actiones sanctas retuleris. Quo magis enim in habituali sanctitate homo regenitus proficit, eo frequentius in actiones sanctas ea erumpet, & hoc ipso suam fertilitatem velut demonstrabit. *Gal. V, 22.* add. *Matth. III, 8. VII, 17. 18.* Ipsa equidem habitualis sanctitas itidem est fructus seu effectus spiritus, quem spiritus sanctus per fidem producit, sed hoc non obstat, quo minus actiones sanctae fructus iterum & effectus habitualis sanctitatis, adeoque itidem spiritus, dicantur. Accedit, quod varia incommoda eam sententiam premant, ** quae ipsas actiones sanctas, ad media proficiendi in sanctitate habituali, refert.

* conf. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part. 3. cap. 1.*

** Etenim si bona opera inter media sanctitatis referuntur, Romanensibus hinc suppeditatur occasio inferendi, ac si bona opera inter principia & caussas salutis etiam locum obtineant. Scio, quo pacto his obuiam iri soleat, distinguendo inter media *caussalia* & *non-caussalia*: vnde ad disputationem, an dentur media non caussalia? deuoluimur. Hisce omnibus opus non esse videretur, si bona opera, quod res ipsa postulat, fructus seu effectus vitae sanctae, non media, dicamus: vti & alias actus seu opera, propensionum habitualium, ex quibus procedunt, effectus censentur. Nec aliud sententiae eius, quam impugnamus, videtur esse fundamentum, quam methodus Aristotelico-scholastica, iuxta quam morum doctrina philosophica ita quandoque proponi solet, vt virtutes habeantur pro mediis summum bonum consequendi: quod tamen nec ex ipsius Aristotelis mente recte fieri, aliis est obseruatum. Nos ista parum mouent. Fieri equidem potest, vt per virtutum christianarum exercitium propensio ad bonum, quae in regenitis est, quodammodo

confirmetur: quorsum nonnulli referunt illud *Rom. VI, 19. sistite membra vestra serua iustitiae, εἰς ἁγιασμόν,* hoc est, vt illi interpretantur: *vt sancti reddamini*: sed hoc nondum sufficit, vt euincatur inde, bona opera esse media sanctitatis, cum hoc velut ex accidenti fiat, vt propensio quaedam seu habitualis dispositio per virtutum exercitium corroboretur: & alia sanctitatis media scriptura praescribat. Verborum apostoli hic quoque sensus esse potest: *vt sancti sitis, vt tales agnoscamini, vt reuera vos sanctos demonstretis.* Pari fere ratione responderi potest ad locum, *2 Petr. I, 5. seqq.*

§. III.

Missis ergo hisce, vt de mediis proficiendi in vitae sanctitate recte statuatur, supponendum ante omnia, sanctificationem esse opus Dei, speciatim spiritus sancti, qui incrementum illud vitae spiritualis operatur, hominesque sanctiores reddit, dum magis magisque ad imaginem suam eos transformat. *Ezech. XX, 12. Es. LXIII, 11. 1 Thessal. V, 23. 2 Thessal. II, 13. Tit. III, 5.* Et licet homo, per vires nouas in regeneratione acceptas, itidem aliquid conferat: hoc tamen in eo praecipue consistit, vt obstacula sanctificationem impedientia remoueat, & ita opus Dei in anima sua promoueat. * conf. *Ioan. XV, 2. 5.*

* Iungenda hic, quae supra diximus, *cap. 1. sect. 1. §. 45.*

§. IV.

Quae cum ita sint, inter media ex parte hominis primo occurrit *poenitentia quotidiana*, quam & alias *poenitentiam stantium* vocant, in quantum ad eam homo, per vires gratiae sibi iam collatas, concurrit. Haec est *purgatio*, de qua passim scriptura loquitur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Tim. II, 21. 1 Ioan. III, 3.* Immo haec est ipsa renouatio & sanctificatio, *intransitiue* accepta, qua homines seipsos renouare & sanctificare dicuntur, *Ezech. XVIII, 32. 2 Cor. VII, 1.* Cumque realem quandam in homine renato mutationem denotet, *terminus* eius, *a quo*, sunt reliquiae peccati, quae post conuersionem remanent, *terminus ad quem*, maiores illae vires spirituales, quae post conuersionem demum acquirendae sunt. Et hoc est, quod *exuere veterem hominem*, ceu vestem indecentem, turpem, foedam, & *induere nouum, Ephes. IV, 22. Col. III, 9. membra terrestria mortificare, Col. III, 5. crucifigere carnem cum cupiditatibus suis, Gal. V, 24.* dicuntur.

§. V.

Ad hancce poenitentiam primo requiritur *agnitio peccatorum*, tum originalis, tum actualium, eorumque omnium, in quantum nobis innotescere possunt, siue corde, siue ore, siue opere fuerint perpetrata; siue omiserimus, quae fieri debebant, siue commiserimus, quae erant vetita. Huc pertinet *quotidianum conscientiae examen*, tantopere & merito quidem commendatum, * dum homo regenitus serio, & accu-

rate

rate in inclinationes & actiones suas inquirit, & cuncta ad legem diuinam exigit, vt quoties, & quantopere ab ea deflexerit, intelligat. Haec est *praxis conscientiae*, vt a nonnullis vocari solet, quae vt recte instituatur, in diuinae legis sensum verum & genuinum accurate est inquirendum. **

* Pudore hic suffundi oportet plurimos christianorum, si cogitemus, ethnicis quibusdam hoc receptum fuisse, vt quotidianum vitae examen instituerent, eo consilio, vt non recte a se facta corrigerent & emendarent. Pythagoraeis cumprimis hoc in vsu fuisse constat. P. Sextium etiam hoc nomine laudat SENECA. *Faciebat hoc*, inquit, *Sextius, vt consummato die, cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es?* Et paucis interiectis: *quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus, cognoscit de moribus suis?* Tum de seipso pergit: *Vtor hac potestate, & quotidie apud me caussam dico: cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit vxor, moris iam mei conscia, totum diem meum scrutor, facta & dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo; quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: vide, ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco; de ira lib. 3. cap.* 36. add. IVSTVS LIPSIVS *manuduct. ad philos. Stoic. lib. 3. dissertat.* 34. Quod quidem istorum virorum institutum ecquis non laudet? etsi ob verae poenitentiae ignorantiam, non eum, quem poterant, inde perceperint fructum. Ob diuinae enim legis, prout in scriptura nobis reuelata est, ignorantiam, multa pro peccatis non habuerunt, quae grauissima tamen sunt peccata, & intimam naturae humanae corruptionem, non cognouerunt, multo minus veram rationem placandi Numinis iram, tranquillitatemque veram conscientiae obtinendi, intellexerunt. Haec autem cum longe rectius edocti sint, aut edoceri queant christiani, longe aliter in peccatorum suorum agnitione, & quotidiano conscientiae examine versari possunt. Quod si hoc intermittant, committent profecto, vt ethnicis istis ἀνεκτότερον futurum sit ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, quam istis, *Matth. XI*, 22.

** Ne scilicet, more pharisaico, peccata externa & grauiora saltem pro peccatis habeamus, missis internis & leuioribus: quem istorum hominum errorem ex instituto redarguit seruator, *Matth. V*, 20. *seqq.* Ad specialia si descendere vellemus, summa totius legis hic repetenda esset, item quae de conscientia, eiusque morbis & sanitate alibi dicta sunt, quod huius loci non est. Interim conf. GISBERTVS VOETIVS in *asceticis cap.* 8. *p.* 288. *seqq.*

§. VI.

Adsit etiam necesse est, *dolor animi*, quo ob admissa peccata intime afficiatur homo regenitus, eaque serio detestetur, non tantum propter poenas, quas attrahunt, sed vel maxime propter ipsam peccatorum foeditatem, & quod Deum, patrem suum benignissimum offenderit. * Qui quidem dolor, licet non vno eodemque modo & gradu apud omnes, aut eosdem omni tempore deprehendatur, vt tamen verus & non fucatus sit, necesse est, nisi nos ipsos decipere turpiter velimus. *Psalm. VI, 7. CXXX, 1. 2 Cor. VII, 9.* Et haec est *praxis contritionis christianae.*

* Recte & luculenter hac de re disserit B. IO. GVIL. BAIERVS noster: *equidem intuitu poenae*, inquit, *peccando contractae, dolere, aequum est, ac necesse: verum haec neque vnica, nec praecipua caussa esse debet. Nam & oderunt peccare mali formidine poenae: dolent peccasse, inflicta aut imminente poena. Sed in poenitentia christiana dolor pro obiecto*

aut

aut motiuo genuino, aut primario habere debet ipsam peccati rationem formalem, quae est violatio legis, &, quam haec inuoluit, offensam Dei optimi maximi. Vnde & pudor peccatorum poenitentibus tribuitur, quando v. g. Ezechiel. cap. XVI, 61. futuram iudaicae gentis poenitentiam praedicens, ait: recordata viarum tuarum, pudore suffunderis &c. compend. theolog. moral. part. 3. cap. 5. §. 5. p. 220. Et hoc est, quod nonnulli obseruant, ad dolorem hunc excitandum & augendum concurrere amorem Dei, vt, quo purior sincerior que hic fuerit, eo magis doleamus, quod benignissimum istum patrem peccatis nostris laeserimus. Huc illud B. LVTHERI *tom. 1. Ienens. latin. de poenit. & confess. fol. 13.* pertinet: *poenitentia debet esse dulcis, & ex dulcedine in iram descendere ad odium peccati: amor enim est vinculum perpetuum, quia voluntarium. Igitur persuade homini primum vt diligat iustitiam, & sine magisterio tuo conteretur de peccato: diligat Christum, & statim sui prodigus odio habebit seipsum: sic Psalm XLV. dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem: prius, inquit, dilexisti iustitiam, & sic odisti iniquitatem.* Similia passim & alibi in scriptis LVTHERI leguntur: quibus addenda, quae eundem fere in modum differit B. IO. ARNDIVS de *vero christianismo, lib. 3. cap. 7.* Sunt tamen haec & similia caute accipienda, ne distinguenda confundamus, & vt caussas, ex quibus aut per se aut per accidens dolor ob peccata fluit, discernamus, cumprimis autem, vt, quod inter poenitentiam stantium & lapsorum intercedit discrimen, probe obseruemus. Quae enim de regenitis, quorum est poenitentia stantium, & de quibus hic loquimur, dicuntur, non perinde ad irregenitos adplicari possunt. His enim amor Dei, aut motus, qui amorem Dei, vel eius concursum supponunt, tribui nequeunt, quia, vt contritionem sequitur fides, ita ex fide demum gignitur amor Dei. Quo nomine scholasticos recte refellit B. IO. MVSAEVS noster, quod, *contritionem* omnem ex charitate, seu dilectione Dei super omnia, proficisci debere, contendant, eam displicentiam & dolorem, quem quis de peccatis vel ex turpitudine eorum, vel ex gehennae & poenae metu concipit, *attritionem* vocantes: recteque docet, dilectionem Dei supra omnia, viribus naturae acquisitam, commentum esse mere Pelagianum, in *thesibus theolog. de conuersione hominis peccatoris ad Deum, seu de resipiscentia, §. 30. seqq.* Addenda sunt, quae hac de re leguntur in *apologia Aug. confess. p. 165.*

§. VII.

Accedit denique *fides*, ceu pars poenitentiae latius acceptae, constans notitia, assensu & fiducia, * immo quoad singulas partes incrementa sumens. Nimirum, non tantum nosse & pro veris habere debet regenitus, quae de reconciliatione hominum peccatorum per meritum sanguinemque Christi in scriptura sacra Deus reuelauit, sed insigni quoque flagrare desiderio, vt diuini huius beneficii particeps fiat: quod est, *esurire & sitire iustitiam, Matth. V, 6.* & toto denique animo, in merito Christi acquiescere, certus quippe, & sua propter illud remissa & condonata sibi esse peccata. Hoc est *accedere ad Deum μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, Ebr. X, 22.*

* Supponimus, quae de fide eiusque partibus alibi latius & ex instituto disputari solent. Sunt equidem, qui plures, quam tres istos commemoratos, fidei actus, notitiam, assensum, & fiduciam, constituunt, quos inter & HERMANNVS WITSIVS est, *exercit. 3. in symbol. apostol. §. 8. seqq.* At sine necessitate, cum cuncta, quae ad fidem proprie sic dictam pertinent, ad tres istos actus commode reuocari queant. Interim non male idem auctor monet §. 3. in praxi fidei ordinem actuum fidei non semper tam distinctum esse, quam in theoria proponitur. Patet autem ex dictis, immo ex ipsa natura fidei, quod nunquam non se nobis occasio, qua fides nostra se exercere possit ac debeat, offerat: & haec est *praxis illa fidei,*

fidei, de qua & GISBERTVS VOETIVS quaedam monet, *disput. de praxi fidei, part. 2. disput. selectar.* sed vt more suo ἀλλότρια varia admisceat.

§. VIII.

Haec autem, quae hactenus diximus, vt praecipue ad abolitionem praeteritorum spectant, quae arctiorem hominis cum Deo vnionem impedire, & hinc gratiosum Numinis ad sanctificationem influxum, sufflaminare poterant, ita ratione futurorum accedere debet & *desiderium*, & constans firmumque *animi propositum*, in omnibus se componendi ad voluntatem Numinis, & ea, quae illi aduersantur, diligenter euitandi, carnem quoque cum suis concupiscentiis, magis magisque crucifigendi. Nec intra votum aut propositum, res subsistere debet, * sed ipse actus, accedat necesse est. Quo saepius enim & fortius carnis motus repelluntur, eo magis imminuitur vis peccati nobis adhaerentis, & impedimenta recipiendi augmentum virium diuinarum remouentur. Idque per fidem, qua mundum vincimus. *1 Ioan. V, 4. 5.* Est hic effectus fidei, *subiectiuus*, ** vt nonnulli vocant, a quo *obiectiuum*, de quo antea diximus, distinguunt.

* Propositum enim, quod nunquam executioni datur, & inefficax manet, serium non fuisse, inde intelligitur. Et hinc, num tota poenitentia seria, an vero hypocritica fuerit? quodammodo colligere licet. Ad homines vero, qui sibi videntur propositum aliquod emendandi vitam habere, quod tamen reuera non habent, adplicari potest illud SALOMONIS: *desideria pigri interficiunt eum, Prouerb. XXI,* 2. 5. Quemadmodum enim in rebus oeconomicis, de quibus sapientissimo regi sermo est, sese res habet, vt ignaui homines votis & desideriis parum proficiant, sed frustra iis excrucientur & enecentur, nisi manum tandem operi admoueant: eadem quoque ratione vota nuda & inefficacia, quibus res ipsa non respondet, in spiritualibus ignauiam quandam atque desidiam produnt.

** Ita breuiter & perspicue rem omnem exprimit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotat. ad Ioan. Olearii theolog. moral. p.127. Effectus fidei subiectiuus*, inquit, *dicitur, qui reuera in homine, tanquam subiecto, per fidem producitur. Atque hic effectus est renouatio, quae fit, quando fides inclinat voluntatem hominis renati ad virtutes christianas, & nouitatem vitae, vt prauis concupiscentiis resistat, & bonis operibus det operam* add. 2 Petr. I, 5. Plura hac de re alibi.

§. IX.

Renouatio ista, seu poenitentia quotidiana, * cum coniuncta sit cum incommodis, carni & sanguini parum gratis, cum inuiti admodum a cupiditatibus suis se abstrahi patiantur homines, ratio patet, cur per locutiones summum dolorem significantes in scriptura sacra exprimatur. ** Quales sunt, *crucifixio carnis cum cupiditatibus suis, Gal. I, 24. abscissio & mortificatio membrorum, Matth. XVIII, 8. 9. Coloss. III, 5. circumcisio cordis, Rom. II, 29. purgatio veteris fermenti, 1 Cor. V, 7. 8.* & similes. Licet enim pleraeque istarum locutionum latius pateant

teant

teant & ad omnem prauarum cupiditatum oppreſſionem & coercitionem pertineant, nihil tamen obſtat, quo minus, ſpeciatim ad renouationem, quae in *poenitentia* fit *quotidiana*, referantur.

* *Quotidianam* ſubinde hanc vocamus poenitentiam, ſeu renouationem, eo quod eam repetendi neceſsitas quotidie nobis incumbat. Idque ex perpetuis carnis, aliorumque hoſtium ſpiritualium inſultibus, quibus expoſiti ſunt chriſtiani, ſatis patet. Vnde & error illorum, qui amplioribus periodis poenitentiam hancce ſtantium circumſcribunt, eamque tum demum neceſſariam putant, cum ſacra euchariſtia vti volunt, aut cum magiſtratus auctoritate, vel imminentium calamitatum periculo ad eam inuitantur, manifeſtus eſt. Enimuero, licet tum peculiaris ratio accedat, cur accuratius vitae examen inſtituere debeamus: periculi tamen, in quo regeniti omnes verſantur, ſe ignarum prorſus demonſtraret, qui eousque omnem renouationem ſeu poenitentiam differre velit. Probabile autem admodum eſt, eos, qui in iſto errore verſantur, diſcrimen inter poenitentiam ſtantium & lapſorum prorſus ignorare, & grauiſsimo inſuper verſari in errore, indulgere hominem proaereticis peccatis poſſe, modo ſtatis temporibus peccata ſua confiteatur, ſeque illorum poenitere teſtetur. Quo quidem errore, licet admodum communi, nihil pernicioſius vnquam cogitari poteſt. Nec tamen is ſenſus eſt, cum *quotidianam poenitentiam* dicimus, ac ſi non aliquando ſpecialiori quadam ratione ad hocce negotium accedendum ſit, cum animi ſtatus hoc exigit; aut ac ſi certis horis, matutinis aut veſpertinis, ita ſe adſtringere oporteat, vt per reliquum diei ſpatium de animae ſalute non ſimus ſolliciti: minime gentium: ſed hoc volumus, eum eſſe animae noſtrae ſtatum, ut quotidie iſta renouatione nobis opus ſit, ita tamen, vt ſtatus ipſius, in quo verſamur, & neceſſitatis, quae nos circumſtat, magis rationem habeamus, quam temporis: nec huic ita nos alligemus, vt non maior illius apud nos cura ſit.

** Atque inde eſt, quod poenitentia haec quotidiana carni & ſanguini, ſi ſeria ſit, adeo ingrata, *crucis* nomine veniat, quae ſolis regenitis ſit propria, quamque *quotidie* in ſe ſuſcipere iubentur, qui in numero diſcipulorum Chriſti haberi cupiunt. *Luc. IX*, 23. *Matth. XVI*, 24. Licet enim piis hominibus nec alia incommoda & calamitates externae deſint: communes tamen iſtae illis ſunt cum hominibus improbis, quibus itidem cum infamia, paupertate, morbis, aliis calamitatibus eſt colluctandum: at iſta, quae ex poenitentia quotidiana oriuntur, incommoda, tantum regenitis conueniunt. Legendus ea de re B. IO. ARNDIVS, *veri chriſtianiſmi lib.* 1. *cap.* 4. item *cap.* 9. & 32.

§. X.

Ad poenitentiam quotidianam rite inſtituendam, immo generatim ad ſtudium ſanctitatis promouendum, plurimum confert *legitima verbi diuini tractatio.* Vnde & haec, non vltimum inter media conſervandi & augendi vitam ſpiritualem, tenet locum. Legitimam autem dixi verbi diuini tractationem. Qui enim non ea, qua decet, ratione, hac in re verſantur, ſibi ipſis imputent, ſi ſperato excidant fructu.

§. XI.

Vt ergo legitima ſit verbi diuini tractatio, ſine debita praeparatione ad eam non eſt accedendum. Praeparatio autem in eo conſiſtit, vt collectis omnibus animi viribus, rei grauitatem probe ponderemus, ſcopumque, quem conſtitutum atque praefixum habemus, conſideremus, quippe qui non alius eſſe debet, quam vt in fide & ſanctitate vitae proficiamus, & denique vt noſtrae infirmitatis & impotentiae

memo-

memores, diuini ſpiritus auxilium deuotis precibus a Deo petamus. Qui ſapientiam huius ſeculi ſaltem in diuinis litteris quaerunt, aut eas diſcunt, vt eruditi euadant, & hac ratione ad opes & honores peruenire queant, oppido peruerſe agunt, exiſtimantes, *pietatem lucrum eſſe*, *1 Tim. VI, 5.* Cuius ſtultitiae ſuae grauiſſimas etiam dabunt poenas, expertes dum remanent theſauri iſtius, quem ex ſcriptura referunt, qui, vt decet, recto animo & humili mente eam ſcrutantur.

§. XII.

Tractatio ipſa verbi diuini partim *lectione*, partim *auditione* abſoluitur, non excluſa meditatione, de qua deinceps dicetur. Nec calculum promerentur, qui auditionem contemnunt, aut negligunt, cum iſti quidem ſibi ſolis ſapere videantur, arrogantiamque prodant, & a ſimplicitate chriſtiana multum ſe abeſſe demonſtrent. Habet namque auditio commoda plurima. * Vehementius ſaepe afficit viua vox, excitatque attentionem, vt accuratius percipiantur, & altius in animum penetrent hinc & firmius retineantur, quae audiuntur, quam quae leguntur. Accedit, quod illi qui viua voce docent, adplicationem ſpecialius, ad auditorum ſtatum & conditionem inſtituere, praeiudicia, quibus laborant, remouere, & ita fortius conſtringere animos, & per verbum veritatis in viam reducere queant. Hinc apoſtoli eorumque ſucceſſores, & antiqui eccleſiae doctores, nullam occaſionem viua voce docendi, verbumque praedicandi praetermiſerunt. Quodſi etiam contingat, verbum diuinum non ea fidelitate ac prudentia proponi, qua decebat, aut aliena admiſceri, non tamen ideo omnis reſpuenda eſt auditio, cum inter minus recte & prudenter dicta, adeſſe adhuc quaedam poſſint, quae nos erudiant, animumque afficiant.

* Quantum in litterarum ſtudiis viuae vocis inſtitutio commodi adferat, & quam male ſibi conſulant αὐτοδίδακτοι, pluribus a me expoſitum, in *diſſertat. de cultura ingenii cap. 3. §.* *in ſelectis iuris nat. & gent. p. 406.* Quae quidem eiusmodi ſunt, vt in verbi diuini tractatione, quae omnibus hominibus incumbit, locum inueniant. Multum ſibi nocent, qui auditionem reſpuunt, vbi copia eius illis fieri poteſt, ex ſola lectione ſe proficere poſſe ſatis, exiſtimantes. Rationes, quas obtendunt, qui concionibus ſacris intereſſe nolunt, tam leues ſunt, vt, quia eas proferunt, ingenii ſaltem ſtupiditatem, aut mentem profanam prodant. Sed non vtile modo eſt ac ſalutare, cum lectione coniungere auditionem, ſed noſtri quoque officii, diuina id diſerte a nobis exigente lege, vt conuentibus ſacris, quando licet, interſimus, vt in parte ſequenti copioſius & ex inſtituto demonſtrabimus.

§. XIII.

Lectio ſcripturae ita inſtituenda, vt per ſcopi, connexionisque conſiderationem, ſenſum eius verum & genuinum, pro viribus a Deo conceſſis, inueſtigemus, tum ea eruamus, quae ad fidem & vitam per-

pertinent, iis immoremur, & denique adplicatione instituta, statum nostrum accurate exploremus. Iuuatque omnino certum hic obseruare ordinem, modo non nimis hoc scrupulose fiat. * Nec enim refert, quantum quis legerit, aut quoties scripturam sacram perlegerit (vnde vanae & inanis gloriolae argumentum quandoque nonnulli capiunt) sed quam bene, quo animo, quaue vtilitate. Cumprimis adfectuum, statusque animi, in quo quisque versatur, habenda est ratio, vt ea legantur, quae huic maxime sunt accommodata.

* Loquimur de ea scripturae lectione, quae non ab eruditis, sed ab hominibus christianis, requiritur. Eruditis ea, quae per media hermeneutica verum & genuinum sensum, etiam in locis difficilioribus eruit, propria est. At quorumuis etiam christianorum est, pro viribus a Deo concessis scrutari scripturam, quae in iis, quae ad fidem & mores pertinent, ita est plana & perspicua, vt quilibet, quantumuis eruditionis expers, hauriri ex ea queat, quae excitandae, alendae, fouendae fidei, moribusque formandis inseruiant. Idque haud difficulter fieri potest, si modo ea, quae hic suppeditamus, probe obseruentur.

§. XIV.

Hinc & quid de *tempore*, tractationi verbi diuini destinando, sentiendum sit, patet. Recte quidem agunt, qui quotidie certum tempus lectioni scripturae sacrae consecrant: * imprudenter tamen ageret, quia ita illi se adstringeret, vt vltra istius temporis spatium lectionem producere nollet, si aut animi ardor, aut partium scripturae, in quibus versatur, connexio, aliud quid iuberet, aut non ad animi potius sui statum, alio tempore medicinam istam spiritualem postulantem, quam ad tempus semel praescriptum, attendere vellet.

* Et hinc etiam patet, quid de *calendariis*, quae vocant, *biblicis*, sit sentiendum. Visum namque nonnullis, vniuersam scripturam sacram per certa pensa, quotidie absoluenda, ita partiri, vt per anni spatium lectio eius ad finem perducatur, quorundam autem librorum, e. g. Psalmorum, semel, aut saepius repetatur. Cuius quidem consuetudinis exemplum iam in veteri ecclesia sibi nonnulli inuenisse visi sunt, idque ex iure canonico *distinct.* 15. *can. S. Romana* &c. colligunt. Immo iam apostolorum tempore omnes sacros libros intra anni circulum fuisse praelectos, nonnulli, sed lubrico admodum fundamento innixi, contendunt. Commendat idem institutum ANDREAS HYPERIVS, in libro de *sacrae scripturae lectione quotidiana*: eoque calendaria biblica varia, editionibus quibusdam bibliorum Germanicis praefigi solita, comparata sunt. Nec istud ego vituperauero, sed omni laude dignum censeo, modo abusus absit & superstitio. Qua de re etiam atque etiam monendi sunt scripturae sacrae lectores. Primo namque contingere potest, vt nonnulli omnem christianismi praxin in eo constituant, si pensum, quod in scriptura quotidie legendum est, absoluerint. Exempla hoc docent: homines ebrietati, aliisque vitiis deditos, magnam inde pietatis captasse laudem, quod quotannis scripturae sacrae lectionem absoluant. Deinde, id quoque euenire potest, vt quis in scripturae lectione non tam de aedificatione, quam de penso absoluendo, sollicitus sit. Quo ipso omni lectionis fructu priuabitur. Accedit, quod illa scripturae portio, quae iuxta praescriptum legenda est, non semper statui animi sit accommodata: cum fructus maior sperandus sit, si legantur interdum, quae animi statui sunt conuenientia. Et ne regeras, in hominum, qui

litteras

teras ignorant, in quorum praecipue gratiam calendaria eiusmodi concinnantur, viribus non esse positum, talia seligere, obseruari velim, aeque facile esse designare loca quaedam & capita, quae diuersis statibus & tentationibus hominum conueniunt, ac calendaria scribere biblica. Denique dispiciendum, ne attentio impediatur, si temporis forte angustia non permittat pensum absoluere, & nobis tamen persuadeamus, id necessario absoluendum esse: vnde non potest non contingere, vt verba legantur citissime, sed sine sensu. Haec similiaue si euitentur incommoda, cetera satis bene se habent.

§. XV.

Licet autem quotidie, verbi diuini tractatio instituenda ab illis sit, qui in vitae sanctitate rite proficere cupiunt, speciatim tamen tum reliquis exercitationibus spiritualibus, tum huic, quae circa verbum divinum versatur, merito consecratur dies dominica. * Hanc enim tum demum ex Numinis praescripto, & ea, vt par est, ratione, celebramus, si non tam de corporis, quam animi quiete simus solliciti, & hunc ab omni rerum huius seculi commercio abstrahentes, verbi diuini legitima tractatione, beneficiorumque diuinorum recordatione reficiamus, & ad continuandum strenue, quem ingressi sumus, cursum, excitemus. Hinc & nonnulli, inter media promouendi studium sanctitatis referre solent, *praxin legitimam sabbathi*.

* Praeter alios, ἐμφατικῶς hoc monuit B. IO. ARNDIVS, in *informatorio biblico*, cuius pauca, sed lectu digna, hac de re sunt verba. Supponimus nunc, hominem insuper iure diuino ad sabbathi, vel potius diei dominicae, sanctificationem esse obligatum: eiusque sanctificationis partem praecipuam esse verbi diuini auditionem, lectionem & meditationem. Qua de re in *iurisprudentia diuina* ex instituto.

§. XVI.

Praeter scripturam sacram ad studium sanctitatis aliquid etiam *aliorum librorum asceticorum*, & in quibus aut fidei dogmata explicantur, aut vitae christianae praecepta inculcantur, confert lectio. * Sed magna & diligenti hic opus est circumspectione, ne plus damni, quam emolumenti, eiusmodi lectio adferat. Legendi itaque sunt eiusmodi saltem scriptores, qui veritatem pure & integre, sine admixtis erroribus, proponunt. Venenum abesse debet, vbi medicina quaeritur. Legendi sunt, qui sine pompa, aut ingenii & eruditionis ostentatione, diuina tractant, christianae simplicitati vbique studentes. Qui enim de rebus diuinis ita scribunt, praesertim si in ascetico genere versentur, vt sui potius nominis, quam Dei, gloriam quaerere videantur, tantum abest, vt profectus in vita christiana promoueant, vt eos impediant potius. Dispiciendum denique sedulo, ne eiusmodi librorum lectio, praeferatur lectioni scripturae sacrae, vel illa ita nos patiamur capi, vt hanc postponamus. Perinde enim hoc esset, ac si quis ex riuulis libentius bibere vellet, quam ex ipsis fontibus.

Praecipuos, qui huic instituto accommodati sunt, indicauimus supra in *prolegom.* §. 25 Optandum vero esset, ne nimia eiusmodi scriptorum copia orbis obrueretur. Inde enim contingit, vt suppressis melioribus, leuioris notae scripta vbiique regnent, & per omnium manus volitent. Praecipue vero veterum scripta fere ignorantur, cum nimia recentiorum copia locum illis non concedat. Non errauerit, qui B. LVTHERI nostri, & IO. ARNDII, prae reliquis diligentius legerit.

§. XVII.

Ad lectionem, aut etiam auditionem, verbi, accedere debet *meditatio.** Quae adeo hoc nomine inter media studium sanctitatis promovendi, recte refertur. Quae enim ex lectione aut auditione verbi percepimus, sedulo mente pertractanda, & ponderanda sunt, vt ad fidei & vitae vsum transferantur. Sed seorsim quoque ita institui meditatio potest, vt, quae de Deo, eiusque essentia, voluntate, operibus, nobis innotuerunt, reputemus nobiscum. Speciatim opera diuina, tum in regno gratiae, tum in regno naturae, quae quotidie se nobis magno numero offerunt, promptissimam meditandi occasionem nobis suppeditant. Hinc enim mox prouidentiam, mox sapientiam, mox iustitiam, mox benignitatem Numinis admirandi, amplissimus nobis aperitur campus. Sed principem inter obiecta meditationis locum, merito tenet passio atque mors Iesu Christi. Haec nunquam non, animo nostro obuersari debet, ad alendam fouendamque pietatem & studium sanctitatis excitandum, vel maxime comparata. Vt vero rite meditatio procedat, iuuat mentem ab eiusmodi obiectis, quantum fieri potest, auertere, quae distrahere aliorsum cogitationes poterant, & reliqua etiam meditationis impedimenta remouere.

* Quantum ceteroquin in humana eruditione acquirenda valeat *meditatio*, aliunde constat. Notumque est illud PERIANDRI: μελέτα τὸ πᾶν. Quod pluribus explicat EDMVNDVS RICHERIVS, in *obstetrice animor. cap.* 9. *pag.* 248. Addenda, quae diximus, in dissertat. de *cultura ingenii, cap.* 3. §. 10. In sacrarum rerum cognitione salutari, qui rite proficere cupit, illi itidem necessaria est meditatio. Haec si non accedat, auditio pariter ac lectio parum iuuabunt. Meditatio efficit, vt in succum & sanguinem conuertantur lecta & audita, & ita ad vsum tandem transferantur. Exemplum nobis praebet beatissima virgo Maria, de qua Lucas: ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς, *cap.* I, 19. Vbi voce συμβάλλειν tam eleganter exprimitur actus meditandi, vt elegantius exprimi nequeat. Ad meditationem quodammodo spectant, quae mystici quidam scriptores de *contemplatione* tradunt. Sed talia passim admiscent, quae, accuratiori examini subiecta, admitti nequeunt, & captum praeterea ac conditionem hominum in hac vita excedere videntur. Certe qui de contemplatione ita loquuntur, vt in ea finem velut vitae christianae constituant, non satis mea opinione perpendunt, quid scribant statuantue. Verum est, quod status beatorum post hanc vitam per *intuitionem* describatur 1 *Ioan.* III, 2. alibique: sed id quoque notum est, scripturam sacram frequenter ea, quae ad vtramque animae facultatem, intellectum & voluntatem pertinent, vocibus vnius actum significantibus, exprimere. Constat praeterea, intelligendi seu cognoscendi actus esse propter actus voluntatis. A statu etiam vitae futurae minus recte argumentum ducitur ad statum huius vitae. Intuitio illa beatorum longe alterius generis est, quam cognitio

cognitio & meditatio viatorum. Interim isti haec confundere videntur. Nobis itaque meditatio non pro fine habetur, sed inter media refertur proficiendi in vita sancta, idque pro vitae huius conditione, ideoque obiecta eius, finem, & adiumenta paucis indicauimus. Quo pacto, quae mystici de contemplatione tradunt, in sano sensu de meditatione accipi queant, ostendit BALTHASAR KÖPKENIVS, in *theologia mystica*, seu *ascetica* Germanice edita, *cap.* 2. §. 4. *p.* 92. *seqq.*

§. XVIII.

Ad media promouendi studium sanctitatis porro referimus, *vsum* legitimum, atque *praxin sacramentorum.* Et ad *baptismum* quidem quod attinet, ad vitae sanctitatem plurimum confert, si federis baptismalis memores simus, & an etiam diligenter & exacte eius obseruemus conditiones? exploremus. *1 Petr. III, 21.* * Quod etsi quouis tempore fieri queat, & debeat, cumprimis tamen hoc nostri est officii, cum actui baptismali nos interesse oportet, vel temporis ratio, aut alia quaedam hoc a nobis exigit caussa.

* Quo sensu baptismus hic dicatur *συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν*? inter viros doctos varie disputatur. Sunt, qui *ἐπερώτημα stipulationem* vertunt, notantque, apud antiquos iuris interpretes verbi *ἐπερωτῶμαι* hanc esse notionem, vt significet, *promitto, spondeo.* Quorsum & B. LVTHERI versio Germanica collineat: nec a re ipsa hoc est alienum, cum reuera in baptismo fit stipulatio quaedam, quia per eum de gratia diuina certi reddimur, & in eo spiritum sanctum ceu pignus diuinae gratiae accipimus: quemadmodum vice versa bonae conscientiae studium polliceatur necesse est, qui hac ratione in fedus cum Deo recipitur. Nulla tamen nos cogit necessitas, vt a recepta & vsitata vocum *ἐπερωτάω* & *ἐπερώτημα* significatione discedamus, quae est, *interrogo, interrogatio:* conf. *Matth.* XII, 10. *Luc.* XVII, 20. *Ioann.* XVIII, 20. Et verba Petri hanc significationem omnino admittunt, quorum plenus & integer sensus hic erit: baptismus non est externa sordium corporis ablutio, seu interior ablutio sordium animi, vnde oriatur conscientiae bonae *ἐπερώτημα*, vt & interrogari conscientiam nostram a Deo sustineamus, vtpote mundatam & ob gratiae diuinae certitudinem tranquillam, atque securam, & respondere Deo prompte possimus, *corda adspersi a mala conscientia & abluti a peccatis aqua baptismi*, *Ebr.* X, 22. atque *mundati sanguine Christi ab operibus mortuis*, *Ebr.* IX, 14. id est, a peccatis puram & pacatam conscientiam habemus. conf. ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.* Significatio vocis *ἐπερώτημα*, qua *interrogationem* denotat, pluribus confirmatur in libro, multiplici eruditione referto, cui titulus: *Vesperae Groeninganae*, qui Amstelodami MDCXCVIII. prodiit, *colloq.* 3. *p.* 35. *seqq.* sed tamen, vt sensus alius verborum Petri inde eruatur. Cum enim auctor, qui hanc ibi sententiam profert, receptam hanc esse vocis *ἐπερωτάω* significationem probasset, qua interrogare significat, & inter alia erudite monuisset, HESYCHIVM *ἐρωτησώμεθα* explicare per *πυθόμεθα*, quae vox vsurpari soleat, cum agitur de consulendo oraculo, cum etiam sententiam eorum, qui vocem istam h. l. per *sponsionem*, vel *stipulationem*, vertunt, reiecisset, suam ita explicat mentem; *vnde colligo*, inquit, *ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς esse proprie interrogationem bonae conscientiae, qua Deus consulitur, & ab eo rationem dirigendae vitae nostrae postulamus. Hoc sensu accepit hanc vocem Dorotheus, in διδασκαλ. οὐδέποτε συνεχώρησα λογισμῷ πείθεσθαι ἐμαυτῷ ἄνευ ἐπερωτήσεως, meis ipsius ratiociniis nunquam sum obsecutus, quin alium aliquem consuluerim.* Et ibid. *σπουδάσατε ἐπερωτᾷν ἀδελφοὶ, καὶ μὴ στοιχεῖν ἑαυτοῖς, nolite aliis inconsultis, vestra ipsorum placita sequi; studiosi estote alios consulere, nec eam statim inire viam, quae vobis arrisit. Cum fidelis poenitens ad Deum accedit, tanquam ad oraculum, illum consul-*

 turus,

turus, & ab illo docendus, qua ratione vitam suam instituat, dicendo cum Paulo, quid vis a me fieri? vel cum adolescente euangelico, de quo Matth. XIX, 16. *quid a me fieri oportet, vt salutem consequar? cum certo obsequendi proposito, & voluntatem suam Dei voluntati subiiciendi, firmum hoc propositum sincerae, vniuersalis, intemeratae, & nunquam violandae obedientiae cum animo recti conscio, illud est, quod Petrus opponit* βαπτίσματι σαρκὸς & ῥύπου ἀποθέσει *in illa corporis ablutione, quae est mera ceremonia qua significatur ea animi dispositio & submissio conscientiae Deo nos docturo, & praecepturo, quid a nobis exigat, vt salutis compotes euadamus, sine qua baptismus esset ceremonia inanis & omni fructu vacua &c.* In quibus viri docti verbis id quidem reprehensione dignum, quod baptismum externum pro *mera ceremonia* habere videatur, cum aliunde constet, eum simul esse medium efficax producendi fidem in infantibus, & eandem confirmandi ac augendi in adultis. Quod ad rem ipsam attinet, prior equidem praeferenda nobis videtur sententia, sed posteriorem tamen cum ea quodammodo coniungi posse, existimo. Si enim hominis regeniti hic est character, vt conscientiam suam interrogari sustineat a Deo, cum sanguine Christi eam mundatam & purgatam a peccatorum sordibus sciat; eiusdem profecto etiam est, dare operam, ne peccatorum sordibus eam iterum contaminet, sed potius, vt Deum ceu oraculum consulat & interroget, quid porro a se fieri velit, vt in fide perseueret & in vitae sanctitate proficiat, seu vt cognoscat, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον, *Rom.* XII, 2. Et haec est praestantissima *baptismi praxis*, si in ista interrogatione & inquisitione voluntatis diuinae quotidie pergamus, cum firmissimo proposito eidem in omnibus nos subiiciendi.

§. XIX.

Sacrae eucharistiae, alia est ratio quam baptismi. Vt enim hic semel rite collatus non repetitur; ita illa saepius vti fas est, idque ad labascentes vires spirituales restituendas, augendasque.* Quin itaque inter media promouendi vitae sanctitatem eaque efficacissima, locum obtineat haud vltimum, nemo de hocce sacramento sanam fouens sententiam, dubitauerit. At proderit tum demum sacra eucharistia, si quis ea recte vtatur. Indignis enim sacrae huius coenae conuiuis, grauissima potius inde imminere pericula, nouimus. conf. *1 Cor. XI, 27.*

* Vt enim cibus & potus naturalis ad conseruandas & augendas vires corporis necessarius est, ita ad animi vires spirituales conseruandas augendasque comparata est sacra eucharistia, in qua verum corpus verumque sanguinem Christi accipimus. Hinc & eleganter a CHRYSOSTOMO vocatur τροφὴ πνευματικὴ, *cibus spiritualis.* Πηροῦται, inquit, ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ μετέχωμεν τῆς πνευματικῆς τροφῆς, *corrumpitur anima nostra, si cibi spiritualis non reddamur participes. homil. 3. in epist. ad Ephes.*

§. XX.

Si ergo quaeratur, quis sacra coena vti debeat, ac possit? respondemus, omnes illos hoc rite facere posse & cum fructu, qui habent facultatem seipsos explorandi. *1 Cor. XI, 28.* Vti vero illi, qui rationis vsu destituuntur, ad δοκιμασίαν plane sunt inidonei, ita recte spiritualis δοκιμασία, de qua Paulus loquitur, non nisi a regenitis institui potest. Et hosce demum salutariter & cum fructu, si ea qua decet, ratione accedant, eucharistia sacra vti posse, inde quoque palam est, quod ad confirmationem, augmentumque fidei, & vitae spiri-

ſpiritualis hocce ſacramentum ſpectet. * Qui autem fide & vita ſpirituali adhuc deſtituuntur, nec dum conuerſi aut regeniti ſunt, in iis fides & vita ſpiritualis nec confirmari nec augeri poteſt. In hoc itaque ſtatu qui ſe conſtitutos norunt, ſe conuertere prius ad Dominum debent, quam ad ſacram coenam accedant, niſi grauiſſima Dei iudicia, ſibi ipſis attrahere velint.

* Huc apud veteres ſolennis illa pertinebat formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, qua in euchariſtiae celebratione, alii quidem accedere, alii autem recedere iubebantur. Qua de re multa habet CHRYSOSTOMVS, *homil. 17. in epiſt. ad Ebraeos.* *Clara*, inquit, *voce, terribili clamore, tanquam praeco aliquis, manum tollens in altum, in ſublimi ſtans, & omnibus conſpicuus, & in tremendo illo ſilentio vehementer vociferans, alios quidem vocat, alios arcet ſacerdos, non hoc manu faciens, ſed lingua clarius & apertius, quam manu.* Tum de ipſa, qua vtebatur formula: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, ſubiicit: ὅταν εἴπῃ τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, τοῦτο λέγει, εἴ τις οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω· *quando dicit, ſancta ſanctis, hoc dicit, ſi quis non eſt ſanctus, non accedat.* Et hoc eſt, quod hic contendimus.

§. XXI.

Praeterea cum ſacra coena in commemorationem mortis Chriſti inſtituta ſit, *1 Cor. XI, 25. 26.* hoc eſt, vt mortis & paſſionis Chriſti recordatione, in fide & amore Dei & aliorum hominum fortiores ardentioresque reddamur, toties ad eam accedendum eſſe patet, quoties per imbecillitates, quibus circumſepti ſumus, & tentationes, quibuscum nobis confligendum, confortatione quadam nobis opus eſt. Certo itaque temporis ſpatio vſus ſacrae coenae circumſcribi nequit, vt definiatur, quando aut quoties ea vtendum. * Sed cuiuslibet arbitrio & iudicio ſpirituali hoc eſt relinquendum. Si quis autem, num in ſpiritualibus fortis an imbecillis ſit, num confortatione egeat, an non egeat? ignorat, documentum inde capere poteſt, ſe forte omnino fide & vita ſpirituali adhuc deſtitutum eſſe.

* Bene hoc explicat B. LVTHERVS in *catechismo maiori pag. 560.* Crebriorem enim ſacrae coenae vſum verbis grauiſſimis commendans, haec poſt alia ſubiicit: *Dixeris autem fortaſſis: tamen haec quoque particula, quotiescunque feceritis, adiecta eſt: haec equidem cogit neminem, ſed relinquit ſacramenti vſum, in cuiusque arbitratu, liberum: reſpondeo: audio, ſed non dixit, vt perpetuo nunquam faciamus; quin potius haec ipſa verba dicens: quotiescunque feceritis, vna iniunxit, vt ſaepe ſacramenti communionem iteremus. Eſtque propterea adiectum, quod ſacramentum velit habere liberum, non certo tempori alligatum, velut erat Iudaeorum paſcha, quod ſingulis annis ſemel tantum, ac non niſi decimo ſeptimo die primi menſis, veſperi manducare, nec vllum diem tranſilire cogebantur. Quaſi velit dicere: ego vobis feſtiuitatem paſchalem ſeu coenam adorno & conſtituo, quam non tantum ad huius diei veſperam quotannis celebrabitis, ſed ea ſaepe fruemini, quando & quotiescunque libitum fuerit, prout cuique integrum erit & neceſſarium, nulli loco aut tempori alligatum, &c.*

§. XXII.

Praeparatio ad ſalutarem ſacrae euchariſtiae vſum, conſiſtit in δοκιμασίᾳ iſta antea nobis commemorata, qua homo regenitus ſeipſum accurate explorat, vt quibus adhuc obnoxius ſit defectibus, intelligat.

 * Nec

*Nec istos defectus infirmitatesque cognouisse, satis est: sed in caussas quoque earundem est inquirendum, vt iis perspectis, tanto felicius in iis emendandis elaboremus. Coniuncta vero ista exploratio esse debet cum seria omnium istorum defectuum detestatione, itemque cum fiducia in Christum de remissione illorum per eius meritum impetranda, & proposito serio, eos, quantum in nobis est, emendandi corrigendique, item cum ardenti desiderio per eucharistiae vsum vires ad hoc necessarias, impetrandi. Vtque rite procedat ista exploratio, iungendas esse preces, animumque ab iis omnibus, quae illum turbare poterant, auertendum esse, nemo non intelligit.

* Diserte hoc docet Paulus: δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω: *Corinth.* XI, 28. Constat autem, quod δοκιμάζειν idem sit, ac *explorare, iudicare, num aliquid recte se habeat?* Sic *Rom.* II, 18. dicitur: δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, quod THEOPHYLACTVS explicat: κρίνεις, τί δεῖ πρᾶξαι, καὶ τί μὴ δεῖ πρᾶξαι, *iudicas, quid faciendum, & quid non faciendum sit.* Pari ratione & THEODORETVS ad *h. l.* καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, ἀντὶ τοῦ ἐναντία ἀλλήλοις, δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, σωφροσύνην καὶ ἀκολασίαν, εὐσέβειαν καὶ ἀσέβειαν; *& probas vtiliora, id est, iudicas de iis, quae sunt contraria, exploras iustitiam, & iniustitiam, temperantiam & intemperantiam, pietatem & impietatem.* Hinc & HESYCHIVS, δοκιμάσας, explicat per κρίνας, ἐξετάσας, qui *iudicauit, explorauit.* Immo ipse ita hancvocem explicat Paulus apostolus, *vers.* 31. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Quod antea dixerat δοκιμάζειν, hic vocat διακρίνειν. Qui enim hic διακρίνειν per *pu ire* interpretantur, quid dicant, sentiantue, parum pensi habere videntur, multo minus memores esse eorum, quae antea dixerat apostolus. Accuratam itaque & exquisitam sui explorationem requirit. Quo sensu & *Gal.* VI, 4. dixit: τὸ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος. Quod THEOPHYLACTVS explicat: ἐξεταζέτω μετὰ ἀκριβείας τὰς ἑαυτοῦ πράξεις *examinet accurate actiones suas.* Hinc & δοκιμὴ *notitia experimentalis*, *Rom.* V, 4. conf. & *Iac.* I, 3. 1 *Petr.* I, 7.

§. XXIII.

In Ipso vsu salutari fides vtramque facit paginam, * qua certi sumus, nos verum corpus verumque sanguinem Christi accipere, idque ad commemorationem mortis eius. Quam enim vere & certo ipsum corpus, ipsumque sanguinem Christi ore nostro accipimus, manducamus, & bibimus, tam verum certumque est, pro nobis Christum cruci affixum, mortuumque, & sanguinem suum effudisse, ut pro nostris satisfaceret peccatis, iramque Dei placaret, & a potestate satanae mortisque metu nos liberaret. Quo ipso fides nostra mirifice confirmatur, animusque accenditur, vt pro tanto beneficio se gratum demonstrare velit, idque accurata mandatorum Dei obseruatione, ardenti amore Dei & aliorum hominum, & diligenti euitatione eorum omnium, quae Christum seruatorem nostrum offendere poterant.

* Ἐμφατικῶς, more suo, hoc edisserit B. LVTHERVS noster, in *catechismo maiori*, p. 558. *Neque enim*, inquit, *saxis aut truncis dicta aut annunciata sunt, sed audientibus, ad quos ita inquit: accipite, & manducate &c. Et quia peccatorum condonationem offert, benigneque pollicetur,*

pollicetur, non possunt haec aliter atque per fidem percipi. Eam fidem ipse iis verbis exigit, inquiens, pro vobis traditur, pro vobis effunditur &c. Et nonnullis interiectis: *Thesaurus equidem apertus est, atque omnibus obuius & expositus, atque adeo ad fores vsque adductus, immo potius mensae ad vescendum impositus; at requiritur porro, vt hunc tibi peculiariter vindices, huic manum extensam admoueas, constanter credens, quemadmodum ipsa verba te docent.*

§. XXIV.

Et hinc simul, quis fructus & effectus sacrae coenae sit, itemque quid post sacrae coenae vsum, nostri sit officii, intelligitur. Fructus est, fidei & virium spiritualium corroboratio, qua ad pugnam contra hostes spirituales, speciatim carnem & sanguinem alacriores, fortioresque, & in omni officiorum genere ardentiores facti, in coepto semel sanctitatis cursu strenue pergimus. * Vnde maximum, quod in sacra coena nobis exhibetur, Numinis beneficium grato agnoscere animo, propositique vitam emendandi corrigendique, memores & tenaces esse, nostrarum vtique est partium. Fructus vero isti & effectus sacrae coenae, signa sunt, & documenta, dignos nos fuisse eius conuiuas: qua de re vt certi simus, magnopere nostra refert: sed obseruanda tamen, quae de signis incrementi vitae spiritualis ceteroquin tradi solent, & in applicatione caute procedendum, vt & eorum, qui in tentatione quadam constituti sunt, habeatur ratio, & quae naturae sunt, ab iis, quae sunt gratiae, diligenter discernantur: cum vti in aliis, ita in iis, quae ad legitimum sacrae eucharistiae vsum pertinent, naturae gratiam imitantis fallacia, longe sit frequentissima.

* Eleganter CHRYSOSTOMVS sacram coenam vocat: τὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν νεῦρα, τῆς διανοίας συνδεσμὸν, τῆς παῤῥησίας ὑπόθεσιν, ἐλπίδα, σωτηρίαν, φῶς, ζωὴν, *animae nostrae neruos, mentis vinculum, libertatis fiducialis caussam, spem, salutem, vitam, in prior. ad Corinthios homil. 24.*

§. XXV.

Quae hactenus commemorauimus media promouendi studium sanctitatis, ita comparata sunt, vt in omnibus concurrat *oratio:* quae adeo, tum hoc nomine, tum quod per se ad sanctificationem plurimum conferat, & ad gratiam Numinis impetrandam necessaria sit, inter media sanctificationis omnino referenda, nec vltimum inter ea locum tenet. Est autem oratio, eleuatio seu applicatio mentis ad Deum, ad impetranda, quae nobis necessaria sunt, secundum voluntatem eius, per Iesum Christum.

§. XXVI.

Dum in *mentis eleuatione* orationem consistere dixi, hoc nomine tum intellectum, tum voluntatem, intelligo. Vtramque enim facultatem ad Deum eleuari oportet. Voluntatem quidem, vt serio concupisca-

cupiſcamus ea, quae a Deo petimus. Céteroquin illuſoria prorſus eſſet oratio. Quod tamen ſaepius contingit, dum verbis externis bona ſpiritualia a Deo ſe petere homines profitentur, nominis v. g. diuini ſanctificationem, regni diuini aduentum, & alia, quae reuera non expetunt, & ea ſe non expetere deprehenſuri eſſent, ſi ſe ipſos ſerio explorare vellent. Hinc & patet, ſi miſeriam ſuam homo ſentiat, & bonorum, quae a Deo petit, indigentiam, tum demum voluntatem prompte ad Deum eleuari. Eleuari autem voluntas nequit, vt non eleuetur ſimul intellectus, qui cogitationes omnes ad Deum dirigit, quibus miſeriam noſtram coram Deo explicamus & bona, quae neceſſaria nobis ſunt, expetimus. Et hoc eſt, quod Chriſtus dicit, adorandum Deum eſſe *in ſpiritu & veritate, Ioan. IV, 23. 24.*

* Non vna equidem interpretum de horum verborum, *in ſpiritu & veritate*, ſignificatione, eſt ſententia. Sunt enim, qui verba haec per ἓν διὰ δυοῖν explicant, *in ſpiritu veritatis.* Spiritum namque & veritatem pro vno eodemque habent: prouocantes ad *Rom.* I, 9. II, 29. 2 *Corinth* III, 8. Alii *ſpiritum* volunt opponi carni, ſeu ritibus carnalibus, *veritatem* figuris & vmbris, ac hypocriſi externarum actionum. Alii aliter. Mihi illorum maxime placet ſententia, qui obſeruant, quod adorare in ſpiritu & veritate, duo ſignificare poſſit, alterum, quod commune eſt omnibus temporibus, alterum, quod vni alicui tempori eſt proprium. Omnibus commune eſt temporibus, Deum adorare ſpiritu, hoc eſt, mente, non externis ſolum corporis geſtibus, aut verbis ſine ſenſu animique attentione prolatis, ac veritate, id eſt, ſincere & ſine fuco; ſic vt *ſpiritus* opponatur geſtibus corporis, verbis ſine ſenſu & attentione prolatis, *veritas* autem fuco & hypocriſi; quemadmodum & alias vox ἀλήθεια ſumitur conf. *Epheſ.* IV, 21. Qua quidem ratione Deum adorandum eſſe, nec Iudaeis nec gentilibus prorſus ignotum fuit, multo autem magis chriſtianis ex luculenta euangelii promulgatione conſtare debet. Videtur tamen aliquid in verbis ſeruatoris contineri, quod tempori noui teſtamenti eſt proprium. Et tum Deum adorare in ſpiritu & veritate, eſt eum colere ſine apparatu elementorum mundi, & praecepti carnalis, ſine figuris & vmbris, ſine reſpectu ad certum aliquem locum, certosque ritus. Qua quidem ratione *ſpiritus* opponitur *litterae & praecepto carnali, veritas, vmbris.* Poſterior autem hicce ſenſus priorem adeo non excludit, vt includat potius & ſupponat: cum & in nouo teſtamento preces, quae fiunt ſine *ſpiritu*, hoc eſt ſine mente & verborum ſenſu, & ſine *veritate*, hoc eſt per fucum & hyprocryſin, Deo neutiquam gratae ſint. conf. HERMANNVS WITSIVS, *exercitat.* I. *in orat. domin.* §. 39.

§. XXVII.

Mentis praeterea iſta eleuatio, in qua orationem conſtituimus, neutiquam excludit ſermonem oris. Etſi enim hic non ſemper ſit neceſſarius, temporisque & loci, & aliarum circumſtantiarum ratio eum non ſemper permittat, Deo etiam cordium ſcrutatori omniſcio, cogitationes omnes animique motus innoteſcant, etſi verbis non exprimantur, fieri tamen vix poteſt, quin cor ſpiritualibus motibus plenum, in verba prorumpat. *Ex abundantia* enim *cordis, loquitur os. Matth. XII. 34.* conf. *1 Sam. I, 13.* Praeterea ad excitandam fouendamque deuotionem

nem plurimum confert, si mentis conceptus verbis proferamus. * Vnde & ad torporem & ignauiam animi excutiendam, non tantum expedit, sed & necessarium quandoque est, ex parte hominis, vt hac ratione preces ad Deum fundantur.

* Id iam recte, vt multa alia, AVGVSTINVS obseruauit, dum, *nescio*, inquit, *cum hi motus corporis fieri, nisi motu animi praecedente, non possint, iisdem rursus exterius visibiliter factis, ille interior inuisibilis, qui eos fecit, augetur. lib. de cur. pro mort. cap.* 5. Accedunt exempla sanctorum hominum, qui clara voce preces ad Deum fuderunt. Hinc & in scriptura sacra *clamare* aliquando est Deum ardentissimo animi adfectu inuocare. vid. *Exod.* VIII, 12. XIV, 10. 15. *Matth.* XXVII, 46. 50. & *clamor* ponitur pro oratione seu precatione vehementissima, *Exod.* II, 23. *Psalm.* XVII, 1. XVIII, 7. Immo inde ratio petenda, cur ardentissimi gemitus, & suspiria cordis, sine vocis externae emissione, apud veteres, *clamoris cordis* nomine veniant. Ceterum quod Deus clamore externo & clara voce non egeat, vt preces suorum exaudire queat, eleganter docet CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 7. *Stromat. pag.* 724. *loquaces*, inquit, *linguas Deus non expectat, vt ab hominibus interpretes*, ἀλλὰ ἁπαξαπλῶς ἁπάντων γνωρίζει τὰς νοήσεις, *sed cognoscit omnium omnino mentes, &c.*

§. XXVIII.

Licet autem oratio ab omnibus hominibus, immo creaturis ratione praeditis, requiratur, non tamen omnes ad orationem sunt idonei, sed illi tantum, qui in spiritu & veritate mentem eleuare possunt. Quod quidem tantum regenitorum est proprium. Etsi enim irregeniti & hypocritae etiam sibi orare videantur, immo multi & prolixi sint in precibus, verba tamen faciunt, aut sine sensu, & spiritu, aut sine veritate, vt ea petant, quae petere nefas est, aut si petant, quae petere fas est, idque eo, quo decet ordine, ipsi tamen serio eo non cupiant, quae petunt. Hinc & Deus peccatores non audit, *Ioan. IX, 31.* * Super regenitos autem effundit *spiritum gratiae & precum, Zach. XII, 10.* illi acceperunt *spiritum, per quem clamant: Abba pater! Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Est haec equidem vox coeci istius a natiuitate, cui Christus seruator visum restituit: οἴδαμεν δὲ ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. Nihil tamen dixit, quod a rei veritate alienum sit, aut non aliis quoque scripturae sacrae dictis confirmari queat, modo id, quod dixit, recte intelligatur. Verissimum id est; si primo id, de quo ibi sermo est, consideremus, de facultate scilicet edendi miracula. Hanc si impii a Deo expetant, non est, quod sibi polliceantur exauditionem. Id recte admodum HVGO GROTIVS obseruauit, dum verba haecce ita explicat: *est & hoc prouerbiale, vt videre est Psalm.* XXXIV, 16. *& alibi. Sed & hoc aptandum est ad praesentem materiam, vt intelligatur Deus libenter concedere potestatem signorum his, qui pio animo Dei mandata exequuntur, & ad hoc signis vsus habent.* Quod non ita capiendum, ac si promiscue signa a Deo petere fas sit: sed quod legitima sit hominis istius ratiocinatio, eum, qui precibus suis a Deo hoc impetrare potest, non esse hominem impium. Interim hoc assertum, licet huic casui speciatim accommodatum, inuoluit tamen sententiam generalem, Deum peccatorum preces non exaudire. Quod itidem verissimum, modo recte intelligatur. Peccatorum scilicet nomine intelligi possunt, aut illi, qui in peccatis perseuerant, nec vllam curam, vitam moresque mutandi, animum subire patiuntur: aut illi, qui saniora admittere consilia parati sunt, gratiaeque diuinae non amplius reluctantur. Illorum quod non exaudiat preces Deus, certissimum; at de his

ſecus ſentiendum, ſi modo ceteroquin preces eo modo fundantur, quo fundi debent. conf. *Pſalm.* LXVI, 18. *Prouerb.* XV, 27. XXVIII, 9. *Eſ.* I, 15. Si vero Deus interdum facit, quae impii precantur, inde non inferendum, quod preces illorum exaudiat, ſed vel ideo hoc facit, quod ordinem ſalutis, quem praeſcripſit, obſeruet, vel quod ſingularis aut benignitatis aut iuſtitiae exemplum, concedendo quae ſuo ipſimet malo expetunt, ſtatuere erga eiusmodi homines velit.

§. XXIX.

Quod ad *ſolum Deum* oratio ſit dirigenda, per ſe patet, idque alibi ex inſtituto comprobabitur. * Nunc ſaltem obſeruamus, quod ipſa Dei, quem adoramus, maieſtas requirat, ne quid in oratione ea indignum admittamus. Ante omnia itaque requiritur, vt animus ad tantum negotium rite praeparetur, noſtrae imbecillitatis & diuinae maieſtatis meditatione, ad humilitatem nos excitando, *Kohel. V, 1.* eum a cogitationibus alienis & adfectibus importunis euacuando, *Eſ. XXVI, 20. Matth. VI, 6.* & ab omnibus obiectis, quae illum turbare poterant, auocando, & ab ipſo Deo ſpiritum precum petendo, *Luc. XI, 1. Rom. VIII, 16.* conf. & *Iob. XI, 13. 14. 15. Pſalm. LVII, 8.*

* Hac de re ex inſtituto, in *part. 2.* ſeu in *iurisprudentia diuina*, dicetur.

§. XXX.

Animo ita rite praeparato & diſpoſito, in ipſa oratione cumprimis adſit *fides*, iuxta illud Iacobi: *poſtulet autem* (qui aliquid a Deo petit) *cum fiducia, nihil dubitans. Qui enim dubitat, ſimilis eſt fluctui maris, ventis acto & excito. Neque vero ſe putet is homo quidquam a domino impetraturum, cap. I, 7.* conf. & *1 Tim. II, 8.* Ea vero fides cum fundetur in merito Chriſti, intelligitur inde, cur dictum, quod omnis oratio fieri debeat per Chriſtum, vel in nomine Chriſti. Ideo enim de exauditione certi eſſe poſſumus, & cum fiducia absque dubitatione orare, quia Chriſtus nobis omnia bona coeleſtia promeruit. Qui ergo in Chriſtum credit, certus etiam eſſe poteſt, quod per Chriſtum omnia impetrare queat. vid. *Ioan. XVI, 23.* add. *Rom. VIII, 32.* Adſit etiam animus attentus & feruidus, *Apoc. III, 14. 15. 16.* idemque purus, & prauae conſcientiae immunis, hoc eſt, in quo nullum amplius ſit peccandi propoſitum, ſed qui peccata contra ſerio deteſtetur. *Ebr. X, 22. Iacob. IV, 2. 3.*

* Hoc ipſe nos ſeruator docuit: *καὶ ὅ τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, Ioan* XIV, 13. Quod & repetitur *cap.* XV, 16. XVI, 23. 24. Solebant equidem Ebraei, Abrahami, Iſaaci, Iacobi, in precibus ſuis facere mentionem: ſed ſi quis inde inferre vellet, eodem ſenſu intelligendum eſſe, cum in nomine Chriſti precari iubemur, is magnopere falleretur. Nec enim patriarchae iſti quidquam poſteris ſuis aut promeruerunt, aut promereri potuerunt, vt hoc ſenſu in illorum nomine preces ad Deum fundendae fuerint, aut fundi potuerint. Promiſſionis autem patriarchis iſtis factae merito in precibus ſuis recordabantur,

cum

cum ea ad Christum spectaret, in quem dum fidem suam hac ratione profitebantur, in eius quoque nomine orasse merito censentur. In nomine namque Christi orare nihil aliud est, quam vera fide, quae merito Christi innititur, orare, quemadmodum in *nomine Christi* remissio peccatorum, & vita, communicatur & obtinetur, id est, per *meritum Christi*, *Luc.* XXIV, 47. *Ioan.* XX, 31. *Actor.* X, 43. Vnde liquet, quod haec precandi ratio in nomine Christi, hoc sensu omni tempore obtinuerit apud fideles: & quorumcunque exauditae a Deo preces sunt, ideo exauditae sunt, quod factae fuerint in nomine Christi, hoc est, vera fide in Christum. De apostolis equidem ipse seruator: ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου, *Ioan.* XVI, 24. at inde non sequitur, nec apostolos, nec fideles veteris testamenti in nomine Messiae quidquam petiisse, seu fidem in Messiam fundamenti velut loco precibus suis non substrauisse: sed hoc tantum, quod determinate in nomine Iesu Nazareni non orauerint, aduentum veri Messiae hoc ipso professi. Hoc namque discrimen inter veteris & novi testamenti fideles intercedit: quod illi in nomine Messiae, cuius adhuc aduentum expectabant, petierint, hi vero in nomine Messiae, qui iam venit, hominumque peccata suo sanguine expiauit. Ceterum patet ex dictis, verba Christi non id sibi velle, quod semper expresse nominis eius fieri mentio debeat, cum de fide sint intelligenda: interim & id quoque recte fit, modo fides simul adsit; ceteroquin nuda ista verborum: *in nomine Iesu Christi*, prolatio, parum aliquem iuuabit, secus ac multi hominum plebeiorum sibi persuadent.

§. XXXI.

Perseuerandum quoque est in oratione. Orandum enim est *omni tempore*, *Ephes. VI, 18. semper*, *Luc. XVIII, 1. indesinenter*, *1 Thess. V, 17. nocte & die*, *1 Thess. III, 10.* exigente cumprimis necessitate. *Es. XXVI, 16. 17.* Nimirum, non id sibi volunt ista scripturae dicta, ac si negotiis omnibus sepositis, tantum precibus vacandum sit, cum ex aliis contrarium constet, conf. 1 *Thess. II, 9.* 2 *Thess. III, 8. 9.* sed quod quandocunque licet, etiam inter labores, saltem per suspiria mens ad Deum eleuanda sit, ita tamen, vt certum etiam quotidie tempus orationi destinetur, quo sepositis reliquis negotiis orationi tantum vacemus, & ita vires spirituales colligamus, praesertim quando beneficiorum diuinorum recordatio ipsa huius nos officii admonet. Omnis tamen hic abesse debet superstitio, & non tam ad temporis rationem, quam ad animi statum conditionemque est respiciendum. Vnde &, quid de *horis*, quas vocant, *canonicis* Pontificiorum * censendum sit, patet.

* Haud contemnendam cultus diuini partem apud Romanenses constituunt *horae*, quas vocant, *canonicae*; ita dictae, aut quod canonicum idem sit ac ecclesiasticum, aut, quod preces sint canonicorum choro addictorum. Preces scilicet hic designantur, cum canticis & hymnis certis quotidie horis peragendae, quarum praeter nocturnas vigilias, septem vulgo constituunt, matutinam scilicet seu laudes, primam, tertiam, sextam, nonam, vesperas, & completorium. Quae, quid sibi velint, nomina, & quae singularum horarum sint mysteria, prolixe & cum variae eruditionis adparatu edisserit IO. BONA, cardinalis, *in tractatu de diuina psalmodia, eiusque caussis, mysteriis & disciplinis &c. cap. 4. seqq.* De singulis etiam officii, quod in istis horis canonicis peragi solet, partibus, oratione dominica, salutatione angelica, symbolo apostolorum, &c. item hymnis, antiphonis, canticis, psalmis &c. idem auctor copiose differit, *cap. 16. pag. 423. seqq.* Non minus operosus est in afferendis causis, cur certae quaedam horae precibus eiusmodi & psallendis hymnis fuerint destinatae, *cap. 2. pag. 48. seqq.* ex quibus praecipua est, quam quarto

 loco

loco adfert, & omnium scriptorum calculo adprobatum dicit, in memoriam passionis Christi horas istas institutas fuisse. Quorsum si primi huius inuenti autores hocce institutum comparatum esse voluerunt, minime quidem illud reprehendendum esse, vt fateamur, necesse est. Quid enim laudabilius, quid homine christiano dignius, quam quotidie mortem cruentam seruatoris optimi pio gratoque concelebrare animo, & horas quoque in eius passione prae reliquis memorabiles deuota recolere mente? Sunt vero plurima Romanensium instituta ita comparata, vt ex pio & innocenti consilio orta, in foedissimam turpissimamque degenerauerint superstitionem. Certas vtique precibus destinatas habere horas, neutiquam vituperandum: laudabile hoc potius, immo quodammodo necessarium. De publicis precibus hoc palam est, quae ordine, nisi statis hoc fieret horis, administrari commode non possent. Ad priuatas quod attinet, iam ex dictis constat, quo pacto omni quidem tempore, inter labores etiam, mentis ad Deum eleuatione, orandum sit: sed quod certae quoque quotidie horae huic officio destinandae sint, at absque superstitione, vel ipsa infirmitatis, & ad mala quaeuis pronitatis, qua circumsepti sumus, ratio nos admonet. Qua in re exemplum etiam nobis praeeuntes habemus viros sanctissimos. De Daniele legimus: *temporibus tribus de die ipse, procumbens in genua sua, orabat, & confitebatur coram Deo, quemadmodum fecerat antea*, Dan. VI, 10. Pari ratione Dauidem mane, meridie & vespere, preces ad Deum fudisse, colligunt ex *Psalm.* LV, 18. *Vespere, & mane, atque meridie meditabor, & perstrepam, donec audiuerit vocem meam.* Occasio hinc forte enata Iudaeorum magistris, tria quotidie tempora precibus statuendi, &, ac si a patriarchis ipsis ea acceperint, commiuiscendi. Ebraeos imitati sunt veteres christiani, qui & ipsi stata habuerunt orandi tempora. Auctor *constitutionum apostolicarum*, quem CLEMENTEM Romanum ferunt, *lib.* 7. *cap.* 48. ter quotidie orare iubet, praescriptis etiam orationum formulis, quas mane & vespere, & ἐπ' ἀρίστῳ ad prandium, circa meridiem vult recitari. At alter, CLEMENS Alexandrinus, Gnosticum suum quem instituit, non ita stricte horis certis vult alligatum, etsi haud obscure innuat, iam tum certas horas precibus fuisse destinatas: *εἰ τέ τινες*, inquit, *καὶ ὥρας τακτὰς ἀπονέμουσιν εὐχῇ, ὡς τρίτην φέρε καὶ ἕκτην, καὶ ἐνάτην, ἀλλ' οὖν γε ὁ γνωστικὸς παρὰ ὅλον εὔχεται τὸν βίον, δι' εὐχῆς συνεῖναι σπεύδων θεῷ. Quod si nonnulli certas & definitiuas horas constituunt orationi, vt, verbi caussa, tertiam, sextam, nonam, vt is, qui est cognitione praeditus per totam oret vitam, dum per preces suas cum Deo studet versari*; *stromat. lib.* 7. *p.* 722. Quod tamen non ita intelligit, ac si plane statas orandi horas respuat; sed eo modo, quo christianis quibusuis semper orandum esse supra diximus. Haec tamen omnia Pontificiorum horis canonicis parum fauent: quippe qui superstitiose admodum hac in re versantur, precibus, etsi sine sensu, sine deuotione fusis, modo certae horae obseruentur, magnam vim tribuentes, & huncce numerum, sublata libertate christiana, quibusdam obtrudentes, idque sub spe & ratione meriti cuiusdam, modo externo isto officio, iuxta ecclesiae praescriptum, satisfiat. Quae omnia impia sunt & superstitiosa, & cum indole veri christianismi, & ratione precum, quae in spiritu & veritate fieri debent, e diametro pugnant. Sed plura de horis canonicis Pontificiorum dabunt ANDREAS RIVETVS *cathol. orthod. quaest.* 35. GISBERTVS VOETIVS, *part.* 3. *disput. select. p.* 1056. HERMANNVS WITSIVS, *exerc.* 5. *in orat. dom. p.* 72. *seqq.*

§. XXXII.

Sed dispiciendum quoque, *quid a Deo petamus*. Qui a Deo petunt, quae concupiscere, multo magis petere nefas, grauissime offendunt Deum, adeoque nec exaudiuntur, nisi forte in illorum poenam Deus fieri permittat, quae volunt. * Paucis dici potest, petenda necessaria, at cum haec vel ad spiritualem vel ad temporalem vitam spectent, ista quidem absolute, haec cum conditione, si modo prosint nobis, nec ad aeterna adspirantibus, sint obstaculo. Hinc dictum

dictum supra, quod oratio instituenda sit secundum voluntatem Numinis: vt ea velimus, quae vult Deus, vt ea petamus, quae nobis conducere ipse iudicauerit. *conf. Matth XXVI, 39.*

* Hoc & ipsi intellexere ethnici, dum nihil a Deo petendum esse docuerunt, quod optare nefas esset. *Nihil Deum roges*, inquit SENECA, *nisi quod rogare possis palam, epist.* 10. conf. quae dixi in dissertat. *de pietate philosophica* §. 33. *in select. iuris nat. & gent. p. 225. seqq.*

§. XXXIII.

Summa rerum a Deo petendarum continetur in *oratione dominica*, seu formula omnium perfectissima, absolutissimaque, quam nobis praescripsit ipse seruator noster Jesus Christus. * In ipsa namque compellatione *patris nostri, qui est in coelis*, ipsa fundamenta, quibus innixi de exauditione certi esse possumus, in memoriam nobis reuocat, quae sunt summa & infinita Dei benignitas, eiusdemque omnipraesentia. Quo pacto & ad filialem fiduciam animus accenditur. ** Hinc ipsae petitiones, breuitate sane, & ordinis concinnitate, admirandae, sequuntur, omnia ea, quae ad nostrae salutis consummationem pertinent, mirifico compendio complectentes. Earum tres priores, vt ipsam salutis nostrae summam, finem & media exhibent: ita reliquae obstacula & impedimenta salutis veluti remouent. Finem & scopum vltimum operum diuinorum prima sistit petitio, *sanctificetur nomen tuum.* Huc namque omnia tendere debent, vt sanctitas diuini nominis, eiusque gloria agnoscatur ab omnibus; hic nobis quoque in omnibus dictis factisque propositus esse debet scopus. *** At tum demum hoc fieri potest, si destructo regno diaboli, quod sanctitati & gloriae Numinis obstat, magis magisque in nobis excitetur, augeatur, confirmetur regnum Christi. Hinc orare iubemur: *adueniat regnum tuum.* **** Vt vero constet, adesse in nobis regnum Christi, quod est *iustitia, pax & gaudium in spiritu sancto. Rom. XIV, 17.* re ipsa atque opere, hoc est, obsequio erga Deum, hoc demonstrari debet. Vnde porro orare iubemur: *fiat voluntas tua, sicut in coelis, sic & in terra.* * Namque perfectissimum obsequium angelorum, merito nobis in exemplum quod imitemur, proponitur. Inter obstacula, & salutis impedimenta, quae remouenda sunt, primum est cura, quae nos circumstat, de iis quae ad vitam hanc sustentandam sunt necessaria. Cui vt obuiam eatur, docet seruator, haec omnia precibus a Deo impetrari: & quidem in singulos dies, vt de futuris sollicitum esse hominem non necesse sit: ideoque nos orare iubet: *panem quotidianum da nobis hodie.* ** Alterum obstaculum, quod regni diuini in nobis promotionem, rectumque ad salutem cursum impedit, est peccatorum conscientia. Cum enim homo considerat,

 quam

quam facile ſit, a recto deflectere tramite, immo quam ſaepe deflectat, & admittat, quae admiſiſſe nollet, facile inducitur, vt animum abiiciat, & bene coeptum interrumpat curſum. Huic occurrit ſeruator, remiſſionem peccatorum per meritum ſuum a Deo nos nunquam non petere, docens, ideoque orare iubet: ***remitte nobis debita noſtra, ſicut nos remittimus debitoribus noſtris.*** Remiſſionem namque peccatorum is demum impetrat, quem eorum poenitet, & qui illam ſerio expetit: quod vero peccatorum noſtrorum nos poeniteat, ſignum certiſſimum eſt, ſi & aliis ea, quibus nos laeſerunt, remittere parati ſimus. *** Sed obſtant porro tentationes variae, praecipue mundi, carnis & ſanguinis noſtri, quae arduam & difficilem viam ſalutis reddunt, immo ſaepius in magnum periculum ea prorſus excidendi, nos inducere poſſunt. Quibus vt reſiſtere queamus, ad diuinam iterum confugiendum eſt gratiam: ideoque orare nos ſeruator iubet: ***ne inducas nos in tentationem*** **** Reliqua omnia denique, quae affligere animum, & in mala quaevis praecipitem dare poſſunt, vnico complectitur faſce, ipſam ſimul omnis mali cauſam & auctorem, cuius potentia calliditasque maxime formidanda eſt, infernalem genium indigitans, dum nos orare iubet: ***& libera nos a malo.*** * Finit tandem δοξολογία, eaque finem ſimul omnium petitionum, omnisque orationis, docet, qui eſt regni, potentiae, & gloriae diuinae demonſtratio. ** Huc enim omnia tendere debent, nec in noſtris commodis ſubſiſtendum. A gloria enim Dei inchoandum, in ea finiendum eſt.

* Ipſum enim ſeruatorem formulae huius auctorem eſſe, diſerte euangeliſtae tradunt: *Matthaeus cap* VI, 9. *ſeqq. Luc.* XI, 2. *ſeqq.* Vt adeo valde impium eſſe neceſſe ſit, qui hoc negare auſit: quod an quis vnquam fecerit, aut, vt faceret, animum induxerit ſuum, neſcio, certe valde dubito. Ex eo autem, quod nonnulli aſſerunt, vſum eſſe ſeruatorem phraſibus ſententiisque apud Iudaeos ceteroquin receptis, & tum in doctrina Cabbaliſtica, tum formulis precum, quibus gaudent, obuiis, minime ſequitur, Chriſtum formulae huius auctorem non eſſe, aut a Iudaeis eam mutuo accepiſſe. Namque, vt auctor aliquis formulae cuiusdam dicatur, ſufficit, ſi ipſe eam componat, etſi phraſibus & ſententiis alias etiam notis vtatur. Immo ſummae hoc ſapientiae documentum eſt, genio & conditioni hominum hac ratione ſe attemperare. Quod autem in oratione dominica phraſes ſententiaeque occurrant, Iudaeis ceteroquin vſitatae, a viris clariſſimis tam luculenter oſtenſum eſt, vt, ſi quis hoc negare velit, cum eo non amplius diſputandum cenſeam. Demonſtrauit hoc, vt alios nunc taceam, euidenter HERMANNVS WISTIVS *exercitat.* 6. *in orat. domin.* §. 2. *ſeqq.* qui tractationem etiam hanc hiſce verbis finit: *Procul ab omni veriſimilitudine repulſum eſt, vt tanta phraſium ac petitionum conuenientia, quanta deprehenditur inter orationem dominicam, easque precationes, quae Iudaeis in vſu ſunt, caſu fortuito contigerit. Vnde alterutrum factum eſſe oportet, vel vt recentiores Ebraeorum magiſtri ea ex euangelio deſumpta ad ſynagogae ſuae transtulerint vſus, vel vt Chriſtus ea ex veterum catechiſmis* (ſub quo nomine etiam Cabbalam comprehendere poſſumus) *ac Iudaeorum ſui temporis conſuetudine mutuatus, diſcipulis ſuis vt bona & ſancta*

& sancta commendauerit. Verumuis dicatur, certe in honorem Christi, huiusque orationis cedit. Nam si Iudaei, iurati euangelii hostes, ea ex euangelio sua fecerint, oportet eos admodum captos fuisse elegantia, sapientia, ac sanctitate istorum dictorum, vt, non absterriti exosi sibi nominis auctoritate, ea in sucum quotidie ore esse voluerint. Sed difficulter ab animo meo impetro, vt id factum esse credam. Probabilius longe videtur, Christum se, quantum sapienter & sancte fieri poterat, populi genio accommodantem, quae bona apud ipsos inueniebantur, vt priscae fidei ac spei aureas reliquias, suis vsibus adsliuisse. Ita factum est, vt neque nimiae & adfectatae nouitatis auidus videri posset, & facilius intelligerentur atque acciperentur ea, quae tradebat, si pateret, ea collectionem esse praestantissimorum cimeliorum, quae adhuc in Ecclesiae Iudaicae thesauro restabant. Ita WITSIVS, vir doctissimus, reformatae quidem ecclesiae theologus, sed insigni iudicio praeditus. Displicuit equidem haec sententia auctori eruditissimo dissertationis, quae Helmstadii sub titulo: *oratio dominica historice & dogmatice proposita, praecipue autem Iudaismo opposita*, prodiit, qui eam *pag.* 62. *& seqq.* refellendam sibi sumpsit. Sed, aut me omnia fallunt, aut reuera inter se consentiunt, qui dissentire videntur. Quae enim auctor dissertationis prolixe disputat, eo tandem redeunt, Christum eas phrases formulasque in sensu erroneo Iudaeorum non adhibuisse, sed istum potius sensum correxisse, & hac ratione formulam hanc Iudaeorum erroribus opposuisse. Recte. Nec tamen aut WITSIVS, aut qui cum illo sentiunt, hoc docent, quod Christus in sensu corrupto aut falso Iudaeorum istas formulas adhibuerit. Immo diserte WITSIVS docet, *Christum, quae bona apud Iudaeos inuenerit, & priscae fidei ac spei reliquias, vsibus suis adplicuisse.* Phrasibus autem formulisque loquendi Ebraeorum vsum seruatorem, post operosam disquisitionem ipse tandem fatetur disputator, dum *pag.* 67. *ceterum non negamus*, inquit, *sed lubentes concedimus, seruatorem vocabulis phrasibusque suetis, quibus pharisaei, inter orandum fuisse vsum, meliori tamen sensu & plane contrario.* Idem, vt puto, sibi voluit WITSIVS, & qui cum eo consentiunt. Idem etiam censendum de iis, quae eiusdem dissertationis auctor contra sententiam illorum, qui conuenientiam quandam inter formulas sententiasque doctrinae sephiroticae Cabbalistarum, & phrases formulasque orationis dominicae deprehendere sibi visi sunt, affert. Cui & ego ita olim adstipulatus sum, vt tamen neutiquam, ex cabbala Christum hanc formulam desumpsisse, statuerem, quam mihi perperam nonnulli tribuerunt sententiam. Qui enim asserit, conuenientiam quandam inter doctrinam sephiroticam Cabbalistarum, & orationem dominicam dari, non statim asserere tenetur, hanc ex illa desumptam, sed id tantum inde sequitur, loquendi formulas, sententiasque, quae in oratione dominica continentur, non ignotas fuisse veteribus Ebraeis. Praeterea, quae de sensu doctrinae sephiroticae Cabbalistarum hunc in finem attuli in medium, non alio, quam coniecturarum, loco habenda esse, res ipsa docet. Qui enim, quae de re tam ancipiti ambiguaque disputantur, alio loco habere vellet, oppido falleretur. Quam ob rem ineptum esset, hac super re pertinaciter cum quoquam disputare velle. Potestque adeo mihi perinde esse, quamcunque aliquis doctrinae sephiroticae in medium adferat interpretationem, cum eam, quam ego dedi, eeu infallibilem propugnare, mihi nunquam in mentem venerit. Interim ad eam stabiliendam, quae auctor citatae dissertationis in medium attulit, plurimum conferunt. Doctrinam sephiroticam Cabbalistarum iam ante Christum natum receptam fuisse, non concedit tantum, sed prolixe probat; concedit, immo demonstrat, in ea exhibitam inter alia fuisse doctrinam de regno Messiae, *pag.* 49. *seqq* concedit, & ex instituto docet, euangelistas & apostolos Iudaeorum corruptelas saltem ab hac doctrina remouisse, *pag.* 58. *seqq.* Immo concedit, & palam fatetur, quod praecipuum momentum trahit, & caput caussae est, *Christum & apostolos, Iudaeos inter Iudaeos, ad Iudaeos, & aduersus Iudaeos non potuisse non Iudaeorum vti stilo, de Iudaeorum rebus & regno disserentes, pag.* 60. Et id quidem, nec aliud quidquam est, quod hac de re docui. An ergo reuera ab aliis, contra quos se disputare vult videri, dissentiat, valde dubito. Certe non satis capio, quid sibi velint verba ista *pag.* 61. *Omnia autem*

autem eo tendunt, non ex cabbala orationem a Christo esse desumptam, licet alii καθ' ἄνθρωπον agentes tale quid in ea quaerere velint, sed potius hanc illi oppositam & ad destructionem eius tendentem. Scilicet, in doctrina sephirotica multa vera & bona inesse, concedit, at a Iudaeis perperam intellecta. His erroribus dogmata sua & orationem suam opposuisse seruatorem. Recte. Num quis vero illorum, qui conuenientiam quandam inter orationem dominicam, & doctrinam sephiroticam statuerunt, in erroneis illis & falsis, iuxta sensum Iudaeorum, eam posuit? Ad me quod attinet, mihi eiusmodi quid in mentem non venit. Sed cum ipse auctor concedat, in doctrina sephirotica veritates praestantissimas de regno Christi contineri, cum concedat, euangelistas & apostolos vera a falsis solerter discreuisse, & corruptelas Iudaeorum emendasse, cum concedat, eos phrasibus formulisque Ebraeorum adeoque & Cabbalistarum, vsos, sed in sano sensu, me in hisce quidem capitibus cum eo consentire, palam profiteor. Et quemadmodum in oratione dominica veritates veteris & purae religionis Iudaicae continentur: ita hanc erroribus simul & corruptelis Iudaeorum oppositam esse, lubens concedo. Paucis haec monenda fuere, ne quis talia mihi tribuere pergat, quae mihi nunquam in mentem venere, & ita graui crimine sese obstringat.

** Grauissimas Christo seruatori fuisse rationes, cur Deum nomine *patris* nos compellandum docuerit, nemo rem omnem paulo accuratius secum expendens, dubitauerit. Potest namque Deus non minus, vt rex potentissimus, & iudex iustissimus, quam vt pater benignissimus, considerari. Sed cum in illis, qui preces rite fundere cupiunt, filialis adfectus vel maxime requiratur, recte *patris* nomine compellatur Deus, cum ad hunc adfectum excitandum conceptus ille vel maxime accommodatus sit. Et est sane Deus pater ille, *ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, Ephes.* III, 15. Caussae namque quamplurimae sunt, cur merito patris nomine Deus intuitu hominum veniat. Vt enim ceteroquin, qui nos genuerunt, patres vocantur, ita multo magis eodem nomine Deus dignus est, qui nos creauit: conf. *Deuteronom.* XXXII, 16. *Malach.* II, 10. & vt sustentationem suam, moralemque conseruationem a parentibus suis mortales habent, ita in Deo *sumus, viuimus atque mouemur*, *Actor.* XVII, 28. ab eo etiam omnia, quae vitae sustentandae inseruiunt, accipimus, *Matth.* VI, 26. *seqq.* Multo magis adhuc Deus ita dici meretur, propter *regenerationem*, dum per verbum & baptismum nos regenerat, 1 *Petr.* I, 3. & 23. per quam diuinae etiam participes reddimur naturae. 2 *Petr.* I, 4. Vnde & omnibus, qui in Christum credunt, potestatem facit, vt fiant filii Dei, *Ioan.* I, 12. Et hac quidem ratione Deus omni tempore est hominum, speciatim fidelium, pater, etiam in veteri testamento, conf. *Ef.* LXIII, 16. LXIV, 8. Speciatim tamen in tempus noui testamenti admodum quadrat haec compellatio, tum quod luculentioribus documentis paternus Dei adfectus sit tum manifestatus, tum quod vetus testamentum schema aliquod habuerit status seruilis, vti nouum contra testamentum in plenam & filialem libertatem fideles adseruit. Iudaismo autem dum haec compellatio, vti & reliquae orationis dominicae partes oppositae dicuntur, hoc de erroribus Iudaeorum, seu Iudaismo corrupto & deprauato, intelligendum est, eorum scilicet hominum, qui seruili spiritu Deum colebant, eumque adeo reuera patrem suum appellare non poterant. Verae enim & veteri Iudaeorum religioni, quae quoad substantiam cum christiana vna eademque, *Actor.* XV, 11. haec compellatio opponi non potuit. Denique nec id praetermittendum, *patris* compellatione primam speciatim Trinitatis venire personam, interprete ipso seruatore optimo, *Ioan.* XV, 15. XVI, 23. idque iuxta loquendi rationem, qua alias vsus est, *Matth.* VI, 6. 8. 14. 15. non tamen excluso filio & spiritu sancto, cum de patre nemo cogitare queat, vt non de filio simul & spiritu sancto cogitet. Sed haec iam aliis sunt obseruata, vti & illud, quod partim fidei, partim charitatis sit, Deum patrem *nostrum* vocare: cum eo ipso indicetur, nos credere, eum erga nos quoque paterno adfectu praeditum esse, & alios homines eodem, quo nos, habere loco profiteamur, quibus non minus, quam nobis ipsis, bene cupiamus. Additur autem porro in hac compellatione: *qui es in coelis.*

coelis. Quibus vocibus partim Iudaeorum, partim ethnicorum errores redargui, nonnulli censent. Iudaeorum quidem, quod existimarent, gratas Deo nullas alias preces esse, quam quae in templo, vel si procul inde abessent, animo facieque ad templum conuersa fierent. Ethnicorum autem, quod itidem aut in templis suis, aut in certis coeli regionibus Deum, quem adoraturi erant, praesentem sibi fingerent. Cumque templum Hierosolymitanum esset typus & figura Christi, addunt nonnulli, sensum verborum istorum huncce esse posse, non amplius in templo Hierosolymitano, sed in Christo, ceu throno gratiae, Deum adorandum esse. Erudita sunt, & lectu digna, quae hac de re adfert GOTTFRIEDVS OLEARIVS, theologus Lipsiensis longe celeberrimus, in *obseruat. philolog.* ad *Matth.* VI, 9. 10. Simplicitate sua eorum se maxime commendat sententia, qui seruatorem omnipraesentiam Dei in memoriam nobis reuocare voluisse, censent, indicando, Deum loco nulli alligatum, sed vbique praesentem, omni etiam loco & tempore adorari posse. Et ita haecce compellatio paucis verbis omnia ea continet, quae filialem adfectum in oraturis excitare possunt. Si enim omnipraesens est, ergo preces nostras audire potest, si pater benignissimus, non est, quod dubitemus, eum etiam hoc facere velle.

*** Si quis primo cogitet, quid *nomen Dei*, tum, quid *sanctificari* significet, illi quoque haud obscurum esse potest, quid significet coniunctim: *sanctificetur nomen tuum.* Nomine suo homo aliis innotescit, & ab aliis hominibus dignoscitur; hinc & per nomen Dei Deus quidem ipse, sed prout se manifestum reddit, & rebus creatis cognoscendum praebet, intelligitur. Idque cum varia fiat ratione, ea omnia nominis diuini notione venire, intelligitur. Duobus autem modis Deus se manifestat, operibus scilicet suis, tum in regno naturae, tum in regno gratiae, & verbo etiam, quod hominibus patefecit. Haec itaque sanctificanda sunt: hoc est, ita circa ea versandum, vt palam fiat, Deum esse sanctum, longe remotum ab omni imperfectione, iis contra virtutibus praeditum, quae non possunt non omnes in eius admirationem rapere, quo pacto, si sanctitas Numinis agnoscatur, & agnita vbique praedicetur, laus & gloria, illi debita, ei redditur. Atque hic vltimus est operum Dei omnium finis, ad quem promouendum omnia omnium hominum, dicta, facta, cogitata, consilia debebant esse comparata. Quod & angelorum exemplo condocemur, qui in visione illa Esaiae vati oblata, illud: *sanctus, sanctus, sanctus est Dominus Zebaoth*, subinde ingeminant, *Es.* VI, 3. Quod si quis dubitet, cur istud a Deo petamus, quod ceteroquin nostri est officii, & forte ab aliis, nobis etiam non petentibus, recte peragitur, illum scire oportet, cum in nostris viribus positum non sit, vt rite, & vt decet, nomen Dei sanctificemus, merito hoc a Deo expetendum, deinde si Deum recte amamus, nostra non minus, quam ipsius Dei, intererit, vt nomen eius sanctificetur. Vnde qui Deum amat, non potest non hoc serio optare, & a Deo petere, vt nomen eius sanctificetur, gloriaque eius magis magisque diffundatur, omnibusque innotescat. conf. *Esa.* XXVI, 8. *Psalm.* XL, 17. Ceterum ex prima hacce petitione statim elucescit, an quis Deum non tantum in spiritu, sed & in veritate adoret. Si quis enim serio gloriam Numinis non quaerat, & ad eam promouendam omnia, quae in suis posita sunt viribus, conferat, immo ea potius agat, dicat, cogitet, quae cum sanctitate Numinis pugnant, eum sincere, vt nomen Dei sanctificetur, expetere, nemo sibi persuadebit.

**** Non repetam, quae de triplici regno Dei, *potentiae*, *gratiae & gloriae*, passim tradi solent. Nota haec satis sunt. Nec dubitabit, vt puto, quisquam de regno gratiae, cuius consequens, & quoddam velut complementum est regnum gloriae, praecipue hic sermonem esse, eiusque oeconomia sub nouo testamento. Ita vox *regni Dei*, siue, quod idem est, *regni coelorum*, passim sumitur, *Matth.* III, 2. IV, 17. *Luc.* XVII, 20. XXIII, 51. & alibi. Cuius quidem regni haec est indoles, vt per verbi praedicationem, legitimamque sacramentorum administrationem ecclesia Christi constituatur, augeatur, dilatetur & conseruetur. Cuius ecclesiae qui vera & genuina sunt membra,

a durissimo peccati & diaboli iugo per fidem in Christum liberantur, vt hac ratione in illorum etiam cordibus, destructo satanae regno, erigatur & stabiliatur regnum Christi, per prauarum cupiditatum imminutionem, & liberationem a conscientiae accusatione, in cuius locum succedat pax, tranquillitas & gaudium, cum dominio in concupiscentias prauas. *Rom.* VI, 12. *seqq.* Aduentum itaque regni dum a Deo petimus, id tum ratione vniuersae ecclesiae, tum ratione singulorum hominum intelligi potest. Ratione quidem vniversae ecclesiae regnum Christi aduenit per efficacem euangelii praedicationem, & felicem doctrinae coelestis propagationem, aut, si obscurata fuerit, restaurationem, per hominum improborum conuersionem, & hostium euangelii propagationi obstacula varia obiicientium, remotionem atque deletionem. Cumque nullum tempus sit, aut fuerit, aut ante seculi consummationem futurum sit, quo non regnum Christi propagari & dilatari queat, aut quo ecclesiae cum variis hostium generibus non sit pugnandum, omni quoque tempore orare homines potuisse, & adhuc posse, *adueniat regnum tuum*, manifestum est. Sed cum regni huius diuersa variis temporibus sit oeconomia, eo in legitimo petitionis huius vsu respiciendum esse, simul intelligitur. Ea enim ratione, qua fideles veteris testamenti optabant & orabant, vt regnum Christi per eius in carnem adventum, & euangelii per orbem vniuersum promulgationem adueniret, id orare non possunt fideles noui testamenti, cum hac ratione regnum Christi iam aduenerit: & porro, qua ratione, qui circa initium noui testamenti viuebant, hoc optabant & orabant, id orare & optare non possunt, qui nostro tempore viuunt, cum non ad praeterita, sed ad futura haecce oratio spectet. Qui autem cogitauerit, minimam omni tempore illorum hominum esse partem, qui vera fide in Deum praediti sint, etsi ore externo hoc profiteantur plurimi, non quoque dubitabit, augeri semper, propagari, & dilatari regnum Christi posse, ne quid de hostibus dicam, quibuscum ecclesiae colluctandum est, a quorum vt liberetur insultibus, iidem subinde haec ingeminanda est oratio. Non autem tantum ratione vniuersae ecclesiae, sed & ratione singulorum hominum orandum est: *adueniat regnum tuum.* Namque & in hominibus regnum Dei est, quando ad Deum conuertuntur, in Christum credunt, & in vitae sanctimonia proficiunt. conf. *Luc.* XVII, 21. *Rom.* XIV, 17. Hoc ergo simul petimus, vt, qui nondum conuersi aut regeniti sunt, conuertantur & regenerentur, qui vero conuersi sunt, in fide & vita spirituali crescant, augeantur, & confirmentur. Vnde patet, etsi regnum Dei certo modo iam aduenerit, semper tamen adhuc orandum esse, vt adueniat vlterius. Eoque pertinet, quod erudite obseruat GOTTFRIEDVS OLEARIVS, vocem ἐλθέτω, iuxta Ebraeorum loquendi rationem, quam nunquam fere non sequantur euangelistae, *continuationem cum aliquo incremento*, significare: vt sensus sit: *capiat* (regnum Dei) *incrementa in nobis, quoad intensionem, vt in scholis loquuntur, maioremque in dies manifestationem, capiat quoad extensionem in aliis, Iudaeis hucusque malitiose resistentibus, gentilibus in tenebris aberrantibus, anti-christi mancipiis, incantamentis eius & veneficiis hucusque excoecatis: in obseruationibus philolog. ad Matth.* VI, 9. 10. Ex dictis autem patet, quod tum amor Numinis & aliorum hominum, tum propriae necessitatis recordatio ad petitionem hanc ingeminandam impellere nos debeat: patet etiam, quo pacto tum a praecedenti, tum a sequentibus petitionibus differat.

* Voluntas Dei duplici ratione fieri dicitur. Primo quidem, cum diuinae voluntati nos in omnibus submittimus, vt rata nobis atque grata sint, quaecunque decreuit atque constituit Deus, etiamsi forte carni & sanguini dura & aspera videantur: quemadmodum ipse seruator fecit, qui, in grauissimis licet doloribus constitutus, ita tamen orauit: *mi Pater, si fieri potest, fac vt effugiam hoc poculum: quanquam non, vt ego volo, sed vt tu, Matth.* XXXVI, 39. & amici isti Pauli apostoli, qui, cum, ab itinere Hierosolymitano vt desisteret, eum inducere precibus & lachrymis non possent, *acquieuerunt, dicentes: fiat voluntas Domini, Actor.* XXI, 12. 13. 14. Deinde & facimus voluntatem Numinis, cum strenue & prompte ea exequimur, quae a nobis vult fieri. Vtrobique modo no-

strum

strum declaramus obsequium, quod a nobis Deus requirit. Neue nesciremus, quale illud obsequium esset, angelorum exemplo seruator nos hoc docere voluit, dum addidit: *sicut in coelo, ita & in terra.* Quod de coelo beatorum spirituum, seu angelis, omnino est intelligendum. Etsi enim astra quoque & sidera coelestia motu suo ordinato & constantissimo iussa Dei exequantur, *Psalm.* CIV, 19. non tamen aeque commode, ac spiritus beati seu angeli, in exemplum proponuntur hominibus, quod imitentur. Quemadmodum itaque coelestes illi spiritus non tantum lubenti animo se voluntati diuinae submittunt, sed prompte etiam, sine reluctantia, alacriter, sapienter & constanter ea omnia faciunt, quae fieri ab iis vult Deus, ita & homines se gerere debent, vt pari promptitudine & alacritate constantiaque & Numinis se submittant voluntati, &, quae iussit, exequantur. Intelligendum autem hoc est, in quantum imbecillitatis, qua circumsepti sunt, ratio hoc permittit. Licet enim perfectissimum hoc obsequii exemplum hominibus merito proponatur, officiique nostri sit, ad istam perfectionem contendere & adspirare, ob adhaerens tamen peccatum nemo ad perfecti istius obsequii gloriam pertingere potest: sed futura expectanda vita, in qua erimus ἰσάγγελοι. Petimus autem merito, tum vt a nobis, tum ab aliis hominibus omnibus voluntas Numinis fiat: a nobis quidem, cum nostra maximopere intersit, ne vlla ratione Deum laedamus, eiusque fauore & benignitate nos reddamus indignos: & ea insuper naturae nostrae infirmitas sit, & imbecillitas, vt sine auxilio Dei nullatenus, quae ei placeant, agere valeamus: ab aliis, quia tum Numinis, tum aliorum hominum amor, vt hoc serio optemus, atque cupiamus, exigit.

* De pane ἐπιουσίῳ multa disputant eruditi. Cum enim vox ἐπιούσιος alias nec in scriptura sacra, nec in aliis auctoribus graecis occurrat, tum de origine, dum te significatione eius inter se non conueniunt. Aliorum hac de re referre opiniones, aut in eas inquirere, nostrum non est: diligenter id iam & cum laude praestitit IO. MARCKIVS, reformatae ecclesiae theologus, in *quinque dissertationibus de pane ἐπιουσίῳ, quae in exercitationibus* eius *iuuenilibus* extant, *p.* 319. *seqq.* Iungatur & BALTHASARIS STOLBERGII peculiaris de hoc argumento dissertatio, in *tractat.* eius, de *soloecism & barbarism. graecae noui fed. dictioni falso tributis*, *pag.* 220. *seqq.* item B. CHRISTIANI KORTHOLTI, de eodem argumento dissertatio, quae cum reliquis eius *Anti-Baronianis disquisitionibus* recusa est Hamburgi, MDCCVIII. Ex duabus, in quas doctissimi viri circa vocis originem abeunt, sententiis, quarum altera vocem istam ex ἐπὶ & οὐσία compositam docet, altera autem, ἐπιούσιον nomen verbale esse, contendit, a participio foeminino ἐπιοῦσα, posterior magis placet: quae enim opponi eidem possunt, erudite & accurate discussit vir celeberrimus, GOTTFRIEDVS OLEARIVS, in *obseruationibus philolog. ad Matth.* VI, 9. 10. Et ille quidem sensum vocis esse existimat, vt tempus futurum significet, non, ac si de eo solliciti esse debeamus, quod monito Christi seruatoris, *Matth.* VI, 31. diserte repugnaret, *sed potius, vt futurorum abiecta sollicitudine prouidentiae diuinae ea permittantur, dum oramus, vt ἄρτον ἐπιούσιον, panem omnis temporis, deinceps nobis viuendo transigendi, det nobis σήμερον, vel vt Lucas id exprimit, die quauis, hoc est, vt necessaria per omnem vitam suppeditet, quotidie, quantum opus est, largiendo.* Nescio tamen, an non planior illorum sit sententia, qui, stante eadem vocis origine, panem ἐπιούσιον dici putant, qui nobis ex accidenti, seu ex improuiso, adest, qui sine anxia cura nostra, sola Numinis & benignitate & liberalitate nobis obtingit. Sensus ita non tantum planus est, sed & vis vocis sibi constat. Nimirum supponimus; panis nomine significari, quae ad victum vitamque sustentandam sunt necessaria: qua de re inter illos, qui de rebus temporalibus hanc petitionem capiunt, nulla lis est. Ita vero eam capiendam, ego quidem censeo, etsi simul vel maxime ad spiritualia respiciatur, dum eo fine panem quotidianum a Deo petimus, vt, rerum huius seculi cura procul facessere iussa, Numinis prouidentia & benignitate vnice innitamur, vt ipse B. LVTHERVS noster in petitionis huius explicatione nos egregie docuit. Quo ipso maximum vitae spiritualis impedimentum remouetur. Et ita illorum statim occurritur

 dubio,

dubio, qui inconveniens arbitrantur, petitionibus, quae de rebus spiritualibus agunt, inseri illam de pane corporali. Fuerunt equidem plurimi ex patribus, immo nostrae ecclesiae theologis, qui omnino, non *corporalem*, sed *spiritualem*, speciatim, quae non nullorum fuit opinio, Christum ipsum intelligerent. Quorum licet a nostra abeat sententia, idque ob rationes varias, quarum nonnullas iam attulit IO. MARCKIVS, *disputat.* 4. de pane *ἐπιουσίῳ pag.* 417. *& seqq.* neutiquam tamen illis, qui eam amplectuntur, haereseos statim inurenda est nota, nisi eandem doctissimis praestantissimisque ecclesiae doctoribus simul inurere velimus, aut cum acrimonia quadam ea sententia est perstringenda, cum nihil, quod analogiae fidei contrarium sit, contineat, & pietatis insuper sit, de coelestibus & spiritualibus plus cogitare, quam temporalibus. Praeclare sane HERMANNVS WITSIVS controuersiarum circa huius petitionis explicationem iniiciens mentionem, scribit: *at id dolendum foret, si propter sententiarum dissensum in re obscura animorum quoque deprehenderetur diuortium, neque possset ea res expediri sine quadam disputantium acrimonia. O! quam illa omnis in meram dulcesceret lenitatem atque mansuetudinem, si cogitaremus, de precibus agi, in quibus nobis non cum hominibus, sed cum Deo res est: & quidem de ea oratione, quae vti tota diuinum fraternumque amorem spirat; ita eundem orantibus omnibus inspirare debebat. Mihi equidem religio est, eos vllo modo exagitare, qui haec quartae petitionis verba pronuntiantes de Christo domino illiusque gratia, cogitant, enixisque suspiriis tam sibi, quam fratribus suis, a patre coelesti poscunt, vt dignetur eos verbo & spiritu suo ad verae vitae robur & augmentum continuo pascere, donec satietatem gaudii ad dextram Dei consequantur. Vtinam coelestium ac spiritualium rerum desiderio semper arderent animi nostri, vt quauis data, immo quaesita occasione, erumperent in flammas flagrantium precum, exercitat.* 11. *in orat. domin.* §. 2. Panem praeterea ἐπιούσιον, vt panem *nostrum*, petere iubet servator optimus, hoc est, talem, qui nobis legitimo modo competat, rite iuxta ordinem a Deo praescriptum acquisitus. Qui enim furto, aut alia quadam ratione illicita, panem suum, seu quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, acquirunt, ea minime precibus suis a Deo impetrare censendi sunt. Rursus tamen, si quis legitimo modo panem suum acquirat, non suo studio, aut industriae, quo acquisiuerit, imputare debet, sed diuinae benedictioni: quae si deesset, omni labore suo, & industria parum proficeret. conf. *Psalm.* CXXVII, 1 2. Deus itaque est, qui panem nostrum quotidianum nobis dat, homo sibi ipsi nihil dare potest: Deus tum ipsam bonorum temporalium largitur possessionem, tum facultatem illis cum benedictione vtendi. Idque ea ratione, vt cura sua omni & sollicitudine homo in futurum sibi prospicere non possit, sine Numinis voluntate, omni bonorum possessione per varia calamitatum mox spoliandus genera, nisi Deus prohiberet. Vnde possessionem istam pariter ac vsum pro dono, quod quotidie renouatur, reputare quilibet debet, & hinc orare iubetur: *panem nostrum quotidianum da nobis σήμερον*, vel, vt Lucas habet, *καθ' ἡμέραν*, *quotidie.* Denique cum impium esset, sibi tantum prospectum velle, neglectis reliquis, precari nos Christus patrem docuit, vt & nobis panem nostrum donet quotidianum. Pii enim sanctique viri est, aliorum non minus, quam suis commoueri necessitatibus, vnde & non potest non Deum orare, vt aliis non minus, quam sibi, quae ad vitam victumque necessaria sunt, suppeditet. De ordine, quo haec petitio collocata est, nonnulli multa disputant: at nulla hic opus est subtilitate. Cum enim inter salutis impedimenta rerum terrestrium cura primum facile locum teneat, primo etiam merito loco eius remotionem posuit Christus.

*** Quod per *ὀφειλήματα*, qua voce Matthaeus vsus est, seu *debita*, intelligantur peccata, constat, cum Lucas hanc petitionem ita exprimat: καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Peccata autem etiam rectissime *debitorum* nomine veniunt. Vt enim legem diuinam accurate obseruemus, sumus obligati: quod si non faciamus, sed vel minima in re eam migremus, alia oritur inde obligatio, ad poenam promeritam subeundam. Qui enim ad aliquid reddendum, aut praestandum, vel etiam patiendum obstricti sunt & obligati, debitores vocari solent. Vitam ergo suam aliquis considerans

rans, cogitationesque, dicta, & facta excutiens, & legis diuinae normam exigens, non vnum aut alterum debitum, sed infinitam eorum multitudinem deprehendet. Quod de ipsis quoque regenitis, hominibusque sanctis intelligimus, qui τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, *Ebr.* XII, 1. quotidie in se non sentiunt modo, sed experiuntur, seque nunquam non talia admisisse, quae admisisse nollent, & dolent. Vnde absona prorsus quaestio est, an petitionem hanc, *remitte nobis debita nostra*, proferre queat, qui sibi peccati, quod eo die commiserit, conscius non est: quasi vero dies vllus, aut hora vlla transigi queat, qua non inhabitans illud in nobis peccatum vim suam exerere annitatur, etsi coerceatur subigaturque a spiritu, contra carnem pugnante, *Gal.* V. 17. Eorum itaque debitorum, seu peccatorum, petimus ἄφεσιν, *remissionem*, vt ea scilicet nobis non imputet, poenamque promeritam condonet. Quod tamen intelligendum iuxta modum & ordinem, quo Deus, se peccata remittere velle, & salua iustitia & sanctitate sua posse, declarauit, vt scilicet meritum Christi vera fide apprehendamus, *Rom. III*, 24. Vnde petitio ista: *remitte nobis peccata*, meritum & satisfactionem Christi non excludit, vt Sociniani perperam sibi imaginantur, sed omnino supponit. Si quis vero signum animi, ob sua peccata serio dolentis, & vera fide meritum Christi amplectentis, requirat, explorare saltem seipsum debet, an ad ea, quibus laesus est ab aliis, itidem iis remittenda promptus sit, atque paratus. Hinc addidit seruator: *sicut & nos remittimus debitoribus nostris.* Debitores nostri sunt, qui nos laeserunt, ideoque ad satisfactionem nobis praestandam obligati sunt. Illis remittimus debita, si illis condonemus, quae erga nos commiserunt, nec vllam satisfactionem, etsi iustissime eam postulare possimus, expetamus, omnemque exuamus vindictae cupiditatem. Non autem hoc ita intelligendum, ac si nostra remissio, qua debitoribus nostris illorum debita condonamus, sit caussa remissionis, quam a Deo impetramus, aut ac si omnimoda aequalitas & perfecta similitudo inter hanc & illam intercedat? sed ob aliqualem similitudinem, quae inter vtramque deprehenditur, vt post MARTINVM CHEMNITIVM explicat HERMANNVS WITSIVS, *exercit.* 11. *de orat. domin.* §. 21. Nec displicet ingeniosa doctissimi viri GOTTFRIEDI OLEARII explicatio, particulam ὡς vertentis per *similiter*: vt sensus sit: *remitte nobis debita nostra, sic tuo exemplo, nos quoque remittemus debitoribus nostris*, in *obseruat philolog. ad Matth.* VI, 12. Vtcunque tandem particula ὡς explicetur, res ipsa certa est, poenitentiam veram fidemque in illis esse non posse, qui debita suis debitoribus remittere parati non sunt, adeoque & frustra eos orare: *remitte nobis debita nostra.* Et id quidem est, quod seruator docere voluit.

**** Quaenam & quotuplices tentationes sint, quibuscum piis sanctisque hominibus est colluctandum, prolixe supra exposuimus, *cap.* 2. §. 21. *seqq.* Cumque externae aliae sint, mundi scilicet, & infernalis genii, aliae internae, carnis & sanguinis, maximum inde periculum oritur, quod externae cum internis velut vires suas iungunt, vt adeo eo difficilius vtrisque resistatur. Nisi itaque Deus gratia sua nobis succurreret, succumbendum nobis esset oneri, prorsusque pereundum. Proinde, *ne in tentationem nos inducat*, petimus, hoc est, ne tentationum impetu abripi, grauissimisque hostium acerrimorum insultibus opprimi patiatur. Quem quidem horum verborum sensum esse, tum res ipsa docet, cum Deus nullius mali auctor sit, nec ad malum seu peccatum quenquam tentet, *Iac.* 1, 13. tum ex significatione verbi εἰσενέγκῃς, a quibusdam colligitur, cuius sensus sit: *ne sinas nos abripi in tentationibus.* Vnde & illud palam est, non id nos hac oratione expetere, vt nullae nobis tentationes obueniant: id namque huius vitae modum conditionemque excederet. Postulat vtique vitae huius ratio atque status, vt pugnemus contra hostes, & ita, reportata victoria, consequamur praemium. Id salutare nobis, cum ea ratione campus amplissimus constantiam, patientiam, aliasque virtutes demonstrandi aperiatur, & sapientiae etiam diuinae conueniens, ut explorata hunc in modum magis enitescat fidelium virtus, amplior que Numinis gloriam amplificandi inde enascatur occasio, vt iam supra *cap.* 2. §. 19. obseruauimus.

* Cum proxime praecedenti vltima haecce petitio arctissimo vinculo cohaeret, quod vel ex connectendi particula: ἀλλὰ, intelligitur. Sed hinc quoque constat, inter hanc atque illam quandam velut esse oppositionem. In priori enim petitione oramus Deum, ne patiatur, nos succumbere tentationibus: in altera amplius quid rogamus, vt repellat ipse tandem mala quaeuis, speciatim furorem & potestatem satanae, nobis tantopere insidiantis, infringat. Vnde, connexa haec, sed simul distincta esse, apparet. In priori enim ad virium nostrarum imbecillitatem, in posteriori petitione ad hostium tyrannidem atque potentiam praecipue respicimus. Per πονηρὸν generatim equidem τὸ πονηρὸν, seu quodlibet malum, reuera tale, intelligi potest, quemadmodum vox ista ita sumitur, *Ioan.* XVII, 15. 1 *Ioan.* V, 19. 2 *Timoth.* IV, 18. alibique: speciatim tamen τὸν πονηρὸν seu diabolum, ceu principem omnis mali caussam intelligunt plerique; idque praeeunte itidem scriptura, *Matth.* XIII, 28. *Ephes.* VI, 16. Liberari ab eo cupiunt fideles, ne animae suae nocere possit, iustissimo odio, quidquid ab eo proficiscitur, prosequentes, nec tamen diuinae refragantes voluntati, si angelo satanae permittat, vt eos κολαφίζῃ, 2 *Cor.* XII, 7.

** Non desunt, qui δοξολογίας huius αὐθεντίαν in dubium vocant, quod in vetustissimis quibusdam codicibus graecis, vti in omnibus propemodum codicibus latinis, desideretur, nec inueniatur apud Lucam *cap.* XI. neque a TERTVLLIANO, CYPRIANO, AVGVSTINO, aliisque veterum agnoscatur. Sed longe solidiora sunt, quae pro doxologiae huius αὐθεντίᾳ adferuntur, quae in compendio legi possunt apud HERMANNVM WITSIVM *exercit.* 14. *in orat. domin.* §. 3. *seqq.* add. & GOTTFRIDVS OLEARIVS, *in obseruationibus philolog.* ad *Matth. cap.* VI, *v.* 13. *seqq.* Nostra id saltem obseruasse interest, quod non tantum similes doxologiae alibi passim in scriptura sacra occurrant, vt 1 *Paralipom.* XXIX, 11. 12. 1 *Tim.* 1, 17. VI, 16. sed quod ad complementum & perfectionem dominicae orationis vel maxime pertineat. Summatim enim, quorsum cuncta referenda sint, & tendere debeant, hisce verbis denuo profitemur, & fidem simul nostram, qua firmiter persuasi sumus, fieri ea omnia, quae rogavimus, posse, immo quin futura sint, si Deo hoc placeat, nos non dubitare, declaramus. *Tuum*, itaque dicimus, *est regnum.* Regnum, tum potentiae, tum gratiae, tum gloriae. Tua itaque interest, vt regnum, praecipue gratiae, in nobis & aliis promoueatur & amplificetur. Hoc itaque quin curae cordique Tibi futurum sit, vt gloria Tua ita omnibus innotescat, & quin hunc in finem nostras certo exauditurus sis preces, nulli dubitamus. Et cur dubitaremus? *Tua est potentia*, tu es omnipotentissimus, cui nemo resistere potest. Quis ergo consilia tua impediret, aut quid obstaret, quo minus, quae decreuisti, felicem sortirentur euentum? Et hinc *tua est gloria*, tibi soli ideo omnis gloria debetur, merito omnia omnium hominum cogitata, dicta, facta eo tendunt, immo, quidquid in rerum creatarum viribus positum est, ad huncce finem, vltimumque scopum comparatum est, vt tua gloria manifestetur magis magisque, & agnoscatur ab omnibus. Et id quidem est, quod toto pectore, animoque expetimus Hunc verum ac genuinum orationis dominicae sensum esse existimamus, qui quo simplicior est, eo magis omnibus, vt puto, se commendabit. Voluit enim seruator optimus omnium ingenio, captui, omniumque necessitatibus hancce formulam accommodatam. Quare, quod alibi dictum, sententias formulasque Ebraeorum hic occurrere, hoc non nisi de puriori veterum theologia fidelibus omnibus veteris testamenti communi intelligendum, qui aut non recte orarunt, aut materialiter eadem orare debuerunt, saluo discrimine oeconomiae vtriusque testamenti, quae in hacce formula selectissima, omniumque captui accommodata, nos orare docuit Christus. Quo ipso dum praestantissimarum veritatum summam complexus est, non potuit non erroribus, quos Iudaei aut alii hisce veritatibus contrarios fouerunt, opposita esse: licet inde non sequatur, ex instituto Iudaeorum erroribus eam esse oppositam, quae omnium omnino christianorum, eorum etiam, qui post longe ventura secula victuri essent, vsibus destinata erat. Saltem tutissimam in ea explicanda viam existimo, quae sua

ſua ſe ſimplicitate maxime commendat, cum ſcopo ſeruatoris, hancce formulam tradentis, hoc plane ſit conueniens.

§. XXXIV.

Haec itaque orationis formula, cum perfectiſſima ſit, omnibusque numeris abſoluta, omnium praeterea hominum ſtatui, & conditioni, omnibusque eorum neceſſitatibus accommodata, merito retinetur, non tantum qua ſenſum, ſed & qua verba, eumque in finem ab ipſo ſeruatore nobis praeſcripta eſt * Nec tamen aliae formulae prorſus repudiandae, modo nihil analogiae fidei, & ſimplicitati & ſanctitati ſermonis, quo in oratione vti decet, contrarium contineant, & ſtatui orantis ſatis ſint accommodatae. Neutiquam tamen formulis ita inhaerendum,** vt non libere verbis, quae ipſe animi motus ſuppeditat, Deum alloqui adſueſcamus: cum ſermonem ad regulas artis compoſitum Deus a nobis non exigat: modo ingenue, absque fuco, absque pompa, filiali fiducia mentis noſtrae ſenſa exprimamus.

* Fuerunt, qui cum reliquis precum formulis, abuſum earundem animaduertentes, ipſam etiam orationem dominicam abrogatam voluerunt, ab vno ita extremo ad alterum procurrentes. Rationes iſtorum hominum in compendio refert, & accurate ad eas reſpondet HERMANNVS WITSIVS, *exercitat. 6. in orat. domin.* §. 16. *ſeqq.* Et ſane, ſi quis obſeruet, formula hac ita vtendum, vt liberum tamen alicui ſit, aliquando & ſine formulis orare; illi, qui animo rite praeparato ad orandum accedit, non eſſe ἀδύνατον, deuota mente, in ſpiritu & veritate hancce formulam vſurpare; quae generalius in ea expreſſa ſunt, adplicatione rite facta, ad cuiuslibet ſtatum & neceſſitatem poſſe accommodari, facile ad omnia, quae contra formulae iſtius vſum opponuntur, reſpondebit. Ex eo vero, quod apoſtolos hac formula vſos non legamus, non ſequitur, eos etiam eadem vſos non eſſe. Immo luculentum ſeruatoris mandatum, diſcipulos ſic orare iubentis, eiusdemque diuerſo tempore facta repetitio, vt ex vtriusque euangeliſtae Matthaei & Lucae collatione colligitur, prorſus ſuadet, apoſtolos eadem vſos. Accedit veteris eccleſiae chriſtianae praxis. Huic enim formulam hancce dominicae orationis in ſumma veneratione fuiſſe, vel ex TERTVLLIANI libro de *oratione* conſtat. Quod qua ratione contingere potuerit, niſi ab ipſis apoſtolis vſum eius acceperint, vix intelligi poteſt. Quae autem ceteroquin eius in eccleſia chriſtiana fuerint fata, iam ab aliis eſt expoſitum: quae vt a nobis repetantur, neceſſe non eſt. Id ſaltem obſeruamus, inter Bogomilorum, qui ſeculo XI. eccleſiam turbarunt, & in Euchitarum ac Meſſalianorum locum ſucceſſiſſe dicuntur, errores & hunc referri, quod reliquas preces omnes, praeter hancce dominicae orationis formulam, damnauerint. Cuius rei teſtis eſt HARMENOPVLVS, *de ſectis ſect.* 19. Quo ipſo, ex illorum ſe numero eſſe, demonſtrarunt, qui in medio conſiſtere nequeunt, ſed ad alterum ſemper extremum procurrunt. Vt enim nec Chriſtus ipſe, nec apoſtoli hac formula vſi ſunt, quemadmodum vel ex actis apoſtolorum conſtat, ita ſola hacce formula ſemper vtendum eſſe, nulli quoque praeceptum eſt.

** Neutiquam formulas precum ab aliis compoſitas prorſus damnamus, immo aliquem eorum vſum eſſe poſſe, libenter concedimus. Excitari enim iis quandoque animus poteſt, modo non ad verba tantum, ſed ad rem ipſam verbis expreſſam, attendamus; quandoque & nos commonefaciunt, quae a Deo maxime petenda ſint, ſi ipſi forte non ſatis,

quae

quae nobis necessaria sint, intelligamus: & denique verba formulasque, diuina maiestate dignas, interdum suppeditarint. Quod tamen de iis tantum intelligendum formulis, quae ea, qua decet, conscriptae sunt ratione, & adfectum pium ac deuotum produnt, quales sunt quae B. IOAN. ARNDIVS lingua germanica nobis reliquit. At formulis si quis ita se alligauerit, vt suismet ipse verbis nunquam oret, veram orationis indolem perspectam habere vix censendus est. Sincerus animi adfectus aliena verba nec postulat, nec expectat. Qui ergo sine formulis orare nequit, nonne hoc ipso prodit se sine adfectu, adeoque neutiquam in spiritu & veritate orare? Quod certis precum formulis semper vtendum sit, nusquam Christus aut apostoli praeceperunt; immo contrarium ex illorum exemplo patet, qui preces suas praesenti rerum semper accommodarunt statui. Nec vsi semper certis precum formulis sunt veteres christiani. Discimus hoc ex TERTVLLIANO, qui, *christiani*, inquit, *manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore oramus: apologet. cap.* 30. Immo deferuescente pietate, & crescente socordia, propter haereticorum prauitatem, & propudiosam multorum ignorantiam, certas precum formulas praescribi coepisse, ex antiquitate ecclesiastica obseruat HERMANNVS WITSIVS, *exercitat. 6. in orat. domin.* §. 30. & 31. Taceo incommoda maxima grauissimaque, quae continuus earum vsus secum vehit, cum oratio, quam propriis verbis quis concepit, & ardentiorem adfectum indicet, & eundem quoque ardentiorem reddat, magisque excitet, foueatque. Nec vllius momenti sunt, quae contra preces absque formulis factas nonnulli adferunt, facileque ad cuncta responderi potest, si obseruemus, adfectum cordis Deum magis respicere, quam verba oris, aut concinnitatem sermonis, perinde ac pater, qui filii miseria commouetur, ad verborum elegantiam, quibus auxilium eius imploratur, non attendit. Sed & id addendum, ab adfectu religioso ex maiestatis pariter ac bonitatis diuinae repraesentatione excitato, non temere verba proficisci posse, quae non summam animi venerationem prodant. Verba autem simplicia, quibus ingenue, & candide nostra desideria exponimus, diuinam maiestatem non laedunt, quin immo Deo sunt gratissima. Plurimas hic quaestiones, more suo mouet GISBERTVS VOETIVS, in *asceticis cap.* 4. *pag.* 99. *seqq.* quae tamen partim superuacaneae sunt, partim ex hactenus dictis facile diiudicari possunt. Huc & illud pertinet, quod de repetitionibus vnius eiusdemque rei nonnulli monent, quae βαττολογίας a seruatore reprehensae, *Matth.* VI, 7. speciem habere videntur. Verum βαττολογίαν dum culpat seruator, inanem verborum profusionem, quae sine sensu, sine adfectu cordis fit, vti preces ethnicorum ad pompam & ostentationem comparatae erant, intelligit. Vnde, quae ex adfectu vehementiori procedunt, repetitiones, hoc nomine comprehendi nequeunt. Sed nec prolixiores preces hoc ipso reiicit, sed eas, quae, vt dixi, sine adfectu cordis, verbis plurimis, ad meram ostentationem & iactantiam compositis, fundebantur. Cuncta itaque ad cordis adfectum redeunt. Hic si recte se habeat, facile verba se dabunt: hic si Deo placeat, non est, quod dubitemus, grata quoque illi fore verba, quibus adfectus exprimitur.

§. XXXV.

Magnam esse orationis *vtilitatem*, vel ex eo intelligitur, quod inter media salutis a nobis refertur. Per orationem enim omnia, quae nobis conducunt, a Deo impetramus. Qui ergo non orat, non miretur, quod donorum diuinorum expers maneat. *Non obtinetis*, inquit Iacobus, *propterea, quod non petitis, cap. IV, 2.* Contra, *qui petit, accipit, qui quaerit, inuenit, qui pulsat, illi aperitur*, teste seruatore ipso, *Matth. VII, 8. Luc. XI, 10. seqq. Ioan. XVI, 24.* Sed hinc necessitas quoque orationis patet. Sine oratione carendum homini diuinis donis, tandemque misere

misere pereundum est. Accedit vero & mandatum diuinum, *Matth. VII, 7. Luc. XI, 9. Marc. XI, 24.* itemque quod in precibus sit omnipraesentiae, omniscientiae, omnipotentiae, & summae bonitatis diuinae humilis quaedam confessio. Vnde corruptae saltem rationis suae somnia narrant, qui aut inutiles, aut superuacaneas, minusque necessarias preces putant, eo quod iam ceteroquin Deus gnarus illorum sit, quorum indigemus, & per suam bonitatem ea nobis praestare velit. Ad preces autem commendandas plurimum quoque facit earum efficacia, quae tanta est, vt rationis vim multum supergrediatur. conf. *Iacob. V, 16. seqq.*

§. XXXVI.

Coniunctae preces sunt cum *certa spe exauditionis, Iacob. I, 6.* idque ob promissionem diuinam, quae omnem merito eximit dubitationem, *Matth. VI, 6.* Et exaudit sane Deus semper preces, modo ita comparatae sint, vt exaudire queat. Quorsum non id tantum pertinet, vt ab iis fundantur, qui ad orandum rite sunt dispositi, hoc est, qui vera fide, & corde puro ac sincero ad Deum accedunt, *Ebr. X, 22.* conf. *Prouerb. I, 24. seqq. Es. I, 15.* & vt ea, qua decet ratione, fundantur, vti supra est expositum, sed vt tempus quoque modusque non definiatur, sed cuncta diuinae sapientiae relinquantur. *Kohel. III, 11. Actor. I, 7.* Illis enim, qui se suaque omnia voluntati diuinae submittunt, quod verae fidei proprium est, perinde est quocunque modo, aut quocunque tempore exaudiantur, cum se exaudiri a Deo certi sint, firmiterque persuasi, quaecunque de se Deus statuat, ideo eum statuere, vt in commodum illorum atque salutem cedant.

§. XXXVII.

Vt ad preces rerumque diuinarum tractationem meditationemque eo aptiores simus, non tantum generatim omni tempore temperantiae studendum, sed iuuat quoque interdum a cibo & potu prorsus abstinere, vt eo facilius corporis motus coerceantur, & deuotionis impedimenta remoueantur. * Quo nomine & *ieiunia* inter ἀσκήσεις spirituales, mediaque proficiendi in sanctitate, recte referuntur. Quae quidem si tanquam opus, vt loqui amant, operatum spectentur, parum proderunt: sed si inter media promouendi incrementum vitae spiritualis referantur, ad corporis motus excedentes perdomandos, vim maximam habent. Manifestum itaque est, ieiunia tum demum prodesse, si instituantur vera fide, inter preces & meditationes spirituales; ad vsum, non ad ostentationem hypocriticam, quam in Pharisaeis Christus reprehendit, *Matth. VI, 16. 17.* eo praesertim tempore,

quo carnis insultus maxime metuimus, aut animi status hoc exigit. Nec tamen contemnenda sunt ieiunia stata, & publica, modo hypocrisis absit, & libertas christiana non adducatur in periculum. Abstinentia a certo potus aut ciborum genere, interdum vtilis esse potest: non tamen est ieiunium proprie sic dictum.

* Quam necessaria sit ad virtutis studium temperantia, etiam ethnicorum perspectum fuit philosophis: apud quorum quosdam *ἀσκήσεως* seu philosophicae disciplinae pars insignis fuit, non tantum sobrie admodum in cibi & potus vsu versari, sed omnino a cibis delicatioribus, itemque a vino abstinere. Qua de re prolixe a me dictum, in *dissertat* de *ἀσκήσει philosophica* §. 3. 4. 5 *in analectis histor. philos. p.* 413. *seqq.* add. speciatim de Pythagoreis IO. SCHEFFERVS, de *nat. & constit. philos. Ital. cap.* 14. *p* 140. Vnde & propter temperantiam philosophos diuitibus prudentiores pronunciat CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib.* 2. *p. m.* 141. De viris sanctis apud Iudaeos idem constat, apud quos ab antiquissimis inde temporibus ieiunia fuere vsitata, scilicet, quod per ieiunia exorbitantes corporis motus coercerentur, animusque ad res diuinas serio meditandas, praecipue & ad preces fundendas, liberior aptiorque fieret. Illustre cumprimis est exemplum Danielis *cap.* X, 2. 3 Et inde euenit, vt ieiunando & ad preces se praepararent, & cumprimis ieiunii vsum necessarium ad poenitentiam rite agendam crederent. conf. *Ioel.* II, 15. *Ion.* III, 7. Quanquam iam tum essent, qui a vero ieiunii scopo aberrantes, ipso hocce opere suo se satisfecisse officio, putarent, etsi a prauis suis desistere moribus nollent: quos ideo grauiter increpat Esaias *cap* LVIII, 3. 4. Sed & seruator ipse, pharisaeorum similem circa ieiunia hypocrysin redarguit, *Matth.* VI, 16. Neque tamen is ieiunia indixit, sed tantum rationem attulit, cur discipulis suis, quamdiu ipsemet apud eos esset, ieiunandum non esset, simulque docere voluit, rigorem istum legalem ieiuniorum in nouo testamento cessare, *Matth.* IX, 15. 16. Apostoli itaque, & primi seculi christiani, hanc suae disciplinae partem haud vltimam censuerunt, temperantia, & sobrietate, interdum & ieiuniis, sed libere, filiali spiritu institutis, compescere corporis motus, & ad sanctitatis studium se aptiores reddere. Hinc de seipso Paulus: *ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι*, 1 *Cor.* IX, 27. add. *Rom.* XIII, 14 Taceo, quae de singulis apostolis memorantur ab illis, qui vitas illorum ex antiquitatis monumentis repetunt. Vsitatum hinc etiam erat, cum precibus, ieiunia coniungere, quoties magni aliquod momenti negotium suscipiendum esset, vt constat ex *Actor.* XIII, 3. XIV, 23. Mens eadem primorum seculorum christianis fuit: qui vt temperantiam ac sobrietatem velut propriam sibi esse volebant, vt vel ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *paedagogo lib.* 2. *cap.* 1. & 2. constat, ita in ieiuniis etiam erant frequentes, praeterea delicatiores fugiebant cibos, qui prauas irritare cupiditates possunt. Quorum vt posteri imitarentur exempla, par erat, nisi in Romana ecclesia foeda superstitio & grauissimus abusus accessisset, quem praeter alios erudite redarguit IO. DALLAEVS, in libro de *ieiuniis & quadragesimalibus*. Nos itaque ieiuniorum vsum neutiquam reiicimus, sed valde potius, ceu necessarium ad sanctitatis studium, commendamus, at superstitionem, conscientiarum coactionem, errorem, ac si ieiuniis aliquid promereri possemus, abesse volumus. Ieiunia porro commendamus, quae vere talia sint, quo nomine abstinentia a certo ciborum genere, venire nequit. Et licet id quoque prudentiae & pietatis sit, ab isto cibi & potus genere, quo nimium prauae irritari cupiditates possunt, se abstinere, id tamen non est ieiunium: ex superstitione autem certa ciborum genera fugere, & alia in illorum locum substituere, quibus acrius adhue extimulari prauae cupiditates queunt, aperta est Dei hominumque illusio. Ieiunia denique ita commendamus, vt eo etiam tempore, quo non ieiunamus, temperantiae & sobrietati studendum existimemus, memores illius, quod CLEMENS ALEXANDRINVS scripsit: *ἡ δὲ ὑπερβλύζουσα τὴν αὐτάρκειαν δίαιτα, τὸν ἄνθρωπον κακοῖ, νωθῆ μὲν τὴν ψυχὴν, ἐπισφαλὲς δὲ εἰς τὴν νόσον ἐργαζομένη τὸ σῶμα*: *victus autem, qui sufficientiam excedit, ac obruit, homini multum*

multum efficit, animum certe segnem & inertem reddit, corpus vero valetudinarium, & quod in morbus facile prolabitur, efficiens: paedagog. lib. 2. *cap.* 1. *pag.* 142.

§. XXXVIII.

Cum temperantiae ſtudio coniungendam eſſe *vigilantiam ſpiritualem*, docet Petrus *1 ep. V, 8.* quam & ſeruator commendat, *Luc. XXI, 36.* * Namque ad vitae incrementum ſpiritualis non vtilis modo, ſed plane haec eſt neceſſaria, ne hoſtium noſtrorum hoc incrementum impedire annitentium, inſidiis ſuccumbamus. Attendendum itaque eſt diligenter ad omnes motus, cogitationes, dicta, facta; attendendum eſt ad omnes peccandi occaſiones, vt eas diligenter euitemus; ** attendendum ſedulo ad omnium mentis facultatum, oculorum quoque, *** aurium & reliquorum ſenſuum externorum vſum, ne quid admittamus temere, quod praeter ſpem opinionemque inſtitutum noſtrum in vitae ſanctitate proficiendi, turbet.

* Sermo non eſt de vigilantia corporali, licet & haec interdum neceſſaria ſit; vid. *Matth.* XXVI, 41. & vſu non careat. Operoſus in ea commendanda eſt IOAN. BONA, cardinalis, de *diuina pſalmod. cap.* 4. §. 1. *p.* 120. quamuis ad monachorum vigilias defendendas parum haec ei proſint. Nobis de ſpirituali vigilantia ſermo eſt, qua homo diligenter attendit ad ea omnia, quae in anima ſua eueniunt, vt & ad ea, quae animae periculum adferre, aut ſalutem eius promouere poſſint, vt haec arripiat, illa euitet. De qua non tantum in illis, quae attulimus, ſed aliis quoque locis ſcriptura loquitur. conf. *Matth.* XXIV, 42. XXV, 13. *Marc.* XIII, 31. 1 *Cor.* XXVI, 13.

** Hoc & ratio ipſa docet. Vnde & philoſophorum, de mediis proficiendi in virtute praecipientium, ſcitum eſt, occaſionem peccandi euitandam eſſe. Obiecta enim praeſentia, cum vehementius cupiditates irritent, difficilius illis reſiſtitur. Quod, vt alia, recte quoque obſeruauit SENECA, *epiſt.* 113. & M. AVRELIVS ANTONINVS imperator, *lib.* 3. *de ſeipſo ad ſeipſum*, §. 3. Neque vero obiecta ipſa ſi rantum praeſentia ſint, adfectus commouent, excitantque, ſed & ſi ſermonibus aut ſcriptis exhibeantur. Vnde ſequitur, ſcripta quaeuis quae irritare prauas cupiditates poſſunt, ſtudioſe eſſe euitanda. Certiſſimam enim eorum lectio animis hominum adfert perniciem. Haud ſine ratione HIERONYMVS eiusmodi ſcripta *ſiliquas porcorum* dixit, *queis filius prodigus ventrem non ſatiauit, ſed inferſit; epiſt.* 14. Et ISIDORVS lectionem impurorum librorum, comparat cum immolatione daemonibus facta, quod inde anima excitetur ad incentiua libidinum, & ſatanae hoſtia cadat, *lib.* 3. *de ſummo bono cap.* 13. Plura hanc in rem adfert THEOPHILVS RAYNAVDVS, *erotemat. de malis & bonis libris p.* 39. *ſeqq.* PLATONIS aliorumque ethnicorum, eiusmodi libros damnantium, iudicia ibidem legere licet. add. IVSTVS LIPSIVS, *not. ad lib.* 1 *polit. cap.* 10. Non tantum vero ad haec, quae hactenus diximus; ſed ad reliqua etiam omnia haec vigilantia ſpiritualis ſe extendit, quae animam vlla ratione laedere poſſunt. Eleganter MACARIVS: *ſicut exteriores oculi* (hominum nempe vigilantium) *longe perſpiciunt ſpinas & praecipitia*, οὕτω καὶ ὁ προβλεπτικὸς νοῦς προβλέπει ταχέως τῶν τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπισκευάς, καὶ ἀσφαλίζεται τὴν ψυχὴν ὡς ὀφθαλμὸς τὸν αὐτῆς: *ſic & acri prouidendi perſpicacia praedita mens cito proſpicit aduerſariae poteſtatis artes inſidiasque, ac contra eas praemunit animam, cuius eſt oculus; de cuſtodia cordis cap.* 6. *p.* 5.

*** Iuxta illud IOBI: *fedus pepigeram cum oculis meis, & quid aduertiſſem animum ad virginem? cap.* XXXI, 1.

§. XXXIX.

Solet quoque alias, ceu egregium ad virtutis ſtudium adiumentum commendari, *imitatio aliorum*, * Nec uſu ſuo aut efficacia deſtituitur, modo recte inſtituatur. Inſtitui autem tantum recte poteſt a regenitis, qui & diſcernere rite poſſunt iudicio ſpirituali, quinam imitandi, & gratiae quoque viribus ad imitandum ſunt praediti. Perfectiſſimum autem, quod imitemur virtutis & ſanctitatis exemplum, nobis reliquit Chriſtus ſeruator; ad cuius imitationem ideo etiam ſubinde excitamur, *Matth. XI, 28. 29. Philipp. II, 5. 1 Petr. II, 21.* Hocce itaque exemplum, ſemper nobis ante oculos & animum verſetur, in illud nunquam non intueamur, ad hoc cogitata, dicta, facta, quantum humanae naturae indoles permittit, nunquam non componere annitamur. **

* Quanta imitationis ad malos mores vitiaque contrahenda vis ſit, ſupra ad *cap. 1. ſect. 4.* §. 79. demonſtrauimus. Sed non minor eius vis eſt & efficacia ad propenſiones bonas corroborandas augendasque, ſi emendatus animus fuerit & ad meliora tendat, ceterisque exercitationibus adiungatur. Quod ex iisdem rationibus, & ipſa hominis natura ad imitandum prona, perſpicere licet. Vnde & ethnicorum philoſophi ad virtutem parandam imitatione nihil eſſe efficacius, exiſtimarunt. Patetque id vel M. AVRELII ANTONINI imperatoris & philoſophi exemplo, qui *lib. 1. de ſeipſo ad ſeipſum*, §. 1. *ſeqq.* diligenter eos recenſet, quos in ſingulis fere virtutum generibus ſit imitatus. Sed cur ethnici tamen, reliquis ſubſidiis deſtituti, parum hac ratione, ad veram virtutem proficere potuerint, ex iis, quae paſſim dicta ſunt, conſtat.

** Conſulendi hic merito, qui de imitatione Chriſti ex inſtituto commentati ſunt, quos inter eminet THOMAS A KEMPIS in libello aureo & ſupra iam a nobis commendato, de *imitatione Chriſti*, de quo recte IO. BONA, cardinalis, pronuntiat, *quod ſimplici ſtylo magnam tradat doctrinam ſpiritus*, in *notitia auctorum*, *pſalmodiae diuinae* praemiſſa.

§. XL.

Nec aliorum hominum ſanctitatis laude illuſtrium excludenda prorſus ſunt exempla: quemadmodum Paulus Corinthios adhortabatur: *eſtote imitatores mei, vt ego Chriſti. 1 Corinth. XI, 1.* conf. & *1 Cor. IV. 6. 16. Philipp. III, 17. Ebr. XIII, 17.* Diſcretione tamen opus eſt, vt diligenter, tum quos, tum quid in quolibet imitemur, diſpiciamus. Namque in ſanctiſſimis etiam imbecillitates & defectus varios deprehendi, meminiſſe nos oportet. Sunt praeterea aliorum ita conſideranda exempla, vt quidquid boni & egregii habent, id diuinae imputandum eſſe gratiae, cogitemus.

§. XLI.

Conuerſationis quoque magnam vim in hominum mores eſſe, conſtat. Quemadmodum enim conuerſatio cum malis, ad corrumpendos mores bonos, prauosque inducendos, plurimum valet, vt ea, ceu contagio quodam, hominum mentes inficiantur, vnde quouis modo

eam

eam fugiendam, quiuis intelligit: * ita conuerſatio contra cum hominibus piis & ſanctis, plurimum prodeſt, & ſanctitatis ſtudium mirifice adiuuat, praeſertim ſi in ea accedant cohortationes, commonefactiones, excitationesue ad excutiendum torporem omnem, animumque ad praeclara quaeuis, inflammandum, comparatae, conf. *Coloſſ. III, 16.*

* Id ſupra ex instituto comprobauimus, ad *cap.* 1. *ſect.* 4. §. 79.

§. XLII.

Quae hactenus commemorauimus, generatim ſanctitatis ſtudium promouere poſſunt. Nec tamen praetermittenda, quae ſpeciatim huic aut illi tentationi, curſum in ſanctitatis ſtudio impedienti, opponi poſſunt. Qua in re, vt rite verſentur, indolem & cauſſas cuiuslibet tentationis primum inueſtigare oportet; tum media ea, quae iſtis tollendis conueniunt, adhibere. Si quis ergo cum dubiis variis atque ſcrupulis, circa doctrinae coeleſtis capita quaedam colluctetur, ponderatis diligenter, quae huc faciunt, ſcripturae locis, diluere ea & diſſipare annitatur, quae animum anxium atque ſollicitum tenent. Quod ſi cum variis cupiditatum generibus, voluptatis cupiditate, auaritia, ambitione, conflictandum ſit, ea adhibeantur remedia, quae hiſce morbis curandis maxime ſunt idonea, ieiunia, eleemoſynae, preces, adhibitis argumentis, quae iſtorum vitiorum turpitudinem, * & virtutum contrariarum pulchritudinem ac praeſtantiam, vel maxime ob oculos ponant.

* Eiusmodi argumenta, quibus foeditas & turpitudo vitiorum repraeſentetur, ipſa equidem ſuppeditat ratio, & in philoſophorum quoque ſcriptis paſſim obuia ſunt. Ecquis enim eſt, qui non facile perſpiciat, voluptatibus nihil eſſe foedius, quibus infamia inſuper, paupertas, & morbi attrahantur, & mors acceleretur? honoribus, ad quos ambitio adſpirat, nihil moleſtius, qui contentionibus, turbis, periculis perpetuis hominem exponunt? diuitiis nihil inconſtantius, quippe quibus, ſi etiam maximae fuerint, vnica hora homines ſpoliari poſſunt? Verum huc ſpectantia teſtimonia collegit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaeſtionibus Alnetanis*, *lib.* 3. *cap.* 8. 12. 16. De voluptatum foeditate legendus cumprimis EPICTETVS in *enchiridio cap.* 56. & SIMPLICIVS, *comment. ad h. l. p. m.* 288. *ſeqq.* M. AVRELIVS ANTONINVS, *de ſeipſo ad ſeipſum lib.* 6. §. 26. & alibi paſſim: de gloriae & honorum vanitate SENECA, *epiſt.* 66. 71. 110. 113. & ANTONINVS, *lib.* 4. §. 3. item *lib.* 7. §. 29. de diuitiarum denique incerta poſſeſſione SENECA, *epiſt.* 16. 25. & alibi; add. quae dixi in *elem. philoſ. pract. part.* 1. *cap.* 6. §. 22. *ſeqq.* Sed tutius tamen eſt ex ipſa ſcriptura ſacra argumenta petere, quippe quae miſeriam hominum peccatorum iſtis vitiis indulgentium, iraeque diuinae illis imminentis grauitatem, luculentiſſime efficaciſſimeque ob oculos ponit.

§. XLIII.

Vt cuncta denique rite procedant, in *applicatione* etiam *remediorum* caute & prudenter verſandum. Prudens autem applicatio, ſupponit notitiam morbi accuratam, * eamque ſpecialem, totiusque ſta-

INSTITVTIONVM

THEOLOGIAE MORALIS

PARS SECVNDA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATVRA ET INDOLE IVRISPRVDENTIAE DIVINAE DEQVE ADMINICVLIS STVDIO EIVS INSERVIENTIBVS.

Σύνοψις.

Iurisprudentiae diuinae definitio, §. I.
Cur diuina, itemque vniuersalis, & naturalis dicatur, §. II.
Existentia eius, §. III.
Est scientia practica, §. IV.
Obiectum eius sunt actiones hominum regenitorum, seu officia, §. V.
Non irregenitorum, sed regenitorum actiones hic in censum veniunt, §. VI.
Finis iurisprudentiae diuinae idem est ac legum diuinarum: harum autem finis alius fuit ante lapsum hominum, alius post lapsum, §. VII.
Post lapsum finis earum duplex a quibusdam constituitur, vel politicus, vel theologicus, & hic iterum alius in iustificandis, alius in iustificatis, §. VIII.
Finis theologicus in iustificatis hic in censum venit, vnde & iurisprudentiae diuinae finis aestimandus, §. IX.
Tractatio illorum, qui leges diuinas ad ductum rectae rationis expendunt, in quo differat a tractatione illorum, qui eas secundum lumen reuelationis considerant, §. X.
Posterior tractatio licet perfectior sit, non tamen ideo reiicienda est prior, §. XI.
Nec tamen pretium aut limites prioris tractationis vltra, quam decet, extendendi, §. XII.

Inter adminicula huius studii primo se offert scripturae sacrae lectio, in qua fons vberrimus iuris diuini conspicitur, §. *XIII.*
Speciatim librorum & locorum, in quibus ex instituto de legibus diuinis agitur, §. *XIV.*
Tum & Ebraeorum, qui ius diuinum explicarunt, scripta, §. *XV.*
Item, qui libros aut loca scripturae sacrae, in quibus de legibus diuinis agitur, speciatim decalogum, commentariis suis illustrarunt, §. *XVI.*
Quid patres & antiquae ecclesiae doctores in iurisprudentia diuina praestiterint, §. *XVII.*
Compendia, & systemata theologiae moralis, similiaque moralistarum scripta, plurimum huc conferre, §. *XVIII.*
Itemque, qui de casibus conscientiae egerunt, aut responsa theologica dederunt, §. *XIX.*
Denique & illos, qui iuxta lumen rationis iurisprudentiam diuinam pertractarunt, §. *XX.*
Methodus & tractationis nostrae ordo, §. *XXI.*

§. I.

IVrisprudentia diuina nobis est scientia practica ad diuinarum litterarum ductum docens, quo pacto homines regeniti actiones suas ad leges diuinas componere debeant, vt gratum ita erga Deum animum obsequiumque promptum, testentur.

§. II.

Notum alias est, quod per *iurisprudentiam*, notitia legum cum facultate rite ad actiones hominum eas adplicandi, intelligatur. Cum autem leges, quarum complexus *iuris* nomine quandoque venit, * vel *humanae* vel *diuinae* sint, hoc loco diuinae intelliguntur, quippe quae nostrae sunt considerationis, eaeque vniuersales, quae ad omnes omnino homines, sine gentis aut temporis discrimine, pertinent. Particulares enim, quae soli genti Israeliticae olim datae fuere, cum nullam amplius obligandi vim hodie habeant, vt suo loco dicetur, hic itidem in censum non veniunt. Vniuersales equidem in *positiuas* & *naturales* a nonnullis dispescuntur: sed rectius forte, vt itidem ex dicendis constabit, ex omnibus difficultatibus se expediunt, qui admissis tantum naturalibus, ex naturae non corruptae, sed partim integrae, partim restitutae conditione aestimandis, has vel *absolutas*, vel *hypotheticas* esse, contendunt. Et hinc intelligitur, cur iurisprudentia haecce, de qua nobis sermo est, *diuina*, itemque *vniuersalis*, vt & *naturalis*, dicatur, & recte ita dici possit.

* Varias vox *iuris* habet significationes, quas praeter alios edisserit HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 3. *seqq.* Namque interdum pro *attributo actionis*, quandoque pro *attributo personae*, saepius pro *lege*, vel potius *multarum legum complexu*, sumitur, quae significatio obtinet, cum de iurisprudentia agitur, de qua GROTIVS §. 11. & commentatores eius ad *h. l.*

§. III.

Dari *leges diuinas*, tum ex lumine rationis, tum ex lumine reuelationis, * tam certum est, vt nemo negare hoc aut in dubium vocare queat,

queat, nisi qui stulto & insano ausu vtrumque lumen reiicere, aut impugnare, in animum induxerit. Inde vero & iurisprudentiam diuinam dari, certum est.

* Etsi leges naturae, hoc est, diuinae, prout ex naturae consideratione innotescunt, hominum cordibus inscriptae sint, tanta tamen quorundam fuit coecitas, & ad pessima quaevis obfirmatus animus, vt eiusmodi leges seu iura dari, inficiarentur. Iam olim id negauit Carneades apud LACTANTIVM *institut. diuinar. lib. 5 cap.* 16. qui ius naturae stultitiae nomine infamauit. Nec alii deerant, qui cum illo facerent, quorum praecipuum argumentum erat, iura omnia ab vtilitate originem habere, hinc & ciuitates diuersa sibi statuisse iura pro ratione vtilitatis. Eundem fere in modum, & qui ex EPICVRI prodierunt disciplina, hac de re philosophabantur. Omnia namque iura ex vtilitate nata dicebant. Vnde & vtilitas *iusti prope mater & aequi*, vocatur HORATIO, *lib.* 1. *sat.* 3. Quam istorum hominum sententiam cordati omnes merito vnanimi damnarunt consensu. Et ex antiquis quidem ecclesiae doctoribus iam AVGVSTINVS, contra eos disputat, qui *putauerunt, nullam esse iustitiam per se ipsam, sed vnicuique genti consuetudinem suam iustam videri, de doctrin. christian. lib.* 3. *cap.* 14. Recentiori vero aetate istum veterum errorem ab orco reuocauit THOMAS HOBBESIVS, cuius omnis eo tendere videtur labor, vt diuinas, quae omnes homines obligant, conuellat, & ex mentibus mortalium eripiat leges. Legenda saltem sunt, quae habet de *ciue cap.* 1. §. 7. & in *Leuiathane cap.* 14. Operam nimirum dare voluit, vt impudentia ethnicos vinceret. Quorum profecto infirma admodum & leuia erant, quae pro ista sententia adferebant, argumenta. Iura namque primum ciuilia cum iure naturae turpiter confundebant. Illa ex vtilitate, sed vera, non adparente, si modo recte se haberent, constituta fuisse, lubenter concedimus. Quo ipso ius naturae non tollunt, sed supponunt. Deinde ipsum ius naturae hominum vtilitatem semper secum coniunctam habet. Non enim rectius hi rebus suis consulunt, quam cum illud accurate & studiose obseruant. Sed inde non sequitur, ex vtilitate ius naturae esse deriuandum: seu ideo saltem aliquid iustum esse, quia sit utile; cum alia caussa esse queat, cur aliquid iustum sit, licet idem simul sit vtile. Hinc & vtilitas non est opponenda iuri, multo minus ita inferendum, homines natura sua sectantur vtilia, hoc est, ea, quae iuri naturali repugnant, ergo non datur ius naturae. Ea enim, quae iuri naturae repugnant, reuera non sunt vtilia, licet talia illis videantur, qui ea sectantur. Idque dum faciunt homines, non rationis ductum, sed prauos adfectus sequuntur, vnde neutiquam inde inferendum, non dari ius naturae. Sed quid opus, hisce immorari? cum caussam hanc satis euicerint HVGO GROTIVS, *prolegom. oper. de iure belli & pacis* §. 5. *& seqq.* & SAMVEL PVFENDORFIVS, *de iure natur. & gent. lib.* 2. §. 10. 11. add. & FRIDERICVS RAPPOLTVS *comment. in Horat. l. c. pag.* 98. & IOAN. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.* Ceterum quo pacto hoc ex ipsa naturae humanae consideratione luculenter demonstrari queat, alibi ostenditur. Quod si autem ipsa ratio tam luculenter nos hac de re conuincit, de reuelatione eo minus dubitandum, quae non tantum dari leges diuinas, sed eas hominum etiam cordibus inscriptas, docet, vt in sequentibus suo loco pluribus euincetur.

§. IV.

Et hanc quidem iurisprudentiam diuinam, *scientiam practicam* dicimus, eodem sensu, quo & theologiam moralem strictius sic dictam, ita vocauimus. Est namque omnino iurisprudentia diuina pars quaedam theologiae practicae, seu moralis, latius sic dictae. * Cumque in scientia theologice & secundum scripturae vsum spectata, praeter

veritatem cognitionis, aliaque, & *certitudo* adesse debeat, ea & hic in iurisprudentia diligenter obseruanda, ** & planissime ob certitudinem diuinam, auctoritatemque scripturae sacrae infallibilem, sibi constat. Principium namque cognoscendi, vnicaque doctrinae norma & regula, & hic scriptura sacra est. *Practica* haec scientia dum dicitur, id non tam ratione finis, quam ratione obiecti intelligendum esse, itidem alibi iam docuimus.

* Hinc & omnia ea hic locum inueniunt, quae *part. 1. prolegom.* §. 4. *seqq.* in medium attulimus.

** Multum refert, vt certitudo iurisprudentiae diuinae sibi constet, quae nititur ipsarum legum diuinarum certitudine, hoc est, vt certo sciamus, Deum has leges dedisse, itemque aliquid iustum esse, aut iniustum, honestum aut turpe. Siue autem ex ratione, siue ex reuelatione rem aestimes, tanta hic vtrobique certitudo deprehenditur, quantam in vllo alio scientiarum genere expectare licet. Quid generatim praeceptum, quid vetitum legibus diuinis sit, & ratio, & reuelatio tam aperte dictitat, vt, qui dubitare hac de re velit, merito insanire censeatur. Quod si vero in particularibus dubia quaedam occurrant, id hominum contingit vitio, qui ex principiis vniuersalibus conclusiones non recte deriuant, aut in adplicatione legum ad facta incaute & improuide se gerunt, vel circumstantiarum rationem non perspectam satis atque exploratam habent. Hinc maximopere fallitur HVGO GROTIVS, dum ARISTOTELEM secutus, in moralibus non aeque, ac in mathemathicis disciplinis, certitudinem inueniri, asserit, de *iure belli & pacis lib. 2. cap.* 23. §. 1. Nec allatae ab eo quicquam probant rationes, cum aut falsis erroneisque nitantur hypothesibus, v. g. ac si in moralibus etiam quoad qualitatem quaedam detur latitudo, vel id saltem euincunt, in applicatione facile decipi homines posse, nisi caute incedant, quorsum illud pertinet, quod circumstantiae minimae rem variare dicuntur. Sed huncce GROTII errorem solide & accurate profligauit PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 1. cap.* 2. Cum vero, quae ex reuelatione constant, nulla ratione quoad certitudinem illis cedant, quae rationis lumine innotescunt, multo magis nostrae tractationi, quae scripturae auctoritate nititur, suam constare certitudinem necesse est, cum, quae & huic opponi possint, eiusdemque generis sint, ac ea, quae iam profligauit PVFENDORFIVS. De variis autem hypothesibus falsis ac erroneis, quibus iurisprudentiae diuinae, siue qua rationem, siue qua reuelationem spectatae, certitudo labefactatur, ex instituto dixi in dissertat. de *scepticismo morali*, §. 9. *seqq.* in *analectis histor. philos.* p. 218. *seqq.*

§. V.

Habet autem iurisprudentia diuina pro *obiecto*, actiones hominum, prout ad leges diuinas sunt componendae. Vnde quo pacto a reliquis practicae theologiae partibus differat, patet. Theologia enim moralis stricte sic dicta de incremento hominis in vita spirituali sollicita est: prudentia christiana, actiones hominum regenitorum ad prudentiae regulas dirigendas considerat: at iurisprudentia diuina, actiones regenitorum considerat, prout ad leges diuinas sunt exigendae, inde, vt constet, num bonae an malae sint? Actiones autem intelliguntur, in genere morum tales, quae & alias *officia* vocari solent, voce

voce est Stoicorum disciplina deprompta, * sed in theologia quoque, si recte explicetur, retinenda.

* Frequentissimus vocis huius vsus fuit apud Stoicos. Ipse Stoicae sectae conditor Zeno Cittieus librum de *officio* scripsit, teste DIOGENE LAERTIO in *vita Zenonis*. Requirebant autem Stoici tria ad officium, primo, vt sit actio rationi conueniens, deinde, vt eo modo fiat, quo eam fieri ratio iussit, & denique ne alio tempore fiat, quam quo ratio praecipit. conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceronis lib. 1. de officiis p. 18.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, in *praefat. ad Ambrosii libr. de officiis*. Nec vna tamen ratione haec vox accipitur. Interdum enim eousque eius extenditur significatio, vt actiones vtiles & conseruationi nostrae inseruientes complectatur: quandoque & honestas & decoras actiones significat: saepissime eas tantum denotat, quae honestae sunt, seu cum lege conueniunt, quas & diuina considerat iurisprudentia. Solebant praeterea Stoici officia in κατορθώματα & καθήκοντα dispescere, quorum illa in solum sapientem suum, quem sibi fingebant, cadere, autumabant, de quo & alia multa παράδοξα tradebant, vt in compendio legere licet apud IVSTVM LIPSIVM, in *manuduct. ad philos. Stoic. lib. 3. dissertat. 3. seqq.* Hinc & parum abest, quin de *perfectis istis officiis*, seu κατορθώμασι idem censendum sit, quod de sapiente Stoicorum iampridem pronuntiarunt viri docti, eum nullibi, nisi in Stoicorum vnquam extitisse cerebro. Interim, etsi ad eum sapientiae gradum nemo peruenerit, nec κατορθώματα, seu perfecta officia, ediderit, aut saltem naturae viribus edere possit, haec tamen documento sunt, cognoscere gentiles rationis ductu quodammodo potuisse, quo pacto officia perfecta comparata esse debeant. Praeterea iam CICERO de *orat. lib 3.* obseruauit, non satis in hac doctrina sibi constare Stoicos. Docere quippe, eos omnes insanire, qui non sunt sapientes, quin eosdem fures atque latrones esse: simul tamen fateri, ab iis etiam, qui non sunt sapientes, exerceri posse τὰ καθήκοντα. Necesse ergo esse, vt fateantur, ab insanis, hoc est, ratione destitutis, edi tamen actiones, quae cum ratione conueniunt. Conferenda, quae dixi, *dissert. 3. de errorib. Stoicor. in philos. morali §. 1.* Quidquid vero sit, de mente sententiaque Stoicorum, quae, num defendi, aut recte explicari queat, nostra parum tandem refert, id modo obseruamus, fuisse, qui etiam ad christianorum disciplinam vocem *officii* transferrent Quos inter primum locum AMBROSIVS tenet, Mediolanensis praesul, in libris *de officiis*, de quibus deinceps quaedam dicemus. Is vero, & quae de discrimine inter καθήκοντα & κατορθώματα diximus, huc adplicat, ea quidem ratione, vt κατορθώματα, seu *perfecta officia*, ea esse contendat, quae ab homine christiano ad maioris perfectionis gradum euecto praestari possint, vt sequela Christi, quae cum abnegatione ac derelictione rerum huius seculi coniuncta sit, eleemosynarum vberior, etsi ad paupertatem etiam ducat, erogatio, & inimicorum dilectio: media vero, seu καθήκοντα ea esse, existimet, quae generatim ab omnibus requirantur, vti illud: non homicidium facies, non adulteraberis &c. *lib. 1. officior. cap. 11. p. m. 19.* Quae tamen caute profecto & cum grano salis accipienda sunt, ne ipsarum legum diuinarum quoddam inducamus discrimen, ac si non omnes ad omnes aeque pertineant homines, aut ad Pontificiorum, consilia a legibus distinguentium, prolabamur errorem, quem deinceps ex instituto profligabimus. Quod si ad vsum transferre placeat eam Stoicorum distinctionem, rectius forte illorum procedet sententia, qui κατορθώματα seu *perfecta officia* vocant, quae secundum certam peraguntur conscientiam, vt contra, quae probabili nituntur conscientia, καθήκοντα, seu *officia media* adpellitant. Namque & CICERO, *medium*, inquit, *officium id esse, dicunt, quod, cur factum sit, ratio probabilis reddi potest.* conf. SAMVEL RACHELIVS ad *Ciceron. offic. lib. 1. pag. 21. seqq.* Quanquam iuxta Stoicorum sententiam non certitudinis saltem gradu, sed aliis etiam requisitis, differebant κατορθώματα & καθήκοντα. Vnde & non errant, qui, ad discrimen regenitorum ac irregenitorum hic vel maxime attendendum, dicunt, siquidem in christiana iuris disciplina hanc distinctionem retinere, fas sit. Etsi enim regenitorum officia secundum rigorem legis perfecta non sint, sola tamen ita comparata sunt, vt Deo placere queant. Irregenitorum autem non modo imperfecta, sed omnino improprie officia sunt. Quae

autem ad philosophorum imitationem officia dicimus, alias iuxta scripturae sacrae stilum *ἔργα καλὰ opera bona*, vocantur, *Ephes.* II, 10. *Tit.* II, 14. Vox *officii*, in hac quidem significatione in scriptura sacra non occurrit. In verbis enim Lucae *cap.* I, 23. quae AMBROSIVS huc refert *lib.* I. *de officiis, cap.* 8. *pag.* 15. *factum, vt impleti sint dies officii eius &c.* vox ista pro sacri muneris administratione sumitur. Est enim in graeco: *λειτουργία*. conf. & de voce hac ANDREAS ADAMVS HOCHSTETERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* I. *p.* 44. 45.

§. VI.

Non quorumlibet etiam hominum, sed regenitorum actiones hic in censum veniunt. Irregeniti enim nihil omnino, secundum verum & genuinum legis sensum, boni agere, seu nulla officia, in sensu christiano, praestare possunt. Regenitorum autem actiones bonae seu legi diuinae respondentes, etsi imperfectione laborent, ob fidem tamen in Christum Deo placent, indeque pro *officiis christianis*, seu *operibus bonis* recte habentur. conf. *1 Petr. I, 22. 2 Petr. I, 5. seqq. Ephes. IV, 22. seqq. Coloss. III, 10. 2 Tim. II, 21.* Idque generatim de omnibus cuiuscunque ordinis, conditionis, & status hominibus, est intelligendum.

§. VII.

Finis iurisprudentiae diuinae non alius est, quam ipsarum legum diuinarum. Harum vero finis alius fuit ante lapsum humani generis, alius hodie est post lapsum. Nimirum, cum ante lapsum fedus operum adhuc obtineret, finis legis diuinae fuit, vt per eius exquisitam obseruantiam, homo vitae, praesertim spiritualis, continuationem & augmentum, tandemque consummatam beatitudinem, consequeretur, cum in eius omnino viribus positum esset, accurate legem diuinam implere. At cum post lapsum summa hominum in spiritualibus sit *ἀδυναμία*, adeoque & in federe gratiae, non per opera, sed tantum per fidem in Christum, ex parte hominis, iustificatio atque salus illis obtingat, *Rom. III, 28.* iste quidem finis, hominum culpa, hodie cessat. *

* Qui secundum rationis ductum iurisprudentiam diuinam tradunt, de fine legum diuinarum diuersimode sentiunt. GVILIELMVS GROTIVS finem iuris naturalis esse, dicit, *commune totius vniuersi, particularium gentium, & singulorum hominum bonum*, hoc est, vt totum genus humanum, integrae gentes, & singuli homines secure, tranquille, & feliciter viuere possint: in *enchirid. de principiis iuris nat. cap.* 3. §. 7. BALTHASAR MEISNERVS quadruplicem iuris naturae finem constituit, Dei inquisitionem, quaesiti venerationem, honestam conuersationem, & inexcusabilem damnationem, *lib.* I. *de legibus cap.* 4. A GVILIELMI GROTII sententia non procul discedit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, dum finem iuris naturalis statuit publicum & commune omnibus agentibus naturalibus bonum, in *disquis. philosoph. de legibus nat. cap.* 5. Alii docent, finem legum naturalium esse aeternam felicitatem ac beatitudinem hominum, non prorsus quidem male, modo recte intelligatur. Nimirum leges naturales eaedem sunt, quae ex reuelatione

nobis

nobis innotuerunt, vnde non tantum, quid ratio, sed & reuelatio, de earum fine doceat, attendendum, praesertim cum reuelatio plenius & perfectius hoc praestet, quam ratio. Iam vero id quidem ratio intelligit, leges diuinas ad hominum vtilitatem & felicitatem tendere. Immo & hoc quodammodo perspicit, non ad huius modo vitae, seu externam felicitatem, sed longe sublimiorem finem, hasce tendere leges. Vnde omnino errant, qui finem legum naturalium huius vitae vsu & commodis tantum circumscribunt. Multo magis hoc confirmat reuelatio, ad hominum felicitatem, non tantum externam, sed & internam, eamque perennem & aeternam leges diuinas spectare. Sed alia nunc quaestio est, an hic finis obtineatur, & cur non obtineatur? Enim vero ipsa ratio cum quodammodo intelligat, neminem esse, qui leges diuinas ita, vt decet, obseruet, colligere hinc etiam potest, hoc pacto homines iram potius, quam gratiam Dei, promereri, ac ad veram felicitatem peruenire non posse. Vnde & gentiles de ratione expiandi peccata sua solliciti, ad sacrificia, variaque lustrationum genera descenderunt. Longe hoc luculentius ostendit scriptura, dubiumque, quod ratio hic remouere nequit, tollit, vnde contigerit, vt homines leges istas accurate seruare nequeant? quod scilicet per primorum parentum lapsum peccatis immersi homines proni sint ad mala quaeuis, ad bona contra, & virtutes, quae Deo placeant, prorsus inepti. Hinc finem quidem legum diuinarum hominum felicitatem, praesertim internam & perennem esse constat, sed qui hominum culpa post lapsum per legum obseruantiam obtineri nequeat. Interim aliam viam aeternam salutem consequendi reuelatio ostendit, fidem in Christum, quam ratio prorsus ignorat. Eos namque, qui ratione & natura duce viam ad salutem se inuenire posse credunt, turpiter falli, alibi demonstratur ex instituto. Conferenda, quae dixi in *animaduersionibus ad Petri Chauuini librum de relig. nat. cap. I.*

§. VIII.

Duplex proinde post lapsum finis vsusque legis diuinae constitui solet, *politicus* alter, alter *theologicus*, & hic iterum alius in *iustificandis*, alius in *iustificatis*. Politicum, quem & *disciplinarem* vocant, eo spectare putant, vt externa disciplina metuque legis, saltem eousque etiam non renati coerceantur, ne externa temere delicta committant. * Eoque illud Pauli: *iusto non est lex posita, 1 Tim. I, 9.* referunt. ** Theologicus legis finis in iustificandis, hic est, vt lex diuina ostendat peccata, iramque Dei aduersus ea reuelet, vt inde excitati remissionem peccatorum & consolationem aduersus iram Dei, & mortem aeternam, in Iesu Christo, quaerant. *Rom. VIII, 7.* Sed hic quidem finis non magis huius loci est, quam prior ille seu politicus, cum non de conuersione ac iustificatione, nec de externa impiorum coercitione, sed de officiis regenitorum hic simus solliciti.

* Etsi externa, aut singulorum hominum, aut integrarum rerumpublicarum felicitas, non quidem principalis, sed tantum secundarius & minus principalis finis sit, dubium tamen non est, quin hunc quoque simul intenderit Deus, & intendat, cum amor eius summus erga homines nos ambigere non sinat, quin velit, vt externe quoque feliciter atque tranquille viuant. Ad externam vero illam felicitatem & tranquillitatem plurimum confert obseruantia, etsi externa saltem, adeoque minime sufficiens, legum diuinarum. Atque huc pertinet, quod post alios SAMVEL PVFENDORFIVS docet, religionem, cuius pars haud vltima legum diuinarum est obseruantia, esse *vltimum & firmissimum humanae societatis vinculum.* Lectu digna sunt, quae hac de re habet *lib. I. de offic. c. 4. §. 9.* Et sane, si timor Numinis remoueretur, legumque diuinarum obseruantia, poenaeque aeter-

aeternae metus cessaret, non posset non summa rerum omnium inde oriri confusio, cum nulla potentia, quantumuis magna, nulla prudentia aut calliditas ad continendos in obsequio homines suffectura esset. Interim caute admodum hac in re versandum, nec vnicum hunc aut praecipuum legum diuinarum, religionisque finem esse existimemus. Fuit is Florentini illius politici NICOLAI MACHIAVELLI error, non alium religionis adeoque & legum diuinarum esse vsum, quam qui in continenda in fide & obsequio plebe conspiciatur, prudentiaeque esse, hocce rite vti dominandi instrumento: quam post alios & ego profligaui impietatem in *differt. de concordia religionis christianae statusque ciuilis, cap.* 1. §. 17. Fuit & PVFENDORFIO a quibusdam, speciatim a IO. IOACHIMO ZENTGRAVIO vitio datum, quod religionis, adeoque & iuris naturalis vsum vltra huius vitae terminum non extendisset, de *orig. iur. nat. pag.* 129. Sed etsi PVFENDORFIVS de eo saltem vsu, quem religio legumque diuinarum obseruantia in hac vita habeat, loquatur, non tamen ideo negauit, alium sublimioremque eius vsum esse. Vnde & merito defensus ac excusatus fuit ab aliis, quod nuper etiam praestitit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, vir clarissimus, in *collegio Pufendorfiano exercit.* 4. §. 40. *pag.* 206. Nec vitio iis vertendum, qui secundum lumen rationis iurisprudentiam diuinam tractant, quod in hocce fine & vsu legum diuinarum subsistant, modo non negent, alium in finem olim leges hasce diuinas datas, & hodie alium, quem praestent, superesse vsum, & haec omnia longe rectius ex reuelatione intelligi, quam ex ratione.

** Omnino ita quidem est, quod iusto, hoc est, hominibus per fidem in Christum iustificatis, adeoque regenitis, & ductum spiritus sancti sequentibus, posita lex etiam hac ratione non sit, quod non ex coactione legis seu metu seruili, sed filiali spiritu ea faciant, quae lex requirit: in externis tamen officiis obsequium regenitorum non subsistit, quae ceteroquin ad ciuilem tranquillitatem sufficiunt, sed vlterius tendit, & quoad interna etiam, pro huius vitae conditione, se voluntari Numinis conformare annititur. Et ita coactionem & maledictionem legis quoad regenitos sublatam, his verbis docet apostolus, neutiquam autem obligationem, quod alibi pluribus euincitur. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, atque ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.*

§. IX.

Superest finis theologicus in *iustificatis*, qui est, vt homines regeniti ac iustificati, animum ob tanta tamque immensa beneficia, quibus a Deo cumulati sunt, gratum, studiumque in omnibus diuinae voluntati obsequendi, demonstrent. Licet enim per legem iustificationem non quaerant, licet etiam ob veniam peccatorum per meritum Christi vera fide apprehensum impetratam, a maledictione legis liberi sint: sciunt tamen se minime liberos esse a legis obligatione, cui animo prompto & filiali spiritu, absque coactione satisfacere student, certa spe freti, infirmitatum illis adhaerentium veniam itidem per fidem in Christum se impetraturos. conf. *Mal. I, 6. Rom. VII, 12. XII, 1. 1 Cor. VI, 20. Eph. II, 10. 1 Thess. IV, 3. Tit. II, 11. 12.* Accedit, quod hinc fidei etiam documentum capientes, in spe vocationis & electionis hac ratione magis confirmentur. *2 Petr. I, 10. 2 Cor. XIII, 5. Tit. II, 8.* Ne quid de ipsius γυμνασίας spiritualis vtilitate, alibi commemorata, dicam. conf. *1 Tim. IV, 7. Ioan. XV, 2.* Et hic quidem cum hodie vsus finisque legum diuinarum sit, nunc facile, quis iurisprudentiae diuinae scopus sit, intelligitur.

§. X.

§. X.

Ceterum, etſi leges naturales ex lumine quoque rationis quodammodo innoteſcant, longe tamen perfectior eſt earum notitia, quae ex lumine ſcripturae hauritur; vt itidem ſuo loco demonſtrabitur. Differt itaque etiam tractatio illorum, qui tantum iuxta lumen rationis leges diuinas conſiderant, ab illorum tractatione, qui lumen reuelationis ſeu ſcripturam ſacram in ſubſidium vocant. Praeterquam enim quod ipſum cognoſcendi principium vtrobique valde diuerſum ſit, diuerſa quoque ratio eſt & obiecti, & ſubiecti, & finis. Quae enim de officiis ſeu actionibus hominum regenitorum, tantum ob fidem Deo placentibus, de hominibus regenitis gratiae viribus ad agenda ea, quae Deo grata ſunt, inſtructis, deque fine legum diuinarum, quod is neutiquam in eo conſiſtat, vt homines per eas ſalutem conſequantur, aut feliciter & tranquille tantum in hac vita viuant, ſed vt animum gratum obſequiumque teſtentur, & quae reliqua ſunt, ſcriptura tradit, ita comparata ſunt, vt ratio ea aſſequi per ſe non valeat.

§. XI.

Nec tamen ideo improbandum illorum inſtitutum, qui ſeorſim, iuxta lumen rationis iuriſprudentiam diuinam, ſeu naturalem, tradunt. Quae enim diſtincta ſunt, recte etiam diſtincte traduntur, nec inter ſe ſunt confundenda. Iuuat etiam cognoſcere, quouſque ratio ſibi relicta hic progredi queat, vt eo rectius quae reuelationis vis ſit & praeſtantia, inde intelligatur. In negotiis praeterea humanis ſaepe cum illis nobis res eſt, qui reuelationem non agnoſcunt, quiue proinde non aliam agendorum normam, quam rectam rationem admittunt. Denique per rationem, quoad humana praeſertim negotia, multa ſpecialius poſſunt inueſtigari ac determinari, cum generalia ſaltem ſint, quae de hiſce reuelatio tradit, vt reliqua, quibus idem euinci poteſt, taceam.

* Non errauit ſane VALENTINVS ALBERTI, Lipſienſium quondam theologus perquam celebris, dum ius naturae, ſeu diuinum vniuerſale, ita tradendum cenſuit, vt praeter rationem reuelatio quoque in ſubſidium vocaretur, in *compendio iuris naturae orthodoxae theologiae conformato*: quod quidem in theologia morali recte fieri, faſſus eſt vir ſummus SAMVEL PVFENDORFIVS, in *praefat. libri de officio hominis & ciuis.* Nec tamen errauit PVFENDORFIVS, dum idem ius naturae tantum ſecundum rationem traderet, quod philoſophi munus eſt. Nullum namque dubium eſt, quin, vt ſcientia, quae de Deo & attributis diuinis agit, ita & quae leges diuinas conſiderat diſtinctim, & ſecundum rationem & ſecundum reuelationem tractari queat, vt quouſque illius vires pertingant, quaue in re haec illa ſit praeſtantior, perſpiciatur. Idque & vtile, & neceſſarium eſſe, allatae rationes euincunt. Atque vt de vltima, ad rem omnem illuſtrandam, aliquid addam, etſi ex ratione aeque ac reuelatione conſtet, iuſtitiam ſancte colendam,

pactaque seruanda esse, quae tamen speciatim de federibus, contractibus, successionibus, scitu necessaria sunt, reuelatio nuspiam tam distincte praecepit, vt, quae inter gentes oriri super his capitibus controuersiae poterant, inde expediri possint. Neque profecto hoc necessarium erat, cum hunc in finem scriptura sacra nobis data non sit, vt negotiis ciuilibus inseruiret, sed vt viam panderet ad aeternam salutem. Rationis autem ope si ex principiis vniuersalibus leges diuinae inuestigentur, facile, quid in his omnibus iustum & aequum sit, inuenitur. Nec est, quod obuertas, ex iure ciuili talia abunde constare. Satius enim est, haec ipsa cognoscere ex iure diuino, cum saepius, in negotiis praesertim publicis, cum eiusmodi hominibus nobis res sit, qui iura ciuilia, quorum apud nos vsus est, & magna auctoritas, non admittunt. Raro autem admodum, qui hoc contingere existimat, vt nobis res sit cum hominibus, quibuscum tantum ex rationis principiis agendum sit, se in vmbra scholae viuere, nec rerum humanarum satis peritum demonstrabit. Aliter Angli & Bataui iudicabunt, quibus quotidie cum hominibus religionis christianae expertibus, & Romani iuris ignaris, commercia intercedunt. Caussa vero, quod aut vtilitatem aut necessitatem huius tractationis nonnulli in dubium vocant, partim haec est, quod iuris ciuilis auctoritati tantum decedere putant, quantum accedit auctoritati iuris naturalis, etiam secundum rationem considerati, partim quod vident, nonnullos tractatione iuris naturalis, quae secundum rationem instituitur, ad profana & impia abuti. Sed quos prior mouet caussa, praeposterum saltem adfectum nimiumque iuris Romani amorem produnt: qui autem posteriorem obtendunt, mitius sentient, si expendant, propter abusum non statim tollendum esse vsum.

§. XII.

Interim tractationi, quae secundum rationis principia instituitur, neutiquam maius, quam decebat, est statuendum pretium. Vt enim in negotiis quibusdam publicis & ciuilibus, de quibus nos informare spiritus sanctus in scriptura sacra non voluit, eo quod ad salutem nostram hoc non esset necessarium, tractationis huius vsus manifestus est, ita cum ea quae ad vitae directionem pertinent, longe plenius, certiusque ex scriptura sacra hauriri queant, quam ex lumine rationis, immo cum quae hoc tradit, nullo modo ad vitam recte instituendam sufficiant, palam est, errare turpiter, & pessime sibi consulere, qui tantum ad rationis dictamen atque normam, vitam instituere volunt. * Nec leuiori aut errore aut crimine se inuoluunt, qui erroneas quasdam hypotheses pro rationis principiis assumentes, eas lumini reuelationis opponunt, vel alia quacunque ratione, ad diuinae scripturae auctoritatem labefactandam, veramque Christianae vitae indolem euertendam, iure, quod sibi saepius ipsimet fingunt, naturali abutuntur.

* Magnopere ergo errant, qui aut iurisprudentiae naturalis, aut generatim doctrinae moralis, secundum rationis lumen consideratae, vsum demonstraturi, hinc demum discendum dicunt, quo pacto vitam suam instituere homo debeat. Quae locum haberent, si cum ethnicis illis res esset: christiani autem cum videri velint, & ad christianos talia loquantur, aut scribant, quid dicant, quidue doceant, parum pensi habere videntur. Cum enim longe perfectius excellentiusque lumen habeant, ad quod vitam suam actionesque instituere queant, scripturam scilicet sacram, hominis parum sapientis esset, si imperfectius illud obscuriusque, misso priori, sequi vellet.

§. XIII.

§. XIII.

Iam, vt, quaenam nobis in hocce ſtudiorum genere ſuppetant, adminicula, paucis indicemus, ipſa ſcriptura ſacra primo merito hic commendanda loco. Idque non tantum, prouti hic quoque vnicum eſt cognoſcendi principium, normaque & regula doctrinae theologicae, ſed & prouti in ea fontem vberrimum omnis iuris diuini deprehendimus. Namque non tantum de natura hominis, integra, corrupta, reſtituta, ex cuius conſideratione genuina iuris diuini deriuanda ſunt principia, * omnium optime nos erudit, ſed ipſa quoque leges diuinas diſerte ediſſerit, & de officiis hominum regenitorum exactiſſime praecipit.

* Quo pacto philoſophi ex naturae humanae conſideratione legum diuinarum eruant notitiam, videre licet apud SAMVELEM PVFENDORFIVM, *de iure naturae & gentium lib. 2. cap. 1. & 2.* Hanc vero methodum, qui ſecundum reuelationem leges diuinas conſiderant, tanto rectius adhibent, quo plenius ſcriptura ſacra nos de natura humana erudit. Ratio enim tantum naturam humanam conſiderare poteſt, prouti eſt in ſtatu poſt lapſum: at reuelatio eandem in ſtatu integritatis pariter, ac reſtitutionis, conſiderare poteſt. Vnde longe perfectior ex reuelatione oritur legum diuinarum notitia, quam ex ratione. Ceterum quo pacto leges diuinae ex ſcriptura ſacra erui queant, in ſequentibus demonſtrabitur ex inſtituto.

§. XIV.

Et quamuis nullus ſit ſcripturae liber, in quo non de officiis hominum quaedam occurrant, ſpeciatim tamen, in quibus, quae ex inſtituto huc faciunt, continentur libri, aut loca in iis inſigniora probe notanda. * Sic decalogus a Moſe genti Iſraeliticae propoſitus, ſummam veluc quandam & compendium iuriſprudentiae vniuerſalis continet: ** cuius explicationem optimam ipſe dedit ſeruator noſter, *Matth. V.* In legibus etiam ſpecialibus, genti Ebraeae datis, quae in quatuor vltimis libris Moſis continentur, plurima inſperguntur, aut fundamenti loco ſubſternuntur, quae ad vniuerſalem iuriſprudentiam ſpectant, facili negotio inde eruenda.

* Non defuerunt, qui leges diuinas in ſcriptura ſacra memoratas in certum ordinem diſponerent, ſyſtema aliquod, ſeu corpus iuris diuini exhibituri. Quorſum pertinet GOTTFRIEDI VOGLERI, *corpus biblicum iuris, ſeu iuriſprudentia biblica*, lingua Germanica, anno MDCCIV. edita. Quod quidem non contemnendum inſtitutum, modo intra limites iuriſprudentiae vniuerſalis ſubſiſtant, nec leges particulares cum vniuerſalibus confundant, aut praeter eas, quae in ſcriptura ſacra extant, alias, humanas ſcilicet aut ciuiles, ad negotia ciuilia non requiri, exiſtiment. Namque diuinis vniuerſalibus, ad vitae huius vſum alias ceu ciuiles recte adiungi, non dubitabit, qui vitae humanae conditionem aut legum diuinarum ſcopum ſecum expenderit. Quae vero ſpeciatim Ebraeis datae ſunt leges, nos hodie non obligant, nec accommodari rebus publicis omnibus poſſunt, nec caſibus omnibus apud nos occurrentibus decidendis ſufficiunt, etſi vſu ſuo non deſtituantur, vt ſuo loco luculenter oſtendemus. Qui ceteroquin, vt omnium ſcientiarum, ita & iuriſprudentiae originem ex ſcriptura ſacra deriuare voluerunt, vt IO. HENRICVS ALSTEDIVS, in *triumpho biblico*, AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *Panſophia Moſaica*, aliique, parum

aut nihil, quod huc faciat, conferunt, & de particulari potius, quam vniuersali, iurisprudentia loqui videntur.

** Hoc itidem suo loco ex instituto demonstrabitur.

§. XV.

Cumque iure diuino scripto, postquam scilicet a Mose in litteras referri coepit, tum vniuersali, tum particulari quam diutissime vsi sint Ebraei, non abs re fuerit, horum quoque in variis iuris diuini capitibus exquirere sententiam: saltem eos, qui hoc iam praestiterunt, & magno labore ex illorum scriptis, quae vsui esse possint, eruere conati sunt, euoluere auctores. Namque & ceteroquin particularium legum cum vniuersalibus collatio, insignem praebet vtilitatem. *

* Etsi Ebraei doctores in legibus ceremonialibus explicandis magnam operam collocent, non tamen negligunt prorsus ciuiles: in quibus non possunt non quaedam vniuersalis iuris occurrere vestigia. Id quod vel ex ipso Talmude paret, ceu iuris Iudaici corpore quodam ac systemate amplissimo: tum ex variorum gentis Ebraeae doctorum scriptis, quoa inter eminet MOSES MAIMONIDES vir doctissimus, &, vt aliarum rerum, ita patrii iuris callentissimus. Quantum vero Ebraeorum de legibus suis commentationes ad iurisprudentiam vniuersalem conferant, satis superque omnes edocuit IOANNES SELDENVS, in praestantissimo de *iure naturae & gentium, iuxta disciplinam Ebraeorum*, opere: de quo quid censendum sit, pluribus exposui in *historia iuris naturalis*. §. 25. p. 32. 33. Cumque ob varias & prolixas digressiones taedium lectoribus facile creare queat Seldenianus hicce labor, suasu & auctoritate summi quondam & illustria viri B. SAMVELIS STRYKII iureconsulti longe celeberrimi, ipse quandam synopsin, ex hocce Seldeni opere concinnaui, quae cum primum illustris viri PHILIPPI REINHARDI VITRIARII *institutionibus iuris naturae & gentium*, addita anno MDCXCV. Halae Saxonum prodiisset, deinde Lugduni Batauorum, cum iisdem iuris naturae & gentium institutionibus, curante IO. IACOBO VITRIARIO, PHILIPPI REINHARDI filio, v. c. anno MDCCIV. fuit recusa. Quemadmodum autem SELDENVS septem Noachidarum praecepta fundamenti loco substrauit, cui totam iuris vniuersalis structuram inaedificaret, ita, vt, quae inter leges particulares harumque explicationes se offerebant iuris vniuersalia vestigia, colligeret, & in vnum corpus coire iuberet, sibi praecipue datum credidit, id quod summi laboris esse, recte pronuntiat SAMVEL RACHELIVS, *prolegom. ad officia Ciceronis*, §. 24. Et sane qui secum expenderit, leges particulares, si recte se habeant, esse tantum conclusiones ex iure vniuersali deriuatas, aut adplicationes ad certa facta, cum circumstantiis suis considerata; facile concedet, eam inuestigandi ius vniuersale methodum sua non carere vtilitate. Quod de Ebraeorum quidem praecipue intelligendum esse legibus particularibus, patet, in quibus summam legislatoris relucere sapientiam, non esse, puto, qui dubitauerit. Conferendi itaque etiam erunt, qui de iure ciuili Ebraeorum commentati sunt, vt CONSTANTINVS L' EMPEREVR, *de legibus Ebraeorum forensibus*, IO. HENRICVS HOTTINGERVS, de *iure Ebraeorum*, aliique. Nec praetermittendi prorsus, qui iuris Ebraei cum Romano instituerunt collationem, quod post LICINIVM RVFFINVM, a PETRO PITHOEO Parisiis, anno MDLXXIII. & deinceps saepius editum, praestiterunt IO. CALVINVS, PAGANINVS GAVDENTIVS, PILIPPVS ZEPPERVS, IOSVA ARNDIVS: & alii, de quibus dixi in *introduct. ad histor. philos. Ebraeor.* p. 40[illegible]. 40[illegible]. Addendus tamen hic est CONRADVS HERESBACHIVS, cuius *iurisprudentia christiana*, Neostadii anno MDLXXXVI. prodiit, in qua leges etiam Mosaicae, iusto ordine dispositae exhibentur, nec praetermittendus IOACHIMVS HOPPERVS, cuius *seduardus* [illegible] *iurisprudentia vera*, principia exhibet iurisprudentiae vniuersalis, ex sublimiori Ebraeorum philosophia repetita.

§. XVI.

§. XVI.

Facile etiam ex dictis colligas, eos scriptores, qui aut libros, aut loca scripturae sacrae, in quibus velut ex instituto legum diuinarum notitia traditur, explicant, lucem insignem huic doctrinae generi affundere. In quem numerum adeo referendi erunt, qui pentateuchum, saltem quatuor vltimos Mosis libros, speciatim autem decalogum, * qui primam merito catechismi partem constituit, commentariis atque expositionibus suis illustrant. Quorum vti ingens numerus, nec vnus idemque omnibus scopus, ita selectu maximo in iis opus esse, nemo non intelligit.

* Illorum, qui pentateuchum, adeoque & leges Mosaicas commentariis suis illustrarunt, tantus est numerus, vt omnes recensere prolixum nimis, & ab instituto alienum foret. Nec omnibus idem aut scopus, aut tractandi modus. Commendari ceteroquin maxime solet ex nostratibus IO. ADAMVS OSIANDER, ex Pontificiis IACOBVS, BONFRERIVS: ex Reformatis FRANCISCVS BVRMANNVS, cuius *explicatio & consideratio rerum praecipuarum in quinque libris Mosis* lingua quoque Germanica, Francofurti MDCXCIII. prodiit. Recusa autem deinceps sunt iunctim opera eius biblica, itidem lingua Germanica, hoc ipso, quo haec scribo, anno MDCCX. Addendus his IO. CLERICVS, vir celeberrimus, qui in rationes quoque legum Mosaicarum subinde inquirit, in *commentario suo in pentateuchum*. Sed hi quidem sparsim saltem lucem quandam dabunt, quam maiori copia & abundantia affundent, qui eum in finem decalogum explicant, vt iuris diuini & vniversalis notitiam instruant. Huc omnes illi pertinent, qui catechismum commentationibus suis illustrant, quorum infinitus iterum est numerus, etsi non omnes eodem habendi sint loco. Praecipuos alibi, in *historia* scilicet *critica theologiae thetico-dogmaticae*, quam selectis auditoribus trado, enumero: nomina tamen plurimorum legi possunt apud IOAN. HENRICVM HOTTINGERVM, *bibliothec. theolog. lib. 3. cap. 1. §. 5. pag. 333. seqq.* etsi selectum & ἀκρίβειαν, in viro isto, doctissimo ceteroquin & diligentissimo, nonnulli desiderent. Ipsa B. MARTINI LVTHERI nostri explicatio decalogi, quae in catechismo vtroque, tum minori, tum maiori, extat, vtramque nobis merito facit paginam. Nec enim de hocce summi viri labore tam praeclare quid dici potest, vt non sit infra dignitatem eius atque praestantiam. Inter reliquos primum locum damus IOAN. CONRADO DANHAVERO, qui omnium instar esse potest, & summo studio hancce *theologiae* partem excoluit, quod non tantum *lac* eius *catecheticum*, sed & *collegium*, quod vocat *decalogicum*, testatur, quod auctius emendatiusue studio & opera BALTHASARIS BEBELII prodiit anno MDCLXIX. De IO. GEORGII DORSCHAEI *theologia morali*, ad ordinem decalogi concinnata, iam dictum in *prolegomenis ad partem primam* huius operis. Ex reformatae ecclesiae doctoribus, licet plures laudari possent, qui operam haud contemnendam in decalogi explicatione collocarunt, vnicum tamen nunc suffecerit laudasse ANDREAM RIVETVM, quem non vltimum inter suos tenere locum, constat inter omnes. Extant autem, tomo primo operum eius, *praelectiones* eius *pleniores in cap. XX. Exodi*, in quibus in omnem diuinae iurisprudentiae campum late se diffundit, & hancce theologiae partem tantum non penitus exhaurit. Reliquos lubens nunc praetermitto.

§. XVII.

Ex patribus, & antiquis ecclesiae doctoribus plurimi ex accidenti & aliud velut agendo, pauci ex instituto, hanc, quae de officiis agit, moralis doctrinae partem attigerunt. * Sed ita vt plerumque quae ex

 ratione

ratione, quaeue ex reuelatione intelliguntur, non satis discernerent. Qui vero in eorum successerunt locum doctores scholastici, non modo retinuerunt & auxerunt hancce confusionem, sed pluribus aliis vitiis atque erroribus hancce theologiae partem, quam ceteroquin singulari cum industria excolebant, contaminarunt.

* Vt ea, quae ad ἄσκησιν christianam spectabant, passim attingebant patres, quod iam in *prolegomenis partis praecedentis*, §. 19. & 20. obseruatum, ita frequentissimi etiam erant in explicandis & inculcandis officiis christianorum, quod diuina iurisprudentia sibi vindicat argumentum. Legenda sunt, quae hac de re iam dixi, in *historia iuris naturalis*, §. 9. & 10. vbi & obseruaui iure hoc desiderari in patribus, quod, quae ex ratione constant, non caute satis discreuerint ab iis, quae per reuelationem innotescunt. Iungendus IO. BARBEYRACIVS in *praefat. ad versionem gallicam operis Pufendorfiani de iur. nat. & gent.* §. 9. *pag.* 22. *seqq.* vbi de patrum in hoc doctrinae genere meritis, ex instituto differit. At cum ceteri sparsim fere hoc argumentum attingerent, AMBROSIVS, ad imitationem CICERONIS de officiis tractationem instituit: vti itidem *l. c.* iam obseruauimus. Scopus equidem AMBROSII fuit, de officiis ministrorum ecclesiae praecipere, quod & titulus operis huius indicat, qui in codicibus manuscriptis legitur, obseruante LVDOVICO ELIA DV PIN, *bibliothec. scriptor. eccles. tom.* 2. *pag.* 256. Vide & statim *cap.* 1. ostendit, episcopi munus esse, docere populum. Et in tractatione ipsa ea adfert, quae ecclesiae ministros instruant, quo pacto se gerere debeant. Interim cum pleraque officia ecclesiae ministris cum christianis quibusuis sint communia, in vniuersali quoque iurisprudentia, secundum reuelationem considerata, vsum haud contemnendum inde capere licet. De AVGVSTINO plurima dici possent, cum primus fere fuerit, qui de applicatione legum diuinarum ad facta singularia sollicitus, varia mouerit dubia, & circa casus, quos vocant conscientiae, curiosius, quam reliqui ecclesiae patres, versatus sit, exemplum, quod imitarentur, relicturus doctoribus scholasticis: sed cum alibi hac de re ex instituto agamus, nunc quidem hisce diutius non immorabimur.

§. XVIII.

Quod si ex systematum aut compendiorum multitudine rem aestimes, non vllam temere deinceps, etiam post restitutas litteras, theologiae partem, maiori studio & diligentia excultam dixeris, etsi, an magnum inde ei incrementum accesserit, dubitari queat. Certe pleraque tum Romanensium, tum reformatae ac nostrae ecclesiae theologorum, compendia & systemata theologiae moralis, hanc praecipue eius partem, quae de officiis agit, exhibuisse, iam supra obseruauimus. * Eodemque spectant, qui idem argumentum sub titulo *ethices christianae* ** aut de *quatuor virtutibus cardinalibus*, aut *de iustitia & iure*, aut de *officiis*, *** similibusue, pertractarunt.

* In *prolegom. ad partem praecedentem ad* §. 23. vbi & auctores praecipuos, qui compendia aut systemata theologiae moralis ediderunt, indicaui.

** Dictum de hisce *ibid. ad* §. 36.

*** Plurimi fuerunt ex Pontificiis, qui sub hisce aut similibus titulis iurisprudentiam diuinam pertractarunt, de quibus consulendi auctores, quos iam *ad* §. 22. *prolegom. partis praecedentis*, allegauimus. Eminet inter relinquos LEONHARDVS LESSIVS, theologus, post alias functiones, Louaniensis, Iesuitarum societati adscriptus, de cuius vita &

scriptis

scriptis legendus PHILIPPVS ALEGAMBE, in *bibliotheca scriptor. societat. Iesu. pag.* 301. Opera eius duobus tomis comprehensa prostant, quorum prior continet *libros* 4. de *iustitia & iure, ceterisque virtutibus cardinalibus, ad secundam secundae Thomae Aquinatis*: editusque primum Louanii est, anno MDCV. & deinde aliquoties recusus semperque auctus. Iungendus huic IOANNES DE DICASTILLO, qui inter alia, ad moralem theologiam spectantia, reliquit de *iustitia & iure, ceterisque virtutibus cardinalibus, libros* 2. Antwerpiae anno MDCXLI. in fol. editos. Saepissime hicce auctor laudatur IOAN. HENRICO BOECLERO in *commentatione sua in Hugonis Grotii opus de iure belli & pacis.* Notissimus praeterea est FERDINANDVS DE CASTRO PALAO, Legionensis, Iesuita, qui circa initium seculi decimi septimi vixit, & *opus morale* in septem tomos seu partes distributum, reliquit, in cuius *parte septima*, speciatim de *iustitia & iure*, item *de prudentia, fortitudine* & *temperantia*, egit. Nec praetermittendus LVDOVICVS ille MOLINA, sententiarum, in quibus a Dominicanis dissentiunt Iesuitae, & a reliquis Romanae ecclesiae addictis velut discernuntur, auctor praecipuus, a quo & sectatores eius *Molinistarum* nomen adepti sunt, quippe cuius inter alia scripta de *iustitia & iure tomi* 6. partim Moguntiae, partim Antwerpiae excusi, prostant. De quo MOLINAE opere ita pronuntiat ALEGAMBIVS: *in iis tantum eminet Ludouici ingenium, tanta iuris ciuilis comprehensio & dispositio, vt mirum sit, hominem, qui in theologicis studiis ab adolescentia totam pene aetatem contriuit, tantam consecutum fuisse iuris scientiam, eamque tam exacte tradere potuisse, &c.* Inter eos vero, qui sub titulo *theologiae moralis* hanc doctrinae partem excoluerunt, primum sibi merito locum vindicat PAVLVS LAYMANNVS, Iesuita Oenipontanus, cuius *theologia moralis*, in libros quinque partita, aliquoties Monachii edita, variisque subinde accessionibus aucta. Sub titulo vero *de officiis*, praeter alios VINCENTIVS FILLIVCIVS, gente Italus, patria Senensis, Iesuitarum itidem ordini adscriptus, hocce argumentum pertractauit, in *moralibus quaestionibus* de *christianis officiis* & *casibus conscientiae &c.* De hisce vero, aliisque iuris diuini apud Pontificios scriptoribus, praesertim Iesuitis, constat, quod veterum scholasticorum errores & naeuos, speciatim humanarum diuinarumque legum confusionem, adeo non emendarint, vt nouis potius erroribus, impiisque commentis, hancce theologiae partem conspurcarint, a quibusdam suae met fidei sociis acriter ideo reprehensi. Qua de re pluribus a me dictum, *in historia iuris naturalis*, §. 11. *seqq.* Ex nostratibus praecipue hic commemorandus est IOAN. IOACHIMVS ZENTGRAVIVS, Argentoratensium quondam perquam celebris theologus, cuius praeter alia scripta, iurisprudentiam vniuersalem illustrantia, extat *summa iuris diuini, siue isagogica institutio doctrinae, de iustitia & iure, tam ex naturali, quam scripto Dei iure, ad fontes iusti & recti in actionibus humanis, & caussae rei proprios ducens, secundum disciplinam theologiae moralis, & iurisprudentiae vniuersalis*, Argentorati anno MDCXCIX. 8. Instituti sui rationem auctor ipse in praefatione luculenter edisserit, in qua & Romanensium quorundam obtrectationes, ac si apud nos iuris diuini nulla habeatur ratio, merito profligantur. Ad vitae denique christianae vsum & praxin tractationem de officiis auctor quidam comparatam esse voluit, qui lingua Germanica commentationem haud contemnendam, *de omnibus hominis officiis ad praxin pietatis*, edidit Francofurti anno MDCCVI. quam & postea recusam accepi. Remotis scilicet quaestionibus superuacuis, simplici & plano sermone maxime necessaria de hominum officiis praecipit, & peccata his opposita redarguit, incipiendo ab officiis hominum erga Deum, & hinc progrediendo ad officia hominis erga seipsum, & tandem officia erga alios subnectendo. Cuncta denique ad ἄσκησιν pietatis refert.

§. XIX.

Sic & speciatim huc referendi sunt, qui de *casibus*, quos vocant, *conscientiae egerunt*, quorum tum apud Romanenses, tum nostrates alios-

aliosque, magna est copia. * Nec enim necesse esse putamus, peculiarem theologiae partem, quam *casuisticam* nonulli barbara voce appellitant, constituere, cum nihil aliud agant, qui de conscientiae casibus praecipiunt, quam vt leges diuinas ad facta cum certis circumstantiis considerata adplicent, quaeue licita aut illicita, honesta aut turpia sint? diiudicent. Legum autem sensum genuinum si quis teneat, haud difficulter ad facta illarum instituet adplicationem, modo ingenio vtcunque valeat, & circumstantiarum omnium solerter habere rationem didicerit. Interim lucem aliquam libri, qui de casibus conscientiae agunt, praeferre possunt. Idem de *responsis theologicis*, si quidem circa agenda potius, quam credenda, versentur, dicendum. ** Si enim forte ad ipsarum legum notitiam non multum conferant, exempla tamen subinde non contemnenda, quo pacto facta quaedam ad legum normam exigi ac diiudicari debeant, suppeditant.

* Notatu digna sunt, quae de origine & indole theologiae casuisticae scripsit IO. MABILLONIVS, de *studiis monasticis, part. 2. cap. 7. pag.* 296. Summa huc redit: inter abusus grauissimos theologiae scholasticae referendam casuistarum multiplicationem, qui seculo demum decimo tertio celebrari maxime coeperint. In primis enim ecclesiae christianae seculis pastores pariter ac auditores pura rectaque mente praeditos, secundum doctrinam moralem in euangelio comprehensam, sententiasque patrum & decisiones episcoporum, cunctas facile, quas se offerebant, superasse atque soluisse difficultates. Vnamquamque deinceps ecclesiam suum habuisse *librum poenitentialem*, vt, quidnam vnicuique poenitentiam agenti imponendum esset, inde constaret. Inter primos, qui eiusmodi quid composuerint, fuisse post GREGORIVM thaumaturgum, BASILIVM M. vt ex *tribus* eius *epistolis canonicis ad Amphilochium*, constet. Extare etiam adhuc *poenitentiale Romanum*, quod seculo nono suo inseruerit HALITGARIVS, episcopus Cameracensis Eius autem, quod seculo septimo composuit THEODORVS Cantuariensis archiepiscopus, tantum extare fragmenta quaedam, partim a PETITO, partim a LVCA DACHERIO, tomo nono *spicilegii* sui, edita. Hinc cum de reliquis poenitentialium veterum auctoribus nonnulla monuisset, & de pessimo illorum instituto, qui a simplicitate veterum discedentes, ad inanes subtilitates & sophisticas speculationes prolapsi sunt, conquestus esset, non defuisse, subiicit, viros ingenuos, qui & medio aeuo, abusui huic magis magisque inualescenti, se opponerent. Factum id praecipue sub initium seculi noni in concilio Turonensi, & Cabilonensi, de quibus adeo prolixius verba facit. RAYMVNDVM, ordini Dominicanorum adscriptum, seculo 13. inter primos fuisse, qui *summam peccatorum* composuerit. Intelligit haud dubie MABILLONIVS, RAYMVNDVM DE PENNAFORTI, qui seculo decimo tertio floruit, & *summam de casibus poenitentialibus*, *libris* 4. reliquit. Principia moralia, quibus tum RAYMVNDVS, tum alii post ipsum institerint, desumta fuisse ex secunda parte summae theologicae, a THOMA de AQVINO conscriptae. Deinceps vero, cum quisque secundum suum genium, de peccatis hominum ratiocinari inciperet, neglectis regulis ecclesiasticis, tantam sententiarum opinionumque inde ortam libertatem, aut, si mauis, licentiam, vt nullum fere crimen sit, quod non in casuistarum scriptis pallietur quodammodo & excusetur. Ita quidem MABILLONIVS, ingenue & cordate, qui & simul eos ibi ex suae ecclesiae scriptoribus casuistis indicat, quos monacho suo, quem formandum ac erudiendum sibi sumpsit, prae reliquis legendos censet. Praecipui

cipui ceteroquin inter eos sunt SYLVESTER PRIERIAS, ANGELVS DE CLAVASIO, PACIFICVS NOVARIENSIS, IOANNES NIDERVS, MARTINVS AB AZPILCVETA, alias a gente NAVARRVS dictus, ANTONIVS DIANA, aliique, ab aliis iam indicati, & a nobis alibi pluribus enumerandi. Cum opera B. MARTINI LVTHERI religioni christianae sua reddita esset puritas, inter alios quoque Romanae ecclesiae defectus, huncce emendare viri quidam pii ac docti adgressi sunt, editis variis de casibus conscientiae scriptis, in quibus tantum ad verbi diuini regulam, prout decebat, dubia, quae in vita christiana occurrere possunt, tollere & conscientiam instruere elaborarunt. Hos inter eminent FRIDERICVS BALDVINVS, in *libris 4. de casibus conscientiae*; GEORGIVS KÖNIGIVS, theologus Altdorffinus, in *casibus conscientiae catecheticis*, cura filii eius GEORGII MATTHIAE KÖNIGII, an. MDCLXXVI. iterum editis; IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *libro conscientiae aperto*, seu *theologia conscientiaria*, item in *theologia casuali*, a IO. FRIDERICO MAYERO, Gryphiswaldiae an. MDCCVI. in 8. edita, qua velut compendium aliquod huius doctrinae exhibetur; ANDREAS KESLERVS, in *theologia casuum conscientiae, hodierno cumprimis tempori accommodatorum*, ARNOLDVS MENGERINGIVS, in *informatorio conscientiae*, aliisque eodem collimantibus scriptis, LVDOV DVNTE, theologus Reualiensis, in *decisionibus mille & sex casuum conscientiae*; IO. ADAMVS OSIANDER, in *theologia casuali*, aliique. Addendus hic est B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS noster, qui sua doctrina Salanam nostram quondam egregie illustrauit academiam, in *theologia conscientiaria*, siue *tractatu de casibus conscientiae*, in quo tamen ea saltem praecipue attingit, quae ad status; quos vocant, hierarchicos pertinent. Ex reformatae ecclesiae doctoribus IO. HENRICVM ALSTEDIVM, GVIL. AMESIVM, GVIL. PERKINSVM, aliosque, in eodem campo haud contemnenda ingenii ac industriae suae dedisse specimina, iam obseruauimus, in *prolegom. par. I. prae ed. ad* §. 21.

** Et illorum, qui responsa dederunt theologica, si etiam nostratium tantum habeamus rationem, haud exiguus est numerus. In ipsis B. MARTINI LVTHERI, epistolis, varia, quae huc spectent, subinde attinguntur. Id quod & de aliorum quondam theologorum epistolis & responsis, quae seorsim prostant, censendum, inter quae eminent B. PH. IACOBI SPENERI, epistolae & responsa theologica, Germanico idiomate scripta, editaque, de quibus, quo loco habenda, iam dixi in *praefatione supplemento epistolarum Lutheri* praemissa. Prodierunt deinceps etiam eiusdem auctoris *consilia & iudicia theologica latina*, in quibus, licet & alia quamplurima, ad alias theologiae partes spectantia, occurrant, vti & in responsis Germanicis, multa tamen, quae & conscientiam egregie instruant, ex iis haurire licet. Operae ceteroquin fecerunt pretium, qui variorum theologorum collegerunt & iunctim ediderunt, responsa, vt GEORGIVS DEDEKENNVS, in *thesauro consiliorum & decisionum*, quem post IO. ERNESTVM GERHARDVM, eximium illud Ienensis nostrae academiae decus, locupletiorem dedit CHRISTIANVS GRVBELIVS. Ne quid nunc de *consiliis Wittebergensibus* dicam, ad quorum exemplum & alias eiusmodi instituere collectiones, facile foret, si modo singularis quaedam ad rem litterariam & theologicam inde speranda esset accessio. Diffitendum vero non est, non vnius generis omnia esse theologorum responsa, nec semper ad iurisprudentiam diuinam pertinere, cum subinde, non de agendis, sed de credendis agant. Nec aliud fere inde ad nos redundat commodum, quam vt exemplis quibusdam leges adplicare ad certa facta discamus, quem & casuisticos scriptores praebere vsum, obseruauimus. Interdum forte ad ipsarum legum diuinarum accuratiorem notitiam aliquid conferent: sed haec ita maximam partem comparata sunt, vt aliunde quoque ea haurire liceat.

§. XX.

Denique, non negligendi sunt, qui ex principiis philosophicis iurisprudentiam diuinam seu naturalem, pertractarunt, quod nostra aetate fecerunt plurimi, * postquam HVGO GROTIVS, velut signum aliquod, ad bene de iuris naturalis studio diligentius excolendo, speran-

randum, sustulit. Etsi enim distincta sint, lumen rationis & lumen revelationis, non tamen sibi sunt aduersa: possuntque coniungi, etsi non debeant confundi. Praetera quemadmodum, quae lumini naturae desunt, recte supplentur ex lumine reuelationis: ita in quibusdam officiis ad vitae ciuilis vsum spectantibus, ratio talia suppeditat, quae ad accuratiorem plenioremque diuinae iurisprudentiae tractationem, non sunt praetermittenda. ** *Ius* vero, quod nonnulli constituunt *gentium*, cum aut mores saltem gentium contineat, aut a iure naturae non differat, *** eodem merito loco, si vsum eius in nostro instituto spectes, quo ius naturae, iuxta rationem consideratum, habetur. Quod & de subsidiis illis ac adminiculis intelligendum, * quae illis vsui sunt, qui secundum rationis principia iurisprudentiam diuinam tractant.

* Hos vt prolixe enumerem, non erit necesse, cum id iam factum sit tum ab aliis, tum a me ipso, in *historia iuris naturalis*, quae in *selectis iuris naturae & gentium* extat, praesertim §. 21. *seqq.* Cum tamen viri quidam praestantissimi scriptis egregiis hancce philosophiae partem locupletauerint, postquam *selecta* ista *iuris naturae & gentium* prodierunt, haud contemnendum post tam amplam messem superesset spicilegium, si omnes recensere animus esset. Sed iuuat tamen, nonnullos, eosque forte praecipuos, indicare. Fuerunt itaque, qui HVGONI GROTIO post tot commentatores, & epitomastas, prolixe a me *l. c.* enumeratos, lucem quandam foenerari, aut ad eius saltem ductum, iuris vniuersalis tradere doctrinam aggressi sunt. In hisce, ne quid de *versione Germanica* Grotiani operis de *iure belli & pacis* dicam, cui praefationem praemisit CHRISTIANVS THOMASIVS, philosophus & iureconsultus clarissimus, laudandus IO. WOLFGANGVS IAEGERVS, theologus Tubingensis longe celeberrimus, in *obseruationibus theologicis moralibus & politicis*, in HVGONIS GROTII, *libros tres de iure belli & paci*, quae hoc ipso, quo haec scribo, anno MDCCX. Tubingae prodierunt, & in quibus, se in scholasticorum egregie versatum lectione, demonstrauit. Alterum, post GROTIVM, inter iuris naturae restauratores locum merito tenet SAMVEL PVFENDORFIVS de cuius scriptis huc spectantibus itidem jam abunde dictum *l. c.* §. 33. *seqq.* Sed nunc addendum, prodiisse PVFENDORFII opus de *iure naturae & gentium*, cum *notis* selectis & exquisitis, IOAN. NICOLAI HERTII, iureconsulti Giessensis, haut ita pridem beata morte defuncti, cuius quanta sint in rem litterariam, speciatim & in iurisprudentiam vniuersalem, merita, nemo ignorat, & a me ipso iam indicatum in saepius iam memorata *historia iuris nat.* § 49. Praeterea IOANNES BARBEYRACIVS vir eruditissimus, in Gallicanam linguam Pufendorfianum opus transtulit, luculenta praemissa praefatione, additisque notis quamplurimis, omni eruditionis genere refertis, & exquisitum auctoris iudicium prodentibus. Inter Pufendorfiana autem scripta non minori orbis eruditi adplausu, quam cetera, exceptus fuit libellus *de officio hominis & ciuis*: hinc & non defuerunt, qui eum annotationibus suis illustrandum sibi sumerent. GOTTLIEB GERHARDI TITII iureconsulti Lipsiensis clarissimi, in eum *obseruationes* iam laudaui in *histor. iuris nat.* §. 37. circa finem. Nunc autem commendandus est ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, theologus Tubingensis doctissimus, cuius hoc ipso itidem anno prodiit *collegium Pufendorfianum, super libris duobus de officio hominis & ciuis.* Quae quidem eo magis ad nostrum institutum pertinet commentatio, quod in *praefatione* auctor profiteatur, se simul stamina posuisse, vel primas veluti lineas duxisse, quibus diuiniora deinceps superaddere non fuerit difficile. Et recte sane idem censet, theologiam moralem, seu eam eius partem, quae de officiis praecipit, quam nos iurisprudentiam diuinam vocamus, eadem methodo, qua

PVFEN-

PVFENDORFIVS librum de officio hominis & ciuis scripsit, tractari posse. Cuius quidem asserti veritas ex ipsa nostra tractatione abunde parescet. Memorandus vero nobis adhuc est CHRISTIANVS THOMASIVS, vir longe celeberrimus, cuius *iurisprudentiam diuinam* iam laudauimus, in *hist. iur. nat.* §. 42. In ea vero, cum auctori nonnulla displicerent, mutata in quibusdam iuris diuini capitibus sententia, edidit *fundamenta iuris naturae & gentium ex sensu communi deducta, in quibus vbique secernuntur principia honesti, iusti ac decori*; Halae, anno MDCCV. 4to. Denique & IMMANVEL PROELAEVS hic addendus, qui lingua Germanica *theses fundamentales* iuris naturalis, cum succincta eius historia, & obseruationes ad dogmata quaedam Pufendorfiana luci publicae exposuit, Lipsiae anno MDCCIX. in 8uo Sed mitto reliquos. Ceterum, qui ius naturae secundum rationis ductum considerant, recte rebus suis consulunt, si non tantum, quousque ipsi, ex naturae humanae consideratione leges diuinas inuestigando, peruenire queant, videant, sed si veterum etiam philosophorum, qui solo rationis lumine vsi sunt, scita atque praecepta sedulo secum expendant. Cuius quidem considerationis specimen aliquod dedi in *hist iuris natur.* §. 16. & *seqq.* Sed addendi porro IO. NICOLAVS HERTIVS, de *iurisprudentia vniuersali sect.* 1. §. 29. *seqq.* IOAN. GROENINGIVS, in *Bibliotheca iuris gentium Europaea*; IO. BARBEYRACIVS in *praefat.* versioni Gallicanae operis Pufendorfiani praemissa: ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano, exercit.* 1. ne quid nunc de illis dicam, qui historiam philosophiae moralis condere coeperunt, quod nuper cum ingenii & doctrinae laude fecit vir celeberrimus, NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS, Hallensis academiae professor. Nonnulla & ipse attigi, tum in *histor. philos. elementis philosophiae instrumentalis* praemissa, tum in *analectis histor. philos.*

** conf. quae §. 11. dicta sunt.

*** Quod iam satis demonstratum est ab aliis. Interim conf. *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 1. §. 14. *seqq.* Scriptores vero iuris gentium iam indicaui in *hist. iuris nat.* §. 50.

* De quibus prolixe HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, prolegom.* §. 39. *seqq.* & commentatores eius, speciatim IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.*

§. XXI.

Nos tractandi methodum eandem fere, paucis saltem mutatis, sequemur, quam adhibuimus, cum secundum rationis principia iurisprudentiam naturalem tradidimus, * cum & sua se facilitate ea commendet, & statim etiam tum appareat, quousque inter se aut conueniant, aut differant, lumen rationis atque reuelationis. Primo itaque actiones hominum, speciatim regenitorum, considerabimus, prout directionis per legem capaces sunt, eademque indigent, tum de legibus diuinis generatim, porro de iisdem speciatim agemus, tandemque de mediis, quibus ad legum diuinarum obseruantiam homines induci possunt, aliquid subnectemus.

* in *element. philos. pract. part.* 2.

CAPVT PRIMVM
DE
ACTIONIBVS HOMINVM
SPECIATIM REGENITORVM, PROVT
AD NORMAM SEV LEGEM DIRIGENDAE SVNT.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo & ratio, §. *I.*

Norma actionum, quam regeniti sequi tenentur, non alia intelligitur, quam lex diuina, §. *II.*

Legis nomine quid nobis veniat? §. *III.*

Lex diuina differt a consilio, nec obstat, quod Deus se passim vt patrem manifestauerit, §. *IV.*

Protoplastis Deus se, non tantum vt patrem, sed & vt iudicem ac legislatorem manifestauit, §. *V.*

Quo sensu lex definiatur per decretum, §. *VI.*

Leges non posse ferri, nisi ab eo, qui imperio praeditus est: ad imperium quid requiratur, §. *VII.*

Cetera, quae generatim de legibus obseruanda, summatim indicantur, §. *VIII.*

Leges ratione auctoris vel diuinae sunt, vel humanae: diuinae iterum in naturales & positiuas, & hae rursus in vniuersales & particulares, dispesci solent, §. *IX.*

Quaenam leges diuinae positiuae vniuersales dicantur? & an dentur eiusmodi leges? §. *X.*

Quae contra eas vrgeri queant, §. *XI.*

Leges ceremoniales noui testamenti, admittendae non sunt, §. *XII.*

Multo minus aliae: nec Christus legislator nouus fuit, §. *XIII.*

Falluntur & illi, qui praeter leges naturales consilia in nouo testamento admittunt, ad maiorem perfectionis gradum adspirantibus, data, §. *XIV.*

De legibus diuinis particularibus, quas genti ebraeae Deus dedit, quid obseruandum? §. *XV.*

Leges humanae in ecclesiasticas & ciuiles dispesci solent, §. *XVI.*

An & quousque canones conciliorum, praesertim oecumenicorum, inter leges ecclesiasticas locum inueniant, & quam habeant vim obligandi? §. *XVII.*

Romani pontificis, aut aliorum episcoporum, qua talium, constitutionibus ecclesiasticis, nemo per se obligatur, §. *XVIII.*

Principum, seu summorum imperantium, legibus ecclesiasticis omnes obligantur subditi, §. *XIX.*

vti & eorum legibus ciuilibus, §. *XX.*

Ad obligationem legis recipiendam requiritur, vt quis intellectum atque voluntatem habeat, §. *XXI.*

Quodnam quoad has facultates inter regenitos ac irregenitos intercedat discrimen, §. *XXII.*

speciatim quoad intellectum, §. *XXIII.*

adeoque & quoad conscientiam, §. *XXIV.*

Regulae de conscientiae obligatione, §. *XXV.*

An & quousque ignorantia legis obligationem impediat? §. *XXVI.*

Quaenam de voluntate, eiusque libertate, praesertim intuitu regenitorum, hic obseruanda, §. *XXVII.*

Reliqua, quae requiruntur, vt actio imputari queat, item de actuali imputatione, tanquam in transitu, attinguntur, §. *XXVIII.*

Actiones, quae imputari possunt, cum lege comparatae, vel necessariae sunt, vel indifferentes, illae etiam morales, hae mediae vocari solent, §. *XXIX.*

An dentur actiones indifferentes? §. *XXX.*

Errant, qui actiones pro indifferentibus habent, quae tamen tales non sunt, §. *XXXI.*

Actiones necessariae vel bonae sunt, vel malae. Bonitas actionum in quo consistat, & quid ad eam requiratur, §. *XXXII.*

§. I.

VT constet, quaenam actiones bonae, quaenam malae sint, & ad normam attendendum est, ad quam actiones sunt exigendae, & ad ipsas actiones, quas ad istam normam exigere decet, vt inde, quaenam actionum ex ista ad legem relatione resultent affectiones, intelligamus.

§. II.

Loquimur autem de tali norma, quam sequi homines regeniti tenentur, si Deo placere, eique suum demonstrare obsequium velint, quae non alia, quam lex, & quidem diuina, esse potest. Vnde licet pacta, consilia, leges humanae, itidem instar normae sint, ad quam actiones suas componere tenentur, aut saltem, quod ad consilia attinet, & quidem bona ac salutaria, recte & prudenter agunt, si ad eas actiones suas componant, hic tamen non aliae, quam diuinae leges, in censum veniunt. Interim, vt quae deinceps speciatim de illis dicenda sunt, rectius intelligantur, nonnulla generatim de legibus omnino praemittenda sunt.

§. III.

Per *legem* * itaque intelligo decretum, quo imperans sibi subiectum obligat ad aliquid agendum, aut omittendum. Quae quidem legis stricte ita acceptae notio non tantum philosophis, certe plerisque, & iureconsultis, est vsitata, sed & ipsa eam sequitur scriptura sacra. ** Vnde audiendi non sunt, qui legum notionem eo vsque extendunt, vt a consiliis non differant.

* Variae circumferuntur legis definitiones, quarum nonnullas attuli, in *differtat. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto*, in *schol. d finit.* 3. Nostra illis, qui accuratas de rebus omnibus sibi formant notiones, facile se probabit. Quo pacto a lege & *consilium* & *pactum*, seu *conuentio*, differat, docet PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. §. 1. 2. Graecorum philosophos legem, per συνθήκην, seu conuentionem, vel simili ratione definiuisse, mirum non est, cum status democraticus, qualis olim plerarumque Graeciae ciuitatum fuit, illis ante oculos versaretur. Loca veterum, in quibus eiusmodi definitiones occurrunt, adfert IO. BARBEYRACIVS ad *Pufendorfii l. c. p.* 78. Qui autem consilio itidem vim obligandi tribuunt, vt legem & consilium non differre euincant, aliam iterum obligationis notionem animo concipiunt, ac vulgo fieri solet.

** Vbi scilicet de legibus proprie & stricte sic dictis, siue diuinis, siue humanis loquitur. Ibi enim haecce legis notio ac definitio omnino locum inuenit. Ceteroquin enim latius interdum vox ista sumitur, adeo vt quandoque idem sit, ac *doctrina*. Quo sensu νομον πιστεως memorat Paulus, *Rom.* III, 27.

§. IV.

Enimuero, licet in certis oeconomiis federis gratiae, Deus non tam vt iudicem, aut regem, sed ut patrem benignissimum, se manifestasse videatur, haec tamen non opponenda sibi inuicem sunt, sed rite coniungenda: cum certo respectu, vt pater, & certo respectu vt iudex & legislator spectari possit, & iustitia non minus inter attributa diuina locum inueniat, quam misericordia aut benignitas. Vnde leges diuinae non statim pro monitis saltem paternis habendae sunt.

§. V.

Nec dici potest, Deum protoplastis tantum vt patrem, non vt legislatorem seu iudicem, se manifestasse. Contrarium enim constat, siue leges naturales, siue positiuas, quas vocant (quas tantisper supponere licet) spectes. Naturales enim obligationem externam non producere, frustra asseritur; vt ex dicendis suo loco constabit. Positiuas autem eam produxisse, & leges stricte sic dictas fuisse, ex sanctione illa poenali, *Gen. II, 17.* patet, quam non aliter capiendam, ex recepta apud Ebraeos loquendi consuetudine, praecepta per tempus futurum exprimentium, patet. conf. *Exod. XX, 12. seqq.*

§. VI.

Cum legem per *decretum* definimus, mentis, cumprimis voluntatis, actum intelligimus, voce ita accepta, vt omni remota imperfectione ad Deum adplicari queat. Praeterea ita sumitur, prout aliis innotescit, quod fit per promulgationem, * in qua illi, ad quos lex pertinet, tum de auctore, tum de sensu legis, certiores reddi debent.

* Iniquum esset, exigere a subditis obsequium, si illis non innotuisset, quid facere aut omittere deberent. Vnde promulgationis necessitas constat. Quod autem promulgatio ita institui debeat, vt tum de auctore, tum de sensu legis sufficienter constet, itidem res ipsa docet. Si quis enim nesciat, ab imperante hoc sibi praescribi, & hinc non faciat, quae ab

eo requiruntur, peccasse censendus non est. In humanis legibus, quo pacto haec se habeant, satis constat. In diuinis quae sit promulgationis ratio, ex dicendis elucescet. Interim conf. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. §. 13.

§. VII.

Non minus manifestum, imperio illum praeditum esse debere, qui aliis vult praescribere leges. * Namque non de pactis, aut consiliis, sed de legibus proprie & stricte sic dictis, loquimur. Imperio autem ille pollet, qui caussas iustas habet obsequium ab aliis exigendi, & viribus pollet cogendi reluctantes. ** Ad caussas iustas praeter consensum magna pertinent beneficia, praesertim si quis imperanti, quidquid habet, merito imputat, & ab eo totus velut dependeat. *** At praeter generales, speciales accedere etiam caussae possunt, vt in regenitis, si cum aliis hominibus conferantur, cur prompto ac lubenti animo legibus diuinis obsequium praestare debeant. ****

* Ceteroquin enim nullo iure postulare ab aliis posset, vt legibus suis obedirent. Experientia docet, quo pacto iussa illorum excipiant homines, quibus non obedire tenentur, vel non credunt, quod teneantur. Idem porro ipsa legis & obligationis notio docet, quae necessario supponit superiorem. Sunt quidem nonnulli, qui inter vim legis *directiuam* & *coactiuam* distinguunt, legemque mente concipiunt, quae directiua quidem, non autem vi coactiua, polleat, adeoque auctoritatem superioris, fe.i imperantis, non f pponat. Quam excogitarunt distinctionem, qui summos imperantes, etsi ab omni potestate humana immunes, legibus tamen ciuilibus obnoxios esse voluerunt. vid. CASPAR ZIEGLERVS de *iuribus maiest. lib* 1. *cap.* 1. §. 26. Verum haec sine omni dicuntur fundamento. Lex, quae vi coactiua destituatur, lex non est, nec legis nomen promeretur. confer. quae dixi in *differtat. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, consect. prop.* 3.

** De caussis, ob quas imperium, adeoque ius praescribendi aliis leges, obligationemque iis imponendi sibi quis vindicare queat, non vna omnium est sententia. Sunt, qui a potentia, cui alii resistere nequeant, viribusque cogendi, eas deriuant, vt THOMAS HOBBESIVS. Diserte hac de re loquitur. *iis, quorum potentiae resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, ius dominandi ab ipsa potentia deriuatur; de ciue cap.* 15. *p. m.* 113. Hoc paulo ante de imperio diuino speciatim, de quo ibi ex instituto agit, asseruerat: *in regno naturali, regnandi & puniendi eos, qui leges suas violant, ius Deo est a sola potentia irresistibili.* Similia habet in *Leuiathan cap.* 22. *p. m.* 167. At fallitur magnopere HOBBESIVS, aliosque fallit. Aliud enim est cogere, aliud imperare. Latrones etiam cogere alios possunt, vt, quod ipsi volunt, praestent, inde autem non sequitur, quod in eos imperium habeant. Alii rursus fundamentum imperii, praesertim diuini, in praestantia & ἐξοχῇ naturae, atque virtutum collocarunt. Quorsum referas illud DEMOCRITI apud HVGONEM GROTIVM: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκεῖον τῷ κρείσσονι, natura euenit, vt melior sequiori imperet:* de *iure belli & pacis lib* 2. *cap.* 20. *. 3. Eam sententiam ex instituto sibi defendendam sumpserunt nonnulli ex reformatae ecclesiae theologis, speciatim MOSES AMYRALDVS, *differtat. de iure Dei in creaturas.* Non satis tamen illi perpendunt, ex eo, quod dignus quis sit, vt aliis imperet, non statim sequi, actu illi imperium in alios competere. Sane ex naturae & virtutum praestantia sequitur, eum, qui reliquis melior praestantiorque est, dignum quoque esse, qui iis imperet. Cumque in Deo summa virtutum omnium perfectio deprehendatur, dignissimum esse, qui totius orbis imperium teneat, nemo, nisi impius atque profanus, abnuerit. Sed quantumuis dignus quis sit, inde non colligendum, actu quoque illi imperium competere, nisi aliae accedant caussae. add. *differtat. nostra antea citata axiom.* 2. Nihil aliud itaque superest, quam vt in illorum sententiam concedamus, qui contendunt, duo ad imperium, seu facultatem aliis

imponendi obligationem, requiri, caussam iustam, cur quis ab alio obsequium exigere queat, & potentiam reluctantes cogendi. Prius inducet homines, vt parere velint, posterius, si nolint, efficiet, vt parere debeant. Vtrumque naturae humanae indoles requirit. Cum enim homines sint, hoc est, ratione praediti, vt intelligant, par est, sui esse officii, legibus praescriptis parere: cum vero etiam ad reluctantiam proni sint, & ob prauas cupiditates difficulter iugum alienum subeant, in promptu esse debet potentia, quae reluctantes cogere queat. Perspicue hoc demonstrauit SAMVEL PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 6. & quidem §. 9. qui & in sequentibus dissentientes, speciatim HOBBESIVM, luculenter refellit. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano exercit.* 3. §. 5. qui & §. 6. vsum huius doctrinae, tum in politicis, tum in theologicis, ostendit.

*** In humanis scilicet imperiis caussa iusta redit ad consensum: in diuino, ipsum creationis ac conseruationis beneficium caussam iustissimam praebet, cur Deus ab omnibus exigere obsequium queat. Qua de re deinceps, *cap.* 2. §. 8.

**** Etiam hac de re dicetur infra, *cap.* 2. §. 9.

§. VIII.

Cetera, quae de legibus in genere praecipi solent, de obligatione, * & quo pacto comparati esse debeant, qui obligationem recipere queant, ** de interpretatione legis authentica, doctrinali, & vsuali, *** deque priuilegiis, * & quae reliqua sunt eiusdem generis, ceu alibi iam explicata, nunc merito supponimus.

* De obligatione hic loquimur, prout inhaeret illi, qui obligatur. Aliter enim hanc vocem accipit RICHARDVS CVMBERLANDIVS, *de leg. nat. c.* 6. Eam in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 5. definiuimus, per qualitatem moralem passiuam, per quam quis praestare, vel admittere quid tenetur, necessitate morali. Non procul hinc discedit ea obligationis definitio, quam tradit CHRISTIANVS THOMASIVS, in *iurisprud. nt. diuina, cap.* 1. §. 134. *seqq.* qui tamen aliter hac de re philosophatur, in *fundamentis iuris nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 4. §. 60. Secundum nostram definitionem diiudicanda, quae hac de re habet IOAN. SCHILTERVS, in *manuduct. philos. moral ad iurisprud. cap.* 8. §. 53. *p.* 340. *seqq.* Cessante legis obligatione, oritur *libertas*, quam *l. c.* definiui, per qualitatem moralem actiuam, per quam aliquis aut agere, aut committere quid potest, ex suo nutu & arbitrio. Nec sane suffragari illorum sententiae possum, qui libertatem non minus, quam obligationem, a lege esse putant, adeoque leges in *obligatorias ac permissorias*, dispescunt; quam etiam tuetur eruditissimus BARBEVRACIVS ad *Pufendorf. lib.* 1. *cap.* 6. §. 15. *p.* 98. in cuius tamen fundamenta inquirere, instituti nostri ratio non permittit.

** Scilicet, vt vsu rationis polleat, libertateque voluntatis gaudeat, & a potestate superioris non sit immunis; vt dixi in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 4. Ex priori sequitur, brutis non posse ferri leges. vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeor. lib.* 1. *cap.* 5. *p.* 75. *seqq.* Quae infantum quoad leges diuinas sit ratio, ex dicendis constabit. Ex posteriori manifestum est, Deum non posse obligari, nec vllis subiacere legibus, quia ab omni potestate superioris immunis est. Huc pertinet etiam, quod moneri solet, ad conditionem quoque subditorum esse respiciendum, vt leges ferantur, quae & status eorum sint conuenientes, nec vires eorum superent. Quod qua ratione in legibus diuinis, praesertim intuitu status post lapsum, in quo homines versantur, se habeat, itidem ex iis, quae suo loco dicentur, patebit. Interim conferenda, quae de possibilitate legum disserit ROBERTVS SANDERSONIVS, de *obligat. iuram. praelect.* 2. §. 2. add. CASPAR. ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib.* 1. *cap.* 5. §. 74.

*** In compendio de triplici ista legum interpretatione agit IOAN. CHRISTOPHORVS BECMAN-

BECMANNVS, in *meditat. polit. cap.* 13. §. 8. De ipsa vero ratione interpretandi pacta & leges. alibi ex instituto. Ad doctrinalem interpretationem pertinet *ἐπιείκεια, aequitas*, hoc est, correctio eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem, a qua multum differt *dispensatio*, seu *relaxatio* legis, aut exemptio personae cuiusdam ab obligatione legis, qua alias obligabatur, lege quoad reliquos in vigore manente. De aequitatis & dispensationis differentia vid. HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, lib.* 2. *cap.* 20. §. 27. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorfiano exercit.* 3. §. 9. 10.

* Cum dispensatio ad plures actus extenditur, vocatur *priuilegium*. Alii priuilegium describunt, quod sit exemptio a iure communi. conf. HERMANNI CONRINGII *dissertatio de priuilegiis.*

§. IX.

Sunt leges, si eos spectes, a quibus feruntur, vel *humanae*, vel *diuinae*. Diuinas iterum in *naturales & positiuas;* & has rursus in *vniversales & particulares*, dispescere solent. De naturalibus deinceps ex instituto, nunc de positiuis, & humanis tantum quaedam monenda sunt.

§. X.

Nimirum leges *positiuas* & quidem *vniuersales* vocant, quae etsi cum hominis natura nexum necessarium non habeant, adeoque ex ratione cognosci nequeant, a Deo tamen ex libero eius arbitrio, omnibus hominibus datae sint, ad eorum salutem & felicitatem. Eiusmodi leges dari, exemplis comprobare volunt, qui eas admittunt.

* Fuerunt iam pridem ex theologis, qui in eam ingressi sunt sententiam, dari leges quasdam diuinas positiuas vniuersales, cum intelligerent, legibus diuinis quaedam omnibus hominibus prohibita esse, quae tamen legibus naturalibus, seu iis, quae naturalem & necessariam cum natura hominis connexionem habent, prohibita non sint. Ita existimat * IO. CONRADVS DANHAVERVS, *hodosoph. phaenom.* 6. §. 2. *p.* 464. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hülsemann. extenso cap.* 8. *thes.* 16. *p.* 475. vbi inter *morale naturale & positiuum* distinguit, & illud ne a Deo quidem dispensabile esse, hoc a solo Deo dispensari posse, contendit. Idem ius positiuum vniuersale innuit HVGO GROTIVS *lib.* 2. *de iure belli & pacis, cap.* 5. §. 8. Sed nemo tamen in naturam atque indolem legum istarum positiuarum vniuersalium paulo accuratius inquisiuit, donec vir illustris, CHRISTIANVS THOMASIVS, ingenii vires in id intenderet, remque omnem luculenter exponeret, in *iurisprudentia diuina*, praesertim *lib.* 1. *cap.* 2. §. 63. *seqq.* qui tamen, vt totum suum de iurisprudentia diuina systema mutauit, ita etiam sententiam de legibus diuinis positiuis vniuersalibus non mutare non potuit, in *fundamentis iuris naturae & gentium, lib.* 1. *cap.* 5. Placuit etiam haec de legibus positiuis vniuersalibus sententia ANDREAE ADAMO HOCHSTETTERO, in *colleg. Pufendorfiano, exercit.* 3. §. 19. quam & meam feci, in *element. philosoph. pract. part.* 2. *cap.* 2. & 13. Eiusmodi vero leges dari, exemplis comprobari solet. Si enim nonnulla iure diuino omnibus omnino hominibus prohibita sunt, quorum tamen prohibitio in legibus naturalibus non deprehenditur, nihil aliud superesse videtur, quam vt leges diuinas positiuas vniuersales admittamus. Quod vero nonnulla omnibus hominibus prohibita sint, quorum tamen prohibitio ex legibus naturalibus non constat, videtur demonstrari posse, exemplo arboris vetitae in paradiso,

legumque matrimonialium, quibus polygamia simultanea, diuortium extra casum adulterii, & praeter gradus ascendentium, etiam certi collaterales, qua consanguinitatem, qua affinitatem, prohibentur, & denique legis de sanctificando sabbatho, saltem si certum hebdomadis diem spectes, aliisque. Et hisce quidem argumentis vtuntur, qui leges istas positiuas vniuersales defendunt.

§. XI.

Verum licet haec de legibus positiuis vniuersalibus sententia magna se commendet verosimilitudinis specie: dubia tamen quaedam haud contemnenda videntur illi opponi posse. Namque incertum est, quidquid de illarum promulgatione dicitur, immo ista eas promulgandi ratio, quam vulgo statuunt, vix videtur esse sufficiens, vt per eam certo ad omnium hominum notitiam leges istae peruenire potuerint, quod tamen ad legem vniuersalem requiritur. Nec necessarium videtur, leges eiusmodi positiuas vniuersales statuere, cum alia ratione cuncta planissime explicari queant. Id quod ex ipsa tractatione nostra, luculenter constabit.

* Asserunt nonnulli, promulgatas esse hasce leges primo quidem Adamo, tum in generis humani restitutione Noacho, & denique repetitas per Christum. At vltimum, si ita capiatur, ac si Christus nouus fuerit legislator, vel eum in finem venerit, vt leges diuinas denuo promulgaret, oppido falsum est, vt mox demonstrabitur. Christus data occasione leges diuinas omnium hominum cordibus inscriptas, & a Mose repetitas, explicauit: quod speciatim has, quae positiuae dicuntur, denuo promulgauerit, nullo idoneo argumento probari potest. Nec certiora sunt, quae de promulgatione Noacho facta dicuntur. Etsi enim traditio Ebraeorum de praeceptis Noachidicis non omni forte fundamento destituatur, vti a me iam obseruatum, in *introduct. ad histor. philos. Ebraeorum* p. 14. 15. praecepta tamen ista Noachidica non minus naturales, quam positiuas leges continent, immo etiam praeceptum de membro animalis viuentis non comedendo, quod directe nec naturali, nec positiuo vniuersali iure prohibetur. Nullum itaque inde pro iure positiuo vniuersali, Noacho publicato, duci potest argumentum. Denique quod de Adamo dicitur, vel ideo admitti nequit, quod nullum huius rei in scriptura sacra extet vestigium. Quae cum ita sint, aliam hasce difficultates expediendi ingressus sum viam. Distinguo inter leges *absolutas* & *hypotheticas*. *Hypotheticas* voco, quae certum aliquod institutum supponunt. Instituta ista vel *diuina* vel *humana* sunt. *Humana* vt dominium rerum, pretium rerum, & alia; *diuina*, vt arbor vetita in paradiso, matrimonium, sabbathum, sacramenta veteris & noui testamenti. Ad haec instituta, ad hominum quippe salutem comparata, obseruanda, iure naturali obligati sumus. Hinc leges hypotheticae. Ita plana cuncta, & in aprico posita optimeque inter se cohaerentia. Omnia etiam dubia facillime hac ratione solui poterunt, vti luculenter in sequentibus, demonstrabitur.

§. XII.

Multo minus necesse fuerit, speciatim *leges ceremoniales noui testamenti* admittere. * Namque sacramenta noui testamenti, aeque ac veteris, non sunt leges, sed instituta. Inter leges vero & instituta maximum intercedere discrimen, suo loco ostendetur pluribus. Obligatio autem, quae homines obstringit, vt hisce institutis recte vtantur,

vtantur, ex ipſo iure naturali eſt deriuanda, ex quo conſtat, obligatos eſſe homines ad ea omnia agenda, quibus felicitatem ſuam aeternam promouere queant.

* Et haec quibusdam noſtratium theologorum placuit ſententia, admittendas in nouo teſtamento eſſe leges quasdam ceremoniales, quae adeo etiam ſint poſitiuae, in iis ſcilicet, quae ad vſum ſacramentorum attinent. Ita IOSVA STEGMANNVS, cum quaeſtionem propoſuiſſet: *an praecepta quaedam ſpecialia a Chriſto promulgata ſint?* reſpondet: *de praeceptione ad ceremonias pertinente, qualis eſt coena, nullum eſt dubium*, in *Photinianismo disputat.* 19. *quaeſt.* 8. Pari ratione theologi Wittebergenſes, in *refut. catechismi Racou.* inſtitutionem ſacrae coenae *praeceptum euangelicum* dici poſſe, monent. Quibus adſtipulatur D. IO. GVIL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part.* 3. *cap.* 2. §. 12. *p.* 148. 17. Verum, etſi admitti forte haec ſententia poſſit, non tamen neceſſe eſſe puto, vt Socinianis atque Arminianis, exemplo ſacramentorum noui teſtamenti probaturis, Chriſtum eſſe nouum legislatorem, hoc concedamus. Sacramenta namque non leges ſunt, ſed inſtituta diuina, quibus beneficium aliquod hominibus offertur. Inter leges autem, quae obſequium requirunt, & inter inſtituta, quae beneficium exhibent, maximum eſt diſcrimen. Num enim ille, qui alteri exhibet beneficium, ſtatim illi praeſcribit leges? ſed hoc ſuo loco ex inſtituto explicabitur. Neque tamen ideo in hominis poſitum eſt arbitrio, velit ne beneficium acceptare, an repudiare, velitne ſacramentis vti, an non? Namque ipſa lege naturali quilibet obligatus eſt, ad ea facienda & acceptanda, quibus ſalutem ſuam promouere poteſt, in quorum numero vel maxime ſunt ſacramenta. Obligatus etiam eſt eadem lege naturali, vt ſacramentis, iuxta inſtitutionem diuinam, nec aliter vtatur, quia ceteroquin vſus hicce parum ei prodeſſet, nec finem, ad quem comparata ſunt, conſequi poſſent.

§. XIII.

Quae autem praeter haecce inſtituta ab aliis, pro legibus noui teſtamenti venditantur, pertinent citra controuerſiam ad leges naturales, ſeu vniuerſales, quae omnibus omnino hominibus, in veteri pariter ac nouo teſtamento, datae ſunt. Vnde fruſtra nonnulli, Chriſtum *nouum* fuiſſe *legislatorem*, fingunt: * cum nouas ille leges non tulerit, nec eum in finem comparuerit, vt leges nouas ferret, ſed vt redimeret homines a poteſtate diaboli, atque metu mortis. *Ebr. II, 14. 15.*

* Conſtat, non tantum Socinianos & Arminianos, ſed alios quoque in ea verſari ſententia, Chriſtum leges Moſaicas non expoſuiſſe modo, ſed nouas quoque eis adieciſſe, adeoque pro nouo eum habendum eſſe legislatore. ARMINII, SIMONIS EPISCOPII, aliorumque huc ſpectantia loca iam allegaui in *diſſertat. de religione naturali contra Petrum Chauuinum*, *cap.* 7. §. 29. HVGONEM GROTIVM hancce labem praeclaro operi de *iure belli & pacis* paſſim adſperſiſſe, notat B. CASPAR ZIEGLERVS, ad *prolegomen. Grotii p.* 27. Quae vero pro hacce ſententia adſtruenda adferri ſolent, ſolide iam profligata ſunt a noſtratibus, ſpeciatim ABRAHAMO CALOVIO, in *conſiderat. Arminianismi*, *cap.* 13. §. 2. *ſeqq.* IOSVA STEGMANNO, in *Photinianismo*, *diſput.* 18. & 19. *p.* 289. *ſeqq.* aliisque. Placuit nihilo ſecius eruditiſſimo Angliae theologo, GEORGIO BVLLO, eandem propugnare; qua in re tantum abeſt, vt ab eo diſſentiat, celeberrimus operum eius editor, IO. ERNESTVS GRABIVS, ut potius eam pluribus confirmare annitatur. Et BVLLVS quidem, cum

quaestionem mouisset, quaenam illa lex sit, cuius iudicio nobis christianis standum sit? ac respondisset, hanc esse legem Christi, regis nostri, idque ex *Iacob. V*, 12 probare annisus esset, haec porro subiicit: *Hoc ideo curiosius obseruandum, ne errorem erremus, quem Lutherus, & post eum nostratium theologorum plerique in disputationibus suis de iustificatione contra Pontificios, nimio contradicendi aestu abrepti, in ecclesias reformatas, maxime earum malo inuexerunt, scilicet euangelium, ex puris putis promissis constare; Christum dedisse mundo legem nullam; id tantum egisse, vt legem prius latam exponeret, ac a pessimis Scribarum ac Pharisaeorum commentis assereret, legis moralis vsum eum nunc esse vnicum, vt per ipsam homines ad fidem Christi adducantur, vel saltem, vt sit arbitraria viuendi regula, a Christo quidem nobis commendata, cui obtemperare ex gratitudine teneamur, nequaquam vero sub periculo animae, aut tanquam conditio noui federis, ad salutem obseruatu necessaria, nobis imposita. Ex his principiis, incautius ab iis positis, atque a theologorum vulgo auide arreptis, per necessariam consequentiam deducta fluxerunt execrabilia antinomorum, libertinorum, solifidianorum, atque eiusdem farinae aliorum dogmata, de quibus fortasse boni illi viri ne per somnium quidem cogitarunt*, &c. Pessimo itaque huic errori vt obuiam eatur, illud pro certo statuendum esse, putat, Christum in concione a *Matthaeo cap. V. VI. VII.* tradita, legem moralem non tantum exposuisse, sed etiam, vt legem suam posuisse, eiusque obseruationem gratia euangelica temperatam, ab omnibus christianis, tanquam conditionem federis sui omnino necessariam, postulare. Idque clarissime liquere, censet, ex epilogo istius concionis, item ex verbis, quae *Matth. V*, 20. extant: *dico vobis, nisi abundauerit iustitia vestra &c.* Ita quidem BVLLVS, in *harmon. apostolica cap. 2. §. 3. p. 28.* Confirmaturus ista vir clarissimus IO. ERNESTVS GRABIVS, haec subiicit: *leges nouas Iesum Christum tulisse diuersas a legibus Mosaicis, non solum, instituta ab eo noui federis sacramenta, sed & morale interdictum polygamiae, ac diuortii extra casum adulterii, manifestissime euincunt: nec non loca Pauli Ebr. VII, 12. vbi, translato veteris testamenti sacerdotio, legis quoque translationem factam, expressis verbis docet, & 1 Cor. IX, 21. vbi se respectu legis Mosaicae ἄνομον, attamen Christo ἔννομον esse profitetur. Quod vero legibus Christi poenae sint annexae, non modo allegata hoc §. verba seruatoris, Matth. V, 20. vt & 22 26. 29. 30. demonstrant, sed & Ioan. III, 5. amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei; & Ioan. VI, 3. amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Digna haecce, quae ab vtroque in medium allata sunt, vt paullo accuratius a nobis expendantur. Et ad BVLLVM quidem quod attinet, primo obseruari velim, non tantum contra Pontificios, sed & contra Socinianos & Arminianos, hanc a nostratibus defendi sententiam, quod Christus nouas leges non tulerit. Idque cum ob caussas grauissimas fiat, contradicendi saltem aestu abreptos, maiores nostros in hanc iuisse sententiam, dici nequit. Deinde, non sincere, saltem non accurate, mentem sententiamque eorum, contra quos disputat, proponit BVLLVS. Id quod, quantum ad reformatos attinet, illi iam ab aliis obiectum fuit, vt paret ex *examine censurae, seu responsione ad quasdam animaduersiones, p.* 34. Cum vero ipse ita mentem suam explicet, vt per *nostrates theologos* etiam Lutheranos se intelligere innuat, & diserte originem erroris, quem vocat, a Luthero deriuet, nobis vitio verti nequit, si dicamus, nec nostratium, hoc est, Lutheranorum theologorum sententiam sincere satis virum doctum proposuisse. Ecquis enim est, qui tam crude dicat: *legis moralis vsum eum nunc esse vnicum, vt per ipsum homines ad fidem Christi adducantur*, item, *legem moralem esse arbitrariam quandam viuendi regulam, a Christo quidem commendatam, cui obtemperare ex gratitudine teneamur, nequaquam vero sub periculo animae.* Haec eo modo nemo nostratium docuit, aut si docuit, se nostrae ecclesiae minime tenere placita, indicauit. De vsu quidem legis moralis, quae nostra sit sententia, supra iam expositum in *prolegom. §. 8. seqq.* Et licet hominem regenitum a coactione & maledictione legis liberum pronuntiemus, non tamen liberum pronuntiamus ab obligatione, vt ibidem demonstrauimus. Obligatio autem legis cum spiritu spontaneo & filiali, & gratitudine, profecto optime consistere potest: nec vllo modo inde sequitur, legem moralem pro *regula quadam arbitraria* a nobis haberi. Nostra itaque cum non recte propo-

propofuerit principia, quilibet facile videt, quo iure antinomorum, libertinorum, & familiftarum inde deriuet errores. Nec enim deteftamur falte n eiusmodi errores, fed nulla quoque fouemus principia, vnde ifti per legitimam confequentiam deriuari queant. Iam probandum BVLLO erat, Chriftum nouas leges tuliffe, quod paucis & admodum ieiune facit. Pro certo ftatuendum effe, dicit, Chriftum in concione, *Matth. V. VI. VII.* legem moralem non tantum expofuiffe, fed nouas tuliffe. At hoc probandum erat. Contrarium iampridem a noftratibus euictum. Ego hoc vnicum addo: fi Chriftus nouas leges ibi tulit, fequitur, eum, quem antiquis feu maioribus tribuit, verum & genuinum legum Mofaicarum fuiffe fenfum: e. g. praeceptum quintum tantum de externo homicidio effe intelligendum, & fic porro. Quodfi enim hunc verum & genuinum legis Mofaicae fenfum fuiffe neges, fequetur fane, Chriftum non tuliffe nouas leges, fed falfas faltem eius interpretationes reieciffe. Iam vero, fi concedas, verum hunc & genuinum fuiffe legis Mofaicae fenfum, quem antiquis feu maioribus Chriftus tribuit, fequetur abfurdum maximum, ethnicos longe rectius leges diuinas intellexiffe, quam Iudaeos, & quidem eos, qui iuxta mentem Mofis eas recte intelligebant. Non externos enim actus peccaminofos, fed internos lege diuina prohiberi; non tantum amicos, fed etiam inimicos diligendos effe; fapientioribus ex ipfis ethnicis fuit exploratum. Ad epilogum autem huius concionis nos ablegat BVLLVS, in quo Chriftus, eum demum prudentis viri laudem promereri, dicit, qui non tantum haec verba audiuerit, fed & fecerit. Nihil hic video, quod legislatorem demonftret. Namque & doctoris eft, cum legem explicuerit, adhortari fuos, vt faciant ea, quae propofita funt, eum ea audiuiffe non fufficiat. Ergone & Iacobus legislator fuit, dum fuos adhortatus eft, vt ποιηταὶ τῦ λόγυ & non tantum ἀκροαταὶ fint? *Iacob. I*, 22. Sed prouocat porro BVLLVS ad verba Chrifti: *nifi abundauerit iuftitia veftra, plus quam illa fcribarum, vos nequaquam ingreffuros in regnum coelorum*, *Matth. V*, 20. In quibus tamen verbis nihil eorum continetur, quae fibi fingit vir doctisfimus. Meliorem vult feruator effe difcipulorum iuftitiam, quam pharifaeorum: num quod nouas illis leges dederit? Nullibi hoc extat: fed quod pharifaei veram iuftitiae rationem, quam fcire poterant, & debebant, ignorent. At *nouam*, inquit, *hanc iuftitiam difcipulis fuis fub periculo animae obferuandam imponit.* Quafi vero nec quilibet doctor auditoribus fuis hoc dicere poffit: nifi legem, cuius verum & genuinum fenfum vobis expofui, obferuaueritis, aeternam poenam non effugietis. Intellexit haud dubie vir doctisfimus, IO. ERNESTVS GRABIVS, rationes BVLLI nimis infirmas effe, hinc alias in medium adferre voluit. Primo prouocat ad facramenta noui federis. At, quid hac de re cenfendum, iam §. *praeced.* demonftrauimus. Prouocat deinde ad morale interdictum polygamiae, & diuortii extra caufam adulterii. Quod forte non facturus fuiffet, fi meminiffet, feruatorem ex ipfa primaeua coniugii inftitutione prohibitionis huius cauffam deriuaffe, *Matth. XIX*, 4. Quae ergo iam in ipfo paradifo inftituta, adeoque aut praecepta aut prohibita funt, ea Chriftus demum, ceu nouus legislator, praecepiffe aut prohibuiffe cenfendus non eft. Patebit id luculentiffime ex iis, quae infra fuo loco dicentur. At Paulus tamen, inquit, *Ebr. VII*, 12. expresfis verbis docet: *translato veteris teftamenti facerdotio, legis quoque translationem factam.* Quafi de lege proprie & ftricte fic dicta, ibi apoftolo fermo effet. Supra iam obferuauimus, legis vocem latisfime quandoque in fcriptura facra fumi, vt etiam generatim doctrinam quandam fignificet. Et hic quoque apoftoli hoc loco fenfus eft, translato veteris teftamenti facerdotio, legem quoque translatam effe, hoc eft, mutato facerdotio, mutatam quoque effe formam doctrinae. Eadem ratione & apoftolus 1. *Cor. IX*, 21. refpectu legis Mofaicae fe ἄνομον, attamen Chrifto ἔννομον fe effe, profitetur, quod fcilicet fecundum ea, quae a Chrifto edoctus eft, vitam fuam inftituat, non per legis obferuantiam, fed per fidem in Chriftum falutem quaerens, legem interim feruare ftudens, non ex coactione, fed libere, & fpiritu filiali, interim fincere, pro viribus per gratiam Chrifti fibi concesfis. Haec eft doctrina, haec eft difciplina Chrifti, magiftri & doctoris optimi, ex qua, leges peculiares eum tuliffe, minime colligere licet. Reliqua quae idem adfert, vix digna funt, vt ad ea refpondeatur. Legibus fcilicet Chrifti poenas annexas, non modo ex loco a BVLLO allegato *Matth. V*, 20. 22. *feqq.* patere putat, fed & ex *Ioan. III.* 5. *VI*, 53.

Sed quod ad primum locum, quem & BVLLVS produxit, supra responsum est, id ad reliqua etiam responderi potest. Legislatoris equidem est, legibus subiungere poenas, quae maneant eos, qui leges sunt transgressuri. Sed doctoris etiam est, indicare auditoribus suis, quod istae poenae illos maneant, si leges praescriptas non obseruauerint, aut media salutis acceptare nolint. Hoc ergo si faciat doctor, vt suo rite fungatur munere, non statim euadet legislator, multo minus ea, quae profert, pro legibus ab ipso latis sunt habenda. Vnde quam infirma sint, quae vir doctissimus pro sua sententia incrustanda in medium attulit, satis patet.

§. XIV.

Porro & illi falluntur turpiter, qui praeter leges diuinas naturales, *consilia* quaedam, illis data, contendunt, qui ad maiorem perfectionis gradum adspirant. * Praeterquam enim, quod varios, grauissimosque haec sententia inuoluat errores, aut supponat, homines e. g. legum diuinarum obseruatione aliquid posse promereri, posse legi diuinae a quibusdam mediocri diligentia satisfieri, quae tamen sufficiat ad promerendam vitam aeternam, posse hominem plus praestare, quam leges diuinae exigant, nullo praeterea nititur fundamento. Quaecunque enim illi pro consiliis venditant, reuera sunt leges diuinae, caeque naturales ac vniuersales, quae omnes omnino homines, speciatim regenitos obligant, quod ex ipsa inductione facile comprobari potest.

* Pontificiorum haec est sententia, quam & calculo suo subinde adprobat HVGO GROTIVS, notatus ideo CASPARI ZIEGLERO, ad *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 2. p. 98. 99.* De numero equidem istorum consiliorum euangelicorum ipsimet Pontificii inter se non conveniunt. Solent tamen vulgo duodecim adferri, de paupertate scilicet voluntaria, *Matth. XIX,* 21. de abnegatione sui, *Matth. XVI,* 24. per quam obedientiam monasticam intelligunt de castitate, *Matth. XIX,* 12. de vindictae intermissione *Matth. V,* 39. de iniuriarum patientia, *Luc. VI,* 29. de eleemosyna, *Luc. VI,* 30. de iurisiurandi intermissione, *Matth. V,* 34. de euitanda occasione peccandi, *Matth. XVIII,* 9. de intentione in bonis operibus recte formanda, *Matth. VI,* 1. de factorum cum doctrina conuenientia, *Matth. XXIII,* 3. de victus sollicitudine ex animo eiicienda, *Matth. VI,* 31. & denique de correptione fraterna, *Matth. XVIII,* 15. Quae ad tria, eeu praecipua, & substantialia, perfectionis consilia reuocantur ab aliis, de paupertate, castitate, & obedientia, vnde fundamentum status monastici. Praeterquam vero, quod haec sententia de consiliis euangelicis, plures gravissimosque errores ex mente Pontificiorum aut supponat, aut secum coniunctos habeat, & omni quoque destituatur fundamento, quod iam indicatum, & prolixius etiam demonstratur a MARTINO CHEMNITIO, in *locis theologicis, de discrimine praeceptorum & consiliorum, p. m. 102. seqq.* luculenter ostendi potest, haec si recte capiantur, in legibus diuinis contineri, & ab omnibus, qui nomen christianorum tueri volunt, exigi. Prout vero nonnulla a Pontificiis capiuntur, a nemine mortalium, nec per modum legis, nec per modum consilii, exiguntur. Documento esse possunt tria ista consilia, quae vocant, praecipua & substantialia, de paupertate, castitate, & obedientia. Ad sobrium enim bonorum temporalium vsum, vitandamque auaritiam, ad castitatem etiam in matrimonio seruandam, ad obedientiam quibusuis superioribus praestandam, lex diuina generatim omnes omnino homines obligat. Ad coelibatum vero & vitam monasticam, vti leges diuinae neminem obligant, ita nec consilia praesto sunt, quae eiusmodi vitae genus suadeant. Interim ratio ipsa docet, externa quaeuis, quae impedimentum christianismo adferunt, quantum fieri potest,

remouenda

remouenda esse obstacula, idque vtile esse atque salutare. Quorsum spectant consilia Pauli apostoli, 1 *Cor. VII.* quae insuper erant particularia, & huc adeo non spectant. Reliqua, quae antea attulimus, non sunt consilia, sed leges diuinae, omnes omnino homines obligantes. Eadem lex, quae requirit, vt Deum supra omnia amem, requirit etiam, vt meipsum abnegem. Seipsum enim qui non abnegat, Deum supra omnia amare nequit. Eadem lex, quae amare proximum, sicut nos ipsos, iubet, vindictae cupiditatem hoc ipso prohibet, iniuriarum contra patientiam, & amoris per eleemosynas demonstrationem, iniungit. Et ita in reliquis res se habet. Mirum vero, qua ratione ad certos tantum homines, qui ad sublimiorem perfectionis gradum adspirare sibi videntur, hoc referre potuerint, quae tamen ad omnes christianos pertinent, adeo, vt hoc nomine dignus non sit, qui non hisce officiis pro viribus satisfacere studeat, nisi forte in eam quis ingrediatur sententiam, christianismum eiusmodi esse statum, qui non promiscue omnibus, sed certo tantum hominum generi conueniat. Et fouisse sane nonnullos eiusmodi de christianismo cogitationes, discere licet ex PETRI BAELII *continuation des pensées diuerses, tom.* 2. §. 125. *p.* 602. 603. Scilicet, vt philosophi olim certum spectabantur vitae genus, quod non conueniebat omnibus, nec ab omnibus requirebant, sed ab iis, qui in illorum se dabant disciplinam: & quemadmodum certorum ordinum apud Pontificios conditores, Benedictus, Dominicus, Franciscus, regulas certas, vitae genus, non omnibus sane hominibus, sed iis, qui in istos ordines se daturi essent, praescripserunt: eadem ratione christianismum comparatum esse censent, qui non omnibus conueniat, sed nobilioribus saltem animis, qui spretis caducis, aeterna & coelestia consectari, & illis reliqua omnia postponere non dubitent. Verum rectissime hanc sententiam reiicit BAELIVS. Constat enim per doctrinam euangelii, omnes omnino homines, sine status, sexus, ac aetatis discrimine ad regnum coelorum vocari. Agitur hic praeterea non de re quapiam, quam eligere aut respuere in cuiusuis positum sit arbitrio, sed de salute aeterna, quam si quis non consecutus fuerit, illi aeterni & nunquam finiendi subeundi erunt cruciatus. Expendi iterum & reliqua merentur, quae idem auctor hac de re habet.

§. XV.

Praeter leges diuinas vniuersales, dantur etiam *particulares*, quas Deus genti ebraeae dedit: * quarum aliae cum circa cultum Numinis versentur, aliae circa negotia ciuilia, hinc in *ceremoniales & forenses*, dispesci solent. Cum vero finis istarum legum particularium cesset, cessant & ipsae, neminemque hodie amplius obligant. Interim vsu suo non destituuntur, speciatim ostendunt, quae in iis praecipiuntur, aut permittuntur, non repugnare iuri naturali.

* Leges Mosaicas, quas ceremoniales & forenses dicimus, solis Iudaeis datas, ex fine & scopo illarum satis liquet: idque ex instituto probat HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 16. De forensibus, qua talibus, in specie, non christianis, sed solis Iudaeis, eas latas esse, multis rationibus euincit IOAN. ALTHVSIVS, in *politica cap.* 22. §. 10. Sed cum istarum quoque legum finis hodie cesset, ipsam quoque cessare obligationem, necesse est. Finis legum ceremonialium fuit, repraesentare & praefigurare Christum. Postquam ergo Christus venit, finis hicce non amplius locum habet. Vmbrae fuerunt, teste apostolo, quae superueniente corpore Christo, euanuerunt, *Coloss. II,* 14. 17. add. *Dan. IX,* 27. *Matth. XI,* 13. Finis autem legum forensium fuit conseruatio reipublicae Iudaicae. Haec itaque iampridem destructa, & euersa, harum quoque legum, non potuit non exspirare finis. Eo magis igitur errant, qui hasce leges hodie adhuc obligandi vim habere sibi persuadent, ea tamen potissimum ratione inducti, ac si non solis Iudaeis datae sint. Qua in re falluntur, vt antea dictum. add. GVILIELMVS ZEPPERVS, *explanat. leg. Mosaic. lib.* 1. *cap.* 2. *p.* 24. Etsi vero & finis obligatio harum legum cesset, inde

inde tamen non ſequitur, ac ſi nullum amplius habeant vſum. In vtrisque enim ſummam Numinis cognoſcere admirari ſapientiam licet; ſpeciatim in ceremonialibus, Chriſtum ſeruatorem, cum ſuis officiis & beneficiis cognoſcere iuuat, vt inde intelligamus, per eandem, qua olim Iſraelitae, & nos ſaluari fidem. Sapientisſime etiam in vmbris iſtis atque figuris maxima myſteria adumbrata deprehendemus. Illi enim, qui praeeunte IOAN. MARSHAMO, in *canone chronico* &c. & IO. SPENCERO, de *legibus Ebraeor. ritualibus & eorum cauſſis*, ad cauſſas naturales & politicas cuncta referunt, audiendi non ſunt, vt alibi ex inſtituto oſtenditur. Forenſium legum, Iudaeis olim datarum, triplicem hodie vſum eſſe, docet HVGO GROTIVS; primo namque, oſtendi iis, quae legibus iſtis praecepta ſunt, non eſſe contra ius naturae; licere nunc magiſtratibus chriſtianis eius ſenſus leges ferre, quales ſunt leges per Moſen datae; denique, quidquid ad eas virtutes pertinens, quas Chriſtus a ſuis diſcipulis exigit, lege Moſis praeceptum eſt, id nunc etiam, ſi non & amplius a chriſtianis praeſtandum, *lib. 1. de iure belli & pacis, cap. 1. §. 17.* Sed ex hisce primum vſum ſimpliciter locum inuenire, docet CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuinae, lib. 1. cap. 2. §. 129. ſeqq.* Et ſane admitti non poſſunt, quae GROTIVS ſubiungit, ac ſi Chriſtus a diſcipulis ſuis quaedam exegerit, quae a reliquis chriſtianis non requiruntur, item ac ſi a chriſtianis amplius quid requiratur, quam a fidelibus veteris teſtamenti requiſitum fuit. Vt autem leges iſtas forenſes eo rectius cognoſcamus, operae pretium fuerit, conſulere auctores, qui ius Ebraeorum commentationibus ſuis illuſtrarunt, aut inter leges Ebraeorum aliarumque gentium, ſpeciatim Romanarum, comparationem quandam inſtituerunt, de quibus dictum in *prologom. ad §. 15.*

§. XVI.

Ad *humanas* leges quod attinet, cum itidem quaeri ſoleat, an & quousque pro norma habendae ſint, ad quam regeniti actiones ſuas componere teneantur, obſeruandum, quod iterum vel *eccleſiaſticae* ſint, vel *ciuiles*, quemadmodum illae rurſus in *vniuerſales*, quorſum pertinent canones conciliorum oecumenicorum, & *particulares*, diſpeſci ſolent.

§. XVII.

Eccleſiaſticarum nimirum *legum* nomine & canones conciliorum, & decreta pontificum, aliorumque epiſcoporum, principum denique conſtitutiones circa res eccleſiaſticas, ritus ſcilicet, ceremoniasque ſacras, & alia externa, veniunt. Canones conciliorum, neutiquam ſunt leges, * ſed ſaltem aut ſcripturae explicationes, aut iudicia doctorum de eo, quod eccleſiae vtile ac ſalutare eſt, adeoque & per ſe, niſi in quantum ſunt concluſiones rite ex ſcriptura deductae, aut principum acceſſerit auctoritas, nullam habent vim obligandi. Interim ob generalem legis diuinae obligationem, qua quisque facere tenetur, quod ad concordiam eccleſiae, eiusque ſtatum conſeruandum pertinet, quilibet regenitus, quamdiu eiusmodi canones in vſu, nec dum abrogati ſunt, iis merito in tantum ſe ſubiicit, in quantum in conſcientia perſuaſus eſt, eos verbo diuino non repugnare, & reuera eccleſiae vtiles eſſe ac ſalutares. Pro legibus autem ſtricte ſic dictis canones eiusmodi haberi

non

non posse, patet, quod patres concilii cuiusdam, doctores sint, non imperantes, ipsaque ecclesia indolem status ciuilis minime habeat, vt leges ferre queat. *Ioh. XVIII, 37.*

* Inter leges ecclesiasticas primo loco referri solent canones conciliorum, praecipue isti, qui in *codice canonum ecclesiae vniuersae*, continentur. Namque particulares in conciliis nationalibus, aut prouincialibus, in vsum huius aut illius ecclesiae conditi, nobis nunc in censum non veniunt, etsi, quae horum sit vis obligandi, ex illis, quae de vniuersalibus canonibus dicuntur, facile aestimari queat. Cum ergo in primitiua trium primorum seculorum ecclesia varia in oriente congregata fuissent concilia, quibus anno CCCXVIII. Nicaenum, quod primum inter oecumenica fuit, accessit, fuerunt, qui canones in hisce conciliis conditos in vnum corpus colligerent. Sane ante concilium Chalcedonense, anno CCCLI. habitum, canonum quandam extitisse collectionem, BARONIVS, IVSTELLVS, ANTONIVS AVGVSTINVS, aliique ex eo colligunt, quod in eo concilio recitati sint quatuor canones concilii Antiocheni, vtra centum annos antiquioris, suppresso tamen nomine concilii, & longe alio ordine, quam in isto concilio conspiciuntur. Immo verosimile nonnullis videtur, initium colligendi canones statim post concilium Nicaenum factum, ita vt Nicaenis canonibus adiungerentur canones praecedentium conciliorum, qui itidem ad disciplinam ecclesiasticam spectabant. HENRICVS equidem IVSTELLVS, CHRISTOPHORI filius, qui patris *bibliothecam iuris pontificii veterem* cum GVILIELMO VOELLO Parisiis edidit, in *praefatione*, bibliothecae isti praemissa, contendit, post concilium Constantinopolitanum, anno CCCLXXXI. congregatum, primam canonum collectionem factam per STEPHANVM, Ephesinum episcopum. At fallitur, cum STEPHANVS ille, prioribus canonibus iam in vnum collectis, tantum canones concilii Constantinopolitani primi adiecerit, & nouae huic collectioni nomen suum praefixerit, quod luculenter ostendit GERHARDVS A MASTRICHT, in *historia iuris eccles. p.* 34. 35. Prima itaque collectio statim post concilium Nicaenum facta, videtur canones tantum continuisse CXXVIII. viginti nempe Nicaenos, viginti quinque Ancyranos, quatuordecim Neocaesarienses, quinquaginta nouem Laodicenos, & viginti Gangrenses. Hicce vero numerus ad tempora concilii Chalcedonensis, a quo codex iste, aeque ac Iustiniano imperatore confirmatus est, creuit ad CCVII. accedentibus Antiochenis viginti quinque, Constantinopolitanis septem, Ephesinis octo, & Chalcedonensibus viginti nouem. Et hic est codex ille canonum ecclesiae vniuersae, quem post alios accuratissime edidit CHRISTOPHORVS IVSTELLVS, quam editionem Helmstadii anno MDCLXIII. recudi curauit GERHARDVS THEODORVS MEIERVS, Helmstadiensis quondam theologus clarissimus. Vt vero magna olim istorum canonum in ecclesia fuit auctoritas, ita vim legum tamen non obtinuerunt, donec per IVSTINIANI imperatoris edictum eam consequerentur. Extat illud *nouella constitutione* CXXXI. & ita se habet: *sancimus, vicem legum obtinere sanctas ecclesiasticas regulas, quae a sanctis quatuor conciliis expositae sunt, aut firmatae, hoc est, in Nicaena trecentorum decem & octo patrum, & in Ephesina prima, in qua Nestorius est damnatus, & in Chalcedonia, in qua Eutyches cum Nestorio anathematizatus est. Praedictarum enim quatuor synodorum dogmata, sicut sanctas scripturas accipimus, & regulas sicut leges obseruamus.* Hic videtur equidem imperator, omnes canones in conciliis istis conditos, aut confirmatos, pro legibus habere: sed improprie valde eum locutum, nemo harum rerum vel mediocriter peritus dubitauerit. Quemadmodum enim conciliis non competit summum imperium, ad facultas legislatoria, ita & canones, quos condunt, neutiquam pro legibus stricte sic dictis habendi, donec a summis imperantibus hanc auctoritatem acceperint. Recte hoc obseruat GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS, in *historica relat. de collectionibus canonum*, §. 12. Cum enim docuisset, codicem canonum vim legum publicarum per IVSTINIANI demum imperatoris edictum accepisse, addit: *est inter canones & leges multum discriminis. Etenim ecclesiae instituta vim canonis a synodo, vim vero legis a summa potestate accipiunt. Multos namque obseruare licet canones, qui non sunt leges, quod summae potestatis auctoritate destituantur,*

sed vel vim consilii habent, vel obligant per modum pacti. Contra sunt leges ecclesiasticae, quae canonum nomine accurate loquendo minime veniunt: scilicet omnes illae, quae non ex sententia synodi, sed extra illam a sola maiestate sunt praescriptae, in quibus non ἐπικύρωσις *confirmatio, sed* σημείωμα συνοδικόν, *significatio synodalis, modo locum habebat. Quando synodus leges ecclesiasticas, a maiestate extra synodum conditas, iubebat patres, metropolitas quidem suis prouinciis, episcopos suis paroeciis intimare & proponere, actus ille* σημείωμα συνοδικόν *dicebatur. Igitur instituta ecclesiae a confirmatione synodi auctoritatem canonicam seu in esse canonis, a ratihabitione principis (quam* ἱερὰν πρόσταξιν *sacram iussionem, veterum canones, posteriores* ἐπικυρωτικὸν πρόσταγμα *vocant) auctoritatem ciuilem imperatoriam, seu legalem obtinere, seu in esse legis constitui dicuntur.* Hinc ergo patet, quo loco canones ecclesiae veteris hodie sint habendi. Ciuilis illa, quam per Iustinianum adepti sunt, obligatio cessat, cum ea ad nos non pertineat, nisi ab iis, quorum imperio subiecti sumus, renouetur. Per se vim legum non habent: & quae veteres ad eos obseruandos inducere poterant, hodie non amplius locum inueniunt. Hinc vero, & quid de aliis conciliorum canonibus censendum sit, liquido constat. Sed de veteris ecclesiae canonibus, eorumque collectionibus, praeter auctores iam laudatos, conferri meretur B. CASPARVS ZIEGLERVS, *dissertat. de orig. & increm. iur. can.* quam IO. PAVLI LANCELLOTTI, *institut. iur. canon.* praemisit, §. 7. *seqq.* & IO. STRAVCHIVS, *amoenitat. iur. canon. semestr. 1. eclog. 6. cap. 1. pag.* 105. 106. De canonibus & constitutionibus, quas vocant, apostolorum, quibus nonnulli principem inter canones veteres tribuunt locum, non necesse est, vt quidquam dicamus, cum hodie nemo dubitet, perperam eas apostolis tribui. Praeter innumeros, qui hac de re egerunt, conf. ANDREAS RIVETVS, in *critico sacro lib. 1. cap. 1. p. 99. seqq.* ROBERTVS COCVS, in *censura quorundam scriptorum &c. p. 4 seqq.* THOMAS ITTIGIVS, de *pseud-epigraphis Christi, Mariae & apostolorum, cap. 11. & 12.*

§. XVIII.

Romanum vero pontificem, perperam sibi imperium aliquod in orbem christianum vindicare, constat inter omnes. Vnde, quo loco & leges eius ac constitutiones habendae sint, patet. * Idem de reliquis episcopis censendum. Episcoporum est, docere, non imperare *1 Petr. V,* 3. Monere itaque possunt, arguere, cohortari, non autem ferre leges.

* Romanos pontifices, cum reliquis summi imperii partibus, etiam facultatem legislatoriam in ecclesiam christianam sibi vindicare ausos, constat. Commode autem illis accidit, vt DIONYSIVS EXIGVVS, qui sub Theodorico rege, eiusque successoribus claruit, in noua, quam latino sermone edidit, canonum collectione, decretales quoque epistolas Siricii, Innocentii, Zosimi, Bonifacii, Coelestini, Leonis primi, Gelasii & Anastasii adiiceret. Duas namque ita iuris canonici, quod ad canonem istis collectionibus originem ducit, constituisse partes videtur, vnam, qua decreta conciliorum, alteram, qua decretales epistolae pontificum continerentur. Cum vero haec decretalium collectio a Siricio demum incipiat, merito inde colligunt viri docti, eum decretales his antiquiores non reperisse, adeoque eas, quae deinceps sub antiquiorum pontificum nomine prodierunt, fictas esse atque suppositicias. Hoc interim ad pontifices inde redundabat commodum, vt hac ratione decreta illorum in numerum legum ecclesiae vniuersalium reciperentur, immo vt tandem, quae secutae sunt, canonum & decretorum collectiones ab ipsis pontificibus omnem censerentur accipere auctoritatem, vnde iuris pontificii proprie & stricte sic dicti, origo. Mirum itaque non est, quod DIONYSII haecce canonum atque decretorum collectio maximo in ecclesiis occidentalibus recepta sit adplausu, praesertim ab

ab ecclesia Romana, vti patet ex CASSIODORO, *diuinarum lect. cap.* 2. Immo absolute *corpus canonum* dici meruit, *cap.* I. *dist.* 19. eoque nomine laudari a posterioribus solet. Data quoque Caroli M. fuit ab Adriano pontifice, ad ordinandas occidentis ecclesias. vid. SIRMONDVS, *tom.* 2. *concil. Gallic. p.* 117. & GERHARDVS A MASTRICHT, *histor. iuris eccles.* §. 78. *p.* 52. *seqq.* Non minus vero grata fuit Romanae sedi, quam ei deinceps praestitit operam impostor quidam nequissimus, sub ISIDORI nomine latitans, qui seculo nono nouam canonum & decretorum ecclesiasticorum collectionem orbi obtrusit, figmentis quamplurimis repletam, quippe in qua inter alia commentitiae epistolae decretales pontificum Romanorum, primi & secundi seculi, Clementis I. Anacleti, Euaristi, Alexandri, Sixti, Telesphori, Higini, Pii, Aniceti, Soteris, Eleutheri, & Victoris, primum comparuere, quiue praeterea omnia, quae potuit, corrasit, & commentus est, quae stabiliendae Romanorum pontificum auctoritati inseruire videbantur. Ambabus hancce pseudo-Isidori collectionem & fictitias epistolas decretales, quod aiunt, manibus arripuit Nicolaus I. pontifex, qui eo tempore Romanae sedi praefuit, & eas adprobauit, auctor quoque aliis, speciatim Gallis, fuit, vt idem facerent, quanquam his non deesset, quod exciperent: qua de re legi merentur, quae ipse refert GRATIANVS, *c.* 2. *dist.* 19. Et impetrauit sane Romana sedes, vt caligine mentibus mortalium offusa, auctoritatem per aliquot secula fictae istae epistolae decretales obtinerent, donec fraus omnis ac impostura aperte detegeretur, vt hodie nec inter Romanenses fere sit, qui genuinas hasce epistolas decretales esse, contendere audeat, nisi simul, ab eruditissimis ecclesiae suae propugnatoribus se dissentire, profiteri velit. Vtilem hac in re ecclesiae operam nauauit DAVID BLONDELLVS, in *Pseudo-Isidoro*, vbi & TVRRIANI, Iesuitae, rationes, quas in contrarium attulit, solide profligauit. add. ANDREAS RIVETVS, in *critico sacro lib.* I. *cap.* 8. ROBERTVS COCVS, in *censura scriptorum quorundam, &c. pag.* 39. *seqq.* Ceterum, quae initio fuere consilia a Romanis pontificibus, quorum semper in occidente magna fuit auctoritas, suppeditata, successu temporis euasere leges: idque ea praecipue, qua dictum, occasione. Hinc vero seculo nono sequentibusue, quo magis aucta fuit Romanorum pontificum per varias artes potestas, eo studiosius etiam, quae deinceps prodierunt, canonum & decretorum, quibus & patrum tandem accesserunt sententiae, collectiones, ad firmandum ac amplificandum hocce imperium fuere comparatae, donec tandem seculo duodecimo GRATIANVS, colophonem velut operi imponeret, compilatione ista iuris canonici, quae maximam Romana ecclesia obtinuit auctoritatem, quaeue pro fulcro quodam papatus a prudentioribus merito fuit habita. Ne quid vero iuri huic pontificio deesset, neue vlla in re imperatore inferior censeretur Romanus antistes, ipsa quoque iuris huius structura ad imitationem iuris ciuilis processit, partibusque constat haud dissimilibus. Decretum enim se habet, vt in corpore iuris ciuilis, digesta; decretales, vt codex quoad compilationem Gregorii, sextus & Clementinae, ut nouellae Iustiniani; extrauagantes vt consuetudines feudales: & ne quid deesset, iussu *Pauli IV.* pontificis, etiam institutiones iuris canonici conscriptae sunt. Obseruauit hoc CASPAR ZIEGLERVS, *dissertat. de origine & incremento. iur. can.* §. 59. Ceterum licet nonnulla in iure canonico occurrant, quorum cognitio vtilitatem quandam afferre queat, ipsum tamen ius canonicum nullam habet vim obligandi. Quemadmodum enim Romani pontificis merito respuimus imperium, ita & facultatem leges praescribendi eidem non concedimus. Eo minus autem pontificiae nos obligant leges, postquam & principes statusque protestantes eius se subduxerunt imperio, & ius circa sacra, quod illis iure diuino competebat, postliminio iterum sibi vindicarunt. Recte vero etiam B. MARTINVS LVTHERVS, non tantum ius illud canonicum solemniter combussit, sed abrogandum prorsus censuit, ob impia & superstitiosa, quae in eo continentur, indignantibus licet & renitentibus iureconsultis, etiam Wittebergensibus, quibuscum hac super re non bene illi conuenit. conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *histor. Lutheranismi lib.* 3. §. 126. *p.* 581. Sed cum deinceps optima occasio, iure circa sacra protestantium principibus restituto, se obtulisset, penitus hoc ius abrogandi, mirantur merito nonnulli, cur hoc factum non sit. vid. HVLDERICVS EVBENIVS, de *origine, progressu, vsu & auctoritate iuris canonici* in

in terris protestantium, §. 17. Scilicet iureconsultorum intererat, ne prorsus euilesceret, & si non ex auctoritate pontificis, attamen ex consuetudine & vsu recipientium, vim quandam obtineret. Talia enim commodis propriis obtendebantur, etsi nullius plane sint momenti. Merito ergo displicent cordatioribus, ipsi etiam ZIEGLERO, qui ingenue, *iuris canonici vix esse tantam vtilitatem*, pronuntiat, *vt tam prolixum & taediosum studium mereatur*, *de orig. & increm. iuris canon.* §. 66. etsi in sequentibus nonnulla pro communi sententia, vtcunque pallianda, in medium adferat. add. IOAN. HIMMELII, theologi quondam Ienensis, tractatus, de *canonicatu*, *iure canonico*, & *theologia scholastica*, &c.

§. XIX.

Principes rerumque domini cum potestatem etiam circa sacra, quod ad externa attinet, habeant, leges etiam circa ea ferre possunt, quae adeo ab obiecto, *ecclesiasticae* dicuntur. Hoc faciunt, quatenus principes sunt, seu summum imperium, vel superioritatem territorialem habent. * Qui autem ex nescio quo iure episcopali hanc potestatem deriuant, notionem episcoporum, quam scriptura tradit, ab ea, quam pontificiorum dominandi libido in ecclesiam inuexit, non satis discernunt. Interim subditorum est, vt aliis, ita hisce principum constitutionibus, si nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, parere. Idem dicendum, si principes aut summi imperantes canones ecclesiasticos confirment.

* Cum summis imperantibus suprema potestas circa sacra, seu facultas quoad externa ea dirigendi, & vt cuncta ad subditorum salutem & reipublicae tranquillitatem peragantur, constituendi, competat, sequitur, quod potestate etiam gaudeant, condendi leges ecclesiasticas. Atque hoc tum scriptura sacra, ipsaque ratio dictitat, tum exempla imperatorum veterum, qui leges circa res ecclesiasticas dederunt, demonstrant. Dicetur autem hac de re ex instituto infra, *cap. 3. sect. 7.* §. 24

§. XX.

De *legibus ciuilibus* stricte sic dictis nullum est dubium, quin per eas si iustae sint, & nihil, quod verbo diuino repugnet, contineant, christiani obligentur. * Subiecti enim sunt imperio ciuili. *Rom. XIII, 5. Ebr. XIII, 17. 1 Petr. II, 13.14.* Habent itaque leges ciuiles apud regenitos rationem normae, sed *humanae*, vel vt alii, *secundariae*. Interim ciuilium legum ad nos non spectat consideratio, qui *diuinam*, eamque *uniuersalem*, non *humanam* tradimus iurisprudentiam.

* Legum ciuilium nomine non eas tantum intelligimus, quas ipsi tulere summi imperantes, sed quas etiam, aliunde velut adsumptas, adprobarunt, & vim legum habere voluerunt, modo quod voluerint, constet. Etsi enim alienae leges nos non obligent, quod si tamen publica auctoritate in nostram rempublicam introducantur, tum ex voluntate & decreto illorum, quibus parere tenemur, vim obligandi accipiunt. Vnde, quid de legibus Romanis, quarum apud nos quoque magna hactenus fuit auctoritas, censendum sit, liquet.

Etsi

Etsi enim ab illis profectae sint, qui nullam in nos habuere potestatem, quamdiu tamen summi imperantes volunt, vt obseruentur, nostri quoque est officii, in iis, quae diuinis legibus non repugnant, illis obsequi. Quae vero Romani iuris fuerint fata, postquam primo ex legibus populi Romani variis, iureconsultorum responsis, imperatorum constitutionibus, in tantam molem excreuerat, VT IVSTINIANVS imperator illud opera TRIBONIANI in compendium redigere consultum duxerit, vnde noua veluti forma in pandectis, codice, institutionibus & nouellis constitutionibus comparuit: quo pacto ius illud Iustinianeum in oriente quidem post libros βασιλικῶν, a BASILIO imperatore editos, in occidente autem per ipsam imperii ruinam obscuratum, hinc in Italia ab IRNERIO aliisque resuscitatum, inde in alias Europae partes, & seculo quidem decimo quinto in Germaniam traductum; quo pacto idem philosophorum supra barbariem scholasticam, non sapientium, subtilitatibus implicatum, seculo autem decimo sexto criticorum opera restitutum quodammodo & illustratum, seculo autem decimo septimo Germanorum maxime iureconsultorum studio & opera ad praxin accommodatum sit, prolixius exponunt ARTHVRVS DVCK, de *vsu & auctoritate iuris ciuilis Romanorum*: GEORGIVS SCHVBARTVS in *exercitationibus academicis de fatis iurisprudentiae Romanae*, IANVS VINCENTIVS GRAVINA, iureconsultus & antecessor Romanus, vir clarissimus, in *originibus iuris ciuilis*; HERMANNVS CONRINGIVS, de *origine iuris Germanici*, aliique. De vsu etiam & praestantia legum Romanarum disputatum fuit inter eruditos, aliis quidem, summis eas in coelum laudibus cuehentibus, aliis naeuos & defectus illarum agnoscentibus, & ingenue indicantibus. Laudes & encomia Romani iuris in compendio exhibet ARTHVRVS DVCK, de *vsu & auctoritate iuris ciuilis Roman. lib.* I. *cap.* 2. *p.* 23. egitque praeter alios hoc ex instituto IACOBVS MAESTERTIVS, in libro de *iustitia legum Romanarum*, cui tamen CYPRIANVS REGNERVS, alium, de *iniustitia legum Romanarum* opposuit. Defendit tamen ius Romanum quoque VLRICVS HVBERVS, contra AMESIVM, ANTONIVM FABRVM, ANTONIVM MATTHAEVM, IOAN. IACOBVM WISSENBACHIVM aliosque, in *Eunomia*, seu *censura censurae iuris Iustinianaei*, opere posthumo, a filio eius, ZACHARIA HVBERO, Franecquerae anno MDCCIV. edito. At praeter eos, quos oppugnat HVBERVS, alii etiam fuere, qui non adeo praeclare de hocce iure sentirent, speciatim de eius collectore, TRIBONIANO, quos inter FRANCISCVS quoque HOTTOMANNVS eminet, in *anti-Triboniano*, siue dissertatione de *studio legum*, anno MDLXVII. scripta, sed anno MDCIII. edita, & aliquoties deinceps recusa. Taceo, quae CHRISTIANVS THOMASIVS, iureconsultus nostri seculi celeberrimus, passim de naeuis & defectibus iuris Romani monuit. Id profecto negari nequit, varia ex huius iuris vsu apud nos orta esse incommoda, quibus inter alia iustitiae administratio saepissime sufflaminatur: nec dubitandum, feliciorem esse rempublicam, quae propriis, eiusque statui accommodatis, quam alienis, legibus vtitur; interim haec ferenda sunt, donec mutentur ab iis, in quorum hoc positum est potestate. Subditis, qua leges publica auctoritate adprobatas, confirmatasque, modo conscientiae vis non inferatur, nihil aliud, quam obsequii gloria est relicta.

§. XXI.

Ceterum, vt legibus stricte sic dictis, quaecunque demum sint, obstringatur homo, non tantum requiritur, ut a potestate superioris non sit immunis, qua de re, saltem quod ad diuinas attinet, nullum est dubium, * sed ut intellectu quoque & voluntate praeditus sit, tum vt intelligere, quid sibi faciendum, quidue omittendum sit, tum & vt ad normam praescriptam actiones suas componere queat. Vnde & ***intellectus***, ac ***voluntas***, pro principiis actionum humanarum, recte haberi solent.

 *Nemo

* Nemo enim eſt mortalium, qui ſe imperio Dei ſubducere auſus fuerit. Quod ſi eiusmodi quid animo concipiar, nihil aliud aget, quam vt ſuam prodat ſtultitiam. Quod autem ad humanas leges attinet, cum ſummi imperantes, vere tales, ſuperiorem inter homines non agnoſcant, humanis quoque eos non obligari legibus, ſequitur. Demonſtrarum hoc a me pluribus, in *diſſertatione de principe legibus humanis, ſed non diuinis, ſoluto.* Ex eo vero, quod legibus non teneatur, niſi qui ſuperiorem agnoſcat, ſua ſponte etiam hoc conſequitur, Deum nullis plane legibus obligari.

§. XXII.

Hic vero inter *regenitos*, atque *irregenitos* magnum intercedit diſcrimen. Facultates enim naturales, quae principia actionum conſtituunt, in illis longe rectius ſe habent, quam in his; adeoque & longe rectius actiones ſuas ad leges diuinas componunt. Immo irregeniti ob ſeruitutem peccati, & quia fide deſtituuntur, nunquam ea, qua decet, ratione actiones ſuas ad legem componunt, adeoque nec bonae, in ſenſu theologico, Deoque placentes, vocari poſſunt. Regeniti contra, per vires gratiae, in conuerſione acceptas, actiones reuera bonas, etſi cum imperfectione coniunctas, ob fidem tamen Deo placentes, edere poſſunt.

§. XXIII.

Speciatim quod ad *intellectum* attinet, id equidem verum, quod hominis etiam irregeniti intellectus, ſi nullum impedimentum adſit, & inſtitutio accedat, omnino vniuerſalia iuris naturalis, in quantum ex ratione innoteſcit, principia comprehendere valeat: * ſed hominis regeniti intellectus, non ratione tantum, ſed diuina nititur reuelatione, ſeu auctoritate ſcripturae ſacrae, eſtque praeterea illuminatus, vt longe rectius cognoſcat, & exploret, *quae ſit voluntas Numinis, Rom. XII,* 2.

* Hoc ſi non eſſet, fruſtra legum naturalium obſeruatio, ſaltem, in quantum in homines ſibi relictos cadit, & ad cuſtodiendam humani generis ſocietatem neceſſaria eſt, exigeretur, quod vero hominis intellectus talia cognoſcere queat, res ipſa & experientia teſtatur, ſuffragante ſcriptura, *Rom. II,* 15. add. RICHARDVS CVMBERLANDIVS, *de legibus naturae, cap.* 2. §. 10. At capiendum hoc eo, quo diximus, modo. Homines, quibus rationis deeſt vſus, aut quibus nulla vnquam, aut non ſufficiens inſtitutio obtigit, in profunda principiorum iuris diuini ignorantia verſari poſſe, non abnuo. Experientia, proh dolor! id teſtatur. Sed de principiis quoque loquimur, non de concluſionibus. Namque in his errare homines etiam doctos poſſe, vel ipſae eruditorum de variis iuris capitibus controverſiae, teſtantur. Multo ergo minus mirandum, ſi ſimplicium ac rudiorum hominum quaedam in his ignorantia aut error deprehendatur. add. HVGO GROTIVS, *de iure belli & pacis, lib.* 2. *cap.* 20. §. 43.

§. XXIV.

§. XXIV.

Idem de praecipua intellectus operatione, quae hic in censum venit, scilicet *conscientia*, obseruandum. Quo pacto enim haec tum secundum naturam, tum secundum gratiam se habeat, in praecedentibus luculenter est expositum. * Vnde & regulae, quae de conscientiae obligatione vulgo tradi solent, longe rectius ad homines regenitos adplicari queunt, immo in illis praecipua quadam ratione locum habent.

* *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 3.

§. XXV.

Regulae istae sunt: contra conscientiam veram, siue certa, * siue probabilis sit, ** non esse agendum; probabiliorem sententiam praeferendam esse minus probabili; *** tutiorem probabili, si haec rationibus infirmioribus nitatur; * contra conscientiam dubiam, nihil esse agendum, ** ex duobus malis moralibus neutrum esse eligendum; scrupulum leuioris momenti eiiciendum esse, & quae reliqua sunt, eiusdem generis. De conscientia erronea speciatim adhuc moneri solet, *** si error sit inuincibilis, potius secundum, quam contra eam agendum esse, idemque faciendum, si vincibilis sit de re indifferenti, sin circa rem vetitam aut praeceptam error versetur, excutiendum esse.

* Quod si tamen certa haberi potest, circa controuersiam probabili est praeferenda.

** Sequenda nimirum est conscientia probabilis, si vera sit, non erronea. Quo pacto enim in conscientia erronea quis se gerere debeat, deinceps exponetur. Deinde, vt reuera probabilis sit conscientia, requiritur. Quae si expendantur, patebit, quo loco habenda sint commenta Iesuitarum, & moralistarum quorundam recentiorum ex pontificiis, qui supponentes, probabilem quamuis opinionem, etsi erroneam, etsi lubricam, & vel vnius doctoris auctoritate suffultam, sequi fas esse, adeo, vt, qui talem sequatur, non peccet, tam lubrico fundamento vniuersae theologiae moralis systema inaedificari posse, sibi aliisque persuadere conati sunt. At fallacias & sophismata istorum hominum facile deprehendet, qui obseruauerit, probabilem conscientiam vel veram, vel erroneam esse: & cum dicitur, sequendam esse conscientiam probabilem, non hanc, sed illam intelligi; idque ea ratione, si certam habere conscientiam non liceat. Praeterea ad probabilem conscientiam non sufficere rationem qualemcunque, aut auctoritatem vnius alteriusue doctoris, sed graues praegnantesue rationes requiri, quae virum sapientem inducere queant, vt credat, non prorsus eiusmodi reiiciendam esse sententiam. Sed bene est, quod errori tam inepto, tamque pernicioso, & vitiis quibusuis fenestram aperienti ex ipsis Romanensibus obuiam iuerint, GONETVS, VINCENTIVS BARONIVS, aliique, quos indicaui in *histor. iur. natur.* 6.14. Legi cumprimis meretur LVDOVICVS MONTALTIVS, in *litteris prouincial. epist.* 5. & quae prolixe ac erudite ad eam commentatus est WILHELMVS WENDROCKIVS. Iungenda SAMVELIS RACHELII *dissertat de probabilismo.*

*** Id iisdem intelligendum est conditionibus, quibus regulam praecedentem intelligendam diximus.

* Praefer-

* Praesertim si res, de qua agitur, magni fuerit momenti. conf. HVGO GROTIVS *lib. 2. de iure belli & pacis cap. 23. §. 5.* Tutior autem haec est sententia, vbi, si vel maxime a scopo sit erratum, non adeo graue potest prouenire malum, quam si ex altera parte fuisset peccatum. vid. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 6.*

** Hoc iam ex gentilibus intellexit CICERO, qui *bene*, inquit, *praecipiunt, qui vetant, quidquam agere quod dubites, aequum sit, an iniquum*, *de offic. lib. 1. cap. 9.* Referri huc etiam solet locus, *Rom. XIV, 23.* de quo tamen supra dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 3. ad §. 20.* Non simpliciter & sine limitatione hanc regulam admittendam esse, existimat GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iureconsultus clarissimus, in *obseruationibus ad Pufendorf. de officio hominis & ciuis, ad lib. 1. obseru. 19. p. 64.* *Dubitans enim*, inquit, *habet intentionem & bene & male agendi, hinc tum demum peccati arguendus est, si actio suscepta legi etiam reuera repugnet.* At, quod pace viri doctissimi dixerim, qui dubitat, & non obstante dubitatione agit, intentionem habet, legem migrandi, etiamsi illi aduersa fuerit. Hic etiam non ipsa actio, sed sola intentio in censum venit, quod recte quoque obseruat IOAN. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 8.*

*** An conscientia erronea omnino conscientiae nomine digna sit? supra disputauimus, *part. 1. sect. 2.* ad §. 8. Hic de obligatione eius sermo est. Nonnulli, eam plane non obligare, asserunt, ideo, quod a lege discrepet, adeoque aliquid agere iubeat, quod agere nefas est. vid. GABRIEL VASQVEZIVS, in *part. 1. part. 2. Thomae de Aquino artic. 6. diss. 8.* & ex nostratibus BALTHASAR MEISNERVS, *disput. de summo bono, cap. 3.* Alii contra omnino conscientiam erroneam obligare contendunt, quam receptam moralistarum sententiam vocat idem VASQVEZIVS *l. c.* add. CONRADVS HORNEIVS, *philos. moral. lib. 3. cap. 4. §. 5.* At expedienda eo, quo diximus, modo, res est. Respiciendum namque ad intentionem est, non ad ea, quae lex praecipit & vetat. Vnde, qui agit, quae per errorem vetita credit, haud dubie habet intentionem migrandi legem; adeoque & grauissime peccat. At peccat etiam, inquis, dum secundum conscientiam agendo legem migrat. Sed quis neget, mereri excusationem, si error sit inuincibilis; sin vincibilis sit, habeat sibi, quod per ignauiam suam se crimine inuoluat. At dubitant nonnulli, an omnino detur error inuincibilis? vid. ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits de la conscience, part. 1. sect. 2.* sine ratione quidem, vt ego existimo. Etsi enim error absolute inuincibilis non detur, dari tamen talem intuitu certarum circumstantiarum, quae hominum quorundam statum comitantur, negari nequit.

§. XXVI.

Quod si *ignorantia* intellectus laboret, nec cognoscat, quae agenda quaeue omittenda sint, legis quoque inde sequi violationem necesse est: quae si *inuincibilis* fuerit, imputari nequit, at si fuerit *vincibilis*, aliter se res habet. Idem dicendum, si aut *voluntaria* fuerit, aut *inuoluntaria.* * Quemadmodum vero in iis, quae hominibus regenitis agenda sunt, nulla datur ignorantia absolute inuincibilis, ita ne voluntaria ea sit, omni studio elaborant.

* De variis ignorantiae diuisionibus vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 1. cap. 3. §. 10.* sed add. quae post TITIVM notat BARBEYRACIVS ad *h. l.* Legi etiam merentur, quae habet ELIAS SAVRINVS, *reflex. sur les droits de la conscience part. 1. sect. 2.*

§. XXVII.

Quod ad voluntatem attinet, licet irregeniti homines facultatem habeant,

habeant, quadantenus actiones suas externas, ad leges diuinas & humanas componendi, * solis tamen regenitis vera proprieque sic dicta libertas, scilicet a seruitute peccati competit. *Ioan. VIII, 35. 36.* Hi itaque soli vt Deum amare & timere, licet non ea, qua debebant, & ipsi vellent, perfectione, ita obsequio etiam filiali ad leges diuinas suas componere actiones possunt, *Rom. VI, 19.* Interim licet irregeniti, ea, quam filii Dei per gratiam Christi habent, libertate destituantur, recte tamen omnia, quae contra legem committunt, illis imputantur peccata, in foro quidem humano, quia facultatem habent, peccata externa euitandi, ** in foro etiam diuino, quia ipsimet in culpa sunt, vt in hocce statu versentur, *** nec inde emergant. Et licet in hominibus irregenitis, libertas quoad externa, per consuetudinem, adfectus, ebrietatem, interdum valde imminuatur, haec tamen non obstant, quo minus quae tum in humano, tum in diuino foro perperam egerunt, illis imputari queant * In regenitis autem quod haec omnia longe aliter se habeant, vt moneamus, necesse non est.

* conf. omnino, quae diximus, *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 19. 20.*

** Hanc enim si non haberent, nec legibus, nec poenis humanis locus esset. Qua de re itidem *l. c.* dictum,

*** conf. quae infra dicuntur, *cap. 4. §. 19.*

* Etsi enim consuetudinis magna vis sit, vt altera velut censeatur natura: homo tamen ipse in culpa est, vt eam consuetudinem contraxerit. Accedit, quod per consuetudinem contrariam vis & efficacia prioris infringi queat. Consuetudo itaque peccandi neminem a poena liberare, aut imputationem impedire poterit. Quod ad adfectus attinet, certos in iis dari gradus, iam supra obseruauimus, *cap. 1. sect. 6. ad* §. 8. Et verum sane, cum summus gradus adfectuum adest, difficulter illis resisti: immo supra vires hominum positum videtur, tum illis resistere. Sed poterant tamen coërcere adfectus, & impedire, quo minus ad supremum gradum, quem θερμὴν Stoici vocabant, peruenirent. Quod qui intermittunt, nullam habent conquerendi caussam, quod illis imputentur, quae adfectuum abrepti vehementia designarunt. Recte interim nonnulli monent, magis excusandos esse adfectus, qui nos impellunt ad declinandum malum, quam qui ad bonum acquirendum nos abripiunt. Facilius enim bono quodam caremus, quam malum aliquod patimur. Videturque ipsa natura acriores ideo voluisse adfectus, quibus ad malum depellendum incitamur, quam quibus ad bonum consequendum impellimur. vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 20. §. 31. n. 1.* Id iam ARISTOTELES obseruauit, dum χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι, *lib. 3. ethic. ad Nicom cap. 12.* Cui & alia ex veteribus iungit BARBEYRACIVS ad *Pufendorf. lib. 1. de iur. nat. & gent. cap. 4. §. 8. p. 57.* Addenda, quae erudite & prolixe ad *lib. 1. cap. 6. §. 14. p. 74.* contra PETRVM BAELIVM disputat, qui (*dans ses pensées sur la comete &c. p. 508.*) asseruerat, amorem eorum, quae bene nos adficiunt, maiorem esse, quam auersationem eorum, quae male nos adficiunt. Denique & de ebrietate addendum, licet per eam vsu rationis adeoque & libertate, homines priuentur, quia tamen ipsi in culpa sunt, vt in huncce statum deueniant, imputationem eorum, quae tum perpetrarunt, frustra deprecantur. Vnde recte mea opinione PITTACVS MITYLENAEVS, duplici poena dignos esse, pronuntiauit, qui per ebrietatem,

peccassent, apud ARISTOTELEM *lib. 5. ethic. ad Nicom. cap. 6.* Scio non omnibus hancce PITTACI probari sententiam: & apud nos, qui christiani vocamur, nihil frequentius esse, quam vt delictis grauioribus ebrietas obtendatur, eo quidem plerumque successu, vt mitiorem iudicis sententiam referant. Sed recte se habere hocce sapientis viri effatum, demonstratum a me est in *Sapientia veterum,* seu *dictis illustrioribus septem Graeciae sapientum explicatis,* speciatim in *ethica Pittaci Mitylenaei,* §. 7. 8.

§. XXVIII.

Quae autem porro de iis, quae requiruntur, vt actio imputari queat, itemque de actuali imputatione, & quae hanc consequuntur, tradi solent, licet in iurisprudentia diuina, etiam iuxta reuelationem considerata, vsum maximum habeant, nunc tamen merito supponuntur, cum iam prolixe & ex instituto, explicata sint alibi. *

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2. §. 25. seqq.* add. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib. 1. cap. 5. & 9.*

§. XXIX.

Actiones ergo, voce generalissime accepta, prout internas & externas, itemque omissiones denotat, hominum, quae imputari illis possunt, aut praeceptae vel vetitae sunt lege, aut non sunt praeceptae vel vetitae. Illas *necessarias,* has *indifferentes,* vel *licitas,* * minus accurate *permissas.* ** vocare solent. Necessariae etiam *morales* vocari solent, quia reuera omnis moralitas est a lege. *** Qui enim quosdam actus per se bonos aut turpes statuunt, quid dicant asserantue, non satis pensi habere videntur. Non necessariae, seu indifferentes, *media* etiam dicuntur, quod tamen non de medio, quod vocant, *participationis,* * sed *negationis* intelligendum esse, alibi iam monui.

* Quod de indifferentibus ergo actionibus deinceps dicetur, id de licitis pariter intelligendum. Nunc saltem addendum, quasdam actiones vel *plene,* vel *minus plene licitas* esse. Plene licitum est, cui nullae leges, nec diuinae, nec humanae obstant: minus plene, cui non diuinae, sed humanae, aut vice versa non humanae, sed diuinae obstant leges. Quae autem plene licitae sunt actiones secundum obligationem generalem, in indiuiduo spectatae, semper bonae sunt, si cetera recte se habeant, vt deinceps dicetur, quae minus plene, semper malae. add. IO. SAMVELIS STRYKII, iureconsulti Halensis celeberrimi, *dissert.* de *iure liciti, sed non honesti.*

** Saltem iuxta illorum hypothesin, qui omnem permissionem a lege esse statuunt. Hoc enim sensu actiones indifferentes non possunt dici permissae. conf. quae diximus ad *cap. 1. §. 8.*

*** Quaestio haec, de qua recentiori etiam aetate disceptatum est, diuersimode proponi solet: an detur moralitas obiectiua? an voluntas Dei sit principium moralitatis? an actus quidam antecedenter, an vero consequenter, scilicet ad legem vel voluntatem diuinam, boni vel mali sint? item an dentur actus per se turpes vel boni? omnes enim istae eodem tandem redeunt quaestiones. Est vero, vt recte hac de re pronuncietur, accurate formandus controuersiae status. Cum moralitas actionum a legibus deriuatur, non

non intelliguntur leges humanae, sed diuinae. Reiicienda itaque prorsus est sententia THOMAE HOBBESII, omnem moralitatem a lege ciuili deriuantis, de *ciue cap. 6.* §. 9, & 16. it. *cap.* 12. §. 1. add. IO. GEORGIVS KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad lib.* 1. *cap.* 1. §. 6. Porro, cum a legibus, seu, quod perinde est, a voluntate diuina, moralitas actionum deriuatur, non hoc ita intelligendum, ac si sanctitas & iustitia diuina excludatur. Immo potius adserimus, etsi in libera Numinis potestate positum fuerit, creaturas rationales condere: postquam autem tales condere decreuit, non potuisse non eum tales iis praescribere leges, quales iis praescripsit. Hoc sanctitas, iustitia, & sapientia Numinis requirebat. Vnde non alias iis leges dare Deus potuit, quam dedit. Non enim agere potuit contra sanctitatem suam & iustitiam. Quod si vero porro quaeras, cur ergo sanctitati Numinis conveniens fuerit, eiusmodi leges dare? hoc eiusmodi esse puto, ad quod respondendum non sit, cum ceteroquin quaerendo in infinitum aliquis progredi possit. Sufficit, quod ratio pariter ac scriptura doceat, Deum, vt perfectissimum, ita & sanctissimum esse, eumque nihil contra sanctitatem suam agere posse, sufficit, quod in legibus diuinis sanctitatis diuinae perfectissima elucescat imago: vnde, quae his contraria sunt, non possunt non cum eius sanctitate pugnare. Eum ergo in modum si sententia, quam defendimus, explicetur, palam est, iniquissime illos agere, qui Pyrrhoniorum & academicorum veterum, qui itidem obiectivam moralitatem negasse dicuntur, placita, cum nostra, aut recentiorum quorundam, qui eandem defendunt, conferunt. Quantopere enim haec ab illis differat, quilibet facile intelligit. Probari autem rationibus euidentissimis potest, actionum moralitatem a lege seu voluntate diuina repetendam esse, & ab aliis iam pridem est probatum. Ita namque 1) ratio plana & perspicua reddi potest, cur aliquid turpe aut honestum sit: cum contra, si dicatur, turpe aliquid esse, quia est per se turpe, & honestum, quia est per se honestum, obscurum per aeque obscurum probetur: 2) quia, in quamcunque etiam se vertant partem dissentientes, qui actiones per se turpes aut honestas admittunt, principium aliquod moralitatis extra Deum admittere tenentur, quod vt absonum, ita plane impium est; 3) notiones clarae & perspicuae praeferendae sunt inanibus & nihil significantibus scholasticorum commentis: 4) quia optime cum nostra hypothesi consentit scriptura sacra. Peccatum enim Joannes definit per *ἀνομίαν illegabilitatem*, normam actionum non aliam, quam legem diuinam, esse, diserte innuens, 1 *Ioan. III*, 4. Sic & Paulus, per legem demum peccatorum venire agnitionem, docet, *Rom. VII*, 7. Ergo a lege actionum moralitas. Secus si res se habeat, dicendum illi fuisset, peccatorum agnitio inde venit, quod quaedam actiones sint per se turpes. At illud apostolo ne in mentem quidem venit, nec venire potuit: sed mitto reliqua. Quod si scholasticorum autoritate dimicandum esset, allegare possem GVILIELMVM OCCAMVM, qui in *libr.* 2. *sent. qu.* 19. omnem moralitatem a lege esse, docuit. Sed istorum hominum ineptias parum curo. Caussas grauissimas autem habuit SAMVEL PVFENDORFIVS, cur eandem proponeret sententiam, de *iur. natur. & gent. lib.* 1. *cap.* 2. §. 4. & *lib.* 2. *cap.* 3. §. 4. eamque contra aduersariorum suorum insultus mascule defenderet, in *specim. controu. cap.* 5. qua in re & consentientem secum praeter alios habuit IO. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. ad lib.* 1. *cap.* 1. §. 6. Nec ego rationem vllam obstare vidi, cur non PVFENDORFIVM sequerer, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 39. Quod cum nonnullis displiceret, occasio hinc suppeditata fuit doctissimo viro IO. IACOBO SYRBIO, rem omnem tam accurate, tantoque iudicii acumine discutiendi, vt, quod reponere quadam veritatis specie possint, illis relictum non sit, *in der ausfürlichen Abfertigung derer unbefugten Beschuldigungen &c.* §. 15. *seqq.*

* Et ita responderi potest ad dubium, quod inde nonnulli formant, ac si disciplinae moralis nulla sit certitudo, quia actiones dentur mediae: ita enim philosophatur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 23. §. 1. Sed rectiora suppeditat PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib.* 1. *cap.* 2. §. 8. *seqq.*

§. XXX.

Sed an dentur omnino actiones indifferentes, disputari solet. * Quod quidem de actionibus in genere morum, spectatis, seu quae homini imputari possunt, intelligendum est. Etenim ad motus naturales seu physicos, qui voluntatis directionem respuunt, quod attinet, cum ad legem dirigi nequeant, eos indifferentes quoque esse, palam est. De iis itaque actionibus, quae voluntatis directionem admittunt, obseruandum, spectari in illis, aut *generalem*, aut *specialem* obligationem posse. Secundum *specialem* obligationem, quaedam indifferentes esse possunt, si lex non adsit, in qua speciatim istae actiones praeceptae sint, aut prohibitae: at secundum obligationem *generalem* nulla actio est indifferens, cum per eam, homo quilibet omnes suas actiones, cogitata, dicta, facta, ad certum finem, gloriam scilicet Dei, dirigere teneatur. conf. *Coloss. III, 17. 23. 1 Cor. X, 31.* Alii rem omnem ita expediunt, vt dicant, actus quosdam regenitorum secundum *speciem* indifferentes esse posse, e. g. *Rom. XIV, 2. seqq.* at in *indiuiduo* spectatos, nullum actum esse indifferentem, sed quemlibet vel bonum, vel malum.

* Plurimum ad hancce quaestionem rite expediendam interest, vt status controuersiae recte formetur. Triplicem nonnulli statuunt indifferentiam, *obiectiuam*, *subiectiuam* & *formalem*. *Obiectiuam* in rebus ipsis fundari, asserunt, quas eligere homo potest, & repudiare: quemadmodum per *subiectiuam* facultatem ipsam, id quod lege determinatum non est, eligendi, vel repudiandi, intelligunt: & per *formalem*, proprietatem eiusmodi actionum humanarum, qua lege iuberi vel vetari, adeoque transire in statum moralitatis possunt. Monent praeterea alii, cum de actionum indifferentia disceptatur, non de eo quaestionem esse, an actio lege quadam praecipi aut vetari, aut (quod ex hypothesi sua addunt) permitti queat, cum hoc sensu actiones quaedam minime indifferentes sint, illae scilicet, quae necessariam quandam cum natura hominis connexionem habeant, ideoque, si naturae humanae repugnent, non potuerint non vetari, sin non repugnent, sed eidem conueniant, non potuerint non lege, scilicet diuina, praecipi. Iidem concedunt, si actiones tanquam motus mere physici considerentur, sine vllo respectu ad regulam quandam moralem omnes actiones, citra controuersiam esse indifferentes. De eo itaque quaeritur, num actiones quaedam, moralitatem recipere capaces, si ad legem referantur, indifferentes, hoc est, tales sint, quae nec bonae, nec malae censeri debeant? Disputatum quidem hac de re iam pridem fuit. IOAN. HVSSVM, sanctissimum martyrem, nonnulli inter alia & hoc nomine a Constantiensi concilio damnatum memorant, quod asseruisset, nulla opera esse indifferentia, sed cuncta vel bona, vel mala. vid. BARTHOLOMAEVS CARANZA, *sum. concil. constant. sess. 15. p. 620.* Scholastici in diuersas hac in re abierunt sententias. Plerique cum THOMA DE AQVINO, quasdam actiones moralitatis ceteroquin capaces, abstracte, hoc est, in se & sua natura indifferentes esse: in indiuiduo autem, hoc est, cum circumstantiis consideratas, nullam earum esse indifferentem, sed singulas aut bonas, aut malas, contendunt. At hisce cum familia sua se opposuit IO. DVNS, Scotus, a quo Scotistae olim nomen habuerunt, qui etiam quasdam in indiuiduo indifferentes admisit actiones. At THOMAE praeualuit opinio, multisque etiam nostratium se adprobauit, ad quorum circa finem theseos hic alludo opinionem. conf. CONRADVS HORNEIVS, *philos. moral. lib. 2. c. 7. §. 18. p. 259.* Speciatim & eandem defendit B. IO. GVIL. BAIERVS noster, *theol. moral.*

part. 3

part. 3. *cap.* I. §. 11. *p.* 12. poteſtque ſine periculo admitti. Obiicitur tamen ei, quod actio moralis ſimpliciter a circumſtantiis abſtracta ſit non ens, vt adeo, qui hoc ſaltem ſenſu actiones indifferentes aſſerunt, reuera omnes negent. Ita poſt GOTTLIEB GERHARDVM TITIVM, iureconſultum Lipſienſem, in *obſeruat. ad Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib.* 1. *cap.* 2. *obſeruat.* 70. 10. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. de iure nat. & gent. lib.* 1. *cap.* 7. §. 5. *n.* 5. *p.* 106. Et fateor ſane, in praxi vitae chriſtianae huius diſtinctionis nullum fere vſum eſſe: cum ea quidem doceatur, quo pacto actio quaedam indifferens dici queat; ſed ad actiones, quae ab hominibus ipſis proficiſcuntur, hoc parum quadrat. Quidquid ergo huius ſit, an actiones quaedam in indiuiduo ſpectatae indifferentes ſint, id quidem eſt, de quo maxime quaeritur: negant id cum BAIERO noſtro plerique theologorum, & ex recentioribus etiam ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf.* exercit. 2. §. 37. *p.* 94. Et hicce quidem recte, *ceterum de vero*, inquit, *chriſtiano expedita regula eſt, Coloſſ. III*, 17. & 1 *Cor. X*, 31. Allegat etiam hunc in finem dictum B. MARTINI LVTHERI, *tom.* 1. *Ienenſ. fol.* 225. cuius hic eſt ſenſus, hominem chriſtianum in minimo etiam opere, quod vera fide peragat, bonum aliquod opus exhibere. Addit idem auctor egregie: *quae ſi recte obſeruentur, ſpero, vt non neceſſariis, nec ſine ſcandalo, in hoc argumento motis litibus liceat ſuperſedere.* Ad argumenta, quae in contrarium adferri ſolent, ex iis, quae in theſi dicta ſunt, facile reſpondere licet, ſi ſcilicet actiones, quae moralitatem recipiunt, ab iis, quae eam non recipiunt, item obligationem generalem a ſpeciali, probe diſtinguamus. Vrgent enim, dari actiones quamplurimas, quae bonae dici nequeant, ſenſu poſitiuo, ac ſi lege aliqua eſſent praeceptae, quae tamen non ſint malae, & vice verſa. Verum, ſi de actionibus, quae moralitatem recipere poſſunt, ſermo ſit, perperam ſupponitur, dari vllam eiusmodi actionem, ad quam non generali obligatione obſtricti ſimus, ita vt omnia dirigantur ad gloriam Dei. Et vice verſa, nulla datur in hoc genere actio, quae, ſi a lege quoad obligationem generalem diſcrepet, non dici debeat mala. Harum ſi quis in dubium vocare aſſertionum veritatem velit, cum exempla eiusmodi actionum in medium proferre neceſſe eſt, quibus contrarium demonſtrari poterit, quod non temere fiet. Ad ſpecialia, de quibus hodie disputari ſolet, vt ſunt *ſaltationes*, *ludorum varia genera*, *comoediae &c.* vt deſcendamus, neceſſe non eſt, cum ex dictis, quid de iis ſtatuendum ſit, pateat. add. GOTTFRIEDI VOCKERODTI, gymnaſii, quod Gothae floret, rectoris meritiſſimi, *illuſtrata manifeſtatio fallaciae & ſcandalorum in adiaphoris*, quam lingua Germanica ſcripſit, & vbi hanc de indifferentia actionum quaeſtionum ex inſtituto pertractauit, praeſertim *part.* 2. *cap.* 4. & 5. *p.* 216. *ſeqq.* Patet etiam ex dictis, quid de illorum ſtatuendum ſit ſententia, qui praeter actiones bonas & malas, *vanas* quoque ſtatuunt, quae inter bonas & malas medium velut locum teneant. Vocant namque actionem vanam, actionem hominis natura ſua indifferentem, in qua homo falſam quietem quaerat, vnde ipſa actio ab indifferentia moueatur ad turpitudinem. Verum, ſi rem omnem accuratius expendamus, omnes actiones vanas malis ſeu turpibus annumerandas eſſe, deprehendemus. Fruſtra namque ſupponitur, dari actiones in indiuiduo, cum ſuis circumſtantiis ſpectatas, quae indifferentes ſint, vti iam demonſtratum. Immo, cum in confeſſo ſit, quod vel minima circumſtantia actionem aut bonam aut malam reddat, multo minus actio indifferens cenſeri poteſt, vbi citra controuerſiam illicitus finis & ſcopus adeſt. Scopum autem ſeu finem minime profecto laudabilem habet, qui in rebus tranſitoriis animi quietem quaerit, quam tantum in Deo quaerere debebat, & inuenire poterat. Immo ſi ſpeciatim actiones conſideremus, quae vulgo *vanae* vocantur, nullam earum cum vero Numinis amore & timore conſiſtere poſſe, nec in gloriam eius tendere, adeoque directe eas prohibitas, & inter malas turpesque referendas eſſe, animaduertemus.

§. XXXI.

Cum itaque nulla actio, in indiuiduo, & ſecundum obligationem generalem ſpectata, indifferens ſit, manifeſtum eſt, in errore verſari illos, qui actiones quasdam pro indifferentibus venditant, quae

tamen minime ſunt indifferentes, ſed accuratius conſideratae, prorſus malae.* Nimirum, cum eiusmodi actiones bonas, aut ſanctas vocare non audeant, nec tamen damnare eas aut reiicere velint, expedire hinc ſe conantur, dum eas indifferentes, ſeu adiaphoras, dicunt.

* Nonnullae quidem tam aperte, vt nec ethnici aliter de illis iudicauerint. Aliae honeſtiori quadam ſpecie inſinuantur, ſed cum ipſi tamen, qui eas perpetrant, eas bonas eſſe, aſſerere non audeant, hinc indifferentes vocantur. Reuera itaque iſta indifferentia nihil aliud eſt, quam πρόφασις quaedam, qua prauas ſuas cupiditates tegunt miſeri mortales.

§. XXXII.

Neceſſariae actiones, prouti omnes ſunt, in indiuiduo, & ſecundum obligationem generalem ſpectatae, vel *bonae* ſunt, vel *malae*. Bonitas enim actionum conſiſtit in conformitate, ſeu conuenientia cum lege. Cum enim peccatum ſit *ἀνομία 1 Ioan. III, 4.* ſequitur, quod quae cum lege conuenit actio, bona cenſeri debeat. Conformitas autem intelligitur plena, & exacta, ſecundum verum & genuinum legis ſenſum; ſecundum quem non conformatio ſaltem quoad externa, ſed & interna, propenſiones, motus, adfectus, cogitationes, totamque cordis diſpoſitionem requiritur. Phariſaeorum enim errorem turpiſſimum, conformationem quoad externa ſufficere, vt legi ſatisfieret, exiſtimantium, iam pridem reiecit, atque damnauit ipſe ſeruator, *Matth. V, 20. ſeqq.*

§. XXXIII.

Vt bona ſit actio, non ſufficit, quod cum lege conueniat, niſi quoad omnes circumſtantias * cum ea conueniat. Et hoc eſt, quod vulgo dicere ſolent, eam non tantum *materialiter*, ſed & *formaliter* cum lege conuenire debere.

* Ita quidem, vt, ſi vel vnica circumſtantia non recte ſe habeat, ipſa actio mala inde fieri queat, quae ceteroquin bona eſſet. Plane ſe res habet, ac in phyſicis, vbi, vt effectus producatur, omnes cauſſae concurrere debent, ſed vt non producatur, ſufficit ſi vel vnica abſit. Huc illud DIONYSII, quem Areopagitam vocant, pertinet: *bonum eſt ex integra cauſſa, malum ex quouis defectu, de diuin. nom. cap. 5.*

§. XXXIV.

Inter circumſtantias iſtas primum merito praecipuumque locum tenet *finis*, quippe qui maxime & luculentiſſime de animo agentis teſtatur. Finis itaque, ſeu ſcopus, ſi recte ſe non habeat, actio nullo modo bona cenſeri poteſt. Vltimus autem finis omnium actionum apud homines regenitos, eſſe debet gloria Dei, *1 Cor. X, 31. Phil. I, 11.* Vnde mala omnis actio exiſtimanda, quae gloriam Dei pro ſcopo atque fine non habet. Hic autem finis intendi ſemper debet, non tantum *implicite*, vt nonnulli ſibi perſuadent, ſed & *explicite*, non

tantum

tantum *negatiue,* ac si sufficeret, nihil agere, quo directe gloria Dei laedatur, sed & *positiue,* vt gloria Dei studio & data opera quaeratur. *

* conf. GOTTFRIEDVS VOCKERODT, in *tractat.* antea laudato *part. 2. cap. 6. p. 221.* vbi diligenter hac de re agit.

§. XXX.

Neque tamen, quae de fine diximus, ita capienda sunt, ac si solus finis actionem per se illicitam, bonam reddere possit. * Namque supponitur, actionem materialiter iam bonam esse, hoc est, cum lege convenire. Quamuis fieri vix posse videatur, vt quis in actione mala, ** bonum habeat finem: vbi tamen praetextus, seu πρόφασις, sedulo ab ipso fine discernendus est. Quod si vero contingat, per ignorantiam aut errorem aliquem in actione mala versari, aut committere quid contra legem, bonum tamen habere finem, intentionemque laudabilem, tum quidem finis seu intentio, non efficit, vt actio mala fiat bona, hoc tamen efficit, vt minus mala, & pro re nata excusabilis, aut excusabilior actio censeatur. Et ita intelligendi sunt, qui ad lapsus aliorum excusandos, aliquando ad bonam illorum prouocant intentionem: *** non, ac si intentio ista omnem actionis prauitatem tollat, sed quod excusationem quandam mitiusque iudicium, actioni isti conciliet.

* Corruit itaque sua sponte lepidum istud moralistarum quorundam, quos vocant, commentum, de methodo dirigendi intentionem, qua se efficere posse putant, vt actio, quantumuis turpis, aut foeda, per intentionem bona fiat: quos merito exagitat LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epist. prouinc. epist. 7. p. 283. seqq.* add. & WENDROCKIVS, ad *h. l.* Et sane non tantum recta ratio docet, intentionem, vt actio bona dici queat, non sufficere, sed aliud quid adhuc requiri, sed confirmat quoque idem scriptura sacra. Diserte namque Paulus docet, non esse facienda mala, vt inde eueniant bona, *Rom. III,* 8. Cum enim ibi retulisset, ab irrisoribus ac empectis talia sibi obiici, ac si doceret, vel ex doctrina, quam proponit, hoc flueret, posse aliquem peccare. vt inde bona, quae in iustificatione fidelium absque operibus legis, per solam fidem conspiciuntur, eo illustriora fierent, tantum abest, vt hoc adprobet, vt potius eos, qui tale quid dicebant, blasphemare contendat, καθὼς βλασφημούμεθα, seueriori etiam pronunciata in eos sententia: ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστιν. Huc praeterea pertinent exempla illorum, qui bona intentione aliquid egerunt, vel egisse visi sunt, & tamen vituperantur, quorsum nonnulli facinus Aaronis, vitulum conflantis, *Exod. XXXII,* 23. Gideonis, Ephod conficientis, *Iud. VIII,* 27. aliorumque, referunt. Quidquid huius sit, res ipsa posita est extra dubium. Vnde recte AVGVSTINVS: *interest quidem plurimum, qua caussa, quo fine, qua intentione, quid fiat. Sed ea, quae constat esse peccata, nullo bonae caussae obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt: cont. mendac. cap. 7.*

** Siquidem sciat eam esse malam. Namque, vt quis in actione mala, quam bonam esse credit, bonam habeat intentionem, facillime fieri potest. Sed in actione mala, quam quis malam esse nouit, bonam habere intentionem, contradictionem inuoluere videtur. Ecquid enim ei prodesset bona intentio, si iam nouit, actionem istam esse & manere malam, quamcunque habeat intentionem. Si quis vero intentionem seriam bene agendi

habet,

habet, num vero hunc actionem malam, quam talem esse nouit, perpetraturum credibile est? Sed distinguenda hic est πρόφασις, a vera intentione. Afferuntur exempla haereticorum, aliorumque, qui bona intentione fecisse aut docuisse talia perhibentur, quae mala esse, aut erronea, nescire non potuisse videntur. At si sciuerunt, aut scire potuerunt, ea esse mala aut erronea, & nihil secius talia fecerunt aut docuerunt, nunquam bonam habuere intentionem, sed quidquid de ea dixerunt, mera fuit πρόφασις. Vt vero quis per errorem aut ignorantiam, actionem malam, bonam esse, credens, bonam intentionem habeat, & facile contingere potest, & longe est frequentissimum. Referre huc licet *pias* istas, quas vocant, *fraudes* veterum quorundam inter christianos, qui per scripta quaedam suppositicia. aut commentis quibusdam rem christianam promouere voluerunt, haud dubie credentes, hoc non esse illicitum, qua in re tamen seipsos deceperunt turpissime, & maximum simul rei christianae attulere damnum.

*** Non mihi constat, an quisquam eousque audaciae progressus sit, vt, quae alius perperam aut fecit aut docuit, hoc saltem nomine aut excusare aut defendere voluerit, quod bona id fecerit intentione. Si quis tamen hoc fecerit, errauit haud dubie grauissime. At si quis hac defensione aut excusatione, in iis, quae quis per errorem, aut ignorantiam, aut humanam imbecillitatem commisit, in tantum vtatur, non, vt inde euincat, quidquid hac ratione admissum est, non esse peccatum, sed eum, qui hoc modo peccauit, mitius promerere iudicium, is cur reprehendendus sit, non video. Extra omnem enim controuersiam positum est, eum, qui in actione mala prauam habet intentionem, grauius peccare, quam eum, qui habet bonam.

§. XXXVI.

Cum autem finis, quem alii in suis actionibus habeant, aeque ac tota animi, quae in illis est, dispositio, nos lateat, aut indiciis incertis nobis innotescat, saepius etiam praetextus a vera intentione toto coelo sit diuersus, facile inde intelligitur, de aliorum actionibus, sintne bonae an malae, iudicium ferre, longe esse difficillimum.

§. XXXVII.

Praeter finem, diligenter consideranda circumstantia, *quis?* Non enim omnia omnibus conueniunt: quaeue laudantur in his, vituperantur in aliis. Quae recte & laudabiliter a magistratu geruntur, non aeque concessa sunt ciuibus, aut priuatae sortis hominibus. In actionibus itaque hominum rite diiudicandis, ad differentiam aetatis, sexus, status, &c. vel maxime attendendum. Quod praecipue etiam de statu hominum *spirituali*, secundum quem non tantum regeniti alii, alii irregeniti sunt, sed vtrorumque etiam magna est differentia, intelligendum est. Ineptus vero, admodum tamen communis, est illorum error, qui *statum spiritualem*, qui omnium est hominum regenitorum, tantum ad clericos, quos vocant, restringentes, inde concludunt, multa quae reuera peccata sunt, sibi licita esse, cum non sint clerici. Denique ex conditione agentis actio quaedam non tantum fit vel *licita*, vel *illicita*, sed interdum maior quoque aut singularis quaedam ad agendum inde oritur obligatio. conf. *Luc. XII, 47.*

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Obiectum seu circumstantia *quid?* non tantum efficit, vt generatim actio bona vel mala fiat, prout quis circa licitum, aut illicitum obiectum versatur, sed & vt certa peccati, aut malitiae species inde oriatur. Sic, quod inter homicidium simplex & patricidium, inter furtum & sacrilegium, intercedit discrimen, ex obiecti diuersitate, prouenit. Interdum quantitas quoque obiecti, moralitatem actionis mutare potest. Cibo & potu recte vtimur ad necessitatem, minus recte ad satietatem, aut intemperantiam.

§. XXXIX.

Non quoque perinde est, quibus *instrumentis*, aut quorum *auxiliis*, operaue, ad aliquid peragendum vtamur. Namque de *moralibus* non minus, quam *physicis* instrumentis intelligenda est circumstantia, *quibus auxiliis?* Nisi tibi persuaseris, perinde esse, quibus ministris ad magni momenti negotia peragenda vtatur princeps, siue prudentibus & fidelibus, siue perfidis & imprudentibus. De ratione, *modoque*, quo aliquid peragitur, idem censendum. Multum sane refert, vt lenitate vtatur verbi diuini minister, vbi lenitate opus, & seueritate, vbi seueritas requiritur. De *loco* denique, atque *tempore*, quod hic itidem in censum veniant, constat inter omnes. Non statim publice licet, quod priuatim peragere fas est, & quod aliis diebus recte fit, non sine crimine interdum suscipitur die dominica.

§. XL.

Est de circumstantiis istis porro obseruandum, hanc illarum vim esse, vt non tantum per eas actio aut bona aut mala fiat, si recte vel minus recte se habeant, sed & vt vna actio bona, laudabilior, praestantiorque altera, & vna actio mala, altera peior deteriorque, pro istarum circumstantiarum conditione censeatur. Externas autem si accuratius consideres circumstantias, eas non tam per se actionem aut bonam aut malam reddere, sed aut rectum aut peruersum agentis indicare animum, deprehendes.

§. XLI.

Praeterquam vero, quod cum lege & quidem quoad omnes ac singulas circumstantias conuenire debent actiones regenitorum, si bonae censendae sint, cumprimis requiritur, vt ex *fide* proficiscantur. Quemadmodum enim fides per *actiones bonas*, seu *opera bona*, demonstratur, *Gal. V, 6. Iacob. II, 17. 18.* etiam efficit, vt arbores frugiferae reddamur, *Ioan. XV, 4. 16. Matth. XII, 33. 2 Petr. I, 5.* ita & per eandem opera nostra tantum Deo placent. *Ebr. XI, 6.* Enimuero propter ad-

haerentes singulis regenitorum actionibus imperfectiones, nulla earum secundum rigorem legis, bona dici posset: sed per fidem contingit, vt in illis, qui sunt in Christo, οὐδὲν sit κατάκριμα, *Rom. VIII, 1.* hinc & actiones eorum bonae, non obstantibus imperfectionibus istis, Deo sunt gratae, & *opera* vere *bona* censentur, *Ephes. II, 10.*

§. XLII.

Si ad actionem bonam, respectus accedat ad alium, qui facultatem habet eam a nobis exigendi, *iusta* dicitur: quae iustitia *actionum*, multum differt a iustitia hominum, vt alibi iam docuimus, * quanquam accurate loquendo iterum tantum regeniti *iusti* vocari queant, non tantum ob *imputatam*, sed & *inhaerentem* iustitiam, cum quotidie renoventur, ad imaginem Dei, in *iustitia vera & sanctitate, Ephes. IV, 24.* Solent etiam *sanctae* vocari regenitorum actiones bonae, quoniam ipsi sancti sunt, & vitae sanctitate quotidie proficere student. *Coloss. III, 12. 1 Petr. I, 15. 16.* Hinc & actiones suas *sanctas*, hoc est legi diuinae conformes, & ab omni vitio, ac labe, quantum fieri potest, purgatas esse cupiunt. ** Denique & *bonorum operum* nomine, actiones bonae regenitorum veniunt, *Ephes. II, 10. Tit. II, 14.* quae &, voce ex philosophorum scholis petita, *officia*, vocantur, vti supra obseruauimus. ***

* In *element. philos. pract. part. 2. cap. 2.* §. 44. De iustitia non actionum, sed hominum, intelligenda est ea, quam ibidem attulimus VLPIANI definitio, quod constans sit & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. De iustitiae, pro attributo actionis sumptae, diuisione in *expletricem*, seu *particularem*, & *attributricem* seu *vniuersalem*, ibidem dictum, §. 45. add. PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib. 1. cap. 7.* §. 9. 10.

** Lucem hic dabunt, quae de voce sanctitatis supra dicta sunt, ad *part. 1. cap. 2.* §. 2.

*** In *prolegom. huius partis ad* §. 5.

§. XLIII.

Ceterum licet leges suas dederit Deus, cum in statu integritatis adhuc constitutus esset homo, immo per iustitiae & sanctitatis suae rationem non potuerit non eas dare, quas dedit, hominisque etiam natura eiusmodi leges postularit, in statu tamen post lapsum necessitas actiones suas ad certas leges dirigendi ex eo luculentissime patet, quod quo magis a lege ceu norma suarum actionum homines discedunt, eo magis suam augent miseriam, quam rursus eo magis imminuunt, quo diligentius suas actiones, ad leges, praesertim diuinas, componunt. Cum enim omnes homines sua natura ad malum sint pronissimi, *Gen. VI, 5. VIII, 21. Rom. III, 10. seqq.* hoc ipso sibi nocent quam maxime, cum quo magis cupiditatibus, ad quas feruntur, indulgent, eo magis se perdant, animique tranquillitatem excutiant, & huius quoque vitae felicitate se priuent. conf. *Hos. XIII, 9.*

* Pertinent huc, quae de necessitate dirigendi actiones ad leges diuinas, ex ipsa natura & indole humanarum actionum demonstranda, dixi in *element. philos. pract. part. 2. cap. 3.*

§. XLIV.

In irregenitis quidem id longe est manifestissimum. Si enim consideremus, quo pacto in officiis, aut erga Deum, aut erga seipsos, aut erga alios se gerant, nihil aliud eos agere, quam vt stultitiam suam prodant, miseriamque augeant, deprehendemus. Atheus, homoque improbus, vbi animus acquiescat, nullibi, quam in figmentis suis inuenit, dataque opera miser est, stultitiae merito arguendus. *Psalm. XIV, 1. LIII, 2. seqq.* Qui voluptates sectantur, vel gentilium iudicio miseri sunt, taliaque committunt, quorum eos, si resipiscant, pudet, *Rom. VI, 21.* stultitiae & ipsi damnati a seruatore, *Luc. XII, 20.* idque vel hoc nomine merito, quod in rebus citissime perituris, maximaque incommoda illis illaturis, animi quietem quaerant. *Ierem. VI, 16. Matth. XI, 29.* Qui alios laedere proni sunt, similia vt ab aliis expectent, par est. Vnde officiorum erga alios neglectus, dissidiis, contentionibus, certaminibus, bellis, strepitu, ac tumultu orbem replet. Quibus calamitatibus mortales supersedere possent, si perdomitis cupiditatibus, ad legem suas componere actiones vellent.

§. XLV.

Ad regenitos quod attinet, licet cupiditatibus suis imperent, & sua sponte, quae lex iubet, facere allaborent, *Gal. V, 18. 1 Tim. I, 9.* subinde tamen cum prauis adfectibus, ad dominium iterum adspirantibus, iis pugnandum est. *Gal. V, 17.* Omni itaque opera annituntur, vt accurate & summo studio se ad legem diuinam componant, ne libertate sua excidant, & sub vitiorum iugum durissimum mittantur, sub quo qui constituti sunt, ad foeda quaeuis pariter ac noxia abripiuntur, & in abyssum miseriae summae & infinitae praecipitantur.

CAPVT SECVNDVM
DE
LEGIBVS DIVINIS VNIVERSALIBVS IN GENERE.

Σύνοψις.

Ordinis ratio, §. I.
Legis diuinae vniuersalis definitio, §. II.
Quo sensu dicatur decretum Numinis, §. III.
Promulgatae sunt leges diuinae per ipsam creationem, §. IV.
Vnde post lapsum notitia earum omnium mentibus insita adhuc adest, §. V.

 Repeti-

§. I.

VT ergo ad normam ipsam, eamque praecipuam, ad quam homines regeniti actiones suas componere tenentur, accedamus, de legibus diuinis iisque vniuersalibus, generatim primo, deinde & speciatim agendum est.

§. II.

Per legem itaque diuinam vniuersalem, intelligo decretum Numinis, per ipsam creationem ad imaginem eius, homini olim manifestatum, posteris autem, per relictas post lapsum & cum natura propagatas, connatasque notitias principiorum practicorum indicatum, & subinde pluribus actibus externis repetitum, & in scriptura sacra veteris, & noui testamenti exhibitum, obligans omnes homines, ad ea omnia, quae naturae illorum, ad imaginem diuinam restaurandae, & magis magisque componendae conueniunt, agenda, & omittenda, quae eidem repugnant, idque ad summam ac aeternam illorum felicitatem promouendam.

§. III.

Quod leges diuinae proprie sic dictae leges sint, iam supra euicimus. * Sed & ex iis, quae generatim de notione legis diximus, intelligitur, cur lex diuina a nobis *decretum Numinis* vocetur. At cum eiusmodi intelligatur decretum, quod aliis innotescit, de promulgatione eius, quaedam monenda sunt. Haec enim quod per rationem vires suas rite exserentem fiat, philosophia equidem docet, sed scriptura sacra nos plenius hac de re informat.

* *cap.* 1. §. 3. *seqq.* Ceterum in definitione hacce legis naturalis rectius *decretum Numinis* generis loco ponitur, quam, quod vulgo fieri solet, *dictamen rectae rationis*, quod & HVGO GROTIVS facit, *lib.* 1. *de iur. belli & pacis*, *cap.* 1. §. 10. Namque, vt reliqua taceam, decretum Numinis aliis etiam legibus diuinis competit, cum solis naturalibus sit proprium, quod sint dictata rectae rationis, etsi alia quoque ratione istae leges innotescant, vt in ipsa definitione ostenditur. Deus itaque cum sit caussa efficiens iuris naturae, in manifesto versantur errore, qui ius naturae Deo & hominibus ita commune asserunt, vt ille non minus, quam hi, per id obligetur. Cum enim omnis obligatio superiorem supponat, citra insignem absurditatem asseri nequit, Deum vllo modo obligari.

Merito itaque hanc ſententiam profligauit PVFENDORFIVS, *lib. 2. de iur. natur. & gent. cap 3. § 5. & 6.* Non minus impia pariter ac inepta illorum eſt ſententia, qui, etiamſi ſupponatur, non eſſe Deum, nihilo ſecius, ius aliquod naturae fore contendunt. Hoc enim eſt legem fingere ſine legislatore. Interim ipſi HVGONI GROTIO haecce adprobatur ſententia, *prolegom. de iur. belli & pacis*, §. 11. quem merito caſtigant commentatores, ſpeciatim CASPAR ZIEGLERVS, *p.* 7. vbi oſtendit, ſcholaſticos ſimilia docere. add. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 1. §. 3.

§. IV.

Haec namque docet, promulgatas leges diuinas vniuerſales fuiſſe per ipſam creationem. Cum enim & qua intellectum ad imaginem diuinam conditus primus homo, adeoque ſumma cognitione voluntatis diuinae praeditus fuerit, ecquis dubitet, eum etiam cognouiſſe, *Deum ſupra omnia amandum eſſe*, quae eſt ſumma omnium legum diuinarum, *Matth. XXII, 37.* Praeterea, cum *in iuſtitia* quoque atque *ſanctitate* conſtiterit imago diuina, *Epheſ. IV, 24.* legem quoque cognitam primis parentibus fuiſſe, neceſſe eſt, cum iuſtitia & ſanctitas in plenisſima voluntatis cum lege diuina conuenientia conſiſtat.

§. V.

Imagine diuina per lapſum primorum parentum amiſſa, remanſit tamen notitia principiorum practicorum, in omnes illorum poſteros propagata, non quidem *actualis*, ſed *potentialis*, hoc eſt, vt homo maturae aetatis, & ſanae mentis ex humanae naturae conſideratione, posſit facile generalia iuſti & honeſti principia elicere, cum inclinatione quadam, ac propenſione, veritatibus hiſce, ſtatim ac cognitae ſunt, aſſenſum praebendi. Vnde eiusmodi principiorum, non *acquiſitam* modo, ſed *inſitam* quoque notitiam * dari, manifeſtum eſt. Hinc &, qui ius naturae tantum ſecundum rationem conſiderant, illud definire ſolent, per dictamen rectae rationis.

* Notitiam inſitam principiorum vocant, quae apprehenſis terminis ſtatim intellectui citra diſcurſum ineſt, non ſecus, ac ſi cum ipſa natura ei actu indita ac implantata eſſet. Cumque hoc tum de *actu ſecundo*, tum de *actu primo*, tum denique de *potentia propinqua* accipi queat, non prioribus, ſed vltimo modo hoc intelligendum eſſe, luculenter docet B. IOAN. MVSAEVS noſter, philoſophus pariter ac theologus acutiſſimus *introduct. in theol. cap.* 2. §. 19. *p.* 12. Hoc modo ſi notitia iſta inſita recte explicetur, non tantum, quod detur, facile intelligitur, ſed ad obiectiones ac ſophiſmata diſſentientium, prompte reſpondetur. Enimuero, quod talis notitia inſita principiorum detur, docere quemlibet ipſa naturae humanae conſideratio poteſt. Si quis enim ſerio conſideret, quae in mente ſua contingunt, deprehendet, ſtatim ac eiusmodi principia obſeruantur, vt ea quoque intelligat, non poſſe non ſe illis aſſenſum praebere. Et niſi hoc admittatur, ratio dari nequit, cur

tot

tor gentes per orbem dispersae, linguis ceteroquin, moribus, institutis admodum inter se dissentientes, in hisce tamen principiis maximam partem inter se consentiant. Et licet interdum ob certas caussas haec notitia impediatur, quo minus in actum erumpat, immo licet a quibusdam data opera supprimatur, & impugnetur, inde tamen non magis sequitur, talem notitiam non dari, quam si quis ex eo, quod furiosi & infantes rationis vsum non habent, inferre velit, homines non habere rationem. Confirmat idem Paulus apostolus, dum, *opus legis in animis gentium inscriptum esse*, docet *Rom. II*, 15. ad tabulas haud dubie vel Sinaiticas vel Romanas alludens, vt sensus sit, quam vere leges illae in tabulis litteris externis scriptae erant, vt in iis semper legi possint, tam vere quoque in animis gentium dari notitiam quandam, qua si recte vti velint, intelligere prompte possint, quid lex diuina a se requirat. IO. CLERICO enim, viro clarissimo, assentire non possum, contendenti, verbis apostoli nihil aliud significari, quam leges naturales etiam sine doctore disci, & facile memoriae mandari, in *art. crit. part.* 2. *sect.* 1. *cap.* 1. §. 9 Vox enim *inscriptionis* amplius quid denotat, scilicet, quod reuera in animis gentium adest, seu notitiam illam, prout eam descripsimus, insitam. Interim de actuali legum notitia, ac si eam natura omnes haberent, verba apostoli capienda non esse, lubens concedo, quippe quae & mea opinione non datur. Haec autem cum ita sint, fuerunt tamen, qui notitiam omnem principiorum insitam strenue negarent, vt praeter THOMAM HOBBESIVM, LAMBERTVM VELTHVSIVM, tota facit atheorum turba, quibus & frigidum hic suffundunt Sociniani. Cumprimis autem nostra aetate hoc magno conatu fecit subtilissimi vir ingenii, IO. LOCKIVS, de *intellectu humano, lib.* 1. *cap.* 2. & 3. In hisce enim capitibus principia practica impugnat, vti in *cap.* 1. contra principia theoretica omnem vim ingenii effuderat. Operae pretium fuerit, praecipua eius, quae in medium adfert argumenta, paucis reuocare sub examen. Primum in eo ponit praesidium, quod principia practica neque tam euidentia sint, neque tam generaliter recepta, ac principia theoretica. Cum autem probauerit, principia theoretica non esse innata, sequi, multo minus practica principia innata esse. At multa hic sibi sumit vir doctus, quae non temere illi concedentur ab aliis. Falsum est, principia practica non tam euidentia esse, nec tam generaliter recepta ac theoretica. Principium hoc: *Deum esse colendum*, tam euidens est, & tam vniuersaliter receptum, ac illud: *impossibile est, idem simul esse & non esse.* Citius reperiri homines, crediderim, qui de veritate posterioris, quam de veritate prioris dubitauerint. Praeterea euidenter a se probatum, principia theoretica innata non esse, sibi quidem, non aeque aliis, persuadebit. Vnicum saltem afferam, quod speciminis loco sit. Principium hoc: *impossibile est, idem simul esse & non esse*, omnibus innatum non esse, inde probare annititur, quod hocce principium infantibus, & hominibus rudibus, & litterarum ignaris ignotum sit. Quo ipso indicat, sibi mentem sententiamque eorum, qui principia innata defendunt, non satis fuisse perspectam. Si quis enim diceret, principia haecce ita innata esse, vt actu in omnium hominum mentibus, & semper, eorum cognitio existat, tum allata ratio quidquam valeret. At si forte quidam ita sentiant, non tamen omnium, qui innata principia defendunt, haec est opinio. Supra enim iam obseruaui, dum innatam notitiam asserimus, hoc intelligendum esse de potentia propinqua. Licet itaque infantes & homines rudes actu hoc principium, *impossibile est, idem simul esse & non esse*, non cognoscant, ita tamen comparatum est, vt, quam primum quis vsum rationis consecutus fuerit, & terminos intelligat, quibus exprimitur, non possit non statim eidem assensum praebere. Atque hoc, nostra opinione, ad innatam notitiam sufficit. Sed vt ad practica redeamus principia, vt ea, innata non esse porro ostendat LOCKIVS, vrget, fidelitatem & iustitiam, hoc est, quod fides seruanda, & iustitia colenda sit, non ab omnibus hominibus pro principiis haberi. Etsi enim plurimi fidem datam seruent, adeo, vt latrones hoc faciant erga se inuicem, hoc tamen inde prouenire, quod facile intelligant, ad societatem quandam conseruandam hoc adeo esse necessarium, vt nec latronum coetus sine tali vinculo consistere queat. Faciunt sane saepissime id homines, fateor, vt regulas iustitiae obseruent, magis, quod ad commodum suum hoc spectet, quam vt suum erga Deum comprobent obsequium. Sed nihil aliud inde sequitur, quam dari, apud quos notitia insita principio-

principiorum practicorum velut suffocetur, aut impediatur, quo minus vim suam exerere queat: quod concedimus. Rursus tamen id nobis concedi postulamus merito, dari plurimos, qui veritatem horum principiorum, statim ac ea intelligunt, agnoscunt, & ad assensum illis praebendum impelluntur, quod documento est, insitam esse horum principiorum notitiam. Quae hic excipit vir doctus, nullius sunt momenti. Et actionibus, inquit, cognoscendum, quam quisque de re agenda aut omittenda foueat opinionem. Quasi vero, ac si adeo infrequens esset, vt homines agant, quae perpetrare nefas esse, ipsimet credunt. Multo autem minus mirandum, si quis perpetret, quae, errore ductus, perpetrare non esse nefas, credit. A sophismate autem parum abest, quod dicit, contradictorium esse, ponere principia practica innata, quae tamen ad praxin non deducantur. Est enim, manetque principium aliquod practicum, dum ad praxin tendet, etsi homines, variis caussis praepediti, ad praxin illud non deducant. Sed nouo contra nostram sententiam insurgit argumento, dum, regulae, inquit, morales opus habent probatione, ergo non possunt esse principia innata. Hoc si de conclusionibus intelligat, quae ex principiis deducuntur, concedere equidem possumus, quod probatione indigeant: sed tum nihil contra nos euincet, cum nobis non de conclusionibus, sed de principiis sermo sit. Sin principia intelligat, fallitur. Vt enim hoc principium: *impossibile est idem simul esse & non esse*, nulla indiget probatione: ita nec illud principium: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, probatione vlla indiget, apud sanae mentis homines, cum quilibet non possit non iniquitatem agnoscere, si quis prae aliis, quibuscum eiusdem est conditionis, sibi quid arrogare velit. Quae de contractibus & fide in iis seruanda adfert, ad conclusiones potius, quam ad principia, pertinent. Has vero conclusiones, quod ex diuersis homines deducant principiis, nihil aliud euincit, quam quod nonnulli circa principia a recta via aberrent. Quod fieri posse, concessimus. Sed nec de virtutibus recte sentit, dum laudari saltem eas & adprobari existimat, quia commodum ac vtilitatem adferunt. Quia in re aduersantes sibi habet philosophos tantum non omnes, qui virtutum nomen iis aut actionibus, aut propensionibus prorsus denegant, in quibus commodi cuiusdam aut vtilitatis subest respectus. Quodsi in praxi vitae humanae quosdam secus se gerere, & virtuti, sui commodi caussa operam dare, deprehendat, num aliud quid inde sequitur, quam nonnullos contra principia innata, quae cognoscere poterant, agere? Ieiune nimis autem de conscientia sentit, dum eam nihil aliud esse dicit, quam opinionem, quam nos habemus de iis, quae facimus, vt euincat ex conscientia nullum posse desumi argumentum, ad stabiliendam notitiam insitam principiorum practicorum. Colligit inde porro, principia ista innata sibi ipsis contraria fore, siquidem conscientia in hominibus admodum variet, nihilque sit frequentius, quam vt licitum aliquis secundum conscientiae dictamen reputet, quod alius secundum idem conscientiae dictamen prohibitum credit. Ego vero vix contingere posse existimo, vt in iis, quae ad iuris diuini principia pertinent, aliquis a recta regula aberret, modo sanae mentis sit, nec rationis vsu destituatur, aut non alia impedimenta, hanc cognitionem sufflaminantia, adsint. Quod si vero ab his dissentiant alii, & itidem conscientiae dictamen obtendant, adeoque, in errore se versari, demonstrent, nondum inde sequitur, principia, quae priores sequuntur, a natura ipsa non fuisse indita. Conscientiae hanc esse indolem, vt qua principiorum etiam notitiam consopiri penitus queat, supra demonstratum est. Mirum itaque non est, atrocissima facinora, non reclamante conscientia fuisse perpetrata, quod vt probet, exempla cumulat vir doctus, *cap. 2. §. 9.* Hoc sane experientia docet. Sed si inde colligat, non dari notitiam principiorum practicorum insitam, eadem inde ratione inferri potest, non dari quoque acquisitam. Non minus enim homines, qui contra conscientiam agunt, principia insita, quam acquisita, violant. Parum itaque nos mouent exempla aut singulorum hominum, aut integrarum gentium, quae leges naturales violarunt, nec eas violare religioni sibi duxerunt. Praeterquam enim, quod dubitari adhuc possit, quousque fides adhibenda iis sit, quae hinc inde in itinerariis leguntur, nihil tandem aliud inde sequitur, quam istas gentes vim insitorum principiorum oppressisse, aut, quod longe etiam est frequentissimum, contra conscientiae agere dictamen. Excipit ad minimum ex publica peccatorum quorundam permissione, patescere, legem, qua ista peccata prohibentur, non esse

innatam,

innatam. Plane ac si in integra gente notitia horum principiorum obscurari nequeat? Vt enim in singulis hominibus contingere potest, vt impediantur haec principia, quo minus actu se exerant, cur hoc non fieri posset in integris gentibus? praesertim cum ex moribus in gente quadam receptis non statim iudicandum sit de conscientia singulorum hominum, qui sunt eiusdem gentis. Experientia enim docet, multa saepius in gente quadam pro peccatis non haberi ac publice permitti, quae tamen viris probis & sapientibus minime probantur. Mirum vero, LOCKIVM & hocce vrgere, eos, qui principia innata defendunt, non posse dicere, quaenam sint haecce principia innata. In amore enim Dei & proximi, omnia haecce principia innata continentur. Haec principia qui nouit, omnia nouit. Quanto ergo quisque rectius ratione sua vti didicit, tanto rectius conclusiones ex hisce principiis deriuabit. Vnde patet, absonam prorsus esse quaestionem, quot sint principia innata? immo inepte prorsus obiici, neminem vnquam principia ista innata designasse, aut certum eorundem contexuisse catalogum. Et haecce quidem praecipua sunt argumenta, quae contra principia innata protulit LOCKIVS: reliquis vt immoremur, necesse non est.

§. VI.

Cum autem notitia ista naturalis satis infirma esset, & per defectum educationis, aliasque caussas, in quibusdam valde obscuraretur, Deus, eo praesertim tempore, quo decrescente vitae humanae aetate, traditioni non amplius commode locus erat, denuo leges illas repetendo, ne ab hominibus facile ignorari possent, effecit. Ista repetitio, aut repetita promulgatio, facta est cumprimis genti Israeliticae, per *decalogum*, * ita quidem, vt per hanc gentem notitia huius legis dimanare ad alias gentes posset; tum & per apostolos, euangelium omnibus annuntiantes, quod supponit *notitiam legis.* Immo & ipsa scripta prophetica, & apostolica huc pertinent, ** in quibus perspicue & luculenter quoque leges diuinae declarantur.

* Hacce voce summam istam legum diuinarum vniuersalium, tabulis a Mose iussu Numinis inscriptam, & Israelitis promulgatam, exprimimus, idque praeeunte scriptura, in qua decem ista praecepta *decem verba* vocantur, *Exod. XXXIV*, 28. *Deut. IV*, 13. *X*, 4. Sunt, qui in numero isto denario varia mysteria captant, quod cumprimis more suo facit PHILO Iudaeus, de *decalogo*, *pag.* 475. Quidquid huius sit, sufficit, quod decalogus hicce summam quandam legum diuinarum vniuersalium omnium, tum absolutarum, tum hypotheticarum, contineat. Luculenter hoc ostendit B. IO. GERHARDVS noster, *loc. de lege Dei*, §. 14. *seqq.* vbi eundo per singula praecepta, ea iam ante Mosen nota fuisse, ostendit. Et sane res ipsa hoc demonstrat, cum, quod ad leges absolutas attinet, ipsa ratio hoc quodammodo docet, quidquid in decalogo continetur: etsi luculentius adhuc ex imagine diuina cuncta deriuari possint. Instituta autem diuina, quae praecepta quaedam supponunt, vt sabbathum, matrimonium, dominium rerum, cum itidem iampridem ante Mosen fuerint, obligatio quoque haecce instituta obseruandi statim adfuit, quippe quae est iuris naturalis, iuxta ea, quae supra docuimus. Licet itaque promulgatio speciatim ad Israelitas sit directa, licet etiam, quod nonnulli obseruant, ad statum & genium huius gentis praecepta ista quodammodo fuerint accommodata, neutiquam tamen solos Israelitas, sed omnes omnino homines decem ista praecepta obligant, quippe quae praecipua iuris diuini vniuersalis principia continent, ex quibus reliqua etiam nullo negotio deriuari possunt. Quo pacto autem haecce praecepta ad genium statumque populi

Israelitici quodammodo accommodata sint, ostendit IACOBVS ABBADIE, reformatae ecclesiae theologus, *dans l'art de se connoitre soy-meme, cap. 4. & 5. p. 89. & seqq.* Id extra controuersiam positum, etsi in quibusdam praeceptis actus quidam grauiores saltem exprimantur, vt *homicidium, adulterium,* subintelligendos tamen simul non tantum similes eiusdem commaris actus, sed subtiliores quoque, immo ipsas cupiditates, & motus quosuis ad eiusmodi actus ducentes. Quod vel ex nono & decimo praecepto intelligere poterant Israelitae: apud nos autem positum esse debet extra dubium, ob interpretationem decalogi, quam ipse dedit seruator, *Matth. V, 20 seqq.* De diuisione decalogi multa disputari solent, cum alii ad primam tabulam quatuor praecepta, & sex ad secundam tabulam, separando, quae ad primum praeceptum pertinent, & nonum ac decimum coniungendo, referant: alii autem primam tabulam tribus, & secundam septem praeceptis circumscribant, coniungendo, quae ad primum praeceptum pertinent, & nonum ac decimum separando. Priorem sententiam reformatae ecclesiae doctores amplectuntur, posteriorem nostrates, nisi quod alicubi consuetudine receptum sit, priorem diuidendi decalogum rationem sequi, quod de Argentoratensi ecclesia testatur IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p. 16.* qui & ibidem pro adiaphoria huius diuisionis pugnat, liberum cuique esse debere, contendens, quam diuisionem sequi velit. Interim rationibus grauissimis, tum ex identitate obiecti quoad praeceptum primum, & quod reformati statuunt, secundum, & diuersitate obiecti in praecepto nono & decimo, petitis, tum ex accentuatione, nostrates demonstrarunt, diuisionem ita instituendam, prout ipsi instituunt. Legendi hac de re B. IO. GERHARDVS, *loc. de lege Dei, §. 47.* WOLFGANGVS FRANZIVS, *schol. sacrif. disp. 20. §. 14 seqq.* &, quem iam laudauimus, IO. CONRADVS DANHAVERVS, *l. c.* qui recte ex CHEMNITIO atque MVSCVLO monet: *parum ad pietatis studium facere, si praecepta Dei recte quidem numeres, male vero custodias.* add. AVGVSTVS PFEIFFERVS, *dub. vex. cent. 1. loc. 96. p. 235. seqq.* Quo pacto nonum praeceptum a decimo differat, expositum a nobis supra est, *part. 1. cap. 1. sect. 4. ad §. 39.*

** Dubium enim non est, quin horum scriptorum notitia ad gentiles peruenerit: quod vt de iis temporibus, quae Christi seruatoris natiuitatem aut secuta sunt, aut proxime antecesserunt, palam est, ita de antiquioribus etiam admodum est verosimile. Etsi enim ea, quae PETRVS DANIEL HVETIVS, in *demonstrat. euang. part. 1. prop. 4. cap. 3.* copiose, & magno eruditionis adparatu, adstruit, omnem fere veterum gentilium theologiam, & instituta eorum sacra ex Mose, Mosisue actis & scriptis profluxisse, in omnibus forte calculum non mereantur, notitia tamen quaedam scripturae sacrae, rerumque ab Ebraeis, aut a Deo in hoc populo & per eum gestarum, denegari gentibus nullo modo potest. Nec vna se antiquitatum monumenta scrutantibus offert occasio, quae Ebraeae gentis & scripturae sacrae notitia apud gentiles diuulgari potuerit. Exitus ille Israelitarum ex Aegypto nimis portentosus erat, vt non rerum tam mirabilium fama longe lateque sparsa fuerit. Qui, occupata terra Cananaea, partim in Graeciam, partim in Africam, concesserant, Phoenices, non poterant ignari prorsus esse gentis Ebraeae, rerumque ab ea gestarum, aut religionis etiam, & legis, quae in ea in vsu erat. Accedebant deinceps commercia Dauidis ac Salomonis cum Hiramo, Tyriorum rege: huius quoque nauigationes in terram Ophir, & matrimonia cum exteris, sapientiae quoque summa per omnem orientem, & ad gentes remotissimas, propagata fama: quae omnia occasionem amplissimam aliis, in statum populi Israelitici eiusque leges inquirendi, dare potuerunt. Secuta hinc sunt bella varia in Asia & Aegypto gesta, quibus subinde impliciti Iudaei: donec omnino in captiuitatem Babylonicam abducerentur, postquam reliquae tribus ab Assyriis iam abductae, & adeo Israelitae hinc inde per orientem dispersi essent. Cumque ex captiuis istis atque dispersis nonnulli magnam inter ipsos ethnicos consequerentur auctoritatem, vt vel Danielis exemplo patet, nemo, tam stupidos eos rerumque suarum incurios fuisse saltem illos, qui sapientiae laudem affectabant, crediderit, vt non tam celebratae gentis instituta, mores, religionem, leges fuerint perscrutati. Fata Iudaeorum sub imperio Persarum, & quod hoc excepit Graecorum multo magis id comprobant, ob frequentia eorum cum gentilibus commercia, legum Mosaicarum notitiam non potuisse inter Iudaicae gentis fines consistere, sed gentilibus innotuisse,

innotuisse, quantumuis etiam sua studiose occultare annisi fuissent Iudaei. Immo tandem omnino factum, vt libri Mosaici in Graecam linguam transferrentur. Etsi enim incertum sit, an versio Graeca antiquior illa, quae LXX. interpretibus tribuitur, extiterit, etsi etiam ea, quae ARISTEAS de LXX. interpretibus litteris consignata reliquit, ceu fabulosa & commentitia, a viris doctis hodie explodantur, hoc tamen certum & extra omnem dubitationem positum, iam ante Christum natum libros veteris testamenti in sermonem Graecum fuisse translatos. His omnibus addunt peregrinationes philosophorum Graecanicorum, quorum nonnullos Iudaeam quoque adiisse, aut certe in Aegypto aut Babylonia cum Iudaeis colloquendi, rerumque Iudaicarum notitiam acquirendi, occasionem adeptos, ex variis antiquitatis monumentis, colligitur. Pluribus haec omnia edisserit vir clarissimus, GOTHOFREDVS VOCKERODT, in exercitatione pereruditа, de *notitia diuinarum scripturarum apud gentiles.*

§. VII.

Ista repetitio, etsi a quibusdam etiam *promulgatio* dicatur, alii tamen *diuulgationem* dicere maluerunt, * quae sit adplicatio primae promulgationis ad notitiam subditorum, qui primam illam promulgationem non perceperunt, aut percipere non potuerunt. Commodissime dicitur, *promulgationis repetitio.*

* vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theol. moral. part.* 3. *cap.* 2. §. 4. *p.* 137.

§. VIII.

Obligatio, * cuius in legis diuinae definitione, facta est mentio, supponit *imperium.* Quod vero Deo imperium proprie & stricte sic dictum in homines competat, nemo nisi cui sana mens non est, negauerit. Nec tamen istud ex muneris & virtutis diuinae praestantia, aut ex potentia, cui resistere nemo potest, aut ex consensu hominum, ** deriuandum est, sed ex eo, quod Deus iustas caussas habeat, obsequium ab hominibus exigendi, & potentia insuper reluctantes cogendi, polleat. Inter caussas autem istas, ob quas merito obsequium ab omnibus exigit, eminet *creatio* & *conseruatio.* Cum enim homo quantus quantus est, a Deo pendeat, & quidquid habet, illi vnice acceptum ferre debeat, iniquum profecto esset, si mandatis eius resistere, sibi fas esse putaret. Deus quoque facultatem ad leges nos componendi nobis dedit, *** eandem ergo praescriptis legibus dirigere, in ipsius positum est potestate.

* Vt obligatio tantum a superiori, seu eo, qui imperium habet, deriuanda, ita sine obligatione nulla lex est proprie sic dicta. Et licet leges diuinae vtilitate quoque se commendent, non tamen essent leges, si obligatio non accederet. Ab imperio humano haec obligatio repeti nequit; cum, qui eo gaudet, suis tantum subditis imponere obligationem queat. Ex consensu pacta oriuntur, non leges. Ab imperio itaque diuino vis obligandi, qua leges istae gaudent, vnice deducenda. conf. PVFENDORFIVS, de *iure nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 3. §. 20.

** Ex muneris & virtutis diuinae praestantia imperium hocce deriuat MOSES AMYRALDVS, in *dissertat. de iure Dei in creaturas*, ex potentia irresistibili, THOMAS HOBBESIVS, in *Leuiath. cap.* 31. *p. m.* 167. *& de ciue, cap.* 15. §. 5. *p. m.* 113. qui tamen non satis sibi

 constat,

constat, dum etiam consensum hominis ad imperium diuinum requirit, satis quidem inepte. Sed supra iam ad *cap.* 1. §. 7. luculenter demonstrauimus, duo ad imperium, adeoque & ad facultatem aliis imponendi obligationem, requiri: caussam iustam, & facultatem cogendi reluctantes. Et hisce fundamentis innititur etiam imperium diuinum. De potentia quidem diuina nemo dubitauerit. Caussas vero iustas ei esse, cur obsequium ab hominibus exigere queat, is demum inficias iuerit, qui aut negauerit, aut ignorauerit, eum esse rerum omnium, speciatim hominum, conditorem, & hos ita ab eo pendere, vt sine eius nutu ac voluntate nec digitum mouere queant. Ab eo enim, qui ita a nobis dependet, iure meritoque postulamus, vt ad nostram se componat voluntatem, nostrumque nutum sequatur: idque eo magis, cum nihil ab eo exigitur, nisi, quod pium, iustum, aequum, & illi salutare est. An ex ratione hoc intelligi queat, homines a Deo conditos, disputari equidem scio: nec ignoro, fuisse plurimos ethnicorum philosophorum, qui de hominum origine ita sentirent, vt, aut semper eos fuisse, contenderent, aut talem hominum generi originem assignarent, quae creationem excludit: qua de re legendus CENSORINVS, de *die natali, cap.* 2. & quae *ad h. l.* erudite obseruauit HENRICVS LINDENBROGIVS. Sed id quoque constat, EPICVRVM, aliosque cum creatione prouidentiam, adeoque conseruationem hominum, sustulisse. Verum haec nostrae non obstant sententiae. Etsi enim multi ista aut ignorauerint, aut negarint, hoc ipso tamen peccarunt grauissime, cum ea scire potuerint, praesertim si rationis lumine ad inuestigandam reuelationem rite vti voluissent. Praeterea ex eo, quod subditus caussas, sua culpa nesciat, cur imperans ab eo obsequium exigere queat, non sequitur, ad obsequium eum non esse obligatum, aut imperium ipsum cessare. Multo minus autem cessabit, si proterue caussas istas in dubium vocando, contra superiorem insurgat, rebellionis suae iustissimas daturus poenas. Vnde, quam inepte THOMAS HOBBESIVS, atheos imperio diuino eximat, intelligitur. Qua de re deinceps. Quae autem ratio hac de re dictitat, confirmat etiam Scriptura sacra. Haec vt a creatione rerum omnium, speciatim hominum, initium sumit, ita creationis subinde memoriam renouat, vt quae nostri sint officii, cogitemus. conf. *Kohel. XII,* 1. Immo eum in finem Deus sabbathum instituit, ne creationis memoria excideret, hominesque condocerentur, sui esse officii, creatorem suum colere, eique obedire. Hinc & Ieremias *cap. X,* 7. *quis te non timeat*, inquit, *o rex magne! cum feceris coelum & terram &c.* & *v.* 12. 13. ratio, cur solus Deus, non autem dii gentilium colendi sint, haec adfertur, quod *dii gentilium non fecerint coelum & terram*, cum solus verus Deus contra, *virtute sua terram fecerit, & sapientia sua orbem praeparauerit &c.* Saepius equidem Deus ad potentiam quoque suam prouocat, cum immorigeros ad obsequium vult inducere. Sed potentia non excludit caussas iustas, nec seiungenda, aut opponenda sunt, quae inter se optime possunt esse coniuncta. Hominum tamen peruersa indoles requirit, vt, cum frenum mordent, nec caussas reliquas, quae ad obsequium eos inducere debebant, secum expendunt, multo minus iis locum relinquunt, diuinae omnipotentiae repraesentatione stultitiae suae redarguantur, quod ei se opponant, cuius vltionem iustissimam seuerissimamque nulla ratione effugere queant. Vnde fallitur HOBBESIVS, cum ex eiusmodi dictis colligit, imperium diuinum tantum niti potentia irresistibili. conf. quae dixi in *differtat. de principe legibus humanis, sed non diuinis soluto, axiom.* 2.

*** In statu integritatis enim homines legem diuinam accurate seruare & adimplere poterant. Quo pacto autem post lapsum, cum nemo legem Dei perfecte adimplere potest, Deus tamen recte hoc ab hominibus postulet, ex dicendis constabit.

§. IX.

Et hinc quoque, quaenam caussae sint, quae hominem inducere debeant, vt legibus diuinis pareat, patet. In regenitis tamen accedunt causae speciales. Non minus enim beneficium Dei est, quod eos regenerauit, quam quod eos creavit. Regenerauit enim eos hunc ipsum

ipſum in finem, vt nouis gratiae viribus inſtructi, legem Dei ſeruare poſſint. Hinc *creati in Chriſto* dicuntur, *ad opera bona*, *Epheſ. II*, 10. conf. *Rom. VI*, 13. *ſeqq.* 1 *Ioan. II*, 8. Et Chriſtus etiam, *ſe pro nobis tradidiſſe*, dicitur, *vt nos redimeret ab omni iniuſtitia, & purgaret ſibi ipſi populum in peculium, qui eſſet ζηλωτὴς in bonis operibus. Tit. I*, 14.

§. X.

Quod omnes homines, nemine excepto, hiſce legibus obligentur, vt moneamus, neceſſe non eſt. * Obiectum autem earum ſunt actiones hominum, eiusmodi quidem, quae cum natura humana nexum neceſſarium habent, ita vt poſita tali natura hominis, Deus non potuerit non eiusmodi illi ferre leges, vnde &, ſi a diuina reuelatione abſtrahas, ex naturae humanae conſideratione, cognoſci poſſunt. Quod philoſophi quidem intelligunt, de natura, qualis hodie eſt, theologi, de *natura integra & reſtituta.* Haec vero, vti longe perfectior eſt, ita mirum non eſt, quod perfectius ex ea voluntas Dei cognoſcatur, quemadmodum & multa naturae huic integrae, aut reſtauratae, conueniunt, quae ex naturae corruptae conſideratione deriuari nequeunt.

* Obſeruandum tamen hoc contra impiam & ineptam THOMAE HOBBESII ſententiam, qua atheos imperio diuino ſubiectos eſſe negat; vnde ſequitur, nec legibus diuinis eos obligati. Verba inſanientis iſtius philoſophi aperta ſunt: *in regno igitur Dei pro ſubditis habemus, non corpora inanimata, neque irrationalia, licet potentiae diuinae ſubiiciantur, quia praecepta & minas Dei non intelligunt, neque etiam atheos, quia Deum eſſe non credunt, neque eos, qui Deum eſſe credentes, eum tamen inferiora haec regere, non credunt*; *de ciue cap.* 15. §. 2. Eadem repetit in *Leuiathane*, *cap.* 31. Non tantum vero atheus, vt ex verbis allatis patet, ſed eos etiam imperio diuino eximit, qui prouidentiam diuinam negant. Vtrumque inepte non minus, quam impie. Ecquis vero acumen ſophiſtae non miretur, in probanda ſententia tam inſana: *qui Deum eſſe non credit, eius imperio ſubiectus non eſt.* Atheus, qui Deum eſſe non credit, hoc facit, aut ex ignorantia, aut ex malitia: quanquam ex ignorantia facere nequeat. Eſto autem, facere eum hoc ex ignorantia, vincibilis tamen erit ignorantia, cum notitia haec omnium ſit longe euidentisſima. Num vero inde ius alterius in me ceſſabit, quia ego mea culpa ignoro, quod illi eiusmodi ius competat? Sed falſum eſt, vt dixi, dari atheum, qui ex ignorantia talis ſit: omnis atheus per malitiam atheus eſt. Num ergo imperium ceſſabit, ſi quis malitia ductus contra dominum inſurgat, eumque pro domino agnoſcere nolit? Ita peſſimorum hominum ludibrio imperantium omnium auctoritatem exponet HOBBESIVS, quam tamen ingenti conatu ſtabiliuiſſe videri voluit. Fons autem erroris hic eſt, quod imperium diuinum non modo ex potentia irreſiſtibili, ſed ex conſenſu quodam hominum videatur deriuare. Inepte quidem. Namque nec paternum imperium conſenſu, ſed longe aliis cauſſis nititur, multo minus imperium diuinum conſenſum requirit. Cum vero ipſe antea docuiſſet, imperium ex potentia irreſiſtibili oriri, num athei Deo reſiſtere poſſunt? Mentem amiſiſſe, neceſſe eſt, qui talia ſibi perſuaſerit. At, non credunt tamen, inquit, talem potentiam. Sed credere debebant, & cognoſcere poterant. Quae de atheis diximus, eadem ratione adplicari poſſunt ad Epicuri alumnos, qui prouidentiam diuinam negant. add. *diſſertat.* noſtra de *principe legibus humanis, ſed non diuinis ſoluto, axiom.* 2.

§. XI.

Finis legum diuinarum vniuersalium, quem itidem supra indicavimus, * est summa hominum felicitas. Exhibet enim lex velut in speculo summam Dei sanctitatem & perfectionem. Huic ergo si similis homo magis magisque per legis obseruantiam reddatur, quid addi eius felicitati posset? Id autem quo pacto post lapsum, vbi *lex per carnem infirma facta est*, *Rom. VIII, 3.* fieri queat, id enimuero euangelium docet; qua de re alibi.

* conf. quae diximus in *prolegom.* huius partis, §. 7. *seqq.*

§. XII.

Affectiones, seu proprietates legis, ex dictis fere colligere licet. *Sancta* lex est, *bona*, & *iusta*, *Rom. VII, 12.* imaginem scilicet eius, a quo profecta est, exhibens, *1 Petr. I, 16.* Eadem est *perfectissima*, cum nihil eorum desit, quae ad hominem vere felicem reddendum pertineant, si modo homines eam seruare possent.

§. XIII.

Praeterea est *immutabilis*, non solum quoad principia practica generalia, verum etiam quoad conclusiones, vt neque illa, neque hae, abrogentur vnquam, aut abrogari queant. Fundatur namque lex in immutabili Dei bonitate, sapientia & iustitia, *2 Tim. II, 13.* Distinguendum tamen est inter *mutationem obiecti*, & inter *mutationem legis ipsius.** Illa enim locum habere potest, etiamsi haec minime contingat.

* Inculcat hanc distinctionem HVGO GROTIVS *de iure belli & pacis*, *lib.* 1. *cap.* 1. §. 10. *n.* 6. & hinc colligit: *si quem Deus occidi praecipiat, si res alicuius auferri, non licitum fiet homicidium, aut furtum, quae voces vitium inuoluunt, sed non erit homicidium, aut furtum, quod vitae & rerum supremo domino auctore fit.* Defendi itaque ex hoc capite Israelitae solent, quod vasa aurea & argentea Aegyptiorum secum abstulerint. Hoc enim cum iussu Dei factum sit, qui dominium istarum rerum ab Aegyptiis ad Israelitas transferre potuit, pro furto minime habendum.

§. XIV.

Denique & *indispensabilis* est lex diuina, vt nemo mortalium ab obligatione eius, aut excipiatur, aut excidi possit. Interim, distinguendum hic sedulo est, inter *dispensationem* & *tolerantiam*, * quae est rei molestae & ingratae, & per quam legis obligatio non soluitur, quod fit per dispensationem. Sane si dispensaret Deus, aut legis obligationem solueret, contra sanctitatem & iustitiam suam ageret, quod est ἀδύνατον. Tolerare autem eum, quae contra legem diuinam sunt, & non imputare, vel imbecillitatum, quae regenitis adhaerent, exemplo condocemur. Est vero & hoc addendum, in quibusdam peccatis *directe* laedi

laedi ſanctitatem & iuſtitiam Numinis, adeo vt cum fide conſiſtere nequeant, in quibus tolerantia locum non habet, in aliis autem *indirecte*, praeter voluntatem, minime ex proaereſi, & haec adeo tolerari, eius non repugnat ſanctitati.

* An ius naturae diſpenſationem admittat? iampridem etiam inter ſcholaſticos diſputatum eſt. Nonnulli ex iſto grege generatim affirmant, Deum in omni praecepto naturali diſpenſare poſſe, immo praecipere contrarium his praeceptis, quae dedit, etiamſi ſit odium ipſius Dei. Alii diſtinguunt inter praecepta primae & ſecundae tabulae: & duo priora primae tabulae indiſpenſabilia eſſe aſſerunt, tertium vero, & reliqua ſecundae tabulae, diſpenſabilia. Alii rurſus diſtinguunt inter praecepta affirmatiua & negatiua: haec, praeter quintum, indiſpenſabilia eſſe, contendentes, alii aliter. Prolixius haſce ſcholaſticorum ſententias ediſſerit IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hülſemann. extenſo, cap. 21. theſ. 8. p. 1675. ſeqq.* Verum, ſi expendamus nobiſcum, diſpenſationem eſſe relaxationem legis, ſtatim deprehendemus, leges diuinas vniuerſales eſſe indiſpenſabiles. Cum enim fundentur in ipſa ſanctitate & iuſtitia diuina, ſi quis diceret, eas relaxari poſſe, ſeu diſpenſationem in iis locum habere, hoc perinde eſſet, ac ſi quis diceret, Deum aliquid velle poſſe, quod ſit contra ſanctitatem eius ac iuſtitiam, quod tamen eſt ἀδύνατον. Sed contrarium tamen ſuadere videntur exempla patriarcharum, aliorumque ſanctorum hominum, praeſertim in veteri teſtamento, qui perpetrarunt, quae legibus diuinis repugnant, e. g. polygami fuerunt, nec tamen ob id reprehenſi leguntur, aut a Deo reprobati. Vnde nonnulli inducti, leges naturales a poſitiuis vniuerſalibus diſtinguendas eſſe, cenſuerunt, eo quod in hiſce diſpenſatio locum habuerit, minime in illis. Et ita ad praecipuum, quod de polygamia virorum ſanctorum veteris teſtamenti obiicitur, dubium, reſponderi quam commodiſſime poſſe, exiſtimant. Sed de legibus poſitiuis vniuerſalibus, quae noſtra ſit ſententia, iam ſupra expoſuimus. Videntur autem omnia quam rectiſſime expediri poſſe, ſi diſtinguamus inter diſpenſationem & tolerantiam. In legibus diuinis vniuerſalibus, ad minimum abſolutis, diſpenſatio locum non habet, cum per earum violationem directe ſanctitas & iuſtitia Dei violetur, quod Deus concedere nequit. In hypotheticis facilius equidem diſpenſatio admitti poſſet: ſed non videtur hoc eſſe neceſſarium. Multa ſane Deus tolerat, quae ſunt contra leges naturae, etiam abſolutas, quae tamen non probat. Tolerat ea in piis etiam & ſanctis, ſed ea demum conditione, ſi aut ex ignorantia aut imbecillitate aliquid agant, quod contra legem ſit, vt tamen nulla proaereſis in illis ſit, legem violandi, ſanctum contra & ſincerum ſtudium, eam ſeruandi pro viribus. Hinc & polygamiam in viris ſanctis veteris teſtamenti tolerauit Deus, quod iſti neutiquam ex libidine aut prauo animi adfectu, ſed deſiderio conſequendi promiſſionem de Meſſia, ex illorum ſemine naſcituro, ſobolis multiplicationem optarent, & hanc in partem ſingularis benedictionis diuinae ponerent, & praeterea ob receptam tum temporis vbique, ſaltem in oriente, polygamiam, eam prohibitam eſſe, ignorarent. Vnde, ſi quis hodie ſanctis iſtis viris plane diſſimilis, in tanta euangelii luce, ſibi perſuadere vellet, Deum etiam id toleraturum, ſi plures vxores duceret, nihil aliud acturus eſſet, quam vt animum malignum, Numinisque contemptorem proderet. Quae enim in hominibus piis & ſanctis integroque animo praeditis per benignitatem tolerat, ea in impiis Deus grauiſſime punit. Diſcrimen tolerantiae & diſpenſationis luculenter exponit B. IO. GVIEL. BAIERVS, in *compend. theol. moral. part. 3. cap. 2. §. 5. p. 135.* & prolixius in peculiari diſſertatione, de *differentia diſpenſation. & tolerantiae.*

§. XV.

Legis diuinae vniuerſalis indolem poſtquam explicauimus, nunc etiam quo pacto cognoſci, & inueſtigari queat, indicandum. Eam, leges diuinas inueſtigandi rationem, quam philoſophi tradunt, * nunc non

non moramur, quippe quae ad nos non pertinet. Scripturae potius ſacrae, ſequimur ductum, iuxta quem, partim *directe*, partim *indirecte*, diuinas cognoſcere licet leges.

* Ex naturae humanae, praeſertim in ſtatu naturali ſpectatae, conſideratione. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 2.*

§. XVI.

Directe quidem, ſi loca ſcripturae conſideremus, quae leges diuinas exhibent. Huc pertinet ſumma legis a Chriſto ipſo indicata, *Matth. XXII, 37.* itemque decalogus, eandem ſummam explicite exhibens, *Exod. XX, 3. ſeqq.* cum explicatione ipſius ſeruatoris, *Matth. V, 21. ſeqq.* Et haec quidem inueſtigandi leges diuinas ratio, ſimplicior eſt, & ad omnium captum accommodata.

§. XVII.

Indirecte leges diuinae inueſtigantur ex conſideratione diuerſorum hominum *ſtatuum*, quos ſcriptura ſacra deſcribit. Si enim natura hominis, in ſingulis ſtatibus paulo accuratius conſideretur, quae ab eo Deus exigat, facile intelligere licet. Conſtat autem triplicem eſſe hominis ſtatum, *integritatis, lapſus, & reſtitutionis.*

§. XVIII.

Ad *ſtatum integritatis* quod attinet, ſummam eius felicitatem in eo conſtitiſſe, conſtat inter omnes, quod primi parentes & excellenti Numinis cognitione ſapientiaque, & perfectiſſima, qua voluntatem, iuſtitia, & ſanctitate fuerint praediti. Nec deerant reliqua, quae ad vitam beate, feliciterque tranſigendam, requiruntur. Et hactenus quidem ex eius conſideratione, quae iuris diuini ſunt, intelligere licet; * ſcilicet, quae ex hocce principio, Deum ſupra omnia amandum, ſequuntur. Ceteroquin in ſtatu hocce, cum ſtatu praeſenti hominum comparando, caute procedendum. Multa enim, ad externam hominum felicitatem, poſt lapſum vtcunque conſeruandam, conſtituenda aut introducenda fuerunt, quae in ſtatu ante lapſum non inuenerunt locum; multae, ob mutatam humani generis conditionem, ex primis & vniuerſalibus iuris diuini principiis deriuandae fuerunt concluſiones, quas forte ignoraremus, ſi in ſtatu integritatis permanſiſſet hominum genus.

* Vt ius naturae ex ſtatu integritatis deriuaret, omnem impendit operam VALENTINVS ALBERTI, theologus quondam Lipſienſis celeberrimus, in *compendio iuris nat. orthodoxae theologiae conformato*, cumprimis *cap. 2. p. 45. ſeqq.* Qua in re ingenioſe etiam & erudite verſatus eſt. Scio, litem ei hac ſuper re motam fuiſſe: ſed expediri res omnis

facili

facili negotio potest, si obseruemus, quod & supra docui, ius naturae, seu leges diuinas vniuersales, vel secundum rationem, vel secundum reuelationem posse considerari. Priori modo spectatae, ex statu integritatis deriuati nequeunt, quippe quem ratio ignorat. Vestigia quaedam huius status, quae apud ethnicos scriptores, speciatim poetas, deprehenduntur, nihil aliud demonstrant, quam per traditionem forte aliquam huius status notitiam ad eos peruenisse. Vnde & si cum hominibus nobis res sit, qui scripturae sacrae auctoritatem non admittunt, frustra apud illos ex statu integritatis conclusiones iuris naturalis deriuaueris. Quod si vero ius diuinum vniuersale iuxta reuelationem diuinam consideretur, rectissime omnino ex statu integritatis, non exclusis tamen aut sepositis reliquis hominum statibus, deriuatur: quod nec illi ipsi diffitebantur, qui contra auctorem antea laudatum disputebant. An vero idem auctor cautionem, quam hic de status integritatis cum statu post lapsum comparatione adiecimus, obseruauerit, ex dicendis, si cum iis, quae iste habet, conferantur, diiudicari poterit.

§. XIX.

Vt itaque paulo distinctius, quo pacto ex statu integritatis leges diuinae inuestigari queant, explicemus, primo, ad ipsam hominis naturam, tum ad instituta quaedam, huic statui propria, attendendum est. Hinc duplicis generis fluunt leges, quarum alias *absolutas*, alias *hypotheticas* adpellitare licet.

§. XX.

Natura hominis erat longe perfectissima, & imagine diuina instructa *Gen. I, 27*. Erat namque in intellectu, *lux diuina*, accuratissimaque adeo rerum diuinarum pariter ac humanarum cognitio, in voluntate, *amor Numinis* summus, sincerus, & longe perfectissimus, & hinc fluentes virtutes, sanctitas, iustitia, veracitas, & reliquae. Quarum quidem virtutum exercitium, in iis quae statui integritatis conueniebant, luculenter se ostendebat. Nec aliter mens hominis in hocce statu comparata esse poterat, ob arctissimam vnionem, communionemque intimam cum Deo. conf. *Gen. II, 7. Ef. III, 19.*

§. XXI.

Corporis summa erat perfectio, & immortalitas. Nec quidquam, quamdiu hicce status durabat, aut in homine, aut extra eum erat, quod aut nocere sanitati, aut destruere vitam poterat. Hinc plurima circa temperantiam, & sanitatem, corporisque ac vitae conseruationem, officia, quae hodie necessaria sunt, sua sponte cessabant.

§. XXII.

Summa itaque legum, ex ista status integritatis consideratione, eo redit: in isto amore & vnione cum Deo, constanter perseuerandum, immo, si fieri posset, in eo magis magisque proficiendum. Hoc velle & praecipere Numen, facile intelligebant, quia cognoscebant Numinis bonitatem summam, per quam non posset non velle & praecipere, quae conseruare & augere hominum beatitudinem poterant.

§. XXIII.

Erant praeterea in statu integritatis certa *instituta*, scilicet sabbathum, *Gen. II, 1. 2.* * matrimonium, *Gen. II, 20. seqq.* ** item constitutio arboris vitae, & cognitionis boni & mali, in explorationem obedientiae hominum. *Gen. II, 16. 17.* *** Quae circa haec instituta versabantur leges diuinae, erant hypotheticae, quae tamen & recte naturales dici possunt, quoniam ex hocce generali principio fluunt: *quaecunque Deus ad hominum salutem instituit, ea summa diligentia sunt obseruanda,* seu, quod perinde est, *Deo in omnibus est obediendum.*

* Errant enim, qui *Gen. II, 1. 2.* sabbathum tantum per prolepsin commemorari contendunt: qua de re ex instituto dicetur infra, *cap. 3. sect. 2, §. 33.*

** Matrimonium ad instituta paradisiaca pertinuisse, negabunt haud dubie, qui tum demum vxorem creatam pitant, cum Adamus iam deficere coepisset. Deumque, ne homo magis magisque vilesceret, vtque eum ad res diuinas contemplandas erigeret, adiutricem ei dare decreuisse. Ita quidem praeter alios PETRVS POIRET, *oeconom. diuin. lib. 2. cap. 12. §. 4. p. 503.* Sed haec commenta sunt, quae omni destituuntur fundamento. conf. IO. WOLFGANGI IAEGERI, *examen theolog. nouae, controu. 15. p. 193.* Videntur autem nonnulli in eiusmodi prolapsi paradoxa, quod crederent, matrimonio cum statu summae perfectionis, qualis status integritatis fuit, non satis conuenire, infirmitates, hodie etiam hominibus sanctis in hoc statu adhaerentes, cum ipso confundentes matrimonio. Ex matrimonio autem cum sequatur status paternus, quin & hic locum in statu integritatis, si in eodem homines perstitissent, habiturus fuisset, dubium non est. De statu autem herili & ciuili deinceps dicetur. Sunt nonnulli, qui etiam rerum dominium, & quae hinc fluunt, inter instituta paradisiaca referunt. Verum, etsi Deus primis parentibus facultatem rebus creatis vtendi in prima creatione dederit. *Gen. I, 28.* eam tamen facultatem a dominio proprie & stricte sic dicto differre, nonnulli contendunt: qua de re ex instituto infra, *cap. 3. sect. 5. §. 14.*

*** Sunt ex reformatae praecipue ecclesiae doctoribus, qui in histe arboribus sibi sacramenta paradisiaca inuenisse visi sunt. HERMANNVS namque WITSIVS, in *federe operum seu statu integritatis,* quatuor statuit sacramenta, *paradisum, arborem vitae, arborem scientiae boni & mali, & sabbathum; de oeconom. feder. Dei cum homin. lib. 1. cap. 6. §. 2. seqq.* IOANNES BRAVNIVS autem, duo tantum adfuisse sacramenta, autumat, *paradisum & arborem vitae; in doctrina federum vol. 1. part. 3. cap. 2. §. 18.* Verum falsa atque erronea isti nituntur hypothesi, ac si sacramentum nihil aliud sit, quam signum ac symbolum: a qua sacramenti notione multum differt ea, quam ad sacrarum litterarum ductum nostrates theologi constituunt. Ceterum, quod speciatim *ad arborem vitae* attinet, multae de ea extant eruditorum coniecturae, quibus discutiendis nunc non immorabimur. Nobis sufficit, quod fuerit arbor singularis & extraordinaria, vim diuinitus inditam habens, vitam hominis conseruandi, ne infirmitate vel aetate in deterius rueret. Immortalitas enim in statu integritatis concessa equidem homini erat, sed non absolute, qualis in altera vita futura, verum cum vsu mediorum ad prorogandam vitam ordinatorum, qualis etiam erat esus de fructu arboris vitae, obseruante ABRAHAMO CALOVIO, ad *Gen. II, 9.* Simul tamen sublimioris quoque rei significatio subesse potuit: vt arbor vitae imaginem exhiberet filii Dei, sapientiae istius hypostaticae, qui fons est & scaturigo omnis vitae, naturalis, spiritualis & aeternae. conf *Prouerb. III, 18. Ioan. I, 4.* Nullum vero est dubium, quin certo modo ordineque a Deo praescripto fructibus arboris vitae vesci homines debuerint: cumque ad illorum conseruationem hoc pertinuerit, adeoque ad hoc obstricti etiam fuerint, hoc quidem sensu, arborem vitae inter instituta diuina paradisiaca refero. De *arbore scientiae boni & mali,* missis coniecturis incertis & inutilibus, pariter arbitror,

dictam eam ita, quod per eam cognoscere deberent, bonum esse homini, in obsequio & obseruantia legum diuinarum persistere, malum vero, leges diuinas vel in re minima migrare. Ad explorationem itaque obsequii hominum haecce arbor erat comparata: quo sensu & TERTVLLIANVS eleganter ostendit, summam totius decalogi, adeoque omnium legum diuinarum, in ea fuisse comprehensam, *aduers. Iudaeos*, *p.* 133. add. & B. IOAN. GERHARDVS, *loc. de lege Dei*, §. 15. Hominum itaque officium fuit, ab esu fructuum huius arboris se abstinere, & suum ita erga Deum comprobare obsequium. Qua quidem ratione & hanc arborem inter instituta diuina paradisiaca recte referri, patet.

§. XXIV.

Felicissimus ille integritatis status, vti notum est, non diu admodum durauit, successitque in eius locum, per primorum parentum lapsum, status hominum longe miserrimus. Cuius quidem miseriae documenta luculentissima, partim in homine ipso, partim in iis, quae extra eum sunt, illumque certa ratione afficiunt, deprehendere licet. Etenim, quod ad prius attinet, si qua mentem hominem spectes, voluntas eius a Deo plane auersa est, vnione arctissima cum Deo, prorsus sublata, hinc & in locum amoris diuini successit philautia praua, fons & radix omnium malorum, & ex ea prauae propensiones quamplurimae, in crimina foedissima, turpissimaque scelera, erupturae; * intellectus non tantum lumine diuino orbatus est, ** sed & multis magnisque imperfectionibus, etiam in naturalibus, laborat, etsi cognoscere vtcunque possit, quaenam, vt felix atque beatus homo sit, requirantur, & ita in reliquis mentis facultatibus, in quibus cum mente corpus concurrit, se res habet, vt alibi ex instituto demonstratur.

* Lucem affundent, quae diximus *part.* I. *cap.* I. *sect.* 4. §. 31. *seqq.*

** vid. *part.* I. *cap.* I. *sect.* 2. §. 7. *seqq.*

§. XXV.

Corpus quoque variis incommodis, periculis, morbis, tandemque morti ipsi obnoxium est. Et licet nulla via sit, mortem prorsus euitandi, aut morbos, aliaue corporis mala, plane declinandi, ratio tamen pariter ac experientia docet, & prolongari vitam, & pericula plurima euitari, incommoda varia imminui posse, si temperantiae studeat homo, adfectibusque imperet, & mediis ad sui conseruationem necessariis, rite vtatur.

§. XXVI.

Quod si porro ea consideremus, quae extra hominem sunt, & eius aut felicitatem aut miseriam, vel augere vel imminuere possunt, inter ea primum praecipuumque locum alios homines tenere, animaduertemus. Hosce enim, si pacifice, tranquille, amice, vnico verbo socialiter cum iis viuamus, plurimis in rebus nos adiuuare, vitamque tutiorem,

commodiorem, iucundiorem reddere posse, constat. Rursus tamen, si nos ipsos exploremus, varios in nobis adfectus, & vitia obseruabimus, quae aliorum a nobis abalienare animos, iram, odium, inuidiam excitare apta sunt, vnde contentiones, iurgia, caedes, bella, urbium vastationes, gentiumque ruinae. Paucis, vt plurima in hac vita nobis adferre possunt commoda alii homines, si pacifice, amice, socialiter cum iis viuamus; ita incommoda longe maxima, grauissimaque adferunt, praesertim si eos offendamus.

§. XXVII.

Hancce ergo status hominum post lapsum faciem indolemque, si paulo accuratius nobiscum expendamus, summam iuris diuini, statim cognoscemus. Enimuero, vt externa incommoda, ab aliis hominibus oriunda depellat, & quantum ad hoc attinet, vitam maxime felicem, iucundam, tranquillam reddat homo, hoc sibi agendum esse facile videt, vt socialitati, paci cum omnibus seruandae, & concordiae studeat, prauosque adfectus hisce repugnantes, subigat, atque coërceat. Vt quae corpori ceteroquin imminent pericula, euitet, morbos effugiat, vitam prolonget, & ab aliis incommodis quam plurimis se liberet, suarum esse partium, vt temperantiae studeat adfectus corporis conseruationi inimicos compescat, nec media, quibus se conseruare potest, negligat. Denique, vt mentis tranquillitate, verae felicitati consulat, hoc vnicum superesse, vt Deum legitimo cultu prosequatur, hoc est, supra omnia amet. In eo sane veram hominis felicitatem, qua mentem, consistere, ex corruptae etiam naturae consideratione intelligi vtcunque potest, quemadmodum & gentilium quidam id intellexerunt philosophi: sed simul tamen, quo pacto summa illa ἀδυναμία Deum recte amandi, adeoque rite colendi, tolli queat, & quae ratio sit, eum, tot peccatis offensum, iterum placandi, ** id ex naturae corruptae consideratione, non intelligitur, adeoque ratio hoc plane ignorat.

* Ad minimum illi, qui Deum ipsum summum hominum bonum esse existimarunt: quos indicaui supra, *part. 1. cap. 2. sect. 4.* ad §. 85.

** Dictum hac de re a me pluribus, in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali, cap. 1. in parergis historico-theolog. p. 404. seqq.*

§. XXVIII.

Summa igitur iuris diuini, prout ex naturae corruptae, qualis post hominum lapsum est, consideratione elucescit, huc redit: Deum super omnia esse amandum, temperantiae esse studendum, corpusque rite conseruandum, & denique socialitatem colendam. Et haec quoque cum ratio doceat, haecce ius diuinum inuestigandi methodus, philosophis

ſophis eſt propria. Longe accuratius tamen, de ſtatu hominum poſt lapſum, de corruptionis profunditate, eiusque cauſſis nos erudit ſcriptura ſacra. Nimirum, ex ea conſtat, omnia mala, quibus homo premitur, inde orta, quod amiſſa imagine diuina, ad quam conditus erat, vnione cum Deo arctiſſima exciderit, nec aliter rebus eius conſuli poſſe, vt felix fiat, quam vt ad vnionem cum Deo, iterum perueniat. Vnde ſumma omnium officiorum, iuxta ea, quae ſcriptura ſacra, de ſtatu hominum poſt lapſum, tradit, eo redibit: ad reſtaurationem vnionis cum Deo, omnibus viribus adſpirandum eſſe. Idque quo pacto fieri queat, & quaenam ad hoc vſurpanda ſint media, itidem ſcriptura ſacra luculenter docet. His ergo ſi recte vtatur homo, oritur inde ſtatus reſtitutionis, de quo deinceps pluribus.

§. XXIX.

Cum vero in omnibus ſtatibus hominum, certa ſint inſtituta, vnde *leges hypotheticae*, de ſtatu quidem poſt lapſum obſeruandum, quaedam inſtituta ex ſtatu integritatis remanſiſſe, quaedam autem ex huius ſtatus conditione acceſſiſſe. Ex ſtatu integritatis reliqua omnia remanſerunt, praeter inſtitutum de *arbore vitae*, itidem *cognitionis boni & mali*. Haec enim, cum homo poſt lapſum ex paradiſo eiectus ſit, locum amplius habere non poſſe, per ſe patet. Sed reliqua manſerunt, cum eorum iſta ſit indoles, vt in ſtatu poſt lapſum locum inueniant.

§. XXX.

Huc primo pertinet *matrimonium*, in ſtatu integritatis equidem inſtitutum, ſed per hominum lapſum, neutiquam ſublatum. Immo eo magis poſt lapſum neceſſarium erat, vt eius ratio ad primam Numinis inſtitutionem, reuocaretur, quo turpius in humani generis propagatione, varii, iique inordinati, & foedi adfectus, ſe prodebant. Idem cenſendum de *ſabbatho*, cum, cur & huius obſeruatio iuxta diuinam inſtitutionem in ſtatu poſt lapſum ceſſare debeat, nulla ratio adferri queat.

§. XXXI.

Sed & facultas vtendi rebus creatis poſt lapſum manſit, immo repetita diſerte fuit tempore Noachi *Gen. II, 9.* An in ſtatu integritatis particularia rerum dominia futura fuiſſent; diſputari equidem ſolet. Quicquid huius ſit, poſt hominum lapſum, neceſſarium prorſus erat, ob prauos praecipue hominum adfectus, vt diſtincta rerum eſſent dominia, ne quibusdam cuncta ad ſe rapientibus, ceteris fame & inopia pereundum eſſet, aut contentiones & bella, in infinitum orirentur. *

* Dicetur hac de re ex inſtituto infra, *cap. 3 ſect. 5. §. 14.*

§. XXXII.

Positis autem rerum dominiis, sequuntur etiam certa rerum pretia, vt per permutationem aliosque contractus, concedendo aliis superflua, sibi comparare necessaria possent homines. Et hinc inter instituta humana, sed a Deo adprobata, a nonnullis referuntur, *dominia* & *rerum pretia*, quibus & *sermonem* addunt; sed quo iure, suo loco * docebitur. Ex rerum dominio autem, & *contractus* varii sequuntur, qui quidem, vt & alia eiusmodi, in statu integritatis non videntur locum habuisse. Vnde haec omnia ad instituta refero, post lapsum ab hominibus introducta, sed ad humani tamen generis salutem, ac conseruationem necessaria, ideoque & a Deo adprobata. Non tantum enim ipsa ratio docet, Deum velle adprobare, quae ad hominum pertinent salutem, & conseruationem, sed scriptura quoque sacra idem confirmat quam luculentissime, vt itidem suo loco demonstrabitur.

* *cap.* 3. *sect.* 5. §. 2.

§. XXXIII.

Sed praeter matrimonialem statum in statu integritatis institutum, & inde fluentem, paternum, post lapsum etiam accesserunt status *herilis & ciuilis.** Imperium enim eiusmodi, quale in statu tum herili, tum ciuili conspicitur, & cum summa hominum inaequalitate coniunctum est, videtur perfectioni & felicitati status integritatis prorsus repugnare. Seruitus sane propter quorundam hominum indigentiam introducta fuit. Ciuile autem imperium hodie necessarium est, ut qui in unam societatem coaluerunt, vt se contra vim aliorum defenderent, contineri in obsequio queant. Quae omnia quantopere a statu integritatis diffideant, vel me non monente, quilibet intelligit. Interim quod de rerum dominio, & institutis reliquis eo pertinentibus, dixi, de hisce statibus pariter obseruandum, licet ob hominum indigentiam ad illorum conseruationem ab ipsis hominibus instituti sint, factum tamen hocce esse adprobante Numine. Vnde & quo pacto, haecce instituta omnia *diuina* dici queant, patet.

* conf. quae dicentur infra, *cap.* 3. *sect.* 6. §. 33. *seqq.* & *sect.* 7. *per integr.*

§. XXXIV.

Superest *status restitutionis*, vt quo pacto inde quoque leges diuinae inuestigari queant, ostendamus. Vbi iterum tum ad ipsam hominum naturam, tum ad certa instituta, quibus leges hypotheticae innituntur, respiciendum est. Nimirum, quod ad naturam humanam attinet, constat ex scriptura sacra, si homo mediis a Deo praescriptis rite vtatur, per fidem in Christum imaginis diuinae restaurationem inchoari,

choari, in qua vt magis magisque proficiat, tota vita illi laborandum eſt, *Epheſ. IV, 22. 24. Coloſſ. III, 10.* Cumque homo imagine diuina praeditus, arctiſſime cum Deo vnitus fuerit, & per fidem in Chriſtum haecce vnio itidem iterum incipiat, vt ea continuetur, augeaturue, hoc eſt, vt magis magisque cum Deo vniantur, & ita ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν transformentur, illis annitendum eſt. *2 Cor. III, 18.* conf. *Ioan. XVII, 20. 21. ſeqq.*

§. XXXV.

Interim quantumuis homines regeniti, omnem in eo adhibeant diligentiam, multis tamen magnisque circumſepti manent imbecillitatibus ac imperfectionibus, tum in ſupranaturalibus, tum in naturalibus, qua mentem pariter ac corporis conſtitutionem.

§. XXXVI.

Etenim intellectus, etſi illuminatus ſit, nunquam tamen tanta in ſpiritualibus praeditus eſt cognitione, vt non ignorantiae & errorum quaedam dentur veſtigia; ſapientiae quoque licet apud quosdam maior, apud alios minor gradus detur, apud neminem tamen tam perfecta eſt, vt omnibus numeris abſoluta cenſeri debeat. In naturalibus, etſi induſtria & exercitatione, defectus & imbecillitates interdum inſigniter imminuantur, tolli tamen penitus nequeunt. Sic & voluntas, ad Deum equidem iterum conuerſa eſt, ſed ita, vt contra repullulantes philautiae prauae adfectus, ſubinde ſit dimicandum, & ita in reliquis mentis facultatibus ſe res habet, quarum nulla in hacce vita tam perfecte reſtituitur, vt non naeuos ac defectus quamplurimos in iis deprehendere liceat.

* Repetenda hic, quae diximus de imperfectionibus ac infirmitatibus regenitorum, *part. 1. cap. 2.*

§. XXXVII.

Corpus itidem, variis periculis, morbis atque incommodis obnoxium eſt. Et licet prauos & inordinatos eius motus, temperantia ac ſobrietate ſtrenue compeſcant, *1 Cor. IX, 27.* & reliquis etiam mediis, quae ad corporis mentisque conſeruationem conducunt, caute & prudenter vtantur, neutiquam tamen incommoda aut pericula quaevis euitare poſſunt, etiam ea, quae quandoque euitare forte potuiſſent, ſi maiorem & hic adhibuiſſent ſollicitudinem. Mors autem neceſſario ſubeunda, licet non tantum temperantia, ſobrietate, aliisque cauſſis, ſed precibus etiam, ex ſingulari Numinis gratia, vitae prolongationem impetrare queant.

§. XXXVIII.

Quod ad externa incommoda, quae ab aliis hominibus nobis imminent, attinet, operam ſane nauant, ne quenquam temere laedant, ſed

pacem

pacem seruent cum omnibus, *Rom. XII, 18. Ebr. XII, 4.* immo vt inimicos etiam diligant, *Matth. V, 44. 1 Petr. III, 9.* vix tamen tam caute se gerere possunt, vt non saltem per imprudentiam, alios laedant, eorumque sibi attrahant odium. Sunt tamen & aliam ob caussam aliorum odio expositi, quia mundo huic nuntium miserunt, hinc mundus eos non diligit. *Ioan. XV, 19.*

§. XXXIX.

Haec omnia si nobiscum expendamus, patet, veram hominis regeniti felicitatem requirere, vt cum Deo arctissime coniunctus sit & maneat, immo magis magisque cum eo vniatur; hinc porro, vt Deum sincere, & toto corde supra omnia amet, & ita magis magisque transformetur, ad imaginem eius, a quo est conditus. Imitari itaque Deum etiam debet, qua summam eius sanctitatem, vt hac quoque in re imago Numinis in eo restauretur, vt & qua amorem, quo Deus tum res a se conditas reliquas, tum speciatim homines, complectitur. Summa enim perfectionum moralium, quas in Deo cognoscimus, in sanctitate & amore consistit. Sanctitas est, qua seipsum ita amat, vt omne quod vitium aut imperfectionem inuoluit, remotum cupiat. Amor autem rerum creatarum, speciatim hominum, dum illis bene cupit, & cuncta, quae ad illorum salutem & conseruationem pertinent, benigne largitur.

§. XL.

Summa itaque iuris diuini, ex hactenus dictis, si homo secundum statum restitutionis consideretur, resultans, haec erit: vnionem cum Deo, & hinc restaurationem imaginis diuinae in nobis, eiusque continuationem, & augmentum summo studio quaerendam: adeoque *diligendum esse Deum tota anima, toto corde, tota mente, Matth. XXII, 37.* Hoc enim non facere nequit, qui cum Deo vnitus est, & vnionis huius continuationem, & augmentum quaerit. Praeterea, imitandum quoque eum esse, tum qua sanctitatem, *1 Petr. I, 15. 16.* tum qua amorem aliorum hominum, *Matth. XXII, 39.* Illud enim si faciamus, quae ex corporis etiam conditione adhaerent incommoda magis magisque imminuemus, & conseruationi nostrae, qua corpus, qua mentem, recte consulemus. Hoc si nobis iniunctum credamus, rite & vt decet nos geremus erga alios, & praestabimus illis ea, ad quae obstricti sumus.

§. XLI.

Et ita quidem patet, quo pacto ex vnione cum Deo, & restauratione imaginis diuinae, studioque eam augendi & continuandi, commode officia hominis christiani, erga Deum, seipsum & alios deriuari possint. Patet etiam, quod ratio ius diuinum iuxta statum restitutionis, considerandi

derandi, conueniat fere cum ratione idem ex ſtatu integritatis inueſtigandi: immo, quod eadem iuris diuini ſumma reſultet, iuxta quemcunque ſtatum naturam hominis conſideres, hoc ſaltem diſcrimine, quod in ſtatu corruptionis ſi conſideretur homo, amoris erga Deum, temperantiae, ſeu ſanctitatis, & charitatis, quaedam velut vmbra ſaltem exhibeatur, cum longe perfectius, profundius, & accuratius ex ſtatu integritatis & reſtitutionis haec eluceſcant. Inter ſtatum integritatis & reſtitutionis hoc intercedit diſcrimen, quod in illo perfectio & felicitas hominis exhibeatur, qualem tum reuera obtinuit, in hoc autem, ad quam adſpirat, & quam poſt hanc demum vitam pleniſſime obtinebit.

§. XLII.

De *amore* ergo *Numinis* cum hic ſermo eſt, ſummus & intimus ſignificatur; qui totam animam & omnes eius facultates occupet. Sic & *ſanctitas* ea intelligitur, * qua omne illud, quod vlla ratione labem nobis adſpergere poterat, ſtudioque mentem & corpus conſeruandi repugnat, fugimus. Quemadmodum & *charitatem* ſeu *amorem aliorum* eiusmodi innuimus, qui & opere ipſo ſe prodit, & adfectus puriſſimus eſt, ſinceriſſimusque. *1 Tim. I, 3.* Et haec quidem omnia, cum lege diuina a nobis exigantur, manifeſtum eſt, quod omnia, quae his aduerſantur, eadem prohibeantur, omnia non tantum dicta facta, ſed cogitata, adfectus, motus: paucis, omnis concupiſcentia praua, ſiue actualis ea ſit, ſiue habitualis. Atque hoc ſemel hic monuiſſe ſufficiat, ne cum ad ſingulorum officiorum explicationem deſcenderimus, illud a nobis ſaepius repetendum ſit.

* Summam officiorum hominis erga ſeipſum, alias voce *temperantiae* complexi ſumus; in *element. philoſ. pract. cap. 4. ſect. 1. §. 37.* alibique. conf. & quae diximus *part. 1. cap. 1. ſect. 4. §. 139.* Nec inſolens, vt temperantiae vox in ſignificatione generaliori accipiatur, vt non tantum moderationem circa voluptates corporis denotet, ſed circa omnia ea, quae ad hominis conſeruationem, aut deſtructionem, faciunt. Quo ſenſu CICERO *lib. 1. de finib. temperantiam*, dicit, *quae in rebus aut expetendis, aut fugiendis, vt rationem ſequamur, monet.* Reſpondet fere Graeca vox *σωφροσύνη*. Ἐμφατικωτέρως tamen eadem voce *ſanctitatis* exprimi poteſt, vt ſtudium ſimul imitandi ſanctitatem Numinis, inſinuetur. Et licet vox ſanctitatis generatim ita accipiatur, vt omnia hominis officia ſub ſe complectatur, vti dictum *part. 1. cap. 3. §. 2.* nihil tamen obſtat, quo minus & ſpecialius ſumatur pro ea virtute, quae officia hominis erga ſeipſum complectitur, praeſertim, cum ita ſpecialiori quadam ratione reſpondeat notioni *ſanctitatis*, quae Deo tribuitur.

§. XLIII.

Sed nunc de inſtitutis quoque, quorum in ſtatu reſtitutionis habenda ratio, aliquid dicendum eſt. Haec eadem fere ſunt, quae in ſtatu poſt lapſum iam commemorauimus, niſi quod quaedam iuxta

diuerſas oeconomias federis gratiae acceſſerint, & circa ea quae iam ceteroquin adſint, aliter ſe gerant homines regeniti, quam irregeniti.

§. XLIV.

Quod ad illa attinet, quae iam adſunt, & velut in ſtatu reſtitutionis ſupponuntur, ea vel immediate a Deo originem habent, vel mediate, vt tamen a Deo ſint adprobata. Ad priorem claſſem pertinent *ſabbathum* & *matrimonium*. Et ſabbathum quidem, quo pacto in ſtatu integritatis fuerit inſtitutum nec abrogatum in ſtatu poſt lapſum, iam diximus. Idem porro ſtatui reſtitutionis prorſus eſt conueniens, cum die certo, a Deo definito, ceſſare a reliquis operibus, & de reſtauratione imaginis diuinae ſerio cogitare, vtile valde ſit & ſalutare. A patriarchis itaque, viriſque ſanctis ante Moſen quin religioſe obſeruatum ſit, non eſt quod dubitemus. Per Moſen autem, iuſſu Numinis, indoli & ſtatui gentis Iſraeliticae fuit attemperatum: donec ceſſante & hacce federis gratiae oeconomia, in locum diei ſeptimae, prima, ſeu dies dominica, ſubſtitueretur. Qua de re ſuo loco * ex inſtituto dicemus.

* *cap. 3. ſect. 2. §. 33. ſeqq.*

§. XLV.

Matrimonium itidem ad exemplum primaeuae inſtitutionis a regenitis ineundum eſt, docente ſeruatore ipſo, *Matth. XIX, 48*. Paulus praeterea nos condocuit, contineri in eo imaginem coniunctionis inter Chriſtum & fideles, *Epheſ. V, 32.* ſed hac de re itidem ſuo loco * plura.

* *cap. 3. ſect. 6. §. 1. ſeqq.*

§. XLVI.

Ad poſteriorem claſſem pertinent *dominia* & *pretia* rerum, cum *contractibus*, & reliquis eodem ſpectantibus, itemque ſtatus *herilis* atque *ſeruilis*. Enimuero, licet haecce inſtituta propter hominum indigentiam introducta ſint, & in ſtatu integritatis locum non habuerint, rectiſſime tamen vel apud illos, qui in ſtatu reſtitutionis ſunt, retinentur, ſed ita, vt omnes abuſus, qui inſtitutis hiſce adhaerent, ſedulo euitentur. Etſi enim in credentibus reſtauratio imaginis diuinae inchoetur, per eam tamen minime in eum ſtatum perducuntur, vt hiſce inſtitutis carere queant. Accedit, quod regeniti, aliis hominibus intermixti viuant, adeoque, ſi non propter ſeipſos, certe propter eos, quibuſcum varia illis commercia intercedunt, inſtitutis hiſce neutiquam carere poſſent. Vnde mera cerebri ſui figmenta ſecuti ſunt, qui apud chriſtianos hiſce inſtitutis locum eſſe non poſſe, nec debere, ſibi perperam, & incaute perſuaſerunt. *

* *& hoc vlterius comprobabitur, cap. 3. ſect. 5.*

§. XLVII.

§. XLVII.

Sed praeter haecce inſtituta, in ſtatu reſtitutionis, alia adhuc acceſſere, quorum quaedam oeconomiae federis gratiae in veteri, alia eidem in nouo teſtamento ſunt propria. Ad priorem claſſem praeter alia pertinent ſacramenta veteris teſtamenti, *circumciſio, & agnus paſchalis*. Ad poſteriorem, ſacramenta noui teſtamenti, *baptiſmus, & ſacra coena*, itemque *miniſterium eccleſiaſticum*,* a Chriſto ipſo, ad verbum diuinum docendum, & ſacramenta legitime adminiſtranda, inſtitutum.

* conf. quae dicentur infra, *cap.* 3. *ſect.* 2. §. 37. it. *ſect.* 8. *per integr.*

§. XLVIII.

Inſtituti cuiusdam haec eſt ratio, vt per illud hominibus beneficium aliquod conferatur. Id eundo per omnia, quae hactenus enumerauimus, inſtitutorum exempla, comprobari poteſt. Vnde patet, quodnam inter *inſtitutum & legem*, intercedat diſcrimen. Namque vt alia taceam, per inſtitutum, vt diximus, beneficium aliquod confertur illis, in quorum gratiam inſtitutum eſt, cum tamen lex, proprie ſpectata, directe eo non tendat, vt conferat beneficium, ſed vt exigat obſequium. Praeterea, inſtitutum aliquod non neceſſario ſupponit facultatem legislatoriam, cum per eos etiam, qui inter ſe ſunt aequales, per pacta & conſenſum produci poſſit, cum lex contra ſine legislatore concipi nequeat. Et licet haecce inſtituta a Deo, aut introducta, aut adprobata ſint, non tamen hoc fecit, ſpectatus vt legislator, ſed vt benignus pater, qui ſingulari erga homines amore ductus, hac ratione ſaluti illorum, aeternae ac temporali, conſultum voluit.

§. XLIX.

Interim tamen inſtitutum aliquod, a ſummo imperante, ſpeciatim Deo, introductum, aut adprobatum, eſt inſtar legis. Habet ſcilicet obligationem, non per ſe, quatenus inſtitutum eſt, ſed ex lege, quae accedit, aut quae interdum diſerte adiicitur. Nimirum, ſi etiam leges ſpeciales adiectae non ſint, obligantur tamen homines ad inſtituta iſta obſeruanda ex lege hacce generali: quaecunque ad ſingulorum hominum pariter ac humani generis ſalutem & conſeruationem faciunt, praeſertim ſi ab ipſo Deo hunc in finem inſtituta & adprobata ſunt, ea ſunt facienda, omittenda contra, quae iis repugnant.

§. L.

Ex hocce vniuerſali iuris diuini principio omnibus natura noto, ſua ſponte ſequitur, omnibus hominibus incumbere, vt vniuerſalia eiusmodi inſtituta obſeruent. Nemo enim eſt, cuius felicitatem

internam & externam Deus serio non cupiat, velitque vt media ad eam obtinendam praescripta vsurpet. Omnes itaque & singuli, ad hoc obligati sunt, vt in omnibus, quae ad essentiam instituti istius pertinent, se ad voluntatem Numinis componant. Sapientissimae enim Deo fuere, rationes, cur institutum aliquod hoc vel illo modo voluerit esse comparatum. Homini ergo non licet quidquam mutare, aut ipsum institutum mutilare. * Sic sacramentis, non pro lubitu nostro, vti licet, sed eo modo, quo Deus ea instituit, ea vsurpanda sunt, cum modus & ratio institutionis, modum etiam & rationem ea administrandi, nobis patefaciat.

* Hoc praesertim contra pontificios notandum.

§. LI.

Ex dictis vero nunc luculenter patet, quod & supra obseruauimus, non alias quam naturales, christianos obligare leges. Quae enim specialiori ratione a christianis exigi videntur, partim ad instituta hactenus explicata, pertinent, partim in naturalibus, sed secundum statum naturae integrae & restitutae consideratis, continentur. Interim leges illas naturales, quae nullum institutum supponunt, *absolutas*, quae vero aliquod supponunt, *hypotheticas* vocare liceat. Si enim institutum eiusmodi non esset, obligatio quoque illarum cessaret.

§. LII.

Denique & hocce addendum, licet instituta haecce diuina generatim ad hominum felicitatem tendant, quaedam tamen magis ad internam vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in hominibus restaurationem spectare, quaedam autem ad huius vitae felicitatem conseruandam, aut promouendam, praecipue pertinere. Et hinc summa legum hypotheticarum huc redibit: institutis diuinis iuxta praescriptum Numinis sancte vtendum, vt tum interna hominum felicitas, vnio cum Deo, & restauratio imaginis diuinae in hominibus, tum externa, per ea promoueatur, nec per illorum, quae ad felicitatem externam spectant abusum, felicitati internae obstaculum aliquod ponatur.

§. LIII.

Ceterum, qui leges diuinas secundum rationis ductum considerant, ita procedere solent, vt ex naturae humanae, sed in statu corruptionis spectatae (namque statum integritatis & restitutionis philosophia ignorat) contemplatione, vniuersale aliquod principium forment, ex quo omnes iuris diuini conclusiones ordine deriuent. Cumque in humanae naturae consideratione varii se offerant conceptus, principiis eiusmodi formandis inseruientes, mirum non est, in diuer-

diuerſas philoſophos hic ire ſententias, variasque inde & maximam partem inutiles enatas eſſe diſceptationes. * In theologia iſto equidem ſuperſedere poteramus labore, cum concluſiones iuris diuini, ſi non omnes, certe pleraeque immediate ex ſcriptura ſacra probari poſſint, aut ſi non immediate & directe, certe per legitimam conſequentiam, ex luculentiſſimis oraculis, facili negotio deducendam. Et haec quidem concluſiones iuris diuini probandi ratio vt ſimplicior, ita omnium captui eſt accommodata. **

* Notae ſunt variae eruditorum virorum hac de re ſententiae, quos inter ſine omni neceſſitate acriter de primo iuris naturae principio, noſtra aetate diſputatum fuit. Qui cum IO. SELDENO, *lib. de iur. nat. & gent. cap.* 10. ſeptem Noachidarum praecepta huc aduocant, audiendi prorſus non ſunt, cum de propoſitione quadam vniuerſali, & adaequata, quaeſtio ſit, ex qua concluſiônes iuris naturalis commode deriuari queant. Pari ratione, qui voluntatem diuinam pro principio iuris naturalis venditant, principium cognoſcendi a cauſſa, quam vocant, efficiente non diſcernunt, & alia iterum principia aduocare neceſſe habent, ex quibus voluntas diuina cognoſcatur. Dictum ea de re in *hiſtor. iur. nat.* §. 47. EPICVRI ſententia, in ſola vtilitate principium iuris naturae ponentis, iam paſſim profligata eſt, etiam ab AVGVSTINO, de *doct. chriſt. lib.* 3. *cap.* 14. Hoc enim reuera eſt ius naturae tollere: quod & de THOMA HOBBESIO, in propriae ſalutis ſtudio iuris naturalis principium collocante, cenſendum de *ciue cap.* 1. §. 7. & *in Leuiath. cap.* 14. Propriae ſalutis ſtudium, prout eſt in hominibus prauorum adfectuum ductum ſequentibus, quales natura omnes ſunt, niſi alio quodam principio dirigatur, non poteſt non noxia quaeuis ſuadere. Interim ipſum EPICVRVM defendit, quantum poteſt, more ſuo PETRVS GASSENDVS, in *ſyntagm. philoſ. Epic. p.* 1527. Sunt porro, qui in actibus, quos bruta & homines communiter appetunt aut aduerſantur, naturalis iuris principium ſibi inueniſſe viſi ſunt; vid. GVIL. GROTIVS, *enchirid. cap.* 2. §. 17. quod alii in cultu diuino, cum IO. IOACHIMO ZENTGRAFIO, de *orig. iur. natur. artic.* 5. §. 9. *& ſeqq.* alii in amore Dei & hominis, cum HVGONE DE ROY, *de eo, quod iuſtum eſt, lib.* 1. *tit.* 3. §. 5. alii in conformatione creaturae rationalis cum creatore, collocant. In ſocialitate iſtud ponit SAMVEL PVFENDORFIVS, qui aliorum ſententias ſub examen reuocat, in *ſpicileg. controuerſ. p.* 38. *ſeqq.* Quo pacto nonnullae ex allatis ſententiis inter ſe conciliari queant, oſtendere annititur KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 1. §. 6. Quid in PVFENDORFII ſententia viri docti deſiderent, notum eſt. Officia erga alios commode inde deriuari poſſunt, non aeque officia erga Deum, aut hominis erga ſeipſum. Rectius HVGO GROTIVS ſocietatis cuſtodiam pro fonte ſeu principio iuris naturalis aſſumpſit, in *prolegom. de iur. belli & pacis*, §. 8. quippe, qui inde ſaltem officia hominis erga alios, aut gentium potius erga gentes, deriuauit. Quae noſtra hac de re ſit ſententia, patet ex *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. §. 22. *ſeqq.* Tota autem haecce non adeo magni momenti eſt controuerſia, ſi ab iis diſcedas, qui eiuſmodi principia ponunt, per quae ius naturae tantum non tollitur, ac plane euertitur. Ceteroquin enim contingere poteſt, vt, cum varia ratione, varioque reſpectu natura hominum conſiderari queat, varia hinc quoque reſultent principia, quae aeque equidem vera ſint, licet vnum ſit euidentius altero, vnum magis adaequatum, quam alterum. Hinc eo tandem maximam partem iſtae quaeſtiones redeunt, an hoc aut illud principium ſit ſatis euidens? an ſit adaequatum? quod ex Logicorum praeceptis eſt definiendum. Maximopere itaque etiam errant, qui ex diuerſis iſtis virorum doctorum de principio iuris naturalis ſententiis, incertitudinem iuris naturalis colligere voluerunt, quaſi non de euidentia potius, aut aliis requiſitis, quam de veritate iſtorum principiorum diſputatum fuiſſet.

** vid. quae dicta ſunt ſupra, §. 16. & 17. huius capitis.

§. LIV.

Interim nihil tandem obſtat, quo minus & hic ad ſcripturae ſacrae ductum, ex humanae naturae, in ſtatu integritatis & reſtitutionis ſpectatae, conſideratione, primum aliquod iuris diuini principium ſtatuamus, ex quo omnes & ſingulae concluſiones ordine deriuentur. Haec enim demonſtrandi ratio, quod aliquid ſit iuris diuini, commode cum priori coniungi poteſt. Vbi quae ceteroquin philoſophi de primo principio, eiusque requiſitis monere ſolent, * itidem ſunt obſervanda, niſi quod principium theologicum ſcripturam pro fundamento habeat, quae ſola de ſtatu integritatis & reſtitutionis nos informat, vt philoſophicum ex ratione procedit.

* Scilicet, quod debeat eſſe verum, euidens & adaequatum. vid. *element. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 1. §. 13. Quae omnia ad principium etiam theologicum requiruntur, niſi quod hic non tam adeſſe debeat euidentia obiecti, vt in philoſophicis, quam euidentia teſtimonii, hoc eſt, vt clare & euidenter hoc principium in ſcriptura ſacra contineatur.

§. LV.

Ex iis vero, quae ſupra de humanae naturae in diuerſis ſtatibus conſideratione, diximus, manifeſtum eſt, quoad leges abſolutas, non aliud poſſe iuxta lumen reuelationis, conſtitui iuris diuini principium, quam hocce: quaecunque vt homo in vnione cum Deo permaneat, & adeo in reſtauratione imaginis diuinae proficiat, requiruntur, facienda, quae vero eidem repugnant, omittenda ſunt. Veritas & euidentia (teſtimonii, ex ſcriptura ſacra petiti) ex dictis eluceſcit. Idem vero principium, quod adaequatum ſit, per inductionem omnium ac ſingularum concluſionum demonſtrari poteſt.

§. LVI.

Cum vero triplex legum diuinarum obiectum perſonale ſit, * aliaeque praecipiant, quid immediate erga Deum praeſtare debeamus, aliae, quo pacto erga nos ipſos, & aliae denique, quo pacto erga alios nos gerere debeamus, vt vbique in vnione cum Deo & imaginis diuinae reſtauratione proficiamus, tria hinc oriuntur principia ſubordinata: Deum ſupra omnia toto corde, totaque anima eſſe amandum: ſanctitati ad exemplum Dei eſſe ſtudendum; homines alios ſincere & ſine fuco, eſſe diligendos. Paucis, cum Paulo dicere poſſes, viuendum eſſe, *εὐσεβῶς, σωφρόνως, καὶ δικαίως, Tit. II, 12.* Veritas ex dictis patet. Quod adaequata ſint, res ipſa, & noſtra docebit tractatio.

* Sunt nonnulli, qui obiectis hiſce perſonalibus bruta, & angelos iungunt, & peculiaria erga eos officia conſtituunt. E iureconſultis, quod ad bruta attinet, in ea verſatur opinione IO. SCHILTERVS, in *manuduct. philoſ. mor. ad iurisprud. cap.* 1. *p.* 34. & ex theologis IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, qui in *theol. mor. cap.* 18. ex inſtituto de officio

officio erga bruta agit. Verum id sine necessitate, aut vlla praegnanti caussa fieri, arbitror. Quae enim circa bruta commemorantur peccata, vt crudelitas, immisericordia, amor nimius, & reliqua, pessimos hominis indicant adfectus. Adfectus itaque suos si compescere homo, & in ordinem redigere didicerit, circa rerum creatarum omnium etiam vsum ita, vt decet, versabitur, nec circa bruta, quidquam, quod reprehensione dignum, committet. Vnde ad officia hominis erga seipsum haec commode reuocari possunt. Locus *Rom. VIII*, 22. nostrae adeo non obstat sententiae, vt eandem potius confirmet. Esto enim, per κτίσιν ibi intelligi cum reliquis rebus creatis praecipue bruta, quamuis variae eruditorum hac de re extent sententiae, nihil aliud tamen ibi agit apostolus, quam vt impietatem pessimosque adfectus hominum, rebus creatis abutentium redarguat, eumque in finem, vt eorum malitiam exaggeret, sensum quendam iniuriae brutis tribuere videtur. Ceterum, cum in venationibus etiam, quae delectationis caussa instituuntur, prauus eiusmodi & inordinatus adfectus conspiciatur, dum in ipsa crudelitate delectatio quaeritur, quid de illis censendum sit, facile intelligitur. Quod ad angelos attinet, & quidem bonos, cum sint ministri Dei, per quos Deus hominibus varia beneficia praestat, quaenam nostra erga eos sint officia, patet. Nec tamen vt peculiaris ideo classis officiorum erga angelos constituatur, necesse esse videtur, cum ex officiis erga Deum, ea, quae angelis ceu Dei ministris, praestanda sint, commode deriuari queant. IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, etiam *cap. 19. theologiae sunemoralis*, agit de officio nostro respectu diaboli. Sed cum summa istorum officiorum in eo consistat, vt contra diabolum ceu hostem nostrum acerrimum strenue pugnemus, eiusque insidias solerter euitemus, idque nostrae saluris ratio exigat, patet, hoc fluere ex officiis hominis erga seipsum. Reliqua autem, quae ibidem SCHOMERVS adfert, alibi attinguntur.

§. LVII.

Legum, quas supra hypotheticas vocauimus, haec est indoles, vt ex communi aliquo & vniuersali principio deriuari nequeant. Instituta enim diuina pariter ac humana, cum natura hominis nexum necessarium non habent, sed a libera instituentium dependent voluntate. Hinc ex ipsa cuiusque instituti indole, officia hominum, quae circa illa versantur, deriuanda. Obligatio autem, quae nos obstringit, vt institutis istis, ea qua decet ratione vtamur, ex communi isto, supra * iam a nobis designato iuris diuini principio, prouenit.

* §. 48. 49.

CAPITIS TERTII
DE
LEGIBVS DIVINIS IN SPECIE
SECTIO I.
DE OFFICIIS HOMINVM ERGA DEVM, SPECIATIM DE CVLTV DEI INTERNO.

Σύνοψις.

Dicendorum ordo, §. *I.*
Amor seu cultus Dei praesupponit eius agnitionem, quae paucis describitur, §. *II.*
Agnitio haec, si recte se habere debeat, necesse est, vt sit explicata, §. *III.*
vera quoque, viua, & efficax, §. *IV.*

itemque

fundamen-

§. I.

INter leges diuinas, primum merito locum tenent, quae nobis officia erga Deum praescribunt. Earum summam in eo consistere, vt Deum supra omnia sincere & toto corde diligamus, supra iam diximus. Sed nunc paulo vberius hoc exponendum. Quod vt ordine fiat, primo de cultu Dei interno, qui totus fere amore absoluitur, tum & de externo, qui ex illo fluit, agemus. Praemittemus autem, quae amor, seu cultus Dei internus, necessario praesupponit.

§. II.

Praecedit amorem, seu supponitur, vera & viua Dei *agnitio*, eaque non tam ex lumine rationis, quam ex lumine reuelationis seu scriptura sacra haurienda, quippe quae nos plenissime & sufficienter de Deo, eiusque essentia, operibus & voluntate, erudit. Haec enim omnia non tantum scire, sed assensu quoque firmo, auctoritate scripturae sacrae innixo, comprobare oportet, siquidem agnitio recte se habere debeat.

§. III.

Manifestum est, quod agnitio haec, de qua loquimur, *expressa* seu *explicita* notitia esse debeat. Ea enim, quam *implicitam* nonnulli vocant, nulla est, & nomine notitiae, aut agnitionis prorsus indigna. * Si quis enim dicat, se credere, quod alii homines aut ecclesia credit, & tamen, quid ecclesia aut alii homines credant, ignoret, ille etiam quid credat, nescit. Ignorantia haec est, non notitia. Parumque etiam nobis prodest, quod alii recte credant, aut Deum agnoscant, *cum iustus sua*, non aliena, *fide viuat*. *Habac. II, 4. Rom. I, 17. Ebr. X,* 38.

* Romanensium hunc errorem, notitiam quandam implicitam statuentium, passim & saepius profligarunt nostrates.

§. IV.

Quod *vera*, itemque *viua & efficax* debeat esse agnitio Dei, patet ex ipsa natura, & indole notitiae seu cognitionis in spiritualibus. * Idemque patet ex natura amoris seu cultus diuini, qui agnitionem hanc supponit, vel praerequirit. Si enim a veritate quis aberraret, hoc est, Deum non recte cognosceret, Deum quoque non recte amaret, immo forte loco veri Dei aliud quid amaret. Si autem nec viua, nec efficax sit haec agnitio, amorem quoque producere aut conseruare non posset, quorsum tamen agnitio, prout nunc eam spectamus, comparata esse debet. conf. *Psalm. XXXIV, 9. Ioan. VII,* 17. 1 *Petr. II, 3. Ebr VI, 4. 5.*

* conf. quae diximus in *prolegom. part.* 1. §. 8. & 9.

§. V.

§. V.

Praeterea, licet haec agnitio in hac vita neutiquam ſit perfecta ex omni parte, & conſummata, debet tamen eſſe *ſufficiens*, pro cuiusque ſtatu, & indole, vt quis nihil eorum ignoret, quae ſcire de Deo debet, quaeue ad amorem eius in corde noſtro producendum, atque fouendum, ſunt neceſſaria. Et ita intelligendi ſunt, qui cognitionem Dei in *comprehenſiuam*, *& apprehenſiuam* diſpeſcunt, & non hanc, ſed illam in hancce vitam cadere, docent, apprehenſiuae autem in vita demum aeterna locum eſſe.

§. VI.

Obiectum agnitionis huius eſt Deus, qua *eſſentiam & attributa*, itemque *opera & voluntatem*, ſpectatus.* Et ad eſſentiam quidem eius quod attinet, & ratio & ſcriptura docet, Dei nomine venire ens omnium perfectiſſimum, quod reliquorum entium omnium cauſſa ſit. Paucis multa nonnulli comprehendere voluerunt, dum dixerunt, Deum eſſe ſpiritum independentem. ** Quod non ita capiendum, ac ſi qui haec dicit, ipſam Numinis eſſentiam ſe plene ac adaequate cognoſcere profiteatur, ſed quod hac ratione perfectionum diuinarum ſumma, prout, pro noſtrae cognitionis modulo nobis innoteſcit, velut in compendio exprimatur.

* Supponimus itaque ceu euictum, & ab omnibus ſanae mentis hominibus comprobatum, dari Deum. Hoc enim ni eſſet, fruſtra quoque eſſet omnis noſtra de Dei agnitione tractatio. Non tantum vero hoc a poſteriori, vt loquuntur, conſtat, ſeu argumentis a creaturarum indole, ſtructura, ordine, pulchritudine, operationibus, aliiſque, deſumptis, demonſtrari poteſt, vti poſt THEOPHILVM RAYNAVDVM, *theol. nat. diſt.* 5. *qu.* 1. *art.* 6. pluribus demonſtrarunt SAMVEL PARKERVS, in *diſſertationibus de Deo & prouidentia diuina*, RICHARDVS BENTLEIVS, de *ſtultitia & irrationabilitate atheiſmi*, IAQVELOT, in diſſertationibus de *exiſtentia Dei*, Gallicana lingua ſcriptis, aliique: ſed & a priori, per notitiam innatam omniumque hominum cordibus inſcriptam, cuius ea vis eſt & efficacia, vt quam primum hanc propoſitionem, *Deus eſt*, audiant, ſi modo ſanae mentis ſint, ſingulari & ineuitabili propenſione vrgeantur, eidem aſſenſum praebere. Sunt equidem nonnulli, qui vt generatim notitias inſitas, ita & ſpeciatim notitiam innatam Dei negant & in dubium vocant, quod & SOCINVS facit, in *praelect. theol. cap.* 2. & SIMON EPISCOPIVS, *lib.* 1. *inſtitut. theol. cap.* 3. & PETRVS CHAVVINVS, de *relig. natur. part.* 1. *cap.* 4. ſed perperam id fieri patet ex iis, quae ſupra ad *cap.* 2. §. 5. prolixe pro notitia inſita diſputauimus. Cum vero contra notitiam inſitam cumprimis vrgeri ſoleant exempla aut ſingulorum hominum, aut integrarum gentium, quae nullum ſciuiſſe, aut agnouiſſe Deum dicuntur, quid ad hoc reſpondendum ſit, itidem ex ſupra dictis conſtat: poſſe videlicet hanc notitiam omnino aut ſupprimi aut impediri, quo minus in actum erumpat: addendum tamen, incerta aut omnino falſa eſſe, quae de integrarum gentium atheiſmo iactitantur, qua de re erudite diſſerit IOAN. LVDOVICVS FABRICIVS, in *apologetico pro genere humano contra calumniam atheiſmi.* Iungenda, quae egregie hac de re obſeruauit auctor eruditiſſimus libri, qui hoc ipſo, quo haec ſcribo, anno prodiit, & cui titulus: *Entretiens ſur diuers ſujets d'hiſtoire, de litterature, de religion, & de critique*, *p.* 254. *ſeqq.* Quo pacto notitia, quam hic aſſerimus Dei inſita, ab idea innata RENATI CARTESII differat, alibi explicatur. conf. diſſertatio noſtra, de *pietate philoſophica ſeu religione naturali, in ſelectis iur. nat.*

nat. & gent. §. 13. & 14. Quaenam autem omnium hominum circa existentiae Numinis agnitionem officia sint, bene & eleganter explicat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS, *theol. mor. cap.* 6. §. 4. *p.* 205. Cum enim in antecedentibus existentiam Numinis paucis demonstrasset, *ante omnia igitur*, inquit, *hunc naturae dictum sequi, illique adhaerere oportet hominem, atque ab omni iniuria & petulantia ingenii igniculos hos extincturi penitus sibi cauere. Officium hoc esse omnium in toto orbe hominum, vt cognitionem Dei sibi curae habeant, docet apostolus, eum Athenis in areopago dicens, propterea mortalibus terram colendam datam esse inquit, vt quaerant dominum, an contingere & inuenire eum detur, vtique non longe ab vnoquoque nostrum remotum, Actor.* XVII, 27. Cum vero philosophicarum demonstrationum non omnes sint capaces, quo pacto rudiores hic se gerere debeant, idem recte subiicit: *Dignitas certe rei vrget, dum in hac contemplatione animus defigitur, vt quam firmo fundamento nitatur perpetua diuinitatis persuasio vlterius consideres, quicunque altioris philosophiae se capacem esse animaduertis. Omnes tamen homines non pollent isto acumine ingenii, vt examen eiusmodi sustinere possint, praestatque simplici obsequio naturale lumen tanquam ducem sequi, quam, quae ipsi fides habenda sit, disputare. Quem demonstrare nescis, sufficit credere Deum, Ebr.* XI, 6. Sed id quoque recte addit, de existentia Dei, ne quidem ad horam dubitare fas esse, vt neque ad horam improbum esse licet. Ineptum praeterea est de rei cuiusdam existentia dubitare velle, de qua ob summam euidentiam dubitari nequit. Denique & id recte & accurate idem auctor §. 5. ostendit, & rationis & sensus interesse, ne quis sibi hanc veritatem excuti patiatur.

** Voce enim *spiritus*, omnes perfectiones Deo cum rebus creatis, quas inter spiritus eminent, communes, sed eminentiori quadam ratione Deo conuenientes, voce *independens* autem ea omnia, quibus a rebus creatis Deus discernitur, & infinitum in modum distat, exprimere volunt.

§. VII.

Vnum esse in essentia Deum, nec plures quam vnum esse posse, & ratio & reuelatio docet, * sed haec addit, eundem esse *trinum in personis*, patrem, filium, & spiritum sanctum. ** Qui ergo aut vnitatem essentiae, aut personarum trinitatem, vel negant, vel in dubium vocant, Deum non recte cognoscunt. conf. *Io. XVII, 3. Matth. XXVIII, 19.* Falluntur igitur maximopere, qui ad salutem non esse necessarium putant, trinitatem personarum in vna essentia credere, *** adeoque & homines ad Deum hac ratione agnoscendum, non esse obligatos.

* Vnitas essentiae diuinae intelligitur, non specifica, vt loquuntur, vt essentia diuina ceu species plura indiuidua numero distincta sub se complectatur, quemadmodum IO. PHILOPONVS, philosophus peripateticus, sensisse dicitur, vnde haeresis Tritheitarum in ecclesia orta, de qua vid. LEONTIVS BYZANTINVS, *lib. de sectis*, *art.* 5. & PETRVS IVRIEV, *de la religion du latitudinaire*, *part.* 2. *cap.* 5. *p.* 215. sed numerica, vt non tantum vnus, sed vnicus etiam sit Deus. Eiusmodi vero vnitas in ipso conceptu Dei inuoluitur, vt rationes pro vnitate Dei asserenda adferre necesse non sit, cum statim, ac quis intelligit, quid sit Deus? non possit non intelligere, vnicum saltem esse Deum, nec plures esse posse. Interim legenda, quae pro vnitate Dei comprobanda adfert ATHENAGORAS, *legat. pro christianis*, *p.* 67. HVGO GROTIVS equidem hasce notiones: Deos plures vno non esse; nihil eorum, quae videmus, Deum esse; non aeque euidentes esse, ac illam de Numinis existentia notitiam, existimat; indeque concludit, poenis humanis non aeque obnoxios esse, qui illas in dubium vocant, ac qui hanc negant, *lib.* 2. *de iure belli & pacis*, *cap.* 20. §. 45. 47. Sed de poenis humanis, quousque iis obnoxii sint, qui eiusmodi veritates in dubium vocant, nunc non disputabimus. Id tamen GROTIO concedere non possumus,

propo-

propositionem, quae docet, Deum esse vnum, minus euidentem esse, quam eam, quae docet, Deum esse. Eaedem enim prorsus rationes, quae Deum esse docent, simul suadent, eum esse vnum, seu vnicum. Hinc & sapientiores ethnicorum, vnum esse Deum, intellexerunt, & confessi sunt. conf. dissertatio de *pietate philos. seu religione nat.* §. 19. add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstr. euangel. prop.* 4. *p.* 121.

** Ex ratione enim hoc non constat. Etsi enim similia quaedam inueniri queant, quae hocce mysterium quodammodo illustrent, quanquam in iis quoque caute admodum procedendum, probari tamen, aut demonstrari argumentis ex sola ratione petitis nequit. Vnde post multos alios, qui irrito conatu ingenii vires hac in re periclitari voluerunt, operam, quod aiunt, oleumque hic perdidit PETRVS POIRETVS, dum omnino mathematica quadam, vt illi videtur, demonstratione hocce mysterium comprobare voluit, in *cogitat. rationalib. de Deo, anima & malo, lib.* 3. *cap.* 8. Lubricum enim admodum est fundamentum, cui totum hocce aedificium superstruit, ex hypothesi quippe de animae facultatibus desumptum, in qua paucissimos forte mortalium secum consentientes habebit. Reliquos, qui in eandem ingressi sunt sententiam, indicaui in *dissertat. de pietate philosophica, seu relig. natur.* §. 20. Interim etsi ratio hoc mysterium ignoret, non tamen est contra rationem, idemque ex euidentissimis scripturae sacrae oraculis apertissime constat; vti alio loco ex instituto ostenditur.

*** Cum ex scriptura sacra constet, Deum esse in essentia vnum, & trinum in personis, sequitur, eos falsum & erroneum de Deo sibi formare conceptum, qui eum ita vnum credunt, vt negent, esse trinum, Deumque adeo non recte agnoscere. Accedit, quod tota salutis nostrae oeconomia huic trinitatis mysterio innitatur, adeo, vt, qui hoc negat de Christo, & toto redemptionis negotio recte sentire nequeat. Si quis ergo dicit, agnitionem huius mysterii non esse necessariam, perinde est, ac si dicat, non necessarium esse ad christianae religionis cognitionem ea scire, quae ad ipsum religionis christianae fundamentum pertinent. Fundamentum fidei est Christus, 1 *Cor. III,* 11. *lapis angularis* ideo dictus, *Ephes. II,* 20. Immo haec est vita aeterna, si cum patre cognoscamus eum, quem misit, Iesum Christum, *Ioan.* XVII, 3. At Iesum Christum nemo recte cognoscit, qui non eum vt verum Deum pariter ac verum hominem cognoscit, adeoque mysterium trinitatis admittit. add. GEORGII BVLLI *iudicium ecclesiae catholicae trium primorum seculorum, de necessitate credendi, quod Dominus noster Iesus Christus sit verus Deus.*

§. VIII.

Non minus vero necessarium, vt reliqua etiam Numinis attributa cognoscamus, * nisi & hic a recto aberrare tramite, & contra officium agere velimus. Ea vel *naturalia* sunt, vel *moralia*, si de rebus diuinis, more humano loqui fas est. Haec summam Numinis perfectionem in iis, quae morum nomine apud mortales veniunt, arguunt, reliqua, quae tum in regno naturae, tum in regno gratiae summam eius excellentiam praestantiamque indicant, *naturalia* nobis vocantur, prout a *moralibus* nimirum distinguuntur.

* Agnoscenda sunt attributa diuina, non tantum, quod ceteroquin agnitio Dei recte se non haberet, sed & quod fundamentum praebeant cultus interni, vt ex dicendis patebit; immo quod generatim homines ad legum diuinarum obseruantiam efficacissime impellant. Recte hoc & HVGO GROTIVS obseruauit. Cum enim communes quasdam de Deo notiones attulisset, *ex hisce autem*, inquit, *notionibus contemplationes sequuntur actiuae, vt, Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum*; *de iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 20. §. 45.

§. IX.

Ad priorem classem spectant, *infinitas*, *immensitas*, *aeternitas*, *omnipraesentia*, *omnipotentia*, *omniscientia*, & reliqua. Eorum, quae ad posteriorem classem pertinent, summa continetur in *amore*, *1 Ioan. IV, 8.* cumque Deus & seipsum amet, & res a se conditas, speciatim homines, ex priori quidem amoris specie, *sanctitas* oritur, *Leuit. XIX, 2. 1 Petr. I, 15. 16. 17.* & inde porro *iustitia*, praesertim *vindicatiua*, *Exod. XX, 5. Rom. II, 5. 8. 9.* itemque *veracitas*, *Ebr. VI, 18.* ex posteriori, *benignitas*, *Psal. XXXIV, 9. CVII, 1. gratia*, *Psal. CIII, 11, 12. misericordia*, *Ps. CIII, 13. Luc. I, 50. 54. 2 Cor. I, 3. longanimitas & patientia*, *Rom. II, 4.* &c. Et haec quidem, pro nostri instituti ratione, cumprimis nobis obseruanda sunt attributa, cum inde exemplum quoque capere homo debeat, ad quod se componat, conf. *Matth. V, 48.*

§. X.

Agnoscendus quoque Deus est quoad *opera*, quae partim in *regno naturae*, partim in *regno gratiae* conspicua sunt. In regno quidem naturae, *creatio*, *Psalm. CXXXIX, 5. 6. 12. 13. seq.* & *prouidentia*, non solum generalis, quae ad omnes res creatas se extendit, *Psalm. CIV. & CXLVIII. per integr.* it. *Matth. VI, 26. seqq.* sed & specialis, quae hominum genus, *Matth. VI, 27. 28. Actor. XVII, 28.* item specialissima, quae fideles & sanctos respicit. *Rom. VIII, 28.* In regno gratiae, *redemptio*, *Ioan. III, 16. Luc. I, 74. 1 Petr. I, 18. 19. Tit. II, 14. illuminatio*, *2 Cor. IV, 6. conuersio*, *Actor. XVI, 14. regeneratio*, *Ioan. III, 3. 5. 6. iustificatio*, *Rom. III, 24. 25*, *sanctificatio*, *1 Thess. IV, 23.* & reliqua.

§. XI.

Denique & quoad *voluntatem suam* agnoscendus est Deus, idque vel maxime, ut ad hancce nos componendo, nostrum testemur amorem. Cognoscitur autem voluntas Dei tum ex lege, tum ex euangelio; seu in federe operum, & in federe gratiae. Et licet fedus operum, hodie amplius locum non habeat, ita quidem vt per legem iustificemur, non tamen ideo omnis vsus legis cessat, vt supra * demonstrauimus. Hinc quae in euangelio conspicitur voluntas Numinis accurate obseruanda, vt ordine eo, quem euangelium praescribit, salutem consequi annitamur. Inde vero etiam patescit, quae regenitis omnibus facienda sint, & quas caussas speciales habeant, se in omnibus conformandi ad voluntatem Numinis. Qua de re itidem supra dictum ** add. *Rom. II, 9. Matth. XI, 22. Ebr. II, 2. 3.*

* in *prolegom.* §. 8.
** *cap.* 2. §. 9.

§. XII.

§. XII.

Ea, quam hactenus delineauimus Numinis, qua essentiam, opera & voluntatem, agnitio, & scriptura sacra haurienda. Ratio enim pleraque horum ignorat, nec perfecte aut sufficienter, aut de essentia, aut de operibus, aut de voluntate Numinis nos instituit. Vnde, simul, quam turpiter errent, qui ratione duce atque magistra, aeternam se consequi salutem posse, existimant, * patet.

* Plurimi tamen, etsi diuersis hypothesibus innixi, hoc faciunt, de quibus dictum in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum de religione naturali*, *cap.* 1. *in parergis historico-theolog.* *p.* 405. *seqq.* Eodem tendit hypothesis de lumine immediato, omnibus hominibus innato, & ad salutem sufficienti, quam auctor libri: *fides & ratio collatae*, §. 145. *seqq.* reuocauit, quam supra *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 2. *ad* §. 49. confutauimus.

§. XIII.

Iam, quod talem agnitionem Numinis lex requirat, seu quod ad eam sibi comparandam homines obligati sint, vel ex eo patet, quod sine ea rite amari Deus nequeat. Potest tamen idem luculentius demonstrari ex primo, quod supra constituimus, iuris diuini principio. Si enim vnio cum Deo, eiusque continuatio, imaginisque diuinae restauratio requirit, vt sincero Numinis amori studeamus, hocce vero studium requirit, vt Deum recte agnoscamus, & in hac agnitione magis magisque proficiamus, sequitur, quod iure diuino ad hanc cognitionem, & eius incrementum quaerendum, obligati simus.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto primo decalogi: *ego sum dominus Deus tuus, non habeas deos alienos coram me. Exod. XX, 2. 3.* Duo namque in hisce verbis indicantur, primo, quod Deum verum pro *nostro* * Deo habere debeamus; deinde, quod non habere debeamus, deos alienos. Iam quod ad prius attinet, nemo potest verum Deum pro suo Deo habere, nisi verum Deum, qualem se reuelauit, agnoscat. Eoque & alia scripturae effata pertinent, quae cognitionem veram Numinis commendant regenitis, aut ab iis requirunt, *Ierem. IX, 23. 24. Ioan. XVII. 3.* add. *Psal. XLVI, 11. C, 3. Hos. VI, 6.* itemque & ea, in quibus regeniti crescere dicuntur in cognitione Numinis. conf. *1 Cor. I, 5. Ephes. I, 17 Phil. III, 9.* Mitto alias rationes, quae ab aliis adferri solent.

* Singularis namque emphasis latet in pronomine TVVS, cum dicitur: *ego sum dominus Deus TVVS*, quam eleganter explicat B. LVTHERVS apud IOAN. CONRADVM DANHAVERVM, in *colleg. decalog.* *p.* 48.

§. XV.

Agnitio haecce Numinis non a clericis saltem, aut ecclesiae doctoribus requiritur, vt perperam nonnulli sibi persuadent; sed suo modo, ab

ab omnibus christianis, licet in illis perfectior esse debeat. *Ioan. VI, 45. Coloss. I, 28. III, 16.* Vnde & frustra sub nomine *simplicitatis*, ignorantia a quibusdam excusatur. conf. *Rom. XVI, 19. 1 Cor. XIV, 20. Ephes. IV, 14.* Et licet diuersi sint cognitionis gradus, quilibet tamen operam dare debet, vt sufficientem cognitionem sibi comparet, & in ea quotidie proficiat. *Matth. XIII, 12. 1 Cor. XII, 11. 2 Petr. III, 18. Ephes. I, 17.*

§. XVI.

Multiplici ratione homines contra hancce Numinis legem peccant. Primo ipsa in vitio posita est *ignorantia*, cum quis ignorat, quae de Deo, eiusque essentia, operibus, voluntate scire poterat ac debebat. Quod ita intelligendum, si homo intermittat ea vsurpare media, quibus depellere ignorantiam, & ad veram Dei rerumque diuinarum peruenire notitiam, poterat, adeoque actu ignoret, quae scire poterat & debebat. Eam enim maxime culpabilem esse ignorantiam, memo dubitauerit, quamuis & generatim quaelibet ignorantia corruptae naturae humanae indicium praebeat. * conf. *Ephes. IV, 18.*

* conf. quae dicta sunt supra, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 11.*

§. XVII.

Quemadmodum etiam explicita tantum agnitio, eaque vera, hoc nomine digna est, ita grauissime peccant, qui aut *implicita* contenti sunt, aut sua culpa *erroribus* variis inuoluuntur. conf. *Ephes. IV, 22.* Errorum autem hinc tanta occurrit varietas, tanta multitudo, vt illorum inire numerum, sit supra vires hominum positum. Iuuabit tamen, praecipua quaedam, ad quae reuocari possunt, indicare capita. Sic alii versantur circa ipsum *principium cognoscendi* Deum, resque diuinas, alii circa *dogmata* ex hocce principio deriuata. Ad priorem classem pertinent omnes illi, qui de scriptura sacra minus recte sentiunt, * eiusque in dubium vocant perfectionem, sufficientiam, perspicuitatem, cumprimis autem, qui ipsam eius diuinam negant inspirationem, & rationem potius quam scripturam sequi malunt, aut scripturae aliud cognoscendi principium, reuelationes scilicet inmediatas, aut traditiones, adiungunt, vel omnino praeferunt.

* Solent hodie communi *antiscripturariorum* nomine comprehendi: quorum vt diuersae sunt opiniones, ad labefactandam tamen scripturae sacrae auctoritatem tandem conspirantes, ita diuersis ad eas tuendas hypothesibus caussisque inducuntur. Agitur hac de re ex instituto in theologia polemica. Referas huc quodammodo *rationalistas* etiam & *naturalistas*, de quibus dictum, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 27. & 30.*

§. XVIII.

Ad posteriorem classem pertinent, primo, qui omnino cum scripturae diuina auctoritate, ipsam Numinis existentiam negant, vt tota atheo-

atheorum cohors, * quorum pro diuerſitate principiorum, ex quibus impietatem ſuam deriuant, magna eſt varietas; deinde, qui de eſſentia, attributis, operibus, voluntate diuina non recte ſentiunt. Et hi quidem in duplici conſtituti ſunt diſcrimine. Nonnulli ſcripturam ſacram vtriusque federis amplectuntur, & nihiloſecius de Deo rebusque diuinis errores grauiſſimos fouent, alii hiſce erroribus impliciti ſunt, quia ſcripturam ſacram, aut in vniuerſum, aut qua nouum teſtamentum, repudiant. Illi, ſi errores ſuos pertinaciter tueantur, *haereticorum,* hi vero *infidelium* nomine, venire ſolent. **

* Diuerſa *atheismi* ſolent genera conſtitui. Alius enim eſt *theoreticus*, alius *practicus*. Practicus eſt, cum quis vitae morumque impietate demonſtrat, ſe nullum Deum eredere, etſi ore eundem profiteatur: quanquam fieri etiam poſſit, vt quia impie viuat, etſi Deum credat. Nihil enim eſt frequentius, quam vt homines ea agant perpetrentque, quae non agenda eſſe ipſimet credunt, ſtatuuntque. Atheismus theoreticus, de quo nunc nobis ſermo eſt, iterum vel *rudior* eſt, vel *philoſophicus*. *Rudiorem* voco, qui eſt hominum plebeiorum, & qui litteras neſciunt, hinc & de aliis phaenomenon naturalium rationibus reddendis, quas reddere debent, qui primam cauſſam tollunt, non ſunt ſolliciti. Hi neſciunt, cur Deum negent, ſed ideo in eam ſententiam ingrediuntur, vt eo tutius peccare, & ſine metu poenae vitiis indulgere liceat. *Philoſophicus* eſt, quando quis ita Deum negat, vt ſimul aliud quoddam ſibi ſyſtema fingat, iuxta quod phaenomena rerum naturalium explicare queat. Et hic iterum totuplex eſt, quotuplicia fere ſunt philoſophorum ſyſtemata, explicandis rerum naturalium cauſſis inſeruientia, quibus athei abutuntur, poſſetque alius Ariſtotelicus, alius Epicuraeus, alius Stoicus dici, a quo non procul diſtat illud, quod noſtra aetate renouauit BENEDICTVS SPINOZA, qua de re pluribus a me dictum in diſſertatione de *Spinoziſmo ante Spinozam, in analect. hiſtor. philoſ. pag.* 120. *ſeqq.* Sunt equidem, qui dubitant, an omnino detur atheus theoreticus? Sed experientiae ipſi repugnare videntur. Etſi enim non dubitem, inſitam iſtam de Deo notitiam vix a quoquam mortalium ita ſupprimi poſſe, vt non ſubinde conſcientiae morſus ſentiant, & veritatis vis vel illis inuitis erumpat: fieri tamen poteſt, vt per ſummam animi malitiam quadantenus eandem reprimant, & hinc ſibi perſuadeant, non eſſe Deum, idque verbis pariter ac factis teſtentur. Et tales homines, proh dolor! omni tempore fuiſſe, & hodie plures forte eſſe, quam vulgo creditur, non eſt, quod dubitemus. De illis, qui iam apud ethnicos atheismi nomine infames fuere, vt EPICVRO, PROTAGORA, DIAGORA, THEODORO CYRENAICO, aliisque, nunc nihil dicam: cum non neſciam, quosdam a quibusdam defendi: fieri etiam potuit, vt ethnici eos, qui ab idololatria & ſuperſtitione alieni erant, impietatis & ἀθεότητος accuſarint, eo, quod conſtet, ipſis chriſtianis olim ab ethnicis atheismi crimen obiectum fuiſſe. Quidquid huius ſit, id tamen certum, pleraque gentilium philoſophorum ſyſtemata, quibus rerum naturalium cauſſas explicare annitebantur, ad alendum & fouendum atheismum perquam fuiſſe accommodata. Fuiſſe autem deinceps inter chriſtianos recentiori praeſertim aetate & hodie adhuc eſſe, qui hocce impietatis genere ſe obſtrinxerunt, hiſtoriarum nos dubitare non ſinunt monumenta; auctoreaque, qui velut hiſtoriam atheismi condiderunt, abunde teſtantur, vt ſunt MARINVS MERSENNVS, *comment. in Geneſin*, GISBERTVS VOETIVS, *diſput. de atheis & atheismo, tom.* 1. *diſp. ſelect.* THEOPHILVS SPIZELIVS, in *ſcrutinio atheismi hiſtorico-aetiologico, & epiſtola ad* ANTONIVM REISERVM, de *atheismo eradicando*, vt & REISERVS, ipſe in *diſſert. epiſtol.* ad SPIZELIVM, de *origine, progreſſu & incrementis atheismi.* Iungendi, qui ex inſtituto contra atheismum ſcripſere, vt FRANCISCVS CVPERVS, in *arcanis atheismi reuelatis*, HENRICVS MORVS, in *antidoto aduerſus atheos*, BIRCKERODIVS, in *exercitationibus contra atheos*, CHRISTOPHORVS FRANCKIVS, in *atheo-*

conuicto, BVRCHERVS VOLDERVS, in *disput. contra atheos*, PETRVS YVO, in *impietate conuicta*, aliique. add. auctor eruditissimus *des entretiens sur diuers sujets d' histoire, de litterature, de religion & de critique*, p. 250. *seqq.* Esse autem atheismum eiusmodi crimen, quod simul omnem virtutem & honestatem, omneque iuris diuini pariter ac humani vinculum tollat, res ipsa docet. Vnde & sequitur, in republica bene constituta atheismum minime tolerandum esse, quippe quo fundamenta, quibus salus & tranquillitas reipublicae innititur, labefactantur, atque euertuntur penitus. PETRVM BAELIVM, qui in *cogitationibus diuersis super cometa &c.* alibique, demonstrare aggressus est, atheismum rebus publicis non adeo noxium esse, saltem superstitionem maius adferre periculum, quam atheismum, passim hactenus viri docti refutarunt, nec necesse est, vt iis immoremur. Legi prae reliquis meretur IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 2. pag. 203. seqq.* Quam frequens vero hodie atheismus sit, quaeue huius mali sint caussae, & qua ratione illi obuiam iri queat, nemo, puto, luculentius ostendit, quam B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *responsis theologicis Germanicis* passim, praesertim *part. 1. pag. 38. seqq.* & alibi.

** Inter *haereticos* itaque & *infideles* hoc intercedit discrimen, quod illi scripturam equidem pro principio cognoscendi agnoscant, saltem agnoscere videri velint, & nihilo secius errores capitales pertinaciter defendant, hi autem scripturam aut quoad vtrumque testamentum, aut saltem quoad nouum, respuant. Sub *infidelium* itaque nomine comprehenduntur Pagani, Iudaei, Mahomedani, de quorum erroribus in theologia polemica agitur. De haeresi, in quo consistat, & quis haereticus dicendus, dictum supra, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 31. seqq.*

§. XIX.

Si ad specialia descendere vellemus, eundem nobis esset per omnes fidei articulos; sed iuuabit tamen summatim quaedam indicare, vt constet, quotuplici ratione mortales, contra primam hancce legis diuinae partem peccent. Quod itaque primo, ad essentiam Numinis attinet, in grauissimo versantur errore, qui plures vno deos statuunt, * siue hoc crassiori quadam, siue subtiliori ratione fiat; quorsum & illi pertinent, qui duplex principium independens, alterum boni omnis, alterum mali, statuunt; ** item qui crassiores de Deo sibi conceptus formant, & ei corpus tribuunt, aut sub hominis schemate sibi repraesentant; *** porro, qui de attributis diuinis humano more censent, eorumque summam labefactant perfectionem; * & denique omnes illi, qui de personarum trinitate non recte existimant, siue essentiale personarum discrimen afferant, tritheismum profitentes, ** siue reale discrimen tollant, *** aut inaequalitatem quandam personarum inducant, quorsum omnes illi pertinent, qui de Christi seruatoris & spiritus sancti diuinitate, non recte sentiunt. * Ne quid nunc de illis dicam, qui de humanitate Christi seruatoris, aut vtriusque naturae vnione, errores grauissimos fouent. **

* Reiicitur itaque merito, ceu grauissimum crimen, πολυθεότης gentilium: quam scriptores, qui de idololatria gentilium egerunt, pluribus exponunt, sed quae ipsorum sapientiorum inter gentiles iudicio, fuit damnata, vt supra, obseruauimus. Fuerunt equidem, qui gentilium polytheismum excusare voluerunt, obtendentes, multiplicem istam Deorum turbam

turbam vnum eundemque esse Deum, pro variis effectis, varia nomina sortitum. Inter Stoicorum sane dogmata haud postremum illud fuit, ex quorum mente DIOGENES LAERTIVS: ὁ Θεὸς πολλαῖς προσηγορίαις ὀνομάζεται κατὰ τὰς δυνάμεις: *Deus pluribus nominibus appellatur, vt sunt potestates: in vita Zenonis.* At quam male hocce commento sibi consuluerint, docet AVGVSTINVS, de *ciuit. Dei, lib.* 4. *cap.* II. & LACTANTIVS *lib.* 4. *diuin. instit. cap.* 3. A gentilium isto errore non procul absunt, quidquid etiam dicant, Romanenses, dum ingentem illam sanctorum sanctarumque turbam mortalibus obtrudere annituntur. Non ignota sunt, quae ad polytheismi suspicionem amoliendam regerere soleant, sed quam parum hac ratione ad summam rei proficiant, iampridem demonstratum est ab aliis.

** Quem Manichaeorum errorem a Persis, vt creditur, acceptum, nostra aetate defendere quauis ratione annisus est PETRVS BAELIVS, vir cetera doctissimus, sed abunde ideo castigatus, tum ab aliis, tum praecipue a viro clarissimo IO. CHRISTOPHORO WOLFIO, in *Manichaeismo ante Manichaeos &c.*

*** Quod, praeter gentiles, Anthropomorphitas fecisse, constat: quamuis TERTVLLIANVS, aliique ecclesiae patres erroris eius immunes fuisse dicantur. conf. PETRVS DANIEL HVETIVS, in *Origenianis pag.* 29. 30. Recentiori aetate CONRADVM VORSTIVM eundem errorem renouasse, constat.

* in Socinianis hoc passim notari solet.

** vid. dicta ad §. 7.

*** Vt Sabelliani, quorum errorem reuocauit, dum Trinitatis mysterium ex ratione demonstrare voluit PETRVS POIRET, *cogit. rationalib. de Deo, anima & malo, lib.* 3. *cap.* 8. De antiquis Sabellianis vid. CHRISTIANI WORMII, *historia Sabelliana.*

* Vt Arriani olim, & Photiniani, hodie Sociniani, aliique.

** Vt Nestoriani & Eutychiani.

§. XX.

Sequuntur opera diuina, tum in regno naturae, tum in regno gratiae. De quibus etsi luculenter scriptura testetur, non tamen desunt, qui, quod ad opera in regno naturae attinet, grauissimos de creatione & prouidentia errores fouent, * vtramque aut directe, aut indirecte, negando, vel talia asserendo, quae cum eorum veritate consistere nequeunt. De operibus in regno gratiae hoc itidem est longe manifestissimum, ** totque theologorum de redemptione ac satisfactione, illuminatione, regeneratione, iustificatione, sanctificatione controversiae, ne quid de falsissimis plebeiorum hominum in his omnibus conceptibus dicam, satis superque testantur.

* Mundum a Deo conditum non pauci inficiati sunt, non tantum ex ethnicis, sed ex iis etiam, qui christiani videri voluerunt. ARISTOTELEM, PLINIVM, PROCLVM, AVERROEM, SIMPLICIVM, aliosque in hoc versatos errore, iam aliis obseruatum est. Miror, EPICVRVM a LACTANTIO laudatum, quod auctore DEMOCRITO, mundum & ortum esse, & periturum aliquando, existimauerit, *lib.* 7. *instit. diuin. cap.* 1. Casu enim hoc fieri, eum docuisse, notum est. PLATO productum a Deo mundum existimauit, sed vt semper extiterit. Apud Stoicos cuncta ad infinitam periodorum conuersionem, fatorumque nunquam interruptam seriem redibant, conf. IACOBVS THOMASIVS, de *exust. mundi stoica dissert.* 3. & quae diximus in *dissert. de pietate philos. seu religione naturali*, §. 62. Prouidentiam diuinam in dubium vocauit tota Epicuraeorum, veterum & recentiorum cohors, existimantium, casu cuncta, sine Numinis cura, euenire. Quem

 quidem

quidem errorem ex veteribus iam ATHENAGORAS profligauit, *legat. pro Christ. p.* 285. & ex recentioribus Epicureae ceteroquin sectae vindex PETRVS GASSENDVS, *not. ad lib.* 10. *Diog. Laertii, tom.* 2. *opp. & phys. sect.* 1. *lib.* 4. *p.* 32. *tom.* 1. *opp.* Sed non minus prouidentiae diuinae repugnat fatum illud ineluctabile Stoicorum, cuius malignitatem praeter alios demonstrauit IACOBVS THOMASIVS, *de exust. mundi Stoica, dissert.* 13. *ad thes.* 12. Mitto nunc reliquos errores, diuinam prouidentiam directe aut indirecte labefactantes, add. dissertatio citata, *de pietate philosophica*, §. 63. *seqq.*

** Pelagianorum huc pertinent errores, gratiae vim inficiantium, & naturae cuncta tribuentium. Quos dum euitare alii volunt, in alterum extremum procurrentes, aut in enthusiasmum, aut Manichaeismum, facile prolabuntur.

§. XXI.

Denique, si voluntatem Dei consideremus, prout eam tum in lege, tum in euangelio reuelauit, non minus & ibi velut vastum oceanum variorum errorum deprehendes. Namque ad legem quod attinet, circa eius tum sensum, quem nonnulli tantum ad externa, missis internis, referunt, tum interpretationem, & denique obligationem, quam plurimi a recto aberrant tramite. * Euangelium autem, cum gratiam Numinis in Iesu Christo omnibus offerat, sed vt ipsi meritum Christi vera fide adprehendant, & mediis ad fidem excitandam, fouendam, ac conseruandam, a Deo praescriptis recte vtantur, infinitis modis hic iterum aguntur in transuorsum miseri mortales. Alii ipsam gratiam Numinis sollicitant, eamque ad omnes aeque pertinere sibi persuadere non possunt, Numinis potius voluntate & decreto, quam sua culpa quosdam perire existimantes; ** alii, ordinem a Deo praescriptum obseruare nolunt, aliam sibi quam per fidem in Christum salutis viam fingentes, *** & in mediorum gratiae vsu, naturae potius viribus, quam gratiae diuinae cuncta tribuentes, * vel alia ratione a praescripto ordine discedentes, & hinc de verbi vsu & efficacia in conuersione, regeneratione, &c. itemque de indole & efficacia sacramentorum, erroneos quam maxime sibi formantes conceptus. Ne quid nunc de fine ipso, imaginis diuinae restauratione, in hac vita inchoanda, in altera consummanda, & iis, quae euenire decet, vt actu huius finis compos homo fiat, dicam.

* Hoc ex sequenti constabit tractatione. Circa sensum iam olim aberrarunt Pharisaei, ad externa tantum eum restringentes, quos ideo Christus reprehendit. *Matth.* V, 20. *seqq.* Circa obligationem Antinomi, quibuscum olim ecclesiae nostrae confligendum fuit. Vt de reliquis nunc nihil dicam.

** Ita iam olim Praedestinatiani, hodie plerique Reformatorum.

*** e. g. per bona opera, vt Pontificii.

* Vt cum Socinianis, Arminiani, qui fundamentum etiam salutis, satisfactionem Christi negando, prorsus euertunt. Quibus hinc inde alii frigidam suffundunt.

§. XXII.

§. XXII.

Praeterea, vti non tantum explicita, & vera, sed & certa esse debet Dei rerumque diuinarum cognitio, auctoritate scripturae sacrae innixa, ita eidem omnis repugnat *scepticismus*, * quando ea quae certo scire poteramus, & debebamus, non nisi dubitanter cognoscimus, nec operam damus, vt cognitio nostra firma sit. Dubitatio vero, de iis, de quibus dubitare fas est, & quae eo tendit, vt maiorem certitudinem acquiramus, etsi infirmitas sit, est tamen necessaria, adeoque hic in censum non venit. **

* conf. quae de scepticismo diximus, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 23.*

** vid. itidem dicta, *part. 1. cap. 1. sect. 2. §. 14.*

§. XXIII.

Denique & *intempestiua curiositas* * inter peccata, hacce lege prohibita merito refertur. Est equidem eiusmodi curiositas vitium grauissimum, si circa res humanas versetur. Sed longe grauius est vitium, si quis in rebus diuinis eidem indulgeat, vt plura scire aueat, quam quae sunt reuelata, aut si ea, quae nullius vsus sunt, & ad ostentationem potius, aut inanem delectationem, quam ad aedificationem faciunt, de rebus diuinis cognoscere cupiat. conf. *Ioan. XXI, 22. 1 Tim. VI, 4. 5. Tit. III, 9.*

* Paulo aliter vocem curiositatis accipimus, ac supra, *part. 1. cap. 1. sect. 6. ad §. 23.* vbi ex instituto de ea egimus.

§. XXIV.

De agnitione Dei, quam amor supponit, vel praerequirit, & ad quam ideo etiam obligati sumus, vt recte amare Deum queamus, postquam diximus, quae instituti postulauit ratio, nunc de amore ipso, in quo summa officiorum erga Deum consistit, agendum. Vbi tamen id in antecessum notandum, quod amor iste, prouti hic accipitur, & cuius varias velut partes esse, ex dicendis constabit, omnem etiam *cultum Numinis internum* absoluat, & velut in compendio complectatur. Hinc generatim de Numinis cultu * quaedam prius praemittenda sunt, quam de indole, actibusque amoris, in quantum ea huius loci sunt, exponamus.

* Virtus, quae officia hominis circa cultum Numinis complectitur, caeteroquin *pietas* vocari solet, quod & supra iam obseruauimus, *part 1. cap. 1. sect. 4. §. 18.* Vnde perinde est, siue dicas, Deum esse colendum, siue dicas, pietati esse studendum. Diuersimode equidem vox pietatis accipitur, saepiusque apud veteres classicosque scriptores sumitur pro amore & reuerentia tum erga parentes, tum erga quosuis superiores, inuicem & pro amore parentum erga liberos. conf. EZECHIEL SPANHEMIVS, de *praestant. & vsu numism. diss.* 8. *p.* 723. & IOAN WEIDNERVS, *in pietate ex nummis antiqu. delineata p.* 30. *seqq.* Quod vero & pro officiis erga Deum subinde apud veteres accipiatur, CICERONIS, aliorumque testimoniis

moniis docui, in *differt. de pietate philoſ.* §. 7. Et haecce hodie longe frequentiſſima eſt ſignificatio. Quod vero de voce *cultus* deinceps, §. 26. obſeruamus, eam in latiori quandoque ſignificatione vſurpari, vt agnitionem Dei connotet, id pariter de voce *pietatis* cenſendum. Sed hic vtraque vox in ſtrictiori ſignificatione accipitur.

§. XXV.

Videtur autem mihi *cultus* Numinis *internus* quam rectisſime ita deſcribi, quod ſit eiusmodi animi actus, quo Deum, vt Deum noſtrum toto corde recipimus, Hic enim pro actu vocem cultus (vt & amoris) accipimus, qui tamen habitum, ſeu habitualem animi diſpoſitionem ſupponit, & ſubinde in actus erumpit. Fundamentum haecce deſcriptio habet in ipſis ſcripturae ſacrae verbis, quibus praeceptum primum exprimitur: *ego ſum Dominus Deus tuus.* Hoc ergo Deus iubet, vt illi, quorum Deus eſt, hoc eſt omnium hominum, ſpeciatim, ob fedus gratiae, chriſtianorum, eum pro *ſuo Deo* habeant, hoc eſt, intimo & ſummo amoris adfectu proſequantur. conf. *1 Cor. VIII, 4. 5. 6. Pſalm. XXIII, 1.* Et in hocce amore intimo & ſummo, cultus Numinis internus conſiſtit, quod & ipſe ſeruator indicat, *Matth. XXII, 37.*

§. XXVI.

Solet interdum vox *cultus*, in latiori ſignificatione accipi, vt ipſam quoque agnitionem Dei complectatur: ſed nobis nunc in ſtrictiori vſurpatur, referturque tantum ad voluntatem, vt tamen agnitionem Numinis ſupponat. Praeterea quod nos cultum dicimus, alii *adorationem* vocant,* voce iſta iterum latius accepta: quae ſi ſtrictius capiatur, a cultu ſeu amore Numinis, vt effectus a cauſſa differet. Interim quae de cultu Dei generatim diſputantur, ad *adorationem* ſeu *inuocationem* facili negotio adplicari poſſunt, vt nullo modo diſſentire ab aliis cenſendi ſimus, ſi generatim de cultu quaedam adferamus, quae illi ſpeciatim circa adorationem, aut inuocationem diſputare ſolent.

* conf. *differt. de pietate philoſ.* §. 25.

§. XXVII.

Ex iſta, quam dedimus, diuini cultus deſcriptione, patet, obiectum eius non poſſe aliud eſſe, quam *verum Deum.** Idque ipſa primi praecepti verba innuunt, cum nefas profecto & crimen ſummum ſit, aliud quid vt *noſtrum* intimo cordis adfectu recipere, niſi idem verus Deus ſit. Comprobant idem & alia ſcripturae effata, *Deut. VI, 5. Eſa. XLII, 8. Ierem. XVII. 13 Matth. IV, 10.* Hinc & character verum Deum ignorantium eſt, rem creatam loco Dei colere. conf. *Gal. IV, 8.* add. *Rom. X, 13. Apoc. XIX, 20.* *

* Solenne eſt Pontificiis, diſtinguere inter λατρείαν, δουλείαν & ὑπερδουλείαν, dum illam ſoli Deo, iſtam ſanctis, hanc Mariae & humanitati Chriſti tribuunt. Sed omni prorſus deſtituuntur fundamento. In ſcriptura enim ſacra iſtae voces promiſcue vſurpantur, vt patet

ex

ex *Rom.* I, 9. & XVI, 18. vbi & τὸ λατρεύειν & τὸ δουλεύειν de Deo dicitur. conf. & *Actor.* XX, 19. *Rom.* VII, 6. XII, 11. XIV, 18. Praeterea vocabulum δουλείας aut pro *cultu ciuili* accipitur, seu veneratione rerum laude dignarum, aut pro *cultu religioso.* Si prius sit, concedimus lubentes, viros sanctos, & cumprimis beatam virginem Mariam eiusmodi cultu prosequendam esse. Christo autem, etiam quoad humanam naturam, cultum deberi religiosum, deinceps comprobabitur. Sin posterius, cultu sane religioso nulla creatura, sed solus Deus prosequendus, adeoque tum δουλεία eadem erit ac λατρεία. conf. AEGIDII STRAVCHII *theologia moralis pag.* 112.

§. XXVIII.

Inter christianos etiam positum esse debet extra controuersiam, obiectum religiosi cultus esse totam *sacro-sanctam Trinitatem*, patrem, filium & spiritum sanctum. Deum enim in essentia vnum, sed trinum in personis veneramur. Nullum itaque est dubium, quin & Iesus Christus seruator noster ad obiectum cultus diuini pertineat, quod quidem quoad diuinam eius naturam, * non tantum ex iis scripturae locis patet, quibus, eum verum esse Deum, comprobari solet, quae alibi adducuntur, sed speciatim etiam ex iis, in quibus cultus religiosus illi tribuitur. conf. *Exod. XXIII, 20. 21.* collat. cum *1 Cor. X, 4. 9. Ps. II, 12. Ioan. V, 23. VIII, 30. XV, 7. XVI, 23.* vt reliqua nunc mittam, quibus idem comprobari potest, argumenta.

* Antitrinitsrii hic se in omnes vertunt partes. Plerique tamen distinguunt inter cultum *inuocationis & adorationis.* Illo dicunt filium Dei posse adfici, vt scilicet preces nostrss Deo offerat. Sed si Christum habent pro mero homine, cultus ille inuocationis eodem tandem redibit, quo inuocatio sanctorum apud pontificios, mutandus scilicet in venerationem mere ciuilem, vt ab idololatriae crimine se liberent. Nec concipi potest, quo pacto merus homo inuocari queat, vt preces nostras ad Deum deferat. Sin vero pro vero Deo habendus est Christus, conuenit illi sane, vel fatentibus Socinianis, cultus adorationis.

§. XXIX.

Sed de humana Christi natura cumprimis disputari solet, an & haec ad obiectum cultus religiosi pertineat? * Quod vt recte intelligatur, neutiquam nos quaerere, obseruandum, an aliud quid praeter Deum possit cultus religiosi esse obiectum? hoc enim prorsus negamus: sed quaestio haec est: an alia, quam diuina natura, religiose possit coli? Praeterea humana Christi natura non hic consideratur absolute, absque diuina natura, sed prout per vnionem personalem arctissime cum ea vnita est. Et ita spectata humana Christi natura, pertinet omnino ad obiectum cultus diuini, & quidem, vt nonnullis loqui placet, non tantum vt *obiectum quod,* sed & vt *obiectum quo,* hoc est, non tantum Christus, prout in eo diuina atque humana est natura, sed ipsa quoque humana natura cultu religioso prosequenda est.

* Obseruandum hoc est contra quosdam Pontificios, qui humanam Christi natursm, non cultu λατρείας, sed δουλείας siue ὑπερδουλείας, colendam statuunt. Reformatae quoque

ecclesiae

ecclesiae quidam doctores hac de re inter se dissentiunt, vid. GISBERTVS VOETIVS, *disp. select. part.* 1. *pag.* 520. *seqq.* FRIDERICVS SPANHEMIVS, *dub. euangel. part.* 2. *pag.* 452.

§. XXX.

Atque ita se rem habere, sequentibus probari solet rationibus: primo, ex vnione personali, duarum naturarum in Christo, per quam humana Christi natura, iisdem praedita est idiomatibus, & perfectionibus, quae requiruntur ad obiectum cultus religiosi; vti sunt omniscientia, omnipraesentia, omnipotentia, & reliquis. Deinde, quia diserte idem testatur scriptura sacra, *Es. XLV, 23.* collat. *Rom. XIV, 11.* add. *Ioan. V, 22. 23. Phil. II, 9. 10. 11.*

§. XXXI.

Spiritum sanctum itidem obiectum cultus religiosi constituere, non tantum ex eo patet, quod idem cum patre & filio verus Deus est, sed ex eo quoque, quod & illi in scriptura sacra diserte cultus religiosus vindicatur; vt *Es. LXIII, 10. cap. VI, 3.* collat. cum *Actor. XXVIII, 25.* conf. & *2 Cor. XIII, 13. Apoc. I, 4.* Taceo, quod idem ex formula baptismi constet, qua baptizari iubemur non tantum in nomine patris & filii, sed & spiritus sancti. In cuius autem nomine baptizamur, illi etiam debemus cultum religiosum. Vnde apparet, quantopere fallantur, * qui nullum in scriptura sacra de spiritu sancto religiose colendo aut mandatum, aut exemplum, aut indicium extare, contendunt.

* Arminianis haec sententia tribui solet. vid. AEGIDII STRAVCHII *theolog. moral. p.* 116. & 117. Respondet quoque idem auctor *pag.* 119. ad quaestionem, an omnes tres personas, tribus distinctis vicibus & continuata serie adorare seu colere liceat? recteque docet, posse id omnino fieri, si abusus absit. Deprehenditur enim eiusmodi quid in verbis Christi, *Ioan.* XIV, 13. vt & in institutione baptismi, vbi distincte trium personarum fit mentio, *Matth.* XXVIII, 19. item in δοξολογίᾳ priscis ecclesiis vsitata. Contineturque in eiusmodi formulis saltem trinitatis confessio, neutiquam personarum, aut cultus separatio. Non itaque caussam habet praegnantem IO. FORBESIVS, cur eiusmodi preces improbet, *instruction. historico-theolog. pag.* 39.

§. XXXII.

De obiecto ergo cultus diuini cum constet, nunc de re ipsa dicendum. Absoluitur nimirum omnis cultus Numinis internus amore, vti antea dictum est. Amoris autem istius cum diuersae velut species sint, & actus, adeoque diuersi inde resultent adfectus, diuersis quoque partibus cultus Numinis internus constat.

§. XXXIII.

Nimirum, notum est, alium esse amorem *complacentiae*, alium *concupiscentiae*, & illum iterum vel *amicitiae*, vel *obedientiae*. * Si Deum amemus amore concupiscentiae, vt centrum omnis nostrae felicitatis, oritur

oritur inde specialis illa dilectio, quae κατ' ἐξοχὴν *amor Dei* dicitur. Si amore amicitiae Deum amemus, & in eo speciatim rationem habeamus summae eius non tantum perfectionis & praestantiae, sed & potentiae ac iustitiae, oritur inde *veneratio*, seu *reuerentia*, vel quod perinde est, *timor Dei.* Quod si ad amorem concupiscentiae accedat respectus ad nostra mala, simulque partim ad certum Dei auxilium, partim ad bona futura nobis a Deo promissa, oritur inde *spes & fiducia in Deum.* Denique ex amore obedientiae, ipsa oritur *obedientia*, & euitatio omnis cultus alieni, adeoque & *abnegatio sui*, cuius duas esse praecipue filias, *patientiam & humilitatem*, iam supra diximus. *

* Dictum hac de re supra *part.* 1. *sect.* 3. §. 116.

§. XXXIV.

Verum enimuero, cum in omnibus hisce amoris diuini modis, qui cultum Dei internum constituunt, conscientia adhaerentium nobis infirmitatum, nos impediat, & velut impedimentum aliquod ac obstaculum adferat, *fides specialis in Christum* redemptorem accedat, necesse est, per quam harum infirmitatum remissionem, & condonationem peccatorum impetremus. Quae quidem fides hic consideratur, prout est inter officia hominis christiani, ad quam adeo, ceu maxime insignem cultus diuini partem, lege obligati sumus.

§. XXXV.

Vt partes illas cultus interni, antea designatas, paulo accuratius consideremus, primo se offert amor seu *dilectio Dei specialis*, * quo nomine intelligimus adfectum hominis regeniti, in quo ad amorem, generatim spectatum, accedit peculiaris respectus, ad summam Dei triunius bonitatem, beneuolentiam & amorem, quo ille nos complectitur, & quem praeter alia summa maximaque beneficia, per missionem christi redemptoris declarauit, ita, vt inde concitati omnem nostram felicitatem in eius fruitione collocemus, hinc & cuncta parui faciamus, modo Deo potiamur, & magis magisque cum eo vniri cupiamus.

* Vocamus amorem seu dilectionem hanc Dei *specialem*, quia amor generalis totum cultum internum absoluit, adeo, vt timor, seu reuerentia, fiducia, &c. tantum sint modificationes amoris huius generalis. Namque amor iste generalis, pro diuersa ista modificatione, mox absolute amor, mox reuerentia, mox spes & fiducia, dicitur. De amore isto generali ex instituto & prolixe supra, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 3. §. 106. *seqq.*

§. XXXVI.

Cum de actu amoris hic nobis sermo sit, ratio patet, cur eum per *adfectum*, descripsimus. Talis autem intelligitur adfectus, qui propensionem supponit. * Adeoque lex praecipiens actum, simul prae-

cipit ipsam propensionem, cum actus propensionem supponat, vti contra propensio, quae in actum non erumpat, nomine amoris minime digna est. *

* Cum leges praecipua quadam ratione circa actus versentur, ratio constat, cur hic amor tanquam adfectus potius, seu actus, quam vt propensio spectetur. Quod ceteroquin amor Dei sit propensio habitualis, nunquam non in actum erumpens, ia n demonstrauimus, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 3. *ad* §. 111. vbi & moralistarum quorundam stultitiam, amorem, qui nunquam in actum erumpat, fingentium, explosimus. Nonnulli inter charitatem & amorem hocce discrimen statuunt, quod illa habitum potius, hic actum denotet. vid. B. IO. GVIL. BAIERI *compend. theolog. moral. part.* 3. *c.* 7. *sect.* 4. §. 1. *p.* 314. vbi GREGORIVM M. AVGVSTINVM, BERNHARDVM, aliosque, voce amoris ita vsos, ostendit. Recte quidem modo actus intelligatur, qui ex propensione habituali fluit, nec negetur, posse interdum, hanc vocem pro ipsa propensione sumi, vti supra eam accepimus.

§. XXXVII.

Specialis iste, de quo loquimur, amor Dei, reuera est *amor concupiscentiae*. Quo an amandus Deus sit, disputari equidem solet. Sed recto hoc amore eum amari, modo in Deo nostram beatitudinem ita quaeramus, vt non ad nos ipsos, sed ad Deum praecipua ratione respiciamus, iam alibi a nobis luculenter demonstratum est. *

* *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 3. §. 123.

§. XXXVIII.

Fundamentum huius amoris est summa Dei bonitas, *Matth. XIX, 17.* tum beneuolentia, ac amor eius singularis, qui se in beneficiis diuinis, maxime spiritualibus, redemptionis, illuminationis, regenerationis, iustificationis, &c. manifestat. *1 Ioan. IV, 19. Tit. III, 4. Ioh. III, 16. Ephes. II, 4. 5. Rom. V, 8.* Hisce enim homo regenitus commouetur, vt in Dei fruitione omnem beatitudinem quaerat, Deumque adeo, ceu summum bonum suum, omnis felicitatis suae fontem, iterum amore ardentissimo amet. Et in eo quidem, velut formalis ratio amoris huius consistit, quod omnem nostram felicitatem ac beatitudinem in eius fruitione collocamus. conf. *Ps. V, 12. XXXV, 9. XVIII, 2. 3.*

§. XXXIX.

Effectus huius amoris * sunt studium magis magisque proficiendi in vnione cum Deo, *1 Cor. VI, 17.* delectatio in rebus diuinis, & earum desiderium, *Psalm. XLII, 2. 3. LXIII, 1. seqq. LXXXIV, 2. 3. Es. XXVI, 8. 9.* studium seruandi praecepta diuina, *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* & denique, amor sincerus aliorum hominum, *1 Ioan. IV, 20.*

* Vt ceteroquin adfectus etiam in corpore quandam mutationem efficiunt, ita etiam spirituales, si vehementiores fuerint, id itidem efficere, supra obseruauimus, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 6. *ad* §. 40. Interim ex amore Dei, si etiam vehementior fuerit, commotiones tamen lenes potius, quam violentas, fluere, recte obseruat IVSTVS CHRISTOPHORVS SCHOMERVS: *at effectus*, inquit, *eiusmodi violenti, quales nonnisi phantasia fortis erga res visibiles parit, destruentes tantum, non roborantes corpus humanum, a vero & sancto amore Dei expectari*

expectari non debent, vt pallore, macie, febri, deliquiis &c. se prodat, sed lenes tantum, quales historiarum non primus auditus, sed grata recordatio excitare solet, vt nempe teneritudine lacrymarum, plausu manuum, gemitu, cantu &c. se exerat, prout corpore ipso ad eiusmodi effectus magis minusue dispositi sumus. Aegram quidem ab amore se profitetur spon a mystica, Cant. II, 5. sed quae conuenienter perpetuae istic allegoriae intelligenda est, nempe de aegritudine animi, seu desiderio propioris vnionis, & coelestis gaudii, non corporis sibi attracta debilitate; theol. moral. cap. 8. §. 17. *p.* 322. Ceterum, quae de amoris, quoad corpus, effectibus diximus, certo modo de reliquis etiam adfectibus, qui cultum internum constituunt, intelligenda sunt. Interim nos de moralibus effectibus praecipue hic sumus solliciti. Quod enim *loco* antea *citato diximus, adfectus spirituales ad praeclara quaeuis impellere*, id nunc speciatim in singulis hisce adfectibus ostenditur.

§. XL.

Iam quod lex diuina eiusmodi amorem a nobis exigat, probatur, primo, ex primo nostro iuris diuini principio, quia ad vnionem nostram cum Deo, & imaginis diuinae restaurationem nihil est efficacius amore diuino. conf. *1 Ioan. IV, 16. 1 Cor. VI, 17.* Deinde, idem iterum ex primo decalogi praecepto patet: *ego sum Dominus Deus tuus.* Qui enim Deum, vt suum Deum recipit, non potest non eum recipere, vt suum summum bonum. Hinc vero amor iste oritur. Sed constat quoque hocce ex summa legis diuinae, quam Christus ipse proponit, *Matth. XXII, 37.* collat. *Deut. VI, 5. X. 12. XI, 1.* Etsi enim ibi de amore generatim spectato sermo sit, hic tamen vt reliquas, ita hanc quoque amoris speciem sub se comprehendit, add. *Marc. XII, 30. Luc. X, 27.*

§. XLI.

Per *reuerentiam* seu *timorem Dei*, eiusmodi hominis regeniti intelligimus adfectum, in quo ad amorem accedit peculiaris respectus ad summam Numinis excellentiam, maiestatem, potentiam & iustitiam, prouti haec ex diuina reuelatione cognoscuntur, ex quorum consideratione homo vehementer excitatur ad honorem Deo quouis modo exhibendum, & ea omnia sedulo & sollicite cauenda & euitanda, quae Deum vlla ratione offendere possunt.

§. XLII.

Vox *timor*, cum ad Deum refertur, non vno modo sumitur. Interdum enim timor Dei, denotat totum *Dei cultum. Psalm. XXXIV, 12. Iob. XXVIII, 28.* Interdum vero adfectum quendam peculiarem, qui partem cultus interni constituit, & tum ab amore, tum a spe, & fiducia distinguitur. conf. *Prou. I, 7. Psalm. CXI, 10.* Et posteriori quidem modo hic a nobis sumitur. Sunt nonnulli, qui inter *reuerentiam & timorem Dei* discrimen constituunt, quod illa excellentiam & maiestatem Dei, hic iustitiam & potentiam pro fundamento habeat; quemadmodum & veneratio distincte in scriptura sacra commemoretur. conf.

Pſalm. XXII, 24. Nihil tamen obſtat, quo minus haec coniungamus, & ſub nomine timoris, iuxta receptam ſententiam, etiam reuerentiam ſeu venerationem comprehendamus; praeſertim cum vtriusque & venerationis, & timoris, vnus fere idemque ſit effectus.

§. XLIII.

Eſt autem reuerentia ſeu timor, de quo hic loquimur, nihil aliud quam amoris, generatim accepti, quaedam modificatio, vti & reliqui adfectus, qui bonum aliquod pro obiecto habent. Ex quo ſua ſponte ſequitur, ſermonem hic eſſe non de *metu ſeruili*, ſed *timore filiali.* * Metus ſeruilis tantum ex conſideratione poenae oritur, eſtque ab amore prorſus ſeiunctus. Tantumque abeſt, vt pro parte cultus interni habendus ſit, vt eidem potius repugnet, & hinc in ſcriptura ſacra reiiciatur. *Iob. XV, 20. 21. Sap. XVII, 11. 12. 13. 1 Ioan. IV, 18.* Timor contra filialis, qui reuera eſt amor quidam modificatus, character eſt regenitorum, ſeu filiorum Dei. *Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6.*

* Sunt, qui triplicem Numinis timorem conſtituunt, *filialem*, *ſeruilem*, *& mixtum*, ſeu *medicinalem.* vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p.* 199. Verum, quae de medicinali dicuntur, commode ad filialem referuntur. Vt vero in irregenitis & impiis tantum eſt metus ſeruilis: ita, ſi in regenitis aliquid metus ſeruilis ſuperſit, hoc pro imbecillitate reputandum, contra quam ſtrenue pugnant.

§. XLIV.

Fundamentum reuerentiae atque timoris eſt, ſumma Dei excellentia & maieſtas. *Ierem. V, 22. X, 6. 7.* Quae Numinis maieſtas, prout ex operibus naturae etiam elucescit, prolixe deſcribitur, *Iob. cap. XXXVII,* per integrum, *& ſqq.* Porro iuſtitia ſumma Numinis, *Kohel. XII, 13. 14. Eſ. VIII, 13. 14.* add. *Pſ. V, 5. 6. 7. XLV, 8. CXLV, 17.* item, omnipotentia diuina, *Gen. XVII, 1. Matth. X, 28.* add. *Pſ. CXV, 3. CXXXV, 6.* Accedit vero etiam omniſcientia diuina, *Pſal. CXXXIX, 1. ſqq. Rom. XI, 33. 34.* item omnipraeſentia, *Ier. XXIII, 23. 24. Pſal. CXXXIX, 7. 10.* & denique imperium, ac ius paternitatis, quod Deo in omnes homines competit. *Mal. I, 6. Pſ. II, 11. Epheſ. III, 15.*

§. XLV.

Et haec quidem omnia ad reuerentiam ac timorem Dei excitandum apta ſunt, prout ex ſcriptura ſacra cognoſcuntur. Licet enim & ratio eadem quodammodo doceat, ſummam Dei eſſe excellentiam & maieſtatem, iuſtitiam, potentiam, & ſic porro; longe tamen efficacius in ſcriptura ſacra haec proponuntur. Cognitio autem horum attributorum intelligitur, non mortua & mere ſpeculatiua, * ſed viua, efficax, & practica, vti iam ex ſupra dictis conſtat.

* Videas enim homines, qui multa de iuſtitia, omnipotentia, omnipraeſentia Dei loquuntur, diſputant, commentantur, qui vita tamen moribusque demonſtrant, nullam in ſe eſſe reuerentiam, nullum timorem Numinis.

§. XLVI.

§. XLVI.

Effectus huius timoris sunt promptitudo ad honorem Deo quovis modo exhibendum, *Psalm. II, 11.* & sollicita peccatorum euitatio. *Prouerb. VIII, 13. XVI, 6.* Accedit porro poenitentia seria, si forte praeter spem & expectationem nostram Deum offendimus, *Ps. CXXX, 4.* item, ne res creatas vllas timeamus, cum solus Deus timendus sit, *1 Petr. III, 14. 15. Matth. X, 28.*

§. XLVII.

Deum ita timendum esse, probatur iterum ex primo nostro iuris diuini principio. Qui enim in vnione cum Deo, & restauratione imaginis diuinae proficere cupit, eum necesse est, vt peccata quaeuis quam diligentissime euitet, quod praecipue fit per verum, & filialem Dei timorem. Peccata enim sunt, quae nos a Deo separant, adeoque vnioni cum Deo vel maxime obstant. *Es. LIX, 2.* Patet quoque idem ex primo decalogi praecepto. Si enim Deum verum pro nostro Deo habere cupimus, necesse est, vt magnitudinem eius, maiestatem, iustitiam, atque potentiam, cognoscamus. Inde vero oritur timor Dei. Accedunt denique scripturae effata luculentissima, quibus timor Numinis nobis iniungitur & commendatur, *Psalm. II, 11. Mal. I, 6. Phil. II, 12. 1 Petr. II, 17.* & alia, ex praecedentibus repetenda.

§. XLVIII.

Spes & fiducia, erga Deum, est adfectus hominis regeniti, in quo ad amorem concupiscentiae accedit firma persuasio de bonis spiritualibus & temporalibus, praesertim aeterna beatitudine, iuxta ordinem a Deo praescriptum consequendi, vnde & animus in Deo, ceu auctore omnis boni, & liberatore ab omni malo, firmiter acquiescit, homoque promptus & alacris redditur, ad incommoda quaeuis, praesertim si ad diuini Numinis gloriam promouendam subeunda sint, libenter suscipienda, & patienti ferenda animo.

§. XLIX.

Spem atque fiduciam erga Deum coniungimus, etsi ab aliis separentur, quia fiducia nihil aliud est, quam amplior gradus spei. Quemadmodum & quae alibi de hisce adfectibus diximus, * hic suo modo locum inueniunt. Cur vero spem & fiduciam *hominis regeniti* adfectum diximus, iam ex iis, quae supra obseruauimus patet. Vt enim in irregenitos, nec amor verus Dei, nec reuerentia ac timor cadit, ita spes illorum vana est, non viua, sed mortua, etsi plurimi per spem quandam & fiduciam imaginariam, se ipsos decipiant. conf. *Iob. XI, 20. 1 Petr. I, 3.*

* *part. 1. cap. 1. sect. 6. ad §. 19.*

§. L.

Per ſpem, amorem concupiſcentiae modificari, res ipſa docet. Namque pro obiecto itidem habet bonitatem, & benignitatem Numinis. * Sed accedit perſuaſio firma de bonis quibusuis, quae ſperare fas eſt, a Deo facile impetrandis. Quae perſuaſio nititur experimentali cognitione, bonitatis, veracitatis, & omnipotentiae diuinae, *Eſ. XXVI, 3.4. Pſalm.XXXVI, 8. ſeqq. LXXXIV, 12. 13. CXXX, 7.* add. *Pſ.LXXI, 14. Rom. VIII, 25. 2 Cor. I, 10. Ebr. VI, 11.*

* Res ipſa itaque docet, quod in ſolum Deum ſpes ſit collocanda, quem & pro obiecto ſpei ſcriptura aſſignat, *Pſal.* LII, 10, *Eſ.* L, 10. *Hoſ.* XII, 7. 1 *Tim.* IV, 10. Sed hoc iam patet ex iis, quae generatim de obiecto cultus religioſi diximus. Hinc ſpeciatim in ſingulis eius partibus hoc repetere, ſuperuacaneum duximus. Interim de obiecto ſpei prolixe agit SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 7. §. 22.*

§. LI.

Obiectum itaque ſpeciale ſpei, ſunt bona a Deo impetranda, praecipue quidem ſpiritualia, tum & temporalia, ſed iuxta ordinem diuinum. vid. *Matth. VIII, 2. Phil. I, 23.* Non tantum vana, ſed ſtulta, & impia ſpes eſt, quae ordine diuino non nititur. Praecipuum autem ſpei obiectum eſt, vita aeterna, ſed itidem ſecundum ordinem a Deo praeſcriptum, obtinenda. *Rom. VIII, 23. Tit. II, 13.* add. *1 Cor. I, 7. Phil. III, 20. 1 Theſſ. I, 10. 2 Petr. III, 12. 13. Ebr. IX, 28. XI, 10.*

§. LII.

Quod ſi tantus ſpei gradus adſit, vt de bonis neceſſariis impetrandis, & liberatione ab omni malo, nulli dubitemus, adeoque placide in voluntate Dei acquieſcamus, vocatur ſpeciatim *fiducia.* * Quae, vti ſoli Deo debetur, *Prouerb. III, 25. 26.* ita vt omni tempore, etiam in aduerſis, ea inſtructi ſimus, par eſt. *Pſalm. LXXI, 5. 6. LVII, 2. Phil. IV, 12.* Nititur autem haecce fiducia, itidem ſapientia diuina, *2 Petr. II, 9.* omnipotentia, *Rom. IV, 21. 2 Tim. I, 12. Epheſ. III, 20.* & bonitate. *Pſalm. XIII, 6. XXXVI, 8. Ebr. XIII, 5. 6.*

* Haec eſt fiducia generalis, a qua ſpecialem iſtam, quae tertium fidei iuſtificae gradum conſtituit, diſtinguimus.

§. LIII.

Quod lege diuina ad ſpem hancce & fiduciam erga Deum obligati ſimus, ex primo iterum iuris diuini principio conſtat. Cum enim Deo nihil gratius ſit, quam ſpes & fiducia in illum collocata, cum vel maxime ad honorem Deo debitum illi exhibendum hoc pertineat, manifeſtum eſt, quod & hac ratione in vnione cum Deo, & imaginis diuinae in nobis reſtauratione, proficere queamus. conf. *Pſ. II, 12. XXXIV, 9. LXXXIV, 13. Prouerb. XVI, 20.* Idem & ex primo decalogi praecepto patet,

patet. Qui enim omnem in Deo fiduciam collocat, is hoc ipſo demonſtrat, quod Deus ſit ſuus Deus. conf. *Pſ. LXXI, 12. 14.* Hinc & *Eph. II. 12.* de ethnicis dicitur, eos, cum non habuerint ſpem, fuiſſe ſine Deo. Accedunt dicta alia, in quibus idem diſerte nobis iniungitur. conf. *Pſal. XXVII, 14. XXXVII, 7. Prouerb. XX, 22. Tit. II, 12. 13. 2 Petr. III, 11. 12.* & de *fiducia* ſpeciatim, *Pſ. LXII, 9. Prouerb. III, 5. Eſ. XXVI, 4.*

§. LIV.

Obedientia erga Deum, eſt eiusmodi hominis regeniti adfectus, in quo ad amorem * accedit reſpectus ad dependentiam noſtram a Deo triuno, ita vt eum ceu dominum noſtrum & patrem veneremur, omnesque motus noſtros internos & externos, ad eius voluntatem componamus, ſiue haec facienda praecipiat, ſiue omittenda vetet.

* Amorem complacentiae, in amorem amicitiae & obedientiae iam ſupra diuiſimus, *part. 1. cap. 1. ſect. 3. §. 121.* conf. & §. 122. Idem innuere videntur, qui amorem Dei in *affectiuum* & *effectiuum* diſtinguunt. quae tamen quo ſenſu capienda ſit diſtinctio, itidem dictum, *part. 1. cap. 1. ſect. 3. ad* §. 111. Ceterum cum obedientia iſta in omni virtutum exercitio conſpiciatur, ratio patet, cur inter characteres & proprietates virtutis eam retulerimus, *part. 1. cap. 1. ſect. 3. §. 131.*

§. LV.

Obedientiam hic intelligimus *internam*, quae certam animi diſpoſitionem, & adfectum denotat, ex qua tamen *externa*, qua actus omnes legi diuinae conformes reddere annitimur, non poteſt non fluere. Ab *ea*, regeniti dicuntur, τέκνα ὑπακοῆς, *1 Petr. I, 14.* add. *Rom. VI, 16. ſeqq.*

§. LVI.

Reſpectus ille ad dependentiam noſtram a Deo, partim pertinet ad regnum naturae, partim ad regnum gratiae. Quod ad regnum naturae attinet, dependemus a Deo, per creationem & conſeruationem. *Actor. XVII, 24. 28.* add. *1 Paral. XXIX, 11. 12.* Quoad regnum vero gratiae per redemptionem. *1 Petr. I, 17. 18. Eph. II, 10.*

§. LVII.

Oritur inde illa *ſubiectio voluntaria*, qua agnoſcimus non tantum nos obſequi Deo debere, ſed promti etiam ad hoc paratique ſumus, idque lubenti animo *Eph. VI, 6. Coloſſ. III, 23. Rom. VII, 22. Pſalm. XL, 8. 9.* conf. & *1 Petr. V, 2. Matth. IV, 20.* Haec eſt προθυμία τοῦ θέλειν, *2 Cor. VIII, 11.* vnde diligens inueſtigatio illorum, quae Deo placere poſſint, *Epheſ. V, 10. Rom. XII, 2.* & conſtantia in exequendis Dei mandatis, *Pſ. XL, 7.* collat. cum *Exod. XXI, 5. 6.*

§. LVIII.

Ipſa obedientia conſiſtit in conformatione actuum omnium, cum voluntate Dei, & quidem pro hodierno hominum ſtatu, euangelica.

Ea

Ea enim obedientia, quam lex requirit, * hodie iuxta tenorem legis a nemine praeſtari poteſt. Voluntas Dei, iuxta doctrinam euangelii, in eo conſiſtit, vt non tantum media ſalutis ad vires ſpirituales in nobis reſtaurandas rite adhibeamus, ſed &, vt, poſtquam reſtauratae ſunt, per eas ad legem diuinam, ceu normam & regulam vitae noſtrae nos totos componamus, certa fiducia freti, fore vt adhaerentes imperfectiones, ob meritum Chriſti Deus nobis remittat.

* Quod conformatio haec, quoad rigorem legis, debeat eſſe *vniuerſalis, ſumma, plena, prudens*, pluribus docet SCHOMERVS, *theol. moral. cap.* 8. §. 20. *p.* 326. *ſeqq.*

§. LIX.

Cum autem lex diuina ſpiritualis ſit, adeoque internos praecipue, tum & externos actus reſpiciat, vt ſeruator docet, *Matth. V, 21. ſeqq.* palam eſt, quod & obedientia chriſtiana non tantum in externis, ſed cumprimis in internis actibus conſpiciatur. Praeterea, cum leges diuinae vel affirmatiuae ſint, vel negatiuae, duplex inde oritur obedientiae ſpecies; praeſtatio illorum, quae Deus iubet, *Exod. XIX, 8.* & intermiſſio illorum, quae Deus prohibet, *1 Petr. III, 11.* Atque vltima haec obedientiae ſpecies, maxime ſe exerit in abnegatione ſui.

§. LX.

Ad obedientiam Deo praeſtandam hominem obligatum eſſe, etſi fere probatione non indigeat, & merito ceu praecipuum iuris fundamentum ſupponatur, probari tamen ex abundanti itidem poteſt, ex primo iuris diuini principio. Qui Deo non obſequitur, eum non amat. *1 Ioan. V, 3. Ioan. XIV, 23. 24.* Qui Deum non amat, cum eo vniri nequit. Idem patet ex primo decalogi praecepto. Deus verus, Deus noſter eſt, ſcilicet & per creationem, & per conſeruationem, non minus autem per redemptionem, ergo & Dominus noſter, cui obſequi in omnibus tenemur. *Mal. I, 6. Pſalm. XCV, 3. ſeqq.* Denique & diſerte hoc a nobis exigit Deus. *1 Sam. XV, 22. 23. Deut. IV, 5. 6. Ioan. XV, 14.*

§. LXI.

Adfectus iſti, quos hactenus deſcripſimus, quiue cultum Numinis internum conſtituunt, cum maxime per *inuocationem, & gratiarum actionem mentalem,* * ſe exerant, de vtraque aliquid dicendum eſt. Inuocatio Dei mentalis eſt adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Dei indigentiae humanae, qua nos ipſos, qua alios, in ſpiritualibus pariter ac corporalibus, conſideratione, mens excitatur ad ea, quae nobis & aliis neceſſaria ſunt, a Deo ſolo per Chriſtum, iuxta ordinem & voluntatem diuinam, filiali fiducia expetenda. Gratiarum autem

autem actio mentalis, est adfectus hominis regeniti, per quem accedente ad amorem Numinis, beneficiorum diuinorum, spiritualium & corporalium, in nos aut alios, ex mera gratia per Christum seruatorem ab eo collatorum consideratione, mens ad gaudium spirituale, animique grati studium excitatur, vt Deum euehat, & extollat, eiusque celebrare quouis modo bonitatem, & aliis patefacere, gestiat.

* Inuocatio Numinis, & gratiarum actio externa, si sine interna & mentali sit, inepta est & hypocritica. Interna, etsi cum externa haud raro coniuncta sit, sine ea tamen esse potest. Et hac ratione inter internam & externam discrimen constitui solet: quod a me iam obseruatum in *dissert. de pietate philosophica seu relig. natur.* §. 32.

§. LXII.

Coniunximus haec officia, quia reuera coniuncta sunt, & se mutuo insequuntur & excipiunt, ita etiam comparata, vt quod de vno dicitur, facile ad alterum adplicari queat, licet in se considerata omnino differant. Cumque & inuocatio, & gratiarum actio intelligatur mentalis, patet, quod non tantum ad cultum Numinis pertineant, sed recte etiam describantur per *adfectus*, & quidem *hominis regeniti*, quia in irregenitis locum non habent. Est etiam vterque adfectus modificatio quaedam amoris, potestque inuocatio quodammodo ad *cupiditatem*, gratiarum actio ad *laetitiam*, aut *gratitudinem* (namque & hanc nonnulli inter adfectus numerant *) referri, quos quidem adfectus, nihil aliud, quam amoris modos esse, aliunde constat.

* vti dictum *part. 1. cap. 1. sect. 4.* §. 22.

§. LXIII.

Determinatur autem amor in inuocatione mentali per considerationem indigentiae, & nostrae & alienae. Namque aliorum, quos amant, calamitates, non minus sentiunt fideles, quam suas, ideoque & ad preces pro illis fundendas, obligati sunt. Ideoque & Christus in plurali numero nos orare docuit: *pater noster*, item, *panem quotidianum da nobis hodie &c.* Quemadmodum & Paulus inter alia precum genera etiam ἐντεύξεις, *intercessiones pro aliis*, nobis commendauit. *1 Tim. II, 1.*

§. LXIV.

Ipsa autem indigentia, cum sit aut spiritualium, aut temporalium bonorum, vtraque a Deo expeti posse, sed obseruato ordine, * qui voluntati diuinae est conueniens, manifestum est, & formula quoque orationis dominicae ab ipso seruatore praescripta, omnes condocet. Dum autem bonorum collationem petimus, subintelligitur simul ablatio malorum oppositorum, quam itidem nostra indigentia exigit.

* vid. dicta, *part. 1. cap. 5.* §. 32.

§. LXV.

Formalis ratio inuocationis consistit in mentis excitatione & eleuatione ad Deum, * cum cupiditate bona necessaria ab eo impetrandi. Cuius fundamentum est, quod Deum ceu patrem nostrum, & fontem omnium bonorum vero amore complectimur. Hinc & Christus in formula orationis dominicae Deum *patris* nomine nos compellare docuit, *Math. VI, 11.* Vnde & sequitur, quod a solo Deo bona, quibus indigemus, petenda sint, cum alius praeter Deum ea nobis largiri nequeat, & si ea hoc modo ab alio expeteremus, eum pro Deo haberemus, quae esset foedissima idololatria. Per Christum autem bona haec expetenda sunt, quia per eum solum habemus παῤῥησίαν, & aditum ad patrem. *Ebr. X, 19. 22.* add. *Eph. III, 12. Ioan. XVI, 23.* Et inde oritur filialis illa fiducia, quae cum semper in regenitis adsit, in inuocatione tamen Dei vel maxime se exerit, *Rom VIII, 15.* & cum humilitate, ex consideratione maiestatis, qua is pollet, quem inuocamus, orta, coniuncta est. conf. *Gen. XVIII, 27. Ps. CXVI, 16.*

* Quam mentis eleuationem itidem explicauimus, *part. 1. cap. 5. §. 26.*

§. LXVI.

Omnia, quae a Deo expetimus, secundum ordinem, quo Deus in dispensandis bonis suis vtitur, & voluntatem diuinam, expetenda sunt. In spiritualibus nimirum ita, vt simul media salutis ipsi rite vsurpemus. Quemadmodum enim temporalia bona hominibus largitur per media a se ipso constituta, vt oratione parum proficeret, qui non laborare, sed otio indulgere vellet; ita & spiritualia per media certa, verbum & sacramenta confert, quorum adeo vsus legitimus requiritur ab iis, qui & hic voti sui compotes fieri volunt. Cum etiam temporalia bona hominibus interdum noxia po[illegible]s sint, quam vtilia, & christianismi ac salutis aeternae impedimentum aliquod adferant, conditionate haec expetenda sunt, si Deus ea nobis prodesse intellexerit.

§. LXVII.

Gratiarum actionem itidem hic intelligimus mentalem, etsi vox ista actum aliquem externum significare videatur. Nonnulli inter *laudem, & gratiarum actionem* distinguunt, laudem vocantes, cum Deum ob maiestatem & gloriam extollimus, *Ps. LXIX, 31. Tob. II, 8.* gratiarum actionem autem, qua animum gratum ob beneficia ostendimus, *Ps. L, 23.* Qua quidem ratione laus erit fructus seu effectus reuerentiae vel timoris Dei. Nos autem de gratiarum actione nunc loquimur.

§. LXVIII.

Et ea quidem gratiarum actio, vt ex dictis constat, itidem amoris quae-

quaedam est species. Accedit vero ad amorem generatim spectatum, consideratio beneficiorum diuinorum, praecipue spiritualium, *Psalm. XCII, 1. 2. Phil. I, 10. 11.* siue ea a Deo antea expetiuerimus, siue praeter spem & expectationem nobis obtigerint, siue in nos, siue in alios fuerint collata. Vt enim pro aliis orare, ita & pro beneficiis in eos collatis, gratias agere debemus. conf. *Rom. XII, 15. 1 Tim. II, 1. 2.*

§. LXIX.

Considerantur autem beneficia diuina in gratiarum actione, prout ex mera gratia in maxime indignos, per meritum Christi conferuntur. Ad grati enim animi adfectum excitandum, & inflammandum, plurimum confert, suam probe meditari indignitatem, & quam in nobis nihil sit, quo vel minimum beneficium promereri potuerimus, adeoque propitio Numinis cuncta tribuenda fauori, quod propter Christum tot tantisque nos cumulat beneficiis. Per Christum enim benedictio Abrahami, ad omnes gentes peruenit. *Gal. III, 14.* conf. *1 Corinth. I, 4. sqq. Phil. I, 3. seqq. 1 Tim. I, 12. seqq.*

§. LXX.

Consistit itaque gratiarum actio mentalis in mentis eleuatione ad Deum, cum gaudio & veneratione, studioque gratum animum declarandi. Concurrit vtique intellectus beneficia ista diuina meditando, & nobis repraesentando, quo sensu nonnulli dicunt, primum in gratiarum actione actum esse, statuere apud animum, quod beneficium ab altero acceperimus. conf. *Ps. CIII, 2. & CXXXIX, 14.* Proprie tamen in voluntate sedem habet, vt reliqui adfectus omnes. Gaudii autem dum iniecimus mentionem, non hoc ita capiendum, ac si gratiarum actio tantum in gaudio consistat, sed quod gaudium cum ea coniunctum sit, spirituale scilicet, ex caussis quippe spiritualibus ortum. Effectus autem gratiarum actionis, studium celebrandi verbis & opere Deum ob accepta beneficia, eius bonitatem euehendi, & reliqui, per se patent.

§. LXXI.

Quod iure diuino tum ad inuocationem, tum ad gratiarum actionem obligati simus, ex illo, quod supra constituimus, iuris diuini principio, patet. Inuocatione enim Dei, & gratiarum actione, amor noster magis magisque erga Deum excitatur, vnioque adeo cum Deo, & diuinae imaginis restauratio promouetur. Patet idem tum ex primo, tum ex secundo decalogi praecepto. Ex primo quidem, quia, qui Deum verum vt suum Deum recipit, non potest non eum vt auctorem & fontem omnis boni, omniumque beneficiorum spectare, adeoque haec ab eo solo expetere, & pro acceptis, illi gratias agere. Hoc & subinde

inde Dauid rex ſanctisſimus innuit, in precibus Deum, *Deum ſuum, ſuum regem* vocando. *Pſ. V, 3. VII, 2. 4.* In ſecundo autem praecepto glorificatio nominis diuini diſerte iniungitur, quod tum precibus fit, tum gratiarum actione, aliisue modis, niſi de externa praecipue diuini nominis glorificatione ibi ſermonem eſſe velis, quae tamen internam ſupponit.

§. LXXII.

Accedunt & alia, quibus idem iniungitur, ſcripturae ſacrae oracula, & quidem quod ad inuocationem attinet, *Pſal. L, 15. 1 Tim. II, 1. 1 Theſſ. V, 17. Luc. XVIII, 1.* Quod autem ſolus Deus inuocandus ſit, iam ex iis, quae de obiecto cultus religioſi generatim dicta ſunt, patet, add. *Exod. XX, 3. ſqq. Matth. IV, 10. Rom X, 14.* De gratiarum actione idem conſtat ex *Pſalm. L, 14. 1 Theſſ. V, 18. Eph. V, 19. 20.* praeſertim pro ſpiritualibus beneficiis, *Pſalm. CIII, 2. ſeqq.* item pro temporalibus, *Pſalm. CVII, 2. ſeqq.* & denique pro bonis in alios collatis, *1 Tim. II, 1.*

§. LXXIII.

Supereſt, vt de *fide ſpeciali* in Chriſtum, ſeu cultus interni parte maxime neceſſaria, dicamus. Nec tamen indolem eius atque naturam explicabimus, quippe quod huius loci non eſt, ſed prout ad illam iure diuino obligati ſumus, eam conſiderabimus.

§. LXXIV.

Id praecipue obſeruandum, fidem illam ſpecialem, qua meritum Chriſti adprehendimus, vt remisſionem peccatorum ab illo impetremus, neutiquam vnico actu abſolui, ſed continuandam eſſe per omnem vitam, ita quidem, vt homines regeniti etiam ſemper in omni virtutum exercitio credant, Deum ſibi peccata ſua & imperfectiones, optimis etiam actionibus adhaerentes, ex gratia ob meritum Chriſti remiſſurum. Et ita propter fidem opera noſtra, etiam quae in cultu Dei interno praeſtamus, Deo placent, *Ebr. XI, 6.*

§. LXXV.

Duplici porro ratione fides conſiderari poteſt, vel vt inſtrumentum, quo meritum Chriſti adprehendimus, vel vt officium, quod ab omnibus, qui Deo placere, & illum rite colere volunt, requiritur. Non priori, ſed poſteriori modo hic a nobis ſpectatur, cum inter officia refertur, interim prior reſpectus ſemper ſupponitur, cum inde officia noſtra habeant, quod Deo placere queant. *

* De duplici hocce fidei reſpectu paſſim equidem theologi agunt: accurate tamen & luculentisſime cuncta explicat B. SCHOMERVS, *theol. moral. cap. 7. §. 1. Fides haec*, inquit, *duplici reſpectu conſideratur, vt concurrit ad iuſtificationem hominis, ſiue gratiam diuinam effectumque obedientiae & iuſtitiae Chriſti obtinendum, & vt hominem actu vel habitu ali-*

quo-

quo obedientiae ac virtutis perficit, illo respectu pertinet ad euangelium. Gal III. 12. *seqq. hoc vero ad legem. Matth.* XXIII, 23. Perinde nimirum se res habet, vt in homine, cui aliquid donatur, in quo conspicitur primum desiderium accipiendi donum, quo impellitur, vt manum extendat, tum postquam donum accepit, motus aliquis reuerentiae & grati animi in eo exiliit, acceptum beneficium aestimantis, seque illi iterum consecrantis, a quo beneficium accepit. Qui quidem actus seu motus animi diuersi sunt, reuera tamen coniuncti, cum fieri prorsus nequeat, vt non qui serio beneficium desiderauit, vehementi motu ad animum gratum declarandum incitetur, postquam istud accepit. conf. & quae supra diximus, *part.* 1. *cap.* 5. §. 7. Consideramus autem hic fidem equidem, vt virtutem, sed simul vt principium omnium virtutum, prout sine fide etiam nulla virtus Deo grata esse ac placere potest, vt per fidem meritum Christi adprehendentem ipsi demum Deo placemus, vti supra demonstrauimus. Et id euincunt rationes, quae deinceps adferuntur add. B. BAIERVS noster, *theol. moral. part.* 3. *cap.* 7. *sect.* 3. Ceterum de fide, vt virtute spectata, prolixe & copiose differit, quam antea laudauimus, SCHOMERVS, qui & de obedientia fidei tum paedagogica, tum spirituali, & quod ad hanc attinet, iterum vel actiua vel passiua, qua singulos fidei gradus, notitiam, assensum & fiduciam, §. 5. *seqq.* exponit, quae legisse, forte poenitebit neminem.

§. LXXVI.

Etenim ad fidem specialem, hoc modo consideratam, hominem obligari, ex primo iterum constat iuris diuini principio. Praeterquam enim quod fides sit praecipuum & immediatum medium vnionis cum Deo, *Ioan. III, 16.* vt per fidem etiam maxime viuamus vitam spiritualem, *Gal. II, 20. III, 11. Ebr. X, 38.* & ea, quae nos a Deo separare poterant, vincimus, *1 Ioan. V, 4. 5.* reliqua omnia, quae ad vnionem cum Deo, & diuinae imaginis in nobis restaurationem ducunt, frustra susciperentur, si sine fide essemus, sine qua nihil placere Deo potest. *Ebr. XI, 6.* Praeterea, nemo Deum amare, aut filiali timore timere potest, nisi certus sit, Deum placatum propitiumque sibi esse. At hac de re nemo sine fide certus esse potest. *Ebr. X, 22.*

§. LXXVII.

Idem constat ex primo decalogi praecepto. Cui Deus non est placatus, ille Deum vt suum Deum recipere nequit. Hinc credentibus in nouo testamento Deus promittit: *ego ero Deus illorum, Ierem. XXXII, 38.* Accedunt alia scripturae oracula, in quibus idem iniungitur. *Hoc est mandatum eius*, inquit Ioannes, *vt credamus nomini filii eius Iesu Christi &c. 1 Ioan. III, 23.* Non tantum diserte docet ibi, praeceptum seu mandatum esse a Deo, vt in Christum credamus, sed coniungitur hoc cum dilectione aliorum hominum, ut intelligamus, quemadmodum praeceptum a Deo est, vt alios homines diligamus, ita & pari ratione ab eodem praeceptum esse, vt credamus in Christum. Immo quod ad credendum in Christum obligati simus, generatim quoque ex hocce iuris naturalis principio patet, quod docet salutis obtinendae

media ab omnibus esse vsurpanda. At praecipuum ex parte hominis, salutis obtinendae medium, fidem esse, constat. conf. *Ioan. III, 16. XVIII, 3.*

§. LXXVIII.

Nititur autem fides haecce partim merito Christi, partim gratia, amore, misericordia & placabilitate Numinis. *Ephes. II, 8.* Ad cultum vero Numinis necessarium esse, vt supponamus, Deum nobis peccata nostra remittere, tam apertum est, vt ipsi etiam ethnici quodammodo hoc intellexerint. Namque & placabile Numen esse docuerunt, & varia, quibus placari possit, ipsi commenti sunt. * Sed longe rectius scriptura sacra nos hac de re informat, dum non tantum certiori fundamento Deum placabilem esse ostendit, sed veram etiam & genuinam rationem illum placandi, & remissionem peccatorum obtinendi, monstrat.

* Prolixe admodum & operose plurimis ethnicorum scriptorum in medium allatis testimoniis, quod Numen placabile sit, comprobat ROBERTVS SCHARROCKIVS, de *officiis secundum ius naturae*, *cap.* 16. *pag.* 617. *seqq.* Sed haec cognitio gentilibus parum profuit, quod veram & genuinam rationem placandi Numen ignorarent. Hinc ad ritus varios, & ceremonias, saepius ineptissimas, prolapsi sunt, existimantes, expiari iis peccata, iramque Numinis placari posse. Huc varia ista pertinent lustrationum genera, de quibus ex instituto IO. LOMEIERVS, in *syntagmate, de veterum gentilium lustrationibus.*

§. LXXIX.

Et ita quidem cum se habeat cultus Dei internus, quem per singulas partes hactenus descripsimus, & ad quem iure diuino nos obligari, ostendimus, nunc quidem facile intelligitur, quaenam eadem lege prohibeantur. Omnia scilicet ea, quae vero & genuino Numinis cultui, & quidem interno, opposita sunt. Ea paucis, eundo per summa rerum capita, indicare, nostri officii postulat ratio. In plerisque autem duo deprehendemus extrema, in quorum alterutrum prolabuntur, qui a recta via discedunt, dum alii ad securitatem proni, cultum diuinum plane negligunt, * alii contra superstitioni dediti, non recte Deum colunt, ** idque pro duplici statu, securitatis, & seruitutis, in quo omnes irregenitos constitutos esse, alibi obseruauimus.

* Nonnulli hocce vitium, *Deismum*, vocant. Ita IOAN. LAVRENTIVS LVCHESINIVS, Lucensis, in *noua copia & serie centum euidentium signorum verae fidei*, *pag.* 550. atheos a Deistis ita discernit, vt illos nullam agnoscere diuinitatem, hos agnitam nullo dignari cultu, asserat. Obseruatum id iam a me in *dissertat. de pietate philosoph seu rel. naturali*, §. 64. Posses & atheismum practicum dicere. Fieri equidem nequit, vt, qui Deum agnoscit, non etiam simul agnoscat eum cultu religioso prosequendum esse: hoc enim

enim in ipsa notione Dei continetur, & menti eam intelligenti statim se offert. Hoc tamen fieri potest, vt quis Deum esse credat, etiam cultu religioso eum prosequendum agnoscat, nec tamen illum colat. Cuius rei ratio inde petenda, quod cupiditatum, quibus agitantur mortales, ea vis sit, vt saepissime contra principia sibi adprobata, & de quorum veritate non dubitant, agant.

** Qui Deum non recte colunt, iterum non vnius sunt generis. Aut enim circa *obiectum* cultus religiosi a recto tramite aberrant, aut circa *modum*. Si circa obiectum aberretur, dum quis aliud quid pro Deo colit, quod tamen verus Deus non est, vocatur *idololatria*. Quae licet cum polytheismo, supra iam ad §. 19. notato, & idolologia, vt nonnulli vocant, plerumque coniuncta sit, adeo vt ipse polytheismus aliquando idololatriae nomine veniat, recte tamen ab eo discernitur, cum polytheismus, ac idolologia peruersum de Numine sensum, idololatria autem prauum Numinis cultum significet. Est autem idololatria vel *crassior* vel *subtilior*. Crassior est, qua gentiles, *gloriam immortalis Dei ad imagines similes hominis mortalis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium transtulerunt*; *Rom.* 1, 23. A qua crassiori idololatria magna quidem orbis pars hodie liberata est, postquam christiana religio longe lateque est propagata: quanquam plurimae adhuc supersint gentes, tenebris eiusmodi immersae. Quemadmodum vero nullum temere est rerum creatarum genus, ex quo emolumentum aut damnum ad homines redundare potest, quod non gentiles olim diuino cultu fuerint prosecuti: ita cumprimis sidera coelestia illorum in se traxerunt animos, tum splendore ac cursus perpetuitate in sui admirationem eos concitantia, tum vtilitate, quam sublunaria haec ex astris percipere sibi persuadebant, ad cultum & venerationem eos impellentia. Vt vero inter sidera sol eminet, ita & eum ceu Deum pleraeque gentes adorarunt. Hinc MACROBIVS, Graecis ac Romanis solem in tanta veneratione fuisse, dicit, vt nonnulli, omnes deorum appellationes ad vnum solem spectasse, crediderint, *Saturnal. lib.* 1. *cap.* 17. Sed de caussis, origine & progressu crassioris istius idololatriae alibi ex instituto agitur: interim conferendi GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentilium*, IOAN. SELDENVS, de *diis Syris*, PETRVS IVRIEV, in *historia critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum &c.* Gallicana lingua scripta, aliique. A crassiori ista idololatria nostra aetate parum alieni sunt pontificii, ob cultum religiosum, quem Mariae, sanctis, eorum reliquiis, imaginibus, & cruci deferunt. Enimvero in quamcunque se vertant partem, quocunque etiam modo excusare istam idololatriam velint, quibuscunque etiam vtantur distinctionibus, res ipsa docet, & experientia quotidiana, quod cultus, quem eiusmodi rebus exhibent, religiosus sit, & turpissimae idololatriae rei peragantur. Potuissent sane eadem ratione & gentiles idololatriam suam excusare, quod & a nonnullis infelici conatu tentatum est. Sed hisce immorari nolo, cum rem omnem luculenter effecerit, & ipsis pontificiorum testimoniis eos idololatriae reos egerit, IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. p.* 58. *& seqq.* vbi copiose & ex instituto hac de re disserit. Nos id potius obseruamus, non tantum directe, sed & indirecte aliquem crassioris idololatriae reum fieri posse, si quid agat, ex quo honor Deo debitus in alium redundet. Huc refero *magiam* & omnes eius species, quae fere infinitae sunt. In magia namque a daemone malo id homines expetunt, quod a Deo expetere debebant, si modo expetant, quae expetere fas est: vnde hoc ipso daemoni malo honorem tribuunt, quem soli Deo tribuere debebant. Hoc namque omni tempore, praesertim in magia, artibusque eo spectantibus egit infernalis genius, homines vt induceret, vt eos sibi tribuerent honores, quos solus Deus sibi vindicare poterat. Vnde vt ipsa magia est idololatriae species, ita cum idololatria, prout a magia distinguitur, coniunctam semper fuisse magiam, erudite probat IOANNES FILESACVS, theologus Parisiensis, in *differt. de idololatria magica*, §. 6. *fol.* 36. *seqq.* Neque tantum crassior illa magiae superstitiosae species, cum homines eum infernali genio pactum ineunt, aut sibi inire videntur, ita comparata est, sed subtilior etiam, cum quacunque ratione mediis ab infernali genio mediate aut immediate suppeditatis potius ad finem propositum consequendum, vti volunt, quam iis, quae sapientia ac benignitas Numinis praescripsit. Hinc & eodem loco habendae sunt omnes

artes

artes diuinatoriae, quippe quibus id agitur, vt ea rescifcamus, quae Deus nos fcire noluit: quo ipfo iterum Deum velut alienum affumimus, qui ea nobis praefter, quae a Deo vero expectare non audemus. Quotuplici autem ratione hac in re olim peccatum fit, fed & hodie peccetur, difcere licet ex CASPARIS PEVCERI opere, de *variis diuinationum generibus*. Et fane cum in iftis artibus diuinatoriis illicitis, nulla ratio fit, quae nobis perfuadeat, Deum ipfum intercedere, qui futura reuelet, nihil aliud fupereft, quam vt concludamus, a daemone malo hoc expectari, adeoque eidem, quae Deo debebantur, tribui. A *craffa* ifta idololatria, de qua hactenus diximus, diuerfa eft *fubtilior*, cum licet vnum verumque Deum nobis colere videamur, corde tamen aliis magis rebus adhaeremus, quam Deo, fcilicet hominibus aliis, *Ierem.* XVII, 5. *Pfalm.* CXVIII, 8. 9. CXLVI. 3. 4. aut aliis rebus creatis, per auaritiam, *Matth.* VI, 24 *Coloff.* III, 5. *Eph.* V, 5. 1 *Timoth.* VI, 17. per ambitionem, *Ecclefiaft.* X, 14. 15. 16. & denique per voluptatem, *Phil.* III, 19. Immo & ipfe diabolus interdum loco Dei colitur, non tantum craffiori modo, 1 *Corinth.* X, 20. fed & fubtiliori, *Rom.* VI, 16. Cum primis homo feipfum per prauam philautiam pro Deo colit, quae idololatriae fpecies vt omnium eft fubtiliffima, omniumque intime inhaeret animis & cordibus, ita & reliquarum fons eft & featurigo, quod ex iis, quae *part.* 1. *cap.* 1. *fect.* 4. §. 36. diximus, abunde conftat. Et ea quidem, qua hactenus diximus, ratione, circa *obiectum* cultus diuini aberratur. Iam quod ad *modum* attinet, nihil frequentius, quam vt homines verum equidem Deum colere velint, fed non ea id faciant, qua decebat, ratione. Hinc *fuperftitio* feu δεισιδαιμονία, quam THEOPHRASTVM per δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, feu *meticulofum erga Numen adfectum, in charact. mor. pag.* 47. recte definiuiffe, fupra obferuauimus, *part.* 1. *cap.* 1. *fect.* 4. *ad* §. 71. Nimirum ex metu feruili oritur fuperftitio, vnde varia homines excogitant, quibus placari Numen, & fibi propitium reddi poffe exiftimant, etfi ipfi in peccatis perfeuerent, nec veram rationem per poenitentiam & fidem in Chriftum propitium fibi reddendi Numen, ineant. Quorfum & omnis ἐθελοθρησκεία pertinet. Vnde in effectus ineptos & ridiculos paffim erumpere fuperftitionem videas. Latiffime autem fe diffundit fuperftitio, per omnes non tantum interni, fed & externi cultus partes, immo per omnia officia, quae homo tum erga feipfum, tum erga alios, praeftare debebat; fed maxime in cultu externo, & certorum rituum ac ceremoniarum obferuatione confpicitur. Diuerfimode etiam pro diuerfis hominum ftatibus ciuili, ecclefiaftico, oeconomico fe exerit. Vnde, fi quis ad fpecialia defcendere vellet, ampliffima variarum obferuationum ei enafceretur copia. conf. & IOAN. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. pag.* 218. *feqq.* & quas diximus in differt. *de pietate philof. feu relig. natur.* §. 71.

§. LXXX.

Id ftatim confpicere licet, fi amorem Dei fpecialem, ad quem lege diuina homo obligatus eft, confideremus. Alii namque, fcilicet, qui in ftatu fecuritatis conftituti funt, in eo peccant, quod de Deo amando prorfus non fint folliciti. Amore rerum huius mundi ita irretiti funt, vt de amore Dei non cogitent. Omnis vero intermiffio amoris diuini, reuera eft odium Dei. Amor enim & odium hic ita fibi inuicem oppofita funt, vt qui Deum non amat, eum merito odiffe cenfeatur. conf. *Matth. VI, 24.* Hinc & Iudaei dicebantur odiffe patrem, quia eum non amabant, *Ioan. XV, 23.* Et licet in Deo nullum odii obiectum videatur inueniri poffe, impii tamen non Deum, qua Deum, fed in Deo id, quod fuis cupiditatibus maxime repugnat, quod legiflator eft, & iuftus

iustus iudex, & peccatorum vindex acerrimus, odio, etsi interdum ita occulto, vt ipsimet hoc vix deprehendant, prosequuntur.

§. LXXXI.

Rursus, qui in statu seruitutis degunt, & superstitioni dediti sunt, Deum quidem sibi amare videntur, sed amore seruili, & impuro. Cuius quidem amoris impuri diuersi dantur gradus, dum alii propter bona temporalia Deum amant, alii propter spiritualia, ita quidem, vt in hisce suam beatitudinem ac felicitatem, vel tantum vel primo loco quaerant: interim omnes istas amoris species, inter ea, quae vero & genuino Dei amori repugnant, merito referimus. At si quis Deum primo & praecipuo loco, suam tamen simul in Deo beatitudinem quaerat, eum amorem minime illicitum esse, alibi iam demonstrauimus. *

* *part.* I. *cap.* I. *sect.* 4. *ad* §. 123. vbi hac de re ex instituto dictum.

§. LXXXII.

Contra legem diuinam, quae reuerentiam seu timorem Dei iniungit, pariter duplici ratione peccatur. Primo per *contemptum Dei*, quo se crimine illi praecipue obstringunt, qui in statu securitatis constituti sunt, qui suo arbitrio viuunt, ac si aut Deus non esset, aut ille nec iustus esset, nec omnipotens, adeoque peccata illorum punire nec vellet, nec posset, vt impius ille iudex, *Luc. XVIII*, 2. Deinde per *metum* Numinis *seruilem*, qui recte *superstitionis* nomine insignitur, sumpta voce in specialiori significatione. * Ceteroquin enim interdum omnis cultus Dei falsus, superstitio vocatur.

* iuxta ea, quae diximus *ad* §. 80.

§. LXXXIII.

Quemadmodum autem ipse status securitatis & seruitutis, in quo homines constituti sunt, suos habet gradus, ita & de ipso Numinis contemptu, pariter ac superstitione, censendum. Nonnulli namque subtiliori ratione per securitatem peccant, dum externo cultu contenti, & forte crassiorum peccatorum euitatione, Deum se timere putant, quem tamen reuera non timent. Alii contra, palam spretis omnibus honestatis ac pietatis vinculis, Deum se non colere, nec vlla eius cura tangi, testantur. Idem & de superstitione dicendum. Nonnulli seruili metu praediti sunt, sed manent tamen intra limites cultus externi a Deo probati; alii contra cultum a Deo non probatum superstitiose sequuntur, siue ab aliis introductum, siue ab ipsis excogitatum, quae superstitio specialiori ratione ἐθελοθρησκεία dici potest, ex *Coloss. II*, 23.

§. LXXXIV.

Quae cum spe & fiducia in Deum collocanda pugnant peccata, eodem modo se habent, & ex iisdem fere progignuntur fontibus.

In illis namque, qui in ſtatu ſecuritatis conſtituti ſunt, aut *nulla ſpes* eſt, aut *ſpes peruerſa*, cum homines ea ſperant, quae ſperanda non ſunt, e. g. abſolutam felicitatem in temporalibus, vel cum aliquid absque diuini ordinis obſeruatione ſperant, vt cum aeternam ſalutem ſperant absque poenitentia & fide. Et haec ipſa quoque eſt *ſpes mortua*, cum tamen ſpes chriſtianorum viua eſſe deberet, *1 Petr. I, 3.* Mortua autem ſpes non tam ſpes, quam falſa eſt perſuaſio, de obtinenda aeterna ſalute, cum tamen mediis ad eam conſequendam neceſſariis, vti nolimus. Cum itaque vera ſpes & viua ſit, & efficax, patientiam aliasque virtutes progignet, haec contra mortua eſt & inefficax, nullos plane fructus ferens.

§. LXXXV.

Eadem ſpes peruerſa & mortua in illis etiam ſaepiſſime reperitur, qui in ſtatu ſeruitutis degunt, quippe qui vana cultus externi ſpecie ſeipſos facile decipiunt. Subinde tamen in his quoque adeſt *deſperatio*, *dum ſpem omnem conſequendae ſalutis ipſimet abiiciunt, & ad violenta quaeuis facile prolabuntur. Cuius quidem deſperationis, pro diuerſitate opinionis, de difficultate bonum aliquod impetrandi, aut euitandi imminens malum, diuerſi ſunt gradus. conf. *Ephеſ. II, 12. 1 Theſſ. IV, 13.* add. *Gen. IV, 13. 14. 2 Reg. VII, 2. Matth. XXVII, 5.*

* Lucem hic dabunt, quae de voce *deſperationis* ſupra monuimus, *part. 1. ſect. 6. ad §. 19.*

§. LXXXVI.

De fiducia erga Deum eadem dici poſſunt. Haec *peruerſa* eſt & *praepoſtera*, cum quis ob vſum mediorum externorum, vel cultum externum Deo confidit, cum tamen animus reuera a Deo ob incredulitatem alienus ſit. Stultam eiusmodi fiduciam in Iudaeis grauiſſime reprehendit Ieremias, *cap. VII, 4.* add. *Mich. III, 11.* Eodem loco habendi, qui non in Deo, ſed in rebus creatis, propriis viribus, opibus, ſapientia, aliis hominibus, fiduciam ſuam collocant. *Prouerb. III, 5. Pſ. XLIX, 7. Ier. XVII, 4. XLII, 11. Eſ. XXX, 12. 13. XLVII, 10.* Rurſus tamen & *fiduciae defectus*, merito in vitio ponitur, & hinc orta titubatio, angorque animi, *Iud. VI, 13. Pſ. LXXVII, 4. 7. 10.* add. *Eſ. XLIX, 14. Ebr. X, 35.*

§. LXXXVII.

Obedientiae, quam Deo praeſtare debemus, repugnat *inobedientia*, *& obedientia peruerſa* vel *inepta*. Illa ex ſtatu ſecuritatis fere fluit, haec ex ſtatu ſeruitutis. Eſt vero inobedientia vel *ſpontanea*, vel quodammodo *inuita*. Inuitam vocamus, cum ex ignorantia admittimus, quod admittere non debebamus, quae magis aut minus excuſanda eſt, pro diuerſis gradibus & conditione ignorantiae. conf. *Luc. XII, 47.*

Spon-

Spontanea etiam suos gradus habet, & generatim *παρακοὴ* vocatur, *Rom. V, 19.* Alias & inobedientes vocantur *ἀνυπότακτοι*, *1 Tim. I, 9* & *ἀπειθεῖς Tit. III, 3.* Tales sunt, qui suis potius obediunt cupiditatibus, quam Deo. Hoc enim quamprimum homo facit, inobediens est erga Deum. vid. *Rom. II, 8. VI, 16.* Et isti quidem sunt, qui obediunt satanae, *Ioan. VIII, 44.* mundo, *Rom. XII, 2. Ephes. II, 2.* carni, *Phil. III, 19.* hominibus magis quam Deo, *Actor. IV, 19.* add. *Matth. XV, 3. 6. 9.*

§. LXXXVIII.

Est porro inobedientia iuxta quosdam, vel *totalis*, vel *partialis*. Illa est, qua quis in omnibus praeceptis diuinis est inobediens: haec est, quando quis in quibusdam obediens, in aliis inobediens esse videtur Reuera tamen omnis inobedientia, saltem indirecte totalis est. Qui enim vnum praeceptum migrat, totam legem violat. *Iac. II, 10. 11.* Cuius rei ratio tum ex natura legis, tum ex indissolubili virtutum omnium nexu, de quo alibi dictum, * repetenda.

* *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 142.*

§. LXXXIX.

Obsequium *peruersum & ineptum* est, quo quis ea, quae Deus non vult, aut eorum quae vult, opposita, facit, opinione falsa ductus, ac si Deus ea praecepisset. De priori vide *Es. I, 12.* it. *LVIII, 3. 5.* de posteriori *Ioan. XVI, 2.* Hominum superstitioni deditorum, proprium esse, obsequio peruerso ac inepto Deum colere, per se patet.

§. XC.

Inuocationi Numinis mentali itidem partim intermissio inuocationis, partim peruersa inuocandi Deum ratio, opponitur. Intermissionem inuocationis, in hominibus in statu securitatis, praesertim crassioris degentibus, obseruare licet. Loquitur de illis rex sanctissimus Dauid, *Ps. XIV, 4.* Quod si enim vel maxime totum cultum internum ibi intelligas, inuocatio tamen, speciatim sic dicta, includitur.

§. XCI.

Quoad modum inuocationis peccant, qui in actu externo inuocationem constituunt, mentalem ab orali separantes; qui Deum inuocant, sed non in spiritu & veritate, absque fide, in impoenitentia perseuerantes, *Es. I, 15.* & denique, qui ordinem diuinum non obseruant, temporalia absolute, & spiritualia absque mediis legitimis & a Deo praescriptis, concupiscendo; & sic porro. Quae quidem in hominibus superstitioni deditis fere obseruare licet. De obiecto quae moneri solent, iam ex iis, quae generatim de obiecto cultus religiosi docuimus, constant.

§. XCII.

Gratiarum actioni repugnat ignoratio, obliuio, contemptus beneficiorum diuinorum. *Deut. XXXII, 4. 5. 6.* add. *Num. XI, 4. sqq. Psal. CVI, 25. seqq. 1 Cor. X, 10.* Non minus grauiter peccant, qui beneficia diuina sibi collata, aut sibi ipsi suaeque sapientiae, potentiae, diligentiae, aut aliis hominibus, rebusque creatis imputant: aut, qui temporalia quidem, minime autem spiritualia, grato animo agnoscunt; aut denique, qui diuina vtcunque agnoscunt beneficia, sed parum iis mouentur, & in gratiarum adeo actione tepidi sunt, immo frigidi. In quibus hominum generibus, secundum statum, aut securitatis aut seruitutis consideratis, haec similiaue, maxime conspicua sint peccata, ex dictis fere colligere licet.

§. XCIII.

Fidei denique specialiter sic dictae opponitur *incredulitas*, qua quis non credit in Christum, tanquam mediatorem suum, nec remissionem peccatorum per eius meritum, eo quidem modo, ac ordine, quo debebat, desiderat. Idque cum ex variis contingere queat caussis, non vna quoque incredulitatis velut species est. Nonnulli ex ignorantia non credunt; alii, etsi credere sibi videantur, ob errores tamen grauissimos, quibus mens eorum circumsepta est, non recte credunt; alii rursus falsa fidei specie seipsos decipiunt, fidem sibi fingentes, quae cum vita impia & peccatis proaereticis consistere queat, alii aliter in deuia hic rapiuntur & praecipitia, grauissimis se obstringentes peccatis.

§. XCIV.

Ceterum, cum adfectus isti, animique motus, quibus cultus Numinis internus absoluitur, per certa media excitari debeant, hominem rite officio suo satisfacturum, ad haecce, ea qua decet ratione, vsurpanda, itidem obligatum esse constat. Et hoc quidem etiam pacto occurritur dubio, quod facile alicui suboriri posset: quo pacto scilicet ad cultum internum homo obligari queat, cum adfectus, ne quidem naturales, multo minus spirituales pro lubitu excitare, in hominis positum potestate sit. Praeterquam enim quod supponamus, propensiones adfectibus hisce respondentes in regenitis adesse, in hominis etiam positum est potestate, media ad hosce adfectus producendos, alendos, fouendos, accommodata vsurpare. Et ita rectissime per legem diuinam ab eo hoc exigitur.

§. XCV.

Media haec vel *generalia* sunt, vel *specialia*. Media generalia sunt,

ſunt, verbi diuini lectio, eiusdemque & rerum diuinarum omnium attenta & diligens meditatio, ſacramentorum, ſpeciatim euchariſtiae, legitimus vſus, & reliqua omnia, quae vitae ſanctitati, vitaeque ſpiritualis incremento inſeruiunt, quae alibi prolixe enumerauimus. * Haec enim omnia hiſce quoque ſpeciatim adfectibus excitandis, fouendisque ſunt accommodata.

* *part. 1. cap. 5.*

§. XCVI.

Specialia ex ipſa natura, indoleque horum adfectuum, qui cultum Numinis internum conſtituunt, facile intelligere licet. Sic quod ad *amorem Dei ſpecialem* attinet, diligens praeter alia diuinorum beneficiorum, tum hominum generi vniuerſo, tum ſpeciatim nobis collatorum, plurimum ad eum excitandum confert meditatio. *Timorem* excitabit, fouebitque iudiciorum diuinorum, in quibus potentia pariter ac iuſtitia Dei ſe exerit, attenta conſideratio, ſiue vniuerſalia illa ſint, ad integras gentes, ſiue ſpecialia, ad ſingulos homines ſpectantia. conf. *Pſalm. XXXIII, 6. 7. 8. Ierem. V, 22. Luc. V, 26. VII, 16. Spem & fiduciam* alent contemplatio exemplorum, quibus patet, non derelictos, qui in Deo fiduciam ſuam collocarunt, *Eccleſiaſt. II, 10.* item recordatio documentorum prouidentiae diuinae ſingularium, quam propria cuique ſuppeditat vita, vt & promiſſionum diuinarum huc ſpectantium diligens & attenta ponderatio.

§. XCVII.

Porro ad *obedientiam* nos impellet, dependentiae noſtrae reliquarumue cauſſarum, cur Deus obſequium a nobis exigere queat, *Mal. I, 6.* itemque promiſſionum, tum generalium, tum ſpecialium, v. g. *Exod. XXIII, 25. Leuit. XXVI, 3. 4. Deut. XXVIII, 1. ſeqq. Pſalm. LXXXI, 14. ſeqq.* vt & vtilitatis, quam obedientia adferat, *1 Ioan. II, 3. 2 Petr. I, 10. 11.* meditatio; ne quid de exemplis ſanctorum virorum, angelorum, immo ipſius Chriſti, *Phil. II, 8. 9.* dicam, quae ponderaſſe, iuuabit plurimum. *Inuocationem* promouebit, indigentiae & miſeriae noſtrae praeſertim in ſpiritualibus ſollicita conſideratio, diuinae bonitatis & miſericordiae meditatio, opportunitatis, cum nos ad inuocationem excitari ſentimus, obſeruatio, & alia: quemadmodum contra diuinorum beneficiorum expendiſſe magnitudinem, eaque cum illorum carentia, ſiue ſtatu eorum, qui expertes ſunt iſtorum beneficiorum, comparaſſe, exempla denique aliorum, *Gen. XXXII, 10. Exod. XV.* per integr. *Pſ. IX. XVIII. &c.* immo ipſius Chriſti, *Matth. XI, 25. Luc. X, 21.* & quod ad alios attinet, nos membra eſſe vnius corporis, *1 Cor. XII, 13. ſeqq.* vt quod illis

obtingit, hoc nobis obtigisse merito censeamus, considerasse, ad *gratiarum actionem* concitabit atque impellet mortales.

§. XCVIII.

Media denique excitandi, augendi, fouendique *fidem*, eiusque actus eliciendi, sunt, praeter verbi diuini lectionem & meditationem, *Rom. X, 17. Ioan. XVII, 20 1 Thessal. II, 13.* misericordiae diuinae, & placabilitatis per meritum Christi diligens consideratio, *Ezech. XXXIII, 11. Luc. I, 78. Ioan. I, 20 1. Petr. II, 24.* vsusque legitimus sacramentorum, cum precibus. *Luc. XVII, 5. Marc. IX, 24.* Sine hisce itaque, quae hactenus recensuimus, mediis, cum cultus Dei internus sibi non constet, patet, ad ea legitime vsurpanda, hominem iure diuino aeque obligatum esse, ac ad ipsum cultum internum.

§. XCIX.

Vt vero ad media, cultum Numinis internum promouentia, rite adhibenda, ita ad impedimenta remouenda, iure diuino obligatus est homo. Haec iterum vel *generalia* sunt, vel *specialia*. Ad illa pertinent varia intellectus praeiudicia, & errores cum cultu interno pugnantes, naturae gratiam imitantis fallacia, amor rerum huius seculi inordinatus, praepostera aliorum imitatio, conuersatio cum improbis, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quae omnia euitanda sunt summo studio, si quis legi diuinae, de cultu Numinis interno satisfacere velit.

§. C.

Quod ad specialia attinet, & primo quidem, quae *amori speciali* Dei obstaculum ponunt, plurima quidem ea sunt, sed cumprimis incautus rerum mundanarum vsus huc pertinet. Quo magis enim seculi deliciis, indulgendo iis, quae voluptatem, auaritiam, ambitionem, irritare poterant, homo irretitur, eo minus suauitatem amoris Dei, beneficiorumque diuinorum sentit. Quemadmodum contra euenire solet, vt quo magis diuini amoris suauitatem sentit, eo minus ad palatum sint, deliciae huius seculi. Quod si ergo incaute in rerum huius mundi vsu versetur, non tantum obstaculum ponet amori Dei, sed omnino contingere potest, vt omni amoris diuini sensu amisso, totus tandem mundi huius deliciis immergatur, vnde tandem mors spiritualis, *Iac. I, 14. 15.*

§. CI.

Reuerentiae, seu *timori Dei* obstaculum ponunt, vilipendium iudiciorum diuinorum, dum poenas aut integrarum gentium, aut singulorum hominum, caussis potius naturalibus, vel moralibus, quam iustitiae diuinae, mortales tribuunt: profana ratiocinatio de immortalitate

tate animae, de nouissimis, de aeterna fidelium beatitudine, & infidelium aeterna damnatione; stulta persuasio, de peccatorum successu & impunitate, ac si nunquam punienda sint, quia non statim puniuntur, conf. *Ps. L, 21.* virium suarum fiducia, cum quo plus homo sibi ipsi tribuit, eo minus tribuat Deo; vnde superbi, & improbi contemptores Dei, haud raro coniunguntur, aut nomina eorum inter se permutantur, conf. *Ps. CXIX, 31. 53. 69. 78. 85. Mal. III, 15.* Accedit quandoque incauta philosophiae tractatio, & librorum ad securitatem ducentium lectio, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Et haec quidem omnia, dum vitae securitati fauent, vero Numinis timori impedimenta maxima afferunt.

§. CII.

Quemadmodum vero & superstitio timori Dei repugnat, quippe qui filialis esse debet, ita non minus, quae ad eam ducunt, euitanda sunt. Talia sunt: inconsultus & ineptus rerum creatarum metus, ac si nobis nocere sine Numinis voluntate, vel sua nobis subtrahere beneficia possint; qui quidem metus inter caussas idololatriae a nonnullis rectissime refertur; auaritia, cuius inter alia effectus est haud infrequens, vt res creatas vltra quam decet, homines timeant; ignorantia in rebus naturalibus & spiritualibus, per quam contingit, vt rebus creatis, e. g. spiritibus, vim tribuant maiorem, quam qua reuera gaudent, idque vel cum abnegatione diuinae prouidentiae; librorum ad superstitionem ducentium lectio, & reliqua.

§. CIII.

Spei & fiduciae impedimenta sunt: nimia fiducia sui, aut potius imbecillitatis & infirmitatis propriae ignorantia, quae efficit, vt interdum magis ad nos ipsos, quam ad Deum respiciamus; nimia aestimatio rerum creatarum, praesertim aliorum hominum, per quam ad illos potius, quam ad Deum in calamitatibus & angustiis nostris nos conuertimus; rerum spiritualium & aeternarum vilipendium, vnde contingit, vt caduca potius & peritura expetamus, quam aeterna, quod peruersae spei est proprium; status sui, qua vitam spiritualem ignorantia, vnde per spem mortuam, plerique se decipiunt, &c.

§. CIV.

Obedientiae impedimenta sunt: ignoratio caussae, quae nos praecipue ad inobedientiam impellit, quae est philautia praua, cum suis filiabus, ambitione, auaritia, & voluptate; ignoratio legis, cum eam de operibus externis saltem homines intelligunt, aut tam exactum obsequium exigere, sibi non persuadent; falsa persuasio de impossibilitate obsequii, aut nimia difficultate, prout illud ab hominibus regenitis requi-

requiritur; ſpes impunitatis, & felicitate improborum confirmata, *Pſal. LXXIII, 13. ſeqq.* praeiudicium auctoritatis humanae, & hinc orta procliuitas imitandi dicta & facta aliorum, ſine ſufficienti examine; promptitudo obſequendi hominibus etiam in illicitis, & quae reliqua ſunt, eiusdem generis.

§. CV.

Inuocationis mentalis obſtacula ſunt: propriae miſeriae, praeſertim in ſpiritualibus ignoratio; beneficiorum diuinorum vilipendium; curae huius ſeculi, quibus animus diſtringitur, & eleuatio mentis impeditur, quae tanto perículoſiores ſint, cum ſub ſpecie neceſſitatis, honeſtatis, &c. nos fallunt; tentationes variae per prauas aut alienas cogitationes, a mundo, diabolo, aut carne noſtra profectae. Sic & *gratiarum actionis* impedimenta ſunt, beneficiorum diuinorum in nos collatorum obliuio; eorum ignoratio, praeſertim ſi ad alias cauſſas, quam ad Deum, ea referamus; ſpiritualium beneficiorum vilipendium; immoderata cupiditas temporalium, qua contingit, vt dum ſemper plura aut maiora concupiſcunt homines, ea, quae acceperunt, in minimis ponant, & fere pro beneficiis non reputent.

§. CVI.

Impedimenta fidei praeter mediorum neglectum eadem fere ſunt, quae poenitentiam ſeu conuerſionem hominis ſufflaminant, ſummatim indicata, *Luc. XIV, 18. ſeqq.* Quae etiam quodammodo in ſingulis actibus fidei locum habent. Etenim quamdiu homo a peccatis non vult deſiſtere, non poteſt ſerio remiſſionem peccatorum per fidem a Deo expetere. Rurſus tamen ex altera parte, dubitatio de miſericordia Dei, de efficacia & vniuerſalitate meriti Chriſti, omnisque metus ſeruilis, inter impedimenta fidei quam rectiſſime referuntur.

CAPITIS TERTII
SECTIO II.
DE
CVLTV DEI EXTERNO
QVA LEGES TVM ABSOLVTAS TVM
HYPOTHETICAS.

Σύνοψις.

Ordo dicendorum, §. I.
cultus Dei externus, ſecundum leges abſolutas, in quo conſiſtat? §. II.
Exerit ſe tum verbis, tum factis: quo pacto de rebus diuinis loquendum, §. III.
Nomen quoque Dei celebrandum, §. IV.

Nec

§. I.

CVm cultus Dei externus, partim absolutis, partim hypotheticis nitatur legibus, primo de illis, tum & de hisce, ordine exponemus.

§. II.

Priori modo spectatus, nihil aliud est, quam amoris diuini, seu cultus interni per verba & facta, quoties occasio tulerit, aut res ipsa postulauerit, declaratio, * vt gloria diuina hoc ipso amplificetur, & alii etiam homines ad verum Dei cultum adducantur.

 * Hoc

* Hoc si obseruetur, facile decidi quaestio potest, an cultus Dei externus ex lumine naturae demonstrari queat? Concedunt nimirum, etiam qui hoc negant, cultum internum ex lumine rationis constare, licet longe plenius & perfectius de eo scriptura sacra nos erudiat. Quod si ergo cultus externus ita accipiatur, prout hic innuimus, sane non potest non ex cultu interno fluere. Hoc vtique ratio ipsa dictitat, Deum minime cultu interno colere, qui dictis factisque eum laedere sibi religioni non duceret, aut dictis factisque internum cultum demonstrare nollet. add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 4. §. 38.

§. III.

Duo ergo cultus externi constitui possunt capita; cum duplici ratione, *verbis, & factis*, amor Dei, seu cultus internus declaretur. Verbis quidem declaratur, cum de Deo rebusque diuinis, summa cum reverentia & submissione loquimur. *1 Petr. IV, 11.* Namque ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας loquitur os. *Matth. XII, 34.* Qui parum reuerenter de Deo rebusque diuinis loquitur, aperte prodit, nullam quoque Numinis in animo suo esse reuerentiam. Maxime id autem obseruandum in disputationibus de Deo, rebusque diuinis, * quae summa cum humilitate & animi veneratione institui debent. Symbolum & exemplum huius rei habemus *Exod. III, 5. & Ef. VI, 5.*

* Duplici ratione officii sui hic immemores sunt mortales, primo cum quaestiones vanas, ineptas, ridiculas de Deo rebusque diuinis mouent: deinde cum equidem de rebus grauioribus disputant, sed ita, vt ambitionem, petulantiam, altercandi pruritum prodant. Prioris vitii exempla in scholasticorum & moralistarum scriptis affatim se offerunt. Nonnulla legere licet apud CHRISTOPHORVM BINDERVM, in *scholastica theologia, cap. 2. p. 24. seqq.* Quod autem ad alterum attinet, commendanda cumprimis omnibus GREGORII NAZIANZENI oratio, *de moderatione in disputationibus seruanda, & quod non sit cuiusuis hominis, nec cuiusuis temporis, de Deo disputare*; quae cum aliis quibusdam patrum scriptis recusa legitur, in *institutionibus theologicis antiquorum patrum*, quarum tomus primus Romae, anno MDCIX. prodiit.

§. IV.

Nec tantum honorifice de Deo, rebusque diuinis loquendum, sed nomen quoque eius celebrandum, & opera laudibus euehenda, quotiescunque se commoda obtulerit occasio, conf. *Psalm. XL, 4. XCII, 5. 6. 7. CV, 1. 2. CXLV, 3. seqq. Rom. I, 20.*

§. V.

Speciatim, amorem sincerum, animique adfectum declaramus, *fidei confessione*, cum ab hostibus veritatis interrogati, nulli dubitamus, veritatem & religionem nostram sine vlla dissimulatione profiteri, nec, quo minus id faciamus, blanditiis aut metu nos deterreri patimur. * Pulcherrima haec est ratio, nomen diuinum glorificandi. Accedit, quod

quod eiusmodi confessionem diserte a nobis exigat seruator, *Matth. X, 32.* add. *Marc. VIII, 38. Luc. IX, 26. XII, 8. Ioan. I, 20. Rom. X, 10. 1 Timoth. VI, 12. 1 Ioan. IV, 2. 3.*

* Sunt quidem nonnulli, praesertim ex pontificiorum moralistis, quos vocant, qui distinguunt, num interrogans sit persona publica, an priuata? si priuata sit, posse interrogatum tacere, aut interrogationem eludere, quia ea non habeat ius quaesitum veritatem a nobis rescisccndi. Ita quidem praeter alios MARTINVS BECANVS, Iesuita, in *manuali controuersiarum, lib. 5. cap. 3. pag. 674. seqq.* Sed diserte hoc repugnat effato Petri 1 *epist.* III, 15. quo nos paratos esse iubet, *ad rationem fidei OMNIBVS reddendam.* Neque tantum confessio haec coram priuatis requiritur, cum forte adsunt, qui per dissimulationem offendi possunt, ut prior sententia a nonnullis limitatur, sed semper: quia ista dissimulatio, vtcunque se habeat, est signum incredulitatis, & indicat, quod homines magis timeamus, quam Deum. Quaeri autem hic solet, an quis tempore persecutionis possit fugere, vel se occultare, ne cogatur respondere de rebus fidei, vt sic periculum vitae euadat? Quod nonnulli quidem plane adfirmant, freti dicto Christi, *Matth.* x, 23. & exemplo Pauli, *Actor.* IX, 25 2 *Cor.* XI, 33. Addunt rationem, quia qui fugit in tali casu, non significat per suam fugam, se non esse christianum, sed potius se nolle fidem christianam abnegare, & ideo fugere periculum negandi, vel certe se cupere adhuc diutius viuere, vt possit fidem Christi propagare, quod omnino Paulum spectasse, credibile est. Accedit denique, quod nonnullos doctorum veterum fuga sibi consuluisse constet, qua de re legendus ATHANASIVS, *apologia de fuga sua.* At non semper, nec vbique fugam eiusmodi esse licitam, rectius contendunt alii. Praesertim pastori & episcopo fugere non licet, si charitas postulet, vitam potius ponere pro aliis. conf. *Ioan.* x, 13. Nec fas est relinqui gregem sine pastore, ne quid de scandalo dicam, inde oriundo, si incredulitatis suspicionem, apud suos subeat. Recte rem omnem iampridem expediuit AVGVSTINVS, *epistola* 180. Cum enim antea QVODVVLTDEO scripserat, ecclesias ab Episcopis non esse deserendas, HONORATVS opponebat illud seruatoris *Matth.* x, 23. *cum persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam,* ille rursus vrget illud seruatoris effatum, quod *animam pro ouibus ponere pastores* iubet, *Ioan.* x, 11. Tandem vero haecce dicta ita inter se conciliat: *tunc de locis, in quibus sumus, premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, aut etiam fuerit & potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est caussa fugiendi.* add. B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, de *persecutionibus ecclesiae primit. cap. 8. §. 36. pag. 341.* Cumprimis tamen in his omnibus, non tantum ad externas circumstantias, sed ad internam animi dispositionem, praecipue ad caussam, quae aliquem, vt fugam capessat, impellat, respiciendum est. Ex instituto hocce argumentum tractatur in libro, Gallicano idiomate scripto, cui titulus: *les devoirs des pasteurs & des peuples par rapport à la persecution, & au martyre &c.* qui Roterodami anno MDCXCV. prodiit.

§. VI.

Si quis propter confessionem grauiores adflictiones subeat, *martyrium* * vocari solet. Ad quod, si res hoc postulauerit, subeundum, hominem obligatum esse, vel inde patet, quia hic est excellentissimus modus glorificandi nomen diuinum, vid. *Ioan. XXI, 19.* Nec tamen statim martyrum nomine digni sunt, qui incommoda quaedam patiuntur, etsi hoc fiat propter confessionem veritatis, aut ob nominis diuini gloriam.

 * Non

* Non una equidem ratione vox *martyris* sumitur, postquam a propria significatione, qua testem denotat, ad eos designandos in veteri ecclesia translata est, qui pro fidei christianae constanti confessione, durissima quaeque gravissimaque passi sunt. Vsitatior tamen & solennis velut ea est significatio, qua illos denotat, qui morte sua fidem, doctrinaeque christianae veritatem, obsignarunt. Ad martyrem itaque proprie sic dictum requiritur primo, vt non criminis cuiusdam caussa, sed tantum ob fidei & doctrinae christianae professionem, duriora ista fata subeat; deinde, vt illud faciat lubens laetusque, hilari animo atque alacri: & denique, vt non saltem cruciatus quosdam aut adflictiones perpetiatur, vel mortis imminentis metum sustineat, sed vt mortem ipsam subeat. Vnde patet, hoc nomine dignos non esse, qui ea patiantur, quae suis promeriti sunt sceleribus, etsi ab iis ea patiantur, qui sunt infideles, aut aliam sequuntur religionem, etsi etiam plus quam promeriti sunt, patiantur. Martyris praeterea gloriam titulumque sibi vindicare nequeunt, qui ob errores, quos imbiberunt ac pertinaciter defendunt, aspera quaevis perpetiuntur, aut omnino mortem subeunt. Pro veritate enim vt mortem subeat, necesse est, qui martyr audire cupit, non pro errore. Non sane defuerunt, qui pro errore, aut summa etiam impietate extrema quaeque passi sunt, pulchrius esse ducentes, mortem subire, quam opinioni, quam semel mente conceperant, nuntium mittere. Quod pluribus comprobat PETRVS BAELIVS, *dans ses pensées, sur la Comete &c. pag. 568* vt & in *Dictionario historico critic.* voc. *Mahomed pag. 19.*-2. & voc. *Marcionitae, pag. 2035.* Nihil tamen inde, quod christianae religioni praeiudicium adferat, colligere licet. Posse enim homines errores quosdam tam pertinaciter defendere, vt mortem potius subire, quam illis nuntium mittere, parati sint, a natura humana non adeo alienum est. Nec religionis christianae veritas, martyrum vnice constantia & testimonio, sed longe aliis quoque argumentis nititur. Praeterea etsi hinc inde nonnulli fuerint, qui pro erroribus suis grauissima quaeque perpessi sint, ad multitudinem tamen cumprimis eorum respiciendum, qui doctrinae Christianae veritatem morte ac sanguine suo confirmarunt. Quae enim HENRICVS DODWELLVS, ad martyrum veterum numerum imminuendum in medium attulit, in *dissertat. de paucitate martyrum*, quae inter Cyprianicas est vndecima, apud paucos fidem inueniunt. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Denique & id ex dictis constat, martyres proprie non esse, qui magna quidem incommoda, neutiquam autem mortem pro fidei & veritatis confessione, subierunt. Notum est discrimen inter *martyres & confessores.* Vnde ab vsitata vocis significatione discedunt, qui illis, qui varias calamitates fidei caussa tolerare coacti sunt, statim gloriosum martyris titulum tribuunt. Quem nec illi sibi vindicare poterunt, qui aliis inseruiendo in mortis periculum se coniiciunt, quos *martyres charitatis, seu misericordiae*, nonnulli vocare solent. Sed plura de martyrio pariter ac martyribus dabunt IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *christeide act. 1. theatr. 3. pag. 630. & in colleg. decalog. pag.* 403. item IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. lib. 9. cap. 17. p. 353.*

§. VII.

Referri praeterea ad cultum externum hoc modo acceptum solet, *religiosa votorum obseruatio.* Vocatur autem votum actio religiosa, qua Deo spondemus aliquid & promittimus nos praestituros, ad singularem eius cultum & gloriam.

§. VIII.

In veteri quidem testamento, varia occurrunt votorum genera, *Leuit. XXVII, 2. sqq. Num. XXX, 3. Deut, XXIII, 21. Ps. LXVI, 13.* * Sanctorum autem noui testamenti, post sublatum cultum Leuiticum, nullum occurrit exemplum, quod voto Deo se obligauerint. ** Cuius rei ratio

ratio inde petenda videtur, quod cultus externus, veteris testamenti, ex praescripto Numinis variis constabat actionibus externis, ritibusque, *** quorum nonnulli lege quidem speciali ab omnibus ac singulis, hoc aut illo tempore, non exigebantur, interim, qui ad eos voto se obligabant, eximia quadam ratione Deum* colere censebantur. At hoc cessat in nouo testamento. Et vix vllam, puto, speciem cultus diuini, aut actionis Deo placentis, post vetus testamentum abrogatum, adferri posse, ad quod non etiam absque voto obligemur.

* Quae votorum apud Ebraeos fuerit ratio, pluribus exponit IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum lib. 7. cap. 2.*

** Quae enim de Paulo apostolo commemorantur *Act.* XVIII, 18. & XXI, 24. cultum Leuiticum adhuc supponunt. Vnde recte MARTINVS CHEMNITIVS, in *nouo testamento*, inquit, *nec mandatum, nec promissionem, nec exemplum habemus, cultum Dei in nouo testamento consistere in faciendis votis. Nec habemus certum aut expressum verbum, de quibus rebus & quomodo vota fieri debeant, exam. concil. Trident. part. 3. cap. 7. p. m.* 476. vbi luculenter hoc euincit, quemadmodum & in *praeced. cap. 6.* quo pacto vota in veteri testamento se habuerint, explicauerat.

*** De votis ceremonialibus hoc est intelligendum, a quibus moralia nonnulli distinguunt, quanquam vtraque in veteri testamento ita fuisse comparata, vt inde colligi nequeat, ea in nouo quoque testamento locum habere, demonstrat B. CHEMNITIVS, *l. c. cap. 6. pag.* 475.

§. IX.

Solent nonnulli inter vota *communia & particularia* distinguere;* communia vocantes, quae ad ipsum Numinis cultum nos obligant, qualia in sacramentis, praecipue in baptismo, nuncupemus. *1 Petr. III, 21.* Verum communia minus proprie vota esse, vel inde liquet, quod versentur circa rem, quae minime in nostra posita est libertate, quod tamen ad votum proprie sic dictum requiritur, vt versetur circa rem, quam facere aut omittere, nostri est arbitrii. In particularibus an exemplum voti temere occurrat, quod circa rem Deo gratam versetur, ad quam tamen itidem absque voto non obligemur, valde dubito.

* Ita IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. lib. 9. cap. 13. pag. 359.*

§. X.

Sed ponamus, dari eiusmodi votorum exempla; vt recte de iis statuatur, quid ad votum proprie sic dictum requiratur, dispiciemus. Primo itaque votum concipi ab iis debet, qui sui sunt arbitrii, adeoque aliquid vouere possunt. conf. *Num. XXX, 3. 4. sqq.* Idque fieri debet sponte & consulto, minime per errorem, aut per coactionem. Obiectum praeterea voti esse debet res honesta, licita, Deo grata, quaeue in nostra posita sit facultate. Impia namque sunt vota, quae circa prohibita versentur, quale fuit illud Iudaeorum, *Actor. XXIII, 12. 13.* Finis

denique voti sit peccati euitatio, grati animi erga Deum, ob boni cuiusdam collationem, aut mali auerruncationem, declaratio, mentisque ad deuotionem excitatio.

§. XI.

Quod si ergo votum rite fuerit conceptum, locumue inueniat, manifestum est, ad illud sancte seruandum, & accurate adimplendum, homines iure diuino obligari. Idque omnino nominis diuini glorificatio requirit. Nec enim turpior diuini nominis abusus temere cogitari potest, quam votorum violatio, quae est quaedam velut Dei illusio. vid. *Psalm. L, 14.* Hinc & votorum adimpletio, *solutio* in scriptura sacra vocatur, eo quod iis velut vinculo quodam constricti sunt, qui ea susceperunt. conf. *Prouerb. VI, 2. Malach. III, 8. Numer. XXX, 4. seqq.*

§. XII.

Colligere inde licet, quid de votis de re iniusta aut impossibili conceptis, sentiendum sit? Etsi enim grauissime peccent, qui per praecipitantiam eiusmodi votis se obstringunt, ea tamen adimplere non tenentur, cum hac ratione bis peccarent. Si vero res possibilis fuit, cum votum conciperetur, & praeter culpam eius, quid id concepit, deinde facta est impossibilis, non tantum obligatio cessat, sed & peccati expers qui illud suscepit, merito censetur.

§. XIII.

Et hinc etiam patet, quid de *votis monasticis* Pontificiorum censendum. * Illicita illa sunt, quia omni scripturae fundamento destituuntur, *Matth. XV, 9.* & plerumque de rebus impossibilibus fiunt, idque sub opinione meriti, & operum supererogationis. Vota ad *diuorum statuas* turpissimam insuper inuoluunt idololatriam, cum soli Deo vota facienda sint, *Num. XXX, 3. sqq. Deut. XXIII, 21. Ps. L, 14.* add. *Ierem. XLIV, 25.* Idem de *votiuis* etiam *peregrinationibus* ad loca sacra, similibusque superstitionum generibus, existimandum, quae non tantum fundamento carent, sed in scriptura insuper diserte interdictae sunt, *Ier. II, 20. 24. Hos. IV, 15. Matth. XXIV, 23.*

* Praecipuum fundamentum votorum monasticorum est falsa ista & erronea hypothesis de consiliis noui testamenti, quae a legibus differant, quam supra iam *cap. I. §. 14.* ex instituto profligauimus. Quod autem vota ista circa ἀδύνατα versentur, adeoque vel hoc nomine pro illicitis habenda sint, vel exemplo coelibatus, ad quem promiscue omnes, qui vitam monasticam amplectuntur, se adstringere voto tenentur, patet. Namque paucissimis donum continentiae contingere, vel ex seruatoris effato constat: *non quilibet capit verbum hoc. Matth.* XIX, 11. Sed legenda hic, quae prolixe de voto coelibatus disputat B. MARTINVS CHEMNITIVS noster, in *exam. concil. Trident. part. 3. cap. 1. § 99. pag. 449. seqq.* Accedit autem, praeter caussas commemoratas, cur vota ista improbanda sint, quod saepius fiant a liberis adhuc sub patria potestate constitutis, quibus sine consensu parentum eius-
modi

modi voto se obstringere fas non est. Quod tamen Romanenses adeo non improbant, vt laudent potius ac defendant. Hinc illud HIERONYMI *in epist. ad Heliodorum*, semper in ore habent: *licet paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparso crine, & scissis vestibus, vbera, quibus te nutriuerat, mater ostendat, licet in limine pater iaceat, perculcato perge patre, siccisque oculis ad vexillum crucis euola: solum pietatis genus est, hac in re esse crudelem.* Sed si de vocatione ad verum christianismum verba HIERONYMI intelligerent, satis bene se res haberet, iuxta illud seruatoris, *Luc.* XIV, 26. At cum de humanis iisque superstitiosis institutis hic agatur, aperte demonstrant, ea pluris sibi fieri, quam leges diuinas, quod iampridem in Pharisaeis, praecursoribus Pontificiorum, reprehendit Christus, *Marc.* VII, 9. Extant vero ipsorum Pontificiorum acerbissimae hac de re querelae, quod monachi, speciatim Iesuitae, variis artibus liberos seducant, vt inuitis parentibus, vota monastica suscipiant. Quod cum & PETRO AERODIO, iureconsulto clarissimo, contigisset, cuius quippe filium Iesuitae seduxerant, vt illorum ordini se adiungeret, non tantum passim grauiter hac de re conquestus est, sed peculiarem quoque hoc nomine actionem in Iesuitas instituit, legique cumprimis meretur tractatus eius, anno MDLXXXIX. scriptus: de *patrio iure ad filium pseudo-Iesuitam.* vid. *vita* Petri Aerodii ab AEGIDIO MENAGIO, eius ex filia nepote scripta, & typis data Parisiis, anno MDCLXXV. 4to, vbi auctor simul ostendit, alios quoque praeter AERODIVM, similia expertos fuisse fata. *At non solus Aerodius*, inquit, *fatum suum gemuit, ingemuere & alii: lege Stephani Pascasii & Ioannis Bodini ea de re ad Aerodium epistolas, lege Antonii Arnaldi, aduocati Parisiensis orationem pulcherrimam, habitam in senatu Parisiensi contra Iesuitas, &c.* conf. PETRVS BAELIVS. *diction. historico-crit. voce Ayrault. pag.* 126.

** De quibus prolixe & ex instituto, tum peculiari commentatione, tum in *anatome historico-theologica concilii Tridentini, part. 2. pag. 1159. seqq. agit.* IOAN. HENRICVS HEIDEGGERVS.

§. XIV.

Denique & in *iureiurando*, caute praestando, & sancte obseruando, cultus externi, qui verbis praestatur, pars non minima conspicitur. Reuerentiam enim Numinis hac ratione vel maxime declaramus, vti contra iustitiam, omnipotentiam, ac omnipraesentiam Dei, velut abnegasse, censendus est, qui parum religiose hac in re versatur. Plura nunc non addimus, cum deinceps * ex instituto, de iureiurando agendi se nobis offerat occasio.

* *sect.* 5. huius capitis, §. 10. *seqq.*

§. XV.

Non tantum verbis, sed etiam *factis*, internus animi cultus proditur, nomenque Dei glorificatur. Et generatim quidem hoc fit obsequio, quod omnibus ac singulis praeceptis diuinis praestamus. Obsequio luculentissime nostrum erga Deum amorem testamur. *1 Ioan. V, 3.* Quo pacto & patrem in coelis, glorificamus coram hominibus. *Matth. V, 16. 1 Petr. II, 12.* Hinc & istud virtutum exercitium *puri & intaminati cultus diuini* nomine venit. *Iac. I, 26. 27.*

§. XVI.

Speciatim factis glorificatur nomen Dei, quando iisdem fidem nostram profiteri nulli dubitamus, etiamsi cum maximo hoc coniunctum

ctum sit periculo. Namque confessio illa a Christo tantopere commendata, *Matth. X, 32.* ad facta non minus, quam ad verba, pertinet. Quo nomine & omnis dissimulatio religionis verae, aut simulatio falsae, merito damnatur. * conf. *1 Cor. X, 21. 1 Thessal. IV, 12.*

* Non equidem desunt, qui non omnem verae religionis dissimulationem, aut simulationem falsae, illicitam esse putant, praesertim inter Romanensium moralistas, quorum quam laxa in hoc genere sit disciplina, constat. Prouocare autem solent ad exemplum Naamani, *2 Reg.* v, 17. 18. Ad quod nonnulli ita respondent, quod Naamanus equidem eiusmodi quid vt sibi concederetur, petierit, sed non impetrauerit, cum verba: *vade in pace*, nullam directam responsionem contineant. Ita GEORGIVS de VALENTIA, *tract. de fide & fidei professione d.* 1 *quaest.* 3. *&c. pag.* 107. aliique. Sed quis credat, prophetam ista responsione Naamanum in errore voluisse confirmare? Alii itaque putant, petitionem Naamani esse de praeterito, seu rogare eum, veniam commissae olim idololatriae in fano Rimmonis: quam sententiam praeter alios IOAN. GEORGIVS DORSHAEVS, *theol. Zachar. part.* 1. *cap.* 6. defendit. Sed praeferenda mihi videtur illorum opinio, qui petitionem Naamani exponunt de concessione seu condescendentia, si ita loqui liceat, in facto futuro, sed ita vt externum saltem & politicum intelligatur officium, regi idololatrico in fano Rimmonis praestandum. Ita omnia sibi quam rectissime constant: quod pluribus ostendit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *dubiis vexatis, cent.* 3. *loc.* 3. *pag.* 445. *sqq.* Diiudicari autem ex dictis facile plurimae quaestiones possunt, quae passim moueri solent, e. g. an Papaeae religionis ritus, ceremonias, aspersiones lustrales, rosaria, processiones, simulare fas sit? an Papae non qua anti-Christus, sed qua magnus Italiae princeps est, pedes osculari liceat? An confessionis papalis necessitatem pecunia redimere fas sit? & quae aliae sunt, eiusdem generis, de quibus conf. IOAN. CONRADVS DANHAVERVS, *theol. conscient. tom.* 1. *pag.* 652. *seqq.* & in *colleg. decalog. p.* 397. De prima etiam quaestione ex instituto agit IOAN. FRIDERICVS MAYERVS, theologus Gryphicus, in libello Germanico, quo *Lutheranum peregrinantem*, aut inter *Pontificios versantem*, informat *pag.* 36. *seqq.*

§. XVII.

Quod de verbis pariter ac factis hactenus diximus, iis internum animi cultum declarari, adeoque externum ea cultum absoluere, id intelligendum, quotiescunque occasio se tulerit. Hac enim deficiente, legis quoque istius obligatio cessat. Interim nostri est officii, ne temere occasionem praetermittamus. Cuncta autem eo tendunt, certe tendere debent, vt nominis diuini gloria amplificetur, & alii quoque homines, ad cultum Deo debitum, illi reddendum, excitentur.

§. XVIII.

Ad cultum hunc externum Deo exhibendum, omnes homines iure diuino obligatos esse, probatur, ex primo iuris diuini principio. Certe, vt arbor bona sine fructibus, ita amor Dei sincerus, sine ista externa significatione esse nequit. Qui verbis factisque alium offendit, num eum amare censetur? Ergo nec vnio cum Deo adesse, multo minus conseruari potest, vbi homo cultus externi intermissione se velut inimicum

micum Dei, saltem eius honore parum se tangi, aperte profitetur. Patet idem ex praecepto decalogi secundo, *Exod. XX, 7.* Quod licet negatiue conceptum sit, hocce tamen praeceptum affirmatiuum continet, quod nomine diuino rite vti, hoc est, summa illud prosequi veneratione debeamus. Per nomen vero diuinum, non tantum intelligitur Deus ipse, sed cumprimis omne id, per quod Deus nobis innotescere voluit. Denique & in aliis scripturae dictis idem diserte ab omnibus requiritur, vt *1 Petr. II, 9.* add. *Psalm. CXIX, 46. Rom. X, 9. 10. 2 Cor. IV, 13.*

§. XIX.

Solent externi cultus nomine & alia quaedam, praeter hactenus commemorata comprehendi, quae tamen rectius ad media cultum internum, adeoque & externum promouendi, referuntur. Cumque supra * demonstratum sit, non minus ad media cultum internum promouentia, quam ad ipsum cultum, nos obligatos esse, quod ista hic quoque eadem ratione nobis iniungantur, liquet.

* *sect. praecedent.* §. 94.

§. XX.

Huc pertinet *vsus externus verbi diuini.* Enimuero ad verbum diuinum tum publice, tum priuatim, legitime tractandum, siue audiendo, siue legendo, ac meditando hoc fiat, homines lege diuina obligatos esse, positum est extra controuersiam; idque non tam, quia partem cultus externi constituit, quamuis in quantum ea ratione nomen diuinum glorificatur, huc quoque referri queat, quam potius, quia inter media generalia cultum internum, & sic quoque externum promouendi, primum fere praecipuumque tenet locum. * Et idem de *ieiunio* quoque quod vocant, *religioso*, ** dicendum. Ad hoc obligati sumus, quia ad media pertinet, quibus vitae sanctitas conseruatur & promouetur, praesertim cum animus ad cultum Dei internum eo velut praeparetur ac disponatur.

* conf. quae diximus, *part. 1. cap. 5.* §. 10. *seqq.*
** de quo itidem dictum, *part. 1. cap. 5.* §. 37.

§. XXI.

Praecipue huc pertinent *ceremoniae & ritus sacri,* qui interdum *κατ᾽ ἐξοχὴν cultus externi* nomine venire solent. Summa illorum est, quod christiani ad audiendum verbum diuinum, & administranda sacramenta aliquando conueniant, quod hisce conuentibus certi loci, seu templa, certi quoque dies destinati sint, quodue in hisce conuentibus, quoad cantica, conciones, preces, reliqua, certus ordo,

iuxta superiorum praescriptum, aut receptam consuetudinem, obseruetur. * Cuiusmodi quidem ritus, seu cultum, vt vocare solent, externum, licet Deus immediate, in nouo testamento non praescripserit, ** vnde, pro locorum & temporum varietate, varius est: ad eundem tamen eadem ratione, qua ad reliqua cultum internum & externum promouendi media, *** nos iure diuino obligatos esse, per se patet, & facili ratione vlterius comprobari potest.

* Hosce ritus praeter alios prolixius descripsit CASPAR CALVÖRIVS, vir celeberrimus, in *rituali ecclesiastico*.

** Principia quidem generalia, quod cuncta facienda sint, quibus fides christiana excitari, confirmari, propagari queat; quod hunc in finem conuentus sacri sint instituendi: quod in iis cuncta ordine & decenter fieri debeant, & quae reliqua sunt, in scriptura sacra aperte satis continentur, & ex ipsa indole religionis christianae fluunt. Sed de hisce nunc sermo non est. In applicatione autem horum principiorum, quid cuiusque ecclesiae status, temporisque, & aliarum circumstantiarum ratio aut requirat, aut permittat, dispiciendum, quod prudentiae opus. Hinc in *parte tertia*, vbi de prudentia christiana & theologica agitur, plura hac de re dici possunt.

*** Si modo cultus hicce ita comparatus sit, vt internus per eum promoueri queat.

§. XXII.

Nimirum, cum ecclesia, (etiam particularis) corpus quoddam sit, ex pluribus membris constans, & ad eam conseruandam necesse sit, vt omnes ac singuli subinde erudiantur, instruantur, redarguantur, commonefiant, idque in conuentibus, certo loco & tempore institutis, quam commodissime fieri queat, hos necessarios esse, sua sponte intelligitur. * Idque eo magis, quod animorum per preces communes, & alia exercitia spiritualia coniunctio, ad conseruandum, alendumque amorem mutuum, plurimum valeat.

* Accedit, quod non tantum legere, sed & audire verbum diuinum debeamus. Auditionis autem vtilitatem & necessitatem supra demonstrauimus, *part.* 1. *cap.* 5. §. 12.

§. XXIII.

In conuentibus praeterea istis, vt cuncta ordine fiant, & ad deuotionem alendam ac fouendam disponantur, itidem necesse est, nisi maiori cum damno ecclesiae, quam emolumento, debeant institui. Ex quo sequitur, non tantum ritus huic fini inseruientes, ab eo quidem, qui externam habet ecclesiae directionem, constitui posse, sed omnes etiam ac singulos christianos, hisce ritibus & ceremoniis, ceu mediis cultum internum promouendi, pro praesenti ecclesiae statu, necessariis, ita vti debere, vt non tantum concordia ecclesiae conseruetur, sed finis etiam eorum, cultus interni promotio, obtineatur.

§. XXIV.

§. XXIV.

Quare ab omnibus requiritur, vt cultui huic publico, rite praeparati, *Pſalm. CXIX, 17. 18. Kohel. IV, 17. Epheſ. VI, 18. 19. III, 16. 19.* interſint, *Ebr. X, 24. 25. Pſalm. XXVI, 6. 7. 8.* niſi cauſſa quadam grauiori impediantur; porro vt verbum diuinum deuote audiant, & vt verbum diuinum recipiant, *Luc. X, 16. 1 Theſſal. II, 13.* ad omnia, quae ad ſuam aedificationem faciunt, diligenter attendant, precesque cum tota eccleſia rite ac deuote coniungant. conf. *Actor. I, 14. II, 42. IV, 24. Coloſſ. III, 16.* Etſi itaque cultus hicce publicus, vt vocari, ſolet, accurate loquendo, medium ſaltem ſit cultum Numinis promouendi, hoc ipſo tamen neceſſarius eſt, iureque diuino praeceptus. Quam turpiter autem fallantur, qui eo omnem Numinis cultum abſolui, vel κατ' ἐξοχὴν Numinis cultum eſſe, exiſtimant, ex dictis abunde liquet.

§. XXV.

De *precibus externis, & gratiarum actione externa*, quid ſentiendum ſit, ex dictis itidem facile diiudicare licet. Nimirum haec, aut prout a ſingulis hominibus priuatim, aut prout publice in conuentibus peraguntur, ſpectari poſſunt. Priore modo ſpectatae preces externae, neceſſariae ſunt, prout ad alendum fouendumque precandi ardorem, interdum aliquid conferunt: * poſteriori modo neceſſariae ſunt, vt coniunctim, eodem animo ac ſenſu fieri queant, quod publici cultus ratio poſtulat. Hinc ex publici cultus neceſſitate, etiam externarum precum neceſſitas fluit. Quod & de gratiarum actione eſt intelligendum.

* vid. dictu, *part.* 1. *cap.* 5. §. 27.

§. XXVI.

Cultui externo, quem hactenus explicauimus, generatim opponitur *profanatio nominis diuini.* Ea duplici fit ratione, non agendo, quae fieri debebant, & agendo, quae fieri non debebant.

§. XXVII.

Ad prius genus profanationis, pertinet omnis intermiſſio cultus externi, quando v. g. nomen Dei glorificare, laudes eius coram hominibus celebrare, fidem noſtram profiteri, aut eam etiam morte noſtra obſignare debebamus, & illud non facimus, *Rom. I, 21. Matth XXVI, 70. 72.*

§. XXVIII.

Ad poſterius genus peccata plurima merito referuntur: quando nimirum de Deo rebusque diuinis abiecte, contemptim, & parum reuerenter loquimur, quorſum & vſus nominis diuini in rebus ludi-

cris, iocosis, aut aliis, pertinet; quando petulanter & curiosius, quam par est, de rebus diuinis disputamus; aut omnino Deum, eiusque nomen, hoc est; verbum, opera, & voluntatem blasphemamus, porro, cum nomine diuino ad maledicendum aliis & mala quaeuis iis imprecanda abutimur, *Iacob. III, 8. 9. 10. Rom XII, 14.* * item, cum vota non recte concipiuntur, nec rite explentur; cum iureiurando temerarie & per animi quandam leuitatem nos obstringimus, eademque violare nulli nobis ducimus religioni, vid. *Psalm. XV, 4. Matth. V, 34. Iac. V, 12. Eccles. XXIII, 12. 13. 14.* Huc & vanae Dei attestationes, temerariae deuotiones, similesque nominis diuini abusus pertinent. Denique & grauissime hic peccant, qui ad incantationes, veneficia, auguria, similesque superstitiones magicas nomine diuino abutuntur, aut mendaciis suis, dolis, ac deceptionibus, nomen ac verbum diuinum obtendunt: quemadmodum & eodem loco habenda, omnis deprauatio & contorsio scripturae sacrae ad palliandos aut tegendos errores, *Ezech. XIII, 6. 7. 8. Gal. I, 8. 2 Tim. III, 13.* item omnis hypocrisis, & pietatis simulatio, *Ps. L, 16. 2 Tim. III, 5. Matth. VII, 21. sqq.*

* Imprecatio autem prophetica, cuius exempla occurrunt 2 *Reg.* II, 24. item *Ps.* LIX. alibique, est saltem poenae diuinae denuntiatio, & adeo huc non pertinet. Idem censendum de locis, 1 *Cor.* XVI, 22. *Gal.* 1, 8.

§. XXIX.

Cum etiam cultus externus, proprie sic dictus, reuera sit fructus & effectus cultus interni, manifestum est, eum iisdem mediis, quibus internus,* conseruari & promoueri. Vnde & ex hoc capite etiam, homines ad media huc facientia, legitime vsurpanda, obligati sunt.

* Quae indicata sunt *sect. praeced.* §. 95. *seqq.*

§. XXX.

Idem censendum de impedimentorum remotione. Maximum autem impedimentum est defectus cultus interni, speciatim, timoris seu reuerentiae Dei, & nimius metus aliorum hominum. Ex defectu enim reuerentiae, seu timoris Dei oriuntur omnes inconsideratae de Deo rebusque diuinis locutiones, & ipsa tandem blasphemia. Metus autem nimius hominum occasionem dat abnegationi Dei, simulationi & dissimulationi in rebus ad religionem spectantibus, aliisque peccatis. Haec vero quo pacto remoueri impedimenta queant, iam ex dictis constat.

§. XXXI.

Superest vt de cultu Dei externo iuxta leges hypotheticas considerato aliquid dicamus. Instituta autem cum varia sint, vt supra* indica-

indicatum, hic tamen ea tantum in cenſum veniunt, quae in nouo teſtamento locum habent, ſiue iam in veteri etiam, aut omnino in ſtatu integritatis fuerint, ſiue ad ipſum nouum teſtamentum eorum origo referenda ſit. * De illis enim, quae aut cum ſtatu integritatis, aut cum veteri teſtamento deſierunt, cum ad nos non pertineant, vt dicamus, neceſſe non eſt.

* *cap.* 2. huius partis, §. 23. it. 29. *ſeqq.* vt & 43. & *ſeqq.*

§. XXXII.

Primo itaque loco ſe nobis offert inſtitutio *ſabbathi*, & hinc orta ad illud ſanctificandum, obligatio, quae omni tempore, ante & poſt lapſum, in veteri pariter ac nouo teſtamento locum inuenit. Eſtque obſeruandum, quod ex ſola ratione homines de ſabbatho nihil ſciant. Quod & cum aliis, documento eſt, legem de ſabbatho ad leges naturales, quas ratio capit, referri non poſſe. Apud multas equidem gentes, ſeptimi diei, cultui Numinis deſtinati & ſacri, quaedam occurrere videntur veſtigia: * ex eo tamen nihil aliud colligere licet, quam per traditionem inſtituti huius diuini memoriam apud gentes iſtas quodammodo fuiſſe conſeruatam.

* Memoratur hoc de Aegyptiis, Indis, Graecis, Gallis, Germanis, aliisque. Sunt & qui apud poetas Graecos, HESIODVM atque HOMERVM, ſeptimi diei, ſeu ſacri, veſtigia ſe deprehendiſſe ſibi viſi ſunt. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS *lib.* 5. *ſtrom. p.* 600. EVSEBIVS *lib.* 13 *praep. euang. cap.* 7. *p.* 677. Iudaei ſane quidam, praeeunte FLAVIO IOSEPHO, morem celebrandi ſeptimi diei ad omnes gentes penetraſſe autumant, quorum hac de re a me iam allata ſunt teſtimonia, *diſſertat. de pietate philoſ. ſeu relig. nat.* §. 42. Quod ſi ergo quaeras, vnde hoc gentilibus innotuerit? ISAACVS quidem ATIAS, Iudaeus, ſine ambagibus reſpondet: *ethnicis id notum fuiſſe, ac in ipſorum cordibus impreſſum, de ſabbathi feria, in theſ.* anno MDCXXVI. *Venet. editis part.* 1. *num.* 157. Alii vero in numero ſeptenario magna myſteria quaerunt, praeeunte AVL. GELLIO *noct. Attic. lib.* 3. *cap.* 10. MACROBIO in *ſomn. Scip. lib.* 1. *cap.* 5. & CENSORINO de *die natali cap.* 6. & hinc factum putant, vt gentibus pluribus ſeptimus dies ſacer eſſet. Alii denique, quae de ſeptimo die apud gentes ſacro a ſcriptoribus antiquis dicuntur, non tam de ſeptimo hebdomadis, ſed de ſeptimo die poſt lunae ortum, aut die Apollini in feſtis ſacro, capere malunt, vid. IO. SELDENVS de *iure nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebr. lib.* 3 *cap.* 14. IOAN. MEVRSIVS in *denario Pythagor. cap.* 9. Verum hiſce reſponſionibus mea quidem opinione, parum proficiunt. Etenim ad primam quod attinet, notionem de ſabbatho ſanctificando omnium mentibus inſcriptam eſſe, vix cuiquam perſuadebitur. Neque conſuetudo apud quasdam gentes recepta, ad hoc comprobandum ſufficit. In numero ſeptenario etſi multi veterum myſteria quaeſiuerint, non tamen video, quo pacto inde colligi queat, hanc ob cauſſam diem ſeptimum gentibus quibusdam fuiſſe ſacrum. Probandum namque prius eſſet, gentes iſtas, apud quas dies ſeptimus ſacer fuit, & ſeptenarii numeri myſteria intellexiſſe, & hac, non alia cauſſa inductas fuiſſe, vt diem iſtum ſacrum eſſe voluerint. Septimum vero diem intelligi poſt lunae ortum, aut eum qui Apollini dicatus fuit, facilius dicitur, quam probatur. Immo cum gentium iſtarum hoc non conuenire inſtitutis iam pridem obſeruatum FL. IOSEPHO *lib.* 2 *contra Apion.* THEOPHILO ANTIOCHENO *lib.* 2. *ad Autolycum*, TERTVLLIANO, *lib.* 1. *adu. gent. cap.* 13. aliisque. Longe itaque probabilius, inſtitutum hocce priſcarum quarundam gentium, inter ea referendum eſſe, quae ab Ebraeis, aut eorum maioribus, vel primis omnino parentibus acceperee. add. HVGO GROTIVS, de *ver. chriſt. relig. lib.* 1. *cap.* 16. PETRVS DANIEL HVE-

TIVS, *demonstr. euangel. propos. 4. pag.* 227. cumprimis autem IOAN. IACOBI SYRBII, philosophiae professoris in hac academia excellentissimi, erudita dissertatio, *de sabbatho gentilium*. Dum vero negamus, sabbathi sanctificationem ex lumine rationis innotescere, non hiece sensus est, ac si ratio non dictitet, certum tempus cultui diuino destinandum esse. Id enimuero positum est extra controuersiam. Qui enim secum expenderit, quam difficulter, mens rerum huius seculi tractationi immersa ad Deum eleuetur, simulque cogitauerit quam necessarium sit, vt subinde eleuetur, & a vinculis, quibus constricta tenetur, quodammodo velut liberetur, non etiam dubitabit, necessarium esse, vt certum subinde tempus, tam graui negotio destinetur. Sed quod vnus ex hebdomadis diebus, aut septimus speciatim dies huic negotio destinandus sit, id enimuero est, quod ratio ignorat. Et hinc demum diiudicandum, quo loco illorum habenda sententia sit, qui homines lege naturali (absoluta) ad sabbathum sanctificandum obligatos esse, contendunt, vt NATHANAEL EATHONVS, *inquis. de sabbatho & die dom. qu.* 2. ANTONIVS WALAEVS de *sabbatho*, *cap.* 5. aliique.

§. XXXIII.

De institutione autem diuina non est dubitandum, cum verba *Gen. II, 2. 3.* hoc diserte doceant. Dumque Moses *Exod XVI, 23.* sabbathi meminit, de eo, tanquam de re certa & iampridem nota loquitur, rationemque legis, Israelitis speciali quadam ratione iniunctae, *Exod. XX, 10. 11.* adfert, memoriam creationis & quietis diuinae, vt adeo non sit dubitandum, Deum statim post creationem sabbathum instituisse. *

* Non desunt equidem, qui hic dissentiunt, sabbathumque tum demum institutum contendunt, cum eius sanctificationem populo Israelitico iniungeret Moses. Agmen inter eos, qui ita sentiunt, ducunt, FRANCISCVS GOMARVS, in *tract. de orig. sabbath.* & IOAN. SPENCERVS, de *legibus Ebraeor. ritualibus, lib. 1. cap. 4. sect. 8. seqq.* quos alii magno numero sequuntur. Vtque caussae suae consulant, id praecipue omnibus viribus agunt, vt quae de sabbathi institutione *Gen.* II, 1. 2. memorantur, labefactent & infringant. Nonnulli itaque sabbathi institutionem ibi per anticipationem memorari autumant, vt indicaretur, Deum deinceps voluisse, vt dies hiece Israelitis sanctus esset. Alii, verba *& benedixit Deus*, in argumentum sententiae trahunt, eaque Mosen adduxisse putant, quia eo tempore, quo historiam suam scriberet, sabbathum iam institutum fuerit, cuius rei hic fecerit mentionem. qui ad memoriam creationis apud Israelitas renouandam fuerit institutum. Addunt porro nonnulli, si institutio sabbathi *Gen.* II, 1. 2. innuatur, sequi inde, legem de sabbatho, homines etiam in statu integritatis obligasse, quod tamen absonum esse, putant: primo quidem, quod omnis cultus externus, ad tempus & locum certum adstrictus, respectum habeat ad statum hominis post lapsum: deinde, pugnare hoc cum indole status innocentiae, in quo homines Deum omni tempore & loco, ex toto ac sincero corde culturi fuissent: praeterea, datum fuisse sabbathum, vt corpus laboribus defatigatum, quiete reficeretur, & seruorum quoque labores relaxarentur, quod in statum innocentiae non quadrat. Verum quantumuis splendidae hae aliaeue rationes alicui videri possint, rem tamen neutiquam conficiunt. Quod namque primo ad prolepsin se recipiunt, vt vim clarissimorum Mosis verborum euitent, id sine iusta faciunt caussa. Tota sermonis series ostendit, sermonem ibi esse de tempore praeterito, non de futuro. Neque tantum obiter, aut ὡς ἐν παρέργῳ, sabbathi mentio iniicitur, vt fieri solet, cum aliquid προληπτικῶς commemoratur, sed multis verbis res ita exponitur, vt Mosen ibi ex instituto sabbathi originem edisserere voluisse, quilibet facile intelligat. Deinde, quo minus verba *& benedixit*, ita vt isti volunt, capi queant, connexio quietis & benedictionis aperte obstat. Pertinere vero sabbathum ad ea instituta, quae in statu integritatis locum habuerunt, iam supra docuimus. Nec illud profecto absonum, cum nihil quod statui integritatis repugnet, sab-

bathi

bathi sanctificatio contineat. Etenim omnem cultum externum ad tempus & locum certum adstrictum, tantum ad statum post lapsum pertinere, frustra supponitur. Potuerunt praeterea in statu innocentiae homines Deum omni tempore, & loco, ex toto & sincero corde colere, vt tamen certo tempore hoc fieret eminentiori quadam ratione. Namque & in statu integritatis laborandum homini erat, etsi hoc fieret sine molestia & defatigatione. Adamum enim in paradiso Deus collocauerat, vt eum coleret, *Gen.* II, 15. Ab isto labore quiescere homo poterat, etsi ad dissipatas vires corporis iterum colligendas quiete opus non haberet. Id enimuero deinceps post lapsum, ex naturae humanae conditione accessit. Quorsum & illud pertinet, quod de seruorum laboribus relaxandis dictum est. Ita ergo cum saluum sit fundamentum institutionis sabbathi, quod ex narratione Mosis petitur, nunc paucis dispiciemus, quae pro sua sententia stabilienda adferant, qui post exitum Israelitarum ex Aegypto, sabbathum demum a Mose institutum volunt. Asserunt itaque, Deum per Mosen sabbathum primo expresse publicasse, cum Manna daret populo *Exod.* XVI, 23. Scripturam porro subinde testari, Deum sabbathum dedisse *populo suo*, *Ezech.* XX, 12. *Exod.* XXXI, 13. Cumprimis vrgent verba ex *Deut.* V, 2. 3. *Deus noster pepigit nobiscum fedus in Choreb*, NON CVM PATRIBVS NOSTRIS. Sub quo federe cum etiam institutio sabbathi contineatur, *v.* 12. patres sane Israelitarum sabbathum non habuisse videntur. Manifesto etiam declarare Mosen aiunt, *Deut.* V, 15. ideo sabbathum institutum esse, vt meminerint Israelitae, se seruos fuisse in Aegypto, & potenti manu diuina eductos inde liberatosque fuisse. Accedere denique, quod gentes ob violationem reliquorum decalogi praeceptorum, punitae passim legantur & reprehensae: nullibi autem ob non seruatum sabbathum, quod tamen factum esset, si ab initio conditi mundi sabbathum fuisset institutum. Quae tamen eiusmodi sunt, vt haud difficulter ad ea respondere liceat. Promulgatio enim ista, *Exod.* XVI, 23. commemorata, repetitio saltem fuit institutionis iampridem finita mundi creatione factae. Quemadmodum & in decalogo summa iuris diuini vniuersalis repetita fuit, quae tamen iampridem mortalibus nota erat. Cum vero in ista repetitione noua accederet obligatio, noua quoque & singularia beneficia Deus populo Israelitico, praesertim per liberationem ex seruitute Aegyptiaca, exhibuisset, quorum cum beneficio creationis die sabbathi meminisse debebant, ratio inde intelligitur, cur Deus sabbathum *suo* dedisse dicatur *populo*. Et ita quoque sabbathum specialiori hacce ratione consideratum, refertur inter conditiones federis cum populo Israelitico initi. Cum vero Moses *Deut.* V, 15. ideo sabbathum institutum esse dicit, vt meminerint Israelitae se seruos fuisse in Aegypto, nihil aliud inde sequitur, quam in legis istius repetitione Deum nouas addidisse caussas, ob quas speciatim Israelitae sabbathum obseruare debeant. Denique, quod ad vltimam rationem attinet, non necesse erat, vt omnia delicta gentium in scriptura indicarentur, ob quae punitae sunt. Non ergo sequitur: gentes olim ob violationem sabbathi non leguntur a Deo punitae: ergo sabbathum a Deo in ipsa rerum creatione non fuit institutum. Plura qui hac de re desiderat, auctores adeat, qui ex instituto de sabbatho commentati sunt, FRANCISCVM GOMARVM, ANTONIVM THYSIVM, IOAN. PRIDEAVX, IOAN. COCCEIVM, THOMAM BRODAEVM, IOSVAM LE VASSEVR, aliosque, & cumprimis ex nostratibus IOAN. ANDREAM QVENSTEDIVM, in *antiquitatibus biblicis & ecclesiasticis, cap.* 10. *num.* 2. *pag.* 828. *seqq.* Taceo, quae nostra aetate hac de re sunt disputata.

§. XXXIV.

Licet autem in historia patriarcharum non legamus, eos sabbathum obseruasse, nullum tamen quin hoc fecerint, est dubium. Neque ex silentio Mosis contrarium colligi potest, cum caussa praegnans, cur hoc commemorare deberet, non adesset. Israelitis deinceps sabbathi obseruatio, strictiori quadam ratione iniuncta est, * cum & generatim vetus testamentum in gente Israelitica haberet schema status legalis,

legalis, & gentis quoque illius indoles hoc requireret. conf. *Exod. XXXI, 13. 14. XXXV, 2.*

* Patet hoc ex iis, quae ad §. *praecedentem*, diximus. Inde vero intelligitur, quo sensu obligatio sabbathi, scilicet quoad ea, quae speciatim populum Israeliticum spectabant, in nouo testamento cesset.

§. XXXV.

Cum vero in locum veteris testamenti nouum succederet, non tantum strictior illa & cum externa coactione coniuncta obligatio cessauit, sed apostoli quoque pro septimo die, primum, in recordationem surrectionis Christi, substituerunt. * Quod quin instinctu, adeoque adprobatione Numinis fecerint, nullum est dubium. Mutata quoque est adpellatio, & *dies dominica* dicta, quae cultui Numinis, eiusque beneficiis recolendis, est destinata.

* Quemadmodum ea, quae iuris diuini absoluti sunt, sunt immutabilia: ita in institutis, quibus leges hypotheticae innituntur, Deum quaedam mutare posse, ex supra dictis constat. Vt ergo olim diem septimum, ita tempore noui testamenti primum hebdomadis, cultui sacro destinari voluit. Cumque nemo forte dubitauerit, pro diuina voluntate agnoscendum, quod apostoli hac in re fecerunt, id vnice, vt probemus, superest, iam apostolorum tempore, loco sabbathi, diem dominicam cultui sacro fuisse destinatam. Atque id sane constat, quod *Apoc.* I, 10. diei dominicae diserte mentio iniiciatur. Vbi sine vlla ratione FRANCISCVS GOMARVS contendit, vocasse Ioannem eum diem *dominicum*, quod Dominus ipsi eo tempore specialem gratiam reuelationis fecisset, *de origine sabbathi, cap.* 7. Cur enim non potius eum diem apocalypticum vocasset? Sic & *Actor.* XX, 7. dicitur, Paulum in Troade cum sociis per dies septem substitisse, τῇ μιᾷ autem τῶν σαββάτων, hoc est, prima hebdomadis die, seu die dominica, cum conuenissent discipuli, verba ad eos fecisse. conf. & 1 *Cor.* XVI, 1. 2. Quae contra vltima haecce loca excipiuntur, tanti non sunt, vt probandi vi ea spoliare queant. Contendunt enim μίαν τῶν σαββάτων non statim significare *primum*, sed *vnum* sabbathorum. Sed quod μία interdum idem sit ac πρώτη, patet ex *Ioan.* XX, 1. Nec abs re est, quod *Actor.* XX, 7. dicatur: τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων. Res ipsa etiam hoc docet. Vtrobique enim auctor certum diem indicare voluit. Qui autem dicit, vno quodam hebdomadis die aliquid factum esse, aut fieri debere, certum diem non indicat. Accedunt testimonia veterum, quae rem extra dubium ponunt. IGNATIVS in epistola ad Magnesianos, eaque non interpolata, *p. m.* 3. ex editione THOMAE ITTIGII, *si igitur*, inquit, *qui in vetustis rebus versati sunt, ad nouitatem spei venerunt, non amplius sabbathum colentes,* ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζωὴν ζῶντες, *sed secundum dominicam viuentes, in qua & vita nostra exorta est per ipsum &c.* In interpolata equidem epistola locus hicce ita exhibetur, vt varia simul diei dominicae elogia cumulentur: sed sufficit, quod hic diserte eius mentionem iniiciat IGNATIVS, & eam in locum sabbathi successisse, aperte innuat. Posset idem ex seculi secundi scriptoribus, IVSTINI MARTYRIS, aliorumque testimoniis comprobari, sed hisce diutius immorari necesse non est.

§. XXXVI.

Sanctificatio sabbathi, seu diei dominicae, in quo consistat, ex fine institutionis intelligitur, qui est recordatio creationis & redemptionis, praecipuorum, quae Deus in hominum genus contulit, beneficiorum. Quae quidem ita instituenda est recordatio, vt animus ad gratitudinem excitetur, verbis pariter ac factis demonstrandam. Quod vt eo rectius

fiat,

fiat, abſtinendum a reliquis laboribus, & cum precibus iungenda verbi diuini meditatio, eumque in finem conuentus etiam eccleſiae publici ſedulo frequentandi ſunt, in quibus & verbum diuinum docetur, & preces ſuas cum aliorum fidelium precibus iungere licet.

§. XXXVII.

Ad inſtituta nouo teſtamento propria pertinent ſacramenta: *baptiſmus & ſacra coena*. Haec eſſe inſtituta diuina, conſtat, quia ab ipſo Chriſto ſeruatore ſunt profecta. De baptiſmo quidem id conſtat ex *Matth. XXVIII, 19. Marc. XVI, 16. Ioan. III, 5.* de ſacra coena, ex *Matth. XXVI, 26. Marc. XIV, 22. Luc. XXII, 19. 1 Cor. XI, 23.* Sunt etiam haecce inſtituta vniuerſalia, quia ad omnes omnino pertinent homines, qui ſaluari cupiunt. Pertinent enim ad ordinem ſalutis a Deo conſtitutum.

§. XXXVIII.

Quemadmodum autem inſtitutorum diuinorum haec eſt ratio, vt accurate, eo modo, quo a Deo inſtituta ſunt, obſeruari debeant, ita & ſpeciatim in ſacramentis, baptiſmi & ſacrae coenae, ſe res habet. Et in eo ſumma officiorum circa ſacramenta, eorumque vſum, conſiſtit. Speciatim tamen ad finem & ſcopum horum ſacramentorum accurate attendendum, ne alium in finem, quis iis vtatur, quam ad quem inſtituta ſunt; tum, vt qui vti rite iis cupit, ita comparatus ſit, vt finem huncce obtinere queat, quem in finem & ſeipſum exploret neceſſe eſt, ne nullam non tantum inde referat vtilitatem, ſed peccato inſuper grauiſſimo ſe obſtringat; porro, vt in vſu ipſo ſacramentorum, quoad ſubſtantialia a forma inſtitutionis ne latum quidem vnguem, diſcedatur; vt quando ab iis adminiſtrentur, quibus ius atque poteſtas ea adminiſtrandi competit; & denique, ſi per conſuetudinem ritus quidam & ceremoniae adhibeantur, vt in iis dignoſcendis caute quisque verſetur, easque repudiet, quae indolem ſacramenti euertunt, vel ad ſuperſtitionem ducunt, aut alias verbo diuino aduerſantur, retineat contra quae verbo diuino non aduerſantur, & ad ordinem in eccleſia ſeruandum, aut ad aedificationem faciunt. *

* Ex principiis hisce generalibus, quibus officia hominum circa legitimum vſum ſacramentorum noui teſtamenti innituntur, ſpecialia, de quibus auctores, qui de caſibus conſcientiae ſcripſerunt, paſſim multa tradunt, facili negotio deriuari poſſunt. Nec difficultas temere hic oriri poteſt, niſi in adplicatione ad facta ſingularia, in quibus omnium circumſtantiarum habenda ratio, quod prudentiae opus eſt, qua de re in parte tertia ex inſtituto dicetur.

§. XXXIX.

Ac haecce inſtituta diuina, ſancte & religioſe obſeruanda, homines iure diuino, ſed hypothetico, obligatos eſſe, patet. Primo quidem

dem id constat, ex natura & indole institutorum diuinorum: quae licet a legibus differant, vt supra demonstratum, ideo tamen vt ab hominibus obseruentur, a Deo sunt instituta. Cumque ex singulari gratia atque amore Dei erga homines, ad salutem illorum promouendam profluxerint, summa impietas est illis vti nolle, aut tanto seipsum indignum reddere beneficio. Idque eo magis, quod quilibet homo, vti itidem supra probauimus, obligatus sit iure naturali, ea vsurpare media, quibus felicitatem suam seu beatitudinem promouere potest. Instituta autem haec, speciatim sacramenta, ad vnionem Dei, ceu summae felicitatis centrum ducunt. Vnde simul, quo pacto haecce obligatio, ex primo nostro iuris diuini principio, deriuari queat, intelligitur.

§. XL.

Contra officia haecce hypothetica, quoad cultum Numinis externum, triplici potissimum ratione peccatur. Peccant primo, qui ea plane negligunt, & intermittunt: qui sabbathum non sanctificant, sacramenta contemnunt, & media haecce salutis in minimis ponunt. Peccant vero & illi, qui haecce se obseruare instituta, videri volunt, sed non ea id faciunt ratione, qua facere debebant, vt cum sabbathum egregie se sanctificare putant, qui eo die, non animam, sed corpus strenue curant: aut qui in sacramentorum vsu, ab ordine a Deo praescripto discedunt. Peccant denique, qui superstitione ducti, externum sacramentorum vsum, multum se iuuare credunt, etsi fides absit, plane ac si actibus eiusmodi externis aliquid promereri apud Deum possint, aut sacramenta ex opere, quod vocant, operato, prosint. conf. *Rom. II, 28. 29.*

§. XLI.

Qui se, vt rite diuinis institutis vtatur, excitare cupit, necesse est, vt illorum sanctitatem, necessitatem, ac vtilitatem diligenter ac serio meditetur. Hoc enim velut medium est, nos ipsos ad institutorum diuinorum debitam obseruantiam concitandi, ad quod adeo simul sumus obligati. Id quod & de impedimentorum, quae & hic se offerunt, remotione censendum: quorum alia ex animi leuitate oriuntur, quae scilicet ad neglectum aut comtemptum diuinorum institutorum ducunt, alia ex seruili metu & superstitione, dum externam actionem, absque fide sibi prodesse, nonnulli existimant.

CAPITIS

CAPITIS TERTII

SECTIO III.

DE

OFFICIIS HOMINVM ERGA SEIPSOS.

Σύνοψις.

SVmma officiorum hominis erga seipsum, in sanctitate consistit, voce ista specialiter accepta, §. I.
Quae significatio vlterius explicatur, §. II.
Amor sui ordinatus, Deo non displicet, §. III.
Exerit se tripliciter, ratione mentis, ratione corporis, & ratione bonorum, quae vtriusque conseruationi inseruiunt, §. IV.
Cultura mentis spiritualis, in quo consistat, §. V.
Artium quoque atque scientiarum vtilium cognitione animus est imbuendus, §. VI.
Quaenam hic obseruandae cautiones, §. VII.
Quod iure diuino ad haec circa animum officia, obligati simus, probatur, §. VIII.
Opposita horum officiorum, §. IX.
Ad corporis quoque conseruationem homo est obligatus, §. X.
In quo conseruatio ea consistat, §. XI.
Pertinet huc legitimus membrorum, speciatim sensuum externorum vsus, §. XII.
Quod ad ista circa corpus officia iure diuino obligati simus, probatur, §. XIII.
aliis adhuc idem demonstratur rationibus, §. XIV.
Peccant contra haec officia, qui corporis curam negligunt, & talia committunt, quibus destrui queat, §. XV.
Αὐτοχειρίαν illicitam esse demonstratur, §. XVI.
Peccant porro, qui corpus ita curant, vt animum perdant, idque per intemperantiam, §. XVII.
& varia impuritatum genera, §. XVIII.
Verbis quoque & gestibus lasciuis peccatur, §. XIX.
De moderamine inculpatae tutelae, §. XX.
de iure & fauore necessitatis, §. XXI.
Bona quoque, quae vocantur fortunae, ad hominis conseruationem sunt necessaria, §. XXII.
Circa eadem tamen caute versandum, §. XXIII.
Officia hominum circa bona fortunae, §. XXIV.
Quod iure diuino ad haec officia obligati simus, probatur, §. XXV.
Qua ratione contra haecce officia peccetur, quoad opes, §. XXVI.
item, quoad honores ac dignitates, §. XXVII.
Media, quibus ad officia quoad animum obseruanda homines induci possunt, item impedimenta, quae hic remouenda sunt, §. XXVIII.
Media, officia circa corpus, promouentia, §. XXIX.
Impedimenta in hisce officiis remouenda, quoad intemperantiam, §. XXX.
quoad impuritatem & libidinem, §. XXXI.
vt & circa sanitatis conseruationem, §. XXXII.
Media, officia nostra promouentia, vt & impedimenta remouenda, quoad bona fortunae, §. XXXIII.

§. I.

SVmma officiorum hominis erga seipsum, continetur in hocce principio, sanctitati ad exemplum Dei esse studendum. * Solent equidem interdum omnia hominis officia, omnesque virtutes, voce *sancti-*

tatis comprehendi: ** nihil tamen obstat, quo minus & speciatim officia hominis regeniti erga seipsum hac voce denotentur, quemadmodum & *Luc. I, 75.* sanctitas distinguitur a iustitia; conf. & *Ephes. IV, 24.*

* vid. supra *cap.* 2. §. 56.

** Cur sanctitatis potius, quam temperantiae vocem, in summa officiorum hominis erga seipsum adhibeamus, quamuis hac alias vsi simus, exposuimus supra *cap.* 2. *ad* §. 42. de voce autem *sanctitatis* prolixe diximus *part.* 1. *cap.* 3. §. 2. 3.

§. II.

Idque etiam docet sanctitas Dei, quae ad imitandum nobis proponitur, 1 *Petr. I, 15.* Haec enim nihil aliud est, quam purissimus amor, quo Deus seipsum amat, & per quem a se remouet, quidquid cum summa eius perfectione pugnat. Quare & sanctitas illa specialis hominis in eo maxime consistit, quod amore ordinato seipsum iuxta exemplum diuinum amat, suamque adeo felicitatem, cuius fundamentum consistit in vnione cum Deo, promouere studet.

§. III.

Qui amor sui ordinatus, * tantum abest, vt Deo displiceat, vt potius ab eodem praeceptus sit, vt ex dicendis constabit. Nec pugnat cum officio crucifigendi carnem, quod ab omnibus regenitis requiritur, *Gal. V, 24. Rom. VIII, 13.* aut cum abnegatione sui, quae discipulorum Christi proprius character est, *Matth. XVI, 24.* cum potius in hisce amor sui ordinatus, vel maxime conspiciatur. conf. *Ioan. XII, 25. Matth. X, 39.*

* Non enim omnem amorem sui, sed tantum inordinatum, in vitio poni, prolixe supra demonstratum est, *part.* 1. *sect.* 4. §. 32. *seqq.*

§. IV.

Vt autem amor iste sui ordinatus in iis, quae ad hominis conseruationem pertinent, praecipue se exerit, ita tria maxime, pro huius vitae statu & conditione in censum veniunt, quae studium se conseruandi postulant. Primum locum ipsa hominis anima tenet, cum corpus sequitur, & denique quae corporis, certo respectu etiam animae conseruationi inseruiunt, bona, quae vocantur, fortunae.

§. V.

Quod ad animam attinet, cum constet, post amissam imaginem diuinam per primorum parentum lapsum, eam miserrime esse adfectam, elaborandum homini regenito omnibus viribus est, vt in eius restauratione quotidie proficiat. Ergo operam dare debet, vt ratione intellectus loco ignorantiae, & stultitiae lux seu cognitio & sapientia maius in dies incrementum capiat, *Coloss. III, 10. Eph. V, 15.* & vt ratione voluntatis, imminuta philautia praua, amor Dei & proximi, sanctitas & iustitia,

tia, indies augeatur; *Ephes. IV, 24.* denique, vt reliquae mentis facultates, a determinatione ad malum, & adhaerentibus imperfectionibus purgentur, cumprimis & adfectus in ordinem redigantur. *

* Idque eo magis, quod adfectus praui, praesertim si vehementiores fuerint, vel maxime cum hominis conseruatione pugnent, animam vitiis grauissimis immergentes, & corporis sanitatem destruentes.

§. VI.

Praeterea, cum artium atque scientiarum notitia, hodie homini necessaria sit, tum vt aliis inseruire, tum vt vitam honeste transigere queat, quemlibet ad ingenii culturam necessariam, artisque certae habitum sibi acquirendum, iure diuino obligatum esse, constat. * Idque non tantum ratio docet, sed & scriptura confirmat conf. *2 Thessal. III, 11. 12.*

* Pluribus hoc a me demonstratum in dissertatione de *cultura ingenii cap. 1. §. 2. seqq. in select. iur. nat. & gent. pag. 297. seqq.* Ceterum tum in his, tum in aliis hominis erga seipsum officiis supponitur, notitia sui ipsius, ad quam adeo, vt & ad ea, quae ex ea fluunt, homo itidem est obligatus, vt eleganter ostendit SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 5. seqq.* ad quem locum etiam conferendus IO. BARBEYRACIVS.

§. VII.

Sed vt rite quis hac in re versetur, dispiciendum illi, vt artem vel scientiam vtilem, sibique & aliis necessariam eligat, vanis, curiosis, prohibitis, procul facessere iussis; * eamque ingenio suo, indoli & statui convenientem, cum qui inuita Minerua aliquid addiscere cupiunt, nihil aliud agant, quam vt tempus perdant; ** praeterea vt in modo quoque eam addiscendi sapienter se gerat, methodumque eligat conuenientem, quae certo illum ad finem exoptatum perducant; *** denique, vt diligenter caueat, ne artis aut scientiae cuiusdam cognitio, impedimentum adferat profectibus in spiritualibus. *

* Non omnes vno eodemque loco habendas esse artes atque scientias, constat. Quaedam, quantae quantae sunt, inutiles sunt, vanae, stultae, ad vitia hominum, superstitionem, ambitionem, voluptatem alendam fouendamque, tantum comparatae. Quaedam equidem vtiles & necessariae, sed vt per imprudentiam hominum iis abutentium ad legitimum non dirigantur finem, adeoque inutiles quodammodo & vanae fiant. Non satis hocce discrimen obseruauit HENRICVS CORNELIVS AGRIPPA, in libro notissimo, de *incertitudine & vanitate scientiarum.* Namque vtiles pariter & inutiles artes scientiasque vno eodemque loco habuit, & in vtilium tractatione, quae hominum iis abutentium, aut commentis vanis eas commaculantium vitia sunt, ipsis tribuere artibus scientiisque non dubitat. De *vanitate & praestantia scientiarum*, orationem eruditam luci publicae exposuit IOAN. ALPHONSVS TVRRETINVS, theologus Geneuensis clarissimus, vanitatis nomine, quod imperfectum est in artibus scientiisque, perstringens. Sed de eo nunc nobis sermo non est, qui quod inter ipsas artes scientiasque intercedit, discrimen, obseruandum contendimus, vt eas quae vanae, inutilesque sunt, & ad superstitionem aut alia vitia ducunt, ceu indignas artium & scientiarum nomine, fugiamus & euitemus. Ad specialia vt descendamus, necesse non est, cum nec instituti hoc permittat ratio, & quodam-

 modo

modo hoc iam factum sit, in dissertatione, de *cultura ingenii*, *cap.* 1. §. 11. *seqq.* add. IOCHRISTIANI LANGII, *protheoria eruditionis humanae vniuersae.* it. CHRISTIANI THOMASII *cautelae circa praecognita iuris.* In vtroque enim opere passim quaedam monentur, quae in artibus scientiisque, ad inutilium, ab vtilibus discretionem pertinent.

** Non ergo omnes artes & scientiae omnibus conueniunt. Dispiciendum quid cuiusque status, conditio, sexus, aetas, cumprimis ingenii vires permittant, aut exigant. Nec imprudenter tantum agit, qui vitae genus aut artem eligit, ad quam ineptus est; sed & contra officium. Hinc de ingeniorum delectu, & exploratione, multa passim moneri solent, qua de re itidem a me ex instituto dictum in citata dissertatione, de *cultura ingenii*, *cap.* 2. §. 8. *seqq.* add. IO. CHRISTIANVS LANGIVS, in *protheoria eruditionis humanae vniuersae*, *cap.* 9. *p.* 491. *seqq.* Quae vero de artibus & scientiis, quibus eruditionis circulus absoluitur, monentur, facili negotio ad artes quasuis, etiam illiberales, & quaeuis vitae genera, adplicari possunt.

*** Prolixius hac de re egi in *citata dissertatione*, *cap.* 3. §. 4. *seqq.*

* Quod varia iterum ratione, in artibus etiam per se bonis & vtilibus contingere potest, cumprimis si quis non rectum in iis addiscendis aut tractandis sibi constitutum habeat finem, sed cuncta eo referat, vt ambitioni suae, aut gloriae studio, aut lucri cupiditati satisfaciat, aut si nimio studio iis ita se addicat, vt immemor velut sit eorum, quae ad salutem aeternam consequendam, vitamque spiritualem animae conseruandam pertinent, vel denique si fusuitate artium atque scientiarum humanarum ita capiatur, vt diuina prae illis contemnat, immo vt sacrae litterae illi veluti sordeant. Hunce artium scientiarumque humanarum abusum, per quem vitae spirituali maxima impedimenta adferuntur, iam suo tempore grauissime redarguit Paulus, passim ostendens, quam male sapientia huius seculi conueniat cum sapientia diuina, 1 *Corinth.* I, 19. 20. III, 18. 19. 20. Hinc & diserte 1 *Corinth.* VIII, 1 pronuntiat: *scientia inflat*, *sed charitas aedificat*, hoc ipso docens, quam necessarium sit, vt artium atque scientiarum quarumuis, maxime humanarum, cognitio, per diuini spiritus gratiam sanctificetur, & dirigatur, ne plus noceat, quam prosit. Cum vero nonnulli patres, abusum huncce artium & eruditionis humanae perpenderent, parum abfuit, quin omne, quod in artes humanasque scientias impenditur, studium, condemnarent. Qua in re nonnullos ex recentioribus, eos imitatos nouimus. Sed media via & hic tutissima, nec cum abusu statim reiiciendus est vsus. Diiudicanda hinc, quae prolixe hac de re disserit HIERONYMVS HIRNHAIM, de *typho generis humani*, *siue scientiarum humanarum, inani ac ventoso tumore*, *difficultate*, *labilitate*, *falsitate*, *iactantia*, *praesumptione &c.* praesertim *cap.* 20. *seqq.*

§. VIII.

Quod iure diuino ad ista erga animam nostram officia obligati simus, probatur ex illo, quod antea posuimus principio, sanctitati, ad exemplum Dei, studendum esse. Quod rursus vnionem cum Deo supponit. In sanctitate autem is vel maxime proficit, qui renouationi mentis ad imaginem Dei incumbit. Per debitam ingenii culturam varia facile euitamus peccata, quae nos a Deo separare poterant. vid. *2 Thessal. III, 11. 12.* Probatur idem ex eo, quod *Matth. XXII, 39.* dicitur: *ama proximum tuum*, *sicut teipsum.* Ergo seipsum quoque amare homo tenetur. Quod non rectius faciet, quam si ita, vt diximus, erga animum suum se gerat. Desumptum hoc ex *Leuit. XIX, 18.* repetitur *Gal. V, 14.* Denique ex cura animae idem patet, speciatim nobis iniuncta & commendata, *Matth. XVI, 26. Marc. VIII, 36.* add. *Luc. XII, 4. 5.* *Matth.*

Matth. X, 28. Huc & pertinet, quod ſtudium donorum ſpiritualium nobis tantopere commendetur, *1 Cor. XII, 31. XIV, 1.*

§. IX.

Oppoſita horum officiorum ad ſequentia reuocari capita poſſunt: ſi quis in diem viuat, animae nulla habita cura, vt illi, quorum Deus venter eſt, *Phil. III, 19.* vel vt ſtultus ille diues, *Luc. XII, 19.* item, ſi quis ſpiritualibus poſtpoſitis, iis ſaltem artibus animum ingeniumque excolat, quae ad huius vitae vſum ſpectant. Immo huc omnes illi pertinent, qui animae ſuae homicidium committunt, quod varia ratione contingere poteſt, e. g. ſi veritatem detineant in iniuſtitia, *Rom. I, 18.* ſi gratiae diuinae donis non recte vtantur, *Matth. XXV, 29.* ſi crucem ſubterfugiendo animam ſuam perdant, *Matth. XVI, 25. 26.* aliisque modis. Praeterea, in cultura ingenii plurimi non recte verſantur, ratione finis, obiecti, modi, vnde eruditorum peccata quam plurima & fere innumera. Ne quid nunc de illis dicam, qui culturam ingenii plane negligunt, & hinc ſibi aliisque moleſti euadunt, ſiue per ignauiam hoc fiat, ſiue ex aliis cauſſis.

§. X.

Non tantum animae, ſed corporis quoque rationem habere debet homo. Non minus enim corpore, quam anima conſtat, * & ad totius vitae conſeruationem ** opus eſt conſeruatione corporis. Conſtat porro, in corpore facile excitari motus inordinatos, quibus anima ipſa ad varia peccata abripitur, idque ob adhaerens peccatum originale, ex quo fonte etiam reliquae corporis imbecillitates profluunt. Denique obſeruandum, eſſe in homine adpetitum acerrimum ſeſe per ſobolis procreationem multiplicandi, at ob peccatum originale & prauas conſuetudines, aliasque cauſſas, eum perquam eſſe inordinatum.

* Repetenda hic quae diximus, *part. 1. cap 1. ſect. 7. ad §. 1.*

** Vita vero naturalis eſt *fundamentum omnium bonorum temporalium. & aeternorum occaſio,* vt loquitur HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 24. §. 6.*

§. XI.

Quae cum ita ſe habeant, ſequitur, conſeruationem corporis in eo conſiſtere, vt homo quaeuis pericula, per quae corpus deſtrui poteſt, * niſi grauior ratio ea ſubire iubeat, euitet; vt cibo ac potu corpus equidem reficiat, ſed ea ratione, ne inordinati iſti, quibus obnoxius eſt, motus excitentur, aut foueantur, ſed vt temperantiae potius accurate ſtudeat; ** *Rom. XIII, 14.* vt denique inſtinctu ad procreandam ſobolem iuxta ordinem diuinum vtatur, puritatis ac caſtimoniae ante

omnia

omnia habens rationem, *1 Cor. VI, 13.* Et haec est illa sanctitas, quae etiam corpori tribuitur, *1 Cor. VII, 34.* conf. & *1 Thessal. V, 23.*

* Adeoque & morbos, & quidquid sanitati nocet. Humanae enim felicitatis pars maxima est, vt mens sana sit in corpore sano. Quae vero ad tuendam conseruandamque sanitatem, requiruntur, aliorum est, praecipere.

** Quo pacto quilibet, iuxta christianorum disciplinam, in cibi & potus vsu legitimo & sobrie se gerere debeat, studiose & eleganter exequitur CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 1. 2. & 4.* quae legisse, & expendisse poenitebit neminem.

§. XII.

Huc etiam pertinet legitimus omnium membrorum vsus, *Rom. VI, 19.* speciatim sensuum externorum, * quibus non tam ad delectationem, nisi in quantum haec per naturam cum illorum vsu coniuncta est, quam ad animi corporisque conseruationem, quorsum & comparati sunt, vtendum est.

* Qui enim in rerum sensus externos afficientium vsu tantum delectationem quaerunt, hoc ipso voluptati se deditos demonstrant. Multa passim hac de re monet, quem laudaui, CLEMENS ALEXANDRINVS, praesertim *lib. 2. paedagogii cap. 8.* vbi disputat, an vnguentis & coronis vtendum sit? Quae enim iuxta morem veterum ibi dicuntur, facile ad nostri seculi, nostraeque gentis instituta, accommodari possunt.

§. XIII.

Quod ad ista quoad corpus officia diuino iure obstricti simus, * vel inde patet, quod sanctitatis, cui studendum, haud minimam partem constituunt. Sed vnionis quoque cum Deo ratio hoc exigit. Qui enim voluptatibus, quibus etiam plerumque non tam conseruatur, quam destruitur corpus, dediti sunt, nec iis ea, qua decet, ratione resistunt, ostendunt, se cum rebus sensus delectantibus, non cum Deo vnionem quaerere. vid. *1 Cor. VI, 16. 17.* Illi, quorum Deus venter est, vero Deo adhaerere nequeunt, *Phil. III, 19. 20.*

* Poterat superuacaneum videri, probare velle, quod ad corporis conseruationem homines sint iure diuino obligati: cum vt generatim ad sui ipsius, ita speciatim ad corporis conseruationem omnes natura pronissimi videantur. Sed quantumuis magnus sit naturae instinctus ad sui ipsius, speciatim quoque corporis conseruationem homines impellens, vel exempla tamen eorum, qui violentas sibi intulerunt manus, docent, non obstante isto instinctu, ad corporis destructionem abripi homines posse. Praeterea, instinctus ille ad sui conseruationem homines impellens apud plerosque inordinatus est: adeo vt dum sibi videntur, se ea agere, quae ad sui conseruationem faciunt, haud raro ea eligant, quibus sui destructionem accelerent. Obligatio autem iuris diuini ad conseruationem sui ordinatam pertinet, vt homo eo quo debet modo se ipsum conseruet. Hinc cum Stoici docerent, per prima naturae, omne animal, adeoque & hominem ad sui conseruationem impelli, recte addiderunt, per rectam rationem hunc instinctum dirigi debere.

§. XIV.

Patet idem ex praecepto de diligendo seipso, *Matth. XXII, 39.* Qui enim

enim eo, quo dictum, modo, corpus suum non conseruat, non amare, sed odio seipsum prosequi censendus est. Idemque ex praecepto sexto, *Exod. XX, 14.* eiusque interpretatione authentica, quam Christus seruator dedit, constat, *Matth. V, 22. seqq.* itemque, ex aliis scripturae dictis, quibus ea ratione corporis gerere curam iubemur, vt *Rom. XIII, 14.* & *1 Cor. VI, 19.* vbi notanda ratio particularis, quod corpora regenitorum sint templa spiritus sancti. conf. & *1 Corinth. IX, 27. 1 Thessal. V, 23.*

§. XV.

Peccant contra haecce officia, primo, qui curam corporis plane abiiciunt, & auaritia, aut ambitione, adfectibusque immoderatis abrepti, sibi ipsis aut mortem, aut mortis periculum, saltem morborum varia genera attrahunt, *Ecclesiast. XXX, 22. sqq. & XXXI.* (*XXXII,*) *30.* Deinde & illi peccant, qui temeritate quadam, sine necessitate & mandato, in pericula se coniiciunt, * ex quibus aut corporis mutilatio, aut mors ipsa sequi poterat. *Ecclesiast. III, 27.* Multo autem magis **αὐτόχειρες** peccant, qui directe sibi ipsis manus violentas inferunt.

* Qui autem ea agunt, quae demandati muneris ratio postulat, etsi sciunt, vitae finem magnis laboribus accelerari, αὐτοχειρίας rei agendi non sunt: vti nec illi, qui pro aliorum salute, accedente cumprimis magistratus auctoritate, eiusmodi periculis quae vitae finem adferre possunt, se exponunt. Luculenter hoc iam demonstrauit SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17. & 18* add. IOAN. BARBEYRACIVS, *ad h. l.*

§. XVI.

Enimuero, quod **αὐτοχειρία** crimen sit longe maximum, ex dictis facile intelligitur. * Si enim homo se ipsum conseruare debet, vt luculenter demonstrauimus, peccat citra controuersiam contra hancce legem, qui seipsum vita, quae fundamentum omnis felicitatis temporalis, & occasio futurae, recte dicitur, priuat. Praeterea cum homo sibi ipsi vitam non dederit, in eius quoque positum potestate non est, eam pro lubitu dimittere. Nec casus vllus fingi potest, quo hoc liceat: cum aduersa quaeuis, etsi sint grauissima, patienti ferre animo, non autem morte sibi ipsi accelerata, iis se subtrahere, sit viri fortis, aut potius hominis christiani officium. Rationes, quas alii contra **αὐτοχειρίαν** adferunt; suum cuique esse tribuendum, depositum esse reddendum, & quae reliquae sunt eiusdem generis, rem illustrant magis, quam probant.

* Inter Stoicorum errores & hic refertur, quod αὐτοχειρίαν licitam esse asseruerint. conf. DIOGENES LAERTIVS, in *vita Zenonis*, & SENECA, *epist.* LXX. Nonnulli tamen hanc ita temperant sententiam, vt non semper quidem, sed tum demum viro sapienti ex vita excedere fas esse contendant, si iam ita sibi viuendum videat, vt nulla ad humanam felicitatem, cui vnice homines natos esse dicebant, redundaret vtilitas. Pluribus hoc explicaui

in *diſſert. 4. de erroribus Stoicorum in philoſ. mor. §. 5. in analect. hiſt. philoſ. p. 192.* Verum recte IVSTVS LIPSIVS, hanc Stoicorum ſententiam impietatis, ſtultitiae & imprudentiae arguit, *manuduct. ad philoſ. Stoic. diſſert. 22. pag. 155. ſeqq.* Et ſane cum iactitata tantopere viri ſapientis a Stoicis conſtantia, & quod inter tormenta etiam beatus ſit, non ſatis conuenire videbatur, quod nonnulli dicebant, eum morte voluntaria miſeriae & calamitatis ſuae finem facere poſſe. Recte igitur a Stoicis, tum reliqui, tum maxime Platonici diſſentiebant, contendentes, Deum in hacce vita velut in ſtatione quadam hominem collocaſſe, quam ſine ipſius permiſſione deſerere non liceat. vid. LACTANTIVS, *diuin. inſtitut. lib. 3. cap. 18.* Immo tam communi conſenſu apud veteres αὐτοχειρία damnabatur, vt tum apud Graecos, tum apud Ebraeos, honeſta illis denegaretur ſepultura, qui violentas ſibi ipſis intuliſſent manus. De Ebraeis tamen obſeruat HVGO GROTIVS, nonnullos eorum de lege, ſe non interficiendi, vnam excepiſſe cauſſam, tanquam laudabilem exceſſum, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei, de *iur. belli & pacis lib. 2. cap. 19. §. 5.* Atque ex hocce capite excuſare annituntur αὐτοχειρίαν Samſonis, atque Saulis: quibus nonnulli addant exemplum Razis, Hieroſolymitani ſenatoris, in hiſtoria Maccabaica. Sed vt in probrum Dei viuere cenſendus non eſt, qui in quibusuis calamitatibus prompte ſubeundis, & patienter ferendis ſuum erga Deum probat obſequium: ita exempla iſta nos parum mouent. De Saule atque Razi quod peccauerint, nullum eſt dubium. Simſonis facinus tam ſingulare eſt, vt argumentum aut regulam, ad quam talia exigantur, inde capere non liceat. Recentiore aetate Anglum quendam, in libro cui titulum fecerit, *Biothanatos* αὐτοχειρίαν defendere auſum, eumque a IO. ADAMI, in *tract. de autochiria*, refutatum, condocet nos ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 3.* Quod vero αὐτόχειρες maximo grauiſſimoque ſe inuoluant crimine, tam manifeſtum, vt fere probatione non indigeat. Ex amore enim noſtri ordinato, & obligatione ſeipſum conſeruandi, quae per cauſſas, quae aliquem ad αὐτοχειρίαν inducunt, neutiquam tollitur, hoc clariſſime elucеſcit. Solent nonnulli idem ex quinto decalogi praecepto deriuare. Et ſane licet praecipua Moſis intentio ſit in hocce praecepto, quae erga alios obſeruare, debeamus, nobis oſtendere, per legitimam tamen conſequentiam colligere licet, ſi alios occidere non licet, ergo nec nos ipſos, cum quilibet proximum ſuum diligere debeat, ſicut ſeipſum. Quod vero diximus, rationibus, quae vulgo adferri ſolent, *ſuum cuique eſſe tribuendum, &c.* nihil ſolidi hic euincere, oſtenſum pluribus, *cit. diſſert. 4. de error. Stoic. §. 6.* Praecipuas rationes contra αὐτοχειρίαν, quas philoſophia ſuppeditat, eleganter complectitur MICHAEL MONTANVS, in *tentaminibus lib. 2. cap. 3.* quem locum adfert BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 4. §. 17.* add SAMVEL RACHELIVS, peculiari diſſertatione de *morte voluntaria.* Varias quaeſtiones huc ſpectantes, non ſine multae lectionis adparatu expedit MATTHIAS ZIMMERMANNVS, in *analectis miſcellis menſtruis, p. 196. ſeqq.*

§. XVII.

Peccant praeterea hic grauiſſime, qui corpus ita curant, vt illud pariter ac animam perdant. Quod fit per omne genus intemperantiae, ſpeciatim per ebrietatem. Hanc, equidem non deſunt, qui adeo magnum peccatum non eſſe exiſtimant, ſaltem non eiusmodi, quod cum fide conſiſtere nequeat, * adeoque in hominem regenitum, ceu infirmitatem quandam cadere poſſe. At errant grauiſſime. Ebrietas enim non minus inter opera carnis refertur, quam idololatria ac adulterium, quae a regno diuino nos excludunt. *Gal. V, 19. 20. 21. 1 Corinth. VI, 9. 10.* Inter ea quoque referuntur peccata, quae efficiunt, vt homo coram iudicio diuino non poſſit conſiſtere, *Luc.*

Luc. XXI,34.35.36. 1 Petr. IV,3.4.5. immo inter opera tenebrarum, quae a filiis lucis procul abesse debent, *Rom. XIII,12.13.* Hominem denique ad spiritualia, & functionem sacerdotii spiritualis plane ineptum reddit ebrietas, & in alia peccata grauiora praecipitat. *Ephes. V,18. Prouerb. XX,1. XXIII,29.*

* Vix ac ne vix quidem hoc sibi hodie persuadere possunt plurimi mortalium, ebrietatem eiusmodi peccatum esse, quocum fides consistere nequeat. Hinc vt dictorum scripturae sibi obstantium vim eludant, omnem impendunt operam. Sermonem, inquiunt, ibi esse de *ebriositate*, seu *ebrietate habituali*, non autem de vno alteroue actu ebrietatis. Sed quam parum ista excepriuncula caussae aut conscientiae suae consulant, patebit, si expendamus, ebrios, 1 *Cor.* VI,9.10. *seqq.* coniungi cum furibus & adulteris. Quemadmodum ergo vt quis fur & adulter audiat, vnicus actus sufficit, fur quoque & adulter, qui vnicum actum commisit, intrare in regnum Dei nequit, nisi serio resipiscat, ita etiam se res habet cum ebrietate. Sic & *Gal.* VI,19. *seqq.* cum eiusmodi peccatis coniungitur ebrietas, quae extra omnem controuersiam mortalia sunt, fideque excidisse, qui talia committit, demonstrant, vt adulterium, scortatio, idololatria, & reliqua. Nec iuuat gradus ebrietatis distinxisse, ac si scripturae oracula de ebrietate, in maiori gradu spectata, loquantur, cum quae in minori gradu contrahitur, non sit damnabilis. Eam enim distinctionem scriptura ignorat, quae omnem potius intemperantiam, qua animus ad spirituales functiones ineptus redditur, damnat, *Luc.* XXI,34.35.36. Legenda quae hac de re differit B. SPENERVS, in *responsis theologicis Germanicis, part.* 1. *p.* 780. *seqq.* alibique.

§. XXVIII.

Peccant denique contra haecce officia, qui impuritati, quocunque tandem haec nomine veniat, dediti sunt. * In sexto quidem praecepto nomine *adulterii*, omnes impuritates damnantur. Committitur namque adulterium, non tantum opere, per scortationem, incestum, adulterium proprie sic dictum, peccata sodomitica, aliaque detestanda opera, *1 Cor. VI,9.10. Gal. V,19. seqq.* sed & corde, seu cogitationibus & cupiditatibus impuritatis, *Matth. V,28.* gestibus, quorsum impudicae saltationes, & reliqua, quibus prauae cupiditates excitari possunt, pertinent, *Ecclesiast. IX,7. seqq. XXVI,12.13.14.* atque verbis, *Eph. IV,29.30. V,3.4.5.*

* Omnia atque singula impuritatum genera curiosius enarrare, perinde fere esset, ac ea docere velle. Etiam dum ea detestamur, opera danda, ne ea id faciamus ratione, vt prauas aliorum cupiditates irritemus. Sufficit generatim notasse, quicunque motus, cogitationes, actus, fini, ad quem Deus hunc instinctum hominibus implantauit, repugnant, nec cum ordine, quo Deus eundem instinctum circumscripsit, consentiunt, illiciti sunt. Idque cum ratio omnes condoceat, simplicem scortationem quoque, multo magis reliqua crimina iuri naturali, etiam quatenus ex ratione innotescit, repugnare, manifestum est, conf. *Rom. I,*26.27. Quod enim eidem prout ex reuelatione innotescit, aduersentur, allata scripturae dicta testantur abunde. Quam sancti veterum christianorum hac in re fuerint mores, intelligere licet ex CLEMENTIS ALEXANDRINI, *paedagog. lib.* 2. *c.* 10. vbi prolixe contra omne impuritatis genus disputat. Ex recentioribus autem I. F. OSTERWALD, vir clarissimus, libro Gallicano idiomate *contra impuritatem* scripto, *sect.* 1. *cap* 1.2. *& seqq.* grauissimis argumentis, tum ex ratione, tum ex scriptura sacra petitis, demonstrat, omne impuritatis genus diuinis repugnare legibus. Vt tamen in aliis peccatis, ita in hisce etiam criminibus vnum grauius est altero. In quibusdam ordo tantum, quo naturalem

instinctum Deus circumscripsit, turbatur, in aliis omnino ipse finis interuertitur, in nonnullis vterque & ordo & finis insuper habetur. In quibusdam rursus homo tantum peccat contra officia erga seipsum, in aliis alios simul laedit, & officia matrimonialia violat, vt in adulterio.

§. XIX.

Et verba quidem obscoena pariter, ac gestus lasciui, vel hoc nomine inter peccata grauissima, referendi sunt, quod non tantum prauae cupiditatis, in corde dominantis, sint indicia, sed & incitamenta, quibus ipse homo talia perpetrans magis magisque incenditur, * & scandala, quibus & alii ad similia peccata alliciuntur, *Matth. XII, 34. 35. Iacob. I, 14. 15.*

* Per verba itaque obscoena non tantum contra officia sermocinantium, de quibus deinceps, sed & contra legem, quae castitatem puritatemque ab omnibus exigit, peccamus. conf. CLEMENS ALEXANDRINVS, *paedagog. lib. 2. cap. 6.* vbi ex instituto περὶ αἰσχρολογίας, *de turpiloquio.*

§. XX.

Ceterum, cum lex diuina vitae corporisque nostri conseruationem iubens, interdum cum lege, quae alterum laedendum vetat, concurrat, quid tum ius fasque sit, disputari multum solet. Quod si secundum rationem rem consideremus, nulla adparet caussa, cur inuadentis potius, quam suam, qui inuaditur, vitam conseruare debeat: adeoque obligatio legis alterum laedere vetantis cessat, idque non ob delictum inuadentis, ** sed quod Deus neutiquam praesumatur, hominem obligare voluisse ad ea, quae communi omnium animantium instinctui repugnant. Nec contrarium ex scriptura demonstrari potest, omnem scilicet defensionem violentam, quae pro vitae conseruatione suscipitur, esse illicitam, *** etsi vix vlla sine inordinatis motibus suscipiatur. Quid vero requiratur, vt moderamen inculpatae tutelae legitime instituatur, * alibi exponitur.

* Etsi enim ceteroquin homines naturaliter sint aequales, haec tamen non eousque extendenda est aequalitas, vt perinde esse debeat in hoc casu, num ego interficiar, an ad mei conseruationem interficiam inuasorem. Vt enim inuasor deteriori loco merito habeatur, suamet ipse culpa effecit. Nec socialitatis ratio defensioni violentae obstat, cum potius hac ratione communi humani generis securitati prospiciatur. Ad rationes, quae in contrarium adferri solent, succincte respondet ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 4.* Loquimur autem de defensione violenta, quae cum caede inuasoris est coniuncta, etsi eam, qui se defendit, non intendat. Quod enim defensio non violenta, quae fit per viam iuris, licita sit, dubio caret, etsi & hic prudentiae pariter ac pietatis sit, iniurias potius tolerare, quam ad lites descendere, monente ipso seruatore, *Matth. v, 40.* add. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 24.* & PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 5. §. 3.* Ita vero violentam defensionem concedimus, vt tamen aliquando eam illicitam esse posse contendamus, si ab iis scilicet eiusmodi periculum nobis immineat, quos saluos esse reipublicae maximopere interesse certo nouimus.

Vnde

Vnde contra summum imperantem, si nos inuadat, violenta vti defensione nefas est, quod contra FERDINANDVM VASQVIVM, *lib.* I. *controuers. illustr.* 18. probat HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *c.* 1. §. 9. Sacra praeterea & inuiolabilis est summi imperantis persona, qui & licet perperam agat inuadendo innocentem, hoc ipso tamen summum imperium non amittit. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS non repugnat huic sententiae, interim *exuperantiam obsequii*, dicere mauult, si quis in tali casu se interfici patiatur, *lin. doctr. moral. cap.* 9. §. 11. Ceterum & id quaeri solet, num licita tantum sit violenta defensio, an vero praecepta? Sunt qui prius, sunt qui posterius adfirmant. CASPAR ZIEGLERVS, aliquando licitam saltem, aliquando praeceptam, aliquando prohibitam commendit, ad *Hug. Grot. lib.* 2. *cap.* 1. §. 8. *p.* 197. Sed cum in defensione violenta legitime instituta, se exerat vis legis nostram conseruationem praecipientis, iniungentisque, eam tum quidem non tam licitam, quam praeceptam existimauerim. Accedit, quod, qui licitam eam non praeceptam contendunt, actiones medias, inter praeceptas & prohibitas supponunt, qua de re tamen quid sentiendum sit, ex supra dictis constat.

** Tum enim poena esset, non defensio. Facultas autem puniendi tantum magistratui competit, & accuratam caussae cognitionem supponit. Hinc vero sequitur, quod etiam is, qui peccato caret, vt si quis insania atque furore agitatus, aut errore ductus, alterum inuadat, per modum defensionis interfici queat: item si quis fugam, qua nostrae saluti consulimus, moretur, ea quidem ratione, vt aut nobis aut illi pereundum esset. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 1. §. 3. & commentatores ad *h. l.* Contra IO. GEORGIVM KVLPISIVM, in *colleg. Grot. exercit.* 2. §. 3. secus sentientem, recte hic disputat ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 5. §. 4. *pag.* 214.

*** Quae enim Seruator *Matth.* v, 39. de iniuriis patienter ferendis docet, ad vitam extendi nequeunt. Nec obstat locus 1 *Ioan.* III, 16. quo vitam ponere pro fratribus iubemur. Id enim tum demum requiritur, si morte nostra salutem aeternam fratrum promouere queamus. Quod cum admodum incertum dubiumque sit, num fieri queat, si inuasori parcendo, nos interfici patiamur, hoc quoque a nobis requiritur. Praesertim si incertum etiam sit, an non nostrae quoque animae salutem aeternam periculo exponamus, si tum nos interfici patiamur, conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *h. l.* Fuerunt equidem nonnulli ex theologis, qui asseruerunt, si inuasus certus sit, si interficiatur, aeternae se compotem fore salutis, inuasorem contra, si pereat, aeternum damnatum iri, tum charitatis esse, vt quis interfici se potius patiatur, quam interficiat alterum. Rationem huius sententiae adferunt, quod inter vitam temporalem inuasi, & salutem aeternam inuasoris, nulla sit proportio. Verum cum incertum admodum sit, an aeternam salutem inuasor consecuturus sit, etiamsi inuasus ei parcat, & se interfici patiatur, non potest hic ipsa salus aeterna in censum venire, sed ad proportionem inuestigandam, vita temporalis inuasi cum mora ad poenitentiam admodum incertam, comparanda erit. Quod si fiat, dubium fere non est, quin praeponderet vita temporalis inuasi. Et in hanc etiam concedit sententiam B. PHILIPPVS IACOBVS SPENERVS, in *responsis theolog. Germanicis part.* 4. *sect.* 17. *art.* 3. *pag.* 392. *seqq.* Si tamen dicendum quod res est, tota quaestio videtur superuacanea, cum is raro eueniat casus, & fieri vix queat, vt inuasus deliberare secum diu atque consultare possit, quid pro sua vita conseruanda, aut anima inuadentis aeternae damnationi eripienda, facere debeat.

* Paucis dici potest, violentam defensionem locum habere, cum cessant iudicia & summum periculum vitae imminet. Quotuplici autem ratione iudicia cessent, exponit HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iure belli & pacis cap.* 3. §. 2. Distinguendus autem hic a statu naturali, status ciuilis. In statu naturali semper cessant, cum qui in eo constituti sunt, communem iudicem non habeant. In statu ciuili cessant momentanee, quando ob vim

aggressoris, fugere, magistratusque auxilium implorare non licet. Praesentissimum autem sit periculum necesse & quidem eiusmodi, vt nulla alia adsit ratio vitam conseruandi, quam per caedem adgressoris. Vnde & sequitur quamprimum praesentissimum istud vitae periculum cessat, cessare etiam ius defensionis. De termino defensionis a quo, & ad quem, obseruato discrimine status naturalis atque ciuilis, accurate differit PVFENDORFIVS, *lib. 2. de iur. nat. & gent. cap. 5. §. 6. & seqq.* Est vero & hoc addendum, ad legitimam defensionem etiam requiri, ne quis ipse se in hocce periculum coniecerit. Quare qui alios prouocarunt, aut in certaminibus singularibus, quae duella vocant, cum aliis congrediuntur, neutiquam moderamen inculpatae tutelae obtendere possunt. Duella praeterea & magistratus, seu iudiciorum, & legum diuinarum vindictam priuatam prohibentium, proteruum petulantissimumque contemptum indicant, ideoque inter crimina grauissima merito referuntur. Peculiaribus commentationibus hocce argumentum pertractarunt SAMVEL RACHELIVS, HENRICVS BOCERVS, PAVLVS VOETIVS, aliique laudati IO. GEORGIO KVLPISIO, in *colleg. Grot. exercit. 3. §. 6.* add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit. 5. §. 8.* Ceterum variae hic adhuc moueri quaestiones solent, quid pro membrorum incolumitate, pro rerum conseruatione, pro pudicitia liceat. Et ad membrorum quidem incolumitatem quod attinet, IO. A FELDEN, cum iactura membri cuiusdam sit irreparabilis, violentam quoque pro cuiusque conseruatione defensionem licitam esse contendit, ad *Grot. lib. 2. de iur. belli & pacis cap. 1. §. 6.* HVGO vero GROTIVS ipse *l. c.* & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *h. l.* tum demum violentam pro membri conseruatione defensionem licitam esse, docent, si eius iactura mortis periculum post se trahere posset. Ego frustra haec disputari existimo. Vix enim vnquam continget, vt inuasus certus esse queat, inuasorem membrorum saltem mutilationem, non vitae ereptionem intendere, multo minus scire poterit, qualis mutilatio futura sit, num mortis periculum post se tractura sit, annon? Pro rerum conseruatione violenta defensio licita non est, cum inter iacturam rerum, & vitae, quae furi eripitur, nulla sit proportio. Quod si autem praesumptio adsit, furem simul esse adgressorem, tum eum per modum defensionis interfici posse, nonnulli existimant. vid. IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. disp. 12. §. 16. pag. 698.* Et ita quoque capienda lex Mosaica Ebraeis data, *Exod.* XXII, 2. qua permittitur furem nocturnum interficere, quia scilicet incertum, annon idem simul vitam nobis erepturus sit. Consentiuntque & aliarum gentium, idem permittentium, leges, de quibus BOECLERVS *ad Hug. Grot. l. 2. cap. 1. n. 12.* add. & IO. SELDENVS, *lib. 4. de iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebr. cap. 2.* Pro pudicitia defensionem eiusmodi aliquando licitam, si corporis violenta prostratio accesserit, praeter alios existimat FRIDERICVS BALDVINVS, in *casibus conscient. lib. 4. cap. 1. cas. 15.* At cum pudicitia qua animum spectata eripi nobis nequeat, qua corpus considerata, cum vita aeternaque hominum salute in comparationem adduci nequeat, rectius forte alii negant, violentam pro ea defensionem suscipi posse. Ita iam AVGVSTINVS sensit, *de libero arbitrio, lib. 1. cap. 5.* add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 2. §. 113. seqq.* Pro honore & existimatione violentam defensionem licitam esse, nonnulli equidem moralistarum, quos vocant, asseruerunt, sed hoc ipso ne primis quidem doctrinae christianae elementis se imbutos esse, demonstrarunt. Indigni itaque sunt, qui refutentur.

§. XXI.

Generatim quoque de iure & fauore necessitatis * ita censendum, si per legis diuinae violationem directe Numinis sanctitas laedatur, tum mortem potius eligendam, quam vt quis agat, quod lege diuina est prohibitum. Hoc enim totius rei fundamentum est, cum doceri solet, leges negatiuas, quae immediate cultum Dei respiciunt, item

item quae alios homines respiciunt, si necessitas ab aliis hominibus originem habeat, & illi nos adigere velint, vt peccando diuinam laedamus maiestatem, neutiquam cedere necessitati. **

* Per necessitatem intelligimus hic eam, quam vocant, incolumitatis; ita vt nobis aut pereundum, aut lex aliqua migranda sit. Cum vero leges vel diuinae, vel humanae sint, primo de humanis quaeritur, an eiusmodi adferre necessitatem queant? Quod quidem adfirmandum, si summus imperans expresse hoc iubeat, idemque requirat salus reipublicae. Conseruatio enim reipublicae, in quam omnes ciues conse...ferunt, hoc requirit, vt si res postulet, pro ea mortis subire periculum non detrectent, conf. HVGO GROTIVS, *lib.* 1. *de iur. bell. & pac. cap* 4. §. 7. Extra hunc casum leges humanae necessitati cedunt. Humanae enim leges vim obligandi tum demum habent, si latae sint ad humanum modum, non si onus iniungant, quod a ratione & natura plane abhorreat, vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib.* 3. *de iur. bell. & pac. cap.* 23. §. 5. *& lib.* 2. *cap.* 14 §. 12.

** In legibus enim diuinis ita procedere solent, vt primo eas, quae de officiis erga Deum praecipiunt, distinguant ab illis, quae agunt de officiis erga alios homines. Priores iterum vel affirmatiuae sunt, vel negatiuae. De illis, quod necessitati cedant, nullum est dubium. Vt enim seruari possint leges affirmatiuae, requirunt occasionem. Sic lex de sanctificando sabbatho tempore necessitatis non obligat, vt recte Hasmonaeorum temporibus a sapientibus definitum fuit, conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 1. *cap.* 4. §. 7. Negatiuas leges circa officia erga Deum immediate versantes nunquam migrare licet. Nonnulli hic inter leges naturales & positiuas distinguunt. Eoque referunt exemplum de panibus propositionis non edendis, quam tamen migrauit David, 1 *Sam.* XXI, 6. Et fuit sane lex ista ceremonialis, per cuius violationem, in casu necessitatis factam, immediate sanctitas Dei non laedebatur. Leges diuinae, quae circa officia erga alios versantur, itidem vel affirmatiuae sunt, vel negatiuae. De illis, quod necessitati cedant, iuxta ea, quae diximus, non est dubitandum. In his iterum considerandum, an necessitas a Deo originem habeat, an a malitia aliorum hominum, & si hoc sit, quem isti habeant scopum. Si hoc intendant, vt nos saltem interficere velint, vsurpare licet media nos conseruandi, quae instinctus naturalis suppeditat, cum probabile non sit, Deum velle, vt homines leges suas in nequitiae instrumentum conuertant. Licebit ergo Iudaeo, quem tyrannus ex caussa iniusta fame necare constituit, vitam seruare esu carnis suillae. Quod si vero a malitia hominum medium suppeditetur, quodcunque demum sit, illud acceptare nefas, cum directe id eo tendat, vt legem diuinam migremus. Multo ergo minus, si vnicus adflictionis, quae ab hominibus proficiscitur, hicce scopus sit, vt ad peccandum nos inducat, cedere vlla ratione necessitati licet. Quodcunque enim tum euadendi exhibeatur medium, semper tamen subest intentio directe migrandi legem diuinam. Quod si necessitas originem a Deo habeat, mediis vti licet, quae natura suppeditat. Non tum nefas erit Iudaeo vesci carne suilla. Sin medium a malitia hominum suppeditetur, id acceptare nefas. Nefas ergo consentire in stuprum aut homicidium, vt tempore famis consequamur, quibus vitam sustentare queamus. Haec omnia, quae in compendio diximus, pluribus edisserit, & accurate demonstrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib* 2. *cap.* 2. §. 123. *seqq.* Plurimae ceteroquin circa ius & fauorem necessitatis moueri quaestiones solent, quas inter eminet, an necessitas concedat ius in res alienas. Sed tum de hac, tum de reliquis, conferri possunt HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 1 §. 6 KVLPISIVS, *in colleg. Grot. exerc.* 3. §. 5 IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. sec. discipl. Ebr. lib.* 6. *cap.* 7. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 2. *c.* 6. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib.* 2. *cap.* 2. aliique.

§. XXII.

§. XXII.

Supereſt, vt de *bonis* quoque, quae vocant *fortunae*, dicamus, quae ad hominis conſeruationem, pro huius vitae ſtatu neceſſaria eſſe, conſtat. Vt enim ſine imperio ciuili hominum generi ſaluo eſſe non licet, ita huius ratio, varios hominum ſtatus requirit, vnde *honores & dignitates*. Cum etiam non minus humani generis interſit, diſtincta eſſe rerum dominia, pretiaque definita, nec adeo ſine pretio aequiualente quisquam obtinere queat, quae vitae ſuſtinendae ſunt neceſſaria, aut eius commoditati inſeruiunt, opum quoque inde neceſſitas intelligitur. Quia vero ratio, qua nonnulli prae aliis ad honores aut opes perueniunt, occulta ſaepius eſt, nosque latet, *bona fortunae*, * inde adpellitari ſolent.

* Quam de *fortuna* ſibi formauerint ideam gentiles, conſtat ex PLINIO *lib.* 2. *hiſt. nat. cap.* 7. Sed nos in ſenſu ethnico fortunam procul faceſſere iubemus, non alio ſenſu fortunam quandam admittentes, quam cum hac voce ipſa prouidentia Dei deſignatur. Cumque haec mirifice res mortalium ita diſpenſet, vt quibusdam occaſio commoda, opes aut honores acquirendi ſuppeditetur, qua aliis carendum eſt, patet, quo ſenſu diuitiae & honores, *bona fortunae* vocari poſſint. De variis ceteroquin ſignificationibus vocis *fortuna*, vid. FRIDERICVS RAPPOLTVS, *in obſeruat. ad Horatium, ad lib.* 1. *carm. od.* 36. *obſ.* 24. *p.* 1226. *ſeqq.*

§. XXIII.

Haecce bona etſi pro huius vitae conditione neceſſaria, valde tamen ſimul ſunt periculoſa, quia variae per ea irritantur hominum cupiditates, quibus ſi indulgeant, manere in vnione cum Deo nequeunt, maximamque animabus ſuis attrahunt perniciem. Accedit, quod ea bona illis obtingunt, non, vt iis ſui tantum cauſſa vtantur, ſed potius vt aliis iis inſeruiant, cum non ſibi ipſis, ſed aliis quoque nati ſint, & quilibet regenitus, ceu membrum corporis Chriſti, non minus aliorum, quam ſua commoda curare debeat, *1 Cor. X, 24.* Quod qui negligunt, in bonis iſtis fortunae certiſſimam inueniunt perniciem.

§. XXIV.

Officia itaque hominis circa bona fortunae, ſpeciatim circa opes, in eo conſiſtunt, ne quis eas vltra neceſſitatem appetat, legitimo contra modo acquirat, & acquiſitas rite conſeruet, tum vt habeat, quo vitam ſuam ſuſtentet, tum vt aliis quoque iis inſeruire queat; porro, ne animus iis adhaereſcat, aut per eas ad prauas ſe abripi patiatur cupiditates. Praeterea, cum labore ſolo ad acquirenda etiam neceſſaria parum proficiamus, niſi diuina accedat benedictio, *Pſ. CXXVIII, 1. 2.* ne iſta indignos nos reddamus, elaborandum, ſimulque in voluntate diuina acquieſcen-

quiescendum, cum eos, qui illum timent, illique confidunt, & mediis legitimis vtuntur, deserere non soleat. *Ebr. XIII, 5.* De dignitatibus, honoribusque, qui cum certis officiis seu muneribus coniuncti sunt, pariter censendum, non aliter quam partem ordinis ad res humanas rite dispensandas necessarii, adeoque diuinitus adprobati; eos spectandos, adeoque non alium in finem eos adpetendos, quam vt ordini huic nos submittamus, nec alia ratione, quam reipublicae aut ecclesiae salus, aut finis, in quem introducti sunt, postulat, iis vtamur.

§. XXV.

Ad haec quod iure diuino obligati simus officia, patet iterum ex principio, quod supra posuimus. Sanctitati enim is certissime studet, qui omnia ea sedulo euitat, quae animum a Deo auertere possunt, inter quae haud vltimum locum tenet abusus bonorum, honorumque huius seculi. Hoc ipse diserte docet seruator, *Matth. XVI, 24. seqq.* Furtum faciunt, qui res sibi concreditas non recte administrant. Bona autem fortunae, nobis concredidit Deus. Qui ergo ea non recte secundum voluntatem Numinis administrant, furti rei sunt. Legitimum eiusmodi bonorum vsum passim etiam commendat scriptura, speciatim apostolus, *1 Cor. VII, 29. 30. 31.* Vnde etiam constat, quod eorum possessio non pugnet cum abnegatione sui. Pertinent denique huc & illa dicta, quibus labor, quo bona huius seculi acquiruntur & conseruantur, iniungitur, vt *Prouerb. XVIII, 9. Ephes. IV, 28. 1 Thessal. IV, 11. 12. 2 Thessal. III, 10.*

§. XXVI.

Repugnat hisce officiis primo *ignauia;* si quis otio deditus, * in acquirendis necessariis negligens sit, & ita paupertatem sibi attrahat, vnde dedecus, & alia incommoda. Non minus tamen peccatur per *auaritiam,* ** cum quis non ad necessitatem, sed ad abundantiam opes & diuitias concupiscit, & congerit. Vnde rursus alia peccata, cordis a Deo auersio, illegitimi acquirendi modi, denegatio eorum, quae aliis suppeditare tenebamur, & alia. conf. *Kohel. V, 9. 1 Tim. V, 9. 10.* Auaritiae etiam fructus est, si quis rebus suis non sit contentus. *** *Ebr. XIII, 5.* Cumque per eam cor totum rebus mundanis tradatur, *idololatriae* nomine passim in scriptura sacra venit, *Ephes. V, 5. Coloss. III, 5. Phil. III, 19.* In contrarium currunt, sed itidem grauissime peccant, qui per profusionem & prodigalitatem, bona sua dilapidant, * & hinc paupertatem sibi attrahunt. *Prouerb. XXIII, 20.*

* Otium vituperabile, hominibus voluptati deditis fere proprium, non est vnius generis, sed mox crassiori, mox subtiliori ratione se prodit. Non tantum qui nihil plane agunt, sed & qui agunt, in quibus recreationem saltem, aut animi corporisque delecta-

tionem

tionem, quaerunt, ita otiosi sunt, vt reprehensionem incurrant. Lectu digna sunt, quae hac de re disserit CHRISTIANVS THOMASIVS, *introduct. ad ethicam part. 2. cap. 13. §. 11. seqq. p. 402. seqq.* add. quae dixi *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Hic vero speciatim ita spectantur, prout per ignauiam ea acquirere intermittunt, quae ad vitae sustentationem sunt necessaria, quo ipso non tantum erga se ipsos, sed & erga alios peccant, vt ex dicendis constabit, *sect. seq. §. 15.*

** De auaritia, eiusque indole, effectibus, characteribus, prolixe dictum *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 65 seqq.* Hic saltem addo, duplici ratione auaritiam se exercere, vel per tenacitatem, vel per rapacitatem. Sunt enim nonnulli ita auari, vt aliena equidem adpetant, in dando tamen restricti & tenaces sint: alii contra ad accipiendum proni, vnde libet, lucrum captant, etiam minimum ex re turpi, immo ad illicitos tandem acquirendi modos progrediuntur. Vnum tamen vtrobique fundamentum, quod opes non ad necessitatem, aut vitae huius vsum adpetant, sed quia in illorum possessione, summam felicitatem quaerunt. Plura de auaritia suppeditat IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decal. exercit. 18. seqq. p. 861. seqq.*

*** Auaritiae namque opponitur inter alia *ἀυτάρκεια*, qua quis in iis, quae Deus ipsi largitur, conquiescit, & cupiditates suas rebus praesentibus ac necessariis circumscribit. Agit hac de re ex instituto IO. HOORNBECKIVS, *theol. pract. part. 2. lib. 10. cap 19. p. 585. sqq.* vbi & rationes edisserit, quae nos ad *ἀυτάρκειαν* inducere debeant.

* Prodigalitatis vitium hominum voluptati deditorum fere proprium est, vt iam obseruauimus *part. 1. cap. 1. sect. 4. §. 52.* Effundit enim prodigus patrimonium suum, vel inconsulte largiendo, vel in voluptates suas ad luxum impendendo. Interdum tamen & ambitione quadam ad opes inconsulte profundendas aliquis induci potest. conf. PHILARETVS, *ethic. lib. 1. part. post. cap. 6. §. 5.*

§. XXVII.

Quod ad honores ac dignitates attinet, duplici itidem ratione, tum in defectu, tum in excessu peccatur. Priori modo peccant, qui honores & officia, sub praetextu modestiae & humilitatis fugiunt, * aut ignauiam suam, splendido otii litterarii, ** nomine tegunt. Posteriori modo aguntur in transuorsum, qui superbia aut ambitione abrepti, dignitates, imperium, gloriam, honorem, titulos, consectantur. *** Quam graue autem vitium ambitio sit, aliunde constat. conf. *Prouerb. XVI, 5. XVIII, 12. Iob. IX, 13. XL, 6. 7. Matth. XXIII, 12. 1 Petr. V, 5. Iac. IV, 6.* Denique & illi peccant, qui animum abiiciunt, nec adversa ferre possunt, * qui Deo diffidentes, curis animum frangunt, aut omnino ad desperationem se induci patiuntur. *Psalm. LV, 23. Matth. VI, 25. seqq. Luc. XII, 22. 1 Petr. V, 7.*

* Immo non desunt, qui christianis nefas esse putant, honores ac dignitates acceptare, aut titulos eorum vsurpare. Qui error in CAROLOSTADIO passim notari solet. Et sane cum abusus in hisce omnibus longe sit grauissimus manifestissimusque, vt ineptae ambitionis & vanitatis exempla in his omnibus quotidie conspiciantur, mirum non est, nonnullos in alterum extremum prolapsos, omnem istum honorum, dignitatum, atque titulorum adparatum condemnasse. Qua in re tamen eos errasse manifestum est, cum ab abusu, legitimum vsum non satis discreuerint. Nec obstant verba Christi, *Matth. XXIII, 8. 9.* quibus prohibere videtur, ne quis *Rabbi*, neue quis *pater*, vocetur. Ea enim, vt recte IO. CONRADVS DANHAVERVS docet, opposita sunt, *fastui pharisaico,*

quem ducebat cretata ambitio. Prohibet Christus τὸ ἐμπαθῶς θέλειν καλεῖσθαι, vt THEOPHYLACTVS ad *h. l.* explicat: *ne velitis, contendatis, quaeratis, magistri, aut patres aliorum vocari.* Deinde, opposita fuerunt, vt idem auctor docet, *auctoritati paternae, magistrali, & imperiosae*, quae sibi plus quam licet, aut sumit, aut indulget. Quorsum refert illud SALOM. IARCHII, in *Deut.* XVII, 11. *etiamsi dixerint Rabbini de manu dextra, quod sinistra sit, & de manu sinistra, quod dextra, credendum hoc esse; in colleg. decalog. disp.* 10. §. 1. *pag.* 592. conf. & *disp.* 11. *qu.* 3. *p.* 647.

** Non loquor de illis, qui praeter voluntatem suam a publicis excluduntur negotiis, ideoque ne vitam nihil agendo transigant, litterarum studiis se dedunt. Hi non reprehendendi, sed laudandi potius sunt, modo ea id faciant ratione, vt fructus aliquis, tum ad ipsos, tum ad alios inde redundet. De illis loquor, qui ad incommoda, quae vitam publicam munerisque administrationem comitantur, euitanda, vitam priuatam praeferunt, & ignauiae suae honestum otium litterarium obtendunt. Id vero iam olim plurimos fecisse, vel ex PLVTARCHI commentatione patet, qua disputat, *an recte dictum sit, latenter esse viuendum?* Positum vero extra controuersiam, si homines eiusmodi iis instructi sint virtutibus, vt patriae & reipublicae vtilem nauare operam possent, & tamen ob taedia & incommoda, quae cum vita publica coniuncta sint, eidem se subtrahant, gravissime eos peccare, sub quocunque etiam hoc fiat praetextu. conf. quae dixi in *specimine prudentiae ciuilis Rabbinicae, cap.* 8. §. 14. add. CASP. HENRICI STARCKII, *tract. historico-moral. de doctorum vita priuata, quam honoribus quidam & officiis publicis praetulerunt &c.*

*** Diuersimode enim hic ambitio se exerit, vt iam supra obseruatum, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 4. §. 57. Vt autem officii est, honores, dignitates, & reliqua non alium in finem expetere, quam vt aliis prodesse, & nosmet ipsos rite conseruare queamus, ita ambitionis est, in his saltem eminentiam quandam, & ἐξοχὴν prae aliis quaerere: hinc & intra mediocritatem subsistere nescit, sed semper plus vltra tendit. Eleganter SENECA: *ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, quae quondam eius fuit impudens votum; de beneficiis lib.* 2. *c.* 26. *p. m.* 643.

* Inter officia enim hominis erga seipsum cum hoc quoque sit, vt si circa bona fortunae praestiterit, quae suarum erant partium, in reliquis acquiescat in voluntate diuina, nihil aliud superest, quam vt quae ei aduersa videntur, lubenti in se suscipiat animo, iuxta ea, quae supra diximus. Atque hoc *fortitudinis* est, quae dum in laude ponitur, non modo animum imperterritum aduersus hostes, sed magnum etiam & excelsum in rebus aduersis denotat: quamuis vltimo modo spectata, *patientiae* nomine veniat. Et tum quidem fortitudini partim inconsulta *temeritas*, partim *timiditas*, animique abiectio opponitur. Fundamentum autem fortitudinis huius ex spe & filiali fiducia, quam in Deo collocamus, petendum, de qua supra, *sect.* 1. *huius cap.* §. 48.

§. XXVIII.

Non tantum ad officia hactenus exposita, sed & ad media, quibus ad eorum praestationem quis inducitur, vt & ad impedimentorum remotionem, obligati sumus. Media, quoad ea, quae circa animae conseruationem & culturam praestanda sunt, praeter alia, sunt exacta consideratio necessitatis, vtilitatisque horum officiorum, ordinisque a Deo constituti, quem migrare, nemini mortalium fas est. Ad impedimenta pertinent exempla aliorum, de corpore potius, quam anima sollicitorum, praeiudicia varia e. g. de artium quarundam aut scien-

 tiarum

tiarum vtilitate, & neceſſitate, quae tamen vanae ſunt, ignauia, rerum huius ſeculi amor, & alia quamplurima.

§. XXIX.

Quod ad corpus attinet, temperantiae ſpeciatim inſeruit diligens conſideratio maximorum damnorum, quae intemperantia poſt ſe trahit, & vtilitatis, quam illa ſecum vehit, exempla veterum chriſtianorum, quaecunque carni grata ſunt, ſtudioſe ſubtrahentium; praeiudiciorum variorum, ac ſi temperantiae exactum ſtudium ſanitati noceret, &c. remotio, & quae alia ſunt eiusdem generis. Puritati caſtitatique, praeter preces, *Eccleſiaſt. XXIII, 5. 6.* aliaque generalia, & ipſum temperantiae ſtudium, ſine quo fruſtra ad caſtitatem adſpiratur, & per quod alimentum velut impuritati ſubtrahitur, inſeruit diligens cumprimis omnipraeſentiae diuinae conſideratio, *Gen. XXXIX, 9. Eccleſiaſt. XXIII, 27. ſeqq.* cordis & ſenſuum, praeſertim & externorum, accurata cuſtodia, occaſionisque euitatio & reliqua. * Ad ipſius quoque corporis ſanitatem conſeruandam plurimum confert temperantia, vnde, quod & hoc nomine ad eam obſtricti ſimus, patet, non neglectis tamen regulis diaeteticis, quae ab aliis praeſcribi ſolent. Sed caute tamen hic incedendum, ne dum corporis conſeruare ſanitatem annitimur, noceamus animae, eique perniciem adferamus.

* Tum de argumentis, quibus caſtitatis ſtudium, ceu ſumme neceſſarium demonſtratur, tum de mediis, quibus ad caſtitatem puritatemque animi pariter ac corporis aliquis peruenire poteſt, eleganter diſſerit IO. FRID. OSTERWALD, in libro, ſupra iam laudato, *contra impuritatem, part. 2. ſect. 2. & 3. p. 280. ſeqq.* Digna haec ſunt, quae legantur & expendantur ab omnibus.

§. XXX.

Impedimenta, quoad temperantiam, inter alia ſunt, imitatio, conſuetudo mores, & hinc enata frequentisſima occaſio. Huc praecipue & conuiuia eiusmodi, & conuentus referas, quibus ſine temperantiae damno intereſſe non licet. * Stultitia autem eſt, cum improbitate coniuncta, ſi quis, vt aliis placeat, in eiusmodi ſe coniiciat pericula, cum aperte oſtendat, ſe Deum poſtponere hominibus. Qui vero eiusmodi conuentibus interſunt, & praeter opinionem ſibi obtigiſſe videri volunt, vt temperantiae leges migrarent, ſeipſos quidem, minime autem alios, decipiunt turpiter.

* Quod in conuiuiis, ſimilibusque conuentibus, & caſtitas & temperantia, in magna ſaepius adducatur pericula, occaſione utramque violandi oblata, nemo temere inficiatus fuerit. Quaeſtiones hinc enatae, an & quomodo recte inſtituantur conuiuia? an iis intereſſe liceat? an in conuiuiis in ſalutem aliorum bibere liceat? & aliae eiusdem generis, de quibus prolixe quoque diſputat GISBERTVS VOETIVS, *comment. de excelſis mundi, diſp. 2. de luxu in conuiuiis & ſympoſiis, diſp. ſel. part. 4. p. 325.* Verum ſi quis & conſcientiae & animae

animae saluti serio consulere velit, facile hinc se expediet, si tum ad illos, qui conuiuium instruunt, tum ad conuiuas, qui ei intersunt, tum maxime ad animae suae statum, viresque spirituales, quibus instructus est, attendat. De vltima quaestione vid. B. PHIL. IAC. SPENERVS, in *responsis theolog. Germ. part.* 2. *p.* 453. *seqq.* & *part.* 4. *p.* 599.

§. XXXI.

Castitatis puritatisque impedimenta sunt omnia ea, quae impuras irritare ac incendere cupiditates possunt, vt praeter intemperantiam, commercia, & colloquia, cum hominibus impuris ac lasciuis, picturae ad libidinem excitandam comparatae, * abusus musices, cantilenae, lectio librorum obscoenorum, fabularum Romanensium, poetarum, ** otium quoque, tam seuere ab apostolo prohibitum, *2 Thessal. III, 11.* choreae & saltationes, *** comoediae & ludi scenici, * & alia eiusmodi.

* Nonnulli patrum, speciatim TERTVLLIANVS, pingendi artem, ob grauissimum eius abusum, ceu illicitam, prorsus damnarunt. Legenda sunt quae hac de re habet IO. DALLAEVS, de *imaginibus lib.* 1. *cap.* 6. *p.* 81. *seqq.* Qua in re nimis rigidi fuisse videntur. Hoc tamen certum, abusum artis huius esse maximum, infinitisque peccatis per picturas obscoenas, ac lasciuas, occasionem praeberi. Procul talia ab orbe christiano debebant esse remota.

** vid. dicta *part.* 1. *cap.* 5. *ad* §. 28. add. OSTERWALDVS *contra impuritatem, part.* 1. *sect.* 3. *cap.* 3. *p.* 161.

*** Choreas & saltationes hic consideramus, non in abstracto prout nonnulli eas sibi fingunt, sed prout reuera inter homines in vsu sunt, cum circumstantiis, quae nunquam non eas comitari solent. Qua quidem ratione prauas iis vel maxime irritari cupiditates, nemo temere inficias iuerit. Fugiendae ergo illis sunt, qui vitae sanctitati, ea qua par est ratione student. conf. prae reliquis B. SPENERVS, in *responsis theolog. German. part.* 2. *cap.* 3. *artic.* 4. *sect.* 29. *p.* 484. *seqq.*

* Quod de choreis & saltationibus dictum, de comoediis quoque & ludis scenicis intelligendum. Nisi fouendis & irritandis prauis hominum cupiditatibus inseruirent, spectatores non inuenirent. Contra experientiam pugnat, qui talia negat. Interim & hac de re conf. B. SPENERVS, *respons. theol. Latin. part.* 2. *cap.* 4. *p.* 113.

§. XXXII.

Quo minus corporis sanitas, rite conseruetur, obstant vitae & sanitatis vilipendium, ignoratio constitutionis corporum, mediorum ordinariorum sanitatem conseruandi contemptus, extraordinariorum consectatio, immoderata quaeuis, in quae per ambitionem, aut auaritiam, aut alias cupiditates, praecipitantur mortales.

§. XXXIII.

Vt circa bona fortunae rite nos geramus, consideratio necessitatis & mandati diuini plurimum conferet. Iuuabit tamen etiam, expendisse, periculis maximis in illorum vsu, nos esse obnoxios, naturam paucis esse contentam, transitoria esse haecce bona, & indigna, quibus nos tradamus. conf. *1 Cor. VII, 31. 1 Tim. VI, 17.* Inter impedimenta,

quae remouenda, eminent, praeiudicia varia, quae sub specioso praetextu sustentationis necessariae, auaritiam; & statum suum conseruandi, ambitionem; & modestiae, ignauiam suadent; abusus item exemplorum, & dictorum scripturae, & alia.

CAPITIS TERTII
SECTIO IV.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS ABSOLVTIS.

Σύνοψις.

SVmma officiorum erga alios, continetur in amore proximi, qui describitur, §. I.
Quo sensu adfectus, & quidem hominis regeniti dicatur, §. II.
Extendit se ad omnes homines, etiam inimicos, & infideles, §. III.
Certus tamen in eo obseruandus est ordo, §. IV.
Fundamentum amoris huius, §. V.
Dantur in eo certi gradus, quorum infimus est, si alios non laedamus, §. VI.
Ad quid obligatus sit, qui alium laesit, vt &, qui laesus est, §. VII.
Alter amoris gradus est, omnes homines pro aequalibus habere, §. VIII.
Quae hinc porro consequantur, §. IX.
Tertius amoris gradus est, praestare aliis, quae sine iniuria illis denegari nequeunt, quorsum pertinet, pacta seruanda, quod ab omnibus hominibus requiritur, §. X.
multo magis a christianis, §. XI.
sed si pacta rite fuerint inita, nec vitio laborent, §. XII.
Num erga omnes fides in pactis data seruanda sit? item de eorum interpretatione, §. XIII.
Quartus amoris gradus est, commoda aliorum, quauis ratione promouere, §. XIV.
idque tum indefinite, §. XV.
tum definite, & hoc iterum varia ratione, §. XVI.
In officiis, quae definite praestantur, iterum varii dantur gradus, §. XVII.
Quo pacto scriptura haec exprimat, §. XVIII.
De officiis illorum, in quo beneficia collata sunt, §. XIX.
Quod ad officia haecce erga alios, hactenus enumerata, iure diuino obligati simus, probatur, §. XX.
Peccant contra haecce officia, speciatim contra primum amoris gradum, qui alios quocunque modo laedunt, §. XXI.
item, qui cum laesi sint, reconciliationem detrectant, & vindictam quaerunt, §. XXII.
Quo pacto contra secundum amoris gradum peccatur, §. XXIII.
item contra tertium, §. XXIV.
& denique contra quartum, §. XXV.
Ad media, quibus horum officiorum praestatio promouetur, adhibenda, nos itidem obligatos esse, §. XXVI.
item ad impedimenta remouenda, §. XXVII.

§. I.

SVmma officiorum erga alios continetur in *amore proximi Matth. XXII, 39.* Est autem amor proximi adfectus hominis regeniti, quo omnes homines, etiam inimicos, propter voluntatem & amorem Dei, sincero amore prosequitur, vt non tantum eos nullo modo laedat,

laedat, ſed eos ſibi aequales credat, iuſte ſe aduerſus eos gerat, immo commoda illorum qua animam, qua corpus, & fortunae bona, promovere omni ſtudio annitatur.

§. II.

Per *adfectum* dum amorem hunc deſcribimus, itidem talem intelligimus, qui habitualem diſpoſitionem ſupponit, adeoque cum obiectum adeſt, ſe exerit, & ipſo opere prodit. *Hominis* quoque *regeniti* adfectum intelligimus, cum quae in irregenitos cadit vmbra amoris, hocce nomine minime digna ſit. Atque hoc vel ex characteribus genuini amoris conſtat, quos Paulus apoſtolus, tum alibi, tum *1 Corinth. XIII, 1. ſeqq.* tradit, ex quo loco & dignitatem amoris huius colligere licet.

§. III.

Extendit ſe amor hicce ad omnes omnino homines, etſi tum actu ſe exercere debeat, cum ope & auxilio noſtro indigent, & tum *proximorum* nomine veniunt, diſerte docente ipſo ſeruatore, *Luc. X, 29.* Speciatim & inimici amandi ſunt, in quo praecipue amor chriſtianorum, ab amore aliorum hominum differt, * *Matth. V, 44.* conf. & *1 Petr. III, 9. Rom. XII, 17.* Amandi itaque etiam ſunt infideles & improbi, etſi ipſam improbitatem iure deteſtemur, *Pſalm. CXIX, 113.* it. *CXXXIX, 21. 22.*

* Sunt multi characteres, ex quibus amor genuinus chriſtianorum, ab vmbra amoris, qua reliqui mortales ſe decipiunt, dignoſcitur: ſed praecipuum inter eos locum tenet, dilectio inimicorum, ſi ſincera fuerit, & minime fucata. Ab hac enim quam procul abſint, qui ſolis naturae viribus nituntur, facile intelligunt, qui ea qua decet ratione ad ſe ipſos attendunt. Scio, & ethnicorum quorundam de diligendis inimicis paſſim proferri teſtimonia. Ex Stoicorum mente SENECA: *non definemus, communi bono operam dare, adiuuare ſingulos, opem ferre etiam inimicis; de otio ſapientis cap. 28. p. m. 575.* Similia paſſim M. AVRELIVS ANTONINVS habet, de *ſeipſo ad ſeipſum, lib. 7. §. 22. 36.* alibique. add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *quaeſtion. Alnet. lib. 3. cap. 19.* Verum ſplendida haecce ſunt verba, quibus res ipſa, ita vt decet, nunquam reſpondit, & apud homines ſibi relictos nunquam reſpondere poteſt.

§. IV.

Eſt tamen in amore certus obſeruandus ordo, * ita quidem, vt cum officia, quae amor exigit, omnibus ſimul praeſtare nequeamus, quidam praeferantur aliis. Sic cognatos hoc pacto merito praeferimus reliquis hominibus, vt inter cognatos eos, qui arctiori conſanguinitatis vinculo nobis iuncti ſunt, ceteris, qui longius a nobis diſtant. Sic & fidei ſocios merito praeferimus infidelibus, ** & qui a vera fide alieni ſunt, licet nec his amoris officia deneganda. Quo ſenſu Petrus inter φιλαδελφίαν & ἀγάπην diſtinxit, *2 Petr. I, 7.* Non tamen ſemper tam accurate hic ordo obſeruandus, vt non quandoque, ſi alterius, qui cetero-

ceteroquin postponendus erat, maior sit indigentia, aut aliae caussae id suadeant, ab eo sit discedendum.

* Pluribus & ex instituto hoc a me demonstratum, in *differt. de comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur*, quae extat in *selectis iuris nat. & gent. p. 677. sqq.* speciatim, §. 32. *seqq.* Obstare equidem huic sententiae videntur, verba seruatoris, *Matth.* V, 46. *Si eos demum amatis, qui vos amant, quam mercedem habituri estis? annon vel publicani idem faciunt? & si vestros duntaxat fratres salutatis, quid egregium facitis, nonne vel publicani similiter faciunt?* Posset enim aliquis existimare, hunc verborum istorum sensum esse, omnes ex aequo diligendos, nec fratres aut cognatos reliquis esse praeferendos. Verum redarguit saltem seruator eos, qui amoris officium ex adfectu naturali aut commodis suis, non autem ex voluntate Dei metiuntur. Qui enim hoc faciunt, cognatos saltem aut amicos amant, reliquos negligunt. Quos peruerse agere, manifestum est. Amandi enim omnes homines sunt, etiam inimici, sine commodi inde ad nos redundaturi intuitu etiam tum, cum naturalis ad hoc nos impellit adfectus, ideo quia Deus hoc iubet. Inde tamen non sequitur, cognatos non praecipua quadam ratione diligendos, ita vt si vtrisque tum cognatis, tum aliis, quorum indigent, praestari nequeant, illi omnino his praeferendi sint, nisi specialis quaedam circumstantiarum ratio aliud quid suadere videatur. Addantur quae dixi *differt. cit.* §. 39.

** Ex instituto & hac de re dictum, in *citata differtat.* de comparat. *obligat.* §. 49. *seqq.*

§. V.

Fundamentum amoris huius, seu id, quod praecipue, vt proximum nostrum amemus, nos impellere debet, est voluntas, & amor Dei. * *1 Ioh. IV, 11.* Quare qui sui commodi caussa, aut vt vtilitatem quandam inde referant, alios amant, non recte, vt decebat, amant. conf. *Matth. V, 46. 47. Luc. VI, 32.* Hypocriticus itaque etiam erat amor pharisaeorum, qui vt se ostentarent, eleemosynas dabant. *Matth. VI, 11. 12.*

* Sunt tamen & aliae caussae quamplurimae, quae nos, vt alios homines, sicut nos ipsos amemus, inducere debent, de quibus deinceps, §. 20.

§. VI.

Dantur etiam in amore aliorum hominum certi gradus: quorum primus, seu infimus est, si nos abstineamus ab eorum laesione. * Amoris namque ratio postulat, vt nulla ratione quenquam laedamus, ** ne cogitatione quidem, aut adfectu, multo minus verbis aut factis, *Matth. V, 21. seqq.* Amoris itaque omnis expertes censendi sunt, qui in vita, membris, bonis, *** fama, * maxime autem in anima alios laedunt, quod fit per *scandala.* ** *Matth. XVIII, 6.*

* Hinc & praeceptum decalogi quintum, charitatem erga alios vel maxime iniungens, exprimitur per haecce verba: *non occides.*

** Dum non tantum verbis & factis, sed cogitatione etiam & adfectu alios laedi dicimus, paulo ampliores vocis *laesionis* limites constituimus, quam ceteroquin apud philosophos & iureconsultos constitui solent. Exemplum nobis praeiuit ipse seruator, dum praeceptum decalogi quintum: *non occides*, ita interpretatus est, *Matth.* V, 21. *seqq.* Liceat itaque laesionem in *externam & internam*, dispescere. Interna, interno animi actu peragitur, qua licet alteri damnum non inferatur, amor tamen ea violatur, grauissimoque

homo

homo se obstringit peccato. Externa vero est, quae in actum aliquem externum, verba, aut facta, erumpit, de qua HVGO GROTIVS loquitur, cum laedi aliquem dicit, cum illi adimitur, quod suum est, siue illud suum illi competat ex mera natura, siue accedente facto humano, puta dominio aut pacto, siue ex lege, *lib.* 1. *de iur. belli & pacis cap.* 17. §. 2. Quo pacto laesio & *damnum* dicitur, quippe quod GROTIVS itidem *l. c. a demendo* dictum putat, illudque definit, quando quis minus habet suo. Interdum tamen, specialius laesio, quae fit in bonis, *damnum* dicitur, vt a me obseruatum, *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 4. §. 2. Ceterum cum dicitur, per laesionem externam adimi alicui quod *suum est*, constat, suum alicui aliquid esse, vel *iure perfecto*, vel *iure imperfecto*. Nec dubium quin vtroque modo aliquis laedatur, non tantum, quando illi adimitur, quod iure perfecto sibi vindicare poterat, sed & quando denegatur, quod iure imperfecto illi debebatur. Hoc tamen intercedit discrimen, quod restitutionem in foro humano exigere nequeat, qui laesus est in iis, quae iure saltem imperfecto sibi vindicare poterat. Sic non minus, pauperem laedit, qui eleemosynam, quam ei dare poterat ac debebat, denegat, quam alium laedit, qui reddere ei depositum detrectat, vel illud abalienauit; ille tamen ad restitutionem adigi nequit, cum hic omnino queat. Hoc enim ni esset, salua esse non posset humani generis societas. Plenius haec intelliguntur ex iis, quae §. 14. de discrimine inter ius perfectum & imperfectum dicemus.

*** Etiam in fructibus, qui ex bonis seu rebus nostris proueniunt, siue percepti sint, siue percipiendi, modo possessor eos percepturus erat. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. belli & pacis lib.* 2. *cap.* 17. §. 4. & commentatores ad *h. l.*

* Dubium hic moueri poterat, an omnino in fama & existimatione quis laedi possit? cum quamdiu quis nihil infamia dignum commisit, sinistra aliorum iudicia illi parum nocere videantur. Et verum sane, quod virtus, quae honoris & existimationis fundamentum est, nobis eripi a mortalium nemine queat. Interim, quia experientia docet, quod famae & existimationis per aliorum obtrectationes aut calumnias imminutio, multum saepius viris etiam innocentibus noceat, & qui famam aut existimationem nostram imminuit, ea nobis adimit, quae nobis debentur, sequitur, quod omnino in fama etiam atque existimatione, aliquis laedi possit. vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 6. §. 14.

** Scandali vox, a rebus corporalibus, ad spirituales translata, significat id, quod alicui lapsus vel peccati caussa aut occasio esse potest. Cumque varia ratione, dictis, gestibus, factis, committere aliquid possimus, quo alii ad peccandum irritari queant, manifestum est, quod varia quoque ratione committatur scandalum. Cumprimis tamen & specialiori quadam ratione scandalum committunt, qui exemplo suo alios inducunt, vt peccatis se obstringant. Sunt enim natura sua ad praua aliorum dicta & facta imitanda, pronissimi mortales, vt supra obseruauimus, *part.* 1. *cap.* 2. *sect.* 4. §. 79. Accedit, quod facile animum inducant, vt licita ea esse credant, quae ab aliis, magnae praesertim auctoritatis & existimationis viris designari vident, etsi scriptura ea apertissime damnet. Et hinc ratio patet, cur tantam mortalium generi perniciem adferant scandala, quamobrem & tam graui oratione ea damnauit seruator, *Matth.* XVIII, 6. Sed id quoque ex dictis patet, induci alios ad peccandum posse non tantum, si is, qui suo exemplo ad imitationem eos inuitat, aut ceteroquin occasionem talia perpetrandi suppeditat, reuera peccet, sed & si speciem saltem malae actionis habeant, quae perpetrauit. Vnde omnem quoque mali speciem summa diligentia euitare iubet apostolus, 1 *Thess.* V, 22 Quem in sensum & 1 *Cor.* VI, 12. pronuntiat: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Immo 1 *Cor.* VIII. & *Rom.* XIV. in eo totus est, vt demonstret, in rerum etiam licitarum vsu ita versandum esse, ne cui vlla ratione peccandi occasionem praebeamus. Manifestum vero, quod non committendo tantum, sed & omittendo scandalum quis praebeat, quemadmodum & vtroque modo peccatur. Sed omittendo speciatim ita quoque scandalum praebetur, si peccata quae prohibere, aut impedire poteramus ac debeamus, non impedia-

pediamus, prohibeamusue. Cumque ab omnibus hominibus scandalum praeberi possit, speciatim tamen maximis hic periculis expositi sunt, qui in eo constituti loco sunt, vt ad illorum exemplum facile se componant reliqui, vt imperantes, magistratus, & qui docentium munere in ecclesiis pariter ac scholis funguntur, & generatim omnes, quorum magna apud alios est auctoritas & existimatio. Vnde & quae ab iis proficiscuntur scandala, vt late admodum se diffundunt, ita longe quoque sunt grauissima. conf. B. SPENERVS, in *respons. theolog. German. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 8. *p.* 542. Quae vero hactenus diximus, de scandalo, quod vocant *dato*, intelligenda sunt. Est vero & aliud, quod *acceptum* vocant. Contingere namque potest, vt ex actione omnino licita atque honesta, quae per conscientiae ac prudentiae leges omitti nec poterat, nec debebat, alius peccandi occasionem arripiat. Quo ipso cum sui ipsemet peccati auctor existat, alteri, cuius actio in scandali occasionem arripitur, hoe imputari nequit. add. IO. LA PLACETTE, reformatae ecclesiae theologi, *dissert. de scandalo, dans les diuers traites sur des matieres de conscience, p.* 303. *seqq.*

§. VII.

Si quis autem alium vllo modo laesit, amor postulat, vt ad restitutionem ac satisfactionem paratus sit. conf. *Ezech. XXXIII,* 15. * Praeterea testetur, necesse est, se facti poenitere; vti contra eius, qui lapsus est, officium est, dare prompte veniam, ** & acceptare reconciliationem. *Matth. V,* 23. 24. *VI,* 12. 14. 15. *XVIII,* 21. 22. it. 32. *seqq. Coloss. III,* 13.

* Hoc non tantum scriptura sacra *l. c.* sed & ipsa ratio dictitat. *Vanum enim erit, praecepisse, ne alter laedatur, si vbi de facto is laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum, & qui laesit fructu suae iniuriae, secure & citra refusionem, gaudere queat;* vt recte pronuntiat PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 5. §. 2. Intelligendum autem hoc ita, ad restitutionem eum teneri, qui reuera damnum dedit. Si cui enim damnum datum imputari nequeat, nec ad restitutionem is tenetur. Damnum autem aliquis dare potest, aut per se, aut per alios: & hoc iterum varia ratione, vel faciendo, vel non faciendo, & vtrum vel primario, vel secundario, vt pluribus explicat HVGO GROTIVS, *lib* 2 *de iure belli & pacis cap.* 17. §. 6. 7. Atque hinc ordinem quoque, quo quisque tenetur, si plures laeserint, aestimare licet: vt primo scilicet loco teneantur, qui primario faciendo aut non faciendo concurrerunt, tum vero, qui secundario aliquid contulerunt. Quod si vero quaeratur, in quantum quisque teneatur, si a pluribus in eadem caussarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, ab indiuiduis actibus, distinguendi fuerint diuidui, cum in illis singuli teneantur in solidum, in his quisque in quantum laesit; qua de re vid. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 1. §. 5. De casu fortuito, itemque damno per culpam dato, praeterea si seruus aut animal nostrum, citra culpam nostram damnum dederit. vid. idem auctor *ib.* §. 6. indeque aestimandae leges diuinae, *Exod.* XXII, 6. 9. 10. 12. Quaestiones speciales, quae hac occasione agitari solent, e g an summi imperantes, qui ob leues caussas, aut ad explendam vindictae cupiditatem bella suscipiunt, subditis ad damnorum, quae inde oriuntur, reparationem teneantur? item, an qui docentium munere funguntur, ob negligentiam, vel instillatos errores, teneantur ad restitutionem? expedit HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercit.* 5. 6. 12. 13. Ceterum de ipsa restitutione porro obseruandum, eam duplici ratione fieri posse, primo si res ipsa, quae ablata fuit, reddatur, aut si hoc fieri nequeat, aestimatio tum rei, tum fructuum praestetur, qua de re, etsi possemus, vt tamen plura addamus, ne esse non est, cum omnia, quae hic occurrunt dubia, diligenter excusserit HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 10. add. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 13. Si quis aestimationem tum rei, tum fructuum praestet, nec rem ipsam reddere queat, *satisfactio* a nonnullis vocatur, quam a restitutione, speciatim dicta,

dicta, hac ratione distinguunt. Quod autem, quoad res seu bona, de fructibus dictum, id generatim de quauis laesione quoque externa intelligendum, quod qui de actu tenetur, simul teneatur de his, quae illum ex vi actus sunt consecuta, quo pluribus declarat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell & pac. cap. 17 §. 12. seqq.* Ex dictis nunc facile, quo pacto speciatim restitutio, quoad praecipua laesionis genera se habeat, intelligere licet. Si quis in vita alium laeserit, seu homicidium commiserit, restitutio quidem, ac satisfactio locum non habet. Vita enim occisis reddi nequit, nec quicquam, quod vitae aequipolleat, cum vita aestimari nequeat. Aequitati tamen conueniens, vt homicida iniustus soluat impensas, si quae factae sunt in medicos, & iis, quos occisus, alere ex officio solebat, parentibus, vxoribus, liberis, tantum det, quantum illa spes alimentorum, ratione habita aetatis occisi, valebat; vid. HVGO GROTIVS, *l. c.* §. 13. De laesione in membris, seu mutilatione pariter censendum, quod illa aestimationem non admittat. Tenetur tamen, qui aliquem mutilauit, ad impensas & ad aestimationem eius, quod iam qui mutilatus est, minus poterit lucrari; *id. ib.* §. 14. Ad bona quod attinet, fur & raptor tenentur rem subtractam reddere, cum suo incremento naturali, & cum sequente damno ac cessante lucro, *ib* §. 16. Famae ac existimationis, si laesa fuerit, reparatio fit culpae confessione, exhibitione honoris, testimonio innocentiae, & per ea, quae his similia sunt. Sunt qui addunt, & pecunia tale damnum rependi posse, si laesus velit, quia pecunia communis sit rerum vtilium mensura. vid. HVGO GROTIVS *l. c.* §. 22. Sed animi parum generosi est, pro iniuriis sibi illatis pecuniam accipere. Denique si quis per scandala animum alterius laeserit, reparatio fit erroris, aut peccati agnitione, confessione, publicaque, quod minus recte egerit, declaratione, vitaeque mutatione, aliaue ratione, qua in rectam viam reduci possunt, qui scandalo quopiam in transuorsum acti sunt. Plura de restitutione, praeter hactenus allegatos, dabit IO. LA PLACETTE, peculiari tractatu, lingua Gallicana scripto, de *restitutione*.

** Si enim, qui laesus est, damni dati accipiat restitutionem, securitatemque se in posterum non amplius laesum iri, quam merito sibi pollicetur, si alter testetur se facti poenitere, (quamquam in statu ciuili opera magistratus, in naturali alia ratione adhuc securitati hominum, ne temere in posterum laedantur, prospici queat,) nihil amplius exigere potest. Vindicta itaque omnis illicita est, vt deinceps demonstrabitur.

§. VIII.

Alter amoris gradus est, quod omnes homines pro aequalibus habere debeamus. * Namque & reuera omnes natura aequales sunt, quod & ratio docet, ** & scriptura confirmat, quippe ex qua nouimus, ex vno omnes homines procreatos esse sanguine, *Actor. XVII, 26.* cum primis autem ipsa natura & indoles amoris demonstrat. Et licet ob status diuersos quaedam inaequalitas inter homines intercedat, haec tamen aequalitatem amoris non tollit, nec ius aliis nobis praeferendi, nisi in quantum ordinis ratio postulat, nobis concedit. Apud christianos noua accedit ratio, quia per fidem facti sunt membra vnius corporis, cuius caput Christus est, *1 Corinth. XII, 12. 13. Rom. XII, 4. 5. Ephes. IV, 13.*

* Recte obseruant alii, quod haec aequalitas consistat, tum in communione iuris, tum in aequalitate libertatis. In communione iuris, dum licet vnus forte prae altero variis animi corporisque dotibus sit instructus, non eo minus tamen legis naturalis praecepta aduersus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem expectat. Libertatis autem aequalitas in eo consistit, quod citra antegressum factum aut pactum humanum, nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet actionum ac virium suarum sit moderator.

 ** Praeci-

** Praecipuam rationem, cur aequalitas inter homines seruanda sit, ex ipsa socialitate petendam esse, docet CHRISTIANVS THOMASIVS *iurisprud. diu. lib.* 2. *cap.* 4. § 2. Recte quidem, si haec secundum rationem consideres, sin secundum reuelationem, ex ipsa natura & indole amoris euidenter haecce aequalitas euincitur. Nec tamen contemnendae aliae rationes, ab aequali omnium qua natiuitatem, mortem, variosque fortunae casus, conditione, petitae, & quae reliquae sunt eiusdem generis, allatis facile addendae. Ex aequalitate autem virium, quam THOMAS HOBBESIVS probat, de *ciue cap.* 1. §. 3. non sequitur aequalitas iuris & libertatis, de qua tamen hic sermo est. conf. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 2. §. 2.

§. IX.

Hinc vero sequitur, omnem procul a nobis abesse debere προσωποληψίαν, *Iacob. II*, 1. 2. 3. nefas porro esse, alios contemnere, cum quilibet potius alterum se ipso maiorem credere debeat, *Phil. II*, 3. 4. & in humilitate, ac mansuetudine eum ferre. *Ephes. IV*, 2. 1 *Thessal. V*, 14. Denique & hoc inde fluit, quod quae nobis ab aliis fieri volumus, eadem & illis praestare ne detrectemus. * *Luc. VI*, 31. *Matth. VII*, 12.

* Vtique enim, qui ab aliis, quid sibi praestare vellet, nec tamen idem illis praestaret, eos se velut deteriores credere censendus est, & adeo peccaret contra aequalitatem. Dictum seruatoris, quo idem nobis iuris principium commendauit, semper quoque in ore habuit Alexander Seuerus, imperator, *Clamabat saepius*, inquit AELIVS LAMPRIDIVS, *quod a quibusdam, siue iudaeis, siue christianis audierat, & tenebat, idque per praeconem cum aliquem emendaret, dici iubebat*: *QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS*; *in vita Alexandri Seueri, cap.* 15. Ceterum, quando quis ita inferri vellet: ego tui caussa hoc feci, vel haec facere paratus sum, ergo simile quid a te exigere possum, tum dispiciendum, an illud, quod alterius caussa facere parati sumus, etiam iustum atque honestum sit. Qui enim in alterius gratiam illicita peragere paratus est, non statim ab eo exigere potest, vt in sui quoque gratiam illicita perpetret.

§. X.

Tertius amoris gradus est, vt ea praestemus aliis, quae illis sine iniuria denegari nequeunt, quorsum cumprimis illud pertinet, vt pacta atque promissa seruemus. * Hoc ratio ipsa docet, ** cum si pacta & promissa non seruentur, socialitas salua esse nequeat, pacta quoque, si non unicum, certe praecipuum sint medium, ea acquirendi, quibus indigemus, si alii sua sponte ea nobis praestare nolint. Si quis autem certus non sit, fidem sibi datam seruandam, non temere vt pacta ineat, aut promissis fidat, se induci patietur. Accedit, quod grauissime laedatur, cui fidem datam non seruamus, quod adeo vel maxime cum amore pugnat.

* Pactum iam alibi definiui, quod sit consensus duorum, pluriumue, in idem placitum; *elem. philos. pract. part.* 2 *cap.* 4. *sect.* 4. §. 8. Qui enim pactum per translationem iuris mutuam describunt, effectum pactorum, cum pactis ipsis confundunt. Inter pacta autem & promissa hocce intercedit discrimen, quod in his fides detur per actum μονόπλευρον, vnde & vnus tantum obligatur: in illis autem per actum δίπλευρον, hinc & mutua est obligatio.

obligatio. Promissionum praeterea tres gradus constitui solent: assertio simplex, promissio imperfecta, & promissio perfecta. Qua de re conf. HVGO GROTIVS, de *iur. bell & pac. lib. 2. cap. 11. § 2. 3. seqq.* & PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 5. §. 6. & 7.* Ceterum, quae de pactis dicuntur, etiam de federibus sunt intelligenda. Sunt enim federa pacta ab integris gentibus seu summis imperantibus, circa negotia publica inita. Vnde quodnam inter fedus & pactum intercedat discrimen, patet. conf. *elem philos. pract. part. 2. cap. 4. sect 5. §. 7* Qua ratione a contractibus pacta differant, ex dicendis constabit. Loquimur autem de pactis inter homines. In scriptura sacra pariter ac scriptis theologorum pacti seu federis inter Deum & homines subinde mentio iniicitur. Sed improprie & per analogiam id fieri existimo. Pactum enim seu fedus proprie sic dictum supponit legem communem, quae paciscentes obligat. Deus autem legem non habet, qua obligetur. Interim tamen pacta ista Dei hominumque ex parte Dei longe sunt firmissima, cum per Numinis veracitatem sanctitatemque ἀδύνατον sit, vt non seruet, quae promisit. *Num.* XXIII, 9. Sed hac de re hic non est agendi locus. Interim conf. HOCHSTETTERVS in *colleg. Pufendorf. exercit. 7. ad §. 1.*

** Hoc tam euidens est, vt nemo mortalium, quantum sciam, aperte hoc in dubium vocare ausus sit. De CONNANO, cui haec sententia tribuitur, vid. IO. GEORG. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad lib. 2. cap. 11. §. 1.*

§. XI.

Eo magis itaque a christianis requiritur, vt fidem in pactis & promissis datam, sancte seruent. Perfidia cum amoris sinceritate consistere nullatenus potest. Recte de amore Paulus; οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, *1 Cor. XIII, 6.* Hinc & integritas, iustitia, veracitas, fidelitas, ceu propriae christianorum virtutes in scriptura sacra passim commendantur. Speciatim fidelitas in seruandis pactis & promissis, iniungitur, *Matth. V, 37. Iacob. V, 12.*

§. XII.

Supponitur autem promissum & pactum eiusmodi esse, vt seruari possit & debeat. Cumque ante omnia consensus * ad ea requiratur, si hic non adfuerit, aut impeditus fuerit, obligationem quoque pactorum aut promissorum nullam esse, sua sponte sequitur. Impeditur autem consensus, ratione *intellectus* quidem per aetatem, si quis vsum rationis nondum habeat, ** per furorem, *** errorem, * aliaque ratione; ** ratione *voluntatis* autem, per metum & coactionem. *** Sic & si quis circa res impossibiles * aut illicitas ** aliquid promiserit, fidem seruare non tenetur, etsi peccato grauissimo eiusmodi quid promittendo, si sciens volensque fecerit, se obstringat.

* Qui per certa signa, verba, facta, gestus, immo & per silentium cum certis circumstantiis consideratum, declaratur, vnde *consensus tacitus.* Quid ad silentium requiratur, vt pro signo consensus haberi queat, docet HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 4. §. 5.* & IO. HENRICVS BOECLERVS ad *h. l.* Quod autem consensus praesumptus improprie consensus sit, demonstrat CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 19. seqq.*

** Quando autem rationis vsus se exerat, certo definiri nequit. Citius aut tardius hoc

fit,

sit, pro diuersitate indolis, educationis, aliarumque caussarum. Leges quae hinc inde extant annales, respiciunt id, quod in qualibet gente plerumque contingit.

****Si scilicet pactum durante furoris tempore fuerit initum. Interdum enim furor dilucidis interuallis distinguitur. Hinc si eo tempore pactum fuerit initum, quo mentis & rationis compos fuit, qui isto morbo laborat, pactum haud dubie erit validum.

Per errorem pactum irritum redditur, si circa essentiam rei, aut eius qualitatis, de qua paciscendo potissimum actum, fuerit commissus. Ceterum si quaeratur, in quem damnum, si tale pactum irritum sit, redundet? sunt qui sequenti regula omnes difficultates expediri posse existimant: errorem in dubio semper nocere erranti, nisi circumstantia illa, in qua errauit, expresse promisso per modum conditionis fuerit adiecta. vid. CHRIST. THOMASIVS *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 39. seqq.*

**. e. g. per ebrietatem, si tanta fuerit, vt vsu rationis hominem priuet. Dolendum tamen inter christianos, quorum sobrietas propria esse debebat, eiusmodi ebrietatis exempla dari.

*** Si metus tam vehemens non fuerit, vt omnem rationis vsum excusserit, pactum per se non reddit irritum. Dispiciendum igitur, a quo metus inferatur, num ab ipso paciscente, an a tertio? Si posterius sit, valebit pactum, sed vt tertius, qui metum incussit, ad damnum datum resarciendum, teneatur. Sin prius sit, rursus dispiciendum, an metum incutiens, in me habeat imperium, adeoque caussam iustam me cogendi? si habeat, promissio, si ceteroquin nullus defectus adsit, valebit. Quod si non habeat, irritum erit pactum aut promissum, non tam ob defectum consensus, quam quia incutiens istum non habet ius promissum acceptandi, vt docet SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 6. §. 10. & lib. 4. cap. 2. §. 8.* Quod enim HVGO GROTIVS putat, pacta haec ideo irrita esse, quod is, qui incusso metu promissionem extorsit, ad rem restituendam obligatus sit, *lib. 2. de iure belli & pac. cap. 17. §. 17.* longius petitum videtur. Alia autem ratio est, si princeps in bello iusto inferior pacem conditionibus haud adeo aequis inire cogatur. Cum enim iustum in eiusmodi pacificationibus adsit deliberandi atque consultandi tempus & occasio, eiusmodi conuentiones ad pacta per metum inita, accurate loquendo, non pertinent. Accedit, quo humani generis intersit, vt bellorum finis ac modus sit. Hinc & eiusmodi pacta omnino sunt seruanda add. CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 2. cap. 7. §. 57. seqq.*

*Notum illud: ad impossibilia nemo obligatur. Ad quid autem promissor teneatur, si sciuerit, rem impossibilem esse, item si eo tempore, quo promissio facta, fuerit possibilis, postea autem impossibilis fiat, exponit PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 3. cap. 7. §. 2.*

** Nemo enim potest ad ea se obstringere, in quae nulla ei est potestas. Turpia autem ac illicita per legem agere nequit, seu nulla cuiquam in ea est potestas. Nemo ergo ad ea se obstringere potest. Perinde autem est, siue conditio turpis adimpleta fuerit, siue non fuerit adimpleta. Quod notandum contra HVG. GROTIVM, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 11. §. 9.* docentem, pacto circa rem turpem ex vna parte impleto, omnino obligandi vim inesse. Quam eius sententiam praeter alios merito refellit PHIL. REINHARDVS, VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 11. qu. 21.* De facto Iudae, quod extat *Gen* XXXVIII. conf. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeorum lib. 5. cap. 4.*

§. XIII.

Fides in pactis & promissis data, erga omnes ac singulos seruanda est. Vt enim neminem laedere, ita nec fidem cuiquam datam, fallere licet. Qui vero per dolum nos ad promittendum aut paciscendum inducunt,* nostrum hoc ipso ipsimet impediunt consensum, efficiuntque,

que, vt pactum seu promissum sit irritum. Cum atheis, si modo constet, eos tales esse, pacta inire stultum foret, cum nulla religione teneantur, adeoque nec leges naturales admittant. ** At aliter de infidelibus & haereticis censendum, *** quibus qui fidem datam seruandam negant, * idoneas sententiae suae adferre nequeunt rationes. Ceterum, si circa verba, quibus pactum aut promissum aliquod conceptum est, dubium oriatur, per legitimam illud tollendum est interpretationem, qua de re alibi actum ex instituto. **

* De dolo, vulgo statuunt, quod, si ab ipso paciscente profectus fuerit, pactum plane irritum reddat: rarum idem manere, si a tertio fuerit profectus, etsi is ad damnum hac ratione datum restituendum, sit obligatus. Et sane si per dolum in eiusmodi inducatur errorem, vt in id, quod promisit, minime consensisse censeri queat, irritum esse eiusmodi pactum, palam est. Sed & hoc dubio caret, quicunque dolo suo alteri damnum infert, ad id restituendum obligatum esse. Distinguunt alias porro, an dolus caussam dederit contractui, an fuerit incidens aut in rem ipsam, aut in qualitatem rei. Si prius sit, pactum aut contractum irritum esse, quoniam consensus ibi plane deficiat, sin posterius, contractum hactenus esse vitiosum, vt decepto liberum sit, aut ab illo discedere eumque dissoluere, aut laesionis pensationem exigere. Sed reiicit hanc distinctionem, vtpote ex iure ciuili petitam, CHRIST. THOMASIVS, *iurisprud. diuin. lib. 2. cap. 7. §. 49. 50.*

** Non tantum stultum est, cum atheis pacta aut federa inire, sed ipsa illa federa nulla plane sunt, cum omne pactum aut fedus supponat legem diuinam, pacta esse seruanda. Lex autem diuina sine Deo, seu legislatore, concipi nequit. Nec satis capio, quid sibi velit vir illustris, PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, quando in *institut. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 15. qu. 9.* ita respondet: cum athei retineant communionem iuris naturae, non videmus, cur non possint federa contrahere. Cum enim athei leges naturales nullas, proprie sic dictas, addmittant, non video, quo pacto communionem iuris naturae retinere queant. Interim ipse auctor celeberrimus fatetur, imprudentiae esse, si quis cum eiusmodi hominibus fedus ineat.

*** Quod cum illis, qui a vera religione alieni sunt, pacta atque federa inire liceat, non tantum inde patet, quia vt cum omnibus hominibus, ita cum istis quoque nobis est communio iuris naturalis, sed & exemplis quoque sanctorum veteris testamenti, constat. Sic Abrahamus cum Abimelecho (quanquam de huius religione non satis constet) Iacobus cum Labane idololatra, Dauid & Salomoh cum Hiramo, Tyriorum rege, federa iniuere. Horum deinceps secuti sunt exemplum Iudas Maccabaeus, atque Hircanus Alexandri filius. Vterque enim cum Romanis fedus iniit, & hic insuper Iulio Caesari in Syria & Aegypto bellum gerenti, egregiam operam nauauit, vid. IOSEPHVS, *lib. 12. antiquit. cap. 17. & lib. 14. cap. 14.* Circumspecte tamen omnino hic procedendum, ne sine necessitate, saltem non sine praegnanti caussa, cum eiusmodi hominibus, aut gentibus, pacta vel federa ineamus, tum vt ea id fiat ratione, ne religio christiana vllum inde capiat detrimentum. Dictum a me hac de re ex instituto, in *dissertat. de ratione status circa federa §. 12.* add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 38. §. 9.*

*Sententiam hancce in concilio Constantiensi stabilitam, a IACOBO SIMANCHA, episcopo Pacensi, CONRADO BRVNO, IACOBO MENOCHIO, aliisque defensam ecclesiae Romanae recte tribui, luculenter demonstraui, in *dissertat. de concordia relig. christ. statusque ciuilis, cap. 4. §. 8. seqq.*

** Non tantum de interpretatione, sed & de conditionibus, internunciis, acceptatione pactorum,

pactorum, atque promissorum, multa dici possent, ab instituto nostro eo minus aliena, quod in theologicis etiam subinde quaestiones occurrant, vbi harum doctrinarum aliquis vsus esse queat. Verum, cum ab illis, qui ius naturae secundum rationem considerant, haec omnia exquisito studio pertractata sint, nihil addimus. Conferendi itaque HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 11. & 16. & commentatores, ad *haec loca*; PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iur. nat. & gent.* itidem *lib.* 2. *cap.* 11. & 16. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 3. *cap.* 8. & 9. & *lib.* 5. *cap.* 12. & IO. BARBEYRACIVS, ad *haec loca*, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib.* 2. *cap.* 12. & quae in compendio diximus, *elem. philos. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 4. §. 14. *sqq.*

§. XIV.

Quartus amoris gradus est, si commoda aliorum quouis modo promoueamus, & varia in eos conferamus beneficia. Cumque reliquorum erga alios officiorum, quae hactenus commemorauimus, ea sit ratio, vt sine illis vita socialis nullo modo consistere queat, Deum voluisse, rectissime creditur, vt ad ea praestanda homines cogi possint, in statu quidem naturali ab illis ipsis, qui ea a nobis exigere possunt officia, in statu autem ciuili a magistratu, vnde *obligationem perfectam* habere dicuntur: horum contra, quae ad vltimum huncce amoris gradum pertinent, haec est indoles, vt externa vi ad ea praestanda nemo cogi possit aut debeat, cum, si etiam non praestentur, salua tamen vtcunque sit socialitas, & naturae quoque horum officiorum omnis coactio repugnare videatur; vnde *obligationem imperfectam* habere dicuntur. Quod discrimen cum ex respectu ad vitae socialis conseruationem ortum sit, minime inde inferendum, ac si absque hoc respectu in foro diuino officia, quae imperfectam obligationem habent, minus necessaria sint, quam reliqua. Patet etiam ratio, cur haec officia, speciatim etiam *charitatis* nomine veniant, cum reliqua *iustitiae* nomine, * vtraque voce in strictiori significatione accepta, comprehendantur.

* Notum est, quod tum alii, tum HVGO GROTIVS, passim distinguant inter *iustitiam & charitatem*, seu *legem iustitiae & charitatis*. vid. GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 17. §. 4. & *lib.* 3. *cap.* 13. §. 4. *n.* 1. alibique. Quod vt recte intelligatur, obseruandum, vtramque vocem tum in latiori, tum in strictiori significatione accipi. Iustitia, in latiori significatione accepta, tum expletricem, tum attributricem iustitiam complectitur, & ita respondet charitati, quatenus itidem latius accepta omnium hominum erga alios officia denotat. Et hactenus iustitia & charitas non differunt. At si iustitiae vox stricte pro iustitia expletrice capiatur, & charitas itidem stricte, pro officiorum, ad quae iure imperfecto obligati simus praestatione, vt adeo respondeat iustitiae attributrici, tum sane quod inter vtramque intercedit discrimen, manifestum est. Hinc diiudicanda, quae CASPAR ZIEGLERVS, & IO. ADAMVS OSIANDER *ad Grot. lib.* 2. *cap.* 17. §. 9. hac de re habent. Iungenda, quae in editione Becmanniana, ad *eundem locum*, monentur.

§. XV.

Commoda aliorum duplici ratione promouemus, aut *indefinite*, aut

aut *definite*. Indefinite, si quis eam vitae rationem sequatur, ex qua ad alios commodum redundare potest, *adeoque & artem vtilem, qua aliis prodesse queat, addiscat, **mentemque excolat, ne inutile sit terrae pondus, itemque, si conatus illorum, qui aliis inservire possunt, & cupiunt, quouis modo promoueat, prouehatque. Definite, si quis huic aut illi homini, non exclusis inimicis, commodum aliquod praestet.

* Vnde patet, quid etiam ex hocce capite de vita monastica plerorumque in ecclesia Romana censendum sit, quippe qui non tantum otio ac ignauiae litant, sed & sub praetextu religionis opes aliorum labore partas deglutiunt. Intellexit haud dubie hoc IO. MABILLONIVS, Benedictini quondam ordinis monachus doctissimus, dum, vt ab ignavia monachum suum reuocaret, litterarum studia praegnantissimis argumentis illi commendauit, *de studiis monast. part. 1. cap. 4. seqq.*

** conf. dicta *sect.* 3. huius capitis, §. 6.

§. XVI.

Quae definite aliis praestari possunt commoda, varia sunt. Fieri namque hocce potest ratione *mentis*, si aliquem erudiamus, aut curemus, vt ad notitiam veram Dei & sui ipsius perueniat, vt vera religione imbuatur, erroresque dimittat. * *Rom. II, 19. 20.* Ratione *corporis*, idem fieri potest, si aut consilio aut opera aegrotos sanitati restituamus, aut talia iis conferamus, quae ad corporis conseruationem faciunt. *Luc. X, 34. 35.* Ratione *opum*, si pauperes, pecunia, aliisque rebus necessariis subleuemus. *Matth. XXV, 35. seqq.* ** Denique ratione *famae & existimationis*, si innocentes defendamus, aut excusemus, & ne quis existimationis iacturam faciat, aut si fecerit, eam recuperet, omni annitamur modo. *Exod. XX, 16.* Quibus nonnulli *officia* etiam erga mortuos *** addunt.

* Huc ergo & *correptio*, quam vocant, *fraterna* pertinet, cum quis sincero amore ductus, ea qua par est, mansuetudine ac lenitate, alios, si forte quae minus decet, eos admittere videt, corrigit, redarguit, reprehendit, vt a peccatis eos abstrahat, neue hac ratione sibi ipsis noceant, impediat. Ingens profecto beneficium aliis confert, qui efficit, vt non peccent, aut vt peccare desinant. Sed totum hoc argumentum luculenter pertractauit B. IO. HVLSEMANNVS, *in dissertatione practica, de iure & moderatione correptionis fraternae.*

** Quae ex opibus nostris in egenos rerumque inopes conferimus, *eleemosynae* vocari solent. Dicitur enim ἐλεημοσύνη ἀπὸ τοῦ ἐλεεῖν, *misereri*, notatque stipem illam, quam dat homo misericors & benignus. Atque ita accipitur, *Luc.* XI, 41. XII, 33. *Actor.* III, 2. 3. alibique. Ad eleemosynas autem in pauperes erogandas nos iure naturali seu divino vniversali obligatos esse, is demum dubitabit, qui dubitat, an ad charitatem obstricti simus, in qua tamen summa legis consistit. *Matth.* XXII, 39. *Gal.* V, 14. Neque tamen diuites, hoc est, qui opibus abundant, vt de superfluis aliis aliquid impertire queant, sed & pauperes, qui tamen aliis adhuc indigentioribus aliquid impertire possunt, ad hoc obligantur. conf. *Luc.* XXI, 2. 3. BASILIVS: Κἂν εἷς ἕνα ἄρτον περιττῇ ἡ τροφῆ, ἐπιστῇ δὲ ταῖς θύραις ὁ ζητῶν, προενεγκέτω ἐκ τοῦ ταμείου τὸν ἕνα &c. *Licet vnus tibi tantum sit panis, ad fores autem mendicus adstet, deprome vnicum illum ex cella penuaria, &c. hom. in siccitatem & famem, p. 4 6.*

Dandae itaque eleemosynae sunt, etiam cum detrimento rei familiaris, posthabito periculo propriae indigentiae, si extrema alterius necessitas hoc postulet. Dandum etiam omnibus, qui nostrae opis indigent, cum hi omnes *proximi* nomine veniant, *Luc* X, 29. 36. *seqq.* proximum autem nostrum diligere iubemur, sicut nos ipsos, *Matth.* XXII. 39. Et licet digni hic omnino praeferendi sint indignis, nec tamen his eleemosynae denegandae, *Matth.* V. 45. cum forte hac ratione ad mentem meliorem reuocari possint, modo non simus certi, eos ex iis, quae illis damus, peccandi occasionem arrepturos. Multo vero minus fas est, eleemosynas denegare aliis, eo quod incerti simus, sintne digni, in quos conferantur. Mera enim apud plerosque haec est πρόφασις, qua auaritia, atque tenacitas tegitur. Nimirum, cum interdum in dandis eleemosynis nostri conseruatio, cum amore aliorum concurrere videatur, occasio hinc datur mortalibus, plurima sibi formandi dubia: quae tamen qui proponunt, reuera nihil aliud agunt, quam vt auaritiam prodant, significentque, se non nisi inuitos ad eleemosynas erogandas accedere. Qui amorem ducem sequitur, veraque in Deum fide nititur, non faciet, quae eum poenitere queant, nec multis regulis opus habet. Atque hinc patet, quid de impiis moralistarum, quos vocant, Pontificiorum, ineptiis, statuendum sit, qui legem de dandis eleemosynis suis cauillationibus ita euertunt, atque restringunt, vt nec ditissimis in tota vita vnquam necessitas dandi eleemosynas incumbat. Huc pertinet, quod disputant, proximo non nisi sine detrimento fortunarum, status ac honoris, eleemosyna succurri debere; *talesque insuper nodos, circa praedicamentum quando in eleemosynis nectunt vt si nihil dandum sit, antequam soluantur ista dubia, plurimorum egenorum morte eleemosynas anteuerti oporteat*, vt recte pronuntiat IO. ADAMVS SCHERZERVS, *in breu. Hülseman. extenso, cap.* 12. *thes.* 24. *pag.* 752. vbi & βδελύγματα horum hominum in compendio exhibet & refellit. Idem ex instituto quoque facit LVDOVICVS MONTALTIVS, *in epist. prouinc. epist.* 12. *pag.* 346. *seqq.* Longe sapientiores & aequiores moralistis istis fuere veteres Ebraei, quorum de eleemosynis & iure pauperum, scita, lectu digna, exhibet IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib.* 6. *cap.* 6. *p.* 723. *seqq.*

*** Et recte quidem. Intelligo autem per officia erga mortuos sepulturam, seu quidquid demum cadaueribus hominum mortuorum, iuxta cuiuscunque gentis ritus & consuetudines, praestare tenemur. Non desunt equidem, qui ius sepulturae ad ius gentium referunt vid. IO. ADAMVS OSIANDER. *ad Hug. Grot. lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap* 19. §. 1. Perperam quidem, si per ius gentium ius aliquod, tum a iure naturae, tum a moribus gentium, distinctum, intelligant. Eiusmodi enim ius gentium inter figmenta virorum quorundam doctorum referendum esse, alibi satis demonstrauimus. Quod si per ius gentium, intelligant ius naturae, prout ad integras gentes adplicatur, facile nos secum consentientes habebunt. Enimuero ex lege humanitatis, tum singulos homines, tum integras gentes obligante, quam commodissime ius sepulturae deriuari posse, luculenter, ni fallor, demonstraui, *in elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 6. *sect.* 9. Eo vero minus quae hac de re ibi dixi, mihi displicent, quod ea prorsus probata vidi doctissimo viro IO. BARBEYRACIO, *ad Pufendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 3. §. 23. *p.* 198. Iungenda, quae prolixe hac de re disseruit ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, *in colleg. Pufendorf. exercit.* 6. *ad* §. 22. *p.* 257. *seqq.* Ceterum, vt singulorum hominum hic saltem habemus rationem, ita si ad integras gentes leges istae diuinae, de quibus loquimur, adplicentur, officia quaedam singularia inde resultant, de quibus in compendio dictum *in elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 9. sed haec huius loci non sunt; interim idem de officiis absolutis, quae obligationem perfectam habent, vt & de hypotheticis, est intelligendum, iuxta ea quae diximus *l. c. sect.* 5. & 7.

§. XVII.

Dantur quoque in ipsis hisce officiis, quae definite aliis praestantur, certi gradus. Interdum enim ea, quae praestamus, nos non gravant,

vant, etsi accipienti prosint. Huc non tantum communia ista humanitatis officia spectant, vt cum erranti viam monstramus, deliberanti fidele consilium damus, * sed & cum ex nostra abundantia aliis aliquid impertimur. conf. *2 Corinth. VIII, 14.* Quandoque autem aliquid praestatur, quod cum nostro incommodo coniunctum est, in quo iam amplior amoris gradus conspicitur. vid. *2 Corinth. VIII, 2.* Immo eousque hic quandoque amor progreditur, vt non tantum maxima, grauissimaque aliorum caussa subeat incommoda, sed vitam ipsam, si res id postulauerit, adducere in discrimen non dubitet; qui summus haud dubie est amoris gradus, *1 Ioan. III, 16.* collat. cum *Ioan. XV, 13.* add. *Rom. V, 7. 8.* Quae cum incommodo nostro aliis praestantur, *beneficia* vocari solent: circa quorum collationem, multa monere solent, ** quae tamen ita accipienda, ne amoris limites nimis coarctemus.

* Hoc ratio ipsos ethnicos docuit. vid. CICERO de *offic. lib. 1. cap. 16.*

** Vt vel apud eundem CICERONEM videre licet, *lib. 1. de offic. cap. 14.*

§. XVIII.

De hisce officiis, quippe quibus nostrum erga Deum, aliosque homines amorem, quam luculentissime testamur, passim scriptura loquitur. Paulus, multa vna voce complectitur, dum de amore dicit: *χρηστεύεται, benignus est. 1 Cor. XIII, 4.* Nimirum hoc est, quod dicitur, non verbis, sed opere nos amare debere, *1 Ioan. III, 18. Iacob. II, 15. 16. III, 17.* add. *Es. LVIII, 7. Ezechiel. XVIII, 7. Matth. XXV, 35. 36. Luc. X, 34. 35.* Vnde & speciatim *hospitalitas*, * a christianis requiritur, *Rom. XII, 13. 1 Petr. IV, 9. Ebr. XIII, 2.*

* Hospitalitati vel maxime apud veteres locus fuit, cum nondum hospitia publica & mercenaria constituta essent, quibus peregrini excipi poterant. Legi hac de re meretur IO. SCHILTERI, *differtat. de iure hospitii apud veteres*, quae addita est eiusdem *manuductioni philos. mor. ad iurisprud.* Nec tamen hodie nullus plane hospitalitatis locus est, etsi vbique fere hospitia publica sint constituta. Praeterquam enim, quod non in omnibus locis publica hospitia dentur, licet suscipere pauperes, quibus in publicis hospitiis, cum pecunia destituantur, locus vix conceditur. Pessimi praeterea mores in publicis hospitiis palam regnant, vt quibus pietas curae cordique est, saepius hospitio carere, quam inter homines omni improbitatis genere inter se velut concertantes, commorari malint.

§. XIX.

Ab illis autem, in quos beneficia collata sunt, requiritur *animus gratus*, hoc est, vt ea sibi grata fuisse ostendant, dantique eam ob caussam faueant, seque ad paria reponenda, si aliquando vires permiserint, paratos demonstrent. Ita namque amor reciprocus in eiusmodi hominibus se exerere potest. conf. *Coloss. III, 15. 1 Thessal. V, 18.* Cumque homines omnes, etiam a quibus nulla beneficia accepimus, immo ini-

micos amare debeamus, summa profecto impietas esset, eos non amare a quibus beneficia accepimus. Vnde ingrati animi crimen pro turpissimo, foedissimoque omni tempore est habitum.*

* Hoc ipsi agnouere ethnici, quos inter SENECA, in *libris de beneficiis*, in foeditate huius vitii depingenda, fere totus est. *Erunt*, inquit, *lib. 1. cap. 10. homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix ullum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas*, &c. conf. & *lib. 4. cap* 18. Eundem in modum & PVBLIVS: *dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris.* An detur actio ingrati? disputat SENECA, *l. c. lib. 3. cap. 6. & 7.* eandemque in peculiari dissertatione tractat quaestionem, IO. HENRICVS BOECLERVS. Quod dubio careret, si legibus ciuilibus eiusmodi quid constitutum esset. Ex meris enim naturae legibus si rem aestimes, ius illud, quod habet, qui beneficium contulit, saltem imperfectum est, vnde nemo ad grati animi demonstrationem cogi potest. Nec enim humani generis conseruatio hoc postulabat. Repugnat praeterea beneficii natura indolesque, immo & grati animi ratio. *Non gloriosa res est*, recte inquit SENECA, *gratum esse, nisi tutum est ingratum fuisse; lib. 3. de benef. cap. 7.* Interim grauitati huius peccati, siue hominum iudicio, siue in foro diuino aestimetur, nihil inde decedit.

§. XX.

Quod ad officia erga alios hactenus enumerata, iure diuino obligati sumus, ex ipsa natura amoris, in quo omnia continentur, patet. Atque idem ex primo nostro principio fluit. Qui cum Deo vnitus est, & magis vniri cupit, adeoque eum amat, non potest non & eos amare, quos ipse Deus amat, & ab omnibus amari cupit, conf. *1 Ioan. IV, 20.* Requirit idem omnium hominum cognatio naturalis,* *Actor. XVII, 26.* & spiritualis regenitorum. ** *Rom. XII, 5. 1 Cor. XII, 13.* Praeterea, in summa legis, ab ipso seruatore expressa, hoc nobis diserte, iniungitur, *Matth. XXII, 39.* add. *1 Tim. I, 15.* vt & in praecepto decalogi quinto, iuxta interpretationem ipsius seruatoris. *Matth. V, 22. 43. 44.* Idem nos condocet amor ille, quo nos Deus amauit: erga quem turpiter ingrati essemus, nisi alios homines itidem amaremus. *1 Ioan. IV, 11.* Accedunt & alia scripturae effata, quibus amor non tantum nobis commendatur, sed & ceu tessera discipulorum Christi describitur. *Luc. VI, 25. XII, 33. Ioan. XIII, 34. 35. XV, 12. 1 Cor. XIII. per integr. Gal. V, 6. 13. 14. 15. Ephes. IV, 15. 16. V, 1. 2. Coloss. III, 14. 1 Ioan. IV, 11. 20. 21.*

* Hanc cognationem naturalem omnium hominum vrgebant cumprimis Stoici, & inde concludebant, & inimicos diligendos esse. Hinc SENECA: *membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret, &c. ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi, &c. epist. 95.* Verum haec aliaque illorum effata splendida, falsis nitebantur hypothesibus, vt pluribus a me demonstratum, de *erroribus Stoicor. in philos. mor. dissert. 4 §. 8. 9.* Quod & ipsa haecce verba SENECAE accuratius considerata, satis indicant.

** Ex antiquitate ecclesiastica hoc pluribus illustrat GOTHOFREDVS ARNOLDVS, *in historia*

historia cognationis spiritualis inter christianos receptae, vbi & de nomine *fratrum & sororum*, quibus veteres christiani se inuicem compellabant, disserit.

§. XXI.

Peccata, officiis hactenus explicatis, opposita, sunt varia. Peccant citra controuersiam grauissime, qui alios quocunque modo laedunt, adfectu, verbis, gestibus, factis. Inter reliqua eminet *homicidium*, siue directe, siue indirecte, siue per se, siue per alios quis illud committat.* Pertinent huc quoque *libelli famosi*, ** & *scripta satyrica*, quibus aliorum existimatio imminuitur, & fama proscinditur, sub quocunque etiam edantur praetextu.

* Immo huc etiam pertinent, raptus, stupra, adulteria, in quantum alius per ea laeditur, vulnerationes, aliaque, quibus aliis, qua corpus, vis infertur. De homicidio ex instituto agit GVIL. GROTIVS, *in enchirid. de principiis iur. nat. cap.* 11. Vtut autem homicidium corporis, crimen grauissimum sit, non leuius tamen est *homicidium animae*, cum quis talia agit aut dicit, per quae pernicies animae alterius attrahitur, vel cum abstrahere alium a peccatis poterat, & debebat, & tamen illud non facit. Ad priorem classem pertinent scandala, de quibus supra *ad* §. 5. dictum.

** Si quis factis alium laedat, vocantur *iniuriae reales*, sin verbis, *verbales*, a quibus nonnulli *litterales* distinguunt. Verbalium iniuriarum, quinque vulgo species constituunt, contumeliam, detractionem, maledictionem, susurrum, & irrisionem, de quibus praeter scholasticos & moralistas, GVIL. GROTIVS agit, *in enchirid. de principiis iur. nat. c.* 14. §. 12. Ad litterales speciatim *libelli famosi*, & *scripta satyrica* pertinent, praesertim si in his non vitia generalia, sed specialia singulorum hominum ita perstringantur, vt contumelia quaedam inde in illos redundet. Ad libellum famosum, ceteroquin requiritur, vt graue aliquod, atque enorme crimen, siue verum, siue fictum, alicui obiiciatur, idque dolo malo, seu animo famam alterius proscindendi. Perinde autem est, siue carmine, siue soluta oratione, siue etiam pictura, vel alia quacunque ratione fiat. Dolendum vero, quod inter eruditos, qui aliis vt omnium virtutum, ita & modestiae exemplum praeire debebant, nihil sit frequentius, quam scriptis variis famam aliorum proscindere, & se inuicem omnium ludibrio exponere. Non desunt equidem, quae nonnulli petulantiae suae, & libidini in aliorum famam grassandi, obtendunt. Interdum perperam ab aliis facta iustam sibi expressisse indignationem autumant; quandoque pro veritatis defensione talia se scripsisse sibi persuadent aut omnino sancto quodam zelo ad hoc se inductos; aut si historias sibi scribere videantur, per historiae leges non aliter scribere potuisse, & quae alia sunt eiusdem generis. Quae ita quidem comparata sunt, vt imperitioribus caliginem offundere queant, sapientiores autem non fallent, multo minus Deum, cordium atque cogitationum scrutatorem. Qui vero libellos famosos, aut scripta satyrica, quibus aliorum fama laeditur, ex hoc capite defendunt, quod dum iis a vitiis, quae perstringunt, alii deterrentur, vtilitatem quandam hominum generi afferant, se ipsos misere decipiunt, seque hominum indolem parum exploratam habere demonstrant, vt recte ostendit PETRVS BAELIVS, *in differt. de libellis famosis*, dictionario eius historico & critico subiuncta, *p.* 3099. in qua dissertatione multa notatu digna hac de re adfert.

§. XXII.

Non minus & hic peccatur, per *vindictam propriam*, * & *reconciliationis detrectationem*. Potest equidem, qui laesus est, satisfactionem,

 nem,

nem, & cautionem ſecuritatis poſtulare, ſed hoc fieri debet, via ordinaria, per magiſtratum; absque vindictae cupiditate & litigandi pruritu; non niſi exigente neceſſitate & charitate, & denique animo ad reconciliationem prono. Quae omnia ſi recte expendantur, *actiones*, quas vocant, *iniuriarum*, prorſus improbandas eſſe, conſtabit, quippe quae & amori chriſtianorum, ad hoſtes etiam ſe extendenti, patientiae, & humilitati, & verbis diſertis Chriſti, *Matth. V, 39. 40. 41.* aperte repugnant. **

* Vt quae de *vindicta*, diſputari ſolent, rite diiudicentur, obſeruandum, non vno modo hancce vocem ſumi. Primo namque, interdum idem eſt ac poena, & ita vindicta publica, non autem priuata, eſt licita. Solis enim magiſtratibus competit facultas delinquentes puniendi. Deinde, vindicta quandoque ſumitur pro defenſione, & hoc modo priuatis etiam vindicta eſt licita, vt patet ex iis, quae ſupra de defenſione tradidimus. Licita nimirum eſt defenſio tum extraordinaria, in caſu neceſſitatis, tum ordinaria per viam iuris, quanquam nec haec temere, nec ſine grauiſſimis praegnantiſſimisque cauſſis ſuſcipienda ſit, docente ſeruatore, *Matth.* v, 40. Denique & pro cupiditate dolori & irae ſuae ſatisfaciendi ſumitur. Et talis vindicta prorſus illicita eſt, & non tantum a ſcriptura ſacra, ſed ipſa ratione damnatur, vt ipſorummet gentilium teſtimonio comprobari poteſt. conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap.* 20. §. 5. add. MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theolog. part. 2. loc. de vindicta p. 113. ſeqq.*

** Legitimam famae & exiſtimationis defenſionem, ſi in ea nihil aliud, quam innocentiae noſtrae demonſtratio quaeratur, etiam per viam iuris, non improbamus. Sed in actionibus iniuriarum aliud quid ſpectatur, & vindictae cupiditas, palam ſe exerit. Fuerunt itaque ex ipſis iureconſultis, qui ex inſtituto hoc euincerent, actiones iniuriarum a vera & genuina indole chriſtianiſmi quam longiſſime abeſſe, quod ſpeciatim peculiari diſſertatione, *de iniuſtitia actionum iniuriarum*, praeſtitit, IVSTVS HENRICVS BÖHMERVS, iureconſultus in academia Hallenſi clariſſimus, add. B. PHIL. IACOBI SPENERI *conſilia & iudicia theologica latina*, *part.* 3. *p.* 247.

§. XXIII.

Peccatur hic porro, per *contemptum aliorum*, * & *προσωποληψίαν*, quae tum alias, tum maxime in iudiciis, deteſtanda eſt, praeeunte ſcriptura, *Exod. XXIII, 6. 7. 8. Deut. I, 16. 17. X, 18. 2 Chron. XIX, 6. 7.* Eodem quoque loco habendi, qui ſe aliis praeferunt, ſibique *praecedentiam* ** prae illis vindicant, aut hac ſuper re acriter cum aliis litigantur, ſtultam atque ineptam ita prodentes ambitionem. conf. *Matth. XXIII, 6. Marc. XII, 39. Luc. XI, 43. XX, 46.*

* Siue verbis, ſiue factis, ſiue geſtibus hicce contemptus ſe exerat. Qui vero ita alios contemnunt, inter homicidas refert ſeruator, *Matth.* v, 22. Vnde grauitas peccati huius intelligitur. Procedit autem hicce contemptus aliorum ex ſuperbia, quam THEOPHRASTVS ideo deſcribit, quod ſit *aliorum omnium, praeterquam ſui ipſius, contemptus*; *in characteribus mor. p.* 65. Sed hac de re ſatis ſupra dictum, *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 4. *ad* §. 55.

** Cum omnes homines natura ſint aequales, inaequalitas tamen quaedam introduci poteſt, vt nemini fiat iniuria: ſed diuerſa ratione inter eos, qui in eadem ciuitate viuunt, & qui in ſtatu naturali ſunt conſtituti. Illos ſi ſpectes, quae inter imperantes & ſubditos intercedit inaequalitas, cum ipſo ciuium conſenſu nitatur, non poteſt cenſeri iniqua. Ciuium inter ſe diſtinctio, a voluntate & conſtitutione ſummorum imperantium pendet,

cui

cui omnes merito se submittunt. Hoc qui facere detrectat, ineptam prodit ambitionem. Quemadmodum vero imperantes, certum ordinem constituentes, meritorum, virtutum, commodorumue, quae a certis hominibus, aut statu quodam, in rempublicam redundant, habere rationem solent, ita haec omnia fundamentum velut praebent, cur vnus alteri in ciuitate praeferri debeat. Quod si ergo imperantium nulla constitutio adsit, & vero is, cuius minor virtus est & praestantia, praeferri aliis cupiat, nihil aliud aget, quam vt suam demonstret impudentiam, etsi alter, vt sibi cedat, eum cogere nequeat. Si is, cuius maior virtus & praestantia est, contendat hac super re cum aliis, qui illi cedere nolunt, maximum sibi ipsi tam inepta ambitione adferret dedecus? vterque autem hac ratione grauissime peccat. Idem de illis etiam censendum, qui in statu naturali degunt, quos inter nemo ius perfectum alteri se praeferendi habet, nisi per pacta, etsi caussae variae adesse queant, quae ius dent imperfectum. conf. CHRISTOPHORVS BESOLDVS, *politicor. lib. 2. cap. 5. §. 29. seqq.* item, in peculiari dissertatione de *praecedentia & sessionis praerogatiua.* Quod si ergo quis ius perfectum habeat, se praeferendi aliis, non peccabit, si ius suum, sed citra ambitionem sibi vindicet, vt tamen lites, quantum fieri potest, euitet. At qui aut nullum, aut imperfectum saltem ius habet, peccabit, si vel ad minimas hac super re cum aliquo lites descenderit: cum non possit non ineptae hac ratione ambitionis reus fieri.

§. XXIV.

Sed & per *perfidiam* peccatur contra hasce leges, animique leuitatem, in pactis ac promissis, dum & inconsiderate aliquid homines promittunt, & violare iterum promissa, fidemque in pactis datam fallere, sibi religioni non ducunt. Et licet a pactis differant promissa, nec promissorum vna sit ratio, cum quaedam tantum imperfectam habeant obligationem, in foro tamen diuino peccat, qui promissa, quaecunque demum fuerint, sine grauissima ratione violat, multo magis, qui talia promittit, quae seruare aut adimplere, nunquam in animum inducit suum, quod tamen inter mortales longe est frequentissimum.

§. XXV.

Denique & contra quartum amoris gradum, multiplici ratione peccatur, etsi haec talia sint, vt a paucis forte pro peccatis habeantur. Peccant namque hic grauiter, qui eam vitae ineunt rationem, vt nullum inde ad alios redundet emolumentum, immo vt oneri potius sint omnibus. Peccatur praeterea per *inhumanitatem*, si praestare aliis recusemus, quae sine magna nostra molestia praestare poteramus, & illis vsui esse poterant; per *immisericordiam*, si necessitatibus aliorum qua mentem, qua corpus sanitatemque, necessariamue sustentationem, & alia ratione, non succurramus; aut si accipere beneficia, quam dare, paratiores simus, immemores quoque illorum, quae accepimus, & in eos, qui illa in nos contulerunt, ingrati: & quae reliqua sunt eiusdem generis.

§. XXVI.

Media, quae officiorum hactenus expositorum praestationem, ad quam mortales natura sua admodum segnes sunt, promouere, vel ad eam

eam nos excitare queunt, & ad quae adeo itidem iure diuino obligati sumus, varia sunt. Iuuabit tamen cumprimis considerare amoris erga alios, necessitatem, *1 Ioan. III, 14. seqq.* dignitatem & vtilitatem, *1 Cor. XIII, 1. 2. seqq.* quod verus & maxime insignis character discipulorum Christi sit, *1 Ioan. III, 23. 24* item cognationem, naturalem, ac spiritualem, quae nobis cum aliis intercedit, & denique amoris diuini, quo nos amauit Deus, magnitudinem. *Rom. V, 8.* Si enim nos indignissimos Deus ita amauit, quanto magis nos decet, ut alios homines, eadem ratione amemus.

§. XXVII.

Impedimenta amoris, quae amouere tenemur, oriuntur ex pravis cupiditatibus, earumque fonte, philautia, speciatim auaritia, ambitione & voluptatis cupiditate. Hisce qui seruiunt, proximum puro corde, & bona conscientia, amare nequeunt, quod tamen ad amorem genuinum requiritur. *1 Tim. I, 5.* Auaritiae qui deditus est, tantum abest, vt alios amet, vt crudelis potius sit, immisericors, perfidus, & si alios amare sibi videtur, hoc sui commodi caussa facit. Ambitioni qui seruit, non potest ferre aequalem, hinc fortunis, fama, immo vita privare alios paratus est, vt ipse emineat solus. Quod si alios amare videtur, id facit, quia ei se lubenter submittunt, vel ambitioni eius quacunque ratione inseruiunt. Voluptatis denique cupiditate qui laborat, homines alios in tantum amat, in quantum delectationem ex illis percipit: hoc si cesset, eos parum curat, & si vel maxime eos perire videat, non commouebitur, modo suo indulgere genio queat. Quae omnia si recte expendantur, patebit, quam necessario cum amore proximi coniuncta esse debeat abnegatio sui, per quam haecce remoueri impedimenta possunt.

CAPITIS TERTII
SECTIO V.
DE
OFFICIIS HOMINVM
ERGA ALIOS HYPOTHETICIS.

Σύνοψις.

In officiis erga alios tria vulgo instituta vniuersalia, commemorari solent, sermo, dominium, & pretium rerum, §. I.
Sermo tamen minus recte huc refertur, §. II.
Interim officia circa sermonem commode hic adducuntur, §. III.
Sermo ob naturam hominis socialem necessarius est, §. IV.
Immo iuxta scripturam nobilissimum est mutui amoris instrumentum, vnde finis eius intelligitur, §. V.
Hinc regula generalis, summam officiorum circa

§. I.

IN officiis hominum erga alios, tria instituta vniuersalia, ab hominibus quidem ad generis humani felicitatem & commodum introducta, sed a Deo adprobata, commemorari solent: *sermo*, *dominium*, & *pretium rerum.* Cumque iure diuino, ad officia ex hisce institutis fluentia, obligati simus, leges inde oriuntur *hypotheticae*, reuera quidem ex vniuersali iuris principio fluentes, sed vim suam obligandi, positis hisce institutis, exerentes.

§. II.

Ad *sermonem* tamen quod attinet, is minus recte huc refertur. Quae philosophi equidem de eius origine tradunt, ita comparata sunt, vt facile in eam aliquem sententiam inducere queant, conuentioni hominum eum originem suam debere: * sed longe rectius nos

ſcriptura ſacra informat, originem ſermonis ex prima hominis creatione repetendam docens, ſed cauſſam quoque varietatis, quae inter variarum gentium linguas extitit, diſerte explicans, *Gen. XI, 6. 7.*

* Cum gentilium philoſophi, de origine tum rerum omnium, tum ſpeciatim humani generis, nihil certi ſciuerint, mirum non eſt, quod nec de origine ſermonis certi quid tradere potuerint, ſed tum inter ſeipſos diſſenterint, tum ad incertas coniecturas prolapſi ſint, vt patet, ſi quis quae TITIVS LVCRETIVS CARVS, *lib. 5. de nat. rer. verſ. 1027. ſeqq.* & PLATO in *Cratylo*, hac de re habent, inter ſe contulerit. Interim, ſi a reuelatione abſtrahamus, probabilior videtur illorum ſententia, qui ex inſtituto & arbitrio potius humano, quam natura ipſa, ſignificandi vim, quam verba habent, deriuant. Nulla enim alias ratio reddi poteſt, quare eandem rem in diuerſis linguis diuerſa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris litterarum verum eſt. Accedit, quod de plerisque linguis conſtet, eas ab initio valde fuiſſe pauperes, atque ſimplices, poſtea autem ab hominibus locupletatas, & in concinniorem formam redactas. Sed vt philoſophorum ſcitis immoremur, neceſſe non eſt, cum rectiora certioraque hic ſcriptura ſacra nos condoceat. Ex ea enim conſtat, a Deo primis hominibus ſermonem immediate fuiſſe inditum, ſeu concreatum: quod ſupremo Numini aeque facile fuit, ac linguarum donum apoſtolis concedere, quod deinceps factum fuiſſe, nouimus. Eam quoque linguam, qua primi parentes, eorumque poſteri vſi ſunt, non aliam fuiſſe quam Ebraeam, extra dubitationem poſitum putamus, etſi nos non fugiat, eſſe hic, qui ſecus ſentiunt. Sed rem omnem in compendio confecit AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *exercitat. de lingua protoplaſtorum ſeu primaeua*, quae addita eſt eius *dubiis vexatis, p. 59. ſeqq.* Huiusce autem linguae Ebraeae ſeu primigeniae voces, num naturalem ſignificandi vim habeant, in quadam cum rebus ipſis conuenientia fundatam, quod venerandus Vratislauienſium praeſul, CASPAR NEVMANNVS, non ſine ingenii & doctrinae laude, in *geneſi linguae ſanctae, & lexici*, huic hypotheſi ſuperſtructi, aliquot, quae hactenus prodierunt, partibus, demonſtrare aggreſſus eſt, an vero ex inſtituto & impoſitione primorum parentum, haecce ſignificandi vis proueniat? nunc non disquiremus. De reliquis enim linguis, quae poſt confuſionem Babelicam ortae ſunt, nulla hic eſt diſputatio, cum nemini forte in mentem venerit, quod illarum voces naturalem ſignificandi vim habeant. De ipſa vero linguarum confuſione, earundemque hinc orta varietate, manifeſta ſatis ſunt & aperta, quae traduntur, *Gen. XI, v. 1. ſeqq.* Sunt equidem viri quidam doctiſſimi, qui, quae ibi narrantur, de diſſenſionibus ſaltem & diſcordiis capiunt, quibus inducti, qui turrim aedificare volebant, opus intermiſerint, & a ſe inuicem diſceſſerint, vnde tandem ex iſta gentium diſperſione, linguarum, ſucceſſu temporis, orta fuerit varietas. Ita IO. CLERICVS ad *d. l.* & HERMANNVS VAN DER HARDT, in *ephemeridibus philolog. diſcurſ.* 3. conf. & CAMPEGIVS VITRINGA, *obſeruation. ſacrar. l. 6. 1. diſſertat.* 1. Verum non ſatis ad hoc attendiſſe videntur, quod *verſ. 7. 8. 9.* diſerte indicetur, linguarum diuerſitatem eſſe cauſſam diſperſionis, non autem diſperſionem, quod iſti ſupponunt, eſſe cauſſam diuerſitatis linguarum. Plura autem de origine ſermonis, & linguarum, dabunt IO. BVXTORFIVS, *diſſertat. philologico-theolog.* 1. § 8. *ſeqq.* FRANCISCVS VALESIVS, *philoſ. ſacr. cap.* 3. GVIL. POSTELLVS, de *origine linguar. omnium*, GESNERVS in *Mithridate*, aliique.

§. III.

Poſſunt ſane officia hominis circa ſermonem, haud incommode ad officia abſoluta referri, cum in amore erga alios cuncta contineantur: nihil tamen obſtat, quo minus & ex natura ſermonis deducantur: quo intuitu de iisdem hoc loco agimus.

§. IV.

§. IV.

Naturam autem ſermonis conſideranti patebit, eum homini neceſſarium fuiſſe, vt animi ſui ſenſa aliis hominibus ſignificare poſſet. Homo namque in ſolitudine, a reliquorum hominum conſortio remotus, degens, videtur haud difficulter vſu ſermonis carere poſſe. Quod ſi haec tibi vitae ratio longe miſerrima videatur, conclude inde neceſſitatem vitae ſocialis. Et ſane non inepte nonnulli ex ſermone collegerunt, hominis naturae conueniens eſſe, vt ſocialiter viueret.

§. V.

Et haec quidem cum ipſa ratio doceat, ſcriptura vlterius progreditur, hominumque officium eſſe, vt ſincero amore, qui omnis fraudis & fuci, expers ſit, ſe inuicem proſequantur, nos erudit. Cumque ſermonem, non tantum ad vitam ſocialem conſeruandam, ſed & ad mutuum amorem demonſtrandum, nobiliſſimum inſtrumentum eſſe conſtet, hinc quis ſermonis finis ſit, ſeu quamobrem mortalibus a Deo ſit conceſſus, luculenter colligitur.

§. VI.

Oritur hinc regula generalis, omnia hominum circa ſermonem officia, dirigens: ſermone ita vtendum, prout non tantum natura & ratio vitae ſocialis, ſed & amor ille ſincerus, quo chriſtiani ſe mutuo proſequi debent, requirit. Id quod de aliis etiam ſignis, quae forte vicem ſermonis ſuſtinent, identidem eſt intelligendum.

§. VII.

Hinc officia hominis circa ſermonem ſua ſponte fluunt. Sermone ſcilicet ita eſt vtendum, ne alios vllo modo laedamus. Laedere autem alios ſermonis vſu, vel abuſu potius, multiplici ratione poſſumus. Primo, cum non dicimus, quae alterius ſcire intererat, & dicere tenebamur, ſiue ex pacto, ſiue ex lege quadam naturali, ſiue praeſentis negotii indole. * Deinde, cum ea dicimus, quae dicere non debebamus, vt cum arcana aliorum prodimus, vnde magna ſaepius in eos redundant incommoda, aut cum verba otioſa, & obſcoena proferimus, quae chriſtianos non decent, vel alio quocunque modo ſermone noſtro ſcandalum praebemus. *Epheſ. V, 4. Coloſſ. IV, 6.* add. *Matth. V, 37. Iacob. V, 12.* Qui vero talia proloquitur, quae impia ſunt, & iniuria in Deum ipſum, atque blaſphema, non tantum contra leges de ſermone peccat, ſed cultus diuini nullam ſe habere rationem, demonſtrat. Quo nomine iam ſupra ** dicta quaelibet, reuerentiae Numinis repugnantia, reiecimus.

* Ex his namque fontibus ſpecialibus, ius, quod alii habent, a nobis poſtulandi, vt veritatem dicamus, recte deriuat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 1. §. 7.*

Longius petita sunt, quae hac de re disserit HVGO GROTIVS, ius hoc inde oriri, quod quilibet naturaliter gaudeat libertate iudicandi, qua per fictum sermonem non sit priuandus, *lib. 3. de iur. bell. & pac. cap.* 1. §. 11. Sequitur tamen Grotium IO. GB. KVLPISIVS, in *colleg. Grot. ad h. l.* §. 2.

** *sect. 2.* huius capitis, §. 3. & 28.

§. VIII.

Non tantum autem alios non laedere, sed commoda quoque illorum, quantum fieri potest, sermone nostro promouere debemus. Hoc enim amor aliorum, adeoque & finis sermonis, postulat. Loqui itaque debemus, quae sunt vtilia, quae aliis prodesse possunt, atque ad aedificationem faciunt, siue errantes & ignorantes instruamus, & rectiora doceamus, siue peccantes modeste, & cum omni mansuetudine redarguamus, siue moestos solemur; quae omnia quoque ratio officii sacerdotalis, quod regenitis omnibus competit, postulat. Interim quilibet hic, quid ingenii vires permittant, quidue temporis, loci, aliarumque circumstantiarum ratio exigat, dispicere debet.

§. IX.

Quod de sermone diximus, id de *silentio* quoque est intelligendum, vt iam ex dictis patet. Si enim silentio nostro alterum non laedimus, nec vt loquamur, amor aut diuini nominis gloria exigit, nostri contra potius commodi ratio, vt sileamus, suadet, non tantum, vt sileamus licitum, sed omnino nostri est officii. Multo autem magis id a nobis requiritur, si omnino sermone nostro ingens alteri adferri posset damnum. De *fictionibus*, * quibus interdum vtendum, si nec tacere licet, & loqui alteri noxium foret, idem censendum. Videndum enim hic, quid amor aliorum aut exigat, aut permittat; simul tamen vt absque dolo, corde puro, & integra mente, cuncta agantur. *Ephes. IV, 21.* Vbi vero alteri ius est, veritatem a nobis exquirendi, ** fictionibus, ad dissimulandam veritatem vti, summum est nefas.

* Non ergo omnes fictiones, simulationes, & dissimulationes pro illicitis habendae, sed illae demum, quae aut in gloriam diuini Numinis, aut in aliorum commodum iniuriae sunt, vel cordis vanitatem produnt, arguuntque. Non male rem omnem expedit IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. disp. 6. p.* 441. dum simulationem aliam dicit esse *exploratoriam*, aliam *strategematicam*, aliam *rectoriam*, aliam *correctoriam*, & aliam *iniuriosam* ex quibus vltima in vitio ponatur, non autem quatuor priores. Ad *exploratoriam*, quam & *maioris desiderii excitatoriam* vocat, refert omnes illos lusus sapientiae increatae, quibus πολυτρόπως apparuit, lusit, simulauit, hostem in conflictu cum Iacobo, *Gen.* XXXII. militem defensorem cum stricto gladio, *Ios.* V. in forma seruili, *Phil.* II. (quod tamen caute & cum grano salis accipiendum) hortulani, *Ioan* XX. peregrinantis, *Luc.* XXIV. & angeli in forma iuuenis, 2 *Maccab.* III, 26. *Marc* XVI. sine dolo malo De loco tamen *Luc.* XXIV, 28. non vna omnium est sententia. HVGO GROTIVS, cum initio verbum

verbum προσποιεῖσθαι de simulatione exposuisset, & prolixe hac occasione docuisset, non omnem in vitio ponendam simulationem, addit tamen, & lectoribus cogitandum relinquit, cum προσποιεῖσθαι Graecis sit prae se ferre, etiam vbi nulla est species simulationis, annon dici possit, Iesum sicut gressum ad iter componebat, ita vere etiam secum constituisse, vltra progredi, nisi instanter manere rogaretur. Vltimae tamen huic sententiae obstare, putant alii, quod Christus eo fine se hisce discipulis associauerit, vt in diversorio se iis manifestaret, quodque nulla fuerit caussa, cur Christus longius proficisceretur, cum in momento adesse potuerit, vbicunque voluerit. Priorem itaque sententiam praeferendam censent. Ita B. IO. GERHARDVS, *harm. resurr. cap.* 7. *p.* 290. & ABRAH. CALOVIUS ad *h. l.* Ad rem ipsam vt redeamus, alterum simulationis licitae speciem DANHAVERVS statuit *strategematicam* in bellis: vbi vt hosti, inquit, iniuria nulla fit necando, ita nec simulando. Quod tamen ita intelligendum, si bellum iustum sit, & ceteroquin leges naturales circa modum bellum legitime gerendi, obseruentur. Exempla interim ex sacris huc referri solent, *Ios.* VIII, 22. 2 *Sam.* V, 24. 2 *Reg.* VI, 19. Sequitur simulatio *rectoria*, cum summi imperantes, vt ciuium & reipublicae, immo & sui ipsius saluti consulant, simulare quaedam ac dissimulare coguntur, iuxta illud CICERONIS: *eos, quibus commissa est respublica, vt ad effectum suorum consiliorum veniant, oportere, vt multa simulent inuiti, multa dissimulent cum dolore, epist. ad famil. lib.* 9. *ep.* 1. DANHAVERVS ex sacris huc refert exemplum Saulis, 1 *Sam.* X, 27. *Correctoriam* simulationem idem auctor vocat, cum is, erga quem simulatio fit, non aegre eam laturus praesumitur, adeoque cum volenti post factum, non fit iniuria. Non ergo peccare medicum, si sub specie dulcis propinet amarum, vt sanitatem procuret. Huc & nonnulli, eodem auctore, referunt simulationem Rebeccae, *Gen.* XXVII, 6. *seqq.* correcturae errorem mariti, quem fide certa statuerit errare in persona benedicenda. Et istae quidem licitae simulationis iuxta DANHAVERVM, sunt species. In quibus tamen omnibus ad agentis animum, intentionem, aliasque circumstantias est respiciendum, cum contingere facile queat, vt quae a nonnullis innocenter fiunt, vitio non careant, si ab aliis, alio animo, aliaue intentione suscipiantur. De *iniuriosa* autem, quam vocant, *simulatione*, per quam directe aut indirecte aliquis laeditur, vt addamus aliquid, necesse non est, cum iam ex dictis constet, grauissimo quemuis per eam se obstringere crimine. De exemplis variis in scriptura sacra obuiis, quae amplissimam hic disputandi materiam praebent, vid. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in *colleg. Pufendorf. exercitat.* 7. §. 14. *seqq. p.* 286. *seqq.*

** Ius hoc vnde oriatur, iam indicatum §. 7. Quaeri autem hic inter alia solet, an reus coram iudice confiteri delictum teneatur? Sunt, qui distinguunt, inter damnum datum, & inter reatum, & ad istud confitendum teneri reum, non autem ad hunc, contendunt. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *c.* 1. §. 20. Verum cum iudex officio suo rite fungi nequeat, nisi cognitam perspectamque habeat veritatem, ad hancce cognoscendam ius quaesitum habet. Vnde, quod ad reatum quoque confitendum reus teneatur, manifestum est. add. IO. BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c.* Quod si autem iudex aut magistratus officio suo abutatur, ad innocentes opprimendos, tum quidem nullum amplius ius habere videtur ad exquirendam veritatem. Et hac ratione obstetrices Aegyptiacae, tyrannidem Pharaonis eludentes, *Exod.* I, 19. 20. non peccarunt. Nec peccauit Rahab exploratores occultans, idque dissimulans, *Ios.* II, 4. eo quod rex Hierichuntinus, Israelitico populo se opponens, iure suo exciderat. conf. *vers.* 11.

§. X.

Firmamentum sermoni, praesertim in pactis, & promissis, quandoque additur per *iusiurandum*. * De quo statim quaestio oritur, an omnino christianis sit licitum? ** Enimuero, etsi non desint, qui hocce negent, contrarium tamen vel inde patet, quod nec indoles ac natura iurisiurandi quidquam inuoluat, quod legi diuinae repugnet, &

 nulla

nulla adferri ratio queat, cur christianis iurare non liceat. Immo lege potius diuina iusiurandum legitime conceptum, sancitum & adprobatum fuit. *Deut. VI, 13. X, 20.* Comprobant idem exempla sanctorum, Abrahami, *Gen XIV, 22. XXIV, 3.* Mosis, *Ios. XIV, 8.* Dauidis, & sociorum eius, *2 Sam. XXI, 7. 17.* Pauli, *2 Cor. I, 23.* immo ipsius Dei, *Psalm. CX, 4. Amos IV, 2.* Quamuis enim, iusiurandum Dei improprie saltem tale sit, cum nemo iurare, nisi per superiorem, queat, *Ebr. VI, 16.* non tamen sibi hoc tribueret Deus, si iurare prorsus nefas esset.

* Quod iam alibi definiui, quod sit assertio religiosa, qua poenam diuinam in nos deposcimus, nisi verum dicamus; in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 6.* Vnde & sequitur, Deum hic non spectari vt testem, quasi iusiurandum sit testimonium Dei, aut quod Deus ipse de veracitate iurantis testetur, quemadmodum sentire videtur ROBERTVS SANDERSONVS, de *obligat. iuram. praelect. 1. §. 2.* sed ut iudex, poenam grauissimam, iurisiurandi religionem insuper habentibus, inflicturus. Ceterum quo pacto a iuramento differat adiuratio, & quam vim adiurationes habeant, ex instituto docet IO. CONRADVS DVRRIVS, *compend. theol. moral. part. 3. sect. 4. cap. 2. part. 2. §. 40. sqq. p. 103. sqq.*

** Anabaptistarum haec est sententia, vt constat ex colloquio Franckenthalensi *artic. 21. n. 1. 2.* aliisque eorum scriptis publicis. Nonnulli tamen, saltem ex recentioribus, ita mentem suam explicant, vt non omnem iuramentorum vsum damnare videantur. Qua de re a me dictum in *differtat. de concordia religionis christianae statusque ciuilis, cap. 6. §. 6.* Confutarunt hanc sententiam operose IO. MVLLERVS, in *anabaptismo error. 20. pag. 356. seqq.* LOPP. NEVRGIVS in *gangraena anabaptist. part. 3. disp. 9. §. 7.* add. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico-Platonico, part. 2. cap. 10. §. 14.* Ad loca, quae vulgo in contrarium adferri solent, *Matth. V, 33. 37. Iacob. V, 12.* iidem auctores respondent, & facile responderi potest. Fundamento quoque omni destituitur sententia HVGONIS GROTII, iuramenta quidem assertoria, non autem promissoria licita esse contendentis, *lib. 2. de iur. belli & pac. cap. 13. §. 21.* Quod pluribus ostendit IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grotii l. c.*

§. XI.

Cum autem iusiurandum supponat, eum per quem iuratur, & omniscium esse, & omnipotentem, vt intimos hominum recessus habeat exploratos, & viribus polleat, profanos puniendi, sequitur, per neminem iurari posse, nisi per verum Deum. Id quod & scriptura confirmat, *Es. XIX, 18, XLVIII, 1. Hos. IV, 15.* quae etiam damnat iuramenta, secus concepta, *Sophon. I, 5. Amos VIII, 14.* Quae per falsos deos concipiuntur iuramenta, non tantum impia sunt, sed & irrita, si iurans ipse nullam illis tribuit diuinitatem. * Quod si tribuat, vim quidem suam habent, nec tamen temere aut deferre, aut acceptare eiusmodi iuramentum licet,** nisi summa hoc exigat necessitas, nec alia ratio expediendi negotia supersit. Secus qui se gerit, peccati, quod tali iureiurando committitur, seipsum reum reddet.

* Quod impia sint, patet, quia rei creatae tribuitur honor, soli Deo debitus. Sed & quod irrita sint, palam est, quia iusiurandum accommodandum est, ad persuasionem iurantis.

Si

Si enim aliquis per Deum iuret, quem Deum esse non credit, & a quo, si fallat, se puniendum non esse, sibi persuadeat, vi omni & efficacia destituetur iuramentum. Sic & ineptum erit, iuramentum exigere ab atheo, quippe cuius itidem nulla apud eum poterit esse efficacia, quodue ex parte athei pro mera illusione habendum, cuius tamen grauissimas in foro diuino dabit poenas. Solet autem quaeri, an formulae iurandi per propriam, aut aliorum salutem, etiam vim iuramenti habeant? Negat id quidem PHILIPPVS REINHARDVS VITRIARIVS, *instit. iuris nat. & gent. lib. 2. cap. 13. qu.* 18. Sed recte adfirmat PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 3.* De formula quidem, qua quis per animam suam iurat, positum hoc est extra controuersiam. Sensus enim est, quod Deus animae nostrae grauissimas immittere adflictiones debeat, nisi veritas dictis constet. Per aliorum autem salutem si iusiurandum concipiatur, supponitur, eam nobis charissimam, immo ipsa vita nostra chariorem esse. Sic per salutem Pharaonis iurauit Iosephus, *Gen.* XLII, 15. Quod si quis mentiatur, simulando aliorum sibi salutem charissimam esse, quae tamen non tam chara est, vis iuramenti integra est, cuius eo sensus redit, se in re sibi charissima Numinis vindictam experturum, si vera non sint, quae profert. Sunt, qui ex hoc capite non illicita fuisse iuramenta contendunt, quae olim per *genium Caesaris* concipiebantur. Verum, cum per eam formulam diuinitas quaedam principibus tribuebatur, christiani adduci non poterant, vt ea vterentur. conf. DESIDERIVS HERALDVS, in *Tertull. Apolog. p.* 125. IO. A WOWERN, in *Octauium Minutii Felicis p.* 68. add. CASPAR ZIEGLERVS *ad Grot. lib. 2. cap. 13. p.* 362.

** Iuramentum per falsum Deum e. g. a gentili, praestitum, est idololatricum. Qui enim vero Deo debebatur, alii defertur honor. Qui ergo temere iuramentum eiusmodi defert aut acceptat, videtur in actus idololatrici societatem venire, aut illi occasionem praebere. Quia tamen interdum non alia superest ratio negotia expediendi, summaque adeo hoc requirit necessitas, tum eiusmodi aut deferre aut acceptare iuramentum licet. Nec deferenti tum aut acceptanti eiusmodi iuramentum, imputari potest, quod iurans sua culpa in errore versetur. Idem de iuramentis, quae Iudaeis deferuntur, censendum, qui hoc ipso, dum personarum trinitatem negant, verum Deum non adorant, add. IO. ADAMVS OSIANDER, *ad Grot. lib. 2. cap. 13. §* 12.

§. XII.

Qui vsu rationis destituitur, iurare nequit. * Sed intentio quoque adesse debet. Quam si quis adhibere nolit, a periurii crimine non absoluitur. Debebat namque eam adferre. ** Qui autem aliunde impediuntur, quo minus intelligant, vel adprobent, quod iurant, siue per errorem, siue per dolum, aliaque ratione id fiat, *** iurisiurandi religione non tenentur. Non enim iusiurandum nouam obligationem producit, sed antea existentem confirmat. * Vbi ergo pacta & promissa non obligant, iuramenta quoque non obligant, ad eorum confirmationem addita.

* Ergo furiosi, mente capti, impuberes, qui rationis vsu destituuntur, iurare nequeunt.

** Si quis enim tacita sua intentione impedire posset, ne effectus actum aliquem sequeretur, cui producendo ille est institutus, omnis ratio interuenientibus signis se obligandi, tolleretur. vid. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 2. §. 5.* & HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 13. §. 2.* Inepte itaque Mediolanenses Friderico I. imperatori responderunt: *iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus*; apud RADEVICVM, *lib. 2. cap. 25.*

*** Eadem nimirum hic ratio est iuramentorum, ac pactorum, vt ex dicendis constabit.

ſtabit. Vbi ergo obligatio in pactis ceſſat, ceſſabit etiam in iuramentis. Illuſtre hic occurrit exemplum Gibeonitarum, dolo Ioſuae iuramentum elicientium, quod tamen hactenus ſeruandum eſſe cenſuit Ioſua, vt vita illis concederetur, ſeruitutis tamen impoſita conditione, *Ioſ.* IX, 21. *ſeqq.* Dolus enim, qui ſuberat, non eo tendebat, vt damnum darent Iſraelitis, ſed vt ſaluti ſuae conſulerent. Nec in ipſo pacto quidquam inerat, quod obſtabat, quo minus ſeruari poterat ac debebat. Legem enim diuinam de exſcindendis gentibus Cananaeis, *Deut.* VII, 2. *Exod.* XXIII, 32. 33. cum temperamento quodam, niſi ſe ſubmiſerint, legibusque Ebraeae gentis ſubiecerint, intelligendam eſſe, iampridem viri docti monuerunt, conf. *Deut.* XX, 10. add. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pacis lib.* 2. *c.* 13. §. 4. IO. CLERICVS, *ad Ioſ.* IX, 18. & HOCHSTETTERVS, in *colleg. Puſendorf. exercit.* 7. § 28. Nec obſtant dubia, quae huic ſententiae opponi ſolent, quae legi poſſunt apud IO. BARBEYRACIVM, qui longe aliter hac de re ſentit, *ad Puſendorf. de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 7. *p.* 420. Non enim deſunt, quae ad ea regeri poſſunt. De iuramento per vim extorto, ſtatuendum itidem ex iis, quae de pactis metu initis, ſupra diximus. Nec aliter de iuramentis circa rem illicitam conceptis, ſentiendum. Non magis ea ſeruanda, qua pacta circa illicita inita, etſi grauiſſimo peccato ſe obſtringat, qui vel praecipitantia, vel alio animi vitio adductus, eiusmodi iuramento ſe obſtringit. Diſputari hic ſolet de iuramento Dauidis, 1 *Sam.* XXV, 22. & maledictione a Saule pronunciata, 1 *Sam.* XIV, 24. de quibus quid ſentiendum, itidem ex dictis liquet. Pertinet huc etiam omnino exemplum Iſraelitarum, qui iurarunt, ſeſe Beniaminitis filias ſuas non daturos in matrimonium, quod deinceps ipſi ita interpretati ſunt, ſe filias ſuas ipſis equidem non daturos in matrimonium, nec tamen impedituros, ſi Iſraelitae eas raperent, *Iudic.* XXI, 5. *ſqq.* Vnde nonnulli collegerunt, & regulam velut quandam conſtituerunt, iuramenta ſtricte quandoque interpretari, fas eſſe. vid. HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 13. §. 5. Sed ſi dicendum, quod res eſt, cauillatoria haec & inepta erat interpretatio. Poterat Beniaminitis matrimoniorum libertas concedi, quia iuramentum, vtpote ſuper re illicita conceptum, nullum erat, & irritum. add. CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprudent. diu. lib.* 2. *cap.* 9. §. 51. *ſeqq.*

** HVGO GROTIVS, per iuramentum omnino nouam obligationem produci, autumat, ſemper quidem aduerſus Deum, aliquando etiam aduerſus alios homines, *lib.* 2. *de iure belli & pac. cap.* 13. §. 14. Sed merito ab eo diſſentiunt SAM. PVFENDORFIVS, & PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, ille quidem *lib.* 4. *de iur. nat. & gent. cap.* 2. §. 6. hic autem *inſtitut. iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 13. *quaeſt.* 12. Cum enim in iureiurando Deo nihil promittatur, non poteſt intelligi, quo pacto noua inde erga Deum oriatur obligatio. Interim vi imperii, quod Deo in omnes homines competit, non tantum vt legibus ſuis obtemperent, ſed & ne quisquam aliquid, quo omniſcientia aut omnipotentia eius laedatur, admittat, merito ab omnibus poſtulat, & ſecus ſe gerentes grauiſſime puniendi cauſam habet iuſtiſſimam. Sed nec erga alios homines iusiurandum nouam producit obligationem: cum nec illis noui quid promittat iurans, ſed, quae promiſit, ſancte ſe ſeruaturum, aſſeueret. Relinquitur ergo, quod iusiurandum obligationem ſaltem, antea iam exiſtentem, confirmet.

§. XIII.

* Finis iuramentorum varius eſt. Praecipuus eſt, praecidere controuerſias, litibusque imponere finem, *Ebr. VI*, 16. Accedit, pactorum & promiſſorum confirmatio. Hinc alia iuramenta ſunt *promiſſoria*, alia *aſſertoria*, & ſic porro; qua de re alibi ex inſtituto; * vt & de *remiſſione iuramentorum*, quae interdum fit a ſummis imperantibus, **

* in *elem. philoſ. pract. part.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 6. §. 12. & prolixius PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 2. §. 20. *ſeqq.* add. & IO. CONRADVS DVRRIVS, in *compend. theol. moral part.* 3. *ſect.* 4. *cap.* 2. §. 35. *p.* 102.

** Summi

** Summi imperantes iureiuranda per se valida irrita reddere nequeunt: in iis tamen actibus, qui ipsorum directioni subiacent, consensus illorum, si accedat, efficere potest, vt iuramentum sit validum, irritum contra, si denegetur. Res enim eodem modo se habet, vt in votis, quae sine superiorum e. g. parentum, mariti, consensu, ab illis, qui sub eorum potestate constituti erant, concepta, irrita erant, nisi consensus iste accessisset. *Num.* XXX, 6. *seqq.* Nihil aliud ergo & princeps seu summus imperans hic agere potest, quam vt consensum suum declarando, vel denegando, vel effectum iuramenti alia ratione promouendo aut impediendo, in quantum hoc ab eius potestate dependet, efficiat, vt iuramentum aliquod aut validum sit, aut inualidum atque irritum. Distinctius hoc explicat HVGO GROTIVS, dum duplicem superiorum actum, circa id, quod iuratur, esse dicit, alterum directum in personam iurantis, alterum in personam, cui iuratur. In personam iurantis, irritum reddendo iuramentum, antequam iuretur, aut impediendo, ne impleatur postquam iuratum est, aut efficiendo vt non valeat, nisi certo respectu: in personam, cui iuratur, tollendo, ab ea ius ex iurata promissione partum, aut vetando, ne quid ex tali iuramento accipiat: *lib.* 2. *de iure belli & pacis cap.* 13. §. 20.

§. XIV.

Alterum institutum vniuersale est *dominium rerum*, de cuius origine, iuxta scripturae sacrae ductum, rectissime ita statuitur. Cum Deus primos humani generis parentes condidisset, facultatem quoque, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, * illis concessit. *Gen. I*, 28. 29. Quae concessio, in humani generis post diluuium restauratione, repetita fuit Noacho, eiusque posteris. *Gen. IX*, 2. Et haec ipsa facultas, vtendi rebus creatis ad sui conseruationem, potest *dominium*, si vox ea in latiori significatione accipiatur, vocari. ** Quod si vero quis vocem illam strictius accipiat, prout denotat possessionem rerum cum exclusione aliorum coniunctam, minus recte ita dicetur. Interim origo omnis dominii ex ista concessione diuina repetenda.

* Num ad carnium esum haec concessio extendenda sit? nonnulli dubitant. Videtur enim hic Noacho demum permissus, *Gen.* IX, 3. 10. SELDENVS de *iur. nat. & gent. iuxta disciplinam Ebraeor. lib.* 7. *cap.* 1. *p.* 829. & alibi, & SAM. PVFENDORFIVS de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 3. §. 4.

** Negauit SAM. PVFENDORFIVS, eam facultatem, quam Deus Adamo concessit, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, posse *dominium*, hoc est, possessionem cum aliorum exclusione coniunctam, dici: adeoque in rebus nec *proprietatem*, nec *communionem positiuam* fuisse, cum vtraque dominium supponat, sed *communionem priuatiuam*, per quam omnibus, si plures adsint, liceat rebus quibuslibet pro lubitu ad sui conseruationem vti; de *iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 4. §. 3. & alibi. Displicuit autem haec sententia pluribus, speciatim & IO. GEORG. KVLPISIO, qui communionem eiusmodi a gentilibus effictam, a scholasticis securius receptam, seu negatiue, seu positiue, accipiatur, figmentum esse, nec fuisse vnquam, nec esse vllibi, nec possibilem fuisse, non solum postquam homo lapsus est, sed & si in statu integritatis perstitisset, pronuntiat, in *colleg. Grot. ad l.* 2. *c.* 2. Quae an ita simpliciter pronuntiata, vbique recte se habeant, nunc non inquiram. Quidquid huius sit, mihi omnis tandem in meram λογομαχίαν abire videtur quaestio. Certum hoc & exploratum, apud omnes etiam in confesso, Deum primis parentibus facultatem, rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, dedisse. Hoc saltem quaeritur, an haec facultas dici debeat dominium? Quod qui affirmant, aliter

hanc vocem accipiunt, quam qui negant. Illi, dominii essentiam in plena rei alicuius ad aliquem pertinentia, non vero in exclusione aliorum, quae saltem dominium sequatur, collocant, hi vero in aliorum exclusione, formalem velut rationem dominii constituunt. Idem de voce *communionis* & *proprietatis*, censendum. Non male dixeris, facultati huic, rebus creatis vtendi, in rebus respondisse proprietatem generalem & vniuersalem, quae fuerit fundamentum omnis proprietatis particularis. Ita IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf lib.* 4. *cap.* 4. §. 1. *p.* 444. GOTTLIEB GERHARD TITIVS, Lipsiensium iureconsultus clarissimus, rem omnem ita explicat, vt dicat, *ab initio res omnes fuisse nullius, id est, eorum dominium hominibus a Deo quidem donatum, sed ab his nondum acceptatum fuisse*, in *obseruation. ad Pufend. de offic. hom. & ciuis, ad lib* 1. *cap.* 8. *obseruat.* 277. Quod haud dubie de dominio particulari intelligit. Et ita res bene se habet.

§. XV.

Posita ista facultate rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, seu dominio, vt alii vocant, communi, & vniuersali, cum genus humanum multiplicaretur, necesse erat, vt dominia particularia introducerentur. Quod quidem per diuisionem & pacta, factum fuisse, nonnulli existimant; aliis simplicius & indoli humani generis, prout tum eius status fuit, conuenientius esse putant, si per occupationem hoc factum fuisse dicamus. * Vtrobique autem vt concessio Numinis supponitur, ita particularia dominia ab eo adprobata, non est quod dubitemus.

* De particularium dominiorum introductione ita philosophatur SAM. PVFENDORFIVS, vt per diuisionem & pacta eam factam contendat, de *iur. nat. & gent. lib.* 5. *cap.* 4. §. 4. Per humani enim ingenii prauitatem, in primaeua, quam supponit, communione, diu admodum subsistere homines non potuisse, aliis per auaritiam & voluptatis cupiditatem plura, quam quibus indigerent, ad se rapientibus, aegre id ferentibus, & contra nitentibus aliis, vnde contentionum ac litium nec modus, nec finis futura fuisset. Hisce ergo aliisque incommodis vt obuiam iretur, necesse fuisse, vt sublata primaeua communione, factaque rerum diuisione, dominia introducerentur, idque eo etiam ordine factum, verosimile videri, vt primo fructus, deinde rerum substantias, diuiserint, addito pacto, vt, quae non diuisa essent, cederent illi, qui primus ea sibi asseruisset. Et huc quidem sententia PVFENDORFII redit: quae magna probabilitatis se commendat specie, praesertim, si abstrahendo ab historia, non tam quo pacto dominia rerum introducta sint, quam qua ratione introduci potuerint, ac debuerint? quaeras. Indoli enim & naturae humani ingenii, quocum rerum communio haud bene conuenit, haec prorsus sunt consentanea. Alii tamen, historiae sacrae pressius insistentes, paulo aliter hac de re philosophantur, simpliciusque esse putant, per occupationem dominia (particularia) introducta fuisse. Luculenter hoc explicat, quem antea laudauimus, GOTTLIEB GERHARD TITIVS, in *obseruat. in Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib.* 1. *cap.* 12. *obs* 278. *Origo ergo*, inquit, *dominii singularis a facto hominum repetenda est, & hoc quidem non aliud fuit, quam occupatio: haec sane pro primo & antiquissimo merito habetur. Nam quando vniuersitati, quae non simul & semel, sed successiue, existit, nec res communiter habere potest aut solet (qualem vniuersitatem genus humanum repraesentat) aliquid indefinite donatur, tum ex voluntate donantis, primi homines ea vtique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, contra alios valiturum, sibi acquirere queant, immo in vniuersum ea vis occupationi voluntate donantis tribuitur, vt quiuis per eam rem nullius sibi comparare possit, modo plus iusto sibi non asserat, sed intra leges socialitatis subsistat, nec opus est ceterorum, qui excluduntur, consensu, nam ex ordinatione donantis vim excludendi occupatio*

sortitur

fortitur. Pofita itaque ea humani generis origine, quam fcriptura facra defcribit, probabile porro putat, *primos homines flatim occupando fibi aliquas res afferuiffe: hinc*, inquit, *Adamo, Euae, eorumque liberis, fub imperio paterno licet adhuc exiftentibus, proprias res tribuere nihil vetat. vid. Gen. IV. Reliqua, quae primi homines non attigerunt, remanfere in ftatu conceffionis diuinae, feu res nullius, donec multiplicatis hominibus, fucceffiue occupata, dominium vel communionem fingularem fubirent.* Conueniunt, quae idem *obferu.* 279. habet, item 280. vbi, inter alia, *nimis*, inquit, *fcholafticum videtur, rudioribus hominibus (quales poft lapfum primos mortales fuiffe, probabile eft) tam profundam curam tribuere, vt aeterno pacto pofteritati poft multa fecula venturae quoad acquirenda rerum dominia, profpexerint.* Eandem de origine dominii particularis per occupationem, fententiam, etiam habuit IO. LOCKIVS, in tractatu de *regimine ciuili (du gouuernement ciuil)* quam prolixe refert, qui & eidem adftipulatur, IO. BARBEYRACIVS, *ad Pufendorf. lib.* 4. *cap.* 4. §. 4. *p.* 449. quae & mihi, cum hiftoriae facrae conformis fit, non difplicet, etfi ceteroquin PVFENDORFII opinio mihi olim fe adprobauerit. Illorum autem fententiam, qui particularis quoque dominii originem immediate a Deo deriuant, (de qua vid. VALENTINVS ALBERTI, *compend. iur. nat. &c. part.* 2. *cap.* 7. §. 14. *&* 29 & IO. HENRICVS BOECLERVS, ad *Hug. Grot. lib.* 2. *cap.* 2. *p.* 38.) haud immerito reiicit TITIVS *l. c. obferuat.* 281. Nos addimus, incerta quoque effe, quae nonnulli hac occafione de diuifione, per Adamum & Noachum inter filios facta, afferunt. Etfi enim Cainus fuerit agricola, & Abel paftor ouium, *Gen* IV, 2. inde tamen non fequitur, Adamum bona fua ita inter eos diftribuiffe, vt immobilia, fcilicet agri, cederent Caino, mobilia autem Abeli. Nec certiora funt, quae de diuifione orbis a Noacho inter filios facta, afferuntur. Etfi enim EPIPHANIVS, *haeref.* 64. alibique, EVSEBIVS, in *chron. lib.* I. eam memorent, etfi etiam PHILASTRIVS, *haeref.* 7. eam adeo certam putet, vt in haereticorum numerum referar, qui eam negare aufit: haecce tamen omnia rem neutiquam extra omnem dubitationem ponunt. Vtcunque demum haecce fe habeant, fumma illorum, quae ceu certa & immota iuris diuini in hocce capite tenenda funt, huc redit, dominii rerum originem ab ipfo Deo effe repetendam, qui dominium generale, feu facultatem rebus creatis ad fui conferuationem vtendi, immediate hominibus conceffit: particularia autem dominia, fiue per diuifionem, fiue per occupationem introducta, comprobauit, quippe quae ex dominio vniuerfali & communi per neceffariam velut confequentiam fluxerunt. Vnde fequitur, cum dominia rerum inter inftituta humana, fed a Deo confirmata & adprobata, refero, de particularibus dominiis hoc effe intelligendum. Dominium enim generale, feu facultas rebus creatis ad fui conferuationem vtendi, immediate a Deo hominibus conceffa eft.

§. XVI.

Hoc fi recte expendamus, falli eos magnopere deprehendemus, qui chriftianis, rerum dominia posfidere, fas non effe, fibi aliisque perfuadere conati funt. Conftat namque ex dictis: quod ex concesfione feu donatione diuina, dominia rerum originem habeant, & licet deinde aut diuifio, aut occupatio acceflerit, hoc tamen itidem volente & adprobante Numine factum, idque eo magis, quod fumma necesfitas, & humani generis felicitas, tranquillitasque, hoc poftularet.

§. XVII.

Idem quoque fcriptura facra teftatur, quae pasfim dominia rerum adprobat, dum prohibet furta *Exod. XX, 15.* fancit contractus,

 Prouerb.

Prouerb. X, 15. 16. 22. praecipit beneficentiam, *Ef.* LVIII. 7. eleemosynas, 1 *Cor.* XVI, 2. vult nos edere ἴδιον ἄρτον. 2 *Thessal.* III, 12. Accedit, quod Deus ipse terram sanctam sorte diuidi iusserit, legemque tulerit, de haereditatibus non transferendis, *Ios.* XIII, 7. it. XIV. & *seqq.* Ne quid nunc de viris sanctitate vitae & integritate eminentibus, in veteri pariter ac nouo testamento, dicam, * qui licet magnas possiderent opes, Deo tamen grati esse, non desierunt.

* Anabaptistarum olim haec sententia fuit, dominium & proprietatem rerum inter christianos locum habere non posse, omnia contra debere esse communia. Quem illorum errorem passim confutant theologi; conf. LVCAS OSIANDER in *enchirid. controuers. quae Aug. confess. theologis cum Anabaptistis intercedunt*, *cap.* 7. *pag.* 137. *seqq.* & EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico. Platonico*, *part.* 2. *cap.* 17. *p.* 76. Prouocare autem cumprimis solent ad exemplum ecclesiae primitiuae Hierosolymitanae, in qua bonorum communionem viguisse, constat ex *Actor.* II, 44. 45. Apud Essenos eandem itidem fuisse receptam, constat ex PHILONE, in *lib. quod omnis probus liber*, *fol.* 866. *it.* 876. 877. Sed ex gentilibus quoque fuerunt, qui bona omnia communia esse voluerunt, quod optimae etiam, quam animo sibi finxit, conuenire reipublicae, statuit PLATO. Plura hac de re dabit LVCAS HOLSTENIVS, ad *vitam Pythagorae*, *p.* 82. add. IO. CLERICVS, ad *Hammondum*, *Actor.* IV, 35. & PHILIPPVS IACOBVS HARTMANNVS, de *gestis christianorum sub apostolis*, *cap.* 11. *p.* 287. Verum ad philosophos quod attinet, viderunt illi quidem, proprietatem & dominia rerum vitiis quibusdam hominum occasionem & velut alimentum praebere, aliaque incommoda secum vehere: non tamen cogitarunt, longe maioribus incommodis obnoxiam esse communionem bonorum, immo in tanta hominum prauitate, durare diu non posse. Et si forte inter paucos quosdam, idem vitae genus sectantes, quales Esseni & Pythagoraei fuerunt, ad tempus communio quaedam locum inuenerit, inde tamen non sequitur, generatim omnes homines ad eam aptos esse. De Christianis autem primitiuae & apostolicae ecclesiae obseruandum, non vbique, sed tantum in ecclesia Hierosolymitana, communionem quandam obtinuisse. LVCIANVS equidem videtur innuere, ac si apud omnes christianos bonorum communio in vsu fuerit, de *morte Peregrini*, *tom.* 2. *opp.* *p. m.* 567. *Deinde*, inquit, *primus quoque illorum legislator eorum persuasit animis, quemadmodum omnes inter se fratres essent. Proinde apud illos omnia ex aequo habentur contemptui, existimanturque esse communia, quae citra fidem exacte exploratam, in communem vsum a quoquam deferente suscipiunt.* At sacris hic potius litteris, quam LVCIANO, adhibendam fidem, nemo dubitauerit. Ex illis vero constat, reliquas ecclesias ab apostolicis plantatas, Hierosolymitanae exemplum non fuisse imitatas. Hinc Paulus Thessalonicenses adhortatur, vt quiuis suis manibus sibi ad victum necessaria paret, 1 *Thessal.* IV, 11. 12. conf. & 2 *Thessal.* III, 8. *seqq.* De ecclesia Antiochena idem constat ex *Actor.* XI, 29. 30. & de Corinthiaca ex 1 *Cor.* XI, 20 *seqq.* & 2 *Cor.* VIII, 12. 13. In Hierosolymitana autem ecclesia ardentissimus primorum discipulorum amor hancce communionem suadebat, etsi non satis considerarent, eam ob vitia hominum, quibus nunquam satis renuntiant, & hypocritarum ad fideles accessionem, locum habere non posse. Apostolorum autem auctoritate communionem illam in ecclesia Hierosolymitana introductam, non legitur, quos eam saltem non necessariam duxisse, vel inde constat, quod aliis ecclesiis eam non commendauerint. Nec contemnenda illorum coniectura, qui, praeter alias caussas, & hanc ipsam bonorum communionem, ad paupertatem christianorum Hierosolymitanorum plurimum contulisse, putant, quae tanta fuit, vt ad eam quadantenus subleuandam, ipse Paulus apostolus ab aliis ecclesiis eleemosynas collegerit. Non defuisse quoque in veteri ecclesia hypocritas & impostores, qui simplicitate aliorum, bona sua conferentium, facile abvti potuerint, colligi posse videtur ex 2 *Thessal.* III, 8. & *epist. Iudae vers.* 12. Quod

LVCIA-

LVCIANVS innuit, cum *l. c.* addit: *Si igitur aliquis ad ipsos veniat praestigiator & versutus homo, rebusque gerendis appositus, breui admodum ditescit.* Grauissimas itaque caussas habebant ecclesiae reliquae, cur Hierosolymitanae exemplum non imitarentur.

§. XVIII.

Modos acquirendi * vel *originarios*, vel *deriuatiuos* esse; originarie vel *res ipsas*, vel *rerum accessiones*, & res quidem ipsas per *occupationem* acquiri, constat. ** Nec scripturae sacrae repugnant, quae de hisce acquirendi modis dicuntur. Exemplum occupationis praebet populus Israeliticus, iussu diuino occupans terram Canaan. *** Pertinet autem ad occupationem *inuentio*, * de qua extant leges diuinae, *Exod. XXIII, 4. 5. Deut. XXII, 1. 2. 3. 4.* De acquisitionibus accessionum, ** tradi solet haecce regula: *qui dominus est substantiae, ad eum etiam pertinent accessiones.*

* Quae de dominii diuersitate, item de personis ad dominium rerum acquirendum aptis, itemque de iis, quae requiruntur, vt res propria fieri queat, dici possent, hic praetermittimus, aut supponimus, cum, qui ius naturae iuxta principia rationis tradunt, de his ex instituto agant. conf. quae in compendio dixi in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. §. 14. & 17.* add. HVGO GROTIVS de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 2.* & commentatores ad *h. l.* SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 4. §. 15. & cap. 5. per integr.* aliique. Huc pertinet celebris controuersia de dominio maris, de cuius scriptoribus vid. praeter IO. HENRICVM BOECLERVM ad *Grot. lib. 2. cap. 2. §. 3.* IO. ANDREAS BOSIVS, de *comp. prud. ciu. §. 121.*

** Alii dicunt, res olim acquisitas per diuisionem, hodie acquiri per occupationem. Sed nituntur hypothesi illa, de qua ad §. 16. dictum. Ceterum ad occupationem quod attinet, duo de ea obseruari solent: primo, quaenam per eam acquirantur, deinde, quomodo acquirantur. Ad prius quod attinet, acquiri per occupationem possunt, res, quae nullius sunt, siue nunquam vllius fuerint, siue ab aliis derelictae, quod tamen certo constare debet. HVGO GROTIVS, *duo esse occupabilia*, dicit *imperium, & dominium, quatenus ab imperio distinguitur: lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 2. §. 4.* Sed fallitur maximopere. Imperium enim in personas, occupatione non acquiritur, sed consensu, excepto paterno, quod aequitate naturali nititur. Haud leuis est iste GROTII error, quod subinde imperium & dominium confundat. De dominio etiam dici non potest, quod occupetur, sed res occupantur, ex qua occupatione producitur dominium. Quod autem ad modum attinet, per actum aliquem externum, e. g. apprehensionem corporalem, &c. occupationem fieri debere, manifestum est, vt alii intelligant, nos rem hancce nobis tribuisse. Reliqua vid. apud PVFENDORFIVM, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 6.* vbi ex instituto de occupatione egit. Quid de modis acquirendi originariis, qui vulgo iuris gentium dicuntur, censendum sit, paucis exposui, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 7. §. 3.*

*** Cananaei enim iure suo in terram Canaan per Numinis decretum exciderant, ob scelera sua atque delicta grauissima inde eiiciendi. Terra itaque, quae reuera nullius erat, recte occupabatur ab Israelitis. Et in omni occupatione bellica ita se res habere debet, siquidem legitima censenda sit, vt iure suo pristini possessores prorsus exciderint. Ceterum paullo aliter doctores Ebraeorum possessionem terrae Canaan contra Canaitas defendunt, in *Gemara Babylonica* ad *tit. Sanhedrin. cap. 11.* & in *Brescbit Rabba, parasch. 61. fol. 68.* apud IO. SELDENVM, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 7. cap. 8. p. 865.* quae legi merentur. Occupatio illa terrae Canaan fuit occupatio per vniuersitatem, a qua occu-

pationem per fundos, nonnulli diſtinguere ſolent; qua de re vid. HVGO GROTIVS, *de iur. bell & pac. cap.* 2. §. 4. & commentatores ad *h. l.*

* Solent enim occupationis tres ſpecies conſtitui; *venatio, inuentio*, & *acquiſitio bellica*. conf. quae dixi in *elem. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 7.* §. 3. ſ. Huc celebris pertinet quaeſtio de inuentione theſauri, de qua prae reliquis legendus B. CASPAR ZIEGLERVS, *de iurib. maieſtat. lib. 2. cap. 20.*

** Multa hic equidem obſeruanda venirent, ſed cuncta exhauſta ab iis ſunt. qui ius naturae ſecundum principia rationis tractant. conf. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib 2. cap.* 8. §. 8. *ſeqq.* & commentatores ad *h. l.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur nat. & gent. lib. 4. cap.* 7. & IO. BARBEYRACIVS, ad *h. l.* add. quae in compendio dixi in *elem. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 6.* §. 22. *ſeqq.*

§. XIX.

Deriuatiue dominium transfertur, vel ex diſpoſitione legis,* vel facto domini prioris. ** Prius ſi fiat, oriuntur inde *ſucceſsiones ab inteſtato.* Poſterius, & quidem ſi translatio fiat in euentum mortis, oriuntur inde *teſtamenta.*

* Tum *ciuilis*, tum *naturalis*, ſeu *diuinae*: ſed hic de diuina, non de ciuili agitur.

** Eiusque conſenſu expreſſo: idque iterum aut inter viuos, aut in euentum mortis. Prius rurſus vel gratis fit, vnde *donationes*, vel interpoſita conuentione, vnde *contractus*, de quibus deinceps. Poſterius ſi fiat, *teſtamenta*, vt dixi, inde originem habent.

§. XX.

Succeſsiones ab inteſtato, vt euidenter aequitate naturali nituntur,* ita & chriſtianae religioni neutiquam repugnant. Hinc & apoſtolus ceu principium omnibus notum, ponit, quod liberi ſint haeredes, adplicatione tamen ad ſpiritualia facta, *Rom. VIII, 17.* Et in gente Ebraea, ſucceſsio ab inteſtato, lege etiam poſitiua confirmatur, *Num. XXVII. 8. 9. ſeqq.* ** vbi & idem ordo ſuccedendi *** inuenitur, quem & ratio alias commendat, niſi quod filii praeferantur filiabus; id enim legis mere poſitiuae eſt.*

* Conf. *elem. phil. pract. cap. 4. ſect. 6.* §. 25. add. SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap.* 9. §. 1. 2. Succeſſionis itaque ab inteſtato, in ipſa naturali aequitate fundatae, ea vis eſt, vt, ſi quis iniquo condito teſtamento liberos ſine iuſta cauſſa exhaeredet, nihilo ſecius ſucceſſio ab inteſtato valeat, praeferaturque teſtamento. add PHIL. REINH. VITRIARIVS, *inſtit. iur. nat. & gent. lib. 2. cap. 7. quaeſt. 7.*

** Quam ex Ebraeorum commentariis erudite illuſtrat IO. SELDENVS, *de ſucceſſionibus in bona defuncti ad leges Ebraeorum.*

*** Scilicet, vt primum locum teneant *deſcendentes*, primi & vlterioris gradus, quia his debentur alimenta; ſecundum *aſcendentes* occupent, ob legem gratitudinis; tertium denique *collaterales*, ob ortus communionem & proximitatem ſanguinis. Licet autem aequitati naturali, in ordine amoris fundatae, haec ſuccedendi ratio prorſus conueniens, non tamen ſemper tam ſtricte obſeruanda eſt, vt non ab ea quandoque ex cauſſis grauiſſimis diſcedere liceat. Non ergo repudianda, aut pro iniquis ſtatim habenda teſtamenta, quae ob rationes praegnantiſſimas ab hocce ordine diſcedunt. Sic, ſi parentes plura bona habeant, quam ad alendos & ſuſtentandos liberos requiruntur, poſſunt quidem vni plus,

quam

quam alteri, ob caussas certas conferre, vt in matrimoniis ad morganaticam fieri solet. Quin & si ipsi parentes voluntatem suam super successione liberorum non declarauerint, possunt interdum graues caussae esse, quae inaequalem potius, quam aequalem, succedendi rationem suadeant, vt in successione primogenitorum, de qua deinceps. Interim, quantum ad necessariam liberorum sustentationem pertinet, illis denegari nulla ratione potest; nisi enormi quodam crimine indignos se prorsus reddiderint, vt vllum in eos conferatur beneficium. Et tum quidem exhaeredatio locum habebit. Ceterum, quae de liberis diximus, de reliquis etiam cognatis pari ratione intelligenda, naturalem equidem aequitatem postulare, vt suo quisque succedat ordine, nec tamen iis fieri iniuriam, si quis indigentiae, aut aliarum caussarum habita ratione, condito testamento, alios eodem loco habeat, aut praeferat, aut omnino illos praetereat, si indigni prorsus fuerint, qui in bonorum, quae quis reliquit, participationem veniant. Sed de reliquis, quae de successionibus ab intestato secundum principia iuris vniuersalis disputari solent, vid. HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 7.* & SAM. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib. 4. cap. 11.*

* conf. IO. SELDENVS, *de successionibus in bona defuncti &c. cap. 1.*

§. XXI.

Sic & *testamenta*, cum nihil habeant, quod aequitati naturali repugnet, * si rite instituantur, in scriptura quoque sacra adprobantur. Docet hoc testamentum Abrahami, quo Isaacum, haeredem bonorum ex asse instituit, filiis autem ex Kethura certa dona dedit, *Gen. XXV, 5. 6.* itemque Iacobi, *Gen. XLVIII, 5. 6.* Referas huc quodammodo, quod primogeniti duplicem portionem haereditatis acceperint, ** quod postea lege diuina sancitum fuit. *Deuter. XXI, 17.*

* Non tantum itaque licet condere testamenta, sed naturaliter quoque vim habent & efficaciam rerum dominium ad eos, qui in illis haeredes scripti sunt, transferendi. Nulla enim profecto vis esset dominii, nisi domino liceret eiusmodi quid sancire, quod etiam post mortem eius valeret. Et hoc sensu testamenta iuris sunt naturalis, etsi a iure ciuili certi ritus ac ceremoniae, quibus obseruatis, valorem demum suum consequantur, addi possint, immo hoc, vt variis hominum improborum molitionibus obuiam eatur, consultum sit. Pluribus, &, ni fallor, luculenter, hoc a me demonstratum est, in *dissertat.* de *testamenti summorum imperantium, speciatim Caroli II. Hispaniae regis*, quae extat in *selectis iuris nat. & gent. cap. 1. §. 3. seqq.* Valdeque mihi gratulor, quae ibi hac de re dixi, non displicuisse eruditissimo BARBEYRACIO, qui eandem sententiam (quod testamenta sint iuris naturalis) solide comprobat, ad *Pufendorf. lib 4. cap. 10 §. 4. p. 512. seqq.* Sequitur vero ex dictis, testamenta etiam minus solennia obligare in conscientia, adeo, vt salua quis conscientia haereditatem, quae per testamentum minus solenne sibi contigit, adire queat: quemadmodum contra haeres ab intestato grauissime peccat, si ab haereditate excludat eum, quem nouit testatorem sibi succedere voluisse, hac saltem προφάσει, quod solennitates in testamento non fuerint adhibitae. Testamentum enim omnem valorem & efficaciam accipit a consensu testatoris: ceremoniae & solennitates ciuiles eo saltem pertinent, ne fraus & impostura accedat. Hinc si de consensu constet, in foro conscientiae rituum & ceremoniarum non amplius habenda ratio. Sed haec similiaque pluribus edisserui, in *dissertat. cit. §. 7. seqq.* Monenda interim talia sunt, cum ea & ad theologos, in quantum conscientiae habenda ratio, spectent.

** Naturaliter enim quoad successionem ab intestato, omnes liberi eiusdem sunt conditionis, eodemque haberi debebant loco. Eodem itaque iure, quo per testamenta inaequalitas

quaedam

quaedam introduci poteſt, nititur etiam praerogatiua, qua prae reliquis gaudent primogeniti. De origine autem & fundamento huius iuris pluribus & ex inſtituto a me dictum, in *differt. de ſucceſſionibus primogenitorum*, quae extat in *ſelectis iuris nat. & gent.* §. 7. *ſeqq.*

§. XXII.

Quod ſi ergo teſtamentum condatur, amoris vtique ratio poſtulat, * vt tum ille, qui teſtamentum condit, tum in quorum gratiam conditur, tum reliqui, qui in eo forte praeteriti ſunt, ſepoſitis omnibus pravis adfectibus, integre, ſancte, & iuſte, vbique ſe gerant, & ab omni fraudulentia, ac iniquitate ſibi caueant.

* Regulae huic generali ſi locus relinqueretur, controuerſiae omnes de teſtamentis mox ceſſaturae eſſent. Ad ſpecialia deſcendere, noſtri non fert inſtituti ratio.

§. XXIII.

Summa officiorum circa rerum dominium huc redit, ne alios rerum ſuarum dominio, * directe aut indirecte priuemus; adeoque, nec illicitis acquirendi modis vtendum, nec per vim aut fraudem, quae aliorum ſunt, illis aufferenda, *Exod. XX, 15. Epheſ. IV, 28.* Si res aliorum, bona fide ** ad nos peruenerint, eaeque adhuc in noſtra ſint poteſtate, quantum in nobis eſt efficiamus, vt ad dominum legitimum redeant. *** Quod ſi autem conſumptae ſint, vt tantum reddamus, par eſt, quantum facti ſumus locupletiores. * Quod non minus de *fructibus* ** quam de *rebus*, eſt intelligendum.

* Fruſtra enim ceteroquin introducta eſſent rerum dominia.

** Malae enim fidei poſſeſſor non tantum ad reſtitutionem, ſed & ad poenam tenetur.

*** Etiamſi dominus eam non repetat. De quaeſtione autem, ſi alius apud me rem alienam deponat, & verus dominus ſuperueniat, eamque repetat, cui res ſit reſtituenda, domino an deponenti? vid. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 10. §. 2. *n.* 4. add. PHIL. REINH. VITRIARIVS, *inſtitut. iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 10. *qu.* 6.

* Hoc ipſa ratio dictitat. *Contra naturam* eſſe, ait CICERO, *lib.* 3. *de offic. cap.* 5. *ex hominis incommodo ſuum augere commodum.* Addendum tamen, modo res aliunde non ſit penſata. Si quis enim a fure rei ſibi ablatae aeſtimationem conſecutus eſt, ab eo, qui rem bona fide acquiſiuit, nihil amplius petere poteſt; vid. VITRIARIVS, *l. c. quaeſt.* 9.

** Si fructus adhuc extent, omnes, tum naturales, tum induſtriales, ſunt reddendi. Quidquid enim ex re mea eſt, meum eſt. Si conſumti fuerint fructus, tenetur itidem ad reſtitutionem, ſi modo alias quoque tantum conſumpturus fuiſſet. Nam in hoc locupletior cenſetur. De percipiendis non tenetur, quia nec rem habet, nec quidquam, quod rei loco ſuccedit. Sed de his omnibus, vt & quaeſtionibus ſpecialibus, quae hic moueri ſolent, vid. HVGO GROTIVS, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 10. §. 2. *ſeqq.* add. PVFENDORFIVS, *de iur. nat. & gent. lib.* 4. *cap.* 13. *per integr.*

§. XXIV.

Tertium inſtitutum vniuerſale eſt *pretium rerum*, * quod introducen-

ducendum fuit, vt contractibus locus esset. Supponimus vero hic merito, quae de pretio, * tum *communi*, ** tum *eminenti*, *** & vtriusque origine, natura, acindole, alibi dicta sunt. Id saltem obseruandum, etsi ab hominibus pretia rerum introducta sint, non sine Numinis adprobatione hoc factum, merito censeri. * Posita enim dominiorum distinctione, necessario quoque admittendum est rerum pretium. Dominia autem a Deo adprobata esse, iam supra euictum est.

* Definiri solet pretium, quod sit quantitas moralis rerum & actionum, quatenus aliquem vsum in vita communi habent, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae sint; vid. *elem. philos. pract. part.* 1. *cap.* 4. *sect.* 4. § 27.

** Commune seu vulgare pretium vocatur, quod rebus aut actionibus ipsis inhaeret. Fundamentum pretii vulgaris esse vtilitatem, quam res & actiones in vita hominum praebere possunt, PVFENDORFIVM secutus docui, *l. c.* §. 33. Sunt tamen, qui hoc non sufficere contendunt, sed, praeter vtilitatem, addendum putant, vt omnibus non sufficiat, adeoque suo modo res rara sit. Ita vir doctissimus GOTTLIEB GERHARD TITIVS, ad *Pufendorf. de offic. hom. & ciu. lib.* 1. *cap.* 14. *obseru.* 331. *p.* 391. quem & sequitur IO. BARBEYRACIVS, ad *Pufendorf. ad iur. nat. & gent. lib.* 5. *cap.* 1. §. 4. Si tamen de sola aptitudine recipiendi pretium sermo sit, de qua PVFENDORFIVS loquitur, sola vtilitas sufficere videtur. Sed, vt pretium actu imponatur, accedere debet, vt non omnibus sufficiat. Aqua si in tanta copia adsit, vt omnium vsibus sufficiat, fundamentum pretii habet, vtilitatem. In eo aptitudo ad recipiendum pretium consistit. Vt actu imponatur pretium, ob abundantiam necesse non est. Quod si vero rara fiat, pretium omnino actu imponitur. Ceterum, cum in vtilitate fundamentum pretii constituimus, hoc de vera non tantum, sed & de apparente vtilitate est accipiendum. Immo plerumque rebus, apparentem vtilitatem habentibus, maius pretium mortales statuunt, quam iis, quae veram vtilitatem habent. In latissima etiam vox *vtilitatis* accipitur significatione, vt ea omnia, quae cupiditatibus mortalium grata sunt, denotet, etiam ea, quae delectationem adferunt & iucunda sunt, item, quae ad existimationem facere videntur. Hisce enim omnibus pretium statui, experientia docet. Intelligitur autem ex dictis, pretium omne respuere, primo quidem, res nullius vsus, seu quae nullam hominibus vtilitatem, siue reuera, siue ex illorum opinione adferunt; tum & quae dominium non admittunt, siue quod per se in commercium non veniant, siue quod omne pretium superent. Ad priorem classem pertinent, e. g. omnes actiones, quae lege quadam diuina aut humana extra commercium positae sunt, vt adeo pro mercede eas obire non liceat, vti sunt rerum sacrarum dispensatio & administratio iustitiae. Si quis ergo sacrarum rerum dispensationem pro mercede suscipere vellet, magno se obstringeret crimine, quod *Simoniam* vocare solent, de quo deinceps. Ad posteriorem classem actiones pertinent, quae nobiliores sunt, quam vt aestimari queant, aut quibus ea praestantur, quae omne pretium superant. Quod si vero his, qui talia nobis praestiterunt, iterum aliquid tribuatur, non rei pretium, sed operae soluitur, & honorarium non meriti, sed occupationis, ferunt. Pertinent huc labores praeceptorum & operae medicorum. vid. SENECA, de *benefic. lib.* 6. *cap.* 15. De caussis, cur pretium vulgare intendatur, quas inter stultitia vanitasque hominum haud vltimum locum tenet, item quo pacto pretia rerum, tum in statu naturali, tum in statu ciuili definiantur, vid. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 5. *cap.* 1. §. 6. & quae in compendio dixi, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 34. add. IO. HENRICVS BOECLERVS, in *dissert. de mensura pretii*, *p.* 59. *seqq.*

*** Vt pretium eminens, siue nummus, introduceretur, commerciorum postulauit ratio, quae per solam permutationem difficulter procedebant. Commerciorum autem amplitudinem auxit luxuria hominum. Vnde viris doctis obseruatum, apud antiquissimas gentes, quae a luxuria fuere remotae, commercia permutatione absoluta fuisse. Apud ipsos Germanos veteres vsitatissima olim erat permutatio, qui diutissime auri argentique vsum, velut omnium scelerum materiam, e republica sua exclusere. Vnde de iis sua aetate CORNELIVS TACITVS: *interiores simplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur: de moribus German. cap.* 2. add. PAVLVS HACHENBERGIVS, in *German. med. differt.* 10. §. 2. Hodie tamen ea rerum humanarum est conditio, vt pretio eminenti, seu nummo, tam quam omnis pretii mensura, carere nequeamus. Et licet introductio eius incommoda quaedam post se traxerit, longe tamen maiora secutura essent, si abrogaretur. Vt adeo audiendi non sint, qui suadent, vt abrogato nummo, pristinus status reducatur. RENERVS BVDELIVS, de *moneta*, *lib.* 1. *cap.* 3. add. CASPAR ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib.* 1. *cap.* 49. §. 1. 2. *seqq.* Et licet nummi quibusdam vitiis mortalium fouendis & excitandis inseruiant, parum tamen iuuabit, abrogasse nummum, si ipsa quoque vitia non eradicaueris, quae, si non hac, mox alia se exerent ratione. De reliquis, quae de pretio eminenti disputari solent, vid. praeter PVFENDORFIVM & BOECLERVM, *locis citatis*, ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib.* 1. *cap.* 49. HERMANNVS CONRINGIVS, in *differt. de renummaria in republ. recte constituenda*, aliique.

* Quod praecipue de pretio vulgari seu communi intelligendum. Hoc enim, posita dominiorum distinctione, prorsus necessarium fuit. Certo modo tamen etiam de pretio eminenti potest intelligi, cuius pro hodierno saltem humani generis statu, magna est necessitas. Constat vero, in gente Ebraea etiam eminens pretium in vsu fuisse, neutiquam id prohibente Deo. Immo sunt, qui Tharah, Abrahami patrem, nummi inuentorem faciunt; sed hoc incertum; nec hac de re inter se erudiri conueniunt; vid. POLYDORVS VIRGILIVS, de *inuentoribus rerum*, *lib.* 2. *cap.* 20.

§. XXV.

De *contractibus* * etiam generatim id saltem obseruamus, quod christianis eos inire neutiquam sit prohibitum. ** Praeterquam enim, quod in se nihil contineant, quod iuri diuino repugnet, scriptura sacra diserte eos adprobat, *Prouerb. XI, 1. XVI, 11. Leuit. XIX, 35.* Ipse quoque Deus, certas contractuum formulas, vt emtionis, venditionis, locationis, &c. in politia Mosaica praescripsit, *Leuit. XXV, 14. Deut. XV, 2. 12.* Nec in nouo testamento interdicti leguntur. Admonemur saltem, ne fraudi & imposturae in illis locum concedamus. *Luc. III, 13. 1 Thessal. IV, 6. Iacob. IV, 13.*

* Quid contractus sit, & qua ratione a pacto differat, ostensum in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 6. §. 38.

** Verissima sunt, quae *Ecclesiast. cap.* XXVII, 1. 2. leguntur: *propter bona fortunae multi peccant, & qui quaerit abundare, auertit oculum. Inter compages lapidum figitur palus, & inter venditionem & emptionem conteretur peccatum.* Nihil vero aliud inde sequitur, quam caute admodum in contractibus versandum. Quod a multis in peccandi occasionem rapiantur, hominum rebus innocentissimis abutentium vitiis, non contractibus ipsis, imputandum est. Fuerunt tamen ex Anabaptistis, qui, vt rerum dominia, ita & contractus omnes damnasse ac reiecisse dicuntur. Sed abunde his praeter alios satisfecit LVCAS OSIANDER, in *enchiridio controuers. Anabaptisticarum*, *cap.* 10. *qu.* 9. add. MARTINVS CHEMNI-

CHEMNITIVS in locis theolog. *loc. de paupertate cap. 5. p. m. 155.* vbi & ostendit, quousque contractus sint considerationis theologicae.

§. XXVI.

Contractuum varias enarrare species, huius loci non est. * Interim non praetermittendum, quod sicut in *contractibus onerosis* ** iuxta iustitiae stricte sic dictae leges cuncta exiguntur, ita in *beneficiis* *** charitati christianae vel maxime campus amplissimus aperitur: qua tamen minime abuti debent, in quos eiusmodi beneficia conferuntur. Quod autem ad illos contractus attinet, qui *aliquid aleae* continent, * plerique ita comparati sunt, vt lucri prauam cupidinem, aliosue adfectus inordinatos supponere videantur, vnde & pro illicitis merito habentur. ** Nec enim vitae socialis ratio eiusmodi contractus requirit, cui potius ob incommoda, quae secum trahunt, plurima, prorsus repugnant. De *pactis accessoriis* *** aliter censendum, quorum quaedam diserte in scriptura sacra adprobantur, additis tamen monitis, quo pacto caute circa ea versari debeamus. De *fideiussione* conf. *Prouerb. VI, 1. 2. 3. seqq. XI, 15. XXII, 26 27. Ecclesiast. VIII, 16. XXIX, 17. 18. seqq.* *De pignoribus & oppignoratione, Exod XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. 10. seqq.*

* De diuisionibus, & praecipuis speciebus contractuum in compendio dixi, in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 8.* add. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap. 12. §. 2* & qui prae reliquis diligenter hac in re versatur, GVIL. GROTIVS, in *enchiridio de princip. iur. nat. cap. 16. seqq.* ex theologis autem MARTINVS CHEMNITIVS, *loco antea citato.*

** vti sunt, *emptio & venditio, locatio, & conductio, mutuum, societas.*

*** quales sunt, *mandatum, commodatum, depositum.*

* vt *sors diuisoria, sponsio, ludorum varia genera, lotaria, olla fortunae, assecuratio, &c.*

** Hoc, ludorum, qui sortem supponunt, exemplo declarari potest. Diuersae equidem, tum generatim de ludis, tum speciatim de iis, qui sortem supponunt, theologorum aliorumque doctorum virorum, sunt sententiae. Nonnulli generatim omnes ludos damnant; alii eos, qui recreationis saltem caussa instituuntur, & industria potius, quam sorte, nituntur, non illicitos esse, putant, at eos, qui sorte constant, prorsus reiiciunt; alii denique, nec eos ludos, qui sorte nituntur, prorsus damnandos, & tanquam per se illicitos, proscribendos esse, sed, si abusus absit, admitti posse, contendunt. Mediam sententiam plurimi theologorum, tum nostrae, tum reformatae ecclesiae defendunt, qui saltem in eo consentiunt, ludos, qui sorte nituntur, illicitos, esse. Legendus hac de re ex nostratibus IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *colleg. decalog. exercit. 7. p. 892.* ex reformatis GISBERTVS VOETIVS, in *disceptatione de lusu aleae a censuris vindicata*, & Vltraiecti anno MDCLX. edita, qua suam sententiam contra THOMAM GATAKERVM defendit. Ex Pontificiis huc etiam referendus IO. BAPTISTA THIERS, in *tractatu de ludis & recreationibus* (*traité des jeux & des divertissements*) Parisiis anno MDCXXXVI, edito, vbi plurimis patrum, & tum suae, tum & reformatae ecclesiae doctorum testimoniis, hanc sententiam confirmat. Vltimam vero sententiam, quod nec omnes ludi, qui sorte constant, ceu illiciti, si abusus absit, reiiciendi sint, ex re-

centiori-

centioribus cumprimis defendendam suscepit IO. LA PLACETTE, reformatae ecclesiae theologus celeberrimus, in *tractatu de ludis, qui forte constant, (des jeux de hazard)* qui cum aliis eiusdem auctoris dissertationibus, ad casus conscientiae spectantibus, Amstelodami anno MDCXCVII prodiit. Laudat autem, tanquam secum hac in re consentientes, ex nostratibus quidem FRID. BALDVINVM, & IO. SCHMIDIVM, ex reformatis autem CALVINVM, PERKINSVM, GATAKERVM, BVRMANNVM, WITTICHIVM, aliosque; *cap.* 1. *pag.* 198. Eandem caussam tuendam haud ita pridem suscepit vir eruditissimus & saepe nobis ex merito laudatus IO. BARBEYRACIVS, in *tract. de ludis (traité du jeu)* anno MDCCIX. edito, in quo praecipuas circa hoece argumentum quaestiones, iuxta principia iuris naturalis, doctrinaeque moralis, enodare aggressus est. Praecipua illorum fundamenta, qui quosdam ludos, etiam ex illorum genere, qui forte nituntur, si abusus absit, licitos esse contendunt, haec sunt: 1) etsi homo eum in finem conditus sit, non vt rebus ludicris, sed seriis occupationibus, tempus transfigat, cum tamen, quod alterna caret requie, durabile non sit, tum ex ratione, tum ex scriptura manifestum esse, relaxare quandoque animum, & defatigatas corporis animique vires reficere, non esse nefas; 2) cum quilibet rerum suarum habeat dominium, licitum esse, bonorum quandam partem recreationibus suis impendere, siue ludendo hoc fiat, siue alia ratione; 3) ludos nuspiam in scriptura sacra esse prohibitos, ita quidem, vt ne nomen quidem ludorum in nouo testamento occurrat; 4) doctrinam euangelicam non aliter accipiendam, quam vt eum iure naturae conueniat, nec rigorose nimis, quae de mortificatione, & abnegatione sui ipsius, in euangelio dicuntur, interpretanda; 5) vitia hominum ludis abutentium, non esse imputanda ipsis ludis, qui, si secundum rectae rationis ductum, legitimo tempore, & modo, instituantur, vitio careant. Qui contra ludos, speciatim & eos, qui forte nituntur, ceu illicitos, & qui a moribus hominis christiani procul abesse debent, reiiciunt, sequentibus vtuntur rationibus: 1) quod illi, qui salutem suam cum *metu ac tremore operari debeant, Phil.* II, 12. non possint, nec debeant, cogitationes suas ad res ludicras, aut ludos, conuertere; 2) & licet corpus ac anima recreatione quadam opus habeant, hanc tamen longe rectius, & securius, alia ratione posse obtineri, quam per ludos; 3) praesertim, eum ludi variis peccandi occasionibus homines exponant, quas euitare potius, quam consectari, homines christiani debeant: 4) tempus inaestimabile, quod *redimendum*, iuxta monitum Pauli, *Ephes.* v, 16. non ita perdendum, vt in rebus inutilibus & ludicris ponatur, cum certum sit, quod eius quoque aut recte aut male collocati, rationem Deo aliquando reddere teneamur: 5) bonorum quoque a Deo nobis concreditorum rationem Deo reddendam: non itaque in hominis positum est potestate, pro lubitu eorum abalienare partem, eum iis ad sui & aliorum vti debeat conseruationem; 6) incommoda ludos sequi plurima; praesertim in ludis, qui forte nituntur, saepius contingere, vt, si res ex voto quibusdam non succedat, in voces impias, blasphemas, & horrendas erumpant: atque hoc eo esse execrabilius, quod ipsam velut prouidentiam Numinis accusare videantur, per quam contigerit, vt aliter, ac ipsi voluerint, res ceciderit: 7) vt ludi, qui lucri caussa instituuntur, auaritiam, vitium omnium pessimum, pro fundamento habent, ita reliqui omnes prauos adfectus excitant atque alunt, cupiditatem, metum, iram, odium, &c. Christiani autem hominis pariter ac viri sapientis est compescere potius, quam excitare adfectus, eaque in re omne studium, omnemque laborem ponere; 8) in ludis, qui lucri caussa instituuntur, contingere fere aliter non potest, quam vt quis bonorum, quae alter habet, partem acquirat, aut suorum partem amittat. Vtroque modo peccat grauissime. Si prius fit, alter bonis suis priuatur, quae aliquando ad sui aut suorum sustentationem illi necessaria esse poterant; sin posterius, se ipsum iis priuat, quibus longe rectius vti poterat, immo, quae & ipsi aliquando eiusque liberis necessaria esse poterant; 9) circa ludos, qui forte nituntur, speciatim nonnulli addunt, quod sors specialem supponat prouidentiam diuinam. *Prouerb.* XVI, 33. Hominis itaque profani est atque impii, re tam sacra ad suas adimplendas cupiditates abuti. Non equidem nescio, quae tum IO. LA PLACETTE, tum IO. BARBEYRACIVS, *locis citatis*, prolixe ad hoc argumentum regesserunt; nec effata ista generalia de sorte, ad ludos, speciatim, qui forte nituntur,

tuntur, extendenda asseuerauerim, ita vt circa eos quoque speciali quadam ratione divina prouidentia versetur: interim certissimum est, eos, qui res suas ludis committunt, subinde speciali quadam ratione ad diuinam prouidentiam respicere: quam *fortunam* vocare solent, illaque ausu plus quam impio ac profano, ad turpissimas suas cupiditates abuti, 10) esto denique, posse ludos quosdam innocenter a quibusdam institui, scandalum tamen praebent, qui suo exemplo eos veluti adprobant. Nec sufficit regerere, se innocenti quadam ratione ludos instituere; ad hoc enim alii non attendunt, qui epidemico ludendi morbo correpti sunt; parum illi curant, quacunque ratione alii ludos instituant, modo exempla habeant, ad quae prouocare queant, quod alii quoque, praesertim viri honesti, & in auctoritate constituti, ludant. Ita ergo tuo exemplo aliorum perdes animas. Nec iuuabit te excepisse, ita multis aliis rebus abstinendum esse, quas itidem in peccandi occasionem alii rapere queant. Distinguendum, enim inter ea, quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, & quae non sunt necessaria. Vt prioribus nos abdicemus, nemo a nobis exigere poterit: a posterioribus, si aliorum hoc salus postulet, omnino abstinendum. Non desunt equidem, quae dissentientes, contra hactenus allata regerant, sed eiusmodi ea deprehendo, vt ab hacce me dimouere nequeant sententia. Contra ad rationes, pro sententia contraria supra allatas, respondere longe est facillimum. Nimirum 1) concedimus, quod non sit nefas, relaxare quandoque animum, & labascentes vires reficere: sed quod per ludos hoc fieri debeat, negamus. Aliae suppetunt rationes, longe honestiores, quibus corpus pariter ac animus refici queat. Ludis ad hoc non opus est, qui ad minimum peccandi occasionem praebent, aliisque sunt scandalo; 2) rerum equidem suarum quilibet habet dominium, sed vt bonis suis ad sui aliorumque necessariam conseruationem vtatur: secus si fecerit, eorum, quae sibi concredita sunt, rationem se Deo redditurum, sciat; 3) etsi ludorum diserte in scriptura sacra non iniiciatur mentio, sufficit tamen, quod eiusmodi in ea contineantur principia, ex quibus euidenter, eos illicitos esse, colligi potest: apud Ebraeos, qui alea aut talis lucri aliquid sibi fecisset, furti reus erat, ex iure a maioribus superinducto: aut si iudaeus cum gentili certasset, ad minimum interdictum de non incumbendo rebus inanibus violasse, censebatur; conf. IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. 6. cap. 11.* 4) doctrina euangelica nihil equidem continet, quod iuri naturali repugnet. Sed ius naturale dupliciter considerari potest, vt ex tota nostra tractatione patet, aut secundum principia rationis, aut secundum principia reuelationis. Doctrina euangelica ius naturae, posteriori modo consideratum, supponit. Et ea quidem ratione ludi etiam iuri naturali, secundum reuelationem, repugnant. Quae vero de mortificatione & abnegatione sui dicuntur, in molliorem non trahenda sunt partem, quam res ipsa aut verba permittunt. Non tantum enim vna eademque formula idem saepius exprimitur, sed de eadem re formulae diuersae eodem collimantes, adhibentur. Praetera, qui vim impetumque prauarum cupiditatum nouit, seueriori coercitione, quam scriptura hisce formulis innuit, opus esse, non dubitabit; 5) abusum recte damnari, sed hunc a legitimo vsu abesse posse ac debere, facile dicitur. Ad rem ipsam cum ventum fuerit, non tam facile hoc esse, intelligitur. Vix enim fieri potest, vt abusus euitetur. Vnde rectius & sapientius agunt, qui rem ipsam euitant. Ceterum quaeri hic etiam solet, an, qui per ludum aliquid acquisiuit, ad restitutionem teneatur? Certum namque, eum, qui ista ratione aliquid acquisiuit, iniustum, esse possessorem, & non magis retinere illud posse, quam si furto abstulisset. Cum vero is, qui eam bonorum suorum partem amisit, in id consensit, non videtur illi fieri iniuria, si nihil illi reddatur. Consultum ergo nonnulli putant, vt inter pauperes quis distribuat, quod hac ratione acquisiuit: quod ita tamen capiendum, vt in certis casibus ipsi potius, qui sua per ludum amisit, restitutio facienda sit, vt recte monet, qui totam hanc quaestionem accurate tractat, B. PHIL. IACOB SPENERVS, *in respons. theolog. Germ. part. 2. p. 342. seqq.* Quod de ludis diximus, id de aliis quoque nonnullis contractibus, qui aliquid aleae continent, e.g. sponsionibus, olla fortunae, lotaria, assecurationibus, censendum videtur, eos omnes esse illicitos. Nihil namque aliud, quam inordinata, per compendium aliquid acquirendi, cupiditas, homines ad eos inducere videtur. Bona quoque & opes hunc in finem nobis concessae non sunt, vt

 eas,

eas casui fortuito exponamus. Taceo incommoda, prauosque adfectus, quibus eiusmodi contractus non possunt non occasionem praebere. Excipiendae tamen videntur lotariae, quae in vsum pauperum instituuntur. Ad eas enim qui aliquid confert, potest intentionem habere, pauperum commoda promouendi. Sed cum nonnulli etiam intentionem habere queant, etiam hic lucrum aliquod captandi, scrupulus remanet, an & hae quoque recte instituantur? cum prauis hominum cupiditatibus occasionem suppeditare videantur. Sed hoc in medio relinquo.

** De quibus dictum in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 6. §. 41.*

§. XXVIII.

Circa contractum mutui celebris occurrit quaestio de *vsuris*. De quibus rectissime pronuntiatur, cuncta ad regulam charitatis hic esse exigenda. Qui enim erga alios ita se gerit, prout charitas postulat, non peccat. Quae ergo ab hominibus opulentis, ex nostra pecunia lucrum capientibus, moderate accipiuntur vsurae, non sunt illicitae.* Nec enim cum charitate hoc pugnat. Cumque ex aliis rebus fructum percipere liceat, nulla adferri ratio potest, cur idem non liceat ex pecunia.

* Vt multis probemus, vsuras esse licitas, necesse non est. Non enim dicimus, eas esse praeceptas, (praecepto speciali, ceteroquin enim in omnibus actionibus, quae non sunt malae, generalem subesse obligationem, supra diximus,) sed licitas. Vt autem constet, aliquid esse, licitum sufficit, si nulla lex adferri queat, qua prohibeatur. In vsuris autem, si ita comparatae sint, ne contra charitatem peccent, ita se res habet. Ex abundanti tamen eas licitas esse, nonnulli probant ex regula Christi, *Matth. VII*, 12. *omne, quod vultis, vt faciant vobis homines, vos etiam ipsis facite.* Aequum ergo est, vt in lucri, quod ex nostra pecunia accipiunt, qui ea vtuntur, participationem nos admittant, cum & ipsi ad eam admitti vellent, si nos ex illorum pecunia, lucrum perciperemus. Probant idem ex regula apostoli, 2. *Cor. VIII*, 13. cum beneficentiae hunc figit terminum, ne nobis sit θλῖψις, alteri ἄνεσις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος; item ex paritate contractuum aliorum, emphyteuseos, antichreseos, & reliquorum eiusdem generis. conf. B. IO. GERHARDVS, *loc. theolog. de mag. polit. p. 914. seqq.* MARTINVS CHEMNITIVS, *loc. theol. loc. de paupertate, cap. 6. p.* 157. *seqq.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *colleg. decalog. disp. 8. §. 6. p. 868. seqq.* qui & recte monet, sermonem hic esse de vsura *compensatoria*, & *negotiatoria*, lucri cessantis, damni emergentis, & officii indebiti, collati in homines lautioris fortunae, lucrum aliquod e nostra pecunia captantes. Turpiter autem hic se traducunt Pontificiorum moralistae, qui, dum acriter contendunt, omnes vsuras esse illicitas, *adeo, vt haeresis sit, si, foenus carere peccato, dicatur*, lepidissimis tamen commentis, aliisque rebus impositis nominibus, vsuris iniquissimis locum concedunt, quorum stultitiam merito ridet LVDOVICVS MONTALTIVS *epist. prouinc. epist. 8. p. m. 206. seqq.*

§. XXVIIII.

Neque obstant leges diuinae, quae vsuras prohibere videntur,* *Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. seqq. Deut. XXIII, 19. seqq.* Prohibitio enim *Exod. XXII, 25.* & *Leuit. XXV, 35.* restringitur ad pauperes, a quibus vsuras accipere, omnino charitati repugnat. Sic & *Deut. XXIII, 19.* Israeli-

Iſraelitae vſuras accipere prohibentur, ſed a fratribus. * Praeterea, cum iis permittatur a peregrinis vſuras accipere, manifeſtum eſt, cauſſam huius legis eſſe ſpecialem, ipſamque adeo legem inter particulares Ebraeorum, referendam.

* Ob terrae Canaan enim conditionem, aliasque rationes, Deo cauſſae iuſtiſſimae erant, cur Iſraelitis omnes cuiuscunque generis vſuras a fratribus accipere, prohiberet. Sed, quod generatim ad omnes homines hoc extendendum non ſit, patet, quod *Deut. XXIII*, 20. diſerte dicitur: *extraneum* תשיך *mordebis.* Quod tamen non de praecepto, ſed de permiſſione tantum, eſt intelligendum, ab alienigenis ſcilicet, illis licitum eſſe, vſuras accipere. Vſurae vero intelliguntur, quae charitati & aequitati naturali non repugnant, cum nec peregrinum opprimere fas ſit, ipſos Iſraelitas huius officii admonente Deo; *Exod.* XXIII, 9. Sunt, qui ſpeciatim reſiduos Cananaeos intelligi putant, quorum bona ceteroquin Iudaeorum fuerint. Ita AEGIDIVS HVNNIVS ad 2. *Cor. VIII.* Sed ſi de licitis & aequitati naturali non repugnantibus vſuris hoc capiamus, non video, cur ſpeciatim ad Cananaeos permiſſio illa vſurarum ſit reſtringenda conf. AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent.* 2. *loc.* 15. *p.* 274. *ſeqq.* Praecipue equidem ſententiae illorum, qui vſuras quasdam licitas eſſe ſtatuunt, obſtare videtur generale illud ſeruatoris effatum: δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες. *Luc. VI*, 35. Hoc ipſo enim omnes ſimpliciter reiicere vſuras videtur. Nonnulli equidem verba haec ad ductum verſionis Syriacae reddunt: *nullius rei ſpem aufferentes*, ſcilicet proximo, vt ſenſus ſit, nihil proximo, mutuo aliquid accipere cupienti, denegandum eſſe. Probatque pluribus LVDOVICVS DE DIEV, qui eandem ſententiam defendit, ἀπελπίζειν idem ſubinde eſſe, ac *deſperare facere, ſpem alicui aufferre.* Sed receptam ſententiam confirmat ἀντίθεσις eorum, qui nihil mutuum dant, niſi ea ſpe, vt τὰ ἴσα recipiant, vt adeo ſenſus ſit: *nihil ab eo, cui mutuum dederitis, ſperantes.* Hanc interpretationem ſuo etiam calculo comprobant CLAVDIVS SALMASIVS, atque ISAACVS CASAVBONVS, apud CALOVIVM, ad *h. l.* Ad rem ipſam quod attinet, hic non de mutuo officioſo, ſed de eleemoſynis ſermonem eſſe, adeoque ad vſuras compenſatorias & negotiatorias haec verba minime trahenda eſſe, viris doctis iampridem obſeruatum eſt. Docere enim vult ſervator, vt totus ſermonis ſcopus oſtendit, quo pacto nos gerere debeamus, non erga diuites, qui ex pecunia noſtra lucrum capiunt, ſed erga pauperes, qui pecunia noſtra ad ſuas neceſſitates vtuntur, & his ita mutuo dandum docet, vt nihil iterum ab illis ſperemus. confer. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* & IO. CONRADVS DANHAVERVS, *loco* antea *citato.* Sed de his & reliquis, quae vulgo contra vſuras obiici ſolent, vid. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeorum*, *lib.* 6. *cap.* 9. & 10. IO. ADAMVS OSIANDER, ad *Grot. lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 12. §. 30. BALTHASAR MEISNERVS, *philoſ. ſobr. part.* 3. *ſect.* 1. *cap.* 6. *quaeſt.* 1. 30. LA PLACETTE, *dans les diuers traites ſur des matieres de conſcience, trait.* 2. *p.* 34 *ſeqq.* item, qui ex inſtituto de vſuris & foenore Trapezitico ſcripſerunt, VT CAROLVS MOLINAEVS, CLAVDIVS SALMASIVS, alii que.

§. XXIX.

Quantum in vſuris accipere liceat, lege diuina vniuerſali definitum non eſt. Charitas iterum hic erit pro regula, ne tantum accipiatur, vt inde alteri damnum adferatur. Quod ſi lege ciuili determinatum ſit, quantum accipere liceat, peccant, qui plus aut accipiunt, aut exigunt, peccant tamen etiam, qui non plus, immo minus accipiunt, ſiquidem & hoc illi, a quo vſurae exiguntur, damnum adferat. Et hinc, quaenam vſurae illicitae ſint, conſtat, * quas qui aut exigunt, aut

acci-

vero, charitatisque defectum, & varia iniustitiae genera, diabolo potius, quam Deo, homines similes redduntur. *Ioan. VIII, 44.* Hinc & talia ad veterem hominem referuntur, quae exuere iubemur, *Ephes. IV, 22. 23. seqq.* Sed probatur idem ex praecepto decalogi tum octauo, tum septimo. In illo enim, dum mendacia prohibentur, simul veritas & sanctitas in sermone praecipitur: in hoc autem, dum, vetantur furta, simul iustitia & integritas in administrando rerum dominio, & contractibus, omnibus ac singulis, iniungitur.

XXXII.

Speciatim & ex iis scripturae sacrae hoc patet oraculis, quibus veracitas, rectusque sermonis vsus, commendatur, *Ephes. IV, 25. Psalm. XV, 1. 2. 3.* quibusue sermonem ita dirigere iubemur, ne aut obtrectationibus, *Psalm. L, 19. 20. Ecclesiast. XXVIII, 15. 23.* aut sermonibus frivolis laedamus alios; *Ephes. IV, 29. Prouerb. X, 19. Ecclesiast. XXVIII. 28. 29.* item, quibus furta prohibentur, & recta bonorum administratio iniungitur; *Ephes. IV, 28. Ezechiel. XXXIII, 15. 16. Habac. III, 6. 1 Cor. VI, 10.* add. *1. Tim. VI. 17. 18.* & denique, quibus iustitia & aequitas in contractibus commendatur. *Leuit. XIX, 11. 13. 35. 36. Deut XXV, 14. Prou. XI, 1. XVI. 11. XX, 10. 23. Hos. XII, 8. Mich. VI, 10. seqq. 1 Thess. IV, 6.*

§. XXXIII.

Officiis hisce, speciatim circa sermonem, repugnat, ***mendacium*** ;* quo nomine intelligitur discrepantia verborum aut signorum a nostris cogitatis, quae alter ex nobis intelligendi ius aliquod habebat: quod si ius nullum habuerit, vocatur *falsiloquium.* Ad mendacia etiam pertinent omnes *aequiuocationes & reseruationes mentales*,** per quas ius alterius laeditur. Huc etiam merito refertur omnis sermonis abusus, per *susurros & detractiones, Rom. I, 30. conuitia, 1 Cor. V. 11. maledicta, 1 Cor. VI, 10. adulationes, Actor. XII, 22. iactantiae, Rom, I, 30. derisiones, 2. Reg. II, 23.* omnes item *sermones obscoeni, & ioci*, qui christianos non decent, *Ephes. V, 4.*

* Omne itaque mendacium, si vocem ita capias, vt eam hic accipimus, inuoluit vitium, & peccatum est longe grauissimum. Falsiloquium pro diuersitate circumstantiarum, interdum vitio carere potest, interdum cum eo potest esse coniunctum. Nonnulli vocem *mendacii*, ad quaeuis falsiloquia extendentes, occasionem disputationi praebuerunt, dum alii hoc etiam sensu omnia mendacia damnarunt, omnemque veritatis dissimulationem illicitam esse contenderunt; vt AVGVSTINVS, in libro de *mendacio ad Consentium*, in quo dum contra Priscillianistas, mendaciis ac periuriis ad fidem suam occultandam vtentes, eaque licita esse affirmantes, disputat, eousque progreditur, vt omne falsiloquium, omnemque fictionem, & veritatis dissimulationem, ceu peccaminosam reiiciat. Eandem sententiam confirmare & propugnare ex recentissimis aggressus est, IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traites sur des matieres de conscience, tract. 1. cap. 3. p. 12. seqq.* Alii contra

distinguunt inter mendacium iocosum, officiosum, & iniuriosum: & hoc illicitum, illa autem licita esse contendunt. vid. praeter alios LAMBERTVS DANAEVS, *ethic. christ. lib. 2. cap. 6.* Verum cum perperam supponatur, iocosum & officiosum mendacium licitum esse, merito haec sententia reiicitur ab aliis. Recte cuncta procedent, si discrimen primo inter mendacium & falsiloquium, probe teneamus. Hoc enim posito, omne omnino mendacium illicitum esse, asserimus. Hoc patet ex luculentis scripturae oraculis, quibus generatim omne mendacium damnatur, *Leuit XIX, 11. Prouerb. VI, 16. 19. XIII, 5. Ephes. IV, 25. Coloss. III, 9.* De mendacio enim proprie sic dicto ibi sermonem esse, res ipsa, & coniuncta in hisce locis cum mendacio vitia reliqua, docent. In hoc etiam sensu, diabolus auctor et inuentor mendacii dicitur, *Ioan. VIII, 44.* Quod autem ad falsiloquium attinet, licet alius per illud non laedatur, non tamen inde sequitur, quod semper sit licitum. Respiciendum enim ad intentionem, mentisque dispositionem, & alias circumstantias: & tum fieri potest, vt quandoque vitio careat, iuxta ea, quae supra de simulatione & dissimulatione diximus, quandoque cum vitio grauissimo sit coniunctum. Eundem in modum rem omnem recte expedit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *annotationib. a. l. instit. catechet. Conrad. Dieterici, p. 85.* *Notandum*, inquit, *quod aliud sit mentiri, aliud veritatem quandoque occultare; illud culpa non caret, sed peccatum est, hoc vero non semper est peccaminosum. Accidit enim interdum, vt quis non teneatur ex mente alterius respondere, vbi cum veritatem occultat, non peccat.*

** Cum aequiuocationum varia sint genera, hic tamen talis intelligitur, quando aliquis data opera sermone ambiguo vtitur, ita quidem, vt alter non possit non sensum a mente loquentis plane alienum, arripere. Restrictio autem, siue reseruatio mentalis est, quando verbis quidem planis & perspicuis vtimur, sed aliquid, quod ad complendum sensum pertinet, in mente retinemus, vt adeo rursus alterum in errorem coniici necesse sit. Cum ergo aequiuocationes & reseruationes mentales, ita acceptae, supponant intentionem fallendi alios, idque Iesuitae insuper, & recentiores quidam Romanae ecclesiae moralistae, quos vocant, eousque extendant, vt promiscue, etiam vbi interrogans ius quaesitum veritatem explorandi habet, aequiuocationes & restrictiones mentales locum inuenire, contendant, summae merito impietatis hanc doctrinam non tantum nostrates, sed nonnulli ex ipsis Pontificiis damnarunt. conf. LVDOVICVS MONTALTIVS, in *epist. prouincial. epist. 9. p. 236. seqq.* ANDREAS RIVETVS, in *explic. decalogi, f. 357.* BALTHASAR MEISNERVS, *philos. sobr. part. 3. sect. 1. cap. 7.* IO. LA PLACETTE, *dans les diuers traités sur des matieres de conscience, tract. 1. cap. 8.* vsque *ad. 16. p. 35. seqq.*

§. XXXIV.

Grauissima etiam circa sermonem, peccati species est *falsum testimonium*, idque iudiciale, quod diuersa ratione tum ab actore, tum a reo, tum ab aduocato, itemque a teste & iudice, perhiberi potest; specialiori tamen quadam ratione a teste; vid. *Matth. XXVI, 61. Actor. VI, 13.* Idem de *periurio* censendum; omnique iuramentorum abusu. Quae peccata eo grauiora sunt, quia Deum immediate laedunt, & eius quandam abnegationem expressam inuoluunt. Ideoque & comminatio ista, secundo decalogi praecepto addita, merito specialiori quadam ratione ad ea refertur. *Exod. XX, 7.*

§. XXXV.

Contra officia circa rerum dominium peccatur per *furta*, siue crassiori, siue subtiliori ratione, directe aut indirecte, commissa, *rapinas*,

pinas, *sacrilegia*, *peculatus*, *plagiatus*, & alia crimina in vita humana frequentissima. * Referas huc & *plagium litterarium*, ** dum viri docti quandoque aliorum labores sibi vindicant, & inuitis auctoribus, pro suis venditant. Porro, quod ad contractus attinet, peccatur circa eos, per *fraudes*, *dolos*, *imposturas* quasuis. Iniusti contractus, & praestigiae ac corruptelae circa eos, *stellionatus* nomine venire solent. Pertinent huc etiam *vsurae* illicitae & immodicae. Haec enim omnia in septimo decalogi praecepto prohibentur. *Exod. XX, 15.* add. *Eph. IV, 28.*

* Addenda hic ea peccata, cum pro pecunia venditantur res aut actiones, quae in commercium non veniunt, inter quae eminet crimen *Simoniae*. Nomen hocce habet a Simone isto mago, qui facultatem dona extraordinaria Spiritus sancti conferendi, a Petro pro pecunia impetrare volebat, grauissime ideo ab eo reprehensus, *Actor. VIII, 19. seqq.* Obtinuit inde, vt, si quis res spirituales pro pecunia obtinere vellet, crimen hocce *Simonia* vocaretur. Successu tamen temporis, aliter ista vox accipi coepit, ita vt illis quoque, qui res ac reditus, vel commoda, functionibus spiritualibus dedicata, sibi vindicare vellent, Simoniae turpis nota inureretur. Hoc enim e re sua esse, existimabant Romani pontifices, vt hac ratione opes ac diuitias per fraudem ac nequitiam acquisitas eo rectius tueri possent. Cumque nonnulli intelligerent, non satis haec cum eo crimine, quod Petrus in Simone reprehendit, conuenire, vt vulneri huic medelam adferrent, duplicem Simoniam constituerunt, quarum altera iure diuino, altera iure ecclesiastico prohibita esset. conf. PETRVS DE MARCA, *de concordia sacerdot. & imper. lib. 9. cap.* 21. & IO. SCHILTERVS, *de libert. eccles. German. lib. 3. cap. 9. §. 13.* Sed clauem huius distinctionis nobis suppeditat vir cordatus & ingenuus, IO. LAVNOIVS, *in veneranda ecclesiae Romanae circa Simoniam traditione, obseruat. 7. p.m. 279.* Cum enim probasset, hanc distinctionem olim ipsis Romanis pontificibus, conciliis, & ecclesiasticis tractatoribus fuisse ignotam, quaestionem proponit, quo fine & consilio ista distinctio fuerit introducta? & respondet: *quaerenti mihi, & diu multumque cogitanti, alia caussa nulla occurrit, nisi ut Romanae curiae Simonia excusaretur.* Quod pluribus deinceps comprobat, immo eousque Romanorum pontificum deinceps processit impudentia, vt regibus & imperatoribus, iniuste sibi erepta vindicare iterum conantibus, aut iniquis istorum praesulum ausibus resistentibus, Simoniae inurere notam, non dubitarent. Sed falsae istae & spuriae Simoniae species, procul facessant. Nec tamen etiam, qui pro labore stipendium accipit, pro re spirituali accipere mercedem censendus, aut Simoniae arguendus est. *Dignum enim mercede operarium* pronuntiauit ipse seruator, *Luc. X, 7.* conf. 1 *Cor. IX, 6, seqq.* De honorario post confessionem & impetratam absolutionem, (nummum confessionarium alii vocant) dubium suboriri posset; quod tamen mox cessabit, si quis finem & scopum consuetudinis huius consideret. Interim, quid multis, praesertim rerum ignaris, speciem Simoniae praebere potest, iam pridem viri cordati operarunt, vt ea consuetudine abrogata, alia ministros ecclesiae sustentandi iniretur ratio.

** Inter eruditorum peccata, *plagium* quoque *litterarium*, recte refertur. Siue autem pro furto, siue pro mendacio habeas, qua de re eruditi inter se disputant, perinde est: sufficit quod peccatum sit grauissimum. Cum vero non vnius generis sit plagium, diuersaque animi vitia in eo subinde concurrant, de eius quoque turpitudine diuersimode pronuntiandum. conf. IACOBVS THOMASIVS, *de plagio litterar. theorem. 3. §. 37. seqq. p. 1[illegible]. seqq.* & IO. CONRADVS SCHWARZIVS, V. C. *de plagio litterario cap. 6.* vbi de varia plagii turpitudine agit, & *cap. 7,* in quo an plagium furto turpius sit? disquirit.

§. XXXVI.

Cum denique & ad haecce officia rite praeſtanda, certis mediis excitandus homo ſit, ad ea non minus adhibenda, quam ad impedimenta remouenda, quilibet iure diuino eſt obſtrictus. Media cuncta ad ſincerum proximi amorem redeunt. Qui enim recte amat, is demum operam dabit, ne aut in ſermone, aut in dominii vſu, aut in contractibus, vllo modo, directe aut indirecte, alios laedat. Quae autem media ſint excitandi amorem, iam ex ſupra dictis conſtat. Nec tamen praetermittendae ſunt promiſſiones diuinae, illis factae, qui hiſce officiis ſatisfaciunt. *Pſalm. XV, 3. 1 Pet. III, 10. 11.* aut comminationes, illos ferientes, qui haecce officia non obſeruant. *Prouerb. XII, 12. XX, 10. 23. 1 Cor. VI, 10.* Impedimenta, ex philautia praua oriuntur plurima, ſpeciatim *voluptas, & ambitio*, maxime autem *auaritia*, quae omnis iniuſtitiae in verbis & factis mater, recte dicitur. conf. *Prouerb. XXIII, 4. 5. Eccleſiaſt. XXVII, 1. 1 Tim. VI, 9. 10.* Accedunt praeiudicia, de peccatorum quorundam leuitate, impunitate facile in foro diuino obtinenda, neceſſitate ſe ſuosque, etiam cum aliorum damnis, conſervandi, ſimiliaque.

CAPITIS TERTII
SECTIO VI.
DE
OFFICIIS CONIVGVM, PARENTVM ET LIBERORVM, DOMINORVM ET SERVORVM.

Σύνοψις.

Ex certis hominum ſtatibus, itidem officia oriuntur hypothetica, §. I.
Quinam iſti ſtatus ſint? §. II.
Primo hinc de matrimonio agendum, cuius indoles ex prima inſtitutione, aeſtimanda, §. III.
quae paucis declaratur, §. IV.
An & quousque in ſtatu poſt lapſum, matrimonium ad primam inſtitutionem exigendum? §. V.
Quae circa illud in ſtatu poſt lapſum ſpeciatim obſeruanda, §. VI.
Colligitur ex dictis, deliberato conſilio, eaque, qua decet, intentione, matrimonium ab iis ineundum, qui ad eius finem conſequendum, ſunt idonei, §. VII.
An & quousque ad matrimonium ineundum homines ſint obligati, §. VIII.
Vnius tantum viri, & vnius foeminae, in matrimonio debet eſſe coniunctio, omnisque adeo illicita eſt polygamia ſimultanea, §. IX.
Perpetua quoque haec debet eſſe coniunctio: adeoque illicita ſunt diuortia, niſi cauſſae adſint, quibus vinculum matrimoniale prorſus diſſoluitur, §. X.
Euitandi quoque ſunt in matrimoniis gradus a Deo prohibiti, idque ob primam matrimonii inſtitutionem, §. XI.

Leges

§. I.

PRaeter instituta hactenus enumerata, dantur etiam certi status hominum, a Deo ipso aut introducti, aut adprobati, vnde itidem officia, quae circa eos versantur, sunt *hypothetica*, ad quae tamen iure diuino obligamur.

§. II.

Eiusmodi status quinque sunt, *matrimonialis*, *paternus*, *herilis*, *ciuilis*, qui itidem varios status speciales sub se complectitur, & *ecclesiasticus*. Quatuor priores, etiam ex ratione noti sunt, vltimus ex reuelatione tantum constat, eamque adeo supponit. Alii, tres priores coniungentes, tres tantum status, quos *hierarchicos* vocant, statuunt, *domesticum*, *ciuilem* & *ecclesiasticum*, quod eodem redit. De statibus autem quid generatim obseruandum sit, iam alibi expositum est. *

* in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 10. §. 1. 2.

§. III.

Ad *matrimonium* itaque quod attinet, vnde ſtatus matrimonialis, id primo loco merito conſideramus, cum ſit ſeminarium humani generis, & reliquorum velut fundamentum ſtatuum. Indoles eius ex prima inſtitutione rectiſſime intelligitur, docente ipſo ſeruatore *Matth. XIX, 4.* Quam quidem inſtitutionem luculenter deſcribit Moſes, *Gen. II, 20. ſeqq.*

§. IV.

Conſiderantibus eam inſtitutionem, patebit: coniunctionem primorum parentum non temerarie, ſed ab ipſo Deo, ſapientiſſimo conſilio factam; fuiſſe eam, vnius viri & vnius feminae; idque ea ratione, vt vir feminae adhaereret, nunquam ab ea ſeparandus, niſi fundamento matrimonii ſublato, iuxta interpretationem ipſius ſeruatoris, *Matth. XIX, 4. ſeqq.* & quidem vt eſſent *vna caro*, vt indicaretur, quae coniungi debent, ante coniunctionem non debere eſſe vnam carnem. * Praeterea, eum in finem facta eſt ea coniunctio, vt in ſumma ſanctitate & caſtitate, generatis liberis, genus hominum propagarent, *Gen. I, 28.* ſimulque, vt coniunctio illa coniugalis, imago eſſet ſanctiſſimae & arctiſſimae vnionis, qua Deus vnitur cum hominibus, interprete Paulo, *Epheſ. V, 31. 32. 1 Cor. VI, 17.*

* In primaeua matrimonii inſtitutione graduum conſanguinitatis prohibitionem contineri, iam pridem animaduerterunt Ebraeorum doctores, quanquam in quibusdam, more ſuo, nimis ſint ſubtiles. Lectu digna ſunt, quae hae de re habet IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeorum, lib. 5. cap. 2. p. 561. ſeqq.*

§. V.

Licet autem matrimonium hoc modo in ſtatu integritatis inſtitutum ſit, cum tamen etiam poſt lapſum cauſſa & ratio inſtitutionis maneat, in ipſa quoque inſtitutione nihil mutatum, niſi quod mulier imperio mariti debeat eſſe ſubiecta, * quia peccandi initium fecit. *Gen. III, 16.* Vnde & Iudaeos ad primam inſtitutionem ablegat ipſe ſeruator, *Matth. XIX, 4.*

* Qui ergo a reuelatione diuina abſtrahunt, quae nos tantum hac de re certiores reddit, & matrimonium ſecundum rationem conſiderant, non poſſunt non in aliam de mariti in vxorem imperio, ire ſententiam. Etſi enim ex maſculini ſexus praeſtantia, aliisque cauſſis, colligi quodammodo poſſit, dignum eſſe maritum, vt potiores in matrimonio partes teneat, quod & ſi non omnium, certe plerarumque, ni fallor, gentium moribus comprobatur, inde tamen, quod actu eiusmodi illi imperium competat, nondum ſequitur. Nihil ergo aliud ſupereſt, quam vt dicatur, ſi matrimonium ſecundum rationem ſpectetur, imperium mariti in vxorem, a conſenſu ſeu pacto, oriri. Ad quod non ſatis attendit IO. FRIDERICVS HORNIVS, dum imperium mariti in vxorem tantum ab expreſſa Dei conſtitutione eſſe poſſe, docuit, in *polit. architectonica, lib. 1. cap. 1. §. 6.* Sed hisce non eſt, vt immoremur, cum rectiora certioraque nos ſcriptura ſacra hac

de re

de re condoceat. Quaeri equidem solet, an in statu integritatis maritus imperium aliquod in vxorem habiturus fuisse? Nec abnuo, quandam haud dubio mariti ἐξοχὴν & superioritatem in eo quoque statu futuram fuisse, cum haud obscure hoc apostolus innuat: *non enim est vir ex muliere, sed ex viro mulier: cum non propter mulierem creatus sit vir, sed propter virum mulier*, *1 Cor.* XI, 7. 8. Imperium tamen istud, quale hodie est, citra controuersiam, a lapsu primorum parentum est deriuandum, cum diserte hoc tradat Moses, *Gen.* III, 16. Alii distinguunt inter ipsum imperium, & imperii modum, & hunc, non illud a peccato Euae deriuandum censent. Quorum a nostra non multum discrepat sententia, modo statui integritatis nihil tribuatur, quod cum summa eius perfectione pugnat.

§. VI.

Interim ob inordinatos motus, prauasque hominum cupiditates, factum est, vt post lapsum matrimonium etiam interdum necessarium sit, ad euitandam scortationem. *1 Cor. VII, 2.* Quemadmodum & ob varia incommoda, quibusdam hominibus conducibilius est, si a matrimonio se abstineant *1 Cor. VII, 1. 26.* Ad reliqua quod attinet, apud christianos, ad restaurationem imaginis diuinae magis magisque tendentes, eadem matrimonii ratio, quantum pro huius vitae conditione licet, esse debet, quae fuit in statu integritatis.

§. VII.

Atque haec cum ita se habeant, sua sponte sequitur, deliberato consilio, rebusque omnibus probe circumspectis, hic cuncta agenda, nec nisi ex caussis sanctis, Deoque probatis, ad matrimonium ineundum, aliquem accedere debere. Circa institutum enim, quod Deum auctorem habet, non aliter, vt versemur, par est. Vnde & dispiciendum, an quis ratione aetatis, * mentis, ** corporis, *** ad matrimonium ineundum sit idoneus.

* Quae pro gentium, aliarumque caussarum, diuersitate, aestimanda. Vitio itaque non carere sponsalia, quae nutu parentum, inter eos ineuntur, qui nec consentire possunt, pleno quippe rationis vsu destituti, nec ad exequendum matrimonium, per corporis constitutionem idonei sunt, hinc luculenter patet.

** Furiosi itaque & mente capti, a matrimonio excludendi sunt. Cum enim sibi ipsi praeesse nequeant, multo minus vxori, aut familiae praeesse poterunt.

*** Non ergo ad matrimonium admittendi sunt eunuchi, ad sobolem quippe procreandam inepti. Vbi enim finis principalis matrimonii cessat, procreatio scilicet sobolis, nullum matrimonium licitum esse, existimo. Obtenduntur equidem in eiusmodi matrimoniis plerumque alii fines, mutuum scilicet adiutorium, & quae alia sunt eiusdem generis. Sed si quis πρόφασιν hic a vero fine & scopo caute discernat, hunc semper illicitum esse facile deprehendet. Esto autem, verum hunc esse finem, quem eiusmodi homines obtendunt, sufficit tamen, quod praecipuus matrimonii finis obtineri nequeat. Necessitatibus autem quas prae se ferunt, alia etiam ratione, quam per matrimonium, consuli potest. Consentit F. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conscientiaria, loc. de coniugio, cas.* 2. *p.* 301. vbi equidem quaestionem ad coniugium inter eunuchum & virginem octodecim vel viginti annorum, restringit, sed rationes quas adfert, generatim contra coniugia cum eunuchis militant. Idem, quidquid etiam alii dicant, existimo de *coniugiis senum*, quorum aut

vtraque,

vtraque, aut alterutra pars ita comparata est, vt finis praecipuus matrimonii, procreatio sobolis, obtineri nequeat, ea scilicet esse illicita. Immota enim semper persistet haecce regula, verum & legitimum matrimonium non esse, vbi finis praecipuus & principalis obtineri nequit. Pono autem, certum esse & exploratum, aut vtramque aut alterutram partem ita comparatam esse, vt obtinere nequeat. Tum enim manifestissimum, aut vtramque aut alterutram partem aliquid intendere, quod est contra verum & legitimum matrimonii finem.

* Refero huc, quod, qui vxorem duxit, eius quoque conditionis esse debeat, vt eam cum liberis alere queat. Ceteroquin sibi ipsi maxima attrahet incommoda, & ad officia vxori pariter ac liberis praestanda, ineptus erit. Quaeri hic etiam solet de aequalitate status & dignitatis, vbi tamen quid prudentiae potius sit dispiciendum, cum leges diuinae directe hic nullum obstaculum ponant. Sed hac de re deinceps dicetur. Cumprimis autem de religionis diuersitate quaeri solet: seu an matrimonium inter homines diuersae religionis sit licitum? Non plane illicitum esse, vel ex eo constat, quod ipse Deus in veteri testamento istud permiserit, *Deut.* XXI, 11. nec prorsus improbauerit Paulus apostolus, 1 *Cor.* VII, 12. Longe tamen consultius est, thori consortem, quae eiusdem sit religionis, adsciscere, cum perfecta animorum vnio, in qua summa matrimonii consistit felicitas, cum religionis diuersitate vix consistere queat. Si quis sincere coniugem amet, quam tamen in certissimo periculo aeternam subeundi damnationem, constitutam videt, huncce tranquillo posse animo esse putas? Nihil etiam mea opinione inconsultius, quam liberorum, qui ex tali matrimonio procreantur, hanc velle sortem esse, vt, (quod communiter fieri solet) foeminini sexus, matris, masculini, patris religionem sequantur. Perinde enim hoc est, ac in hoc consentire, quod quidam ex liberis debeant aeternum saluari, reliqui, aeternis addici cruciatibus. Aliter sane de liberis suis nemo in tali matrimonio constitutus statuere potest, nisi sublato religionum discrimine, omnes eodem loco habere velit, hoc est demonstrare, quod serio nulli addictus sit. Intelligendum autem hoc est de iis religionibus, quas inter discrimen aliquod verum, & ad fidei fundamentum pertinens, intercedit. Frustra vero obuertitur, posse tamen hac ratione contingere, vt altera pars, quae falsae religioni addicta est, ad veram traducatur. Non tantum enim hoc oppido incertum est, sed contingere vice versa etiam potest, vt ea pars, quae verae religioni addicta est, per alteram ad falsam amplectendam abripiatur. Quod vel regis sapientissimi, Salomonis, exemplo patet, 1 *Reg.* XI, 3. conf. *Exod.* XXXIV, 16. *Deut.* VII, 4.

§. VIII.

Sequitur inde praeterea, omnes quidem homines ad matrimonium ineundum obligatos esse, * sed tum demum, si per caussas naturales atque morales ad hoc idonei sint, nec caussae quaedam grauiores obstent. Prius inde patet, quod caussa huius instituti vniuersalis sit, ad omnes homines pertinens: accedit, quod iniquum esset, quae ad humani generis conseruationem pertinent, in quosdam deuoluere, nec in se suscipere velle. Posterius, ex ipsa huius instituti natura & indole, intelligitur. **

* Ita & Ebraeorum doctores sentiunt, qui praecepto hoc de propagando humano genere, masculos omnes teneri, statuunt, vt quicunque expleto vigesimo aetatis anno vxorem non duxerit, eum in illud committere, scribant: nisi aut assiduo legis studio incumbat, acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu, generationi impar sit. Vbi neutrum horum in caussa, vxorem ducendam. conf. IO. SELDENVS, de *iur. nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib.* 5. *cap.* 3. *p.* 566.

** Addendum, quod leges affirmatiuae, ad sui impletionem, occasionem requirant.

§. IX.

Vlterius & id ex prima inſtitutione matrimonii colligere licet, vnius tantum viri, & vnius feminae in legitimo matrimonio debere eſſe coniunctionem, adeoque iure diuino prohibitam omnem polygamiam ſimultaneam. * Atque hoc luculenter confirmat ipſe ſeruator, *Matth. XIX, 9.* vbi eum, qui vxore per iniuſtum diuortium dimiſſa, aliam ducit, adulterii reum pronuntiat. Multo igitur magis adulterii reus erit, qui, durante adhuc cum priori, matrimonio, aliam ducit. Et ita quidem res habet, ſecundum primaeuam inſtitutionem, ad quam Chriſtus ipſe prouocat. Nec obſtant eidem exempla patriarcharum quorundam, ** aliorumque virorum ſanctorum, in veteri teſtamento. Quae enim ex cauſſis grauiſſimis in iis tolerauit Deus, cum animo puro ſanctoque illi ſeruirent, non ſtatim trahenda ſunt ad imitationem, multo minus inde inferendum, haec iure diuino non fuiſſe prohibita.

* De polygamia ſucceſſiua enim, quod licita ſit, non eſt dubium, etſi nonnulli ex veteris eccleſiae doctoribus in iteratas nuptias paulo iniquiores fuerint, quae nec Graecis hodie ita prorſus probantur, vt omni eas vitio carere exiſtiment. conf. IO. ANDREAE BOSII *diſſertat. 3. de ſtatu. Europae, §. 35. p. 328.* Sed idonea non nituntur ratione. Cum enim per mortem alterutrius coniugis vinculum matrimoniale prorſus ſoluatur, nihil ſane obſtat, quo minus altera pars ad ſecunda tranſire vota queat. conf. *Rom.* VII, 3. Praeterea, cum de polygamia diſputatur, non tam de muliebri, quam virili quaeſtio eſt. Illam enim, qua vni mulieri plures iunguntur viri, illicitam eſſe, non temere negabunt ipſimet polygamiae defenſores. Et licet non deſint, qui ſaltem ſecundum rationem ex legibus naturalibus, abſtrahendo a poſitiuis, non magis hanc, quam illam prohibitam eſſe intelligi poſſe contendant, iidem tamen grauiſſimas ſuae ſententiae obſtare rationes, ſimul fateri neceſſe habent: ex quibus haud vltimum locum prolis obtinet incertitudo, vnde alia quoque incommoda quamplurima. Certe humani generis propagationem in eiusmodi matrimoniis nec intendi, nec obtineri commode poſſe, quorſum tamen matrimonia comparata eſſe, ex ipſa ratione quodammodo conſtat, res ipſa docet. conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionib. iuris matrimonialis, controuerſi, cap. 14. §. 2.* vbi eiusmodi polygamiam, ſeu polyandriam, vt vocat, omnes matrimonii fines euertere, recte oſtendit. De polygamia ergo virili, ſeu qua vir vnus plures ſibi iungit feminas, cum quaeſtio intelligenda ſit, plurimos ea nacta eſt defenſores. Ne quid enim de Anabaptiſtis illis antiquioribus ſeu Monaſterienſibus dicam, primo praecipuoque loco hic commemorari ſolet, BERNHARDINVS OCHINVS, qui & aliorum eorundemque grauiſſimorum in theologicis errorum, paſſim poſtulatur: quanquam non deſint, qui de eius ſententia in mitiorem partem pronuntient, ac ſi de caſu ſaltem neceſſitatis, ſi quis vxorem habeat ſterilem, vel valetudinariam, vel frigidam, nec dono continentiae polleat, locutus ſit: conf. quae vir quidam clariſſimus hac de re diſputat, in *obſeruat. Hallenſ. tom. 5. obſeruat. 1. §. 16. ſeqq.* Quidquid huius ſit, refutarunt OCHINVM, THEODORVS BEZA, in *tractat. de polygamia, in qua & Ochini apoſtatae pro polygamia, & Montaniſtarum ac aliorum aduerſus repetitas nuptitas argumenta refutantur &c.* itemque B. IO. GERHARDVS noſter, *loc. de coniugio §. 207. ſeqq.* add. PETRVS BAELIVS, *diction. hiſt. & crit. voc. Ochinus.* Eandem deinceps ſcenam maiori adparatu & ſtrepitu inſtruxit IO. LYSERVS, qui mox ſub THEOPHILI ALE-

THAEI, mox sub VINCENTII ATHANASII, mox sub GOTTLIEB WAHREMVNDI, nomine latitans, varia in lucem protrusit, quibus hanc caussam ageret, inter quae eminet: *polygamia triumphatrix*, id est, *discursus politicus de polygamia*; & lingua Germanica, *das Königliche Marck aller Landen*, &c. vid. VINCENTII PLACCII *theatrum pseudonym. n.* 97. 277. & 2867. Sed praeter IO. BRVNSMANNVM, theologum Danum in *monogamia victrice*, sophismata huius hominis accurate refutarunt, MVSAEVS, DIECMANNVS, FELTMANNVS, GESENIVS, aliique, quorum satis nota in hocce genere sunt scripta. Legendus etiam hac de re IO. MEYERVS, in *vxore christiana*, qui tamen THEOPHILVM ALETHAEVM, a VINCENTIO ATHANASIO distinguendo, duos sibi aduersarios fingit, contra quos pugnet, cum tamen sub vtroque nomine vnus idemque auctor latitet, vid. VINCENTIVS PLACCIVS, de *pseudonymis, num.* 277. Denique & DAPHNAEVS ARCVARIVS, hic commemorandus, in libro Germanico, de *rebus matrimonialibus* (*von Ehe-Sachen*) scripto. Latitare autem sub hocce nomine virum magnis ceteroquin in rempublicam litterariam meritis conspicuum, LAVRENTIVM BEGERVM, constat, qui in gratiam Caroli Ludouici, Electoris Palatini, eiusque iussu, munus, in hocce argumento ingenii vires periclitandi, in se suscepit. vid. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, *histor. Lutheran. lib.* 3. *sect.* 21. §. 79. *p.* 277. add. PLACCIVS, *l. c. n.* 227. & 277. vbi & de auctoris huius refutatione agitur. Ipse denique HIERONYMVS BRVCKNERVS, licet IO. LYSERI argumenta pro polygamia ceu futilia & mera sophismata, merito explodat, in quibusdam tamen necessitatis casibus, a summis imperantibus, polygamiam per dispensationem concedi posse, existimat, in *decisionib. iuris matrimon. controuersi, cap.* 14. §. 61. *seqq.* Sed ad rem ipsam quod attinet, nobis nunc nec de legibus humanis, nec de naturalibus, prout secundum rationem considerantur, sed de iis iuxta reuelationem spectatis sermonem esse monemus. De humanis enim legibus dispicere, iureconsultorum est, etsi certum sit, nihil ab illis aut sanciri, aut valide permitti posse, quod iure diuino est prohibitum. Interim illud constat, & aliis iam obseruatum est, ab initio christianismi ad nostra vsque tempora, in omnibus rebuspublicis christianis, polygamiam simultaneam semper seuerissimis poenis fuisse prohibitam; immo & ex gentilibus, qui reliquis prudentiores fuerunt, prohibita polygamia, monogamiam, legibus sanciuisse: quod speciatim de Romanis constat. Et quamuis THEOPHILVS ALETHAEVS, seu IO. LYSERVS asserat, Iulium Caesarem tulisse legem, vt liberorum quaerendorum caussa, quot vellet cuiqui vxores ducere, fas foret, ex SVETONIO tamen in *vita Caesaris, cap.* 49. & *seqq.* constat, Caesarem eiusmodi quid in animo equidem habuisse, nunquam tamen id dedisse executioni. Quanquam fieri etiam omnino potuerit, vt Cinna, qui apud SVETONIVM talia de Casare refert, in odium eius id finxerit. De legibus naturalibus secundum rationem consideratis, vt hic simus solliciti, itidem necesse non est. Nec mirum, ex ratione certo non constare, quod polygamia sit prohibita, cum haec in se spectata diuinam matrimonii institutionem ignoret. Et licet plurimae rationes afferri queant, quibus probetur, satius esse, & ad plurima incommoda, euitanda conuenientius, vt vna vxore contentus sit maritus, inde tamen, quod diffitendum non est, nondum sequitur, iure naturali polygamiam esse prohibitam. Interim id inde liquet, diuinam prohibitionem, quae ex institutione matrimonii primaeua petitur, aequissimis rationibus subnixam, ad hominum etiam spectare salutem. Et haec ipsa diuina institutio est, de qua sola scriptura sacra nos certiores reddit, ex qua firmissime solidissimeque demonstrari potest, illicitam esse omnem polygamiam simultaneam. Enimuero, quod omnis institutio diuina sit instar legis, immo quod ipso iure naturali ad institutiones diuinas obseruandas obligati simus, constat, & supra luculenter euictum est. Frustra Christus *Matth.* XIX, 4. ad primaeuam institutionem prouocasset, nisi ad eam obseruandam homines fuissent obligati. Quod vero polygamia simultanea contra primam institutionem sit, euidentissime inde colligitur, quod Deus non nisi vnam masculam, & vnam feminam creauerit, & inter se iunxerit, vt indicaret, matrimonium inter vnum virum & vnam feminam esse debere. Quae hic polygamiae defensores excipiunt, sophismata sunt, & nugae plus quam pueriles, & eo redeunt, si primaeua institutio instar normae habenda, hodie quoque in

minimis

minimis circumſtantiis matrimonialem coniunctionem primaeuae iſti inſtitutioni ſimilem eſſe debere. Ecquis enim eſt, qui non intelligat, de iis hoc capiendum, quae ad matrimonii eſſentiam pertinent? In his enim hodierna matrimonia primae inſtitutioni debent eſſe conformia, non autem in reliquis. Sed haecce iſtorum hominum ſophiſmata accurate profligauit, vir celeberrimus, CHRISTIANVS THOMASIVS de *crimine bigamiae*, §. 41. *ſeqq.* add. B. IO. MVSAEI, *diſſertat. contra Lyſerum*, §. 18. & IO. DIECMANNVS in *breui examine contra eundem*, ac in *vindiciis iteratis*, §. 28. *ſeqq.* Nec alterum, quod propoſui, contemnendum eſt argumentum, ex *Matth.* XIX. 9. quippe quod ſi recte capiatur, inuicto robore pollet, cum, ſi adulterii reus eſt, qui vxore priori per iniuſtum diuortium dimiſſa, aliam ducit, non poſſit non eiusdem criminis reus eſſe, qui ſtante matrimonio cum priori, aliam ducit.

** Quid ad exempla patriarcharum reſpondendum ſit, iam oſtendimus ſupra ad *cap.* 2. §. 14. Prolixe hac de re etiam diſputatur in libro, cui titulus: *Veſperae Groninganae colloqu.* 10. *p.* 159. *ſeqq.* Sed calculum non ferunt, quae in medium adferuntur: praeſertim quod dicitur, vt vni viro vna mulier iungatur, non tam ad eſſe, quam ad bene eſſe coniugii ſpectare, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ad quae ex dictis fere reſponderi poteſt. Dubium autem alicui etiam mouere poſſet locus, 1 *Tim.* III, 2. vbi ab epiſcopo requiritur, quod debeat eſſe μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ. Videtur enim apoſtolus ſupponere, fuiſſe inter chriſtianos, qui plurium vxorum viri fuerint, ſeu polygami. Indeque nonnulli colligunt, cum eo tempore tum apud Iudaeos, tum apud ethnicos, polygamia adhuc in vſu fuerit, & haud dubio quidam ex vtrisque, qui polygami erant, ad chriſtianorum ſacra acceſſerint, quibus durum fuerit, reliquas praeter vnam, dimittere coniuges, polygamiam ſimultaneam in veteri & apoſtolica eccleſia fuiſſe toleratam. Nec conueniens ſatis videtur, ſi dicas, ad ipſam Iudaeorum & ethnicorum hic reſpici polygamiam; cum ſermo ſit de tali, qui conſtitui debeat epiſcopus, adeoque ſupponitur eſſe chriſtianus. Verum cum nec ex ſcriptura ſacra, nec antiquitate eccleſiaſtica, vllo idoneo documento comprobari queat, polygamiam ſimultaneam, in eccleſia primitiua chriſtiana fuiſſe toleratam, fruſtra id aſſeritur. Immo ſi fas eſſet hoc inde colligere, pari ratione ex eo, quod 1 *Tim.* V, 9. Paulus diaconiſſam vult eſſe ἑνὸς ἀνδρὸς γυναῖκα, colligere quis poſſet, toleratam olim apud chriſtianos fuiſſe polygamiam vnius feminae cum pluribus viris, quod nemo ſanae mentis dixerit. Alii itaque ad polygamiam ſucceſſiuam hic reſpici exiſtimant, ac ſi indignus epiſcopatu cenſeatur, qui ad ſecundas nuptias tranſierit. Sed merito hanc ſententiam profligauit ABR. CALOVIVS, ad *h. l.* perperamque ſupponitur, ac ſi ſucceſſiua, quam vocant, polygamia, vitium aliquod inuoluat, vt ob eam arceri quis ab epiſcopatu debeat, vt recte ad *h. l.* quoque obſeruat HENRICVS HAMMONDVS. Ipſe itaque HAMMONDVS in eam ingreditur ſententiam, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα hic vocari, qui per diuortium aliam vxorem non dimiſerit. Cum enim diuortia eo tempore, apud Iudaeos fuerint frequentiſſima, facile fieri potuiſſe, vt ad chriſtianam religionem accederet, qui more recepto, dimiſſa priori vxore, alteram duxerat. Per iniuſtum autem diuortium cum prioris matrimonii vinculum non eſſet ſolutum, eum reuera non vnius, ſed duarum aut plurium feminarum fuiſſe virum. Et tales quidem ab epiſcopatu hic arceri ab apoſtolo. Variae pro vltima hac ſententia pariter ac pro priori, quae toleratam in primitiua eccleſia polygamiam ſupponit, rationes, in medium afferuntur in libro antea laudato cuique titulus: *Veſperae Groninganae, colloqu.* 9. *p.* 127. *ſeqq.* Vbi de hocce dicto in vtramque diſputatur partem. Sed difficultates hic finguntur ſine neceſſitate. Dum enim μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα epiſcopum eſſe vult apoſtolus, polygamiam ſane ſimultaneam excludit: num autem ſequitur inde, inter chriſtianos fuiſſe πολυγάμους? Minime. Remouet enim ab epiſcopo ea vitia, a quibus ut omnes chriſtiani, ita maxime epiſcopi debebant eſſe alieni. Senſus itaque eſt, vnius feminae virum eſſe decet epiſcopum, non plurium, ut apud Iudaeos & ethnicos nonnulli eſſe ſolent: hoc enim vti nullum chriſtianum, ita multo minus epiſcopum decet. Sic & *ſobrium* eſſe debere epiſcopum docet, & ἀνεπίληπτον, num vero & reliqui chriſtiani tales eſſe non debebant? Falleretur,

ſi quis

ſi quis inde inferret, ab epiſcopo quidem, non autem a reliquis eo tempore hoc fuiſſe poſtulatum. Aliter ſe rem habere, ipſe nos apoſtolus docet, *Epheſ.* I, 4. V, 27. I *Theſſal.* V, 23. alibique. Exempla denique illorum, qui inter chriſtianos fuere polygami, noſtrae non obſtant ſententiae. De Valentiniano imperatore refert equidem SOCRATES, quod non tantum ipſe fuerit διγαμος, ſed legem etiam tulerit, qua bigamiam virilem permiſerit, *hiſtor. eccleſ. lib.* 4. *cap.* 26. Sed multis hodie ſuſpecta eſt haecce SOCRATIS narratio, immo non deſunt, qui eam palam fabulis, inanibusque commentis, annumerant. De Philippo contra magnanimo, Landgrauio Haſſiae res certa eſt, nec ignotum, quantam facti huius adprobatione inuidiam ſibi conflauerit Lutherus. Tantum vero abeſt, vt hinc colligi queat, generatim & promiſcue polygamiam virum beatum adprobaſſe, ut maſcule & cordate HVLDERICVM illum NEOBVLVM, qui occaſione hinc arrepta, libellum pro defenſione bigamiae edidit, refutarit. Satius interim feciſſet, ſi Landgrauii hocce factum non adprobaſſet, etſi in eo ſingulares plane concurrerent circumſtantiae. conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, in *hiſtoria Lutheraniſmi, lib.* 3. *ſect.* 21. §. 79. *p.* 277. 278.

X.

Sed id quoque inde ſequitur, coniunctionem iſtam vnius viri & vnius feminae debere eſſe perpetuam, adeoque diuortia, quibus vinculum matrimonii plane ſoluitur, extra caſum adulterii, eſſe illicita. *Matth. XIX, 4. ſeqq.* * Idem tamen de nonnullis cenſendum, quae adulterio aequipollent, vti malitioſa deſertio, cum per hanc aeque ac illud, ipſum fundamentum matrimonii velut euertatur, vnde & per eam, ſi modo omnia malitioſae deſertionis requiſita adſint, vinculum iſtud plane ſolui, & diuortio locum concedi, manifeſtum eſt.

* Matrimonia ſecundum primaeuam inſtitutionem debere eſſe perpetua & indiſſolubilia, diſerte docet ſeruator, *Matth.* XIX, 4. *ſeqq.* Vnde nefas eſſe dimittere vxorem, idem concludit, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, *ibid. v.* 9. vel vt *Matth.* V. 32. loquitur, παρεκτὸς λόγου πορνείας. De quorum ſeruatoris verborum ſenſu, cum non leuis inter eruditos ſit diſſenſio, non male nonnulli obſeruant, fuiſſe iam tum inter Ebraeorum magiſtros de cauſſis diuortii magnas controuerſias, easque occaſionem dediſſe quaeſtioni, quae *Matth.* XIX, 1. *ſeqq.* ſeruatori proponitur. Schammaeana namque ſchola contendebat, diuortium non niſi in cauſſa adulterii eſſe licitum; ſchola contra Hilleliana, ob quamuis cauſſam, ob quam mulier viro diſplicere poterat, ſi e. g. non bene morata aut modeſta eſſet, ſi eſculenta mariti nimia ſalſedine aut nimia toſtione male conficeret, &c. diuortium fieri poſſe, aſſerebat. Immo R. Akibha eousque progreſſus eſt, vt diceret, ſi quis videret mulierem vxore ſua formoſiorem, diuortii locum eſſe. Cum vero Moſes, vir diuinus, cauſſam diuortii *Deut.* XXIV, 1. per ערות דבר expreſſiſſet, circa vocis huius interpretationem in diuerſas iidem abierunt ſententias. Schammaeana namque ſchola per ערות דבר intelligebat *libidinem, laſciuiam, impudicitiam*, quae in hominibus coniugii vinculo adſtrictis, plerumque adulterii votum innuit, vel cum iuſta eius ſuſpicione coniuncta eſt. Hilleliana contra ſchola verba ערוּת דבר diuiſim exponenda cenſebat, ac ſi dictum eſſet או ערוה או דבר *aut turpitudinem aliquam, aut rem aliam foedam*, quod deinceps de motibus quibusuis inconcinnis, aut parum decoris, explicabant. Legere haec omnia licet in *tractatu Miſchnico Gittim, cap.* 9. add. IO. BVXTORFIVS, de *ſponſalibus & diuor-*

diuortiis, *p*. 89. *seqq* & IO. LIGHTFOOTVS, *hor. Ebraic.* in *Matth. cap. V*, 31. & *cap. XIX*, 3. Confirmat quoque eadem IO. SELDENVS, sed hoc tamen addit, vocem ערוה in vtriusque sectae, tum Schammaeanae, tum Hillelianae, sententiis, diffusiori significatione venire, vt multum discrepet ab ea turpitudinis notione, qua incestus, adulterium, ac cum vxore immunda coitus, in Leuitico designatur: quod pluribus demonstrare satagit, in *vxore Ebraica*, *lib*. 3. *cap*. 21. *p*. 351. *seqq*. Nec prorsus abnuo, modo simul concedatur, quae, saltem ex Schammaeanae scholae sententia, nomine ערוה veniebant, animum lasciuum & libidinosum indicare, nec procul a crimine adulterii abfuisse. Hoc enim ea ipsa, quae a SELDENO afferuntur, exempla, satis docent. Hic ergo cum controuersiae istius de diuortiis, eorumque caussa, apud Iudaeos eo tempore fuerit status, haud difficile fuerit, de responsione Christi ad quaestionem propositam, iudicare. Sunt equidem, qui eum prorsus ad mentem sententiamque scholae Schammaeanae, contra Hillelianam, pronunciasse, existimant. Sed, nisi me omnia fallunt, decisio Christi non prorsus cum sententia scholae Schammaeanae conuenit. Hanc enim τὸ ערות דבר paulo latius accepisse, vt impudiciciam equidem & libidinem, sed non praecise adulterium stricte sic dictum denotaret, antea diximus. Nec aliter sentire poterant, qui verbis Mosaicis stricte inhaerebant, quae rectius, quam Hillelianos, eos accepisse, nullum est dubium, etsi de adulterio stricte sic dicto ea non interpretarentur, de quo etiam non capienda sunt. Etenim, si de adulterio stricte sic dicto verba Mosis capiantur, commoda ratio reddi nequit, quo pacto lex haecce de repudio, *Deut. XXIV*, 1. cum altera, de adulterio capitaliter puniendo, *Deut. XXII*, 22. conciliari queat. Non equidem me fugit, quae vulgo hic afferri solent, sed, quod accuratius ea sustinere examen nequeant, certus sum. Seruator autem rem omnem ad primam reuocat institutionem, atque ostendit, omne matrimonium esse indissolubile, nisi ab alterutra parte aliquid committatur, quo vinculum eius prorsus dissoluatur. Et ita vnico velut ictu tum Schammaeanae, tum Hillelianae scholae placita, prosternit. Sed cum Schammaeani pro se haberent auctoritatem Mosis, *Deut. XXIV*, 1. ex illorum omnino mente profecta videtur exceptio, *Matth. XIX*, 7. *cur ergo Moses praecipit diuortii tabulam dari, vxoremque repudiari?* Quid ad haec Christus? non dicit, eos verba Mosis non recte allegare, aut eorum non tenere sensum, sed concedit potius, quod obiiciebant, asseritque, ad primam rem omnem exigendam institutionem. *Moses vtique*, inquit, *propter vestram pertinaciam vobis vxores vestras repudiare permisit*; ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὐ γέγονεν ὕτω. Quae cum ita sint, nullum est dubium, quin caussam diuortii arctius adhuc constrinxerit, quam schola Schammaeana, simulque palam est, vocem πορνείας non aliter, quam de adulterio, accipi posse, maximeque errare, qui eam aut latius extendunt, aut τῷ ערות דבר *Deut. XXIV*, 1. aequipollere putant. Neutrum enim horum admitti potest, vt ex dictis luculenter liquet. Et licet vox πορνεία ceteroquin generatim scortationem denotet, hic tamen ex argumenti, de quo sermo est, conditione patet, eam speciatim adulterium significare, quam vocis significationem & ceteroquin non adeo infrequentem esse, ipse non diffitetur IO. SELDENVS, quin ceteroquin multos hic sibi ipse disponit anfractus, in *vxore Ebraica*, *lib*. 3. *cap*. 23. *p*. 348. Ceterum rationem decisionis suae haud obscure in antecedentibus indicauerat seruator, ex integritate scilicet vinculi matrimonialis, desumendam. Hinc ad verba *Gen. II*, 24. & *adhaerebit vxori suae, fietque ex duobus vnum corpus*, prouocauit, addiditque: *itaque non sunt duo, sed unum corpus &c.* Eum scilicet in finem, vt ordine a Deo praescripto, soboles procreetur. Vnde a fine vinculum hocce matrimoniale aestimandum. Per adulterium itaque cum hocce penitus dissoluatur vinculum, tum diuortio locum concedi, manifestum est. Quod enim pontificii docent, per adulterium vinculum matrimoniale non solui, vt absonum est, & huic loco palam repugnat, ita eum saltem in finem ab illis est excogitatum, vt notio sacramenti, quam perperam matrimonio tribuunt, sibi constaret. Frustraque omnino praesidium in eo ponunt, quod verba: εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ non exceptiue, sed negatiue accipienda contendunt, ac si mens seruatoris esset, vxorem, quae

non fit adultera, hoc est, fidam & castam, non posse dimitti, de infida vero & adultera, nihil se velle dicere, ad vitandam inuidiam Pharisaeorum & populi. Palam enim est, nec ipsimet inficiari queunt, particulam εἰ μὴ esse exceptiuam, *Matth. XI*, 27. *XII*, 4. 39. *XIX*, 17 alibique. Omnem vero dubitandi rationem adimit locus parallelus, *Matth. V*, 32. vbi vox παρεκτὸς aliter, quam exceptiue, accipi nequit. conf. ABRAH. CALOVIVS, & IOAN. GEORGIVS DORSCHAEVS, ad *h. l.* Quae vero in ipso concilio Tridentino hac de re disputata sint, legi merentur apud PETRVM SVAVEM, in *histor. concil. Trid. lib.* 8. *p.* 869. *&* 879. Atque haec cum ita se habeant, caussam, cur ob adulterium vnius partis diuortium locum inueniat, esse, quod per illud matrimoniale dissoluatur vinculum, non est, quod dubitemus, per caussas adulterio aequipollentes, matrimonium iisdem dissolvi, locumque tum inuenire diuortia. Vbi enim eadem caussa, non potest non idem sequi effectus. Sed caussae eiusmodi esse debent, per quas matrimoniale vinculum penitus, & quidem per alterutrius partis culpam, dissoluatur. Eiusmodi est constans & pertinax debiti coniugalis denegatio, & desertio malitiosa. Per vtramque enim id, quod ad essentiam matrimonii pertinet, aeque destruitur, ac per adulterium. Et hinc rectius colligitur, ob malitiosam desertionem licitum esse matrimonium, quam ex 1 *Cor. VII*, 15. vbi apostolus nihil aliud dicit, quam, si vir infidelis coniugem fidelem ob religionis discrepantiam deserat, vel dimittat, id impediri non posse. Quod si vero in coniugio alterutri parti aliquid praeter ipsius culpam obtingat, quo matrimonii finis impediatur, morbus, v. g. aut impotentia, vel simile quid, diuortium locum non habet, cum hoc non aequipolleat adulterio, sed ceu infortunium patienti animo sit ferendum. At si iam ante matrimonium contractum pars altera eiusmodi vitio laborauerit, idque alteri parti non innotuerit, diuortio quidem opus non est, cum nullum reuera fuerit matrimonium, declaratione tamen magistratus, eiusmodi matrimonium nullum esse, nec adeo consistere posse. Praeterea, si alterutra pars delicto grauiori se obstringat, eoque alteram grauissime laedat, itidem, quamdiu directe matrimonii vinculum non laeditur, diuortium concedi nequit, sed sufficit punire partem, quae peccauit, & laesae partis securitati pro viribus consulere. Multo minus ob asperos durosque mores ad diuortium statim prouolandum, etsi hoc sibi persuaserit IO. MILTONVS, in summam imperantium auctoritatem, & in sequiorem sexum aeque iniurius, sed passim ideo refutatus ab aliis: de quo legi meretur PETRVS BAELIVS, in *dictionar. hist. & crit. voc. Miltonus.* Quae diximus hactenus, de totali, quod vocant, diuortio intelligenda, a quo discernitur *diuortium quoad thorum & mensam*, quod ad concordiam inter coniuges reducendam, vel alterius partis malitiam coërcendam, recte interdum a magistratu conceditur, modo id ea fiat ratione, ne parti innocenti incommodum aut detrimentum attrahatur. Ad specialia nunc non descendimus, cum ex hactenus dictis cuncta facile diiudicari queant. Interim conf. HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimonialis, &c. cap.* 17. *seqq.*

§. XI.

Non minus & id ex prima institutione intelligitur, euitandos esse gradus a Deo prohibitos. Namque, quod Deus in prima matrimonii institutione generatim constituit, diuersam esse debere carnem, quae deinceps vna fieri debeat per matrimonium, * id speciatim & vberius deinceps declarauit, explicando leges matrimoniales genti Israeliticae, *Leuit. XVIII. & XX.* Quod autem ratio absque reuelatione spectata, hanc probationem ignoret, prohibitionisque graduum, saltem collateralium, aut nullas, aut verosimiles

ſimiles ſaltem cauſſas adferre valeat, inde eſt, quod inſtituti huius indoles non aliunde nobis hodie, quam ex ſcriptura, conſtat.** Olim autem, priusquam litteris quidquam conſignatum fuit, per oralem propagationem, vt reliquae leges, ita & inſtituta diuina, omnibus gentibus innoteſcere potuerunt.

* conf. dicta ad §. 4.

** Vt de graduum, ratione conſanguinitatis & affinitatis, prohibitione, eo rectius conſtet, primo de lege ipſa, qua prohibitio iſta nititur, certi eſſe debemus. Fuerunt, qui lege naturali (abſoluta) prohibitionem iſtam inniti arbitrantes, ex ipſa naturae humanae conſideratione cauſſas inuenire voluerunt, cur eiusmodi coniunctiones pro illicitis habendae ſint. Sed recte hac de re pronuntiauit HVGO GROTIVS: *cauſſas certas, & naturales, cur talia coniugia, ita, vt legibus aut moribus vetantur, illicita ſint, aſſignare qui voluerit, experiendo diſcet, quam id ſit difficile, immo praeſtari non poſſit:* de *iur. bell. & pac. lib. 2. cap.* 5. §. 12. Cauſſam ſane, quam PLVTARCHVS attulit, *quaeſtion. Rom. qu.* 107. & AVGVSTINVS, de *ciu. Dei, lib.* 15. *cap.* 16. de latius ſpargendis amicitiis per diffuſas affinitates tanti ponderis non eſſe, idem GROTIVS *l. c.* iudicat, vt, quod contra fiat, irritum aut illicitum cenſeri debeat. Neque enim, inquit, quod minus vtile eſt, ſtatim & illicitum eſt. Alii itaque, vt ex omnibus facilius ſe expedirent difficultatibus, gradus aſcendentium & deſcendentium, a collateralibus, diſtinguendos exiſtimarunt. Concedunt itaque, gradus collateralium iuri naturae non repugnare, cui tamen omnino aduerſentur coniunctiones aſcendentium & deſcendentium. Vltimum vero vt probent, varias adferunt rationes. Nonnulli namque ipſos adfectus humanos a tali commixtione abhorrere, contendunt, ita quidem, vt omnes, qui per prauam educationem aut vitioſum habitum non ſunt corrupti, in ipſis ſenſibus deprehendant aliquid tali commixtioni repugnans; conf. GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 5. §. 12. *n.* 5. Alii ad pudorem prouocant, qui inſigniter intendatur aduerſus illas perſonas, quibus natura reuerentiam quandam debemus. vid. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. natur. & gent. lib.* 6. *cap.* 1. §. 32. Alii obligationum vrgent confuſionem, quia nec maritus, qui ſuperior eſt lege matrimoniali, eam reuerentiam poteſt praeſtare matri, quam natura exigit, nec patri filia. vid. GROTIVS, *l. c.* §. 12. *n.* 2. add. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *inſtit. iur. natur. & gent. lib.* 2. *cap.* 5. *qu.* 20. Non equidem deſunt, quae hiſce rationibus iterum opponantur ab aliis, vt videre licet apud CHRISTIANVM THOMASIVM, *iurisprud. diuin. lib.* 3. *cap.* 2. § 222. *ſeqq.* Sed turſus non deſunt, quae hiſce iterum reponi poſſent. Vnde veroſimilior illorum eſt ſententia, qui, ipſam ab eiusmodi commixtionibus abhorrere naturam, contendunt, easque adeo illicitas eſſe, ratio inde quodammodo intelligit. conf. quae ex MAIMONIDIS *More Neuochim, lib.* 3. *cap.* 49. obſeruat IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib.* 5. *cap.* 10. *p.* 618. Quidquid tandem huius ſit, de ratione vt multum ſimus ſolliciti, neceſſe non eſt, cum ſcriptura aperte tradat, quae fugere, quaeue adprobare debeamus. Ex ea conſtat, iuxta primaeuam matrimonii inſtitutionem, certos gradus eſſe prohibitos, & ne ignoraremus, quinam iſti ſint, diſerte explicantur, *Leuit.* XVIII. & XX. Inde etiam conſtat, leges iſtas de gradibus prohibitis eſſe vniuerſales, omnesque omnino homines obligare. Idque ex ipſa matrimonii inſtitutione, quae ad omnes homines pertinet, patet. Sed ex *Leuit.* quoque *cap.* XVIII. vbi iſtae leges indicantur, quoniam Deus gentilibus poenas grauiſſimas ob earum migrationem, comminatur. Quibus ergo legibus tum Iſraelitae, tum gentiles obligantur, illae ſunt vniuerſales. Nec audiendi ſunt, qui quasdam leges vniuerſales, quasdam particulares eſſe volunt. Obſtat enim inter alia, quod *verſ.* 27. dicatur, Cananaeos, ob omnium iſtarum legum violationem puniendos eſſe. Sunt porro, qui leges iſtas pro poſitiuis vniuerſalibus habent, cui & ego olim adſtipulatus ſum ſententiae, a qua tamen cur diſceſſe-

discesserint, supra dictum, *cap.* 1. §. 10. 11. Superest igitur, vt concludamus, leges istas esse vniuersales hypotheticas, quae institutum aliquod diuinum scilicet matrimonium, supponunt. conf. quae supra diximus, *cap.* 2. §. 43. & 45. Vnde & sequitur, etsi leges istae vniuersales sint, omnesque homines, nemine excepto, obligent, posse tamen Deum aliquando matrimonia his contraria, modo naturalem quandam trupitudinem non inuoluant, tolerare: quod & in veteri testamento subinde factum esse, exempla varia testantur. Lucem hic iterum dabunt, quae supra *cap.* 2. *ad* §. 14. diximus.

§. XII.

Vt autem, quae de gradibus prohibitis, *Leuit. XVIII. & XX.* dicuntur, recte intelligantur, obseruandum, quod per coniunctionem in istis legibus, non tantum matrimonialis, sed & fornicaria significetur, vt vel ex phrasi, *reuelare turpitudinem*, patet.* Deinde, quod in istis legibus locum etiam habeat interpretatio extensiua, si ratio a Deo addita hoc requirat.** Ratio autem, quam Deus addidit, est, *proximitas sanguinis.**** Ergo sequitur, quod leges istae ad gradus ibi non expressos, in quibus tamen eadem est sanguinis proximitas, ac in iis, qui ibi expressi sunt, omnino extendendae sint.

* Patet idem quoque ex variis scripturae locis, *Gen. XXXV*, 22. collat. cum *cap. XLIX*, 4. 2 *Sam. XIII*, 14. *Amos II*, 7. alibique.

** An in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII. & XX.* commemoratis, tantum personae ibi expressae, an autem etiam reliquae iisdem gradibus a se inuicem distantes, prohibeantur? acriter inter se disputant viri eruditi. Priori sententiae praeter Iudaeos, & pontificios quosdam, nonnulli quoque ex nostrae ecclesiae doctoribus adstipulantur. Immo ipsius B. LVTHERI haec olim fuit sententia, in libro, de *vita coniugali, tom.* 2. *Altenburg. p.* 210. *seqq.* vt & aliorum quorundam theologorum, illi coaetaneorum, quod pluribus euincit HIERONYMVS BRVCKNERVS, *in decisionibus iur. matrimon. controuersi, cap.* 5. §. 1. *seqq.* qui tamen simul obseruat, contrariam sententiam plerisque deinceps nostrae ecclesiae theologis & iureconsultis arrisisse. Nec profecto immerito, cum rationibus euidentissimis euinci queat, de personis etiam ibi non expressis, sed iisdem gradibus a se inuicem distantibus, hasce leges intelligendas esse. Primam praecipuamque iam indicaui, quae in *vers.* 6. *cap. XVIII. Leuit.* aperte continetur. Verba haec sunt: *Vir vir*, i. e. *nemo quisquam, ad carnem carnis suae*, id est, *ad propinquum vel propinquam carnis suae adpropinquet, ad retegendam nuditatem.* Vbi per *carnem carnis*, consanguinitas describitur. Neque tamen quaelibet consanguinitas hac locutione denotatur, sed consanguinitas proxima, vt caro carnis meae sit, & dicatur, qui vel quae consanguinitate me proxime attingit, siue in linea recta, siue collaterali. Magnopere ergo errarunt (quod velut in transitu notamus) Romani pontifices, qui de quacunque consanguinitate legem hanc acceperunt, & coniugia in septimum vsque gradum consanguinitatis, prohibuerunt. Quamuis autem hocce fundamentum generale vi verborum pertineat ad personas consanguinitate sibi coniunctas, idem tamen ad personas affinitate sibi coniunctas, recte transferri, vel exempla ab ipso Mose subiuncta docent. Sic *v.* 8. prohibetur, ne priuignus cum nouerca ineat matrimonium, quod eodem affinitatis gradu hae sibi inuicem coniunctae sint, quo filius & mater, ratione consanguinitatis. Quaecunque ergo personae, siue ratione consanguinitatis, siue ratione affinitatis, ita coniunctae sunt, vt altera ad alteram se habeat, vt caro suae carnis, eae iure diuino prohibitae censentur, siue exprimantur in legibus specialibus, siue non

expri-

exprimantur. Deinde, idem ex eo quoque probari poteſt, quod ipſa naturalis aequitas hoc poſtulet, vt, vbi eadem ratio, ibi eadem quoque ſit legis diſpoſitio. Aut enim rationem Deus habuit, cur certos gradus prohiberet, aut non habuit. Poſterius adſeri nequit, cum & ſapientiae diuinae hoc repugnet, & ex dictis contrarium conſtet. Prius ergo ſi adſumas, omnes perſonas in eodem gradu diſtantes prohiberi, neceſſe eſt, cum iniquum eſſet, quaſdam perſonas prohibere, & alias, quarum quoad conſanguinitatem & affinitatem eadem prorſus eſt ratio, non prohibere. Denique, & ex abſurdo, quod ex ſententia contraria fluit, idem euinci poteſt. Si enim perſonae, quarum in legibus iſtis matrimonialibus expreſſe mentio iniicitur, tantum matrimonium iuire prohibentur, non item reliquae, quae eadem ratione a ſe inuicem diſtant, ſequetur, quaſdam nuptias licitas eſſe, quae tamen omnium fere conſenſu tanquam illicitae damnantur. Non enim nefas eſſet, ſi nepos in matrimonium duceret auiam, & auus proneptem. Harum enim perſonarum expreſſe mentio in iſtis legibus non iniicitur. Ad rationes, quae in contrarium adferri ſolent, ſolide & accurate more ſuo reſpondet IO. MVSAEVS, in *commentatione de conſanguinitate & affinitate, in cap. XVIII. Leuit.* a V.C. IMMANVELE PROBLAEO edita, *p.* 55. *ſeqq.* conf. & MARTINVS CHEMNITIVS, *locor. theol. part.* 3. *loc. de coniugio*, *p.* 207. *ſeqq.* Cum ergo plana atque euidentia hic cuncta eſſe videantur, miror, quod vir ſubacti & conſummati iudicii, B. PHIL. IAC. SPENERVS, ſcrupulos hic ſibi formauerit, cur noſtram ſententiam, quae & apud pleroſque recepta eſt, non extra omnem dubitationis aleam poſitam eſſe, exiſtimauerit, in *reſponſis theologicis latinis*, *part.* 2. *cap.* 4. *p.* 105.

*** Praecipua haec eſt ratio, atque primaria, a Deo ipſo indicata, vti demonſtrauimus. Accedere tamen potuerunt aliae rationes: ad minimum ſingularem eiuſmodi legum ad plurima euitanda incommoda eſſe vtilitatem, certum eſt. Huc illud refero, quod iam ab Ebraeis, ſpeciatim MOSE MAIMONIDE, in *More Neuochim*, *lib.* 3. *cap.* 49. aliiſque, obſeruatum eſt, prohibitiones iſtas hocce quoque ſecum inter alia traxiſſe commodum, ne quarundam perſonarum conuictus quotidianus, & inobſeruatus, qualis conſanguinitate aut affinitate iunctarum haud raro eſſe ſolet, ſtupris & adulteriis occaſionem daret, ſi amores tales nuptiis poſſent conglutinari. add. IO. SELDENVS, de *iur. natur. & gent. iuxta diſciplin. Ebraeor. lib.* 5. *cap.* 10. *p.* 618.

§. XIII.

Reliqua expediri facili negotio poſſunt, ſi ſequentes obſeruemus regulas: in linea recta aſcendente, & deſcendente, coniugium iure diuino prohibetur in infinitum; * in linea collaterali aequali, nuptiae tantum ſunt prohibitae, inter fratres & ſorores; ** in linea collaterali inaequali nuptiae tantum ſunt prohibitae inter eas perſonas, quae ſibi parentum & liberorum loco ſunt, etiam ex vno latere in infinitum; *** quaecunque perſonae vni coniugum interdictae ſunt, ratione conſanguinitatis, illae etiam alteri interdictae ſunt, ratione affinitatis. *

* Verba legis diuinae aperta ſunt, *Leuit. XVIII*, 7. *nuditatem patris tui, & nuditatem matris tuae non reuelato &c.* Cum vero & alias patris nomine & auus, & proauus, & abauus veniat, ſicut & matris, auia, proauia, &c. res ipſa docet, quod ſimul prohibeantur nuptiae inter nepotem & auiam, item inter neptem & auum, proneptem & proauum, & ſic porro. Accedit, quod deinceps *verſ.* 10. diſerte nuptiae inter auum & neptem, ex filio aut filia, prohibeantur, idque ideo, quod facilius hicce caſus euenire poterat, quam reliqui: vnde, licet omnes coniunctiones inter aſcendentes & deſcendentes ſint illicitae, huncce tamen caſum ſpeciatim & determinate deſignare Deus voluit.

** Ita enim legislator loquitur v. 9. *Nuditatem fororis tuae, filiae patris tui, aut filiae matris tuae, natae domi, aut natae foris, ne retegito nuditatem earum.* Vbi quidem nonnulli prohiberi putant, primo nuptias inter fratrem & fororem germanam, hoc est, inter fratrem & fororem ex eodem patre & eadem matre natam, deinde, inter fratrem & fororem agnatam, id est, inter fratrem & fororem, ex eodem quidem patre, fed non & eadem matre, & denique inter fratrem & fororem vterinam, hoc eft, ex eadem matre quidem, fed non eodem patre. Sed omni fundamento haec destituitur fententia, & verbis textus aperte repugnat. Per fororem enim, *filiam patris*, intelligitur, quae eundem cum fratre patrem, fed non eandem matrem, agnofcit: per fororem autem, *filiam matris*, quae eandem matrem, fed non eundem habet patrem, quamue *vterinam*, vocare folent. Cum vero additur: *natae domi aut natae foris*, fenfus eft, fiue fit *proles domeftica*, filia, quae eft nata ex muliere quapiam, poftquam ea domum a filiae patre ducta eft, fiue *externa*, ante contractas nuptias nata, feu fpuria. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Quod fi regeras, ita matrimonia liberorum, qui eundem patrem & matrem habent, non prohiberi: refponderi poteft, hoc per confequentiam recte ex hacce lege colligi. Si enim prohibitae funt coniunctiones liberorum, qui aut patrem faltem, aut matrem communem habent, multo magis illorum prohibitae cenfendae funt, qui eundem patrem, eandemque agnofcunt matrem. Conftat ergo, iure diuino in linea collaterali aequali, nuptias tantum prohiberi in gradu primo. Secundi aut vlterioris gradus exemplum hic non occurrit: vnde eodem iure extra controuerfiam licitae funt, *nuptiae confobrinorum*. De *matrimonio compriuignorum* disputari folet. SAMVEL namque BOHLIVS, theologus Roftochienfis, vir ob alia quoque ingenii monumenta haud obfcuri nominis, in *tractatu contra matrimonium compriuignorum*, anno MDCXXXVII. edito, illicitas effe eiusmodi nuptias, contendit: cui anno fequenti tractatum pro matrimonio compriuignorum, oppofuit IO. COTHMANNVS, eiusdem academiae theologus. Fuerunt deinceps & alii, fed pauciores, qui BOHLII fententiam adprobarent, quos inter etiam eft vir illuftris, CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib.* 3. *cap.* 3. §. 151. *feqq.* Exiftimabat autem BOHLIVS, matrimonium inter compriuignos, fi nouus frater aut noua foror non fuperueniat, locum habere, fed fi pater ex nouerca fufceperit prolem, tum compriuignis nefas effe, inter fe inire matrimonium. Cuius quidem fententiae fuae praefidium maxime collocauit in *verf.* 11. *cap. XVIII. Leuit.* quem ita interpretatur: *Nuditatem filiae vxoris patris tui*, id eft, *nouercae tuae, parientis patri tuo, ne retegito.* Exiftimauit namque, vocem מולדת actiue reddendam, *parientis*: & nifi hicce verficuli huius fenfus effet, non poffe commodiorem inueniri, quia matrimonium inter fratrem & fororem, tum germanam, tum confanguineam, pariter, ac vterinam, iam *verf* 9. prohibitum fuerit. Verum, quod ad prius attinet, fruftra afferit vocem מולדת actiue, & quidem per *parientis* reddendam. Repugnat enim vfus fcripturae facrae. Repugnant interpretes vetuftiffimi. Namque 70. interpretes τὸ מולדת אביך reddunt: ὁμοπατρία ἀδελφή: vulgatus: *quam peperit patri tuo*: ONKELOS: דילידא מן אביך *quae eft nata ex patre tuo.* add. IO CLERICVS, ad *h. l.* Nec abfonum, legis prioris partem hic repeti, cum cauffae grauiffimae Deo effe potuerint, cur repetitione illa Ifraelitis legis huius obferuantiam eo magis iniungendam effe, exiftimauerit. conf. B. IO. MVSAEVS, de *confanguinitate & affinitate, p.* 17. *feqq.* & HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decifionibus iuris matrimonialis controuerfi, cap.* 9.

*** Conftat hoc ex *Leuit. XVIII*, 12. 13. 14. vbi nuptiae cum amita, matertera, & patruo, fiue fecundus confanguinitatis gradus lineae collateralis inaequalis, diferte prohibentur. Cumque nomen patris & matris hic generatim pro quibusuis afcendentibus accipiatur, prohibitionem hanc in infinitum procedere, manifeftum eft. In errore itaque verfantur, qui nuptias nepotum aut neptum fratris, cum aui & auiae fororibus & fratribus, minime prohibitas cenfent. Magis adhuc errant, qui nuptias inter auunculum & fororis filiam, tanquam licitas, defendunt, quod in confilio quodam fecit HERMANNVS CONRINGIVS, & theologi Helmftadienfes, apud HIERONYMVM BRVCKNERVM, in *decifionibus iuris matrimo-*

matrimonialis controuersi, cap. 5. p. 290. seqq. Sed falso nituntur fundamento, ac si in legibus matrimonialibus, *Leuit. XVIII.* non gradus, sed tantum personae prohibitae essent, quem errorem supra prolixe profligauimus.

• Planissime hoc constat ex legibus illis, *Leuit. XVIII.* allatis, in quibus iidem gradus non tantum ratione consanguinitatis, sed & ratione affinitatis, prohibentur. Sic in linea recta affinitatis, nuptiae prohibentur in infinitum. Hinc *vers.* 8. coniugium cum nouerca, & *vers.* 15. cum nuru, & *vers.* 17. cum priuigna, & priuigni aut priuignae filia, prohibetur. Eadem hic etiam adfertur prohibitionis ratio, quae in gradibus consanguinitatis. Cumque supra demonstratum sit, in linea recta gradus prohibitos esse in infinitum, id de gradibus affinitatis pariter est intelligendum. Sequitur inde porro, in linea collaterali aequali iure diuino a nuptiis prohiberi affines in gradu primo. Idque diserte innuit legislator *Leuit. cap. XVIII. v.* 16. vbi matrimonium cum defuncti fratris vidua diserte prohibetur. Disputatum quidem hac de re acriter fuit, cum Henricus VIII. Angliae rex, fratris sui Arthuri mortui vxorem sibi iungeret, sed deinceps eam repudiaret, ac si conscientiae ratio eiusmodi matrimonium diutius non perferret. Quemadmodum vero palam est, regem istum prauis & impuris suis cupiditatibus conscientiam obtendisse, ita vanus & irritus, immo ludicrus illorum omnium labor fuit, qui conscientiae eius adferre medelam voluerunt. Interim memoratu dignum, LVTHERVM, PHILIPPVM MELANCHTHONEM, aliosque, cum schola Louaniensi existimasse, matrimonium cum fratris vidua non fuisse illicitum. Legi merentur, quae hac de re collegit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionibus iuris matrimon. controuersi, cap. 5. p. 281. seqq.* Sed supponunt isti, ac si leges istae matrimoniales non sint vniuersales: quod cum luculenter supra demonstratum sit, illorum nos non morabuntur pronuntiata. Celebrior adhuc est quaestio, de matrimonio cum defunctae vxoris sorore. Saepius enim in nostra quoque ecclesia acriter hac de re disceptatum est. Primo quidem circa medium seculi decimi septimi, inter CHRISTOPHORVM IOACHIMVM BVCHHOLZIVM, iureconsultum Rintelensem, & MICHAELEM HAVEMANNVM, antistitem generalem in ducatu Bremensi & Verdensi quocum praeter alios AEGIDIVS STRAVCHIVS fecit, theologus ille nostrae ecclesiae celeberrimus, qui eidem certamini implicatus fuit. Occasionem certamini praebuit matrimonium Augusti, Ducis Holsatiae, cum duabus sororibus germanis successiue initum. Renouata deinceps eadem est controuersia in caussa Alberti Ernesti, Oettingensis, & Eberhardinae Catharinae Würtenbergensis principum, variisque theologorum ac iureconsultorum consultationibus, informationibus, consiliis, responsis, disceptata fuit. Scripta tum in hoc, tum in priori casu, vtrinque edita, recenset HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *decisionib. iur. matrimon. controu. ca. 8. p. 345.* Sed nostra quoque aetate eadem recruduit concertatio, eum theologus quidam duas successiue in matrimonium duxisset sorores, vt ex scripto deinceps allegando constabit. Et negandum non est, esse non tantum inter iureconsultos, sed & theologos magni nominis viros, qui eiusmodi nuptias illicitas non esse autumant, quibus quodammodo accedit B. PHIL IACOBVS SPENERVS, sed ita, vt, si de matrimonio contrahendo agatur, id neutiquam admittendum censeat, quod si vero de illis, qui istud iam contraxerunt, in ecclesiam recipiendis, adeoque de tali matrimonio tolerando, hoc illis non posse denegari, existimet, in *responsis theolog. latinis part. 2 cap. 1. p. 101. seqq.* Potuitque eo facilius vir beatus in mitiorem hic quodammodo concedere partem, quod sententiam illorum, qui *Leuit. XVIII.* non personas tantum, sed gradus prohiberi censent, non omni prorsus carere dubio existimet, vt supra indicauimus. At nobis cum hoc exploratum sit, & rationibus luculentissimis supra euictum, gradus etiam, non tantum personas, ibi prohiberi, sentire aliter non possumus, quam iure diuino illicitum esse eiusmodi matrimonium. Obstare quidem videtur *vers.* 18. in quo, dum prohibetur, ne quis vxore viua sororem eius superinducat, tacite simul concedi videtur, posse hoc fieri ea mortua. Hinc in varias circa horum verborum interpretationem viri docti iuere sententias. Cumque vox *soror* sit ambigua, adeo vt ea etiam quaeuis consanguinea, affinis, aut popularis significetur, fuerunt, qui polygamiam hic prohiberi, censuerunt, sine vlla ratione a propria & genuina vocis significatione discedentes, nec satis secum

 reputan-

reputantes, quod constans & perpetua Ebraeorum consuetudo huic interpretationi repugnet. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.* Alii aliter hasce difficultates soluunt: legique cumprimis merentur, quae hac de re adfert B. IO. MVSAEVS, de *consanguinit. & affinit. p.* 29. *seqq.* Mihi omnia satis plana esse videntur, si hancce legem non pro prohibitiua, sed pro concessiua habeamus. Matrimonium cum duabus sororibus, etiam successiue ducendis, ceu primae institutioni diuinae, & fundamento legum matrimonialium, antea indicato, aduersum, omnino prohibendum erat. Quia vero Deus videbat, tum ob consuetudinem receptam, tum ob exemplum Iacobi patriarchae, difficulter adduci posse Israelitas, vt prorsus ab eiusmodi matrimoniis se abstinerent, διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν illis hoc equidem concessit, sed ea conditione, ne simul duas sorores ducerent. Inde vero non magis sequitur, hodie quoque eiusmodi matrimonium esse licitum, quam si quis ex eo, quod polygamiam in gente Israelitica tolerauit, concludere velit, hanc quoque hodie esse licitam, aut licita esse diuortia ob easdem caussas, ob quas Ebraeis Deus ea concessit. Et eodem modo in gente Israelitica se habebat ius leuiratus. Sane, vt vxor duobus successiue fratribus nuberet, erat contra fundamentum legum matrimonialium, & diserte prohibetur, *Leuit. XVIII,* 16. Interim si prior frater sine prole discessisset, non tantum Deus permisit, sed lege lata confirmauit eiusmodi matrimonium, *Deut. XXV,* 9. Scilicet, ob inueteratam consuetudinem, hoc indulgendum erat genti Israeliticae. Sed rem omnem accuratissime discussit, & quod matrimonium cum defunctae vxoris sorore iure diuino illicitum sit, solidissime comprobauit, refutatis etiam dissentientium argumentis, FRIDERICVS ERNESTVS KETTNERVS, vir clarissimus, in scripto Germanico, de hacce controuersia, MDCCVII. edito. Denique & hocce ex nostris fundamentis sequitur, in linea collaterali inaequali, iure diuino coniugia affinium prohiberi in gradu secundo. Sic *Leuit. XVIII,* 14. XX, 20. coniugium cum vxore patrui, vel auunculi, prohibetur. Prohibita itaque sunt matrimonia, quae eundem respectum habent. Quae & hic in contrarium adferuntur, ex dictis diiudicari possunt.

§. XIV.

Sed vt reliqua persequamur, ex prima institutione matrimonii eiusque fine etiam fluit, non alias ob caussas, quam ob quas Deus matrimonium instituit, illud quoque ineundum esse, non voluptatis caussa, * aut ad acquirendas opes, sed vt in vitae sanctitate permaneamus, & iuxta ordinem diuinum, procreatis liberis, genus hominum propagemus; conf. *Tob. VIII,* 5. 9.

* Hoc si obseruarent homines, plerisque quaestionibus & controuersiis matrimonialibus supersedere possemus. Sic, qui in gradibus prohibitis matrimonia inire cupiunt, vix alia caussa ad hoc inducuntur, quam vt cupiditatibus suis prauis satisfaciant. Si quis in coniuge nihil aliud, quam virtutem, spectaret, extra familiam suam, aut cognationem, facile inueniret, quam sibi iungeret. Et ita in reliquis se res habet.

§. XV.

Iuxta hactenus dicta matrimonium definiri potest, quod sit legitima,* & indissolubilis, ** sed inaequalis *** coniunctio vnius viri & vnius feminae, * mandato & praescripto Numinis facta, ** ad procreandam sobolem, vt simul imago arctissimae vnionis inter Deum & hominem in ea reluceat, & vita sancte & caste transigatur. ***

* Hoc

* hoc eſt, illorum, quibus gradus prohibiti non obſtant, §. 11. 12. 13.
** §. 10.
*** §. 6.
* §. 9.
** §. 3. 4. 8.
*** §. 4. 6.

§. XVI.

Ceterum coniunctio iſta matrimonialis fit per vtriusque partis conſenſum. Vnde conſenſum, non concubitum matrimonium facere, vulgo dicitur. * Eſtque executio matrimonii, vel pacti matrimonialis, ab ipſo matrimonio, diſtinguenda. Atque hinc facile intelligitur, quid de ſponſalibus ſit ſentiendum.

* Intelligenda haec ſunt de matrimonio ſecundum leges diuinas vniuerſales ſpectato. Secundum leges enim eccleſiaſticas alia adhuc, vt matrimonium abſoluatur, requiruntur: adeo vt ſecundum eas per ſponſalia matrimonium inchoetur, per nuptias autem conſummetur. Vnde & alii nuptiarum ſunt effectus, quam ſponſalium, vt deinceps §. 21. 22. dicetur. add. B. SAMVEL STRYKIVS ad *Brunnem. ius eccleſ. ad lib. 2. cap. 16. §. 2. p. 574.*

§. XVII.

Solent ea diuidi, *in ſponſalia de praeſenti, & ſponſalia de futuro.* Poſteriora ita a nonnullis intelliguntur, quod ſint promisſiones matrimoniales, quae vel expresſis verbis, vel ex natura perſonarum, continent conditionem. * Circa ſponſalia autem conditionata eadem fere locum habent, quae alias de pactis conditionatis prolixe moneri ſolent.**

* Ita hanc diſtinctionem explicat IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccleſiaſt. lib. 2. cap. 16. §. 2.* Petita cereroquin eſt ex iure canonico, vbi ſponſalia de praeſenti vocantur, quae fiunt per verba de praeſenti, e. g. *ego te accipio in meam,* ſcilicet vxorem; ſponſalia autem de futuro, quae fiunt per verba futuri temporis, e. g. *ego te accipiam in meam.* Diſcrimen praeterea inter ſponſalia de praeſenti, & de futuro, hocce conſtituunt Romanenſes, quod in his, non vero in illis, poenitentiae locus ſit. Sed merito hanc diſtinctionem, hoc ſaltem ſenſu acceptam, ceu vanam, & inutilem, explodit HIERONYMVS BRVCKNERVS, in *deciſionibus iur. matrimon. controuerſ. cap. 1. §. 2. ſeqq.*

** Scilicet, firma ſunt, & obligant, ſi conditio fuerit adimpleta. Hoc autem de conditione, quae nec turpis, nec impoſſibilis ſit, intelligendum. Quanquam, quod ad conditionem turpem attinet, diſpiciendum, an aliquid, quod naturae & fini matrimonii repugnet, inuoluat. Si enim hoc ſit, obligatio ceſſat; quod ſi vero non ſit, ſponſalia omnino valida ſunt, etſi peccato ſe obſtrinxerit, qui eiusmodi conditionem adiecit, aut in eam conſenſit, aut omnino adimpleuit. vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, in *theologia conſcientiaria, loc. de coniug. caſ. 6. p. 307. ſeqq.*

§. XVIII.

Habent ſponſalia cum aliis pactis hoc commune, quod conſenſus liber eſſe debeat; nec qua intellectum, aut qua voluntatem, impeditus. Vnde facile diiudicari poteſt, quid de ſponſalibus, ab ebriis, aut per

 errorem

errorem, aut coactionem, initis, censendum. Eodem enim fere modo hic res se habet, ac in pactis aliis. * Patet etiam sponsalia, ab iis, qui nondum sunt sui iuris, inita, irrita esse. Vnde & quousque consensus parentum, ad sponsalia necessarius sit, intelligitur. **

* conf. quae hac de re supra dicta, ad *sect.* 4. *huius capitis* §. 12. Sic, si error fuerit in iis, quae ad ipsam matrimonii essentiam, ex fine eius primario aestimandam, pertinent, irrita sunt sponsalia. Pari ratione metus talis, qui libertatem consentiendi adimit, eadem irrita reddit. Nec valida sunt, quae ab hominibus, ob ebrietatem, aliasue caussas, rationis vsu destitutis ineuntur. Nullus enim ibi est consensus. Possunt hinc & aliae quaestiones diiudicari. Sic, si quis successiue bina contraxerit sponsalia, quaeritur, quaenam sint praeferenda? Priora, si vtraque eiusdem sint conditionis, praeferenda, res ipsa & natura pactorum docet. Qui enim per priora sponsalia se obstrinxit, non amplius habet potestatem paciscendi super matrimonium cum alia. Quod si vero priora fuerint clandestina, posteriora publica, aut priora alio quodam defectu, ad matrimonii essentiam spectante, laborent, tum posteriora erunt praeferenda. Idem dicendum, si posteriora per nuptias sint consummata. Matrimonium enim perfectum & consummatum praeferendum est sponsalibus. Si copula carnalis ad posteriora absque benedictione sacerdotali accesserit, priora adhuc valida sunt, si ceteroquin rite se habeant. Per eiusmodi delictum enim vinculum sponsalium non dirimitur, si pars innocens id integrum esse velit, aeque ac in matrimonio consummato se res habet.

** Dicetur hac de re infra, ad §. 30.

§. XIX.

In eo vero sponsalia a pactis reliquis differunt, quod mutuo dissensu, nulla accedente caussa alia, dissolui nequeant. Voluit enim Deus coniunctionem matrimonialem esse indissolubilem. * Caussae autem; ob quas sponsalia dissolui possunt, ita comparatae esse debent, vt ipsa matrimonii essentia per eas quodammodo euertatur. Quorsum cum primis referimus, si sponsa cum altero concumbat, quippe quo ipso adulterii rea ** redditur. Quod identidem de sponso est intelligendum.

* Iuxta ea, quae dicta sunt supra, §. 10.

** Saltem grauius est delictum, quam simplex scortatio, cum fides matrimonialis, per sponsalia data, per illud violetur. Quidquid huius sit, quod sponsalia tum dissolui queant, si pars innocens velit, res ipsa docet, omnique prorsus caret dubio.

§. XX.

Etsi autem consensus faciat matrimonium, concubitus tamen, ceu executio consensus, id efficit, vt de matrimonio consummato, in quibusdam aliter pronuntiandum sit, quam de matrimonio per sponsalia inchoato. Tum enim iam facti sunt caro vna. Hinc ob eas caussas, ob quas rescindere licet sponsalia, non aeque licet rescindere matrimonium consummatum; saltem durum multisque hoc obnoxium est difficultatibus. * Sic & affinitatis respectus, & hinc orta graduum prohibitio, ante matrimonium consummatum, locum non habet. **

* Quae

* Quae inter personas quarum ob consanguinitatem aut affinitatem prohibita sunt matrimonia, ineuntur sponsalia, irrita sunt, adeoque recte dissoluuntur. At si iam matrimonium sit consummatum, maior oritur difficultas. Plerique hic gradus distinguendos censent, ita quidem, vt dissoluenda sint matrimonia, etiam consummata, cum Deus ipse poenam peculiarem statuit in eos, qui contra leges matrimoniales, hunc aut illum gradum prohibentes, nuptias iniuerunt: at matrimonia ea, quae Deus ipse tolerauit, etsi in certis gradibus prohibitis contracta, si consummata fuerint, non esse dissoluenda. vid. BECHMANNI, *theolog. conscient. loc. de coniug. cas.* 23 *p.* 321. *seqq.* Sic & sponsalia, deficiente consensu parentum, ab iis, qui sub patria potestate constituti sunt, inita, citra omnem controuersiam sunt irrita. At si matrimonium consummatum fuerit, ob parentum dissensum illud dissoluere durum nimis multis videtur. Fateor tamen, haec omnia ita comparata esse, vt non desint iustae dubitandi rationes, speciatim, annon fauor, vt loquuntur, matrimonii, hic interdum vltra, quam par est, extendatur. Pontificiorum hic, non est, vt nos morentur placita, qui, fundamenti loco ponentes, matrimonium esse sacramentum, non possunt non in eiusmodi abire sententias, quae apud eos, qui rectiora edocti sunt, locum non inueniunt.

** Nondum enim reuera sponsus & sponsa sunt vna caro. Atque hinc itidem ad varias respondere licet quaestiones, speciatim ad illam: an sponsae ante matrimonium consummatum defunctae, sororem, in matrimonium ducere liceat? Licet enim omnino, cum sponsus & sponsa nondum facti sint vna caro, adeoque & ratio prohibitionis, ipsaque lex, cesset. Interim lubentes fatemur, satius esse, si ob honestatem publicam, & ad euitandum scandalum, eiusmodi matrimonia intermittantur.

§. XXI.

Est etiam matrimonii, vt & aliorum pactorum, haec indoles, vt per leges ciuiles, quorsum & ecclesiasticae pertinent, certa requisita illis addi possint, quae si obseruata non fuerint, in foro ciuili pro validis non habentur. Huc pertinet praeter alia, * quae passim obseruari solent, *benedictio sacerdotalis.* Etsi enim ritus hicce in ecclesia christiana sit longe antiquissimus, ** idemque ex lege generali, qua omnia ordine & decenter fieri debent, deriuari queat, lege tamen diuina speciali, non est praeceptus. Interim cum hodie a magistratu adprobatus atque praeceptus sit, indolem quoque habet legis ciuilis, quam migrare nemini fas est.

* vt; proclamatio publica, aliique ritus nuptiales.

** Legi hac de re merentur, quae attulit IO. SELDENVS, in *vxore Ebraea, l.* 2. *c.* 28. *&* 29.

§. XXII.

Intelligere inde licet, cur & hunc ritum certi effectus ciuiles sequantur, qui nuda sponsalia non sequuntur. Hinc enim & inter alia sequitur, quod sponsalia nondum dent ius in corpus, & bona. Nec eodem loco habentur liberi, qui nati sunt ex parentibus absque benedictione sacerdotali consuescentibus, cum iis, qui parentes agnoscunt, rite per benedictionem sacerdotalem coniunctos inter se, atque copulatos.

§. XXIII.

Potest etiam euenire, vt matrimonium inter personas diuersae dignitatis atque conditionis, ineatur, ea quidem lege, vt qui ex tali

matrimo-

matrimonio nascuntur liberi, inferioris conditionis esse censeantur, quam pater est. Vocari solent eiusmodi matrimonia ad *morganaticam*,* & in se spectata nihil continent, quod legi diuinae repugnat. Matrimonia autem clandestina, dum speciem concubinatus habent, scandalumque praebent aliis, minime sunt probanda.

* De origine vocis *Morganatica*, vid. PAVLVS HACHENBERGIVS, in *German. med. differt.* 5. §. 7. Ad rem ipsam quod attinet, nulla ratio obstat, quo minus eiusmodi matrimonium, pro vero & legitimo habeatur, etsi ob rationes ciuiles vxor & liberi minoris sint conditionis. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 7. §. 8. *n.* 3. & commentatores ad *h. l.* Immo ex scriptura sacra huc referri solet exemplum Abrahami, qui cum Hagare, & deinceps cum Kethura matrimonium iniit ea lege, vt liberi ex hisce vxoribus nati dona acciperent, integra hereditate Isaaco relicta. Solent plerumque vxores in eiusmodi matrimonio ad sinistram manum copulari: sed hoc nihil matrimonio ipsi derogat. conf. IO. BRVNNEMANNVS, in *iur. eccles. lib.* 2. *cap.* 16. §. 6. & SAM. STRYKIVS, ad *h. l.*

§. XXIV.

Officia coniugum generalia sunt, vt mutuo eoque sincero se inuicem prosequantur amore, *Ephes. V, 28. 29. 1 Cor. VII, 10. 33. 34.* vt fides in matrimonio data, sancte seruetur, *Ebr. XIII, 4.* & denique debita coniugalia vtrinque praestentur, *1 Cor. VII, 5. seqq.* sed ita, vt coniunctio ista corporum fiat *ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ*, *1 Thessal. IV, 4.* Speciatim mariti officium est, protegere ac defendere vxorem, consiliis ac monitis regere, & necessaria huius vitae suppeditare. *Ephes. V, 28. 29.* Vxoris autem est, in rebus ad familiam spectantibus obtemperare marito, eum honore debito prosequi, eodem cum illo vti domicilio, mutuum auxilium tum in educanda sobole, tum in curanda re familiari, praestare, *Ephes. V, 22. 24. Coloss. III, 18. 1 Petr. III, 5. 6.*

§. XXV.

Ex statu matrimoniali resultat *paternus*, qui fundatur in societate inter parentes & liberos. De necessitate huius status nemo dubitauerit, cum longe miserrima & singulorum hominum, & humani quoque generis vniuersi, conditio foret, nisi parentes liberorum curam gererent, & vt vtilia humanae societatis membra euaderent, legitima educatione efficerent.

§. XXVI.

Fundamentum huius societatis ex lege naturae, quae praecipit, vt aliis humanitatis officia exhibeamus, petendum esse, alibi luculenter demonstrauimus. * Atque hoc quidem cum ratio doceat, scriptura quoque idem confirmat, statum hunc a Deo adprobatum diserte innuens, *Exod. XX, 12. Deut. V, 16. Matth. XV, 4.* Dum enim Deus iubet, vt liberi parentibus obediant, simul potestatem parentum confirmat, & totam

hancce

hancce societatem adprobat. Cum etiam Deus, *pater omnium*, *Ephes. III, 15.* alibique, dicitur, parentes eius velut vicarios esse, partemque imperii diuini cum illis communicatam, indicatur.

* in *element. philosoph. pract. part. 2. cap. 4. sect. 9.* §. 2. 3. Generatio namque, quam HVGO GROTIVS, pro fundamento huius societatis habet, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap. 5.* §. 1. eidem saltem occasionem praebet. Nec consensus pro eius fundamento haberi potest. Expressus enim non adest. Tacitus, facultatem consentiendi supponit, quam iridem infantes, rationis vsu destituti, non habent. Praesumptus, improprie consensus est. Pluribus haec omnia euincit CHRISTIANVS THOMASIVS, *iurisprud. diu. lib. 3. cap. 4.* §. 1. *seqq.*

§. XXVII.

Ad potestatem parentum, quod attinet, cum ipsa scriptura sacra finem huius societatis constituat, educationem liberorum *ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου*, *Ephes. VI, 4.* sequitur, eam parentibus concedi, quae ad hunc finem obtinendum est necessaria. Saltem monentur parentes, ne hac sua potestate abutantur, *Col. III, 21.* Vt itaque parentibus *imperium* competit, ita a liberis requiritur *obsequium.*

§. XXVIII.

Imperium istud praecipue quidem penes patrem, simul tamen penes matrem est, cum matri non minus, quam patri, obedire iubeamur, praecepto decalogi quarto. *Exod. XX, 12.* Sed idem intelligendum de iis, qui parentum nobis loco sunt, vt vitrici, tutores, praecipue & praeceptores, qui, si suo rite fungantur munere, ipsis fere aequiparandi sunt parentibus. * Nec enim prorsus nefas, partem educationis in praeceptores deuoluere, modo id non fiat sine necessitate, nec parentes ipsi ea hoc faciant ratione, vt eorum, quae sui sunt officii, prorsus obliuiscantur. Quae vero ratio nos obstringit, vt parentibus obediamus, eadem nos obligat, vt iis obsequamur, qui eorum funguntur vicibus.

* Non tamen praeferendi, etsi interdum maiora a praeceptoribus in nos proficiscantur beneficia, quam a parentibus. Namque parentibus, praeter innumera alia, ipsam quodammodo vitam debemus. Hinc illud DIONYSII sophistae: *παιδευτὰς ἐκείνων ἄνω ἔοικεν πατέρε*, *praeceptores videntur adhuc meliores esse ipso parente*, aliorumque effata, cum grano salis accipienda sunt. Vt vero praeceptorum non vna est ratio, cum nonnullis non tantum cura erudiendi discipulos, sed totius vitae quaedam directio concredita sit, quod in aliis secus se habet, alii quoque officio suo recte fungantur, quod alii negligunt, de potestate quoque, quae illis competit, diuersimode pronunciandum. Illis enim, quibus tantum cura erudiendi, & quidem adultiores, competit, imperium nullum tribui potest. Erudire enim alios sine imperio possunt, adeoque & ab auditoribus, vt dictis suis simpliciter obediant, exigere nequeunt. Obseqium autem, quod veritati agnitae praestare debemus, probe distinguendum ab obsequio, quod praeceptores, ceu sibi debitum, exigunt. Sed haecce omnia prolixius edisserui, in *differt. de comparatione obligat. quae ex diuersis hominum statibus oriuntur*, §. 23. *in selectis iuris nat. & gent. p. 702. seqq.*

* Ita breuius cuncta expediri possunt, quam si cum HVGONE GROTIO tria interualla, tempus scilicet imperfecti iudicii, tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiae parentum, & denique postquam ex familia excessit, statuamus; de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 5. §. 2. *seqq.*

** Idque non tantum verbis, sed etiam factis. Frustra enim aliquis verbis declarat, aliquem magni a se fieri, si factis contrarium testetur. Hinc apud Ebraeos ad honorem parentibus exhibendum, hoc etiam referebatur, vt filii parentes inopes alerent. Vim tamen huius legis valde imminuerunt, dum, fas esse, contendebant, votis omnes liberorum opes ad vsus sacros ita transferri, vt in parentes, quantumuis pauperes, nullum inde redundaret emolumentum. Id quod iure redarguit seruator, *Marc.* VII, 9. 10. *seqq.* add. IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxt. disc. Ebr. lib.* 7. *cap.* 2.

*** Exemplum vide in *philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 11. §. 12.

* Si enim filius adhuc sub potestate patria sit constitutus, cum omnes eius actiones ab imperio paterno pendeant, non tantum iniuste aget, si contra parentum consensum matrimonium contrahat, sed irritum quoque erit matrimonium. Non enim habet facultatem in matrimonium consentiendi, quia non est sui iuris. Quod si, sublata potestate patria, iam sui iuris sit, contra reuerentiam parentibus debitam aget, si, illis dissentientibus, coniugem sibi iungat, non tamen irritum erit matrimonium. Sunt equidem, qui existimant, etiam in priori casu matrimonium non esse irritum, si iam consummatum sit. Sponsalia enim eiusmodi, quin dissolui queant, nullum est dubium, vt supra obseruauimus. Estque haec recepta fere apud plerosque sententia. Sed dubito, an accuratius sustinere examen queat, & an firmo satis fundamento nitantur, quae vulgo in honorem matrimonii fieri dicuntur, & annon hisce aliisque eiusdem generis effatis, aliquid ex opinione apud Romanenses recepta, quod matrimonium sit sacramentum, subsit.

** in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 11. §. 13.

§. XXXI.

Officia parentum sunt, educare liberos ad pietatem & timorem Numinis. *Ephes. VI, 4.* Praeterea de victu & amictu illis prospicere debent, quamdiu ipsi, quae necessaria sunt, sibi comparare nequeunt. Vt vero ipsi sibi aliquando prospicere queant, operam dare debent, vt mente ac corpore valeant, & in artibus ac scientiis vtilibus, pro cuiuscunque captu & ingenio, & status conditione, erudiantur. conf. *1 Tim. V, 8. Prouerb. XXIX, 17.*

§. XXXII.

Officia liberorum sunt, amore & honore parentes prosequi, *Exod. XX, 12. Ephes. VI, 2. 3.* illis obsequi, in rebus licitis, praesertim, quamdiu societas paterna durat, *Ephes. VI, 1. Coloss. III, 20.* gratum quouis modo erga eos demonstrare animum, adeoque & eos alere, si hoc necessitas iubeat, *1 Tim. V, 4. Matth. XV, 4. 5. 6.* nec contemnere senescentes, *Prouerb. XXIII, 22. Eccles. III, 14.*

§. XXXIII.

Tertius status, qui hic in censum venit, est *herilis*, qui innititur societati inter dominum & seruum initae, vi cuius hic illi seruire tenetur. Fundamentum itaque huius societatis ex pacto inter dominum

atque feruum, repetendum. Cumque hac ratione ferui pariter ac domini commodis confulatur, illicitum non eft, pacta eiusmodi inire, nec ftatus ipfe iuri naturali repugnat. Nec obftat, quod aequalitas naturalis per hunc ftatum tollatur, aut quod vitia hominum ei occafionem praebuiffe videantur. Si quis enim ipfemet in inaequalitatem confentiat, nulla fit ei iniuria. * Vitia autem hominum ipfis ftatibus imputari non debent.

* Accedit, quod omnes quidem aequales fimus, ratione humanitatis: fed vt ratione poteftatis aequales fimus, neceffe non eft, quia humani generis conditio hoc non permittit. Atque hoc tum de perfecta, tum de imperfecta feruitute intelligendum: cum nec perfecta iuri diuino per fe repugnet. conf. *element. philof. pract. part.* 2. *cap.* 4. *fect.* II. §. 7.

§. XXXIV.

Hinc & ipfi Deo probatus eft hicce ftatus, quod non tantum exemplo Abrahami, aliorumque fanctorum, feruos habentium, patet, fed ex iis etiam, quae apoftoli hac de re in nouo teftamento, diferte docent. Non enim fublatum huncce ftatum cupiunt, fed eum confirmant potius, dum feruis pariter ac dominis, quo pacto fe gerere debeant, praefcribunt, *Ephef. VI, 5. feqq. Coloff. III, 22. 23. 24. Philem.* 16. add. *1 Cor. VII, 20. feqq.* Accedunt leges diuinae de ftatu feruili, *Exod. XXI, 1. feqq*

§. XXXV.

Poteftatem dominorum, pariter ac feruorum obfequium, ex fine huius focietatis aeftimare licet. Finis autem in eo confiftit, vt res familiaris domini * conferuetur, & promoueatur, & feruus fimul fuftentetur. Eum in finem caftigare feruum modice licet, fi quae fui funt officii, non faciat: faeuire in eum, aut omnino vitam eripere, non fas eft. Amor autem chriftianus, pietasque iubet, vt dominus moderate poteftate fua vtatur, & falutem quoque ferui aeternam promouere ftudeat.

* Ius itaque vitae & necis domino in feruum non competit. Nec obftant populorum quorundam mores. Namque hi aut palam iniufti funt, & limites a recta ratione imperio herili conftitutos, contra ius atque fas migrant, aut domini poteftate, a ciuitate in delictis feruorum puniendis fibi conceffa, vtuntur, adeoque fummi imperantis vicem fuftinent. vid. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 5. §. 28. Aliter equidem fentit IO. FRID. HORNIVS, domino, qua tali, ius vitae & necis in feruum tribuens, in *polit. architect. lib.* 1. *cap.* 4. *p.* 129. Sed falfa, de natura & origine imperii, itemque de origine ftatus feruilis, nititur hypothefi. Poterat etiam nonnullis fcrupulum mouere lex Mofaica, *Exod.* XXI, 20. *Cum quispiam feruum fuum, aut feruam baculo ferierit, & fub manu eius interierint, vltio fumatur. Si tamen per diem* (vnum) *aut biduum fuperftes fuerit, nulla fit vltio, nam* (feruus) *ille argentum eius erat.* Poteft namque per biduum etiam viuere, cui vulnus lethale eft inflictum. Vnde in hocce cafu apud Israelitas poena ordinaria homicidii, ex ipfa Numinis conftitutione, non videbatur locum habere. Verum cum dicatur: *argentum eius erat*, doctores Ebraei hinc colligunt, agi hic de feruo Cananaeo, quod hi foli poffunt *argentum*

heroruun

herorum dici, quippe in perpetuum empti. Cum ergo seruus sub ictibus animam non efflarat, hinc colligebatur, herum eum noluisse interficere. Satis itaque poenae luere videbatur, iactura pecuniae, quam emendo seruo expenderat, aut vtilis eius operae. conf. IO. CLERICVS, ad *h. l.*

§. XXXVI.

Quae ceteroquin circa seruitutem agitari solent quaestiones, solui facili negotio possunt, si cogitemus, seruos homines esse, non bruta, adeoque & imperium in eos non alia ratione, quam per consensum, acquiri.* Vnde sequitur, vendi seruos non posse, nec alia ratione in commercium venire.** Qui obstant mores gentium, palam iniqui sunt. Quo minus tamen perpetua seruitus sit, si seruus consentiat, nihil obstat.*** Tollitur autem haec societas, si aut vtriusque partis consensu dissoluatur, aut ab alterutra parte quidquam, quod naturae & indoli eius repugnat, admittatur.* Atque haec cum ratio ipsa dictitet, multo magis ex christianae religionis principiis fluunt.

* Non aliud enim fundamentum societatis, quae inter dominum & seruum intercedit, est, quam consensus. Citra consensum si quis alterius subiiciatur imperio, summa illi fit iniuria. Nec aliter de seruis bello captis existimandum. Qua de re vt recte statuatur, a caussa & fundamento seruitutis distinguenda est occasio. Praeter indigentiam quorundam hominum, bellum occasionem seruituti praebere potuit: sed caussa tamen vnica legitimae seruitutis est consensus, vti iam a me obseruatum, in *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 12. §. 4. Errores, quos THOMAS HOBBESIVS, *lib. de ciue, cap.* 8. in hoc capite admisit, ex dictis facile refelli possunt, & iam abunde profligati sunt ab aliis. Ex eodem etiam a me fundamento *l. c.* §. 5. & *cap.* 5. *sect.* 6. §. 12. demonstratum, liberos, qui ex seruis bello captis nascuntur, dominorum non esse, quamdiu in seruitutem non consentiant, etsi non ignorem, HVG. GROTIVM, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac. cap.* 5. §. 29. & SAM. PVFENDORFIVM, de *iur. natur. & gent. lib.* 6. *cap.* 3. §. 9. secus hic sentire. Hanc vero meam sententiam arbitrio lectoris permittit eruditissimus BARBEYRACIVS *ad Pufendorf. l. c. p.* 82. Existimo autem, quamdiu firmo stat talo, quod fundamenti loco posui, seruitutem tantum ex consensu oriri, tamdiu neminem, quod momentum trahat, contra eam in medium allaturum.

** Mos equidem vendendi & emendi seruos, antiquissimus fuit. conf. *Gen. XVII*, 12. 13. 27. Sed ideo non probandus, etsi Deus eum in gente sua tolerauerit. Contra namque dignitatem & naturam hominis est, vt in censum earum rerum referatur, quae in commercium veniunt, aut vt brutis & rebus inanimatis acquiparetur. Vnde & sequitur, seruos aeque ac alios homines, sub imperio, non autem in dominio, esse. Secus vero qui sentiunt, imperii & dominii notiones diuersissimas inter se confundunt. Quae confusio multorum errorum & quaestionum inutilium fuit genetrix. Ceterum, dum nego, seruum vendi posse, non statim nego dominum ius suum, quod habet in seruum, abalienare posse. Hoc enim cum imperio consistere potest, venditio autem in eas tantum res cadit, quae sunt in dominio, quaeue in commercium veniunt.

*** Quae adeo & apud Ebraeos non tantum in vsu fuit, sed a Deo etiam adprobata, *Exod. XXI*, 5. 6.

* Hinc & non est nefas, si seruus nimiae dominorum saeuitiae fuga se subducat. Non enim hac conditione in seruitutem consensit. conf. HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac. lib.* 2. *cap.* 5. §. 29.

§. XXXVII.

Officia dominorum erga ſeruos ſunt: aequum laborem illis inponere, *Exod XX,10. Deut. V,14.* neceſſaria ad vitae huius conſeruationem illis ſuppeditare, mercedemque accurate ſoluere, *Deut. XXIV, 14. 15. Matth. X, 10 Iacob. V, 4.* animae non minus, quam corporis illorum curam gerere, adeoque & efficere, vt in illis, quae ad ſalutem aeternam conſequendam ſcitu neceſſaria ſunt, rite erudiantur. Hoc ſane amor, quo omnes homines diligere iubemur, etiam exigit.add. *Matth. VIII, 6.* Seruorum contra erga dominos officia ſunt, honore & obſequio illos proſequi, fidem, induſtriam, patientiam vbique demonſtrare. Quae omnia tum recte fiunt, ſi pietati & ſanctitati chriſtianae ſtudeant, & cuncta ita agant, vt conſcientiae ſemper rationem habeant. conf. *Ephef. VI, 5. 6. ſeqq. Coloſſ. III, 22. Tit. II, 9. 10. 1 Petr. II, 18.*

§. XXXVIII.

Quod ad officia hactenus expoſita, in ſtatu tum matrimoniali, tum paterno, tum denique herili, iure diuino obligati ſint, qui in hiſce ſtatibus verſantur, & res ipſa docet, & rationibus quamplurimis euidentiſſime comprobari poteſt. Statuum a Deo introductorum, aut approbatorum, eadem eſt indoles, ac aliorum inſtitutorum diuinorum, quae ſecundum vniuerſale iuris diuini principium, ſupra expoſitum, accurate ab omnibus ſunt obſeruanda. Accedit, quod omnes illi ſtatus, quorum indolem explicauimus ad vnionem cum Deo nos ducant, & ad eam promouendam comparati ſint. Sic matrimonium imaginem nobis exhibet, arctiſſimae vnionis, quae eſt inter Chriſtum & eccleſiam. *Ephef. V, 31. 32.* Status paternus eo comparatus eſt, vt liberi in timore Domini educati, ad vnionem hancce perducantur, *Ephef. VI, 4.* Status ſeruilis nos admonet, nos omnes eſſe ſeruos Dei, adeoque & obedientiam a nobis requiri ex ſimplici corde, *Ephef. VI, 5.* ſiquidem in coniunctione cum Deo manere cupiamus; immo, quod ſoli Deo, ceu domino noſtro adhaerere debeamus. *Matth. VI, 24.* Conſtat idem ex decalogi praecepto ſexto & quarto: cum in illo officia coniugum, in hoc autem, parentum aut qui eorum vicibus funguntur, ac liberorum, dominorum item ac ſeruorum, contineantur. Ne quid de aliis ſcripturae dictis, quae hactenus iam allata ſunt, dicam.

§. XXXIX.

Officiis, ad quae in hiſce ſtatibus obligamur, quoad ſtatum matrimonialem, opponuntur: *peruerſus & illicitus* in matrimonio ineundo, *ſcopus, adulterium & perfidia*; imperii maritalis per ſaeuitiam *abuſus*, aut eiusdem *neglectus* ex parte mariti; *reluctantia* autem & *obſequii* *denega-*

denegatio, ex parte vxoris, & alia. Quoad ſtatum paternum, in vitio ponuntur, *inobedientia*, *renitentia*, *ingrati animi crimen*, *irreuerentia*, ex parte liberorum; *durities*, *ſaeuitia*, *moroſitas*, *ἀςοργία*, *educationis debitae intermiſſio*, ex parte parentum. In ſtatu herili, ex parte dominorum peccatur per *ſaeuitiam*, *crudelitatem*, *mercedis aut alimentorum denegationem*; ex parte autem ſeruorum, per *ignauiam*, *perfidiam*, *hypocriticam officiorum praeſtationem*, aliaue ratione.

§. XL.

Medium praecipuum, quo ad haecce officia adduci homines poſſunt, eſt, ordinis itemque ſapientiae, benignitatis, iuſtitiaeque diuinae, in omnibus hiſce ſtatibus euidentiſſime eluceſcentis, conſideratio. Praecipue cogitandum, ad noſtram ſalutem, & commoda temporalia & ſpiritualia, eos eſſe comparatos, immo ſine illis, nec nos, nec vllum alium hominem ſaluum ac incolumem eſſe poſſe. Nec praetermittendae ſunt promiſſiones, comminationesque diuinae, legibus, quae ad haec officia nos obſtringunt, additae. conf. *Ebr. XIII, 4. 1 Cor. VI, 9. Gal. V, 21.* item, *Epheſ. VI, 3. Deut. XXVII, 16. Exod. XXI, 15. Leuit. XX, 9.*

§. XLI.

Impedimenta, quae officiis hiſce obſtant, & quae remouere ſedulo tenemur, ſunt: naturalis omnis ordinis, ex philautia orta, auerſio: inconſultus libertatis amor, vel potius libertatis ad repagula, quae cupiditatibus noſtris obſtare videbantur, remouenda, praetextus; praeiudicia varia de polygamia, diuortio, incommodis hoſce ſtatus concomitantibus, & via illicita ea euitandis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
SECTIO VII.
DE
OFFICIIS SVMMORVM
IMPERANTIVM ET CIVIVM.

Σύνοψις.

Ciuitates ſeu respublicae ordine imperantium & parentium conſtant, de quorum adeo erga ſe inuicem officiis hic agendum, §. I.

Quae de origine ciuitatum, ethnici ſcriptores tradunt, incerta ſunt; certiora, quae de eadem etiam ante diluuium, ſcriptura ſacra docet, §. II.

Origo ciuitatum poſt diluuium, §. III.

Etſi ciuitates per pacta hominum conſtituantur, adeſt tamen adprobatio Numinis, §. IV.

Poteſtas

Potestas imperantium in ciuitate ex fine metienda. quid sit summum imperium, §. V.
Summam hancce imperantium potestatem esse independentem, §. VI.
ab obligatione etiam legum humanarum immunem, §. VII.
per eam sancti & inuiolabiles sunt summi imperantes, §. VIII.
quamdiu scilicet in tyrannos non degenerant, limitesque suae potestatis non transgrediuntur, §. IX.
non temere tamen, nec sine apertis indiciis aliquis pro tyranno habendus, §. X.
Quae de summis imperantibus dicta sunt, de illis, qui reuera summum imperium habent, intelligenda sunt, §. XI.
Illorum potestati omnia, quae sunt in ciuitate, sunt subiecta, §. XII.
Formae rerumpublicarum accidentales, quaenam? §. XIII.
Modi acquirendi summum imperium, §. XIV.
Colligitur inde, maiestatem seu summum imperium a Deo, ordinarie non immediate, sed mediate conferri, §. XV.
Iura maiestatica quaenam: eminet inter ea ius circa sacra, §. XVI.
Multum interest reipublicae, vt summi imperantes religionis curam gerant, §. XVII.
in qua ad aeternam etiam ciuium salutem respicere debent, §. XVIII.
Interest reipublicae & omnium ciuium, vt vera religio floreat, §. XIX.
Quid circa verae religionis promotionem, eiusque quoad externa directionem, obseruandum, §. XX.
Quaenam hic euitanda extrema: competit potestas circa sacra summis imperantibus vi summi imperii, & minus accurate ius episcopale dicitur, §. XXI.
Ad ius circa sacra pertinet speciatim ius constituendi ecclesiae ministros, quod summis imperantibus, saluo ecclesiae iure, competit, §. XXII.
ius constituendi doctores & praeceptores in scholis, §. XXIII.
ius condendi leges ecclesiasticas, §. XXIV.
ius visitandi scholas & ecclesias, §. XXV.
ius reformandi ecclesiam, §. XXVI.
ius coercendi haereticos, illorumque conatus impediendi, §. XXVII.
ius conseruandi disciplinam ecclesiasticam, §. XXVIII.
ius conuocandi & dirigendi concilia, §. XXIX.
ius disputationibus theologicis certos limites praescribendi, §. XXX.
ius praescribendi ceremonias ecclesiasticas, §. XXXI.
ius dispensandi bona ecclesiastica, §. XXXII.
& denique, ius constituendi forum ecclesiasticum, §. XXXIII.
Quinam subditorum nomine veniant: sub eo & clericos comprehendi, §. XXXIV.
Officia imperantium, §. XXXV.
subditorum generalia, §. XXXVI.
specialia, pro officiorum diuersitate, §. XXXVII.
Quod ad haecce officia, tum imperantes, tum ciues, iure diuino obligati sint, probatur, §. XXXVIII.
Quotuplici ratione contra ea peccetur, §. XXXIX.
Ad media, quibus ad officia haec praestanda induci possumus, vt & ad impedimenta, remouenda, nos itidem obligatos esse, §. XL.

§. I.

CVm ea hominum post lapsum esset conditio, vt per familias dispersi, ab aliorum insultibus aut insidiis tuti non essent, necesse erat, vt in maiores societates coirent, quas *ciuitates*, seu *respublicas*, vocare, moris est. Quae cum consistere nequeant sine imperio, in duplici, qui in iis degunt, constituti sunt discrimine, aliique *imperantium*, alii *ciuium* nomine veniunt, quorum certa erga se inuicem sunt officia, iure quoque diuino praescripta, quae adeo distincte considerare, huius loci est.

§. II.

Quae ethnici scriptores, de origine ciuitatum, seu rerumpublicarum

carum tradunt, incerta sunt, & lubrico superstructa fundamento.* Certiora sunt, quae scriptura sacra nos hac de re condocet, multiplicato post primam rerum originem, hominum genere, Cainum primam condidisse ciuitatem, eique a filio Hanocho nomen imposuisse, *Gen. IV, 17.* de cuius, in condenda hacce ciuitate consilio, licet nihil certi affirmare liceat, valde tamen verosimile, dominandi cupidine abreptum Cainum, eiusmodi quid suscepisse. An vero & Sethi posteri suae securitatis caussa in maiores societates coiuerint, quod verosimile videri poterat, an vero per familias dispersi vixerint?** incertum, & ob monumentorum defectum, definiri nequit. Qui vero ante diluuium nullas prorsus fuisse respublicas contendunt, rationibus iustis, quibus hoc euincere queant, destituuntur.***

* In eo plerique consentiunt, ante imperia constituta *ἀναρχίαν* fuisse; quamuis statum hominum, qualis eo tempore fuerit, diuersimode describant. Nonnulli enim vt longe felicissimum nobis sistunt, vt OVIDIVS *metamorphos. lib.* 1. alii, vt miserrimum & corruptissimum, vt SALLVSTIVS, de *bello Catilin. cap.* 6. & LVCRETIVS, *lib.* 5. vel qui initio fuerit felix, mox corruptus, vt inde necessitas respublicas condendi hominibus fuerit imposita. Ita TACITVS: *vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur, & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui aequalitas, & pro modestia ac pudore ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere; annal. lib 3. cap. 26.* Quae quidem ex fama de statu hominum felicissimo ante lapsum, eodemque post lapsum, praesertim ante diluuium, corruptissimo, ethnici scriptores hausisse videntur.

** AVGVSTINVS, vt imperiorum originem ad Cainitas refert, ita Sethi posteros in maiores societates seu ciuitates coaluisse, abnuit, per familias sub regimine parentum eos vixisse, contendens, *de ciu. Dei, lib.* 15. *cap.* 20. Regum antediluuianorum ex ABYDENO, scriptore Assyriaco, meminerunt CYRILLVS, *lib.* 1. *ad Iulianum*, EVSEBIVS, *lib.* 9. *praepar. euangel. cap.* 12. aliique,

*** Sic putant nonnulli, si fuissent ante diluuium respublicae, fieri vix potuisse, adeo vt corrumperentur hominum mores, vt rebus perditis non alia, quam per humani generis deletionem, excepto Noacho cum suis, medicina adferri poterit. Sed si post diluuium, hominum in ciuitatibus degentium adeo corrumpi & deprauari mores potuerunt, vt, integras exscindi ciuitates, diuinae iustitiae ratio postulauerit, quod vel Sodomorum & Gomorrhae exemplo patet, cur hoc ante diluuium, quoad vniuersum hominum genus, fieri non potuisse, etiamsi tum quoque respublicae fuerint, existimemus?

§. III.

Post diluuium, hominum genus per familias dispersum, iterum aliquandiu vixit. At cum numero eorum aucto, humani ingenii prauitas iterum se proderet, aliis imperium in alios adfectantibus, aliis ne libertate sua priuarentur, aut aliorum insultibus expositi essent, annitentibus, ortae hinc iterum sunt ciuitates, minores initio,* vt credere par est, tandem ex minoribus varias ob caussas inter se coniunctis, maiores.

* Quae enim de magnitudine & amplitudine imperii Aſſyriaci ex fide & auctoritate CTESIAE, qui reuera nullam meretur fidem, vulgo traduntur, hodie merito exploſa ſunt, & prorſus reiecta a viris doctis. Aſſyriacum quidem imperium condidit Nimrod, *Gen.* X, 8. 9 cuius haud dubio magna fuit inter turris Babelicae extructores auctoritas; ſed ſtatim hoc tam amplum fuiſſe, tamque potens, vt vulgo creditur, falſum eſt. Plures alias vero mox enatas reſpublicas, quibus qui praeerant, regum nomine veniunt, diſcimus ex *Gen. XIV*, 1. 2. Interim vel Nimrodi exemplum docet, homines improbos, ambitione & imperandi cupiditate ductos, in condendis & amplificandis imperiis, ſtudium operamque collocaſſe. Horum vero qui reſiſtere conatibus cupiebant, vix aliter hoc facere poterant, quam vt & ipſi in maiores ſocietates coirent.

§. IV.

Coniunctio iſta hominum, in vnam ſocietatem coaleſcentium, fieri aliter non potuit, quam per pacta, ſiue explicite ſiue implicite, inita, quibus non tantum ad commoda mutua promouenda ſe obſtrinxerunt, ſed ſummo alicui imperanti, ſine quo eiusmodi ſocietas ſubſiſtere nequit, ſe ſubmiſerunt. * Vnde hactenus quidem, rerumpublicarum introductio, & ſummi imperii conſtitutio ab hominibus originem habet, quo pacto & Petrus *1 epiſt. II. 13.* eam ἀνθρωπίνην κτίσιν vocat. Cum tamen, humani generis conſeruatio, atque ſalus, eiusmodi ſtatum requireret, rectiſſime inde colligitur, factum hoc eſſe dirigente, conſentiente, & adprobante ſupremo Numine. Quod & ſcriptura diſerte teſtatur, *Rom. XIII, 1. ſeqq. Ioan. XIX, 11. Tit. III, 1.*

* Hinc ſtructura illa rerumpublicarum, quam pluribus explicat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 2.* & nos in compendio in *element. philoſ. pract. part. 2. sect. 13. §. 4.*

** Cum ergo ad rerumpublicarum introductionem, ſummique adeo imperii conſtitutionem, & homines & Deus concurrant, patet, quod haec ordinatio certo modo *humana*, & certo modo *diuina*, dici queat. Homines quidem id fecerunt, ſed non ſine nutu, conſenſu, & adprobatione Numinis, vnde illi quodammodo rationem cauſſae inſtrumentalis, Deus autem cauſſae principalis, habet. Et hoc ſenſu a Petro magiſtratum ἀνθρωπίνην κτίσιν vocari, docet B. IO. GERHARDVS, in *locis theolog. loc. de magiſtratu, p. m.* 250. *Vocatur*, inquit, *humana ordinatio, non reſpectu primae originis & principalis cauſſae efficientis, ſed reſpectu cauſſae inſtrumentalis, quia per homines ſaepius conſtituitur magiſtratus.* Immo per homines primum reſpublicae ſunt introductae, ſummumque imperium conſtitutum. Obſeruat deinde idem auctor, OECVMENIVM humanam κτίσιν exponere per θέσιν, quod *conſtitutus & poſitus ſit magiſtratus ab hominibus, Deo tamen ſic iubente & ſanciente.* Quod prorſus ad rem noſtram facit. Verba OECVMENII haec ſunt: κτίσιν ἀνθρωπίνην τὰς ἀρχὰς λέγει χειροτονητὰς ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς, καθότι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν ἤτοι ἐτέθησαν, οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ καὶ τὴν θέσιν κτίσιν καλεῖν. Docet deinceps GERHARDVS, magiſtratum etiam ἀνθρωπίνην κτίσιν vocari poſſe, tum reſpectu ſubiecti recipientis, ſiue materiae in qua, tum reſpectu finis cui, ſed haec primae explicationi non derogant, quam praeter alios etiam calculo ſuo comprobat ABRAHAMVS CALOVIVS, *ad h. l. Humana ergo*, inquit, *creatura dicitur, propter cauſſam inſtrumentalem, quia per homines inſtituitur, diuina ordinatio ob cauſſam principalem, quae eſt Deus.* Atque ita ſe res olim habuit, cum primum reſpublicae inſtituerentur, vt id fieret per homines: & hodie, poſtquam reſpublicae conſtitutae ſunt, vbi ſummi imperii collatio itidem a Deo quidem fit, ſed per homines, vt deinceps §. 15. pluribus demonſtrabitur.

§. V.

§. V.

Quae imperantium in ciuitate ſit poteſtas, ex fine, propter quem conſtitutae ſunt, quam rectiſſime intelligitur. Hic vero cum ſit, ciuitatis conſeruatio, * manifeſtum eſt, ad ea omnia, quae ad ciuitatis conſeruationem pertinent, hancce ſe extendere poteſtatem. Proinde & recte ſummum imperium, ſeu maieſtas, a quibusdam definitur, quod ſit ſumma vbique in ciuitate poteſtas.

* Cum ciuitates ſeu respublicae plurima hominibus praeſtent commoda, variis quoque induci potuerunt cauſſis, vt in eas coaleſcerent. Quas inter tamen praecipua merito cenſetur, ſecuritas ab inſultibus aliorum, cum inter commoda, quae vita ciuilis praeſtat, haec primum facile locum teneat. Interim ſi conſideremus, quem reuera finem habuerint primi rerumpublicarum conditores, non aliud ſaepius, quam vt ambitioni vel imperandi cupiditati ſatisfacerent, eos ſpectaſſe, deprehendemus. Vnde rurſus aliis neceſſitas ſecuritati ſuae conſulendi, impoſita eſt. Sententiam illorum, qui, hominem per naturam ad vitam ciuilem rapi, autumant, impugnat SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib. 7. cap. 1. §. 7.* qui & §. 5 philoſophiam IO. FRIDERICI HORNII, ciuitatem opus naturae vocantis, cum naturali ordine & conſecutione producatur, *polit. architect. lib. 1. cap. 4. §. 6.* profligat. Quae ipſe PVFENDORFIVS hac de re diſſerit, exigenda ad ea, quae erudite monet IO. BARBEYRACIVS, ad *l. c. §. 7. p. 192.* Ego ſaltem addo, a fine ſocietatis conſtituendae, diſtinguendum quodammodo finem ciuitatis conſtitutae, qui eſt eius conſeruatio, hoc eſt, vt in eo ſtatu permaneat, vt, quae extrinſecus vel intrinſecus eam deſtruere, & felicitatem ciuium imminuere poſſunt, repellere queat. Hoc enim vt fiat, omnium ac ſingulorum ciuium maximopere intereſt

§. VI.

Dum *ſumma* dicitur haec poteſtas, ſequitur, eandem eſſe independentem, adeo, vt qui ea gaudent, nemini niſi Deo actionum ſuarum rationem reddere teneantur. Talem namque finis & ſcopus reipublicae, eiusdem ſcilicet conſeruatio, omnino requirit. Ideoque nec populi iudicio ſubmittendi ſunt, vt nonnulli perperam ſibi perſuadent. * Etſi enim populus ſummis imperantibus eam poteſtatem conferat, ea tamen id fit ratione, vt hoc ipſo poteſtate illa ſe abdicet, & ſummis imperantibus plane, in omnibus quae ad ciuitatis ſalutem pertinent, ſe ſubmittat. ** Vnde & diſtinctio inter maieſtatem *realem* & *perſonalem*, qua nonnulli ad imminuendam ſummorum imperantium poteſtatem, vtuntur, omni fundamento deſtituitur. *** Populo enim nulla competit maieſtas, multo minus realis, & ſummorum imperantium maieſtas non eſſet maieſtas, ſi ab alia poteſtate humana dependeret.

* Hi *Monarchomachorum* nomine venire ſolent, quibus nonnulli *Machiauelliſtas* opponunt. Quemadmodum enim hi ſummis imperantibus eousque fauent, vt, illis ad commodum proprium cuncta referre, fas eſſe, contendant, etſi hoc cum maximo ſubditorum damno coniunctum ſit, ita illi ſummos imperantes populi arbitrio iudicioque ſubiiciunt.

Praecipuos auctores, qui pro Monarchomachis habentur, eorumque scripta, recensui in *historia iuris nat.* quae in *selectis iur. nat. & gent.* extat, §. 52. *p.* 77. *seqq.* Addenda tamen *historia sectae Machiauellistarum & Monarchomachorum*, quae ex manuscriptis B. IACOBI THOMASII exhibetur, in *obseruationibus Hallensibus, tom.* 6. *obs.* 1. ubi varia lectu digna occurrunt. De STEPHANO IVNIO BRVTO, cuius in hoc genere eminent *vindiciae contra tyrannos, siue de principis in populum, populique in principem legitima potestate*, & quisnam sub hocce nomine lateat? vid. PETRVS BAELIVS, in peculiari dissertatione, *lexico* eius *historico critico* subnexa, *p.* 3087. *seqq.*

** Hoc est, quod alii dicunt, populum conferre summum imperium non *cumulatiue*, sed *priuatiue*, vid. CHRISTOPH. BECMANNVS, *meditat. polit. cap.* 12 §. 6. Et hinc responderi potest ad Monarchomachorum argumentum, dum ex eo, quod populus summum imperium confert, penes illum summum quoque imperium esse, colligunt. Reliqua illorum sophismata, quae contra potestatem summorum imperantium independentem proferre solent, accurate refellit HVGO GROTIVS, de *iur. bell. & pac, lib.* 1. *cap.* 3. §. 8. & 9.

*** Solennis haec apud Monarchomachos est distinctio. conf. IO. ALTHVSIVS, *polit. cap.* 9. *p.* 179. vbi eodem plane sensu inter maiestatem *regni* & *regis*, distinguit. Falluntur autem, qui fundamentum eius in hypothesi illorum, qui, maiestatem immediate a Deo esse, negant, quaerunt. Potest enim, vt antea demonstrauimus, populus summum imperium conferre, vt tamen nihil summi imperii siue maiestatis, retineat.

§. VII.

Sequitur etiam inde, summos imperantes, legibus humanis non teneri. Diuinis enim quod subiecti sint, per se patet, cum sint homines. Humanis autem legibus nemo obligatur, nisi qui potestati humanae est subiectus, quod de summis imperantibus dici nequit. * Interim prudentiae est, vt leges, quas accurate obseruari a ciuibus volunt, obseruent ipsimet, cum ad mouendos animos, & ad obsequium legibus praestandum inducendos, nihil sit aeque efficax, ac exemplum superiorum. ** Immo ad hoc per leges etiam diuinas obligati sunt, quae a summis imperantibus requirunt, vt omnia ea diligenter faciant, quae ad ciuitatis salutem & conseruationem pertinent. Leges autem fundamentales, cum non tam leges proprie sic dictae, quam pacta atque conventa sint, *** eas accurate obseruare iure diuino tenentur, cum iuris naturalis scitum vniuersalissimum sit, pacta esse seruanda.

* Ex instituto hoc a me demonstratum in dissertatione, de *principe legibus humanis, sed non diuinis, soluto*, vbi & distinctionem, quam nonnulli fingunt, inter vim legis directiuam, & coactiuam, explosimus.

** Recte PLINIVS: *vita principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur, quae imprimis hoc in se boni habent, quod adprobant, quae praecipiunt, fieri posse*: in *panegyr. cap.* 56 *p. m.* 55. Nec male LIVIVS: *si quid iniungere inferiori velis, id prius in se ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obedientes habeas, lib.* 26. *cap.* 30.

*** Hoc itidem *dissertat. cit. prop.* 4. euictum.

§. VIII.

Ex indole quoque atque natura summi imperii fluit, *sanctos & inuiola-*

inuiolabiles eſſe ſummos imperantes. Hoc rerumpublicarum iterum ſalus & conſeruatio requirit. Petulantium enim hominum inſultibus cum nunquam non expoſiti ſint, cum in optima etiam regiminis ratione, non deſint temere, qui ſtatum reipublicae aut imperii mutatum vellent, ſecuritati illorum quouis modo vt conſulatur, par eſt. Sanctitas itaque iſta requirit, vt non tantum nulla ratione laedantur, ſed ne quis etiam iis violenter reſiſtat, etſi quae minus recta ſunt, agere nobis videantur. *

* Sublimius enim quid illa ſummorum imperantium inuiolabilitas inuoluit, quam ea, qua generatim neminem mortalium laedere licet. Et recte quoque hinc colligitur, de omnibus ac ſingulis illorum factis ſumma cum reuerentia ac modeſtia loquendum eſſe.

§. IX.

Non tamen hoc eousque extendendum, ac ſi imperantibus peſſundare plane ac euertere rempublicam liceat. Cum enim imperans hoſtilem erga rempublicam induit animum, atque in tyrannum degenerat, omnino vt illi reſiſtatur, par eſt. * Hoc natura & finis ſocietatis ciuilis poſtulat, in quam homines coiuerunt, non vt perderentur, ſed vt conſeruarentur. Multo magis hoc tum licet, ſi imperantis limitata ſit poteſtas, atque ſtatus aut ordines regni, in conſortium ſummi imperii quodammodo veniunt.

* HVGO GROTIVS plures refert caſus, in quibus licitum putat, ſummo imperanti reſiſtere, *lib. I. de iur. bell. & pac. cap.* 4. §. 8. *ad* 15. Sed in omnibus ei ſuffragari nequeo. Nonnulli quoque huc non pertinent, cum in iis ſermo ſit de principibus, qui actu ſummum imperium non habent. In eo quoque citra controuerſiam fallitur, & grauiſſime errat, dum populo ius puniendi principem ſeu ſummum imperantem, tribuit. Cum enim populus ſummo imperanti reſiſtere poteſt, hoc fit per modum belli, non per modum iudicii & poenae, quae ſuperiorem ſupponit. Populus autem non eſt ſuperior ſummo imperante. Interim etiam quoad facultatem reſiſtendi, quam populo tribuimus, certi obſeruandi ſunt gradus. Primo enim, cum ſummi imperantes aliquid iubent, quod legibus diuinis aduerſatur, fas eſt non obedire, *Actor. IV*, 9 Sed non ſtatim vim vſurpare licet. Deinde, ſi ipſe imperans vim addat, incipiatque ſaeuire in innocentes, ſed, vt hactenus directe rempublicam non peſſundet, quiduis potius, praeſertim religionis cauſſa, tolerandum, quam violenter reſiſtendum eſt, exemplo chriſtianorum primitiuae eccleſiae. Denique, ſi non tantum in innocentes ſaeuiat, ſed leges etiam fundamentales violet, & cuncta conturbet, tum demum ei vt hoſti reſiſtere licet.

§. X.

Non tamen temere quis pro tyranno habendus, ſed tum demum, ſi imperans aperte hoſtilem erga rempublicam animum prodat. Hoc vero minime ex ſententia ciuium quorundam, praeſentem rerum ſtatum aegro forte animo intuentium, diiudicandum, ſed manifeſtis documentis conſtare debet, vt nulla ratione hac de re dubitari queat. * Quare & ſi vitiis aliis indulgeat imperans, ſtatum tamen ciuitatis non

 laedat,

laedat, neutiquam habendus est pro tyranno. Nec summus imperans esse desinit, aut in tyrannum degenerat, si vnum forte aut aliquot ciues laedat. Etsi enim hoc ipso grauissime peccet, Deo aliquando omnium actionum suarum rationem redditurus, status tamen reipublicae aut imperii, hoc ipso non statim euertitur.

* Cessat hinc quaestio, quis iudicare debeat, an summus imperans hostis sit, adeoque talis, cui ciues vim opponere queant? Populi namque arbitrio hoc simpliciter non est committendum, cui nec iudicium in imperantes competit, & qui facile etiam regem pro hoste declarabit, si rerum praesentium sit pertaesus. Apertis, vti dictum, hoc indiciis constare debet. Recte autem nonnulli monent, personae principis etiam tum, quantum fieri potest, parcendum, quando ei, ceu hosti, violenter resistere licet.

§. XI.

Quae hactenus diximus, intelligenda sunt de illis, qui reuera summum imperium habent. Solent enim interdum per leges fundamentales, aut federa inaequalia, aut nexum feudalem, aliaue ratione ita circumscribi, vt externam saltem habeant imperii speciem, reuera inter subditos, intuitu illorum, a quibus dependent, referendi, aut coimperantium loco, respectu illorum, qui itidem in summi imperii consortium veniunt, itidem habendi. * Multo autem minus, *inuasores, & vsurpatores*, quamdiu tales sunt, ea sibi vindicare possunt, quae summis imperantibus conueniunt.

* conf. quae dixi in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 14.*

§. XII.

Ceterum, vt summa haecce imperantium potestas, se extra ciuitatis limites non extendit, ita contra omnia, quae in ciuitate sunt, homines ipsi, eorumque & actiones & bona, eousque imperio huic subiacent, quousque finis reipublicae hoc exigit. Neque sub religionis praetextu, aut quacunque alia de caussa aliquem hinc eximere licet, * cum reipublicae conseruatio, potestatem eiusmodi, quae ad omnia se extendit, requirat.

* Obseruandum hoc contra pontificios, qui, clericos summorum imperantium potestati subiectos esse, negant: quam illorum sententiam prae ceteris propugnandam sibi sumpsit ROBERTVS BELLARMINVS, *de clericis, cap. 29. seqq.* His se merito opposuerunt nostrates, contendentes, clericos non solum quoad res, sed & personas suas, etiam in caussis criminalibus, potestati & iurisdictioni magistratus secularis iure diuino obnoxios esse. Et sane res ipsa hoc docet, cum in religione christiana nihil deprehendamus, quod obstet, quo minus, qui eam docent, eiusque sacra administrant, summorum imperantium potestati obnoxii esse queant. Immo seruator ipse, & apostoli se potestati imperantium subiecerunt, *Matth. XVII, 27. Ioan. XIX, 11. Actor. IV, 19.* Cur ergo illorum successores, aut, qui tales videri volunt, a potestate imperantium liberi esse deberent? Diserte praeterea Paulus: *omnis anima* (id est, omnes homines, nemine excepto) *magistratibus subiecta esto, Rom. XIII, 1.* Omnes ergo homines si magistratibus subiecti sunt, sequitur, & clericos, quos vocant, eidem subiectos esse, quod ex antiquis ecclesiae doctoribus CHRYSOSTOMVS, THEO-

THEOPHYLACTVS, aliique fatentur, adprobante illorum sententiam ex ipsis pontificiis CLAVDIO ESPENCAEO, ad *Tit* 3. *digress.* 10. *p.* 572. *seqq.* Sic & Petrus 1. *epist.* II, 13. 14. magistratibus, speciatim regi, vt potestate pollenti, & praetoribus, vt ab eo, tum ad maleficorum vltionem, tum ad beneficorum laudationem missis, parere omnes iubet; omnibus scilicet, quibus iniungit, *timere Deum*, & *fraternitatem diligere*, iniungit etiam, *timere regem*, *v.* 17. quod cum ad presbyteros & clericos non minus, quam ad reliquos, pertineat, hos quoque pariter potestati imperantium obnoxios esse, aperte innuit. Quae contra huncce locum satis inepte excipit INNOCENTIVS III. pontifex, accurate diluit B. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hulseman. extenso*, *cap.* 19. *f.* 1516. *seqq.* Constat vero, inter ipsos pontificios hac de re disputatum fuisse. Inter capita enim controuersiarum, quae Paulo V. pontifici, cum republica Veneta intercedebant, erat quoque iurisdictio, quam respublica Veneta in ecclesiasticos sibi vindicabat, renitente quidem & indignante pontifice. Variis quoque scriptis haecce caussa tum agitata fuit, pro Venetis quidem IO. MARSILIO, NICOLAO CRASSO, PAVLO SERVITA, HIERONYMO VENDRAMENO, ANTONIO QVIRINO, pro Romano contra pontifice BARONIO, BELLARMINO, aliisque pugnantibus, calamosque stringentibus; conf. THVANVS, *histor. lib.* 137. *ad annum MDCVI.* ROHANIVS, dux, in *trutina statuum Europae*, *part.* 2. *dicurs.* 3. & quae *ad h. l.* notauit IOSVA ARNDIVS, *p.* 98. *seqq.* IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *histor. papatus per.* 7. §. 220. *p.* 322. *seqq.*

§. XIII.

Subiectum summi imperii proprium, non semper vno eodemque se habet modo; vnde *formae* istae rerum publicarum, quas *accidentales* vocant, originem habent. Interdum enim summum imperium penes vnum est hominem, vnde *monarchia*; interdum penes concilium ex selectis ciuibus constans, vnde *aristocratia*; aliquando penes concilium ex vniuersis patribus familias compositum, vnde *politia*, siue *democratia.* Rursus interdum contingit, vt diuersae personae, non coniunctim, sed seorsim simul, subiectum proprium summi imperii constituant, idque iterum diuersa ratione. Atque inde, formae rerumpublicarum *irregulares* oriuntur, quas alii *mixtas* vocant. Quod si plures ciuitates arctissimo quodam federe inter se colligentur, vt vnum corpus constituere videantur, *systemata ciuitatum* vocari solent.* Plane autem singularis fuit ea regiminis ratio, quae in gente Israelitica olim obtinuit, quam nonnulli *theocratiam*, adpellitant.** Qui enim semper in hac gente monarchiam obtinuisse, sibi persuadent, prorsus falluntur. *** Vtcunque autem summum imperium, quoad subiectum proprium se habeat, est tamen atque manet summum imperium, a Deo adprobatum, adeoque ea omnia vbique locum habent, quae generatim de eo, hucusque in medium attulimus.

* Haec omnia prolixius philosophi explicant, apud quos variae etiam de hisce formis rerumpublicarum accidentalibus, controuersiae occurrunt, quae huius loci non sunt. conf. *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 4. *sect.* 13. §. 34. 35.

** Idque praeeunte FL. IOSEPHO, qui iam pridem hoc obseruauit, tum alibi, tum & *lib.* 2. *contra Apionem*, *p.* 1071. Verba eius sunt: *innumerae sunt particulatim gentium & morum*,

morum apud omnes homines differentiae: alii siquidem monarchiis, alii obligarchiis, alii vero democratiis, reipublicae potestatem commiserunt: ὁ δὲ ἡμέτερος νομοθέτης εἰς μὲν τούτων οὐδετέρων ἀπεῖδεν, ὡς δὲ ἄν τις εἴποι βιασάμενος τὸν λόγον, θεοκρατίαν ἀπέδειξε τὸ πολίτευμα, θεῷ μᾶλλον μόνῳ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀναθεὶς, *noster autem legislator, nihil horum intendens, politiam nostram theocratiam declarauit, Deo praecipue principatum assignans & potentiam.* Vtique ita se res habet. Siue enim primam reipublicae huius institutionem, siue eius administrationem, siue iurium, quae vocant, maiestaticorum exercitium spectes, quae omnia Ipsi Deo tribuuntur, iure meritoque hanc regiminis formam θεοκρατίαν dici, deprehendes, idque praeter alios pluribus euicere HERMANNVS WITSIVS, & IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, vir doctissimus vterque in peculiari de hocce argumento dissertatione, THOMAE GOODWINI libello, cui titulus: *Moses & Aaron* &c. sed diuersis eius, editionibus, praemissa. Iungendi, qui ex instituto de republica Ebraeorum scripserunt, speciatim MELCHIOR LEIDEKKERVS, vir celeberrimus, de *republ. Ebr. lib. 5. cap. 1. p. 268. seqq.* it. IO. SPENCERVS, in *dissert. de theocratia Iudaica*, quae extat in opere eius *de legibus Ebraeorum ritualibus, & earum rationibus. lib. 1. p. 300. & seqq.* vbi cumprimis in rationes inquirit, cur Deus eiusmodi regiminis formam in gente sua esse voluerit.

*** Quam sententiam propugnauit ADRIANVS HOVTVYN, iureconsultus Batauus, in libello, cui titulus: *Monarchia Ebraeorum, quae est de imperio monarchico in populum Ebraeum probatio, ab Abrahamo ad dispersam gentem*, cui ideo peculiarem dissertationem, de *ficta Ebraeorum monarchia ante Saulum*, opposuit ADAMVS RECHENBERGIVS, Lipsiensis academiae theologus longe celeberrimus, quae inter *dissertationes eius historico-politicas*, iunctim editas, extat, *part. 1. p. 334. seqq.*

§. XIV.

Acquiritur summum imperium, & quidem, monarchicum, ordinarie, aut per *successionem*, aut per *electionem.* Vtrobique ad consensum populi res cuncta redit. Si enim consentiente populo imperium summum in integram conferatur familiam, oritur inde *successio:** quod si in vnum hominem conferatur, vocatur *electio.* Extraordinarie imperium acquiritur per bellum, de quo tamen obseruandum, quod, vti hicce acquirendi modus, iam caussam iustam, cur imperium nobis vindicare queamus, supponit, ita tum demum vim suam exerit, si consensus tacitus aut expressus, populi deuicti accesserit. ** In aristocratia per electionem fere optimates in summi imperii consortium adsciscuntur, vti in democratia, hoc ipso, quo aliquis ciuis fit, illis etiam, qui coniunctim imperium habent, associatur.

*Quae tamen aliter in regno patrimoniali, aliter in regno legitimo se habet, cum in illo ordo eius a voluntate antecessoris, in hoc a voluntate populi dependeat, vt tamen vtrobique si voluntas expressa non adsit, is obseruetur succedendi ordo & modus, qui conseruationi regni quam maxime est conueniens. Pluribus haec edisserui in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 38. seqq.* vbi & indicatum, quibus fundamentis innitatur successio primogenitorum, de qua & ex instituto dictum, in *dissertat. de successionibus primogenitorum.*

** Et hac de re dictum, in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 37. & cap. 5. sect. 6. §. 20. & seqq.*

§. XV.

§. XV.

Quae cum ita ſe habeant, & experientia quotidiana conſtent, non immediate, ſed mediate a Deo ſummum imperium hodie conferri manifeſtum eſt.* Enimuero, licet tum in electione, tum in ſucceſſione, res omnis ad voluntatem atque conſenſum populi vltimato redeat, ſpecialiori tamen Deus ſemper & vbique concurrit ratione, voluntates ciuium mouendo, dirigendo, flectendo, vt in huncce hominem, ſi regnum fuerit electiuum, aut in hancce familiam, ſi fuerit ſucceſſiuum, ſummam rerum conferant. Subinde & ex ſingularibus, quae hic concurrunt circumſtantiis, diuinam directionem euidentiſſime intelligere licet. conf. *Prouerb. VIII, 15. Dan. IV, 32. Sap. VI. 4.* In veteri teſtamento quibusdam immediate collatum eſſe imperium, legimus, vt Moſi, *Exod. III, 10.* Ioſuae, *Num. XXVII, 18. Deut. III, 28.* Immo & Saulis ac Dauidis exempla huc pertinent, *1 Sam. IX, 15. ſeqq. XVI, 12.* Sed haec extraordinaria fuerunt, nec in cenſum heic loci veniunt.

* Pluribus hoc & ex inſtituto demonſtraui in *diſſertatione* de *concordia religionis chriſtianae, ſtatusque ciuilis, cap. 4. §. 5. & ſeqq.* Et licet nonnullis ea, quam ibi propugnaui, ſententia diſpliceat, nihil tamen contra eam, quod momentum trahat, in medium hactenus allatum eſt, nec adferri poteſt. Quod & vlterius oſtendi in *disquiſit, theolog. de moderam. inculpatae tutelae in controuerſiis theologicis, p. 12. & ſeqq.*

§. XVI.

Cum diuerſa etiam ſint ſummae poteſtatis obiecta, circa quae verſatur, diuerſas etiam ſortitur denominationes. Hinc & a nonnullis vt totum aliquod poteſtatiuum conſideratur, cuius partes *iura maieſtatica*, itemque *regalia* vocari ſolent. De numero & partitione iurium iſtorum maieſtaticorum, cum alii, quorum hoc proprium eſt, ex inſtituto agant, qui & ſigillatim, quae de ſingulis obſeruanda ſint, condocent,* nobis quidem de iure ſummorum imperantium circa ſacra tantum quaedam delibanda, duximus, cum vt iuſti poteſtatis huius, & legitimi conſtituantur limites, ipſius religionis chriſtianae vel maxime interſit.

* Quos inter prae reliquis commendandus B. CASPAR ZIEGLERVS, in praeclaro opere, de *iuribus maieſtaticis*. Praecipua etiam, quae notatu digna ſunt, exhibuimus, in *element. philoſ. pract. part. 2. cap. 4. ſect. 13. §. 16. ſeqq.*

§. XVII.

Id primo igitur extra controuerſiam poſitum puto, multum intereſſe reipublicae, vt religionis cura ea, qua decet, ratione ab imperantibus geratur. Etſi enim tranquillitas & conſeruatio rerumpublicarum, neutiquam praecipuus religionis verae ſcopus ſit,* qui po-

potius in salute aeterna hominum consistit, plurimum tamen ad securitatem, tranquillitatemque rerumpublicarum, religionem, si recte administretur, conferre, palam est. ** Vnde & quam necessaria sit legitima religionis directio, patet. Idque eo magis, quo saepius contigit, vt perditissimi mortalium, religionem cupiditatibus suis obtendentes, motibus grauissimis, atque turbis, rerumque publicarum euersionibus, occasionem praebuerint. ***

* Multo autem minus vnicus religionis scopus est, vt perperam sibi persuadent, qui cum NICOLAO MACHIAVELLO, aliisque, religionem pro dominandi saltem instrumento habent.

** Quod specialim de christiana religione, quae sola vera est religio, intelligendum. Eam vero ad felicitatem & conseruationem rerumpublicarum conferre plurimum, deinceps §. 19. demonstratur.

*** Quod de regibus Hispaniae, speciem sacrorum consiliis olim praetexentibus, IOAN. BARCLAIVS pronuntiauit: *maxime solenne est ad parandam reuerentiam, nomine coelitum vti, speciéque sacrorum subducere ambitum oculis vulgi. Numini suas cupiditates imputant, & veluti pro illo depugnantes, solertissime sibi vincunt. Illa veluti praefatione in omnium rerum coepta, tanquam in scenam & tragoediam, intrant &c. in icone animorum, cap. 7.* id de omnibus illis dici potest, qui, religionem cupiditatibus obtendentes, res nouas moliuntur, aut reipublicae statum turbant. Quae pericula prudenti religionis directione, si vera religio non nisi legitimis mediis conseruetur & propagetur, dissensiones, quantum fieri potest, imminuantur & consopiantur, & omnis adeo occasio, religionem cupiditatibus suis obtendendi, eiusmodi hominibus praescindatur, euitari possunt.

§. XVIII.

Non tantum autem imperans, vt felicitas externa & tranquillitas reipublicae constet, curare debet, sed idem etiam, saltem prout christianae religioni se addictum profitetur, obstrictus est, aeternam ciuium suorum salutem, ea, qua potest & debet, ratione, promouere. Hoc vel christianae charitatis postulat ratio. Si enim quilibet mortalium, vt non de sua modo, sed aliorum quoque sollicitus sit salute, & huc ea omnia, quae in sua posita sunt potestate, conferat, obligatus est, multo magis a summis hoc requiri imperantibus, existimandum, quos profecto non frustra tanta pollere auctoritate Deus voluit, & qui conferre plurimum, vt coelestis veritatis cognitione homines imbuantur, possunt. *

* Etsi enim imperans, vt imperans spectatus, ad externam ciuium & subditorum felicitatem praecipue respiciat, ad quam ipsae respublicae comparatae sunt, vt supra docuimus, idem tamen, vt christianus consideratus, omnino ad aeternam quoque subditorum felicitatem promouendam, obligatus est. *Neque* enim *pro se quisque tantum, sed & pro mandata sibi potestate, Christo seruire debet*; vt recte pronuntiat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac cap. 15. §. 12.* Referri huc solet illud Esaiae, *cap. XLIX. 23. & erunt reges nutritii tui, & reginae nutrices tuae &c.* Indicat enim hisce verbis diuinus vates, regum quoque atque principum studio operaque alendam, fouendam, propagandam esse ecclesiam noui testamenti. Quod dum ceu insigne & praestans quid Deus pollicetur, recte omnino & laudabiliter agunt imperantes, qui curas suas & consilia eo conuertunt. Nec metuendum, ne eadem ratione principes, superstitioni aut falsae religioni addicti, induci queant ad vexan-

ad vexandos & opprimendos eos, qui verae religioni sunt addicti, & tyrannidem in illos exercendam. Supponimus enim, quod promotio & propagatio verae religionis, fieri debeat absque vi & coactione, modo naturae & indoli religionis christianae conuenienti, vt deinceps docebitur.

§. XIX.

Sed nihil magis etiam ad veram rerumpublicarum felicitatem, tranquillitatemque confert, quam si vera religio floreat. Cum enim mala pleraque, quibuscum rebus publicis societatibusque ciuilibus, confligendum est, a prauis adfectibus, vitiisque aut imperantium aut ciuium, speciatim ab ambitione, auaritia, ac voluptate eorum proueniant, tutior ea euitandi, aut auertendi, non est ratio, quam si cupiditatibus imponere modum, prauosque exuere adfectus condoceantur homines. Id vero religio christiana egregie praestat, quippe quae, si doctrinae sacrae sua vbique puritas constet, non tantum nihil quod tranquillitati rerumpublicarum aduersetur, continet, sed eiusmodi praescribit mores, quibus imperantes pariter ac ciues, ad felicitatem reipublicae conseruandam apti fiunt, neque praescribit modo, sed media etiam, quibus compesci exorbitantes cupiditates, & improbi coerceri adfectus queant, suppeditat. *

* Prolixe & ex instituto hoc a me demonstratum, in *dissertatione, de concordia religionis christianae statusque ciuilis*, *cap.* 1. Quam inique olim christianis a gentilibus obiectum sit, eorum doctrinam reipublicae rationibus non conuenire, euici ibidem, *cap.* 2. Sed religionis quoque christianae in hocce genere prae gentili & Mahumedana praerogatiuam luculenter demonstraui, *cap.* 3. Cum vero in varias partes scissi sint christiani, puram illam sanamque, quam in nostris ecclesiis profitemur, euangelii doctrinam, hancce cum primis ἐξοχὴν sibi vindicare, quod per eam saluti quoque & incolumitati externae rerumpublicarum vel maxime consulatur, euictum & comprobatum, *cap.* 4. *&* 5.

§. XX.

Est praeterea christianae religionis haecce indoles, vt & per externa promoueri quodammodo queat, & directionem quoque quandam admittat, immo eadem opus habeat. Sed vtrobique, quid religionis, speciatim quid christianae religionis indoles permittat, dispiciendum. Per vim itaque externam ad eam nemo est cogendus, cum eiusmodi coactio non possit non in meram tandem desinere hypocrisin. Fides vera in Christum, quae omnis religionis summa est, tantum per verbum diuinum, & legitimum sacramentorum vsum, accenditur & conseruatur. Hinc & Paulus Apostolus, *arma*, inquit, *militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad demolitionem munitionum, quibus consilia demolimur, & omnem celsitudinem, quae extollitur aduersus cogitationem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo*, *2 Cor. X. 4. 5.* add. *2 Cor. VI, 4. seqq. Coloss. I, 23. 25. 2 Thessal. III, 13. 14. 15.* Quare si summus imperans curet, vt verbum diuinum recte praedicetur, & sacramenta legitime

administrentur, si impedimenta, quae verbi & sacramentorum vim & efficaciam suffláminant, quantum fieri potest, remoueat, si externa reliqua ita dirigat, vt cuncta ordine & decenter fiant, suo omnino hac in parte merito satisfecisse creditur officio.

§. XXI.

Ita ergo si potestas imperantium circa sacra explicetur, & suis limitibus circumscribatur, recta incedimus via, nec imperantibus, quod illis competit, denegamus, nec dominatum tamen in conscientias illis tribuimus,* quem nemo etiam sine summa sibi vindicabit impietate. Atque haecce potestas circa sacra, vi summi imperii, imperantibus competit, cuius quippe partem eximiam constituit. ** Immo sine ea mancum foret ac mutilum summum, imperium, vt non sine ratione dubitatum sit, an summum plene habeant imperium, qui ius circa sacra Romano pontifici concedunt. *** Qui vero hancce circa sacra potestatem, *ius episcopale* vocant, minus accurate loquuntur, & secundum erroneas pontificiorum de episcopis notiones, potestatem docendi, quae tantum episcopis competit, cum potestate imperandi confundunt. *

* Fuerunt plurimi, qui tolerantiam religionum adsererent atque defenderent, quod recentiori quoque aetate praeter alios fecere IO. LOCKIVS, in epistola de *tolerantia*, & GERHARDVS NOODT, iureconsultus celeberrimus, in *dissertatione de religione ab imperio iure gentium libera*, quam cum alia eiusdem auctoris oratione, de *potestate summorum imperantium*, ex latina in gallicanam linguam transtulit, IO. BARBEYRACIVS. Et ipsa sane indoles & natura, tum religionis generatim spectatae, tum speciatim christianae, hoc satis superque docet, vim omnem hic abesse debere. Vnde sententia illorum, qui per vim & arma religionem propagare & dissentientes quoslibet gladio & igne persequi non dubitant, quod Romanensium fere proprium est, ceu repugnans & rationi & religioni, saniorum iudicio, merito damnatur. Nec tamen tolerantiae limites vltra, quam par est, extendendi. Tolerandi sunt dissentientes, ita tamen, vt veritati nullum inde creetur periculum, & qui nostrae curae concrediti sunt, in discrimen amittendae salutis aeternae coniiciantur; tolerandi sunt, non tamen statim facultas, impune & pro lubitu errores disseminandi & alios seducendi, illis est concedenda; tolerandi sunt, simul tamen in viam veritatis, ea, qua decet ratione, reuocandi. Paucis: tolerantia non debet excludere curam conseruandi, propagandique veram religionem. Quibus limitibus si potestas summorum imperantium circa sacra circumscribatur, cuncta sibi recte constabunt. Legi interim atque expendi merentur, quae hac de re habet ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits la conscience*, vbi inter auctorem libri: *commentaire philosophique sur les paroles contrains les d'entrer*, quem PETRVM BAELIVM esse ferunt, quique tolerantiam vltra, quam par est, extendit, & inter auctorem libri: *droits des deux souverains* &c. quem PETRVM IVRIVM esse constat, qui nimis arctis limitibus eam circumscribit, media velut via incedit, & vtrumque refellit.

** Renituntur hic pontificii, papalis auctoritatis defensores, & Romano pontifici supremum ius circa sacra vindicant. Prae ceteris hoc omnibus viribus agunt THEOPHILVS RAYNAVDVS, de *corona aurea pontificis p. 233 seqq.* CAESAR BARONIVS, in *annalib. ad annum Christi DCCLII.* ROBERTVS BELLARMINVS, de *Romano pontifice, cap 7.* aliique. Sed quam lubrico illorum asserta nitantur fundamento, ostendi facile potest.

Primo

Primo enim non expendunt quod officium episcopi non sit imperare, sed docere, 1 *Petr. V*, 2. 3. Ius autem circa sacra administrare, imperantium est, non docentium, quales esse debebant episcopi, tum ceteri, tum & Romani. Nullibi quoque in scriptura sacra aut Romano, aut aliis episcopis, iurisdictio quaedam, aut ius circa sacra tribuitur. Dum enim Petrus, *Ioan. XXI.* 15. *f. qq.* pascere oues Christi iubetur, hoc non de imperio quodam, aut iurisdictione, sed de doctrina itidem est intelligendum. Praeterea, nec religionis christianae, nec ecclesiae indoles requirit, vt ius circa sacra penes alium sit, quam summum imperantem. Non illius, quia nihil obstat, quo minus verbum diuinum rite docere & sacramenta, vt decet, administrare queant verbi diuini ministri, etsi directio ecclesiae a summo imperante pendeat. Nec huius, quia ecclesiae non alia debet esse ratio, quoad externa, quam aliarum societatum, quae ciuili subordinatae sunt, & a summo imperante diriguntur. Idem exemplis quoque, & perpetua veteris ecclesiae praxi, ex quo summi imperantes christianae religionis sacra amplexi sunt, comprobari posset, nisi iam ab aliis hoc factum esset conf. HVGO GROTIVS de *imperio summarum potestatum circa sacra*, NICOLAVS VEDELIVS, de *episcopatu Constantini magni*, aliique. Ideoque cum Romani pontifices hanc sibi circa sacra potestatem, praesertim quoad inuestituram episcoporum, vindicare vellent, acriter illis tum imperatores Germanici, tum Galliae reges, se opposuerunt, vt praeter alios pluribus euicit IO. SCHILTERVS, magni quondam nominis iureconsultus, in praeclaro opere, de *libertate ecclesiarum Germaniae*. Idque cum NATALIS ALEXANDER in Galliae regibus laudasset, non satis sibi constat, dum in eadem caussa vituperat imperatores Germanicos, merito ideo notatus ELIAE VFIELIO, in *dissertatione isagogica in selecta historiae ecclesiasticae capita Natalis Alexandri*, p. 279. *seqq.* Romanensibus interim, qui summam imperantium circa sacra potestatem cum ea, quam sibi Romanus pontifex vindicat, conciliare annituntur, plurimae se offerunt difficultates, ex quibus se vix expediunt, vt non alterutram partem offendant, vt vel ex PETRI DE MARCA opere, de *concordia sacerdotii & imperii*, liquet. Nos ista non morantur, qui citra ambages, episcopis, nullum iure diuino competere imperium, pronuntiamus. Quod si autem in spiritualibus, episcopis speciatim Romano, imperium nullum aut iurisdictio competit, multo minus in temporalia regum principumque potestatem quandam habebunt. Quod solide ex ipsis pontificiis probat LVDOVICVS ELIAS DV PIN, de *antiqua ecclesiae disciplina dissertat.* 7. p. 433. *seqq.* conf. & quae hac de re dixi, in *dissert. de concordia religionis christianae statusque ciuilis*, *cap.* 4 §. 16.

*** Dubitat sane, nec sine ratione, hac de re, ALBERICVS GENTILIS, de *legat. lib.* I. *cap.* 2.

* Episcopos enim iurisdictione gaudentes, & potestate imperandi instructos, scriptura ignorat. Dicetur hac de re ex instituto capite sequenti. Potestas circa sacra est pars summi imperii, seu superioritatis territorialis, quam a Romanae ecclesiae episcopis sibi ereptam, iure meritoque iterum sibi vindicarunt principes protestantium. Par itaque etiam erat, vt rem ipsam vero nomine exprimerent, ne vmbra ista superstitionis papalis, variis abusibus tegendis inseruiens, remaneret.

§. XXII.

Quaenam sigillatim ad ius hocce circa sacra pertineant, ex dictis fere intelligere licet. Iuuabit tamen nonnullas iuris huius indicare partes. Imperantis itaque summi est, dispicere, vt eiusmodi ecclesiis praeficiantur pastores, qui verbum Dei rite docent, & sacramenta recte administrent, non minus & exemplum auditoribus praebeant, quod imitentur. Praecipuum hocce medium est, religionem christianam propagandi, & conseruandi, hominesque ad vitae pietatem, sanctitatemque traducendi. Hoc tamen ita intelligendum, ne,

 eccle-

ecclesiae, cui ius eligendi pastores competit, * quidquam derogetur. Potestque, omnino ac debet cuilibet hoc relinqui ecclesiae, modo imperans summus dispiciat, nec hocce iure abutatur. Quod si enim per malitiam aut alias caussas sibi ipsi quis consulere nequit, iustum & aequum est, vt illi consulant, quorum subest imperio.

* Explicabitur hoc vlterius *sect. sequenti* §. 1. 4. add. DAVIDIS BLONDELLI dissertatio, de *iure plebis in regimine ecclesiastico*. Praecipuum itaque, quod hic summis imperantibus conuenit ius, in eo consistit, vt dispiciat, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue ecclesia iure suo abutatur; hinc dirigere electionem, & postquam facta est, confirmare potest, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quod vero summis imperantibus eiusmodi potestas competat, res ipsa & summi imperii ratio docet. Hinc & reges principesque christianos hocce ius olim exercuisse, annales ecclesiastici testantur. In quo tamen annon quandoque potestatis suae limites cum imminutione iuris, quod ecclesiae competit, excesserint, nunc non disquiram. Interim conf. PETRVS DE MARCA, de *concordia sacerdotii & imperii, lib.* 8. *cap.* 9. & B. CASPAR ZIEGLERVS, de *iuribus maiestat. lib.* 1. *cap.* 18. Immo ipsos Romanos pontifices ab imperatoribus quandoque constitutos fuisse, constat. vid MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib.* 6. *cap.* 7. & ONVPHRIVS PANVINIVS, in *vita Gregorii VII.* Sequitur vero ex dictis, quod imperantibus quoque potestas, eos, qui officio suo non recte funguntur, ab eodem remouendi, competat.

§. XXIII.

Quod de ecclesiis diximus, id pariter & de *scholis*, intelligendum. Praeceptorum enim vnice a magistratu supremo, aut illis, qui eius vicibus funguntur, dependet constitutio. * Idque rectissime, cum reipublicae vel maxime intersit, bene constitutas habere scholas, in quibus bonis litteris imbuantur, simulque ad sapientiam pariter ac pietatem erudiantur, qui ecclesiae ac reipublicae praeesse debent. ** Vnde & seminaria reipublicae & ecclesiae, merito dicuntur. Hoc autem tum de minoribus scholis, tum de maioribus, gymnasiis ac academiis, est intelligendum.

* Non tantum ius constituendi praeceptores & professores, sed ius quoque erigendi scholas & academias, ob eandem, quam deinceps asserimus, rationem, illis competit. Hoc vero in ecclesia Romana perperam, nec sine summi imperii imminutione, pontifices sibi vindicant. vid. ZIEGLERVS, de *iurib. maiestat. lib.* 1. *cap.* 23.

** Magna citra controuersiam scholarum est vtilitas, & pro praesenti humani generis conditione, necessitas, quam contra THOMAM HOBBESIVM, *Leuiath. cap.* 46. peculiari dissertatione euicit ADAMVS RECHENBERGIVS, de *origine & vsu scholarum*. Prolixe etiam pro vtilitate & necessitate scholarum disputat GISBERTVS VOETIVS, *polit. ecclesiast. part.* 2. *lib.* 3. *tractat.* 4. *cap.* 3. *p.* 738. *seqq.* Interim diffitendum non est, varios scholarum hinc inde esse naeuos, nec id vbique ea, qua decebat, ratione agi, vt finis, propter quem institutae sunt, obtineri queat. Legi merentur, quae sua aetate de scholae Carthaginensis corruptelis grauiter conquestus est AVGVSTINVS, *confessionum lib.* 5. Sed nostra quoque aetate viri cordati animaduerterunt, pietatis vitaeque sanctae, ad quam tamen non minus, quam ad multarum rerum scientiam, iuuentus erudienda erat, in scholis & academiis non eam semper, quae debebat, rationem haberi; conf. VITVS LVDOVICVS SECKENDORFIVS, de *statu christianorum*, *lib.* 3. *cap.* 9. §. 3. Nec tamen ob naeuos atque vitia docentium & discentium, ipsae statim damnandae & reiiciendae sunt scholae, quod

VALEN-

VALENTINVM WEIGELIVM, CHRISTIANVM HOBVRGIVM, aliosque fecisse memorant, quorum duriora quaedam & aspera in scholas & academias effata, passim referuntur, & refutantur. conf. EHREGOTT DANIEL COLBERGIVS, in *christianismo Hermetico-Platonico. part.* 1. *cap.* 15. §. 7. *p.* 702. *seqq.* Rectius agunt, qui in eo potius operam collocant, vt corrigantur & emendentur, quae minus recte fiunt, vt morbis his medela adferatur. Huc variae virorum eruditorum de scholis instituendis & emendandis spectant consultationes, de quibus vid. DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, *polyhist. litterar. lib.* 2. *cap.* 2. Addendus omnino GOTHOFREDVS VOCKERODT, in *consultationibus de litterarum studiis recte & religiose instituendis*, nec non de *publicarum scholarum vsu, pretio, & disciplina sanctiori.*

§. XXIV.

Praescribere etiam summus imperans certam regulam atque normam potest, iuxta quam in scholis & ecclesiis, cuncta sunt peragenda. Nec enim alia ratio, dirigendi actiones hominum, suppetit. Atque hoc est, quod alii dicunt, competere summis imperantibus potestatem condendi *leges ecclesiasticas.* Leges vero ecclesiasticas reuera ciuiles esse, & ab obiecto saltem ecclesiasticas vocari, supra iam dictum est. Eo minus itaque dubitandum, quin grauissime errent, qui aut Romano pontifici, aut conciliis hanc potestatem tribuunt. * Hoc ipso enim se non satis quid lex sit, aut cui potestas legislatoria competat, perspicere, aperte indicant. Reges populi Iudaici olim leges circa sacra tulisse, constat ex *1. Chron. XXIV, 2. seqq.* & *2. Chron. XIX, 8.*

* conf. quae supra dicta sunt, *cap.* 1. huius partis, §. 17. 18.

§. XXV.

Non sufficit, praescribere leges circa sacra, sed interest etiam reipublicae, vt accurate obseruentur. Vnde fluit *ius visitandi*, quod vocant, scholas & ecclesias, quod itidem summo imperanti competit. Cuius enim est, leges ferre, eius etiam est, dispicere, an leges obseruentur, conf. *2. Corinth. XVII, 7. seqq.* & *XXIX, 4.*

§. XXVI.

Quod si in visitationibus illis, aut alias, innotescat, corruptum esse ecclesiae statum, erroresque gliscere qua doctrinam, aut mores inualescere prauos, res ipsa & ecclesiae pariter ac reipublicae salus postulat, tempestiue vt hisce morbis adhibeatur medela. Idque si publica auctoritate agendum sit, summis iterum hocce ius competit imperantibus, immo officii, quo funguntur ratio, hocce efflagitat. * Docent id quoque exempla regum veteris testamenti, Asae, *1 Reg. XV, 12,* Iosaphati, *2 Chron. XVII, 6.* Ezechiae, *2 Reg. XVIII, 4.* & *2 Chron. XXIX, 5. seqq.* Iosiae, *2 Reg. XXIII 4. sqq. 2 Chron. XXXIV, 3. sqq.* Vocare hoc solent, *ius reformandi ecclesiam.*

* Modus tamen non sit violentus, aut cum coactione conscientiarum coniunctus. Hoc enim naturae & indoli religionis repugnant, iuxta ea, quae supra dicta sunt. Nec sub praetextu reformandi aut emendandi ecclesiam, vexandi vel expellendi sunt, qui ceteroquin, etsi circa religionis quaedam capita dissentientes, aut per aequitatem naturalem, aut omnino per pacta, vel alias rationes, tolerandi erant.

§. XXVII.

Cumque hocce ius corrigendi & emendandi ecclesiae corruptelas, tum ad doctrinam, tum ad mores hominum spectet, de doctrina quidem porro obseruandum, non omnes, qui errores quosdam fouent, eodem habendos loco. Nonnulli ex imbecillitate intellectus in errores incidunt, alii errori addunt malitiam. Sunt seducti alii, alii seductores, quos & si errores capitales foueant, eosque pertinaciter defendant, haereticos vocare solent. Vt vero seducti, & per imbecillitatem errantes, diligenti informatione, omnique mansuetudine in viam rectam sunt reuocandi: * ita haeretici & seductores, coërceri a summis imperantibus possunt, ne errores suos disseminent, & si alia hoc fieri ratione nequeat, e republica sunt eiiciendi, ** nisi forte pacta quaedam publica obstent. Multo autem minus ferendi, sed pro re nata poenis quandoque ob malitiam afficiendi sunt, qui talia docent, quae omnis vitae honestae pariter ac pietatis fundamenta labefactant, vt athei, aut quae directe tranquillitati ac securitati reipublicae, repugnant.

* Magnopere ergo falluntur Romanenses, dum, in quosuis errantes ac dissentientes igne atque ferro saeuire, fas esse, arbitrantur. conf DIDACVS COVARRVVIAS, *tom. 2. resol. lib. 2. cap. 12.* aliique. Perperam nimirum supponunt, haereticos esse latrones, homicidas, aut his peiores, poenasque ciuiles ad ea etiam peccata extendendas, quibus directe reipublicae salus non laeditur. Sed cuncta, quae pro sententia tam immani atque crudeli adferri in medium possunt, solide discussit ELIAS SAVRINVS, *dans ses reflexions sur les droits de la conscience, part. 4. sect. 3. per integr.*

** Luculenter haec omnia edisserit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu religionis christianae ad vitam ciuilem, §. 49. p. m. 231. seqq.*

§. XXVIII.

Corruptelis quoad mores, obuiam iri potest, si disciplina ecclesiastica rite administretur. * Non autem confundenda est disciplina ecclesiastica, cum poena ciuili. Vt enim haec tantum summis imperantibus competit, ita illa ecclesiae est propria. Summorum tamen imperantium est dispicere, vt rite administretur, eosque excitare aut corrigere, qui hac in re negligunt, quae suarum erant partium. **

* Per disciplinam ecclesiasticam hic speciatim intelligimus rationem emendandi illos, qui vitae morumque prauitate, se vera & genuina ecclesiae membra non esse, demonstrant, id quod fit per admonitiones, increpationes, tandemque per excommunicationem. Ista vero emendandi homines ratio, vt a poena ciuili multum distat, ita ecclesiae propria est, etsi imperanti summo cura incumbat, dispiciendi, vt rite administretur. Dicentur hac de re plura, *parte tertia, cap. 3. §. 63. seqq.*

** Immo

** Immo dispicere etiam debet summus imperans, ne ecclesiasticae emendationes in poenas ciuiles degenerent, quo ipso contingere potest, vt ordo ecclesiasticus instrumentum dominandi accipiat, quo aliquando aduersus ipsos imperantes vtatur. Sic excommunicationum istarum abusum, ad imperii pontificii incrementum plurimum contulisse, constat.

§. XXIX.

Ad controuersias in ecclesia ortas consopiendas, optimum olim medium visum fuit conuocatio conciliorum, in quibus viri pii & prudentes, inuocato rite Numine, collatis suffragiis, ad ductum scripturae sacrae dispicerent, quid veritati esset conueniens, & ita litem dirimerent. * Eiusmodi concilia conuocandi, eaque dirigendi potestas, itidem summis merito tribuitur imperantibus. Pertinet enim & hoc ad externam ecclesiae directionem, quae imperantibus, hoc ipso, quod imperantes sunt, conuenit. Summi enim ceteroquin imperii sibi non constaret ratio. Accedit exemplum & praxis veteris ecclesiae, in qua postquam imperatores christianae religionis sacris imbuti sunt, hanc potestatem conuocandi & dirigendi concilia semper sibi vindicarunt.**

* Cuiusmodi fuit concilium illud Hierosolymitanum, ab ipsis apostolis ad obortas in ecclesia Antiochena controuersias consopiendas, habitum, *Act. r. XV.* quod adeo primum esse, merito censetur. BARONIVM namque, primum concilium a Christo atque apostolis habitum, contendentem, & huc historiam *Matth XVI, 13. seqq.* trahentem, iam pridem refutauit ISAACVS CASAVBONVS, & RICHARDVS MONTACVTIVS, ille *exercit. 16. contra Baronium, n. 8.* hic in *origin. ecclesiast. part. 2. p. 159.* add. B. ZIEGLERVS, de *iurib. maiestat. lib. 1. cap. 15. §. 3.*

** Eundo per omnia veterum conciliorum exempla hoc comprobare possemus, sed ingenue pariter ac erudite ex ipsis pontificiis hoc praestitit EDMVNDVS RICHERIVS, in *historia conciliorum generalium.* Immo hoc adeo certum est, vt seculo adhuc octauo, quo tamen iam magna erat Romanorum episcoporum auctoritas, concilia ab imperatoribus fuerint conuocata, atque directa. Quod vel Francofurtensis synodi a Carolo M. imperatore conuocatae, exemplo, patet. conf. IO. GEORGIVS DORSCHAEVS, in *collat. ad concil. Francofurt. sect. 2. cap. 1. p. 93.* add. MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. eccles. lib. 6. cap. 5.*

§. XXX.

Cum vero eiusmodi ecclesiae status in hac vita sperandus non sit, in quo non sint controuersiae & certamina inter doctores, imperans quidem prohibere nequit, quo minus quis eam sententiam, quam veram putat, propugnet, & quae ei opponuntur, refellat: ** immo si illi, a quorum partibus stat veritas, in ea propugnanda & defendenda, aut erroribus dissentientium, qui ecclesiae periculum adferre possunt, refellendis, segnes sint, summus imperans doctores sui admonere officii potest. Quoniam tamen saepe contingit, vt qui de rebus sacris inter se disputant, nimio feruore abrepti, modum excedant, lites non

necessarias excitent, aut foueant, ad λογομαχίας deflectant, contumeliis potius & conuitiis, quam rationum momentis, certent, & hoc ipso veritatem diuinam omnium ludibrio exponant, vnde religio ipsa, simulque ecclesiae & reipublicae salus in periculum adducitur, imperantibus competit potestas, disputationibus eiusmodi & concertationibus, modum, limites, & formam praescribendi, ** & eos, qui officii sui sunt immemores, poenis promeritis coërcendi.

* Pertinet enim hoc ad officium elenchticum, omnibus ecclesiae pastoribus, serio a Christo & apostolis commendatum, *Ioan. X*, 12. 13. *Actor XX*, 28. 29. 2 *Tim. II*, 25. *Tit. I*, 9. Cuius adeo plena libertas verbi diuini ministris merito conceditur, sed, ne eadem ad turbandam ecclesiam pariter ac rempublicam abutantur, dispicere omnino summorum est imperantium.

** Quod & iam olim aliquando ab imperatoribus factum fuit: extatque in codice Theodosiano integer titulus: *de his, qui super religionem contendunt.* Et sane, vt scriptura sacra elenchticum officium grauissime commendat, ita eadem non minus controuersias inutiles & superuacaneas fugere iubet, & contendendi pruritum in episcopis & ecclesiae doctoribus diserte damnat, 1 *Tim. VI*, 3. 4. 5. 2 *Tim. II*, 23. *Tit. III*, 19. alibique. Ceterum de naeuis & abusu theologiae polemicae, & peruersa ratione controuersias theologicas tractandi, plurimae extant cordatorum virorum querelae: qua de re alibi. conf. *prolusio* nostra *academica, de studio theologiae polemicae recte atque sobrie instituendo.*

§. XXXI.

Requirit praeterea indoles, ac natura religionis christianae, vt qui eidem se addictos profitentur, aliquando, certo loco & tempore, ad audiendum verbum diuinum, aut administranda sacramenta, conueniant. In quibus conuentibus, vt & alias in omnibus actibus publicis ad cultum sacrum spectantibus, vt omnia εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XIV, 40.* peragantur, ritibus certis & ceremoniis opus est. Hosce ritus & ceremonias praescribere, * abrogare, si vitium inuoluant, aut ad superstitionem ducant, mutare denique ac emendare, summorum est imperantium. Namque & hoc ad externam ecclesiae directionem pertinet. Dispiciendum tamen hic sedulo, ne quid temere, quod noxium sit, aut cum libertate christiana pugnet, vel omnino verbo diuino aduersetur, ecclesiae obtrudatur. Tum enim suae potestatis transilirent limites. Multo minus ergo & in ea, quae iure diuino constituta sunt, & ad ipsam religionem christianam pertinent, quidquam iuris illis competit. Nec temere mutanda, quae a veteri ecclesia accepimus, ** modo vitium non adsit, & quae olim salubriter constituta fuerunt, in apertam superstitionem degenerauerint.

** Loquitur de ritibus humanis, non diuinis, seu a Deo ipso praescriptis, quanquam, quod & ad hos attinet, etsi circa rem ipsam nihil libertatis hominibus relictum sit, circumstantiae tamen excipiendae sunt, vt locus, tempusque agendi, quippe quae humana sanctione

determinari

determinari possunt. Sic, vt euangelium doceatur, & sacramenta administrentur, Deus ipse praecepit. Quibus vero diebus, & quota diei hora hoc publice fieri debeat, ab humano pendet arbitrio, & a summo imperante rectissime determinatur. Humanorum autem rituum, qui imperantium dispositioni subiacent, magna est varietas. Possunt namque imperantes ferias, diesque poenitentiales indicere, quo ordine in conuentibus publicis cuncta agenda sint, quibus vtendum sit cantilenis, quinam textus explicandi, constituere, publicarum precum formulas praescribere, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Haec enim omnia ad externam saltem ecclesiae directionem spectant.

* Huc festa christianorum solenniora, vt natiuitatis Christi, paschatos, pentecostes, & reliqua, pertinent, quae, etsi non sint iuris diuini, recte tamen, vtpote a veteri ecclesia accepta, retinemus. conf. MARTINVS CHEMNITIVS, in *exam. concil. Trident. part. 4. p. m. 807. seqq.*

§. XXXII.

Bonorum quoque ecclesiasticorum dispensatio summis imperantibus competit. Sunt enim bona ecclesiastica, reuera publica, ad certos saltem vsus destinata, speciatim ad sustentationem illorum, qui scholis & ecclesiis praesunt. * Vt ergo ecclesiae & reipublicae interest, vt ad hosce usus certa, & sufficientia bona destinentur, & quae destinata sunt, rite administrentur, ita summus imperans, si ecclesiae & reipublicae salus aut summa necessitas hoc postulauerit, haecce bona abalienare, aut ad vsus alios, ex quibus forte maior ad ecclesiam & rempublicam vtilitas redundet, conuertere potest. ** Qui vero bona ecclesiae ministris, aut qui scholis praesunt, sustentandis necessaria, illis subtrahunt, aut quae ecclesiae dicata fuerunt, in vsus profanos, idque sine necessitate, conuertunt, sacrilegii crimine, adeoque peccato grauissimo, se obstringunt.

* Vt Romanae ecclesiae morem merito improbamus, inter cuius arcana haud vltimum illud locum obtinet, quo immensas opes congerunt, & amplissimas possessiones, iustis dominis ereptas, ecclesiae vindicant, adeo, vt iam suo tempore Hildericus, rex Francorum, conquestus sit: *ecce pauper remansit fiscus noster, ecce diuitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus, nisi soli episcopi, regnant: periit honor noster, & translatus est ad episcopos ciuitatum*, apud GREGORIVM TVRONENSEM, *lib. 6. histor. Franc. cap. vlt.* ita rursus non esse nefas putamus, si certa constituantur bona, ex quibus alantur, qui scholis & ecclesiae praesunt. Dignus enim est operarius mercede sua, &, qui altari inseruiunt, vt de altari victum sumant, par est, 1 *Cor. IX*, 13. In veteri ecclesia ad bona eiusmodi administranda & conseruanda, constituti fuerunt certi oeconomi, defensores & aduocati, quos quidem omnes nonnulli pro iisdem habent, sed distinguendos esse, docet B. ZIEGLERVS, de *iurib. maiest. lib. 1. cap. 20.* §. 7. Interim factum inde, vt nonnulli *ius aduocatiae* speciatim de administratione bonorum ecclesiasticorum intelligant, quod tamen latius patet, & ius defendendi & protegendi ecclesiam, denotat. Sed, quidquid huius sit, suprema horum bonorum dispensatio ad summum citra controuersiam spectat imperantem. Et sane, vti ecclesia neutiquam est status aliquis a statu ciuili independens, ita nec bona ecclesiae independentia sunt, sed directioni status ciuilis seu summorum imperantium, subiacent. Errant itaque, qui Romano pontifici, aut ecclesiae ea ratione horum bonorum dominium tribuunt, vt summis imperantibus nihil in ea iuris relinquatur. Nec Deo ipsi horum bonorum possessio tribui potest, vt satis inepte fit a quibusdam, cum ille sit dominus totius orbis, nec speciali rerum quarundam dominio indigeat.

** Diiudicari hinc possunt, quae de *secularisatione*, quam vocant *bonorum ecclesiasticorum*, vulgo disputari solent. Quod si bona ecclesiastica ad alium, sed itidem sacrum & meliorem, transferantur vsum, minus recte dicitur secularisatio, eaque translatio & iusta est & laudabilis. Nihil ergo, quod reprehendi debeat, egerunt principes protestantes, qui bona, sustentandis monachis otiosis destinata, ad erigendas & conseruandas scholas transtulerunt. Quod si autem translatio fiat ad alios vsus, quam sacros, tum, quid necessitatis ratio, aliaeue circumstantiae requirant, dispiciendum. conf. IO. CHRISTOPHORVS BECMANNVS, in *meditat. polit. cap.* 17. §. 13. 14. & in *polit. parallela, cap.* 17. §. 15.

§. XXXIII.

Denique, cum imperans summus ipse omnibus, quae quotidie occurrunt, negotiis, etiam quoad sacra, expediendis, non sufficiat, res ipsa postulat, vt *forum* aliquod *ecclesiasticum*, quod *consistorium* vocare solemus, constituatur. Cuiusmodi quidem forum ecclesiasticum, vt solus imperans summus constituere potest, ita ab eo solo pendet, omnemque ab eo nanciscitur auctoritatem. * Cumque in eo eiusmodi diiudicandae sint caussae, in quibus religionis quoque christianae habenda est ratio, viros pios, vitaeque integritate eminentes, peritissimosque, in illud adsciscere oportet. Nec inconsultum, quod & hactenus moribus receptum est, theologos adiungere iurisperitis, ** cum illos diuinarum rerum notitia accuratiori prae ceteris instructos esse, credere par sit.

* Fluit hoc sua sponte ex iis, quae supra generatim de potestate summorum imperantium circa sacra, disputauimus. conf B. IO. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib.* 3. *cap.* 1. §. 3. qui simul docet, finem, cur consistoria constituantur, esse, vt religio fidei pura & integra conseruetur, diuinus cultus cum aedificatione populi instituatur, vitae puritas morumque sanctitas, conseruetur, & denique matrimonii castimonia & dignitas defendatur, & scandala amoueantur. Paucis dici posset, curam conseruandi & propagandi religionem veram & genuinam, consistoriis incumbere. Ex singulari tamen summorum imperantium erga sacrum ordinem fauore accedere solet, vt consistorium eiusmodi forum ministrorum ecclesiae proprium, in personalibus, ut loqui solent, censeatur, coram quo actionum suarum reddere rationem, teneantur. Vnde neutiquam inferendum, ac si potestati ciuili non sint obnoxii, sed honori saltem illorum & existimationi, in quantum merentur, hac ratione consultum volunt principes, summique imperantes.

** Non equidem hoc prorsus necessarium est, cum etiam per iureconsultos pios, rerumque ad religionem christianam spectantium peritos, expediri ea queant, quae ad caussas ecclesiasticas, vt vocari solent, pertinent. Non tamen temere a more recepto hic est discedendum, praesertim si ex theologorum ordine non desint, qui eiusmodi muneribus admoueri queant. vid. BRVNNEMANNVS, in *iure ecclesiast. lib.* 3. *cap.* 1. §. 5. qui & in sequentibus alia huc spectantia suppeditat.

§. XXXVI.

Vt vero illi, penes quos summum est imperium, quod hactenus, & generatim, & quoad partes praecipuas, quae hic in censum veniunt, delineauimus, *magistratus* supremi, nomine veniunt; ita reliqui omnes, *subditorum*, nomine adpellantur: quod quidem nomen, vt alibi * obseruatum, latius patet, quam nomen *ciuium*, etsi hi quoque ex numero sint subditorum. Ordine enim imperantium, ac parentium,

tota

tota constat respublica. Inferiores magistratus, cum supremi saltem vicem gerant, eius intuitu itidem in subditorum numero habendi. Nec differentia est inter clericos & laicos, prout vtrique tanquam membra reipublicae spectantur. Namque & clericos, potestati magistratus subiectos, supra iam docuimus, **

* in *element. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 45.*
** §. 12. huius sectionis.

§. XXXV.

Officia imperantium sunt, vt ad ciuitatis & ciuium salutem, cuncta referant; ciuium commoda, qua spiritualia pariter ac temporalia, quauis ratione promoueant, eos defendant, ac tueantur; potestate sua, adeoque omnibus iuribus maiestaticis legitime, hoc est, ad ciuium suorum salutem ac felicitatem, vtantur. Paucis: cogitare eos oportet, se esse ὑπηρέτας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, adeoque supremo regum omnium regi, suarum actionum, rationem reddere debere. *Sap. VI, 5. Rom. XIII, 4.* Cumprimis ad regnum Christi, hoc est ecclesiam veram, conseruandam, tuendam, propagandam, consilia omnia & cogitationes conferant, cum maxima hinc demum in ipsos pariter ac ciues eorum redundare queat felicitas, & Deus etiam ad regnum Christi amplificandum, omnia referri velit. Caueant tamen, ne conscientiis imperare in animum inducant suum, quippe quod soli Deo est proprium, *Actor. V, 29.*

§. XXXVI.

Officia subditorum, aut *generalia* sunt, aut *specialia*. Generalia sunt, vt magistratus eo, quo par est, honore ac veneratione prosequantur, *Rom. XIII, 7. 1. Petr. II, 17.* obedientiam illis praestent, idque sincere, ex conscientia, *Rom. XIII, 5.* sed in rebus licitis, *Actor. VI, 19. V, 29.* tributa illis soluant, *Rom. XIII, 6. 7.* preces pro iis fundant, *1. Tim. II, 2.* Quae omnia impiis quoque magistratibus praestanda, *Rom. XIII, 1.*

§. XXXVII.

Specialia officia vocantur, quae ab illis, qui in certo quodam statu constituti sunt, exiguntur. Huc officia ministrorum reipublicae, qua *sacra*, qua *ciuilia*, qua *militaria* spectant. Immo, quot sunt in republica quadam ordines, quot societates, quot collegia, quorum infinitus fere est numerus, tot inde oriuntur officia specialia, quorum ab illis haberi ratio debet, qui in istis societatibus, ordinibus, collegiis, sunt constituti. Haec omnia distincte enumerare superuacaneum foret, cum omnia tandem huc redeant: ne quis vllum in republica munus

affectet, aut negotium aliquod suscipiat, ad quod se parum idoneum deprehendit, item, vt quisque munere suo, summa fide & industria fungatur, idque non ex metu poenae, aut commodi cuiusdam intuitu, sed ex conscientiae ductu, vt supremo Numini suarum rerum, actionumque aliquando reddere rationem queat.

§. XXXVIII.

Quod tum imperantes, tum parentes, ad haecce officia obligati sint, patet ex principio, ex quo & reliqua officia hypothetica fluunt: institutis, & statibus a Deo constitutis, secundum Numinis praescriptum ita vtendum, prout vnionis nostrae cum Deo ratio, hoc requirit. * Quod vero praeter reliquos status, & ciuilis ad vnionem nostram cum Deo aliquid faciat, vel inde constat, quod per eum & plurima obstacula remoueri, & per ecclesiae ac scholarum conseruationem, media quamplurima, huc facientia, suppeditari queant. Constat denique idem ex praecepto quarto, vbi parentum & liberorum nomine & imperantes ac subditi merito intelliguntur, itemque ex aliis scripturae oraculis, vt, *Sap. VI, 2. 3. 4. Rom. XIII, 1. 2. seqq. 1 Petr. II, 17.* & reliquis.

* iuxta ea, quae supra diximus, *cap.* 2. huius, partis, §. 52.

§. XXXIX.

Contra officia haecce diuersimode peccatur, tum ab imperantibus, tum a subditis. Ab imperantibus quidem, per ignauiam & negligentiam in administratione imperii; per iniustitiam tum erga alios, tum maxime erga subditos; per studium, suum potius, quam reipublicae aut ecclesiae commodum promouendi; per nimias exactiones; per excessum in seueritate, aut nimiam indulgentiam ac lenitatem, & quae alia sunt eorum vitia, quotidie inter mortales obuia. A subditis peccatur, per inobedientiam, irreuerentiam, legum ac magistratuum contemptum, iustorum tributorum denegationem, murmurationes, seditiones, tumultus, aliaue ratione.

§. XL.

Media, quae vt officia haecce obseruemus, nos inducere possunt, sunt: sapientiae & benignitatis diuinae, in statu quoque ciuili elucescentis, diligens meditatio; itemque finis, ob quem institutus est, consideratio, quippe qui neutiquam in eo consistit, vt suis saltem quilibet consulat commodis, sed vt vtilitati securitatique omnium, totiusque societatis, prospiciatur; tum & quam exacte sui muneris quilibet reddere rationem aliquando debeat, cogitandum, cum, in

quocun-

quocunque ſtatu collocatus ſit, pro diſpenſatore tamen ſaltem bonorum a Deo ſibi concreditorum, ſit habendus. Impedimenta, quae remouenda ſunt, ex prauis praecipue oriuntur adfectibus, auaritia, ambitione, voluptatiſque cupiditate. Quidquid aut ab imperantibus, aut a ciuibus peccatur, hinc originem ducit. Accedunt praeiudicia, de poteſtate imperantium ipſis quoque legibus diuinis exempta, de ſtatibus idealibus, de vitiis hominum ipſis ſtatibus imputatis, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

CAPITIS TERTII
SECTIO VIII.
DE
OFFICIIS MINISTRORVM
VERBI DIVINI ET AVDITORVM.

Σύνοψις.

SVpereſt ſtatus eccleſiaſticus, in quo docentes, miniſterii eccleſiaſtici nomine, prout ad nouum teſtamentum pertinet, veniunt, §. I.
Miniſterii eccleſiaſtici origo, & inſtitutio, §. II.
Vocantur verbi diuini miniſtri, a Deo ipſo, ſed hodie mediate per eccleſiam, §. III.
Hinc quaelibet eccleſia particularis ius habet eos vocandi, §. IV.
Qua ratione, & quo ordine cuncta circa vocationem peragantur, §. V.
Quaenam magiſtratus ciuilis, & miniſterii eccleſiaſtici hic partes ſint, §. VI.
Quinam patroni eccleſiae dicantur, & in quo conſiſtat ius patronatus, §. VII.
Vocationem miniſtrorum verbi diuini excipit ordinatio, quae ab aliis verbi diuini miniſtris rite peragitur, §. VIII.
Muneris eccleſiaſtici limites ex fine eius ſunt aeſtimandi §. IX.
Huc ergo pertinet poteſtas publice docendi, §. X. errantes conuincendi, reluctantes redarguendi, ad vitam & mores ſingulorum attendendi, §. XI.
adminiſtrandi ſacramenta, & remittendi pariter ac retinendi peccata, §. XII.
Quantum poteſtatis circa externam eccleſiae directionem verbi diuini miniſtris competat, §. XIII.
Ex dictis colligitur, poteſtatem miniſtrorum eccleſiae non eſſe temporalem, ſed ſpiritualem, illis quoque tantum poteſtatem, quam vocant, ordinis, non autem poteſtatem iurisdictionis, competere, §. XIV.
Iure diuino omnes verbi diuini miniſtri ſunt aequales: iure tamen humano, aut conſuetudine eccleſiae, inaequalitas quaedam locum habere poteſt, §. XV.
Officia miniſtrorum eccleſiae circa ſacri muneris ſuſceptionem, §. XVI.
circa eius adminiſtrationem, qua uerbi diuini praedicationem, ſacramentorum adminiſtrationem, & vſum clauis ligantis atque ſoluentis, §. XVII.
qua elenchum, epanorthoſin, paediam, & conſolationem, §. XVIII.
qua vitae integritatem, cuius exemplum praeire auditoribus debent, §. XIX.
Officia auditorum, §. XX.
Quod tum verbi diuini miniſtri, tum eorum auditores ad haec officia iure diuino obligati ſint, probatur, §. XXI.
Quotuplici ratione contra haec officia peccetur ab ipſis verbi diuini miniſtris, §. XXII.
& ab eorum auditoribus, §. XXIII.
Ad media, quae vtroſque ad haecce officia rite praeſtanda inducere poſſunt, adhibenda, & impedimenta remouenda, eos itidem iure diuino obligatos eſſe, §. XXIV.

§. I.

§. I.

SVpereſt vltimus ſtatus, eccleſiaſticus ſcilicet, in quo tum docentium, tum auditorum habenda eſt ratio. Quod ad docentes attinet, munus illud, quo funguntur, *miniſterium eccleſiaſticum* vocatur, * intelligiturque illud, quod Deus in nouo teſtamento inſtituit. Quod enim in veteri teſtamento fuit ſacerdotium, itidem a Deo ipſo inſtitutum, cum iam pridem deſierit, nunc ad nos non pertinet.

* Quemadmodum & apoſtolatus officium διακονία vocatur, *Actor. I*, 17. *VI*, 4 alibique. Vnde & Paulus ſe atque alios vocat ὑπηρέτας χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων θεοῦ, 1. *Cor. IV*, 1. Haec vero appellatio omnes verbi diuini miniſtros, eleganter ſui admonere poteſt officii. Ceterum cum fides, per quam aeternam ſalutem conſequimur, per verbi praedicationem, & legitimam ſacramentorum adminiſtrationem, in hominibus producatur, augeatur, confirmetur, verbi autem praedicatio & legitima ſacramentorum adminiſtratio rite procedere nequeat, niſi certi homines ad hoc ſint conſtituti, qui iſto munere fungantur, miniſterii eccleſiaſtici neceſſitas inde intelligitur.

§. II.

Origo itaque miniſterii ab inſtitutione diuina eſt repetenda, & quidem ipſius Chriſti ſeruatoris, *Ioan. XX*, 21. *ſeqq. Matth. XXVIII*, 19. *Marc. XVI*, 15. conf. *Epheſ. IV*, 11. Neque Chriſtus tantum, immediate miniſterium inſtituit, ſed ſimul doctrinam praeſcripſit, *Gal. I*, 8. 9. 12. & rationem adminiſtrandi rite ſacramenta, miniſtros edocuit, 1. *Cor. XI*, 23. & facultatem remittendi ac retinendi peccata iis conceſſit, *Ioan. XX*. 23.

§. III.

Praeterea & ipſe Deus verbi diuini miniſtros vocat, * quod olim quidem aliquando fecit immediate, quo pacto Moſes, & plurimi prophetae veteris teſtamenti, & in nouo, apoſtoli, vocati ſunt. Hodie autem mediate id facit, ** per eccleſiam, cui Deus ipſe hanc facultatem conceſſit. Idque ex natura etiam & indole eccleſiae patet, quippe cui, ceu, ſponſae, bonorum ſpiritualium adminiſtratio, adeoque & conſtitutio eorum, qui eiusmodi bonorum diſpenſatores eſſe debent, merito concredita cenſetur. conf. *Matth. XVIII*, 17. 1. *Cor. IV*, 1. Accedit praxis veteris eccleſiae, *Actor. I*, 15. *VI*, 2.

* Supponimus nunc vocationis, ad miniſterium ſacrum rite obeundum, neceſſitatem, quam contra Photinianos, Anabaptiſtas, Weigelianos, ſpeciatim & Arminianos, aliosque defendere noſtrates ſolent: conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, in *conſiderat. Arminianiſmi*, *cap.* 21. *p.* 472. *ſeqq.* De quaeſtione autem: annon aliquis in coetu chriſtianorum, vbi nulli amplius ſuperſunt eccleſiae miniſtri, miniſterio eccleſiaſtico ſine vocatione fungi, verbum praedicare, ſacramenta adminiſtrare, aliosque actus miniſteriales exercere poſſit? vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conſcient. de miniſterio eccleſ ſect.* 1. *cap.* 2 *pag.* 14.

** Falluntur enim, qui & hodie immediatam vocationem requirunt, quae Weigelianis tribui ſententia ſolet. Nec neceſſe fuiſſet, vt apoſtoli docuiſſent, quinam & quomodo vocandi & conſtituendi eſſent ab eccleſia verbi diuini miniſtri, ſi immediata vocatio

ſemper

ſemper obtinere debuiſſet. Factum autem hoc ab apoſtolis, conſtat ex 1. *Tim. II*, 2. *Tit. I*, 5 *ſeqq.* Ceterum immediata vocatio non ea tantum vocatur, quae fit a Deo, nemine interueniente, ſed & quae interuenientibus quidem aliis, at ita peragitur, vt Deus αὐτοπροσώπως vel conceptis verbis, vel ſigno externo, aliquem ſacro officio a ſe deſtinatum declaret. Quo pacto & Matthias immediate recte ad apoſtolatum vocatus dicitur, etſi hoc factum ſit intercedente ſorte, *Actor. I*, 24.

§. IV.

Quod de eccleſia dictum, penes eam eſſe facultatem conſtituendi verbi diuini miniſtros, id non de vniuerſali tantum, ſed de particulari quauis eccleſia etiam intelligendum. Nulla enim obſtat ratio, quo minus haecce facultas in omnibus & ſingulis eccleſiis locum inueniat. * Nec enim deteriori conditione, vt eccleſia particularis ſit, par eſt, quam aliae ſocietates aut collegia, quibus integrum eſt, communi ſuffragio, qui rebus ſuis praeſint, eligere. Qui noſtris autem eccleſiis ius conſtituendi paſtores denegant, probare prius debent, quod non ſint verae eccleſiae, aut quod illis, dum iuſtiſſimis de cauſſis a Romana diſceſſerunt, aut potius ab ea expulſae ſunt, recte ſchiſmatis nota inuratur. **

* Ita quidem, vt omnia quoque atque ſingula eccleſiae iſtius particularis membra, tam clerici, quam laici, ad vocationem concurrant. Quanquam enim ſingulis actus non competant ſingulis in ſolidum, vt ex dicendis ad §. 6. conſtabit, ſingulis tamen competit facultas cognoſcendi & iudicandi de doctrina, itemque de vita & moribus vocandi, praeterea ius ſuffragii, idque tum adprobationis, ſi eum ad munus iſtud idoneum iudicauerint, tum reprobationis, ſi quid habeant, quod in vita aut doctrina deſiderent. Idque vel inde conſtat, quod omnibus atque ſingulis iniunctum ſit, vt ſibi caueant a pſeudoprophetis, *Matth. VII*, 15. vt probent ſpiritus, num a Deo ſint? 1. *Ioan. IV*, 1. Inde enim ſequitur, omnibus atque ſingulis iniunctum eſſe, curare, ne eccleſiae pro paſtore lupus, pro doctore ſeductor, praeficiatur. Accedit exemplum primae atque apoſtolicae eccleſiae, *Actor.* I, 15. *ſeqq.* *VI*, 3. Atque haec cum ita ſe habeant, manifeſtum eſt, errare, qui ius vocandi verbi diuini miniſtros aut ſoli magiſtratui, aut cum Anabaptiſtis ſoli populo, aut cum pontificiis epiſcopis ſolis, aut cum quibusdam ex reformatae eccleſiae doctoribus, ſolis clericis tribuunt. Competit enim hocce ius toti eccleſiae. conf. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breviar. Hülſemann. extenſo, cap.* 19. *theſ.* 6. *p.* 1446. *ſeqq.*

** Quod contra pontificios notandum, qui, noſtras eccleſias ius vocandi & conſtituendi legitimos paſtores habere, negant, falſis prorſus & erroneis innixi hypotheſibus. conf. BALTH. MVSAEVS, *tract. de eccleſia, part.* 2. *diſp.* 4. §. 35.

§. V.

Vt autem rite vocetur verbi diuini miniſter, res ipſa & ordinis ratio poſtulat, vt eccleſiae noti quodammodo ſint, ex quibus vnus eligatur, cui gregis cura committenda. * Tum vt ipſa ſequatur *electio*, & *vocatio*, ſpeciatim ſic dicta. Hinc, vt de eius eruditione & aptitudine, ad munus demandatum obeundum, eccleſia eo certior reddatur, mitti ſolet ad epiſcopum vel conſiſtorium, vt eius profectus ibi explorentur, quod *praeſentationem* vocant. Tum ſequitur *ordinatio*, qua quis

in numerum miniſtrorum verbi diuini recipitur, quam vltimo loco excipit *inueſtitura.*

* Recepti tamen moris eſt, vt, qui facultatem nominandi habet, aliquem eccleſiae ſiſtat, vt de eo, an ad miniſterium obeundum idoneus ſit, iudicet. Solentque adeo actus ſequentes in verbi diuini miniſtro legitime conſtituendo, iuxta noſtrae eccleſiae conſuetudinem, obſeruari, *nominatio*, *electio* *vocatio*, ſpeciatim ſic dicta, *praeſentatio*, *ordinatio*, & *inueſtitura.* vid. CARPZOVII *iurisprud. conſiſtor. lib.* 1. *tit.* 3. *def.* 22.

§. VI.

Patet hinc, quaenam ſingulorum, quos vocant ſtatuum hierarchicorum, circa miniſtrorum verbi diuini conſtitutionem, partes ſint. * Magiſtratui incumbit, curare, vt cuncta ordine & decenter fiant, neue eccleſia quaedam particularis iure ſuo abutatur. Vnde ſuprema electionis directio & confirmatio eidem competit, eo tendens, vt homines idonei eligantur, qui ſuo rite fungi munere, queant. Vtque intelligatur, num idonei ſint, ſacri ordinis recte in conſilium adhibentur viri, qui in profectus illorum inquirant, & vitae ſtudiorumque rationem explorent, deque ea magiſtratum & eccleſiam certiorem reddant, & rite vocatum in ordinem ſacrum recipiant.

* Qui ad miniſtri eccleſiae vocationem & conſtitutionem concurrunt, duplici ratione ſpectari poſſunt: primo, vt membra eccleſiae, tum, vt in certo quodam ſtatu ſunt conſtituti. Priori modo ſpectati, omnes ac ſinguli, qui eccleſiae membra ſunt, concurrunt ea ratione, qua ſupra §. 4. dictum. Poſteriori modo conſiderati, non eadem ratione concurrunt, cum aliae hic ſint partes magiſtratus, aliae clericorum, qui forte in eadem ſunt eccleſia. Magiſtratui ſpeciatim inſpectio, totius negotii directio, confirmatio, inueſtitura, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, conueniunt. Id ſua ſponte fluit ex iure circa ſacra, quod ſummis imperantibus ſupra vindicauimus. Verbi autem diuini miniſtris reliquis, facultas in profectus illorum, qui muneri ſacro deſtinantur, inquirendi, & eos iuſſu magiſtratus ordinandi, merito relinquitur. B. IO. GERHARDVS noſter, quae ſingulis ſtatibus circa miniſtrorum verbi diuini conſtitutionem conueniunt, ita exprimit: *Presbyterio competit examen*, *ordinatio*, & *inauguratio*, iuſſu ſcilicet & auctoritate magiſtratus; *magiſtratui chriſtiano*, *nominatio*, *praeſentatio*, *confirmatio*, (niſi patrono eccleſiae partem iuris ſui ceſſerit, qua de re deinceps) *populo*, *conſenſus*, *ſuffragium*, *adprobatio*, *vel etiam pro ratione circumſtantiarum poſtulatio*; *loc. theol. de miniſtr. eccleſ.* §. 85. *p.* 48. Deprehenditur tamen in his omnibus, ſpeciatim quoad actus quosdam ſpeciales, quaedam hinc inde varietas, pactis, conceſſionibus, conſuetudine firmata. Vbi quidem, quae ſemel recepta ſunt, merito tolerantur, modo id, quod in hoc negotio praecipuum eſt, ea ratione non euertatur, vt pars quaedam ſua poteſtate, quam iure diuino habet, ſpolietur.

§. VII.

Qui eccleſias olim fundarunt, aut dotarunt, aut in illorum ſucceſſerunt locum, *patroni eccleſiae*, vocari ſolent. * Quorum, vt in conſtitutione miniſtrorum eccleſiae praecipue habeatur ratio, par eſt, modo non ea ſibi vindicent, quae eccleſiae competunt, aut huius iura labefactant. Solet illis plerumque ius *nominandi* & *praeſentandi* tribui, ita tamen, vt conſenſus quoque eccleſiae adſit, & nemo inuitis obtrudatur.

Sed

Sed liberum tamen etiam ecclesiae esse debet reiiciendi omnes, si nemo ex illis iis instructus fuerit dotibus, quae ad sacri muneris legitimam administrationem, requiruntur. Cuncta sane ita temperanda sunt, ne, quae ecclesiae competunt, ei eripiantur, aut id, quod praecipuum esse debet in ministrorum ecclesiae constitutione, salus hominum, per cautam & prudentem rerum diuinarum dispensationem, promouenda, insuper habeatur.

* Origo iuris patronatus vulgo ad IVSTINIANVN imperatorem referri solet, nec sine ratione. Post Constantini M. enim demum tempora, templa splendida & magnifica in vsum cultus publici extrui coeperunt: cumque ea aetate priuatae sortis homines imperatorum liberalitatem, in extruendis templis, fundandisque, & dotandis ecclesiis, aemularentur, IVSTINIANVS demum, vt zeli sui praemium ferrent, ius illud iis concessit, quod deinceps patronatus dici coepit. conf. *nouell.* 57. *c.* 12. & *nouell* 123. *c.* 8. Fundamenta tamen huius iuris antea iam iacta sunt, mentioque eius iniicitur in concilio Toletano I. in cuius *canone* 10. sancitum legimus: *clericos non esse ordinandos, nisi probatae vitae fuerint, & patroni consensus accesserit.* Cum vero in iure canonico *canon. decernimus, cap.* 16. *q.* 7. orgio huius iuris itidem ad concilium Toletanum, refertur, non primum, sed nonum intelligitur, vt viris eruditis obseruatum est, vnde & hoc non obstare autumant, quo minus prima origo huius iuris ad IVSTINIANVM imperatorem referatur. conf. FRANCISCVS DVARENVS, de *sacr. eccles. minist. lib.* 5. *cap.* 5. & B. IO. GERHARDVS, *loc. de minister. eccles.* §. 113. Disputatum vero post ecclesiae reformationem fuit, an ius hocce patronatus in ecclesiis euangelicis tolerandum sit? Negauit id prae reliquis GISBERTVS VOETIVS, in *disput.* de *iure patronatus*, & in *polit. eccles. part.* 2. *lib.* 3. *tract.* 2. *cap.* 3. cui se opposuit MARTINVS SCHOOCKIVS, in *disput.* de *iure patronatus*, quae inter disputationes eius est 18. SCHOOCKII vestigiis insistens prolixe etiam contra VOETIVM disputat IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *breuiar. Hülsemann. ext. cap.* 19. *thes.* 9. *p.* 1458. *seqq.* Et sane, si iustis limitibus hocce ius circumscribatur, nihil iniqui inuoluit, modo abusus omnis euitetur, per quem ex vna parte iura principum circa sacra, quae episcopalia vocari solent, ex altera parte iura ecclesiae, quae circa ministrorum verbi diuini constitutionem merito sibi vindicat, labefactentur. conf. IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccles. lib.* 2. *cap.* 7. praesertim §. 30. & quae ad *h. l.* notauit B. SAMVEL STRYKIVS, De quaestionibus: an acceptanda vocatio a patrono falsae religioni addicto? item, quid facto opus sit, si patroni inter se dissentiant? vid. B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. casuist. de minist. eccles. sect.* 1. *cas.* 4. & 7. *p.* 18. *seqq.*

§. VIII.

Minister ecclesiae rite electus, atque vocatus, impositione manuum, iunctis precibus ardentissimis, & praemissa admonitione, in ordinem sacrum recipiendus est. Ritum enim huncce antiquissimum, in ecclesia apostolica iam receptum, * pium etiam atque salutarem, merito retinent nostrae ecclesiae, etsi per eum characterem indelebilem imprimi non credant, nec physicam quandam efficaciam, aut simile quid, quod superstitio Romana sibi finxit, eidem tribuant. ** Quod autem ordinatio ab episcopis, qui iusta successione hanc potestatem ab apostolis acceperint, & quales sibi Romanenses fingunt, fieri debeat, perperam asseritur, & omni scripturae destituitur fundamento.

mento. *** Haec enim vt diſcrimen inter epiſcopos & presbyteros ignorat, ita noſtri paſtores & miniſtri verbi diuini, reuera tales epiſcopi ſunt, quales vetus eccleſia apoſtolica habuit. Preces etiam efficaces ſunt, & a Deo exaudiuntur, a quibuscunque fundantur, modo recte & ea ratione fundantur, vt Deo placere queant.

* Vt patet ex *Actor. VI, 6. XIII*, 2. 3. 1. *Tim. IV*, 14. *V*, 22. Ritum vero, impoſitione manuum, diuinam benedictionem alicui adprecandi, & ad certum officium hac ratione aliquem conſecrandi, ab Ebraeis petitum, & iam in veteri teſtamento vſitatum fuiſſe, notum eſt, pluribusque comprobatum, ab HENRICO HAMMONDO, ad 1. *Tim. V*, 22. qui tamen ſine vlla neceſſitate locum iſtum non de receptione in ordinem ſacrum, ſed de abſolutione a peccatis, quae itidem per manuum impoſitionem fieri ſolebat, accipit. Nec obſtat, quod Paulus addat: *neque communicaueris peccatis alienis.* Namque & illi, qui homines indignos & inidoneos in ordinem ſacrum recipiunt, ſe hoc ipſo alienorum peccatorum participes reddunt.

** Ineptiae iſtae Romanenſium ſatis exploſae ſunt a noſtratibus. Legi autem iſtae poſſunt apud ROBERTVM BELLARMINVM, de *ordin. cap.* 10. & *lib. 2. de effect. ſacrament. cap.* 19. add. RICHARDVS MONTACVTIVS, *origin. eccleſ. tom.* 2. *fol.* 471. Hodie ſane, vbi rerum mortalium indoles accuratiſſime peruestigata eſt, eo minus talia hominibus, niſi mentis inopes fuerint, perſuadebuntur. Quod autem ritum ordinationis nec nos repetendum ſtatuamus, ideo fit, quod nullam videamus rationem, cur reiterari debeat, neutiquam autem, quod character quidam indelebilis, qui reuera non ens eſt, & merum figmentum, animo ordinati imprimatur.

*** Solenne hoc eſt Romanenſium, ſed ſimul miſerum, ſophiſma, quo ſe probare poſſe putant, noſtrae eccleſiae paſtores non eſſe rite ordinatos. Sed iam pridem illud profligauit B. IO. HVLSEMANNVS, in ſolidiſſima commentatione, de *Miniſtro ordinationis*; conf. & quae de hac re diximus, in *differt. de origine & poteſtate epiſcoporum, contra Henricum Dodwellum*, §. 31.

§. IX.

Poteſtas miniſtrorum eccleſiae ex fine miniſterii, qui eſt reconciliatio hominum cum Deo, 2. *Cor. V*, 19. & incrementum in fide & ſanctitate, *Epheſ. IV*, 12. *ſeqq.* immo ex ipſa miniſterii inſtitutione, eſt aeſtimanda. Quae enim ad huncce finem in auditoribus obtinendum ſunt neceſſaria, ea quoque verbi diuini miniſtris, a Deo conceſſa eſſe, palam eſt. Qui enim vult finem, media quoque, quibus obtineri finis poteſt, velle cenſendus eſt.

§. X.

Pertinet autem ad huncce finem obtinendum, poteſtas docendi, & quidem publice, * *Matth. XXVIII*, 19. Priuatim enim quibusuis fidelibus, vi ſacerdotii ſpiritualis, alios erudire, informare, commonefacere, licet, *Actor. XVIII*, 26. *Epheſ. VI*, 4. *Coloſſ. III*, 16. Sed cum eccleſiae ſalus requirat, vt omnes & ſinguli publice in conuentibus hunc in finem inſtitutis erudiantur, res ipſa poſtulat, vt certis perſonis

hoc

hoc demandetur, qui iis instructi sint dotibus, vt docere & erudire totam ecclesiam queant. conf. *Ierem. XXIII, 1. Rom. X, 15. Ephes. IV, 11. 1. Tim. III, 1. Tit. I, 5.*

* De hisce omnibus, quae ad potestatem ministrorum ecclesiae spectant, & quo pacto prudenter circa ea versari debeant, dicetur ex instituto *parte* 3. huius operis.

§. XI.

Sed idem finis quoque ministerii requirit, vt non tantum rudes cognitione sufficiente instruantur, sed vt errantes conuincantur, & in rectam viam reducantur, vt reluctantes redarguantur, languidi excitentur, & qui recto itinere ad salutis arcem contendunt, commonefiant, ne ab eo deflectant, sed strenue pergant, donec voti compotes reddantur. Vnde ministris verbi diuini potestas, publice & priuatim, prout aut ecclesiae, aut cuiusque salus postulauerit, conuincendi errantes, redarguendi omnes & singulos, competit: quem in finem etiam ipsa scriptura sacra nobis data est, *2. Tim. III, 16.* Hinc vero & sequitur, quod ad vitam, moresque auditorum, diligenter attendere debeant, vt haccе potestate sua recte & prudenter vti queant, *Ezechiel. III, 17. 21. Actor. XX, 31.* Quod & ipsum nomen ἐπισκοπὸς, quod omnibus olim ecclesiae doctoribus competebat, vnumquemque condocere potest.

§. XII.

Praeterea cum inter media salutis sacramenta quoque locum obtineant, potestas haecce administrandi, verbi diuini ministris competit, *Matth. XXVIII, 19. 1. Cor. XI, 23.* Id quod & de potestate remittendi & retinendi peccata censendum, quae itidem ministris verbi diuini, ceu rerum diuinarum dispensatoribus, concessa, vt erigerent adflictos, qui corde contrito & poenitenti gratiam diuinam quaerunt, immorigeris autem & improbis ostenderent, diuinae gratiae ad eos non pertinere promissiones, quamdiu non resipiscant, *Matth. XVI, 19. Ioan. XX, 23.*

§. XIII.

Quod vero ad externam ecclesiae directionem attinet, quorsum & ius praescribendi, abrogandi, & mutandi ritus ecclesiasticos pertinet, cum ea summo imperanti competat, ministris quidem verbi diuini, nihil aliud hic relictum, quam vt consilia suppeditent, quo pacto ad salutem ecclesiae & aedificationem cuncta instituenda sint, vt suasionibus & hortationibus, quae vtilia sunt, & profutura promoueant, noxia autem, aut vitium inuoluentia, aut ad superstitionem ducentia,

 indicenti

indicent, precibusque & commonefactionibus eos, in quorum hoc positum est potestate, vt ea abrogent, aut emendent, inducant.

§. XIV.

Ex hactenus dictis sequitur, potestatem ministrorum ecclesiae non esse *temporalem*, sed *spiritualem*, quippe quae summatim in potestate docendi, administrandi sacramenta, itemque remittendi & retinendi peccata, consistit. Nec aliam scriptura iis potestatem tribuit, quae potius ab imperio aut dominatione quam longissime eos vult abesse. *Gentium reges*, inquit Christus ipse, *in eas dominantur, quique imperant, gubernatores adpellantur: at vos non ita. Luc. XXII, 25. 26.* conf. & *1 Petr. V, 2. 3.* Patet hinc simul, & eos non recte sentire, saltem non accurate loqui, qui potestatem episcoporum, in *potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis ecclesiasticae*, diuidunt. Sola namque proprie & accurate loquendo illis competit potestas ordinis, ea quidem ratione, qua hactenus illam explicauimus. Iurisdictionem siue ciuilis, siue ecclesiastica sit, nuspiam scriptura verbi diuini ministris tribuit, quae eos non dominos, aut imperantes, sed seruos, rerumque diuinarum dispensatores esse, aperte docet.

* Admittitur equidem haec distinctio in *apologia August. confess. artic. vlt. abusuum*, *p. m.* 294. Sed longe alio sensu, ac vulgo vsurpari solet, & speciatim a pontificiis vsurpatur. *Et placet nobis*, inquiunt ibidem pii confessores, *vetus partitio potestatis, in potestatem ordinis, & potestatem iurisdictionis. Habet igitur episcopus potestatem ordinis, hoc est, ministerium verbi & sacramentorum, habet & potestatem iurisdictionis, hoc est, auctoritatem excommunicandi obnoxios publicis criminibus, & rursus absoluendi, si conuersi petant absolutionem.* Vbi palam est, quod per *potestatem ordinis* potestatem intelligant docendi & administrandi sacramenta, per *potestatem* autem *iurisdictionis* potestatem retinendi & soluendi peccata. Quo quidem sensu admitti hanc distinctionem posse, lubeotes concedimus. Simul tamen fatendum, quod & iampridem a nostratibus est obseruatum, tum vocem *iurisdictionis* admodum improprie sumi, quae imperium aliquod alias denotat, quod tamen episcopis seu verbi diuini ministris non competit, vt praeter alios recte inculcat IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *isagoge ad libros symbolicos*, speciatim in *Aug. confess. eiusque apologiam*, *p. m.* 745. Ex instituto etiam de hac distinctione dixi, in *dissertat. de origine & potestate episcoporum* &c. §. 30.

§. XV.

Sed nec sibi inuicem imperare debent ministri verbi diuini. Hinc iure diuino eatenus omnes inter se sunt aequales, discrimenque, quod inter episcopos & presbyteros deinceps intercessit, plane ignorat scriptura, tantum abest, vt episcopis imperium aliquod in reliquos aut tribuat, aut concedat. * Potest sane ministrorum ecclesiae quaedam esse diuersitas, & inaequalitas, pro diuersitate functionum aut donorum, *1. Cor. XII, 28. seqq. Ephes. IV, 11.* sed inde non sequitur talis inaequalitas, per quam vni ἐξοχὴ quaedam ciuilis, aut omnino imperium

imperium in reliquos concedatur. Possunt etiam pro diuerso ecclesiae statu functiones quaedam illis demandari, quae ceteroquin in eo, quo ordinarie funguntur, munere, non continentur: *** sed hic iterum dispiciendum, ne quid iis vindicetur, quod cum muneris praecipui, quo funguntur, indole pugnat: * neue statim iure diuino constituta credantur, quae ab ecclesia sunt introducta: ** denique, ne cum ordinariis extraordinaria, *** cum essentialibus accidentalia * confundantur. Cauendum denique, ne falsas de ipsa ecclesia nobis formemus notiones, eamque pro statu quodam ciuili, ** qui eadem, qua respublicae, gubernari debeat ratione, habeamus, quippe ex quo fonte plerique de potestate ministrorum ecclesiae, eorundemque inaequalitate, aut a se inuicem dependentia, oriuntur errores.

* Qui ab apostolis ecclesiis a se plantatis praeficiebantur, voce a Iudaeis accepta, *presbyteri* adpellitabantur, quod non semper aetatis, sed quandoque etiam dignitatis, erat nomen, iidemque, quod ad mores vitamque ceterorum, qui Christo nomen dederunt, attendere debebant, *episcopi* dicebantur. Nullum itaque inter presbyteros atque episcopos erat discrimen. Sic, quos Paulus Epheso euocari curauerat presbyteros, *Actor. XX*, 17. episcopi dicuntur *ibid. v.* 28. Vtrisque etiam commune ibidem tribuitur officium, regere ecclesiam. Pari ratione Petrus, *presbyteros*, inquit, *obsecro ego compresbyter*, (*συμπρεσβύτερος*) *pascite gregem, qui in vobis est*, 1. *epist. V*, 1. 2. Quod si supponamus cum pontificiis, quibus haec maxime opposita sunt, Petrum fuisse episcopum, etiam presbyteros, quos adloquitur, episcopos fuisse, necesse est, cum se illorum, *συμπρεσβύτερον* adpellitet. Diserte vero & sine ambagibus, quod episcoporum munus est, pascere gregem, presbyteris tribuit. Et rursus Paulus, cum iussisset Titum, oppidatim constituere presbyteros idoneos, qui essent inculpati, tanquam dispensatores rerum diuinarum, non luxu infames aut contumaces, *Tit. I*, 5. 6. statim rationis loco subiicit, quod tales deceat esse episcopos. Mitto reliqua, ab aliis iampridem in medium allata, speciatim a WALONE MESSALINO, sub quo nomine CLAVDIVM SALMASIVM latitare, constat, in *tract. de episcopis & presbyteris*; add. DAVID BLONDELLVS, in *apolog. pro Hieronymi sententia*, *sect.* 3. *p* 89. *seqq.* MARCVS ANTONIVS DE DOMINIS, de *republ. ecclesiast. lib.* 5. *cap.* 12. B. IO. GERHARDVS, *loc. de ministr. eccles.* §. 224. aliique. Quo pacto vero, cum plures in vna ecclesia essent presbyteri, & vnius, qui aetate & prudentia reliquis praestabat, singularis quaedam esset auctoritas, episcopalis dignitas orta, & sensim aucta sit, vt tandem inter episcopos & presbyteros discrimen intercederet, pluribus a me expositum, in *dissertatione de origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum.* §. 15.

** Constat satis ex locis allegatis, quaenam reginimis ecclesiastici in veteri & apostolica ecclesia fuerit ratio. In priori namque ad Corinthios epistola, *cap. XII*, 28. *seqq.* apostolus tres velut classes eorum, quorum opera in ecclesia conspicua erat, constituit, quarum prima est *docentium*, altera *miracula patrantium*, tertia *alia munia administrantium.* Docentium ideo primo loco meminit, non, quod illorum aliquod in reliquos velut sit imperium, aut ciuilis quaedam ἐξοχή, sed quia ipsa illa functio praestantissima est ob vtilitatem. Docentes autem in veteri ecclesia vel *extraordinarii* erant, certo tantum tempore a Deo excitati & constituti, vel *ordinarii.* Extraordinarii erant *apostoli*, atque *prophetae*: de quorum vt quidquam dicamus munere, necesse non est, cum instituti nostri hoc non postulet ratio. Ordinarios doctores voce διδάσκαλοι, designat apostolus, qui & alias *pastores*, *episcopi* & *presbyteri* adpellitabantur, quorum praecipuum munus erat, docere alios & erudire ad

pietatem, simulque ad vitam & mores illorum, qui curae suae commissi erant, attendere. Altera classis ab apostolo designata illorum erat, qui miracula patrabant, virtutes insignes edere apti, donoque sanationum pollentes. Quorum vt ad plantandam ecclesiam opera erat necessaria, ita cum iam plantata esset, dona haecce cessarunt. Interim doctoribus postponuntur, cum donum quantumuis excellens minoris merito fiat, doctrinae comparatum, quae sola fidem excitare, fouere, atque alere apta est, per quam aeternam demum salutem homines consequuntur. Vltimam denique classem occupant ἀντιλήψεις, qua voce illorum indicatur opera, qui aegrotis opitulabantur, itemque κυβερνήσεις, *gubernationes*, seu administrationes & dispensationes rerum temporalium, quae vt pauperum quoque haberetur ratio, in ecclesia necessariae erant. Vt adeo munera diaconis fere propria apostolus hisce verbis insinuet, nisi quod & γένη γλωσσῶν adhuc adiungat extraordinarium equidem itidem donum, idem tamen non aeque, ac priora, necessarium ad ecclesiae aedificationem, adeoque vltimo loco positum. Consentiunt plane, quae de eadem re tradit apostolus, *Ephes. IV*, 11. etsi docentium tantum, seu primarii in ecclesia ordinis, mentionem faciat. Namque & *apostolos* & *prophetas* ibi commemorat, ceu doctores extraordinarios, quibus tamen *euangelistas* addit, quo nomine apostolorum intelligebantur comites, quos sibi, ad leuandos labores adiungebant: & *pastores*, seu episcopos, quos etiam *doctores* adpellitat. Qui enim διδασκάλους seu doctores ibi a pastoribus discernunt, nullo idoneo nituntur fundamento. Interim illud ex dictis luculenter patet, fuisse in veteri ecclesia eorum, qui ecclesiae praefuerunt, quandam diuersitatem, non tantum ratione donorum atque functionum, sed & ratione dignitatis, quae ex functionum nobilitate aut ignobilitate oriebatur: quod & ex aliis scripturae locis patet, in quibus diserte ab episcopis seu presbyteris distinguuntur diaconi, 1. *Tim. III*, 2. 8. *Philipp. I*, 1. Inde tamen, vt dixi, non talis sequitur inaequalitas, quae cum imperio quorundam in alios coniuncta sit, quam potius diserte damnat Petrus, 1. *epist. V*, 3. Veteris autem, seu apostolicae, ecclesiae exemplum merito imitatur & hodie ecclesia, modo obseruentur, quae deinceps monuimus. Prolixius de his omnibus a me actum in *dissertat.* de *origine & potestate episcoporum contra Henricum Dodwellum*, § 10. *seqq.* De Hierarchia autem ecclesiae Romanae, qua praeter episcopos, & presbyteros, quos iure diuino distinctos credunt, itemque diaconos, subdiaconos etiam, acoluthos, exorcistas, lectores seu psalmistas, & ostiarios in ordinem sacrum referunt, vid. prae reliquis B. CASPAR ZIEGLERVS, de *diaconis & diaconissis, cap.* 1. §. 4. *seqq.*

*** Nihil ergo obstat, quo minus vni inspectio quaedam in alios pastores & presbyteros conferatur. Qua ratione episcopos a veteri ecclesia constitutos non improbamus, nec in nostra ecclesia episcopatus prorsus abrogatus, sed suis saltem limitibus, iuxta verbi diuini praescripium, circumscriptus est, vt contra virum clarissimum HENRICVM DODWELLVM pluribus euici, in *dissert. cit.* §. 42.

* Imperium aliquod temporale, quo omnino a docendi munere, quod tamen praecipuum est, abstrahantur, quod in ecclesia Romana est frequentissimum. Nihil quoque illis vindicandum, quod cum imminutione iurium, quae aliis competunt, coniunctum sit, quorsum pertinet independentia a potestate magistratus, quam praeter alios illis quoque asserit HENRICVS DODWELLVS, sed perperam, vti ostensum, *l. c.* §. 45.

** Quod cum pontificiis iterum faciunt hierarchiae sacrae defensores in Anglia, potestatem, quam episcopis tribuunt, eorumque ἐξοχὴν prae presbyteris, iuris diuini esse, acriter contendentes. Qua de re plurima illorum prostant scripta, quae alibi indicantur.

*** Sic munera prophetarum, apostolorum, & reliqua, quae dona extraordinaria supponebant, hodie in ecclesia cessant.

* Sic apostoli initio & docendi munere, & dispensandi eleemosynas, fungebantur: cum autem ob auctum credentium numerum, vtrumque amplius non commode administrare possent, diaconos constituerunt, quibus pauperum curam demandarunt, *Actor. VI*, 1. *seqq.* Hoc ipso exemplum reliquerunt, posse in accidentalibus circa ecclesiae regimen nonnulla mutari, aut aliter constitui, si forte ecclesiae id ita postulauerit necessitas, modo in essentialibus saluus

maneat

maneat docentium ordo, nec is in iis, quae ad ecclesiae aedificationem hominumque salutem faciunt, impediatur. conf. *citata differtat.* §. 12.

** Errorem hunc, ceu aliorum circa hierarchiam ecclesiasticam errorum fontem foecundissimum, recte detexit, & profligauit SAM. PVFENDORFIVS, de *habitu christianae religionis ad vitam ciuilem.*

§. XVI.

Iam, quaenam docentium, seu ministrorum ecclesiae, officia sint, facile intelligere licet. * Primo quidem, vt nemo tam graue officium suscipiat, nisi viribus probe exploratis, an ad illud recte administrandum sit idoneus, iisque donis instructus, vt aliis rite viam monstrare salutis queat, *Luc. VI, 39. 1 Tim. IV, 16.* Et licet sacrum expetere munus non sit nefas, si quis caussis sanctis, cupiditateque aliorum salutem promouendi, ad hoc inducatur, *Es. VI, 8. 1 Tim. III, 1.* nemo tamen seipsum obtrudere aliis debet, sed expectare, donec rite vocetur. Multo autem minus ambire munus eiusmodi fas est, vt consequamur ea, quae ad vitam sustentandam sunt necessaria, vel omnino vt opes ac diuitias acquiramus, & qui alii hominum, πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν existimantium, *1 Tim. VI, 5.* peruersi stolidique fines esse solent.

* Lucem his, quae hic in compendio de ministrorum verbi diuini officiis traduntur, affundent, quae *parte 3.* de prudentia pastorali, in singulis hisce officiis adhibenda, adferentur in medium.

§. XIII.

Praeterea, docentium est officium, summam in demandato munere recte administrando, demonstrare fidem; omnesque corporis & animi eo conferre vires, vt eidem accurate satisfaciant, *1 Cor. IV, 1. 2. Tit. I, 9.* Operam itaque dare debent, vt gregem rite pascant, *Ioan. XXI, 15. 16. 1 Petr. V, 2.* idque diligenti verbi diuini praedicatione, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* & prudenti sacramentorum administratione, vt & cauto clauis soluentis pariter ac ligantis vsu, obseruato probe discrimine inter regenitos & irregenitos, inter infirmos & robustos &c. *1 Tim. IV, 13. 2 Tim. II, 15. IV, 2. Tit. I, 13. 1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. Ioan. XVI, 12.* Eumque in finem gregis sui accuratam sibi acquirere notitiam debent, vt quis cuiusque status animi sit, pernoscant. conf. *Ioan. X, 3. 14. Ezechiel. XXXIV, 16. 17.*

§. XVIII.

Cumque etiam mox elenchtico, mox epanorthotico, aut paedeutico, aut consolatorio officio verbi diuini ministris vtendum sit, res ipsa postulat, vt vbique prudenter, cordate, mansuete se gerant, reque ipsa demonstrent, non carnali quodam zelo, sed spirituali, non commodi cuiusdam intuitu, sed amore sincero se impelli, & ad salutem

suorum auditorum quauis ratione quaerendam induci, vt cum Paulo dicere queant: ἡ ἀγάπη τȣ̃ χριςȣ̃ συνέχει ἡμᾶς, *2 Cor. V, 14.* conf. *Es. LVI, 10. LVIII, 1. 2 Tim. II, 24. IV, 2.*

§. XIX.

Requiritur etiam ab iis, qui docentium munere funguntur, vt exemplo non minus, quam voce auditores erudiant, eamque vitae ineant rationem, vt ad sui eos adhortari imitationem, & cum Paulo dicere queant: μιμηταί μȣ γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ χριςȣ̃, *1 Cor. XI, 1.* conf. *1 Cor. IV, 16. Phil. III, 17. 1 Tim. IV, 12. 2 Tim. III, 10. Tit. II, 7. 8. 1 Petr. V, 3.* Quorsum & pertinet, vt quisque suae rite praesit familiae, *1 Tim. III, 4. 5. Tit. I, 6.* itemque, vt pro auditoribus suis diligenter oret, *1 Sam. XII, 23. Psalm. CXXVII, 1. 2. 1 Cor. III, 7.*

§. XX.

Auditorum officia sunt: Deum orare, vt fideles doctores mittat, *Matth. XI, 36. 38.* falsos doctores a veris discernere, *Ezech. XXXIV, 2. 4. Matth. VII, 15. seqq. XXIII, 3. 1 Ioan. IV, 1. 6. Actor. XVII, 11.* illosque euitare, *Matth. VII, 15. XV, 14. XXIII, 3. Ioan. X, 5.* hos vero, pro dispensatoribus mysteriorum diuinorum habere, & verbum illorum, cum omni mansuetudine & obedientia recipere, *1 Cor. IV, 1. 2 Cor. V, 20. 1 Thess. II, 13. Iacob. I, 21. Rom. VI, 17.* exemplum eorum sequi, & virtutes imitari, *Phil. III, 17. Ioan. X, 4.* Spiritus sancti dona, in omnibus ex aequo admirari, partium studio procul facessere iusso, *1 Cor. I, 12. 13. III, 4. 7. IV, 6 7.* eos alere, & quae ad vitam honeste ducendam sunt necessaria, illis suppeditare, *Matth. X, 10. Luc. X, 7. 1 Cor. IX, 4. 14. 1 Tim. VI, 17. 18.* denique & diligenter pro illis orare, *Rom. XV, 30. Ebr. XIII, 18. Ephes. VI, 18. 19. Actor. IV, 24 seqq.*

§. XXI.

Quod tum docentes, tum auditores, ad haecce officia iure diuino obligati sint, ipsa ministerii ecclesiastici indoles & natura, omnes condocet. Patetque idem ex isto, quod posuimus, officiorum hypotheticorum principio, institutis diuinis iuxta praescriptum Numinis vtendum esse, vt hac ratione vnio nostra cum Deo promoueatur. Cumque huc omnia comparata sint, de ministerio ecclesiastico eo minus dubitandum, quia pro scopo habet, vt homines cum Deo reconciliati, per fidem in Christum, in vnione eius proficiant; vnde & διακονία τῆς καταλλαγῆς vocatur, *2 Cor. V, 18.* Accedit & praeceptum decalogi quartum, vbi, quae de parentum & liberorum officiis dicuntur, ad officia etiam docentium in ecclesia & auditorum, pertinent: sunt enim docentes, patres spirituales, *1 Cor. IV, 15. Gal. IV, 19.*

§. XXII.

§. XXII.

Contra haecce officia diuersimode, tum a docentibus, tum ab auditoribus, peccatur. A docentibus quidem, defectu amoris, & legitimae vocationis, tum internae, tum externae, ignauia, auaritia, superbia, dum non pascunt gregem, sed ei dominantur, & pro pastoribus fiunt mercenarii *Ioan X, 12.* immo lupi, *Actor. XX, 29.* praesertim si & peruersa insuper ac erronea doceant, a regula verbi diuini discedentes. Peccant iidem, si commodi potius sui, quam gregis rationem habeant, si temporalium magis quam spiritualium rerum cura tangantur, item timiditate, in redarguendis hominum vitiis, nimiaque lenitate, aut rursus inconsulto & intempestiuo zelo. Si res spirituales velut vendant, certo accepto pretio, *simonia* vocatur, quod, vt longe grauissimum, ita & subinde frequentissimum est crimen. *

* Dictum de eo supra, ad *sect.* 5. huius capitis, § 35.

§. XXIII.

Sic & auditores multiplici ratione hic peccant, dum verbum diuinum eiusque ministros contemnunt, immo odio prosequuntur, & contumeliis afficiunt, & spiritui sancto resistunt, *Actor. VII, 51.* item, dum verbum diuinum per ignauiam non audiunt, nec repetunt, nec meditantur, aut impedimenta remouent, quae obstant, quo minus verbum vim suam exerere queat; porro, dum exemplum & virtutes docentium non imitantur, commonefactiones contra respuunt, & quouis modo reluctantur; denique, dum laborem docentium grato non agnoscunt animo, alimenta, & quae ad vitae sustentationem necessaria sunt, denegant, aliisue modis quamplurimis.

§. XXIV.

Media, quae impellere nos possunt, vt officia, quae nobis incumbunt, & hic praestemus, eadem fere sunt, quae in reliquis statibus eundem in finem sunt comparata. Cumprimis cogitandum, quanta ministerii ecclesiastici sit necessitas, quanta dignitas, quanta sacrorum munerum grauitas, quanta Numinis in his omnibus elucescat benignitas & sapientia, quae nos consequamur commoda, si quae nostrarum hic sunt partium, agamus strenue, quae contra, si hoc intermittamus, sequantur incommoda. Impedimenta maxima ex naturali omnis ordinis odio oriuntur, quod hic augetur, cum per huncce statum vitiis mortalium, quibus indulgent, quam maxime obuiam eatur. Accedunt praeiudicia varia; ex parte docentium, potestatem sibi concessam non esse mere spiritualem, habere eam indolem imperii;

ex parte auditorum, hunc ſtatum non adeo neceſſarium eſſe, cum quilibet verbi diuini lectione ſibi ipſi conſulere queat, item, dum vitia hominum ipſis ſtatibus imputant, & ob prauos quorundam verbi diuini miniſtrorum, mores, ipſum miniſterium contemnunt, aut dum omnem zelum pro carnali habent, & prauis ſuſpicionibus abrepti, commodi cuiusdam temporalis cauſſa ſtatim ſuſcipi credunt, quae pro gloria nominis diuini ſuſcipiuntur, & quae reliqua ſunt, quibus ſibi ipſis flexus & anfractus diſponunt miſeri mortales, ex quibus deinceps emergere nequeant.

CAPVT QVARTVM
DE
MEDIIS LEGALIBVS QVIBVS AD LEGES DIVINAS OBSERVANDAS HOMINES COMPELLVNTVR.

Σύνοψις.

Lex proprie ſic dicta ſemper cum vi coactiua coniuncta eſt, §. I.

Media haecce coactiua ſunt legalia, a quibus diſtinguuntur euangelica, §. II.

Mediorum legalium, ſeu poenarum, vſus, § III.

Deus tum immediate, tum mediate punit, & aliis quoque facultatem per vim exigendi, quae illis debentur, concedit, §. IV.

Poenae definitio, §. V.

Quis puniendi poteſtatem habeat? §. VI.

Vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire nequit? §. VII.

Imperantes ad puniendum certo modo obſtricti ſunt, §. VIII.

De fine poenarum, tum interno, tum externo, §. IX.

Quinam puniri poſſint? §. X.

An & quousque aliquis ob delictum alterius puniri queat? §. XI.

Obſeruationes quaedam, per quas ad difficultates hic occurrentes, commode reſponderi poteſt, §. XII.

An omnes hominum actus poenae ſubiaceant? §. XIII.

De proportione inter poenam & delictum obſeruanda, §. XIV.

De poenarum exaſperatione & mitigatione, item de earum remiſſione, §. XV.

De poenarum humanarum impedimentis, vbi & de aſylis, §. XVI.

Poenae, ratione cauſſae efficientis, vel diuinae ſunt, vel humanae, §. XVII.

illae, ratione durationis, vel temporales ſunt, vel aeternae; & temporales quidem iterum vel determinatae ſunt, quae rurſus non ſunt vnius generis, §. XVIII.

vel indeterminatae, haeque iterum vel naturales, vel poſitiuae, item vel internae, vel externae, §. XIX.

De poenis aeternis, earumque varietate, §. XX.

Mediate Deus homines ad legum ſuarum obſeruantiam compellit per magiſtratus, §. XXI.

idque per poenas, ſi iis cum ſubditis ſuis res ſit, §. XXII.

quae ad ſupplicia capitalia quoque ſe extendunt, §. XXIII.

ex vſu & neceſſitate reipublicae, non tantum conſtitutione legum Moſaicarum definienda, §. XXIV.

Quod ſi magiſtratui cum aliis imperantibus, aut gentibus independentibus res ſit, oriuntur inde bella, quae in ſe ſpectata, non ſunt illicita, §. XXV.

Quaenam ad bellum legitimum, tum ratione cauſſae, tum ratione modi, requirantur, §. XXVI.

§. I.

§. I.

Legum proprie sic dictarum, haec natura est & indoles, vt semper coniunctae sint cum vi quadam coactiua. * Frustra enim leges ferrentur, nisi illi, quibus feruntur, ad eas obseruandas compelli possent. Id quod & de legibus diuinis intelligendum, quas non consilia, sed leges proprie ac stricte sic dictas esse, supra obseruauimus. ** Nec admittenda est distinctio legis in *perfectam* ac *imperfectam*, eo quidem sensu, ac si lex imperfecta sit, quam, si migretur, nulla sequitur poena. Hoc enim modo plane lex non esset, vt alibi demonstratum. ***

* Quod probatum est ad *cap.* 1. huius partis, §. 7.
** itidem *cap.* 1. §. 4. *seqq.*
*** vid. *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 11.

§. II.

Media haecce, dicere fas fuerit *legalia*, a quibus *euangelica* distinguimus, quae eo comparata sunt, vt gratiam Numinis, & per eam maiores indies vires ad seruandam legem a Deo homines impetrent, vt sunt legitima verbi diuini tractatio, speciatim promissionum euangelicarum consideratio, preces, & reliqua, quibus fides augetur, & corroboratur, & per fidem amor Numinis, vnde ad obsequium Deo in omnibus praestandum homo promptior, alacriorque, redditur. De his cum alibi dictum, nunc de legalibus nobis sermo est.

§. III.

Enimuero & in his summa Numinis conspicitur benignitas & sapientia. Etsi enim illud demum obsequium, quod libere, non ex poenae metu, sed ex filiali spiritu fluit, Deo gratum sit, poenae tamen consideratio apud incredulos manuductio quaedam ad vitam meliorem esse potest, apud credentes hoc efficit, vt eo cautius incedant, & maiori diligentia a peccatis sibi caueant, securitatemque omnem ex animo eiiciant. Quod si etiam per metum poenae in externo saltem officio homines contineantur, ad societatis tamen conseruationem, tranquillitatemque publicam hoc plurimum facit, quam saluam itidem atque intemeratam vult supremum Numen. *

* conf. dicta in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. IV.

Neque tantum Deus ipse legis transgressores punit, sed hominibus etiam quandoque hanc facultatem concedit, vt alios, si leges ad humani generis tranquillitatem comparatas migrent, punire, aut alia ratione ad ea praestanda, quae societatis custodia requirit, illos compellere

pellere queant. Quae omnia vt eo rectius intelligantur, primo de poena generatim quaedam praemittenda sunt.

§. V.

Poenam alibi iam definiuimus, * per malum passionis, quod a superiori seu imperante alicui ob malum actionis infligitur. Vbi per *malum passionis* intelliguntur etiam actiones, prout *molestae* sunt. ** At infligi debet ob *malum actionis*, *** seu delictum aliquod, quo quis poenam promeruit. Quae enim non inuitis, aut sine iussu imperantis, aut sine antegresso delicto, * alicui infliguntur, poenae rationem non habent.

* In *element. philos. pract. part.* 2. *cap.* 5. *sect.* 1. §. 5. Eodem fere modo HVGO GROTIVS, poenam definit, *lib.* 2. *de iur. bell. & pac cap.* 20. §. 1. Sed omittit, quod poena infligi debeat a superiori, idque ex falsa hypothesi, quam mox notabimus.

** Si enim spectentur, quatenus debitae sunt, rationem poenae non habent, & a summis imperantibus aliis etiam, qui non deliquerunt, iniungi possunt. vid. PHIL. REINHARDVS VITRIARIVS, *instit iur. nat. & gent. lib.* 2. *cap.* 2[illegible] *qu.* 3.

*** Actionis vox latissime accipienda, prout etiam omissiones denotat. Quod si obseruetur, corruunt ea, quae B CASPAR ZIEGLERVS disputat ad *Grot. lib* 2. *cap.* 20. §. 1. add. IO. GEORGIVS KVLPISIVS *colleg. Grot. exercit.* 9. §. 1. Immo si poenae diuinae habeatur ratio, non de externis tantum, sed & internis actionibus, hoc est intelligendum.

* Hinc, quae christiani, tum veteres, tum recentiores, pro veritatis diuinae confessione perpessi sunt, poenae rationem non habent, nec supplicia, sed *martyria* dici solent. Diiudicari hinc etiam potest quaestio: an incommoda & varia morborum genera, quibus nonnulli per corporis constitutionem obnoxii sunt, poenae rationem habeant? Etenim si homines fuerint improbi, omnino habent rationem poenae, cum haec seu consequentia peccatorum quae ex iusto Dei iudicio illis contingunt, merito spectentur. Quod si poenitentiam egerint, & per fidem veram in Christum cum Deo reconciliati sint, poenae non amplius locus est, ob plenissimam satisfactionem Christi, sed talia, vt incommoda quaedam & calamitates, ferenda sunt. Eadem ratio est mortis temporalis, quae hominibus etiam piis ex necessitate naturae subeunda est. Etsi enim ea ceteroquin poena peccati sit, *Gen. II*, 17. *Rom. VI*, 23. sublata tamen apud credentes per satisfactionem Christi culpa, cessat quoque poena. Hinc Christus ipse dicit, *eos non venire in iudicium, sed a morte ad vitam transiisse, Ioan. V*, 24. *eos non visuros mortem in aeternum, Ioan. VIII*, 51. conf. hac de quaestione CAMPEGIVS VITRINGA *obseruation. sacrar. lib.* 2. *cap.* 7. & 8. *p.* 329. *seqq.*

§. VI.

Nemo habet potestatem poenam aliis infligendi, nisi sit superior, seu imperans, siue is Deus, siue homo sit. * Is enim habet potestatem puniendi, qui habet potestatem leges ferendi, & secundum leges illas iudicandi, rationemque a nobis exigendi, cur leges istas violauerimus. Quae sane potestas superioritatem, seu summum imperium, supponit Facultas autem verbis quandoque, seu admonitionibus corrigendi alios, quae inter aequales locum habet, non est poena: ** quemadmodum nec castigationes parentum, & praeceptorum, aut dominorum, quibus liberos, aut discipulos, aut seruos, emendare student, pro poena, proprie loquendo, haberi possunt. ***

* Inter reliquos errores, quibus nobilissimum illud de iure belli & pacis opus, commaculauit HVGO GROTIVS, & hic est, quod facultatem puniendi secundum ius naturae omnibus, qui paria non deliquerunt, competere, docet: quae solennis eius est hypothesis, *lib. 2. cap.* 20. §. 3. inculcata, & tum in eodem capite, tum alibi saepius repetita, sed subinde etiam a CASP. ZIEGLERO, IO. ADAMO OSIANDRO, aliisque, refutata. Nec profecto qualiscunque prae aliis ἐξοχὴ statim dat ius alterius actiones dirigendi, multo minus autem ius puniendi. Et licet quodlibet delictum inferat reatum poenae, inde tamen non sequitur, quod puniri possit a quolibet, sed ab eo, cuius leges migrauit, quiue in illum habet imperium. Nec exemplis, probari potest, ius illud olim fuisse singulis concessum, & deinceps ad solos magistratus restrictum. Namque quod ad *ius*, quod vocant *zelotarum*, in gente Ebraea, attinet, perperam quidem illud huc aduocatur. Pineae factum *Numer. XXV*, 7. *seqq.* prorsus singulare fuit, & ex instinctu diuino extraordinario profectum, adeoque in exemplum, quod imitari fas sit, trahi nequit. Illis enim, qui eum non vt priuatae sortis hominem, sed publica quadam auctoritate pollentem, spectandum esse statuunt, suffragari nequeo. Quod in sequenti aetate in gente Ebraea in vsu fuit ius zelotarum, corruptae reipublicae indicium fuit, adeoque minime laudandum. Quanquam si imperans in certis casibus eiusmodi quid permittat, tum non priuata, sed publica hoc fit auctoritate, adeo, vt, qui alterum hac ratione punit, pro ministro saltem summi imperantis sit habendus. Pluribus hoc edisserui in *dissertat. de iure zelotarum in gente Ebraea*, §. 34. *seqq.* Locus *Deut. XIII*, 9. huic iuri non patrocinatur, cum, quod res ipsa docet, de processu iudiciali ibi sermo sit. Sed errant etiam, qui Christum seruatorem hoc iure vsum putant, dum negotiatores ac nummularios ex templo Hierosolymitano eiecit. *Matth. XXI*, 12. *Marc. XI*, 15. Diuina enim potius seruatoris maiestas in hocce facinore eluxit. Disputat ea de re GVIL. SALDENVS, *exercit. de iure zelotarum*, in *otiis* eius *theolog. lib.* 4. *pag.* 604. *seqq.* Reliqua huc spectantia legi possunt in dissertatione nostra antea citata. Ad HVGONIS GROTII sententiam comprobandam afferri etiam solet, quod de *vindice sanguinis* passim legitur, seu proximo hominis occisi cognato, cui ius homicidam interficiendi, competebat. Sed iterum, priuata hoc eum fecisse auctoritate, perperam supponitur. Concedebat hoc magistratus, vt sanctioni diuinae, de homicidio capitaliter puniendo, *Gen. IX*, 5. eo certius satisfieret. Magistratus ergo vicem velut gerebat vindex sanguinis. Saltem in gente Ebraea ipsa lege diuina illi haec facultas competebat, *Num. XXXV*, 27. Ad reliqua, quae obiici solent, eadem fere ratione responderi potest.

** Hinc & admonitiones istae *fraternae correptiones* vocari solent, quippe quae, ex amore fraterno fluunt, & studio aliorum salutem promouendi, vti supra dictum. add. IOAN. HVLSEMANNVS, de *iure & moderatione correptionis fraternae*, &c.

*** Interim tamen & hae castigationes superioritatem quandam supponunt, sed suis limitibus pro fine & scopo cuiusuis societatis, circumscriptam. Hinc & ad mortem vsque aut alias duriores corporis adflictiones non procedunt, vt ex iis, quae supra de hisce societatibus diximus, constat.

§. VII.

Nec adeo vna gens alteram, quae ab ea non dependet, punire potest, cum nullum in eam habeat imperium, etsi vna gens erga alteram se defendere, aut si laesa fuerit, ad satisfactionem, & cautionem, quod imposterum amplius laedere nolit, illam cogere possit. Vnde & bellum punitiuum frustra a nonnullis fingitur. * Qua de re deinceps. Neque hoc licet in delictis, quibus Deus immediate laeditur, cum Deus hominum opera in eiusmodi delictis puniendis non

non indigeat, nec fas sit hominibus ea sibi vindicare, quae Deus, vt bonitatem, longanimitatem, sapientiam, iustitiam suam demonstraret, sibi reseruauit.

* Ab HVGONE scilicet GROTIO, *lib. 2. de iure belli & pacis, cap.* 1. §. 2. alibique, quem & ideo iam notaui, in *element. philos. pract. part. 2. cap* 5. *sect.* 2. §. 5. IO. HENRICVS BOECLERVS, etsi concedat, inter eos, qui summa vtrinque potestate praediti sunt, non esse bellum poenarium, accurate loquendo, esse tamen aliquid *poenae comparabile*, putat, ad *Grotii l. c.* Sed, cum explicari nequeat, quid illud poenae comparabile sit, frustra hoc dicitur. Fuerunt ceteroquin, qui ex hoc capite iniustissima Hispanorum erga Americanos bella, quibus eos sibi subiecerunt, defendere conati sunt. Sed, quam friuolum hocce sit, vel me non monente, quilibet intelligit. Nec meliora tamen sunt, quae ab aliis pro hisce bellis defendendis sunt excogitata. vid. IO. CHRISTOPH. BECMANNI *historia orbis terrarum geographica & ciuilis, part.* 2. *cap.* 1. §. 2. *p.* 439. *seqq.*

§. VIII.

Imperantes autem, seu superiores, necessario puniunt. Homines quidem, quia ad hoc legi naturali sunt obligati. * Deus autem, quia diuinae iustitiae repugnat, non punire peccantes. Etsi enim Deum esse longe benignissimum, & ratio & reuelatio ostendat, eundem tamen & longe iustissimum esse, utrumque lumen docet. Iustissimus autem non esset, nisi delicta puniret. ** Pertinetque adeo poena ad iustitiam *rectoriam*, cuius haud ignobilis species est *vindicatiua*. ***

* Posita scilicet societate ciuili, quae sine poenis, in hoc quidem generis humani statu conseruari nequit. Cum ergo imperantes ad conseruandum statum reipublicae obligati sint, sequitur, eos etiam iure diuino obligatos esse ad puniendа delicta, quae conseruationi status ciuilis repugnant. Neque tamen ideo ad omnia delicta punienda obligati sunt. Cum enim fundamentum huius obligationis sit salus ciuitatis, palam est, si haec requirat, vt delicto venia concedatur, imperantem hoc facere posse, atque ad puniendum neutiquam obligari. Quod si obseruetur, facile dilui poterunt, quae LAMBERTVS VELTHVSIVS, contra hanc sententiam adfert, in *tract. de iustit. diu. & hum. part.* 2. *p.* 64.

** Cum Deus sit sanctissimus, vt a se remoueat omne, quod cum summa eius perfectione pugnat, non potest quoque non esse iustissimus, vt detestetur & puniat in rebus creatis, quae summae eius sanctitati aduersantur. conf. *Psalm. V*, 5. Immo, si contra suam iustitiam ageret, seipsum abnegaret, 2 *Tim. II*, 13. quod est ἀδύνατον. Hinc & diserte Moses: *Deus non potest* (salua sua iustitia vindicatiua) *peccatorem habere insontem*, (vt citra satisfactionem pro culpa ipsi remittat poenam) *sed omnino vindicabit & puniet eius peccatum, Exod. XX*, 7. Quod enim ibi de abusu nominis diuini dicitur, de omnibus peccatis, quorum quoad reatum poenae, in genere spectatae, eadem est ratio, merito intelligitur. Mosi suffragatur Iobus, *cap. X*, 14. *si pecco, parcis mihi quidem* (differendo poenam ad horam) *sed tandem non pateris, me esse immundum ad iniquitate*, scilicet, vt eam mihi citra satisfactionem non imputes. Immo Deo abominationi esse, iustificare impium, pronuntiat Salomoh, *Prouerb. XVII*, 15. Idque ipsa etiam ratio, iustitiae diuinae indolem expendens, quemlibet condocet. Hinc & Paulus, τὸ δικαίωμα Θεοῦ, *quod mala facientes digni sint morte*, ipsis gentilibus cognitum fuisse, asserit, *Rom. I*, 32. *II*, 15 Eiusque rei luculentum vestigium conspicitur in iudicio Melitensium, de *nemesi diuina, Actor. XXVIII*, 4. Haec vero obseruanda sunt contra Socinianos, secus sentientes, vt satisfactionis Christi necessitatem labefactent, quibus frigidam suffundit HVGO GROTIVS, de *satisfactione, cap.* 3. add. IO. ADAMVS SCHERZERVS, in *colleg. anti-Sociniano, fol.* 58. *seqq.* & quae diximus, in *animaduersionibus in Petri Chauuini librum, de relig. natur. cap.* 1. §. 13.

*** Multum

*** Multum acriterque disputari solet, num poena ad iustitiam commutatiuam, an distributiuam, pertineat? Sed vt inutilis fere ac superuaeua est tota haec disceptatio, ita & reiecta vulgari, aliam iustitiae partitionem iam tradidimus, in *elem. philos. pract. part.* 2. *cap.* 2. §. 46. Paucis cuncta expediri possunt, si dicamus, spectare poenam ad iustitiam rectoriam, quae tria in se complectitur: primo, ius siue facultatem recte aliquid & licite agendi, quod imperantibus quidem ita competat, vt non competat inferioribus; tum obligationem, vt imperantes obligati sint, non singulis subditis, sed toti ciuitati, ad aliquid faciendum vel omittendum; denique, ratione subditorum, itidem obligationem quandam ad aliquid patiendum. Quae tria in poenae exactione prorsus concurrunt. Et ita recte affirmari potest, delinquentes ad poenam teneri, siue obligari, non ex consensu in poenam, sed ex ratione personae moralis, quam sustinent, dum ciues, siue inferiores sunt. Hinc & ratio patet, cur ex carcere iniuste elapsi, & iterum deprehensi, grauius puniri queant.

§. IX.

Finis poenae * vel *internus* est, vel *externus*. Internus est satisfactio iustitiae, quem Deus praecipue intendit. ** Quod tamen eo, quo Deo hoc conuenit, modo, intelligendum, ne quid eo indignum admittamus. Externus vtilitatem respicit, aut integrae alicuius societatis, aut singulorum hominum: & ad hos quidem quod attinet, aut eius qui peccauit, vt emendetur, aut eius, qui laesus est, vt securitati eius consulatur, vel aliorum quorumlibet, ne simile quid aut faciant, aut patiantur. *** Qui quidem finis externus vt obtineatur, necesse quandoque est, vt delinquens plane e medio tollatur, * saltem vt voluntas aut vires nocendi ei adimantur.

* Legitimus enim omnino adesse debet finis, si poena recte se habere debeat. Inhumanum esset, punire aliquem, saltem, ut puniatur, aut vindictae cupiditati satisfiat. Quae crudelitas, vt in Deum non cadit, ita in hominibus non est ferenda.

** Immo non potest non intendere iuxta ea, quae ad §. *praecedentem* diximus, add. ANDREAS ADAMVS HOCHSTETTERVS, in commentatione de *iure poenarum* §. 4. *seqq.* vbi diligenter hac de re disserit.

*** Ex finibus istis, quos enumerauimus, omisso primo & secundo, vltimos tantum commemorat HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis, lib.* 2. *cap.* 20. §. 6. sed rectius priores quoque addit IO. GEORGIVS KVLPISIVS, in *colleg. Grot. exercit.* 9. §. 4.

* Si vtilitas eius, qui punitur, tantum quaeratur, puniendi genus, ad huncce finem comparatum, ad mortem pertingere nequit. At, cum in poenis humanis ad aliorum quoque vtilitatem, praesertim ad conseruationem & securitatem totius reipublicae, respiciendum sit, supplicia quoque capitalia quandoque locum habent. Idque tum ex fine ciuilis societatis recte intelligitur, tum exemplo poenarum capitalium, quas in gente Israelitica Deus ipse sanciuit, comprobatur, & supra quoque, ubi summis imperantibus hanc facultatem vindicauimus, ostensum est. Legendus tamen hac de re, quem iam laudauimus, HOCHSTETTERVS, *l. c. sect.* 3. §. 5. *p.* 29.

§. X.

Puniuntur, qui peccarunt. Qui ergo non peccarunt, aut quibus peccata imputari non possunt, illi puniri quoque nequeunt. Nefas itaque, punire innocentes. Nec infantes, aut furiosi, aut rationis vsu destituti, puniri possunt. Quae enim ab insciis, aut inuitis,

contra legem committuntur, illis imputari nequeunt. Quod vero in foro diuino peccatum tum originale, tum actualia etiam infantibus, omnibusque adeo hominibus, nemine excepto, imputentur, inde prouenit, quod primi parentes, totum hominum genus repraesentauerint, adeoque dum illi lapsi sunt, * simul in & cum illis omnes illorum posteri lapsi sint, vnde & poenam non possunt non subire, nisi per media a Deo praescripta veniam peccatorum impetrent. Bruta vero, quod puniri nequeant, per se patet, cum illis nullae datae sint leges.

* Diserte hoc testatur Paulus *Rom.* v, 12. *propterea quemadmodum per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic ad omnes homines mors pertransiit,* ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Caussam enim, cur mors ad omnes pertransierit, seu cur morti omnes sint obnoxii, hanc reddit apostolus, quod in Adamo omnes peccarint. Particulam ἐφ' ᾧ diuersimode quidem reddunt interpretes. Nonnulli namque eam vertunt: *in quo*, cum omnes homines, in Adami lumbis existentes, in eo tanquam communi stipite peccarint. Variis rationibus hanc interpretationem confirmat IO. HVLSEMANNVS apud CALOVIVM ad *h. l.* qui & ipse eandem calculo suo adprobat. IO COCCEIVS autem, licet sensum verum saluum esse fateatur, si τὸ ἐφ' ᾧ reddatur, *in quo*, qui tamen tum potius particulam ἐν, quam ἐπὶ adhibendam fuisse censet, hinc τὸ ἐφ' ᾧ explicare mauult, *cum quo*, hoc est, quo peccante, peccauerunt omnes. HVGO GROTIVS, τὸ ἐφ' ᾧ vertit: *per quem*, eamque explicationem variis scripturae locis, in quibus particula ἐπὶ hanc significationem obtineat, confirmare annititur: quanquam, quod iam aliis obseruatum, non in omnibus, quae adfert, locis caussae suae praesidium inueniat. Dissentit ab his omnibus SCHOMERVS, τὸ ἐφ' ᾧ reddens, *eo quod*, rationemque huius explicationis adferens, quod *Phil.* III, 12. haec particula eandem habeat significationem, tum &, quod nullo hactenus idoneo exemplo probari potuerit, τὸ ἐπὶ quandam denotare inexistentiam, in *exegesi epist. ad Rom. pag.* 22. Perinde tandem est, quamcunque ex allatis amplectaris explicationem, modo firmum ratumque sit, posteros Adami delicti ab eo perpetrati reuera fuisse participes, quia poena huius transgressionis ad omnes pertinet. Quod enim HVGO GROTIVS vocem ἁμαρτάνειν metonymice de poenae peccato promeritae perpessione explicat, eosque per metalepsin peccati reos dici posse asserit, qui malum aliquod sine culpa ferunt, haud immerito ceu absonum reiicitur ab ABRAHAMO CALOVIO. Distincte enim apostolus de peccato & morte, de culpa & poena, loquitur, quae adeo non sunt confundenda. Ne dicam, quod a iustitia diuina prorsus alienum sit, infligere poenam iis, qui in delicti cuiusdam consortium non veniunt. De modo, quo posteri Adami participes delicti ab eo perpetrati sint, vt curiosius disputemus, necesse non est. Sufficit, quod de re ipsa scriptura nos dubitare non sinat. Interim ex doctrina de federibus res haud incommode explicari pariter ac illustrari potest. Quemadmodum enim in federe operum totum genus humanum repraesentauit Adamus, adeo vt & promissiones, si illud seruaturus esset, non eum solum, sed & omnes eius posteros, spectarent, quod & de comminationibus pariter est intelligendum, ita &, postquam hocce fedus transgressus est, & violauit, omnes simul posteri eius hoc violasse censendi sunt, poenamque adeo in federis istius transgressores constitutam, merito incurrunt. Caute tamen & circumspecte hic quoque procedendum esse, alibi iam monui. Non inepte rem omnem illustrat SAM. PVFENDORFIVS, in *iure feciali diuino*, §. 26. *p.* 115. *seqq.* Ceterum vt haecce omnia eo spectant, vt constet, Deum innocentes non punire: ita ad reliqua, quae hic dubium adhuc mouere possent, facili negotio responderi potest, si obseruemus, aut eos, qui puniri dicuntur, non prorsus fuisse innocentes, sed in delicti venisse participationem, aut adflictiones, quae illis obtigerunt, non

tam

tam poenae, quam incommodi cuiusdam aut calamitatis, habuisse rationem. Hinc diiudicanda, quae de familia Achanis, ob patris delictum excisa, de Saulis, Ierobeami, Achabi posteris, diuinarum comminationum veritatem expertis, & reliquis, vulgo obuertuntur. Immo patet hinc, quid respondendum sit ad verba ipsius Dei, quibus, se peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, comminatur, *Exod.* xx, 7. Sed de his deinceps adhuc quaedam monebuntur.

§. XI.

Ob delictum alterius proprie loquendo nemo puniri potest, nisi, ceu caussa moralis, vel ea ratione ad illud concurrerit, vt illi imputari quoque queat. * Hinc quousque singuli ob delictum vniversitatis, ** communitas ob delicta singulorum, imperantes ob delicta subditorum, & vice versa teneantur, patet. Interim ab vniversitate, non semper exigi poena potest. Licet enim pereuntibus indiuiduis, semper persistat vniversitas, merita tamen ex eorum genere sunt, quae vniuersitati non primo & per se, sed quatenus insunt singulis, competunt. ***

* Ex instituto hoc argumentum tractat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iur. bell. & pac. cap* 21. Fundamentum autem petendum est ex doctrina de imputatione.

** Si scilicet consenserunt. Ad eos enim, qui non consenserunt, aut qui aliorum sententiis victi sunt, nec culpa, nec poena pertinet. Quae ad eos, qui non consenserunt, inde redundant incommoda, non poenae, sed infortunii rationem habent, saltem in foro humano: si enim ceteroquin improbi fuerint, quoad forum diuinum, quaecunque illis obtingunt adversa, pro poena peccatorum suorum merito reputant.

*** Hoc iam obseruatum a me in *elem. philosoph. pract. part. 2. cap. 5. sect.* 1. §. 17. add. HVGO GROTIVS, *de iur. bell. & pac. lib. 2. cap.* 21. §. 8.

§. XII.

Recte vero nonnulli monent, & alibi quoque a nobis inculcatum est, * a poena proprie sic dicta distinguendum esse damnum, aut incommodum, quod occasione delicti ab altero perpetrati, nobis subeundum est: ** deinde, damnum aliquando dari occasione peccati alterius, sed ex caussa propria. *** Hinc enim variae expediri difficultates possunt; speciatim intelligitur, quo pacto Deus posteros ob peccata maiorum punire dicatur, si vel maxime propria illorum non accesserint delicta, * vt adeo dominium aliquod Dei absolutum hic fingere necesse non sit. **

* in *elem. philos. pract. l. c.* §. 18.

** Namque per modum poenae ea tantum alicui auferri possunt, ad quae ius proprium habuit: per modum damni etiam ea aliquis amittit, quae sub certa saltem conditione habiturus fuerat. Sic filii ob delicta parentum puniri nequeunt, nec talia illis eripi possunt, ad quae ius proprium habent: incommoda tamen quaedam ex poena parentum in illos redundare possunt, nec iniquum est, iis eos spoliari bonis, quae nonnisi sub certa conditione illis competebant.

*** Sic, qui occasione alieni debiti aliquid promisit, malum patitur, non propter debitum alienum, sed propter suam promissionem, quae caussa proxima obligationis est. conf. HVGO GROTIVS, *l. c.* §. 11.

* In primo scilicet decalogi praecepto Deus minitatur, se peccata parentum vindicaturum in tertiam & quartam generationem, *Exod.* XX, 5. quod non tantum iustitiae diuinae repugnare videtur, sed loco quoque *Ezech.* XVIII, 20. vbi dicitur: Deum nolle, vt filii ob delicta parentum teneantur. Sed conciliari haec facile inter se possunt. Aut enim filii parentum impietatem imitantur, aut non imitantur. Si imitantur, ob propria quoque delicta, quae illis obueniunt, aduersa, patiuntur. Si non imitantur, gratiae singularis, & commodorum quorundam, quorum ceteroquin participes fieri potuissent, si in pietate perstitissent parentes, subtractionem, merito pro incommodo reputant, non autem pro poena. De ista autem subtractione, vel non concessione gratiae singularis, loquitur Moses, de poena autem proprie sic dicta Ezechiel.

** Quod facit HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis*, *lib.* 2. *cap.* 21. §. 14. Tale autem dominium absolutum cum iustitia & bonitate diuina pugnat.

§. XIII.

Puniri possunt omnes actus, qui legi conformes non sunt. Et in foro quidem diuino interni pariter & externi, immo omnes isti actus & motus, qui ob deprauatae naturae conditionem hodie euitari nequeunt, recte puniuntur: cum lex diuina in his omnibus perfectam sanctitatem a nobis requirat. * At in foro humano externi saltem puniuntur actus, non interni, & quidem ex externis illi tantum, qui securitati & tranquillitati reipublicae, ac vitae sociali vel maxime aduersantur. Vt omnia ac singula peccata etiam externa puniantur, non videtur praesentis vitae status permittere. ** Interdum tamen & ea rerum conditio esse potest, vt actus interni, si innotescant, puniri queant, *** saltem si externa facta accesserint, ad poenam aut intendendam, aut remittendam plurimum conferunt: quod & generatim de animi certis dispositionibus est intelligendum.

* Nec obstat, quod hodie nemo mortalium legem diuinam perfecte seruare queat. Per hominum enim culpam factum, vt in hocce statu versentur, vt iam alibi dictum.

** Hinc minutissimi lapsus, qui per naturae humanae conditionem difficulter euitantur, itemque vitia animi ex corruptione mortalium communi resultantia, in foro ciuili non puniuntur. Optandum equidem esset, vt ab his quoque homines essent immunes, & saluti quoque atque conseruationi reipublicae rectius ea ratione consuleretur. Sed haec omnia si poenis ciuilibus subiacerent, imperantibus nihil aliud agendum esset, quam vt punirent. De reliquis, quae hic disputari solent, vid. HOCHSTETTERVS, de *iure poenarum*, *sect.* 5. *p.* 44. *seqq.*

*** Sic, nonnullos ob solam conscientiam caedis, superioribus intentandae, capitali adfectos fuisse supplicio, constat. Vbi tamen consensus & adprobatio supponitur, & id spectatur, vt alii eo magis ab eiusmodi delictis perpetrandis deterreantur, quae tacito consensu adprobare, periculo non caret. vid. IO. CHRISTOPH. BECKMANNVS, *polit. parall. cap.* 15. §. 4. Et hinc etiam liquet, quid de *poena conatus* censendum.

§. XIV.

Accurate quoque obseruanda est proportio, inter poenam & delictum. * Quod vt rite fiat, tum ad delicti grauitatem, tum ad condi-

conditionem patientis, attendendum est. Delicti grauitas, quae poenam intendit, aestimanda ex adfectu, ex propositi prauitate, ex caussa, quae peccantem impulit aut retrahere debuit, ** ex agentis ad euitandum delictum aptitudine, vitio animi accessorio, similibusue. Quod ad conditionem patientis attinet, cogitandum, quod pro diuersitate status, fortunarum, corporis, aliarumque circumstantiarum, vna eademque poena alios magis, alios minus adficiat. Quae omnia vt in poenis humanis rite procedunt, ita, quousque in diuinis quaedam ex his locum habeant, res ipsa quemlibet facile condocere potest. Speciatim, quod in diuinis quoque poenis certi dentur gradus, constat ex *Matth. X, 15. XI, 22. 24. Luc. X, 12.*

* Non tamen talio simplex, quae in multis delictis locum habere nequit, & aliquando cum iniquitate quadam esset coniuncta. Obstare equidem videtur lex forensis Mosis, *Exod.* XXI, 23. 24. 25. *Leuit.* XXIV, 18. 19. 20. *Deut.* XIX, 21. Nec ipsi circa eius interpretationem inter se consentiunt Iudaei, aliis quidem litterae inhaerentibus, aliis autem de aestimatione damni dati verba Mosis capientibus. Et horum quidem omnino praeferenda est sententia, cum secundum legem Mosaicam & alia eiusdem fere generis crimina, vt excussi vtero foetus, & hominis vulnerati, pecuniariis mulctis fuerint expiata. Hinc & IONATHAN pariter ac Hierosolymitanus paraphrastes vertunt: *pretium oculi pro oculo, pretium dentis pro dente, pretium manus pro manu &c.* add. IO. CLERICVS ad *h. l.* *De origine talionis ad mentem gentilium, Iudaeorum & Christianorum*, extat erudita dissertatio, sub praesidio IO. ANDREAE DANZII, viri celeberrimi, in hac academia, habita.

** Ad caussam, quae retrahere aliquem debuit, spectat etiam iniustitia, quae eo maior est, quo maius alteri damnum infertur. Hinc primum locum obtinent delicta consummata, postremum non consummata. In vtrouis genere tanto grauius delictum est, quo plures per illud laeduntur, id quod ordine, qui a Deo inter decalogi praecepta seruatus est, illustrat HVGO GROTIVS, *lib. 2. de iure belli & pacis cap.* 20. §. 28. *seqq.* apud quem & reliqua huc spectantia legi possunt. add. SAM. PVFENDORFIVS, de *iur. nat. & gent. lib.* 8. *cap.* 3. §. 18. *seqq.*

§. XV.

In poenis humanis etiam contingit, quod pro diuerso reipublicae statu aliquando aut exasperari, aut mitigari debeant. Interdum etiam omnino delictorum quorundam concedi venia potest, * si salus ac conseruatio reipublicae hoc permittat, aut omnino exigat. At Deus, nisi satisfactio intercedat, delictorum concedere veniam, salua iustitia sua, nequit. ** Accedit, quod caussae, cur in poenis humanis hoc quandoque licitum, aut omnino necessarium sit, in diuinis cessent.

* Stoici quidem negabant, viri sapientis esse, ignoscere delictis, aut illorum dare veniam. Sed vt lubrico plane atque infirmo fundamento haec illorum sententia innitebatur, ita in puerilem verborum lusum omnis tandem controuersia exibat, dum, virum sapientem *parcere* quidem, non autem *ignoscere* aut *dare veniam*, contendebant. Ita enim hac de re philosophatur SENECA, *lib. 2. de clem. cap.* 7. Sed ex instituto hunc Stoicorum errorem discussi, *dissert. 2. de praecipuis Stoicorum in philos. morali erroribus*, §. 13.

** iuxta ea, quae supra ad §. 8. diximus.

§. XVI.

Homines etiam quandoque impediri possunt, quo minus delicta punire queant, quae tamen punire vellent ac deberent: quod itidem in poenis diuinis secus se habet. Interim grauissime peccant, qui quacunque ratione poenas iustas impediunt, aut homines, qui eas promeruere, iis subtrahunt. * Vnde & patet, quid de *asylis* sentiendum. ** Licet enim forte aliquis eorum vsus esse posit, prout tamen per ea magistratus impeditur, quo minus delinquentes punire queat, minime sunt ferenda.

* Sequitur igitur, quod, qui deliquit, & fuga poenae se subtraxit, non sit ab aliis imperantibus recipiendus, vel, si receptus sit, quod aut puniendus aut dedendus sit, si magistratus, cuius imperio se subduxit, hoc exigat. Ad alterutrum, non praecise ad dedendum, ipso iure diuino is ad quem se recepit, obligatus est, nisi pacta forte deditionem requirant. Sufficit enim, si re ipsa demonstret, a se delictum non probari, nec poenam eius se impediturum, sed inflicturum potius.

** In rebuspublicis bene constitutis, & vbi iustitia recte administratur, asyla sunt prorsus superuacanea. Qui enim eo se recipit, aut nocens est, aut innocens. Si nocens sit, nulla loci sanctitas eum poenae subtrahere potest ac debet. Sin innocens, tutus erit, & poenae immunis, etiamsi ad nullum asylum confugiat. Idque tum de subditis, tum de exteris, est intelligendum. Hi enim si nocentes sint, ex asylo etiam extrahendi, & aut puniendi aut dedendi sunt. Si innocentes sint, potest imperans illorum patrocinium in se suscipere, etiamsi nullum adsit asylum. Nec obstant exempla, ex gente Israelitica petita. Longe alia enim in ea rerum fuit conditio, ac hodie est in plerisque rebuspublicis. Homicidas enim persequebatur vindex sanguinis, seu proximus cognatus eius, qui occisus erat. Qua quidem ratione etiam illi, qui per casum fortuitum & praeter culpam suam homicidium commiserant, in periculo vitam iterum amittendi versabantur. Horum ergo vt per certa asyla consuleretur securitati, par erat. Nec templorum aediumque sacrarum ea est sanctitas, vt nefas sit, ex iis extrahere, qui poenam iustam promeriti sunt. De asylis Ebraeorum legendus IO. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib.* 4. *cap.* 2. de Graecorum, SAMVEL PETITVS, *comment. ad leges Attic. f.* 13. add. CONRADVS RITTERSHVSIVS, de *iure asylorum*, IO. ADAMVS OSIANDER, *differt. de asylis*, aliique.

§. XVII.

Poenae, si caussam efficientem spectes, sunt vel *diuinae*, vel *humanae*. Et ad diuinas quidem quod attinet, constat, quod Deus omnino delicta puniat, vid. *Exod. XX, 5. 6. Deut. V, 9. 10.* & quidem poena positiua ac proprie sic dicta, *Es. XXX, 33. Rom. II, 8. 9. 2 Thessal. I, 6. 7. 8. 9. Apoc. XIX, 20,* * idque ob iustitiam diuinam, quae necessario requirit, ut Deus peccata puniat, nec nisi intercedente satisfactione, condonet, *Ebr. IX, 22. Exod. XX, 7. Iob. X, 14. Prouerb. XVII, 11.* ** Neque obstat, quod Deus sit benignissimus, immo ipse amor. *1 Ioan. IV, 8.* Non minus enim sanctus est, atque iustus, vt iam antea obseruauimus. conf. *Psalm. V, 5. 6. 7. XLIX, 8. CXLV, 17. 2 Thessal. I, 6. 7.*

* Sunt

* Sunt enim leges diuinae leges proprie ſic dictae, vt demonſtrauimus ſupra, *cap. 1. §. 4. ſeqq.* ideoque & poenas poſitiuas & ſtricte ſic dictas ſecum coniunctas habent.

** Quod pluribus euictum ad §. 8. huius capitis

§. XVIII.

Poenae diuinae, ſi durationem ſpectes, ſunt vel *temporales*, vel *aeternae.* Temporales ſunt, quae in hac vita infliguntur, & finem habent; aeternae, quae poſt hanc vitam ſequuntur, & ſemper durant, Et temporales quidem, itidem non ſunt vnius generis. Quaedam enim determinatae ſunt, & ab ipſo Deo lege quadam expreſſae, quaedam indeterminatae; illae vel ad *omnes homines* pertinent, vt poena capitalis homicidii, * *Gen. IX, ſ. 6.* vel ſpeciatim ad *gentem Iſraeliticam*, quae a Moſe deſcribuntur, & pro varietate delictorum, in varias itidem ſpecies abeunt: praecipue tamen in *ordinarias*, & *extraordinarias* diſpeſci poſſunt: ordinariae erant, quae per magiſtratum iuxta praeſcriptum Numinis infligebantur; extraordinariae, quae immediate a Deo originem habebant, vt *poena excidii.* **

* Qui enim, verbis *Gen.* IX, 6. *quisquis effuderit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis eius effundatur*, non praeceptum de homicidio capitaliter puniendo, ſed euentus futuri ſignificationem, contineri, autumant, prorſus falluntur. Nec obſtat, quod in textu ebraeo extet tempus futurum ישפך *effundetur.* Solenne enim eſt Ebraeis, & eorum linguae fere proprium, vt per tempus futurum leges exprimantur, vt vel ſigula decalogi praecepta oſtendunt. Praeterea, vt praecepta, quae hoc de non effundendo ſanguine innocente, & ſi effuſus fuerit, vindicando, aut antecedunt, aut ſequuntur, vim imperandi habent, ita ratio nulla afferi poteſt, cur reliqua vim indolemque legis habeant, hoc autem ſolum de euentu futuro ſit intelligendum. Idem euincit ſubiuncta ratio: *quia in imagine Dei fecit* (Deus) *hominem.* Quae verba fruſtra addita eſſent, ſi priora non legem aut praeceptum exhiberent. Accedit, quod falſum quid praedixiſſet Deus, ſi euentum indicare voluiſſet, cum ſaepiſſime contingat, vt homicidae vindictam in hac vita effugiant. Ceterum, quod ad omnes omnino homines ſanctio haec poenalis pertineat, itidem vel inde conſtat, quod Noacho, non Ebraeorum modo, ſed gentium omnium, quotquot poſt diluuium vixerunt, patri, data ſit. Id modo dubium alicui mouere poſſet, ad quam legum diuinarum ſpeciem poenalis haecce conſtitutio referenda ſit. Sunt quidem, qui & hanc ad leges diuinas poſitiuas vniuerſales referunt, quibus & ego olim adſtipulatus ſum. Sed cum ſupra dictum ſit, nulla ad eiusmodi leges admittendas cauſſa praegnanti nos vrgeri, citra ambages aſſero, ſanctionem hanc poenalem pertinere ad leges naturales. Ratio enim ipſa hoc dictitat, inter poenam & delictum debere eſſe proportionem, adeoque vita iterum priuandum eſſe, qui eam eripuit alteri. Vnde hoc fratricida Cainus ex accuſantis conſcientiae dictamine agnouit, *Gen.* IV, 14. Licet autem omnes homines ex ratione hoc intelligere poſſint, placuit tamen Deo, hoc iterata promulgatione repetere, haud dubio, quod ante diluuium homicidia fuiſſent frequentiſſima, eiusque obſeruantiam Noacho eiusque poſteris ſerio inculcare, neceſſarium duxerit. add. IO. SELDENVS, *de iur nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebr. lib. 4. cap.* 1. Exinde quoque conſtat, ſummis imperantibus non fas eſſe, circa huius delicti poenam diſpenſare, ceſſareque hic ius, quod vocant, aggratiandi, quod pluribus demonſtrat ADAMVS RECHENBERGIVS Lipſienſis academiae theologus

theologus celeberrimus, in peculiari dissertatione, de *iure principis christiani aggratiandi circa homicidium negato.*

** Triplex genus excisionis statuunt doctores Ebraei: primum, quo corpus tantum exciditur, alterum, quo anima tantum exciditur, tertium, quo corpus & anima simul exciduntur, qua de re prolixe differit IO. SELDENVS, *de iur. nat. & gent. lib.7. cap. 9. p. 872. seqq.* add. ISAACI ABARBANELIS dissertatio, de *poena excidii*, in latinum sermonem conuersa a IO. BVXTORFIO, & addita eiusdem tractatui de *sponsalib. & diuortiis*, item IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *iure Ebraeor. p.* 340. EDVARDVS POKOCKIVS, in *porta Mosis, n. 158. p. 164.*

§. XIX.

Poenae diuinae temporales, indeterminatae, vel *naturales* sunt, vel *positiuae*, itemque vel *internae*, vel *externae*. Naturales voco, quae per naturalem consequentiam vitia quandoque comitantur, vt morbi, contemptus, paupertas, mors praematura, morsus conscientiae, & alia. Haec enim omnia quin apud improbos poenae rationem habeant, dubitari nequit, cum constet, talia sine Numinis prouidentia hominibus non contingere. Quod vero ob peccata iis immittantur, vel ex iustitia Numinis recte colligitur. Positiuae sunt, cum improbis grauissima quandoque immittuntur mala, quorum nullam inuenire licet caussam naturalem, vt tantum ad iustitiam diuinam recurrendum sit. Id saepius contingere, exempla quamplurima docent.* Internae poenae sunt, quae ad mentem pertinent, vt morsus conscientiae:** externae quibus corpus adfligitur, aut res externae, quae ad vitae huius sustentationem necessariae sunt, hominibus adimuntur. Ad internas referre etiam licet spirituales, vt *desertionem diuinam, traditionem in sensum reprobum, Rom. I, 28.* & alias.

* conf. IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *theologia casuali. p.* 315.

** Perspectum hoc fuit ipsis ethnicis, dum agnouerunt, nihil esse miserius conscientia mala. HORATIVS, *lib. 1. epist. 1.*

hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Mitto reliqua, quae passim adferri solent.

§. XX.

Praeter temporales, alias adhuc post hanc vitam improbis imminere poenas, & ratio quodammodo dictitat, * & scriptura sacra luculenter confirmat. Suntque istae poenae partim *priuatiuae*, in carentia bonorum omnium, quibus summa hominum beatorum felicitas absoluitur, consistentes, idque tum ratione *intellectus, Ioan. III, 36. Ps. XLIX, 20. Matth. VIII, 12. XXII, 13.* tum ratione *voluntatis, Zach. IX, 11.* partim *positiuae*, prout priuatiuis opponuntur, cruciatus maximos, sensumque malorum acutissimum inferentes, idque iterum tum ratione *intellectus, Apoc. VI, 16.* tum ratione *voluntatis, ib. v. 17.* tum denique ratione

corporis

corporis, Es. LXVI, 24. Matth. III, 12. X, 28. XXV, 41. Aeternas quoque hasce poenas fore, nec habituras finem, scriptura diserte testatur, *Es. LXVI, 24. Matth. III, 12. XXV, 41. Apoc. XX, 10.*

* Cum enim experientia doceat, improbis subinde res suas ex voto fluere, cum piis contra & sanctis hominibus cum variis calamitatum generibus confligendum sit, sequitur, aut rerum humanarum cura Deum non tangi, aut praemia virtutis, pariter ac poenas peccati, dari post hanc vitam. Prius autem cum admitti nequeat, posterius omnino admittendum, ratio ipsa dictitat. Hinc & nonnulli ethnicorum philosophorum fassi sunt, de inferis, sicut de diis, omnes homines communem habere notionem. Copiose hac de re agit DANIEL CLASENIVS, *theol. gentil. part. 1. cap. 16. seqq.* add. PETRVS DANIEL HVETIVS, in *quaestionib. Alnet. lib. 2. cap. 24.*

§. XXI.

Interdum Deus & mediate homines ad legum suarum obseruantiam compellit, idque per magistratus, quorum officium est, ad minimum ad externam legum diuinarum obseruantiam homines inducere, * quippe, sine qua nec consistere vita socialis, nec hominum genus conseruari potest.

* Fundamentum huius assertionis repetendum ex iis, quae supra diximus, in *prolegom.* huius partis, §. 8.

§. XXII.

Est vero magistratibus res aut cum subditis, aut cum aliis gentibus vel summis imperantibus, qui ab illorum imperio non dependent, & talia designant, quae cum publica humani generis tranquillitate consistere non possunt. Si prius fit, non tantum cogere illos, qui alios laeserunt, queunt, vt iis satisfaciant, ne inposterum amplius laedant, sed vt tum ipsi illi, qui peccarunt, tum alii rectius se in posterum gerant, punire etiam illos possunt. Atque inde *ius puniendi*, magistratibus recte tribuitur. Puniri autem subditi possunt ac debent, non tantum si humanas, sed & si diuinas leges migrent, prout harum quoque obseruatio, ad tranquillitatem externam conseruandam est necessaria. Ideoque & leges diuinae inter humanas repeti solent, addita quoque illis obligatione ciuili. *

* Lucem hic dabunt, quae dixi in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 4. sect. 13. §. 24.*

§. XXIII.

Ea vero potestas puniendi, quam summi imperantes habent, se omnino etiam ad supplicia capitalia extendit. Id salus namque & conseruatio reipublicae postulat, cum coërceri interdum alia ratione homines improbi legumque contemptores nequeant, quam suppliciis capitalibus: immo quandoque ne sic quidem coërceri queant.

ſi reipublicae ratio hoc requirat. At, quod non alia delicta capitaliter puniri queant, quam quae ita in gente Iſraëlitica punita ſunt, inde non ſequitur. Et hinc patet, quid de ſupplicio capitali, in furtis apud nos ſancito, ſentiendum ſit. *

* Si enim ſtatus & incolumitas reipublicae hoc exigat, reliquaeue poenae delicti huius frequentiam ſiſtere non poſſint, capitaliter quandoque puniri poteſt. Nec obſtat, quod nonnulli regerunt, inter vitam hominis & bona, quae fur abſtulit, nullam eſſe proportionem. Non enim cum bonis ſaltem, quae abſtulit, ſed cum incommodis reliquis & periculis, quae ex furandi licentia in totam rempublicam redundant, vita furis comparanda eſt, & tum poenam hanc, ſi eam neceſſitas requirat, nihil habere iniqui, patebit. conf. BALTHASAR MEISNERVS, *philoſ. ſobr. part. 1. ſect. 2. cap. 4. qu. 3.*

§. XXV.

Quod ſi magiſtratibus cum aliis gentibus aut imperantibus, qui ea faciunt, quae publicam tranquillitatem turbant, res ſit, oritur inde *ius belli.* Bellum enim eo ſpectat, vt alii, qui violatis legibus diuinis vitam ſocialem turbant, cogantur, ea intermittere, & ita erga omnes ſe gerere, prout tranquillitas & humani generis conſeruatio id poſtulat. Vnde, quin bella, legitima de cauſſa ſuſcepta, licita ſint, dubitari nulla ratione poteſt * Accedit, quod bella in ſcriptura ſacra paſſim adprobentur. Quod docent exempla virorum ſanctorum, Abrahami, Ioſuae, Dauidis, qui bella geſſerunt; leges bellicae, quas Deus ipſe populo Iſraëlitico dedit; exempla militum, qui ob fidem & probitatem in nouo etiam teſtamento laudantur; *Matth. VIII, 9. 10. 13. Actor. X, 1. ſeqq.* quemadmodum & Ioannes Baptiſta milites, qui ad illum accedebant, vt baptizarentur, adhortabatur, vt iuſtitiae ſtuderent, & ſtipendio contenti eſſent; ſtatum ipſum illorum non damnat, *Luc. III, 14.*

* Fuerunt tamen tum ex veteribus, tum ex recentioribus, qui bella illicita eſſe crederent. Ex veteribus quidem ORIGENES atque TERTVLLIANVS, ille *lib. 8. contra Celſum, p. 425. ſeqq.* hic in *lib. de idololatria, cap. 19.* & de *corona milit. cap. 2.* Ex recentioribus praeter Anabaptiſtas, quibus & Sociniani iungi ſolent, DESIDERIVS ERASMVS Roterodamenſis in libello de *milite chriſtiano*, IO. FERVS, in *lib. de pace tenenda*, apud SIXTVM SENENSEM, *biblioth ſanctae, lib. 6. annot.* 151. De Anabaptiſtis conf. IO. MVLLERVS, de *anabaptiſmo err.* 81. vbi ex inſtituto contra eos diſputat: add. diſſertatio noſtra, de *concordia religionis chriſtianae ſtatusque ciuilis, cap. 5. §. 5.* Veram ſententiam, quod bella licita ſint, recte quidem & erudite defendit HVGO GROTIVS, *de iure belli & pac. lib. 1. cap. 2.* & ad argumenta quoque diſſentientium reſpondet: ſed in eo ſubinde labitur, quod ius belli & ius puniendi inter ſe miſcet, cum tamen haec longe ſint diuerſiſſima. Sunt etiam, qui exiſtimant, bella defenſiua equidem licita eſſe, minime autem offenſiua. Sed non ſatis, vt puto, ſecum perpendunt, ad humanae ſocietatis tranquillitatem conſeruandam quandoque non minus neceſſarium eſſe, quae ſibi debentur, & ab aliis iniuſte denegantur, ſibi vindicare, quam ſua defendere. Interim lubens fateor, ad bellum, qualecunque demum ſit, ſiue defenſiuum, ſiue offenſiuum, nonniſi ex

ea illis grauissimis, summaque velut vrgente necessitate, esse accedendum, vt deinceps monebitur.

§. XXVI.

Sed tum demum bellum licite geritur, si caussa iusta adsit, & in ipso modo illud gerendi, iustitiae & aequitatis ratio habeatur. Et ad caussam quidem quod attinet, necesse est, vt non tantum caussa iustifica, quam vocant, vere iusta sit, sed vt cum caussa suasoria etiam coincidat, * hoc est, vt nulla alia caussa ad bellum gerendum quis moueatur, quam ea, quam obtendit, hoc est, vt ea consequatur, quae per iustitiae leges illi debentur. Ad modum autem quod attinet, cuncta, quae prolixe ab aliis disputantur, huc tandem redeunt: quae, vt finem belli consequamur, sunt necessaria, ea sunt licita: illicita contra omnia, quae ad finem belli parum faciunt. ** Recte vero & alii monent, in caussa etiam iustissima, non temere bellum suscipiendum esse, ob mala plurima, quae illud comitantur, nisi summa nos ad hoc cogat necessitas. conf. *Matth. V, 39. seqq.* ***

* Caussas *iustificas* vocant, quibus efficitur, vt bellum iustum sit, aut tale videatur: *suasorias*, quibus impelluntur imperantes ad bellum suscipiendum. Iam, quod caussae iustificae reuera iustae esse debeant, per se patet. Si speciem enim iustitiae saltem habent, bellum quoque iustum esse nequit. Nec minus iustificae & suasoriae coincidere debent. Si enim quis vel maxime caussam iustam belli habeat, ambitio tamen potius, aut vindictae cupiditas, quam caussa illa iusta, ad bellum suscipiendum eum impelleret, non recte ageret. Ad actionem enim iustam & bonam requiritur, vt intentio quoque bona sit, vt supra probauimus. Patet hinc multiplici ratione, si caussam spectes, bellum aliquod iniustum esse posse. Primo, si nec iustifica nec suasoria caussa adsit, cuiusmodi bella *ferina* recte dixeris. Ita quidem SENECA: *possum dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati saeuitia est; possumus insaniam vocare*; *lib. 2. de clement. cap. 7.* Vix tamen videtur eiusmodi belli exemplum adferri posse, vbi non praedae cupiditas vel simile quid, hostes incitauerit ad crudelitatem suam exercendam. Deinde iniusta sunt bella, si tantum suasoriae, non autem iustificae, caussae adfuerint, quae bella iudice AVGVSTINO a latrociniis non differunt, *lib. 4. de ciu. Dei, cap. 6.* Praeterea iniusta bella sunt, si caussae iustificae quidem adsint, sed quae, si accuratius examinentur, iniustae sint, vt iniustus metus ex potentia vicini, item spiritus acquirendi dominii aut imperii titulus, & quae reliqua sunt eiusdem generis, a me indicata in *elem. philos. pract. part. 2. cap. 5. sect. 2. §. 14.* Denique, & iniusta bella sunt, si iustificae quidem eaeque iustae caussae adsint, sed, qui bellum suscipit, alias habeat suasorias, & non tam ob caussas iustas, quam ob suasorias, bellum gerat. Quanquam nonnulli obseruent, tum non tam bellum ipsum *iniustum* reddi, quam *iniuste geri.* Intentionem namque non ad iustitiam caussae, sed actionum pertinere. Quaeri etiam solet, an bellum vtrinque iustum esse possit? At non esse posse, res ipsa docet, cum facultas moralis non detur ad contraria. Fieri tamen posse videtur, vt alter habeat caussam iustam, alter per ignorantiam inuincibilem nesciat, se habere caussam iniustam, & adeo vterque *iuste* bellum gerat. Quorsum nonnulli referunt bellum inter Israëlitas & Cananaeos, de quo vid. SERRARIVS ad *cap. 6. Ios. quaest. 2 & 3. proëmiali*, & IO. ADAM. OSIANDER ad *Grot. de iure belli & pac. lib. 2. cap. 23. §. 13.* Verum cum fieri

vix

vix possit, vt ignorantia, qua quis nescit, se caussam iniustam habere, sit inuincibilis, frustra quoque eiusmodi quid asseritur.

** Vt enim omnis agendi facultas ex fine limites suos accipit, ita & bellici iuris limites ex fine sunt constituendi. Pluribus hoc declaraui in *elem. philosoph. pract. part.* 3. *cap.* 5. *sect.* 5. §. 2. *seqq.* Ad specialia descendere huius loci non est: fecerunt id alii, praesertim HVGO GROTIVS, in opere saepe laudato de *iure belli & pac. lib.* 3. per integrum.

*** Diligenter hoc inculcat ipse HVGO GROTIVS, de *iure belli & pac. lib* 2. *cap.* 24. in quo continentur monita de non temere, etiam ex iustis caussis, suscipiendo bello.

S. D. G.

SVMMA IVRIS DIVINI
SECVNDVM ORDINEM DECALOGI DISPOSITA.

DE *decalogo in genere*, dictum *cap. 2.* huius partis, §. 6. Immo huc tota fere spectat tractatio tum de legibus generatim, *cap. 1.* tum speciatim de legibus diuinis, *cap. 2.* & quae de fine legum diuinarum diximus, in *prolegomenis* §. 7. *seqq.*

Ad *praeceptum primum* pertinent, quae dicta sunt *cap. 3. sect. 1.* Addenda, quae tum de amore Dei, tum de abnegatione sui, dicta sunt, *part. 1. cap. 1. sect. 4.*

Ad *praeceptum secundum*, quae diximus, *cap. 3. sect. 2.* de glorificatione nominis diuini, §. 1. vsque ad 30.

Ad *praeceptum tertium*, quae dicta sunt eodem *cap. 3. sect. 2.* §. 30. vsque ad *finem.*

Ad *praeceptum quartum*, quae de officiis parentum & liberorum diximus, *c. 3. sect. 6.* §. 25. vsque ad 33. item de officiis dominorum & seruorum, *ibid.* §. 33. vsque ad *finem*, & denique de officiis imperantium & subditorum, *cap. 3. sect. 7.* per *integrum.*

Ad *praeceptum quintum*, quae de officiis hominum erga alios absolutis ex instituto dicta, *cap. 3. sect. 4.* Spectant huc etiam quodammodo, quae de vitae conseruatione, deque moderamine inculpatae tutelae, & αὐτοχειρίᾳ dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.*

Ad *praeceptum sextum*, quae de officiis hominum erga seipsum dicta sunt, *cap. 3. sect. 3.* & de officiis coniugum, *sect. 6.* huius capitis §. 1. ad 26.

Ad *praeceptum septimum*, quae de dominio & pretio rerum, deque contractibus, & hominum circa haec omnia officiis dicta sunt, *cap. 3. sect. 5.* §. 14. *seqq.*

Ad *praeceptum octauum*, quae de officiis hominum circa sermonem in medium allata sunt, *cap. 3. sect. 5.* §. 2. *ad.* 14 conf. & § 33. *&* 34.

Ad *praeceptum nonum* & *decimum* quae dicta sunt de lege diuina *cap. 2.* speciatim §. 42. vbi demonstratum, quod omnis concupiscentia praua, habitualis & actualis, iure diuino prohibeatur. Iungenda tamen quae adhuc prolixius de concupiscentia praua dicta sunt, *part. 1. cap. 1 sect. 4.* §. 39. & *in annotationibus ad h. l.* vbi & de discrimine, quod inter praeceptum nonum & decimum intercedit, actum est.

INSTI-

INSTITVTIONVM

THEOLOGIAE MORALIS

PARS TERTIA.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA
DE
NATVRA ET INDOLE PRVDENTIAE CHRISTIANAE ET THEOLOGICAE
DEQVE ADMINICVLIS EO SPECTANTIBVS.

Σύνοψις.

§. I.

Per prudentiam christianam & theologicam, intelligo scientiam practicam, docentem quo pacto quilibet christianus, speciatim doctor ecclesiae, actiones suas ad commodum & salutem animae suae, & aliorum, inprimis fidei suae commissorum, promouendam, rite instituere debeat, vt remotis impedimentis, vbique finem optimum, eo certius obtineat.

§. II.

Prudentiae vox ita a nobis accipitur, vt denotet habitum practicum, actiones suas, habita singularum circumstantiarum ratione, ita dirigendi, vt consequamur vbique quod optimum, seu revera vtile est. * Cumque hoc tum de rebus temporalibus, tum de spiritualibus intelligi queat, non de illis, sed de his nobis sermonem esse, res ipsa docet. Ideoque & hanc prudentiam *christianam* vocamus, quae & alias *prudentia iustorum* dici solet, ex *Luc. I, 17.* conf. & *Matth. VII, 24. seqq.*

* Varias equidem vox prudentia habet ſignificationes, ſed ſpecialior illa, in qua eam hic adhibemus, longe eſt vſitatiſſima, praeſertim ſi abſolute & ſine additamento vox iſta vſurpetur, conf. *elem. philoſ. pract. part.* 1. *cap.* 1. §. 4. & 8.

§. III.

Licet autem omnes chriſtiani hac prudentia merito inſtructi eſſe debeant, doctores tamen eccleſiae ſpeciali quadam ratione eadem opus habent, quippe qui *diſpenſatores ſunt myſteriorum diuinorum, 1 Cor. IV, 1.* vt ſciant, quo pacto in domo Dei, quae eſt eccleſia, ambulare debeant. *1 Tim. III, 15.* Ideoque merito in hac tractatione cum chriſtiana, ſpeciatim theologicam prudentiam coniungimus. Etſi enim haec latius pateat, & ad plura ſe officia porrigat, ex iisdem tamen vtraque profluit fontibus, immo haec illam neceſſario ſupponit.

§. IV.

Dum eam *ſcientiam practicam* diximus, eadem hoc eſt intelligendum ratione, qua theologiam moralem ſpeciatim ſic dictam, itemque iurisprudentiam diuinam ita adpellitauimus. * Et licet hic praecipue ſingularum circumſtantiarum habenda ſit ratio, omnisque prudentiae vis in adplicatione principiorum ad actiones cum certis circumſtantiis conſideratas ſeſe exerat, ipſa tamen principia, quae hanc adplicationem rite inſtituendam docent, certa, firma, vniuerſalia & in ſcriptura ſacra, certo reſpectu etiam in ipſa ratione fundata ſunt, vt ea theologiae pars, quae de iis praecipit, non immerito *ſcientiae*, & quia hic quoque de actionibus hominum ſermo eſt, *practicae*, nomine veniat.

* Eſt enim prudentia chriſtiana & theologica pars quaedam theologiae moralis latius dictae, quae cum theologia morali, ſtrictiori ſenſu ſic adpellata, & iurisprudentia diuina, vnum integrum habitum conſtituit. Vnum ergo omnes iſtae partes merito habent genus: hinc & hic locum habent, quae in *prolegom. part.* 1. §. 4. *ſeqq.* dicta ſunt.

§. V.

Subiectum prudentiae huius, eſt homo chriſtianus, ſeu regenitus, ſpeciatim doctor eccleſiae. Homo irregenitus enim non eſt capax prudentiae ſpiritualis. Immo prudentia huius mundi, qualis eſt hominum irregenitorum, ſtultitia eſt apud Deum, *1 Cor. III, 18. 19. 20.* & homo ψυχικὸς non poteſt diiudicare *τὰ πνευματικὰ 1 Cor. II, 14.* Neceſſaria autem haec prudentia eſt quibusuis chriſtianis ob periculorum, quibus obnoxii ſunt, magnitudinem, itemque ob hoſtium, quibuscum iis conflictandum eſt, potentiam atque aſtutiam. conf. *Epheſ. VI, 12.* Quod vero ſpecialiori quadam ratione a doctoribus eccleſiae verbique diuini miniſtris requiratur, iam ex antea dictis conſtat, add. *Matth. X, 16.*

§. VI.

§. VI.

Quemadmodum etiam omnia dona bona & perfecta, ſuperne deſcendunt, a patre luminum, *Iacob. I,17.* ita prudentia quoque haecce chriſtiana & theologica eundem autorem habet, precibusque ab eo eſt impetranda, *Iacob. I,5. 6.** non tamen excluſis reliquis mediis & ſubſidiis, quae ad eam comparandam aliquid conferunt, de quibus deinceps.

* Sunt, qui putant, vocem σοφίας ibi poſitam eſſe pro voce φρονήσεως, ut & *Rom.* XVI, 19. *Eph.* V, 15. *Coloſſ.* IV, 5. Quidquid huius ſit, cum prudentia non minus donum Dei ſit, quam ſapientia, vtramque precibus a Deo impetrandam eſſe, patet.

§. VII.

Verſatur prudentia chriſtiana & theologica circa actiones, in quantum ita dirigendae ſunt, vt quod optimum atque vere vtile eſt, obtineatur.* Veram enim vtilitatem ab apparente, habita praeſertim ſingularum circumſtantiarum ratione diſcernere, id enimuero prudentiae opus. *1 Cor. VI,12.* Vt vero per chriſtianam prudentiam ſuas quilibet actiones, ea, qua par eſt, ratione, dirigit, ita ad aliorum actiones quoque attendit prudentia theologica, idque tum intuitu ſingulorum, quorum cura illi demandata eſt, tum ratione totius eccleſiae, quae eſt domus Dei, *1 Tim. III,15.* add. *Ebr. III,2.*

* Quo pacto itaque prudentia chriſtiana & theologica, cum a theologia morali ſtricte ſic dicta, tum a iurisprudentia diuina differat, hinc intelligere licet.

§. VIII.

Finis prudentiae tum chriſtianae, tum theologicae eſt, vbique, quod optimum, ad minimum quod reuera vtile eſt, in ſpiritualibus, tum intuitu ſingulorum hominum, tum intuitu eccleſiae, circumſtantiarum omnium habita ratione, conſequi, vt ita vera tum ſingulorum hominum, tum eccleſiae totius felicitas promoueatur. Hoc voce *aedificationis* etiam exprimi poteſt, qua & ſcriptura vtitur, quaeue cum officio oeconomi, quales ſunt certo modo omnes fideles, ſpecialiori autem ratione verbi diuini miniſtri, bene conuenit, conf. *Actor. IX,31.* add. *1 Petr. II,5. Epheſ. II,19. ſeqq.*

§. IX.

Ad prudentiam hancce chriſtianam pariter ac theologicam comparandam, praeter alia* plurimum confert librorum, eandem inſtruentium lectio: cumprimis ſcripturae ſacrae, quae vt norma, ita fons vberrimus eſt omnis & ſapientiae & prudentiae. Cumque omnes & ſinguli ſcripturae libri hunc quoque vſum praebeant, ** ſpeciatim tamen eccleſiae doctorem inſtruit, & quo pacto prudenter & circumſpecte vbique ſe gerere debeat, condocet Paulus, in ſuis ad Titum

pariter ac Timotheum epiſtolis. Quas qui commentariis ſuis illuſtrant, *** varia huc ſpectantia attingere ſolent.

* Sunt, qui ad prudentiam ciuilem comparandam tria commendant, doctrinam, conuerſationem & vſum. conf IO. ANDREAS BOSIVS, de *comparanda prudentia ciuili*, §. 1. *ſeqq.* Quae facili negotio ad prudentiam chriſtianam & theologicam adplicari poſſunt. De doctrina res certa & extra dubium poſita. Experimentalis enim prudentia, doctrina omni, adeoque iuſtis principiis, deſtituta, & in ciuilibus & ſpiritualibus ac theologicis lubrica eſt, & vana. Ad doctrinam tamen ſi accedat vſus, inſigniter hinc augetur prudentia. Vſus enim gignit experientiam, experientiam autem prudentiae matrem dicere conſueuerunt. Idque & in ciuilibus & ſpiritualibus ita ſe habet. conf. *Rom.* v, 4. Ideoque & νεοφύτους, vtpote experientia adhuc deſtitutos, eccleſiis praefici noluit apoſtolus 1 *Tim.* III, 6. vt ſuo loco dicetur. Huc & pertinet, quod dici ſolet, non tantum orationem, & meditationem, ſed tentationem quoque facere theologum, quia ſcilicet multas variasque tentationes feliciter vincendo, experientiam rerum ſpiritualium hac ratione ſibi comparauit. Nec contemnenda conuerſatio cum hominibus piis, prudentibusque, & rerum ſpiritualium & eccleſiaſticarum peritis. Multum hinc proficere licet in vera & genuina prudentia, ſi modo conuerſatio recte inſtituatur. Namque & hoc neceſſe eſt, ut obſeruemus, ſi fructum inde capere velimus. Sunt equidem multi, qui de arte homiletica ſeu conuerſandi ex inſtituto ſcripſerunt, ſpeciatim de eruditorum conuerſatione non contemnenda ſunt, quae adfert GEORGIVS DANIEL MORHOFIVS, *polyhiſt. litterar. lib.* 1. *cap.* 15. Nos autem ſpeciatim de illorum loquimur conuerſatione, qui in prudentia ſpirituali proficere cupiunt, & quo pacto ea ſecundum regulas prudentiae chriſtianae inſtitui debeat, quod argumentum ab illorum inſtituto, qui de ciuili aut erudita conuerſatione praecipiunt, alienum, dignum tamen eſt, quod excolatur. Ad conuerſationem ſpectant quodammodo peregrinationes: quae an & quousque ad prudentiam eccleſiaſticam & theologicam aliquid conferant, & quo pacto caute & circumſpecte ſint inſtituendae? quaeri poſſet: ſed hiſce nunc immorari non libet.

** Exempla enim pariter ac praecepta, quae prudentiam chriſtianam pariter ac eccleſiaſticam inſtruant, vbique occurunt. Idem pluribus confirmat NICOLAVS VEDELIVS. *Ex hac*, inquit, de ſcriptura ſacra verba faciens, *vt ex fonte haurimus nobiliſſimam partem prudentiae eccleſiaſticae* multo (magis chriſtianae) *quae circa veram religionem adeoque Deum immediate verſatur; deinde ex ea actiones verae prudentiae ab actionibus falſae prudentiae diſcernimus. Quae enim verbo Dei conformes ſunt actiones, aut ei non repugnant, eae verae prudentiae ſunt, quae autem ei repugnant, illae aut ad verſutiam, aut ad imprudentiam pertinent; de prudentia veteris eccleſiae, prolegom. cap.* 3. *p.* 9.

*** Fecit hoc, quod ad vtramque Pauli ad Timotheum epiſtolam attinet, praeter alios ex pontificiis CLAVDIVS ESPENCAEVS, cuius tum in has, tum in eam, quae eſt ad Titum, commentarii proſtant. Commentario in priorem ad Timotheum ſubiunxit digreſſionum libros tres, in quibus de officiis eccleſiaſticis, porro de vitiis & virtutibus paſtorum, praeſertim libro ſecundo, multa ex antiquitate eccleſiaſtica & iure canonico diſſerit, quae iam etiam de naeuis, quae in ipſa eccleſia Romana conſpiciuntur, cordate monuit. Commentario in poſteriorem ad Timotheum epiſtolam itidem varias digreſſiones inſeruit, in quibus tamen alia tractat, quae ad noſtrum inſtitutum non pertinent. Ex reformatae eccleſiae doctoribus prae ceteris commemorandus IO. COCCEIVS, qui vt ceteroquin in explicanda ſacra ſcriptura magnum ſtudium induſtriamque poſuit, ita & vtramque ad Timotheum epiſtolam, commentariis ſuis illuſtrauit. Ex noſtratibus praecipue commendandus FRIDERICVS BALDVINVS, cuius *apoſtolica miniſtrorum eccleſiae inſtitutio, hoc eſt, apoſtoli Pauli epiſtolae ad Timotheum I. & II. commentatio*, Witterbergae anno MDCXXX. prodiit; itemque B. GERHARDVS noſter, cuius *commentarius in vtramque ad Timotheum*, Ienae MDCLXVI. lucem adſpexit publicam. Reliquos, quorum magnus adhuc eſt numerus, lubens praetereo. In epiſtolam ad Titum ex patribus commentatus eſt HIE-

est HIERONYMVS, ex nostratibus FRIDERICVS BALDVINVS, GEORGIVS CALIXTVS, FRIDERICVS RAPPOLTVS, aliique quamplurimi, omnium autem recentissime IOACHIMVS ZENTGRAVIVS, cuius commentatius prodiit Argentorati MDCCVI. 4to.

§. X.

Hinc iungenda historia ecclesiastica, * cuius, si rite tractetur, inter alia hic quoque fructus esse debet, vt prudentiam christianam & theologicam instruat. Varia enim tum integrae ecclesiae, tum singulorum hominum in ea nobis exhibentur fata, prospera & aduersa: quorum illa subinde prudentiam, haec imprudentiam hominum, arguunt: vt adeo capere hinc queamus, quae nobis profutura sint, imitando quae recte & prudenter facta sunt ab aliis, quae secus se habent, fugiendo & euitando.

* Pluribus hoc comprobat, quem iam laudauimus, NICOLAVS VEDELIVS, de *prudentia veteris ecclesiae, prolegom. cap. 3. p. 9. seqq.* qui & §. 4. *seqq.* rectissime monet, non omnes actiones omnium, vtut insignium, & orthodoxorum, seruorum Dei, imitandas, nec omnes actiones dissentientium condemnandas ac reiiciendas esse, idque memorabilibus exemplis Epiphanii, Theophili Alexandrini, Chrysostomi, & Sisinnii, Nouatianorum episcopi, confirmat.

§. XI.

Fuerunt etiam ex patribus scriptoribusque ecclesiasticis, qui itidem ecclesiae doctores scriptis peculiaribus instruerent atque erudirent, quod speciatim CYPRIANVM, * AMBROSIVM, ** IO. CHRYSOSTOMVM, *** HIERONYMVM, * GREGORIVM MAGNVM, ** ISIDORVM HISPALENSEM, *** aliosque fecisse, constat: quod & post ecclesiae reformationem, feliciter a B. LVTHERO peractam, plurimi tum ex nostratibus, * tum illis, qui placita a nostris diuersa sequuntur, partim peculiaribus scriptis, partim in locis theologicis, vbi aut de ecclesia, aut de ministerio ecclesiastico agunt, praestiterunt.

* *epist. 4. qui in antistites ecclesiae eligendi, & qua cura?* it. *epist. 5. qualis esse debeat vita sacerdotum*, item, *de singularitate clericorum*, & alibi.

** Spectare huc praecipue AMBROSII librum *de officiis*, iam supra obseruatum, *in prolegom. part. 2. ad* §. 17. Extat etiam inter Ambrosii opera liber de *dignitate sacerdotali*, quem tamen Anselmum potius, quam Ambrosium redolere pronuntiat THEOPHYLVS RAYNAVDVS, *erotem. de malis ac bonis libris, partit. 1. erotem. 10. p.* 124 Gerberto eundem vindicat IO. MABILLONIVS, in *analectis*, vbi sub titulo: *libri pastoralis* extat, obseruante LVD. ELIA DVPIN, *bibliothec. auctor. ecclesiastic. tom. 2. p.* 291.

*** In *libris 6. de sacerdotio*, in quibus perfectam velut, omnibusque numeris absolutam episcopi imaginem exhibere voluit. Extant *tom. 6. opp.* edit. Sauilianae, & seorsim quoque anno proxime elapso editi sunt Cantabrigiae graece & latine a IO. HVGHES.

* in *epistola de vita clericorum ad Nepotianum*, alibique.

** In *libro pastoralis curae ad Ioannem, Rauennae episcopum*, quem ineunte pontificatu suo scripsit, quique ab Anastasio, patriarcha Antiocheno, in linguam graecam translatus fuit. Tantae autem hicce Gregorii liber olim auctoritatis celebritatisque fuit, vt in variis Galliae conciliis eius lectio episcopis atque pastoribus iniungeretur. In concilio Turonensi III. sub

sub Carolo M. anno DCCCXII. habito *can.* 3. sancitur: *nulli episcopo liceat canones aut librum pastoralis curae a B. Gregorio papa editum, si fieri potest, ignorare, in quibus se debet vnusquisque quasi in quodam speculo assidue considerare.* Immo in concilio Cabilonensi II. sub eodem imperatore habito, velut norma quaedam credendorum atque agendorum episcopis commendatur: *episcopi canones intelligant, & librum beati Gregorii de cura pastorali, & secundum formam ibidem constitutam doceant*, & praedicent. add. LVDOV. ELIAS DV PIN, in *noua bibliotheca script. ecclesiast. tom.* 5. *p.* 134. 135.

*** in *epistola ad Ludifredum, episcopum Cordubensem, de sacerdotum in ecclesia officio.*

* In ipsis B. LVTHERI nostri scriptis plurima occurunt, quae ecclesiae doctorem egregie ad munus sacrum rite administrandum instruere possunt. Cum vero ea hinc inde dispersa sint, operae pretium fecit CONRADVS PORTA, dum *pastorale Lutheri* concinnauit, in quo ex scriptis Lutheri, quae huc pertinent, coniunctim exhibet. Editio, quam ego possideo, anno MDCIV. in 4to prodiit. De hocce libro CONRADI PORTAE ita pronuntiat ABRAHAMVS CALOVIVS: *quod egregium opus omnibus sacri ministerii candidatis, ob spiritum entheum B. Lutheri, quo animatum est, merito esse debet quam commendatissimum:* in *paedia theolog.* circa finem. Fuerunt ceteroquin plurimi ex nostratibus, qui hocce argumentum excolendum sibi sumpserunt, ex quibus, si recentiores spectes, praecipui sunt: IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica pastorali, & instructione cathedrali*; IO. LVDOVICVS HARTMANNVS, in *pastorali euangelico, seu instructione plenieri ministrorum verbi*, CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in libello, cui titulus; *pastor fidelis*, mole quidem exiguo, at ob rerum selectum lectu dignissimo, IO. MICHAEL LANGIVS, in *institutionibus pastoralibus ad institutionum medicarum methodum adornatis*, aliique. Iungendus his est IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *musaeo ministri ecclesiae*, tertia vice Lipsiae anno MDCCIII. recuso, in quo itidem varia huc spectantia attinguntur, etsi de eo ceteroquin praecipue sollicitus sit, vt sermones sacros in variis casibus ad populum rite facere verbi diuini ministrum condoceat. Reliquos, praesertim, qui ex pontificiis, aut reformatae ecclesiae doctoribus idem argumentum tractarunt, nunc lubens mitto.

§. XII.

Nec defuerunt, qui de prudentia tum christiana generatim, tum speciatim ecclesiastica, diuerso tamen scopo, diuersaque tractandi ratione commentarentur, * quorum si rite adhibeantur scripta, lucem quandam accendent commodumque afferent illis, qui ad christianae theologicaeque prudentiae laudem adspirant. Libris autem hisce non ita inhaerendum, vt non ad praxin atque vsum cuncta referantur, cum haec demum genuina ratio sit prudentiae sibi comparandi habitum.

* Extant quidem variorum de prudentia christiana, item ecclesiastica & theologica commentationes, quos omnes recensere huius loci non est. Notissimus inter nostrae ecclesiae theologos est ANDREAS KESLERVS, cuius de *prudentia christiana* libellus, lingua Germanica scriptus, prodiit Coburgi, anno MDCXXVIII. quo docet, quo pacto christianus inter tot pericula, quae tum ecclesiae imminebant, fidem integram & sinceram, vitaeque sanctitatem illibatam seruare debeat, idque non scripturae saltem dictis, sed cumprimis B. LVTHERI testimoniis comprobat. Ad doctrinae etiam cumprimis puritatem conseruandam spectat CONRADI TIBVRTII RANGONIS *prudentia ecclesiastico-politica circa errores & haereses*, anno MDCXCIV. edita. Pertinet huc quoque IO. FABRICII, theologi Helmstadiensis, dissertatio de *prudentia ecclesiastica*, quae extat in *amoenitatibus* eius *theologicis*, *pag.* 114. *seqq.* Ex reformatae ecclesiae doctoribus commemorandus hic est NICOLAVS VEDELIVS, cuius de *prudentia veteris ecclesiae libri tres*, varia eruditione referti, Amstelodami prodierunt anno MDCXXXIII. Iungendus ei

IO.

IO. HENRICVS REITZIVS, ex aliis quoque ingenii monumentis notus, qui commentationi suae huncce titulum dedit: *παῦλος πᾶσιν πάντα*, siue *prudentia ecclesiastica, illustrata ex Matth.* X, 16. Heidelbergae anno MDCXCII. Ne quid nunc de DOROTHEO quodam SICVRO dicam, cuius *prudentiam theologicam explicatione commendatam*, editamque Amstelodami anno MDCXCII. ab aliis subinde laudatam vidi. Et hi quidem omnes obseruationes haud contemnendas suppeditant, nec tamen omnia sine iusta δοκιμασίᾳ dimittenda. Facere non possum, quin & hic VITI LVDOVICI SECKENDORFII, mentionem faciam, ob librum egregium, quem de *statu christianorum* lingua Germanica scripsit, anno MDCCVI. Lipsiae recusum. Singulorum enim statuum secundum indolem veri christianismi emendatio & correctio inter praecipuos prudentiae christianae & ecclesiasticae merito referenda est fructus, quanquam subinde & alia adspergat, quae nostram mirifice illustrare tractationem possunt.

§. XIII.

Sed vt nos quoque paucis, iisque luculentis, praeceptionibus viam ad christianam theologicamque prudentiam pandamus, & ita perficiamus, quae de morum doctrina iuxta disciplinam christianorum tradere incepimus, primo generatim de prudentia, tum christiana, tum pastorali, dicemus, & ad huius deinde partes praecipuas sigillatim explicandas, descendemus.

CAPVT PRIMVM
DE
PRVDENTIA CHRISTIANA.

Σύνοψις.

Quaenam generatim ad prudentiam requirantur? §. I.
In spiritualibus quoque primo ad finem respiciendum est, §. II.
qui duplici ratione considerari potest, tum ratione status, in quo homines constituti sunt, §. III.
tum ratione singularum actionum, §. IV.
Colligitur hinc, si plura bona se offerant, quaenam aliis sint praeferenda, §. V.
Quotuplici ratione contra primam hancce prudentiae regulam peccetur? §. VI.
Prudentiae porro est, vt quis seipsum exploret, an ad finem aliquem obtinendum sit idoneus? §. VII.
idque etiam in spiritualibus ita se habet, §. VIII.
vbi pro functionum diuersitate, magna quoque donorum est varietas, §. IX.
Sunt ea vel ministrantia, vel sanctificantia & illa vel extraordinaria, vel ordinaria, §. X.
haec vel a natura originem habent, vel a gratia, adeoque cum sanctificantibus indiuulso nexu sunt coniuncta, §. XI.
quaenam ad priorem classem pertineant, §. XII.
quaenam ad posteriorem, §. XIII.
Dona haecce rite inter se comparanda, & tum, num quis iis, quae ad finem consequendum necessaria sunt, instructus sit, dispiciendum, §. XIV.
Prudentiae denique est, de mediis, quibus finis obtineri potest, esse sollicitum, §. XV.
vt eligantur media apta, & sufficientia, §. XVI.
faciliora praeferantur difficilioribus, §. XVII.
tutiora minus tutis, §. XVIII.
Singularum hinc circumstantiarum habenda est ratio, praesertim circumstantiae quis? §. XIX.
item, temporis, §. XX.
& loci, §. XXI.

impedi-

impedimenta quoque, quae obstant, quo minus finis obtineri queat, sunt remouenda: quid facto opus, si sint insuperabilia? §. XXII.
si sint superabilia, & a nobis ipsis oriantur, §. XXIII.
si ab aliis oriantur, §. XXIV.

§. I.

QVi prudentiae laudem consequi cupit, ad tria cumprimis vbique attendere debet: primo, vt finem legitimum, & qui reuera commodum aliquod adferat, sibi proponat; tum vt vires suas exploret, dispiciatque, num sufficiant ad finem istum consequendum; & denique, vt media apta ad finem istum consequendum adhibeat, non minus tamen de obstaculis & impedimentis remouendis sit sollicitus. Atque ita se res quoque habet cum prudentia christiana.

§. II.

Ad finem nimirum quod attinet, res ipsa docet, in spiritualibus quoque eligenda esse, quae sunt optima & maxime conducibilia, docente ipsomet Paulo apostolo, *1 Cor. XIV, 1.*

§. III.

Qua de re vt recte statuatur, obseruandum, finem duplici ratione in christianis considerari posse, tum quoad ipsum illorum statum, tum quoad singulas actiones. Quoad statum illorum si spectetur, finis proximus est restauratio imaginis diuinae per fidem in Christum, *Ephes. IV, 24.* seu, quod eodem recidit, fidei vitaeque spiritualis conseruatio, corroboratio atque augmentum, *Ephes. III, 16. 1 Petr. V, 10. 2 Petr. III, 18.* Ad huncce finem si serio homines contendant, per accidens inde commoda quoque varia ad vitam externam & ciuilem redundant, * si cuncta scilicet ad indolem veri christianismi instituantur atque emendentur.

* Pleraque enim vitae externae & ciuilis, immo ipsorum statuum, incommoda ex prauis hominum adfectibus oriuntur. Hi ergo quo magis emendantur, eo facilius etiam incommoda externa superantur, aut, qui in variis statibus hominum culpa deprehenduntur naeui, corriguntur. Exempla suppeditabit VITVS LVDOVICVS SECKENDORFFIVS, libro supra iam laudato, de *statu christianorum.* Vnde patet, genuinam prudentiam ciuilem sine prudentia christiana esse non posse, ab ea tamen recte distingui, cum prudentia christiana per se emendationem statuum ad huius vitae felicitatem non intendat, quod facit prudentia ciuilis.

§. IV.

Finis singularum actionum, secundum prudentiae leges, ad finem priorem semper est referendus, vt ceu bonum eligatur, quod cum priori fine ceu generali conuenit, quod non conuenit seu repugnat, ceu malum reiiciatur. Hinc prudentiae christianae lex generalis: πάντα

πρὸς

πρὸς οἰκοδομήν, tum in nobis ipsis, tum in aliis. conf. *1 Cor. VI, 12. XIV, 1. 12. Coloss. III, 2.*

§. V.

Atque hinc diiudicare licet, quaenam bona vera sint, quaenam apparentia, quae a se inuicem discernere, vel maxime prudentiae opus est. Quae enim generalem istum & praecipuum finem reuera promouent, vera etiam bona sunt; de reliquis autem aliter est pronunciandum conf. *Luc. XII, 16. 20.* Sed tamen cum bona, quae christianis se offerunt, & circa quae subinde illis versandum est, inter se comparata, alia aliis maiora sint aut minora, certa alia, alia incerta, alia facilius aut difficilius obtineri queant, prudentiae est, maiora minoribus, incertis certa, praeferre. *Matth. XIII, 44. 45. 46. XVI, 26. 1 Tim. VI, 17.* Quae facilius obtineri possunt, tum demum praeferenda illis sunt, quae difficilius obtinentur, si haec in se quoque spectata nulla ratione fuerint praestabiliora. Ceteroquin enim, ne difficultate bonum praestabilius obtinendi, nos deterreri patiamur, prudentia suadet. conf. *Matth. VII, 13. 14.*

§. VI.

Ex hactenus dictis sequitur, imprudenter agere, qui nullum certum finem vitae sibi proponunt, qui non legitimum & optimum sibi proponunt, qui bona apparentia veris, minora majoribus, incerta certis praeferunt, qui finem, quem sibi proposuerunt, serio non concupiscunt, nec constanter consectantur, & quae reliqua sunt eiusdem generis. *

* De imprudentia hominum, legitimum finem sibi non proponentium, eleganter differit HIERONYMVS CARDANVS, in *arcanis prudentiae ciuilis*, p. 50. *seqq.* quae haud inconcinne ad prudentiam christianam, seu spiritualem, adplicari possunt.

§. VII.

Circa finem ergo si quis ita se gerat, prout prudentia suadet, tum porro requiritur, vt ad seipsum attendat, & num iis viribus instructus sit, dispiciat, quibus instructus esse debet, qui finem aliquem rite consequi cupit. * Imprudentiae enim documentum est certissimum, si quis opus, quod vires suas superat, adgrediatur. Conatibus namque euentus respondere nequit. conf. *Luc. XIV. 28. seqq.*

* Hoc ratio aperte docet, & intellexit quoque SENECA, hac de re ita praecipiens: *inspicere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde, quae adgredimur negotia, deinde, quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare, quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperabit, quam ferre possit; alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quae primam frontem desiderant, quorundam contumacia non facit ad aulam, &c. de tranquill. animi, cap* 4. Recte quoque idem monet, vires nostras comparandas esse cum rebus, quas adgredimur. *Aesti-*

manda ſunt, inquit, *ipſa, quae adgredimur, & vires noſtrae cum rebus, quas tentaturi ſumus, comparandae. Debet enim ſemper plus eſſe virium in vectore, quam in onere. Neceſſe eſt opprimant onera, quae ferente maiora ſunt, &c. l. c. cap. 5.* Principia haecce prudentiae ſunt vniuerſalia, quae ad quaeuis negotia, tum ciuilia, tum ſpiritualia, facile adplicari poſſunt.

§. VIII.

Sequitur inde, ad ſpiritualia parum prudenter ſe accingere, qui viribus gratiae non ſunt inſtructi. Iis vero cum homines irregeniti deſtituantur, inepte eos agere, manifeſtum eſt, ſi ea ſuſcipiant, aut ſibi vindicent, quae chriſtianorum, hoc eſt, hominum gratia diuina inſtructorum, ſunt propria. conf. *1 Cor. II, 14. ſeqq.*

§. IX.

Sed cum functionum & actionum, quae a regenitis requiruntur, magna ſit diuerſitas, & varia quoque ac diuerſa ſint dona, per quae quidam ad has, alii ad alias, apti redduntur, *1 Cor. XII, 4. 5.* ſequitur, vnumquemque ſuas explorare vires accurate prius debere, quam munus aliquod ſpeciale ſuſcipiat, aut functionem quandam ſibi imponi patiatur, num ad ea, quae ſibi adminiſtranda ſunt, idoneus ſit, & viribus ſufficientibus polleat. Hoc ſi non faciat, imprudentiae notam non effugiet.

§. X.

Dona, quibus ad certum munus in eccleſia obeundum aliquis aptus redditur, *miniſtrantia* vocari ſolent: a quibus *ſanctificantia* diſcernuntur, quae hominibus obtingunt, vt in vitae ſanctitate proficiant. Miniſtrantia vel *extraordinaria* ſunt, quae in primitiua eccleſia locum habuerunt, & de quibus Paulus apoſtolus agit, *1 Cor. XII, & XIV*, vel *ordinaria*. Non de illis, ſed de his nobis ſermo eſt, cum ex prudentiae praeſcripto poſtulamus, ne quis munus ſuſcipiat, cui adminiſtrando vires eius non ſufficiant.

§. XI.

Sunt autem dona miniſtrantia non vnius generis. Nonnulla namque a natura originem habent, & in irregenitis etiam deprehenduntur, in regenitis autem per Numinis diuini gratiam ſanctificantur, & ad legitimum vſum diriguntur. Alia autem, cum donis ſanctificantibus, nexum adeo neceſſarium habent, vt ſine illis eſſe nequeant, ideoque tantum in regenitis locum habent.

§. XII.

Ad priorem claſſem pertinent * ratione intellectus, omnes vires ac virtutes ingenii, iudicii, memoriae, quibus alii aliis praeſtant; ratione voluntatis, omnes virtutes naturales & politicae, ** per exercitationem

tationem, conſuetudinem, aliasue cauſſas comparatae, prout hiſce aliis inſeruire & illorum commoda promouere poſſumus; omnes praeterea habitus induſtria & exercitatione acquiſiti, vt linguarum artiumque vtilium peritia, eloquentia, & quae reliqua ſunt eiusdem generis; inmo corporis quoque vires, prout hiſce ad certum munus obeundum aliquem inſtructum eſſe decet.

* Quod haecce dona a natura originem habeant, vel inde patet, quod e. g. praeſtans ingenium, memoria felix, & reliqua, etiam in gentilibus, Turcis, Iudaeis, deprehenduntur. Horum ergo donorum omnes homines ſunt capaces. In regenitis autem ſanctificantur, & ad bonum finem diriguntur, iuxta ea, quae *part.* 1. *cap.* 1. *ſect.* 1. §. 36. 37. alibique, diximus. Haec etiam, vt & reliqua dona, prout generatim in quibusuis christianis ſpectantur, *miniſtrantia* vocamus, quia per ea non tantum ad certas functiones, ſed & ad officia quaedam aliis praeſtanda apti redduntur.

** Cumprimis & homileticae, quas vocant, modo illae intelligantur, quae hoc nomine dignae ſunt, quae circa decorum verſantur, & quarum non tantum in vita ciuili, ſed & chriſtiana, in commodis praeſertim aliorum, immo totius eccleſiae promouendis, vſus longe maximus eſt. *Phil.* v, 8. conf. *elem. philoſ. pract. part.* 3. *cap.* 5. *ſect.* 1. §. 8. *ſeqq.*

§. XIII.

Ad poſteriorem claſſem pertinent ea, quae ſpiritus ſancti gratiam inhabitantem in regenitis ſupponunt, vt, ſapientia & prudentia ſpiritualis, quae cum diſcretione, ſeu δοκιμασία, ſpirituum coniuncta eſt, *1 Ioan. IV, 1.* item omnes virtutes chriſtianae, prout regenitis ſunt propriae, ſed ſimul aliorum vſibus inſeruiunt, & ad exercitium ſacerdotii ſpiritualis, omnibus chriſtianis conuenientis, comparatae ſunt. *1 Petri II, 9.* conf. *1 Tim. III, 2.*

§. XIV.

Prudentiae eſt, primo dona haecce rite inter ſe comparare, tum ſeipſum accurate explorare, ne quid ſuſcipiamus, ad quod peragendum dona nobis neceſſaria, deſint. Comparamus ea rite inter ſe, ſi ſanctificantium praecipue habeatur ratio, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XIII, 1. 2. 3.* tum & miniſtrantium, *1 Cor. XIV, 1.* ea quidem ratione, vt quae vtiliora ſunt, & ad aedificationem magis faciunt, praeferantur reliquis. Tum vero, quibus quisque inſtructus donis ſit, accurate diſpicere debet, idque cumprimis intuitu functionis aut muneris, quod illi ſubeundum eſt.

§. XV.

Et haec quidem omnia ſi rite ſe habeant, de mediis ipſis ſollicitum eſſe oportet, qui rite ſuis conſulere rebus cupit. Haec vero vt ex cuiusque negotii indole petenda, ita, quae circa eorum electionem & vſum tradi ſolent, prudentiae monita neutiquam ſunt negligenda.

§. XVI.

Nimirum res ipſa docet, eligenda eſſe ex prudentiae praeſcripto media apta & ſufficientia. conf. *1 Cor. IX, 24. ſeqq. Phil. III, 14.* Stultitiae itaque & imprudentiae notam non effugiunt, qui finem conſequi volunt ſine mediis, qui victoriam optant, nec tamen pugnare fortiter volunt, *2 Tim. II, 5.* qui media equidem adhibent, ſed inepta, aut qui media apta eligunt, at non ſufficientia, nec iis rite & conſtanter vtuntur. Quae omnia vt in ciuilibus hominum negotiis poſita ſunt extra controuerſiam, ita in ſpiritualibus itidem locum inueniunt.

§. XVII.

Faciliora quoque media praeferenda ſunt difficilioribus, modo faciliora iſta reuera ſufficiant. Ceteroquin in ſpiritualibus difficultate rei nemo deterreri debet, quo minus ſtrenue in coepto ſemel certamine, pergat, vt iam antea * monuimus. conf. *Matth. XI, 12. Ebr. XII, 1.* Vt autem intelligatur, quaenam media faciliora, quaenam difficiliora ſint, non tantum media inter ſe, ſed & cum fine ſunt comparanda.

* §. 5. huius capitis.

§. XVIII.

Tutiora media praeferenda eſſe minus tutis, itidem prudentia ſuadet. Nec tamen fingendum eſt periculum ſine neceſſitate, quem ignaui hominis characterem ponit rex ſapientiſſimus Salomo, *Prouerb. XXII, 13.* In prudentia eccleſiaſtica haecce regula vim ſuam maxime exerit: ſequiturque ex ea, vetera & vſitata praeferenda eſſe recentibus, ſi ex his periculum metuendum ſit. Interim tamen noua quoque, ſi meliora & praeſtabiliora ſint, & periculo careant, praeferri etiam debent vſitatis & receptis. *

* Si enim vetera ſemper & ſine diſcrimine praeferenda eſſent nouis, nec Chriſtus corrigere Iudaeos debuiſſet, nec Lutherus pontificios. Non itaque quae noua ſunt, ſtatim vt noxia, periculoſa, & minus tuta reiicienda, ſed cuncta prius accurate exploranda, & quae vtilia ſunt, & neceſſaria, retinenda, ſiue vetera ſint, ſiue noua.

§. XIX.

Cumprimis prudentiae quoque chriſtianae eſt, ſingularum circumſtantiarum vbique diligenter habere rationem. * Pro harum enim diuerſitate vna eademque res, mox noxia, mox vtilis & ſalutaris fieri poteſt. Quae viris, hominibusque adultis proſunt, non ſtatim conducunt infantibus. In hoc vero diſcrimine & ratione fidei conſtitutos eſſe homines, conſtat, vid. *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 13. 14. 1 Ioan. II, 13. 14.* Quod recte & prudenter ſuſcipitur, ſi cum ſubditis nobis res ſit, non eandem ſtatim laudem meretur, ſi cum magiſtratibus & imperantibus ſummis

ſummis nobis negotium intercedat. Quae ethnicis ad externam vitae honeſtatem vtcunque conſeruandam proderunt, inutilia ſunt chriſtianis, melioribus praeſidiis inſtructis; & ſic porro.

* Solent a nonnullis prudentiae generatim ſpectatae quatuor partes ſeu proprietates conſtitui, *attentio*, *circumſpectio*, *prouidentia & diſcretio*. Dixi hac de re in *elem. philoſ. pract. part.* 1. *cap.* 4. §. 73. *ſeqq.* Quae quo pacto ad prudentiam eccleſiaſticam accommodari queant, oſtendit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudentia eccleſiaſtica, cap.* 11. *ſeqq.* Nec ratione, aut fundamento, qui ita incedunt, deſtituuntur. Vtique enim prudentis viri eſt, *attendere*, tum ad omnia, tum maxime ad ſcopum & finem, & hinc normam atque menſuram actionum ſuarum depromere; eiusdem eſt, circumſtantiarum omnium habere rationem, quod *circumſpectionis* eſt; euentum quoque actionis, & quid ex ea tum ſibi tum aliis futurum ſit, proſpicere debet, quod eſt *prouidentiae*: denique & bona a malis, noxia a profuturis diſtinguere debet, quod eſt *diſcretionis*. Haec autem omnia, etſi certo modo, & quoad finem, & quoad conditionem eius, qui aliquid perficere adgreditur: & quoad media locum habeant, ſpecialiori tamen ratione *attentio* ad finem, & ad conditionem eius, qui aliquid adgreditur, *diſcretio* ad media pertinet, *prouidentia* ad obſtaculorum remotionem, & *circumſpectio* ad ſingularum circumſtantiarum conſiderationem; quae tamen ſimul ad media referimus. Et ita quidem prudentiae iſta requiſita iuxta noſtram quoque tractandi rationem vim ſuam exerent, ſpeciatim *circumſpectio*, quae ſingularum circumſtantiarum accurate rationem habet. Nec tantum, cum de bonitate aut prauitate actionis quaeritur, circumſtantiarum in cenſum venit conſideratio, qua de re ſupra dictum, *cap.* 1. *part.* 2. §. 33. *ſeqq.* ſed vel maxime etiam, cum de actione ad prudentiae praeſcriptum componenda, conſultatio inſtituitur. De ſingulis circumſtantiis diſſerit IO. HENRICVS REITZIVS. *l. c. cap* 11. 12. *ſeqq.*

§. XX.

Non minus vero & in chriſtiana, quam ciuili prudentia *temporis* & *loci* habenda eſt ratio. Et *temporis* quidem, vt eo tempore, quo hoc quam facillime fieri poteſt, opus conuerſionis ſuſcipiamus. Quo citius autem hoc ſuſcipimus, eo rectius, eo facilius illud procedit. Omnis hic periculoſa mora eſt. conf. *Actor. XXIV, 25.* Vnde ſtultitiae arguuntur merito virgines ab ipſo ſeruatore, quae tempus opportunum intrandi ad nuptias, ignauia ſua neglexerunt. *Matth. XXV, 1. 2. ſeqq.* Sed in toto quoque vitae chriſtianae curſu temporis habenda ratio, ne vllam occaſionem proficiendi in bono, & peragendi, quae noſtri ſunt officii, praetermittamus, iuxta monitum Pauli: *ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν Epheſ. V, 16.* Speciatim id opera danda, vt parati ſimus ad quaeuis *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ Epheſ. VI, 13.* Denique, ſi quid agendum, ſi quid dicendum eſt, quo aliorum promoueatur ſalus, temporis & occaſionis habenda ratio, quae ſola ſubinde efficit, vt euentum felicem, quae ſuſcipimus, ſortiantur, *Prouerb. XXV, 11.** Hinc *εὐκαιρία*, ſeu *tempeſtiuitas*, prudentiae verae aut filia, aut comes inſeparabilis, a viris ſapientibus merito praedicatur.**

* Nihil frequentius in ſcholis politicorum, nihil ſaepius inculcatur, quam, occaſionem non praetermittendam, eam fronte capillatam eſſe, tempori inſeruiendum, & quae reliqua

 ſunt

ſunt eiusdem generis. Quae quidem in ſe ſpectata, prudentiae ſunt axiomata, longe veriſſima. Nec reiicienda, quod iis ad mala perpetranda homines ſaepius abutantur. Immo annitendum potius, vt iisdem ad bona quaeuis promouenda vtamur. Filios enim lucis non minus prudentes eſſe decet, quam filios huius ſeculi, *Luc.* XVI. 8.

** Opponitur ei ἀκαιρία, de qua THEOPHRASTVS, in *characteribus morum*, *p.* 38. *ſeqq.* ad quem locum conferendus omnino ISAACVS CASAVBONVS, *p.* 256. *ſeqq.*

§. XXI.

Sed *loci* quoque habenda eſt ratio, idque tum maxime, cum nobis res eſt cum aliis hominibus, cum non perinde ſit, num publice aliquid an priuatim fiat, num in conſpectu aliorum hominum, an ſeorſim. conf. *Matth. VI, 5. 6.* Quae priuatim innocenter ſaepius ſuſcipiuntur, ſcandalo non carent, cum fiunt publice: ſcandala autem quaeuis euitare, cuiusuis intereſt magnopere, idque charitas non minus, quam prudentia, requirit. conf. *1 Cor. XI, 22.*

§. XXII.

Prudentiae denique eſt, non tantum adhibere media ad finem conſequendum idonea, ſed ea quoque, quae obſtant, quo minus eius compotes fieri queamus, ſolerter remouere. * Diſpiciendum tamen, num ſuperabile ſit obſtaculum, an inſuperabile. Si hoc ſit, prudentiae erit, circa eius remotionem fruſtra non laborare. Quod ſi hoc tempore inſuperabile ſit, commodius & opportunius expectandum tempus, quo forte ſuperari atque remoueri poteſt. conf. *Actor. XVI, 6. 7. Matth. X, 14.* Interim cauendum, ne in iis, quae Deus omnibus hominibus promiſit, quaeue ad illorum ſalutem ſpectant, illis, qui media a Deo praeſcripta legitime vſurpant, quidnam inſuperabile, aut ἀδύνατον nobis eſſe perſuadeamus. Quae enim ἀδύνατα ſunt apud homines, non ſunt ἀδύνατα apud Deum. *Luc. I, 37. Matth. XIX, 26. Pſalm. CXXXV, 5. 6. Epheſ. I, 19. Phil. IV, 13. 1 Ioan. V, 4.*

* Hoc ſpeciatim prouidentiae proprium eſt, iuxta ea, quae diximus ad §. 19.

§. XXIII.

Quodſi ſuperabile ſit obſtaculum, tum porro diſpiciendum, num difficultas, quae adeſt, forte a nobis ipſis, an ab aliis hominibus, quibuscum nobis res eſt, aut quorum nobis vtendum eſt opera, procedat. Namque plurima & maxima obſtacula ab ipſis hominibus, qui finem aliquem conſequi cupiunt, eorumque aut ignorantia, aut prauis adfectibus oriuntur. * Hinc eſt, quod plurimi aliquid ideo ἀδύνατον iudicent, quod ipſi reuera, ac ſerio ea agere nolint, quae poterant ac debebant. Quorſum & id pertinet, quod alia ſimul agant, nec dimittere illa velint, quae cum opere primario non bene conſiſtunt. conf. *Matth. VI, 24. 2 Tim. II, 4.*

* Immo

* Immo saepius etiam contingit, vt homines pii, zelo intempestiuo, vel alio quodam in se minime malo adfectu, abrepti, talia suscipiant, quibus sine necessitate grauissimas sibi attrahunt calamitates, euangeliique cursum, aut regni diuini amplificationem impediunt, atque sufflaminant. Quod quin imprudenter ab illis fiat, dubium non est. Sunt que omnino, qui omnem fere prudentiae ecclesiasticae vim & neruum in eo constituunt, (nimis tamen arctis limitibus hoc ipso eam circumscribentes) vt quis actus suos & adfectus omnes, etiam bonos, ita moderetur, ne incommodum aliquod aut sibi aut ecclesiae attrahat, & adeo incremento regni Christi obstaculum ponat. Huc tota tractatio IO. HENRICI REITZII comparata est, de *prudentia ecclesiastica*, qui & ideo *cap.* 4. §. 12. prudentiam ecclesiasticam ita depingit: *haec specialior, apostolis, quin cunctis christianis, demandata prudentia ecclesiastica vult, vt omnes nostras virtutes & adfectus, pietatem, mansuetudinem, facilitatem, odium, iramque adversus peccata, externum habitum, gestus ac mores, vno verbo, quidquid amoris Dei & proximi impulsu vel omittimus, vel agimus, ita moderemur, ne Dei nomen profanetur, nec proximus arrepto scandalo a vera fide auertatur, inque nos arietet, sed potius sub ζυγὸν χρηστὸν iugum lene ac mite saluatoris nostri flectatur.* Atque huc refert etiam *serpentinam* illam *prudentiam*, a Christo seruatore commendatam, *Matth. X,* 16. simulque *cap.* v. in genuinum dicti huius sensum inquirit.

§. XXIV.

Si vero obstaculum ab aliis oriatur, opera danda, vt per media honesta, legitima, spiritui & indoli christianae religionis conuenientia vincantur, aut in nostras trahantur partes. vid. *Actor. VIII, 9. 10.* Hic vero notitia & exploratio animorum, & latitantium adfectuum, vtramque facit paginam. Fluit vero hinc quod prudentiae etiam sit, omnium genio, quantum illaesa conscientia fieri potest, ad bonum illorum spirituale promouendum, se accommodare, quippe qua maxima saepius remoueri obstacula possunt, idque ad exemplum Pauli, *1 Cor. IX, 19. 20. 21.* **seqq.* conf. & *Actor. XXI, 20. 21. seqq.*

* Verba apostoli sunt: *cum enim ab omnibus liber essem, omnibus me mancipaui, quo plures lucrarer. Fuique Iudaeis, vt Iudaeus, quo Iudaeos lucrifacerem. Ex legibus, vt exlex (non quod Deo exlex essem, eram enim in lege Christo) quo exleges lucrifacerem. Fui infirmis perinde, vt infirmus, quo infirmos lucrifacerem: denique, quibusuis quiduis fui, vt omnino aliquos seruarem.* Quibus verbis non id sibi vult apostolus, ac si promiscue in omnibus, aliorum opinionibus, ingenio, moribus se accommodauerit, hoc enim & a prudentia, & a sanctitate eius prorsus abhorret, multo minus, ac simulauerit, se mox cum Iudaeis, mox cum gentilibus facere, hoc enim cum eius sinceritate pugnat. Non *mentiendo*, sed *compatiendo*, non *simulantis astu*, sed *commiserationis adfectu*, omnibus omnia factus est Paulus, vt recte pronuntiat AVGVSTINVS, *epist.* 9. & 19. Neutiquam itaque in Iudaeis aut gentilibus probauit, quae erronea aut illicita erant, sed in iis, quae salua pietate, salua veritate, fieri poterant, mox horum, mox illorum ingenio & indoli se magis accommodauit. Quo ipso consummatae nobis prudentiae citra controuersiam, exemplum reliquit. Falluntur autem magnopere, qui in rebus illicitis se aliorum attemperant genio, quod subinde, tum in doctrina, tum in moribus, contingere potest. In doctrina quidem, si quis in christianorum numerum eos recipiendos statuat, qui errores cum fundamento doctrinae christianae pugnantes fouent; in moribus, si quis in ea vitae ratione, quae cum Christi seruatoris disciplina neutiquam consistere potest, se aliorum attemperare indoli velit. Diiudicari hinc inter alia potest, quid de Iesuitarum instituto censendum sit, qui, vt Chinenses ad Romanae ecclesiae obsequium adducant, eousque illorum de Confutii & parentum mortuorum cultu, sententiae se attemperant, ut talia admittant, quae cum religionis christianae fundamentis e diametro pugnant. Quo ipso pseudo-prudentiae ecclesiasticae exemplum luculentissimum praebent. conf. quae dixi in *dissert. de superstitioso mortuorum apud Chinenses cultu, in*

ana-

analect. hist. philos. p. 263. seqq. Nec imitantur hac in re Paulum, sed eius exemplum vel maxime deserunt. Id quod de illis dicendum, qui quoad vitae rationem a recto tramite discedunt, etsi hoc sub praetextu alios lucrandi fiat. Quo pacto autem legitima ratione minister ecclesiae, in omnibus ministerii sui partibus, omnibus omnia fieri queat, pluribus edisseruit IO. ANDREAS SCHMIDIVS, Helmstadiensis Academiae theologus celeberrimus, in dissertatione theologica, cui titulus: *minister ecclesiae omnibus omnia &c.*

CAPVT SECVNDVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN GENERE.

Σύνοψις.

In prudentia ecclesiastica, & pastorali, primo ad finem est respiciendum, qui est aedificatio & conseruatio ecclesiae, §. I.
Doctori itaque ecclesiae dispiciendum, vt puritas doctrinae conseruetur, haereses repellantur, schismata caueantur, & sanctitatis studium promoueatur, §. II.
Circa doctrinae puritatem conseruandam, quid ex prudentiae praescripto, obseruandum? §. III.
item circa haereses, tum repellendas, §. IV.
tum, si latitent, detegendas, §. V.
praeterea, circa euitanda schismata, §. VI.
& sanctitatis studium promouendum, §. VII.
Prudentiae est, in his omnibus non tantum totius ecclesiae, sed & singulorum eius membrorum habere rationem, §. VIII.
Ex fine ministerii ecclesiastici intelligitur quoque eius dignitas, §. IX.
Qui ergo eodem rite fungi cupit, seipsum explorare oportet, num dotibus ad eiusmodi munus necessariis, qua intellectum & voluntatem instructus sit? §. X.
Quod ad intellectum attinet, oportet eum esse διδακτικόν, *§. XI.*
quorsum & naturales ingenii vires pertinent, §. XII.
& eruditio, studio acquisita, §. XIII.
speciatim, accurata diuinarum litterarum notitia, §. XIV.
quae ea, qua decet, ratione tractandae, §. XV.
Quaenam hic quoad finem obseruandae prudentiae regulae? §. XVI.
itemque quoad media, quibus eruditio comparatur, §. XVII.
Facultate quoque, veritatem perspicue proponendi, ecclesiae doctorem instructum esse oportet, §. XVIII.
nec expertem donorum spiritualium, stricte sic dictorum, quae ad intellectum pertinent, §. XIX.
Sed ratione voluntatis quoque iis debet ornatus esse virtutibus, quae ad munus hocce legitime administrandum requiruntur, §. XX.
Irreprehensibilis namque, iuxta Pauli praescriptum, esse debet, §. XXI.
castitati deditus, §. XXII.
sobrius, §. XXIII.
modestus, decori studiosus, ac hospitalis, §. XXIV.
alienus contra ab omni intemperantia, contendendi pruritu, & auaritia, §. XXV.
vt domui quoque suae rite praesit, necesse est, §. XXVI.
neque sit νεόφυτος, *§. XXVII.*
qui denique ab exteris etiam, seu ecclesiae hostibus, honestae vitae testimonium referat, §. XXVIII.
qui hisce requisitis instructus non est, & nihilo secius munus sacrum suscipit, non tantum contra leges diuinas peccat, sed & imprudenter agit, §. XXIX.
Legitimum etiam adfectuum regimen, in ecclesiae doctore requiritur, speciatim, ne circa zelum & mansuetudinem, aut in excessu, aut in defectu, peccet, §. XXX.

Zelus

Zelus omnino, sed diuinus ac laudabilis, in doctore ecclesiae adesse debet, §. XXXI.
Vt autem intelligatur, quis diuinus aut carnalis, laudabilis aut vituperabilis sit, ad principium eius est attendendum, §. XXXII.
item, ad obiectum, §. XXXIII.
vt & ad proportionem, quae inter illum & obiectum intercedit, XXXIV.
denique, ad modum, quo se tum in verbis, tum in factis exserat: item, an vniformis sit? §. XXXV.
Non minus in ecclesiae doctoribus laudanda quoque est mansuetudo, §. XXXVI.
Sed vt mansuetudo laudabilis a vituperabili lenitate discernatur, itidem ad principium eius attendendum est, §. XXXVII.
vt & ad obiectum, §. XXXVIII.
item, ad proportionem inter eam & obiectum, legitimumque eius & zeli temperamentum, pariter ac ad eius vniformitatem, §. XXXIX.
Decori porro obseruans esse debet ecclesiae doctor, XL.
quaenam speciatim circa sermonem, gestus, vestitum, obseruanda, §. XLI.
Aetatis quoque in eo habenda ratio, §. XLII.
& corporis, ne insigni quodam vitio laboret, §. XLIII.
Si omnibus requisitis, ad munus sacrum administrandum necessariis, instructus & rite vocatus fuerit ecclesiae doctor, de mediis quoque, quibus finis obtineri queat, sollicitus esse debet, eaque generatim indicantur, §. XLIV.
vt & de obstaculis remouendis, praesertim iis, quae a magistratibus quandoque oriuntur, §. XLV.
aut ab illis, circa quorum emendationem occupatur, §. XLVI.

§. I.

Quae de prudentia christiana diximus, specialiori quadam ratione in prudentia ecclesiastica & pastorali * locum inueniunt. Namque & hic primo ad finem respiciendum, qui est, vt iam supra diximus, aedificatio ecclesiae. Huc itaque omnis pastorum, doctorumque ecclesiae cura tendere debet, vt nondum conuersi, conuertantur, & ita per Christum Deo reconcilientur, *2 Cor. V, 20.* quo ipso praeparantur, vt lapides fiant aedificio spirituali ecclesiae accommodati, *1 Petr. II, 5.* tum vero, vt qui conuersi sunt, in fide conseruentur, augeantur, & crescant, *Ephes. III, 16. 17. IV, 12. 13.*

* Vt discrimen, quod inter prudentiam christianam & ecclesiasticam intercedit, recte capiamus, obseruandum est, pro diuersis hominum statibus, siue absolutis, siue ex certis societatibus, in quibus degunt, ortis, diuersas esse prudentiae species, quae tamen rite sibi inuicem debent subordinari. Secundum rationem itaque si homo consideretur, idemque & vt homo, vt ciuis, vt maritus, pater, caput familiae spectari possit, & vero quilibet status certis regulis conseruari debeat, totidem prudentiae inde oriuntur species, vt pluribus dictum, in *elem. philos. pract. part. 3. cap. 1. §. 3. seqq.* Sed in hisce omnibus ita versandum, vt vitae christianae cumprimis habeatur ratio: quod si non fiat, prudentia non humana erit, sed carnalis, sed diabolica, immo stultitia potius, quam prudentia. Homines autem christiani iterum duplici ratione considerari possunt, vel absolute, vel relatiue, prout sunt membra ecclesiae. Si absolute spectentur, prudentia eorum eo tendit, vt rite omnia ea adhibeant media, quibus suam aedificationem promouere, adeoque in vita spirituali, remotis obstaculis internis & externis, proficere queant. Hanc prudentiam nos speciatim *christianam* dicimus, deque ea *cap. praecedent.* egimus, etsi illustrationis caussa, quaedam adiecta sint, quae specialiori quadam ratione ad prudentiam ecclesiasticam pertinent. Alii eam *spiritualem* & *coelestem* vocant, *christianae* contra pruden-

tiae voce eam insignientes, quam nos *ecclesiasticam* vocamus, quod facit IO. HENRICVS REITZIVS, in *prudentia christiana cap. 3. pag.* 10. Considerari nimirum porro quilibet christianus potest, prout est membrum ecclesiae, & hinc ad ecclesiae statum conseruandum, eiusque felicitatem promouendam, obligatus est. Idque ea ratione, vt omnes vires potentiamque, quam ex statu etiam ciuili, aut aliunde habet, eo conferat, sed obseruatis iterum prudentiae regulis, vt id, quod ecclesiae reuera conducit, aut vtile est, obtineat. Et hanc quidem prudentiae speciem *ecclesiasticam* vocare licebit, in generaliori quadam significatione, vt adeo ea ab omnibus christianis, in quocunque statu constituti sunt, requiratur. Sic & a principibus seu imperantibus prudentia non tantum politica aut ciuilis, nec tantum christiana seu spiritualis, sed & *ecclesiastica* requiritur, vt, pro muneris a Deo sibi impositi ratione, ecclesiae res promoueant, eiusque statum conseruent. Quo sensu de prudentia ecclesiastica principum, & magistratus ciuilis, prolixe & ex instituto agit NICOLAVS VEDELIVS, de *prudentia vet. eccles. lib. 2. per integr. pag.* 129. *seqq.* Et possent sane hac ratione, quot hominum fere in republica sunt status, tot prudentiae ecclesiae species constitui. Sed, cum de his omnibus praecipere prolixum nimis minus etiam necessarium foret, sufficit exemplo ministrorum, doctorumue ecclesiae, ostendere, quo pacto praecepta generalia ad eos commode applicari queant. His itaque nunc speciatim prudentiam ecclesiasticam tribuimus, quo muneris eorum ratio praecipuo quodam modo, vt ecclesiae curam gerant, postulet. Idque cum ab omnibus, siue in scholis aut academiis doceant, siue ecclesiis praesint, requiratur, ad vtrosque etiam hic, subinde tamen in specie ad eos, qui ecclesiis praesunt, seu in ministerio ecclesiastico constituti sunt, respicimus; & inde prudentia haec nobis quoque *pastoralis* dicitur.

§. II.

Vt hicce finis, aedificatio scilicet, & conseruatio ecclesiae, rite obtineatur, necesse est, vt doctrinae puritas conseruetur; adeoque haeretici, qui eam corrumpere audent, repellantur, quiue latent, in apricum producantur; vt schismata, quibus vel maxime aedificatio ecclesiae impeditur, euitentur, consopiantur, tollantur; & denique, vt vitae sanctae studium excitetur, foueatur, promoueatur. Et hi velut fines speciales sunt, prudentiae pastoralis & ecclesiasticae.

§. III.

In conseruanda doctrinae puritate, tum maxime prudentia opus est, cum disputationes oriuntur, & contentiones, ne sub specie veritatis nobis imponat error, * aut ex zelo inconsulto ceu falsum reiiciatur, quod tamen verum est, aut ne quis ex nimio contradicendi studio in alterum prolabatur extremum, adeoque incidat in scyllam, qui vult vitare charybdin. **

* Doctrinae puritas duplici ratione in periculum adduci potest: primo, si ipse qui ecclesiae praeest, in errorem, aut falsam doctrinam approbando, aut veram reiiciendo, inducatur; deinde, si illis, qui errores aut falsa dogmata spargunt, non ea, qua decet, ratione, se opponat. Quo pacto ipse sibi ab erroribus cauere debeat, hic ostendimus: qua ratione aliis obviam eundum sit, in §. *sequenti* exponimus.

** Quod exempla TERTVLLIANI, STEPHANI papae, DIONYSII ALEXANDRINI, ARII, MARCELLI, IOVINIANI, HIERONYMI, AVGVSTINI, PELAGII, FAVSTI RHEGIENSIS, EVTYCHIS, BERENGARII, AMSDORFII, FLACII, STANCARI,

aliorumque

aliorum docent, de quibus IO. FABRICIVS, in *differt. de fcylla theologica*, in *amoenitat.* eius *theolog. p.* 232. *feqq.*

§. IV.

Boni quoque atque cordati doctoris eſt, repellere haereticos, falſosque doctores. *Ioan. X, 12. Actor. XX, 28.* * Sed & hic prudentia non minus quam fortitudine, opus eſt. Namque non omnes eodem habendi ſunt loco, nec eodem tractandi modo. Sunt qui ex ſimplicitate errant, ſunt qui errori addunt malitiam. Quidam ſeueriorem promerentur cenſuram: alios lenitate facilius in rectam viam reduxeris, magna hoc ipſo eccleſiae incommoda euitaturus, ** cum aſperiori cenſura irritati homines ſaepius deteriores fiant, plurimosque nanciſcantur ſectatores, qui aliis durius quam par erat, habiti videntur. Sed in cauſſas quoque errorum inquirere prudentia iubet, *** & ea ad errantes conuincendos adhibere argumenta, quae habita omnium circumſtantiarum ratione, ſunt quam efficaciſſima.

* Exemplum quoque hic nobis praeiuere veteres eccleſiae doctores, IRENAEVS, DIONYSIVS, ALEXANDRINVS, ATHANASIVS, BASILIVS M. alibique doctrinae orthodoxae contra quosuis haereticos propugnatores fortisſimi. Recteque de eccleſiae doctoribus pronuntiat NICOLAVS VEDELIVS: *eſt igitur officium eorum omnium, veritatem diuinam, quae in eccleſia orthodoxa docetur, tueri, propugnare, ac ſtrenue, defendere, nec pati vt quicquam ei quocunque praetextu detrahatur. In hunc finem debet, vt Damaſum, epiſcopum Romanum feciſſe, Theodoretus commemorat:* πάντα λέγειν καὶ πράττειν ὑπὲρ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων, *omnia dicere & facere pro apoſtolicis dogmatis*; de *prudentia vet. eccleſ. lib.* 3. *cap.* 5. vbi ſimul oſtendit, quantis periculis veritatis defenſores expoſiti ſint, & quaenam contra ea adhibenda ſint media.

** Magnopere hoc nomine Atticum, Conſtantinopolitanum epiſcopum, laudat SOCRATES, *hiſt. eccleſ. lib.* 7. *cap.* 2. *Vir*, inquit, *praeter magnam, quae in illo fuit, eruditionem, pietate quoque ac prudentia excellens. Vnde etiam eccleſiae ſub eius pontificatu maximum incrementum cepere. Neque enim ſolum domeſticos fidei tuebatur, verum etiam haereticos admiratione prudentiae ſuae percellebat. Et eos quidem nullatenus vexare cupiebat: ſed, cum eos terrere aggreſſus fuiſſet, mitem ſe poſthaec & placitum erga ipſos oſtendebat.* Ex eodem capite Proclum quoque, eiusdem eccleſiae epiſcopum, laudat, *lib.* 7. *cap.* 41.

*** Res hic eodem modo ſe habet, ac in morbis, quorum, ſi cauſſae perſpectae fuerint, curatio felicius procedit. De cauſſis errorum in theologicis nonnulla dixi in *praefat.* B. FRIDER. BECMANNI *theologiae polemicae* a me praemiſſa.

§. V.

Latitantes haereticos quandoque in apricum producendos, res ipſa docet. * Qua in re tamen caute incedit vir prudens, mediamque tenet viam, ne haereſes aut erroneas opiniones aliis imputando, & vel inuitis obtrudendo, opprimat innocentes, neue rurſus a callidis & verſutis haereticis ſibi imponi patiatur.

* Exemplum praebent Nicaeni patres, qui Arianos, ambiguis locutionibus se inuoluentes, in apricum produxerunt, dum postularunt, vt filium patri ὁμοούσιον confiterentur. vid. ATHANASIVS, de *decretis synodi Nicaenae, tom. 1. p. 427.* THEODORETVS, *hist. eccles. lib. 1. cap. 8. pag. 28.*

§. VI.

Quantopere ecclesiae, & singulorum aedificationi noceant schismata, vel experientia quemlibet condocet. Ea vero euitare, aut si enata fuerint, tollere & consopire, id vero vel maxime prudentiae opus. * Cuius rei exemplum luculentissimum reliquit Paulus apostolus, cum periculosissimum in Corinthiaca ecclesia ortum esset schisma, *1 Cor. I. II. III.*

* Attici itidem, atque Procli, episcoporum Constantinopolitanorum, exemplo hoc comprobari potest, qui schisma, ob iniurias, Chrysostomo illatas, in ecclesia Constantinopolitana ortum, prudentia sua composuerunt. Legendus hac de re SOCRATES, *hist. eccles. lib. 7. cap. 25. & 45.*

§. VII.

Doctrinae puritas, concordiaque ecclesiae ita conseruanda, vt vitae quoque sanctae ratio habeatur. * Namque & hoc vel maxime ad veram aedificationem requiritur. Parumque nobis prodesset veritatis cognitio, nisi eidem obsequi anniteremur ex toto corde, *Rom. VI. 17.* Prudentis itaque doctoris est, vitae quoque sanctitatem strenue vrgere, sed media quoque legitima, ** quibus vitae sanctae studium promouetur, proponere, & quo pacto in eorum vsu caute & prudenter versandum, ostendere.

* Pluribus hoc ostendit NICOLAVS VEDELIVS de *prudentia veteris eccles. lib. 1. cap. c.* Rectissime inter alia scribit: *immo non solum religio vera tota absque vitae sanctitate subsistere non potest, sed etiam nec altera pars, quae est veritatis diuinae thesaurus, absque ea conseruari potest, aut propagari. Denuntiat enim dominus, se pro iusto suo iudicio priuaturum verbi sui possessione eos, qui vitae impietate & profanitate eam temerant, & inquinant. Ecce! dies venturi sunt, dictum Iehouae, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, nec sitim aquarum, sed audiendi verba Iehouae, &c. Amos. VIII,* 11. 12. conf. & *Apoc. II,* 4. 5.

** Illegitima enim, & quae ad superstitionem ducunt, plus nocent, quam prosunt. Potest etiam contingere, vt media legitima & innocentia, si tanquam opus, quod vocant, operatum adhibeantur, in superstitionis arripiantur occasionem. Sic multa veteris ecclesiae instituta, minime vituperabilia, turpissimis superstitionum generibus, quae in Romana ecclesia conspiciuntur, occasionem praebuere.

§. VIII.

Prudentiae denique est, in his omnibus non totius tantum ecclesiae, sed omnium quoque ac singulorum eius membrorum, habere rationem, & dispicere, quid cuiuis, pro cuiusuis indole, statu, conditione, conueniat. Hoc est, quod Christus dicit, prudentis serui esse

τῷ

τῦ διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ *Matth. XXIV*, 45. quod Lucas ita exprimit: τῦ διδόναι ἐν καιρῷ σιτομέτριον, *cap. XII*, 42.

§. IX.

Ex fine miniſterii eccleſiaſtici intelligitur quoque eius dignitas atque difficultas. Atque hanc cognitam perſpectamque habere plurimum refert, ne quis munus, cui ferendo par non eſt, ſuſcipiat, quod ſummae eſſet imprudentiae. * Factum vero inde, vt nonnulli olim huic ſe oneri prorſus ſubtraxerint, & ad illud ſuſcipiendum, quodammodo cogi debuerint. ** Qui quidem hoc ipſo demonſtrarunt, longe maiori ſe prudentia inſtructos fuiſſe, quam illos, qui temere docendi munus ambiendo, non ſatis ſe ſuas exploraſſe vires, nec muneris iſtius grauitatem, praeſtationumque difficultatem recte ſe intelligere, nimis aperte produnt.

* Praeclare AVGVSTINVS: *nihil in hac vita, & hoc maxime tempore facilius, laetius, hominibusque acceptabilius, epiſcopi, presbyteri, diaconi officio, ſi perfunctorie & adulatorie res agitur: ſed nihil apud Deum miſerius, triſtius, damnabilius; nihil beatius, ſi eo modo militetur, quo noſter imperator iubet, epiſt.* 148. ad *Valerium presbyterum.* Legi de hocce argumento meretur, B. CHRISTIANI KORTHOLTI commentatio, de *grauiſſimo onere muneris eccleſiaſtici*, lingua germanica ſcripta, editaque MDCLXXI. ſed deinceps cum epiſtolarum aliquot BERNHARDI & AVGVSTINI acceſſione, & praefatione ſumme venerabilis abbatis, IOACHIMI IVSTI BREITHAVPTI, aucta, atque Halae MDCCIII. recuſa.

** Fecerunt hoc EPHRAEM SYRVS, SYNESIVS, GREGORIVS NAZIANZENVS, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS, AVGVSTINVS aliique. Legi etiam meretur B. CASP. ZIEGLERI diſſertatio elegantiſſima, de *clerico renitente*, ſeu *muneris eccleſiaſtici fuga.*

§. X.

Ne quis ergo hic, & contra conſcientiae, & contra prudentiae dictamina quidquam agat, perſpectum, exploratumque habeat, neceſſe eſt, quibus inſtructum dotibus eum eſſe oporteat, qui eiusmodi muneri rite praeeſſe cupit. Idque tum ratione intellectus & eruditionis, qua hunc ornatum eſſe decet, tum ratione voluntatis, & virtutum, quibus eam inſtructam eſſe oportet, ſpeciatim & quoad adfectuum regimen, pariter ac ea, quae in conuerſatione & commerciis cum aliis hominibus, obſeruare par eſt.

§. XI.

Quod ad intellectum & eruditionem attinet, Paulus ipſe requirit, vt epiſcopus ſit διδακτικός, *1 Tim. III, 2* conf. *2 Tim. II, 24. Tit. I, 9.* Aptus ergo & idoneus ſit, ad informandos atque inſtituendos alios. Eumque in finem requiritur, vt naturales ingenii non deſint vires; vt induſtria eam rerum diuinarum cognitionem acquiſiuerit, vt alios docere iterum atque erudire queat; vt facultate inſtructus ſit, ordine &

diſtincte veritatem coeleſtem cum aliis communicandi: vt praeter naturalia, ſpiritualia quoque adſint, vt poſſit πνευματικὰ πνευματικῶς diſcernere, *1 Cor. II, 14. 15.* verbum veritatis rite ſecare. *2 Tim. II, 15.* diſcernere denique atque probare ſpiritus, *1 Ioan. IV, 1.*

§. XII.

Quod de naturalibus ingenii viribus diximus, iis inſtructum eſſe debere, qui ad eiusmodi munus adſpirat, dubio caret. Quaenam etiam iſtae ingenii vires ſint, alibi explicatur. * Nunc ergo ſequentia ſaltem indicabimus, prudentiae monita, quae hic omnino obſeruanda: priusquam ſtudio theologico, aut officio paſtorali quis ſe addicat, probe ſe exploret, aut per alias explorari curet, ſitne iis ingenii viribus praeditus, quae ad tantum munus requiruntur; ** ſi deprehendat, ſe iis plane non pollere, conſultum erit, vt aliud vitae genus eligat; *** nec tamen ſtatim ob qualemcunque ingenii defectum, mutandum eſt conſilium, cum non ab omnibus dona excellentiſſima requirantur, diuerſaque ſint in eccleſia munera, ad quorum quaedam, & mediocria ſufficiunt; * denique, vt in ſtudio theologico ea quisque maxime conſectetur, ad quae per naturales ingenii vires, praecipue eſt idoneus.

* Prolixe hac de re dictum, in *diſſert. de cultura ingenii, cap. 2. §. 8. ſeqq.* in *ſelectis iur. nat. & gent p. 366. ſeqq.* vbi demonſtratum, nonnullos per ingenii defectum ad litterarum ſtudia plane eſſe ineptos, alios ad certa tantum ſtudiorum genera aptos eſſe. Exploratio itaque ita inſtitui debet, vt non tantum diſpicistur, an quis ad litterarum ſtudia, ſed ſpeciatim ad ſtudium theologicum, per ingenii vires aptus ſit.

** Legi merentur, quae de delectu ingeniorum ad ſtudium theologicum diſſerit GISBERTVS VOETIVS, in *exercitiis & bibliotheca ſtudioſi theologiae lib. 1. cap. 1.* add. *diſſert cit. cap. 2. §. 12.*

*** Etiamſi theologiae iam ſe conſecrauerit, non eſt nefas, mutato conſilio, aliam vitae rationem, aut aliud ſtudiorum genus eligere, modo prauae non ſubſint cupiditates, quibus virium ingenii defectus, aut alia cauſſa obtendatur, aut, ſi defectus aliquis ingenii adſit, ille tantus ſit, vt ad ſacrum officium plane ſit inidoneus. Saepius namque contingit, vt deſtinatione parentum, aut aliis rationibus inducti, adoleſcentes ad ſacras litteras adiungant animum, priusquam ſe explorent aut explorare poſſint, num ad eas perdiſcendas ingenii ſufficiant vires. Quod ſi ergo tandem deprehendant, ſe prorſus inidoneos eſſe ad ſacrum munus rite gerendum, nihil video quid obſtet, quo minus aliud vitae aut ſtudiorum genus eligant, etſi certum ſit, eiusmodi mutationem non temere eſſe ſuſcipiendam, vt recte monet ANDREAS HYPERIVS, in commentatione pereruditā, de *ſacrarum litterarum ſtudiis non deſerendis*, quae extat inter opuſcula eius theologica, Baſileae anno MDLXX. iunctim edita.

* Referri huc a nonnullis ſolet, quanquam praeter mentem apoſtoli, locus *2 Tim. II. 20. in magna enim domo non tantum ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed etiam lignea, & teſtacea &c.* Quocum ſimile fere PLATONIS effatum, ex *lib. 3.* de *republ. pag. 472.* confert GVIL. BVDAEVS, de *ſtudio inſtituendo, cap. 21. p. 28.*

§. XIII.

Praeter εὐφυΐαν, requiritur etiam ſufficiens eruditio, vt aliquis ſit διδακτικός. Eruditio autem paſtoris, doctorisque eccleſiaſtici, praecipue

cipue conſiſtit in accurata ſcripturae ſacrae cognitione, ceu fonte omnis doctrinae & ſapientiae diuinae. Hinc Timotheum laudat Paulus, quod *ἀπὸ βρέφους ἱερὰ γράμματα* nouerit *2 Tim. III, 15.* ita vt eſſet *ἐντρεφόμενος*, *innutritus*, *τοῖς λόγοις τῆς πίστεως*, *1 Tim. IV, 6.* conf. & *verſ. 13. & 15.* item *Pſalm. I, 3. CXIX, 2.*

§. XIV.

Et ſane ratio officii, paſtoralis vel maxime aſſiduam ſcripturae ſacrae lectionem requirit. * Doctoris enim eſt, vt *poſſit de theſauro ſuo proferre vetera & noua, Matth. XIII, 52.* vt ſit *δυνατὸς*, *potens, & exhortari in doctrina ſana, & contradicentes arguere. Tit. I, 9.* vt ſit *δυνατὸς ἐν ταῖς γραφαῖς Actor. XVIII, 24.* Accedit, quod praecipuum munus paſtoris conſiſtat in verbi diuini tractatione, *Matth. XXVIII, 19. 20. Marc. XVI, 15.* Ipſius ergo eſt officii, diligenter verbum diuinum legere, meditari, ſuosque ad illud componere mores, exemplo Eſrae, *Eſr. VII, 10.*

* Hinc & AMBROSIVS ſcripturam ſacram eleganter vocat, *librum ſacerdotalem*, *lib. 3. de fide cap. 7.* & DIONYSIVS ille AREOPAGITA, vel quisquis ſub hocce nomine latitat, ſcripturam ſacram, ait, eſſe *ſubſtantiam ſacerdotii noſtri*, de *eccleſiaſt. hierarchia*, *cap. 1.* add. ZIEGLERVS, de *epiſcopis*, *lib. 2. cap. 4. §. 30. p. 342.* vbi vocem *διδακτικὸς*, qua Paulus vſus eſt, *1 Tim.* III. 2. ita explicat, vt ea praecipue ſignificari contendat, epiſcopum in ſcriptura ſacra debere eſſe verſatiſſimum, & memorabilem quoque concilii Nicaeni II. conſtitutionem refert, qua ſcripturae diligens lectio verbi diuini miniſtris iniungitur.

§. XV.

Circa ſcripturae ſacrae vero tractationem ita verſari eccleſiae doctorem decet, vt non tantum in eius ſenſum inquirat, * ſed argumenta quoque inde eruat, ſiue ad credenda, ſiue ad agenda pertineant, ſiue denique ad errores diſſentientium refellendos comparata ſint. ** Cumque ſcripturae accuratior interpretatio, ſine linguarum, hiſtoriae, antiquitatum, aliarumque artium praeſidio non rite procedat, *** hiſce, quantum ſcopi, quem quisque ſibi propoſuit, ratio permittit, cum imbutum eſſe, neceſſe eſt.

* Hoc pluribus exponunt, qui de theologia exegetica, & interpretatione ſcripturae ex inſtituto praecipiunt, vt ex noſtratibus, WOLFGANGVS FRANZIVS, IO. CONRADVS DANHAVERVS, AVGVSTVS PFEIFFERVS, aliique. add. AVGVSTI HERMANNI FRANCKII, ſumme reuerendi viri, *manuductio ad lectionem ſcripturae ſacrae.*

** Ex ſcriptura nimirum, ceu fonte, fluunt theologia, quam vocant, thetica, moralis, polemica &c. quippe quae velut concluſiones ex ſcriptura deſumtas continent, vnde, quod in his omnibus itidem ea, qua par eſt, ratione, eccleſiae doctor verſatus eſſe debeat, manifeſtum eſt.

*** Secus, qui exiſtimauerit, ſe rerum omnium ignarum eſſe, demonſtrabit. Sunt etiam plurimi, qui hoc ex inſtituto demonſtrarunt, ſed commendandus praecipue GEORGIVS CALIXTVS, in *apparatu theologico*, in quo luculenter, quem linguae, hiſtoria, philoſophia &c. in theologia vſum praeſtent, ediſſerit.

§. XVI.

§. XVI.

Sed in hisce tamen omnibus certis prudentiae regulis opus est, quarum praecipuae sequentes sunt: vbique necessaria praeferenda sunt minus necessariis, solida iis, quae tantum ad ornatum faciunt; * in studiorum delectu quisque rationem habeat ingenii sui, temporis, fortunarum, aliarumque circumstantiarum, cum in eorum generibus secundariis diutius quibusdam immorari liceat & consultum sit, quam aliis; vbique ad caput caussae, hoc est, scripturae sacrae intelligentiam & sensum, pariter ac praxin respiciendum, nec immorandum diu illis, quae huc non faciunt; ideoque & ad veritatis diuinae in scriptura sacra inuestigationem cuncta referantur, minime autem ad stultam & ineptam, quam in multis hodie obseruare licet, ostentationem.

* Licet itaque omnes eruditionis partes, quae encyclopaediam, quam vocant, absoluunt, quodammodo vtiles esse theologo queant, non tamen omnes sunt aeque necessariae. Non recte itaque sentiunt, & sui interdum potius commodi, quam veritatis, studiosiores sunt, qui omnes philosophiae partes, ceu aeque necessarias, theologiae cultoribus commendant. Interim, etsi nonnullae sacrarum litterarum cultori non sint necessariae, inde illarum dignitati nihil decedit, cum alias vsum maximum in vita humana habere queant.

§. XVII.

Circa mediorum quoque, quibus eruditio theologica comparatur, vsum, cautione quadam & prudentia opus est. Viua namque institutio praeferenda est studio, quo quis tantum sua industria ex librorum lectione proficere annititur, * praesertim si obtingat doctor fidelis, prudens, διδακτικός; in librorum etiam lectione obseruanda cautio, ne quis omnino nullos, aut nimis multos legat, item vt noxii ab vtilibus, & hi iterum a necessariis discernantur; ** porro, ne humanorum librorum lectioni plus tribuamus temporis, quam lectioni scripturae sacrae; denique, ne neglectis veteribus, *** recentioribus tantum inhaereamus; interim veteres ita legamus, vt cuncta expendantur, & quod bonum est, retineatur.

* Dictum hac de re pluribus in *differt.* de *cultura ingenii*, *cap.* 3. §. 4.
** Dicendum hic esset, quinam libri in quauis theologiae parte prae reliquis commendandi essent, sed hoc prolixum nimis foret, agiturque hac de re alibi ex instituto. Non desunt equidem, qui bibliothecas theologicas scripserunt, notitiamque librorum theologicorum suppeditare conati sunt: sed, quod multa merito in iis desiderentur, constat inter omnes. Interim ex nostratibus conferri possunt ABRAHAMVS CALOVIVS, in *paedia theologica*, & CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *prodromo ingenui theologiae cultoris academico*. add. & IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica pastorali*, *p.* 49. *seqq.* Sed illis, quae ab his monita aut indicata sunt, multa addi possent, qua de re alibi.
*** Etsi antiqui ecclesiae doctores naeuos suos habeant, non tamen ideo spernendi sunt, cum vsus illorum amplissimus esse queat. conf. IO. DALLAEVS, de *vsu patrum &c.*

§. XVIII.

§. XVIII.

Feliciter quoque officio suo functurus doctor ecclesiae, facultate pollere debet, ordine, perspicue & distincte veritatem proponendi. Siue enim in academica, siue ecclesiastica cathedra docere debeat, vtramque hoc facit paginam, plurimumque confert, vt auditores veritatis cognitione rite imbuantur. Et in eo vera etiam & genuina eloquentiae laus posita est, vt perspicue & distincte animi nostri conceptus cum aliis communicare queamus. Huc vero licet cuiusuis indoles & ingenium plurimum conferat, non tamen negligenda est exercitatio, * & reliqua, quae periti harum rerum magistri tradunt, per quae emendari atque perfici natura potest. Et id quidem vt prudentiae est, ita eadem iubet tumidam illam & theatricam eloquentiam fugere, ** quae rerum diuinarum tractationi, dedecori potius est, quam ornamento.

* Iuxta illud CICERONIS, *lib. 3. ad Herennium: in omni doctrina infirma est omnis artis praeceptio, sine summa assiduitate exercitationis.*

** A qua etiam nonnulli ex ipsis patribus non fuerunt alieni, quos tamen hac in re minime imitari decet. conf. IO. CLERICVS, *art. crit. tom. 1. part. 2. sect. 1. cap. 16. §. 3. seqq. pag. 486. seqq.* Dicetur etiam hac de re infra, cum de *prudentia circa formandas conciones*, verba faciemus.

§. XIX.

Spiritualium donorum, stricte sic dictorum, vis, maxime se exerit in legitimo vsu legis & euangelii, & vtriusque cauta & circumspecta ad singulos homines adplicatione, vt & spirituum discretione, aliisque, vt supra dictum. * Quae omnia vt praecipuam merito prudentiae ecclesiasticae partem constituunt, vt iis vel maxime instructum esse verbi diuini ministrum oporteat, *Matth. X, 16. Luc. XII, 42.* ita precibus a Deo sunt impetranda. *Iacob. I, 5. 6.* Impetrari quoque possunt, sed pro cuiusque mensura & capacitate dona ista recipiendi, & voluntate Dei dispensantis, qui pro sua benignitate tantum cuique largitur, quantum nouit ei & ecclesiae vtile esse, atque salutare.

* *cap. 1. §. 13.*

§. XX.

Ita ergo cum ecclesiae doctor ex legis non minus, quam prudentiae praescripto esse debeat comparatus ratione intellectus, nunc de virtutibus etiam, quibus qua voluntatem eum ornatum esse decet, vt dispiciamus, par est. Has autem paucis edisserit Paulus, *1 Tim. III, 2.* cuius hic sequi ductum, placet.

§. XXI.

Generatim primo cuncta complectitur, cum docet, episcopum debere esse ἀνεπίληπτον: quod idem fere est, ac quod alibi docet, eum

debere esse ἀνέγκλητον, *Tit. I, 6. 7.* aut ὅσιον, *ib. vers. 8.* * Vitae nimirum sanctitas integritasque, qua pietati erga Deum, castitati & temperantiae erga seipsum, iustitiae erga alios episcopus studet, hac voce exprimitur. Etenim si ab omnibus christianis requiritur, vt sint *sancti, 1 Petr. I, 15.* & *irreprehensibiles, Ephes. V, 27.* multo magis hoc requiritur a doctore, qui exemplum praebere debet suis, ad quod se componant. *1 Cor. IV, 16. XI, 1. Phil. III, 17.* Neque tantum leges diuinae ab eo hoc exigunt, sed prudentiae quoque ratio iubet. Ineptum valde & rerum omnium ignarum esse oportet, qui fructum egregium sibi in auditoribus suis promittit, quos vita moribusque ab eo tramite deterret, ad quem doctrina eius, si modo recte eam proponat, ducit.

* Etsi enim hoc intercedere videatur discrimen, quod ἀνεπίληπτος & ἀνέγκλητος magis ad externa referantur, certum tamen, quod, qui ὅσιος, seu sanctus est, non quoque possit non esse ἀνεπίληπτος & ἀνέγκλητος. Vnde & per has voces eiusmodi designatur irreprehensibilitas, quae non in externis subsistit, sed, quantum fieri potest, ad internos animi motus se extendit. Fallitur autem omnino HVGO GROTIVS, dum hanc vocem de iis intelligit, *qui post baptismum lapsi non sunt*, praesertim si hoc de lapsibus regenitorum intelligat, de quibus Iacobus *cap.* III, 2. *in multis labimur omnes.* Ea enim ratione neminem temere inueniet, qui ad episcopatum sit admittendus. Non enim apostolus dicit, quod aliquis plane sine peccato esse debeat, sed quod non esse debeat *reprehensibilis.* Irreprehensibilis autem est aliquis in foro humano, si nihil poena aut animaduersione dignum admittat, in foro diuino, si contra prauas cupiditates strenue pugnet, & eas per fidem vincat, & peccatorum, quae admisit, veniam per meritum Christi impetret, quo sensu οὐδὲν κατάκριμα esse dicitur in illis, qui sunt in Iesu Christo, *Rom.* VIII, 1. Et ita AVGVSTINVS quoque *tract.* 91. *in Ioannem* hocce verbum explicat. Quaeritur autem, quid de illis censendum, qui per enorme aliquod peccatum gratia diuina exciderunt, sed iterum egerunt poenitentiam? Neutiquam illis aditum ad officium sacrum denegandum, exemplo Dauidis probat HIERONYMVS, in *cap.* III. *Michae*, idque ex *Psalmo* LI, 15. *docebo iniquos vias suas;* & exemplo Petri, GREGORIVS M. *lib. 7. epist.* 53. add. CALOVIVS ad *h. l.* De quaestione, an consultum sit, vt studiosus theologiae, qui forte homicidium per modum moderaminis inculpatae tutelae commisit, & in iudicio absolutus est, ambiat officium sacrum? vid. IO. FRIDERICVS MAYERVS, in *Museo verbi diuini ministri, p. 52. seqq.* Vt autem irreprehensibilis esse debet, qui ad officium sacrum adspirat, ita, vt talis maneat, postquam illud adeptus est, omnino operam nauare debet, iuxta monitum Pauli: γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, 1 *Tim.* IV, 7. De quo episcopi in pietate exercitio, legi merentur, quae habet ZIEGLERVS, de *episcopis, lib. 4. cap. 2. p. 8. seqq.*

§. XXII.

Speciatim vero eum vult primo esse *castitati puritatique* deditum. Hinc addit: μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. * Quod non positiue intelligendum, ac si necessario eligendus in episcopum vxorem habere debeat, sed negatiue, quod non plures habere debeat. Cuius requisiti ratio ex castitate episcoporum est repetenda, quae, vt ab omnibus christianis, ita vel maxime a pastoribus requiritur, & in matrimonio, secundum legum diuina-

diuinarum praescriptum inito, quam rectissime custoditur, & conseruatur. Confirmat idem apostolus, dum episcopum vult esse ἐγκρατῆ, *Tit. I, 8.* Per ἐγκράτειαν enim abstinentia ab omni eo, quod impudicitiae, incontinentiae, ac intemperantiae speciem praebere potest, intelligitur. **

* Quod ex hisce apostoli verbis neutiquam colligi queat, polygamiam simultaneam eo tempore inter christianos fuisse licitam, supra demonstrauimus, *part 2 cap. 3. sect. 6. ad §. 9.* Nunc id saltem addimus, recte haecce apostoli verba opponi Romanensibus, qui clericis coelibatum imponunt. Quod vt euitent telum, in omnes equidem se vertunt partes, sed frustra. Nonnulli namque cum AMBROSIO, de *dignitate sacerdotali cap. 4.* haec verba exponunt de spirituali coniugio episcopi cum ecclesia: sed sermo est de tali vxore, ex qua liberos suscipere queat, quorum educationi rite inuigilare teneatur, *vers. 4.* Alii in praeterito haecce verba capiunt, hoc sensu: *qui vnius vxoris vir fuit*, hoc est, qui ante ordinationem non plures, sed vnam tantum habuerit vxorem. Sed cum reliqua requisita episcopi citra controuersiam de praesenti tempore accipienda sint, nulla nos ratio cogit, cur hoc de praeterito intelligamus. Nec meliora sunt, quae alii, vt hinc se expediant, adferunt. conf. GEORGIVS CALIXTVS, *tract. de coniugio clericorum &c.*

** Immo ἐγκράτεια eousque a nonnullis extenditur, vt is vere ἐγκρατὴς dicatur, non tantum, qui intemperantiam & libidinem coërcere queat, sed & in linguam, & manus, & oculos, imperium exerceat, ne quid, quod a castitate alienum, admittat, vt THEOPHYLACTVS ad *h. l.* commentatur. Legi etiam merentur, quae hac de re disserit CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib. 3. strom. p. 450.*

§. XXIII.

Deinde & νηφάλεον esse cupit ecclesiae doctorem apostolus. Quae vox, etsi de corporis potius, quam mentis sobrietate hic capienda sit, * hanc tamen connotat, quemadmodum & sobrietatem ac vigilantiam coniungit Petrus, *1 ep. V, 8.* Ebrietas nimirum obstat vigiliis, & corda praegrauat. *Luc. XXI, 34.* Cumque grauissimum sit ebrietatis vitium, ** *Es. V, 11. seqq.* a quo omnes christiani maxime alieni esse debent, *Ephes. V, 18.* eo magis hoc ecclesiae doctori *** fugiendum esse, palam est, quo minus & cum fructu & cum dignitate, muneri sacro praeesse potest, qui eidem est deditus.

* CHRYSOSTOMVS hanc vocem exposuit per *vigilantem*, qui non solum sui, sed & reliquorum, curam habeat, quo pacto & ERASMVS, & THEODORVS BEZA, aliique, eandem interpretantur. Vsitatior tamen significatio est, qua *sobrietatem* denotat, quo pacto eam hic capiendam esse, oppositum etiam, πάροινος, docet. Interim sobrietatem cum vigilantia coniunctam esse, nec sui aut aliorum rite curam gerere posse, qui non etiam sit sobrius, res ipsa docet.

** Id quod & gentiles fatentur. Recte SENECA: *multa faciunt ebrii, quorum postea sobrios pudet; epist. 84.*

*** conf. CASPAR ZIEGLERVS, de *episcopis, lib. 4. cap. 5.* vbi ex instituto de sobrietate & temperantia episcopi disserit.

§. XXIV.

Vult quoque, eundem esse σώφρονα *modestum*, vt nonnulli volunt,

lunt, vel vt alii *moderatum*, qui adfectuum teneat imperium, quod quam necessarium sit, deinceps dicetur.* Sed κόσμιον quoque, qui decori sit studiosus, & in externis moribus ita compositus & ornatus, ne quid admittat, quo offendat alios, aut contemptum sibi attrahat:** φιλόξενον denique, seu *hospitalem*, cum hospitalitas, pro istorum temporum conditione, charitatis erga alios documentum esset longe luculentissimum, *1 Petr. IV, 9. Rom. XII, 13. Ebr. XIII, 2.* **

* §. 30. *seqq.*
** Et hac de re deinceps dicetur, §. 40. *seqq.*
*** Dictum hac de re supra, *part. 2. cap. 3. sect. 4.* §. 17.

§. XXV.

Virtutes hae sunt praecipue, quibus ornatum ecclesiae doctorem esse oportet, quibus vitia quoque subiungit apostolus, quae maximopere & summo fugere studio debet. Serio itaque praecipit, ne sit πάροινος,* quod *vers. 8.* explicat: μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, vitium sobrietati & temperantiae oppositum designaturus; neue sit πλήκτης, ad iniurias reipsa pariter ac verbis aliis inferendas pronus, ἀλλὰ ἐπιεικής, *aequus, mitis, lenis*, qui stricto iuri aequitatem praeferat, & de suo potius cedat, quam rigorem vrgeat, tantum abest, vt ad violenta & aspera statim progrediatur. Quorsum & pertinet, quod porro contendit, eum debere esse ἄμαχον, *litium abstinentem*, quod repetit, *2 Tim. II, 24.* & Christus ab omnibus christianis requirit, *Matth. V, 40. seqq.*** Denique, & μὴ αἰσχροκερδῆ & ἀφιλάργυρον ecclesiae doctorem iubet esse apostolus. Quibus vocibus licet vnum idemque denotari videatur vitium, recte tamen distinguuntur, *** cum turpis lucri cupidus equidem sit auarus, sed non vice versa, omnis auarus statim turpis lucri sit cupidus. Omnem ergo auaritiam, tum crassiorem, tum subtiliorem, a verbi diuini ministris procul remotam voluit. *

* CHRYSOSTOMVS equidem & THEOPHYLACTVS vocem πάροινος exponunt per ὑβριστήν, qua voce homo ferox, aut ex vino ad iniuriam & contumeliam inferendam paratus, denotatur. Sed effectum temulentiae cum caussa simul hac ratione exprimere volunt.

** *Exempla*, grauiter inquit ZIEGLERVS, *veteris ecclesiae, & eorum maxime, qui insigne in ea nomen meruerunt, & pro luminibus habentur, quoties intueor, toties fixus animo haeret dolor, inuentos inter eos fuisse, qui inuidia, aemulatione, ira, contentione, supplantatione, inimicitia, hostilitate, odio inflammati, ipsam saepe turbarunt ecclesiam, suisque affectibus pereiti, scandalum maximo cum proximi damno dederunt. Perquam celebres eadem aetate fuerunt Ioannes Chrysostomus, Theophilus Alexandrinus, & Epiphanius, Cypri episcopus. Sed pudet referre, quantae inter eos sese exercuerint simultates, & quam acerbe se inuicem insectati fuerint*; de *episcopis, lib. 4. cap.* 10. in quo ex instituto de eo agit, quod *episcopus non debeat esse contentiosus, nec inimicus, nec irreconciliabilis.* conf. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, *lib. 2. digress. in 1. ad Tim. digressione* 8. in qua sistit *episcopum seu clericum litigiosum.*

*** Nullum

*** Nullum itaque hinc peti argumentum pro illorum ſententia poteſt, qui τὸ αἰσχροκερδῆ 1 *Tim.* III, 3. ab aliena manu irrepſiſſe putant, cum αἰσχροκερδὴς & ἀφιλάργυρος vnum idemque ſint. Namque, quod differant, ex dictis patet. Hinc & non obſtat, quod in quibusdam codicibus Graecis, interpreteque Syro & Latino, vox αἰσχροκερδῆ non inueniatur. Hoc enim inde fieri potuit, quod perperam voces iſtae pro ſynonymis haberentur.

* Quam graue, quamque foedum ſit auaritiae vitium, aliunde conſtat. Dolendum itaque, ſacri ordinis viros adeo ab eo alienos non eſſe, vt nihil frequentius clericis obiiciatur, quam auaritia. conf. SALVIANVS *contra auaritiam*, ſpeciatim *clericorum*, in operibus eius *p. m.* 190. *ſeqq.* Sequitur inde etiam, negotiationem indecoram eſſe dignitati paſtorali, niſi forte nonnullos, vt paſtores paganos, neceſſitas cogat, frumentum & pecora ad ſui ſuſtentationem vendere. Hinc & Paulus prohibet, ne ſe implicet ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, 2 *Tim.* II, 4. add. ZIEGLERVS. *l. c. lib.* 4. *cap*, 11. & 12. & CLAVDIVS ESPENCAEVS, *lib.* 1. *digreſſ.* 15. & 16. in *priorem epiſt. ad Timoth.*

§. XXVI.

De virtutibus epiſcoporum doctorumque abſolutis, ad ductum apoſtoli hactenus diximus: nunc de iis etiam quaedam adiungit, quae certum reſpectum ad externa quaedam inuoluunt. Vult itaque epiſcopum eſſe, ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, qui *domui ſuae rite praeſit*, operam praeſertim nauet, vt liberi recte inſtituantur in pietate & commonefactione domini, *Epheſ. VI, 4.* Cuius rei rationem praegnantiſſimam reddit ipſe apoſtolus *verſ. 5.* * Et ſane per ſummam imprudentiam, omnium ludibrio ſe exponit, qui hominibus perſuadere cupit, ſe eccleſiae, quae eſt domus Dei, *1 Tim. III, 15.* rite praeeſſe poſſe, cum tamen ſuae ipſemet praeeſſe domui nequeat.

* Eleganter BERNHARDVS; *miror audaciam plurimorum, quos videmus de ſuis vineis non colligere, niſi ſpineas & tribulos, vineis tamen cunctis ingerere ſe non vereri*; *ſerm.* 30. *in Cantic.*

§. XXVII.

Huc & illud pertinet, quod non debeat eſſe νεόφυτος, *recens implantatus*, tum reſpectu religionis chriſtianae, ad quam forte conuerſus fuit, tum reſpectu eorum, quae, vt quis rite ad officium eiusmodi ſacrum praeparetur, requiruntur. Non de naturali ergo, ſed de ſpirituali aetate * hoc loquitur Paulus, dum eccleſiae doctorem non amplius puerum aut iuuenem, ſed virum & patrem eſſe cupit, qui filios ſpirituales per verbum veritatis generare queat, *1 Cor. IV, 15.* 1 *Ioan. II, 13.* Rationem praegnantem adiicit: ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς τὸ κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Facile namque inflantur, qui ſubito ad honores perueniunt.**

* Quod enim ad aetatem naturalem attinet, iuuenes ab hoc officio non plane excludi, conſtat ex 1 *Tim.* IV, 12. Qua de re deinceps dicetur. Vox νεόφυτος etiam eleganter quadrat in eos, qui primum ad religionem chriſtianam conuerſi ſunt. Et hoſce ſane non temere muneri epiſcopali admouendos eſſe, variis veteris eccleſiae canonibus ſancitum fuit. vid. ZIEGLERVS, de *epiſcopis, lib.* 2. *cap.* 4. §. 73. *p.* 368. *ſeqq.*

* Κρῖμα itaque διαβόλυ, ſeu *iudicium diaboli*, eſt poena, qualis diabolo euenit, qui de coelo deiectus eſt, 2 *Petr. II*, 4. nempe ob ſuperbiam, *Eccleſiaſt.* x, 15. conf. HVGO GROTIVS, ad *h. l.* Alii calumniatorem in genere intelligunt, ſed prior videtur praeferenda interpretatio.

§. XXVIII.

Eodem denique ſpectat, quod ſubiungit: *δεῖ γὰρ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν* hoc eſt, ab iis, qui non ſunt in eccleſia. vid. *1 Cor. V, 12. 13. 1 Theſſal. IV, 12.* Vitae namque antea actae quoque habenda eſt ratio. * Quod apoſtolus grauiſſima ratione probat: ne incidat *εἰς ὀνειδισμὸν*, ne aliquando ei exprobretur vita prior, & ita contumeliis notatus quaerat ſe vlciſci, quo ipſo incidere poteſt *εἰς παγίδας διαβόλυ*, qua loquendi formula omnes peccandi occaſiones denotantur. conf. *1 Tim. VI, 9. 2 Tim. II, 26.*

* Non itaque, quod hic apoſtolus dicit, idem eſt, ac quod antea dixerat, eum debere eſſe irreprehenſibilem. Irreprehenſibilitas enim illa ad ſtatum praeſentem, teſtimonium autem bonum, quod ἀπὸ τῶν ἔξωθεν habere debebat, praeteritum reſpicit. Cum enim etiam grauiſſimi peccatores in numerum chriſtianorum reciperentur, modo veram agerent poenitentiam, non tamen conueniebat ad epiſcopatum admittere, niſi tales, qui & ante conuerſionem vitae honeſtae fama apud exteros floruerant. Horum enim apud exteros maior erat auctoritas, adeoque & ad illorum plus conferre poterant conuerſionem.

§. XXIX.

Et haec quidem epiſcopi doctoriſque eccleſiae requiſita, quae praeeunte apoſtolo expoſuimus, ita comparata ſunt, vt, ſi quis iis inſtructus non ſit, & nihiloſecius munus ſacrum ſeu doctoris officium ſuſcipiat, contra leges diuinas grauiſſime peccet, ſimulque imprudentiae ſummae notam merito incurrat. Inter prudentiae enim regulas vniuerſaliſſimas, omniumque conſenſu adprobatas, hanc haud vltimam eſſe, quod nemo quidquam, quod vires ſuas ſuperat, ſeu ad quod aptus non eſt, in ſe ſuſcipere debeat, ſupra docuimus. * Ea autem, quae enarrauimus, doctoris eccleſiae requiſita, ſi ad munus eiusmodi adminiſtrandum non eſſent neceſſaria, iis epiſcopum praeditum eſſe debere, non dixiſſet apoſtolus.

* *cap.* 1. §. 7.

§. XXX.

Supereſt, vt de prudenti adfectuum regimine aliquid dicamus, quod vel maxime in eccleſiae doctore requiritur, ſi ſuo rite fungi officio velit, & in quo pars haud vltima prudentiae paſtoralis conſiſtit. Quorſum & nonnulli referunt, quod apoſtolus epiſcopum iubeat eſſe *σώφρονα*. * Id vero cum ad omnes omnino adfectus pertineat, quorum modera-

moderamen omnibus chriſtianis incumbit, in *zelo* tamen, & *manſuetudine*, quae zelo quodammodo opponitur, praecipue ſe exerit, ne ille in iram aut odium vituperabile, haec in nimiam degeneret lenitatem.

* vid dictum §. 4.

§. XXXI.

Zelum diuinum in paſtore in laude poni, patet exemplo Chriſti, *Ioan. II, 17.* Pauli, *2 Cor. XI, 2.* Apollos, *Actor. XVIII, 25.* aliorumque. * Accedit, quod zelus, qui laudabilis eſt, cum amore coniunctus ſit, vnde defectus zeli quandoque arguit defectum amoris. ** Ex zelo itaque & ſummum ſtudium oritur, quo pacto vox ζηλοῦτε vſurpatur, *1 Cor. XIV, 1.* & conatus quiduis potius patiendi, quam perdendi id, quod concreditum nobis, quodue amore ſincero proſequimur, cuiusmodi quid omnino in paſtore requiritur. conf. *Ioan. X, 12.*

* Pluribus hoc comprobat, & totam hanc tractationem illuſtrat GEORGIVS NITSCHIVS, Gothanarum eccleſiarum ſupremus antiſtes venerabilis, in commentatione, cui titulum fecit: *Myſta feruidus, ſeu disquiſitio theologica de zelo, quo miniſter eccleſiae in ſuo calere debet officio, &c.*

** conf quae ſupra diximus, *part. 1. cap. 1. §. 21.*

§. XXXII.

Sed, ne quis hic fallatur, & iram carnalem pro zelo legitimo venditet, attendendum eſt ad principium veri zeli, quod eſt amor ſincerus Dei, & hominum aliorum, quorum ſalus nos ſollicitos tenet. Vnde apoſtolus: ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς θεοῦ ζήλῳ, *Dei zelo*, *2 Cor. XI, 2.* Hinc & non naturae, ſed gratiae effectus eſt, a ſpiritu accenſus, *2 Chron. XXIV, 20.* Multum itaque diuerſus eſt hic zelus a naturali quodam impetu, licet forte intentio non adeo mala cum eo coniuncta ſit, *Luc. IX, 55.* Eſt quoque legitimus zelus cum ſcientia & cognitione coniunctus, nec niſi re bene cognita & explorata erumpit, cum falſus haud raro ex ignorantia procedat, *Rom. X, 2. Gal. I, 14.* Plane vero execrabilis eſt ille zelus, qui non ex ſtudio promouendi gloriam Dei aliorumque ſalutem, ſed honorem ſuum, commodumque proprium tuendi, aut amplificandi, proficiſcitur, qualis erat zelus Phariſaeorum, *Matth. XXIII, 15.* conf. *Actor. XXIII, 12. ſeqq.*

§. XXXIII.

Attendendum nimirum etiam eſt ad obiectum zeli, quod eſt gloria Dei & aliorum hominum ſalus. Quae ergo huc faciunt, promouere, remouere contra, quae iis repugnant, annititur, cuiusmodi ſunt mala quaeuis tum doctrinae, ſeu errores, tum vitae, ſeu peccata, *Exod. XXXII, 19. 20. Num. XXV, 7. 9. Ioſ. XXII, 11. ſeqq.* Eodem ſenſu dicitur, ze-

lum

lum diuinum versari circa domum Dei, *Ioan. II, 17.* tum vt erigatur & aedificetur, *2 Sam. VII, 2.* tum vt incolatur & habitetur, *Psalm. XXVII, 4.* denique, ut purgetur ac reformetur. *Ioan. II, 15. 16.*

§. XXXIV.

Res ipsa & generatim natura atque indoles adfectuum postulat, vt iusta hic obseruetur proportio, neue modum excedat zelus. Studium sane diuini nominis gloriam promouendi limites non habet, sed vltra tendit. In quantum zelus autem vt adfectus consideratur, limitibus certis circumscribendus est, cum modus in adfectibus excedens non diuinus sit, sed corruptae naturae documentum. * Diuersa quoque cum sint zeli obiecta, diuerso etiam gradu se exerere debet, cum alia maiorem indignationem promereantur, alia minorem.

* Et ita capienda sunt, quae docet IO. HOORNBECKIVS, qui ceteroquin haud contemnenda hac de re profert, & quorum nonnulla nobis vsui fuere, *theol. pract. lib. 8. cap. 10. p. 125.* dum dicit: *quod zelus diuinus nullum sibi, nisi quem Deus, modum constituat, semperque vltra progrediatur, & nitatur alios superare atque seipsum, &c.*

§. XXXV.

Qui diuino zelo inducti aliquid suscipiunt, ita etiam se gerunt, ne immemores sint charitatis, immo vt haec vbique eluceat; nec modestiae, ne in facta aut verba indecora zelus erumpat; reuerentiae denique erga maiestatem Numinis, ne quid ea indignum admittant. Atque ex hisce, vt & reliquis, quae hactenus diximus, quinam veri falsiue zeli sint characteres, intelligere licet: quibus adhuc addendum, verum atque diuinum zelum esse vniformem, seu quouis statu, tempore & conditione semper eundem, expertemque omnis προσωποληψίας, *Iacob. II, 1.* Quod in falso atque carnali zelo, aliter se habet. conf. *2 Reg. X, 28. 31. Gal. IV, 17.* *

* Hisce plures adhuc zeli veri & falsi characteres addi possent, sed legi de illis meretur IO. HOORNBECKIVS, *l. c.*

§. XXXVI.

Non minus in ecclesiae doctoribus laudatur *mansuetudo*, quae zelum quodammodo temperat. Denotat enim mansuetudo moderamen aliquod adfectuum, qui vitiis & pertinacia hominum facile concitari poterant, speciatim irae. Cum vero mansuetudo ab omnibus hominibus exigatur, *Tit. III, 2.* multo magis a doctore ecclesiae requiritur, idque exemplo ipsius Christi, *Matth. XI, 29.* add. *2 Tim. II, 24.* Estque in improbis & impoenitentibus corrigendis, alliciendisue, ad concordiam alendam, & schismata euitanda, virtutis huius fructus longe amplissimus. Vnde, in *mansuetudine esse sapientiam*, recte pronuntiauit Salomoh, *Prouerb. XIX. 11.* add. *Iacob. III, 13.*

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Ne vero & hic a recto aberremus tramite, de tali nos hic loqui mansuetudine, obseruandum, quae sit fructus gratiae. Vt enim ira est opus carnis, ita inter *fructus spiritus* collocatur *mansuetudo*, & *longanimitas*, *Gal. V, 22.* conf. *Gal. VI, 1. 1 Cor. XIII, 4. 5. 2 Tim. III, 10. Ephes. IV, 2.* Hinc naturalis lenitas & timiditas, multo magis peccatorum ex intuitu proprii commodi orta tolerantia, frustra speciem mansuetudinis christianae mentiuntur.

§. XXXVIII.

Versatur mansuetudo ista circa res omnes, omnesque homines, qui ad iram ac indignationem aliquem concitare poterant. Hinc generatim quoslibet Christianos Paulus vult esse *πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πρᾳότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους*, *Tit. III, 2.* conf. & *1 Thessal. V, 14.* Ita quidem vt iniuriis aliorum non commoueantur, aut irritentur, aliorum contra defectus & infirmitates patienter ferant, *Gal. VI, 1.* idque omni tempore, *2 Tim. II, 24. 25.* *

* Quaeritur, quinam hic intelligantur per *τοὺς ἀντιδιατιθεμένους*? Observantque nonnulli, in quibusdam codicibus versionis vulgatae addi vocem *veritati:* vt speciatim, qui per errores doctrinae verae se opponunt, intelligantur. Sed, cum haecce restrictio in textu graeco non habeatur, non est, vt haec nos morentur. Res ipsa equidem & contextus docet, apostolum loqui de haereticis sui temporis, quibus ita obuiam ire debeat episcopus, ne tamen mansuetudinis sit immemor, idque recte obseruat IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica pastorali mon. 40. p. 262.* Nihil tamen obstat, quo minus simul ad homines, quorum improbi mores sunt, hancce vocem extendamus, quod AVGVSTINVM fecisse, idem auctor indicat, addita ratione: *cum paucissimi contradicant linguis, plurimi male viuendo.*

§. XXXIX.

Quemadmodum vero in mansuetudine pariter ac in zelo obseruanda est proportio, ita, ne per eam iusto zelo quidquam decedat, dispiciendum; quod quidem seueritatis ac lenitatis temperamentum longe difficillimum esse, iampridem viri harum rerum periti iudicarunt. Verae autem mansuetudinis, & lenitatis vituperabilis, quinam characteres sint, ex dictis colligere licet. Id saltem addendum, etsi vera mansuetudo hactenus vniformis sit, quod ad omnia se extendat, magis tamen se exerit in iniuriis & incommodis ad nos ipsos spectantibus, vti contra in iis, quae ad gloriam Dei & aliorum salutem pertinent, zelo iusto suum concedit locum, quod plerumque in lenitate vituperabili aliter se habet.

§. XL.

Vt reliqua denique persequamur, quae requiruntur, vt pastor eccle-

ecclesiaeque doctor, suo rite praeesse muneri queat, decori quoque, atque aetatis, immo & corporis eiusque virium, hic habenda est ratio. Et ad *decorum* quidem quod attinet, Paulus ipse episcopum iubet esse *κόσμιον*, *1 Tim. III, 2.* quam vocem de decoro, seu *de eo, quod decet*, recte capiunt praestantissimi interpretes. * Cumque decori pro diuersis hominum statibus diuersa sit ratio, quoad pastores tamen, doctoresque ecclesiae praecipue in grauitate consistit, ** quam, memores vbique dignitatis & excellentiae officii sui, sedulo seruare debent. Sunt enim *sal terrae, lux mundi, Matth. V, 13. 14.* interpretes, internuntii, & *legati Numinis, 2 Cor. V, 20. serui Christi, 1 Cor. IV, 1.* Nihil ergo factis, dictis, gestibus, admittere debent, quod persona ista, quam sustinent, indignum sit.

* Sic HVGO GROTIVS interpretatur: *qui omnia facit κατὰ τὸ πρέπον*, ad *h. l.* eodemque collimat versio B. LVTHERI. Vulgatus reddit: *ornatum*, quia compositi mores sunt maximum hominis ornamentum, iudice B. IO. GERHARDO, *loc. de ministerio*, §. 238. Consentit HIERONYMVS, *ep.* 83. ad *Oceanum*, vbi ex Cicerone docet, ornatum vocari, qui decorum seruat in motu, incessu, habitu, & sermone. Et hae sunt partes praecipuae decori, vt alibi ex instituto docetur.

** Huc non immerito nonnulli referunt, quod diaconi, 1 *Tim.* III, 8. iubeantur esse *σεμνοὶ*, quae vox, etsi quandoque in malam partem accipiatur, vt idem sit, ac *tumidus, odiose & immodice grauis*, hoc loco tamen in laude ponitur, pro eo, qui est cum auctoritate & modestia grauis, qui in verbis, factis, vita & moribus ita se gerit, vt reuerentiam quandam erga se in animis auditorum & spectatorum sibi concilier, vt bene obseruat B. IO. GERHARDVS, *loc. de ministerio*, §. 288.

§. XLI.

Obseruari speciatim decorum, seu *τὸ πρέπον*, solet in *gestibus, sermone*, & *vestitu*. * In quibus omnibus vt ecclesiae quoque doctor, ita vt decet, se gerat, par est. In gestibus scilicet, vt cum grauitate modestia elucescat; ** in sermone, ne quid inconsiderate, improuide, intempestiue proferat, aut talia loquatur, quae animi leuitatem arguant; *** in vestitu, ne aut luxus aut vanitatis suspicionem sibi attrahat, vel sordidus videatur, * vel singularia sectando superstitionis ** incurrat notam. Idque omnino prudentiae postulant leges, cum decori veri & christiani *** neglectus, vitiorum variorum praebeat suspicionem, aliorumque hac ratione ludibrio & contemptui expositus ecclesiae doctor insigni saepius laborum suorum fructu se priuatum videat. Quo ipso cum ecclesiae damnum & incommodum attrahitur, hoc euitare, prudentiae est.

* conf. *elem. philos. pract. part. 3. cap. 5. sect. 1. §. 10. seqq.*

** Quo pacto decorum in gestibus, quorsum & incessus spectat, obseruandum sit, iam ipse docuit CICERO, de *officiis lib. 1. cap. 35. pag.* 314. qui summam rei in eo ponit, *ne quid* (in iis) *effoeminatum aut molle, aut ne quid durum aut rusticum sit.* Quo pacto cum

omnium

omnium hominum morem comparati esse debeant, multo magis a sacri ordinis viris, quos clericos vocant, hoc requiritur. *Illorum episcoporum vitam detestabilem putes*, inquit PETRVS BLESENSIS, *quorum incessus erecta ceruice, quorum facies torua, truces oculi, minae terribiles, dominantes in clero, non forma gregis in populo, quorum Deus venter est, quorum vita in morte sepulta est, mendaces, vaniloqui, superbi, &c. epist.* 15. BASILIVM contra sine tristitia grauitatem prae se tulisse, in *vita eius*, auctor est GREGORIVS NAZIANZENVS. Et de CYPRIANO, Carthaginensi episcopo, diaconus eius PONTIVS refert: *quod ei grauis fuerit vultus & laetus, nec seueritas tristis, nec comitas nimia, sed admixta vtrinque temperies, vt esset ambiguum, vereri plus, an diligi mereretur, nisi quod vereri & diligi merebatur, &c.*

*** In sermone quoque τὸ πρέπον seu decorum obseruandum esse, ipsimet agnouere gentiles. Hinc de eo praecipit CICERO, *lib.* 1. *de officiis, cap.* 37. Quid christianos circa sermonem deceat, paucis complectitur Paulus: ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, *Coloss.* IV, 6. Id vero praecipua quadam ratione ab illis, qui reliquis vitae exemplum praeire debent, requiri, res ipsa docet, add. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euangel. lib.* 2. *cap.* 7. *p.* 275. vbi & de reliquis decori pastoralis partibus agit.

* Per vestitum quoque animi vitia prodi, philosophis iamdudum obseruatum est. In eo itaque vt modestia & grauitas elucescat, operam dare, viri sapientis, multo magis autem episcopi est, ecclesiaeque doctoris. Recte constitutum fuit in concilio *Carthagin.* 4. *can.* 45. *Clericus professionem suam & in habitu, & in incessu probet, & nec vestibus, nec calceamentis decorem quaerat*; decorem, hoc est, elegantiam affectate nimis & delicate excultam. Tanta autem omni tempore quorundam clericorum fuit animi leuitas, per luxum & mollitiem in vestibus se prodens, vt eam per variorum conciliorum canones coërcere necesse fuerit: qua de re legendus, quem saepe citauimus, ZIEGLERVS, de *episcopis, lib.* 4. *cap.* 7. vbi de *episcopi habitu decenti*, agit, *p.* 47. *seqq*

** Quales clericorum vestes, si formam spectes, esse debeant, lege quadam vniuersali determinatum non est, nec determinari commode potest. Vsu tamen fere receptum est, vt vestitus illorum a vestitu reliquorum distinctus sit. Nec id reprehendendum, modo hoc non fiat ex ea ratione, quod sacerdotum veteris testamenti vestitus a reliquorum fuerit discretus, hoc enim nihil ad rem facit, sed quod per peculiare vestitus genus eo adduci debeant, vt, omni leuitate in vestitu euitata, decentem contra grauitatem sectentur. Et hac quidem ratione receptam quilibet merito sequitur consuetudinem. Sed, qui certis vestimentorum generibus nescio quam sanctitatem tribuunt, aut cum pontificiis maxima insuper mysteria in iis quaerunt, vel omnem clericorum ἐξοχὴν in certo vestimentorum genere collocant, nihil aliud agunt, quam vt hypocriticam suam, ineptamque, immo ridiculam superstitionem prodant.

*** Decorum enim vel verum, vel apparens, seu pseudo-decorum est. Illud nititur iudicio hominum sapientum, hoc iudicio hominum stultorum, vana quaeuis consectantium. Ad hocce pseudo-decorum pertinet etiam τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, a quo homines christiani procul sunt remoti, iuxta monitum Pauli, *Rom.* XII, 2. Sapientia autem cum iterum vel diuina, vel humana sit, decorum, quod iudicio hominum diuina sapientia praeditorum nititur, hoc demum illud est, quod christianorum est proprium: de quo & illud Pauli: καθὼς πρέπει ἁγίοις. *Ephes.* V, 3. est intelligendum. conf. & *Phil.* IV, 8. Cuius quidem decori fundamentum ipsae virtutes in animo latentes praebent, quae hac ratione per τὸ πρέπον in verbis, gestibus, vestitu, aliaque ratione vim suam exerunt. Vnde & sequitur, decorum verum non posse esse sine virtutibus: ceteroquin saltem hypocrisis & virtutum quaedam est simulatio: qua de re alibi.

§. XLII.

Quod ad aetatem attinet, ea certis quidem annis circumscribi nequit, * cum quibusdam sapientia veniat ante annos. Timotheum

quoque, etſi iuuenem, epiſcopali praefuiſſe muneri, nouimus. *1 Tim. IV, 12.* Prudentiae interim eſt, non temere iuuenes, & qui per aetatem nondum idonei cenſentur, muneribus ſacris praeficere, niſi plane nobis conſtiterit, virili prorſus robore eos praeditos eſſe: quemadmodum & imprudenter agit, qui ſuae aetatis, ſuarumque virium immemor, ipſe eiusmodi officium affectat.

* In iure quidem canonico, triginta anni praefiguntur, antequam quis epiſcopus fiat, quod tempus & presbytero praefinitur, *can. ſi quis diſt.* 28. idque exemplo Chriſti ſeruatoris, atque Ioannis Baptiſtae, comprobari poſſe autumant. Eandemque legem annariam in Leuitis veteris teſtamenti obſeruatam fuiſſe, nonnulli colligunt ex *Num.* IV, 3. Verum, vti exemplum Chriſti, in hocce quidem capite, pro lege allegari nequit, ita aut ab ipſo, aut ab apoſtolis annorum numerum in illis, qui ad verbi diuini miniſterium eligendi ſunt, determinatum eſſe, non legimus. Res tamen ipſa docet, caute admodum hic agendum, nec eligendos, qui per aetatis rationem, tam graue ſacri muneris onus, ſuſtinere nequeunt. conf. IO. CONR. DANHAVERVS, *theol. conſcient. tom* 1. *part.* 2. *ſect.* 2. *dial.* 3 *p.* 940. *ſeqq.* & IO. BRVNNEMANNVS, in *iure eccleſ. lib.* 1. *cap.* 5. §. 11. & quae B. SAM. STRYKIVS, ad *h. l.* annotauit, *p.* 78.

§. XLIII.

Qui corporis inſigni quodam vitio laborant, recte interdum & ſuis & eccleſiae rebus conſulunt, ſi a ſacro ſe abſtineant munere. Namque & hoc eſt prudentiae, praeſertim, ſi hac ratione ad finem officii conſequendum parum idonei fuerint. Sed non ſemper, nec quodlibet corporis vitium obſtat,* quo minus ſacrum ſuſcipere munus liceat, cum praeſtet miniſtrum carere oculo alterutro, quam eccleſiam idoneo miniſtro.

* Corporis inſigni quodam vitio laborantes non vocandos eſſe ad miniſterium eccleſiaſticum, ſancitum eſt in iure canonico, *c. poenitentes, diſt.* 5. & in *c. vlt. de vnoculo &c.* Suntque, qui legem Iſraëlitis *Leuit.* XXI, 17. datam, huc quoque trahunt. Sed, vt iuris canonici exigua apud nos eſt auctoritas, ita leges quoque particulares Iſraëlitis datas, nos hodie non amplius obligare nouimus. Sunt &, qui, per corporis defectus, *Leuit.* XXI, 17. indicatos animi vitia denotari contendunt. vid. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* Interim, ne temere & ſine neceſſitate ſacro muneri admoueantur, qui vitio inſigni corporis laborant, res ipſa poſtulat, & prudentiae quoque leges exigunt. Facile enim fieri poteſt, vt impedimenta hinc oriantur, quo minus ſingulis officii ſui partibus cum fructu exoptato fungi queant, conf. B. IO. GRHARDVS, *loc. de miniſt. eccleſ.* §. 187. add. BRVNNEMANNVS & STRYKIVS, *l. c. p.* 80.

§. XLIV.

Idoneum itaque ſi quis ſe nouerit, ad doctoris munus in eccleſia obeundum, ſique tum rite vocatus fuerit, * nihil aliud ſupereſt, quam vt de mediis, quibus eccleſiae & auditorum ſuorum aedificatio promoveri poteſt, rite adhibendis, ſit ſollicitus. Media vero haecce cum non alia ſint, quam verbi diuini diligens tractatio, *1 Tim. IV, 13. Actor. XX, 27.* vnde a paſcendo paſtores dicti ſunt, *1 Petr. V, 2. Ioan. XXI, 15. 16.* cum appli-

adplicatione caute & circumſpecte inſtituenda, *1 Tim. V, 20. 2 Tim. II, 15.* vt & ſacramentorum & clauium, ligantis atque ſoluentis, legitima adminiſtratio, *1 Cor. XI, 23. Ioan. XX, 22. 23.* haec ipſa quoque ita adhibenda ſunt, prout prudentiae leges poſtulant, de quibus in ſequentibus ſpeciatim & ex inſtituto dicetur. Nec tamen negligenda eſt ſeria pro eccleſiae conſeruatione & incremento, oratio, cum *Paulus quidem ſerat, Apollo irriget, ſed Deus det incrementum, 1 Cor. III, 6.* add. *Actor. VI, 4. IV, 29. Rom. I, 9. 10. 1 Cor. I, 4. Epheſ. VI, 18.*

* Quo pacto vocatio legitima comparata eſſe debeat, dictum eſt ſupra *part.* 2. *cap.* 3. *ſect.* 8. §. 2. *ſeqq.* Qua ratione autem prudenter vocatio oblata ſit acceptanda, exponetur *cap. ſequenti.*

§. XLV.

Nec deſunt obſtacula, per prudentiam e medio remouenda. Primo namque ſaepius contingit, vt in muneris ſui exercitio impediantur eccleſiae doctores, prohibeanturue aut libere docere euangelium, aut redarguere pertinaciter errantes, aut caſtigare improbos ac refractarios. Quod cum non niſi a magiſtratibus, aut per magiſtratus fieri queat, non tantum precibus, vt Deus corda illorum ad meliora flectat, *1 Tim. II, 1. 2. 3.* & conſtantia, ne minis eorum ſtatim cedamus, ſed prudentia quoque opus eſt, ne intempeſtiuo zelo & rigore illos, qui veritatis dilatationem ſufflaminare poſſunt, irritemus, doctrinae contra ſinceritate pariter ac vitae innocentia eorum nobis conciliemus animos.

§. XLVI.

Deinde, ab aliis quoque, circa quorum emendationem eccleſiae doctores laborant, obſtacula oriuntur. Horum nonnulli cum omne conſilium Dei de ſalute ſua reſpuant, *Luc. VII, 30.* vt nulla amplius ſpes eos lucrandi ſuperſit, obſeruanda eſt regula Chriſti: *ne date rem ſacram canibus, neue margaritas veſtras porcis apponite, Matth. VII, 6.* Ad reliquos vero quod attinet, de quibus ſpes aliqua ſupereſt, obſtacula, quae conuerſionem impediunt, diligenter inueſtiganda, qualia ſunt varia praeiudiciorum genera, itemque vitia quaeuis, praeſertim dominantia, quae aut pro vitiis non habent, aut ea ſe exuere non poſſe putant, itemque, quae quiuis fere hominum ſtatus vitaeque genus quodlibet ſecum vehunt, impedimenta, *Luc. XIV, 18. 19. 20.* Haec tum ſimiliaue obſtacula, poſtquam detecta ſunt, argumentis ſolidis, ex ſcriptura ſacra petitis, indoli & captui cuiusuis accommodatis, ſolerter remouenda ſunt. Id namque prudentiae opus eſt.

CAPVT SECVNDVM

DE

PRVDENTIA ECCLESIASTICA, ET PASTORALI IN SPECIE.

Σύνοψις.

IN munere sacro rite suscipiendo vnusquisque prudenter sese gerere debet, §. I.

Vocatio scilicet ad illud patienter expectanda, §. II.

oblata non temere recusanda, §. III.

caute tamen acceptanda, §. IV.

Sacri muneris administratio officio docendi, & administrandi sacramenta, absoluitur, §. V.

Docendi officium, generatim spectatum, itidem variis constat partibus, §. VI.

speciatim consideratum, tum in concionibus, tum in catechisationibus peragitur: catechisationum necessitas, §. VII.

Prudentiae monita circa catechisationes rite instituendas: tractanda scilicet in illis esse tantum maxime necessaria, §. VIII.

ad indolem & captum discentium cuncta esse accommodanda, §. IX.

non tantum memoriae, sed cumprimis intellectus habendam esse rationem, §. X.

operam dandam, ne quis temere a subeundo examine catechetico deterreatur, §. XI.

cuncta denique ad vitae christianae praxin dirigenda, §. XII.

Concionum sacrarum vtilitas, & necessitas, §. XIII.

Quid generatim de illis iuxta prudentiae leges obseruandum. §. XIV.

Supponitur, oratorem sacrum ipsum orationis suae esse auctorem, §. XV.

Quid speciatim itaque iuxta prudentiae praescriptum obseruandum, circa textus explicandi electionem, §. XVI.

circa dispositionem, §. XVII.

& explicationem, §. XVIII.

item, circa applicationem ad statum auditorum, §. XIX.

& denique circa stylum. §. XX.

circa quem & specialius adhuc quaedam ex prudentiae lege mouentur, §. XXI.

Quaenam circa pronunciationem, & actionem, seu gestus, obseruanda, §. XXII.

Didascalicum officium, speciatim ita dictum, excipit elenchticum, cuius demonstratur necessitas, §. XXIII.

Quo vt prudenter quis fungatur, distinguendum, quinam redarguendi: quid circa haereticos veteres & absentes obseruandum, §. XXIV.

item, circa praesentes, §. XXV.

Distinguendi quoque sunt a seductoribus seducti, §. XXVI.

In quo vera & genuina ratio elenchi consistat? §. XXVII.

Vt prudenter elenchus instituatur, debet dirigi spiritu veritatis, mansuetudinis, zelique diuini, §. XXVIII.

Loci quoque, & temporis, aliarumque circumstantiarum est habenda ratio, §. XXIX.

In publico elencho certi obseruandi gradus, §. XXX.

Interdum etiam adhibendum esse elenchum nominalem, §. XXXI.

non tamen temere, nec sine summa necessitate, §. XXXII.

Quotuplici ratione in officio elenchtico contra prudentiae regulas peccetur, §. XXXIII.

Officium paedeuticum in quo consistat? §. XXXIV.

eius necessitas; item quo animi adfectu, & erga quos administrandum sit, §. XXXV.

ad regenitos scilicet praecipue pertinet, §. XXXVI.

Quaenam circa illud obseruanda prudentiae monita, §. XXXVII.

Quotuplici ratione contra ea peccetur, §. XXXVIII.

Epanor-

§. I.

§. I.

VT quis doctoris pastorisque munere rite in ecclesia fungi queat, necesse est, vt non tantum dotibus necessariis sit instructus, sed vt rite quoque sit vocatus. Hoc vero vt nunc, ceu euictum alibi,* ex *Ierem. XIV, 15. XXIII, 21. XXVII. 15. Ioan. III, 27. Rom. X, 15.* supponimus, ita paucis, quo pacto circa vocationem prudenter quisque se gerere debeat, exponere, huius loci est.

* *part. 2. cap. 3. sect. 8. §. 2. seqq.*

§. II.

Primo itaque vocatio ad doctoris munus patienter est expectanda.* Hoc requirit indoles & natura, immo ipsa vox, *vocationis.* Qui enim sua sponte venit, non vocatur. Idque exemplis etiam virorum diuinorum, quae in scriptura sacra occurrunt, Mosis, prophetarum, & apostolorum comprobari potest. Sed prudentia quoque hoc requirit, quia, qui ita expectat vocationem, inde, si & reliqua conspirent, de voluntate diuina eo certior esse potest, qua in re maximum contra quaeuis aduersa inuenit praesidium.

* Nec obstat locus 1 *Tim.* III, 1. Istud enim desiderium, de quo ibi apostolus loquitur, vti sanctum est & spirituale, ex sincero Numinis amore ortum, & tantum ad eius gloriam amplificandam, aliorumque salutem promouendam, comparatum: ita non potest non coniunctum esse cum humillima subiectione, qua quis diuinae voluntati se submittit, & diuinam patienter expectat vocationem. Quaeri equidem solet, an omnis petitio a vocatione abesse debeat? Suntque, qui existimant, quae legitime quaerenti offeratur, non pro illegitima habendam vocationem. vid. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastoral euangel. lib. 1. cap. 7. §. 1. pag.* 115. Nec abnuo, eiusmodi rerum statum quandoque esse posse, vbi non sit nefas, legitimo modo vocationem petere, si v. g. nemini alias aditus ad munus sacrum concedatur, animusque ab omni prauo adfectu sit immunis. Interim tutius & prudentius agit, qui, quantum fieri potest, ab omni petitione abstinet, cum de vocatione sua, quod diuina & legitima sit, tum eo certior esse queat.

§. III.

Nec tamen temere vocatio oblata recusanda. Quod de illis praecipue intelligendum, qui nondum in officio publico sunt constituti. Qui enim ab vno officio ad aliud vocantur, nisi grauissimae rationes mutationem suadeant, vocationem recte repudiant.* Sed illi quoque, qui in officio publico non sunt constituti, recte prudenterque vocationem recusant, cum muneri, quod illis offertur, sustinendo, vires illorum non sufficiunt, aut vocationi vitium adhaeret, vt non tam diuina, sed ex humano consilio profecta, censeatur. Haec autem omnia si rite se habeant, nullaque adsit praegnans ratio vocationem recusandi, eam acceptare & officii est, & prudentiae. Officii quidem, quia Deo vocanti est obediendum. conf. *Exod. IV, 10. 11. Ionae I, 2. 3. Es. VI, 8.* Prudentiae, quia

quia nulla occasio, quae Deus in nos contulit dona, in aliorum iterum vsus dispensandi, est praetermittenda. Qui vero ob causas in se pravas ** vocationem recusant, ne digni quidem sunt, qui hic in censum veniant.

* Non plane nefas esse, vt ab vno officio ad aliud quis transeat, constat. Interdum namque ecclesiae hoc requirit salus: nec praetermittenda occasio, plures ad salutem aeternam perducendi. Si ergo vberior campus, in alia ecclesia regnum Christi amplificandi, verbi diuini ministro aperiatur, quam in ea, cui hactenus praefuit, perperam ageret, si Deo aliorsum vocanti obedire nollet. Quo ipso tamen illis, qui commodorum huius vitae intuitu, ab vna ecclesia temere ad aliam transuolant, neutiquam patrocinamur. Certum namque, hoc non recte, nec prudenter fieri, si gloriae diuini Numinis amplificatio, & regni Christi dilatatio hoc non aperte suadeat. Sequitur inde, nec ad incommoda quaedam subterfugienda, nec ad collegae, moribus parum compositis praediti, praesentiam declinandam, aut ob ingratos ac immorigeros auditores, mutationem temere suscipiendam. Aliter tamen sentiendum, si omni prorsus fructu careat labor, rite & diligenter in ecclesia quadam susceptus.

** e. g. ob minus pingue salarium, ob laborum difficultatem, ob periculorum magnitudinem, &c. Quod si quaeras, an inuitis & reluctantibus, ex quacunque demum hoc fiat caussa, sacrum munus imponendum sit? id minime consultum existimauerim. Spontaneam enim sequelam a nobis exigit seruator, *Matth.* x, 37. 38. seruitiaque coacta Deo non placent, *Psalm.* CX, 3. 1 *Petr.* v, 2. Ad exempla eorum, quos Deus & ecclesia renitentes etiam ad officia sacra adhibuisse videntur, vt Mosis *Exod.* IV, 1. II. Ieremiae *cap.* I, 6. 7. Ionae III, 1. facile responderi potest. Agit hac de re ex instituto CASP. ZIEGLERVS, in commentatione supra iam laudata, de *clerico renitente*.

§. IV.

Interim caute tamen vocatio acceptanda. Considerandus scilicet scopus & consilium vocantium cum ipsa vocatione, ne quid vitii subsit, speciatim, num absolute, an sub conditione offeratur, & cuiusmodi ea sit conditio? * Vires quoque suas, qui vocatur, exploret, non tantum generatim, an ad officium aliquod ecclesiasticum idoneus sit, sed an speciatim ad illud, quod offertur, rite obeundum vires suppetant? Eum in finem statum ecclesiae, cui praeficiendus est, conditionemque auditorum cognitam vtcunque & perspectam habeat, necesse est. Tum vero ardentissimis precibus Numen supremum inuocet, vt animum ad ea flectat, quae quam maxime e re ecclesiae fuerint.

* Huc celebris pertinet quaestio, an vocatio, sub conditione, de ducenda vel vidua, vel filia defuncti pastoris, oblata, sit acceptanda? Non vero acceptandam, res ipsa docet. Legitimus enim finis, tum ex parte offerentis, tum ex parte acceptantis, eiusmodi vocationem, locum habere nequit. Ne quid de scandalo dicam, quod praebetur; itemque, quod hac ratione illi, qui magis idonei sunt, saepius postponantur.

§. V.

Iam, si rite muneri sacro admotus fuerit ecclesiae doctor, praecipua eius cura merito est, vt eodem rite atque prudenter fungatur. Cumque duabus praecipue partibus officium eius absoluatur, vt eos,

qui fidei ſuae concrediti ſunt, doceat, & in iis, quae creditu & factu neceſſaria ſunt, inſtruat, tum vt ſacramenta legitime adminiſtret, vt vtrobique ſuo ſatisfaciat muneri, prudentiae in his omnibus monita non negliget.

§. VI.

Docendi officium aut generatim conſiderari poteſt, aut ſpeciatim, quoad adplicationem ad ſingulos. Priori modo ſpectatum, complectitur iterum iuxta praeſcriptum Pauli, *2 Tim. III, 16.* & *Rom. XV, 4.* *διδασκαλίαν*, ſpecialiori ratione ita dictam, *ἔλεγχον*, *παιδείαν*, *ἐπανόρθωσιν* & *παράκλησιν*. Quae omnia ordine nobis conſideranda erunt.

§. VII.

Docendi officium, ſeu *διδασκαλία* hoc modo ſpectata, tum in *concionibus*, tum in *catechiſationibus*, quae rudiorum praecipue informationi inſeruiunt, peragitur. Catechiſationum namque nonminor neceſſitas eſt, quam concionum, ob ſummam plerorumque hominum ignorantiam; cui non aliter, quam hac ratione, medela adferri poteſt. Per interrogationes enim cum & profectus & defectus, ingeniique vires intelligantur, rectius ſane, ſermone ad cuiusuis captum adcommodato, de ſingulis, quae ſcitu neceſſaria ſunt, informari poſſunt. Suffragatur praxis apoſtolorum, rudiorum, ſeu qui adhuc infantes in Chriſto erant, vel maxime rationem habentium, *1 Cor. III, 1. 2. Ebr. V, 12. 13. 14. VI, 1.* quorum deinceps exemplum diligenter imitati ſunt, veteris eccleſiae doctores reliqui. *

* conf. BALTHASAR BEBELIVS, in *antiquitat. eccleſiae euangelicis ſec. 2. p. 200.* & *ſec. 3. p. 520.* add MICHAELIS WALTHERI *diſſertatio de catechiſatione veterum, maxime ex antiquitate eccleſiaſtica*, & IO. BENEDICTI CARPZOVII *diſſertat. ad Auguſtini librum de catechiſandis rudibus*; VALENTINI ALBERTI *diſſertatio theologico-practica de catecheſi*, IO. ANDR. SCHMIDII *diſſertat. de catechiſatione*, aliique. Sed agitur quoque hac de re a nobis alibi.

§. VIII.

Sed, vt cuncta rite in catechiſationibus procedant, ſequentia obſeruanda prudentiae monita: primo, in catechiſationibus neceſſaria tantum, & maxime vtilia tractanda ſunt. Cum rudioribus enim ibi praecipue nobis res eſt, quorum intellectus & memoria cum neceſſariis capiendis & retinendis vix ſufficiat, a ſcopo magnopere aberraret, qui non neceſſariis aut ſuperfluis eos diſtinere vellet. * Ea autem maxime neceſſaria, quae ad fundamentum fidei directe aut indirecte pertinent, quae ita inſtillanda eorum, quos erudimus, mentibus ſunt, vt non tantum doctrinam coeleſtem recte capiant, sed eandem ſcripturae quoque teſtimoniis adſtruere condiſcant.

* Maxime

* Maxime neceſſaria doctrinae capita neruoſe, eleganter, & perſpicue in *catechiſmo minori* complexus eſt B. MARTINVS LVTHERVS, cui merito ita inhaerendum, vt ab eo nunquam diſcedatur, ſed, quae aut breuiter aut obſcure dicta ſunt, explicentur, illuſtrentur, ſcripturae dictis confirmentur, & ad vitae fideique vſum, adplicatione rite inſtituta, deducantur.

§. IX.

Deinde, ad indolem & captum diſcentium cuncta ſunt accommodanda. Praecipua haec in omni prudentia didactica regula eſt. Quaeſtiones igitur ea, qua poteſt fieri, facilitate formandae atque proponendae ſunt. Iuuabit etiam eas ita formare, ne fuſiori ſermone, ad eas reſpondendum ſit, ſed vt affirmatione vel negatione, vel ſaltem paucis verbis ſenſus ab interrogato expediri queat. Iuuabit pluries rem eandem diuerſis quaeſtionibus, & verbis variatis proponere, vt ita conſulatur hebetioribus. Iuuabit, non ſemel, ſed ſaepius eandem rem repetere, vt conſulatur illis, qui equidem celeriter propoſita capiunt, ſed difficulter retinent. Iuuabit denique, datam reſponſionem clare repetere, vt tota concio inde vtilitatem quandam capiat.

§. X.

Praeterea non tantum memoriae, ſed praecipue intellectus in catechiſationibus habenda eſt ratio. Memoria tenere, quae non intelligimus, parum prodeſt. Ita enim homines a pſittacis non differunt. Facilius quoque retinentur, quae intelligimus, cum verba contra non intellecta cito memoria effluant. Non temere ergo certis verbis & formulis adſtringendi ſunt diſcentes, ſed adſuefaciendi ſunt, vt quisque ſuis verbis mentem ſenſumque ſuum exprimat, vt intelligatur, num recte tradita perceperint. Qua in re exemplum illis praeire debet, qui eos inſtituit. Si quae autem memoriae mandanda ſunt, eligantur praecepta maxime neceſſaria, & ſcripturae dicta, quibus praecipua coeleſtis doctrinae capita confirmari ſolent. Sed ea tamen hoc fieri conditione debet, vt recte prius intelligantur, quam tradantur memoriae.

§. XI.

Opera quoque danda, ne quis temere a ſubeundo examine catechetico deterreatur. Tractandi ergo qui examinantur, quam humaniſſime, nec ob ignorantiam acriori ſtatim cenſura notandi. Quare & reſponſa minus congrua vtcunque excuſanda, &, ſi fieri poteſt, verba ad ſaniorem aliquem ſenſum reducenda, ſimulque vera & adcurata reſponſio ſubminiſtranda. Cumque adultiores interdum vix adduci queant, ut ad eiusmodi examina ſe ſiſtant, opera nauanda, vt alliciantur, & ſaltem ceu auditores eisdem interſint. Quod fieri poterit, ſi

cuncta ita tractentur, vt, qui interſunt, ſtatim intelligant, quantum ex iis proficere queant. Vnde deinceps, ſalutis ſuae promouendae ſtudio, ſua ſponte accedent.

§. XII.

Cuncta denique * ad vitae chriſtianae praxin dirigenda. Huc enim omnis doctrina chriſtiana tendere debet. Eiusmodi ergo formandae & proponendae quaeſtiones, ex quibus dogmatum fidei vtilitas in vita chriſtiana pateſcat, nec intermittenda adplicatio ad ſtatum illorum, qui hac ratione inſtituuntur, aut in quorum gratiam eiusmodi labor ſuſcipitur, ſubiuncta paraeneſi, & precibus ad rem ipſam accommodatis.

* De iis, quae hactenus de ratione catechiſandi diximus, vt & de reliquis, quae adhuc addi poſſent, vid. SPENERVS, in *praefatione*, quam *tabulis* ſuis *catecheticis* praemiſit: item in *reſponſis theolog. german. part. 1. p. 686. ſeqq.* & alibi paſſim.

§. XIII.

Alter docendi modus, quo in erudiendo grege ſibi commiſſo verbi diuini miniſtri vtuntur, in *concionibus*, ſeu *ſermonibus*, quos ad populum habent, conſpicitur. Quae quidem docendi populumque erudiendi ratio, vt antiquiſſima, * ita ſimul vtilisſima eſt, & ad eccleſiae aedificationem prorſus neceſſaria. Prudentia tamen & hic eo magis opus eſt, quo grauiores abuſus pasſim in hodiernis concionibus notari ſolent.

* De origine concionum, ſpeciatim textualium, quae hodie in vſu ſunt, vid. FRANCISCVS BERNHARDINVS FERRARIVS, de *ritu ſacrarum concionum*, IOACHIMVS HILDEBRANDVS, in *diſſertat. de veterum concionibus*; item in *ſacris publicis veteris eccleſiae*, *p. 95. ſeqq.*

§. XIV.

Caput cauſſae, & ſumma rei in eo conſiſtit: in concionibus, ſiue ſermonibus ſacris, non adplauſum hominum ſectandum, aut ad vanam gloriam, * ſed vnice ad auditorum aedificationem reſpiciendum. In eo quidem & officiorum circa ſermones habendos ſumma conſiſtit, ſed non minus id eſt prudentiae. Apud paucisſimos finem, ad quem eiusmodi ſermones comparati eſſe debent, obtinebit orator ſacer, ſi auditores animaduertant, aut in eam inducantur opinionem, nihil aliud, quam eruditionis aut eloquentiae laudem, eum quaerere. Omnis itaque eruditionis, artis, ingenii, eloquentiae, oſtentatio procul in ſacris ſermonibus abeſſe debet, *1 Cor. II, 1. 2.* ** Cumque in re tanti momenti nihil ſibi ſuisque viribus iure orator tribuat, *1 Cor. III, 7.* hoc ſibi praeci-

praecipue datum recte credit, ut diuini spiritus auxilium precibus ardentissimis a Deo impetret, *Iac. I, 17.*

* Vnde non male iudicarunt, qui statuerunt, oratoris sacri praecipuam virtutem esse abnegationem sui. Per eam enim gloriae quoque omnis ac vanitatis studio nuntium mittere debent, qui in numerum discipulorum Christi referri, & exempla apostolorum imitari cupiunt. Lectu digna sunt, quae hac de re adfert RENATVS RAPINVS, *dans ses reflexions sur l' eloquence de la chaire*, §. 23. p. 88. *seqq.*

** Quaesitum fuit, quid de concionibus, quas vocant, artificiosis sentiendum? Sed dubium nullum subesse potest, si modo explicetur, quid per conciones artificiosas intelligatur. Quod si enim hoc nomine veniant, in quibus orator operam nauat, vt secundum regulas artis hermeneuticae textum recte explicet, tum vt distincte, perspicue, ordinate, cuncta proponat, porro, vt, quae probanda sunt, argumentis solidis auditorumque animos convincere & commouere aptis demonstret, denique, vt sermonis genere decenti, & instituto suo accommodato, vtatur, eas nemo sapiens vituperauerit. Eum enim in finem dona diuina quaeuis, & litterarum quoque studia comparata sunt, vt aliorum aedificationi inseruiant. At, si per artificiosas conciones eas intelligas, in quibus per ingenii, eloquentiae turgidae, profanaeque eruditionis, ostentationem, vana & inanis gloria quaeritur, eas quidem frustra in se defendendas aliquis susceperit. Pluribus hoc demonstrauit IOACHIMVS LANGIVS, theologus Hallensis celeberrimus, in *oratoria sacra ab artis homileticae vanitate repurgata.*

§. XV.

Ad specialia priusquam descendamus, supponimus merito, oratorem sacrum sui sermonis auctorem esse. Qui enim ex aliorum commentationibus sua saltem surripiunt, nec suopte Marte aliquid componere didicerunt, vt miserrimi sunt mortalium, ita hisce prudentiae monitis locum vix relinquent, cum in eorum hoc positum non sit potestate. Non enim, quae volunt, & debent, sed quae possunt, quorumve ex aliorum lucubrationibus copia suppetit, proponunt. *

* Videtur quidem AVGVSTINVS, *lib. 4. de doctrina Christiana, cap. 29.* illorum haud improbare institutum, qui, cum ipsimet nihil excogitare queant, aliorum sermones memoriae mandant, & ad populum proferunt. Verum, si per naturalem ingenii defectum nihil excogitare possunt, aliud debebant eligere vitae genus. Sin per ignauiam ingenii vires intendere nolunt, maximopere hoc nomine sunt culpandi. Ideoque grauiter merito ab aliis reprehenduntur, qui eiusmodi quid faciunt, & ex postillis quas vocant, depromunt, quae pro suis venditant, & saepius a statu & captu auditorum sunt alienissima. conf. AEGIDIVS HVNNIVS, in *methodo concion.* statim ab initio IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *ethica pastorali, mon. 13. p. 90. seqq.* IO. CONRADVS DVRRIVS, *theol mor. part. spec. cap. 3. p. 275. seqq.*

§. XVI.

Cum sermonem sacrum ad populum facturus, primo de eo sollicitus esse debeat, vt textum, quem explicaturus est, eligat, modo hoc in eius positum sit potestate, nec per consuetudinem, aut magistratus constitutionem, aut alias caussas, certa scripturae loca explicare teneatur, prudentiae leges requirunt, vt eiusmodi textum eligat, qui argumentum arduum, idque pleno, quantum fieri potest, sensu, * contineat, quodue tempori & loco, & statui auditorum sit conueniens.

Praeſtat quoque textum eligere ex libris ſcripturae ſacrae canonicis, quam apocryphis. **

* Perperam igitur agunt, qui pauca verba textus loco eligunt, idque ſaepius eum ſaltem in finem, vt ingenium oſtentent, quod ex paucis, aut vnico interdum verbo, integram formare concionem queant.

** Ex libris apocryphis, aut ſcriptore quodam eccleſiaſtico, vel hymno quodam eccleſiaſtico, textum deſumere, fas eſſe negat IO HENRICVS HEIDEGGERVS, in *enchirid bibl. lib.* 2. *cap.* 1. affirmat B. GEORGIVS GOEZIVS noſter, ſed ea lege, vt analogia cum libris canonicis iugiter oſtendatur, in *rhetor. eccleſ. part.* 1. *p.* 1. Prudentia poſtulat, ne id fiat temere, cum libri canonici textus, qui explicari queant, abunde ſuppeditent, conf. & IO. HOORNBECKIVS, de *ratione concionandi*, *p.* 7. qui & *p.* 8. erudite diſquirit, quid de pericopis illis dominicalibus & feſtiualibus, euangelicis & epiſtolicis, ſit ſentiendum.

§. XVII.

Ex textu vt argumentum, quod quisque pertractandum ſibi ſumit, rite proponatur, *diſpoſitione* opus eſt. Haec vero cum partim analytica, partim ſynthetica methodo inſtitui queat, circa vtramque, ſequentia prudentiae obſeruare monita iuuat: analytica methodus, vt ſimplicior, praeferenda quidem in ſe eſt methodo ſyntheticae, at, ſi ſynthetica forte magis ad aedificationem faciat, haec illi eſt praeferenda; * in analytica methodo opera danda, ne a ſcopo principali & primario textus aberremus; ** in ſynthetica itidem ſedulo diſpiciendum, ne thema a ſcopo principali textus nimis ſit remotum, & vt argumenta ſolida, & ſufficientia ex textu erui queant, quibus demonſtretur; in partitione id curandum maxime, vt totum textum, praeſertim in methodo analytica, ſaltem thema, quod tractandum nobis ſumpſimus, habita textus ratione, exhauriat; tota denique diſpoſitio eo tendat, vt ſummam dicendorum plane, perſpicue, ſimpliciter exhibeat. Omnis itaque ſubtilitatis artisque oſtentatio procul hinc ſit remota. ***

* Praeſertim, ſi iuxta methodum analyticam notiſſimae hiſtoriae tantum ſint repetendae, aut in variis circumſtantiis hiſtoricis enarrandis tempus inutiliter ſit perdendum, cum contra ſynthetica methodus vberiorem campum, dogmata ſalutaria & captui auditorum accommodata, proponendi, ſuppeditet.

** Pertinet huc, quod nonnulli monent, diſpiciendum eſſe, ad quodnam cauſſarum genus, didaſcalicum, an elenchticum, &c. textus biblicus referendus ſit? Sed recte alii monent, ſuperflua eſſe, quae vulgo de diſtinctis cauſſarum generibus dicuntur, cum raro textus occurrat, qui vnius ſaltem ſit generis. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtorali euangelico*, *lib.* 3. *cap.* 7. *p.* 366. *ſeqq.*

*** Patet hinc, allegoricas diſpoſitiones non temere adhibendas, niſi forte ſcriptura ſacra ſub tali ſchemate dogmata iſta proponere ſoleat, aut textus ſua ſponte eo nos manuducat.

§. XVIII.

Textus ipſius explicatio etſi pro diuerſitate methodi analyticae aut ſyntheticae diuerſimode inſtituenda ſit, * generatim tamen ſequentia obſeruanda ſunt prudentiae monita: vt ſenſus genuinus eruatur, fontium, hoc eſt, linguae Ebraeae in veteri, & Graecae in nouo teſtamento,

mento, vt & regularum hermeneuticarum, vt par eſt, habeatur ratio, ſed ita, vt veritas hoc modo eruta nude & ſimpliciter proponatur, procul faceſſere iuſſis omnibus iis, quae ad vanam & ineptam ſaltem eruditionis oſtentationem faciunt; vocum, quae in textu originali occurrunt, emphaſes quaerendae, ſed ſobrie & caute hac in re verſandum; *** verſio recepta non temere corrigenda, idque ad euitandam omnem oſtentationis ſuſpicionem, nec tamen illi ita inhaerendum, vt non, vbi res poſtulet, paucis indicetur, quo pacto textus originalis adcuratius exprimi queat; ad ſtatum, indolem, adfectum perſonarum, qui loquuntur, aut de quibus ſcriptura loquitur, ſedulo eſt reſpiciendum; in ipſis vero dogmatibus proponendis diſpiciendum, vt vtilia ſaltem & neceſſaria conſectemur, eorum vbique habentes rationem, quae ad aedificationem faciunt; argumenta denique, quibus dogma aliquod probatur, adhibeantur ſolida, ſelecta, efficacia, captui auditorum accommodata; dubiaque ſimul, quae ſuboriri poterant, adcurata & ſolida reſponſione remoueantur.

* Hoc pluribus explicant, qui praecepta hermeneutica aut homiletica ex inſtituto tradunt.

** Controuerſiae itaque & ſubtilitates criticae, philologicae, variarumque ſententiarum, ad oſtentationem comparatae allegationes, procul hinc faceſſant. Haec enim ad aedificationem non faciunt.

*** Saepius enim contingit, vt homines artis criticae ignari in vocibus quibusdam emphaſin quaerant, vbi tamen nulla eſt emphaſis. Legi merentur, quae hac de re diſſerit IO. CLERICVS, *art. crit. part. 2. ſect. 1. cap. 4. p. 233. ſeqq.*

§. XIX.

In adplicatione ad ſtatum auditorum ſequentia obſeruare, prudentia iubet; vt in qualibet concione vſus, quos vocant, quoad omnia cauſſarum genera tractentur, neceſſe non eſt, ſed conſultius interdum eſt, vni themati ita inhaerere, vt auditores pleniſſime conuincantur; argumenta tum itidem adhibenda ſolida, ſelecta, conuincentia, captui auditorum adcommodata; defectus auditorum indicentur cordate, cauſſae tamen ſimul inueſtigentur ſolerter, & remedia ingenue ſubiungantur; remoueantur praeiudicia, obiectionesque & argumenta, quibus aut errores aut vitia defendere ſolent, diligenter refellantur; * diſcrimen inter regenitos & irregenitos vbique adcurate obſeruetur, atque oſtendatur, quaenam ad hos, quaenam ad illos pertineant, cum ὀρθοτομία verbi diuini hoc vel maxime requirat; denique, cum hic adfectus auditorum praecipue commouendi ſint, omnis & affectatio & ſimulatio procul abſit, idque eo magis, quod is demum adfectus movere queat, qui ex adfectu loquitur, ** qualis autem in ſacro oratore adfectus eſſe debeat, res ipſa docet.

*Huc

* Huc varia quoque hominum plebeiorum praeiudicia admodum communia, de impoſſibilitate vitae chriſtianae, de neceſſaria & ineuitabili quorundam vitiorum cum certis vitae generibus connexione, & reliqua eiusdem commatis ſpectant, quae diligenter refellenda, & illis eximenda ſunt.

** Rhetorum itaque praecepta in commouendis adfectibus parum proderunt, niſi zelo diuino atque amore ſincero accenſus ſit, qui verba facit. Sed qui ita comparatus eſt, adfectus auditorum concitabit, etſi de regulis, quae praeſcribi ſolent, nunquam cogitauerit.

§. XX.

Miſſis, quae circa introitum & exordium * moneri poterant, de ſtilo ſaltem obſeruamus, quod ſemper meminiſſe orator ſacer debeat, ſe homines informare ad ſalutem, non verba facere ad oſtentationem, aut ingenii vel eloquentiae laudem captandam; conſtareque verbo diuino ſuam vim, ſuamque dignitatem, etiamſi abſint *λόγοι ἀνθρωπίνης σοφίας 1 Cor. II, 4.* Sit itaque ſtilus ſimplex, grauis, clarus, perſpicuus, dignusque diuino iſto, quod in ſacris ſermonibus tractatur, argumento.

* Si rectae rationis ductum ſequi vellemus, vnius concionis vnicum debebat eſſe exordium. Videnturque conciones, introitu & exordio conſtantes, ſimiles monſtro bicipiti. Sed dandum hic aliquid eſt conſuetudini ſemel receptae. Quod autem exordium non debeat eſſe longius petitum, aut anxie quaeſitum, ſed potius ſimplex, congruum, appoſitum, ἐνεργητικὸν, res ipſa docet, & prudentia ſuadet.

§. XXI.

Eumque in finem conueniens fuerit, ſtilo, quantum fieri poteſt, vti biblico, eosque imitari ſcriptores, quorum probata eſt in hoc genere auctoritas; verborum ſequendus eſt delectus, ſed ut profanus abſit ornatus; * verba formulaeque loquendi nimis quotidianae, vulgares, adagiales, multo magis ludicrae & obſcoenae, quouis modo fugiendae, quippe quae cum dignitate & grauitate argumenti, quod tractatur, e diametro pugnant; id quod etiam de vocibus peregrinis & exoticis cenſendum; abſint quoque argutiae & acuminum conſectationes, ad ingenii ſaltem oſtentationem comparatae; itemque termini technici, vocesque Ebraeae, Graecae, Latinae; allegationes auctorum, hiſtoriae, emblemata, ſimiliaque, eo vnice comparata, vt eruditionis laudem orator conſequatur, quamuis apud prudentiores nihil aliud obtineat, quam vt inſigni eum iudicii defectu laborare credant.

* *Cogitet euangelicus doctor*, inquit, IO. ANDR. QVENSTEDIVS, *ſe miniſtrum & legatum Chriſti eſſe, non hiſtrionem, non comoedum, non oratorem gentilem, laudem eloquentiae & plauſum popularem captantem. Cogitet, ſe in eccleſia, non in foro, verba facere, ac proinde orationem ſuam non modo ad ſapientum iudicia accommodet, ſed multo magis ad popularem captum atque intelligentiam attemperet, &c.* in *ethic. paſtorali monit.* 107. p. 635. qui & in praecedentibus *monit.* 99. *ſeqq.* multa ſubinde tradit, quae noſtris monitis lucem adferre

adferre poſſunt. Lectu quoque digna ſunt, quae hic praecipit RENATVS RAPINVS, *dans les reflexions ſur l' eloquence de la chaire*, §. 32. p 98.

§. XXII.

Supereſt, vt de externis, ſeu actione, vt vocant, aliquid dicamus, quorſum *pronunciatio* atque *geſtus* pertinent. De hiſce multa quidem rhetores praecipiunt; ſed prudentiae tamen eſt, ea diligenter euitare, quae finem, propter quem ſermones ſacri habentur, impedire poſſunt; itemque, quae animi quandam leuitatem aut aliud aliquod vitium arguunt. Ceteroquin naturae impetus, qui in hiſce vtramque fere paginam facit, ita dirigendus, ne quid contra eum temere agamus. * Inde enim contingit, vt nonnulli in turpem & ridiculam *affectationem* incidant, quae plerumque ex inepta aliorum oritur imitatione, aut cum ea coniuncta eſt, cum, quae in aliis probari aut laudari vident, ſtatim inuita natura imitari geſtiunt. ** Temporis denique etiam habenda eſt ratio, ne breuitati nimis ſtudentes, argumentum non exhauriamus, aut nimia prolixitate taedium creemus auditoribus.

* Recte & ſapienter hac de re pronunciat DESIDERIVS ERASMVS Roterodamenſis: *eſt ſecundum naturam aliqua vocis mutatio non indecora grauibus viris: qua quidem iure naturam ſequi optimum eſt, modo, quod naturae deeſt, aut ſupereſt, aut vitiatum eſt, cura corrigatur. Quidquid autem notabiliter a natura recedit, vtut delectet, tamen fide caret*: in *eccleſiaſte p.* 541.

** Obſeruauit id iam QVINTILIANVS, dum *error*, inquit, *eſt, ſeſe totum in alios transferre, ipſeque populus, haec facile intelligens, quae in auctore probat, ridet contemnitque in hiſtrione*; *inſtit. orator. lib.* 10. *cap.* 1. Ceterum de ratione rite formandi habendique conciones, de qua hactenus diximus, plura dabunt, qui ex inſtituto praecepta homilerica conſeripſerunt, vt IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, in *hodegetico*, cuius explicationem dedit IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS iunior, addita in eiusdem *theologiae exegeticae*; IO. HVLSEMANNVS & CHRISTIANVS CHEMNITIVS, in *methodo concionandi*, GEORGIVS GOEZIVS, in *rhetorica eccleſiaſtica*; quibus ex reformatae eccleſiae doctoribus IO. HOORNBECKIVS, LVDOV. WOLZOGIVS, DAVID KNIBBES, SALOMO VAN TIL, aliique, iungendi. Sed hi omnes ita legendi, vt cuncta ad prudentiae regulas exigantur. Scopulos in hocce mari occurrentes euitare docet IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata*.

§. XXIII.

Didaſcalicum officium excipit *elenchticum*, cuius neceſſitas ex ipſa indole officii paſtoralis fluit. Paſtoris enim eſt, non tantum paſcere gregem, ſed & contra lupos defendere, & oues aberrantes quaerere, ac in viam reducere; conf. *Ioan. X, 12. 13. Actor. XX, 28. 29. 2 Tim. II, 25. Tit. I, 9. 10.* Sed, vt & hic cuncta rite peragantur, prudentia opus eſt, nec eius ſpernenda ſunt monita.

§. XXIV.

Diſpiciendum ſcilicet, primo, quinam redarguendi, probeque obſeruandum diſcrimen inter haereticos *veteres* & *recentiores*, *prae-*

ſentes & *abſentes*, *ſeductores* & *ſeductos*. In veteribus haereticis, quorum hodie nemo errores adprobat, refutandis, tempus conſumere velle, cum ſermonem ad populum facimus, ſumma eſt imprudentia. Ecquid enim iuuat, refutare errores, qui auditoribus plane ſunt ignoti? * Ad recentiores quod attinet, ſeu eos, quorum erroribus hodie adhuc turbatur eccleſia, ſi abſentes fuerint, diſpiciendum iterum, num ab illis gregi noſtro periculum immineat, an non? Si non immineat, & haereticorum iſtorum dogmata noſtris auditoribus non ſint nota, multo minus metuendum ſit, quod ea ſint adprobaturi, conſultius eſt, tempus rectius collocare, quam iſtorum errores refellere.**

* Nec aliud fere quid ſpectant, qui pro concionibus cum Marcionitis, Cerdonianis, Valentinianis, Pſychopannychitis, nunquam non congrediuntur, quam vt eruditionis opinionem apud plebeculam rudem captent. Hunc ergo morem iam & alii atro notarunt lapillo. conf. VIL. ZEPPERVS, in *polit. eccleſiaſt. lib. 2. cap. 7.*

** Parum itaque prudenter agunt, qui in Germania, in erroribus Muhammedanorum refutandis, aut controuerſiis Ianſeniſticis, vel aliis, quae aut in Belgio, aut Anglia ventilantur, enarrandis prolixi ſunt, cum ad homines plebeios, quorum ſcire talia non refert, nulla inde redundet vtilitas. Ad cathedram Academicam illa referenda ſunt: in eccleſiaſtica alia, & magis neceſſaria, quae agamus, praeſto ſunt.

§. XXV.

Quod ſi praeſentes, hoc eſt, in ipſa eccleſia, cui quis praeeſt, ſunt, contra quos elenchus ſit vſurpandus, diſpiciendum rurſus, ne temere alicui erroris & haereſeos nota inuratur. Hoc enim ſi ex praecipitantia quadam fiat, leuis & inconſiderati animi eſt indicium, ſin omnino ex malitia & per calumniam, grauiſſimum cenſeri debet peccatum. Primo itaque adcurate in ſententiam, quae ceu erronea defertur, inquirendum, auctor eius ipſe audiendus, rationes eius ponderandae, priuatim ipſe admonendus, & argumentis ſolidis conuincendus, & ſi hiſce omnibus nihil proficiatur, ſitque error capitalis, tum demum publice elenchus adhibendus.

§. XXVI.

Sed diſtinguendi quoque a ſeductoribus ſunt ſeducti. Hi, cum ex imbecillitate errent, * mitiorem cenſuram promerentur, quam illi, qui plerumque ex malitia veritatem corrumpunt; conf. *2 Theſſal. III, 15.* Cumque ab illis etiam eccleſiae maius periculum immineat, eo citius elencho publico redarguendi, tandemque prorſus, ſi reſipiſcere nolint, reprobandi & reiiciendi ſunt. Per ſeductores autem non tantum publicos eccleſiae doctores, ſed priuatae etiam ſortis homines intelligo, qui veritatem coeleſtem pertinaciter impugnant.

* Id iam

* Id iam pridem praeeunte AVGVSTINO *epist.* 162 nostrates monuerunt theologi, qui & hoc addunt, refutationem haeresium ita instituendam, ne integrae temere damnentur ecclesiae: quorsum & protestatio maiorum nostrorum pertinet, in *praefat. form. concord.* §. *ad condemnationes &c.* add. FRID. BALDVINVS, *dissert. de anathematismis*; IO. GERHARDVS, de *minist. eccles.* §. 263.

§. XXVII.

Vt intelligamus, quomodo haeretici & a recta via aberrantes redarguendi sint, attendendum saltem ad vocem *ἔλεγχος*, qua apostolus vtitur, *Tit. I, 9.* Elenchus autem significat demonstrationem & conuictionem per rationes solidas. Vnde elenchticum officium in eo consistit, vt erroris conuincantur reluctantes, & veritas ita in aprico ponatur, vt ab omnibus agnoscatur. Atque hoc est *ἐπιστομίζειν Tit. I, 11.* vti Christus *ἐφίμωσε* Sadducaeos, *Matth. XXII, 34.*

§. XXVIII.

Hoc autem vt prudenter & legitime fiat, debet elenchus dirigi spiritu *veritatis*, *mansuetudinis*, *zelique diuini.* Veritatis, ne aduersariis error tribuatur, qui illis in mentem non venit, neue verbis illorum alienis affingatur sensus, nec dicta illorum mutilentur, aut depraventur. Nec rationes illorum dissimulandae, sed ingenue proponendae, simul tamen solide refutandae sunt. Sed spiritus quoque mansuetudinis adesse debet, vt omnes intelligant, non prauo impulsos adfectu, sed amore sincero & studio veritatis inductos, non redarguere dissentientes. Immoderatus adfectus, qui non nisi tonitrua & spicula linguae in aduersarios iaculatur, ad iram concitat homines, non conuincit. Simul tamen zelus diuinus adesse debet, qui cum mansuetudine bene consistere potest, * vt omnes intelligant, serio rem nos agere, nec pati vlla ratione velle, vt doctrinae puritati labes vlla adspergatur conf. *Matth. XXIII, 13. seqq. 1 Cor. XV*, per integr. *2 Tim. II, 16. 17. 2 Petr. II, 10. seqq.*

* Zelum iustum commendat Paulus, dum peruersa docentes dogmata ita vult reprehendi, vt *os illis obturetur, Tit.* I, 11. Immo vt *ἀποτόμως* redarguantur, *ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως*, *rigide, seuere*, vt omnis elabendi via praecidatur, omnisque neruus obiectionum incidatur; *ib.* 13. Sed alibi tamen idem apostolus, *seruum Dei*, inquit, *non oportet pugnare, sed mansuetum esse erga omnes, &c. cum lenitate corripientem eos, qui resistunt*, 2 *Tim.* II, 24. 25. Quae apostoli verba de haereticis quoque eorumque doctoribus intelligenda esse, iam supra *cap.* 2. *ad* §. 38. obseruauimus, add. IO. HVLSEMANNVS, de *iure & moderat. corrept. fraternae*, §. 10. *n.* 152. *p.* 73. Rem omnem paucis complectitur GREGORIVS NAZIANZENVS, dum *aeque*, inquit, *inutiles sunt, iners & supina segnities & imperitus feruor: orat.* 26.

§. XXIX.

Ad modum etiam pertinet, vt loci & temporis, * omniumque circumstantiarum, ratio habeatur. Hinc, si praesentes sint, qui redargui debent, (contra absentes enim scriptis, si res postulet, agendum)

diſpiciendum, num conſultius ſit, priuatim ſaltem eos conuincere, an ad aliorum praecautionem, publice eos redarguere. Ad publicum enim elenchum tum demum progrediendum, ſi hoc exigat neceſſitas, & metuenda ſit auditorum ſeductio, idque tum maxime, ſi textus ipſe occaſionem praebeat, ſiue quod eo abuti ſoleant haeretici, ſiue nobis contra, ad eos refellendos, egregie inſeruiat.

* Nec obſtat illud ἀκαίρως, 2 *Tim.* IV, 2. Perpetuum enim ſaltem & indefeſſum ſtudium verbum diuinum praedicandi, hiſce verbis Timotheo ſuo commendare voluit apoſtolus. Sunt tamen, qui & aliter haec verba interpretantur, vt videre licet apud IO. HVLSEMANNVM, de *iure & moderat. corrept. frat.* §. 11. *num.* 182. *p.* 87. *ſeqq.*

§. XXX.

In publico elencho hi porro obſeruandi ſunt gradus, vt primo perſonis parcatur, tum denique, ſi neceſſitas iuſſerit, hae quoque nominatim increpentur. Diſputari equidem ſolet, an & quousque elenchus nominalis contra haereticos adhibendus, aut intermittendus ſit? ſed diſpiciendum, quid eccleſiae ſtatus, temporisque praeſentis conditio poſtulet aut permittat, itemque, quo animo, quoue conſilio, & qua intentione aliquid aut fiat, aut intermittatur.

§. XXXI.

Generatim elenchum nominalem adhibendum quandoque eſſe, docet exemplum Chriſti, Phariſaeos & Sadducaeos redarguentis, *Matth. XXIII,* & alibi, itemque Pauli, Hymenaeum & Philetum, *2 Tim. II, 17.* & Alexandrum, *2 Tim. IV, 14.* increpantis, ſuntque omnino, ſi res poſtulet, auditores condocendi, quosnam cauere debeant. *Matth. VII, 15. 1 Theſſ. V, 21. 1 Ioan. IV, 1.*

§. XXXII.

At id tamen ſimul manifeſtum, non debere id fieri ſine graui cauſſa, & tum demum, ſi eccleſiae ſaluti non aliter conſuli queat. Praeterea conſiderandum quoque, quo fine, quoue conſilio elenchus nominalis aut adhibeatur, aut intermittatur. Si enim intermittatur, ſaltem vt hominibus placeamus, atque haereticis gratificemur, peccatum erit grauiſſimum, a quo & vir prudens ſibi cauebit. conf. *Gal. I, 10.* * Impietatis tamen pariter ac imprudentiae reus erit, qui eum adhibuerit, vt odio ſuo erga alios, aut vindictae cupiditati, vel aliis prauis adfectibus ſatisfaciat, aut auditores erga diſſentientes irritet. Hinc vero etiam diiudicandum, quid factu opus ſit, ſi magiſtratus elenchum nominalem omittere iubeat. **

* Exemplum praebere poteſt famoſiſſimus ille libellus, *interim*, qui ſeculo decimo ſexto tot in Germania motus dedit. Cum enim eius patroni eum ſaltem in finem nominalis elenchi

omiſſionem

omissionem vrgerent, vt Romanensibus occasio protestantes opprimendi suppeditaretur, recte omnino & laudabiliter egerunt, qui mascule & cordate eidem se opposuerunt.

* Si enim is rerum status sit, vt eum salua conscientia omittere nequeamus, Deo magis obediendum, quam hominibus. *Actor.* IV, 19. Sed dispiciendum tamen, ne quis per opinionem erroneam hic in transuersum agatur. Quod si ecclesiae status nominalem elenchum non requirat, voluntati magistratus obediendum est.

§. XXXIII.

Patet ex dictis, quaenam circa elenchum euitanda sint vitia. Peccant namque nonnulli in defectu, qui ex metu intempestiuo, aut aliis caussis, saepius carnalibus, elenchum plane intermittunt, aut frigide tractant; peccant tamen rursus in excessu, qui toti in elencho sunt, insuper habitis iis, quae ad informandos rudiores, aut vitam recte instituendam pertinent. Peccant porro quoad modum, qui ex disputandi pruritu, aut ostentandi ingenii caussa controuersias multiplicant, obsoletas & iamdudum consepultas, & a quibus nullum amplius ecclesiae metuendum est periculum, reuocant, quiue non tam argumentis momentisque rationum, quam contumeliis, dicteriis, sarcasmis, exclamationibus, & inani verborum strepitu caussam suam agunt. Pertinet huc etiam scandalosa repetitio eorum, quae vix sine blasphemia ex aduersariorum scriptis adduci possunt. *

* Cuiusmodi apud Scholasticos, item Socinianos, aliosque, occurrunt.

§. XXXIV.

Vt officium verbi diuini ministri didascalicum & elenchticum eo comparatum est, vt doctrina coelesti rite auditores imbuantur, eiusque puritas conseruetur, ita ad mores christiano homine dignos induendos, spectat παιδεία & ἐπανόρθωσις. Et per παιδείαν quidem intelligimus blandam & paternam castigationem & suasionem, vt, qui in Christum credunt, fidem quoque suam fructibus demonstrent, & in vitae sanctitate strenue pergant, quotidieque proficere annitantur. *Ephes. III, 16. 17.*

§. XXXV.

Officii paedeutici necessitas vel ex fine christianae religionis intelligitur, qui est, vt per fidem imago diuina in vita sancta resplendescat, *Ephes. IV, 24.* & ita beatitudo nostra iterum inchoetur, in altera vita demum consummanda. conf. *Tit. II, 11. 12.* Patet simul, quo pacto adfectus esse debeat, qui paedeutico rite fungi cupit officio, vt scilicet animo hoc faciat vere paterno. conf. *1 Cor. IV, 15. 16.* Patet vero etiam, quinam isti sint, qui per paediam ad virtutis exercitium, incremen-

tumque vitae ſpiritualis, excitandi ſint, illi ſcilicet, quos eccleſiae doctor filiorum loco habere poteſt.

§. XXXVI.

Nimirum, etſi ex paedia ad irregenitos etiam & reluctantes vtilitas quaedam redundare poſſit, cum virtutis verae ſanctitatisque indolem, commoda, praemia, promiſſiones, commendari tantopere audientes, contingere queat, vt ſtatus ſui miſeriam agnoſcant, & hinc de vita emendanda cogitationes ſuſcipiant, proprie tamen ad credentes ſeu regenitos ſpectat. Eos enim, qui viribus gratiae nondum pollent, fruſtra ad vitam ſanctam adhortatus fueris: & vbi fides non eſt, ibi quoque non poſſunt eſſe fructus fidei. conf. *2 Petr. I, 5.* Atque hoc diligenter obſeruaſſe, prudentiae eſt.

§. XXXVII.

Prudentia porro ſuadet, ſi publice officio paedeutico eccleſiae doctor fungatur, vt ad ſtatum auditorum ſuorum attendat, & interdum, ſi neceſſitas hoc poſtulauerit, ſpeciatim ad ſingulos quosdam paediam accommodet; vt argumenta proferat a captu auditorum non aliena; vt chriſtianarum virtutum indolem adcurate repraeſentet, eumque in finem naturam a gratia, virtutes ciuiles a chriſtianis & naturalibus, probe diſtinguat; vt oſtendat, virtutes indiſſolubili vinculo eſſe inter ſe connexas, vtque adeo error vulgaris, ac ſi vna virtus ſine alia eſſe poſſit, hominibus eripiatur; * porro, vt neceſſitatem virtutum, argumentis ſolidis & propriis, ** euincat; impedimenta quoque, & praeiudicia varia, quae ſtudio ſanctitatis & incremento vitae ſpiritualis obſtant, ſollerter remoueat; & denique, vt in his omnibus, oratione vtatur vere paterna, ad exemplum Pauli *1 Cor. IV, 14. 2 Cor. V, 11.* & Ioannis, *1 Ioan. II, 1.* alibique.

* De his omnibus in parte prima huius operis abunde & ex inſtituto dictum.

** Propriis & domeſticis argumentis oppono peregrina, qualia ſunt philoſophorum, quibus virtutes ſuadere, & a vitiis homines abſtrahere ſolent. Quae etſi in ſe ſpectata non contemnenda ſint, & hominibus nondum regenitis, vitiisque grauioribus immerſis pudorem incurere queant, non tamen confundenda ſunt cum propriis & domeſticis, vtpote ad flectendos regenitorum animos longe efficacioribus.

§. XXXVIII.

Contra haecce prudentiae monita ſaepiſſime peccari, ipſa docet experientia. Sunt, qui officium paedeuticum plane negligunt, aut frigide nimis tractant; ſunt, qui diſcrimen inter eos, qui per paediam caſtigandi ſunt, & reliquos, qui fidei adhuc ſunt expertes, inſuper habent; ſunt denique, qui varia & multiplici ratione, contra reliqua prudentiae monita, antea allata, peccant.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Grauiorem increpationem promerentur reluctantes & impoenitentes. Vnde ἐπανόρθωσις, qua voce significatur, cum aliquid, quod ex sua sede dimotum fuit, in pristinum locum restituitur. Vnde statim indoles atque natura epanorthotici officii intelligitur. Sed necessitas quoque huius officii inde constat, quae & ex ipso munere pastorali elucescit. Pastoris enim est, non tantum pascere gregem, & arcere lupos, sed oues aberrantes quaerere, & in viam reducere. conf. *Ezech. III, 17. XIII, 18. 19. Actor. XX, 31. 2 Tim. IV, 2. 2 Thessal. III, 15. Tit. III, 10.* Vnde simul patet, quo animi adfectu ad ἐπανόρθωσιν accedere pastor debeat. Quod autem ad eos attinet, qui hac ratione in viam reducendi sunt, praecipue quidem ad irregenitos, aut eos, qui ex statu gratiae per peccata mortalia exciderunt, pertinet, sed & ad eos, qui ex infirmitate quadam in peccata quaedam prolapsi sunt: licet diuersa erga vtrosque ratione, pastor se gerere debeat.

§. XL.

Si cum irregenitis in officio epanorthotico nobis res sit, ostendendum illis est, eos vitae spiritualis expertes, filiosque irae esse, nec aliter iis consuli posse, quam vt resipiscant. Ostendendum illis est, eos, quamdiu in hoc statu manent, perperam nomen christianorum sibi vindicare, nec veram eos habere fidem, eam vero, quam forte iactitant, esse meram hypocrisin. Quod si ob enorme aliquod delictum speciatim redarguendi sint, eius quidem foeditas prae reliquis demonstranda, simul tamen ostendendum, non sufficere ad veram poenitentiam, si ab eiusmodi delictis in posterum sibi caueant, sed totam vitae, quam hactenus tenuerunt, rationem, corrigendam esse atque emendandam.

§. XLI.

Quod si vero illi, qui per infirmitatem in peccata quaedam prolapsi sint, redarguendi nobis veniant, ostendendum illis, in quanto versentur periculo, & quam facilis ad securitatem sit relapsus. Recte quoque explicanda distinctio inter peccata venialia & mortalia, errorque hominibus eximendus, ac si peccatum aliquod per se veniale sit, * aut ac si leuium peccatorum rationem Deus non habeat. Nec praetermittenda peccatorum inter se connexio, sed ostendendum, quam facile a leuioribus ad grauiora quis prolabatur, & quo pacto ex decremento vitae spiritualis interitus, seu mors spiritualis, facili negotio consequi queat.

* Errorem

* Errorem hunce, quod quaedam peccata per se sint venialia, in pontificiis saepissime iam, solidissimeque, confutarunt nostrates. Ad eum tamen in praxi vitae admodum procliues sunt mortales, vt adeo peccata quaedam extenuare & eo securius committere queant. Hinc vt illis eximatur, omnis pastori nauanda est opera.

§. XLII.

Vt in caussas peccatorum, quod itidem prudentiae est, rite inquiramus, vtrobique ad diuersum hominum statum, *securitatis* & *seruitutis*, * respiciendum. Non tantum enim irregeniti in alterutro horum statuum sunt constituti, sed & infirmitates ac imbecillitates regenitorum ex alterutro eorundem oriuntur. Specialior caussarum inuestigatio, in priuata potius, quam publica correctione locum habet. Redarguenda ceteroquin sunt omnia peccata, nullo excepto, in quantum nobis innotuerunt. Hoc finis & scopus officii pastoralis, speciatim epanorthotici, postulat. Fieri id quoque debet erga quosuis homines, in quocunque statu degant, siue pauperes sint, siue diuites, siue nobiles, siue ignobiles, siue in dignitate constituti, ** siue plebeii. Omnis enim sedulo hic cauenda est προσωποληψία, *Iacob. II. 1. 2. seqq.*

* De vtroque dictum, *part.* 1. *cap.* 1. *sect.* 1. §. 15. *seqq.*

** De magistratu, praesertim supremo, disquiri solet, an & quousque erga illum epanorthosi locus concedendus sit? Vbi quidem, quod ad eum quoque epanorthosis se extendat, positum est extra controuersiam. Cum enim generatim & omnium hominum salutem quaerere episcopus seu pastor debeat, adeoque & omnium redarguere vitia iubeatur, *Es.* LVIII, 1. 1 *Tim.* V, 20. quod magistratus hic non sit excipiendus, patet. Cum enim & qui hacce dignitate fulgent, aeternae salutis compotes fieri velint, in rectam vtique viam reducendi sunt, si ab ea aberrauerint. conf. & *Exod.* VI, 11. *Ierem.* XIII, 18. *Ezech.* XIX, 2. Comprobant idem exempla prophetarum, Christi, Ioannis baptistae, aliorumque; 1 *Sam.* XV, 2 *Sam.* XII, 7. 1 *Reg.* XVIII, 18. *Es.* 1, 10. *Mich.* III, 1. *Matth.* XIV, 4. *Ioan.* XIX, 11. Immo magistratus correctio tanto magis est necessaria, quanto grauius ab illorum exemplo, ad quod imitandum subditi admodum proni sunt, ecclesiae imminet periculum. Interim & hic prudentia & moderatione opus est, quod vel Nathanis exemplum docet 2 *Sam.* XII, 1. & prophetae anonymi 1 *Reg.* XX, 39. Nec tantum gradus admonitionis sedulo sunt obseruandi, nec temere ac sine necessitate ad censuram publicam accedendum, sed seueritate ita vtendum, ne reuerentiae summis imperantibus debitae simus immemores; a vitiis quoque personarum distinguendum est officium; multo vero minus subditi irritandi sunt contra imperantes: cumprimis & loci, temporis, aliarumque circumstantiarum diligenter habenda ratio. De actibus quoque ciuilibus, modoque administrandi rempublicam, iudicium ferre, pastoris non est; vnde, qui talia agunt, muneris sui transiliunt limites, prudentiaeque pariter ac iustitiae leges violant, nisi in hisce peccata aperta & manifesta occurrant, quae redarguere, adhibitis admonitionis gradibus, officii ratio postulat.

§. XLIII.

In epanorthosi praeterea, tum ad peccata ipsa, quae redarguenda sunt, tum ad modum, quo redarguenda, attendendum. Quod ad prius attinet, iuxta prudentiae praescriptum, sequentia obseruanda: cum peccata quaedam subinde pro peccatis non habeantur, * homines

nes recte informandi ſunt, vt ea quoque peccata eſſe intelligant, quae pro peccatis non habent; peccata plurima, quae leuiſſima ſaepius eſſe videntur, ** in ſe grauiſſima eſſe, demonſtrandum eſt; cumque peccata ſingulorum hominum vel *occulta* ſint, ita tamen vt paſtori innotuerint, vel *manifeſta*, quorum notitia ad plures aut integram eccleſiam peruenit, in illis quidem, quamdiu occulta maneat, priuata ſufficit admonitio, vt qui peccauit, emendetur, & in rectam reducatur viam. Hoc & prudentiae eſt, tum vt ſcandalum euitetur, tum vt peccantis exiſtimationi conſulatur.

* Occaſio hinc viris quibusdam doctis ſuppeditata fuit, de *peccatis incognitis*, peculiares commentationes conſcribendi. Exemplum ſingulare praebere poſſunt *peccata hypothetica*, quae vocantur, de quibus dixi, *part. 1. cap. 1. ſect. 5. §. 29.*

** Exempla varia in contractibus, in denegatione aut defraudatione onerum a magiſtratu impoſitorum, ſimilibusue conſpiciuntur. Huc ſpeciatim & peccata certo vitae generi & ſtatui propria ſpectant, & quae vulgo pro ineuitabilibus habentur.

§. XLIV.

Si peccata pro manifeſtis vel notoriis habeantur, diſpiciendum iterum, vnde eorum notitia ad nos peruenerit, num per indicium magiſtratus, aut iudicis, vel alia ratione. Si prius ſit, nullum eſt dubium, quin publice etiam redargui poſſint & debeant, idque non ad infamiam ei, qui peccauit, inurendam, neque per modum poenae, ſed partim ad emendationem eius, qui peccauit, partim ad deterrendos alios, atque euitandum ſcandalum. Sin ex rumore & fama publica delictum conſtet, prudentiae eſt, non cuilibet rumori ſtatim adhibere fidem, aut ſi cauſſae vel circumſtantiae accedant, quae famam iſtam valde probabilem reddant, rationesque praegnantes adſint, cur publice eiusmodi delictum redarguendum ſit, hactenus tamen caute incedendum, ne eiusmodi quid pro certo venditetur, ſimul admonendi auditores, ne quis innocens temere calumniis & falſis narrationibus oneretur. Quod ſi omnino fama iſta falſa deprehendatur, innocentia eius, qui in ſuſpicionem venit, publice quoque vindicanda, & maligni obtrectatores grauiter redarguendi ſunt.

§. XLV.

Cumprimis magna prudentia & cautione opus eſt, ſi delicta redarguenda ſint, quibus paſtor ipſe laeſus eſt. Facillime enim in ſuſpicionem tum deduci poteſt, ac ſi non gloriam Dei, aut ſalutem illorum, quos reprehendit, ſed proprium commodum pro ſcopo habeat. Hanc ergo vt euitet ſuſpicionem, ſi diſſimulare, quae facta ſunt, non liceat, modeſtiſſime in eo negotio verſandum, ne aut auarus,

vel ambitiosus, vel vindictae cupidus videatur, iuxta monitum apostoli: *ἀπὸ παντὸς εἴδυς πονηρῦ ἀπέχεσθε*, 1 *Thess. V*, 22.

§. XLVI.

Iam quod ad modum *ἐπανορθώσεως* attinet, eadem fere hic recurrunt, quae iam supra * de regimine adfectuum in ecclesiae doctoribus, diximus. Hoc enim vel maxime in officio elenchtico & epanorthotico sese exerit. Scilicet, si zelus diuinus, ex amore fluens, lenitate fuerit temperatus, cuncta recte procedent. ** Speciatim itaque a contumeliis & verbis formulisque iniuriosis prorsus abstinendum: argumentis enim & rationibus, non conuitiis in rectam viam, qui ab ea aberrarunt, reducendi sunt. Imprecationes itaque etiam procul abesse debent, quae animum iratum & malignum indicant. Verbis contra formulisque scripturae, quantum res patitur, vtendum, *** sed vt in harum quoque adplicatione caute versemur. Quod si ad certam personam *ἐπανόρθωσις* dirigenda sit, fieri hoc debet sine contumelia, ironia, sarcasmis, quippe quae omnia cum grauitate & modestia veri ecclesiae doctoris non conueniunt.

* *cap.* 2. §. 30. *seqq.*

** *Talis sit ecclesiastae reprehensio, vt charitas, non ira, loqui videatur*, recte inquit ERASMVS, *in ecclesiaste, lib* 3. *p.* 891.

*** Id bene quoque ERASMVS obseruat *l. c. profuerit*, inquit, *hoc quoque, si concionator, detestaturus crimen aliquod, scripturam ipsam loquentem adducet, sic: audiant, qui talium scelerum sibi conscii sunt, non me, sed scripturam, immo simul omnes audiamus Deum, per os apostoli sui loquentem, &c.*

§. XLVII.

Denique & certi hic obseruandi sunt gradus, vt non tantum leuiora delicta leuius, grauiora grauius redarguantur, sed vt priuatae primum reprehensioni locus concedatur, & ad publicam, contra certam personam speciatim dirigendam, non nisi ex caussis grauissimis accedatur, & si hac quoque ratione parum proficiatur, is, qui suos neutiquam emendare mores cupit, ceu inutile membrum a corpore ecclesiae remoueatur. conf. *Matth. XVIII*, 15. *seqq.*

§. XLVIII.

Quaenam itaque & hic euitanda sint vitia, patet. Peccant in defectu, qui impios & immorigeros plane non redarguunt, aut non eo id faciunt zelo, quo facere debebant. Nec procul hinc remota *προσωποληψία* turpissima, qua nonnulli missis diuitibus, potentibus, auctoritate florentibus, in pauperes tantum vel viliores inuehuntur. Peccant rursus in excessu, qui nihil fere aliud agunt, quam vt peccata mortalium perstringant, ob leuissimos defectus, saepe vltra quam decet excande-

excandescentes, idque verbis saepius prorsus indecoris, & a grauitate officii, quo funguntur, alienis. Saepius etiam contingit, vt ex musca elephantem faciant, camelum deglutientes, & excolantes culicem, *Matth. XXIII, 24.* Reliqua ex dictis facile intelligere licet.

§. XLIX.

Ceterum in infinita illa calamitatum, quae homines circumstant, multitudine, piis quoque atque vitam christianam sectantibus, quibus praeter eas, quae illis cum aliis communes sunt, etiam propriae quaedam ac peculiares adflictiones obtingunt, solatio saepius opus est, ne animum abiiciant. Vnde officium *paracleticum*, quo Deus ipse per ministrum verbi adflictos alloquitur, & per promissiones verbi sui erigit, vt de gratia diuina certi, patienter cuncta ferant, & in numinis voluntate placide acquiescant. Hinc Paulus Timotheum iubet attendere *παρακλήσει*, *1 Tim. IV, 13.* conf. *2 Cor. I, 3. 4.* Animus hic requiritur in doctore amoris & commiserationis plenus, vnde blanda, similemque adfectum spirans, oratio.

§. L.

Prudentiae hic est, primo attendere ad eos, qui consolandi sunt. Etsi enim hoc ad omnes, qui in calamitatibus constituti sunt, pertinere videatur, alia tamen hic est ratio impiorum, alia piorum. Illorum iterum quaedam est diuersitas. Nonnulli namque, etsi aduersa patiantur, immo mortem instare sentiant, solatium tamen ex verbo diuino non desiderant. His itaque offerre solatium, absonum esset. Alii solatium desiderant, sed illicito modo. Si enim forte conscientiae morsus sentiant, intelligantque, se adhuc alienos esse a vita, quae in Deo est, & hinc tristitia quadam afficiantur, statim solatio quodam erigi cupiunt, cum nondum tamen veram egerint poenitentiam. Hi adhortandi sunt, vt prius resipiscant, si remissionem peccatorum, verumque solatium consequi velint, iuxta ordinem ab ipso Christo praescriptum, *Luc. XXIV, 47.* add. *Ezech. XIII, 10. Matth. VII, 6.* Saepissime tamen contingit, vt temporale potius, quam spirituale solatium eiusmodi homines expetant. Et hoc ipso demonstrant, se indignos esse vero solatio, eiusque incapaces. Paucis: eiusmodi homines solatium ex verbo diuino non cupiunt, & quale cupiunt, in verbo diuino non inueniunt. Regeniti itaque sunt, ad quos solatium pertinet, quorum tamen cum hic quoque, qua calamitatum varietatem, qua alias caussas, magna sit diuersitas, in adplicatione ad ea, quae in cuiusque statum quadrant, diligenter respiciendum esse, res ipsa docet.

§. LI.

Vt in ipsa consolatione rite versemur, supponendum, adflictiones aut *spirituales* esse, aut *temporales*. Illae alias & *tentationes* vocari solent, quarum vt magna est varietas, * ita generatim prudentia postulat, cum tentationes istae cum infirmitate quadam coniunctae sint, vt solatium ita suppeditemus, ne praetermittatur admonitio, neue extenuando malum, quo quis premitur, prauis cupiditatibus laxemus habenas. Circa temporales obseruandum, quod in regenitis eae habeant rationem crucis, ceu characteris discipulorum Christi, vnde commoda ac effectus, qui crucem sequi solent, hic vel maxime in censum veniunt, & efficacissimum eos consolandi argumentum praebent.

* Quod satis superque demonstratum, *part.* 1. *cap.* 2. §. 32. *seqq.*

§. LII.

Quaenam remedia & argumenta in singulis calamitatum generibus adhibenda sint, aliunde constat. * Prudentiae est, eligere solida, propria, statui eorum, qui solatio erigendi sunt, convenientia. Nec ex philosophorum fontibus haurienda, ** quae longe rectius scriptura sacra suppeditat. Cumque & publice & priuatim officium paracleticum aliquando exercendum sit, si publice id fiat, prudentia rursus postulat, sermonem ita instituere, vt illi tantum ad se solatium adplicare queant, ad quos pertinet, ne impiis lata ad securitatem via pandatur; in priuata consolatione, vt adplicatio specialiori ratione institui potest, ita opera quoque danda, vt dubia & scrupuli, quibuscum haud raro adflictis colluctandum est, animis eorum eximantur. Vtrobique generatim sedulo cauendum, ne quid adferatur, quo homines ad securitatem carnalem abuti queant.

* Patetque ex iis, quae *part.* 1. huius operis *cap.* 2. diximus. Iungendi, qui ex instituto libellos consolatorios scripserunt, vt B. IO. GERHARDVS, in *enchirid. consolator.* B. IO. OLEARIVS, in *gymnasio patientiae*, & alii eiusdem generis.

** Cum vitae huius incommoda variasque calamitates & gentiles quotidie experirentur sapientiores illorum de solatio fuere solliciti. Vnde praeter alios ipsum CICERONEM, *consolationem super Tulliae obitu*, scripsisse, constat, quanquam non amplius extet: qui enim hodie sub hocce titulo legitur, librum, CAROLVM SIGONIVM potius agnoscere auctorem, iampridem eruditis obseruatum est. Sic & SENECA tres de *consolatione* reliquit libros, vnum ad Heluiam matrem, alterum ad Polybium, & ad Marciam tertium. Horum deinceps exemplum imitatus est ANICIVS MANLIVS TORQVATVS, SEVERINVS BOETHIVS, in *libris* 5. *de consolatione philosophiae*. Verum cum gentiles veros & genuinos solatii fontes ignorauerint, rudes eorum, quae de ratione, peccatorum veniam apud Deum per Christum impetrandi, deque mysterio crucis, de statu animae post hanc vitam, & quae reliqua sunt eiusdem generis, scriptura sacra tradit, & quae scire illos oportet, qui non vana persuasione, sed spe certa & viua, animum in aduersis erigere & confirmare cupiunt, ineptum plane esset, ex illorum potius scriptis, quam ex scriptura

sacra,

ſacra, haurire velle, quae ſolatium verum adferre poſſunt, aut contemnere argumenta vera & genuina, quae ſcriptura ſuppeditat, & ſpuria potius illa, vana & vaga adhibere, quae in philoſophorum ſcriptis reperiuntur, &, ſi recte conſiderentur, animum equidem aduerſus mala quaeuis obfirmare docent, ſed nihil, quod eum vero ſolatio perſuadere queat, continent.

§. LIII.

Vitia hiſce oppoſita ex dictis facile intelliguntur. In exceſſu contra prudentiae regulas peccant, qui in conſolationibus propinandis nimis liberales ſunt, easque dignis & indignis offerunt; in defectu, qui eas plane intermittunt, alia agentes, aut eorum, qui in calamitatibus conſtituti ſunt, miſeriam non curantes. Peccant etiam saepius per imprudentiam, dum ad eorum, qui conſolandi ſunt, ſtatum non attendunt, talia afferentes, quae illis parum conueniunt, & quae reliqua ſunt eiusdem generis.

§. LIV.

Quae hactenus expoſuimus, ad eam docendi rationem, qua verbi diuini miniſter publice plures ſimul, aut integram eccleſiam inſtruit, praecipue pertinent. Qua in re ſi vel maxime vt decet, & vt prudentiae regulae requirunt, verſetur, ſuo tamen nondum ſatis fecit muneri, niſi ſpeciatim ſingulorum quoque, qui fidei ipſius concrediti ſunt, curam in ſe ſuſceperit. * Id ſane officii paſtoralis ratio atque finis requirit. conf. *Luc. XV, 4. ſeqq.* Taceo, quod ita longe rectius multorum ſaluti conſuli queat, quam ſi generatim ſaltem proponantur, quae ad omnes aut plures pertinent.

* Pluribus hoc & egregie confirmat B. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, in *paſtore fideli, cap. 8. poſit. 3. p. 265. ſeqq.* Cum enim prolixum & memorabilem hac de re ex GREGORIO NAZIANZENO locum adduxiſſet, haec porro ſubiicit: *ex quibus prudentiſſimi praeſulis verbis inter alia apparet, non exiſtimaſſe ipſum, ſolis concionibus, quae ordinarie & publice ad populum habentur, expediri poſſe omnia, quae quidem fideli miniſtro, tanquam eccleſiae doctori, expedienda ſunt. Etenim, ſi pro tanta ingeniorum diuerſitate diuerſimode etiam cum auditoribus agendum, vtique praeter ordinarias publicasque conciones inſuper priuato opus erit labore. Vnde etiam de ſe teſtatur apoſtolus, quod docuerit auditores ſuos publice & domatim* (κατ᾽ οἴκους) *nec ceſſauerit cum lacrymis admonere vnumquemque, Actor.* XX, 20. 31. *item, quod, tanquam pater filios ſuos, vnumquemque Theſſalonicenſium hortatus fuerit & conſolatus* 1 *Theſſal.* II 11. *Similiter eo tendit inſtructio Timothei: ſeniorem ne increpato, ſed hortare vt patrem, iuniores vt fratres, &c.* 1 *Tim.* v, 1. *Nam de priuata exhortatione ſermonem heic eſſe, palam eſt. Atque haec expendens* S. CHRYSOSTOMVS, in *epiſt. ad Ebr. hom.* 34. *omnium,* inquit, *& ſingulorum, qui curae tuae ſunt commiſſi, mulierum, virorum, & puerorum, tibi reddenda erit ratio. Cogita in quanto verſeris periculo. Mirum, ſi ſacerdos ſaluetur!* Sed & reliqua, quae idem auctor hac de re habet, legi merentur.

§. LV.

Eum in finem neceſſe eſt, & prudentia quoque poſtulat, vt

paſtor accuratam notitiam eccleſiae ſuae & ſingulorum eius membrorum ſibi acquirat, cuiusque ſtatum diligenter exploret, &, ſi, defectus illorum, qua intellectum, qua voluntatem intelligat, iis emendandis corrigendisque, nulli labori parcens, omnem impendat operam. Optandum quoque eſſet, vt ſaepius viſitationes domeſticae inſtituerentur, * & in vitam domeſticam, moresque patrum familias, liberorum, ſeruorum, &c. inquireretur. Maximus enim inde ad eccleſiam redundaret fructus.

* Iungenda, quae ex inſtituto de viſitatione domeſtica diſſerit IOACHIMVS LANGIVS, in *oratoria ſacra ab artis homileticae vanitate repurgata, append part. 2. membr. 3. pag. 286. ſeqq.*

§. LVI.

Ad ſpecialia ſi deſcendere liberet, oſtendi poſſet, quomodo cura priuata circa ſingulos, pro diuerſo hominum ſtatu, gerenda? quo pacto in ea ſingulae partes officii paſtoralis, didaſcalici ſcilicet, elenchtici, paedeutici, epanorthotici, paracletici, exercendae? ſpeciatim, quaenam iuxta prudentiae praeſcriptum hic obſeruanda circa aegrotos, pauperes, melancholicos, obſeſſos, moribundos, maleficos, vltimo ſupplicio deſtinatos, ſagas & veneficos, &c. Verum haec ex principiis, quae poſuimus generalibus, & monitis, quae hinc inde iam inſperſimus, facile diiudicari queunt, * vt diutius hiſce immorari neceſſe non ſit.

* Interim legi poſſunt, quae de plerisque horum, copioſe diſſerit IO. LVD. HARTMANNVS, in *paſtorali euangel. l. 3. cap. 54. 58. 59. 60. &c.*

§. LVII.

Ad alteram itaque officii paſtoralis partem * progredimur, quae in legitima ſacramentorum conſiſtit adminiſtratione. Vbi tamen nonnulla de audiendis confeſſionibus, deque vſu clauis ligantis & ſoluentis praemittenda fuerint, cum hic quoque magna circumſpectione opus ſit. Supponentes itaqe, quae alibi de natura & indole abſolutionis, de eius miniſtro, deque abſolutione & confeſſione priuata, & eius neceſſitate, de claue ligante & excommunicatione, eiusque indole, neceſſitate, gradibus, ex inſtituto traduntur, ** nunc ſaltem, quae hic obſeruanda prudentiae monita, paucis indicabimus.

* vid. ſupra §. 5.
** De his omnibus in theologia thetica agi ſolet.

§. LVIII.

Vt ergo circa abſolutionem caute quis procedat, diſpiciendum primo, quinam abſoluendi? Non enim omnes, qui abſolutionem expotunt,

tunt, eodem habendi ſunt loco. Si qui ergo hoc ea faciant ratione, vt verae ſimul poenitentiae edant ſigna, ex quibus paſtor morali ratione colligere queat, ſerio eos peccatorum poenitere, eos demum dignos eſſe, qui abſolutionem impetrent, palam eſt. Externum, quod inter homines intercedit, diſcrimen, in ipſa abſolutione nihil mutat, etſi in abſolutionis formula ad vitia pariter ac officia, ſingulis hominum ſtatibus propria, haud immerito reſpiciatur. *

* Exemplum praeclarum nobis praeiuit ipſe Ioannes baptiſta, ſpeciatim hominibus plebeiis, publicanis, militibus, indicans, quo pacto fructibus vitaeque ratione, cuiuis conuenienti, euitatis vitiis ſingulis ſtatibus propriis, poenitentiam ſuam ſeriam fuiſſe, demonſtrare deberent, *Luc.* III, 10. *ſqq.* Idem & nobis faciendum, ſiue cum principibus, ſiue aliis magiſtratus dignitate fulgentibus, ſiue cum eruditis, ſiue cum mercatoribus, ſiue cum aliis nobis res ſit.

§. LIX.

Impoenitentibus itaque, & de quibus nulla ſpes eſt, eos vitam moresque mutaturos, abſolutio prorſus deneganda. Neque tantum in huncce referendi numerum, adulteri & ſcortatores, aut qui ira & vindictae cupiditate erga alios flagrant, * ſed & qui ebrietati, auaritiae, ſimilibusque vitiis dediti ſunt, etſi ea apud homines huius ſeculi pro peccatis non reputentur. Patet hinc etiam, abſolutionem recte denegari illis, qui eandem ab ordinario ſuo confeſſionario, ex odio, rancore, aut aliis cauſſis iniuſtis, petere renuunt. **

* Solenne eſt, vt cumprimis abſolutio illis denegetur, qui in litibus coram magiſtratu verſantur. Nec id vituperandum, ſi odio vindictae cupiditati, aliisque prauis adfectibus eos indulgere conſtet, aut inde colligi queat. Sed non minus tamen & illis abſolutio deneganda eſt, qui ebrietati, auaritiae, aut aliis vitiis aeque vituperabilibus ſunt dediti. Interdum tamen etiam contingere poteſt, vt homo innocens praeter omnem culpam ſuam litibus, a magiſtratu componendis, inuoluatur, quem ſi ab omni vindictae cupiditate, aut aliis prauis adfectibus, alienum eſſe certo conſtet, nulla adeſt ratio, cur abſolutio illi ſit neganda.

** Circa confeſſionarios variant eccleſiae noſtrae mores. Alicubi receptum eſt, vt vnicuique licitum ſit, mox ab hoc, mox ab illo abſolutionem petere, prout hoc conueniens, aut rebus ſuis conducibile exiſtimauerit. Alibi aut conſuetudine introductum, aut lege ſancitum eſt, vt, quem quis ſemel confeſſionarium elegit, eum ſemper retineat, nec ſine praegnanti cauſſa ab eo diſcedat. Si quis ergo in eccleſia viuat, vbi hoc receptum ſit, non licet alicui pro lubitu ab uno confeſſionario ad alium tranſire, cum, quem deſerit, in ſuſpicionem adducat, ac ſi ſuo non rite fungatur munere vel aliud quid animadverſione dignum in eo deprehenderit. Quod ſi omnino ex odio aut rancore hoc faciat, aut quod eius admonitiones iuſtas & rectas ferre nolit, grauiſſimo citra controuerſiam ſe obſtringit crimine, amorisque pariter ac ordinis, qui in eccleſia ſeruari debet, leges, proterue migrat. At, ſi quis iuſtas cauſſas habeat, cur confeſſionarium, cuius miniſterio hactenus vſus eſt, cum alio permutet, aliter pronuntiandum. conf. CHRIST. KORTHOLTVS, in *paſtore fideli* *cap.4. poſit. 5. p. 168. ſeqq.*

§. LX.

§. LX.

Si homo peregrinus eam a nobis expetat, caute itidem incedendum. Inſtituendum namque prius eſt colloquium, vt de eius religione, animae ſtatu, moribus, quantum fieri poteſt, certiores reddamur. Quod ſi idiomate nobis ignoto vtatur, nihil obſtat, quo minus confeſſionem eius per interpretem audiamus, & eadem ratione illi reſpondeamus. Si quis autem criminis cuiusdam ſit ſuſpectus, priuatim is primo admonendus, &, ſi hoc inficietur, in rei veritatem, quantum licet, inquirendum.

§. LXI.

Modus abſolutionis ex eius natura & indole, & ſtatu illorum, qui eam a nobis expetunt, definiendus eſt. Non itaque vna vtendum eſt formula, ſed cuncta ad ſtatum eius, quocum nobis res eſt, prudenter ſunt accommodanda. An autem abſolutio aliquando hypothetice fieri queat? quaeri ſolet. Sane, ſi ſenſum abſolutionis ſpectes, omnis abſolutio tacitam conditionem inuoluit, & certo modo eſt hypothetica. Cum enim verbi diuini miniſtro conceſſum non ſit, in intimos cordium receſſus introſpicere, non aliter, quam ſub tacita hac conditione: *ſi confeſſio vera fuerit*, abſolutionem impertire poteſt, nec vllum hac de re eſt dubium. Sed, num conditio expreſſe quandoque adiici queat? de eo non omnes idem ſentiunt. Non temere quidem, & ſine neceſſitate ſumma hoc faciendum eſſe, res ipſa docet, & prudentia ſuadet: * quod ſi tamen is, qui abſolutionem expetit, valde ſit ſuſpectus, nec tamen cauſſae tam apertae, vt abſolutio ei denegari queat, nihil obſtat, quo minus hac ratione confeſſionarius conſcientiae ſuae conſulat. **

* Eorum enim, qui abſolutionem quaerunt, vel maxime intereſt, vt de praeſenti gratiae ſtatu certiores reddantur. Ne itaque ſpe hacce atque voto excidant, opera danda, ſi ſigna, quae animum contritum vereque poenitentem, ſufficienter produnt, adſint.

** Non tantum conſcientiae ſuae, ſed ſaluti quoque eius, qui abſolutionem petit, hac ratione conſulet confeſſionarius. Si enim veram poenitentiam non egit, excitari hac ratione poterit, vt de vita emendanda ſerio ſit ſollicitus, vnde maximum in illum redundabit commodum. Sin egerit poenitentiam, praeterque rationem confeſſionario ſuſpectus fuerit, ſollicitam confeſſionarii curam grato merito agnoſcet animo, ipſe autem vt turbetur, neceſſe non eſt. Impleta enim conditione, adplicatio abſoluta ſua ſponte ſequitur. conf. B. SPENERVS, in *reſponſ. theolog. German. part. 4. p. 570. ſeqq.*

§. LXII.

Cum etiam interdum contingat, vt delicta quaedam ſingularia confiteantur, qui abſolutionem expetunt, confeſſionarii eſt, ſacro hoc premere ſilentio, ne inde, qui eiusmodi quid ad exonerandam conſcientiam faſſus eſt, incommodum aliquod accipiat. Hoc *ſigillum*

con-

confessionis vocari solet. * Idque iterum & ipsa officii pastoralis ratio, & prudentia postulat, cum nemini vitio verti queat, quod aperire, quae conscientiam onerant, nolit, si in publicum ea iterum proferenda sciat. Hinc magno muneris sui fructu seipsos priuant, qui silentio premere, quae illis aperiuntur, non didicerunt.

* Sancto silentio premenda esse, quae confitentur, qui absolutionem expetunt, positum est extra controuersiam. Non enim tam homini, quam Deo, cuius vicibus hic ecclesiae minister fungitur, fit confessio. Sed quid? si quis talia confiteatur, quae sine aliorum, aut omnino ipsius reipublicae damno, aut praesenti periculo reticeri nequeant? Demonstrandum ei, qui talia fatetur, poenitentiam eius non esse seriam, nec placere Deo, nisi vel cum suo incommodo damna aliis imminentia auerti velit, eiusque adeo esse officii, vt talia ipse indicet. Si hoc facere renuat, absolutio deneganda, & ab ecclesiae ministro indicium eorum, quae ad periculum euitandum scitu necessaria sunt, faciendum. Reliqua, quae hic scitu necessaria sunt, suppeditabit IO. ANDR. QVENSTEDIVS. in *dissert. de sigillo confessionis.*

§. LXIII.

Quod ad excommunicationem attinet, supponendum, eam in se spectatam neutiquam esse poenam proprie sic dictam, cuius infligendae potestas soli magistratui competit, sed tantum declarationem, ab ecclesia, vel nomine ecclesiae factam, aliquem qui emendationem omnem respuit, nec a peccatis suis vult desistere, non posse haberi pro vero & viuo ecclesiae membro, donec resipiscat. * Vnde & patet, excommunicationem per se neutiquam infamiam ciuilem secum trahere. conf. *Matth. XVIII, 15. 16. 17.* Id quod tum de minori, quam vocant, tum de maiori excommunicatione est intelligendum. **

* Excommunicationem apud Ebraeos olim quoque in vsu fuisse, satis constat. Praeter multos alios, qui hac de re egerunt, conferendus CONSTANTINVS L' EMPEREVR, ad *Bonauenturam Cornelium Bertramum, de rep. Ebr. pag.* 380. item dissertatio nostra posterior de *ritibus ecclesiae latinae iudaicis*, §. 4. in *parergis historico-theolog. pag.* 121. *seqq.* An vero tempore captiuitatis Babylonicae, cum magistratibus ordinariis, adeoque facultate puniendi, Iudaei destituerentur, originem coeperit, vt adeo ea poenarum loco vsi sint, quod nonnullis placet, incertum est, nec dum satis demonstratum. Saltem, cum restituta republica facultas poenas tum ciuiles, tum capitales infligendi penes Iudaeorum magistratus esset, excommunicatio non potuit habere rationem poenae proprie sic dictae; etsi ceteroquin, ob corruptum populi huius statum, vitia quaedam & abusus instituto huic, per se innocenti, adhaererent. A Iudaeis ad christianos hunc ritum transiisse, viri quidam docti sibi persuadent, habentque hac in re quosdam ex ipsis patribus praeeuntes: quibus tamen quo minus prorsus suffragari queam, obstat locus *Matth.* XVIII, 15. 16. 17. in quo Christus ipse discipulos suos a communione sua homines inpoenitentes & reluctantes, omniumque admonitionum contemptores, remouere iussit. Quidquid huius sit, si vel maxime a Iudaeis mos excommunicandi deriuandus sit, non tamen inde sequetur, excommunicationem esse poenam proprie sic dictam, cum nec dum euictum sit, apud Iudaeos eam poenae habuisse indolem, & christianos, si huncce morem a Iudaeis acceperunt, ea, quae per abusum ei adhaerebant, simul recepisse, probabile non sit. Sed obseruandum, excommunicationis diuersa fuisse in ecclesia christiana fata, quaeue initio tota ecclesia, innocenti consilio, ad salutem illorum, qui se ecclesiae adiungebant, administrabatur, deinde suc-

cessu temporis solis episcopis vindicabatur, tandemque a Romanis praesertim praesulibus in dominandi & tyrannidis instrumentum conuersa fuit. Legi hac de re meretur ex ipsis pontificiis LVD. ELIAS DV PIN, de *antiqua ecclesiae disciplina*, *dissert.* 3. *cap* 1. *pag.* 247. *seqq.* add. IO. SELDENVS, de *synedr. lib.* 1. *cap.* 8. Vera itaque excommunicationis indoles ex Christi seruatoris institutione, & primitiuae ecclesiae praxi aestimanda. Eo enim, non alio, modo in nostra quoque ecclesia locum inuenire debet. Hac vero ratione si spectetur, eam poenae proprie sic dictae rationem non habere, manifestum est. Nec obstat locus 1 *Corinth.* v, 3. 4. 5. quippe qui non de excommunicatione, sed de potestate extraordinaria corporis adflictiones peccatoribus immittendi, apostolis concessa, intelligendus est.

** Discriminis, quod inter excommunicationem minorem & maiorem intercedit, exemplum iam apud Ebraeos nonnulli inuenire voluerunt. Dixi hac de re in *dissert.* antea *citata*, §. 4. *p.* 123. Quidquid sit, in veteri ecclesia discrimen inter eos, qui, acta rite poenitentia, iterum in ecclesiam recipiendi erant, & inter illos, qui ceu refractarii & pertinaces penitus erant reiiciendi, obseruatum fuisse, constat. Illi ab vsu sacramentorum excludebantur, & satisfactionibus canonicis subiiciebantur, hinc *excommunicatio minor*: hi vt putrida & inutilia ecclesiae membra corpore velut abscindebantur, vnde *excommunicatio maior*. Vtriusque in canonibus conciliorum, & iure canonico, passim mentio iniicitur.

§. LXIV.

Minoris nimirum excommunicationis nomine venit suspensio a sacra coena. Haec vero in eo consistit, vt a verbi diuini ministro declaretur, eum, qui veram peccatorum suorum poenitentiam non egit, quod ex certis documentis constare debet, non posse salutariter & cum fructu, sacra coena vti. Quo ipso non magis sibi imperium in eum, qui absolutionem expetit, arrogat, quam medicus in aegrotum, dum illi ostendit, quid noxium ei sit, aut salutare. Cumque minister verbi diuini, sit dispensator mysteriorum diuinorum nomine ecclesiae, *1. Cor. IV*, *1.* nullum est dubium, quin haec ei potestas competat.*

* Denegari sane haec potestas verbi diuini ministris nequit, nisi simul scripturae sacrae aperte contradicere velimus. Quod enim Petro dictum est, *Matth.* XVI, 19. *quodcunque ligaueris in terra*, *ligatum quoque erit in coelo*, *&c.* id omnibus quoque apostolis, adeoque eorum successoribus, verbi diuini ministris rite & legitime vocatis, dicitur, *Matth.* XVIII, 18. *Ioan.* XX, 23. Ideoque & *claues coelorum* illis tribuuntur, *Matth.* XVI, 19. vt indicetur, eos oeconomos & dispensatores esse mysteriorum Dei. Suprema equidem ecclesiae administratio Christo competit, qui in omni domo Dei fidelis fuit, *Ebr.* III, 2. qui ideo etiam habere dicitur clauem Dauidis. *Apoc.* III, 7. Cum vero ipse alios sub se oeconomos habere vellet, dedit illis ad munus hocce sustinendum, claues regni coelorum, quibus claudere & aperire possent: eodemque sensu ligandi soluendique potestatem illis concessit, vt ex dictis patet.

§. LXV.

Excommunicatio maior est declaratio a tota ecclesia,* re prius cum omnibus, aut praecipuis eius membris, communicata, publice facta, aliquem ob admonitiones omnes reiectas, & quod pertinaciter in impro-

in improbo vitae genere pergat, nec spem emendationis relinquat, non amplius pro membro ecclesiae habendum. Huc pertinet, quod Christus dicit, talem hominem *pro ethnico & publicano habendum*, *Matth. XVIII, 17.* hoc est, non pro fratre, seu membro ecclesiae, sed pro infideli, vt ethnici extra ecclesiam erant, *Ephes. II, 12.* quo loco & communi Iudaeorum iudicio habebantur publicani, *Matth. IX, 10. 11. Luc. XV, 1. 2.* ** Cum vero haec excommunicatio secundum mores hodiernos infamiam ciuilem secum vehat, *** interdum etiam poenam grauiorem plerisque conducibilius videtur, simulare poenitentiam, quam pertinacia sua extrema experiri. Mirum igitur non est, quod maioris excommunicationis vix exemplum apud nos occurrat.

* Hoc non tantum ex effato Christi seruatoris constat, *Matth.* XVIII, 17. sed ex praxi etiam primitivae ecclesiae. GABRIEL equidem ALBASPINAEVS haud obscure asserit, solis episcopis in veteri ecclesia competiisse facultatem ligandi atque soluendi peccara, *obseruationum de veteribus ecclesiae ritibus, lib. 2. obseru. 32. n. 6.* Sed fallitur, secusque rem se habuisse, tum ab aliis demonstratum est, tum & ab ipso LVD. ELIA DV PIN, de *antiquae ecclesiae disciplina, differsat. 3. cap. 1. p. 247.*

** Non itaque excommunicationis vis eousque extentenda, vt iuribus societatis ciuilis aliquis per eam priuetur. Recte hoc ex ipsis pontificiis obseruat, quem aliquoties iam laudauimus, LVD. ELIAS DV PIN. Cum enim verba Christi: *sit tibi sicut ethnicus & publicanus*, ita bene explicasset: *iam non habeatur vt frater & christianus, sed quemadmodum ethnicus & publicanus*, subiicit: *sicut ergo societas ciuilis seruatur cum ethnicis & publicanis, ita per excommunicationem non excluduntur homines a societate ciuili, nec iis priuantur officiis, adiumentis & bonis, quae ipsis tanquam hominibus & ciuibus, iure naturali, gentium & ciuili, debentur; itaque primus & praecipuus effectus, imo, si stricte & proprie loqui velimus, vnicus excommunicationis effectus, est priuatio officiorum spiritualium; de antiqua ecclesiae disciplina differt. 3. cap. 1. p. 294.* vbi pluribus hoc comprobat, quod & subinde ex nostratibus cum theologi, tum iureconsulti demonstrare solent. conf. B. SAMVEL STRYCKIVS ad *Io. Brunnem. ius eccles. lib. 2. cap. 19. §. 10.*

*** Id quidem contra indolem & naturam excommunicationis, pariter ac morem & consuetudinem veteris ecclesiae, vt ex dictis patet.

§. LXVI.

Interim circa minorem excommunicationem, seu clauis ligantis vsum, sequentia obseruanda sunt prudentiae monita: etsi quilibet pastor habeat potestatem arcendi impoenitentes ab vsu sacrae coenae, ob abusum tamen huius potestatis * tutius est, si hoc fiat cum consensu totius presbyterii, aut superiorum; suspensio haec se extendit ad omnes, qui in peccatis contra conscientiam pergunt, & ab iis desistere nolunt; etiam ad magistratus, & eos, qui in magnis constituti sunt dignitatibus; idque extra omnem controuersiam, si de vita emendanda admoniti, aperte profiteantur, se non posse aut velle a peccatis, aut certo peccatorum genere, desistere; sin polliceantur emendationem, certum tempus constituendum, vt experimentum capiatur, an

 serio

ferio eam polliciti fint? quod fi euentus doceat, fpem emendationis vanam effe atque irritam, in ifta fufpenfione pergendum, donec certo, eos refipuiffe, conftet.

* Saepius enim contingit, ut in poteftatis huius exercitio adfectibus prauis indulgeant verbi diuini miniftri, occafionem hinc captantes, vexandi, quibus male cupiunt, reliquos impune dimittentes. Hinc confultius, vt cuncta fiant cum confenfu fuperiorum, quanquam & per hos interdum viri cordati in vfu clauis ligantis impediri queant, quod itidem experientia docet. Sed ex duobus malis minimum eft eligendum.

§. LXVII.

Praeterea, fi quis rumoribus incertis deferatur, nec inueftigatione adhibita, certi quid adpareat, delatus etiam factum conftanter neget, fufpenfio locum non habet, grauiter tamen admonendus eft, ne facinus negando, fe indignum facra coena reddat, & peccata peccatis cumulet. Quod fi quis coram ecclefiae miniftro fateatur delictum, quod coram iudice conftanter negat, non videtur abfoluendus, * eo quod pertinax facti coram iudice negatio, quae pro mendacio, adeoque peccato grauiffimo habenda, cum vera poenitentia confiftere nequit. Denique, fi aliunde certus de delicto fit verbi diuini minifter, non abfoluet reum, quamdiu id non fatetur, etiamfi teftimonium innocentiae adferat, cum experientia conftet, non multum faepius eiusmodi teftimoniis tribuendum effe.

* Sunt equidem, qui fecus fentiunt, eo quod paftor hic non verfetur in foro politico, fed ecclefiaftico. Sed obftat, quod pertinax facti coram iudice negatio, cum vera poenitentia nullatenus confiftere queat.

§. LXVIII.

Diuerfa ratione & hic contra legum diuinarum pariter ac prudentiae praefcripta, peccatur. In defectu peccant, qui in vfu clauis foluentis nimis liberales, & in vfu ligantis nimis parci funt; quiue promifcue omnibus peccatorum remiffionem annuntiant, poenitentia eorum an feria fit, non fatis explorata, idque aut ex metu, aut fpe lucri, & ignauia quadam, aut aliis cauffis vituperabilibus, conf. *Ezech. XIII, 19. Zach. V, 3.* In exceffu rurfus peccant, qui in exercitio clauis ligantis nimis funt rigidi, eum omnino in occafionem aut inftrumentum imperii, quod in alios adfectant, conuertentes, * contra monitum Petri, *1 Petr. V, 3.* Denique quoad modum peccant, qui peccatorum aut perfonarum difcrimen aut negligunt, aut non ea, qua decet, ratione obferuant. Cum primis vero omnis procul abeffe debet *προσωποληψία*, quae, vt alias, ita vel maxime in vfu clauis foluentis ac ligantis, fummopere eft deteftanda.

* Quod

* Quod vt crassiori quadam ratione Romani fecerunt pontifices, quibus excommunicatio, ad imperium in reges principesque orbis christiani sibi asserendum, olim multum profuit, priusquam illorum fraudes detegerentur, ita non desunt, qui hodie illud subtiliori quadam ratione faciunt. Vocari hoc vitium solet *papa-caesaria*.

§. LXIX.

Iam, quod ad sacramenta eorundemque administrationem, speciatim baptismum, attinet, supponentes iterum, quae de eorum natura, indole, caussis & effectibus, alibi traduntur, quae hic iuxta prudentiae quoque leges obseruanda, paucis indicabimus. Primo ergo extra controuersiam positum sit, eos baptizandos, qui effectus baptismi compotes fieri possunt, & quos baptizandos Christus iussit, hoc est, homines veros, siue infantes, siue adultos. Quod si probe teneatur, variae hinc facili negotio solui quaestiones possunt, patebitque, quid de infantibus nondum perfecte natis, de monstris, de iis, qui per abortum in lucem editi sunt, & quod ad adultos attinet, de amentibus, similibusque, censendum sit.

§. LXX.

Ad baptismum nemo cogendus, * nec tamen occasio, infantes, qui in nostra sunt potestate, si nemo sit, qui repugnet, baptizandi, temere praetermittenda est. Vtrumque & officii est, & prudentiae. In casu dubio, vbi incertum, an infans baptizatus sit, tutissimum est, eum baptizare. ** Nec enim tum iteratur baptismus, sed supponitur, eum non baptizatum esse.

* Sic infantes Iudaeorum, qui inter christianos habitant, illis neutiquam vi abripiendi sunt, vt baptizentur, qui parum etiam illis profuturus esset baptismus, si a parentibus in erroribus patriis educarentur. Qui vero per captiuitatem bellicam, aut alia ratione in nostram potestatem venerunt, infantes infidelium, omnino baptizandi sunt. conf. B. CHRIST. KORTHOLTVS, in *pastore fideli*, *cap. 5. posit. 3. p. 195. seqq.* qui & *posit. 2.* illis, quae in §. *praecedenti* diximus, lucem adfundet.

** Quid vero, si schedam affixam habeat, quae de baptismo collato testetur? Nihilo secius baptizandum esse eiusmodi infantem, plerique censent, cum eiusmodi scheda nullam mereatur fidem. Quod ita intelligendum, nisi indicatum sit, vbi & a quonam baptismus sit collatus. Si enim hoc fit, pastor de veritate rei mox certus fieri poterit.

§. LXXI.

Vt vero in infantibus fides per baptismum incenditur, ita eadem in adultis iam supponitur. Circa baptismum itaque adultorum, qui forte a Iudaismo, aut Mahumedanismo, ad nos transeunt, magna cautione opus, ne externa fidei professione nos decipiant, * cum tamen corde adhuc a Deo plane sint auersi, adeoque verae fidei expertes.

* Diligenter & recte quidem hoc inculcat B. SPENERVS, in *responsis theolog. Germ. part. 4. pag. 96. seqq.*

§. LXXII.

Prudens verbi diuini minister, diligenter quoque sibi cauet, ne circa materiam aut formam baptismi peccet. Hinc nec pro aqua alium liquorem substituet, nec a formula baptismi, ab ipso seruatore praescripta, vlla ratione discedet. Quod si per imprudentiam aut casu quodam hic aberratum sit, infans non recte baptizatus est, meritoque adeo baptismus ei est conferendus. In reliquis, quae ad essentialia baptismi non pertinent, receptos mores merito sequitur, quorsum & illud pertinet, quod loco immersionis, olim vsitatae, hodie adspersio obtineat. *

* Non desunt, qui optant, vt hodie adhuc immersio obtineret. Legi & expendi merentur, quae hac de re habet B. SPENERVS, in *respons. theolog. Germ. part. 1. cap. 2. p. 143. seqq.* Adspersio autem, siue fiat in capite, siue in fronte, aut pectore, perinde est, ideoque hac in re cuiusque loci sequenda est consuetudo.

§. LXXIII.

Prudentiae quoque, immo officii pastoralis est, dispicere, ne quiuis sine discrimine, vt susceptorum, seu patrinorum munere in actu baptismi fungantur, admittantur. Cum enim susceptorum officium sit, non tantum testari de baptismo infanti rite collato, sed & curare, vt in fide vera, & vita homine christiano digna educetur, non alios, quam qui ratione aetatis, pietatis, aliarumque virtutum christianarum, ad hoc idonei sunt, admittendos esse, palam est. *

* Excludendi ergo ab hocce munere sunt haeretici, hominesque impii, & quotquot ita comparati sunt, vt illorum curae & inspectioni infantes committi nequeant. Quantopere hac in re quotidie peccetur, ipsa quemuis docere potest experientia.

§. LXXIV.

Circa ritus baptismales, ab hominibus introductos, nec a Deo institutos, dispiciendum primum, an aliquid superstitiosi contineant? Si enim hoc sit, repudiandi omnino, & vt abrogentur, omnis impendenda opera. Sin innocentes sint, nec vitii quid secum trahant, non temere quidquam mutandum, nec a recepta consuetudine sine necessitate recedendum, * praesertim si sine aliorum scandalo mutatio fieri nequeat.

* Ergo nec exorcismus omittendus, cum hicce ritus, in se spectatus, nihil vitii inuoluat, & de summa hominis, in qua per naturam constitutus est, miseria, quod ue filius irae, & captiuus infernalis genii sit, nos admoneat.

§. LXXV.

Alterum noui testamenti sacramentum est sacra coena, quae vt rite atque legitime administretur, sequentia non negligenda sunt prudentiae

dentiae monita: praecipua cura ſit, ne indigni ſint, qui ad eius participationem admittuntur. Hoc enim ſi per culpam aut negligentiam paſtoris fiat, grauiſſime peccat & contra officii ſui rationem, *Matth. VII, 6.* & contra illum, quem hac ratione admittit. *1 Cor. XI, 29.* Quinam autem indigni ſint, vel ex fine ſacrae coenae patet, qui eſt, vt commemoratione mortis Chriſti fides corroboretur. Vbi ergo non eſt fides, ibi corroborari nequit. Fides autem cum ex fructibus agnoſcenda ſit, palam eſt, eos, qui in peccatis proaereticis viuunt, fidem non habere, indignosque adeo eſſe, qui ad ſacram coenam admittantur.

* Manifeſte itaque flagitioſos, impoenitentes, criminis cuiusdam ſuſpectos, &c. ad ſacram coenam non eſſe admittendos, ſequitur. Recurrunt hic fere eadem, quae ſupra §. 58. *ſeqq.* de abſolutione diximus. Non enim in noſtris eccleſiis ad ſacram coenam aliquis admittitur, niſi abſolutionem prius rite impetrauerit.

§. LXXVI.

Ad vſum ſacrae coenae nemo inuitus cogendus eſt. Non minus enim peccant, qui, cum indigni minusque praeparati ſint, ad eam accedunt, quam qui eam contemnunt. Cultus quoque omnis chriſtianorum ſpontaneus eſſe debet, *Pſalm. CX, 3. LI, 12.* Recte interim legitimus ſacrae coenae vſus oſtenditur, eiusque neceſſitas demonſtratur, vtilitas, ad dignos conuiuas redundatura, commendatur, vt tamen ſimul addatur, eos qui indigne ſacro hocce cibo & potu vtuntur, reos fore corporis & ſanguinis Chriſti, *1 Cor. XI, 27.* * Contemptores namque ſacrae coenae, admonitionibus eo adducendi ſunt, vt peccata ſua agnoſcant, & reſipiſcant, & tum demum ad ſacram coenam admittendi ſunt.

* Sermo hic de eo eſt, quid verbi diuini miniſter facere queat, aut debeat. Quodnam enim magiſtratus circa eiusmodi homines officium ſit, aliunde conſtat. Qui cogi homines ad ſacrae coenae vſum poſſe, exiſtimant, ad loca *Luc.* XIV, 13. *Ioan* VI, 43. prouocare ſolent. Sed in iſtis de externa & violenta compulſione aut coactione ſermo non eſt, quod & res ipſa docet, & pluribus oſtendit B. FRIDEMANNVS BECHMANNVS, *theolog. conſcient. de offic. miniſtr. eccleſ. circa ſacr. coenam, caſ. 19. p. 214. ſeqq.*

§. LXXVII.

Prudentiae quoque eſt, receptam iſtam theologorum obſeruare regulam: non priuatio, ſed contemtus damnat. Hinc enim intelligere licet, quo pacto eccleſiae miniſter erga eos ſe gerere debeat, qui praeter ſuam culpam impediuntur, quo minus aut omnino, aut non ea qua decet ratione, * ad ſacram accedere coenam poſſunt. Quod ſi quis aliunde non impediatur, ad minimum diſpiciendum, an ſeipſum explorare queat, iuxta monitum Pauli, *1 Cor. XI, 28.* Qui enim

enim per virium siue naturalium, ** siue spiritualium, defectum, hoc facere nequeunt, admittendi ad sacram coenam non sunt.

* Patet hinc, quo pacto circa abstemios versandum. Hi rectius ab vsu sacrae coenae plane se abstinent, quam vt sub vna tantum communicent specie. Patet hinc quoque, nunquam a laicis administrationem sacrae coenae recte suscipi. conf. IO. LVD. HARTMANNVS, in *pastor. euangel. lib. 3. cap. 37. p. 764. 769.* Diiudicandus hinc etiam casus a B. FRIDEM. BECHMANNO propositus, in *theol. conscient. de offic. ministr. eccles. circa sacr. coen. cas. 18. p. 224. seqq.*

** Iudicare hinc licet, quid sentiendum de communione mutorum, surdorum, aegrotorum, agonizantium, itemque infantum, furiosorum & obsessorum, vid. KORTHOLTVS, in *pastore fideli, cap. 6. posit. 3.* De furiosis & infantibus, add. B. BECHMANNVS, *theol. conscient. l. c. casu 21. & 30. p. 217. & 228.*

§. LXXVIII.

Quod de baptismo monuimus, de sacra quoque coena obseruandum, circa materiam & formam huius sacramenti nihil prorsus mutandum, * nec ab institutione diuina seruatoris, quoad essentialia, vel latum vnguem discedendum. In accidentalibus vero, & ritibus humano consilio introductis, si nihil in illis, quod cum verbo diuino pugnat, contineatur, prudentiae est, receptam loci cuiusque sequi consuetudinem, ** nisi ecclesiae salus aliud quid postulet.

* Non itaque licet pro vino aquam, vel alium liquorem, & pro pane aliud cibi genus substituere. conf. dissertatio nostra de *symbolis eucharisticis,* quae extat in *parergis historico-theologicis.* Diiudicandi quoque hinc casus varii B. BECHMANNO propositi, in *theol. conscient. l. c casu 31. seqq. p. 228. seqq.*

** Exemplum vide apud IO. LVD. HARTMANNVM, in *pastorali euangelico part. 3. cap. 40. pag. 829.*

§. LXXIX.

Superest, vt generatim quoque quaedam de ritibus sacris, & quae prudentia circa eos obseruare iubeat, addamus. Quod quidem non de diuinis, in quos homini nihil iuris competit, sed de humanis intelligimus. Hos autem praescribendi & constituendi pariter ac abrogandi potestas, etsi summo imperanti competat, vt alibi iam euictum, ** pastoris tamen est dispicere, ne quid temere constituatur, vnde ecclesia detrimentum capere queat.

* Quae generatim nostrae ecclesiae de ritibus ecclesiasticis sententia, constat *ex Augustana confessione artic. 15. de ritibus ecclesiasticis docent, quod ritus illi seruandi sint, qui sine peccato seruari possunt, & prosunt ad tranquillitatem & bonum ordinem in ecclesia, sicut certae feriae, festa, & similia, &c.* Praecipuos ritus speciatim diligenter enarrat CASPAR CALVÖRIVS, *in rituali ecclesiastico, &c.*

** *part. 2.* huius operis, *cap. 3. sect. 7. §. 31.*

§. LXXX.

Prudentiae itaque pariter ac officii est, si forte noui ritus introducendi

ducendi sint, omnem adhibere operam, ne alii introducantur, quam qui necessarii sunt, vt omnia εὐσχημόνως fiant & κατὰ τάξιν I Cor. XIV, 40. & quibus internus Dei cultus non impediatur, sed promoueatur. Si ritus abrogandi, aut in iis aliquid mutandum, dispiciendum sedulo, ne abrogentur, qui vtiles sunt & salutares, adeoque retineri potius debebant; nec committendum temere, vt ecclesiae libertas pessundetur, & aliquid ceu illicitum abrogetur, idque inuita ecclesia, quod tamen, ceu licitum vel indifferens, retineri aut tolerari poterat.* Quod si in ritibus receptis superstitiosi aut incommodi quid deprehendatur, aut quod praxi verae pietatis impedimentum adferat, id pastor quidem propria auctoritate mutare nequit, interim apud eos, in quorum hoc positum est potestate, horum rituum abrogationem, aut mutationem recte vrgere potest, idque vt faciat, prudentia quoque postulat.

* Huc pertinet celebris illa, multisque scriptis vtrinque agitata controuersia *de exorcismo*: de qua alibi. conf. quae dicta sunt ad §. 74.

§. LXXXI.

Cum etiam nihil sit frequentius, quam vt ritibus & ceremoniis sacris superstitiose adhaerescant miseri mortales, omnemque fere cultus diuini rationem in iis constituant, saltem maiorem saepius eorum quam debebant, necessitatem esse credant,* hoc sibi merito datum fidelis & prudens pastor putat, vt frequenter auditores suos, quid de ritibus & ceremoniis externis statuere debeant, condoceat diligenterque inculcet illud apostoli: *non est regnum Dei cibus & potio, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto, Rom. XIV, 17.*

* Hinc recte in *August. confess. artic. 15.* dicitur: *de talibus rebus tamen admonentur homines, ne conscientiae onerentur, tanquam talis cultus ad salutem necessarius sit.*

§. LXXXII.

Vt vero ritus & ceremoniae, ad totam ecclesiam spectantes, in superstitionis saepius arripiuntur occasionem, ita in iis, qui in actibus ad singulos pertinentibus adhibentur,* subinde vana mortalium ambitio, per luxuriam, pompam, ostentationem, aliaque ratione se exerit. Huic ergo non minus vt obuiam eatur vitio, quam illi, & pastoralis muneris ratio postulat, & prudentia suadet; idque tum omnem occasionem hominibus, ad illicita pronis, adimendo, tum vitia ista coërcendo & supprimendo, ne iis ad vetita & scandalum praebitura, mortales abripiantur.

* Per ritus ad totam quandam ecclesiam spectantes intelligo eos, qui adhiberi & obseruari solent, in conuentibus sacris totius ecclesiae: quorsum pertinent tempus, locus, personae,

a quibus sacra administranda, actiones ipsae, vt conciones, lectiones, cantiones & musica, & quae alia sunt eiusdem generis. Ad singulos autem homines, aut vnum vel aliquot ecclesiae membra illi spectant, qui in certis actibus, in quibus tota ecclesia non concurrit, obseruantur, vti sunt ritus nuptiales, qui circa sponsalia & nuptias obseruari solent, item sepulchrales, certo modo etiam baptismales, & qui circa hominis natiuitatem solent obseruari. De posterioribus certum est, & experientia constat, quod aliquando ita comparati sint, vt ambitioni & luxui mortalium alendae & fouendae inseruiant, vt priores superstitioni occasionem praebere possint. Hisce ergo vitiis hominum vt quauis ratione obuiam eat, merito sibi datum credit prudens & fidelis ecclesiae doctor.

S. D G.

INDEX

RERVM MAXIME MEMORABILIVM.

Numerus primus significat partem, secundus caput, tertius paragraphum, quartus si adest, indicat ille paragraphum, tertius vero sectionem, & Pr. Prolegomena.

ADFLI-

INDEX.

CONCV-

I N D E X.

Βρωσ-

I N D E X.

MEMORIA

PHY-

SIMVLA-

S. D. G.